INDRIĶIS ŠTERNS

LATVIJAS VĒSTURE

1180

1290

KRUSTAKARI

INDRIĶIS ŠTERNS
LATVIJAS VĒSTURE
KRUSTAKARI

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA APGĀDS

ĪNDRIKIS ŠTERNS

LATVIJAS VĒSTURE 1180–1290 KRUSTAKARI

LVI

2003-5
38

Indriķis Šterns

LATVIJAS VĒSTURE

1180–1290

Krustakari

Latvijas vēstures institūta apgāds
Rīga 2002

Latvijas Nacionālā
bibliotēka
0303018541

UDK 94(474.3)
Št 406

Šī grāmata domāta kā divpadsmitais sējums
Latvijas vēstures sērijā,
ko līdz šim izdeva apgāds DAUGAVA

ISBN 9984–601–88–9

© LU Latvijas vēstures institūts, 2002
© Indriķis Šterns, 2002
© Normunds Hartmanis, kartes, 2002

Šī grāmata veltīta manu vecāku

Katrīnas** un **Oto Šternu

piemiņai,

kuriem nebija vēlēts pieredzēt tās iznākšanu

Saturs

PRIEKŠVĀRDI 9

KRUSTAKARU IDEOLOĢIJA 11
Pāvesta Urbāna II aicinājums 11
Krusta ceļš uz Svēto Pilsētu 15
Latīņi Svētajā Zemē 19
Kristus bruņinieku ordeņi 26
Norādes 34

CĪŅA PAR BALTIJAS JŪRU 37
Vācu austrumu ekspansija 37
Vikingi un hanzieši 44
Norādes 62

KRUSTAKARI SENLATVIJĀ

AVOTI UN PĒTĪJUMI 67
Avoti 67
Pētījumi 73

SENLATVIJA KRUSTAKARU PRIEKŠVAKARĀ 76
No ģimenes līdz ciltij 76
Maztautas 81
Kara draudze un pils novads 85
Pilskalni un pilis 93
Pils kungs un karaļvalsts 109
Senpilsētas un ostas 112
Ciemi un sētas 128
Norādes 141

SENLATVIJAS MILITĀRĀ PAKĻAUŠANA 152
Vācu braukšanas iemesli uz Senlatviju 152
Pirmie krustneši Senlatvijā 156
Vācu Rīgas dibināšana 158
Zobenbrāļu ordeņa un Daugavgrīvas klostera dibināšana 168
Krustakarā par vācu Rīgu 173
Krustakarā par Daugavas ūdensceļu 179
Krustakarā pēc Gaujas ceļa 193
Latgaļi un lībji dodas krustakarā 214
Krustakarā uz Kursu 229
Kursas 1253. gada dalāmās grāmatas 240
Kuršu pakļaušana 250
Krustakarā uz Zemgali 256
Zemgaļu pakļaušana 268
Norādes 282

SENLATVIJAS IZLĒŅOŠANA 291
Lēņa kungs un pirmie vācu vasaļi 291
Zobenbrāļu ordeņa aplēņošana 295
Iezemiešu vasaļi 299
Vācu lēņi Austrumlatvijā 306
Vācu lēņi Kursā 315
Vācu lēņu raksturs 317
Norādes 323

SENLATVIJAS KRISTĪŠANA 329
Dāņu misionāri Kursā 329
Pareizticība Senlatvijā 331
Pirmie vācu misionāri Lībjzemē 337

AUSTRUMLATVIJAS KRISTĪŠANA ALBERTA EPISKOPĀTA LAIKĀ (1199–1227) .. 342
Lībju kristīšana 342
Latgaļu kristīšana 347
RIETUMLATVIJAS KRISTĪŠANA 351
Kuršu kristīšana 351
Zemgaļu kristīšana 355
IUGUM CHRISTIANITATIS 356
SENLATVIJA UN ROMAS KŪRIJA 360
SENLATVIJA UN VĀCU ĶEIZARVALSTS 371
Norādes 374

LATVIJA KĀ VĀCU KOLONIJA 13. GADSIMTĀ

13. GADSIMTA LIVONIJA 383
BĪSKAPIJAS 386
Ikšķiles diecēze 386
Meinarda episkopāts (1184–1186–1196) 386
Bertolda episkopāts (1196–1198) 387
Rīgas bīskapija 387
Alberta episkopāts (1199–1229) 387
Nikolaja episkopāts (1231–1253) 389
Arhibīskapi 391
RĪGAS ARHIBĪSKAPIJA 391
Teritorija un robežas 391
Sēlijas un Zemgales bīskapijas 393
Arhibīskapa valdījumi un ienākumi 396
Arhibīskapijas reliģiskā dzīve 400
Rīgas domkapituls 402
Norādes 406
LIVONIJAS ORDEŅA VALSTS 410
Zobenbrāļu ordenis 410
Vācu ordenis 417
Livonijas ordenis 419
Livonijas ordeņa valsts teritorija un robežas 427
Ordeņa pilis 430
Ordeņa valsts administratīvais iedalījums un saimniecība 439
Norādes 442
KURSAS BĪSKAPIJA 447
Bīskapijas dibināšana 447
Teritorija un robežas 448
Domkapituls 451
Norādes 452
RĪGAS PILSĒTA 454
Teritorija un pārvalde 454
Teritorija un robežas 454
Rīgas tiesības 460
Rātes izveidošanās 464
Pilsētas būvnoteikumi 467
Iedzīvotāji 13. gadsimta nogalē 475
"Rīgas parādnieku grāmata" 475
Namnieki 477
Vāci 479
Lībji 483
Latvieši 483
Igauņi 485
Leiši 485

Krievi ... 485
Rīgas vāciskums ... 487
Nauda ... 490
Rīgas svara mārka ... 490
Rīgas Alberta mārka ... 495
Vecā Rīgas mārka ... 498
Oseringi ... 503
Vaska nauda ... 507
Tirdzniecība ... 508
Gaujas ceļš ... 508
Daugavas ceļš ... 511
Rietumu ceļš ... 517
Tirgotāji ... 519
Tirdzniecības raksturs un paražas ... 521
Preces ... 528
Amati ... 533
Reliģiskā dzīve ... 537
Baznīcas ... 537
Mūki un klosteri ... 541
Svētā Gara hospitālis un Svētā Gara brālība ... 544
Norādes ... 547
ZEMES KUNGU SAVSTARPĒJĀS CĪŅAS ... 560
Bīskapijas posms ... 560
Arhibīskapijas posms ... 564
Rīgas posms ... 568
Norādes ... 574
IEZEMIEŠI ... 577
Senlatvijas maztautas ... 577
Maztautu tiesības ... 577
Nodevas ... 581
Ķīlnieki ... 581
Mesli ... 583
Desmitā un kunga tiesa ... 584
Desmitās tiesas piedevas ... 587
Nodevas vasaļiem ... 590
Klaušas ... 591
Kara gaitas ... 591
Civilās klaušas ... 604
Iezemiešu zaudētās un saglabātās tiesības un vācu uzliktās nastas ... 607
Senlatvijas kungi, kara draudzes, ciemi un vecākie ... 614
Norādes ... 619

RĀDĪTĀJI

13. gadsimta Latvijas iezemiešu valdnieki ... 627
12. un 13. gadsimta Latvijas nominālo un faktisko sveszemju valdnieku gadskaitļu korelācija ... 628
Latviešu vēsture gadskaitļos ... 632
Karšu avotu rādītājs ... 643
Attēlu avotu rādītājs ... 646
Bibliogrāfija ... 650
Titulu īsinājumi ... 650
Oriģināltitulu latviskojumi ... 650
Avotu izdevumi ... 651
Pētījumi ... 654
Personu rādītājs ... 667
Ģeogrāfisko vietu rādītājs ... 683
HISTORY OF LATVIA 1180–1290. THE CRUSADES. *English Summary* ... 710

PRIEKŠVĀRDI

Šis sējums aptver mūsu vēstures 13. gadsimtu, par kuru ir saglabājušās agrākās rakstītās liecības, sākot ar "Indriķa hroniku".

Vakareiropas vēsturē šis posms atbilstu cēlajiem viduslaikiem vai arī krustakaru panākumu norieta laikam; Vācijas vēsturē tas ir Kārļa Lielā sāktās vācu austrumu ekspansijas *(Drang nach Osten)* beigu cēliens gar Baltijas jūru, kas krustakaru aizvējā noslēdzās ar zemgaļu pakļaušanu 1290. gadā. Hronoloģisks šī sējuma turpinājums ir šīs grāmatas autora 1997. gadā "Daugavas" apgādā izdotā "Latvijas vēsture 1290–1500".

Tāpat kā iepriekšējais sējums, arī šis ir rakstīts tikai pēc pirmavotiem, tos interpretējot no latviešu tautas vēstures viedokļa, nevis kā vācu kolonijas vēsturi. Tāpēc arī daudzi vēstures fakti, notikumi un personas ir pārvērtētas un dotas citādākā skatījumā nekā agrāk rakstītos vācu vēsturnieku pētījumos. Lai pamatotu latvisku Latvijas vēstures interpretāciju, tekstā bieži bija jādod avotu citāti oriģinālvalodā līdz ar plašu pierādījumu rindu, kas, protams, palielināja šī darba apjomu.

Otra problēma, ar ko bija jāsaduras, rakstot viena gadsimta Latvijas vēsturi pa tematiem, ir avotu trūkums. Bez abām 13. gs. Livonijas hronikām, pāris simtiem dokumentu un dažiem arheoloģisko izrakumu pārskatiem izmantojami vēl bija tikai nedaudzi citi gadījuma rakstura avoti, tāpēc autoram atkārtoti bija jācitē gan tās pašas vietas hronikās, gan jāatsaucas uz to pašu dokumentu ziņām, iztirzājot dažādus latviešu vēstures aspektus. Līdz ar to grāmatā ir vērojama daļēja izmantoto avotu atkārtošanās, kā arī dažu jaunizteikto uzskatu pierādījumu izvēršana plašumā. Visumā par šī sējuma īpatnībām var teikt to pašu, kas jau pasacīts grāmatas "Latvijas vēsture 1290–1500" priekšvārdos.

Ar dziļu cieņu autoram jāpateicas daudzu vēstures materiālu pārsūtītājiem. Vispirms jāmin LZA īstenais loceklis profesors Dr. habil. hist. Andris Caune, LZA īstenais loceklis profesors Dr. habil. hist. Ēvalds Mugurēvičs, LU Vēstures un filozofijas fakultātes profesors Dr. habil. hist. Heinrihs Strods un Latvijas Vēstures muzeja direktors Dr. hist. Arnis Radiņš, tāpat vēsturnieks un bibliogrāfs Jānis Krēsliņš, ASV.

Tomēr vissirsnīgākā autora pateicība pienākas šīs grāmatas izdevējam LU Latvijas vēstures institūtam un tā bijušajam direktoram profesoram Andrim Caunem un LVI direktora vietniekam Ivaram Ločmelim, kā arī LVI apgāda vadītājai Dr. hist. Līgai Lapai. Tāpat teksta rediģētājai Inārai Stašulānei, datorievadītājām Elitai Eglei, Dainai Millerei un Gundegai Zvaigznei, maketētājai Margaritai Stokai, korektorei Brigitai Vārpai un mākslinieciei Inārai Jēgerei.

Tāpat autora patiesa pateicība karšu pārzīmētājiem – mākslinieciei Ainai Alksnei-Alksnītei Rīgā un jo sevišķi grafiķim Normundam Hartmanim Stokholmā.

Šo grāmatu manuskriptā ir lasījis prof. Ē. Mugurēvičs, un autors izsaka profesoram savu pateicību par katru aizrādījumu.

Ortogrāfijā – ar dažiem izņēmumiem – sekots Rīgā izdotai un L. Ceplīša, A. Miķelsones, T. Porītes un S. Raģes sastādītai *Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrunas vārdnīcai* (1995). Specifiskie viduslaiku termini doti Vakareiropas izpratnē. Latviešu valodā iegājušies personvārdi rakstīti tradicionālajā transkripcijā (*Henricus*, *Hinrick* = Indriķis); mazāk pazīstamiem personvārdiem paturēts oriģinālvalodas latviskojums (*Innocentius* = Inocents). Ja vēstures avotos nav šķirti žemaiši no augstaišiem un lietuvjiem, tad mūsu dienvidu kaimiņu apzīmēšanai lietots vecais latviešu kopvārds – leiši.

Sekojot tagad Latvijā ieviestai tradīcijai, mūsu austrumu kaimiņu viduslaiku valdnieki saukti par "kņaziem" (izņemot tiešā hronikas tulkojumā). Hronikās un dokumentos lietotais latīņu vārds *rex* un vācu *konic* pēc Vakareiropas parauga tulkots kā "karalis". "Indriķa hronikas" *Lethi* un *Lethia*, lai izvairītos no hronikas tulkojumā lietotām latīnizētām lībju formām "leti" un "Letija", saukti par "latviešiem" (ar ko hronists X, 3 saprot latgaļus) un "Latviju" (t.i., latgaļu apdzīvotā zeme), kaut gan grāmatas tekstā ar "Latviju" ir saprasta tagadējās Latvijas Republikas teritorija un ar "latviešiem" – kopvārds seno kuršu, zemgaļu, latgaļu un sēļu apzīmēšanai, lai tos atšķirtu no citām nelatviskām etniskām grupām. Nezinot pašu latviešu terminus savu augstmaņu apzīmēšanai, tie šajā grāmatā parasti saukti pēc indoeiropiešu kopvārda latviskās formas par "kungiem". Bibliogrāfiskās norādes sastādītas pēc angliski runājošo zemju parauga.

KRUSTAKARU IDEOLOĢIJA

Pāvesta Urbāna II aicinājums

Krustakari (lat. *bellum sacrum, justissimum bellum, peregrinationes;* vāc. *Kreuzzüge;* ang. *crusades;* fr. *croisades;* kriev. *krestovije pohody*) šī vārda klasiskajā un tradicionālajā nozīmē bija katoļu baznīcas sludināti un organizēti svētie kari pret neticīgajiem (muhamedāņiem jeb musulmaņiem), kas no 1095. līdz 1291. gadam tika vērsti pret Tuvējiem Austrumiem, vistiešāk – Svēto Zemi *(Terra Sancta)* jeb Palestīnu, lai panāktu tās nonākšanu kristiešu varā un īpašumā, ar svarīgāko mērķi – atgūt kristiešu rokās Jēzus Kristus kapu Svētajā Pilsētā jeb Jeruzalemē.

Krustakaru ideja sasniedza zenītu 12. un 13. gs., pēc tam kad 1095. gada 27. novembrī pāvests Urbāns II Klermontas pilsētā Dienvidfrancijā pēc dievvārdiem bija aicinājis frankus – Dieva izredzētu un mīlētu tautu – doties palīgā Bizantijas impērijas kristiešiem cīnīties pret uzbrucējiem turkiem, pasludinot svēto karu *(bellum sacrum)* pret muhamedāņiem Svētās Zemes atgūšanai katoļticīgo rokās. No pāvesta Urbāna II dievvārdu sludināšanas ar sekojošo aicinājumu doties svētajā karā tad arī ieviesās termins – sludināt krustakarus, t.i., aicināt uzņemties krusta ceļu un doties karā Svētās Zemes atgūšanai. Tiem, kas Klermontā pēc Urbāna II sludinātā krustakara pieteicās cīņai pret muhamedāņiem, uz kreisā pleca uzšuva krusta zīmi, pasludinot, ka viņi, līdzīgi kā Jēzus Kristus, ir uzņēmušies nest krustu sava solījuma sasniegšanai. No tā izauga termins "krustneši" *(cruciferri)*, ar krusta zīmi apzīmētie *(cruce signati)*, Jēzus Kristus krusta nesēji jeb krustakarotāji, jeb Kristus bruņinieki *(milites Christi)*, kas devās uz Svēto Zemi atgūt Svēto Pilsētu un apmeklēt Jēzus Kristus kapa vietu *(sepulchrum)* un pārējās Bībelē minētās svētās vietas, kur Jēzus bija dzimis, sludinājis, tiesāts, krustā sists un apbedīts. Tādēļ arī krustakarotāji viduslaiku literatūrā tika uzlūkoti un saukti par svētceļniekiem jeb peregrīniem *(peregrini)*, jeb pilgrimiem, kas devušies ceļā *(iter)* apmeklēt Kristus kapu, un došanās krustakarā – par svētceļojumu jeb peregrināciju *(peregrinare)*.

Pāvesta Urbāna II Klermontā teiktās svētrunas, kas beidzās ar krustakara sludināšanu, oriģinālteksts nav saglabājies, tas atreferēts vairākās tā laika hronikās, no kurām nozīmīgākās:

anonīmā "Franku varoņdarbu hronika" *(Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum)*, uzrakstīta ap 1101. gadu;

Fulhera no Šartras (pilsēta uz dienvidrietumiem no Parīzes) "Jeruzalemiešu vēsture" *(Historia Hierosolymitana)*, uzrakstīta ap 1105. gadu;

mūka Roberta no Reimsas "Jeruzalemieša ekspedīcija" *(Expeditio Hierosalimitana)*, uzrakstīta pirms 1107. gada;

Baldrika no Dolas (pilsēta Normandijā) "Jeruzalemiešu vēsture" *(Historia Jerosolimitona)*, uzrakstīta pēc 1107. gada;

Gibēra *(Guibert)* no Nožānas (*Nogent*, pilsēta uz austrumiem no Parīzes) "Franku dievišķīgie varoņdarbi" *(Historia quae dicitur Gesta Dei per Francos)*, uzrakstīta starp 1108. un 1114. gadu.

Visi autori laikam bijuši klāt Klermontā un dzirdējuši Urbāna krustakara sludināšanu, bet viņi savus stāstījumus rakstījuši pēc atmiņas, tāpēc Urbāna runas vārdisko patiesību nevar pārbaudīt.

Ko tad īsti Urbāns II aicināja darīt, ko viņš mudināja panākt, un kādu atalgojumu pāvests solīja krustakarotājiem?

Vispirms pāvests strostēja Vakareiropas un it sevišķi franku bruņinieku augstprātību un vardarbības[1] (pēc Baldrika no Dolas): "Jūs, apjozti ar bruņniecības zīmi, esat lepnībā iedomīgi; jūs trakojat pret saviem brāļiem un sacērtat cits citu gabalos .. jūs, bērnu apspiedēji un atraitņu izmantotāji, jūs, vainīgie slepkavībās, Dieva zaimošanā un otra tiesību aplaupītāji."[2] Mūks Roberts no Reimsas to pašu izteicis ar vārdiem: "Tātad jūs slepkavojat un iznīcināt cits citu, jūs vedat karu un bieži ejat bojā no savstarpējiem ievainojumiem."[3] Gibērs no Nožānas pārfrāzē Urbāna vārdus šādi: "Līdz šim jūs bieži esat veduši netaisnīgus karus, jūs esat vicinājuši trakojošus ieročus savai savstarpējai iznīcināšanai bez jebkāda cita iemesla kā vienīgi aiz iekāres pēc mantas un lepnuma, un par to jūs esat pelnījuši mūžīgu iznīcību un neatvairāmu nolādēšanu."[4]

Pēc šiem vārdiem Urbāns II vērsās pie bruņiniekiem ar aicinājumu (pēc Fulhera no Šartras): "Lai tie, kas bija raduši vest personisku karu pret ticīgajiem, tagad turpina līdz sekmīgam noslēgumam karu pret neticīgajiem. Lai tie, kas ilgu laiku bijuši laupītāji, tagad kļūst par Kristus karavīriem. Lai tie, kas reiz cīnījušies pret brāļiem un radiem, tagad cīnās pret barbariem, kā tas pienākas. Lai tie, kas bijuši algādži par lētu maksu, tagad kalpo ar mūžības atalgojumu. Lai tie, kas sevi nokausējuši miesai un garam par kaitīgumu, tagad dzenas pēc dubultas slavas."[5] Mūks Roberts raksta: "Lai naids jūsu starpā pazūd, lai jūsu strīdi pārtrūkst, lai kari izbeidzas, lai visas ķildas un domstarpības apklust."[6] Baldriks no Dolas papildina: "Patiesi, ja jūs gribat būt nomodā par savām dvēselēm, vai nu atsakieties no šāda bruņniecības greznuma, vai traucieties uz priekšu drosmīgi kā Kristus bruņinieki un steidzieties, cik ātri vien varat, aizstāvēt kristīgo baznīcu austrumos."[7] Un Gibērs no Nožānas piemetina: "Mēs tagad liekam jums priekšā karus, kam par lielisku atalgojumu būs mocekļu nāve, kas paturēs uzslavas vārdu mūžīgi mūžam."[8]

1. Pāvests Urbāns II 1095. gadā ceļā uz Klermontas koncilu

Savā tālākajā runā pāvests Urbāns II norādīja tuvāk, ko tad šiem Kristus bruņiniekiem būs darīt (pēc Fulhera no Šartras): "Jums ir jāsteidzas palīgā jūsu brāļiem, kas dzīvo austrumos .. Es jūs aicinu ar nopietnu lūgumu – ne es, bet Dievs –, lai jūs kā Kristus vēstneši mudinātu vīrus ar atkārtotiem aicinājumiem, vīrus no ikkatras kārtas, bruņiniekus tāpat kā kājniekus, bagātus un nabagus steigties iznīcināt šo zemisko rasi no jūsu brāļu zemes un laikus palīdzēt kristiešiem."[9] Anonīmā "Varoņdarbu hronika" vēsta: "Ikviens, kas kāro aizrautīgi sekot tam Kungam un uzticīgi vēlas nest krustu kā Viņš, lai ilgāk nevilcinās uzņemties ceļu uz Jēzus Kristus kapu."[10] Roberts no Reimsas saka: "Lai tā Kunga Jēzus Kristus kaps, kas ir apsēsts no netikliem ļaudīm, it sevišķi jūs mudina, tāpat kā svētās vietas, kas tagad ir apgānītas ar apkaunojošu negodu un necienīgi piesārņotas ar nešķīstību."[11]

Tad Urbāns griezās tieši pie saviem franku klausītājiem (pēc Gibēra no Nožānas): "Tāpēc padomā labi, varbūt Visvarenais ir izredzējis tieši tevi, caur kuru Viņš varētu atpestīt Jeruzalemi no šāda pazemojuma."[12] Un, lai dotu savam aicinājumam drošu pamatu, pāvests Urbāns II deklarēja (pēc Fulhera no Šartras): "Lai nekādi šķēršļi nestāv pretī tiem, kas dodas ceļā, bet, kad viņu lietas ir izkārtotas un ceļa nauda savākta, kad ziema ir garām un pavasaris ir atnācis, lai tiem ļauts dedzīgi uzsākt ceļojumu mūsu Kunga valstībā."[13] Baldriks no Dolas raksta: "Lai jūs cīnītos zem Jēzus Kristus, mūsu vadoņa, par jūsu Jeruzalemi kristīgo kaujas ierindās, visuzticamākajā

ierindā .. ja Kristus atradīs tevi savā armijā."[14] Un Gibērs no Nožānas skaidri pasaka: "Pirms jūs dodaties Viņa kaujās, ticiet bez šaubīšanās, ka Kristus būs jūsu karognesējs un nešķiramais vadonis."[15]

Mūks Roberts no Reimsas citē Urbāna runas *credo*: "Kad tiek uzbrukts ienaidniekam, lai šis ir visu Dieva bruņinieku vienīgais sauklis: Dievs to grib, Dievs to grib! *(Deus vult! Deus vult!)*"[16] – kas, pēc Roberta stāstījuma, bija pāvesta atbalss viņa sajūsmināto klausītāju agrāk izteiktajam jūtu izplūdumam: *Deus le volt*.

Ko tad pāvests prasīja no krustakarotājiem? Pēc Baldrika no Dolas: "Jūs uzbruksit un izdzīsit turkus .., kas ir šajā zemē, un jūs atradīsit to par patīkamu lietu – mirt par Kristu tajā pilsētā, kurā Viņš mira par mums .. Apjozieties ikviens no jums, es saku, un esiet varonīgi dēli, jo jums ir labāk mirt kaujā nekā paciest jūsu ticības brāļu un jūsu svēto vietu bēdas. Lai ne īpašums, nedz jūsu sievu maldinošā pievilcība neattur jūs no došanās turp."[17] Mūks Roberts atkārto to pašu: "Ja jūs esat aizkavēti mīlestības dēļ pret bērniem, vecākiem un sievām, atcerieties, ko tas Kungs sacīja Evaņģēlijā: tas, kas mīl tēvu vai māti vairāk par mani, nav manis vērts .. Lai kāda jūsu mantība, nekādas rūpes par ģimenes lietām jūs neaiztur."[18] Anonīmajā "Varoņdarbu hronikā" skaidri pateikts, ko krustakarotāji var sagaidīt: "Brāļi, mums jābūt gataviem izturēt lielas ciešanas Kristus vārda dēļ: postu, nabadzību, kailumu, vajāšanas, trūkumu, slimības, badu, slāpes un citas tamlīdzīgas nelaimes."[19]

Kurus tad Urbāns II aicināja uzņemties šīs nelaimes un doties krustakarā uz Jeruzalemi? Pēc Fulhera no Šartras ziņām pāvests bija aicinājis kā bruņiniekus, tā kājniekus, kā bagātos, tā nabagos doties cīņā ar pagāniem.[20] Pēc mūka Roberta: "Mēs nepavēlam, nedz ieteicam šo ceļojumu uzņemties ne veciem, nedz vājiniekiem vai tiem, kas nespēs nest ieročus, nedz sievietēm vajadzētu turp doties bez viņu vīriem, brāļiem vai likumīgajiem aizbildņiem .. Lai bagātie līdz ar trūcīgajiem, un atkarā no viņu iespējām lai viņi ņem līdzi piedzīvojušus karavīrus. Priesteri un klēriķi lai neiet bez savu bīskapu atļaujas .. Tāpat nav pareizi, ja laji dotos šajā svētceļojumā bez priesteru svētības."[21]

Kādu guvumu pāvests solīja krustakarotājiem? Pēc Fulhera no Šartras: "Ja tie, kas dodas turp, zaudētu savu dzīvību zemes ceļā vai šķērsojot jūru, vai cīnoties ar pagāniem, to grēki būs atlaisti."[22] Pēc mūka Roberta: "Ikviens, kas atstājis mājas vai brāļus, vai māsas, vai tēvu, vai māti, vai sievu, vai bērnus, vai tīrumus Mana vārda dēļ, tas saņems simtkārtīgi vairāk un iemantos mūžīgu dzīvību .. uzņemies šo ceļu savu grēku atlaišanas dēļ."[23] Baldriks no Dolas pat zina teikt: "Ienaidnieka īpašumi arī būs jūsu, jo viņu mantību jūs gūsit par laupījumu, un paši atgriezīsities vai nu kā uzvarētāji, vai, mirkstot savās asinīs, jūs iemantosit mūžīgu slavu."[24]

Un kas tad notiks ar tiem, kas solījās doties krustakarā un tomēr savu solījumu lauza?

Pēc Gibēra no Nožānas, pāvests "ieveda zīmi, labi piemērotu tik godājamai profesijai, krusta veidā .. par emblēmu karavīriem jeb, pareizāk, tiem, kam būs būt Dieva karavīriem. To .. viņš noteica šūt uz tunikām, mēteļiem un apmetņiem tiem, kas bija izšķīrušies iet. Viņš tāpat pavēlēja, ja kāds pēc šīs emblēmas saņemšanas vai pēc publiska svinīga solījuma atrautos no sava labā nodoma vienkārši uzskatu maiņas dēļ vai aiz mīlestības pret saviem vecākiem, tas tiks mūžīgi uzskatīts par cilvēku ārpus likuma, izņemot, ja viņš to nožēlotu un atkal uzņemtos to, ko no sava solījuma būtu izlaidis. Tālāk pāvests uzkrāva šausmīgu anatēmu visiem tiem, kas iedrošinātos uzbāzties viņu sievām un bērniem vai aizskart to mantu, kas dodas šajā Dieva ceļā."[25] Un Fulhers no Šartras piemetina: "Tas patiesi bija pareizi, ka Dieva karavīri, kas gatavojas cīnīties par Viņa godu, būtu apzīmēti un stiprināti ar šo piemēroto uzvaras zīmi."[26] Fulhers arī liecina, ka "daudzas personas no ikkuras šķiras pēc grēku nožēlošanas svinīgi solījās iet ar tīru sirdi, kurp vien tiem būtu pavēlēts iet". Toties Ekhards no Auras ap 1112. gadu rakstīja, ka vienīgi rietumu franki bija viegli piedabūjami krustakaram, "bet austrumfranki, sakši, tīringieši un švābi atsaucās tikai retumis". Bet tad Ekhards piemetina: "Lai gan mūsu cilvēki [t.i., vāci] ir vairāk izvirtuši nekā citas tautas, bet – ņemot vērā dievišķās žēlastības apsolījumu – vācu (teutoņu) sajūsma beidzot tika pievērsta šim aicinājumam, jo tika pamācīti, bez šaubām, ko tas īstenībā nozīmēja, no ļaužu pulka, kas šķērsoja viņu zemi."[27]

Krusta ceļš uz Svēto Pilsētu

Pāvests Urbāns II pēc krustakara sprediķa Klermontā 1095. gada 27. novembrī vēl palika Dienvidfrancijā kādus astoņus mēnešus, sludinot krustakaru ideju citās Francijas pilsētās. Tāpat došanos krustakarā sprediķoja arī bīskapi, abati, priesteri un vienkārši dievvārdu sludinātāji (mūki).[28] Pēc tā laika hronistu liecībām atsaucība krustakaram bijusi liela: pieteicās bruņinieki, pieteicās klēriķi, pieteicās vienkārši ļaudis, pieteicās zemnieki, pat sievietes. Par sevišķi sekmīgu krustakara sludinātāju starp zemniekiem kļuva apkārtklejojošais Pikardijas mūks Pēteris Vientulis, kas ar iedvesmīgām runām pārliecināja un aizrāva lētticīgos ļaudis viņam sekot uz Svēto Zemi; viņa sapulcinātie ļaudis – pēc hronista Orderika Vitāla vērtējuma ap 15 000 cilvēku (krustakaru historiogrāfijā viņu kustība saukta par zemnieku krustakaru) cerēja ieņemt Svēto Zemi Jēzus Kristus personiskā vadībā, plikām rokām; viņu vidū bija tikai kādi astoņi bruņinieki, pārējie bija neapbruņoti "svētceļnieki".

Neviens nebija spiests krustakarā piedalīties, bet, kas bija svinīgi solījies doties cīņā pret neticīgajiem, tika ar zvērestu saistīts savu solījumu pildīt, un, kas mēģināja savu apņemšanos lauzt, tika izsludināts par ķeceri un ārpus likuma, bija pakļauts vajāšanām un ieslodzīšanai cietumā. Praksē

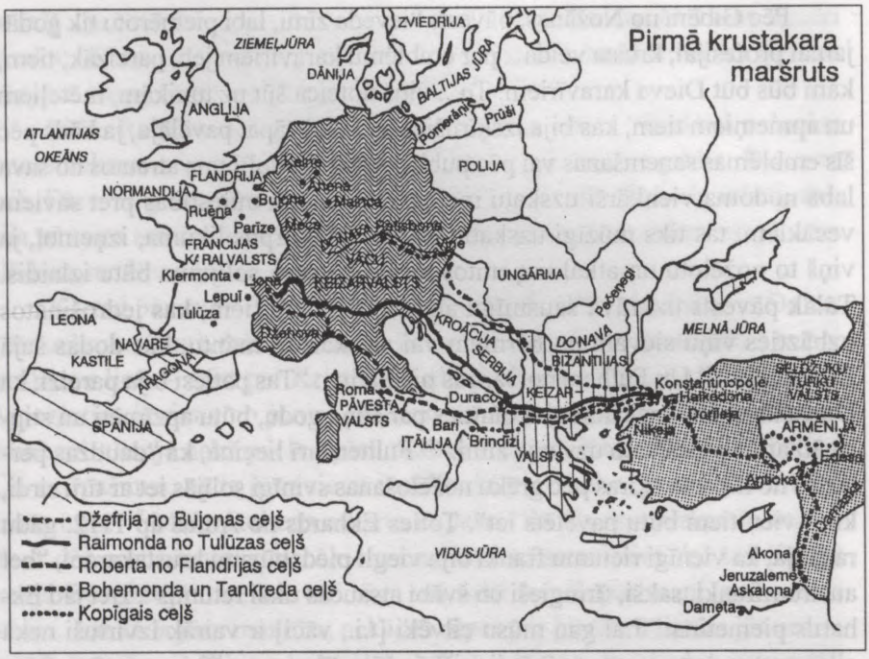

I. Pirmā krustakara maršruts

tomēr izveidojās paraža, ka grēciniekiem un pat noziedzniekiem atlaida uzlikto laicīgo sodu, ja vaininieks uzņēmās krusta zīmi un devās krustakarā. Tas nozīmē, ka krustnešu pulkos ieplūda liels skaits karotāju, kam krustakaru idejiskā puse un cīņa ar neticīgajiem interesēja maz, kas devās krustakarā sava soda izpirkšanai vai pat dēku un savtīga labuma meklējumos.

Par parasto soda izpirkšanas laiku tika uzskatīts viens gads, tādēļ arī krustneši devās krustakarā uz vienu gadu (vai dažkārt līdz kādas vietas iekarošanai), pēc tam vairākums atgriezās mājup. Tomēr jāpatur vērā, ka pēc kristīgās ticības mācības katrs kristietis savā mūžā ir grēkojis (Pāvila vēstule romiešiem, 3:23; 1. Jāņa vēstule, 1:8; 1. Ķēniņu grāmata, 8:46) vai arī pēc katoļu baznīcas kanoniskajām tiesībām – noziedzies pret kādu baznīcas dogmu, un tāpēc grēku izpirkšanai un mūžīgas dzīves iemantošanai pēc nāves došanās krustakarā kļuva par cēlo viduslaiku bruņinieku un augstmaņu formālu grēku izpirkšanas metodi un dižciltīgo modes, goda un prestiža lietu.

Dižciltīgiem augstmaņiem (grāfiem, marķīziem, hercogiem, karaļiem) krustakarā līdzi devās vasaļi, kas veidoja viņu privāto armiju un kas augstmaņiem bija arī jāuztur. Un vasaļa pienākums bija sekot savam lēņa kungam kara gaitās. Vasaļi piederēja pie augstmaņu zemākās kārtas, viņi bija bruņinieki (lat. *milites*, vāc. *Ritter*, ang. *knights*), kas devās karā, bruņās tērpti, uz bruņu sargāta kara kumeļa un cīnījās, sēžot uz zirga muguras: viņi veidoja viduslaiku smago kavalēriju un iznesa kaujas smagumu. Tiesa,

krustakaros devās arī nedižciltīgi karotāji: tirgotāji, dažādi laimes meklētāji, provianta apgādātāji un dižciltīgo pavadonībā viņu kalpotāji – pavāri, kalēji, zirgu puiši, rakstveži, pāži. Tāpat krustnešiem līdzi devās bīskapi, mūki un pat sievietes. Šī krustakarotāju grupa gan kaujās nepiedalījās, jo personas, kas bija devušas šķīstības solījumu Kristum, nedrīkstēja izliet citu cilvēku asinis: viņu pienākums bija gādāt par krustakarotāju garīgo kopšanu, Kristus mācības sludināšanu un pāvesta iecerētās kristīgās ticības robežu pārvaldīšanu. Runājot par sievietēm – kur ir vīrieši bez sievām, tur vienmēr vazaņķes un priekameitas atradušas sev vietu.

Viduslaiku plašākā kārta – zemnieki – gan krustakaros nepiedalījās, jo ar viņu ieročiem – cirvjiem, kapļiem, dakšām – muhamedāņus sakaut nevarēja; bez tam Vakareiropas zemnieku lielākā daļa vēl bija nebrīvi dzimtcilvēki.

Pirmais krusta ceļu (un krusta zīmi) uzņēmās Lepuī *(Le Poi)* bīskaps Adhemars, līdz ar to kļūstot par pirmā krustakara nominālo vadoni un pāvesta vietnieku šajā peregrinācijā. Pēc hronistu liecībām viņš bija lielisks spredikotājs un uzmanīgs diplomāts, kas pratis cilvēkus ne tik daudz komandēt kā pārliecināt; viņš arī centies samierināt ķīvniekus, bet ne vienmēr spējis turēt grožos laicīgos firstus, kas viņam bija pakļauti.[29] No laicīgajiem firstiem pirmais pieteicās Tulūzas grāfs Raimonds; tad Hugo Lielais, Francijas karaļa

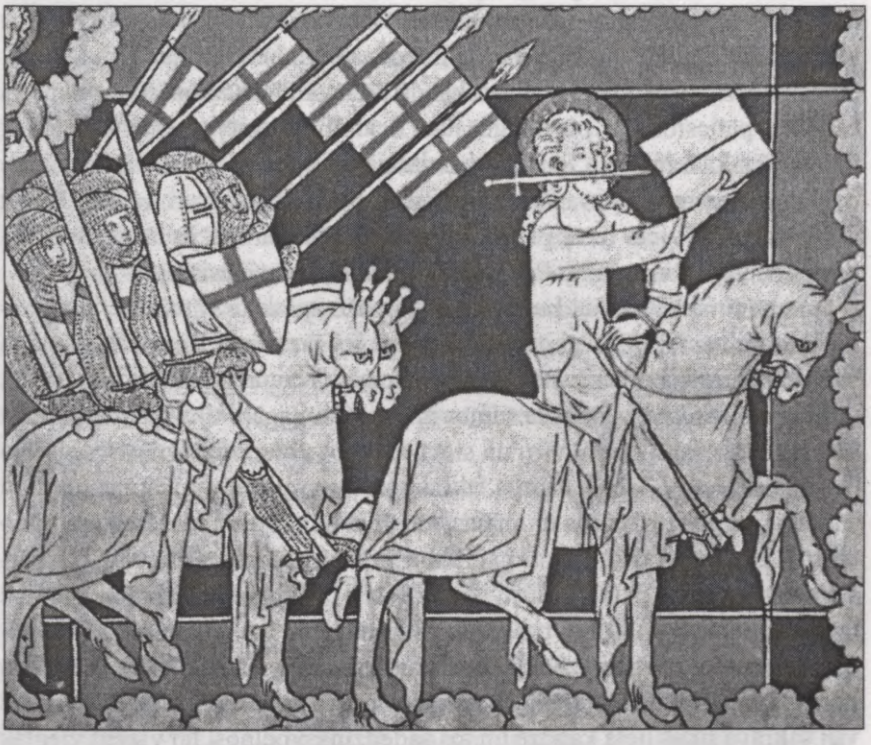

2. Kristus vada krustakarotāju armiju (14. gs. zīmējums)

Latvijas Nacionālā bibliotēka

Fīlipa I brālis; vēl Normandijas hercogs Roberts II, Viljama Iekarotāja dēls un Anglijas karaļa Viljama Sarkanā brālis; Bluā *(Blois)* grāfs Stefans, iepriekšējā svainis; Flandrijas grāfs Roberts II; Lorānas hercogs Godfrejs; Bulanžas grāfs un Godfreja brālis Baldvins ar sievu un bērniem un daudzi citi. Kad krustakarotāji devās cauri Dienviditālijai, karam uz Svēto Zemi pieteicās Tarentas kungs un Roberta Giskārda dēls Bohemonds un viņa pusmāsas dēls Tankreds. Tomēr pirmajā krustakarā nepiedalījās neviens karalis, neviens ķeizars, un varbūt tāpēc šis arī bija vienīgais sekmīgais krustakarš uz Svēto Zemi, kas vainagojās 1099. gada 15. jūlijā ar Jeruzalemes ieņemšanu.

Pirmajā krustakarā visvairāk bruņinieku nāca no Dienvidfrancijas, un franču grāfi tad arī kļuva par krustakara īstajiem vadoņiem, Sīrijas un Palestīnas iekarotājiem un iekarojumu sadalītājiem un valdītājiem. Neviens pāvests nekad nav personiski krustakarā piedalījies vai apmeklējis krustakarotāju iegūtās zemes, tāpēc arī pāvestiem neizdevās nodibināt Svētajā Zemē savu misijas valsti un to pārvaldīt.

Krustakarotāji, kas 1099. gada 15. jūlijā ieņēma Jeruzalemi, gan sākotnēji izturējās cietsirdīgi pret nekristiešiem. Tā Raimonds no Agulēras, Jeruzalemes ieņemšanas aculiecinieks,[30] vēstī: ".. kad mūsu vīru rokās bija nonākuši pilsētas mūri un torņi, atklājās brīnišķīgi skati. Daži no mūsu vīriem nocirta ienaidniekiem galvas, citi šāva uz tiem ar bultām, tā ka visi nokrita no torņiem, citi spīdzināja tos ilgāk, iemetot liesmās. Pilsētas ielās varēja redzēt kaudzēm galvas, rokas un kājas, tā ka bija jāmeklē ceļš starp cilvēku un zirgu līķiem. Bet tās bija mazas lietas, salīdzinot ar to, kas notika Salamana templī, vietā, kur ik dienas skandē dievvārdus. Kas tad tur notika? Ja es teiktu patiesību, tas pārsniegtu jūsu ticamības iespēju, tāpēc lai pietiek tikai ar šo, ka templī un Salamana balkonā viņi jāja pa asinīm līdz saviem ceļiem un iemauktu pavadām.[31] Patiesi, tas bija taisnīgs un lielisks Dieva lēmums, ka šī vieta tiktu piepildīta ar neticīgo asinīm, jo tā tik ilgi bija pacietusi viņu zaimošanu. Pilsēta bija pilna līķiem un asinīm."[32]

Anonīmā "Varoņdarbu hronika" to pašu apraksta vārdiem: "Svētceļnieki iebruka pilsētā, izsekojot un slepkavojot saracēņus līdz pat Salamana templim, kur ienaidnieka spēki bija sapulcināti. Kauja turpinājās visu dienu, tā ka templis tika apslacīts ar viņu asinīm. Kad pagāni tika pārspēti, mūsu vīri sagūstīja lielu skaitu vīru un sievu un tos vai nu nogalināja, vai turēja par gūstekņiem .. Vēlāk armija izklīda pa visu pilsētu un laupīja zeltu un sudrabu, zirgus un mūļus un mājas, kas bija pilnas ar visdažādākām mantām."[33] Un Fulhers no Šartras papildina šo vardarbības stāstu: "Lai cik pārsteidzoši tas jums liktos .. mūsu ieroču nesēji un kalpotāji pēc tam, kad bija uzgājuši saracēņu viltību, uzšķērda vēderus tiem, ko bija nupat nogalinājuši, lai no viņu zarnām izņemtu bezantus [naudas gabalus], ko saracēņi bija norijuši, kamēr vēl bija dzīvi. Tā paša iemesla dēļ dažas dienas vēlāk mūsu vīri sakrāva līķus lielā kaudzē un tos sadedzināja pelnos, lai varētu vieglāk atrast augstāk minēto zeltu."[34]

Latvijas Nacionālā bibliotēka

Pēc Jeruzalemes krišanas krustakarotāji devās uz dienvidiem – Askalonas pilsētu, ko viņi ieņēma 12. augustā. Par iegūto kara laupījumu Fulhers no Šartras raksta: "Viņi iebruka ienaidnieka teltīs un atrada milzīgu, ķēniškīgu bagātību: zeltu, sudrabu, garus mēteļus, citas drēbes un dārgakmeņus. Šie pēdējie bija divpadsmit dažāda veida: jaspidi, safīri, halkedoni, smaragdi, sardoniki, hrizolīti, berili, topāzi, hrizoprasi, hiacinti un ametisti.[35] Viņi arī atrada daudz trauku un daudz dažādu lietu, kā ķiveres, rotātas ar zeltu, skaistākos gredzenus, brīnišķīgus zobenus, labību, miltus un daudz cita."[36]

No iznīcināšanas netika pasargāti arī Jeruzalemes žīdi, kas paglābās savā galvenajā sinagogā, ko kristieši aizdedzināja, – un visi žīdi gāja bojā.[37]

Vai slepkavošana un laupīšana bija vienīgā kristiešu pateicība Dievam par Svētās Pilsētas atgūšanu?

Raimonds no Agulēras rakstīja: "Tagad, kad pilsēta bija ieņemta, tiešām vērts atcerēties mūsu agrākās pūles un grūtības, redzēt svētceļnieku pieķeršanos svētajam Jēzus kapam. Kā viņi priecājās un gavilēja, un dziedāja jaunu dziesmu tam Kungam! Jo viņu sirdis deva pateicības lūgšanas Dievam .. Šī diena, es saku, iezīmē visas kristietības attaisnošanu, pagānisma pazemošanu un mūsu ticības atjaunošanu. Šī ir tā diena, ko tas Kungs ir devis; priecāsimies un līksmosim tanī [Psalmi, 118:24]."[38] Fulhers no Šartras to pašu izteica vārdiem: "Tad klērs un laji, ejot uz tā Kunga kapu un Viņa vislieliskāko templi un dziedot tam Kungam jaunu dziesmu ar daudzskanīgi gavilējošu balsi, un dodot ziedojumus un vispazemīgākos lūgumus, līksmi apmeklēja svētās vietas, ko viņi jau ilgi bija vēlējušies darīt. Ak, diena, tik karsti iekārotā! Ak, laiki, visneaizmirstamākie! Ak, varoņdarbi, pārāki par visiem citiem!"[39]

Divas dienas pēc apkaušanas Jeruzalemē – 17. jūlijā "bīskapi un priesteri pavēlēja, lai krustneši vispirms izvelk ārā no Jeruzalemes saracēņu līķus, lai no tiem neizceltos nepanesama smirdoņa. Patiesi, visa Jeruzaleme bija pārblīvēta ar līķiem. Dzīvi palikušie saracēņi izvilka savu biedru līķus pie vārtu izejām, sakrāva tos kaudzēs kā mājas un aizdedzināja tos ar lāpām."[40] Tomēr Fulhers no Šartras vēl 25. decembrī rakstīja: "Ak, kāda smirdoņa bija ap pilsētas mūriem gan iekšpusē, gan ārā no saracēņu trūdošajiem līķiem, ko mūsu biedri bija nogalinājuši pilsētas ieņemšanas dienā un kas gulēja, kur kurais bija vajājot pārsteigts."[41]

Latīņi Svētajā Zemē

Ir zināms, ka Jeruzalemes ieņemšanā 1099. gada jūlijā piedalījās ap 1200–1300 jātnieku (bruņinieku) un ap 10 000 kājnieku. Askalonas ieņemšanai mēnesi vēlāk (12. augustā) bija sapulcināts 1200 jātnieku un 9000 kājnieku,[42] un visā krustakarotāju armijā, kas devās uz Svēto Zemi, lēš ap

4200–4500 jātnieku un ap 30 000 kājnieku.[43] Kā tik maza armija, vienmēr ciešot zaudējumus (kritušie, mājupbraucēji, slimie, sagūstītie) un esot tik tālu no dzimtajām zemēm un apgādes punktiem, varēja uzvarēt turku un arābu karapulkus Tuvējos Austrumos?

Ir divi faktori, kas jāpatur vērā, izvērtējot krustnešu panākumus. Pirmkārt, viduslaikos armijas – un it sevišķi smagā kavalērija (bruņinieki) – vispār nebija lielas,[44] tāpēc arī krustnešu armija to laiku kaujām nemaz nebija tik maza. Otrs – svarīgākais faktors bija militārā un politiskā nestabilitāte Tuvējos Austrumos. Vietējo iedzīvotāju vairākumu veidoja islamiskie arābi, bet pirmā krustakara laikā musulmaņi bija politiski un reliģiski sašķēlušies ne vien divos naidīgos kalifātos (Ēģiptes Fātimīdu kalifāts un Bagdādes Abāsīdu kalifāts), bet arī divās pretējās muhamedāņu nometnēs: Ēģipte sekoja šiītu skolai, Bagdāde – sunnītu;[45] šiīti bija tālāk sašķēlušies trijās uzskatu grupās, kas ienīda gan cita citu, gan tāpat sunnītus. Un, kad turki iekaroja Vidusjūras austrumu piekrasti 1071.–1078. gadā, turienes arābi nostājās opozīcijā arī pret tiem. Tāpat jāpatur vērā, ka Sīrijā un Palestīnā jau no sendienām dzīvoja liels skaits dažādu kristiešu novirzienu sekotāju (jakobīti, nestorieši, pareizticīgie, armēņu kristieši), kas labprāt sadarbojās ar krustnešiem pret turku iebrucējiem.[46] Sava naidīguma un nesaticības dēļ nedz turki, nedz arābi nevarēja nostādīt vienotu armiju pret krustakarotājiem. Tāpēc blakus krustnešu smagajai kavalērijai krustakarotāju lielākais palīgs cīņās bija turienes iedzīvotāju politiskā, militārā un reliģiskā sašķeltība un nenovīdība.

Pēc Jeruzalemes krišanas krustnešu rokās un tās dienvidu flanga nodrošināšanas ar Askalonas ieņemšanu 12. augustā krustakarotāju lielākā daļa uzskatīja savu svinīgo solījumu par izpildītu un devās mājup. Neviens nevar pateikt, cik krustakarotāju palika uz pastāvīgu dzīvi iekarotajās teritorijās. Harolds Finks vērtē palikušo krustnešu skaitu ap 3000 Jeruzalemē un apkārtnē un mazliet vairāk Antiohā,[47] bet tas ir tikai problemātisks aplēsums. No pirmā krustakara vadoņiem vairāki bija miruši vai atgriezušies mājās, vienīgi Tulūzas grāfs Raimonds, Lorānas hercogs Godfrejs, viņa brālis Baldvins un Tarentas kungs Bohemonds ar savu radinieku Tankredu apmetās iekarotajās zemēs. Kad pēc Jeruzalemes ieņemšanas 1099. gada 15. jūlijā palikušie vadoņi sāka domāt par pilsētas pārvaldīšanu, viņi par pirmo Jeruzalemes valdnieku ievēlēja Godfreju no Lorānas – ar titulu "Svētā Kristus kapa aizgādnis" *(advocatus Sancti Sepulchri)*. Taču viņš nomira jau 1100. gada 18. jūlijā, un par viņa pēcteci tika izraudzīts viņa brālis Baldvins, kas pieņēma karaļa titulu un 1100. gada 25. decembrī Betlēmē tika kronēts par Latīņu Jeruzalemes karaļvalsts pirmo karali *(rex Jerusalem latinorum)* kā Baldvins I. Bet Baldvins bija devies krustakarā, sievas un bērnu pavadīts, tātad nebija domājis par atgriešanos Eiropā. Bez Jeruzalemes karaļvalsts krustnešiem vēl izdevās nodibināt:

Edesas grāfisti, kurā valdīja Baldvina dinastija;

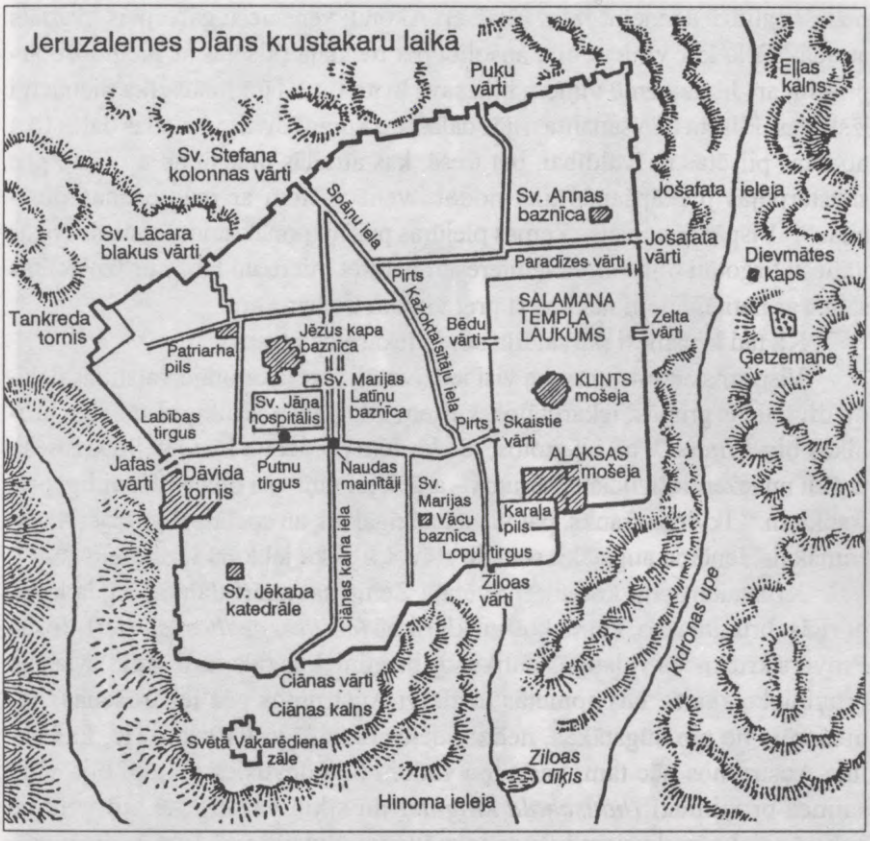

II. Jeruzalemes plāns krustakaru laikā

Tripoles grāfisti, kurā valdīja Tulūzas grāfa Raimonda dinastija;

Antiohas firsta valsti, kurā valdīja Bohemonda dinastija.

Tātad tās visas bija laicīgu firstu valstiņas, mazas izmēros, no kurām pirmajās trijās valdīja franku (Dienvidfrancijas) dinastijas, bet Antiohā – Dienviditālijas normāņu atvases.

Grūti noteicamas šo valstiņu robežas, jo dabā tās bieži mainījās – vienmēr sašaurinoties, bet visa Vidusjūras piekraste starp Turciju un Ēģipti ir ap 500 km gara, un piekrastes līdzenums, ko abas lielās upes (Oronta un Jordāna) atdala no kalnu grēdām un Sīrijas tuksneša, ir caurmērā ap 80 km plats; šī teritorija tad arī veidoja trīs latīņu valstiņas Tuvējos Austrumos (Edesa tika zaudēta jau 1146. g.).

Svarīga loma Vidusjūras austrumu piekrastes pilsētu pakļaušanā krustnešu varai bija arī Itālijas ostas pilsētām Pizai, Dženovai un it sevišķi Venēcijai. Šo pilsētu tirgotāji ne vien transportēja pa jūrasceļu krustnešus, bet arī palīdzēja krustnešiem ar pārtikas, ieroču un dažādu materiālu piegādi, par ko viņi ieguva dažādas privilēģijas piejūras pilsētās. Tā dženovieši ieguva savu kvartālu ar baznīcu un tirgus laukumu Antiohā, vēlāk arī Akonā;

pizieši palīdzēja ieņemt Jafu, vēlāk arī Akonu; venēciešu galvenais kvartāls atradās Tīrā, kur viņiem bija apsolīta pat trešdaļa pilsētas ar pieguļošo ārpilsētu, arī Jeruzalemē viņiem bija savs kvartāls. "Tīrā lietas tika pienācīgi izšķirtas. Pilsēta tika sadalīta trijās daļās, no kurām divas vienādas daļas tika nodotas pilsētas pašvaldībai, bet trešā, kas atradās pilsētā un ap ostu, pēc savstarpējas piekāpšanās tika nodota venēciešiem ar mantošanas tiesībām."[48] Vispār pēc Svētās Zemes piejūras pilsētu nonākšanas kristiešu rokās itāliešu tirgotāji bija vairāk ieinteresēti uzturēt mieru un labas tirdzniecības saites ar neticīgajiem nekā vest pret viņiem ticības karu.

Kā tad krustneši pārvaldīja savas iekarotās zemes?

Vispirms atzīmējams, ka visi iedzīvotāji krustakarotāju valstiņās dalāmi divi lielās grupās: iekarotājos, kuriem kopīgais nosaukums tā laika hronikās bija "franki", un iekarotos, pie kuriem piederēja kā vietējie kristieši, tā žīdi un iezemiešu lielais vairums – arābi, un viņi visi bija sirdī naidīgi pret frankiem.[49] Ikviens franks, pat visnabadzīgākais un sociālajā gradācijā viszemākais, ieņēma augstāku sociālu stāvokli nekā jebkurš iezemietis.[50]

Krustakarotāju kolonisti Svētajā Zemē savukārt dalāmi trijās kategorijās: bruņiniekos, kājniekos un klēriķos *(milites, pedites, clerici)*. Jošua Provers krustnešu valstiņās palikušos bruņiniekus raksturo šādi: "Mazais bruņinieku skaits, kas apmetās uz dzīvi Austrumos pēc iekarošanas, nepiederēja ne pie augstākās, nedz vidējās dižciltīgo kārtas .. Tie, kas palika Austrumos pēc tam, kad viņu vadoņi bija devušies mājup, bija viņu saimes bruņinieki *(household knights)* un sīkie vasaļi. Šie tad veidoja galveno daļu, no kuriem izauga jaunā latīņu dižciltīgo kārta .. Cits pierādījums tam ir fakts, ka ne Jeruzalemē, nedz Antiohā vai Tripolē nav atrodami uzvārdi starp pirmajiem lēņu turētājiem, kas norādītu uz viņu saitēm ar Eiropas pilīm un lēņiem. Vēl jo vairāk – turienes dinastijas nes vārdus no saviem Sīrijas vai Palestīnas lēņiem, turklāt eiropeisku ģimeņu uzvārdi ir izņēmums .. Feodālisma periodā, kad cilvēki bija lepni uz savu izcelšanos, diez vai kāds būtu palaidis garām izdevību pieminēt savu senču uzvārdus."[51]

Bruņinieku skaits, kas palika Palestīnā, nebija liels, bet iekarotās teritorijas aizstāvēšana pret musulmaņu pastāvīgajiem uzbrukumiem prasīja prāvu karaspēku. Tāpēc iekaroto valstiņu paturēšanai un aizsargāšanai jaunie zemes kungi, sekojot Vakareiropas paraugam, ieviesa Svētajā Zemē feodālismu un izdeva lēņos lielus zemesgabalus tiem krustakarotājiem un saviem radiem, kas bija gatavi tur apmesties uz pastāvīgu dzīvi. No jaunajiem vasaļiem tika gaidīts, ka viņi veidos savu lēņa kungu armiju un aizsargās šo firstu valstiņas. Tātad Urbāna II aicinājumu – nomesties iekarotajā zemē un to izmantot – īstenoja pa feodālisma ceļu.

Jauno vasaļu vairākums dzīvoja pilsētās vai nocietinātās vietās, nevis uz savas zemes – tātad tie bija kara lēņi, jo viņi nevarēja sevi aizsargāt pret naidīgo arābu uzbrukumiem; no izlēņotajiem ciemiem vasaļi ievāca tikai

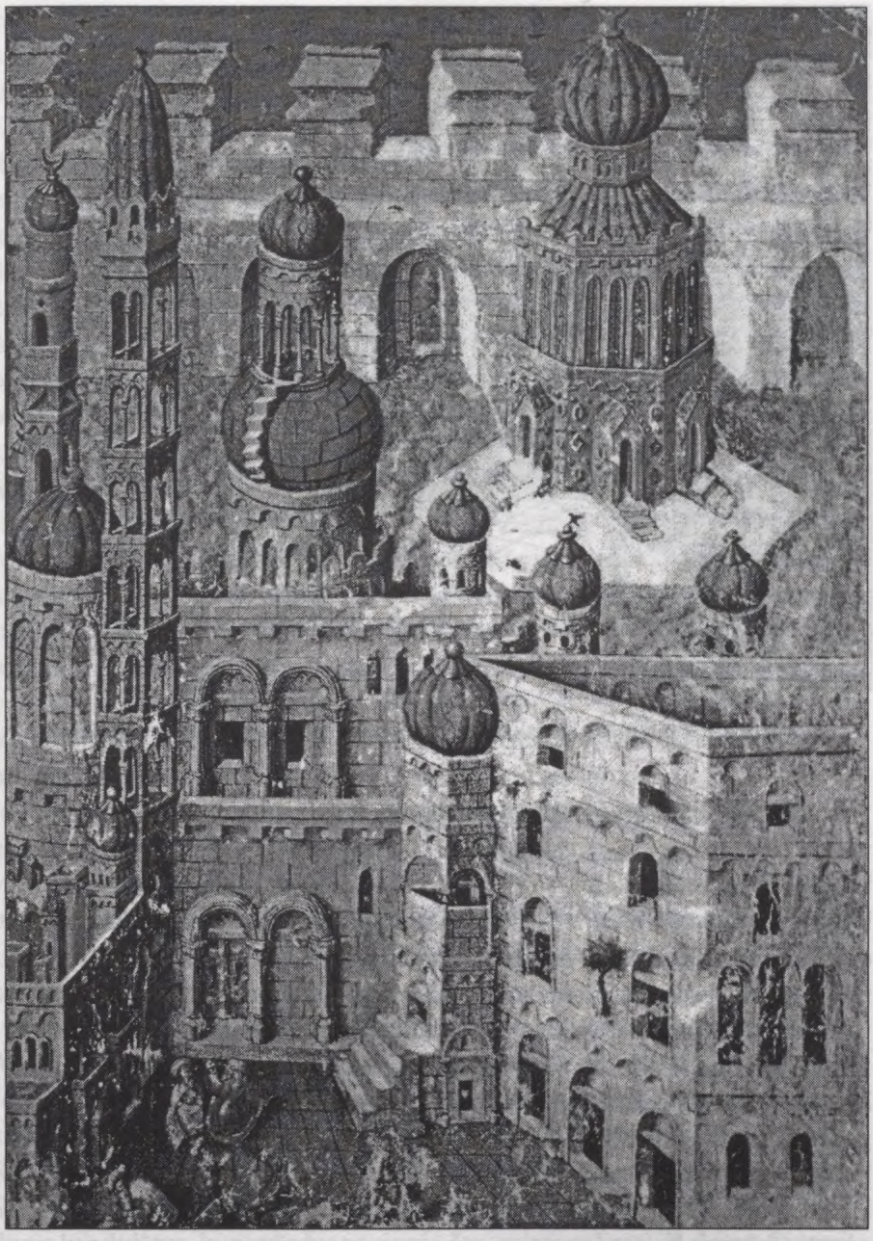

3. Jēzus Kapa baznīcas Jeruzalemē dienvidu fasāde (15. gs. zīmējums)

nodevas.[52] Jau piecpadsmitgadīgs jauneklis varēja pieprasīt sev lēni; viņam bija jādod uzticības zvērests savam lēņa kungam, bet, ja viņš to atsacījās darīt, lēni atņēma; tāpat lēni atņēma, ja lēņa turētājs atsacījās doties lēņa kunga karos, ja bija aizliedzis kristīgo Dievu vai nodevis savu lēņa kungu. Lēņi bija mantojami, un tos varēja mantot arī sievietes, bet vasaļu atraitnēm vīru parasti sameklēja lēņa kungs, lai viņam nezustu karotāji.[53]

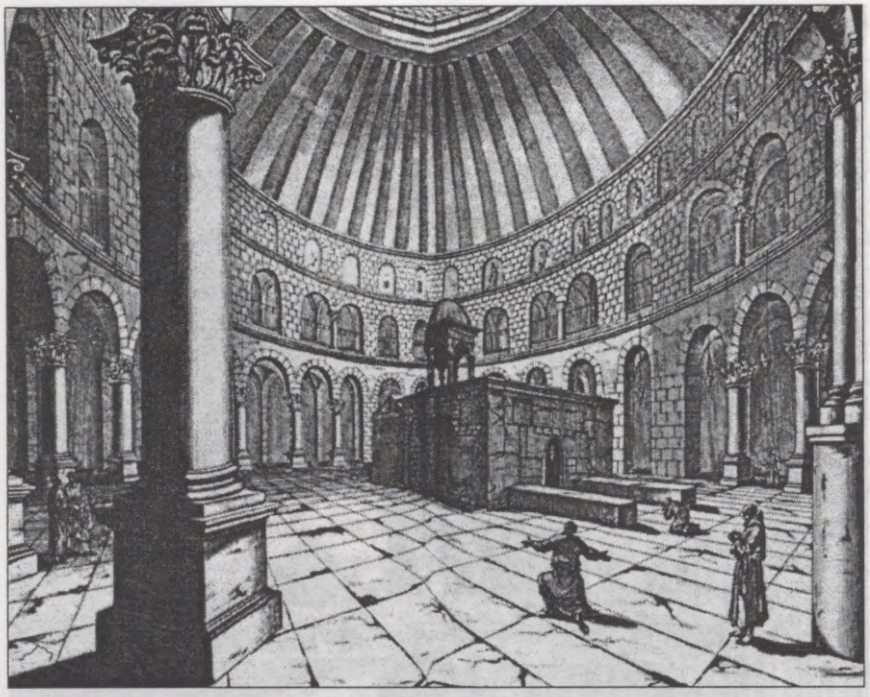

4. Jēzus Kapa baznīcas iekšskats ar kapa vietu centrā (1681. g. zīmējums)

Otra franku kolonistu kategorija bija nebruņinieki *(pedites)*, avotos vēlāk saukti *burgenses* (namnieki). Tie bija sākotnējie augstmaņu un bruņinieku saimes ļaudis, droši vien no laukiem.[54] J. Provers pieļauj varbūtību, ka daudzi no viņiem bijuši zemnieki, pat dzimtcilvēki, kas līdz ar došanos krustakarā ieguva personisko brīvību.[55] Varētu teikt, ka šie namnieki veidoja kolonistu zemāko kārtu;[56] viņi galvenokārt dzīvoja pilsētās;[57] viņi nevarēja valdīt lēņus, bet tikai gruntsgabalus pilsētās vai to apkārtnē; viņiem arī nebija jāpilda feodālās gaitas, tikai jāmaksā nodokļi.[58] Pie šīs kolonistu kārtas piederēja arī tirgotāji; un tie bija nevis Eiropas lieltirgotāji, kas apmetās uz dzīvi krustnešu valstīs, bet vienkāršie ļaudis, "par kuriem mēs nezinām nekā vairāk kā tikai viņu vārdus"[59]. Tāpat pieņem, ka starp šiem kolonistiem atrodami daudzi jūrnieki un tirgotāju agrākie aģenti (faktori).[60]

Par latīņu kolonistiem Fulhers no Šartras, kas bija viens no šiem kolonistiem un rakstīja savu hroniku ap 1127. gadu – tātad tikai gadsimta ceturksni pēc pirmā krustakara beigām, saka: "Es lūdzu Dievu un pārdomāju, kā mūsu dienās Dievs ir pārveidojis rietumus austrumu pusē. Jo mēs, kas esam rietumnieki, tagad esam kļuvuši austrumnieki. Kas bija romietis vai franks, šajā zemē ir kļuvis galilietis vai palestīnietis. Kas nāk no Reimsas vai Šartras, tagad ir palicis par Tīras vai Antiohas pilsoni. Mēs jau esam aizmirsuši vietas, kur esam dzimuši; daudziem no mums tās vairs nav zināmas vai arī

vairs netiek pieminētas. Dažiem jau ir valdījumā mājas vai mājsaimniecības kā mantojums. Daži jau ir apņēmuši sievas ne tikai no mūsu ļaudīm, bet arī sīrietes, armēnietes un pat saracēnes [arābietes], kas ir pieņēmušas kristību ... Daži kopj vīna laukus, citi kultivē tīrumus. Ļaudis sarunājoties brīvi lieto valodas pilnīgumu un idiomas dažādās valodās. Dažādu valodu vārdi ir kļuvuši par kopīgu īpašumu ikkatrai tautai, un savstarpēja uzticība vieno tos, kas nepazīst savus vecākus [nezina savu izcelšanos] .. Tas, kas bija dzimis par svešinieku, tagad jūtas kā dzimis šeit; kas bija dzimis kā svešinieks, ir kļuvis par iezemieti .. Tos, kas bija nabadzīgi rietumos, Dievs ir darījis bagātus šajā zemē. Tiem, kam bija maz naudas tur, ir neskaitāmi bezanti šeit, un tie, kam nebija savas mājas, ar Dieva žēlastību šeit valda pilsētu. Kāpēc lai kāds dotos atpakaļ uz rietumiem, kas ir atradis austrumus kā šos? Dievs nevēlas, lai ciestu trūkumu tie, kas ar saviem krustiem novēlēja paši sevi sekot Viņam pat līdz kapa malai."[61]

Tie krustakarotāji, kas apmetās Svētajā Zemē uz pastāvīgu dzīvi, kļuva par iekarotās teritorijas kolonistiem. Tāpēc arī visi krustakari uz Svēto Zemi no sākotnēji reliģiska kara pret neticīgajiem ātri pārvērtās par teritoriju un saimniecisku un materiālu labumu iegūšanas un paturēšanas kariem, un to vadoņi maz lika vērā pāvestu vēlēšanos, mudinājumus un aizliegumus.

Trešo kolonistu kategoriju veidoja garīdznieki. Lai gan krustakari bija pāvestu sludināti un iedvesmoti un pirmā krustakara nominālais vadonis un pāvesta vietnieks bija bīskaps, tomēr Sīriju un Palestīnu un to pilsētas iekaroja laicīgi firsti, un viņi tad arī austrumos nodibināja laicīgas valstiņas: garīgu firstu valstiņas jeb bīskapijas krustakarotāju ieņemtajās zemēs neizveidojās. Tomēr sadarbība starp laicīgo valdību un kristīgo baznīcu bija patiesa un dziļa, un baznīcām bija pašām savi īpašumi, tāpat sava tiesa. Laicīgajā politikā baznīcas hierarhija daudz nejaucās, tomēr to respektēja un ar to sadarbojās.

Krustnešu nodibinātajās valstiņās tika noorganizēti divi patriarhāti – Antiohā (īstenībā atjaunots) un Jeruzalemē, turklāt Antioha bija vecākā, bet Jeruzaleme cienījamākā. Antiohas patriarhātā bija sešas arhidiecēzes, Jeruzalemes – četras; katrā bija vairākas diecēzes un draudzes, tāpat klosteri. Sevišķi izcilā stāvoklī atradās Jēzus Kristus Kapa baznīca *(ecelesia Sancti Sepulchri)*, un šīs baznīcas domkungi vēlēja Jeruzalemes patriarhu, izraugot divus kandidātus, kuru vārdus paziņoja Jeruzalemes karalim, kas tad izraudzīja jauno patriarhu un to ieveda amatā;[62] parasti šis patriarhs arī bija pāvesta legāts krustakarotāju valstiņās. Katrai diecēzei bija savs katedrāles kapituls, kas sevišķi rūpējās par svētceļnieku labklājību; tāpat katrai baznīcai bija savs priesteris.

Bet blakus latīņu jeb katoļu baznīcai krustnešu zemēs pastāvēja un darbojās arī agrākās grieķu ortodoksālās baznīcas, tāpat armēņu, nestoriešu un monofizītu kristīgās baznīcas, kas pat nebija spiestas atzīt katoļu garīdznieku virskundzību.[63]

Kristus bruņinieku ordeņi

Vienmēr dzīvojuši cilvēki, kam bijusi vēlēšanās ceļot un redzēt svešas vietas, sevišķi, ja tās saistītas ar kādu populāru notikumu vai personu. Kristiešiem tāds bija Jēzus Kristus un vietas, kur Viņš dzimis un mācījis, bet vissvētākā bija vieta, kur Viņš miris krusta nāvē.

Kad Romas ķeizars Konstantīns Lielais (306–337) sevi atzina par kristieti, viņa māte Helene ceļoja uz Jeruzalemi, kur – pēc tradīcijas – viņa ar Konstantīna gādību uzcēla baznīcu pieņemtajā Jēzus kapa vietā – Svēto Kristus Kapa baznīcu. Helene cēla vēl otru baznīcu Betlēmē Jēzus dzimšanas vietā – Jēzus Dzimšanas vietas baznīcu. Līdz ar to daudziem Eiropas kristiešiem radās vēlēšanās šīs vietas un baznīcas apmeklēt un tur pielūgt Dievu.

Pamazām ļaužu uzskatos izveidojās pārliecība, ka, apmeklējot kādu kristīgai ticībai nozīmīgu vietu, iespējams gūt kādu materiālu, fizisku vai vismaz reliģisku stiprinājumu, un līdz ar to šādas vietas sāka uzlūkot par svētām un šo vietu apmeklētājus – par svētceļniekiem. Apmeklējot par svētām turētās vietas, daudziem radās vēlēšanās paņemt no tām līdzi kādu piemiņas lietu – šķembu no iedomātā Jēzus Kristus krusta, kāda svētā ķermeņa daļu – un to pārvest uz savu baznīcu cerībā, ka šī lieta atnesīs pārvedējam un visai baznīcai svētību vai pat brīnumu. Tā radās relikviju (kāda svētā miesas vai piederumu) vākšanas un cienīšanas kults. Pamazām jau 8. gs. radās pārliecība, ka līdz ar svēto vietu apmeklēšanu var sagaidīt grēku piedošanu, un 10. gs. šāda atziņa jau bija vispāratzīta.

Eiropas kristiešu svētceļojumi uz Palestīnu sākās 4. gadsimtā. Protams, tikai bagāti ļaudis varēja atļauties mērot tālo ceļu uz austrumiem. Ar mainīgu intensitāti – galvenokārt arābu iekarojumu dēļ austrumos (Jeruzaleme krita arābu rokās 638. g.) un Vidusjūrā – svētceļojumi turpinājās visus nākamos gadsimtus, līdz pat krustakariem. Sevišķi atzīmējams vācu svētceļojums uz Palestīnu 1064.–1065. gadā, kurā pēc literārās tradīcijas liecībām piedalījās 10 000 vīriešu un sievietes savu bīskapu vadībā; historiogrāfijā tas ir pazīstams kā "Lielais vācu svētceļojums". Jebšu svētceļojumu intensitāte 11. gs. bija sasniegusi ļoti augstu pakāpi – tā bija kļuvusi par īstu ticības apliecinājumu, pat modes lietu –, turku iebrukums Palestīnā 1071. gadā radīja nopietnas grūtības svētceļniekiem, jo daudzie turku sīkie firsti okupētajās zemēs vai nu apkrāva svētceļniekus ar pārmērīgām caurlaides nodevām, vai tos vienkārši nelaida savās valstiņās iekšā, baidoties no kristiešu sadarbības ar arābiem pret viņiem. Svētceļnieku ceļa pārņemšana kristiešu rokās bija viens no pāvesta Urbāna II krustakara sludināšanas iemesliem.

Tālais ceļš no Eiropas līdz Svētajai Zemei ne vien prasīja no ceļotājiem lielus finansiālus izdevumus, bet bieži arī sagādāja nepārvaramas fiziskas grūtības: izsalkumu, nogurumu un slimības. Bez tam svētceļniekiem, ierodoties Jeruzalemē, bija vajadzīgs uzturs un apmešanās vieta, slimie un vājie

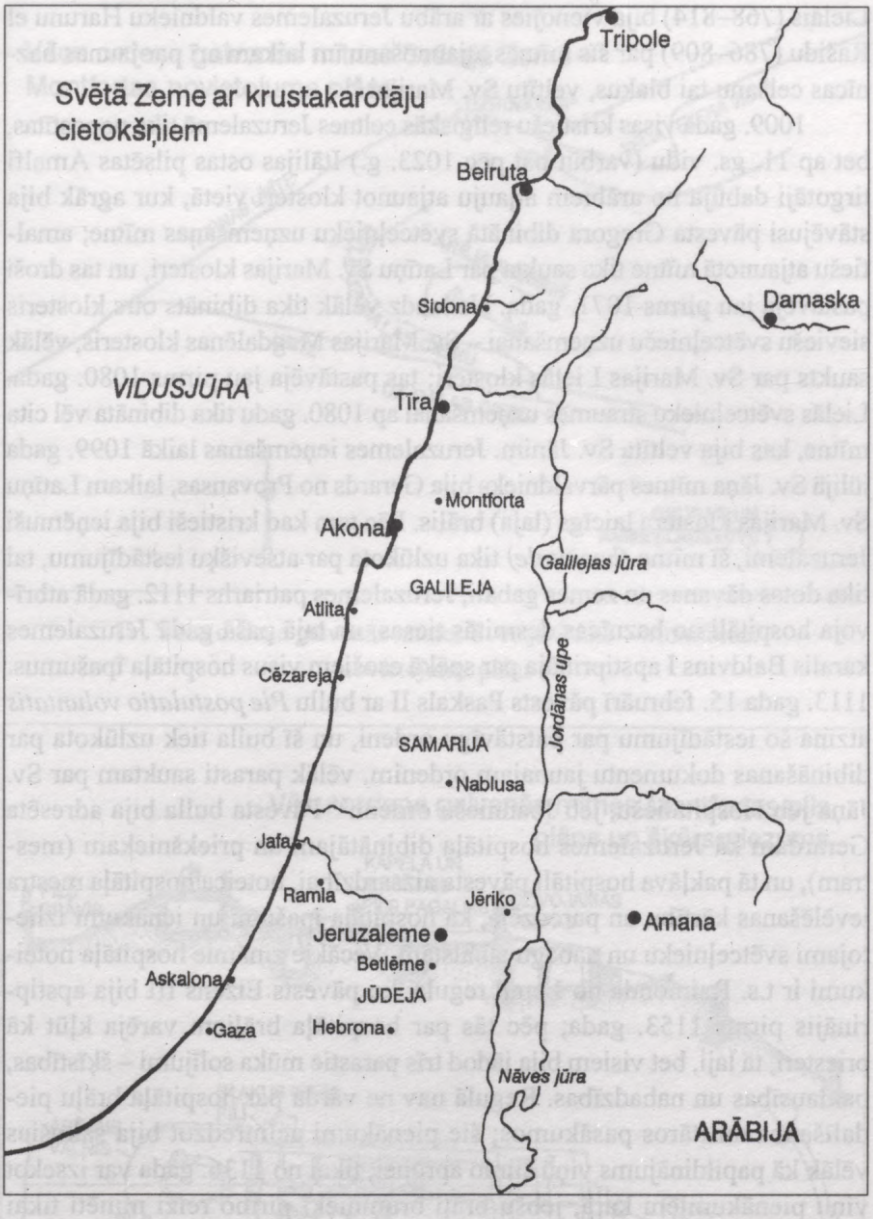

III. Svētā Zeme ar krustakarotāju cietokšņiem

bija kopjami. Tāpēc jau ar pāvesta Gregora I Lielā ziņu 603. gadā – vismaz pēc vēstures literatūrā pieņemtas tradīcijas – Jeruzalemē tika nodibināta svētceļnieku uzņemšanas mītne blakus Svētā Kapa baznīcai. Latīņu vārds tādai svētceļnieku uzņemšanas vietai bija *hospitium* (svētceļnieku uzņemšanas un izguldināšanas mītne), un, tā kā tajā sniedza arī medicīnisku palīdzību slimajiem, tā tika arī saukta par *hospitalia*, *hospitale*, grieķu *xenodochium*, sākumā gan nozīmējot to pašu, ko *hospitium*. Franku ķeizars Kārlis

Lielais (768–814) bija vienojies ar arābu Jeruzalemes valdnieku Harunu el Rašidu (786–809) par šīs mītnes atjaunošanu un laikam arī par jaunas baznīcas celšanu tai blakus, veltītu Sv. Marijai.[64]

1009. gadā visas kristiešu reliģiskās celtnes Jeruzalemē tika nopostītas, bet ap 11. gs. vidu (varbūt pat pēc 1023. g.) Itālijas ostas pilsētas Amalfi tirgotāji dabūja no arābiem atļauju atjaunot klosteri vietā, kur agrāk bija stāvējusi pāvesta Gregora dibinātā svētceļnieku uzņemšanas mītne; amalfiešu atjaunotā mītne tika saukta par Latīņu Sv. Marijas klosteri, un tas droši pastāvēja jau pirms 1071. gada. Nedaudz vēlāk tika dibināts otrs klosteris sieviešu svētceļnieču uzņemšanai – Sv. Marijas Magdalēnas klosteris, vēlāk saukts par Sv. Marijas Lielās klosteri; tas pastāvēja jau pirms 1080. gada. Lielās svētceļnieku straumes uzņemšanai ap 1080. gadu tika dibināta vēl cita mītne, kas bija veltīta Sv. Jānim. Jeruzalemes ieņemšanas laikā 1099. gada jūlijā Sv. Jāņa mītnes pārvaldnieks bija Gerards no Provansas, laikam Latīņu Sv. Marijas klostera laicīgs (laja) brālis. Pēc tam kad kristieši bija ieņēmuši Jeruzalemi, šī mītne *(hospitale)* tika uzlūkota par atsevišķu iestādījumu, tai tika dotas dāvanas un zemes gabali, Jeruzalemes patriarhs 1112. gadā atbrīvoja hospitāli no baznīcas desmitās tiesas, un tajā pašā gadā Jeruzalemes karalis Baldvins I apstiprināja par spēkā esošiem visus hospitāļa īpašumus. 1113. gada 15. februārī pāvests Paskals II ar bullu *Pie postulatio voluntatis* atzina šo iestādījumu par patstāvīgu ordeni, un šī bulla tiek uzlūkota par dibināšanas dokumentu jaunajam ordenim, vēlāk parasti sauktam par Sv. Jāņa jeb Hospitāliešu, jeb Joanniešu ordeni.[65] Pāvesta bulla bija adresēta Gerardam kā Jeruzalemes hospitāļa dibinātājam un priekšniekam (mestram), un tā pakļāva hospitāli pāvesta aizsardzībai, noteica hospitāļa mestra ievēlēšanas kārtību un paredzēja, ka hospitāļa īpašumi un ienākumi izlietojami svētceļnieku un nabagu atbalstam. Vecākie zināmie hospitāļa noteikumi ir t.s. Raimonda no Lepuī regula, ko pāvests Eižens III bija apstiprinājis pirms 1153. gada; pēc tās par hospitāļa brāļiem varēja kļūt kā priesteri, tā laji, bet visiem bija jādod trīs parastie mūka solījumi – šķīstības, paklausības un nabadzības. Regulā nav ne vārda par hospitāļa brāļu piedalīšanos militāros pasākumos; šie pienākumi acīmredzot bija sākušies vēlāk kā papildinājums viņu slimo aprūpei; tikai no 1136. gada var izsekot viņu pienākumiem karā, jebšu brāļi bruņinieki pirmo reizi minēti tikai 1182. gadā.[66]

Līdz ar Latīņu Jeruzalemes karaļvalsts nodibināšanu 1099. gadā kristieši sadūrās ar jaunu problēmu – kā nodrošināt svētceļnieku bariem drošu ceļu uz Jeruzalemi, kā pasargāt viņus no arābu laupītāju uzbrukumiem: svētceļniekiem Palestīnā zemesceļā uz Jeruzalemi (un atpakaļ) bieži uzbruka beduīnu laupītāji, viņus apzogot vai pat noslepkavojot. Šampaņas bruņinieks Hugo no Pajenas *(Payens*, arī *Payns)* kopā ar Gotfreju no Sv. Omeras un sešiem citiem bruņiniekiem izšķīrās kopīgi pasargāt svētceļniekus ceļā no Jafas ostas uz Jeruzalemi. 1118. gadā Jeruzalemes karalis

IV. Vācu ordeņa galvenās mītnes Svētajā Zemē – Montfortas novietojuma plāns

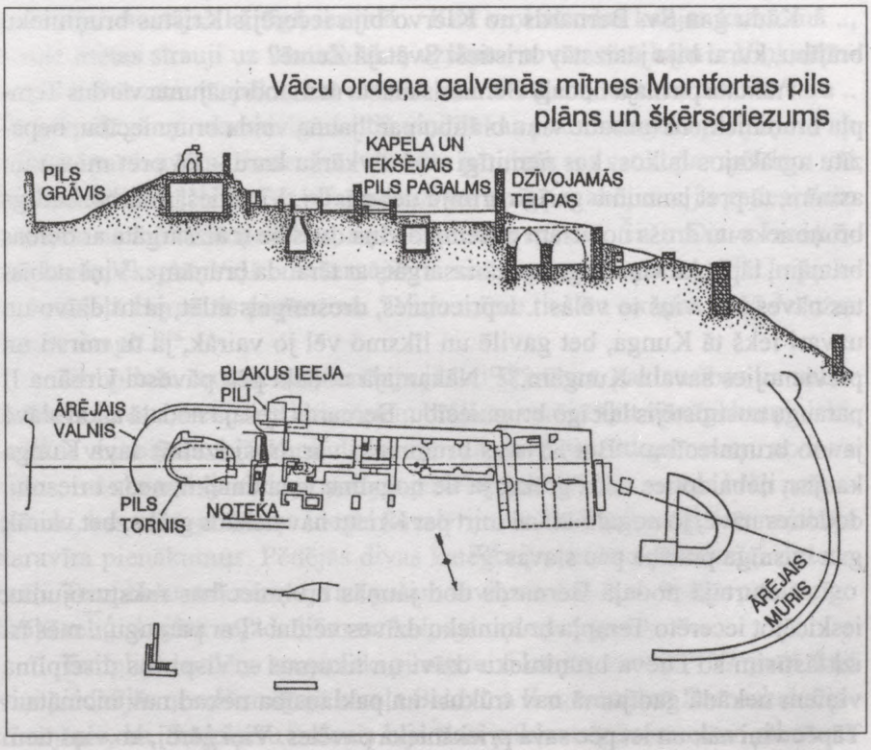

V. Vācu ordeņa galvenās mītnes Montfortas pils plāns un šķērsgriezums

Baldvins I piešķīra viņiem mītni Salamana templa laukumā Alaksas mošejā, un no savas dzīvesvietas viņi kļuva pazīstami laikabiedriem kā Templa nabagu bruņinieki, vēlāk kā Templa vai Templiešu ordenis.

Ap to pašu laiku, kad Hospitāliešu ordenim tika uzrakstīti pirmie statūti, Templa nabagu bruņinieku priekšnieks Hugo no Pajenas arī centās panākt statūtu uzrakstīšanu un savas militārās brālības atzīšanu. Tāpēc 1127. gadā viņš devās uz Romu ar attiecīgu lūgumu pie pāvesta Honorija II, kas Hugo lūgumu 1128. gadā nodeva Trojas koncila izšķiršanai. Koncils uzdeva Hugo uzrakstīt savas brālības regulu Sv. Bernarda[67] pārraudzībā, kam pāvests Honorijs II deva savu atbalstu; tādēļ arī 1128. gads ir atzīts par Templiešu ordeņa dibināšanas gadu, jebšu ordeņa īstā atzīšana notika tikai 1139. gadā ar pāvesta Inocenta II bullu *Omne datum optimum*, ko 1163. gadā un vēlreiz 1173. gadā apstiprināja pāvests Aleksandrs III. Pāvesta bulla piešķīra ordenim vairāk tiesību nekā Hugo no Pajenas statūti, kas diemžēl nav saglabājušies. Bet, ko Sv. Bernards no Klervo *(Clairvaux)* bija priekšā rakstījis Hugo no Pajenas, var apmēram rekonstruēt no Bernarda traktāta "Uzslava jaunajai bruņniecībai" *(De laude novae militiae)*,[68] ko pēc trīskārtīga lūguma Bernards bija uzrakstījis "Hugo, Kristus bruņiniekam[69] un Kristus bruņniecības priekšniekam (mestram)".[70] Šis traktāts tad arī kļuvis par Kristus bruņinieku ordeņa ideoloģijas manifestu.

Kādu gan Sv. Bernards no Klervo bija iecerējis Kristus bruņinieku brālību, kurai bija jāaizstāv kristieši Svētajā Zemē?

Traktāta pirmajā nodaļā Bernards raksta uzmundrinājuma vārdus Templa bruņiniekiem un sauc viņu brālību par "jauna veida bruņniecību, nepazītu agrākajos laikos, kas nemitīgi ved divkāršu karu – kā pret miesu un asinīm, tā pret ļaunuma garīgo armiju debesīs[71] .. Viņš tiešām ir bezbailīgs bruņinieks un drošs no visām pusēm, jo viņa dvēsele ir aizsargāta ar ticības bruņām, tāpat kā viņa augums ir aizsargāts ar tērauda bruņām .. Viņš nebīstas nāves, nē, viņš to vēlas .. Iepriecinies, drosmīgais atlēt, ja tu dzīvo un uzvari iekš tā Kunga, bet gavilē un līksmo vēl jo vairāk, ja tu mirsti un pievienojies savam Kungam."[72] Nākamajā nodaļā pēc pāvesta Urbāna II parauga nostrostējis laicīgo bruņniecību, Bernards trešajā nodaļā atkal slavē jauno bruņniecību: "Bet Kristus bruņinieki var droši izcīnīt sava Kunga kaujas, nebaidoties nedz grēku, ja tie nogalina ienaidnieku, nedz briesmu, dodoties nāvē, jo nogalināt vai mirt par Kristu nav nekāds grēks, bet vairāk gan taisnīga prasība pēc slavas."[73]

Ceturtajā nodaļā Bernards dod jaunās bruņniecības raksturojumu, ieskicējot iecerēto Templa bruņinieku dzīves veidu: "Par paraugu .. mēs īsi izklāstīsim šo Dieva bruņinieku dzīvi un tikumus .. Vispirms disciplīna viņiem nekādā gadījumā nav trūkusi un paklausība nekad nav nicināta .. Tāpēc viņi nāk un iet pēc sava priekšnieka pavēles. Viņi ģērbj, ko viņš tiem dod, un nedomā valkāt vai ēst nekā cita. Tāpēc viņi izvairās no katras pārmērības drēbēs un ēdienā un ir apmierināti ar to, kas nepieciešams. Viņi

dzīvo kā brāļi priecīgā un atturīgā sabiedrībā, bez sievām vai bērniem, un, lai viņu evaņģēliskai pilnībai nekā netrūktu, viņi dzīvo vienoti kā viena ģimene,[74] bez jebkāda personiska īpašuma .. Jūs varat teikt, ka visam viņu pulkam ir tikai viena sirds un viena dvēsele,[75] jo neviens neseko savai gribai, bet labprāt cenšas sekot savam pavēlniekam .. Viņi vienmēr ir rūpējušies nopelnīt savu maizi,[76] labojot bojātos ieročus vai saplēstās drēbes vai vienkārši kārtojot savas mantas .. Viņu starpā nav nekādas izšķirības starp vienu personu un otru, un cieņa ir vairāk rādīta pret nopelnu nekā pret augstdzimtību .. Viņi nes cits cita grūtības .. Neviens nepiemērots vārds, nevajadzīgs darbs, neapvaldīti smiekli, pat ne vismazākā čukstēšana un dudināšana nav atstāta neaizrādīta, kad tā ir novērota. Viņi ir atmetuši kauliņu spēli un šahu un nīst medības; viņi neatrod iepriecinājumu muļķīgā vanagu medību nežēlībā .. Tāpat viņi noraida kā muļķības un neveselīgas blēdības klaunus, burvju māksliniekus, dziedoņus, trubadūrus un bruņinieku turnīrus. Viņi nēsā īsus matus .. jo vīrietim ir negodīgi nēsāt vijīgas cirtas. Patiesi, viņi reti kad mazgājas .. Bet, kad ir paredzama kauja, viņi sevi apbruņo iekšķīgi ar ticību un ārpusē ar tēraudu, nevis sevi izgrezno ar zeltu, jo viņu uzdevums ir iedvest bailes ienaidniekā, nevis izraisīt viņā mantkārību ..Viņi nedomā par slavu, bet cenšas būt briesmīgi, nevis grezni. Taču viņi arī nav ķīvīgi, pārsteidzīgi vai nevajadzīgi strauji, bet ir nosvērti, saprātīgi un apdomīgi, nostājas kārtīgā ierindā .. Kad viņi atrodas kaujas karstumā .., uzreiz metas strauji uz ienaidnieku, uzskatot to par aitu baru .. Viņi nepaļaujas paši uz savu spēku, bet uzticas tam Kungam, lai tiem dotu uzvaru .. Tā brīnišķīgā un vienreizīgā veidā viņi liekas esam maigāki par jēriem un niknāki par lauvām. Es nezinu, vai būtu pareizāk tos saukt par mūkiem vai par karavīriem, jeb varbūt būtu pareizi tos atzīt par abējiem; jo patiesi tiem netrūkst ne mūku lēnprātības, nedz kareivīga spēka .. Šis ir Dieva izredzētais karaspēks, ko Viņš ir savervējis no visām pasaules malām."[77] Un piektajā nodaļā Bernards piemetina: "Viņu mītne tiešām atrodas pašā Jeruzalemes templī."[78]

Templiešu ordeņa brāļiem bija jādod šķīstības, paklausības un nabadzības zvērests, bet par pilntiesīgiem brāļiem varēja kļūt vienīgi bruņinieki, jo tikai viņi bija ordeņa kapitula locekļi, kas ievēlēja ordeņa mestru no sava vidus; mestrs arī bija ordeņa armijas pavēlnieks. Vēl bija ordeņa brāļi nebruņinieki, kas veidoja ordeņa vieglo kavalēriju, un brāļi kalpotāji, kas nepildīja karavīra pienākumus. Pēdējās divas kategorijas nebija pilntiesīgi ordeņa brāļi. Templiešu ordenim bija arī pašam savi priesteri, kas rūpējās par laicīgo brāļu reliģiskajām vajadzībām un kalpoja ordeņa kapelās.

Templiešu ordeņa bruņinieki pirmo reizi kaujās minēti 1129. gadā, kad viņi piedalījās neveiksmīgajā karaļa Baldvina II uzbrukumā Damaskai. Piezīmējams, ka Templiešu ordenis bija tieši pakļauts pāvestam un atbrīvots no visām baznīcas nodevām; ordeņa brāļi komplektējās no franču tautības bruņiniekiem, un tā statūti bija rakstīti franču valodā.[79]

Trešais Kristus bruņinieku ordenis, kas dzima Svētajā Zemē, bija Vācu jeb Teutoņu ordenis, un tas komplektējās no vācu tautības karotājiem. Pretstatā abiem iepriekš minētajiem ordeņiem, kuru izcelšanās vieta bija Jeruzaleme, šim ordenim sākums meklējams Palestīnas ostas pilsētā Akonā (Akrā) 12. gs. beigās, un par tā izcelšanos pilnīgākās ziņas atrodamas anonīmajā "Vēstījumā par Vācu ordeņa sākumiem" *(Narracio de primordiis Theutonici)*. Pēc tā ziņām 1190. gada 1. septembrī Akonā iebrauca 55 kuģi ar vācu krustnešiem, lai palīdzētu Jeruzalemes karalim Gijam no Lūsiņanas ieņemt Akonu. Starp šiem karotājiem bija arī Brēmenes un Lībekas namnieki. Apmēram pēc mēneša pie viņiem ieradās Švābijas hercogs Frīdrihs, lai pārņemtu ķeizara Frīdriha Barbarosas organizētās krustakarotāju armijas palieku vadību.[80] Drīz pēc tam Brēmenes un Lībekas krustakarotāji devās mājup, bet pirms aizbraukšanas viņi nodeva vācu hospitāļa vadību Frīdriha kapelānam Konrādam un kambarkungam Burhardam, kas abi pilnīgi nodevās hospitāļa darbam. Vēlāk hercogs Frīdrihs sūtīja ziņnešus savam brālim uz Itāliju (vēlākajam vācu ķeizaram Indriķim VI), lai viņš panāktu hospitālim pāvesta atzīšanu. To pāvests Celestīns III deva 1196. gada 21. decembrī; šis gads tad arī tiek uzskatīts par Vācu ordeņa dibināšanas gadu.

1198. gadā vācu krustnešu vadoņi Akonā savā sanāksmē nolēma "dāvināt" vācu hospitālim "Templiešu ordeņa regulu", un šo lēmumu vienbalsīgi atbalstīja krustakarotāju garīgie un laicīgie vadoņi Palestīnā, kā arī

5. Vācu ordeņa galvenās mītnes Svētajā Zemē Montfortas (franciski) jeb Štarkenbergas (vāciski) drupas

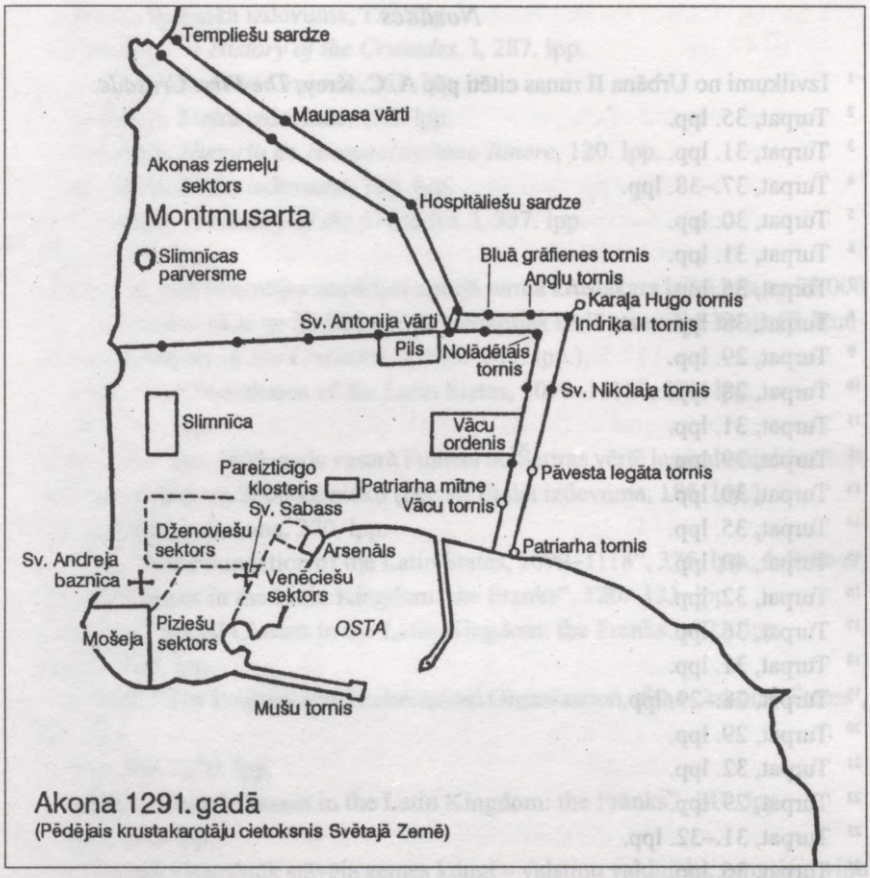

VI. Pēdējais krustakarotāju cietoksnis Svētajā Zemē – Akona 1291. gadā

Templiešu ordenis. Tika nolemts, ka vācu hospitālim slimo un nabagu aprūpē jāseko Sv. Jāņa hospitālim Jeruzalemē, bet reliģiskā, bruņnieciskā un pārējā aktivitātē – Templiešu ordeņa paraugam.

1199. gada 19. februārī pāvests Inocents III apstiprināja "hospitāli, ko sauc par vācu", atgādinot, ka priesteru un bruņinieku dzīvē tam jāseko templiešiem, bet aprūpē par slimajiem un nabagiem – hospitāliešiem. Laikam pirmo reizi Vācu ordeņa bruņinieki piedalījās kaujā pret neticīgajiem mestra Hermaņa no Zalcas vadībā 1219. gadā Ēģiptes pilsētas Damjetas aplenkšanā (piektā krustakara laikā). Vācu ordeņa statūtu vecākā versija (vācu valodā) datējama ar 1264. gadu.[81] (Par Vācu ordeni sk. arī tālāk nodaļā "Vācu ordenis".)

Laika gaitā šo trīs Kristus bruņinieku ordeņu valdīšanā un sargāšanā nonāca vai visi svarīgākie krustnešu cietokšņi (stingri nocietinātās pilis) un ordeņu bruņinieku smagā kavalērija izcīnīja visas lielās krustnešu kaujas ar arābiem krustnešu valstiņās Tuvējos Austrumos; viņi arī bija beidzamās krustnešu atbalsta vietas Akonas pēdējie aizstāvji 1291. gadā.

[1] Izvilkumi no Urbāna II runas citēti pēc A. C. Krey, *The First Crusade*.
[2] Turpat, 35. lpp.
[3] Turpat, 31. lpp.
[4] Turpat, 37.–38. lpp.
[5] Turpat, 30. lpp.
[6] Turpat, 31. lpp.
[7] Turpat, 35. lpp.
[8] Turpat, 38. lpp.
[9] Turpat, 29. lpp.
[10] Turpat, 28. lpp.
[11] Turpat, 31. lpp.
[12] Turpat, 39. lpp.
[13] Turpat, 30. lpp.
[14] Turpat, 35. lpp.
[15] Turpat, 40. lpp.
[16] Turpat, 32. lpp.
[17] Turpat, 36. lpp.
[18] Turpat, 31. lpp.
[19] Turpat, 28.–29. lpp.
[20] Turpat, 29. lpp.
[21] Turpat, 32. lpp.
[22] Turpat, 29. lpp.
[23] Turpat, 31.–32. lpp.
[24] Turpat, 36. lpp.
[25] Turpat, 40. lpp.
[26] Turpat, 41. lpp.
[27] Turpat, 42. lpp.
[28] Šīs nodaļas notikumi atstāstīti pēc *A History of the Crusades*, I, galv. red. K. M. Setton; S. Runciman, *A History of the Crusades*, I; H. E. Mayer, *The Crusades*; J. W. Thompson and E. N. Johnson, *An Introduction to Medieval Europe 300–1500*.
[29] S. Runciman, *A History of the Crusades*, I, 110. lpp.
[30] Raimonds bija Tulūzas grāfa Raimonda kapelāns un pirmā krustakara dalībnieks; viņa hronika – "Franku, kas ieņēma Jeruzalemi, vēsture" *(Historia Francorum Qui Ceperunt Jhrusalem)*.
[31] Šī frāze pārņemta no Jāņa atklāsmes grāmatas, 14:20. Pēteris Tudebode, kas bija krustakarotāju līdzgājējs un priesteris, raksta skopāk: "Mūsu vīri nogalināja tik daudzus, ka asinis plūda pa visu templi" (P. Tudebode, *Historia de Hierosolymitano Itinere*, 119. lpp.).
[32] A. C. Krey, *The First Crusade*, 261. lpp.
[33] Turpat, 257. lpp.
[34] Citēts pēc H. Finka izdevuma, 122. lpp.
[35] Te Fulhers citē Jāņa atklāsmes grāmatu, 21:19–20.

[36] Citēts pēc H. Finka izdevuma, 127. lpp.

[37] S. Runciman, *A History of the Crusades*, I, 287. lpp.

[38] A. C. Krey, *The First Crusade*, 261. lpp.

[39] Citēts pēc H. Finka izdevuma, 123. lpp.

[40] P. Tudebode, *Historia de Hierosolymitano Itinere*, 120. lpp.

[41] Citēts pēc H. Finka izdevuma, 132. lpp.

[42] S. Runciman, *A History of the Crusades*, I, 337. lpp.

[43] Turpat, 339. lpp.

[44] Pieņem, ka visā Bizantijas impērijas armijā pirmā krustakara laikā bija ap 70 000 vīru, no kuriem tikai ap 20 000 varēja piedalīties kādā atsevišķā kaujā (S. Runciman, *A History of the Crusades*, I, 340.–341. lpp.).

[45] H. Fink, "The Foundation of the Latin States, 1099–1118", 370. lpp.

[46] Turpat, 371. lpp.

[47] Turpat, 369. lpp. 1105. gada vasarā Fulhers no Šartras vērtē jeruzalemiešu armijā 500 bruņinieku un 2000 kājnieku (pēc H. Finka izdevuma, 185. lpp.).

[48] Pēc H. Finka izdevuma, 270. lpp.

[49] H. Fink, "The Foundation of the Latin States, 1099–1118", 375. lpp.; J. Prawer, "Social Classes in the Latin Kingdom: the Franks", 120.–121. lpp.

[50] J. Prawer, "Social Classes in the Latin Kingdom: the Franks", 121. lpp.

[51] Turpat, 128. lpp.

[52] J. Richard, "The Political and Ecclesiastical Organization of the Crusader States", 207. lpp.

[53] Turpat, 208.–210. lpp.

[54] J. Prawer, "Social Classes in the Latin Kingdom: the Franks", 147. lpp.

[55] Turpat, 150. lpp.

[56] Kārtu rangā visaugstāk stāvēja zemes kungi – valstiņu valdnieki; zem tiem viņu vasaļi – bruņinieki; zem tiem namnieki, kas nebija vai nekļuva par bruņiniekiem.

[57] Pirmajā krustakarā latīņi noslepkavoja vai izdzina iezemiešus no pilsētām, tā ka pēc krustakara pilsētās iezemiešu skaits bija palicis niecīgs (J. Prawer, "Social Classes in the Latin Kingdom: the Franks", 151. lpp.). Tikai vēlākos gadu desmitos no Eiropas ieradās jauni kolonisti, kas apmetās pilsētās (turpat, 153. lpp.).

[58] Turpat, 151. lpp.

[59] Turpat, 181. lpp.

[60] Turpat.

[61] Citēts pēc H. Finka izdevuma, 271.–272. lpp.

[62] J. Richard, "The Political and Ecclesiastical Organization of the Crusader States", 237. lpp.

[63] Turpat, 235. lpp.

[64] Svētceļojumi atstāstīti pēc S. Runciman, "The Pilgrimages to Palestine before 1095", 68.–78. lpp., un J. Riley-Smith, *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus, c. 1050–1310*, 34.–37. lpp.

[65] J. Riley-Smith, *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus, c. 1050–1310*, 34.–55. lpp.; H. L. Savage, "Pilgrimages and Pilgrim Shrines in Palestine and Syria after 1095", 37. lpp.

[66] I. Sterns, "Care of the Sick Brothers by the Crusader Orders in the Holy Land", 45. un 47. lpp.

[67] Pieļaujams, ka Hugo no Pajenas bija Bernarda radinieks; vismaz abi bija augstmaņi; sk. Bernard of Clairvaux, "In Praise of the New Knighthood", 1. norāde 127. lpp.

[68] Traktāta teksts citēts pēc Konrāda Grīnias *(Conrad Greenia)* tulkojuma izdevumā *Berhard of Clairvaux: Treatises III*, 127.–167. lpp.

[69] Šī frāze pārņemta no Pāvila 2. vēstules Timotejam, 2:3.

[70] *De laude*, 129. lpp.

[71] Pāvila vēstule efesiešiem, 6:12.

[72] *De laude*, 130.–131. lpp.

[73] Turpat, 134. lpp.

[74] Te Bernards atsaucas uz Dūveja *(Dovay)* Vulgātas psalmu, 67:7.

[75] Apustuļu darbi, 4:32.

[76] Pāvila 2. vēstule tesaloniķiešiem, 3:8.

[77] *De laude*, 138.–141. lpp.

[78] Turpat, 142. lpp.

[79] I. Sterns, "Care of the Sick Brothers by the Crusader Orders in the Holy Land", 46.–47., 49. lpp.

[80] Pēc Frīdriha I Barbarosas noslīkšanas 1190. gada 10. jūnijā Mazāzijā viņa vadītās vācu krustnešu sauszemes armijas lielākā daļa devās mājup; acīmredzot tā vācu krustnešu armija, kas devās uz Svēto Zemi pa jūru, nebija informēta par sauszemes armijas izjukšanu.

[81] Par Vācu ordeņa dibināšanu un gaitām krustnešu valstiņās sk. I. Sterns, "The Teutonic Knights in the Crusader States", 315.–378. lpp., un I. Sterns, "Care of the Sick Brothers by the Crusader Orders in the Holy Land", 47.–49. lpp. *Narracio* tekstu sk. *SSRP*, 1. sēj., 220.–225. lpp., un M. Perlbach, izd., *Die Statuten des Deutschen Ordens*, 159.–160. lpp., kur arī publicēti 1264. gada statūti.

CĪŅA PAR BALTIJAS JŪRU

Vācu austrumu ekspansija

Ģermāņu tautas – goti, pamezdami savas mājas Dienvidskandināvijā un Gotlandē un laikam šķērsojot Baltijas jūru, 4. gs. pr.Kr. bija nometušies uz dzīvi Baltijas jūras dienvidu piekrastē starp Oderu un Vislu, bet 2. gs. pēc Kr. viņi devās tālāk uz dienvidiem, apmetoties Melnās jūras ziemeļos Dņestras un Donavas lejtecē. Savā jaunajā mājvietā viņi sašķēlās divās patstāvīgās tautās – ostgotos (austrumos), kas dzīvoja starp Dņepru un Dņestru, un vestgotos (rietumos), kas dzīvoja Dakijā (tag. Rumānijas teritorijā) starp Dņestru un Donavu. Ap 372. gadu no Āzijas nākošie huņņi uzbruka ostgotiem, kas, meklēdami glābiņu, devās uz rietumiem un spiedās virsū vestgotiem. Vestgoti, lūkodamies pēc palīdzības, 376. gadā lūdza Romas ķeizaram Valensam atļauju pāriet Donavu un apmesties ķeizarvalsts teritorijā. Gotiem pa pēdām sekoja huņņi, un 378. gadā viņi sakāva romiešu un gotu kopīgo armiju pie Adrianopoles (uz rietumiem no Konstantinopoles); kaujā krita arī ķeizars Valenss. Šī kauja pie Adrianopoles ievadīja ģermāņu tautu un cilšu lielo migrāciju jeb tautu staigāšanas laikus (4.–6. gs.), kas bija agro viduslaiku pats svarīgākais notikums: ģermāņu migrācija ne vien sagrāva Romas ķeizarvalsti rietumos, bet arī izplatīja kristīgo ticību – un migrācijas rezultātā nodibinājās ģermāņu feodālās valstis Rietumeiropā.

Gotu kaimiņi gepidi, kas dzīvoja pie Vislas Baltijas jūras piekrastē, pameta savas mājvietas un devās uz dienvidaustrumiem (tag. Ungāriju); cita ģermāņu tauta – burgundi, kas arī dzīvoja starp jūru un Vislu, devās uz Mainas upes ieleju. Svēvi jeb svēbi, kas dzīvoja starp Elbas un Oderas lejteci, devās uz apgabalu starp Reinas un Donavas augšteci – un vēlāk veidoja švābus; sakšu cilšu konfederācija – starp Vēzeri un Elbu – 4. gs. pat aizstiepās līdz Lejasreinai, no kurienes daļa sakšu, sākot ar 5. gs. vidu, šķērsoja Lamanšu un apmetās uz dzīvi Anglijā. Historiogrāfijā ir pieņemts, ka jau ap 200. gadu pr.Kr. Reinas upe bija kļuvusi par ģermāņu rietumu robežu, un tāda tā palika arī Cēzara un Augusta laikā un vēlāk – visā Romas ķeizarvalsts posmā. Tātad ģermāņi sākotnēji dzīvoja starp

Vislu ziemeļaustrumos (tālāk uz austrumiem dzīvoja senprūši) un Reinu dienvidrietumos (tālāk uz dienvidiem bija Romas ķeizarvalsts).[1]

Aizejošo ģermāņu atstātajā vakuumā spiedās iekšā slāvu ciltis, kuru sākotnējā dzimtene bija purvainais Pripetes upes apgabals starp Kijevu, Brestļitovsku un Mogiļovu. Bizantieši senos slāvus, kas dzīvoja Donavas ziemeļos, sauca par *Sklawenoi*, *Sthlawoi*, no kā latīņu forma *Sclaveni*, *Sclavi*, no kuras savukārt avotos un literatūrā ieviesās nosaukums "slāvi".[2] Senslāvi sākotnēji bija zvejnieki un mednieki, tad aizsāka zemkopību un lopkopību, un kopš 6. gs. viņi sāka ceļot austrumu virzienā līdz Okai, uz dienvidiem līdz Kijevai un uz rietumiem līdz Vislai, apmetoties tur ģermāņu pamestajos apgabalos. Tomēr jāpatur vērā, ka visur slāvi atrada priekšā aizgājušo ģermāņu palieku saliņas, un tā vietumis Ziemeļvācijā izauga jaukti slāvu un ģermāņu apdzīvoti apvidi. 7. gs. slāvi jau bija okupējuši agrāko ģermāņu teritoriju starp Vislu un Elbu. Ģermāņi šos slāvus sauca par *Vinithos* vai *Venethos*, romiešu vēsturnieks Tacits viņus dēvēja par *Veneti*, pēcklasiskajā latīņu valodā – *Venethea*, *Venedae*, no kā izveidojās vācu *Wenden* un latviešu vārds "vendi". Pieņem, ka vēl 2. gs. pr.Kr. ap Vislas lejteci dzīvoja ķeltu cilts *Venedi*, un, kad viņu vidū iespiedās slāvi, vārdu *Venedi* attiecināja uz iecelotājiem, kas acīmredzot tad dzīvoja jaukti ar ķeltu *Venedi*.[3] Vienādi vai otrādi – vāci viduslaikos ar vendiem saprata tos rietumslāvus, kas dzīvoja agrākajās seno ģermāņu zemēs gar Baltijas jūras dienvidu krastu starp Vislu un Elbu; šie vendi dzīvoja ieņemtajos apgabalos daudzās atsevišķās ciltīs ar kādu nocietinātu vietu kā centru.[4]

Ģermāņu atpakaļspiešanās uz austrumiem sākās ar Kārli Lielo (768–814); viņa laikā īsteni varētu runāt tikai par frankiem. Vispirms Kārlis pakļāva Reinas labajā krastā dzīvojošos sakšus. Viņa valdīšanas sākumā sakši vēl bija pagāni un politiski sadalījušies trīs lielās grupās; lai viņus pievērstu katoļticībai, Kārlis 722. gadā sāka t.s. sakšu karus, kas ilga līdz 804. gadam. Karu rezultātā sakšu zeme tika inkorporēta Franku impērijā un Kārļa ķeizarvalsts austrumu robeža pavirzīta līdz Elbas lejtecei; liela daļa sakšu tika vai nu izkauti, vai deportēti kopā ar sievām un bērniem un viņu vietā nometināti franki. Dzīvi palikušie sakši tika formāli piegriezti kristīgajai ticībai un gūstekņi apmācīti kristietības izplatīšanai; tika nodibināta jauna diecēze, kas ietvēra zemes starp Emsu, Vēzeri un Elbu, un 789. gadā Brēmene kļuva par jaunās diecēzes sēdekli.[5] Pēc tam – 807. gadā Kārlis sāka karu ar dāņiem un 811. gadā noslēdza ar viņiem mieru. Sakšu austrumu kaimiņi bija slāvi, kas dzīvoja Elbas labajā krastā, un, lai gan Kārlis bija sācis karu ar viņiem (789. g.), tomēr Elba palika par austrumu robežu starp Kārļa ķeizarvalsti un slāviem.[6]

Kārļa Lielā kari ar sakšiem ne vien ievada ģermāņu spiešanos atpakaļ uz austrumiem, bet arī atklāj jaunu aspektu ģermāņu valsts dibināšanā: Kārļa Lielā militārās un politiskās ieceres bija cieši saistītas ar kristīgo reliģiju. Kārļa sākotnējās valsts austrumu kaimiņi bija pagāni, tāpēc kādas

teritorijas iekarošana nozīmēja arī tās iedzīvotāju pievēršanu katoļticībai. To zīmīgi pateicis vācu vēsturnieks Gerhards Zēlingers: "Panākumi ar ieročiem viņam tajā pašā laikā bija kristietības panākumi."[7] Īsā laikā sakšu zemē nodibināja diecēzes Verdenā (785. g.), Mindenē (803. g.), Hildesheimā (816. g.), Paderbornā (795. g.), Minsterē (791. g.), Osnabrikā (783. g.), Brēmenē (789. g., atjaunota 845. g.) un Hamburgā (831. g.).[8] Šis motīvs – iekarot kādu jaunu pagānu zemi – tad arī visos nākamajos gadsimtos nozīmēja tās iedzīvotāju pievēršanu katoļticībai, citiem vārdiem: katoļu baznīca sadarbojās roku rokā ar laicīgo varu kādas pagāniskas zemes pakļaušanā un kristīšanā.

Kārlis Lielais mira 814. gadā, un viņa pēcniekiem (mazdēliem un mazmazdēliem) nebija nedz Kārļa talanta, nedz vēlēšanās saturēt vienkopus Kārļa ķeizarvalsti: atdzima franku aristokrātu partikulārisms, nesaticība un nenovīdība brāļu un mantinieku starpā, kad katrs princis, hercogs vai grāfs centās kļūt patstāvīgs valdnieks savā zemē un neatkarīgs no cita virskundzības, līdz beidzot ar 842. gada Strasburgas zvērestu, 843. gada Verdenas izlīgumu un 870. gada Mersenas (netālu no Āhenes) līgumu Kārļa Lielā impērija tika sadalīta – no tās rietumdaļas vēlāk izauga Francija, no austrumdaļas – Vācija. Tomēr līdz 911. gadam abās agrākajās Kārļa Lielā impērijas daļās valdīja Karolingu (Kārļa Lielā pēcnācēju) dinastijas locekļi: austrumu jeb vācu daļā vispirms Ludvigs Vācietis (840–876), tad Ludvigs Resnais (876–887), Arnulfs (887–899) un Ludvigs Bērns (899–911). Bet viņi visi bija vāji valdnieki, kas nespēja kontrolēt vācu firstu un atsevišķo vācu maztautu neatkarības centienus, jo sakši sevi vispirms uzskatīja par sakšiem, bavāri – par bavāriešiem un tikai tad par vācu karaļvalsts pavalstniekiem. Katrā maztautā izauga jaunas hercogu (vadoņu) ģimenes, un viņu pārvaldītās zemes kļuva par puspatstāvīgām hercogistēm jeb hercogvalstīm.

Pēc Karolingu izmiršanas vācu daļā par pirmo nozīmīgo vācu karali kļuva sakšu hercogs Indriķis I, saukts Putnuķērājs (919–936). Tomēr Indriķis daudz nejaucās karaļvalsts pārējo hercogu politikā, bet veltīja visu uzmanību savas hercogistes nodrošināšanā un stiprināšanā. Un kā Saksijas hercogs (nevis kā vācu karalis) Indriķis 928. gadā uzbruka saviem austrumu kaimiņiem vendiem – lai atvairītu viņu sirojumus Saksijā –, aplenca viņu svarīgāko pilsētu Braniboru jeb Brenaboru (vēlāko Brandenburgu) pie Hāfeles upes, sakāva vendus un nodibināja tur divas markgrāfistes (robežgrāfistes) – Ziemeļmarku un Lauzicu, kas kļuva par priekštecēm vēlāk varenajai Brandenburgas markgrāfistei. Zemes, ko Indriķis I bija atkarojis vendiem, viņš nodeva kara lēņos, par lēņa vīriem izraugot nebrīvus savas saimes (galma) ļaudis – ministeriāļus *(ministeriales)*. Šie ministeriāļi vendu novados – Indriķa labvēlības dēļ – bija pilnīgi atkarīgi no hercoga; viņi arī veidoja Indriķa armijas kodolu. Indriķa I karš ar vendiem turpinājās līdz 932. gadam, kad viņš pakļāva savai kundzībai slāvu ukrānu maztautu

VII. Baltijas jūras dienvidu un austrumu piekraste 11. gadsimtā

Oderas kreisajā krastā, tā pavirzot vācu ekspansiju gar Baltijas jūru apmēram pusceļā starp Elbu un Oderu. Tomēr Indriķis I iekarotajos vendu novados neizveidoja jaunu aizsarglīniju pret vendu tālākiem sirojumiem; tāpat viņš piegrieza maz vērības kristīgās ticības izplatīšanai un pakļauto novadu kolonizācijai, jo pati Saksija vēl bija vāji apdzīvota un tai nebija lieku cilvēku sūtīšanai par kolonistiem. Indriķis I samierinājās ar meslu uzlikšanu jau pakļautajiem slāviem un izlietoja ievāktās nodevas savas hercogistes militārā spēka izveidošanai.[9]

Līdz ar Indriķa I nāvi 936. gadā sākās slāvu sacelšanās pret sakšu virskundzību, un jaunajam karalim Oto I (936–973) bija jāsūta sakšu hercogs Hermanis Bilungs apspiest vendu nemierniekus; par to tad Bilungu ģimene kļuva par faktisko tag. Mēklenburgas rietumu daļas valdnieku ar markgrāfa titulu. Bilungu laikā arī sākās šī slāvu apgabala kolonizācija un pievēršana kristīgai ticībai. Oto daudz vairāk sadarbojās ar vācu bīskapiem nekā viņa priekštecis Indriķis I, tāpēc arī saņēma bīskapu lielāku atbalstu savai austrumu politikai. Oto I laikā dibinātas Stargardes (tag. Oldenburga; 968. g.), Lībekas (946.–1066. g.), Brandenburgas (947. g.) un Magdeburgas (968. g.) bīskapijas.[10]

Pēc karaļa Oto II (973–983) nāves atkal sacēlās vendi, un vācu austrumu ekspansija gar Baltijas jūru tika apturēta līdz 1125. gadam.[11] Vendi sacēlās 983. gadā, 1018. gadā, tad 1066. gadā un atkal 1072. gadā, kad viņi divreiz uzbruka Hamburgai un nopostīja vai visu Ziemeļsaksiju, izņemot

VIII. Vācu ekspansija gar Baltijas jūru

Brēmeni un Holšteinu. Vāciem ar pūlēm izdevās rietumvendus apspiest, un kristīgā ticība starp vendiem izplatījās lēnām: viņu lielākā daļa vēl turējās pie vecās pagānu ticības, vienīgi daži viņu vadoņi bija pieņēmuši kristietību.[12]

11. gs. poļi tika pievērsti katoļticībai. 1102. gadā poļu karalis Boļeslavs III (1102–1138) sāka karu pret vendu pomerāniešiem, un turpmākajos gados poļi iekaroja viņu zemi starp Oderas un Pēnes upi, kur atradās pomerāniešu svarīgākās pilsētas Štetīne (Ščecina), Volina, Kamina. Būdams pats dedzīgs katolis, Boļeslavs gribēja pievērst kristīgai ticībai arī pomerāniešus, tāpēc viņš 1124. gadā aicināja Bambergas bīskapu Oto uzņemties šo darbu, un gada laikā Oto pārliecināja – bez asins izliešanas, jebšu ar poļu kara draudiem – Kaminas, Volinas un Štetīnes iedzīvotājus pieņemt kristietību; tomēr ārpus šīm pilsētām pomerānieši palika pagāni.[13]

Jauns impulss vendu pakļaušanai vācu varai un kristietībai sākās ar ķeizaru Lotāru III (1125–1137). Viņa laikā tika kolonizētas ar vācu imigrantiem slāviskās vagru (tag. Holšteinā) un obodrītu (starp Lībeku un Mēklenburgu) maztautu zemes. Lotāra III laikā tika celta Zēgebergas *(Sigeberg)* nocietinātā pils pie Trāves upes vagru zemē (tag. Holšteinā), un 1135. gadā poļu karalis Boļeslavs III bija spiests kļūt par Lotāra vasali Pomerānijā un Rīgenes salā[14] – līdz ar to poļi zaudēja savu kundzību Pomerānijā.

Pēc Lotāra par jauno vācu ķeizaru ievēlēja Konrādu III Hohenštaufenu (1138–1152). Viņa valdīšanas sākumā Vāczemē plosījās pilsoņu karš, un to izmantoja rietumvendi, saceldamies pret vācu jūgu; Zēgebergas pils tika nopostīta, Lībekas pilsēta nodedzināta. Tikai 1142. gadā Holšteinas grāfam Ādolfam II no Šauenburgas izdevās sacelšanos apspiest, un gadu vēlāk sākās jauna Holšteinas ģermanizācija: emigranti no Vestfāles, Frīzijas un Holandes nometās vagru zemē, Lībeku uzcēla par jaunu, sākās šī apgabala intensīva kristīšana.[15]

1144. gadā musulmaņu rokās krita pirmā krustakara laikā nodibinātā Edesas grāfiste Tuvējos Austrumos, tāpēc tās atgūšanai un musulmaņu apturēšanai pāvests Eižens III 1145. gadā izdeva bullu par jauna krustakara (otrā) organizēšanu, un nākamajā gadā Sv. Bernards no Klervo uzņēmās tā sludināšanu Eiropā. Pat ar savu daiļrunību Bernardam neizdevās piedabūt sakšu firstus doties uz Svēto Zemi: viņi aizbildinājās ar kara nepieciešamību turpat kaimiņos – pret pagānu vendiem uz austrumiem no Elbas. 1147. gada 13. aprīlī Bernardam izdevās pārliecināt pāvestu atzīt sakšu karu pret vendiem par krustakaru, līdzīgu krustakaram Palestīnā: sakšu firsti ieguva tās pašas tiesības kā krustakarotāji Svētajā Zemē, tikai viņu krusta emblēmu apjoza aplis. Tā sakšu firsti veda savu krustakaru – historiogrāfijā sauktu par vendu krustakaru – turpat kaimiņos, un vendu krustakara motīvs bija vienkāršs: vai nu piegriezt vendus kristīgai ticībai, vai viņus izkaut.[16]

1147. gada augustā divas sakšu armijas devās pret vendiem: Brandenburgas markgrāfa Alberta Lāča vadībā armija gāja uz austrumiem un sasniedza vendu pilsētu Deminu, tad Štetīni, bet, kad krustnešu starpā izcēlās nesaskaņas, septembrī viņi sāka atgriezties mājup, nesasnieguši nekā vairāk par lauku postīšanu. Otrā sakšu armija hercoga Indriķa Lauvas un Brēmenes arhibīskapa vadībā devās uz rietumiem, bet arī tā – līdzīgi kā pirmā armija – nesaskaņu dēļ nepanāca nekā nozīmīga.[17]

Pēc 1147. gada neveiksmēm karš ar vendiem neapstājās, tikai tagad to vadīja sakšu hercogs Indriķis Lauva (1142–1180) savienībā ar dāņu karali Valdemāru I (1157–1182), bet – bez Romas pāvestu svētības. Sakšu armijas uzbruka vendiem pa sauszemi, dāņi – ar savu floti, 1169. gadā ieņemot Rīgenes salu, slāvu rūgu maztautas stiprāko balstu. 1177. gadā Valdemārs I un Indriķis Lauva kopīgā akcijā piespieda slāvu pomerāniešu maztautu slēgt mieru, tomēr pomerāniešus neiekarojot.[18] Bet 1180. gadā Indriķa Lauvas varas laiks beidzās, kad vācu firsti kopā ar ķeizaru Frīdrihu I atņēma Indriķim viņa lēņus Saksijā un Bavārijā un sadalīja viņa hercogisti (1182. g. Indriķis Lauva devās trimdā). Tomēr līdz Indriķa Lauvas krišanai sakšiem bija izdevies salauzt Baltijas jūras piekrastes vendu pretestību, un vendu teritorija no Elbas līdz Oderas upei bija kļuvusi par viduslaiku Vācu ķeizarvalsts novadu: sākās ne vien šīs teritorijas strauja kolonizācija un ģermanizācija, bet arī piegriešana kristīgai ticībai – tika dibinātas pilsētas, celtas baznīcas, klosteri un mūki izvērsa aktīvu kristīšanas darbu. Un tomēr pakļautie vendi negribīgi pieņēma kristietību; viņu vadonis Niklots (1127–1160) paskaidroja Indriķiem Lauvam: "Varbūt ir Dievs debesīs, bet viņš ir tavs Dievs; tu būsi mūsu dievs, un mēs esam apmierināti. Tu pielūdz Viņu, mēs pielūgsim tevi."[19]

Pēc Indriķa Lauvas krišanas nežēlastībā dāņiem radās brīvas rokas sakšu austrumu ekspansijas turpināšanā. Valdemāra I dēls Knuts VI (1182–1202) 1184. gadā sakāva pomerāniešu floti pie Greifsvaldes (tag. Mēklenburgā), un 1185. gadā pie Kaminas (pie Oderas ietekas Baltijas jūrā)

pomerāniešu hercogs Boļeslavs padevās Knutam VI, nododot savu hercogisti par lēni Dānijas karalim; un nu dāņu, vestfāļu, frīzu un flemingu kolonisti sāka doties un austrumiem.

Dāņu austrumu ekspansija, atraisījusies Valdemāra I Lielā laikā un turpināta viņa dēla Knuta VI laikā, neapstājās arī Knuta brāļa Valdemāra II Uzvarētāja valdīšanas (1202–1241) pirmajā posmā: 1203. gadā Valdemārs okupēja Lībeku un Hamburgu, kā arī tuvējo Šverīnes grāfisti, tad turpināja savu uzvaras gājienu uz Pomerāniju, tā apturot uz laiku vācu austrumu ekspansiju aiz Oderas upes. Pārlecot poļu un prūšu zemes pie Baltijas jūras dienvidu krasta, Valdemārs meta acis uz tālo Sāmsalu un Somu jūras līci, 1206. gadā izceļot desantu Sāmsalā, bet nespēja to paturēt; 1219. gadā Valdemārs, rūgiešu flotes atbalstīts, turpināja savu uzbrukumu ziemeļos, okupēja Rēveli un sāka sīvu cīņu par Igaunijas iekarošanu. Bet 1223. gadā Šverīnes grāfam izdevās sagūstīt Valdemāru II, un, lai gan pāvests Honorijs III draudēja grāfam ar ekskomunikāciju, tomēr pēc Dānijas pavaldoņa Alberta no Orlamindes karaspēka sakaušanas Valdemārs 1224. gadā dabūja atsacīties no Lībekas, Hamburgas un dāņu okupētajām zemēm starp Elbu un Oderu. Līdz ar to atkal tika pavērts vācu kolonistu ceļš uz austrumiem; 1227. gadā – pēc otrreizējas dāņu sakaušanas – Pomerānija atkal kļuva par Vācu ķeizarvalsts novadu.

Tomēr "vāci nenobeidza Mēklenburgas un Pomerānijas iekarošanu līdz pat 13. gs., un līdz tam laikam vācu kolonisti tur bija mazākumā. Patiesi, zemnieki turpināja runāt slāvu valodā līdz pat 17. gadsimtam. Tikai Trīsdesmitgadu karš (1618–1648) iznīdēja pēdējās slāvu kultūras paliekas Vagrijā un Pomerānijā un pabeidza šo zemju ģermanizāciju."[20]

Amerikāņu vēsturnieks Edgars Džonsons vācu spiešanos uz austrumiem – uz slāvu novadiem novērtē šādi: "Kādus trīs gadsimtus ilgusi, stūrgalvīga un puslīdz veiksmīga viņpus Elbas [austrumos no Elbas] slāvu pretestība bija beidzot novārdzinājusi un iznīcinājusi viņu spēkus. Divpadsmitā gadsimta sākumā viņi vairs nespēja tālāk pretoties vācu firstiem, prelātiem, zemniekiem, tirgotājiem un strādniekiem, kas viņiem atnesa – pret dārgu samaksu – piemērošanās spēju vācu augstākai rietumu civilizācijai .. Slāvu firsti Pomerānijā un Silēzijā apsveica sekmīgos un strādīgos vācu kolonistus. Asimilācija tagad atvietoja iznīcināšanu karā .. Bet vācu kundzība nozīmēja ja ne pilnīgu, tad vismaz daļēju ļaužu iznīcināšanu un asimilācijas rezultātā – gandrīz pilnīgu slāvu kultūras pazušanu."[21]

Izvērtējot vācu austrumu ekspansiju *(Drang nach Osten)* no latviešu vēstures viedokļa, var droši teikt, ka līdz krustakara sākumam Senlatvijā (13. gs. sākumā) vāciem – un it sevišķi sakšiem – bija vajadzīgi trīs gadu simti, lai pakļautu savai kundzībai un katoļu ticībai gar Baltijas jūras piekrasti no Elbas līdz Vislai dzīvojošos slāviskos vendus, bet viņu pilnīga pārvācināšana turpinājās vēl otrus trīssimt gadus.

Skaidrojot ekspansijas lēnā progresa iemeslus, vēsturnieki uzsver sakšu augstmaņu nesadarbošanos ar katoļu baznīcu vendu pakļaušanā un kristīšanā. Tā Ādams no Brēmenes (miris pēc 1081) vaino sakšu firstu mantrausību un nodevu palielināšanas kāri.[22] Pēc Ādama ziņām pat dāņu karalis sapratis, ka sakšu firsti bijuši vairāk ieinteresēti nodevu ievākšanā nekā pagānu kristīšanā; Ādams arī draudēja sakšiem ar Dieva sodu, jo, "pirmkārt, viņi ar savu mantkārību ir iegrūduši jukās kristīgo ticību slāvu zemēs un, otrkārt, ar savu nežēlību piespieduši savus pakļautos sacelties"[23]. Arī sakšu prelāti neatpalika no laicīgajiem firstiem; vēsturnieks Džeimss Tompsons novērtē viņu darbību šādi: "Sakšu priesteri varbūt bija vairāk izsalkuši pēc zemes valdījumiem nekā laicīgie firsti .. [jo] kristīšana iepludināja desmito tiesu viņu naudas lādēs un vendu darbaspēku viņi varēja izmantot baznīcas zemju apstrādāšanā,"[24] – tāpēc arī vendu iekarošanas laikā "desmitās tiesas un nodevu uzlikšana kļuva par ikdienas notikumu".[25] Tālāk Dž. Tompsons saka: "Atbildība par necilvēcīgu apiešanos ar vendiem gar vācu pierobežu ir jāuzliek kā sakšu firstiem, tā sakšu prelātiem .. vispār augstmaņi skatījās ar ļaunām acīm uz slāvu kristīšanu, jo baznīcas desmitās tiesas uzlikšana proporcionāli samazināja viņu nodevas."[26] Dž. Tompsons arī min, ka kāds sakšu markgrāfs Gero, ieaicinājis 30 vendu vecākos uz dzīrēm, tos nodevīgā kārtā nokāvis.[27]

Vikingi un hanzieši

Senie latvieši par savu dzīves telpu bija izvēlējušies Baltijas jūras austrumu piekrastes centrālo daļu, pa kuru tek četras lielas upes: Venta Kursā, Lielupe Zemgalē, Gauja Vidzemē un Daugava, kas ar saviem ūdeņiem sašķīla latviešu zemes austrumu galu ziemeļos un dienvidos; visas šīs upes ietek Baltijas jūrā. Baltijas jūra īstenībā ir slēgta jūra, jo ar pasaules lielajiem okeāniem to savieno tikai trīs jūras šaurumi starp Dāniju un Zviedriju: Zunds un Lielais un Mazais Belts, kuri tālāk pa Kategatu un Skageraku paver izeju uz Ziemeļjūru.

Pārdrošs var šķist apgalvojums, ka jaunu zemju atklājēji nav nedz ģeogrāfi, nedz karavadoņi vai misionāri, bet – tirgotāji, jo peļņa un svešzemju preču iegūšana bija īstais dzenulis ceļojumiem uz jaunām zemēm. Tā seno romiešu tirgotāji devās uz Baltijas jūras zemēm pēc dzintara,[28] tā vikingi devās savos ceļojumos pāri Baltijas jūrai uz tālo Bizantijas ķeizarvalsts galvaspilsētu Konstantinopoli un uz Kaspijas jūru pēc austrumu luksusprecēm.

Latviešu pārjūras kaimiņi ir zviedri, un zviedri kopā ar dāņiem un norvēģiem agrajos viduslaikos veidoja tirgotāju un sirotāju grupas, ko historiogrāfijā sauc par ziemeļvīriem vai – parastāk – par vikingiem. Valodnieki nav varējuši vienoties, no kāda vārda ir atvasināts vikingu nosaukums,[29] bet

IX. Vikingu Skandināvija

vēsturnieki ar vikingiem saprot vīrus no Dānijas un Dienvidskandināvijas (Dienvidnorvēģijas un Dienvidzviedrijas) – uzņēmīgus, mantkārīgus, nodevīgus, cietsirdīgus, stiprus un godkārīgus vīrus,[30] kas, dzīdamies pēc labākas dzīves un lielākas peļņas, savos kuģos devās ceļojumos, lai tirgotos un sirotu svešās zemēs ar svešiem ļaudīm un atgrieztos mājup ar saraustām bagātībām; dažkārt svešā pusē viņi nodibināja savu koloniju – kas gan pēc laika iznīka – un pakļāva kāda novada ļaudis savai meslu kundzībai. Vēl būtu jāmin kāds cits faktors, kas vedināja vikingus doties uz svešām zemēm un dibināt kolonijas: zemes trūkums. Ne tāpēc, ka vikingu zemēs būtu bijis par maz lauku un par daudz iedzīvotāju, bet tā laika ziemeļnieku paradums (un vikingi bija pagāni) – daudzsievība noveda pie strauja iedzīvotāju pieauguma valdošajās ģimenēs – tajās bija daudz dēlu, kam tēvs vairs nevarēja sagādāt lauksaimnieciski izmantojamu zemi; tāpēc daudzi jaunākie dēli meklēja sev apmešanās vietu svešumā vai arī ar tirdzniecību un sirojumiem centās sev sagādāt labāku un bagātāku dzīvi.[31] Laikmets, kad ziemeļu vīri devās vikingos, jeb "vikingu laiki" ilga no apmēram 780. gada līdz apmēram 1070. gadam.[32] Tomēr visās zemēs vikingu laiki nesākās un nebeidzās vienādi. Tā skandināvu apmetne Grobiņā konstatējama jau ap 650. gadu un pastāvēja līdz apmēram 850. gadam. Par to liecina divējādi kapulauki.

X. Vikingu tirdzniecības ceļi pa Krievzemi un Tuvējiem Austrumiem

Līdzenajā ugunskapu kapulaukā pie Smukumu mājām Grobiņas nomalē, kur varēja būt ap 1000 apbedījumu – gan vīriešu, gan sieviešu, spriežot pēc mirušajiem līdzdotām mantām (ieroči un rotas), apbedīti Gotlandes iedzīvotāji. Otrais kapulauks atrodas apmēram 1,5 km attālumā no iepriekšējā Ālandes upes krastā pie Mācītājmuižas, tajā atrasts ap 540 pauguru ugunskapu, lielākoties vīriešu apbedījumi. Trešais kapulauks atrodas pie Purānu mājām, un arī tajā pārsvarā vīriešu apbedījumi. Pēdējos divos kapulaukos atrastie ieroči liecina par mirušo piederību ieceļotājiem no Zviedrijas vidienes, no Melāra ezera apkaimes. No šīm liecībām zviedru arheologs Birgers Nērmanis (kas izdarīja izrakumus Grobiņā 1929.–1930. g.) secina, ka pie Grobiņas pastāvējusi tirgotāju kolonija, kurā dzīvojuši no Gotlandes ieceļojuši vīrieši un sievietes, un kolonijas beigu posmā sieviešu kapos atrastās kursiskās rotaslietas liecina par ieceļotāju saprecēšanos ar kursietēm; tātad turpat gotlandiešu kolonijas tuvumā dzīvoja arī kurši. Arheologi pieņem, ka gotlandiešu kolonisti nebija vikingi (sirotāji), bet miermīlīgi tirgotāji, kurus apsargāja no Zviedrijas vidienes atbraukušie vikingi, un ka vikingi un

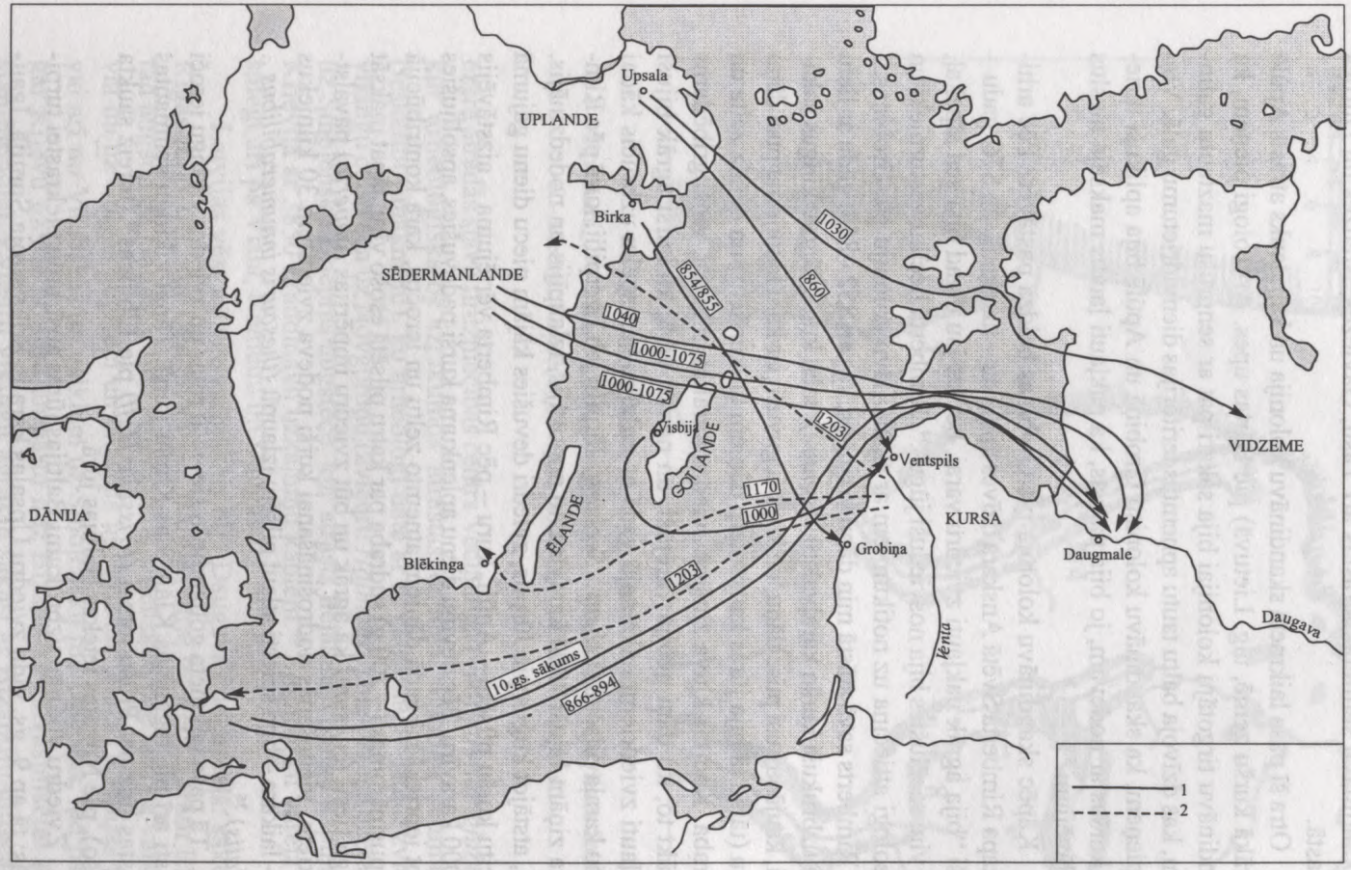

XI. Zināmie vikingu sakari ar Senlatviju: 1 – vikingu sirojumi; 2 – kuršu sirojumi

gotlandieši pie Grobiņas dzīvojuši saticībā. Arheologi arī pieņem, ka skandināvu kolonija bija plašāka par Grobiņas apmetni un aizņēma ap 100 km², jo skandināvu senlietas atrastas arī Tāšu, Gaviezes, Medzes un Durbes pagastā.

Otra šī paša laikmeta skandināvu kolonija un kapulauks atrasts Apūlē (agrākā kuršu zemē, tag. Lietuvā) pie Bārtas upes. Arheologi pieņem, ka skandināvu tirgotāju kolonijai bija sakari pat ar senprūšu maztautu galindiem, kas dzīvoja baltu tautu apņemtās teritorijas dienvidrietumu galā. Viņi arī pieņem, ka skandināvu kolonisti Grobiņā un Apūlē bija aplikuši turienes kuršus ar nodevām, jo bija parasts, ka pakļauti ļaudis maksāja meslus pakļāvējiem.[33]

Kāpēc skandināvu kolonija pie Grobiņas beidza pastāvēt? Pēc arhibīskapa Rimberta Svētā Anskara dzīves apraksta – uzrakstīta ap 876. gadu – kurši "bija agrāk pakļauti zviedru varai, bet tas jau tagad bija sen atpakaļ, kad viņi sacēlušies bija nosvieduši jūgu"[34]. Rimberta liecību vēsturnieki un arheologi attiecina uz notikumiem ar skandināvu koloniju pie Grobiņas.[35] Bet Rimberts savā stāstā min dāņu vikingus, kas ap 852.–854. gadu ar lielu floti uzbrukuši kuršu karaļvalstij *(regnum)*, taču kurši dāņu vikingus sakāvuši, kaujā kritusi puse dāņu, un kurši ieguvuši par kara laupījumu pusi dāņu kuģu (tātad tā bija jūras kauja starp dāņiem un kuršiem) un daudz zelta un sudraba. Kad tas kļuva zināms zviedru karalim Olavam, viņš, gribēdams panākt to, ko dāņi nebija varējuši, un ņemot vērā, ka kurši agrāk bijuši pakļauti zviedriem, nākamajā gadā ar milzīgu karaspēku uzbrucis kādai kuršu karaļa pilsētai *(urbem .. Seeburg)* Jūrpilij jeb Ezerpilij, kurā pēc Rimberta ziņām bijuši 7000 karavīru, to nopostījis, izlaupījis un nodedzinājis. Tad, atstājot kuģus pie Jūrpils, zviedri devušies kājām piecu dienu gājumā uz citu kuršu pilsētu – Apūli, kuru – pēc Rimberta vērtējuma – aizstāvējis 15 000 karavīru. Pēc deviņu dienu aplenkuma kurši padevušies, apsolījušies atdot iepriekšējā gadā dāņiem atņemto zeltu un ieročus, kara kontribūcijā dot pusmārciņas (~ 200 g) sudraba par katru pilsētā esošo vīru, tāpat maksāt kunga tiesu *(censum)* kā agrāk un būt zviedru impērijas *(imperio)* pavalstniekiem; vienošanās nodrošināšanai kurši nodeva zviedriem 30 ķīlniekus un – laikam – bija spiesti atļaut pilsētu izlaupīt *(thesauris innumerabilibus .. collatis)*.[36]

Tā paša laikmeta gotlandiešu sieviešu rotas un zviedru vikingu ieroči atrasti arī pie tagadējās Klaipēdas Kuršu jomā. Tāpat vikingu senmantas atrastas līdz pat Prūšu jomai *(Frissehe Haff)* pie Elbingas[37] (toreiz saukta Truso), pie Nogatas ietekas Baltijas jūrā.

Zviedru vikingu uzbrukumi Baltijas jūras austrumu piekrastei turpinājās: tā ap 9. gs. vidu zviedru Upsalas karalis Ēriks siroja Somijā, Igaunijā un Kursā.[38] Kuģodami pa Somu jūras līci, vikingi nonāca līdz Ņevas ietekai jūrā un, dodamies pa upi uz augšu, sasniedza Lādogas ezeru, kur tā dienvidu galā ietek Volhovas upe, uz kuras krastiem kādus 10 km no

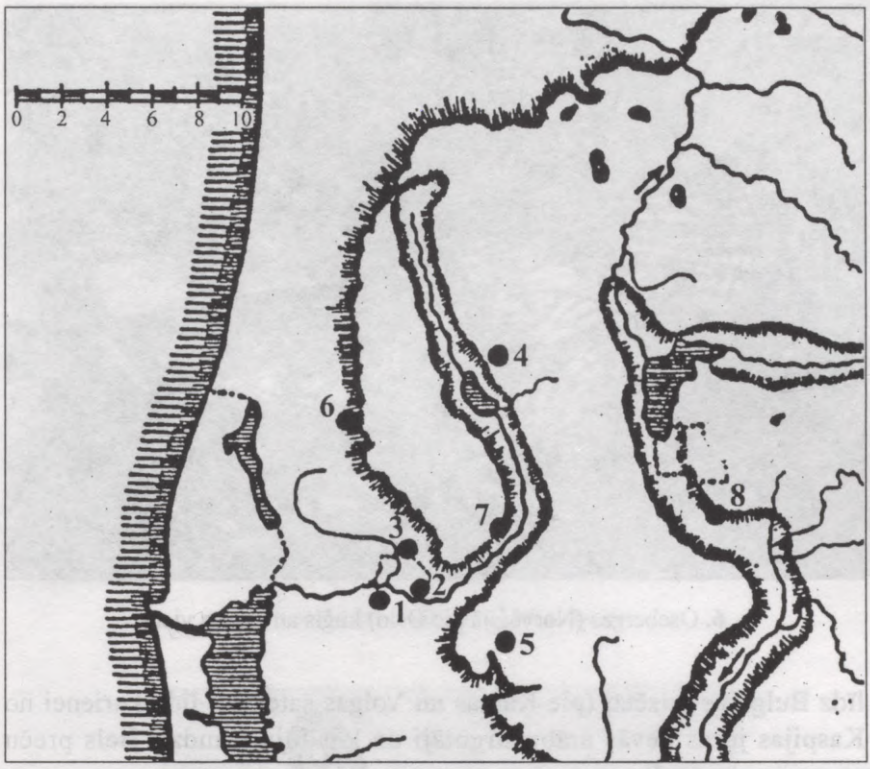

XII. Skandināvu kapenes Rietumkursā:
1 – Smukumi, 2 – Mācītājmuiža, 3 – Purāni, 4 – Tāšu Jāči, 5 – Gaviezes Saļas, 6 – Medzes Kapsēde, 7 – Tāšu Rolavas, 8 – Durbes Sauslauki

ezera atradās slāvu tirdzniecības centrs Veclādoga (vikingu *Aldeigjuborg*), kur arheoloģiskajos izrakumos atrastas daudzas vikingu senmantas (ieskaitot rūnakmeni), ko arheologi datē ar 9. gadsimtu.[39] Tālāk zviedru vikingu ceļš veda uz Novgorodu (zviedru *Holmgard*) pie Ilmeņa ezera, tad uz Smoļensku Dņepras augštecē, kur atrasts lielākais vikingu kapulauks Krievijā ar 3850 skandināvu uzkalniņu kapiem.[40] Smoļensku varēja aizsniegt arī pa Vislu, Nemunu un Daugavu.

Latvijas vēsturē vissvarīgākais bija Daugavas ūdensceļš: sākoties Rīgas jūras līcī, kur Daugava ietek Baltijas jūrā, tas veda garām Rīgai, tad augšup pa Daugavu līdz Polockai un Vitebskai, pēc tam pa valkiem vai nu uz Volgas augšteci un tālāk pa upi līdz tās ietekai Kaspijas jūrā, vai arī no Vitebskas pa valkiem uz Smoļensku pie Dņepras, tad pa upi gar Kijevu uz Melno jūru un pa to līdz Bizantijas galvaspilsētai Konstantinopolei. Zviedru vikingu agrākie sakari ar Bizantiju attiecas uz 839. gadu.[41] 10. gs. Krievzeme kļuva par zviedru vikingu galveno tirdzniecības sabiedroto austrumos; tad sevišķi ierasts bija ceļš no Lādogas ezera uz Kaspijas jūru. Tomēr pieņem, ka vikingi devās pa Volgu tikai

6. Osebergas (Norvēģijā pie Oslo) kuģis atraduma vietā

līdz Bulgāras pilsētai (pie Kamas un Volgas satekas), līdz kurienei no Kaspijas jūras devās arābu tirgotāji un kur bija izaudzis liels preču apmaiņas centrs.[42]

Par skandināvu un arābu dzīvo tirdzniecību liecina arābu monētu atradumi šī ceļa svarīgākajos centros. Tāpat arheologi pieņem, ka Gotlandes tirgotāji – pēc atgriešanās no austrumiem – apmeklēja arī gotlandiešu koloniju pie Grobiņas, kur atrastas agrākās (9. gs. otrās puses) arābu monētas dirhēmi, saukti arī par Kūfas naudu (pēc to svarīgākās kalšanas vietas Kūfas pilsētā pie tag. Bagdādes); Gotlandē vien atrasts ap 40 000 dirhēmu.[43] Tāpēc jāpieņem, ka gotlandiešu kolonija pie Grobiņas turpināja pastāvēt vai vismaz gotlandiešiem bija dzīva tirdzniecība ar Grobiņas kuršiem: 10. gs. dirhēmi atrasti pie Grobiņas un Daugavas lejtecē no Aiviekstes līdz jūrai, tāpat gar Lielupi un Gauju.[44]

11. gs. izbeidzās dirhēmu ieplūšana Senlatvijā: Latvijā atrasts ap 2200 arābu monētu;[45] bet 11. gs. arī beidzās vikingu laikmets. Toties no 10. gs. Latvijā sāk parādīties Bizantijas ķeizarvalsts sudraba monētas; gan tikai kādas 24 ir atrastas Daugavas, Gaujas un Lielupes krastos; tās izmantotas par važiņu piekariņiem un kaltas starp 913. un 1180. gadu Konstantinopolē.[46] 11. gs. zviedru vikingu galvenais tirdzniecības ceļš uz austrumiem vairs nebija Volga, bet Dņepra ar galapunktu Konstantinopolē,[47] Bizantijas ķeizariem pat bija sava varjagu[48] miesassardze. Zīmīgi, ka Bizantijas monētu ieplūšana Senlatvijā pārtrūkst līdz ar vācu invāzijas sākumu 12. gs. beigās,[49] tātad skandināvu tirgotāji vairs nevarēja izmantot Daugavas ūdensceļu: to savā varā bija pārņēmuši vācu tirgotāji.

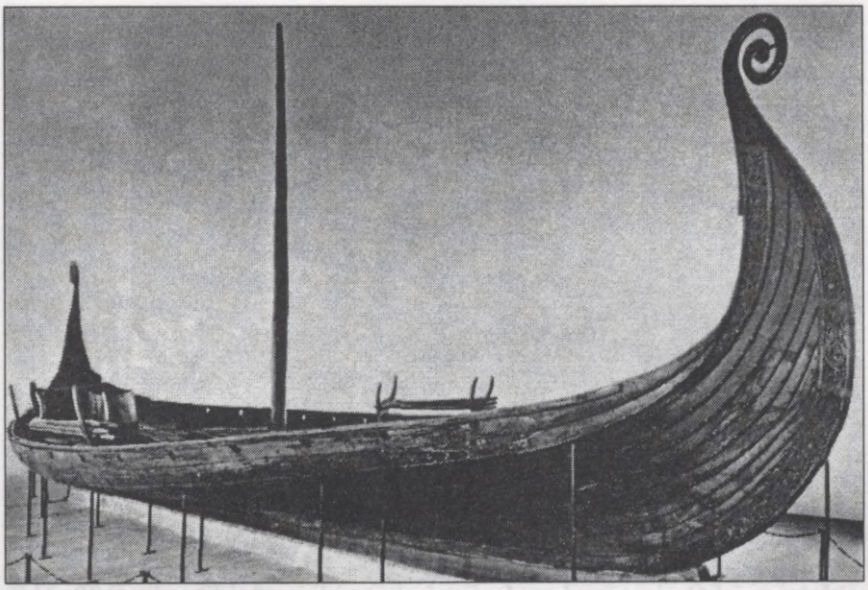

7. Rekonstruētais Osebergas kuģis

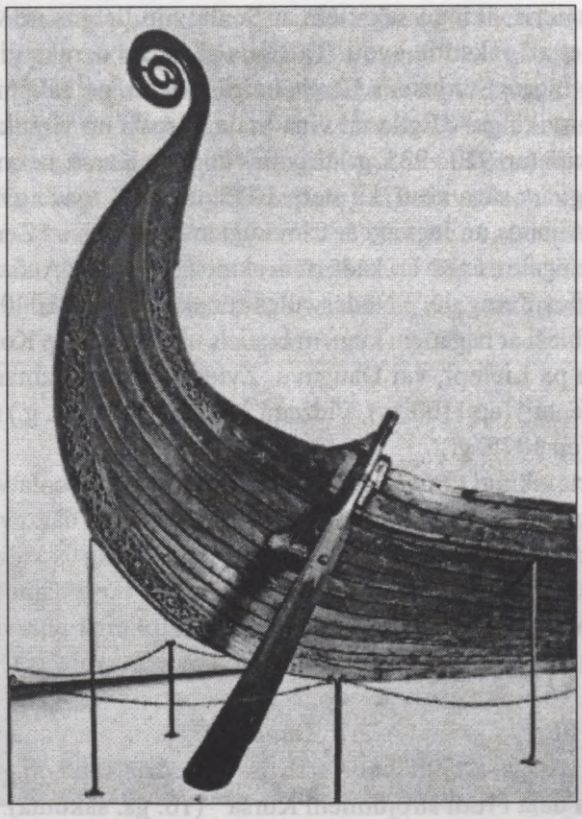

8. Osebergas kuģa sānu stūre

9. Osebergas rati

Par zviedru vikingu sakariem ar Senlatviju liecina ne vien monētu atradumi, bet arī rakstītie avoti. Tā Egila sāga, ko uzrakstījis islandiešu vēsturnieks Snorre Sturlusons 12. gs. beigās vai 13. gs. sākumā, stāsta par divu zviedru vikingu – Egila un viņa brāļa Torolfa un viņu karadraudzes došanos vasarā (ap 920.–925. g.) tirgoties un sirot Kursā, bet rudenī – sirot Dānijā.[50] Ingvara sāga vēstī, ka starp 1035. un 1041. gadu zviedru karaļa Olava dēls Anunds un Ingvars ar trim kuģiem devušies uz Zemgali ievākt meslus;[51] Zemgale minēta arī kādā rūnu akmenī, kad kāds Audars (ap 1000–1075) tirgojies Zemgalē,[52] Nēdervalles rūnakmens (ap 1040. g.) piemin Sveinu, kas bieži ar bagātiem kuģiem braucis uz Zemgali ap Kolkas ragu[53] – tātad vai nu pa Lielupi, vai Daugavu. Zviedru vikingi izmantoja savam tirgum arī Ventu[54] (ap 1100. g.), Vidzemi[55] (Gauju, ap 1030. g.) un, protams, Daugavu[56] (ap 1075. g.).

Zviedru vikingi tomēr nebija vienīgie, kas siroja Senlatvijā. Jau pieminētajā Rimberta grāmatā par Sv. Anskaru teikts, ka dāņu vikingi – laikam 853. gadā – ar vairākiem kuģiem uzbrukuši Kursas karaļvalstij, bet kurši dāņu uzbrukumu atsituši – un gūstā kritusi puse dāņu flotes; kurši arī nogalinājuši pusi dāņu vikingu un kara laupījumā ieguvuši zeltu un sudrabu. Tomēr pie Apūles nākamajā gadā zviedru karalis Olavs viņiem tos atņēmis.[57] Dāņu vēsturnieks Saksis Gramatiķis (ap 1150–1220) savā "Dānijas vēsturē" *(Saxonis Gesta Danorum)* stāsta par dāņu vikinga Hadinga jeb Hastinga sirojumiem Kursā un Vidzemē[58] (ap 866.–894. g.), tad par Hadinga dēla Frodi sirojumiem Kursā[59] (10. gs. sākumā). Dāņu karagūstekņi pieminēti Kursā arī Egila sāgā[60] (10. gs. sākumā), starp 1075. un

1081. gadu Kursā ar dāņu karaļa Sveina II (1020–1076) gādību kāds dāņu tirgotājs uzcēlis baznīcu.[61] Kristīgai ticībai dāņi pievērsti tikai karaļa Haralda Zilzobja *(Gormson)* laikā, ap 960. gadu,[62] un pēc tam tad arī sācies dāņu misijas darbs. Kur šī baznīca atradās, nav zināms. E. Andersons pieņem, ka tā uzcelta Dienvidkursas jūrmalā,[63] turpretī Ē. Mugurēvičs uzskata, ka tā būtu varējusi atrasties Ziemeļkursā.[64] Noraidāma gan būtu arheologa P. Stepiņa doma, ka tā atradusies Talsu apr. Muņu (Vīdales) ciemā, kur P. Stepiņš redzējis 30 m garu un 15–17 m platu mūra drupu pauguru.[65] Vai tad tiešām dāņu tirgotājs būtu cēlis tik lielu mūra baznīcu savu preču glabāšanai? Tādā gadījumā jāpieņem, ka mūrniecība bijusi pazīstama Latvijā jau pirms vācu ekspansijas sākuma. Pēc Ē. Mugurēviča informācijas tirgotāju celtās baznīcas bija stāvkoku celtnes, kas kalpoja arī par preču noliktavām.[66] Tomēr Brēmenes Ādama stāsts par baznīcas celšanu Kursā liecina par dāņu tirdzniecības un kristīgās ticības ekspansiju Baltijas piejūras zemēs uz austrumiem 11. gadsimtā. Dāņu ekspansija gar Baltijas jūru jau bija sākusies 10. gs., kad karaļa Haralda Zilzobja laikā (945–986) tika dibināta vikingu kolonija Jomsburga pie Oderas ietekas jūrā, kas daudzus gadus bija svarīgs tirdzniecības centrs kā skandināviem, tā arī sakšiem un krieviem. Jomsburgas (vendu Volinas) ostā varēja iebraukt ap 300 kuģu, un no šīs ostas vikingi devās savos sirojumos gan uz rietumiem, gan uz baltu apdzīvotām zemēm.[67]

Ar vikingiem parasti saprot skandināvus – dāņus, zviedrus, norvēģus. Bet vikingos jeb jūras sirojumos devās arī kurši. Tā islandiešu vēsturnieks Snorre Sturlusons stāsta, ka jau 740. gadā kaujā pret dāņiem piedalījušies arī kurši.[68] Pēc Knitlinga sāgas ziņām kurši un citi austrumnieki uzbrukuši Dānijai tās karaļa Haralda III laikā (1041–1080),[69] tāpēc 11. gs. vidū dāņi savās baznīcās lūguši: "Dievs, sargi mūs no kuršiem."[70] Par kuršu vikingu sirojumiem Baltijas jūrā vēstī arī Knuta sāga par sembu pagānu tirgotāju Vidgantu

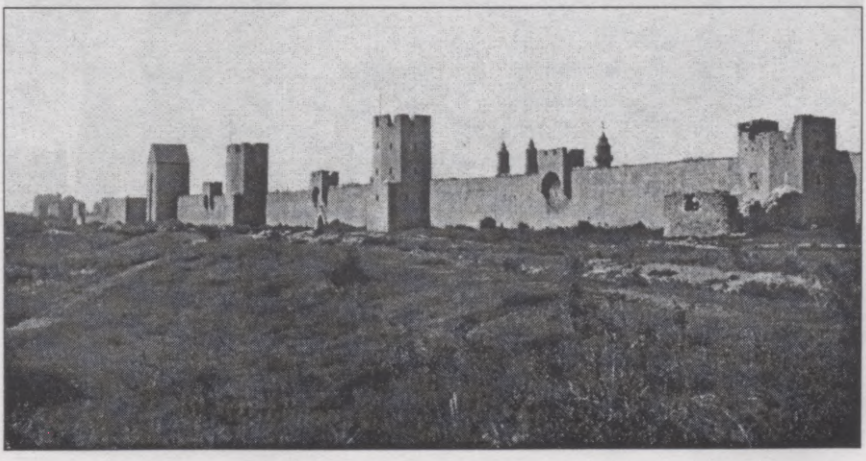

10. Visbijas pilsētas mūri

(pirms 1131. g.), kas, kuģojot gar Kursu, sastapās ar kuršu uzbrucējiem, kas viņam aizsprostoja ceļu (tātad kuršu kuģi). Starp 1177. un 1182. gadu dāņu karalis Valdemārs I Lielais (1157–1182) kopā ar dāņu arhibīskapu Absolonu ieņēma Rīgenes salu, uzcēla tur baznīcas, tad nonāca strīdā ar sakšu hercogu Indriķi Lauvu, kas pieprasīja salu sev. Valdemārs bija nolēmis Rīgeni aizstāvēt ar dāņu floti, bet, uzzinājis, ka kuršu flote arī devusies ceļā un kurši postot Blekingu (Zviedrijas dienvidos), sūtīja dāņu floti uz Ēlandes salu, kur tapa zināms, "ka kurši ir jūras šaurumā starp cietzemi un Ēlandi. Dāņi tad atlaida sagūstītos un devās pret kuršiem, sastopot tos Jernlokas ostā. Kad kurši manīja, ka pret viņiem nāk lieli jūras spēki, viņi izvilka kuģus krastā un gatavojās aizstāvēties uz sauszemes"; kuršiem bijuši 10 kuģi. Dāņi kuršus sakāvuši, sagūstījuši viņu kuģus, atņēmuši mantu un devušies mājup.[71]

Šie daļēji teiksmainie avoti tomēr nepārprotami liecina, ka senā Kursa un kurši bijuši labi pazīstami kā jūras sirotāji agro viduslaiku dāņu un zviedru vikingiem, tāpat kā kurši pazinuši viņu zemes, kurām uzbruka laupīšanas nolūkā. Šīs ziņas arī liecina, ka kuršiem bija savi jūras kuģi, kas droši peldēja pa Baltijas jūru: Baltijas jūra tātad bija saite starp Kursu, Zviedriju un Dāniju kā vikingiem, tā kuršiem.

12. gs. vikingu sirojumi jau bija apsīkuši, Eiropu vairs neapdraudēja invāzijas no austrumiem, Eiropas iedzīvotāji vairs nepārvietojās masveidīgi no zemes uz zemi. Līdz ar to Vakareiropā jau 11. gs. bija sācies saimnieciskās dzīves atplaukums: jauna aramzeme tika iekopta gar Baltijas jūras dienvidu piekrasti – frīzu, holandiešu un it sevišķi vācu kolonisti devās uz

11. Iela gar Visbijas pilsētas mūra iekšpusi

austrumiem un atkarotajos novados, pārvarēdami vendu pretošanos un pat sacelšanos, apmetās uz pastāvīgu dzīvi, sākot racionāli apsaimniekot jauniegūto zemi. No Elbas līdz Oderai vendiem bija bijuši savi nocietināti administratīvi un tirdzniecības centri, parasti upju grīvās. Vācu kolonisti tos pārņēma savā valdīšanā, nostiprināja, paplašināja un tad izmantoja par saviem tirdzniecības centriem. Tā izauga jaunas vācu pilsētas gar Baltijas jūru. Pie Oderas ietekas jūrā atrodas Volinas sala, uz kuras jau Haralda Zilzobja laikā vikingi bija nodibinājuši savu sirotāju koloniju Jumnu jeb Vinetu, vēlāko Jomsburgu.[72] Bet 1043. gadā to iekaroja Dānijas un Norvēģijas karalis Magnuss, tā izbeidzot vikingu koloniju.

Zem Jomsburgas pie Oderas atrodas otrs svarīgs vecs vendu centrs Štetīne, tag. Ščecina, tālāk uz rietumiem zem Rīgenes salas Greifsvalde, vēl tālāk uz rietumiem slāvu centrs Bolegosta, tag. Štrālzunde, tad Varnovas

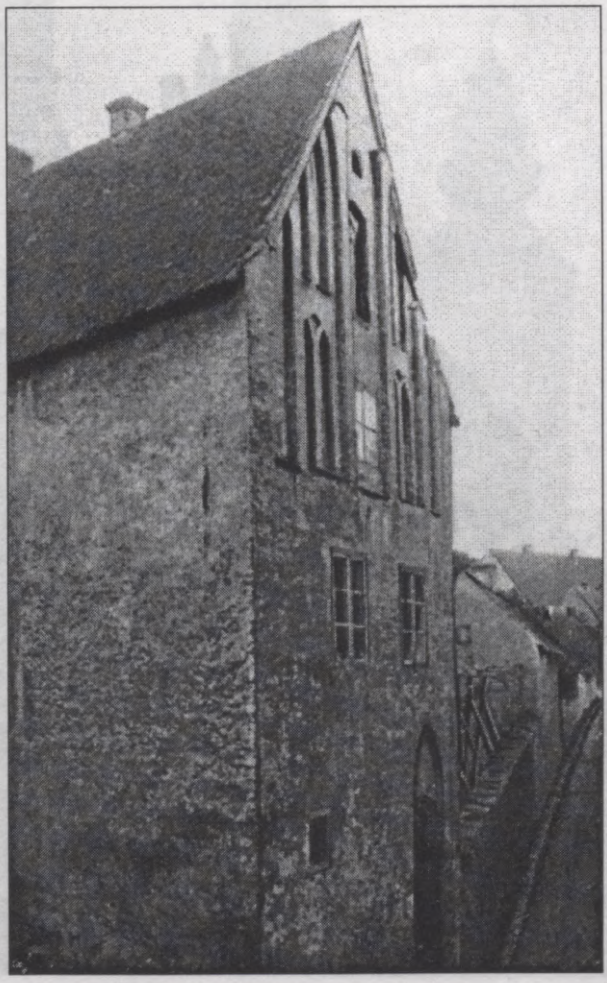

12. Gotiska māja Visbijā Hanzas laikā

upes grīvā iepretī Rīgenes salai Rostoka (pirmo reizi minēta 1160. g.), vēl tālāk vendu Lubova, tag. Vismāra, un, beidzot, pie Trāves upes Bukoveca, tag. Lībeka. No šiem vendu centriem 12. un 13. gs. izauga svarīgas vācu Baltijas jūras tirdzniecības pilsētas un Hanzas locekles. Iegūstot šīs pilsētas savā varā, vāci ne vien pārvaldīja vendu tirdzniecību, bet arī pavēra brīvu ceļu savam iekšzemes tirgum uz Baltijas jūru.

Līdz ar pilsētu dzīves atplaukšanu cēlajos viduslaikos tajās apmetās amatnieki un tirgotāji. Neviens nevar droši pateikt, no kurienes viņi nāca, bet dzīve pilsētās ritēja spraigi, arvien no laukiem klāt nāca jauni iedzīvotāji, pilsētu teritorijas pletās plašumā. No iepriekš minētajiem Baltijas jūras piekrastes vendu centriem sevišķi veiksmīga sava tirgus izveidošanā un prestiža celšanā izrādījās Lībeka. Tā bija veca vendu apmetne Bukoveca uz

13. Māja Visbijā Hanzas laikā

pussalas, ko veidoja Švartavas un Trāves sateka,[73] bet vendu sacelšanās laikā 1138. gadā tā tika nodedzināta; tikai pēc nemieru apspiešanas 1142. gadā Holšteinas grāfa Ādolfa II no Šauenburgas vadībā atsākās vācu spiešanās uz austrumiem, un 1143. gadā Ādolfs pārcēla apmetnes vietu pusjūdzi augšup uz pussalas, ko veidoja Trāves un Vakenicas upe, tagadējās Lībekas pilsētas vietā. Bet vendu krustakaru laikā 1147. gadā tai uzbruka vendu

14. Vācu Sv. Marijas baznīca Visbijā, iesvētīta 1225. gadā (ar vēlākām pārbūvēm)

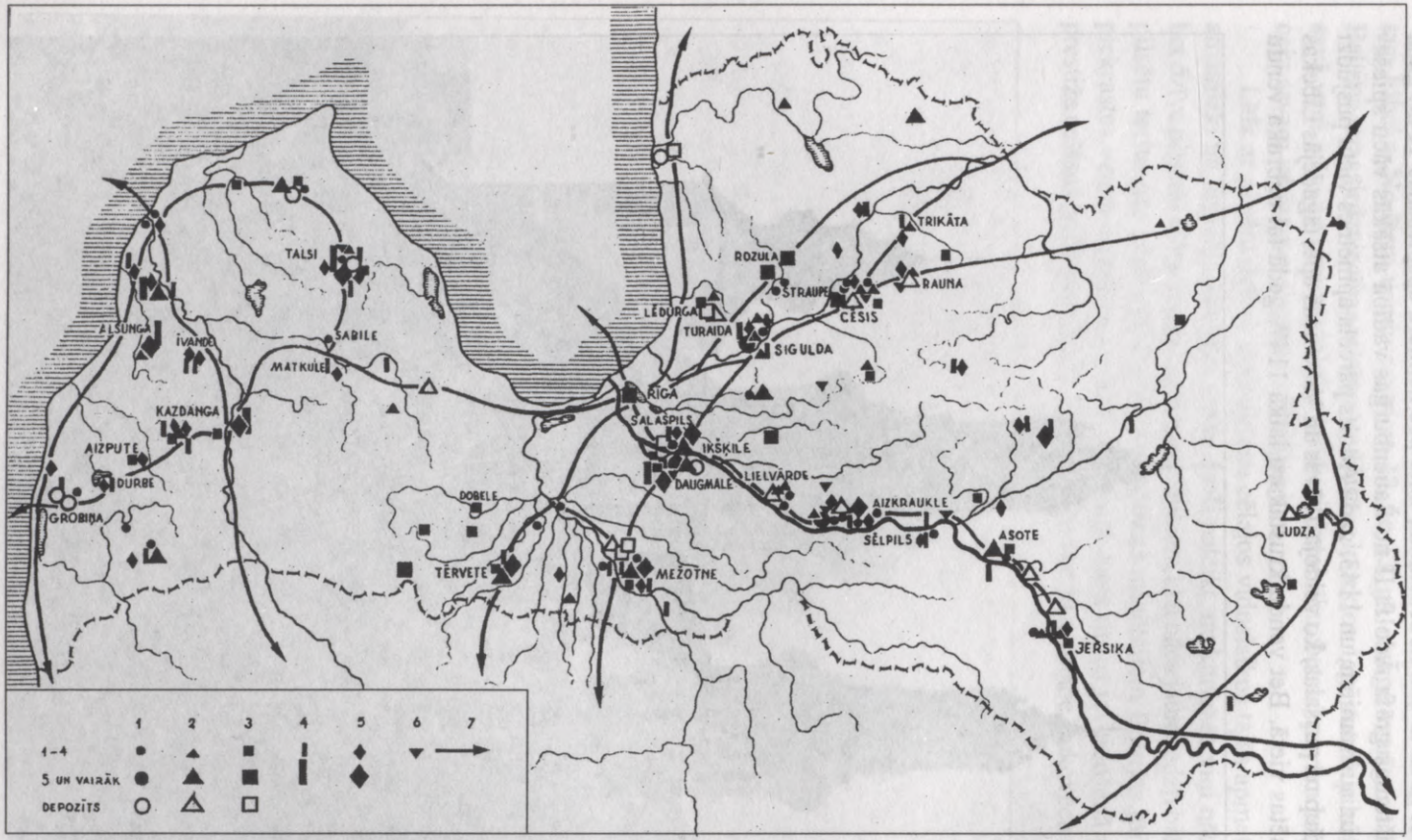

XIII. 10.–12. gs. satiksmes ceļi un ar tirdzniecību saistīto priekšmetu atradumu vietas:
1 – arābu dirhēmi, 2 – Rietumeiropas monētas, 3 – sudraba stienīši, 4 – bronzas svariņi, 5 – atsvariņi, 6 – Bizantijas monētas, 7 – svarīgāko ceļu virzieni

vadonis Niklots un pilsētu izlaupīja; tomēr Ādolfa dibinātā Lībeka turpināja pastāvēt, un sakšu hercogs Indriķis Lauva, redzēdams tās tirdzniecību plaukstam, pieprasīja pilsētai maksāt pusi no tirdzniecības peļņas; tajā pašā gadā pilsēta vēlreiz nodega, tomēr ar Indriķa Lauvas gādību tā tika atkal uzcelta – un Lībekas tirdzniecība strauji atplauka. Hercogs atbalstīja pilsētas zelšanu, piešķirot tai privilēģiju, kas deva Lībekai naudas kalšanas, muitas un tirgus turēšanas tiesības, un 1160. gadā ar viņa gādību uz Lībeku pārcēla agrāko Oldenburgas bīskapa sēdekli, tā pilsētai kļūstot par diecēzes sēdekli. 1161. gadā hercogs Indriķis Lauva noslēdza līgumu ar gotlandiešiem, kas deva vācu tirgotājiem Visbijā līdzīgas tiesības kā gotlandiešiem. Lībekas tirdzniecība turpināja plaukt; to jau rāda Vācu ordeņa dibināšanas atstāstījums, pēc kura vācu krustakarotāji, to starpā arī Brēmenes un Lībekas namnieki, 1190. gadā ieradušies Akonā ar 55 kuģiem un ārpus Akonas pilsētas iekārtojuši hospitāli vācu krustnešiem, no kura vēlāk izauga Vācu ordenis.

Tomēr lībekiešu īstais tirdzniecības lauks bija Baltijas jūra, it sevišķi tās dienvidu un centrālā daļa. Pieņem, ka jau ap 1000. gadu vācu tirgotāji sākuši apmeklēt Gotlandes salu[74] – veco vikingu laiku tirdzniecības centru. Gotlandes sala atrodas Baltijas jūras centrā, lībekiešiem tā bija apmēram pusceļā uz Somu jūras līča austrumu galu, no kura sākās vecais vikingu ceļš uz Kaspijas un Melno jūru; Gotlande ir pusceļā starp Zviedriju un Kursu jeb Baltijas jūras austrumu krastu.

Ap 1163. gadu vācu tirgotāju kolonija jeb sēta Visbijā jau bija tik liela, ka tā ieguva privilēģiju pašai tiesāt savus locekļus pēc savām tiesībām;[75] tas praktiski nozīmēja vācu tirgotāju sētas patstāvību. Tātad vācu tirgotāji Visbijā bija ieguvuši līdzīgas tiesības un stāvokli kā zviedru tirgotāji. 1285. gadā, kad Visbija padevās zviedru karalim, tās namnieki lielākoties bija vāci, kas bija monopolizējuši savās rokās dāņu siļķu un norvēģu mencu zveju; gadsimta otrajā pusē skandināvu tirdzniecību jau pārvaldīja vācu kapitāls un vācu tirgotāji, sevišķi no Lībekas. Gotlande bija kļuvusi par vācu jūras ekspansijas centru, no kurienes vācu tirgotāji devās tālāk uz Baltijas jūras austrumu krastu: 12. gs. beigās vācu jūras tirgotāji Baltijas jūrā jau bija aizstājuši zviedru vikingus un gotlandiešus un izvirzījušies par dominējošo varu.

Visaktīvākā un visveiksmīgākā vikingu aizstāšanā bija Lībeka; tā savu tirdzniecības ceļu nodrošināšanai pret laupītājiem 1241. gadā noslēdza līgumu ar Hamburgu, kas garantēja brīvu tirdzniecības ceļu apgabalā starp Trāves (kur atrodas Lībeka) un Elbas (kur atrodas Hamburga) upi.[76] Dažkārt šo 1241. gada līgumu uzskata par vācu Hanzas sākumu, lai gan tikai 1285. gadā Lībeka noslēdza tirdzniecības līgumu ar citām Baltijas jūras pilsētām un 1367. gadā noslēdza t.s. Ķelnes konfederāciju, kas noteica Hanzas organizāciju. *Hansa* ir vecs augšvācu un gotu vārds ar nozīmi "militāra grupa, apvienība"; vidusaugšvācu *hanse*, *hans* apzīmēja tirgotāju apvienību

ar bruņniecisku varu, tirgotāju ģildi jeb brālību.[77] Hanza savus ziedu laikus sasniedza 14. gs., kad tā bija kļuvusi par vācu tirdzniecības pilsētu apvienību un Lībeka par tās vadošo pilsētu, jo tā bija izvirzījusies par svarīgāko, bagātāko un varenāko ostas pilsētu Baltijas jūrā. No vairākiem faktoriem, kas izvirzīja Lībeku pirmajā vietā, jāmin tās labā osta, hercoga Indriķa Lauvas labvēlīgais atbalsts, tāpat tuvumā esošās Līneburgas sālsraktuves, kurās iegūto sāli lībekieši eksportēja Skones siļķu sālīšanai. Tomēr vislielākā nozīme Lībekas izaugsmē laikam bija tās tirgotāju un kuģinieku uzņēmībai, veiksmei un neatlaidībai jaunu tirgu meklēšanā un iegūšanā, lielāku un labāku kuģu būvēšanā – tās bija koges (viduslejasvācu *kogge*, no kā atvasināts latviešu vārds "kuģis") – buru kuģi, kas aizstāja vikingu laiku airējamos kuģus. Tāpat nevar nepieminēt hanziešu sekmīgo un neatlaidīgo tirdzniecības interešu aizstāvēšanu – pat ar karu un tirdzniecības ceļu monopolizēšanu. No 1201. gada Lībekai jau bija sava rāte, kas kārtoja pilsētas tiesiskās, saimnieciskās un administratīvās lietas, un, lai arī no 1203. līdz 1224. gadam pilsēta bija dāņu okupēta, tomēr Lībekas tirdzniecība neapsīka, bet turpināja plaukt. 1259. gadā Lībeka, Rostoka un Vismāra noslēdza savstarpēju tirdzniecības aizsardzības līgumu, tā radot t.s. vendu pilsētu grupu Hanzas apvienībā, kas no Visbijas pārņēma savās rokās skandināvu vikingu izmantotos ceļus uz Krievzemes aizmuguri – Somu jūras līci, Novgorodu, Pleskavu, Vitebsku un Smoļensku.

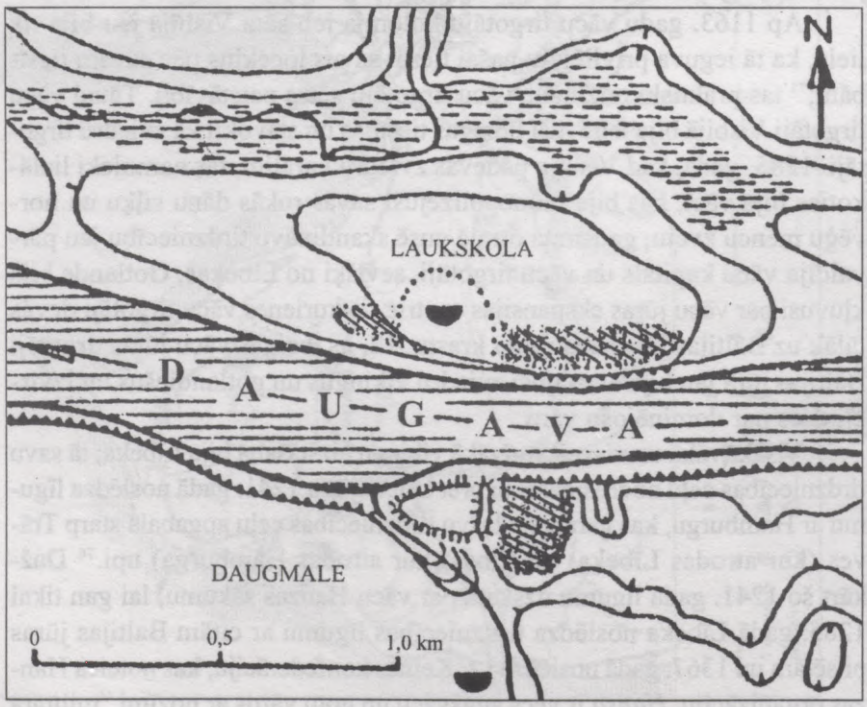

XIV. Iespējamās vikingu tirdzniecības vietas Zemgales ostas akavatorijā

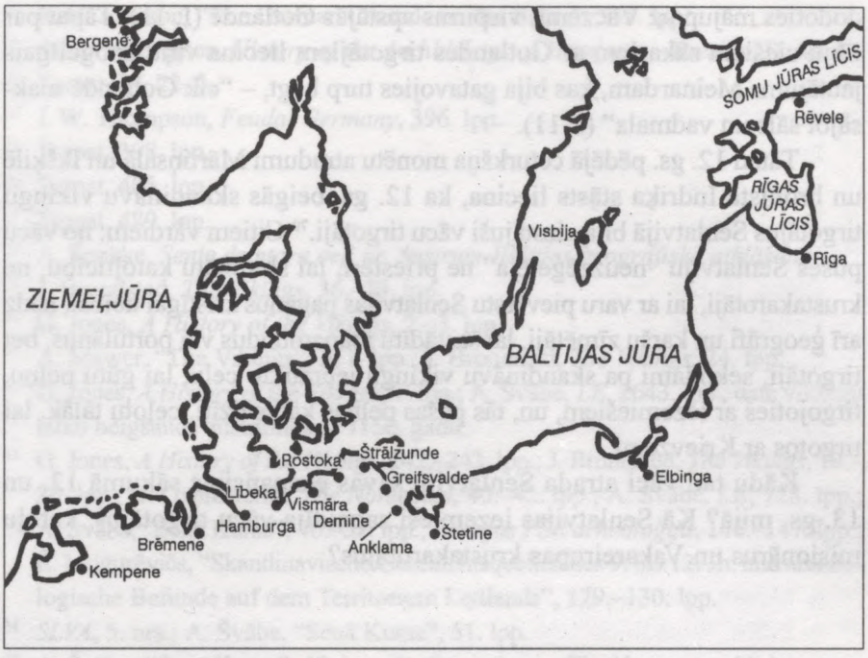

XV. Rīgas partneres Hanzas tirdzniecības pilsētu apvienībā

Otrais vikingu tirdzniecības ceļš uz Krievzemi, ko 12. un 13. gs. monopolizēja hanzieši, sākās Rīgas jūras līcī, tad veda tālāk pa Daugavu uz Polocku un Smoļensku. Hanziešu tirdzniecības ceļus Senlatvijā uzskatāmi rāda T. Bergas sastādītā Rietumeiropas monētu atradumu karte: Daugava, Gauja, Lielupe. T. Berga, izanalizējusi Latvijā atrastās monētas, atzīst, ka Rietumeiropas monētas visvairāk ieplūda Latvijā 11. gs. 20.–50. gados, tad atkal 12. gs. pēdējā ceturksnī; tās lielākoties ir vācu kalumi: Minsterē, Osnabrikā, Zēstē, Paderbornā un Gotlandē kaltas monētas.[78]

Par vācu tirgotāju braucieniem pa Daugavu liecina arī "Indriķa hronika": "Viņš [Meinards] tikai Kristus dēļ, vienīgi lai sludinātu, ieradās Lībjzemē kopā ar tirgotājiem, jo vācu tirgotāji .. mēdza bieži, braukdami kuģos pa Daugavas upi, apmeklēt Lībjzemi" (I, 2). Kad tas notika? Hronikas latīņu teksta izdevējs L. Arbuzovs, jun., datē Meinarda ierašanos Lībjzemē ar 1184. gadu (I, 3); ja nu hronists saka, ka vācu tirgotāji pirms tam bieži braukuši pa Daugavu, tad jāpieņem, ka Daugavas ūdensceļš līdz Ikšķilei viņiem bijis pazīstams jau labu laiku. No kurienes šie vācu tirgotāji nāca, hronists pastāsta sakarā ar mūra pils celšanu Ikšķilē – "nākamajā vasarā no Gotlandes tika atvesti dzirkaļi" (I, 6), t.i., akmeņkaļi; tātad Gotlande bija vācu tirgotāju izejas bāze tālākiem braucieniem uz Senlatviju. Vai tie bija Visbijā dzīvojošie vāci vai nāca tieši no Vāczemes, kas "bieži, braukdami kuģos pa Daugavas upi", tirgojās ar Piedaugavas lībjiem, mēs nekad neuzzināsim; var tikai pieņemt, ka tirgotāji, nākdami no Vāczemes, vispirms piestāja Visbijā. To apliecina arī hronists Indriķis, rakstot, ka vācu tirgotāji,

dodoties mājup uz Vāczemi, vispirms apstājās Gotlandē (I, 11). Tāpat par lībju ciešiem sakariem ar Gotlandes tirgotājiem liecina viņu zobgalīgais jautājums Meinardam, kas bija gatavojies turp bēgt, – "cik Gotlandē maksājot sāls un vadmala" (I, 11).

Tātad 12. gs. pēdējā ceturkšņa monētu atradumi Mārtiņsalā un Ikšķilē un hronista Indriķa stāsts liecina, ka 12. gs. beigās skandināvu vikingu tirgotājus Senlatvijā bija aizstājuši vācu tirgotāji.[79] Citiem vārdiem: no vācu puses Senlatviju "neuzzēģelēja" ne priesteri, lai sludinātu katoļticību, ne krustakarotāji, lai ar varu pievērstu Senlatvijas pagānus kristīgai ticībai, nedz arī ģeogrāfi un karšu zīmētāji, lai sastādītu mapamundus vai portulānus, bet tirgotāji, sekodami pa skandināvu vikingu iebraukto ceļu, lai gūtu peļņu, tirgojoties ar iezemiešiem, un, tās pašas peļņas kāres dzīti, ceļotu tālāk, lai tirgotos ar Krievzemi.

Kādu tad vāci atrada Senlatviju savas ekspansijas sākumā 12. un 13. gs. mijā? Kā Senlatvijas iezemieši sagaidīja vācu tirgotājus, katoļu misionārus un Vakareiropas krustakarotājus?

Norādes

1 Seno ģermāņu dzīvesvietas un migrācija atstāstīta pēc nodaļām *The Cambridge Medieval History,* I.
2 T. Peisker, "The Expansion of the Slavs", 421. lpp.
3 Turpat, 421. un 430. lpp.
4 Turpat, 454. lpp.
5 G. Seelinger, "Conquests and Imperial Coronation of Charles the Great", 610.–613. lpp.
6 Turpat, 614. lpp.
7 Turpat, 609. lpp.
8 J. W. Thompson and E. N. Johnson, *An Introduction to Medieval Europe 300–1500*, 242. lpp.; *The Cambridge Medieval History*, III, Map 33.
9 J. W. Thompson, *Feudal Germany*, 481. lpp.
10 Turpat, 487.–488. lpp.; *The Cambridge Medieval History*, III, Map 33.
11 J. W. Thompson, *Feudal Germany*, 493. lpp.
12 E. N. Johnson, "The German Crusade on the Baltic", 550.–552. lpp.
13 J. W. Thompson, *Feudal Germany*, 422.–434. lpp.
14 A. L. Poole, "Germany 1125–1152", 344.–345. lpp.
15 Turpat, 354. lpp.
16 Turpat; V. G. Berry, "The Second Crusade", 479. lpp.
17 A. L. Poole, "Germany 1125–1152", 354.–355. lpp.
18 A. L. Poole, "Frederick Barbarossa and Germany", 398. lpp.
19 Turpat, 399. lpp.
20 J. W. Thompson, *Feudal Germany*, 504. lpp.

[21] E. N. Johnson, "The German Crusade on the Baltic", 555. lpp.
[22] Adam of Bremen, *History of the Archbishops of Hamburg – Bremen*, II, 69. §.
[23] Turpat, III, 22. §.
[24] J. W. Thompson, *Feudal Germany*, 396. lpp.
[25] Turpat, 398. lpp.
[26] Turpat, 405. lpp.
[27] Turpat, 489. lpp.
[28] A. Spekke, *Senie dzintara ceļi un Austrum-Baltijas ģeografiskā atklāšana.*
[29] J. Brondsted, *The Vikings*, 36.–39. lpp.
[30] G. Jones, *A History of the Vikings*, 2.–3. lpp.
[31] A. Mawer, "The Vikings", 311. lpp.; J. Brondsted, *The Vikings*, 24. lpp.
[32] G. Jones, *A History of the Vikings*, 1. lpp.; A. Švābe, *LE*, 2643. lpp., datē vikingu laiku beigšanos austrumos ar 1150. gadu.
[33] G. Jones, *A History of the Vikings*, 242.–243. lpp.; J. Brondsted, *The Vikings*, 19.–20. lpp.; E. Oxenstierna, *The Norsemen*, 40.–42. lpp.; A. Švābe, *LE*, 728. lpp.; A. Švābe, "Senā Kursa", 46.–52. lpp.; *Latvijas PSR arheoloģija*, 146.–147. lpp.; Ē. Mugurēvičs, "Skandinavische Geschichtsquellen des 9. bis 12. Jh. und archäologische Befunde auf dem Territorium Lettlands", 129.–130. lpp.
[34] *SLVA*, 5. nrs.; A. Švābe, "Senā Kursa", 51. lpp.
[35] A. Švābe, "Senā Kursa", 47. lpp.; E. Oxenstierna, *The Norsemen*, 44. lpp.
[36] *SLVA*, 5. nrs.
[37] E. Oxenstierna, *The Norsemen*, 45.–46. lpp.; G. Jones, *A History of the Vikings*, 244. lpp.
[38] *SLVA*, 6. nrs.
[39] E. Oxenstierna, *The Norsemen*, 99.–100. lpp.
[40] Turpat, 102.–103. lpp.
[41] J. Brondsted, *The Vikings*, 65. lpp.
[42] E. Oxenstierna, *The Norsemen*, 99. un 119.–120. lpp.; T. Berga, *Numismātika par Latvijas senatni*, 15.–16. lpp.
[43] T. Berga, *Numismātika par Latvijas senatni*, 15.–16. lpp.
[44] Turpat, 18. lpp.; Z. Apala, J. Apals, "Die Kontakte der Lettgallen des Gauja–Raumes mit Skandinavien", 16. lpp., kur autori norāda, ka pie Gaujas ūdensceļa atrasti dirhēmi un naudas svariņi un atsvariņi, bet tikai kā savrupatradumi; atrastās senmantas datējamas ar 9.–11. gadsimtu.
[45] T. Berga, *Numismātika par Latvijas senatni*, 15. lpp.
[46] Turpat, 21. lpp.; T. Berga, *Moņeti v arheologičeskih pamjatņikah Latvii IX–XII vv.*, 43.–44. lpp.
[47] J. Brondsted, *The Vikings*, 117. lpp.
[48] Varjagi – sinonīms vārdam "vikingi", tas atvasināts no veczieme|nieku *vasar* – solījums, zvērests, ar galotni *-ing*, nozīmējot ar zvērestu saistītus sabiedrotos (G. Jones, *A History of the Vikings*, 247. lpp.).
[49] T. Berga, *Moņeti v arheologičeskih pamjatņikah Latvii IX–XII vv.*, 43. lpp.
[50] *SLVA*, 10. nrs.; E. Dunsdorfs, *Senie stāsti: Latvijas vēstures lasāmgrāmata*, 18.–21. lpp.
[51] *SLVA*, 11. nrs.

[52] Turpat, 13. nrs.
[53] Turpat, 15. nrs.
[54] Turpat, 17. nrs.
[55] Turpat, 14. nrs; sk. arī 17. norādi.
[56] Turpat, 12. nrs.
[57] Turpat, 5. nrs.
[58] Turpat, 8. nrs.
[59] Turpat, 8. un 9. nrs.
[60] Turpat, 10. nrs.
[61] Turpat, 16. nrs.
[62] G. Jones, *A History of the Vikings*, 117. un 125. lpp.
[63] E. Anderson, "Early Danish Missionaries in the Baltic Countries", 248. lpp.
[64] Ē. Mugurēvičs, "Kristīgās ticības izplatība Latvijas teritorijā 11.–12. gs. un katoļu baznīcas ekspansijas sākums", 12. lpp.
[65] P. Stepiņš, "Kristus vārdā pie kuršiem", 214.–215. lpp.
[66] Ē. Mugurēvičs, "Kristīgās ticības izplatība Latvijas teritorijā 11.–12. gs. un katoļu baznīcas ekspansijas sākums", 12. lpp.
[67] A. Mawer, "The Vikings", 326.–327. lpp.
[68] A. Švābe, "Senā Kursa", 56. lpp. Pēdējā laikā vēsturnieki apšauba kaujas notikšanu.
[69] E. Anderson, "Early Danish Missionaries in the Baltic Countries", 249. lpp.
[70] Citēts pēc A. Švābe, "Senā Kursa", 56. lpp. A. Kursis, neatradis šīs lūgšanas tekstu nevienā skandināvu avotā, noraida to kā mītu (*Ziemeļnieku sāgas par seno Latviju un latviešiem*, 43. un 100. lpp.).
[71] E. Dunsdorfs, *Senie stāsti: Latvijas vēstures lasāmgrāmata*, 22.–23. lpp.
[72] J. W. Thompson, *Feudal Germany*, 534.–535. lpp.
[73] D. Schäfer, *Die deutsche Hanse*, 16. lpp.
[74] A. Weiner, "The Hansa", 217. lpp.
[75] Turpat.
[76] A. L. Poole, "The Interregnum in Germany," 112. lpp.
[77] A. Weiner, "The Hansa", 1. norāde 216. lpp.
[78] T. Berga, *Numismātika par Latvijas senatni*, 34.–37. lpp.
[79] Pie līdzīga atzinuma nācis arī grāfs Ūksenšerna; sk. E. Oxenstierna, *The Norsemen*, 295.–296. lpp.

KRUSTAKARI SENLATVIJĀ

AVOTI UN PĒTĪJUMI

Avoti

Par krustakariem Latvijā jeb Senlatvijas iekarošanu 13. gs. svarīgākais literārais jeb stāstošais avots ir "Indriķa hronika" *(Heinrici Chronicon Livoniae)*, kas risina notikumus viduslaiku Livonijā no apmēram 1180. gada līdz 1227. gadam. Par tās autoru pieņem bīskapa Alberta skolnieku un vēlāko Imeras latviešu baznīckungu jeb priesteri Indriķi (XI, 7). Par viņa tautību izteikti dažādi uzskati: daži pētnieki pieņem, ka viņš bijis latgaļu cilmes, citi – vācu izcelsmes, vēl citi – rietumslāvu (vendu) cilšu pēctecis (Ē. Mugurēviča priekšvārds "Indriķa hronikai", 24.–26. lpp.). Protams, "Indriķa hronikas" pareizai izprašanai tā ir jālasa ar Indriķa laikabiedru acīm, kā kristīgās baznīcas misijas un vācu kolonijas vēstures stāstījums, rakstīts ar dedzīga priestera roku, kam katoļticība un vāciskums bija gandrīz identiski jēdzieni un viss, kas nebija katolisks vai vācisks, bija iznīcināms, iekarojams vai vienkārši ignorējams. Tāpat, izsekojot Indriķa aprakstītajiem notikumiem un leksikai, paturams vērā viņa darbalauks Latvijā: līdz iecelšanai par Imeras latviešu priesteri 1208. gadā viņa stāstījums visvairāk apraksta lībju piegriešanu katoļticībai; viņš arī prata lībju valodu (XVI, 3). Jāpieņem, ka savā vēlākajā darbības laukā latviešus viņš vispirms pazina caur lībjiem un lībju valodu, tāpēc latviešus Indriķis sauc par letiem (*Letti*, *Lethi*, X, 3), Latviju par Letiju (*Leththia*, XIII, 4), latgaļus par letgaļiem (*Lethigalli*, X, 3) un Latgali par Letgali (*Letthigallia*, X, 15). Toties lībju un Lībjzemes nosaukumi doti latinizētā formā: livoņi (*Lyvones*, I, 2) un Livonija (*Lyvonia*, I, 2). Tāpat senos latgaļus, it sevišķi sākot ar 12. nodaļu, viņš sauc par latviešiem, jebšu iepriekš paskaidrojis, ka īstenībā viņi ir latgaļi (*Lethos, qui proprie dicuntur Lethigalli*, X, 3), lai nostatītu tos iepretī nelatviešiem – lībjiem, igauņiem, vāciem. Vispār Senlatviju un latviešus hronists pazīst tikai robežās: Skulte, Igate, Burtnieki, Trikāta, Cēsis, Sigulda, Ropaži, Koknese, Jersika (A. Švābe, "Indriķa hronika", *LE*, 798. lpp.). Tāpat jāuzsver, ka vācu un katoļu baznīcas 12. gs. uztverē Senlatvijas austrumu daļa piederēja pie Krievijas (*LUB*, I, 10. nrs.; *SLVA*, 24. nrs.; *Selhen*, *Liven*, *Letten lant waren in der Ruzen hant vor der bruder ziten komen, Livländische Reimchronik*,

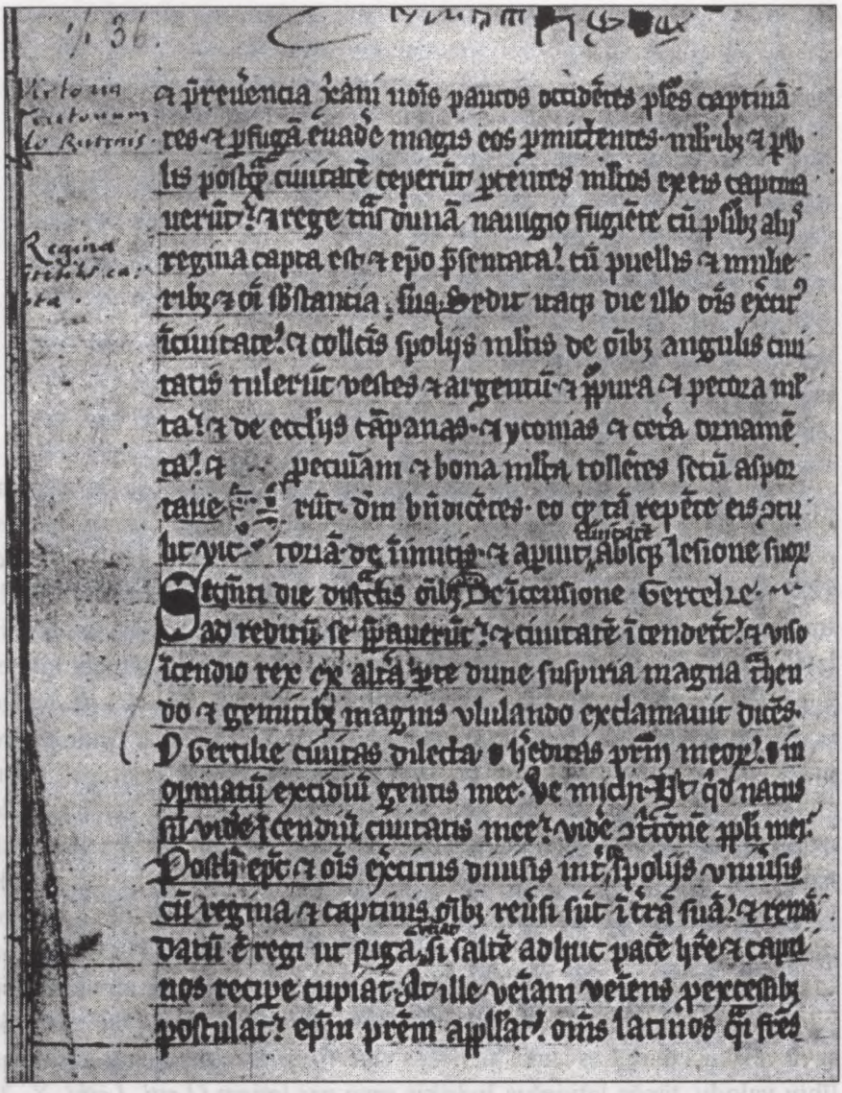

15. "Indriķa hronikas" vēstījums par Jersikas pilsētas izpostīšanu (pergamenta kodekss grāfa Zamoiska bibliotēkā Varšavā)

645.–647. rinda). Jāpieņem, ka Indriķis pratis arī latgaļu un igauņu valodu (XVIII, 3; XXIV, 1, 5, 6). "Indriķa hronikas" oriģināls ir gājis zudumā, bet tā labāko latīņu tekstu rekonstruējuši Leonīds Arbuzovs, jun., un Alberts Bauers sērijā *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum* (Hannovere, 1955) un labāko latviešu tulkojumu devis Ābrams Feldhūns, ar ļoti plašiem Ēvalda Mugurēviča komentāriem (Rīga, 1993).

Otrs svarīgs stāstošais avots par Senlatvijas iekarošanu ir anonīmā "Livonijas vecākā atskaņu hronika" *(Livländische Reimchronik)*, kas sacerēta pantos ar atskaņām (rīmēm) vidusaugšvācu valodā. "Indriķa hronika"

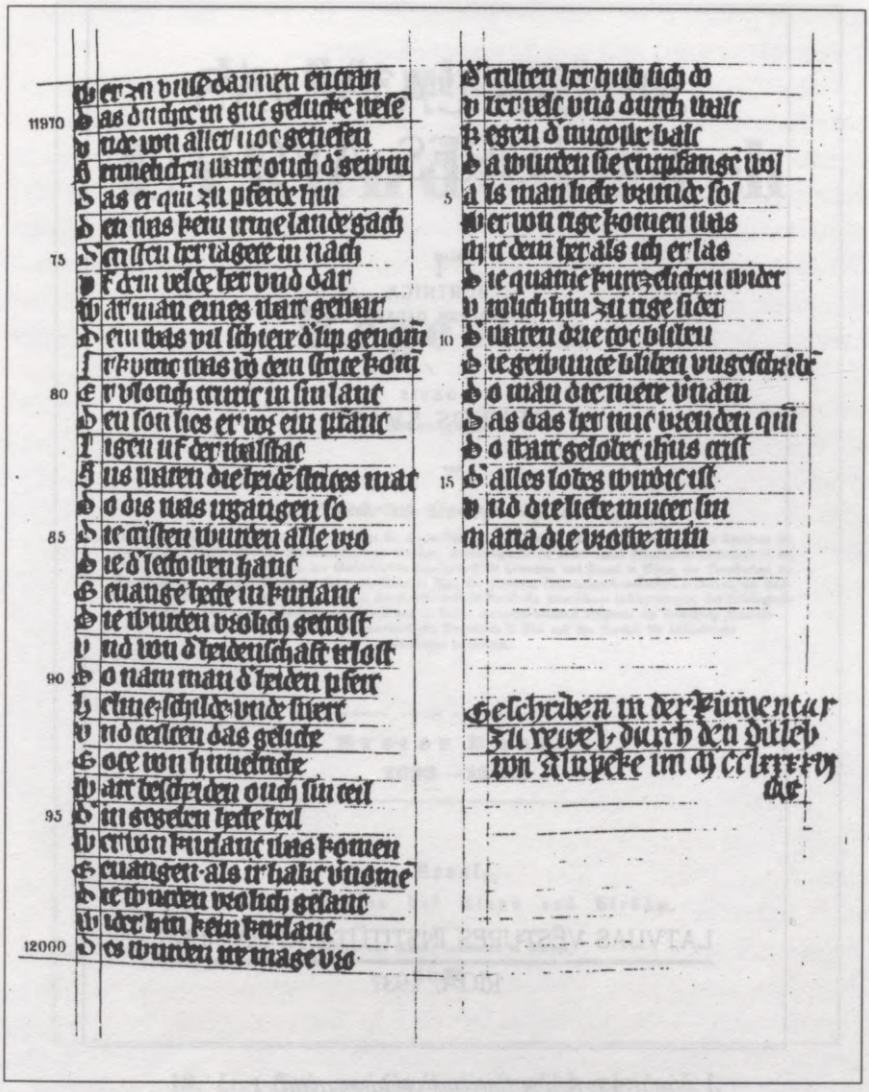

16. "Atskaņu hronikas" Bergmaņa kodeksa nobeiguma lapa

ir bīskapa Alberta darbības cildinājums, savukārt "Vecākā atskaņu hronika" ir kāda Vācu ordeņa brāļa darbs, kas apdzied Livonijas ordeņa cīņas ar iezemiešiem – sevišķi kuršiem un zemgaļiem, un leišiem līdz 1290. gadam. Diemžēl, kā jau dzejas darbā, faktu secībai, datumiem, notikumu ilgumam un precizitātei veltīta maza vērība un karotāju un kritušo skaits – kā jau vispār viduslaiku hronikās – ir pārspīlēts. Tomēr šis ir vienīgais tiešais naratīvais ziņu avots par Senlatvijas rietumu un dienvidu daļas iekarošanu. Hronikas sākums – no apmēram 1143. gada – ir mazvērtīgs vēstures avots, bet, sākot ar Vācu ordeņa ierašanos Livonijā 1237. gadā, ziņas paliek ticamākas,

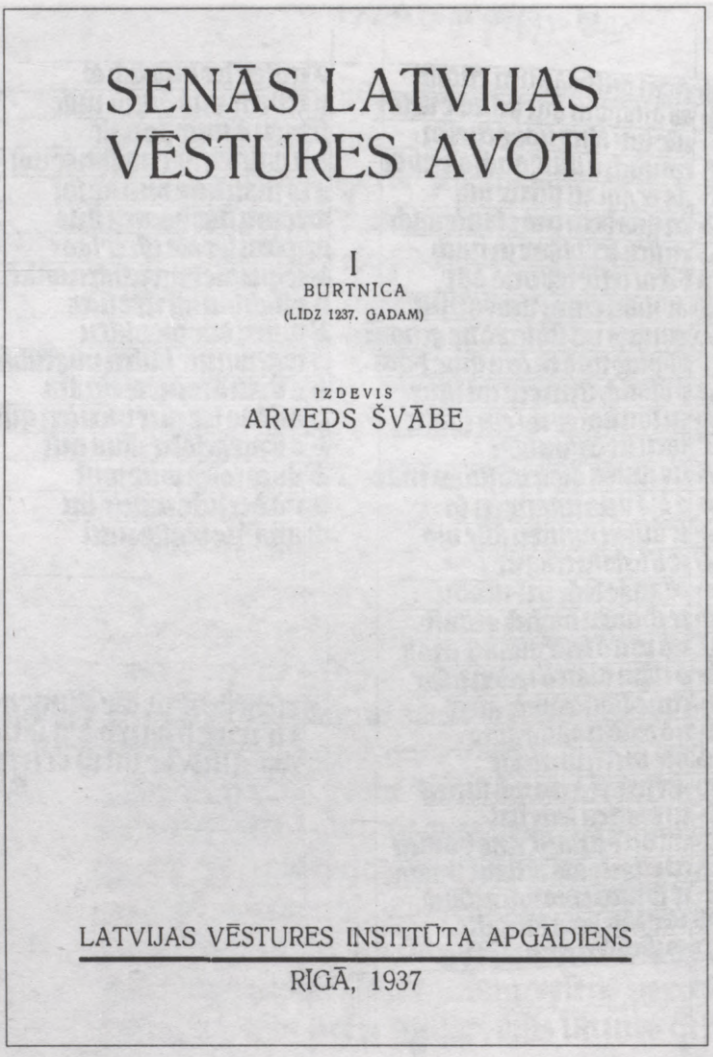

17. *Senās Latvijas vēstures avoti,* I, izd. Arveds Švābe

un ordeņa cīņas pēdējā desmitgadē (1280–1290) laikam ir aculiecinieka rakstītas. "Livonijas vecākās atskaņu hronikas" labāko tekstu izdevis Leo Meijers 1876. gadā, tās latviešu atdzejojumu devis Jēkabs Saiva 1936. gadā un Valdis Bisenieks 1998. gadā, līdz ar vācu tekstu un Ē. Mugurēviča komentāriem.

No 1211. līdz 1307. gadam Daugavgrīvas cisterciešu klostera mūki rakstīja "Gadu grāmatu jeb annāles", kur 19 īsos ierakstos dotas dažādas ziņas par notikumiem Livonijā. Annāles rekonstruējis Konstantīns Hēlbaums un izdevis grāmatā *Beiträge zur Quellenkunde Alt-Livlands* (1873).

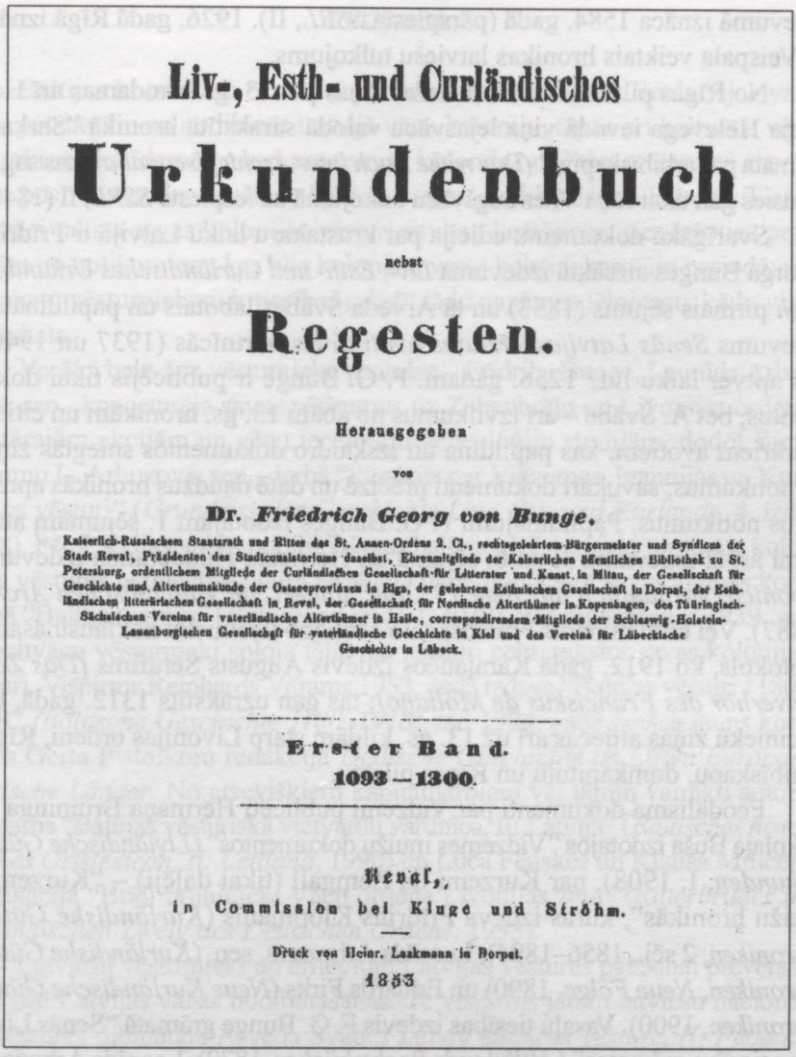

Liv-, Esth- und Curländisches

Urkundenbuch

nebst

Regesten.

Herausgegeben

von

Dr. Friedrich Georg von Bunge,

Kaiserlich-Russischem Staatsrath und Ritter des St. Annen-Ordens 2. Cl., rechtsgelehrtem Bürgermeister und Syndicus der Stadt Reval, Präsidenten des Stadtconsistoriums daselbst, Ehrenmitgliede der Kaiserlichen öffentlichen Bibliothek zu St. Petersburg, ordentlichem Mitgliede der Curländischen Gesellschaft für Litterator und Kunst in Mitau, der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen in Riga, der gelehrten Estnischen Gesellschaft in Dorpat, der Esthländischen litterärischen Gesellschaft in Reval, der Gesellschaft für Nordische Alterthümer in Kopenhagen, des Thüringisch-Sächsischen Vereins für vaterländische Alterthümer in Halle, correspondirendem Mitgliede der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen Gesellschaft für vaterländische Geschichte in Kiel und des Vereins für Lübeckische Geschichte in Lübeck.

Erster Band.

1093—1300.

Reval,

in Commission bei Kluge und Ströhm.

Druck von Heinr. Laakmann in Dorpat.

1853

18. *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch,* I, izd. Frīdrihs Georgs Bunge

Abu 13. gs. sarakstīto hroniku ziņas papildina un daļēji ļauj pārbaudīt (sevišķi notikumu precizēšanā) vēlāko laiku hronikas, kuru ievadā dotas ziņas par krustakariem Latvijā. Te vispirms jāmin Pētera no Dusburgas ap 1326. gadu latīņu valodā rakstītā "Prūsijas zemes hronika" (*Chronica terre Prussie*, iespiesta *SSRP*, I, 1861), bet jo sevišķi Hermaņa no Vartberges "Livonijas hronika" *(Chronicon Livoniae)*, ko pēc 1378. gada latīņu valodā sarakstījis Livonijas mestra kapelāns Hermanis, dodot arī īsas ziņas par notikumiem Latvijā 13. gs. (to izdevis Ernests Strēlke sērijā *SSRP*, II, 1863). Vēl vērā liekama ir Baltazara Rusova lejasvācu valodā sarakstītā "Livonijas provinces hronika" *(Chronica der Prouintz Lyfflandt)*, kas papildinātā

izdevumā iznāca 1584. gadā (pārspiesta *SSRL*, II). 1926. gadā Rīgā iznāca E. Veispala veiktais hronikas latviešu tulkojums.

No Rīgas pilsētas viedokļa dažas ziņas par 13. gs. atrodamas arī Hermaņa Hēlevega ievadā viņa lejasvācu valodā sarakstītā hronikā "Sarkanā grāmata par arhibīskapiju" *(Das rothe Buch inter Archiepiscopalia)*, kas saglabājusies gan tikai Jāņa Vites augšvācu tulkojumā un iespiesta *SSRL*, II (1848).

Svarīgākā dokumentu edicija par krustakaru laiku Latvijā ir Frīdriha Georga Bunges aizsāktā izdevuma *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch* pirmais sējums (1853) un tā Arveda Švābes labotais un papildinātais izdevums *Senās Latvijas vēstures avoti* divās burtnīcās (1937 un 1940), kas aptver laiku līdz 1256. gadam. F. G. Bunge ir publicējis tikai dokumentus, bet A. Švābe – arī izvilkumus no abām 13. gs. hronikām un citiem literāriem avotiem, kas papildina un izskaidro dokumentos sniegtās ziņas un notikumus; savukārt dokumenti precizē un datē daudzus hronikās aprakstītos notikumus. Papildinājumi F. G. Bunges izdotajam 1. sējumam atrodami arī šī izdevuma 3. un 6. sējumā un Hermaņa Hildebranda izdevumā *Livonica, vornämlich aus dem 13. Jahrhundert, im Vaticanischen Archiv* (1887). Vēl būtu minams Franciska no Moliano liecinieku noklaušināšanas protokols, ko 1912. gadā Karaļaučos izdevis Augusts Serafims *(Das Zeugenverhör des Franciskus de Moliano)*; tas gan uzrakstīts 1312. gadā, bet liecinieku ziņas attiecas arī uz 13. gs. ķildām starp Livonijas ordeni, Rīgas arhibīskapu, domkapitulu un Rīgas pilsētu.

Feodālisma dokumenti par Vidzemi publicēti Hermaņa Bruininga un Nikolaja Buša izdotajos "Vidzemes muižu dokumentos" (*Livländische Güterunkunden*, I, 1908), par Kurzemi un Zemgali (tikai daļēji) – "Kurzemes muižu hronikās", kuras izdeva Frīdrihs Klopmanis (*Kurländishe Güter-Chroniken*, 2 sēj., 1856–1894), Leonīds Arbuzovs, sen. (*Kurländishe Güter-Chroniken, Neue Folge*, 1890) un Eduards Firks (*Neue Kurländische Güter-Chroniken*, 1900). Vasaļu tiesības izdevis F. G. Bunge grāmatā "Senās Livonijas tiesību grāmatas" (*Altlivlands Rechtsbücher*, 1879). Leonīds Arbuzovs, jun., publicējis iezemiešu tiesības – "Senās Livonijas zemnieku tiesības" *(Die altlivländischen Bauerechte)* rakstu krājumā *Mitteilungen* (23. sēj., 1924–1926); A. Švābe devis to latviešu tulkojumu grāmatā *Vecākās zemnieku tiesības* (1927).

No Rīgas dokumentu publikācijām jāmin Hermaņa Hildebranda izdotā "Rīgas parādnieku grāmata" (*Das rigische Schuldbuch*, 1872) un Leopolda Geca izdotie "Vācu–krievu tirdzniecības līgumi viduslaikos" (*Deutsch–russische Handelsverträge des Mittelalters*, 1916). Rīgas tiesību dažādās redakcijas izdevis Jakobs Gotlībs Leonharts Napjerskis – "Rīgas pilsētas tiesību avoti" (*Die Quellen des Rigischen Stadtrechts*, 1876).

Tuvākus avotu aprakstus sk. *LKV* un *LE, sub nominibus*, kā arī Teodora Zeida grāmatā *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti* (1992). Pilnīgu izmantoto avotu sarakstu sk. rādītājā grāmatas beigās.

Pētījumi

Baltijas krustakaru rezultātā vāciem izdevās sagraut Senlatvijas valstiņu patstāvību un nodibināt Latvijā vācu koloniju, tāpēc arī baltvācu vēsturnieki, saskatīdami krustakaros savas kolonijas militārās vēstures slavenāko posmu, nav kavējušies pētīt vācu varas nodibināšanu Latvijā. Tiesa, baltvāci raksta savas kolonijas vēsturi saviem lasītājiem, pievēršoties personām un notikumiem, kas bija kolonistu varas balsti iekarotāju periodā; un ikvienam vēsturniekam ir tiesības rakstīt tādu pagātnes tēlojumu, kādu viņš to saskata.

Vecākā baltvācu vēsturnieku paaudze – Frīdrihs Bunge, Leonīds Arbuzovs, sen., koncentrēja savus pētījumus uz Zobenbrāļu un Livonijas ordeņa militārajām akcijām un vācu ieceļotāju ģenealoģiju studijām, dodot summējumu L. Arbuzova, sen., darbā "Pārskats par Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes vēsturi" (*Grundriss der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*, 4. izd., 1918). Pēc Latvijas valsts nodibināšanas baltvācu vēsturnieki turpināja kolonijas vēstures pētniecības gaitu iesāktajā garā, publicējot savas atziņas kopdarbā "Baltijas zemes" (*Baltische Lande*, I, 1939). Pēc repatriācijas 1939. gadā baltvācu vēsturnieki soļoja tālāk pa iesākto ceļu, rakstot savas kolonijas vēsturi. Vispirms Reinhards Vitrams 1953. gadā izdeva "Baltijas vēsturi 1180–1918" *(Baltische Geschichte 1180–1918)*, tad 1994. gadā iznāca jauns kopdarbs Gerta Pistolkora redakcijā *Deutsche Geschichte im Osten Europas: Baltische Länder*. No atsevišķiem kapitāldarbiem vēl jāmin vairāku autoru kopdarbs "Baltijas vēsturiskā vietvārdu vārdnīca, II: Latvija" (*Baltisches historisches Ortslexicon, II: Lettland*, 1990) un Luca Fenskes un Klausa Milicera publikācija "Brāļi bruņinieki Vācu ordeņa Livonijas zarā" (*Ritterbrüder im Livländischen Zweig des Deutschen Ordens*, 1993).

Latviešu vēsturnieki un arheologi Latvijas vēstures pētīšanai pievērsās tikai pēc Latvijas valsts nodibināšanas. Te vispirms jāmin latviešu nacionālās vēstures dibinātāja Arveda Švābes *Latvju kultūras vēsture, II: Feodālā satversme* (1922), tad viņa "Pārskats par Latvijas agrāro vēsturi" (*Grundriß der Agrargeschichte Lettlands*, 1928) un tā latviskā versija "Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā" (*Latvijas agrārā reforma*, 1930), vēl "Latviešu cilšu tiesības" (*Straumes un avoti*, III), "Jersikas karaļvalsts" (*Straumes un avoti*, III), "Tālava" (*Straumes un avoti*, III), "Senā Kursa" (*Straumes un avoti*, I), "Latviešu Indriķis un viņa hronika" (*Straumes un avoti*, II), "Krievu mesli" (*Straumes un avoti*, II), [Latvju] "Tiesību vēsture" *(LKV, sub nomine)* un [Latvijas] "Vēsture" (*LE, sub nomine*, sevišķi nodaļa "Krusta kari Baltijā").

Latviešu maztautu cīņas ar vācu krustakarotājiem vēl pētījis Vilis Biļķins: *Zemgaliešu brīvības cīņas* (1960), *Indriķa hronikas autors. Mīts un patiesība* (1958), *Kursa un kuršu cīņas* (1967), *Sēlija un Dienvidkursa* (1992).

Arnolds Speke sarakstījis *Latvijas vēsturi* (1958), Teodors Zeids devis nodaļas par krustakara periodu kopdarbā *Latvijas PSR vēsture* (I, 1953), Velta Pāvulāne pētījusi senās Kursas vēsturisko ģeogrāfiju –

"Rakstītos vēstures avotos minētās XIII gs. apdzīvotās vietas Ventavā" (*Feodālisma problēmas Baltijā*, 1990) un "Rakstītos vēstures avotos minētās apdzīvotās vietas Kurzemē 13. gadsimtā (Miera Kursa)" (*AuE*, XVI).

Cieši saistīta ar krustakariem Latvijā un 13. gs. Senlatviju ir latviešu arheoloģijas zinātne; arheologi izrakumos un savos pētījumos rekonstruējuši krustakarotāju sagrauto Senlatvijas maztautu materiālo kultūru, pilis, apmetnes, kapulaukus un identificējuši daudzas hronikās minētās vietas, kā arī vācu celtās pilis un baznīcas. Pirmām kārtām te jāmin nacionālās arheoloģijas zinātnes izveidotājs Francis Balodis, kas devis latviešu arheologu toreizējo atzinumu kopumu iecerētās latviešu vēstures sērijas pirmajā sējumā *Latviešu senvēsture* (1938). Savu izrakumu vērtējumu Jersikas pilskalnā F. Balodis sniedzis grāmatā *Jersika un tai 1939. gadā izdarītie izrakumi* (1940), par izrakumiem Talsu pilskalnā rakstījis to vadītājs Adolfs Karnups (*SuM*, 1936, 1938), Valdemārs Ģinters rakstījis par saviem izrakumiem Daugmales pilskalnā (*SuM*, 1935, 1936) un Mežotnes pilskalnā (*SuM*, 1939).

No Latvijas krievu okupācijas laika izrakumiem atzīmējami Elvīras Šnores un Annas Zariņas izrakumi Sēlpilī, kuru materiāli apkopoti grāmatā *Senā Sēlpils* (1980), Jāņa Apala izrakumi Āraišos – *Āraišu ezerpils* (1993), Jāņa Graudoņa izrakumi Ikšķilē, Ēvalda Mugurēviča izrakumi Mārtiņsalā; šo un citu nozīmīgu izrakumu pārskati publicēti *Referātu tēzēs* (1960–1971) un *Zinātniskās atskaites sesijas materiālos* (no 1972), kā arī periodiskajā izdevumā *Arheoloģija un etnogrāfija* (no 1957). Tāpat jāmin 1991. gadā atjaunotais *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, kurā atrodami vairāki pētījumi par Latvijas arheoloģiju un 13. gs. vēsturi. Garām nevar paiet arī Latvijas vēstures institūta izdotiem un Andra Caunes rediģētiem rakstu krājumiem *Latvijas viduslaiku pilis,* I (1999) un *Latvijas zemju robežas 1000 gados* (1999), kurā sevišķi minams Ē. Mugurēviča raksts "Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs.–16. gs. vidus)".

Tāpat jāmin latviešu arheologu lielais kopdarbs *Latvijas PSR arheoloģija* (1974), kurā arheologu vidējā paaudze devusi Latvijas arheologu simtgadu pētījumu sintēzi; šo izdevumu tematiski papildina *Latviešu etnogrāfija* (1969). Arheoloģijas un vēstures avotu liecību saliedēšanās labi atainota Arņa Radiņa grāmatā *Ceļvedis Latvijas senvēsturē* (1996).

Atsevišķi jāmin devumi Rīgas pilsētas arheoloģijā: tie intensīvi sākās 1938. gadā Raula Šnores vadībā un to apraksts dots rakstā "Rīgas archaioloģija" (*LKV*, 1939). Izrakumi Rīgā tika turpināti krievu okupācijas laikā; pārskatu par tiem līdz 1971. gadam devusi Melita Vilsone publikācijā "Muzeja arheoloģiskie izrakumi Rīgā un to nozīme pilsētas vēstures izpētē" (*Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs*, 1973); līdz 1980. gadam – Andris Caune rakstā "Arheoloģiskie pētījumi Rīgā laikā no 1969. līdz 1980. gadam" (*AuE*, XIV, 1983). A. Caune arī publicējis trīs grāmatas par Rīgas agro vēsturi: *Rīga zem Rīgas* (1985), *Pati Rīga ūdenī* (1992) un *Rīgas lībieši un viņu īpašumzīmes* (1998).

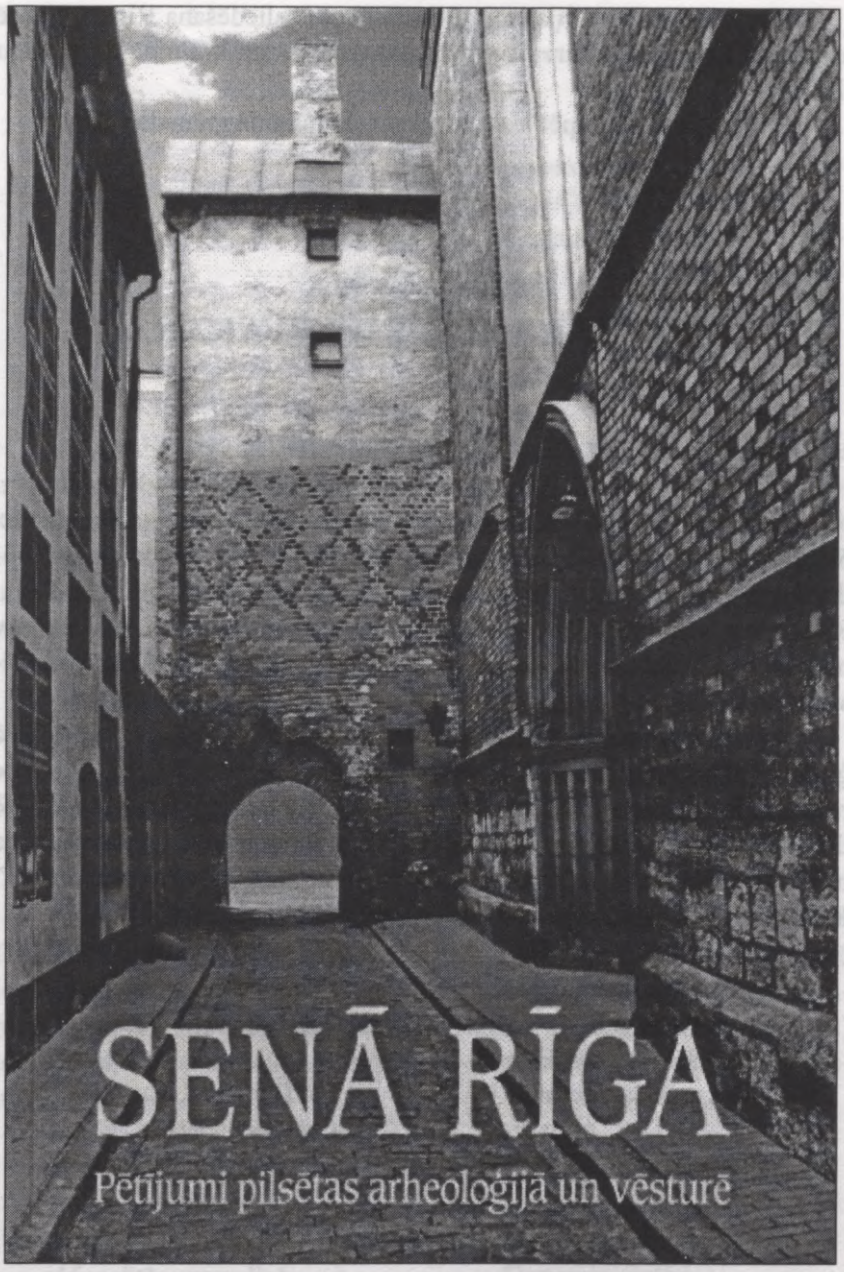

19. Vāks rakstu krājumam *Senā Rīga,* II, red. Andris Caune. (Ieeja bij. Dominikāņu klosterī un Sv. Jāņa baznīcā)

Ar Rīgas agrīno vēsturi vēl nodarbojies Teodors Zeids grāmatā *Feodālā Rīga* (1978), Jānis Straubergs – *Rīgas vēsture* (1936) un Frīdrihs Beninghofens – *Rīgas sākumi un agrie Hanzas tirgotāji* (*Rigas Entstehung und der frühhansiche Kaufmann*, 1961).

Nozīmīga arheoloģijas un vēstures avotu saliedēšana Rīgas vēsturē atrodama Latvijas vēstures institūta izdotajā rakstu krājumā *Senā Rīga* (I, 1998; II, 2000).

Pilnīgu izmantoto pētījumu sarakstu sk. rādītājā grāmatas beigās.

SENLATVIJA KRUSTAKARU PRIEKŠVAKARĀ

No ģimenes līdz ciltij

Katras cilvēku sabiedrības pamatā ir tās mazākā vienība – ģimene (vāc. *Sonderfamilie*, ang. *family*). Ar ģimeni sociologi saprot vīra un sievas kopdzīvi ar viņu neprecētiem bērniem un dažkārt arī sievas vai vīra vecākiem. Ka latvieši pirms vācu kolonizācijas sākuma pazinuši ģimeni, neviens nav mēģinājis apšaubīt, tāpēc ģimenes eksistence Senlatvijā jāuzskata par pašsaprotamu faktu.

Aiz ģimenes nākamā lielākā cilvēku sabiedriskā kopība ir paplašinātā ģimene (vāc. *Grossfamilie*, ang. *extended family*) jeb lielģimene. A. Švābe raksta: "Ģimene automātiski izvēršas par lielģimeni, ja otrā un trešā paaudzē dēli vai meitas arī pēc apprecēšanās paliek dzīvot pie tēva un pat pēc viņa nāves joprojām ved kopēju saimniecību tēva novadā, dzīvo kopējā namā."[1] Ka latvieši pazinuši lielģimeni, rāda vairākas tautasdziesmas:[2]

Ej pa priekšu, māmuliņa,
Pļaviņā sienu grābt,
Tad ies dēli, tad vedeklas,
Tad ies znoti kaudzi mest.
IX, 28 616

Mātei piecas vedekliņas,
Pati dzirnas ritināja.
VII, 23 303

Lai Dievs dod man aiziet
Četru brāļu ietaļās.
IX, 29 488

Ka šie radi visi dzīvojuši viena tēva sētā, rāda citas tautasdziesmas:

Ne maizīte pate nāca
Mūs' tēviņa sētiņā:
Līdz gaismiņu nosvīduši
Pieci bēri kumeliņi;
Pieci bēri kumeliņi,
Otri pieci bāleliņi.
IX, 28 065. 1

Dzīvojam, bāleliņi,
Rājam savas līgaviņas,
Lai palika mūs' laikam
Tēva zeme nedalīta.
II, 3777

Sajāj tautas, sarībina,
Es gulēju dienasvidu.
Man galviņa nesukāta,
Istabiņa neslaucīta.
Trīs māršiņas, brāļu sievas,
Slēpiet manu lielu kaunu!
Viena manu galvu glauda,
Otra slauka istabiņu,
Tā trešā iztecēja
Svešu ļaužu uzkavēt.

V, 14 368

A. Švābe arī noskaidrojis, ka lielģimenes latviskais nosaukums ir "saime"[3] (vāc. *Gesinde*, ang. *joint household*), tāpēc abi vārdi lietojami kā sinonīmi. A. Švābe arī mēģinājis konstatēt latviešu saimes jeb lielģimenes lielumu un nācis pie atzinuma, ka tas svārstījās caurmērā no 15 līdz 30 cilvēkiem.[4] To apstiprina arī vairākas tautasdziesmas, piemēram:

Mēs bijām pieci brāļi,
Pieci tēva kumeliņi;
Mēs dzīsim līka lokus
Par lielo tīrumiņu.

IX, 28 059

Pieci seši tēva dēli
Dala zemi raudādami;
Es tēvam viens dēliņš,
Pie galdiņa naudu skaitu.

II, 3788

Šai pašā sakarā minamas arī iepriekš citētās dainas: VII, 23 303; IX, 29 488; IX, 28 065. 1 un V, 14 368. Lēšot senlatviešu lielģimenē jeb saimē bez tēva un mātes vēl četrus dēlus un divas meitas un viņu ģimenēs četrus locekļus, dabūjam saimes sastāvu ar 26 (6 x 4 + 2) locekļiem. Protams, bija arī ģimenes ar vienu dēlu un vienu meitu, piemēram:

Viena biju, viena pate
Es savai māmiņai.
Vienai man mātes pūrs,
Vienai tēva novadiņš.

II, 3766

Jau gaidīju, vēl gaidīšu
Viendēliņu izaugot:
Viendēlam tēva zeme
Un resnie ozoliņi.

II, 38 005

Tātad tautasdziesmas liecina, ka saimes jeb lielģimenes sastāvs bija svārstīgs. A. Švābes aplēsumam pretī var statīt E. Dunsdorfa pētījumu, ko viņš balsta uz 1688. gada Vidzemes kadastra un 1582.–1583. gada Ārlavas pagasta iedzīvotāju skaita analīzes, ka vienā saimē bija tikai caurmērā deviņi cilvēki.[5]

Nākamā lielākā cilvēku kopdzīves forma ir dzimta jeb dzimts. Dzimta jeb dzimts (vāc. *Sippe*, ang. *clan*) Latvijā izdotajā *Latviešu literārās valodas vārdnīcā* definēta kā "sabiedrības ekonomiskā vienība, ko apvieno asinsradniecība vai šķietama izcelšanās no kopīga senča, kopēja saimniecība un paražas"[6].

A. Švābe par dzimtu jeb dzimti sauc "asins savienību ar ģenealoģiski pierādāmu vai mītisku ciltstēvu"[7]. A. Švābe arī identificējis dzimtu ar tautasdziesmu "radiem", turklāt viņš tos šķiro tuvos jeb īstos rados jeb tautasdziesmu "īsteniekos" un tālos rados jeb tautasdziesmu "nozariešos".[8] To rāda arī tautasdziesmas, piemēram: "Īstu brāļu man nebija, Bet man daiļi nozarieši" (IV, 13 721).

Tālāk varētu jautāt: vai dzimtij bija sava teritorija? A. Švābe pēc sīkākas tautasdziesmu un dokumentu analīzes identificē dzimts teritoriju ar ciemu (lat. *villa*, vāc. *Dorf*),[9] tātad dzimts kopums mita vienā ciemā. Ar vārdu "ciems" būtu jāsaprot ne vien sētu grupa jeb puduris, ko veidoja atsevišķu saimju ēkas, bet arī teritorija, ko šīs saimes jeb dzimts locekļi apsaimniekoja jeb kur atradās to lauki; teritoriju, kas piederēja ciemam jeb dzimtij, sauc par "ciema novadu".

Dzimts saimes jeb lielģimenes varēja dzīvot ciemos, bet arī viensētās vai ciematos, ar ciematu saprotot nedaudzu viensētu puduri. Senlatviešu dzīves veids ir daudz diskutēta problēma, bet vēsturnieki nav varējuši vienoties, vai latvieši dzīvojuši ciemos vai viensētās.

Vēl būtu jāmēģina noteikt dzimts lielumu jeb to, cik locekļu bija dzimtā. Atgriežoties pie saimes jeb lielģimenes sastāva, kuras lielumu vērtējam no 15 līdz 30 personām, varētu minēt tautasdziesmas:

Iet bij man, gājējai,
Es nevaru lielīties;
Lai lielās bāleliņi,
Kam pieder tēva ciems.
II, 3736

Kalpos, kalpos tu, puisīti,
Nevaldīsi tēva ciema:
Es atradu staļļa durvis
Vakarēju vērumiņu.
II, 3809

Tātad ciemu varēja jau veidot viena lielģimene jeb saime, jeb tautasdziesmu īstenieki. To apliecina vairākas tautasdziesmas, piemēram:

Vai Dieviņ, kur es iešu,
Kur es ņemšu līgaviņu?
Visas ciema zeltenītes
Sauca mani bāleliņu.
IV, 11 015

Tāpat mātes meitas varēja tikt izprecinātas pārnovadā, citā ciemā, pat citā ciltī:

Mani radi, mani draugi,
Neviens mani nepazina,
Es dzīvoju tāļu, tāļu,
Svešā zemes gabalā.
II, 3849

Daļēju ieskatu par ciema iedzīvotāju skaitu var gūt no 14. gs. vidū (ap 1353. g.) sastādītā Kuldīgas komturejas lauksargu nodokļa maksātāju saraksta.[10] Dokumenta izdevējs A. Bauers, atjautīgi kombinējot attiecīgā teksta gadījuma liecības, noskaidrojis, ka dokumentā minētie vietvārdi katrā pils novadā (kastellatūrā) ir ciemu nosaukumi, skaitlis aiz tiem – ciema saimnieku resp. saimju skaits, bet krustiņi – vaļinieku jeb iebūviešu skaits.[11] Sekojot šai šifra atslēgai, redzams, ka Kuldīgas komturejas 84 ciemos bija 2122 saimnieki jeb saimes, tātad caurmērā 25 saimes jeb lielģimenes, turklāt saimju skaits ciemos svārstās no 5 līdz 52, bet visbiežāk uzdotais saimju skaits ciemā svārstījās no 10 līdz 19 un no 30 līdz 39 (26 gadījumos).

Pauls Johansens ir izdevis Livonijas ordeņa Rūjienas novada zemes grāmatas fragmentu,[12] no kura redzams, ka ap 1420. gadu Rūjienas novadā saimju skaits ciemā svārstījās no 12 līdz 28, ap 1450. gadu – no 12 līdz 27 un ap 1550. gadu – no 12 līdz 25,[13] tātad saimju skaits ciemos palicis ļoti stabils.

Atgriežoties pie Kuldīgas komturejas 14. gs. vidus lauksargu nodokļa maksātāju sarakstā minētajiem 2122 saimniekiem, pie kuriem varētu pieskaitīt 92 vaļiniekus jeb vienkājus, apaļos skaitļos kopā dabūjam 2200 saimes; lēšot katrā 15–30 dvēseļu, redzams, ka Kuldīgas komturejā vien 14. gs. vidū dzīvoja 33 000–66 000 cilvēku jeb ciemā caurmērā (25 saimes × 15 vai 30) 375–750 cilvēku. Turpretī pēc E. Dunsdorfa pieņēmuma, ka saimē bija tikai 9 cilvēki, attiecīgais skaits par Kuldīgas komtureju būtu 19 800 un 225.

Dzimtu apvienību sauc arī par cilti (lat. *gens*, vāc. *Stamm*, ang. *tribe*), saprotot ar cilti ļaužu kopumu, kura locekļus saista kopīga vai pieņemta izcelšanās no viena ciltstēva, kopīga valoda, reliģija, tiesības un sociālā iekārta, kas dzīvo vienā zemē un kurus vada cilts vecākais jeb seniors.[14]

Cilšu kopums veido tautu (lat. *gens*, *populus*, *natio*, vāc. *Volk*, ang. *Folk*, *peoples*) – vēsturiski izveidojušos stabilu radniecīgu cilšu cilvēku kopumu, kuram raksturīga kopīga valoda, vēsture, paražas, kultūra, tiesības un teritorija.[15]

"Vecākā Livonijas atskaņu hronika", sacerēta ap 1290. gadu, aprakstot 1203. gada lībju kunga Kaupa braucienu uz Romu,[16] rāda, kā viņa vedēji, Rīgas vācu tirgotāji, iepazīstina pāvestu Inocentu III ar Senlatvijas iedzīvotājiem, kurus visus hronists sauc par pagāniem *(heiden)*: blakus pagāniem leišiem *(Littowen)* dzīvo pagāni zemgaļi *(Semegallen)* un pagāni sēļi *(Sêlen)*, aiz kuru zemes atrodas latviešu *(Letten)* jeb latgaļu zeme; gar

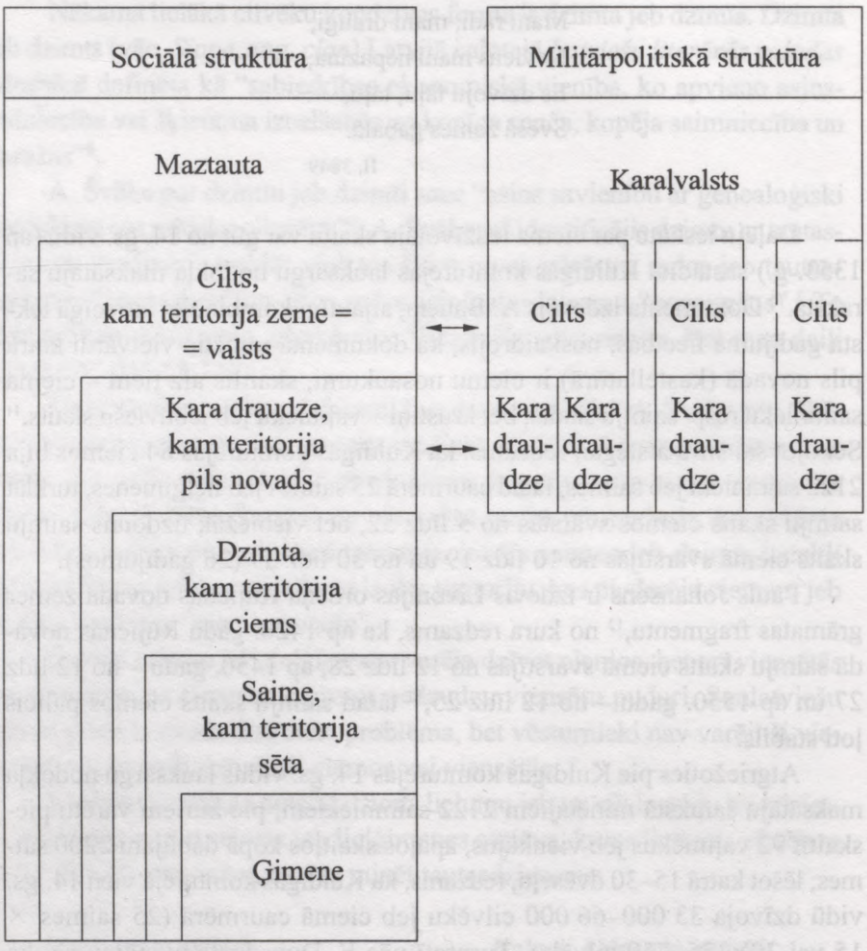

20. Senlatvijas maztautu sabiedriskā struktūra

jūrmalu stiepjas kuršu zeme, ko apdzīvo pagāni kurši (*Kûren*, 331.–358. rinda); blakus sēļiem, kuru zeme robežojas ar krieviem *(Rûzen)*, gar Daugavu dzīvo citi pagāni – lībji (*Liwen*, 139.–146. rinda). Šos pašus pagānus – izņemot sēļus – min arī "Indriķa hronika", runājot par 1210. gada kuršu uzbrukumu vācu Rīgai (*Semigalli*, *Letti*, *Curones*, XIV, 5), tikai hronists Indriķis viņus sauc *gentes*.

Viduslaikos latīņu vārds *gens*, līdzīgi kā *natio*, nozīmēja pagānus, pagānu tautas,[17] un šādā nozīmē šo vārdu arī lieto hronists Indriķis. Arī senie romieši ar *gentes* apzīmēja neromiešu tautas Gallijā un viņpus Reinas, t.i., ģermāņus.

Vietas, kur dzīvoja pagāni, "Atskaņu hronika" sauc par *lant*: *Sêlen*, *Lîven*, *Letten lant* (6677. rinda); kuršu apdzīvotā zeme ir *Kûrlant* (352. rinda), bet zemgaļiem un Zemgalei ir vienāda forma *Semegallen* (333., 1431., 5259., 5286., 9453. rinda). "Indriķa hronika" dod latīnisko formu,

saucot *gentes* (VII, 3) apdzīvotās vietas par *terra*: *terra Semigallorum* jeb *Semigallia* (XII, 2); *terra Lettorum* (XII, 6) jeb *Lettia* (XIV, 10); *Lyvonia* (V, 3). Tāpat 13. gs. dokumenti runā par *terra Lettia*,[18] *terra Selonia*, *terra Semigallia*,[19] *terra Livonia*,[20] *terra Curonia*,[21] bet, sadalot visu Kursu – *tocius Curonie*, tajā atkal ir *terra Vredecuronia*, *terra Wynda*, *terra Bandowe*, *terra Ceclis*, *terra Duizare*, *terra Bihavelanc*.[22]

Latīņu *terra*, vācu *lant* latviskais tulkojums ir "zeme". Bet hronists Indriķis par 1207. gadu saka, ka Zobenbrāļu ordenis prasījis sev trešo daļu Lībjzemes, kā arī *aliarum terrarum vel gencium* (XI, 3) – citas zemes jeb ciltis; no tā jāsecina, ka hronistam "zeme" ir identiska ar *gens* vai – citiem vārdiem – *gens* dzīvo zemē. Kā paši latvieši un lībji dēvējuši vācu sauktās "zemes", nav zināms, bet vācu valodā ar *Land* saprot arī kādas tautas apdzīvotu valsti *(Deutschland, Russland, England, Lettland)*; viduslaikos pat nerunāja par Vāciju, bet "vācu zemēm" – *dûtschen lander* (2300. rinda), ar tām saprotot vācu cilšu vai tautu teritorijas, piemēram, *den beklagt Adam von Schauburg vor den vier landen, Bayrn, Schwaben, Franken und Rheinländern*.[23]

Protams, vārds "zeme" nav latviešu valodā kādas teritorijas parasts apzīmējums, bet tāds tas ir ģermāņu valodās.[24] Jau A. Švābe ir identificējis kādas cilts teritoriju ar "valsti";[25] tāpat Vecais Stenders tulko "valsti" ar *Gebiet*.[26]

Kas bija hronikās un dokumentos minētie zemgaļi, sēļi, latgaļi jeb latvieši, kurši un lībji? Kas bija Senlatvijas "zemes"?

Maztautas

Ja visus kuršus, zemgaļus, sēļus un latgaļus kopā sauktu par latviešiem un ja vienā "zemē" dzīvojošos kuršus uzskatītu par vienu kuršu cilti, kā tad latviski varētu saukt visus kuršus kopā, visus latgaļus kopā, visus zemgaļus kopā? "Indriķa hronikas" izdevēji L. Arbuzovs un A. Bauers lieto vārdu *Volksstamm*,[27] bet "Atskaņu hronikas" izdevējs L. Meijers – *Völkerschaft*.[28] Noraidot L. Arbuzova un A. Bauera "tautas cilti" kā zinātnisku anahronismu, jo 13. gs. vēl nevar runāt par latviešu tautu, būtu jāpieslejas L. Meijeram, ka kurši, zemgaļi, sēļi un latgaļi bija *Völkerschaften*, ko latviski varētu tulkot kā "maztautu";[29] šādu interpretāciju arī dod *Der grosse Brocckhaus* 16. izd. (1957), *sub nomine: ein kleines Volk*. Pret šādu izskaidrojumu nekā nevarētu iebilst arī attiecībā uz zemgaļiem un latgaļiem, varbūt arī sēļiem, un šāds kuršu, zemgaļu un latgaļu apzīmējums atbilstu sabiedrības jeb ļaužu kopuma dalījumam ģimenēs, lielģimenēs jeb saimēs, dzimtīs, ciltīs un tautās. Tāpēc šajā grāmatā, runājot par visu kuršu kopumu, tāpat arī par visu latgaļu un zemgaļu kopumu, tie saukti "kuršu maztauta", "latgaļu

maztauta", "zemgaļu maztauta". Tagad zinātniskajā literatūrā parasti atmet attiecīgo atribūtu un vienkāršības labad runā par kuršiem, zemgaļiem un latgaļiem, saprotot ar šiem vārdiem gan kuršu, gan zemgaļu, gan latgaļu kopumu. Arī vācu un angļu zinātniskajā literatūrā šajā ziņā nav vienveidības, jo bieži viena un tā pati ļaužu grupa saukta gan *Stamm*, gan *Volksstamm*, gan *Volk* vai *Völkerschaft*,[30] tāpat kā angļu vārdus *tribe* un *people* (vai biežāk *peoples*) lieto vienu otra vietā.[31]

Varētu atkal griezties pēc analoģijas pie senajām ģermāņu tautām. Šai ziņā ļoti zīmīgs ir Parīzes universitātes bij. prof. Kristiāna Fistera *(Christian Pfister)* atzinums, ka 5. gs. veselas ģermāņu cilšu grupas tika sauktas pēc kādas atsevišķas cilts īpatnībām piekritīgiem *(generic)* vārdiem, par piemēru minot frankus, alemāņus un sakšus. K. Fisters paskaidro, ka 5. gs. šie kopvārdi netika attiecināti uz kādu atsevišķu cilti, bet gan uz vairākām kaimiņu ciltīm, kas – blakus savām cilšu īpatnībām – uzrādīja dažas raksturīgas kopīgas pazīmes. Tomēr K. Fisters uzsver, ka starp šīm daudzajām ciltīm, kas veidoja cilšu grupas, kā frankus, sakšus un alemāņus, nepastāvēja nekāda kopīga saite, piebilstot: "Tā ir skaidrs, ka nosaukums "franki" bija dots cilšu grupai, nevis kādai atsevišķai ciltij."[32] Pie līdzīga atzinuma nācis arī prof. Franks Stentons attiecībā uz angļu-sakšu ciltīm, kas 5. un 6. gs. emigrēja no tagadējās Dānijas un Nīderlandes uz Angliju un tur sākumā izveidoja savas daudzās cilšu valstiņas, kuru skaits 7. gs. pakļaušanas un iekarošanas rezultātā tika reducēts uz septiņām.[33] Tāpēc pēc analoģijas arī nebūtu nepareizi visas kuršu ciltis kopā saukt par kuršu maztautu, atstājot katrai kuršu ciltij un zemei tās raksturīgās īpatnības.

Rezumējot iepriekšējo iztirzu, Senlatvijas sociālo iedalījumu varētu raksturot šādi: Senlatvijā dzīvoja kuršu, zemgaļu, latgaļu, sēļu un lībju maztautas; katra maztauta tālāk dalījās ciltīs, un katrai ciltij bija sava teritorija jeb valsts, ko vācu sastādītos dokumentos sauca par "zemi".

Lingvisti un arheologi ir mēģinājuši noteikt Senlatvijas maztautu apdzīvotos apgabalus.

Latgaļi pēc arheoloģes Elvīras Šnores vērtējuma dzīvojuši tag. Latgalē un Vidzemes austrumu daļā: no Burtnieku ezera dienvidu gala līdz Aizkrauklei pie Daugavas; ziemeļu robeža – apmēram tagadējā Latvijas un Igaunijas robeža, austrumos – Latvijas un Krievijas robeža, dienvidos – Daugava.[34]

"Indriķa hronikā", pirmo reizi minot latgaļus, hronists saka, ka Polockas kņaza sūtņi aicinājuši "latviešus, kas īstenībā saucas latgaļi" (*Lethos, qui proprie dicuntur Lethigalli*, X, 3), cīņai pret Rīgas vāciem. Tajā pašā rindkopā Indriķis vēlreiz atkārto frāzi *Lethi vel Lethigalli*, piezīmējot, ka viņi vēl bijuši pagāni. Tātad Indriķim latvieši un latgaļi ir sinonīmi, turklāt hronikā pēc XII nodaļas tās autors lieto tikai latviešu *(Lethi)* nosaukumu.[35] Par Indriķa lietoto formu *Lethi* J. Endzelīns saka,[36] ka "nav droši nosakāms", kā radies saknes patskanis "e". Bet jāpatur vērā, ka vācu tirgotāji un hronists

XVI. Senlatvijas maztautas 13. gs. sākumā

Indriķis, iebraukuši Daugavas grīvā, vispirms saskārās ar lībjiem un, ja lībji latviešus jeb latgaļus sauca par *Lethi* vai *Lethigalli*, tad tādu izrunu dzirdēja un lietoja Indriķis un vācu tirgotāji. Tāpat būs jāpieņem, ka Indriķis ieradās Latvijā, braucot caur Visbiju, un arī tur viņš varēja dzirdēt Visbijas tirgotāju mutē latgaļu jeb latviešu nosaukumu, izrunātu ar celma "e". Tomēr tas nav iemesls arī šodien viņus saukt par letgaļiem un letiem.[37]

Sēļi bija latgaļu dienvidu kaimiņi un materiālās kultūras ziņā laikam vistuvākie latgaļiem. Sēļi dzīvoja Daugavas kreisajā krastā no Aizkraukles rietumos līdz Skrudalienai austrumos.

Sēļu ziemeļu robeža bija Daugava, jebšu pieņem, ka agrākos gadsimtos viņi dzīvojuši arī gar Daugavas labo krastu, bet vācu agresijas laikā tur bija palikušas atsevišķas sēļu salas.[38] Pieņem, ka sēļu dienvidu robeža iestiepusies Lietuvā.

Zemgaļi bija sēļu rietumu kaimiņi un dzīvoja Daugavas kreisajā krastā Lielupes baseinā no Aizkraukles austrumos līdz apmēram Slokai ziemeļrietumos, Jaunpilij un Aucei dienvidrietumos. Dienvidos zemgaļu zeme iestiepusies Lietuvā, bet ziemeļos to no Rīgas jūras līča šķīra Lielupe.[39] Līdz 7. un 8. gs. mijai zemgaļi mituši arī Daugavas labajā krastā un ap Gaujas lejteci, bet 8. gs. Gaujas zemgaļi atstājuši Gaujas lejteci;[40] 13. gs. tie vēl atrodami Koknesē un laikam arī Rīgā. Pēc J. Endzelīna atzinuma sēļi un zemgaļi valodas ziņā vistuvāk bijuši latgaļiem.[41]

Kurši bija zemgaļu rietumu kaimiņi un apdzīvoja tagadējo Kurzemi līdz apmēram Dundagai ziemeļos un Klaipēdai (Lietuvā) dienvidos. Kuršu austrumu robeža gāja apmēram no Dundagas līdz Kandavai un Aucei dienvidos.[42] Agrāk domāja, ka kurši ir somiskas cilmes, bet J. Endzelīns 1912. gadā noskaidroja, ka kurši ir baltu cilmes un valodas ziņā atrodas starp leišu un latviešu valodu.[43]

Lībji. Latviski lībju nosaukums laikam ir pārņemts vai nu no lībju val. *lībi*, vai senkrievu *libj*, bet vāciskā forma *Liven*, iespējams, radusies kā skaņu b > v metatēze.[44] Lībji bija kuršu ziemeļu un ziemeļaustrumu kaimiņi. Agrākajos gadsimtos kurši, spiezdamies uz ziemeļiem – pāri Ventai un Abavai, nometās lībju teritorijā un pamazām ieņemtajos lībju novados lībjus pārkuršoja jeb kuronizēja.[45] Arheologi pieņem, ka kuršu spiediena rezultātā daudzi Kursas lībji 11. gs. vidū ieradušies Rietumvidzemē un nometušies uz dzīvi latgaļu mazapdzīvotos rajonos gar Rīgas jūras līča piekrasti un ap Daugavas lejteci, vietumis veidojot jauktu tautību novadus.[46]

Arheologi izšķir 12. gs. beigās piecus lībju apdzīvotos novadus: Ziemeļkursu, Daugavas lejteci, Gaujas lejteci, Metsepoli un Idumeju.[47] Ziemeļkursā 12. un 13. gs. mijā lībji dzīvoja gar jūras piekrasti apmēram no Ventas rietumos līdz Tukumam austrumos, ar dienvidu robežu no Dundagas uz ziemeļiem līdz Sabilei austrumos. Daugavas lejtecē lībji dzīvoja no apmēram Aizkraukles līdz Rīgai gar Daugavas labo krastu, Gaujas lejtecē – Turaidas novadā, tad uz ziemeļiem līdz apmēram Igaunijas robežai (Metsepolē) un Idumejā (tag. Straupes novadā), kas bija jaukts lībju un latgaļu novads.[48]

Par atsevišķu lībju koloniju jāuzskata arī "Indriķa hronikā" par vendiem *(Wendi)* sauktie Rīgas Senā kalna iedzīvotāji: "Padzīti no Ventas, kas ir upe Kursā, viņi dzīvoja Senajā kalnā, kuram līdzās tagad uzcelta Rīgas pilsēta. No šejienes viņus atkal padzina kurši un daudzus no viņiem nogalināja; pārējie, aizbēguši pie latgaļiem, dzīvoja kopā ar viņiem" (X, 14). Dažkārt pieņem, ka vendi bijuši viena no Senlatvijas maztautām.[49] Bet Indriķis skaidri pasaka, ka *Wendi .. erant .. a Winda repulsi, qui est fluvius Curonie*, tātad vendi nebija nekas cits kā pārkuršoti lībju emigranti no ziemeļrietumu kuršu valsts Ventavas *(Wynda)*, kas, nevarēdami samierināties ar savu stāvokli un dzīvi kuršu okupētajā dzimtenē, pameta mājvietu Ventavā – tāpēc tos varētu saukt par ventiešiem – un apmetās uz dzīvi Senajā kalnā ārpus Rīgas pussalas (vēlāk vācu Rīgas), kur jau dzīvoja Daugavas lejteces lībji un kuršu emigranti. Kā vēlākus pienācējus Senrīgas iedzīvotāji ventiešus atkal padzina no Senā kalna, un viņi tālāk emigrēja uz Cēsīm un dzīvoja tur tag. Riekstu kalnā un Cēsu pilsētas dienvidaustrumu daļā.[50]

D. Vasmanis un A. Vilka ir noskaidrojuši, ka vendu vārds pēc 1225. gada "rakstītajos vēstures avotos vairs nekad un nekur nav minēts", un jautā: "Kur pēkšņi varēja izgaist šī tautiņa, un kāpēc pie Cēsīm .. parādās līvu pagasts vendu (daļēji arī latgaļu) teritorijā?"[51] Abi autori, izsekojuši lībju pagasta

vēsturei, nāk pie atzinuma, "ka līvu pagasta iedzīvotāju senči meklējami galvenokārt vendu vidū", pielaižot varbūtību, "ka vendi paši sevi varēja uzskatīt par līviem un Cēsu vāciskā iedzīvotāju elementa atmiņā saglabājās vendu svešā, t.i., līvu valoda, tādēļ viņi tos sauca par līviem *(die Lieven)*".[52] Tātad, tikuši vaļā no kuršu ietekmes, Cēsu vendi "atkuršojās" un atzina savu lībisko izcelšanos. Protams, laika gaitā viņus pilnīgi asimilēja latvieši, atstājot par vendu vienīgo pieminekli Cēsu nosaukumu vāciski *Wenden*. Jādomā gan, ka vendi no Rīgas uz Cēsīm aizgājuši jau pirmsvācu laikā, jo, rakstot par 1208. gadu, hronists Indriķis Cēsis sauc par *Wenden* (XII, 6).

Kara draudze un pils novads

Noskaidrojuši, kas bija Senlatvijas maztautas, tālāk jāanalizē, kas bija Senlatvijas maztautu apdzīvotās zemes.

Visparocīgāk skaidrot vārda "zeme" nozīmi, izejot no kuršu apdzīvotās zemes jeb Kursas, jo no 13. gs. Kursas saglabājies vispilnīgākais vietvārdu saraksts. Visizdevīgākie dokumenti ir divas Kursas dalāmās grāmatas, izdotas 1253. gada aprīlī un jūlijā, kas saglabājušās vairākās versijās 14. gs. norakstos. Analīzes izdarīšanai izraudzīta Ziemeļkursas jeb vācu okupētās Kursas *(terram inhabitatarum, besaten)* dalāmās grāmatas Kursas bīskapa 1253. gada 4. aprīļa redakcija[53] un Dienvidkursas jeb vācu nekolonizētās Kursas dalāmās grāmatas 1253. gada 20. jūlija Vācu ordeņa redakcija,[54] jo šie abi dokumenti dod vienu un to pašu tekstu kā latīņu, tā vācu valodā.

No Ziemeļkursas dalāmās grāmatas uzzinām, ka tā *(tocius Coronie, des gansen landes to Curlande)* bijusi tālāk iedalīta četrās zemēs *(terra, lande)*: *Vredecuronia*, *Wynda*, *Bandowe* un *Bihavelanc* (latv. Miera Kursa jeb – tās agrākais nosaukums *Wanneman* – Vanemana, Ventava, Bandava un Piemare); bet vācu nekolonizētā *(inculta)* Dienvidkursa – piecās zemēs *(terras, lande)*: *Ceklis*, *Douzare*, *Megowe*, *Pilsatenn* un *terra, que est inter Scrunden et Semigalliam* (latv. Ceklis, Duvzare, Megava, Pilsāts un Zeme starp Skrundu un Zemgali).

Miera Kursa jeb Vanemana aptvēra ziemeļaustrumu Kursu līdz pat Lielupei austrumos, Usmas ezeram rietumos un Zemgalei dienvidos. Šī ir tā Kursas daļa, kuras ziemeļu un austrumu novadu iedzīvotāji bija vai nu agrākie somugru ieceļotāji no Sāmsalas,[55] vai lībji. Vanemanai ziemeļrietumos pieslējās Ventava; tā aptvēra Ventas lejasgalu līdz Abavai dienvidos. Ventavai dienvidos un Vanemanai jeb Miera Kursai rietumos atradās Bandava, kas aptvēra Ventas vidusteci un aptuveni Kuldīgas apriņķa rietumu un Aizputes apriņķa austrumu daļu līdz Lietuvas robežai dienvidos. Pēdējā Ziemeļkursas zeme ir Piemare, kuras teritorija aptvēra Aizputes apriņķa rietumu daļu un Liepājas apriņķi līdz Vārtājas upei dienvidos.

Dienvidkursā Ceklis aptvēra tag. Lietuvas ziemeļrietumu stūri, tomēr bez piejūras krastmalas. Gar jūrmalu, uz dienvidiem no Vārtājas upes līdz apmēram tagadējai Latvijas robežai ar Lietuvu, bija otra zeme, saukta Duvzare, ar Rucavu un Virgu ziemeļos. Zem tās bija Megava ar Palangu centrā un dienvidos zem tās – Pilsāts, kas ietvēra tag. Klaipēdu ar Kuršu kāpu un Kuršu jomu. Beidzot jāmin bezrakstura nosaukums – Zeme starp Skrundu un Zemgali.

Kā šīs deviņas zemes tālāk iedalītas?

Visupirms duras acīs, ka katrā Ziemeļkursas zemē uzskaitīti daudzi vietu nosaukumi, neminot, kādas teritoriālās vienības tie apzīmē, izņemot upes, ezerus un pļavas. Bet pāvesta vicelegāts Balduins no Alnas 1230. gada 28. decembrī 14 vietas rietumu Ziemeļkursā ir nosaucis par kiligundām *(kiligundis)*:[56] *Thargolae, Osua, Langis, Venelis, Normis, Kiemala, Pygavas, Sarnitus, Riwa, Saccza, Edualia, Aliswanges, Ardus, Alostanotachos*.[57] Vārds "kiligunda" atvasināts no somugru valodu *kihelkond* (igauniski), *kihlakunta* (somiski) – ar nozīmi "draudze", ko A. Švābe identificējis ar "kara draudzi",[58] pieņemot, ka katrā draudzē jeb kiligundā bijusi vismaz viena pils – administratīvais centrs un nocietināta vieta patvērumam kara gadījumā. Vārds "kiligunda" sastopams tikai 1230. gada 28. decembra līgumā starp Balduinu un kuršu karali Lamekinu *(Lammekinus rex)*, kura pārvaldītā teritorija aptvēra piejūras jeb Rietumkursas rajonu starp Ventspili un Saku, tajā ietilpa Ventava, daļa Bandavas un Piemares zemes.[59] Kāpēc šajā dokumentā lietots citur Latvijas teritorijā nesastopams somugru vārds "kiligunda"? Protams, Balduins nepazina ne Kursas administratīvo iedalījumu, nedz prata kuršu valodu, nedz arī pats rakstīja minēto līgumu, tāpēc jāpieņem, ka Balduina rakstvedis vai tulks, kas šo dokumentu sastādīja, tajā ierakstīja vietu nosaukumus un to apzīmējumus tā, kā viņam to teica Lamekins un viņa kara draugi. Ja somugru vārds "kiligunda" minēts, tad tas nozīmē, ka tādu lietojis Lamekins un Balduina rakstvedis, droši nezinādams tā latīņu sinonīmu, to arī ierakstījis dokumentā. Jau A. Švābe izteicis domu, ka šis vārds Kursā paglābies no tiem laikiem, kad Kursā atradusies liela somugru resp. sāmiešu jeb sāmsaliešu kolonija, un varbūt pats Lamekins bijis somugru izcelsmes.[60] Svarīgi tomēr atzīmēt, ka šajā dokumentā – tāpat kā abās Kursas dalāmajās grāmatās – nav minēti pilskalni, lai gan no "Indriķa hronikas" zinām, ka tās autors parasti saista kāda latviešu valdnieka vai kunga vārdu ar viņa pils nosaukumu. Tas nozīmē, ka dokumenta sastādītājs apzināti izvairījies minēt kuršu zemes militāro iedalījumu un vārdā saukt viņu nocietinātās pilis, jebšu tādas min "Atskaņu hronika" un šodien arī zinām, ka daudzās uz kartes lokalizētajās vietās pilskalni bijuši – katrā ziņā tāds bija karalim Lamekinam, jo vispār viduslaikos nav iedomājams kāds kungs vai valdnieks bez savas pils.

Apmēram divas nedēļas pēc līguma ar Lamekinu Balduins no Alnas 1231. gada 17. janvārī slēdz jaunu līgumu – šoreiz ar Austrumkursas pagāniem;[61] šajā līgumā nav minēts nevienas personas vārds, tikai teikts, ka tas

slēgts ar Kursas pagāniem no Bandavas, Vanemanas un šaipus Ventas (skatoties no Rīgas). Tā kā līgums acīmredzot slēgts Rīgā, pilnīgi neiespējams, ka tur būtu ieradies liels pulks nekristītu kuršu: tos katrā ziņā pārstāvēja viņu valdnieki, droši vien Bandavas, Vanemanas un kāda vārdā nesaukta novada kungi. Tātad dokumenta sastādītājs apzināti izvairījies minēt kuršu resp. pārstāvju vārdus un viņu amatu apzīmējumus. Ir vispārzināms fakts, ka līgumus nekad neslēdz ļaužu masas, bet tikai viņu priekšstāvji. Balduina 1231. gada 17. janvāra līgumā minēti 11 vietu nosaukumi "villas" *(de villis): Rende, Walegalle, Matichule, Wanne, Pyrre, Ugenesse, Candowe, Anzes, Talse, Arowelle, Pope*.[62] No minētajām 1253. gadā sastādītajām Kursas dalāmajām grāmatām dabūjam zināt, ka latīņu *villa* atbilst vācu *dorp*, t.i., "ciems". Lokalizējot šos vietu nosaukumus uz kartes, redzams, ka tie aptver teritoriju, kur 13. gs. dzīvoja somugru cilmes iedzīvotāji (vai lībji) un kuras liela daļa tikusi saukta somugru vārdā *Wanneman* vai *Wannemaa*. Kāpēc šajā somugru zemē runāts par ciemiem, nevis kiligundām? Tiesa, īsto atbildi nekad neuzzināsim, bet atkal var pieņemt, ka šoreiz Balduina rakstvedis – tas pats, kas sastādīja līgumu ar Lamekinu, vai cits – mēģinājis dot kiligundas vārda latīņu sinonīmu.

Lai noskaidrotu, vai *villa* jeb ciems atbilst kiligundas jeb kara draudzes raksturam, būtu jākonstatē, vai šajās *villas* atrodami militāri centri resp. pilskalni. No 11 Balduina dokumentā minētajiem ciemiem astoņos ir atrodami pilskalni: Rendā, Valgalē, Matkulē, Pūrē, Kandavā, Talsos, Ārlavā un Popē. Šis pilskalnu tīkls un to atstatumi skaidri rāda, ka ar ciemu Balduina dokumentā būtu jāsaprot nevis šaurā ciema, bet gan daudz plašākā kara draudzes jeb kiligundas teritorija, un vācu rakstveži un tulki, nezinādami kuršu kara draudzes un somugru kiligundas teritorijai piemērotāku latīņu vārdu, vienkārši pārtulkoja tos ar *villa*.[63] Bet viduslaikos *villa* varēja nozīmēt ne tikai vāc. *Dorf*, latv. "ciems", bet arī lauku novadu un valdnieka rezidenci, nocietinātu pili un apdzīvoto vietu ārpus pils.[64]

Kursas Latvijas daļā vien tagad reģistrēti 85 pilskalni un 31 pilene (nocietināta patvēruma vieta),[65] kopā 116 nocietinātas vietas. 13. gs. vācu iekarotāju sastādītie dokumenti nemin nevienu kuršu pilskalnu, tātad vāci apzināti izvairījušies runāt par kuršu militāriem nocietinājumiem un viņu zemes iedalīšanu kara draudzēs ar pilskalnu vai pileni centrā. Un tieši šis fakts noslēpj kiligundu jeb kara draudžu eksistenci un apgrūtina rekonstruēt to nozīmi kuršu zemes administratīvajā un militārajā iedalījumā.

Jau minēts, ka Kursas Latvijas daļā reģistrēti 85 pilskalni un 31 pilene. Tajā pašā teritorijā apzināti 106 kapulauki;[66] protams, tie atradās apdzīvoto vietu apkaimē. Būtu arī jāmin t.s. elkakalni un baznīckalni, kas bija kulta un sapulču vietas, bet atsevišķos gadījumos tie nocietināti un izmantoti par patvēruma vietu kara gadījumā.[67] Ja tiešām 1253. gada Kursas dalāmajās grāmatās minētie vietvārdi būtu apzīmējuši ciemus, tad tas nozīmētu, ka ciemam vai, kā iepriekš aplēsts, ik 15–30 saimēm jeb apmēram 375–750

(pēc E. Dunsdorfa – 135–270) iedzīvotājiem būtu jāuztur viens pilskalns vai nocietināta vieta. Lēšot vīriešu skaitu vienā saimē no 4 līdz 8 (vai 2–4), dabūjam ciemā ar caurmērā 25 saimēm 100–200 (vai 50–100) vīriešu. Jāšaubās, vai pat 200 vīriešu ar 12. gs. darbarīkiem varēja izbūvēt un uzturēt pilskalnu, jo tikai maza daļa no viņiem varēja būt pils valdnieka jeb kunga kara draugi vai profesionāli karotāji; lielum lielā daļa taču bija savu saimju lauku arāji, kas tikai kara gadījumā ķērās pie ieročiem. Protams, mēs nezinām, kādas bija kara draudzes vīriešu klaušas savam kungam miera laikā.

No abām 1253. gada Kursas dalāmajām grāmatām[68] un tajās uzskaitītajiem vietu vārdiem, redzams, ka Kursas Latvijas daļā minēti 155 vietu nosaukumi: 28 Vanemanā, 20 Ventavā, 47 Bandavā, 41 Piemarē, 12 Duvzarē un 7 Zemē starp Skrundu un Zemgali. Tālāk būtu jāmin, ka seno kuršu apdzīvotā teritorija aptuveni atbilst Latvijas Republikas 5 apriņķiem Kurzemē un pusei Tukuma apriņķa Zemgalē, kuros kopā bija kādi 112 pagasti,[69] tātad 1253. gada Kursas dalāmajās grāmatās Latvijas teritorijā minēto vietu skaits ir apmēram par 40 lielāks nekā apzināto nocietināto vietu skaits un par 43 lielāks nekā pagastu skaits. Šis fakts vedina domāt, ka 1253. gadā abos dokumentos vārdā nosaukto 155 vietu teritorijas aptuveni atbilst Latvijas laika pagastu (skaitā 112) teritorijai, kas savukārt liecina, ka 1253. gada dalāmajās grāmatās minētās teritorijas bija par lielām, lai būtu ciemi resp. dzimtu teritorijas, jo, lēšot katrā dzimtī jeb ciemā ap 375–750 cilvēku, dabūjam kopīgo Kursas iedzīvotāju skaitu (148 x 375) ap 55 000–110 000 dvēseļu vai, pēc E. Dunsdorfa pieņēmuma, ka saimē bija tikai 6 cilvēki, – 33 300 galvu, kas šķiet neticami maz. Te būtu jāatgriežas pie Kuldīgas komturejas 14. gs. vidus lauksargu nodokļa maksātāju saraksta, no kura izriet, ka komturejā dzīvoja 33 000–66 000 cilvēku (pēc E. Dunsdorfa – 19 800). Tāpēc jāpieņem, ka 1253. gada dokumentos minētās vietas nav ciemi, bet gan kiligundas jeb kara draudzes, kas aptvēra vairākus ciemus jeb dzimtu novadus.

Ka 1253. gada dokumentos minētās vietas tiešām ir kara draudzes, liecina vismaz 10 vietu nosaukumi, kas 1230. gadā reģistrētas kā kiligundas: Tārgale, Užava, Landze, Venese, Norme, Ķimale, Rīva, Saka, Ēdole un Alšvanga; kā arī 10 citi vietu nosaukumi, kas 1231. gadā uzdoti par *villas* un, kā iepriekš noskaidrots, atbilst kiligundām jeb kara draudzēm (nevis ciemiem): Renda, Valgale, Matkule, Vāne, Pūre, Iģene, Kandava, Talsi, Ārlava un Pope.

Ka ciemi bija mazāki par kara draudžu jeb pils novadiem, liecina arī "Indriķa hronika": 1211. gadā igauņu iebrukuma laikā Metsepolē tās iedzīvotāji bija pametuši savus ciemus, atstājot tos tukšus, un glābās pilīs (XIV, 10). Pils lomu un attiecības pret apkārtējiem ciemiem kara gadījumā labi tēlo "Indriķa hronika", aprakstot zemgaļu Mežotnes pils iekarošanu 1220. gadā: pēc vācu uzvaras dzīvi palikušie zemgaļi ar savām sievietēm un bērniem atstāja Mežotnes pili un atgriezās savos ciemos, bet vāci kopā ar lībjiem un latgaļiem, kas bija sakāvuši pils aizstāvjus, uzgāja pilī un to

izlaupīja, paņemot naudu, mantu, zirgus un lopus (XXIII, 8). Tātad kara laikā pilī sabēga, patvērumu meklējot, apkārtējo ciemu iedzīvotāji – vīrieši jeb pils kunga kara draugi, viņu sievas, bērni, ņemot līdzi vērtīgāko mantu un lopus, un zirgus, un pēc kaujas atgriezās savos ciemos. Līdzīgi vāci ciemos vajāja, saņēma gūstā un nokāva tos iezemiešus, kas nebija meklējuši patvērumu pilī (XI, 6).

Ka pilīm bija savi novadi, liecina vairāki 13. gs. sākuma dokumenti. Tā Aizkraukles pilij bija savi novadi *(castrum .. Asscrad .. cum omnibus suis attinenciis)*, vismaz divi ciemi piederēja lībju Remines pils kara draudzes novadam (*duas .. villas, quas perdiderunt in terminis castri Remin*[70]). Par Jersikas karaļvalsts pils novadiem jeb kara draudzēm skaidri runā 1211. gada Jersikas dalāmā grāmata: Rīgas bīskapa daļā krita Asotes, Liepenes, Autines un Alenes pilis ar saviem novadiem *(pertinentiis)* un ciems Beberninas robežās, bet ordeņa daļā – Zerdenes, Nigastes un Cesvaines pilis ar saviem novadiem. Tomēr tālāk bīskaps vienojās mainīt Alenes pili pret diviem ordeņa ciemiem.[71] Šie dokumenti liecina, ka pilij bija savs novads un pie tā piederēja ciemi; pēdējā gadījumā Alenes pils bija līdzvērtīga diviem ciemiem. Ka ciemi piederēja pie pils novada, skaidri rāda arī kāds pāvesta Inocenta IV 1254. gadā izdots dokuments[72] par Livonijas ordeņa valdījumiem Sēlijā, kurā minētas "Alektes, Kalves, Sēlenes, Medenes un Nīcgales pilis jeb nocietinātās vietas un viņu ciemi" – tātad pils novadi ar saviem ciemiem. No 1211. gada Jersikas dalāmās grāmatas redzams, ka pie pils novada jeb kara draudzes piederēja ļaudis, iekopti lauki un nodevas,[73] tātad ciemi.

Vēl varētu jautāt: cik liels bija pils novads jeb kara draudze? Protams, tā lielums bija svārstīgs, bet par Mežotnes pils novadu zināms, ka 1219. gadā tajā tika kristīts gandrīz 300 vīriešu, neskaitot sievietes un bērnus (XXIII, 3). Teorētiska aplēsuma dēļ var pieņemt, ka Mežotnes kara draudzē bija ap 300 lielģimeņu jeb saimju, un, lēšot katrā ciemā apmēram 26 saimes, redzams, ka pie šī pils novada piederēja aptuveni 11 (300 : 26) ciemi. Par 1220. gadu hronists Indriķis saka, ka Pudiviru novadā *(provincia)* Igaunijā bija 14 ciemi un šim novadam bija savs vecākais; Igaunijas Sadegerves ciemā bija 300 iedzīvotāju jeb, kā hronists saka (XXIV, 1), "tauta". Varētu jautāt: kas šajā gadījumā bija Indriķa province? Hronists šo vārdu lieto diezgan nenoteikti, bet, zinot, ka Mežotnes pils novads Indriķim ir province (XXIII, 3), varētu pieņemt, ka arī Pudiviru province bija pils novads jeb kiligunda; tātad šajā Igaunijas kara draudzē jeb kiligundā bija 14 ciemi. Ka ar provinci tiešām reizēm jāsaprot kiligunda, redzams no Indriķa liecības par 1224. gadu, kurā teikts, ka Tērbatas bīskaps izdevis lēņos vairākiem bruņiniekiem vienu provinci, kas ir viena kiligunda (XXVIII, 8).

Atgriežoties pie aplēsuma par Mežotnes pils novada ciemiem, jāpatur vērā, ka tas ir tīri teorētisks aplēsums, jo nav zināms, cik vecus vīriešus hronists uzskatīja par bērniem, kādus par vīriešiem; droši vien dažā saimē bija vairāk par vienu karavīru.

Varētu vēl jautāt, cik pils novadu jeb kara draudžu bija Senlatvijā. Latvijas teritorijā pēc J. Urtāna ziņām[74] reģistrēts vairāk nekā 460 pilskalnu. Ē. Mugurēvičs lēš, ka ap 40% no tiem vairs nebija apdzīvoti vai izmantoti vācu ekspansijas sākumā (12. un 13. gs. mijā). Paturot tikai 50% apdzīvotību, dabūjam ap 230 pilskalnu vai pilsnovadu jeb kara draudžu. Jādomā, ka kara draudzēs ciemi bija mazāki par 26 saimēm. Tā Igaunijā minēts ciems ar 300 dvēselēm, tātad ap 20 (300 : 15) saimēm. Zemgalē 1256. gadā minēts Pestenes ciems ar astoņiem arkliem;[75] pieņemot, ka 13. gs. uz viena arkla mita viena saime, dabūjam 120 (15 x 8) cilvēku Pestenes ciemā.

Pieņemot, ka pils novadā caurmērā bija 11 ciemi, ciemā – 10 saimes un saimē – 15 (vai arī 9) cilvēki, var aplēst, ka Senlatvijā dzīvojis ap 380 000 (230 x 11 x 10 x 15) resp. 228 000 cilvēku. Ē. Mugurēvičs, balstoties uz F. Benighofena aplēsuma, pieņem, ka Senlatvijā dzīvojis ap 155 000 cilvēku.[76]

Protams, šiem aplēsumiem ir tikai teorētiska nozīme, jo katrs aplēsums balstīts uz daudziem nepierādāmiem pieņēmumiem.

Tālāk būtu jānoskaidro, kas veidoja pils novada kara draudzi.

Jādomā gan, ka kara draudze bija radu un neradu kara draugu jeb biedru apvienība, jo hronists Indriķis vairākkārt min, ka pilī kopīgi cīnījās kā radi, tā draugi *(cognati et amici)*.

Par divu jaunkristīto lībju – Kirjāņa un Lajāņa noslepkavošanu 1206. gadā hronists Indriķis saka, ka viņi piedalījušies Ikšķiles lībju sanāksmē, paļaudamies uz savu daudzo pagānu radu un draugu aizstāvību, tomēr viņu cerības bija izrādījušās veltīgas (X, 5). Tāpat no hronikas zināms, ka lībju kungs Kaups 1206. gadā uzbruka pats savai pilij, ko aizstāvēja viņa radi un draugi (X, 10). Hronists arī stāsta, ka kuršu uzbrukuma laikā Rīgai 1210. gadā rīdziniekiem palīgā "ieradās Kaups ar visiem saviem radiem, draugiem un uzticīgajiem lībjiem" (XIV, 5).

Par Sateklas latgaļu kungu Rūsiņu, kas sauca par savu sabiedroto jeb draugu pat ordeņa brāli Bertoldu (*draugum suum, id est consocium*, XVI, 4), hronists saka, ka Rūsiņa karapulkā 1211. gadā cīnījās viņa radi un draugi, no kuriem daudzus nogalināja latgaļu novados iebrukušie sakalieši un ugauņi; atmaksas iebrukumā Ugaunijā Rūsiņš, atriebdams savus kritušos kara draugus, nomocīja nežēlīgā nāvē sagūstītos igauņus (XV, 7). Tāpat Tālivalža dēli 1215. gadā kopā ar saviem kara draugiem un radiem *(colligentes exercitum Lettorum cum amicis et cognatis suis)* iebruka Ugaunijā un, dedzinādami un slepkavodami igauņu ciemos, atrieba sava tēva nāvi (XIX, 3). Par Jersikas karaļa Visvalža sievastēvu leišu lielkungu Daugerutu Indriķis saka, ka pēc krišanas vācu gūstā Cēsīs pie viņa ieradās tikai viņa draugi (acīmredzot bez radiem), kas viņu neizpirka no gūsta, tāpēc Daugeruts nodūrās ar zobenu (XVII, 3). Arī par kuršu uzbrukumu Rīgai 1210. gadā hronists Indriķis vēsta, ka viņu karapulkā cīnījās plecu pie pleca radi jeb brāļi un kara draugi (XIV, 5).

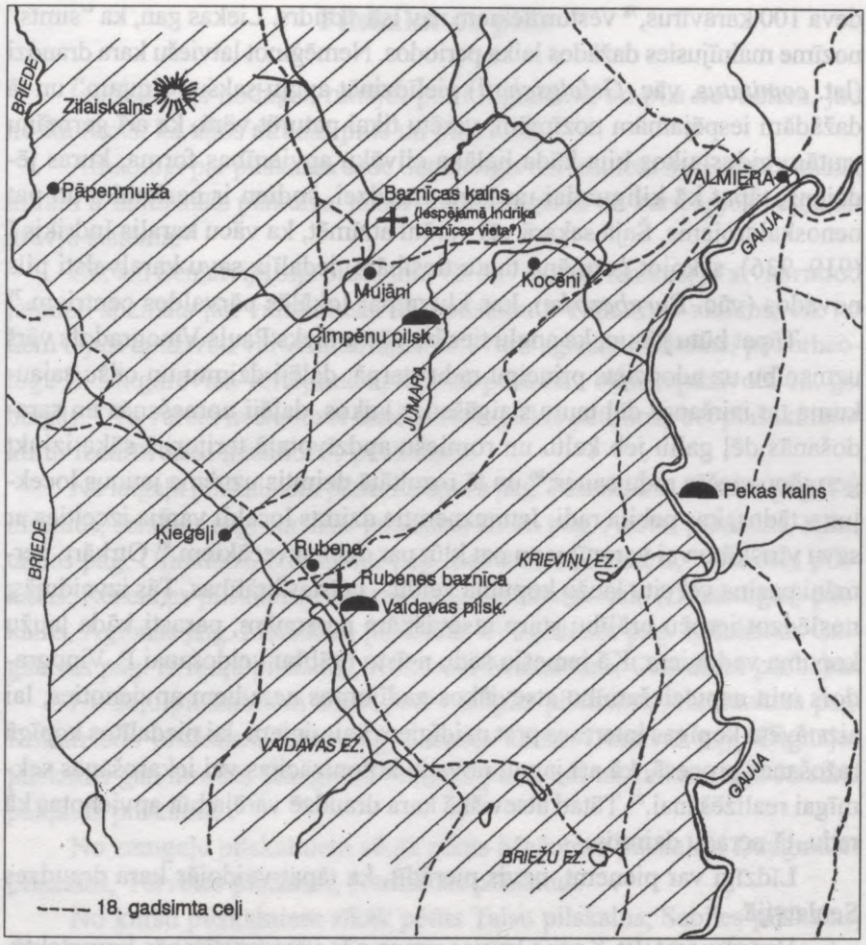

XVII. Beverīnas (Imeras) pils novads

Varētu vēl jautāt, vai kiligundai jeb kara draudzei līdzīgu ļaužu kopumu un tā teritoriju pazina arī Vakareiropā, sevišķi ģermāņi, kas, sākot ar tautu staigāšanas laikiem (no 4. gs. beigām līdz 6. gs. otrajai pusei), pārplūdināja visu Vakar- un Dienvideiropu un kuru dažādo tautu vēsture vislabāk dokumentēta un pētīta.

Par vissvarīgāko seno ģermāņu vienotāju saiti starp ģimenēm, lielģimenēm un dzimtīm visi vēsturnieki atzīst radniecību (vāc. *Verwandtschaft*, *Geschlecht*, ang. *kindred*, *kinship*).[77] Dzimts teritorija bija ciems (lat. *vicus*, *villa*), bet ciemu kopumu Vakareiropas dokumentos parasti sauca par *pagus* (lat.), ko pielīdzina viduslaiku lat. *centena*, vāc. *Zent*, *Hundertschaft*, ang. *hundred* un ko latviski varētu tulkot kā "simts". Diemžēl "simts" nozīme viduslaikos ir diezgan nenoskaidrots jēdziens: vai "simts" bija 100 saimes vai arī teritorija, kurā bija 100 haidas (ang. *hide*, 120 akru) zemes, vai teritorija, novērtēta par 100 haidām nodokļu uzlikšanai, vai arī teritorija, kas

deva 100 karavīrus,[78] vēsturniekiem nav īsti skaidrs. Liekas gan, ka "simts" nozīme mainījusies dažādos laika periodos. Nemēģinot latviešu kara draudzi (lat. *comitatus*, vāc. *Gefolgschaft*) pielīdzināt angļu-sakšu "simtam" un tā dažādām iespējamām nozīmēm, varētu tikai paturēt vērā, ka arī ģermāņu tautām viduslaikos bija kāda lielāka cilvēku apvienības forma, kuras jēdziens, tāpat kā kiligundai un kara draudzei, šodien ir neskaidrs un pat nenoskaidrojams. Šajā sakarā vēl varētu atzīmēt, ka vācu karalis Indriķis I (919–936), sekojot ģermāņu tautu tiesībām, iedalīja savu karaļvalsti pils novados (vāc. *Burgbezirke*), kas kļuva par lokālās pārvaldes centriem.[79]

Tāpat būtu jāmin, ka angļu tiesību vēsturnieks Pauls Vinogradofs vērš uzmanību uz adopcijas principu radu starpā: daļēji dzimtu un cilšu sajaukuma un iziršanas dēļ tautu staigāšanas laikos, daļēji nomešanās un saradošanās dēļ gallu jeb ķeltu un romiešu apdzīvotajā teritorijā sāka izjukt ģermāņu ciešās radu saites,[80] un tā rezultātā dzimtis uzņēma jaunus locekļus – tādus, kas nebija radi. Jaunuzņemtie dzimts locekļi varēja izcelties ar savu vīrišķību vai varonību un pat kļūt par dzimts vecākiem.[81] Otrkārt, ģermāņi pazina vēl citu ļaužu kopuma veidu – neīstas brālības. Tās izveidojās, noslēdzot ieroču brālību starp atsevišķām personām, parasti kāda ļaužu kopuma vadoņiem. Kā iemeslu šādu neīstu brālību veidošanai P. Vinogradofs min nepieciešamību atsevišķos gadījumos neradiem apvienoties, lai aizstāvētu kopīgas intereses pret naidīgiem kaimiņiem, lai piedalītos kopīgā ražošanas procesā, kā arī jaunu novadu kolonizācijas vai iekarošanas sekmīgai realizēšanai.[82] Tātad atsevišķā kara draudzē varēja būt apvienotas kā radu, tā neradu dzimtis.

Līdzīgi var pieņemt, nevis pierādīt, ka tāpat veidojās kara draudzes Senlatvijā.

Var pieņemt, ka Kaupa kaujas grupa pēc viņa kristīšanās komplektējās kā no viņam uzticīgiem radiem, tā lībjiem – pat no citām dzimtīm, kas kāda mums nezināma iemesla dēļ sabiedrojās ar Kaupu. Tāpat kurši, kas 1210. gadā uzbruka Rīgai, veidoja vienu karaspēku, bet varēja nākt no dažādām dzimtīm un ciltīm. Nav arī zināms, kas veidoja Sateklas Rūsiņa un Tālavas Tālivalža dēlu kara draudzes, kas iebruka Igaunijā, lai atriebtos par nogalinātiem radiem un draugiem. Tāpat nav novārtā atstājama varbūtība, ka kuršiem, spiežoties uz ziemeļiem, daudzas viņu dzimtas izjuka un bija spiestas adoptēt neradus savā vidū; tāpat saradošanās moments ar iekarotiem Ziemeļkursas lībjiem nav ignorējams.

Šai sakarā var atgādināt, ka "Indriķa hronikas" 19. nodaļas 3. paragrāfs, kas stāsta par Tālavas latgaļu atriebību igauņiem par Tālivalža nomocīšanu, min 9 latgaļu karapulku iebrukumus Igaunijā – un katru reizi igauņu vīrieši tika nokauti, bet sievietes un pusaudži *(parvulos)* aizvesti līdzi gūstā. Kas notika ar igauņu sievietēm latgaļu vīru barā? Tā būs jāatzīst, ka Senlatvijā iezemiešu sabiedrības veidošanā radniecībai bija tikai sekundāra nozīme.

Pilskalni un pilis

Iepriekšējās nodaļās, runājot par kiligundām un pils novadiem, jau noskaidrots, ka tajos atradās pilis un pilskalni.

Arheologi par pilskalnu sauc Senlatvijas dzīvesvietu nocietinātā kalnā, kuram ir izlīdzināts plakums, nostāvinātas nogāzes un kuru apjož vaļņu un grāvju sistēma.[83]

Cik īsti Senlatvijā bija pilskalnu, vēl nav skaidri zināms, jo arvien atrod jaunus: apzināts jau vairāk nekā 460 pilskalnu. Tāpat nav zināms, cik no tiem bijuši apdzīvoti vai vismaz izmantoti vācu agresijas sākumā; pēc arheologa Ē. Mugurēviča vērtējuma apmēram puse nav bijusi apdzīvota 12. gs. beigās.[84] To varētu noskaidrot tikai arheoloģiskie pētījumi, bet plašāki izrakumi izdarīti tikai nedaudzos pilskalnos.

No latgaļu pilskalniem pētīts Kauguru pag. Pekaskalns, Raunas pag. Tanīskalns, Jersikas pag. Jersikas pilskalns, Kūku pag. Asotes pilskalns, Klintaines pag. Oliņkalns, Klintaines pag. Lokstenes pilskalns, Kokneses pilskalns, Rēzeknes pilskalns, Naujenes pag. Vecdaugavpils (Dinaburgas) pilskalns, Aglonas pag. Madalānu pilskalns, Zvirgzdenes pag. Ķīšukalns, Gaigalavas pag. Brikuļu pilskalns, Kokneses Mūkukalns, Cesvaines pilskalns.

No sēļu pilskalniem sīkāk pētīts Sēlpils pilskalns, Aizkraukles pag. Kalnaziedu pilskalns, Rites pag. Stupeļu kalns. Dunavas pag. Dignājas pilskalns gan atrodas Daugavas kreisajā pusē, bet tas laikam bija Jersikai pakļauts pilskalns.

No zemgaļu pilskalniem sīkāk pētīts Mežotnes pilskalns, Daugmales pilskalns, Tērvetes pilskalns, Kamārdes pilskalns.

No kuršu pilskalniem sīkāk pētīts Talsu pilskalns, Sabiles pilskalns, Dundagas pilskalns, Grobiņas pilskalns, Matkules pilskalns, Pabērzkalns Zlēku pagastā.

No lībju pilskalniem tuvāk pētīts Turaidas pilskalns, Ikšķiles pilskalns, Aizkraukles pilskalns, Lielvārdes pilskalns. Daugmales pilskalnā 12. gs. laikam lībji dzīvojuši kopā ar zemgaļiem.

Pārskatot Ādolfa Stubava 1974. gadā publicēto Latvijas pilskalnu karti,[85] vērojams, ka latgaļu apdzīvotajā teritorijā bija 169 pilskalni, sēļu – 31 pilskalns, zemgaļu – 18 pilskalni, kuršu – 64 pilskalni, lībju – 52 pilskalni (6 Kursā un 46 Vidzemē). Ā. Stubava sastādītā karte arī rāda, ka visciešāk pilskalni koncentrēti tag. Latgalē, latgaļu austrumu pierobežā pie Polockas kņazistes, kur konstatējama pat divkārša pilskalnu rinda. Pilskalnu biežums liecina par šī apgabala (Latgales dienvidaustrumu) blīvo apdzīvotību, kā arī par to, ka tur bija jādzīvo nocietinātās apmetnēs. Arī Jura Urtāna jaunatklāto pilskalnu karte liecina, ka pilskalni visblīvāk koncentrēti šajā apgabalā, sevišķi starp Rēznas, Eža, Sīvera un Rušona ezeru.[86] Tāpat vēlā dzelzs laikmeta kapulauku karte rāda šī apgabala apdzīvotības blīvumu.[87] Liela pilskalnu koncentrācija redzama starp Aivieksti un Ogres upi

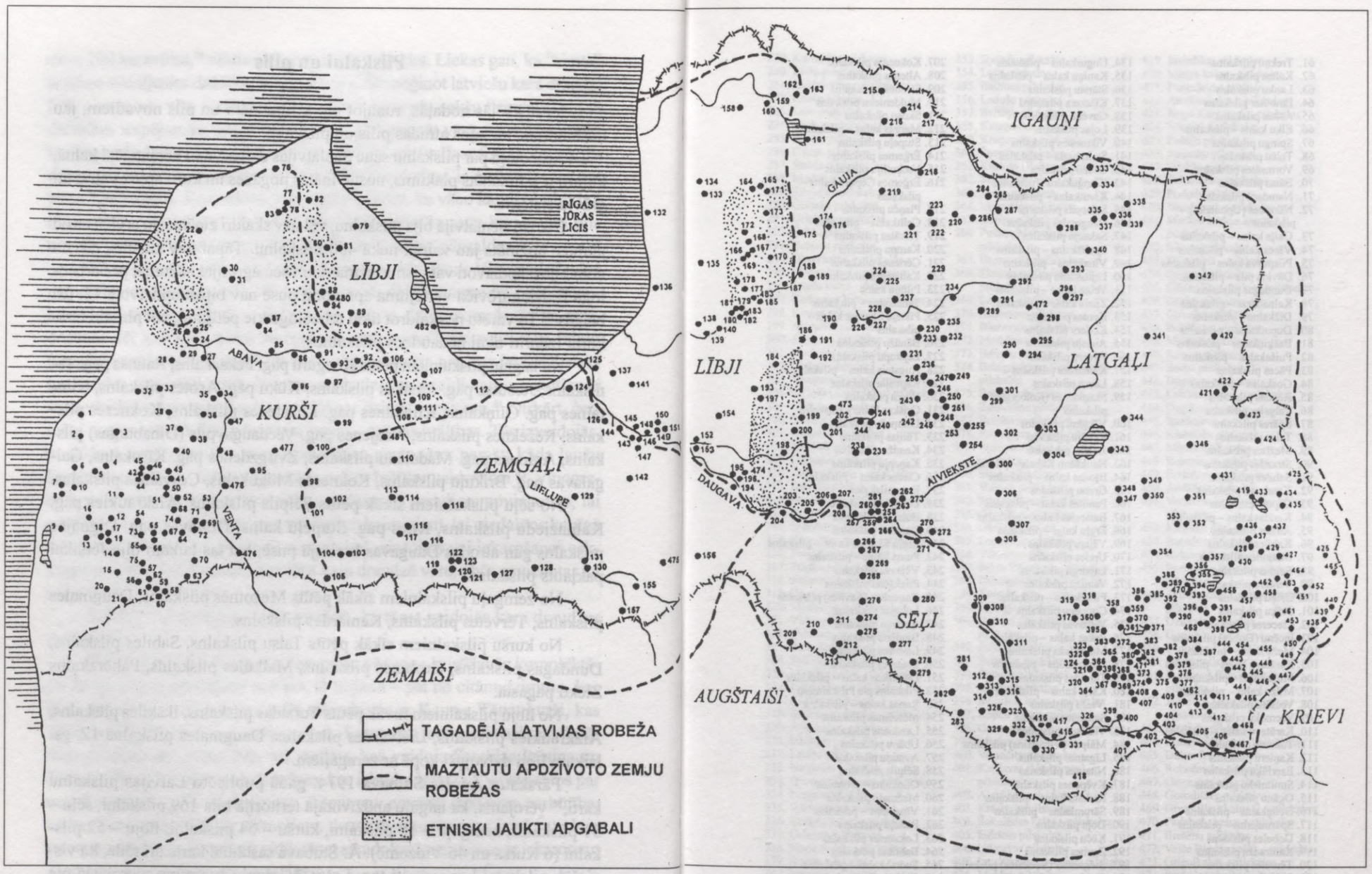

XVIII. Senlatvijas pilskalni

1. Sakas pilskalns
2. Elka kalns – pilskalns
3. Dzintares pilskalns
4. Blieķu pilskalns
5. Elka kalns – pilskalns
6. Elka kalns – pilskalns
7. Medzes pilskalns
8. Mātras (Kalnmaļu) pilskalns
9. Grobiņas pilskalns
10. Tāšu pilskalns
11. Vecpils pilskalns
12. Šķelderu Elkas kalns
13. Elku kalns – pilskalns
14. Paplakas pilskalns
15. Purmsātu (Upes) pilskalns
16. Brenču pilskalns
17. Zviedru kapi – pilskalns
18. Vārtājas pilskalns
19. Brūveru pilskalns
20. Krūtes pilskalns
21. Kalētu pilskalns
22. Popes pilskalns
23. Legzdines pilskalns
24. Paventas pilskalns
25. Karātavu kalns – pilskalns
26. Pabērzkalns – pilskalns
27. Padures pilskalns
28. Puljagu pilskalns
29. Tigves pilskalns
30. Puzes pilskalns
31. Ugāles pilskalns
32. Dižgabala kalns – pilskalns
33. Todaižu pilskalns
34. Veckuldīgas pilskalns
35. Kurmāles pilskalns
36. Mazsāliju pilskalns
37. Lipaiķu pilskalns
38. Basu pilskalns
39. Turlavas (Kundu) pilskalns
40. Sermītes pilskalns
41. Valatas (Kazdangas) pilskalns
42. Baznīcas kalns – pilskalns
43. Orma kalns – pilskalns
44. Kapličas kalns – pilskalns
45. Baltcepuru pilskalns
46. Lažas pilskalns
47. Krūku pilskalns
48. Raņķu pilskalns
49. Vītoliņu pilskalns
50. Rinku (Bojas) pilskalns
51. Drogas pilskalns
52. Kalvenes pilskalns
53. Imuļu (Lēnu) pilskalns
54. Krotes pilskalns
55. Kerru pilskalns
56. Gramzdas kapsētas pilskalns
57. Gravas–Sudmaļu pilskalns
58. Straujenieku pilskalns
59. Diždames pilskalns
60. Aizvīķu pilskalns

61. Trekņu pilskalns
62. Kaltes pilskalns
63. Lanku pilskalns
64. Embūtes pilskalns
65. Asītes pilskalns
66. Elku kalns – pilskalns
67. Spingu pilskalns
68. Tulču pilskalns
69. Vormsātes pilskalns
70. Bātas pilskalns
71. Namdaru pilskalns
72. Nīkrāces (Upenieku) – pilskalns
73. Gaiļa kalns – pilskalns
74. Vēres kalns – pilskalns
75. Pilspurva kalns – pilskalns
76. Dāvida pils – pilskalns
77. Dundagas pilskalns
78. Kalnadārzs – pilskalns
79. Dižkalns – pilskalns
80. Dupurkalns – pilskalns
81. Bašķiņkalns – pilskalns
82. Puišakalns – pilskalns
83. Pāces pilskalns
84. Goskalns – pilskalns
85. Rendas pilskalns
86. Valgales pilskalns
87. Spāres pilskalns
88. Talsu pilskalns
89. Mežītes pilskalns
90. Strazdes pilskalns
91. Sabiles pilskalns
92. Kandavas pilskalns
93. Čāpuļu pilskalns
94. Karātavkalns – pilskalns
95. Airītes pilskalns
96. Kabiles pilskalns
97. Matkules pilskalns
98. Saldus pilskalns
99. Venteru pilskalns
100. Gaiķu pilskalns
101. Strīķu pilskalns
102. Cieceres pilskalns
103. Incēnu (Dobes) pilskalns
104. Meža kalns – pilskalns
105. Karātavu kalns – pilskalns
106. Mūļa kalns – pilskalns
107. Milžu kalns – pilskalns
108. Vecsātu pilskalns
109. Vecmoku pilskalns
110. Karātavu kalns – pilskalns
111. Tukuma pilskalns
112. Kaņieru pilskalns
113. Ezerlūķu pilskalns
114. Smiltnieku pilskalns
115. Ogānu pilskalns
116. Dēliņkalns – pilskalns
117. Spārnukalns – pilskalns
118. Dobeles pilskalns
119. Kamradžu pilskalns
120. Tērvetes pilskalns
121. Silakalns – pilskalns
122. Klosterkalns – pilskalns
123. Zviedru kalns – pilskalns
124. Babītes pilskalns
125. Senais kalns – pilskalns
126. Sauliešu pilskalns
127. Vilces pilskalns
128. Līču pilskalns
129. Garozas pilskalns
130. Mežotnes pilskalns
131. Vīnakalns – pilskalns
132. Liepupes pilskalns
133. Ķezberkalns – pilskalns
134. Ungurkalns – pilskalns
135. Kaniņu kalns – pilskalns
136. Stārstu pilskalns
137. Ķīšezera pilskalns
138. Gavēņu pilskalns
139. Lojas pilskalns
140. Vikmestes pilskalns
141. Sudrabsala – pilskalns
142. Caunu pilskalns
143. Klaņģukalns – pilskalns
144. Ķivutkalns – pilskalns
145. Salaspils pilskalns
146. Daugmales pilskalns
147. Sakaiņu pilskalns
148. Spolīškalns – pilskalns
149. Vīnakalns – pilskalns
150. Lejaskalnu pilskalns
151. Velna kalns – pilskalns
152. Zilais kalns – pilskalns
153. Ķentes pilskalns
154. Ķoderu pilskalns
155. Aužeļu pilskalns
156. Pilveru pilskalns
157. Kamārdes pilskalns
158. Lauru pilskalns
159. Skaņkalnes (Kolbergas) pilskalns
160. Vīkšēnu pilskalns
161. Rugāju pilskalns
162. Juratas pilskalns
163. Naukšēnu Kābele – pilskalns
164. Bļodas kalns – pilskalns
165. Grebu pilskalns
166. Panūtes kalns – pilskalns
167. Batarejas kalns – pilskalns
168. Ērgļu kalni – pilskalns
169. Vējiņu pilskalns
170. Ureles pilskalns
171. Lapurgu pilskalns
172. Vainižu pilskalns
173. Piltiņkalns – pilskalns
174. Cimpēnu pilskalns
175. Vaidavas pilskalns
176. Pekas kalns – pilskalns
177. Melnā ieža pilskalns
178. Vasiļa kalns – pilskalns
179. Turaidas pilskalns
180. Kārļa kalns – pilskalns
181. Viešu pilskalns
182. Satezeles pilskalns
183. Vildogas pilskalns
184. Mālpils (Vīnakalns) pilskalns
185. Līgatnes pilskalns
186. Nītaures pilskalns
187. Kvēpenes pilskalns
188. Riekstu kalns – pilskalns
189. Sārumkalns – pilskalns
190. Doļu pilskalns
191. Ķēču pilskalns
192. Zaubes pilskalns
193. Sidgundas (Veckalns) pilskalns
194. Slaidēnu pilskalns
195. Lielvārdes pilskalns
196. Dieva kalns – pilskalns
197. Kastrānes pilskalns
198. Užēnu pilskalns
199. Šķērtēnu pilskalns
200. Plāteres pilskalns
201. Aderkašu pilskalns
202. Ogres pilskalns
203. Aizkraukles pilskalns
204. Sērenes pilskalns
205. Kalnaziedu pilskalns
206. Mūkukalns – pilskalns
207. Kokneses pilskalns
208. Altenes pilskalns
209. Strobuka pilskalns
210. Muldenieku pilskalns
211. Skosu pilskalns
212. Margas kalns – pilskalns
213. Stupeļu pilskalns
214. Ērģemes pilskalns
215. Vecķulliju pilskalns
216. Ērģemes Cepuru kalns – pilskalns
217. Plaņču pilskalns
218. Celītkalns – pilskalns
219. Trikātas pilskalns
220. Kampu pilskalns
221. Cērtenes pilskalns
222. Kalnaegļu pilskalns
223. Piltiņu kalns
224. Tanīskalns – pilskalns
225. Pīkaņu Skansts kalns – pilskalns
226. Bānūžu pilskalns
227. Lejstupu pilskalns
228. Augstais kalns – pilskalns
229. Kapusila pilskalns
230. Vieķu pilskalns
231. Griškas kalns – pilskalns
232. Lielmežu pilskalns
233. Tūlijas pilskalns
234. Kaudžu pilskalns
235. Kaņepju pilskalns
236. Cieres kalns – pilskalns
237. Ķetu pilskalns
238. Lielkalnu pilskalns
239. Bulandu pilskalns
240. Kaivēnu pilskalns
241. Ērgļu Skansts kalns – pilskalns
242. Putna kalns – pilskalns
243. Vējavas pilskalns
244. Priekšēnu pilskalns
245. Kaņepēnu (Savītes) pilskalns
246. Lubejas pilskalns
247. Avotiņu pilskalns
248. Bindēnu pilskalns
249. Liezeres pilskalns
250. Lauteres pilskalns
251. Dārznīcas kalns – pilskalns
252. Pilskalns pie Pilskalniem
253. Ķonas kalns – pilskalns
254. Mārcienas pilskalns
255. Lazdonas pilskalns
256. Ubānu pilskalns
257. Avotiņu pilskalns
258. Sēlpils pilskalns
259. Oliņkalns – pilskalns
260. Mežmaļu pilskalns
261. Vīnakalns – pilskalns
262. Puduļu pilskalns
263. Lokstenes pilskalns
264. Babrānu pilskalns
265. Sudrabkalns – pilskalns
266. Grūbeles kalns – pilskalns
267. Zilais kalns – pilskalns
268. Sērpiņu pilskalns
269. Maizīšu pilskalns
270. Asotes pilskalns
271. Kaupres kalns – pilskalns
272. Dzirkaļu pilskalns
273. Pļaviņu pilskalns
274. Saukas pilskalns
275. Kņāvukalns – pilskalns
276. Kūliņu pilskalns
277. Susējas pilskalns
278. Paškānu (Bārenes) pilskalns

279. Kurmišķu pilskalns
280. Biržu pilskalns
281. Kaldabruņas pilskalns
282. Ilzes pilskalns
283. Lašu pilskalns
284. Veckurpnieku pilskalns
285. Lācīšu pilskalns
286. Cauņu pilskalns
287. Staldu pilskalns
288. Medņu pilskalns
289. Silaješku pilskalns
290. Gribažu pilskalns
291. Uriekstes pilskalns
292. Krāču pilskalns
293. Beļavas pilskalns
294. Obzerkalns – pilskalns
295. Liedes kalni – pilskalns
296. Lazdu kalns – pilskalns
297. Rutkastes kalns – pilskalns
298. Krapas pilskalns
299. Arnicēnu pilskalns
300. Sāvienas pilskalns
301. Cesvaines pilskalns
302. Ubānu pilskalns
303. Visagala (Brakaļu) pilskalns
304. Lisiņas (Aizkrākles) pilskalns
305. Gedušu pilskalns
306. Sildu pilskalns
307. Atašienes pilskalns
308. Jersikas pilskalns
309. Dignājas pilskalns
310. Dzenes kalns – pilskalns
311. Buivīšu pilskalns
312. Dvietes (Kalnišķu) pilskalns
313. Butarejas kalns – pilskalns
314. Sidrabiņu pilskalns
315. Zamečkas kalns – pilskalns
316. Palazdiņu pilskalns
317. Pilišķu pilskalns
318. Anspoku pilskalns
319. Plivdu pilskalns
320. Maskavas pilskalns
321. Višķu pilskalns
322. Zabornajas pilskalns
323. Baraukas pilskalns
324. Svilišķu pilskalns
325. Melnais kalns – pilskalns
326. Lapsukalns – pilskalns
327. Kaķīšu pilskalns
328. Sudmaļu zamoks – pilskalns
329. Āpšukalns – pilskalns
330. Baltkāju pilskalns
331. Lasiņu pilskalns
332. Naujenes pilskalns
333. Drusku (Kornetu) pilskalns
334. Popju pilskalns
335. Spīdzenieku pilskalns
336. Tempļa kalns – pilskalns
337. Celensku pilskalns
338. Nemetkalns – pilskalns
339. Siseņu pilskalns
340. Nāzupju pilskalns
341. Pilskalns
342. Kauguru kalns – pilskalns
343. Ideņu pilskalns
344. Bērzīnes pilskalns
345. Pilskalns pie Pilskalniem
346. Rasnupļu pilskalns
347. Pižicu pilskalns
348. Pleskavas pilskalns
349. Kakarviešu pilskalns
350. Kantinieku pilskalns
351. Gribuļu pilskalns
352. Rēzeknes pilskalns
353. Spriņģu pilskalns
354. Lošu pilskalns
355. Balbītes pilskalns
356. Ladušu pilskalns
357. Balteņu pilskalns
358. Kategrades pilskalns
359. Krupenišķu pilskalns
360. Šņepstu pilskalns
361. Kurtoša (Rušonas) pilskalns
362. Sekļu pilskalns
363. Šancu pilskalns
364. Upursalas pilskalns
365. Gūtiņu pilskalns
366. Putānu Melnais kalns – pilskalns
367. Baranaukas pilskalns
368. Skromaņu Greitas kalns – pilskalns
369. Leperu pilskalns
370. Rušenicas pilskalns
371. Blaževicu pilskalns
372. Madalānu pilskalns
373. Brīveru pilskalns
374. Belogrudovas Egļu kalns – pilskalns
375. Rageļu pilskalns
376. Žaunerānu pilskalns
377. Braslavas pilskalns
378. Razbojeva gora – pilskalns
379. Slobodas Starij Zamok – pilskalns
380. Skuju pilskalns
381. Valaiņu pilskalns
382. Stanovišķu pilskalns
383. Gorodkas pilskalns
384. Okras pilskalns
385. Lopatišķu pilskalns
386. Vīnmines pilskalns
387. Saldu Piļiņgore – pilskalns
388. Bataŗejas kalns – pilskalns
389. Barsuku alas – pilskalns
390. Peirogu pilskalns
391. Brīveru Gorodkas kalns – pilskalns
392. Pušas pilskalns
393. Bondaru pilskalns
394. Smaganu pilskalns
395. Milkas pilskalns
396. Svilušais kalns – pilskalns
397. Kapču kalns – pilskalns
398. Grumuškas kalns I – pilskalns
399. Markovas pilskalns
400. Vecračiņas pilskalns
401. Kaplavas (Vecbornes) pilskalns
402. Aizvējiņu pilskalns
403. Krāslavas pilskalns
404. Šokolādes kalns – pilskalns
405. Indricas pilskalns
406. Udinavas pilskalns
407. Izvaltas (Berezaukas) pilskalns
408. Murānu pilskalns
409. Bantenišķu Gaisa kalns – pilskalns
410. Grundānu pilskalns
411. Piļisovka – pilskalns
412. Peļniku Stāvais kalns – pilskalns
413. Ekšu Pilskalniņš – pilskalns
414. Ekšu pilskalns
415. Volkovsčiznas pilskalns
416. Timšānu pilskalns
417. Arāju pilskalns
418. Robežnieku pilskalns
419. Jurizdikas pilskalns
420. Mistra kalns – pilskalns
421. Puncuļevas pilskalns
422. Alotāju kalns – pilskalns
423. Rogu Kara kapi – pilskalns
424. Silenieku pilskalns
425. Peiteļu pilskalns
426. Naumku pilskalns
427. Divkšu pilskalns
428. Solomenku pilskalns
429. Porkaļu pilskalns
430. Vecslobodas pilskalns
431. Micānu Kirkas kalns – pilskalns
432. Silovas pilskalns
433. Ķīšukalns – pilskalns
434. Degteru pilskalns
435. Ciblas Kapu kalns – pilskalns
436. Gorku pilskalns
437. Goveiku pilskalns
438. Poliščinas pilskalns
439. Meikšānu pilskalns
440. Kausas pilskalns
441. Reiņu pilskalns
442. Bogdanu pilskalns
443. Lubānes kalns – pilskalns
444. Dagdas pilskalns
445. Razbojeva gora – pilskalns
446. Klabauču pilskalns
447. Mīsnīku pilskalns
448. Rubenaucu pilskalnu
449. Fridrihovas pilskalns
450. Andžānu pilskalns
451. Vecslobodas Baznīcas kalns – pilskalns
452. Meļniku pilskalns
453. Rubuļu pilskalns
454. Babrauščinas pilskalns
455. Pustoškas Batarejas kalns – pilskalns
456. Zeļenopoles Karātavu kalns – pilskalns
457. Dzirkaļu pilskalns
458. Gorodku I pilskalns
459. Gorodku II pilskalns
460. Ūdrāju pilskalns
461. Zubrovas Gorodoks – pilskalns
462. Jadlovcu Batarejas kalns – pilskalns
463. Pentjušu pilskalns
464. Rudavas (Lītavas) pilskalns
465. Duboviku pilskalns
466. Robežnieku pilskalns
467. Ostraunas pilskalns
468. Gorodiščes pilskalns
469. Grumuškas kalns II – pilskalns
470. Padebešu kalns – pilskalns
471. Biešēnu pilskalns
472. Veišu Bļodas kalns – pilskalns
473. Griguļkalns – pilskalns
474. Pilskalns pie Pilskalniem
475. Bruknas pilskalns
476. Cīrulenes pilskalns
477. Mizaiņu pilskalns
478. Krievu kalns – pilskalns
479. Rumbas pilskalns
480. Milzukalns – pilskalns
481. Veckuipju pilskalns
482. Engures pilskalns
483. Kalnatītmaņu pilskalns

un Gaujas augštecē, kā arī, protams, gar Daugavu un Gaujas lejteci. Kursā visvairāk pilskalnu atzīmēts uz rietumiem no Ventas, tāpat Abavas tuvumā. Visretāk pilskalnu tīkls izvietots Kursas lībju teritorijā un Zemgalē. Toties kapulauki visvairāk reģistrēti Zemgalē Lielupes baseinā, tad gar Daugavu un Vidzemē starp Aivieksti un Ogri; Kursā – tāpat kā pilskalni – uz rietumiem no Ventas un gar Abavu. Protams, kapulauku biežums liecina arī par apdzīvotības biežumu; diemžēl ne visi kapulauki ir atklāti un zināmi. Pārskatot Senlatvijas pilskalnu novietojumu uz kartes, redzams, ka tie visbiežāk atradās pie lielajiem ūdensceļiem: Daugavas, Gaujas, Ventas, Abavas, Ogres; tad pie Rites–Saukas–Vārnavas–Sunākstes–Sēlpils–Kokneses zemesceļa cauri Sēlijai un no Kokneses cauri Jersikas karaļvalstij un Tālavai uz Alūksni un tālāk caur Igauniju uz Pleskavu.

Pievēršoties atsevišķa pilskalna rekonstrukcijai, vispirms jāmin pilskalnu kopīgās pazīmes.[88]

Pilskalni bieži atrodas pie upēm (Grobiņas, Matkules, Kauguru Pekaskalns, Turaidas, Sidgundas, Mežotnes) vai upju satekām (Kokneses, Līgatnes), pie mazu strautiņu ietekas lielā upē (Asotes, Jersikas, Lokstenes, Daugmales), pie ezeriem (Kūduma, Talsu, Vaidavas), it sevišķi, ja ūdeņi veidoja augstu un stāvu krastu (Mežotne, Oliņkalns, Lokstene) vai ja upē bija sēkļi un radzes – un tāpēc no upes puses pie pilskalna varēja piekļūt tikai ar laivām ceļa pazinējs (Jersika). Pilskalni arī atradās lielu sauszemes ceļu malās (Asote) un krustojumos (Beverīna). Ūdens un zemes ceļu stratēģiskās vietas ne vien pārvaldīja satiksmi,[89] bet šo ceļu mezgli arī bija tirgus vietas un administratīvi centri, tāpat glābšanās un aizsargāšanās vietas uzbrukumu gadījumā.

Pilskalni parasti bija pāris desmitu metru augsti (Jersikas – 18 m, Oliņkalns – 20 m, Dignājas – 15 m, Mežotnes – 16 m, Tērvetes –17–19 m, Talsu – 32,5 m, Asotes – 10 m, Lokstenes – 10 m, Madalānu – 20 m, Daugmales – 25 m, Pļaviņu – 20–30 m).

Pilskalniem bija noplacināta virsma jeb plakums, kura laukums svārstījās no 500 m^2 līdz 4000 m^2 (Kokneses – 2000 m^2, Rēzeknes – 2000 m^2, Lokstenes – 3100 m^2, Mežotnes – 3500 m^2, Talsu – 3500 m^2, Tērvetes – 1000 m^2, Asotes – 3700 m^2, Daugmales – 3800 m^2, Jersikas – 7500 m^2), pat līdz 23 000 m^2 (Oliņkalns – 2,3 ha).

Pilskalnu malas bija pastāvinātas jeb nostāvinātas (Dignājā, Jersikā, Talsos, Daugmalē), un bieži to malās bija izveidotas terases (Mežotnes, Madalānu, Dignājas, Jersikas, Tērvetes, Talsu pilskalnam pat septiņas terases). Terases dažkārt veidotas, uzmetot zemi un nostiprinot to ar baļķu klāstiem (Tērvetes, Jersikas, Madalānu pilskalns). Uz terases ārmalas parasti atradās no divām paralēlām guļkoku sienām izbūvēta aizsargsiena ar šķērssienām, kas veidoja kameras (Daugmalē, Talsos, Dignājā), dažkārt ar izvirzījumiem veidoja 3 x 4 m lielus torņus (Tērvetē). Sienu kameras bija pildītas ar mālu, akmeņiem vai zaru pinumiem (Jersikā); uz terases reizēm pat bija celtnes (Dignājā, Jersikā). Terases nozīmi varēja pastiprināt ar ārmalā izrak-

21. Asotes pilskalna rekonstrukcija mākslinieka V. Vimbas skatījumā

tiem grāvjiem; grāvjus arī raka, lai atdalītu pilskalnu no apkārtnes augstienes (Daugmales, Talsu, Madalānu, Tērvetes, Asotes, Rēzeknes pilskalns). No grāvjiem izrakto zemi izmantoja aizsargvaļņa būvei (Mežotnē).

Tomēr īsto pilskalna nocietinājumu sistēmu veidoja uzmestie vaļņi (Mežotnē, Dignājā, Tērvetē, pat līdz 8 m augsti). Valnis atradās vai nu visapkārt pilskalna plakumam (Asotē, Daugmalē), vai tikai no ārpuses vieglāk pieejamās vietās (Talsos, Mežotnē, Oliņkalnā, Jersikā); vaļņa uzbēruma iekšpuse pat bija nostiprināta ar akmeņiem vai guļkoku iežogu (Jersikā), kā

arī izbūvētas kameras un torņi (Talsos); attālums starp torņiem 4–5 m (Asotē, Jersikā). Pret pilskalna plakumu vērstās vaļņa aizsargsienas kameras bija pat ar jumtu, tā ka jumts veidoja aizsargsienas eju visapkārt vaļņiem, un kameras bija izmantojamas vai nu noliktavām, vai īslaicīgai dzīvošanai (Mežotnē, Asotē); kameru lielums – 2 x 2 m, 2 x 3 m. Vietās, kur bija pieejami akmeņi, valni cēla no tiem: tā Oliņkalnā akmeņu valnis bija 3 m plats un 100 m garš, akmeņu saturēšanai uzcelta ap 2 m augsta guļkoku siena, bet pilskalna lēzenajā pusē valnis bija pat 5–6 m plats un vairāk nekā 2 m augsts (10. gs.). 11. gs. uzbūvēts smilšu un grants valnis – 175 m garš, 20 m plats un līdz 7 m augsts; tā saturēšanai izbūvētas kameras, kuru lielums no 1 x 1,5 m līdz 5 x 4 m. Izrakumu vadītājs Ē. Mugurēvičs ir pārliecināts, ka 11. gs. otrajā pusē nocietinājumu izbūve veikta straujos tempos, tā apliecinot lielo strādnieku skaitu, kas piedalījies būvdarbos, kā arī pilskalna kunga lielo varu šādu darbu organizēšanā. Talsos aizsargsienas bija klātas ar koka kārtiņu režģi, pie kura turējās māla apmetums; tas domāts koka sienas pasargāšanai no aizdedzināšanas. Dažkārt pilskalnam pat bija divi vaļņi: viens pie pilskalna plakuma (Mežotnē 75 m garš), otrs pilskalna pakājē (Mežotnē 150 m garš). Mežotnes aizsargsienas bijuša pārklātas ar 25–60 cm biezu

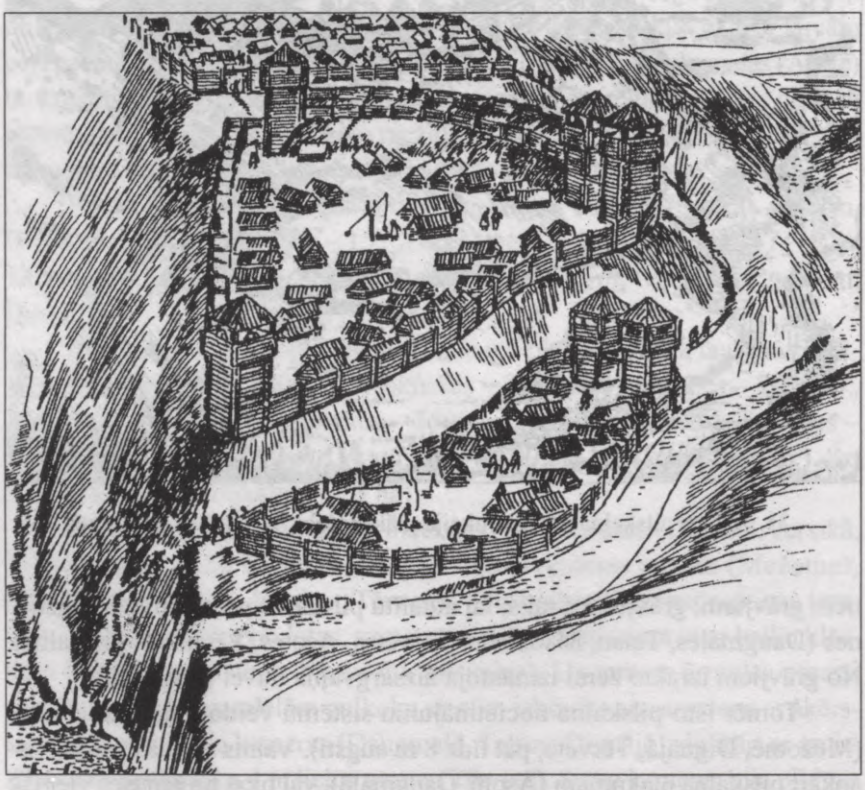

22. Daugmales koka pils ar senpilsētu (12. gs.) mākslinieces A. Alksnes-Alksnītes skatījumā

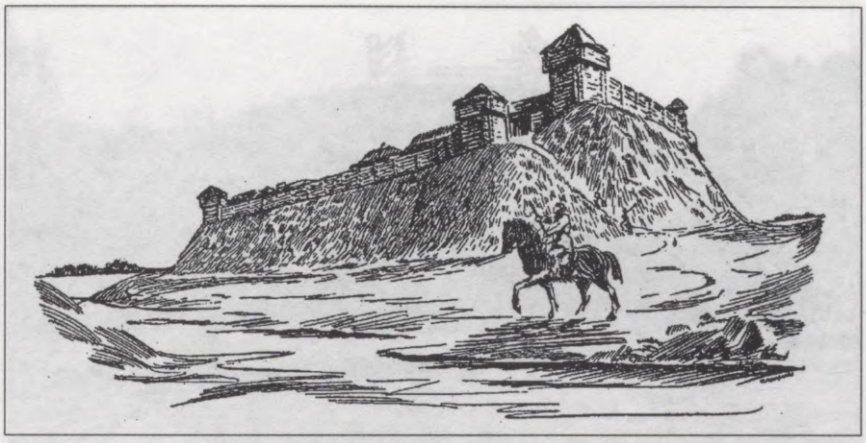

23. Daugmales pils no Daugavas puses mākslinieka P. Pauļuka skatījumā

māla kārtu. Mežotnē 13. gs. uz 8 m augstā vaļņa atradies divu paralēlu guļkoku sienu nocietinājums; attālums starp sienām ap 2–2,5 m; tās saistītas ar starpsienām. Tā kā aizsargsiena stiepās visgarām pilskalnam, bija vajadzīgi vārti iekļūšanai pilskalnā; tie bija 2 m plati un 4,5 m augsti, ar baļķu virsbūvi, kas klāta māliem. Talsu pilskalnā ieeju no senpilsētas puses noslēdza divi vārti, no ezera puses – trīs vārti. Virs ieejas Talsos bija torņveida izbūves, ap 3 x 7,5 m lielas. Mežotnes pilskalnā ieejas tuvumā atrasti divi pavardi, no kuriem vismaz viens atradies celtnē – varbūt ieejas sargu mājā. Talsos uzeja pilskalnā bija labi pārredzama no tā augšas un aizsargājama visā garumā. No vārtiem stiepās oļiem bruģēts ceļš plakumā. Pēc Mežotnes pilskalna izrakumu vadītāja V. Ģintera aplēsuma pilskalna 11 m augstās māla sienas uzmešanai pilskalnā "ticis savests ne mazāk kā 15 000 m^3 brīva māla", kas liecina ne vien par lielu fortifikācijas māku, bet arī par augstu administratīvu organizāciju jeb Mežotnes pilskalna kunga lielu politisku varu. V. Ģinters vaļņu sienas celšanu datē ar apmēram 12. gadsimtu.

Un tomēr laikā no 9. līdz 13. gs. Mežotnes pilskalna vaļņu aizsargsienas desmit reizes uzceltas un nodedzinātas,[90] Daugmales pilskalnā no 10. līdz 12. gs. – četras reizes nodedzinātas un uzceltas; Aizkraukles "pilskalna celtnes un nocietinājumi 10.–13. gs. gājuši bojā deviņas reizes".[91]

Dodoties pa pilskalna uzeju cauri vaļņa vārtiem, ap 2 m plats un 5 m garš oļiem bruģēts ceļš (Talsos, Mežotnē) ieveda pilskalna plakumā jeb dzīvojamā daļā.

Jau iepriekš minēts, ka gar plakuma malu atradās plakuma valnis ar guļkoku aizsargsienu virs tā un gar vaļņa iekšmalu – pilskalna celtnes.

Tūliņ gan jāuzsver, ka visas celtnes, aizsargsienas un izbūves Senlatvijā pirms vācu ekspansijas sākuma bija no koka, jo mūrēšanas māku ar kaļķiem un akmeņiem vai ķieģeļiem Senlatvijā nepazina; to apliecinājuši gan arheoloģiskie izrakumi, gan hronists Indriķis (I, 6).

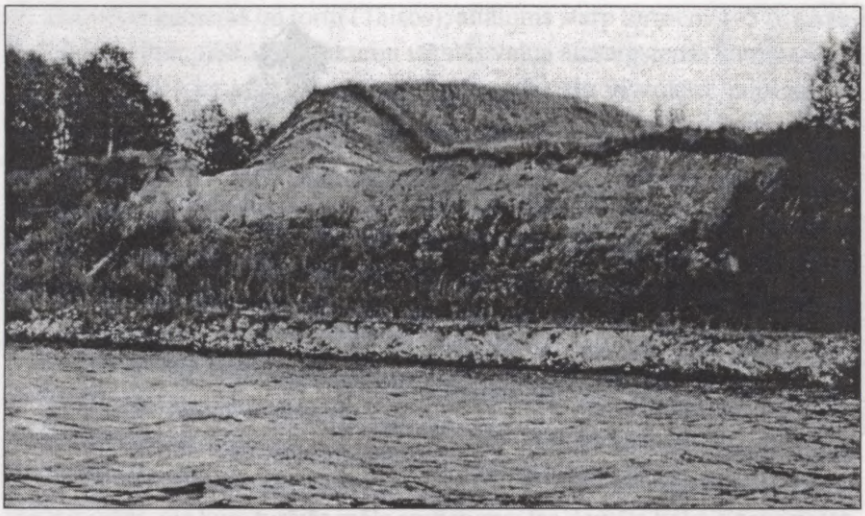

24. Daugmales pilskalna valnis,
D. Zandes foto

Par Mežotnes pilskalnu arheoloģe E. Brīvkalne saka: "Aizsargceltņu iežogā plakumā atradušās dzīvojamās un saimniecības ēkas, galvenokārt plakuma malās pie aizsargceltņu sienas,"[92] – tāpat Dignājā, Raunas Tanīskalnā, Kauguru Pekaskalnā, Daugmalē, Tērvetē, Talsos,[93] vienīgi Koknesē, Jersikā un Asotē 13. gs. "jau cieši bija apbūvēts viss pilskalna plakums".[94] Mežotnē no 13. gs. celtnēm rekonstruējamas bija trīs: viena – 8 x 6 m, divas – 5 x 4 m lielas. Kādas daļēji atklātas vienas sienas garums bija 12 m; te atrasts arī dzirnakmens un graudi: miežu, auzu, rudzu, kviešu, zirņu, kas glabājušies uz podnieka ripas darinātos vidēja lieluma terīnveidīgos, kā arī kriju (liepu lūku) traukos. Telpas lielie izmēri vedina domāt, ka tā bijusi noliktava (klēts), kurā arī darbinātas rokas dzirnas; zem ēkas atradies pagrabs. Maltuves atrastas arī Daugmalē un Kauguru Pekaskalnā. Daugmalē bez tam atrasta bronzas lējēja darbnīca ar kausējamiem trauciņiem (tīģeļiem), smilšakmens lejamām formām un bronzas sakusuma gabaliem; bronzas lējēja darbnīca konstatēta arī Talsu pilskalnā.

Talsu pilskalnā labā stāvoklī atrastas kādas 3,25 x 3,25 m lielas celtnes paliekas: tā bija četrstūru ēka, ap 25 cm iedziļināta zemē, to sedza četrslīpju jumts, kura garākās sijas jeb spāres liktas no ēkas stūriem pret vidu, īsākās – no sienas vidus pret ēkas centru; virs spārēm atradās plakani tēsti baļķi vai pusbaļķi, kurus virspusē klāja biezs māla segums; koka izolācijai pret mitrumu un trūdēšanu lietoti lieli tāss gabali. Ēkai bija griesti, grīda un guļkoku sienas, kas turējās uz stūros un vidū vertikāli ieraktiem stabiem.[95] Talsos konstatēti palieveņi durvju priekšā; uzbēruma pakājē atrastas pat kādas 4,5 x 9,5 m lielas divstāvu celtnes paliekas.

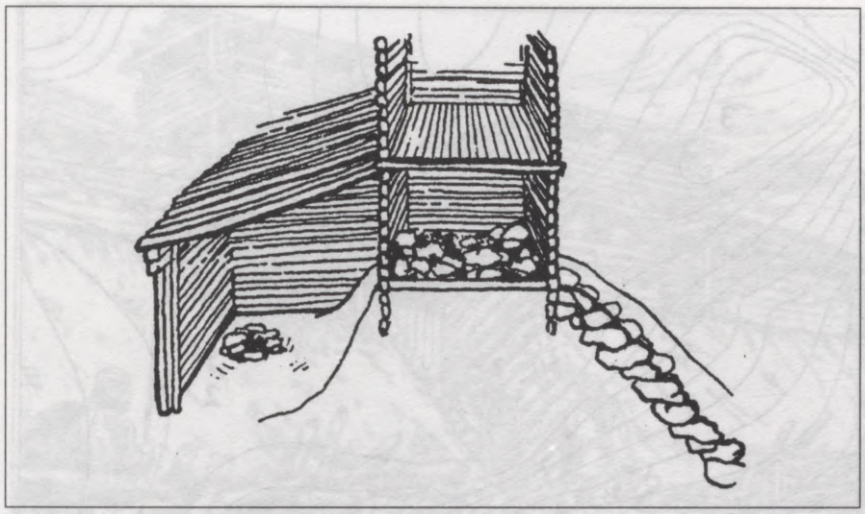

25. Daugmales pilskalna aizsargceltnes uz vaļņa 11. gs.
(G. Zemīša rekonstrukciju zīmējusi L. Treija)

Jersikas pilskalnā atklāta 7,5 x 6 m liela trīstelpu celtne ar 1,5 x 3 m lielu piebūvi un krāsni, kā arī bronzas apstrādāšanas darbnīcas. Dzelzs pārstrādāšanas pazīmes konstatētas Dignājas pilskalnā. Latvijas lielākais pilskalns – Oliņkalns bijis pavāji apdzīvots: pēc arheologa Ē. Mugurēviča aplēsuma 12. un 13. gs. mijā plakumā varēja būt ap 15 celtņu un 75–100 iedzīvotāju.[96] Arī citos pilskalnos ēkas bija mazas: Pekaskalnā 5,25 x 3,08 m; Oliņkalnā celtņu izmēri svārstījās no 24 līdz 28 m^2. Līdz šim lielākā celtne atrasta Raunas Tanīskalnā: 11 x 21 m (231 m^2) liela trīstelpu ēka ar priekšnamu un krāsni centrā (dzīvojamās telpas atradās priekšnamam katrā pusē). Piezīmējams, ka bieži ēkas bijušas iedziļinātas zemē (ap 30 cm) un pamatos likti akmeņi, uz kuriem ēkas celtas guļbūvē, parasti ar stūros cirstiem pakšiem. Jersikas pilskalnā celtņu sienas apmestas ar māliem no iekšpuses un ārpuses, ēkām bijis lubu (plēstu šķilu) jumts.

Nereti apbūvētas arī pilskalnu terases: Tērvetē atklātās ēkas bijušas 4,3 x 3,7 m un 6,5 x 4,3 m lielas; Jersikā kādā terases celtnē bijusi arī krāsns.

Jau vairākkārt pieminētas krāsnis. Protams, katrai ģimenei vai saimei nepieciešams pavards ēdiena gatavošanai, un, tā kā Latvijā ziemas var būt bargas, arī dzīvojamās telpās bija vajadzīgas apkures krāsnis. Krāsnis atrastas visos pilskalnos (Oliņkalnā, Asotē, Kauguru Pekaskalnā, Raunas Tanīskalnā, Jersikā, Dignājā, Mežotnē, Tērvetē, Daugmalē, Talsos), un arheologi ir konstatējuši vairākus krāšņu tipus: pavardus, akmeņu krāvuma krāsnis, māla kleķa krāsnis, akmeņu krāsnis, mūrētas ar māliem; bez tam vairākos pilskalnos atklātas amatnieku krāsnis.

Pavards (jeb plīts) ēdiena gatavošanai varēja atrasties gan ārpus celtnes, gan tās iekšpusē. Pavardi bija vaļēji akmeņu sakrāvumi; ja pavards

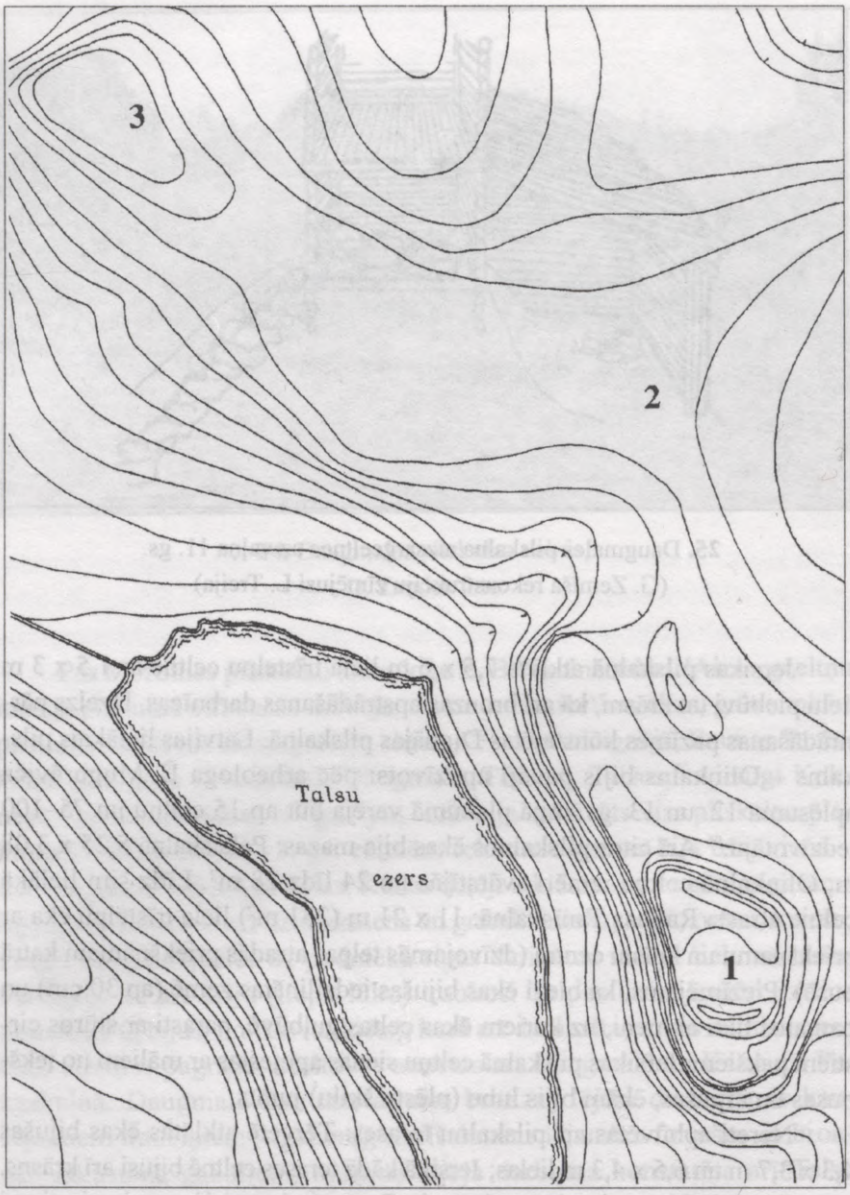

26. Senvietu situācijas plāns Talsos:
1 – pilskalns, 2 – senpilsēta, 3 – ordeņa pils victa Dzirnavkalnā

atradās ārpus celtnes, tas bija ap 1–1,5 m diametrā un 0,3–0,6 m iedziļināts pamatgruntī. Virs vaļējās uguns novietoja vai pakāra podu vai vara katlu ēdiena gatavošanai. Ap pavardu dažkārt bija apbūvēts kāršu slietenis jeb t.s. vārāmais namiņš; tādi atrasti Jersikā (3 m diametrā), Pekaskalnā, Talsos.

Ja pavards atradās telpā, tad tas kalpoja arī tās apsildīšanai: šādu pavardu izmērs svārstījās no 0,6 līdz 1,8 m diametrā, tie bija iedziļināti zemē

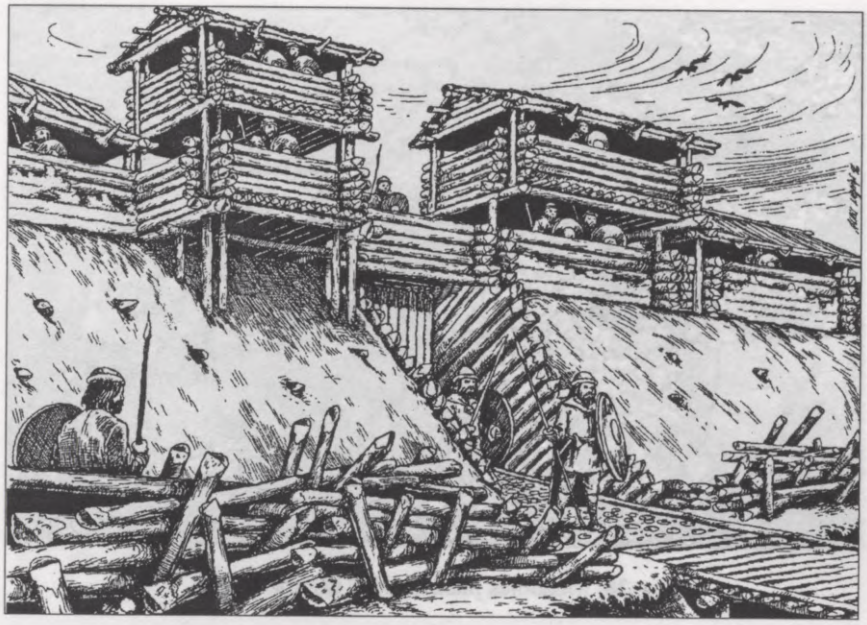

27. Talsu pilskalna pils vārtu nocietinājums vēlajā dzelzs laikmetā mākslinieka A. Liepiņa skatījumā

ap 30–45 cm un apsildīja 3,5 x 5 m, 4 x 3 m, 4 x 6 m, 4 x 8 m, 5 x 10 m lielas telpas. Mežotnes pilskalnā pavardi atrasti arī ieejas vārtu tuvumā.

Tomēr parastākais celtnes apsildīšanas veids bija ar krāsni, jebšu pavards un krāsns celtnē varēja pastāvēt līdztekus (Oliņkalnā, Sēlpilī, Koknesē, Jersikā).

Primitīvākās bija akmeņu krāvuma krāsnis, kas izveidojās no akmeņu pavardiem. Tās būvētas no prāviem sānu pamatakmeņiem, atstājot ap 40–60 cm lielu spraugu krāsns vienā galā mutei, kas varēja būt pārsegta ar lielu, plakanu akmeni. Uz sānu pamatakmeņiem uzkrauti mazāki akmeņi, kas veidoja krāsns kurtuves loku jeb krāsns velvi ar ķīļveidīgu akmeni velves vidū; virs šiem akmeņiem uzkrauts pāris mazāku akmeņu kārtu sildāmvirsas palielināšanai. Oliņkalnā vienas krāsns izmēri bija 2,4 m^2 (1,6 x 1,5 m), un tā apsildīja 24 m^2 (4 x 6 m) lielu telpu (2. krāsns). Cita (4. krāsns) bija 1,3 x 1 m liela un apsildīja 15 m^2 (5 x 3 m) lielu telpu. 7. krāsns bija 6 m^2 (2,4 x 2,5 m) liela, ap 0,7 m augsta un apsildīja 27 m^2 (6 x 4,4 m) lielu telpu, tātad krāsns aizņēma ap 1/4 telpas. 8. krāsns bija 9 m^2 liela un apsildīja 24 m^2 lielu telpu, tātad tā aizņēma ap 1/3 telpas. Tas liecina, ka krāsns lietderības koeficients nebija augsts.

Otrs krāsns tips bija māla kleķa krāsns; tās konstatētas 59 gadījumos, visvairāk 9.–13. gs. slāņos Asotes pilskalna izrakumos, kuru vadītāja arheoloģe E. Šnore devusi lielisku šīs krāsns aprakstu. Tai parasti bija apaļa vai ovāla forma, ap 1–2 m diametrā. Krāsns pamata bruģi veidoja sīkāki

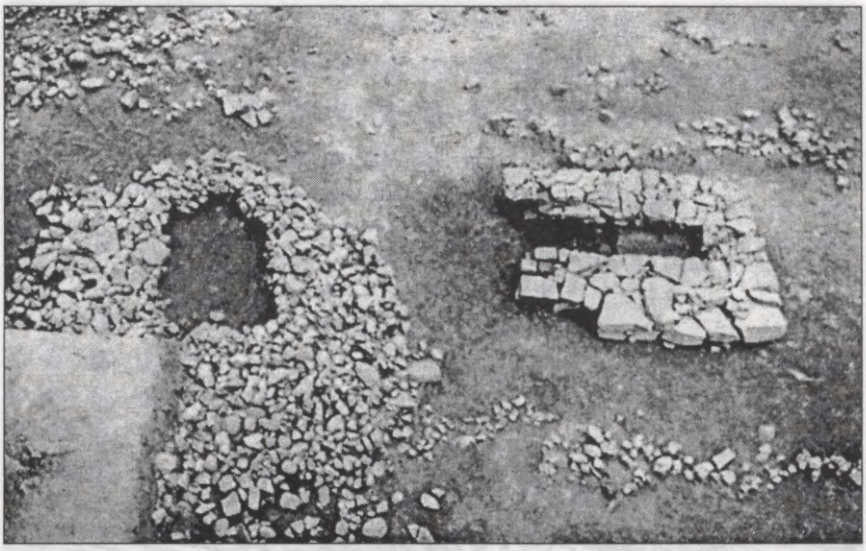

28. Mežotnes pilskalna 13. gs. krāsnis

akmeņi, kas pārklāti ar biezu māla kārtu jeb klonu, uz kura notikusi vārīšana. Uz klona malām "izveidots grozveidīgs zaru pinums, kas daļēji balstījies uz zemē iedzītiem mietiem. Zaru pinums ārpusē noklāts ar biezu māla segu, atstājot vienā pusē brīvu krāsns kurtuves muti. Lai nostiprinātu mīksto māla puslodi un zaru karkasu, krāsns pamatam apkārt aplikts vidēja lieluma laukakmeņu vainags. Beidzot krāsnī iekurtā uguns izdedzināja zaru iebūvi un sacietināja mālu."[97] Krāsns mute bija ap 85 cm plata, velve ap 65 cm augsta; krāsns klons no lietošanas bija bieži plaisājis, tāpēc tas vairākkārt labots un atjaunots, pat līdz 35 reizēm. Krāsns velves veidošanai dažkārt lietoti māli kopā ar laukakmeņiem; velves biezums ap 5–9 cm. Krāsnis parasti novietotas celtnes stūrī, un apsildāmās telpas bijušas mazas: 6,9 x 5 m, 4 x 6 m. Šāda un līdzīga veida krāsnis attiecas uz 13. gs., un tādas atrastas Asotes, Daugmales, Jersikas, Dignājas, Talsu, Oliņkalna, Tērvetes pilskalnā; Jersikas pilskalnā kādā 6 x 7 m lielā celtnē atklātas pat divas krāsnis.

Trešais krāsns tips bija līdzīgs akmeņu krāvuma krāsnīm, tikai akmeņi saistīti kopā ar māliem (Jersikā, Daugmalē). Ceturtais krāsns tips bija amatniecības krāsnis.

Tomēr visiem krāšņu tipiem un pavardiem bija viena kopīga pazīme: nevienai krāsnij nebija dūmvada jeb dūmeņa, jeb skursteņa, tāpēc dūmi brīvi izplūda telpā, veidojot t.s. dūmistabu. Tā kā Senlatvijas istabās bija griesti, klona vai tēstu koku grīda (un pagrabi), tad dūmus varēja izlaist laukā pa sienā iebūvētu aizšaujamu lūku. Vienalga, kāda bija krāsns, tā bija maza izmēra, un mazas bija arī apsildāmās telpas: 3,4 x 3,8 m, 4,4 x 4 m, 5 x 5 m, 3,5 x 5 m, 7 x 7 m; divistabu celtne nebija daudz lielāka – 9,5 x 4,5 m.[98] Ar primitīvajām bezdūmeņa krāsnīm vienkārši nevarēja apsildīt lielas telpas.

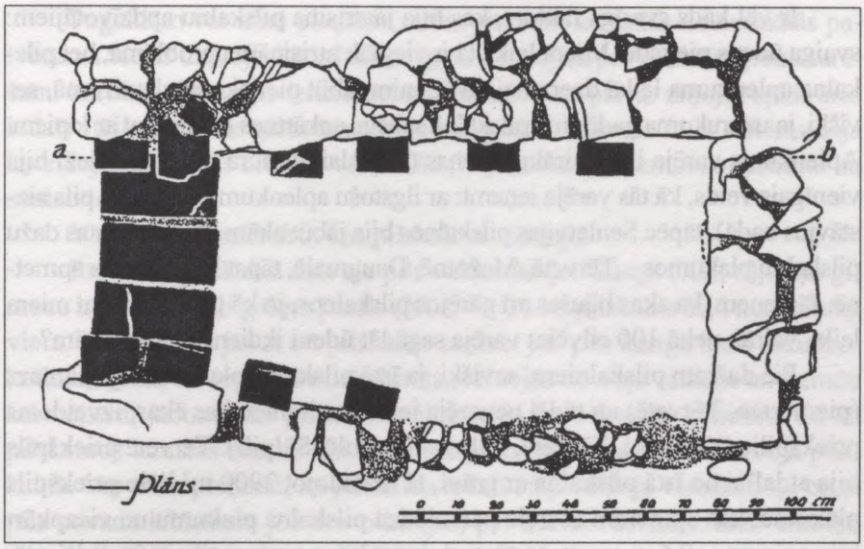

29. Mežotnes pilskalna 13. gs. krāsns pamati

Arheologi F. Balodis un E. Šnore aizrādījuši, ka pilskalnos vēl nav atrastas dižciltīgo mītnes: konkrēti Jersikas Visvalža un Tērvetes Viestarta un Nameiša pilīs.[99] Te varētu vispirms aizrādīt, ka vēl līdz šim neviena Senlatvijas pilskalna plakums nav pilnīgi atklāts un izpētīts; tomēr, manuprāt, tiešākā atbilde uz jautājumu par pilskalna mazajām celtnēm būs meklējama to apsildīšanā: ar akmeņu krāvuma krāsni vai māla kleķa krāsni bez dūmvada nevarēja apsildīt lielu telpu, arī krāsns izmērus nevarēja palielināt, jo jau tā krāsns aizņēma lielu istabas daļu. Bez tam krāsnij un pavardam bez skursteņa bija ļoti liela uguns nedrošība, viegli varēja izcelties ugunsgrēks, un vienmēr ir vieglāk paciest mazas ēkas nodegšanu – to vieglāk arī atjaunot – nekā lielas. Tāpēc seno latviešu kungiem un piļu valdniekiem bija jāiztiek ar pieticīgu dūmistabu vai dūmistabām (Talsu pilskalnā divistabu celtne bija 9,5 x 4,5 m liela, ar pagrabu un labības noliktavu[100]), bez lielām telpām, bez augstiem griestiem. Ka senlatvieši pratuši celt divstāvu guļkoku būves un plašas izbūves, liecina pilskalnu vārtu torņi un uz vaļņiem izbūvētas lielās un spēcīgās koka apkārtsienas.

Otrs šķērslis lielāku un no ugunsgrēka drošāku ēku būvēšanai bija senlatviešu neprašana par saistvielu lietot kaļķus, t.i., celt mūra ēkas.

Tāpēc, ja ar pili saprot "nocietinātu celtni", "augstmaņu mājokli", lielu, grezni būvētu mītni vai vispār monumentālu celtni,[101] nav pamata senlatviešu pilskalnus saukt par pilīm (kā to dara hronists Indriķis), jo Senlatvijas pilskalni bija tikai nocietinātas dzīvesvietas bez monumentālām celtnēm. Ja arī runātu par Senlatvijas pilīm, tad ar tām būtu jāsaprot tikai pilskalnu nocietinājumi, nevis ēkas pilskalnu plakumos.

Ir vēl kāds svarīgs faktors, kas bija jāatrisina pilskalnu apdzīvotājiem: svaiga ūdens piegāde. Miera laikā tā ir vieglāk atrisināma problēma, bet pilskalna aplenkuma laikā dzeramajam ūdenim jābūt pietiekamā daudzumā, sevišķi, ja uzbrukuma gadījumā pilskalnā sabēga apkārtnes ļaudis, pat ar lopiem. Aplenkums varēja ilgt vairākas dienas (viduslaiku mūra pilīm tas bieži bija vienīgais veids, kā tās varēja ieņemt: ar ilgstošu aplenkumu izmērdēt pils aizstāvjus badā), tāpēc Senlatvijas pilskalnos bija jābūt akām. Akas atrastas dažu pilskalnu plakumos – Tērvetē, Mežotnē, Daugmalē, tāpat Mārtiņsalas apmetnē. Jāpieņem, ka akas bijušas arī pārējos pilskalnos, jo kā gan citādi pat miera laikā vairāk nekā 100 cilvēku varēja sagādāt ūdeni ikdienas vajadzībām?

Pie dažiem pilskalniem, sevišķi, ja īstā pilskalna plakums bija pamazs (piemēram, Tērvetē) un tādēļ nevarēja ietvert saimniecības ēkas, izveidotas priekšpilis (Koknesē, Tērvetē, Talsos, Matkulē, Sēlpilī). Tērvetē priekšpils bija atdalīta no īstā pilskalna ar grāvi, tā izveidojot 2900 m^2 lielu priekšpils plakumu, kas apmēram trīsreiz pārsniedza pilskalna plakumu un visapkārt bija apjozts ar 0,6 m augstu māla valni; tas bija uzmests tikai 13. gadsimtā. Uz vaļņa bija izbūvēta guļkoku aizsargsiena, kuras malas apmestas māliem. Priekšpils plakums bijis intensīvi apdzīvots 11.–13. gs., atstājot 1,5 m biezu kultūrslāni. Ēkas, kā visur, bija mazas (6 x 4 m, 6 x 5 m), celtas guļkoku būvē, ar māla krāsnīm. Talsos priekšpils bijusi nocietināta terasēm; Kokneses priekšpilī atklāti dzīvojamo un saimniecības ēku kompleksi, pat ar kokiem noklātām ietvēm jeb celiņiem; atrasta arī kāda divtelpu celtne, kurā bijis tikai viens pavards vai krāsns. Priekšpilīs atklātas kūtis, laidars, tāpat amatnieku darbnīcas. Priekšpils nocietinājumi kopā ar pilskalna nocietinājumiem veidoja attiecīgas apmetnes aizsardzības sistēmu.

Bez nocietinātiem pilskalniem ar pastāvīgi apdzīvotām ēkām arheologi vēl izšķir nocietinātas patvēruma vietas jeb pilskalnus, kas nav tikuši pastāvīgi apdzīvoti, bet kuros – tiek pieņemts – senlatvieši meklējuši patvērumu uzbrukuma gadījumā (Ernests Brastiņš tās sauc par pilenēm). Tomēr ar patvēruma pilskalnu "nav jāsaprot pilnīgi neapdzīvots nocietinājums. Tā raksturīga pazīme ir mazintensīva apdzīvotība, kam reāli atbilst plāns kultūrslānis ar niecīgu atradumu skaitu."[102]

Šādu nocietinātu patvēruma vietu Senlatvijā bija ap 100;[103] tā kā tikai pāris šādos pilskalnos (Durbes Šilderos un Gramzdas Saulītēnu purvā) ir izdarīti nelieli izrakumi, tad ne vienmēr iespējams noteikt, vai pēc ārējām pazīmēm kāds pilskalns bijis pastāvīgi apdzīvots vai izmantots tikai uzbrukuma gadījumā. Saulītēnu izrakumu vadītājs arheologs P. Stepiņš, izpētot 10 m^2 lielu laukumu ar kultūrslāni līdz 25 cm dziļumam, atklāja pārogļojušos miežu, rudzu, kviešu graudus, pupas un zirņus, kā arī akmeņu krāvuma pavardu, kuršiem raksturīgas māla trauku lauskas, vērpjamās vārpstas skriemelīti, stikla krellīti un galodas fragmentu. Seklais kultūrslānis un purvainā apkārtne vedinājusi P. Stepiņu atzīt, ka nocietinātā apmetne izmantota tikai kara laika patvērumam, nevis par pastāvīgu dzīvesvietu.[104]

Pagaidām var tikai pieņemt, nevis pierādīt, ka šādās nocietinātās patvēruma vietās dzīvojis kāds lauksargs, kas rūpējies par nocietinājumu turēšanu kārtībā, uzmanījis ienaidnieka tuvošanos un par to ziņojis apkārtnes iedzīvotājiem, lai tie glābtos un pulcētos pilenē. Vismaz šādu sistēmu bija izveidojis Livonijas ordenis vācu laikā,[105] jādomā, pārņemot šo institūtu no senlatviešiem.

Vēl būtu jānoskaidro, kas pilskalnos dzīvoja.

Protams, pilskalnā dzīvoja pils valdnieks jeb kungs (XII, 6), viņa ģimene un saimes jeb galma ļaudis (XIII, 4). Tā kā pilskalns bija nocietināta vieta, tad tajā bija jābūt arī pilskalna sardzei jeb pils kunga kara draudzes kodolam, kas, kā iepriekš noskaidrots, veidojās no viņa radiem un neradu karotājiem; jādomā, ka pilskalnā vēl dzīvoja kara draugu ģimenes. Tā kā pilskalnos atrastas amatnieku darbnīcas, jāpieņem, ka arī tie dzīvoja pilskalnā. Var tālāk pieņemt, ka pilskalna iedzīvotāji veidoja vismaz daļu no tā pils novada labiešiem jeb aristokrātijas, par kuriem dažkārt runā "Indriķa hronika" (II, 2; IV, 4; X, 14; XXVIII, 5; XXIX, 5).

Pils kungs un karaļvalsts

Jau minēts, ka pilskalnā jeb kara draudzes administratīvajā centrā dzīvoja pils kungs, kas vadīja savus kara draugus un draudzes karavīrus karā; jāpieņem, ka viņš bija arī sava pils novada administrators. Karapulku vadonis, lat. *dux*, vairākkārt minēts "Indriķa hronikā", un šis nosaukums attiecināts gan uz vāciem, gan latviešiem, tāpēc ar Indriķa *dux* jāsaprot nevis Vakareiropas augstmanis hercogs, bet gan karaspēka vadonis (X, 10; IX, 3; XIII, 4).

Kā paši senlatvieši saukuši savu pils kungu, mēs nezinām. "Indriķa hronikā" visparastākais apzīmējums ir *senior* – vecākais. Tā hronists runā par latviešu vecākajiem Rūsiņu no Sateklas pils, Varidoti no Autines un Tālivaldi no Beverīnas (*seniores Leththorum, Russinus de castro Sotecle, Waridote de Autine, Talibaldus de Beverin*, XII, 6).[106]

Kādas bija pils kunga saites ar cilti jeb zemi un maztautu?

Ja augstākais, ko maztauta varēja sasniegt, bija nodibināt savu vienotu valsti,[107] tad būtu jājautā, vai kāds no Senlatvijas pils kungiem valdīja pār visu maztautu.

Par kuršiem zināms, ka 1230. gada 28. decembrī viņiem bija karalis Lamekins *(Lammekinus rex)*, kas valdīja pār 14 Rietumkursas kiligundām jeb kara draudzēm,[108] kuras A. Švābe un Ē. Mugurēvičs lokalizējuši Ventavā, Ziemeļpiemarē un Rietumbandavā;[109] tātad Kursas lielākā daļa neatradās Lamekina varā.

Otrs latviešu kungs, kam bija sava karaļvalsts, – Jersikas Visvaldis. Starp citu, bez kuršu Lamekina Jersikas latgaļu kungs Visvaldis ir vienīgais

Senlatvijas valdnieks, kas sava laika dokumentos titulēts tikai par karali. Arī hronists Indriķis viņu regulāri sauc par Jersikas karali *(rex de Gercike)*, viņam ir karaļvalsts *(regnum)*, sieva karaliene (*regina*, XIII, 4) un sava pils (*castrum Gercike*, XVIII, 4); viņš ir sava karaspēka vadonis (*dux exercitus*, XIII, 4). Pie Jersikas pilskalna atradās Jersikas pilsēta, ko Visvaldis sauca par savu tēvu mantojumu, un viņa karaļvalsts iedzīvotāji bija viņa cilts un viņa tauta (*gens* un *populus*, XIII, 4); hronists lieto abus šos vārdus blakus teikumos. Un tomēr Jersikas karaļvalsts neaizņēma visu latgaļu apdzīvoto zemi, tikai tās dienvidu daļu,[110] Jersikas valsts austrumu robeža nav zināma.[111]

Ziemeļlatgaļu lielākā valsts bija "zeme, ko sauc par Tālavu" *(terram, que Tolowa dicitur)*;[112] "Indriķa hronikā" tā dēvēta gan par zemi (XX, 5), gan provinci (XXIX, 3), un tās robeža dienvidos bija Jersikas karaļvalsts, ziemeļos – igauņu zemes. Austrumos Tālavai bija "zeme, kas tiek saukta par Adzeli".[113] Sekojot Kursas zemju paraugam, būtu jāpieņem, ka Adzele bija cita latgaļu zeme – tātad teorētiski citas latgaļu cilts teritorija, kas pakļauta Tālavai, jo abas šīs zemes minētas vienā zemju dalāmajā grāmatā.[114] Tālavas kungs bija Tālivaldis (*Thalibaldi de Tolowe*, XVIII, 3), kuram bija sēdeklis Beverīnas pilī (*Talibaldus de Beverin*, XII, 6). Hronists sauc Tālivaldi arī par Trikātas provinces vecāko (XVII, 2); tātad Trikāta bija novads jeb zeme Tālavā. Ir zināms, ka Tālivalža valstī atsevišķus novadus pārvaldīja viņa dēli (XVIII, 3), tātad Tālivaldis turēja savu valsti par dzimtu. Kāpēc hronists Indriķis nesauc Tālivaldi par karali, nav noskaidrojams; tāpat Tālivalža vārds nav minēts nevienā dokumentā.

No Jersikas un Tālavas dalāmajām grāmatām tomēr skaidri saprotams, ka latgaļiem nebija vienotas valsts.

No zemgaļu kungiem bīskapa Alberta un hronista Indriķa laikabiedrs bija "Zemgales augstdzimušais, vārdā Viestarts" (*Viesthardus nomine, major natu de Semigallia*, IX, 2), kura vārds tāpat nav minēts nevienā dokumentā. Hronists Indriķis viņu sauc arī par "zemgaļu karavadoni" (*dux Semigallorum*, IX, 5; XII, 2) un par zemgaļu princi jeb firstu (*Viesthardus Semigallorum princeps*, XXIX, 4; X, 10). "Atskaņu hronikā" Viestarts saukts par karali (*Vester den konic*, 1700. rinda). Lai gan Zemgali Indriķis sauc par zemi (*terram Semigallorum*, XII, 2), no hronikas apraksta par vācu uzbrukumu Mežotnes pilij 1219. gadā redzams, ka Viestarts bija tikai Tērvetes novada kungs (*Vesthardus, senior aliorum Semigallorum de vicina provincia, que Thervetene vocatur*, XXIII, 4). Šis kaimiņu novads jeb province bija Mežotne (*Mesiothe .. provincie*, XXIII, 3). No hronikas arī redzams, ka Tērvetes kungs Viestarts bijis skaudīgs pret Mežotnes zemgaļiem, jo 1220. gada karā pie Mežotnes pils Viestarts negāja palīgā saviem tautas brāļiem mežotniešiem un no cīņas atturējās (XXIII, 8).

Viestarts bija Tērvetes kungs 13. gs. pirmajā ceturksnī, bet Nameisis – Tērvetes valdnieks ap gadsimta beigām (*Nameise .. houbet was zû Terwetein*, 9193.–9194. rinda). Franciska no Moliano 1312. gada izmeklēšanas

protokolā Rīgas dominikāņu mūks Veseris *(Wesserus)* ar dzīvesvietu Turaidā un Falkenavas Cisterciešu ordeņa mūks Indriķis godina Nameisi par *rex nomine Nameyxe*.[115] Tātad arī zemgaļiem nebija savas vienotas valsts.

No visām Senlatvijas maztautām valstiski vismazāk vienoti būs bijuši lībji: viņiem bija cits no cita neatkarīgi kungi Ikšķilē, Lielvārdē, Aizkrauklē, Salā (Mārtiņsalā), Rīgā, Turaidā, Sateselē un, protams, Ziemeļkursā, par kuriem mēs nekā nezinām. Tā "Indriķa hronika" runā par lībju kungu Kaupu, saucot viņu *quasi rex et senior Lyvonum de Thoreyda* (VII, 3) – tātad "it kā karalis un Turaidas lībju vecākais".

Attiecībā uz karaļa titulu būtu jāpiezīmē, ka hronists Indriķis Novgorodas un Kijevas krievu valdniekus sauc par *rex magnus* jeb lielkaraļiem, bet Novgorodai pakļauto Pleskavas valdnieku – par *rex*. Tāpad par lielkarali saukts Polockas valdnieks, kas bija Piedaugavas lībju meslu kungs. No tā būtu jāsecina, ka Indriķim karalis ir valdnieks, kam bija sava valsts, bet kam varēja būt meslu kungs, t.i., valdnieks, kas vismaz nomināli atzina kādu spēcīgāku karali par savu virskungu (XIV, 2; XXVI, 1; XI, 9).

Rezumējot visu teikto par Senlatvijas sociālo un militārpolitisko iekārtu pirms vācu ienākšanas, varētu sacīt, ka plašākā sociālā vienība Senlatvijā bija atsevišķās maztautas – kurši, zemgaļi, latgaļi, sēļi un lībji, kas tālāk dalījās ciltīs, kurām bija sava teritorija jeb "zeme", jeb valsts. Tām blakus atrodam militārpolitiskas savienības – kara draudzes jeb pils novadus, kuru pastāvēšanā radniecības princips vairs nebija svarīgs faktors, bet kur izšķirēja loma piederēja ieroču brālībai. Atsevišķu kara draudžu vadoņiem jeb kungiem bija izdevies apvienot daudzas kara draudzes vairākās ciltīs (kā Lamekinam un Visvaldim) vai tikai savā ciltī (kā Viestartam) un izveidot militārvalstisku organismu, ko hronisti dēvē par karaļvalsti. Šīm vārdā nosauktajām karaļvalstīm, šķiet, blakus statāmi zemgaļu kungu Viestarta un Nameiša un latgaļu kunga Tālivalža pārvaldītie valstiskie veidojumi, jo, lai gan ne Nameisis, nedz Tālivaldis nav saukti par karaļiem, tomēr apraksti par viņiem atbilst pārējo karaļu varai, funkcijām un teritorijai. Tātad vāci, sākot Senlatvijas iekarošanu, atrada priekšā militārpolitiskas organizācijas, ko iekarotāji identificēja par valdnieku valstīm resp. karaļvalstīm, kas pastāvēja kā kuršiem, tā latgaļiem un lībjiem, un laikam arī zemgaļiem. Vai karaļvalstis bija organizētas tikai no kara draudzēm jeb vai tām bija arī saites ar cilts sabiedrību, to iekarotāji savās liecībās pratuši tik labi noslēpt, ka tas šodien nav vairs noskaidrojams.

Senlatvijas maztautu sociālo un militārpolitisko struktūru varētu shematiski attēlot diagrammā, kas aplūkojama 80. lpp. (20. att.).

Vēl varētu jautāt: uz kādas attīstības pakāpes atradās senlatviešu politiskā struktūra 12. gs. salīdzinājumā ar Vakar- un Dienvideiropu, ieskaitot Angliju? Varbūt, no vienas puses, vistuvāk tā atradās ģermāņu tautām tūliņ pēc tautu staigāšanas laikiem, kad atsevišķās ģermāņu ciltis un tautas 6. un 7. gs. bija nometušās jaunajās dzīvesvietās un sāka dibināt savas valstis, kā,

piemēram, angļu-sakši Anglijā, rietumfranki jeb saliešu franki Gallijā, ostgoti un langobardi Itālijā. Arī kuršu un latgaļu ciltis, pēc arheologu domām, vēl 9.–10. gs. atradās staigāšanas periodā un tikai 11. gs. sasniedza savas 12. gs. ziemeļu robežas, tāpēc kuršu un latgaļu militārā organizācija un valstis ziemeļos varēja veidoties tikai 12. gadsimtā. Tas varbūt ir viens no izskaidrojumiem, kāpēc vācu iekarotājiem 13. gs. dienvidlatgaļu Jersika bija karaļvalsts, bet ziemeļlatgaļu Tālava vēl nebija paspējusi par tādu izveidoties. Līdzīgs stāvoklis laikam būs bijis ar Lamekina valsti Rietumkursā (kas neietvēra Vanemani), jo ziemeļaustrumu Kursā dzīvojošie lībji (jeb sāmi) vēl nebija kuronizēti un iekļauti Lamekina valstī. Tāpat dienvidos zemgaļi, kas bija apmetušies savās jaunajās dzīvesvietās 9. gs., jau bija paguvuši izveidot stipru militārpolitisku organizāciju Rietumzemgalē Viestarta laikā 13. gs. sākumā.

Bet, no otras puses, jāpatur vērā, ka īstās vācu tautas – švābi jeb alemaņi, sakši, bavārieši, tīringieši un austrumfranki (ap Reinas un Mainas sateku) – pēc Kārļa Lielā ķeizarvalsts sabrukšanas vēl 10. gs. dzīvoja cilšu hercogistēs (*Stammesherzogtümer*[116]) un tikai pirmā vācu ķeizara Oto I Lielā (936–973, ķeizars kopš 962) laikā tika saliedētas vienā vācu valstī. Tātad senlatviešu tautas vācu iekarošanas sākumā 12. gs. beigās politiskā organizācijā atpalika no vāciem par apmēram diviem gadsimtiem. Vēl jāpatur vērā, ka senlatviešu ciltis un maztautas skaitliski bija nesamērojami mazākas – tātad militāri nespēcīgākas – par vācu ciltīm un tautām 10. gadsimtā.

Senpilsētas un ostas

Ar pilsētu vēsturiski saprot relatīvi mazu, bet biezi apdzīvotu vietu, kuras iedzīvotāji iegūst savas iztikas lielāko daļu ar nodarbošanos, kas nav saistīta ar lauksaimniecību. Parasti pilsētu iedzīvotāji ir tirgotāji, amatnieki, brīvo profesiju pārstāvji (kādu, protams, Senlatvijā nebija).

Ar ciemu – pretstatā pilsētai – saprot biezi apdzīvotu vietu, kuras iedzīvotāju galvenā nodarbošanās ir lauksaimniecība (zvejniecība šajā kontekstā uzlūkojama par lauksaimniecības blakusnozari) un kurus saista izcelšanās no īsta vai iedomāta senča.

Ja pilsētā dzīvoja amatnieki un tirgotāji, tad ar to nebūt nav teikts, ka pilsētu iedzīvotāji nav nodarbojušies ar lauksaimniecību: viduslaikos[117] bija gluži parasts, ka pilsētu iedzīvotājiem pie mājām bija dārziņi, ka viņi turēja mājlopus (cūkas, govis, aitas), mājputnus (vistas, zosis) un, protams, zirgu, kas bija svarīgākais transportlīdzeklis. Tāpēc vairākām viduslaiku pilsētas saimēm bija savs zirgs līdz ar stalli un siena šķūni. Bez tam daudziem pilsētas namīpašniekiem bija dārzi un pat zemes gabali (aramzeme, bet visbiežāk pļavas) ārpus pilsētas robežām, t.s. pilsētas lauku novadā, jo, ko

pilsētas iedzīvotājs varēja izaudzēt pats, tas nebija jāpērk (un viduslaikos nauda bija apgrozībā maz) vai jāmaina pret lauku iedzīvotāju ražojumiem.[118] Tā kā pilsētas atradās arī pie upēm un ezeriem, to iedzīvotājiem nebija sveša zvejniecība.

Ar senpilsētu Senlatvijā būtu jāsaprot iezemiešu amatnieku un tirgotāju relatīvi maza apmetne, kuras iemītnieki bez savas galvenās nodarbošanās nodevās arī iztikas sagādāšanai ar lauksaimniecību un zvejniecību: senpilsēta atspoguļo ciema izaugšanas procesu par pilsētu.

Kur senpilsētas sāka veidoties? – Ļoti bieži pilīs vai nocietināto piļu pievārtē, jo tās vislabāk varēja sagādāt amatniekiem un tirgotājiem drošību un nosargāt viņu darbnīcas un preču noliktavas.[119] Pieaugot amatnieku un tirgotāju skaitam, pašā pilī vai pilskalnā pietrūka vietas, tāpēc viņi pamazām sāka apmesties arī ārpus pils, veidojot priekšpili,[120] no kuras laika gaitā izauga pilsēta ārpus tiešās pils teritorijas.[121] Lai pasargātu šādas pilsētas iedzīvotājus no ārējā uzbrukuma, viņu apmetni palaikam apjoza ar valni un sētu (žogu);[122] Rietumeiropā, kur pazina mūrēšanas māku ar kaļķi un cementu, tā radās pilsētas mūris ar vairākiem vārtiem.

Bet pilsētas varēja izaugt arī pie satiksmes ceļu mezgliem bez pilskalniem vai pilīm,[123] ja tur bija izveidojusies izdevīga tirdzniecības vai amatniecības ražojumu apmaiņas vieta. Šādi ceļu mezgli varēja rasties gan pie sauszemes ceļu krustcelēm, gan pie upju satekām, gan pie upju brasliem[124] un tiltiem[125] vai viegli šķērsojamām vietām (Jersika un Dignāja; Sēlpils un Oliņkalns; Daugmale un Salaspils). Vietas, kur apmetās amatnieki un tirgotāji, viduslaiku latīņu tekstos sauktas *portus*[126] (no lat. *portare* – nest līdzi, atnest; *portitor* – muitnieks, nesējs, pārcēlājs) – osta, patvēruma vieta, noliktava, piestātne, pārceltuve, tirgotāju apmetne,[127] un viduslaiku tekstos *portus* bieži nozīmēja pilsētu.[128] Blakus jūras ostai *portus* varēja nozīmēt arī sauszemes tirgus vietu, sevišķi kādas upes krastā[129] bez pils. Par šādu raksturīgu viduslaiku tirgus vietu izauga vācu Rīga smilšainā un purvainā līdzenumā pie Daugavas lejteces.

Senpilsētas ir pastāvējušas pie daudziem Latvijas pilskalniem, kā arī gar Daugavas krastiem, no kurām laikam vislielākā atradās pie Jersikas pilskalna – ap 10 ha,[130] bet tā ļoti postīta – "senpilsētas kultūrslānis ir pilnīgi norakts, ņemot smiltis bijušā kolhoza vajadzībām".[131] No "Indriķa hronikas" zināms, ka tā bijusi apjozta ar sētu (valni?), kurā bija vārti. Pilsētā bija vismaz divas pareizticīgo baznīcas (XIII, 4), un tajā dzīvoja arī krievu tirgotāji, kurus apsargāja krievu garnizons.[132]

Visplašākie izrakumi Latvijas senpilsētās izdarīti Sabilē no 1975. līdz 1979. gadam arheologa Ē. Mugurēviča vadībā. Senpilsēta atradās pilskalna ziemeļaustrumu pakājē, un no tās ap 1 ha lielās platības izpētīta apmēram puse – 4000 m^2. Izrakumos noskaidrots, ka 12. gs. senpilsētas dienvidaustrumu puse bijusi nocietināta ar mietu žogu un diviem aizsarggrāvjiem; tā apdzīvota, sākot ar 11. gs. (vienlaicīgi ar Sabiles pilskalnu), un tās

iedzīvotāji (līdz 13. gs.) bijuši lībji un pārkuršoti lībji. Uz šo apdzīvotības periodu attiecināmas paliekas no 20 zemē iedziļinātām celtnēm, kas visbiežāk apsildītas ar pavardu, dažkārt ar māla kleķa krāsnīm; pavardi bieži atradušies arī ārpus celtnēm.

Iegūto senlietu klāstā procentuāli vairāk ir ar amatniecību saistāmu priekšmetu. Senpilsētas amatnieki no vietējās purva rūdas ieguvuši jēldzelzi. Par to liecina atsegtā 12. gs. dzelzs ieguves krāsns, ap kuru bija simtiem dzelzs sārņu un krica[133] gabalu, kopsvarā 110 kg. "Par krāsaino metālu apstrādi liecina atrastās lejamveidnītes (5) un tīģelītis. Vērpjamās vārpstas skriemeļi gatavoti gan no plienakmens (12), gan kaula (5), par aušanu vertikālajos stāvos liecina māla atsvari (17)."[134]

Par senpilsētu jāuzskata arī 1972. gadā arheoloģes J. Daigas pētītā lībju Kābeļu apmetne, kas atradās starp Laukskolu un Ikšķili un bija 1 km gara un līdz 60 m plata, situēta pašā Daugavas malā, netālu no Kābeļu uzkalniņu kapulauka. Senpilsētas koka celtnes izrakumu laikā jau bija iznīkušas, tās stāvējušas nelielās grupās; pavardi konstatēti ļoti cieši cits pie cita; atklātas arī blīvi izvietotas akmeņu krāsnis. Senpilsētas iedzīvotāji nodarbojušies ar zemkopību, lopkopību, zvejniecību, amatniecību un tirdzniecību. Atrastas melno un krāsaino metālu apstrādes liecības, tāpat podnieka ripa un vertikālo aužamo stāvu atsvari. Par lībju tirdzniecību liecina ažūra piekariņš un liels neapstrādāta dzintara depozīts – vesels maiss, kas svēra 25 kg. Tāpat senpilsētā atrasti dažādi sadzīves priekšmeti: naži, dzirkles, īleni, slīmesti, šķiļamdzelzis, cirvji, slēdzenes, naglas, kabes, adatas, ķemmes; arī rotaslietas, bultas gals un pieši. Par lībju zvejniecību liecina iegūtie zivju kauli: stores, līdakas, asari, raudas, vimbas, plauži, līņi, pliči, zandarti un spāres. J. Daiga lielāko daļu atradumu datē ar laiku līdz 13. gs.;[135] lai gan J. Daiga lībju apmetni sauc par ciemu, tā tomēr būs uzlūkojama par senpilsētu, līdzīgi kā Rauši Doles salā un Laukskola iepretī Daugmalei (sk. tālāk par ostām).

Pārējās zināmās senpilsētās izrakumi nav izdarīti vai tie bijuši tik maznozīmīgi un apraksti par tiem tik nepilnīgi, ka nav devuši nekādu jaunu ziņu.[136] Zīmīgi gan, ka gandrīz visas pētītās senpilsētas piederēja lībjiem.

No ostām Senlatvijā pazīstamākās bija Rīgas un Zemgales ostas.

Rīgu kā ostu hronists Indriķis min jau bīskapa Bertolda laikā 1198. gadā, sacīdams, ka Bertolds, pats dodoties ar karaspēku pret Salu (tag. Mārtiņsalu), kuģus neapdomīgi bija atstājis iepakaļ un, tā kā bez kuģiem salieši nekā nevarēja padarīt, "viņš ar karaspēku atgriezās Rīgas vietā un apspriedās ar savējiem" (II, 4). No šī stāstījuma būtu jāsaprot, ka kuģus Bertolds bija atstājis Rīgā – Rīgas ostā. Tālākajās nodaļās hronists runā par Rīgas ezeru (*Riga lacu*, IV, 5), ko arheologi identificējuši ar aizbērtās Rīdzenes jeb Rīgas upes lejteci, pie kuras "tika celta Rīgas pilsēta",[137] jo tā "varēja būt kuģu osta" (V, 1).

XIX. Senlatvijas iespējamās senpilsētas

1. Klaipēda – Lietuvā
2. Impilte – Lietuvā
3. Apūle – Lietuvā
4. Vārtaja – Lietuvā
5. Grobiņa
6. Turlavas pilskalns
7. Mazsāliju pilskalns
8. Kuldīga
9. Padures pilskalns
10. Lagzdīnes pilskalns
11. Ugāles pilskalns
12. Talsi
13. Mežītes pilskalns
14. Sabile
15. Kandava
16. Matkule
17. Incēnu pilskalns
18. Spārnukalns
19. Dobele
20. Tērvete
21. Silenes pilskalns
22. Mežotne
23. Rīga
24. Daugmales pilskalns
25. Ķenteskalns (apdzīvots līdz 9. gs. sāk.)
26. Lielvārde
27. Lindes pilskalns Birzgales pag.
28. Aizkraukle
29. "Lielā vīra gulta" – pilskalns Suntažu pag.
30. Satesele
31. Turaida (Kaupa pils), uz kuras celta bīskapa pils
32. Viešu kalns Turaidā
33. Bataŗejas kalns Mazstraupē
34. Ērgļu kalni Mazstraupē
35. Limbaži
36. Kūduma Baznīckalns
37. Trikāta
38. Vijciems
39. Cērtenes pilskalns
40. Rauna
41. Dzērbenes pilskalns "Augstais kalns"
42. Alūksne
43. Cesvaine
44. Piebalgas Griškas kalns
45. Lauteres pilskalns
46. Bērzaunes Aronas kalns
47. Ērgļu Skanstes kalniņi
48. Koknese
49. Oliņkalns
50. Sēlpils
51. Kņāvu kalns
52. Margas kalns
53. Kaldabruņas pilskalns
54. Pilskalnes Bataŗejas kalns
55. Pilskalnes Zamečkas kalns
56. Skrudalienas Strautiņi
57. Jersika
58. Krāslavas Šokolādes kalns
59. Grundānu pilskalns
60. Pustiņas pilskalns
61. Gaisa kalns pie Bautenišķiem
62. Pilskalns pie Žaunerāniem
63. Gorodok pie Stanovišķiem
64. Gorodok pie Blaževičiem
65. Dagdas Lubānas kalns
66. Ūdrāju Dubanka Ezernieku pag.
67. Augstais kalns pie Goveikiem
68. Kaunatas Vecslabadas pilskalns
69. Šelupinku Ķīšukalns
70. Ludza
71. Rēzekne
72. Pilskalns Ozolmuižā pie Rēzeknes
73. Piziču pilskalns Viļānu pag.

Arheoloģiskajos izrakumos Rīdzenes upes vietā noskaidrots, ka viduslaikos tās grīva bijusi kuģojama no Daugavas "vismaz līdz pat tagadējai Zirgu ielai", un par to, ka tā tiešām tikusi izmantota par ostu vācu laikā, liecina upes gultnē atrastie trīs nogrimušo kuģu vraki.[138] Izrakumi arī liecina, ka pirmsvācu laikā Rīdzenes upes labais krasts, kur atradās divas iezemiešu apmetnes, nav bijis nostiprināts, bet pret tag. Alberta laukumu no līdzenās krastmalas uz upes vidu gājušas divas tagad nopuvušu stabu rindas apmēram 1,5 m attālumā viena no otras; daļa stabu atradās zem 13. gs.

30. Tirgotāji Daugmales (Zemgales) ostā 12. gs.
mākslinieces A. Alksnes-Alksnītes skatījumā

krastmalas uzbēruma, tātad iedzīti upē jau pirms vācu laika, no kā arheologs A. Caune secina, ka uz tiem balstījušies šķērskoki, pār kuriem bijuši pārmesti dēļi, tā veidojot laipu jeb steķi, pie kura varēja piestāt lielāki tā laika kuģi,[139] kas gan nebija nekas vairāk kā palielas zvejnieku laivas. Arheoloģiskajos izrakumos noskaidrots, ka 12. gs. Rīgas osta bijusi 30–50 m plata (pie ietekas Daugavā ap 30–40 m plata) un ap 5 m dziļa[140] un tajā vienlaikus varēja iebraukt vairāki līdz 20 m gari kuģi.[141]

Tā kā intensīva Rīgas apdzīvotība (divas apmetnes) sākusies tikai 12. gs. – tātad pēcvikingu laikā, tad jāpieņem, ka zviedru vikingi Rīgas ostu nav izmantojuši; arī arheoloģiskajos izrakumos Rīgā nav atrasti vikingu

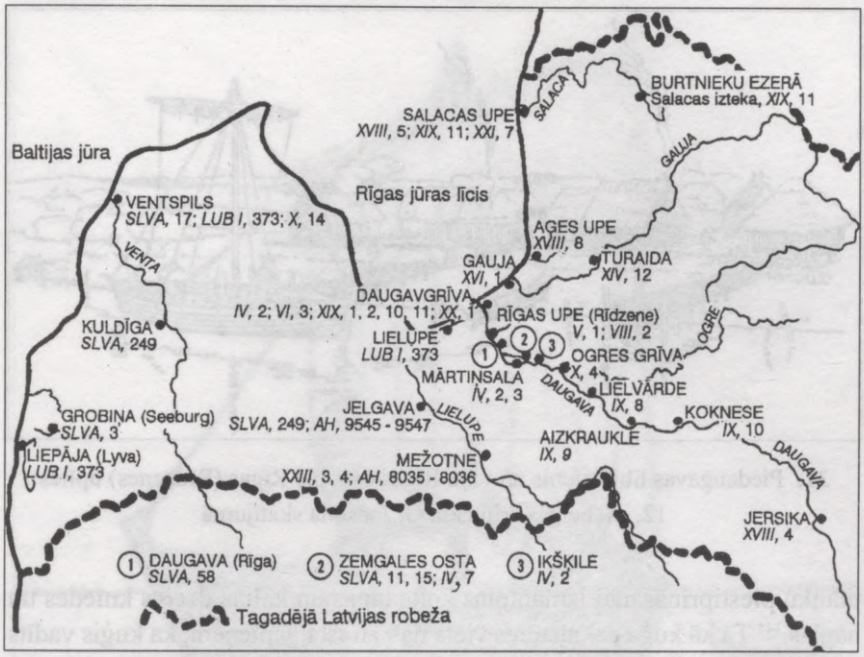

XX. Avotos minētās Senlatvijas ostas

laika priekšmeti.[142] Tāpēc jāpieņem, ka pirmo ostu Rīdzenes upes grīvā izveidoja Rīgā dzīvojošie iezemieši; vācu Lībekas tirgotāji, braucot tai garām uz Zemgales ostu Daugmalē, to atzina par piemērotu saviem kuģiem un tirdzniecības interesēm, tāpēc, pametot savu pirmo apmetni Ikšķilē, viņi pārcēla tirdzniecības centru uz pussalu starp Daugavu un Rīdzeni. Tas arī labi saprotams: Hanzas tirdzniecības kuģi, t.s. koges, būdami lielāki un ar dziļāku iegrimi nekā agrākie vikingu kuģi, nevarēja tikt garām (vismaz bez loča) Daugavas krācēm pie Rumbulas. Citiem vārdiem: vācu kolonisti, izvēloties ostas vietu, vienkārši pārņēma savā ziņā jau pastāvošo Rīgas iezemiešu ostu. (Par Rīgas ostas tālākajām gaitām sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 218.–226. lpp.)

Netālu no Rīdzenes kreisā krasta nostiprinājumiem Vaļņu, Rīdzenes un 13. janvāra (Kārļa) ielas krustojumā 1939. gada izrakumos atrasts apdedzis un avarējis ozolkoka kuģa vraks ar maksimālo garumu 16,95 m, platumu 4,30 m un borta augstumu 2,85 m[143] (tātad Rīdzene varēja būt ap 3 m dziļa); kuģis nogrimis, noslējies uz labajiem sāniem. Tam bijušas 20 ribas jeb brangas, pie kurām piestiprināti cits virs cita pārlaides jeb klinkera tehnikā 12 plēsti ārējās apšuves dēļi, ap 30–40 cm plati un ap 3 cm biezi.[144] Kuģa iekšpuse uz ribām bijusi apšūta ar iekšējo plankojumu, skaitā pieciem un sešiem gareniskiem stiprinājuma saišķiem. Iekšējais apšuvums domāts preču pasargāšanai no saskares ar kuģa ārsienām, t.i., varbūtējas samirkšanas; ārsienu drīvējumam lietotas divkārši vītas auklas un audekls; dēļu un

31. Piedaugavas lībju ciems un viņu Rīgas osta pie Rīgas (Rīdzenes) upītes 12. gs. beigās arhitekta G. Jansona skatījumā

planku piestiprināšanai izmantotas koka tapas un kaltas dzelzs kniedes un naglas.[145] Tā kā kuģa pakaļstūres vieta nav atrasta, jāpieņem, ka kuģis vadīts ar sānstūri jeb lielu airi. Airējamo airu vietas un airētāju soli kuģī vairs nebija atrodami, jo vrakam trūka virsējā dēļa. Iespējams, airētāji solu vietā izmantojuši savas jūrnieku kastes. Tāpat arheologi konstatējuši, ka kuģim bijis nolaižams masts un vismaz daļējs klājs, kuģa stabilizēšanai ūdenī lietots balasts – dolomīta bluķi.[146]

Kuģa priekšgals bijis slaidi veidots, tātad domāts jūras viļņu šķelšanai.[147] Kuģim bijis arī ozolkoka enkurs, kam piestiprināti divi smagi akmens gremdekļi.[148] Arheologi pieņem, ka kuģis būvēts preču pārvadāšanai pa jūru un nogrimis Rīdzenē jau 12. gs., jo nedz zem kuģa, nedz tā tuvumā nav atrastas ķieģeļu šķembas, kas Rīdzenē sāka parādīties tikai 13. gs. līdz ar vācu Rīgas celšanu.[149]

Iespējams, Rīdzenē nogrimušais kuģis būvēts pēc skandināvu kuģu parauga, kas vikingu periodā (ap 750.–1100. g.) bija dominējošais kuģu tips Eiropas ziemeļos, ieskaitot Baltijas jūru.

Bet Rīgas osta bija vairāk Rīgas ciemu zvejnieku osta nekā tirdzniecības osta.

Senlatvijā pirms vācu agresijas sākuma par starptautisku tirgus vietu bija izaugusi Zemgales osta, ko arheologi (Francis Balodis, Ēvalds Mugurēvičs, Andris Caune, Arnis Radiņš, Guntis Zemītis) identificējuši ar Daugmales pilskalnu.

Vienīgā rakstītā liecība par Zemgales ostu ir "Indriķa hronikas" 4. nodaļas 7. paragrāfs. Tā kā šis ir grūti un dažādi interpretējams paragrāfs, dots tā pilns teksts (pamatā sekots Ā. Feldhūna tulkojumam):

"Par Zemgales ostas aizliegumu. Tāpat pēc Teodoriha uzstājīgā lūguma augsti cienījamais Romas krēsla bīskaps stingri, piedraudot ar baznī-

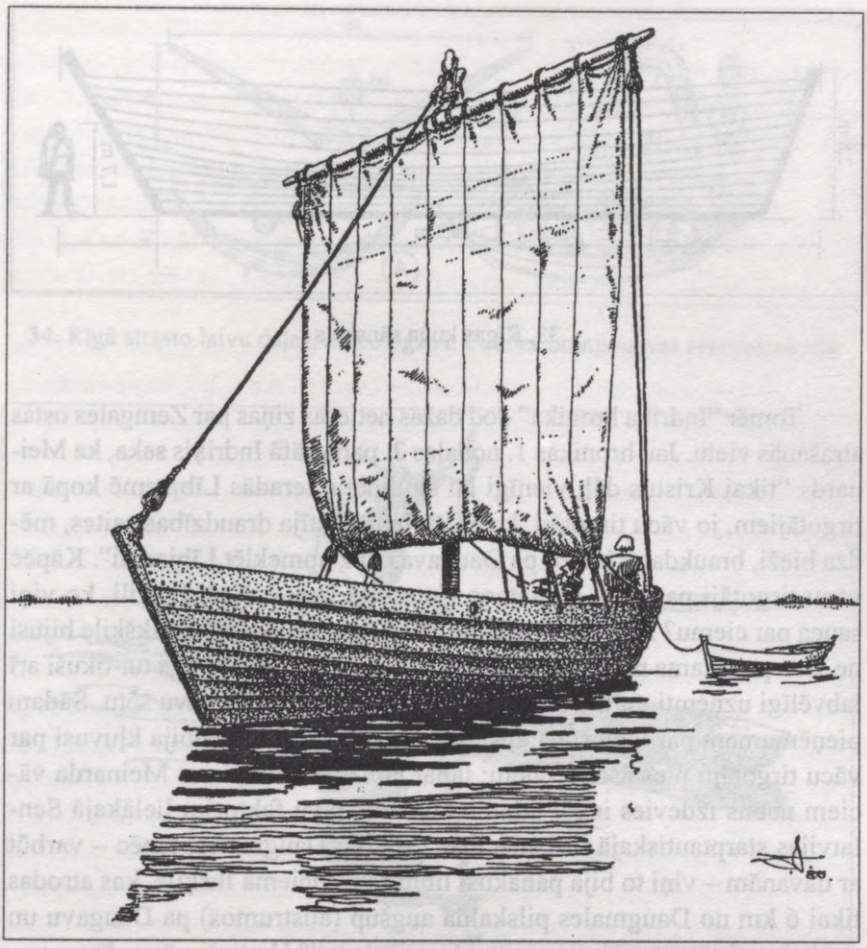

32. Rīgas kuģis arhitekta G. Jansona skatījumā

cas lāstu, aizliedza visiem, kas tirdzniecības nolūkā uzmeklēja Zemgali, izmantot turienes ostu. To vēlāk par pareizu atzina arī paši tirgotāji un ar kopīgu lēmumu šo ostu pasludināja par aizliegtu, tā ka ikvienam, kas turpmāk tirdzniecības nolūkā uzdrošinātos tajā iebraukt, tiktu atņemta manta un dzīvība. Tāpēc, kad vēlāk, divus gadus pēc pilsētas uzcelšanas, daži gribēja pārkāpt savu solījumu, visi tirgotāji sākumā uzstājīgi lūdza viņus nebraukt uz Zemgali. Tomēr šie, neievērodami pāvesta norādījumu un noniecinādami tirgotāju kopīgo lēmumu, ar savu kuģi aizbrauca lejup pa Daugavu. Citi, vērodami viņu pārdrošību, ar citiem kuģiem piebrauca viņiem klāt un uzbruka. Galu galā viņi saņēma ciet divus vīrus – loci un kuģa vadītāju – un sodīja tos ar nežēlīgu nāvi, bet pārējos piespieda atgriezties."

Vispirms jāaizrāda, ka attiecīgā pāvesta bulla nav atrasta, tāpat kā nav saglabājies rakstīts tirgotāju lēmums par ostas apmeklēšanas aizliegumu.

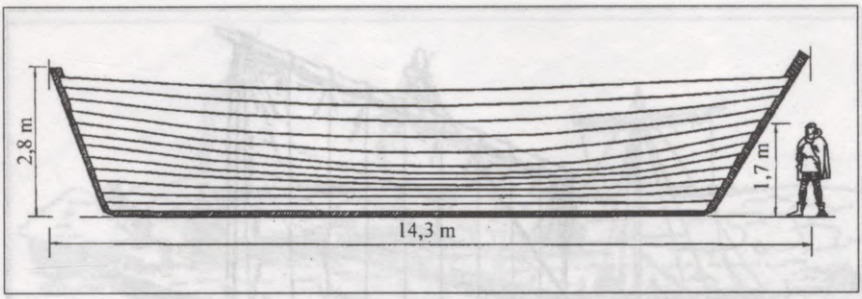

33. Rīgas kuģa sānskats

Tomēr "Indriķa hronika" dod dažas netiešas ziņas par Zemgales ostas atrašanās vietu. Jau hronikas 1. nodaļas 2. paragrāfā Indriķis saka, ka Meinards "tikai Kristus dēļ, vienīgi lai sludinātu, ieradās Lībjzemē kopā ar tirgotājiem, jo vācu tirgotāji, ko ar lībjiem saistīja draudzības saites, mēdza bieži, braukdami kuģos pa Daugavas upi, apmeklēt Lībjzemi". Kāpēc vācu tirgotāji par savu apmetnes vietu bija izraudzījuši Ikšķili, ko viņi sauca par ciemu? Loģiskākā atbilde, šķiet, būs tā, ka vāciem Ikšķile bijusi ne vien pazīstama no iepriekšējiem apciemojumiem, bet viņi tur tikuši arī labvēlīgi uzņemti un tirgotājiem tur izdevies nodibināt savu sētu. Šādam pieņēmumam par labu runā apstāklis, ka Rīga tad vēl nebija kļuvusi par vācu tirgotāju piestāšanās vietu; tāpat jāpieņem, ka pirms Meinarda vāciem nebūs izdevies iegūt atļauju izveidot savu faktoriju lielākajā Senlatvijas starptautiskajā tirdzniecības ostā pie Daugmales, tāpēc – varbūt ar dāvanām – viņi to bija panākuši lībju savrupciemā Ikšķilē, kas atrodas tikai 6 km no Daugmales pilskalna augšup (austrumos) pa Daugavu un nepieder pie Daugmales apmetņu kompleksa.[150] Un tieši vācu sētas atrašanās Ikšķilē lieku reizi liecina, ka Daugava pie Daugmales bija Zemgales osta, nevis Lielupe, jo vācu tirgotāji taču nebūtu izvēlējušies savu apmetni pie Daugavas, ja Zemgales osta būtu atradusies Lielupē; tad arī vāci būtu meklējuši vietu savai sētai Lielupes krastos, tuvu pie Zemgales ostas Lielupē. Pirmie vācu tirgotāji (pirms Meinarda) brauca uz Senlatviju – viņiem vēl svešu zemi, lai tirgotos, nevis lai dibinātu koloniju vai ieviestu kristīgo ticību! Bez tam, kā to liecina Indriķis, agrīno vācu tirgotāju tirdzniecības partneri bija lībji – un lībji nedzīvoja Zemgalē pie Lielupes.

Vēsturnieka uzmanību saista divi "Indriķa hronikas" teicieni: "tirdzniecības nolūkā uzmeklēja Zemgali" un "nebraukt uz Zemgali"; abās frāzēs ar Zemgali saprasta Zemgales osta. Šajā sakarā būtu jāmin hronikas 5. nodaļas 3. paragrāfs, kurā teikts, ka 1202. gadā leiši "ar lielu karaspēku devās lejup pa Daugavu un virzījās uz Zemgali". Bet, lai no Lietuvas iebrauktu Zemgalē, nav jāmaršē cauri Zemgalei līdz Daugavai un tad jādodas pa to lejup uz Zemgali! Un, ja atpakaļceļā no Zemgales leiši ir atradušies pie

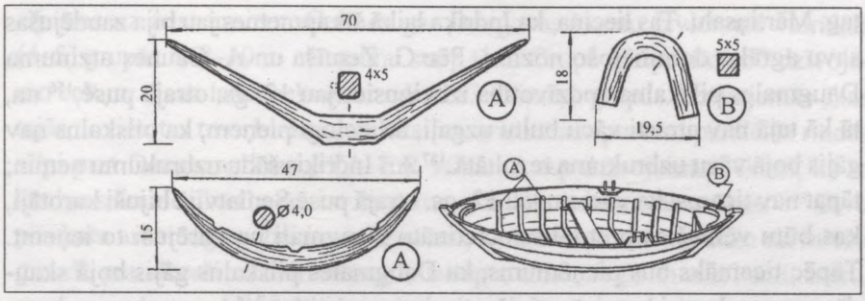

34. Rīgā atrasto laivu daļas, arheologa A. Caunes brangulaivas rekonstrukcija

35. Rīgas vienkoča laiva G. Jansona skatījumā

Rumbulas, tad tas nozīmē, ka Indriķis par Zemgali saucis to zemgaļu apdzīvoto novadu, kas atradās Rīgas pievārtē, tag. Katlakalna pagastā, kā arī Daugavas labajā krastā.

Te jāpiezīmē, ka pēc arheologu atklājumiem zemgaļi vidējā dzelzs laikmetā (400.–800. g.) dzīvoja arī Daugavas kreisajā krastā, tag. Katlakalna pagastā, kā arī Rietumvidzemē,[151] tātad vikingu laikos apdzīvoja abus Daugavas krastus tās lejtecē. Tāpēc arī zviedru vikingi ap 1035.–1041. gadu braukuši ar kuģiem pa Daugavu uz Zemgali ievākt meslus[152] vai ap 1000.–1075. gadu – iepirkt preces Zemgalē[153] (t.i., Zemgales ostā), vai ap 1040. gadu devušies uz Zemgali ap Kolkas ragu,[154] tātad uz Daugavu. Un kāpēc gan lai zviedri novirzītos no iebrauktā vikingu ceļa Daugavā un dotos pa Lielupi uz Mežotni, kur nav konstatēti svarīgi vikingu laika atradumi?[155]

Tālāk jāatzīmē fakts, ka "Indriķa hronika" nepiemin ne Daugmales pilskalnu, nedz kādu citu apmetni Daugmales akvatorijas apkaimē, izņemot

tag. Mārtiņsalu. Tas liecina, ka Indriķa laikā šīs apmetnes jau bija zaudējušas savu agrāko dominējošo nozīmi. Pēc G. Zemīša un A. Caunes atzinuma Daugmales pilskalna apdzīvotība izbeigusies jau 12. gs. otrajā pusē,[156] un, tā kā tajā nav atrasti vācu bultu uzgaļi, arheologi pieņem, ka pilskalns nav gājis bojā vācu uzbrukuma rezultātā.[157] Arī Indriķis šādu uzbrukumu nemin; tāpat nav ticams, ka vāciem jau 12. gs. otrajā pusē Senlatvijā bijuši karotāji, kas būtu vērsušies pret labi nocietināto Daugmali un varējuši to ieņemt. Tāpēc ticamāks būs pieņēmums, ka Daugmales pilskalns gājis bojā skaudīgo zemgaļu vai kareivīgo leišu sirojuma rezultātā.[158]

Lai gan Doles salu hronika nepiemin, tomēr zināms, ka tā vēl 1211. un 1226. gada dokumentos[159] saukta *Insula Regis* (Karaļsala), kas norāda, ka agrāk tur dzīvojis vai valdījis kāds lībju kungs; tātad pirmsvācu laikā tai bijusi daudz lielāka politiska nozīme nekā Indriķa laikā.

Toties tag. Mārtiņsala vairākkārt minēta gan "Indriķa hronikā", gan dokumentos (saukta Sala), un no visiem Daugmales apmetnes kungiem Salas kungs ir vienīgais, kas hronikā saukts vārdā – Ako (X, 8). Salas nozīmība izskaidrojama ar tās ģeogrāfiski un stratēģiski svarīgo atrašanās vietu: tā pārvaldīja vācu kuģošanu Daugavā no jūras uz Ikšķili, tāpēc par tās paturēšanu savās rokās cīnījās gan vāci, gan lībji, gan polockieši.

Kā jau minēts, arheologi G. Zemītis un A. Caune atzīst, ka 12. gs. otrajā pusē Daugmales pilskalna apdzīvotība ir izbeigusies. Vēsturnieki Daugmales kompleksa bojāeju var datēt daudz precīzāk – ar 1200. gadu, kad pāvests Inocents III aizliedza tirgotājiem apmeklēt Zemgales ostu (IV, 7). Ja arī Daugmales pilskalns tad jau bija pamests, tad tā tirdzniecības funkcijas vēl kādu laiku turpināja pilskalnam pretī otrpus Daugavai esošā lībju apmetne, tag. saukta Laukskola, tāpat apmetne tag. Mārtiņsalā – toreiz saukta vienīgi par Salu *(Holme)* – un Doles salas austrumu gala apmetne pie tag. Raušu mājām un Vampeniešiem.

Kas bija šīs lībju apmetnes iepretī Daugmales pilskalnam?

Arheologi, kas tajās izdarījuši izrakumus (A. Zariņa, E. Šnore, Ē. Mugurēvičs), savos izrakumu pārskatos tās dēvē par ciemiem, jebšu tūliņ uzsver, ka "visu šo ciemu iedzīvotāji bez lauksaimniecības un zvejas Daugavā nodarbojās ar tirdzniecību un amatniecību".[160] Lielākā apmetne atradās tag. Laukskolā (tās 12. gs. nosaukums nav zināms): tās teritorija aizņēma ap 10 ha, no kuriem izpētīti 6,2 ha.[161] Apmetnes vidū atradās ap 6 ha liels kapulauks, no kura izpētīti 4,2 ha, atsedzot 609 kapus,[162] kas piederēja tur no 10. līdz 13. gs. dzīvojušiem lībjiem;[163] tātad apmetnes dzīvesvieta bijusi ap 4 ha liela, no kuras izpētīta apmēram puse. Izrakumu vadītāja A. Zariņa savā kopsavilkumā par izrakumiem Laukskolas pirmajā apmetnē saka, ka pavardi izmantoti metāla apstrādāšanai (atrasts bronzas izejvielas gabals, divas pincetes) – kopā 25 amatnieku pavardi ar tīģeļu fragmentiem, dzelzs un bronzas atgriezumiem; atrastas arī "dzelzs ieguves krāsns paliekas".[164] Un tālāk A. Zariņa raksta: "12./13. gs. ciema apbūve pakāpeniski pavir-

zījusies uz austrumiem. Celtnes gar Daugavas krastu izvietotas vairākās (4–5) grupās ar 8–10 m atstatumu starp tām. Grupā ietilpst līdz 50 dzīvojamo celtņu, viena laika celtnes atrodas 2–3 kaimiņu grupās. Dzīvojamās ēkas tajās novietotas tuvu blakus cita citai un orientētas aptuveni paralēlās rindās slīpi pret Daugavas krastu ZA–DR virzienā. Ap dzīvojamām ēkām, kā to liecina saimniecības bedru izvietojums, grupējās saimniecības ēkas."[165] Savu pārskatu arheoloģe pabeidz ar atzinumu, ka apmetnē atrasti rudzu un miežu graudi, graudberži un dzirnakmeņi, liellopu, cūku, zirgu un aitu kauli, asaru, raudu, zandartu, plaužu, līdaku, pliču, ālantu, līņu, spāres, jūras salakas, sapalu, ruduļu un salates asakas.[166] Būtu nevēsturiski apšaubīt, ka viduslaiku pilsētu iedzīvotāji savu uzturu vismaz daļēji ieguvuši paši, un vientiesīgi pieņemt, ka Daugavmalas iedzīvotāji nav nodarbojušies ar zvejniecību.

Par atradumiem Laukskolas otrajā apmetnē A. Zariņa raksta, ka tajā celtņu izvietojums blīvāks nekā pirmajā ciemā;[167] abās apmetnēs kopā atrastas 16 monētas. Pēc Latvijā 10.–12. gs. dzīvesvietās atrasto monētu skaita Laukskola ierindojama otrajā vietā (pēc Daugmales pilskalna).[168] Laukskolas kapulaukā no 609 atsegtajiem kapiem iegūti 32 naudas svariņu atsvariņi[169] un 116 monētas.[170]

Senpilsēta Daugmales pilskalna pakājes rietumos ir nepilnus 2 ha liela;[171] tā bijusi apjozta ar valni (vai žogu),[172] un žogā bijuši ap 5 m plati vārti, no kuriem vedis ceļš uz Daugmales ostu (diemžēl tajā izrakumi nav izdarīti). Vārtus katrā pusē sargājuši 4 x 4 m un 4 x 3 m lieli, guļbūvē celti koka torņi;[173] ceļš no senpilsētas "veda uz seno ostu".[174] Daugmales senpilsētā izdarīti tikai izsekošanas izrakumi, un pēc arheologa G. Zemīša vērtējuma senpilsētas austrumu daļa ir tipiska amatnieku apmetne.[175]

Laukskolas apmetne stiepās gar Daugavas labo krastu vismaz 500 m garumā un 70–100 m platumā, aizņemot ap 4 ha lielu apdzīvoto platību.[176] Vēsturniekam, izvērtējot un salīdzinot atradumus Laukskolā un Daugmales senpilsētā, būs jāatzīst, ka Laukskola bija daudz lielāka senpilsēta nekā senpilsēta pie Daugmales pilskalna.

Doles salas austrumu gala lībju apmetne, kuru datē ar 11.–13. gs. un kuru arheoloģe E. Šnore sauc par Vampeniešu kapulauku un Raušu ciemu (tagad applūdināti), aizņēma visu piekrasti,[177] un tajā bija vismaz trīs kapulauki; izrakumu vadītāji darba gaitā tai devuši vairākus nosaukumus (Vampeniešu kapulauks I, Vampeniešu kapulauks II, Raušu kapulauks, Raušu ciems, Vampeniešu ciems,[178] kas nav arheoloģiski pētīts). Raušu apmēram 2,5 ha lielā dzīvesvieta pieslējusies Daugavas ūdensceļam (Dziļās Daugavas krastam) iepretī Mārtiņsalai;[179] tajā atklātas 12 celtņu vietas, kas apsildītas ar pavardiem, un virszemes maizes krāsnis.[180] Tās iedzīvotāji nodarbojušies ar zemkopību, lopkopību, zvejniecību, auduši uz vertikāliem stāviem un gatavojuši ēdienu māla traukos un vara katlos.[181] Izrakumu vadītāja arheoloģe E. Šnore atzīmē: "Izpētītajā apmetnes daļā plaukusi amatniecība. Daudzos pavardos atrasti rotkaļa darbarīki .. vai arī metāla atgriezumi,

pusfabrikāti un pārliešanai sagatavoti bronzas rotu fragmenti .. Amatniecības darbnīcu pastāvēšana Raušu apmetnē liecina, ka apmetnes vietā, tāpat kā pētītajos trīs Doles salas agrā feodālisma perioda kapulaukos, atrastās rotas lielākoties darinātas uz vietas Dolē."[182] To pašu atzīst arheoloģe Jolanta Daiga, izvērtējot Raušu metālapstrādes darbnīcas; arī viņa atzīmē vara trauku, bronzas liešanas un apstrādāšanas un dzelzs kausēšanas darbnīcas – sevišķi iespaidīga atklāta kādā 10 x 6 m lielā celtnē ar 10 pavardiem.[183] Tomēr J. Daiga uzsver, ka "darbnīcas parasti bija reizē arī dzīvojamās mītnes"[184] – kā jau vispār viduslaikos. Vēl J. Daiga piebilst, ka Dolē atrastas divas krāsaino metālu apstrādes darbnīcas, kurām līdzās gulēja divas 18 un 7 kg smagas vara plates, kas izmantotas par izejmateriālu,[185] tātad tās Dolē bija importētas.

Par tirdzniecību Doles salas apmetnē liecina arī atrastās importpreces un 482 izpētītos kapos iegūtās 55 monētas.[186]

Par Laukskolas apmetni varētu teikt, ka tajā dominēja tirgotāji, bet Doles sala bija visvairāk amatnieku apmetne un pēc viduslaiku apmetņu standarta būtu uzlūkojama par senpilsētu. Jo neviens taču nedomās, ka specializējušies metālapstrādātāji būs sējuši, pļāvuši, medījuši, zvejojuši un tikai pa vaļas brīžiem gatavojuši rotas un kausējuši dzelzs rūdu.

Daugmales arheoloģiskā kompleksa ceturtā izrakumu vieta bija Salaspils Mārtiņsala, kas atrodas kuģojamās Daugavas dienvidu gala vidū starp Doles salas dienvidgalu un Salaspils pilskalnu, tā ka šī saliņa kontrolēja visu satiksmi pa Daugavu no Rīgas līdz Ikšķilei. Tag. Mārtiņsalu "Indriķa hronika" sauc *Holme* (II, 2) un tās iedzīvotājus – *Holmenses* (I, 7), t.i., "Sala" un "salieši" (*Holm* viduslejasvācu un zviedru valodā nozīmē mazu saliņu upē). Izsekošanas izrakumus te veicis Ē. Mugurēvičs, atsedzot apmetnes vietā 0,75 ha lielu zemes platību. 1973. gadā savā izrakumu kopsavilkumā[187] viņš atzīmē, ka no 20 ha lielās salas apdzīvoti tikai 4–5 ha (25%) – rajons ap vācu celto pili (tātad pret Daugavas ūdensceļu) un salas paaugstinātās malas; pārējā salas daļā atradies mežs un ganības. Pirmsvācu laika Mārtiņsalas apmetnē bijušas kādas 20–30 ēkas, kurās dzīvojis ap 150–200 cilvēku.[188] Salas iedzīvotāju vairākums bijis lībji, bet tur apmetušies arī Kursas kuronizētie lībji, latgaļi un zemgaļi.[189] Apmetne bijusi nocietināta,[190] un tās iemītnieki nodarbojušies ar zemkopību, lopkopību, zvejniecību un amatniecību.[191] "Dzelzs sārņu un bronzas sakusumu atradumi (700 gab.), tāpat citas iegūtās senlietas (rotkaļu pavardi, knaibles, cirtņi, āmuri, atgriezumi, lejamā veidne u.c.) liecina par dzelzs kausēšanu un bronzas apstrādi ciema teritorijā."[192] Par tirdzniecību ar Krievzemi liecina importētās stikla krelles un aproces, krustiņi un dažādi piekariņi; ar rietumiem – Vāczemes un zviedru monētas.[193] Atrasts sudraba stienītis, atsvariņi, bronzas svariņu stienītis.[194] Pārvērtējot Doles salas un Mārtiņsalas arheoloģisko izrakumu materiālu, Ē. Mugurēvičs 1983. gadā atzīst tās par svarīgiem amatniecības un

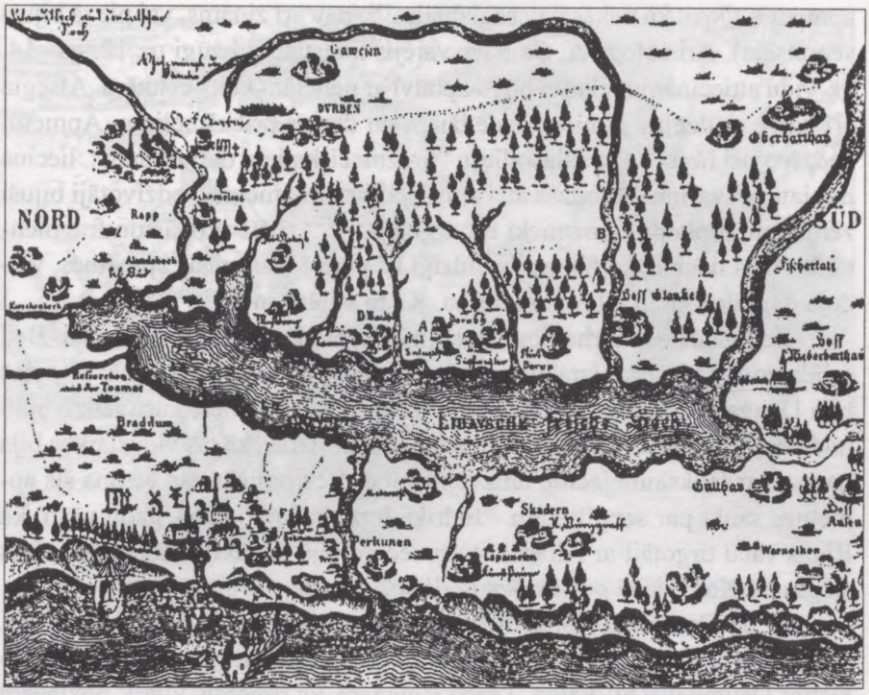

36. 1637. gada Liepājas apkārtnes plāns ar Ālandes upi ziemeļos

37. Liepāja 1637. gadā, ar Pērkones (Līvas) upes ieteku jūrā iepretī abiem kuģiem

38. Arheoloģisko piemineklu komplekss Grobiņas apkārtnē: 1, 2 – skandināvu kapi, 3 – kuršu kapi, 4 – apmetne, 5 – kuršu pilskalns

tirdzniecības centriem un tāpēc sauc par agrām pilsētām.[195] Manuprāt, Mārtiņsalas apmetne bija tāda pati senpilsēta kā Daugmales pilskalna pakājē, Laukskolā un Doles salas augšgalā.

Pēdējā vieta Daugmales kompleksā, kur izdarīti arheoloģiskie izrakumi, ir Salaspils pilskalns Daugavas labajā krastā iepretī Mārtiņsalai. Diemžēl Vācu ordeņa pils Salaspilī celta agrākajā pilskalnā, tāpēc no senās

apmetnes tikpat kā nekas nav saglabājies[196] (nav arī zināms, vai pie tā bijusi senpilsēta). Arheologs Ā. Stubavs varējis konstatēt vienīgi uz 12. gs.–14. gs. vidu attiecināmu relatīvi blīvu apbūvi ar nelielām koka celtnēm. Atsegta arī kalve ar dzelzs sārņiem, izdedžiem un dzelzs priekšmetiem. Apmetni apdzīvojuši lībji.[197] Par salaspiliešu "tirdznieciskajiem darījumiem .. liecina miniatūro svariņu 2 bronzas atsvariņi. Salaspils apmetnes iedzīvotāji bijuši zemkopji, lopkopji, amatnieki un tirgotāji."[198] Arī šīs skopās un fragmentārās ziņas liecina, ka Salaspils, līdzīgi kā pārējās iztirzātās apmetnes, veidoja daļu no Daugmales kompleksa. Kā to varētu saukt?

Zemgales ostu arheologi tagad meklē pie Daugmales pilskalna. Bet, salīdzinot visas piecas izrakumu vietas, redzama to ļoti lielā līdzība: tās visas bija Daugavas krastos un ūdensceļā izaugušas apmetnes, kuru iedzīvotāji nodarbojās ar amatniecību, tirdzniecību un, protams, kā tas viduslaikos bija parasts, ar lauksaimniecību un zvejniecību. Vēsturnieku tas vedina šīs apmetnes saukt par senpilsētām. "Indriķa hronika" par 1200. gadu vēstī, ka Rīgas vācu tirgotāji ar Alberta starpniecību bija panākuši Zemgales ostas slēgšanu. Kas bija šī *portus Semigalliae*?

Ja nu Daugmales pilskalns pamests 12. gs. otrajā pusē, bet 13. gs. sākumā hronists vēl runā par Zemgales ostu, tad Indriķa osta nevarēja atrasties Daugmales pilskalnā. Tāpēc jāpieņem, ka tirgotāju kuģis, neklausot pāvesta aizliegumam, devās uz Zemgali, uz tirgus vietu, kas varēja atrasties tikai Doles salā, Mārtiņsalā, Salaspilī un Laukskolā. Citiem vārdiem: Zemgales osta bija visa Daugavas gultne ar senpilsētām abos Daugavas krastos, kur amatnieki strādāja un tirgotāji iegriezās un kur maksāja caurlaides muitu Mārtiņsalā. Protams, ar dokumentu liecībām vēsturnieki to nevar pierādīt un arheologi to nevar noraidīt, jo viņi ir atklājuši amatniecības un tirdzniecības centrus šajā Daugmales kompleksā abos Daugavas krastos. Un kas tad ir *portus*, ja ne osta, piestātne, tirgotāju apmetne, kas viduslaiku tekstos bieži nozīmēja pilsētu?

Varbūt šodien tas skan paradoksāli, ka labākais vienotājs pagātnē starp tālām zemēm un svešām tautām bija ūdens, precīzāk – ūdensceļš. Jo kā gan senie feniķieši būtu nodibinājuši savu Kartāgas koloniju bez Vidusjūras ūdensceļa, kā Kristofers Kolumbs būtu atklājis Ameriku bez Atlantijas okeāna vai Fernans Magelāns apbraucis apkārt zemeslodei bez Klusā okeāna? Un kā lībekieši būtu sasnieguši Senlatviju bez Baltijas jūras? Vai mēs tad varētu šodien skandēt – "Cekulaina zīle dzied Rīgas torņa galiņā"?

Ja šodien Daugavu uzskata par šķirtni starp Zemgali un Vidzemi,[199] tad tas nebūt nenozīmē, ka arī zviedru vikingu un 12. gs. vācu tirgotāju un hronista Indriķa acīs Daugava bija šķirtne: tā bija vienotāja starp abu krastu senpilsētām Zemgalē, tā bija *portus Semigalliae*. Un Zemgales osta austrumos Doles salai ar savu plašo akvatoriju tad arī bija Latvijas lielākā starptautiskā ostas pilsēta pirms vācu invāzijas Senlatvijā un aizņēma Daugavas abus krastus – no Daugmales līdz Laukskolai, no Doles līdz Ikšķilei.

39. Kuršu un vikingu cīņa pie Ezerpils (Grobiņas) ostas mākslinieces A. Alksnes-Alksnītes skatījumā

Tāpēc arī vācu tirgotājiem bija jāizlūdzas pāvesta anatēma tās apmeklētājiem, lai nodrošinātu savas Rīgas ostas pastāvēšanu.

Vēl būtu jānoskaidro, kā un kad Zemgales osta dabūjusi savu nosaukumu.

Jāpieņem, ka tāds nosaukums pastāvēja jau no tiem laikiem, kad zemgaļi vēl dzīvoja Daugavas labajā krastā līdz pat Turaidai,[200] tātad vēl vikingu laikā, vismaz 11. gs., un hronists Indriķis, kas vienīgais dod tās nosaukumu, to būs dzirdējis Visbijā, braucot no Vāczemes uz Senlatviju. Ja tāds pieņēmums būtu pareizs, tad tas norādītu, ka ostas nosaukums bija vikingu dots; tikai 12. gs. zemgaļus Daugavas abos krastos ostas akvatorijā aizvietoja lībji. Zemgaļu izspiešana no Turaidas varbūt arī ir izskaidrojums, kāpēc Indriķis saka, ka "zemgaļi allaž bija naidā ar turaidiešiem" (X, 10): lībji padzina zemgaļus ne vien no Turaidas, bet arī no Laukskolas un Daugmales.

Bet Turaida bija Gaujas osta vēl Kaupa laikā, jo par 1211. gada sāmu uzbrukumu Turaidai un Ķizbeles draudzei hronists Indriķis stāsta, ka sāmsalieši ar saviem sirotājkuģiem *(pyraticis)* iebraukuši Gaujā un devušies augšup līdz Turaidai (XIV, 12; XV, 3).

Ostas būs bijušas arī pie Kokneses,[201] Ikšķiles (I, 2–6) un Mežotnes[202] pilskalniem, bet par tām vēstures avoti un arheoloģiskās liecības klusē. Tāpat vāci būs pārņēmuši savā izmantošanā iezemiešu ostas Ventas *(Winda)* upes grīvā un Liepājas jeb Līvas *(Lyva)* ostu, kas kopā ar Lielupi 1263. gadā sauktas par jūras ostām.[203] Vāci izmantojuši par ostu arī Daugavgrīvu,[204] acīmredzot agrāko Daugavas ieteku jūrā pie Vecāķiem; vai tur bijusi kāda iezemiešu apmetne, nav zināms.

Ciemi un sētas

Kur dzīvoja tie senlatvieši, kas nemita ne pilskalnos, nedz senpilsētās? Parastā atbilde tagad būtu – uz laukiem. Kā tad latvieši šodien dzīvo uz laukiem? Viensētās un ciemos.

Ar sētu tagad saprot lauku saimniecību līdz ar tās apbūvi savas saimniecības robežās.

Ar ciemu saprot apmetni, ko veido lielāks saimniecību skaits, bet ar katras saimniecības zemi saistītu izklaidus apbūvi.

Vēl latviešu valodā bieži lietots ir ciemata vārds. Ar ciematu saprot satuvinātu apbūvi nelielam saimniecību skaitam, kas radušās no kādas viensētas dalīšanas. Tomēr dažkārt ar ciematu saprot arī viensētu.

Arhitekts Pauls Kundziņš, kas pētījis latviešu lauku sētu un tās apbūvi, piebilst, ka Latvijā nav ieviesušies kādi noteikti, viennozīmīgi apzīmējumi zemnieku apmetnes veidiem, bet tautas valodā tie bieži variē atkarā no tā, ko norāda. Tomēr P. Kundziņš stingri atšķir ciemu no sādžas, ar pēdējo saprotot apmetni, "kur atsevišķo saimniecību apbūve bija cieši saistīta vienkopus uz nelieliem zemes gabaliem gar sādžas ceļu vai kādu puduri, bet pie saimniecībām piederošie lauki neatradās tiešā saistībā ar šīm sētām. Šādām sādžām vietējs nosaukums bija arī ciems," – ar piebildi, ka sādžas Latvijā izveidojās tikai Latgalē un Augšzemē poļu un krievu laikos.[205]

Kā dzīvoja iezemieši Senlatvijā?

"Indriķa hronika" bieži min ciemus *(villae)* un arī ciematus *(villulae)*: pēc hronikas ziņām ciemos dzīvojuši latgaļi (XI, 7; XIII, 4; XXIII, 5; XXVII, 1), sēļi (XI, 6), lībji (I, 3; I, 4), zemgaļi (XXIII, 9); arī "Atskaņu hronika" liecina, ka zemgaļi dzīvojuši ciemos (7435.–7436. rinda). Tā kā hronisti nedod ciemu aprakstus, šodien nav iespējams noteikt, kas katru reizi ar ciemu domāts; tā Indriķis par ciemu sauc Ikšķili (I, 3), Mežotnes senpilsētu (XXIII, 8) un arī Rīgas lībju apmetni (XIV, 5). Pēc "Indriķa hronikas" ciemati atrodami latgaļu novados (XIII, 4; XVII, 2). "Atskaņu hronika", aprakstot Livonijas maztautas, vēstī: "Par latviešiem tie ir saukti; šiem pagāniem ir neparasta ieraža: viņi nelabprāt dzīvo viens otra vidū, bet iebūvējas pa vienam mežā" (343.–345. rinda).

13. gs. dokumenti, aprakstot latviešu zemes sadalīšanu, allaž min ciemus, jebšu nedodot to aprakstus.

Rakstītajos avotos tuvākas ziņas par senlatviešu (kuršu) ciemu un tā ēkām atrodamas t.s. Egila sāgā, ko datē ar 10. gs. vidu;[206] šis islandiešu vikings Egils dzīvojis no apmēram 910. līdz 990. gadam.[207] Kādā no saviem sirojumiem, dodoties no Norvēģijas kopā ar savu brāli Torolfu, viņš izkāpa krastā Kursā, tur noslēdza pusmēneša pamieru un tirgojās. Pēc pamiera Egils ar saviem kuģa ļaudīm sāka sirot Kursā: viņi sadalījās 12 vīru pulciņos un pie kādas mežainas lielas upes grīvas sasniedza iekoptus laukus. Tur viņi laupīja un apkāva ļaudis, tomēr vairums iezemiešu aizbēga. Vakarā Torolfs atgriezās kuģī, bet Egila un viņa 12 vīru nebija.

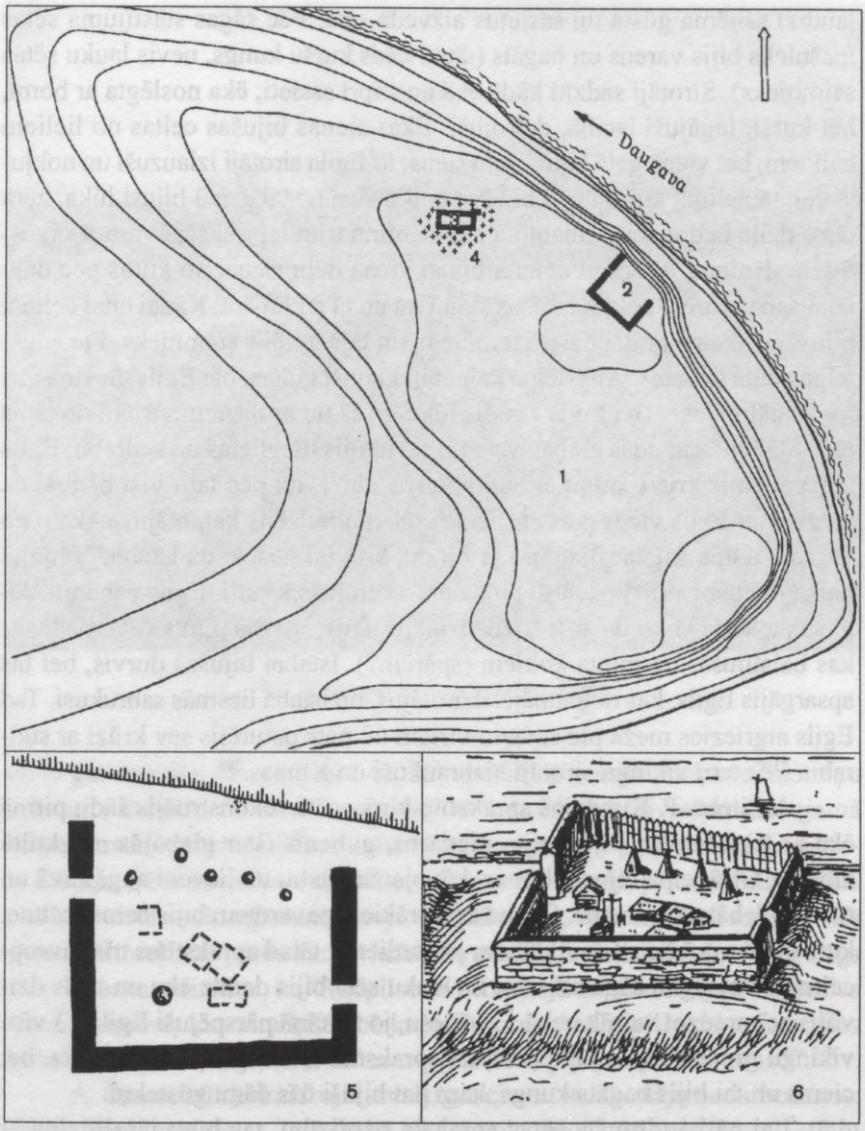

40. Salaspils Mārtiņsala 12.–13. gs.:
1 – ciems, 2 – pils, 3 – baznīca, 4 – kapsēta, 5 – pils plāns (12. gs. beigas), 6 – pils rekonstrukcijas skice

Egils, izgājis cauri mežam, bija iebrucis kādā lauku sētā, kas bija pamesta bez cilvēkiem, un sācis laupīt. Sāga stāsta, ka tur bijis daudz ēku (tātad, jādomā, ciems vai ciemats). Pastarpām bija sapulcējušies turienes kurši, kas gatavojās uzbrukt Egilam un viņa 12 vīriem, tāpēc Egils ar saviem vīriem bēga uz mežu, bet sēta (jeb ciems?) bija apjozta, vismaz meža pusē, ar augstu mietu žogu. Egilu un viņa vīrus (13 cilvēkus), kurši (skaitā pārspēja Egila pulciņu; jādomā – ciema māju īpašnieki, ne tikai vienas sētas

ļaudis) saņēma gūstā un sasietus aizveda sētā. Pēc sāgas stāstījuma sētas īpašnieks bijis varens un bagāts (tātad kāds kuršu kungs, nevis lauku sētas saimnieks). Sirotāji sadzīti kādā ēkā un stipri sasieti; ēka noslēgta ar bomi, bet kurši, iegājuši istabā, dzīrojuši. Ēkas sienas bijušas celtas no lieliem baļķiem, bet vienā galā bijusi dēļu siena; to Egila sirotāji izlauzuši un nokļuvuši citā celtnē, kurai tāpat bijušas baļķu sienas; tai grīdā bijusi lūka, zem tās – dziļa bedre, kas izmantota par cietumu trim iepriekšējā vasarā sagūstītiem dāņiem. Arī otrai celtnei bijusi viena dēļu siena, no kuras pēc dēļu izlaušanas varēja nokļūt labības šķūnī un no tā izkļūt ārā. Kādai citai celtnei bijusi augštelpa ar daudziem ieročiem, un tajā gulējis saimnieks. Pie augštelpas bijis lievenis. Augštelpā kalpotāji klājuši gultas, bet Egils un viņa vīri tos nogalinājuši. Tad Egils atradis lūku grīdā un ar dažiem vīriem nokāpis lejā – tā bijusi naudas glabātava – un salaupījis dārglietas un sudrabu; Egils sev paņēmis krūzi, pilnu ar sudrabu (naudu?), un pēc tam visi bēguši uz mežu. Bet Egils viens pats atgriezies sētā un redzējis kalpotājus nākam no vārāmā nama (nevis slieteņa) ar bļodu, ko viņi nesuši uz istabu. Vārāmā namā deguši vairāki pavardi un uz tiem karājušies katli. Egils paņēmis degošu pavarda koku un ar to aizdedzinājis dzīru istabas jumta seguma tāsis, kas balstījušās uz jumta kokiem (spārēm?). Istabai bijušas durvis, bet tās apsargājis Egils, kas nogalinājis dzīrotājus, un istaba liesmās sabrukusi. Tad Egils atgriezies mežā pie saviem vīriem un pats paturējis sev krūzi ar sudrabu. Pēc tam vikingu sirotāji aizbraukuši no Kursas.[208]

Arhitekts P. Kundziņš aprakstīto kuršu sētu rekonstruējis šādi: pirmā ēka ar trim telpām bijusi rija, piedarbs, gubenis (kur glabājās neizkultā labība). Otrā telpa bijusi klēts ar dzīvojamo istabu un lieveni augšstāvā un mantu glabātavu pazemē. Celtne ar vairākiem pavardiem bijis nams (celtne, kurā gatavoja ēdienu uz atklātiem pavardiem); tātad aprakstītas trīs savrupceltnes. Bet Egila sāga arī min, ka lauku sētā bijis daudz ēku un tajās dzīvojis acīmredzot vairāk nekā 13 vīriešu, jo tie cīņā pārspējuši Egila 13 vīru vikingu grupu. Tāpēc jāpieņem, ka aprakstītā lauku sēta nav viensēta, bet ciems un tai bijis bagāts kungs, kam pat bijuši trīs dāņu gūstekņi.

Lai pārbaudītu šīs sētas apraksta pareizību, tas būtu jāsalīdzina ar arheoloģiskajos izrakumos atrastajām celtnēm.

Visplašākie izrakumi kādā Senlatvijas ciemā ir izdarīti Rīgā, kur agrākajā ap 30 ha lielajā Rīgas pussalā konstatēti divi ciemi: viens atradies Rīdzenes jeb Rīgas upes ielokā tag. Alberta un Vecpilsētas laukuma apkārtnē un aizņēmis ap 200 x 150 m lielu teritoriju. Otrs ciems atradies Daugavas krastmalā, no Rīdzenes ietekas Daugavā pie tag. Mārstaļu ielas līdz Kaļķu ielai, un aizņēmis ap 300 x 100 m lielu platību. Starp abām apmetnēm gar Rīdzeni bijusi ap 200 m plata, neapdzīvota josla.[209]

Arheoloģiskie izrakumi arī ļāvuši noskaidrot Rīgas ciemu apbūvi. Ciems bijis iedalīts atsevišķās sētās, kuras citu no citas norobežoja stāvkoku žogi; žogs visapkārt apmetnei nav konstatēts.[210] Ēkas celtas guļkoku tehnikā,

41. Izrakumi Salaspils Mārtiņsalā

un to garums nav pārsniedzis 5 m. Tās apsildītas ar māla kleķa vai akmeņu krāvuma krāsnīm.[211] Kādā zvejnieku sētā atradusies divtelpu dzīvojamā māja, kuras pagalmu ieslēdzis stāvkoku žogs, un tās ārpusē atradusies neliela klētiņa. Sētā atrasti zvejniecības piederumi: murds, priedes mizas tīkla pludiņi, vizulis, tīkla gremdi, virvju vijamā vinda, tīklu metamā saiva.[212] Šīs sētas saimnieks arī pratis kausēt krāsaino metālu un izliet vizuļus.[213] Svarīgs ir A. Caunes atzinums, ka "Vecpilsētas centrālajā daļā, kur bija veidojusies vācu apmetne, kur atradušās bīskapa un ordeņbrāļu pilis un apmetušies pirmie vācu iecelotāji, izrakumos zvejniecības piederumi nav atrasti".[214]

A. Caune arī noskaidrojis abu Rīgas ciemu iedzīvotāju nodarbošanos: "Visās izrakumu vietās lielā skaitā sastopami zvejniecības piederumi – tīklu pludiņi, gremdi, makšķerāķi, laivu detaļas, murdu un tīklu paliekas. Tie parāda zvejniecības nozīmi ikdienas dzīvē. Ir arī atsevišķas liecības par lopkopību un zemkopību. Jāatzīmē, ka arī tajās sētās, kur dzīvoja amatnieki, zvejniecības piederumi atrasti tikpat bieži kā pārējās. Tātad šai laikā apmetnē dzīvojošie amatnieki nevarēja pārtikt, tikai pārdodot savu ražoto produkciju, vienlaikus bija jānodarbojas ar zveju Daugavā."[215] Tomēr Rīgas ciemos notikusi arī dzelzs apstrāde un rotaslietu gatavošana, tātad Rīgā dzīvojuši kalēji un rotkaļi, kas, jādomā, apkalpojuši turienes iedzīvotājus (atrasti arī lielāki dzintara gabali).[216] Tā kā apmetnēs atrastas 12. un 13. gs. importpreces no Krievzemes un Rietumeiropas, naudas sveramo svariņu daļas un atsvariņi, A. Caune pieņem, ka 12. gs. otrajā pusē Rīgā iegriezušies

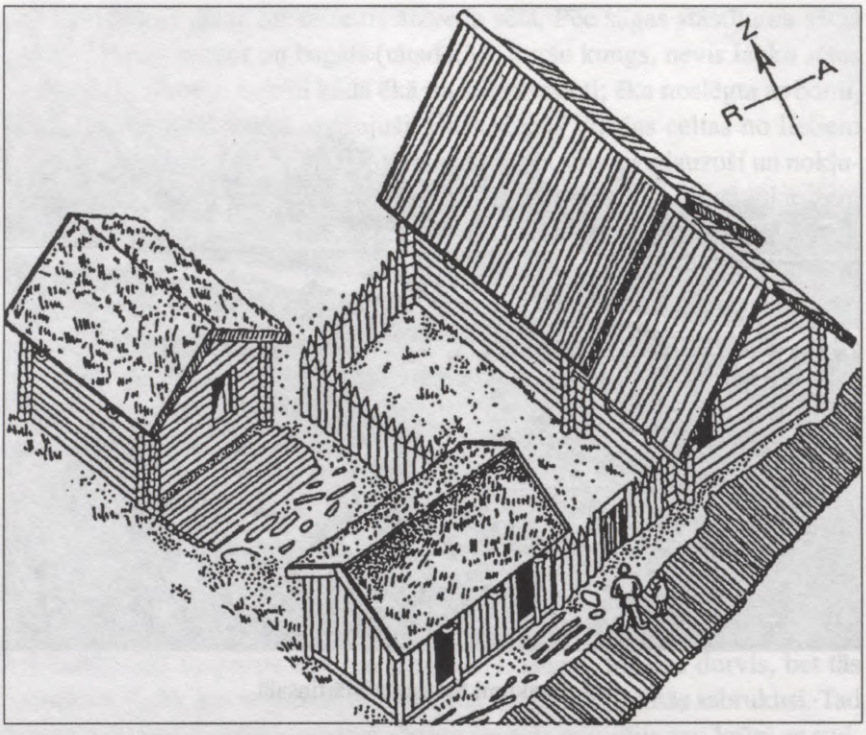

42. Rīgas pārkuršoto lībju zvejnieku sēta, arheologa A. Caunes rekonstrukcija

krievu un vācu tirgotāji, līdz ar to Rīgā sākusi veidoties agrā pilsēta.[217] Tomēr A. Caune atzīst, "ka līdz pat 12. gs. Rīgas apmetne Daugavas lejtecē bijis ierindas ciems, kura iedzīvotāji galvenokārt nodarbojušies ar zvejniecību, dravniecību, lopkopību, arī zemkopību".[218]

A. Caunes atklātais un aprakstītais Rīgas ciems uzlūkojams par tipisku zvejnieku ciemu, bez izteiktas zemkopības. Tirdzniecība Rīgas ciemā sākās tikai 12. gs. vidū līdz ar vācu un Gotlandes tirgotāju došanos garām Rīgas apmetnei uz Zemgales ostu Daugavā pie Daugmales, varbūt pēc Daugmales pilskalna nopostīšanas un pamešanas.

Lauksaimnieciska rakstura ciemi 12. gs. Latvijā arheoloģiski nav intensīvi pētīti.

Kas tad bija Rīgas iedzīvotāji pirms vācu ekspansijas sākuma?

Ar šī jautājuma skaidrošanu pēdējos gados visvairāk nodarbojies arheologs Andris Caune, nākot pie atzinuma – galvenokārt pēc Rīgā atrasto rotu analīzes –, ka ciemā pie Daugavas dzīvojuši pārkuršotie lībji, kas ieceļojuši no Ziemeļkursas, un ciemā pie Rīdzenes upes – Daugavas lejteces lībji.

Tā kā izrakumos nelielā skaitā atrastas latgaļu, sēļu un zemgaļu rotas, A. Caune pieļauj varbūtību, ka arī šo maztautu atsevišķi locekļi dzīvojuši Rīgas ciemos.[219] Tāpat A. Caune atzīst, ka atsevišķas tīri lībiskas

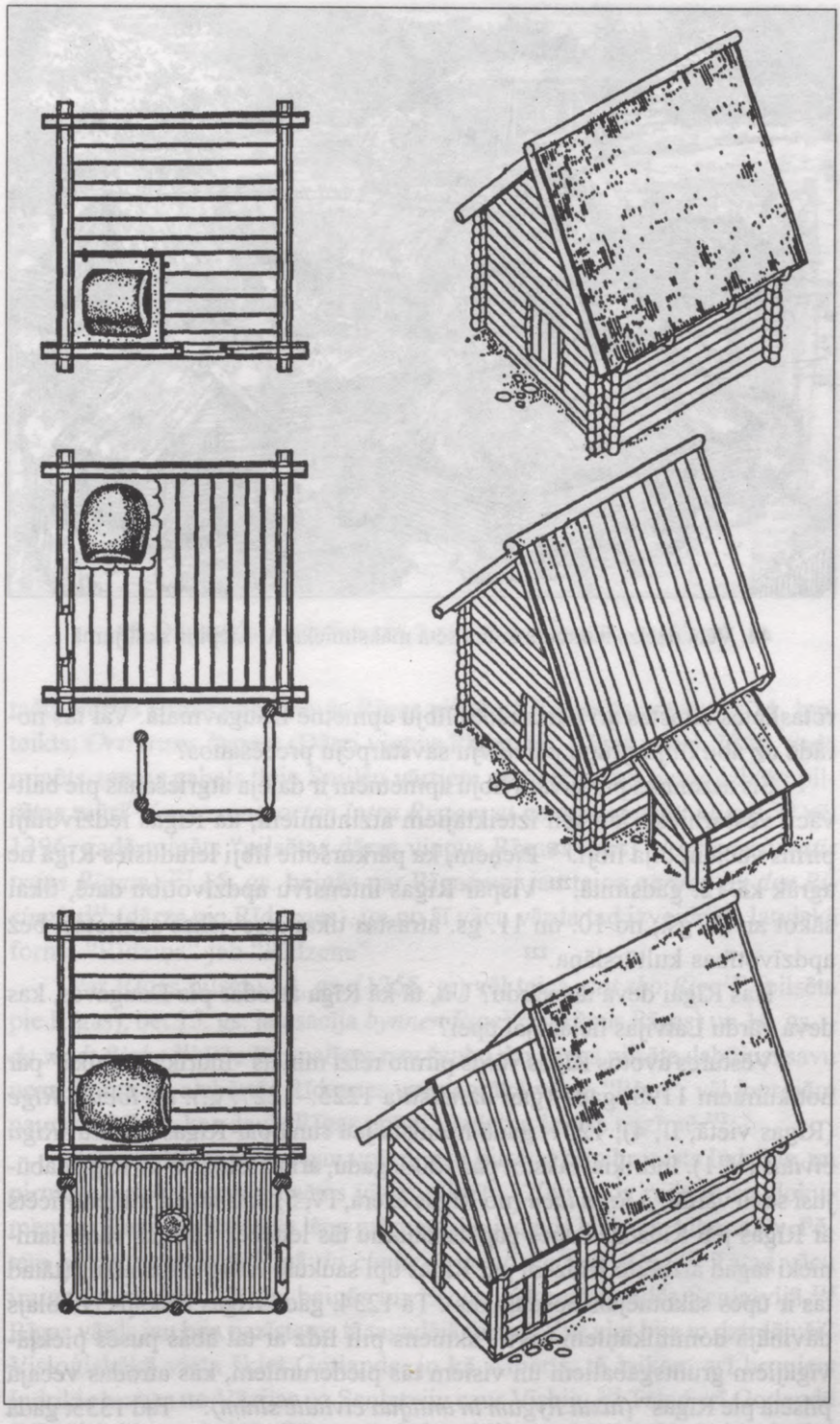

43. Iezemiešu mājas Rīgā 12. gs. beigās un 13. gs. sākumā,
A. Caunes rekonstrukcija

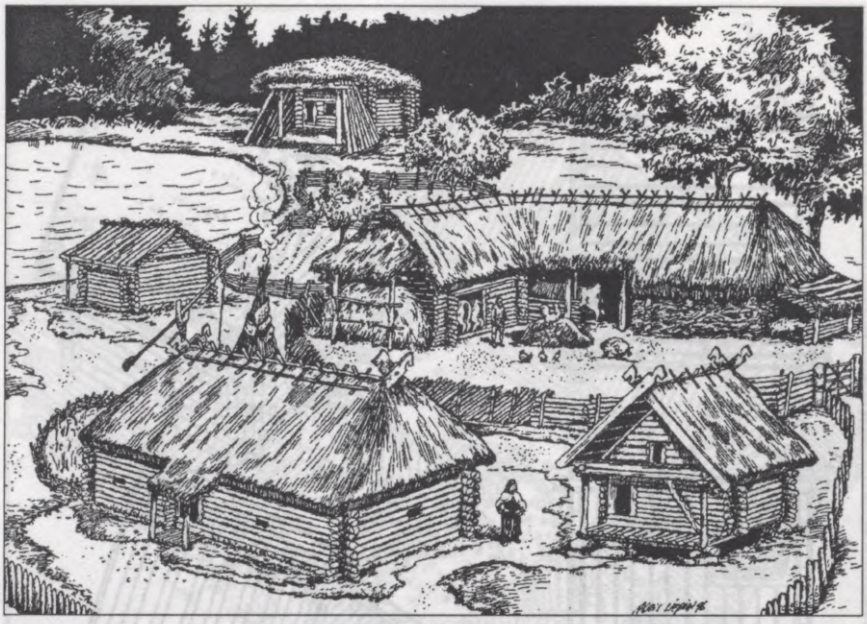

44. Vēlā dzelzs laikmeta lauku sēta mākslinieka A. Liepiņa skatījumā

rotaslietas atrastas arī pārkuršoto lībju apmetnē Daugavmalā. Vai tas norāda uz abu lībju grupu pārstāvju savstarpēju precēšanos?

Šis atzinums par divām lībju apmetnēm ir daļēja atgriešanās pie baltvācu vēsturnieku jau sen izteiktajiem atzinumiem, ka Rīgas iedzīvotāji pirms vāciem bija lībji.[220] Pieņem, ka pārkuršotie lībji ieradušies Rīgā ne agrāk kā 12. gadsimtā.[221] Vispār Rīgas intensīvu apdzīvotību datē, tikai sākot ar 12. gs.; no 10. un 11. gs. atrastas tikai atsevišķas senlietas, bez apdzīvotības kultūrslāņa.[222]

Kas Rīgai deva tās vārdu? Un, tā kā Rīga atrodas pie Daugavas, kas deva vārdu Latvijas lielākajai upei?

Vēstures avotos Rīgas vārds pirmo reizi minēts "Indriķa hronikā" par notikumiem 1198. gadā (gan uzrakstīta 1225.–1227. g.): *ad locum Rige* (Rīgas vietā, II, 4); 1201. gadā hronists jau runā par Rīgas pilsētu: *Riga civitas* (V, 1). Indriķis, rakstot par 1200. gadu, arī pasaka, no kā Rīga dabūjusi savu vārdu: *a Riga lacu* (no Rīgas ezera, IV, 5), kas tagad ir identificēts ar Rīgas jeb Rīdzenes upes paplašinājumu tās lejtecē.[223] Rīgas vācu namnieki tagad aizbērto Rīdzeni par Rīgas upi saukuši visus viduslaikus (tātad tas ir upes sākotnējais nosaukums). Tā 1234. gadā Rīgas bīskaps Nikolajs dāvināja dominikāņiem savu "akmens pili līdz ar tai abās pusēs piekļāvīgajiem gruntsgabaliem un visiem tās piederumiem, kas atrodas vecajā pilsētā pie Rīgas" *(iuxta Rygam in antiqua civitate situm)*.[224] Tad 1335. gadā "Rīgas ienākumu grāmatā, I" skaidri teikts: *Hinricus Osenbrugge et Johannes Asscersleve 2 mr. de domo cerdonum ultra Rygam, ad 2 annos*;[225]

45. Dūmistaba mākslinieces A. Alksnes-Alksnītes skatījumā

taču viņpus Rīgas upes, nevis Rīgas pilsētas! Tāpat šīs grāmatas 11. lpp. teikts: *Orti trans Rygam* (Dārzi viņpus Rīgas, t.i., Rīgas upes). 1345. gadā minēts zemes gabals "pie Smilšu vārtiem starp Rīgu un jauno izbūvi pilsētas mūrī" *(aput santporten intra Rygam et novum opus in muro)*,[226] vēl 1396. gadā minēts "pilsētas dārzs viņpus Rīgas [upes]" *(ortum civitatis trans Rigam)*.[227] 15. gs. beigās par Rīgas upi jau teica *garden by der Risinghe*[228] (dārzs pie Rīdzenes), un no šī vācu vārda tad izveidojās latviskā forma "Rīdziņa" jeb "Rīdzene".

Par Rīgas pilsētu 13. gs. (1255. g.) vēl teica *stat tho Rige*[229] (pilsēta pie Rīgas), bet 15. gs. jau sacīja *bynnen Rige*[230] (iekšpus Rīgas) un 16. gs. – *de stadt Righe*.[231] Pēc šīs analīzes nav šaubu, ka Rīgas pilsēta dabūjusi savu nosaukumu no aizbērtās Rīdzenes upes agrākā vārda "Rīga"; vēl joprojām nav skaidrības, kas devis Rīgas upītei vārdu un ko tas nozīmē.[232]

Pirmais Rīgas vārdu gan upītei, gan pilsētai min hronists Indriķis, un pirmoreiz dokumentā pilsētas vārds minēts 1209. gada rudenī: šis dokuments ir Jersikas Visvalža lēņa grāmata, ko izdevis bīskaps Alberts Sv. Pētera baznīcas kapsētā Rīgā: *in cimiterio beati Petri in Riga*.[233] Tātad vācu imigrantiem, kas 12. gs. beigās un 13. gs. sākumā ieradās Senlatvijā,[234] Rīgas vārds jau bija pazīstams tā tagadējā formā. Kur viņi bija to dzirdējuši? Visloģiskākā vieta šķiet Gotlande, jo kā Alberts, tā laikam arī hronists Indriķis brauca no Vācijas uz Senlatviju caur Visbiju.[235] Tātad arī Gotlandē (Visbijā) 12. gs. beigās Rīgas vārds būs bijis pazīstams. Kad skandināvi iepazinās ar Rīgas vārdu?

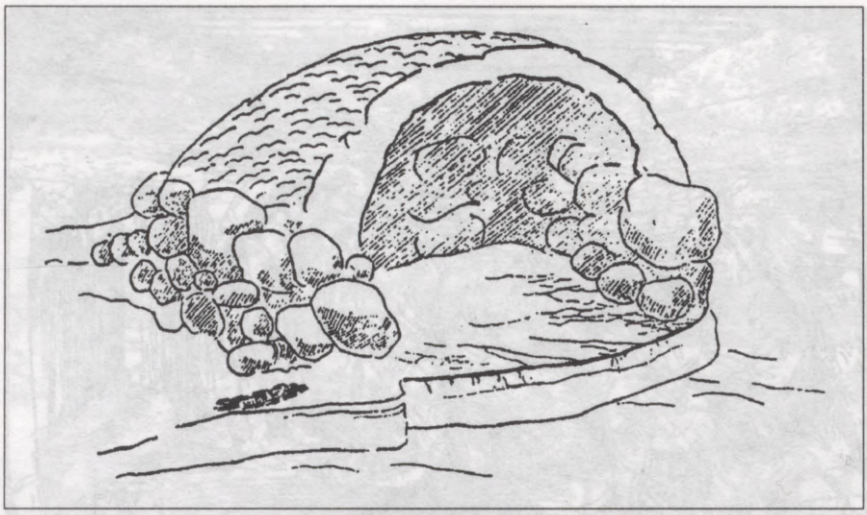

46. Asotes pilskalna saimniecības krāsns, E. Šnores rekonstrukcija

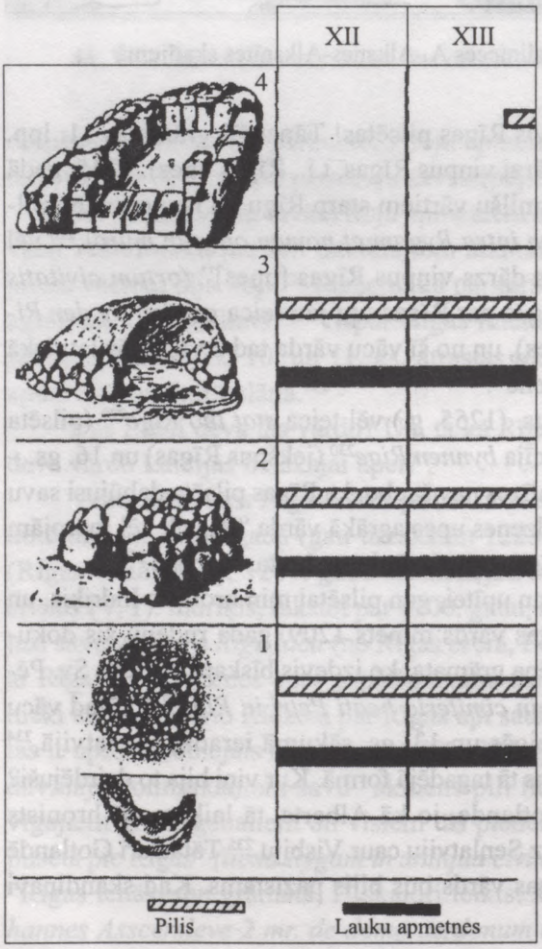

47. Krāsns tipi 12.–13. gs.: 1 – pavards, 2 – akmeņu krāsns, 3 – māla krāsns, 4 – krāsns ar ķieģeļu pamatni

Kad Saksis Gramatiķis (ap 1150–1220) savā "Dānijas vēsturē" ietvertajā Hadinga sāgā (notikumi starp 866. un 894. g.) stāsta par Hadinga uzbrukumu Helesponta karaļa Daugavieša pilsētai pie Daugavas *(Handwanum, Hellesponti regem, apud Dunam urbem)*[236] – vienalga, vai tā bija Daugmale, Jersika, Koknese vai kāda cita pilsēta Daugavas krastos, – Rīgas vārds nav minēts; tātad tā nevarēja būt Rīga. Arī arheoloģiskās liecības par Rīgas tā laika apdzīvotību nav atrastas. Tāpat Rīgas vārds nav minēts Sakša Gramatiķa Frodi sāgā (notikumi 10. gs. sākumā), kur vēstīts par Hadinga dēla Frodi uzbrukumu Daugavieša *(Handwanus)* pilsētai.[237] Tāpat tikai Daugavas grīva *(i tuna asu)* bez Rīgas vārda minēta Bēnestades rūnakmenī (ap 1000.–1075. g.).[238] Nēdervalles rūnakmens (ap 1040. g.) stāsta, ka Sveins no Sēdermanlandes (Zviedrijā) braucis ar kuģiem uz Zemgali *(simkala)* ap Kolkas ragu *(um tumisnis)*;[239] tas nozīmē, ka viņam bija jābrauc pa Daugavas grīvu, lai tiktu uz Zemgali, – un atkal Rīgas vārds nav minēts.[240] Arī "Indriķa hronika", kad runāts par lībekiešu tirgotāju braucienu uz Senlatviju pirms 1184. gada, nemin Rīgu, vienīgi Daugavas upi un Ikšķili (I, 2, 3). No tā varētu secināt, ka vācu tirgotāji Rīgas lībju apmetnes ievērojuši tikai bīskapa Meinarda (1186–1196) un Bertolda (1196–1198) laikā – un arī tad lībju apmetnes sauktas tikai par "Rīgas vietu" vai "Rīgas ciemu" (II, 4).

Dabiskā atbilde uz jautājumu, kas devis Rīgai vārdu, būtu: Rīgas tālaika iedzīvotāji. Kā to noskaidrojis arheologs A. Caune, tie bija lībji. Diemžēl no lībiešu valodas nav zināmi vārdi ar celmu *rig-*, tāpēc lingvisti ir vienis prātis, ka "Rīga" nav lībju vārds. Rīgas pilsētai vārdu nebūs devuši arī vācu tirgotāji, jo hronists Indriķis taču skaidri pasacījis, ka pilsēta dabūjusi vārdu no Rīgas upītes, kas acīmredzot jau tā saukta vācu ekspansijas sākumā. Laikam arī skandināvu vikingi nebūs devuši Rīgai vārdu, jo, kā iepriekš noskaidrots, vikingu laika dokumenti to nepazīst; Rīgā nav atradusies arī vikingu kolonija. Tātad atliek vienīgi Rīgas agrīnie iedzīvotāji zemgaļi un sēļi. Pie šāda atzinuma nācis arī A. Caune: "Zemgaļiem daudzus gadusimteņus dzīvojot Rīgas tuvākajā apkārtnē, varēja arī rasties viņu valodā dotais upītes nosaukums – *Ringā*,"[241] – ar piezīmi, ka 11. gs. daļa Rīgas apmetnes iedzīvotāju varētu būt bijuši arī sēļi, tāpēc "vārda *Ringa* pārveidošanā par *Rīgu* kādā mērā piedalījušies arī sēļi".[242]

Sēļu klātbūtne Rīgas apkaimē apliecināta arī pāvesta legāta Vilhelma no Modenas divos 1226. gada šķīrējtiesas lēmumos par Rīgas pilsētas zemēm tās lauku novadā.[243] Tādā gadījumā vārds Rīga < *ringa* būtu baltu cilmes un nozīmētu "līkupe, ločupīte".[244] Bet, lai šo lingvistisko pieņēmumu apstiprinātu, būtu jāpierāda, ka 12. gs. zemgaļu un sēļu valodā celms *ring-* jau pārvērties par *rīg-*; tas ir lingvistu darbs. Vēsturnieku vairāk interesē jautājums, kāpēc lībji, kas 11. un 12. gs. dzīvojuši Rīgas apmetnēs, nav devuši paši savu vārdu Rīgas upītei, jo, kā to skaidro A. Caune, pārējie zināmie Rīgas apkārtnes nevāciskie vārdi ir lībju valodas cilmes:[245] *Thamagar*, *Osmesara*, *Lokesare*, abas Daugavas Pierīgas salas, tad *Rodenpois* ezers un

48. No akmeņiem krautās krāsns drupas Mežotnes pilskalnā

Pele upe. Te gan tūliņ jāpiebilst, ka upītes vārdu Hermanis Bruinings ir identificējis ar lībju vārdu *pala* (upīte)[246] un A. Caunes pieņemtā latviskā cilme upītes vārdam *Morditze*, tāpat *Laghena* būtu jāpierāda baltu lingvistiem. Tā nu paliek pāri par drošu (?) baltu cilmes vārdu vienīgi "Rīgas" vārds.

Ja "Rīga" nenāk no lībju valodas, tad tas rāda, ka vācu Senlatvijas braucēji to nedzirdēja no lībju mutes, bet tas viņiem bija pazīstams pirms ierašanās "Rīgas vietā"; tāpēc jāatgriežas pie iepriekš izteiktās hipotēzes, ka vācu tirgotāji to jau dzirdējuši savā izejas bāzē braukšanai uz Senlatviju – Visbijas ostā. Kad tad skandināvi ar Rīgas vārdu varēja iepazīties? Ja "Rīga" ir baltu cilmes vārds, tad tikai pirms lībju ienākšanas Rīgā, tātad 11. gs. beigās un 12. gs. sākumā, un Gotlandes tirgotāji to būs noklausījušies no Rīgas agrīnajiem apdzīvotājiem – zemgaļiem un sēļiem. Kā 12. gs. lībji saukuši Rīgas upīti un savu apmetni, mēs vienkārši nezinām. Tāpēc, ja lingvisti nebūtu pārliecināti, ka pirms 12. gs. zemgaļu un sēļu mutē *ring-* vēl nebija pārvērties par *rīg-*, tad vietvārdam "Rīga" jāmeklē cits etimoloģiskais izskaidrojums kā baltu cilmes vārdam.[247]

Rīgas pilsēta atrodas Daugavas krastā, un aizbērtā Rīgas (Rīdzenes) upīte kādreiz ietecēja Daugavā. Kas deva Daugavai vārdu? Kur vācu Senlatvijas braucēji to dzirdēja?

Par agrīno vācu tirgotāju "Rīgas" vārda noklausīšanos Gotlandē var izteikt tikai pieņēmumu, bet par Daugavas veco vārdu *Dyna*[248] – ar nozīmi "upe" – jau var droši teikt, ka vāci to noklausījušies Gotlandē: pirmo reizi *Dyna* minēta t.s. Gutusāgā (kas apraksta gotu jeb gūdu izceļošanu no

Gotlandes); tā sacerēta ap 10.–11. gs., jebšu uzrakstīta tikai 14. gs. vidū.[249] Šī pati forma *Dyna* (rūnu inskripcijā *tuna*) atkārtota arī 11. gs. iegrebtajā Bēnestades (Zviedrijā) rūnakmenī,[250] Sakša Gramatiķa latīniski uzrakstītajā Hadinga sāgā – *Duna*[251] un "Indriķa hronikā" – *per Dune* (I, 2): tātad caur Gotlandi braukušie vācu tirgotāji to būs noklausījušies Visbijā. Vācieši tad arī konsekventi pārņēmuši savā valodā no skandināviem Daugavas nosaukumu *Düna*.[252]

Lingvisti ir darinājuši teorētisku Daugavas seno nosaukumu kā *Dueina* (gan nekur neuzrakstītu) ar paralēlformu *Duna*, un šī pēdējā forma tad dominējusi rietumu, kamēr pirmā forma austrumu valodās,[253] minot Daugavas vārdu. Te gan tūliņ jāpiezīmē, ka forma *Dwina* pirmo reizi mūsu vēstures dokumentos minēta jau bīskapa Alberta 1210. gadā izdotajā dokumentā, no kura gan saglabājies tikai 14. gs. vidus transumpts.[254]

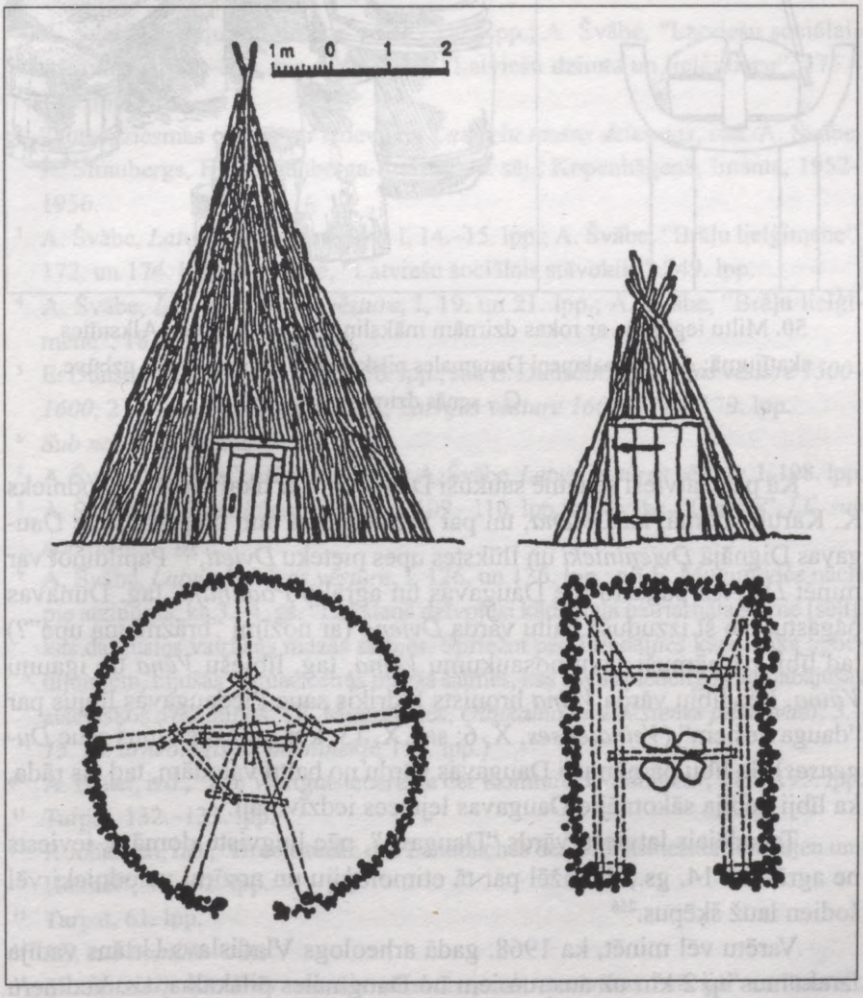

49. Vārāmie namiņi

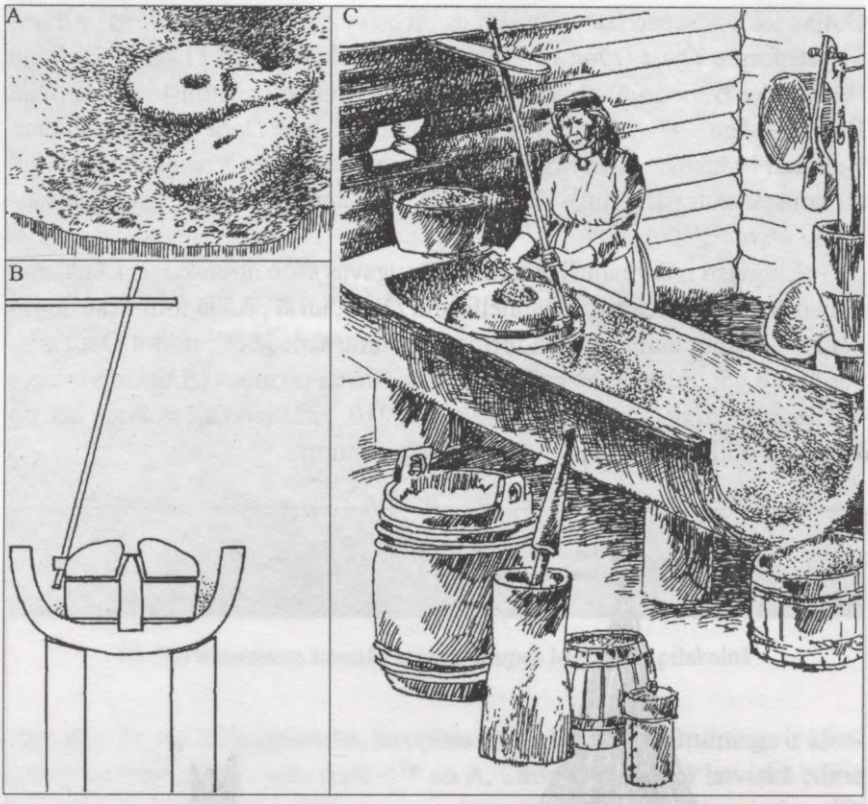

50. Miltu iegūšana ar rokas dzirnām mākslinieces A. Alksnes-Alksnītes skatījumā: A – dzirnakmeņi Daugmales pilskalnā, B – rokas dzirnu uzbūve, C – senās dzirnas

Kā paši latvieši senatnē saukuši Daugavu, var tikai minēt. Valodnieks K. Karulis domā, ka *Dviena*, un par pierādījumu min mājvārdu pie Daugavas Dignājā *Dvieņinieki* un Ilūkstes upes pieteku *Dvieti*.[255] Papildinot var minēt *Dvietes* pagastu pie Daugavas un agrāko *Podunāja*, tag. Dunavas pagastu. No šī izzudušā baltu vārda *Dviena* (ar nozīmi "brāzmaina upe"?) tad lībji pārņēmuši savu nosaukumu *Veina*, tag. lībiešu *Vēna* un igauņu *Väina*. Pēc lībju vārda *Veina* hronists Indriķis sauc Piedaugavas lībjus par "daugaviešiem" (*Veinalenses*, X, 6; sal. X, 13, kur hronists viņus sauc *Dunenses*). Ja lībji pārņēmuši Daugavas vārdu no baltu valodām, tad tas rāda, ka lībji nebija sākotnējie Daugavas lejteces iedzīvotāji.

Tagadējais latviešu vārds "Daugava", pēc lingvistu domām, ieviests ne agrāk kā 14. gs.; diemžēl par tā etimoloģiju un nozīmi valodnieki vēl šodien lauž šķēpus.[256]

Varētu vēl minēt, ka 1968. gadā arheologs Vladislavs Urtāns vadīja izrakumus ap 2 km uz austrumiem no Daugmales pilskalna, t.s. Vedmeru apmetnē, atsedzot 308 m² lielu platību. Tajā atklāja 1. gadu tūkstoša vidus

zemgaļu viensētu, kurā atradusies ap 20 m² liela iedziļināta celtne ar pavardu vienā galā un piebūvi otrā galā; celtnes tuvumā vēl atrasti četri pavardi, uz ziemeļiem no tās – nožogojuma paliekas. V. Urtāns atzīmē, ka "aiz sētas un nožogojuma mītņu slāņa nebija".[257] Tātad tā bijusi viensēta, un tajā var saskatīt daļēju līdzību ar kuršu sētas aprakstu Egila sāgā un arheologa A. Caunes atklāto Rīgas ciema sētu. "Indriķa hronikas" abas nodaļas (XIII, 4 un XVII, 2), kur minētas *villula*, nedod to aprakstu.

1975. gadā aizsardzības izrakumi vēl izdarīti Piedaugavas lībju ciemā Lipšos (arheoloģe J. Daiga) un Ikšķiles ciemā (arheologs J. Graudonis), bet izrakumu pārskati ir pārāk īsi,[258] lai dotu šo apmetņu aprakstu.

Norādes

1 A. Švābe, "Brāļu lielģimene", 171.–172. lpp.; A. Švābe, "Latviešu sociālais stāvoklis", 249.–255. lpp.; A. Švābe, "Latviešu dzimta un lielģimene", 175.–178. lpp.

2 Tautasdziesmas citētas no izdevuma *Latviešu tautas dziesmas*, red. A. Švābe, K. Straubergs, E. Hauzenberga-Šturma, 12 sēj., Kopenhāgenā, Imanta, 1952–1956.

3 A. Švābe, *Latvju kultūras vēsture*, I, 14.–15. lpp.; A. Švābe, "Brāļu lielģimene", 172. un 174. lpp.; A. Švābe, "Latviešu sociālais stāvoklis", 249. lpp.

4 A. Švābe, *Latvju kultūras vēsture*, I, 19. un 21. lpp.; A. Švābe, "Brāļu lielģimene", 183., 185. un 191. lpp.

5 E. Dunsdorfs, *Deviņvīru spēks*, 56. lpp.; sal. E. Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1500–1600*, 211. lpp., un E. Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1600–1710*, 179. lpp.

6 *Sub nomine* "dzimts".

7 A. Švābe, "Dzimts", *LE*, *sub nomine*; A. Švābe, *Latvju kultūras vēsture*, I, 108. lpp.

8 A. Švābe, *Latvju kultūras vēsture*, I, 109.–110. lpp.; A. Švābe, "Dzimts", *LE*, *sub nomine*.

9 A. Švābe, *Latvju kultūras vēsture*, I, 126. un 136. lpp.; arī Ē. Mugurēvičs nācis pie atzinuma, ka 3.–4. gs. "Lokstenē dzīvojusi kāda liela patriarhāla saime [sēļi], kas dalījusies vairākās mazās saimēs. Spriežot pēc Priedaines kapulauka apbedījumiem, bijušas vismaz četras mazās saimes, kas savus piederīgos apglabājušas atsevišķos uzkalniņos" (Ē. Mugurēvičs, *Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3.–15. gs. arheoloģiskie pieminekļi*, 119. lpp.).

10 A. Bauer, izd., "Die Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen", 111.–195. lpp.

11 Turpat, 132.–133. lpp.

12 P. Johansen, izd., "Bruchstücke des Landbuches der Ordensmeister für Rujen uns Helmet", 43.–62. lpp.

13 Turpat, 61. lpp.

14 *LE*, *sub nomine* "cilts".

15 Sk. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*, *sub nominibus* "nācija" un "tauta"; V. Bērziņa-Baltiņa un J. Bičolis, *Latviešu valodas vārdnīca*, *sub nomine* "tauta".

[16] Hronists nepareizi pieraksta Kaupa braucienu uz Romu bīskapa Meinarda laikam; sk. *IH*, VII, 3

[17] J. F. Niermeyer, *Mediae latinitatis lexicon minus*, *sub nomine gens*; C. T. Lewis and C. Short, *A Latin Dictionary*, *sub nomine*.

[18] *SLVA*, 63. nrs.

[19] Turpat, 90. nrs.

[20] Turpat, 54. nrs.

[21] Turpat, 345. nrs.

[22] Turpat, 358. nrs.

[23] Citēts no J. Grimm und W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, *sub nomine "Land"* 7c.

[24] Par "zemi" sk. K. Mīlenbahs un J. Endzelīns, *Latviešu valodas vārdnīca*, *sub nomine*; sk. arī G. F. Stender, *Lettisches Lexicon*, I, *sub nomine*. Par *Land* sk. J. Grimm und W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, *sub nomine*, 1, un F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, *sub nomine*.

[25] A. Švābe, *Latvju kultūras vēsture*, I, 192. un 194.–195. lpp.; G. F. Stender, *Lettisches Lexicon*, I un II, *sub nominibus* "walsts" un *"Gebiet"*.

[26] Sal. arī C. C. Ulmann und G. Brasche, *Lettisches Wörterbuch*, II, *sub nomine "Gebiet"*, un K. Mīlenbahs un J. Endzelīns, *Latviešu valodas vārdnīca*, *sub nomine* "valsts".

[27] *Heinrici Chronicon Livoniae*, izd. L. Arbusow un A. Bauer, 3. lpp., 4. norāde; 7. lpp., 5. norāde.

[28] *Livländische Reimchronik*, izd. L. Meyer, 347. un 350. lpp.; sēļi pat saukti *Volk*.

[29] *Volk* dažādos tulkojumus latviski sk. C. C. Ulmann und G. Brasche, *Lettisches Wörterbuch*, II, *sub nomine*; G. F. Stender, *Lettisches Lexikon*, II, *sub nomine* "tautiņa".

[30] B. Gebhardt, *Handbuch der deutschen Geschichte*, I, *passim*.

[31] *The Cambridge Medieval History, passim*.

[32] C. Pfister, "The Franks before Clovis", 294.–295. lpp.

[33] F. M. Stenton, *Anglo-Saxon England*, 293.–295. lpp.

[34] *Latvijas PSR arheoloģija*, 277. lpp.

[35] Lai nejauktu vārda "latvieši" lietošanu, šīs grāmatas autors viscaur Senlatvijas latviešus jeb latgaļus (kas dzīvoja Latgalē un Vidzemes austrumu daļā) sauks par latgaļiem.

[36] J. Endzelīns, *Latviešu valodas gramatika*, 1. paragrāfs.

[37] Arī L. Ceplīša, A. Miķelsones, T. Porītes un S. Raģes sastādītajā un A. Blinkenas rediģētajā *Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrunas vārdnīcā* (Rīgā, 1995) "letgaļi" un "leti" nav minēti, tikai "latgalis" un "latvietis"; tāpat V. Bērziņas-Baltiņas un J. Bičoļa sastādītajā *Latviešu valodas vārdnīcā* (Vašingtonā, 1993).

[38] *Latvijas PRS arheoloģija*, 279. lpp.; V. Biļķins, *Sēlija un Dienvidkursa*, 8. lpp.; par sēļu dienvidrobežu sk. turpat, 9.–12. lpp. Ē. Mugurēvičs ir noskaidrojis, ka sēļu ietekme vācu ienākšanas laikā paglābusies arī Alenes (tag. Oliņkalna) pils novadā starp Koknesi un Aiviekstes ieteku Daugavā, sk. Ē. Mugurēvičs, *Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3.–15. gs. arheoloģiskie pieminekļi*, 119.–120. lpp. Sēļi arī minēti Rīgas lauku novadā (laikam pie Juglas ezera) 1226. g. Rīgas robežu aprakstā (*SLVA*, 122., 132., 134. nrs.), Sēļu ciems *(Selendorpe)* apliecināts vēl 1347. g. (*LR*, II, 315. nrs.).

[39] *Latvijas PSR arheoloģija*, 277.–279. lpp.

[40] E. Jemeļjānovs, "Pilskalni Turaidas novadā," 7. lpp.; sal. *Latvijas vēstures atlants*, red. J. Turlajs, karte 10. lpp. "Baltija 5.–10. gs.".

[41] J. Endzelīns, *Latviešu valodas gramatika*, 8. lpp.

[42] Ē. Mugurēvičs, "Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs.–16. gs. vidus)", 57.–65. lpp.

[43] J. Endzelīns, "Par seno kursu (jeb kuršu) tautību un valodu", 454.–465. lpp.; J. Endzelīns, *Latviešu valodas gramatika*, 6. lpp.

[44] K. Karulis, *Latviešu etimoloģijas vārdnīca, sub nomine* "lībieši". Dažkārt arī latviešu valodā lieto vārdu "līvi", bet tāda forma nav atrodama ne 1993. g. ASV, nedz 1995. g. Latvijā izdotajās pareizrakstības vārdnīcās; ir tikai "lībji" un "lībieši". Arī šīs divas formas būtu šķirojamas, ar "lībjiem" apzīmējot Senlatvijas iedzīvotājus, ar "lībiešiem" – viņu pēcnācējus modernajos laikos (līdzīgi kā "latgaļi" un "latgalieši", "zemgaļi" un "zemgalieši").

[45] *Latvijas PSR arheoloģija*, 277. lpp.

[46] Turpat, 279. lpp. Lībju kapi nav zināmi Rietumvidzemē pirms 10. gs. (turpat); sk. arī *LE*, 1462. lpp.

[47] A. Zariņa, *Lībiešu apģērbs 10.–13. gs.*, 5. lpp.

[48] Ē. Mugurēvičs, "Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs. – 16. gs. vidus)", 69.–73. lpp.; *LE*, 1459.–1462. lpp.; *Latvijas PRS arheoloģija*, 279. lpp.

[49] *LE*, 387. un 985. lpp.; Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 368. lpp., 65. norāde; A. Caune, *Pati Rīga ūdenī*, 30. lpp.; A. Caune, *Rīgas lībieši un viņu īpašumzīmes*, 76.–87. lpp. Tomēr visnoteiktāk par varbūtējo Indriķa vendu piederību pie rietumslāvu vendiem A. Caune izteicies savā Viļņā publicētajā rakstā "Einige Merkmale der Kulturbeziehungen zwischen den Einwohner des Dünamündungs – und des südwestlichen Ostseeküstengebietes im frühen Mittelalter", 63.–66. lpp., kurā analizējis Rīgā atrasto zvejnieku tīklu pludiņu formu un piestiprināšanas caurumiņu skaitu, atrodot tiem lielu līdzību ar Volinas vendu pludiņiem. Pēc hronista Indriķa informācijas vendi dzīvojuši ārpus lībju Rīgas ciemiem, uz Senā kalna (tag. Esplanādes laukumā), kas jau pilnīgi norakts "18. gadsimta 80. gados" (sk. J. Apals, "Vendi un Cēsu Riekstu kalns", 126. lpp.). Līdz ar šī kalna norakšanu gājušas zudumā arī visas liecības par Senā kalna apdzīvotājiem. A. Caunes analizētie pludiņi atrasti Rīgas Piedaugavas un pārkuršoto lībju ciemos. Sekojot A. Caunes hipotēzei, jāpieņem, ka Indriķa vendi dzīvojuši ne vien uz Senā kalna, bet arī Rīgas lībju ciemos un nodarbojušies ar zvejniecību.

A. Caune arī izsaka pieņēmumu, ka Volinas vendi varētu būt apmetušies pie Ventas grīvas jau pirms 10. gs. (šo pieņēmumu, protams, nevar noraidīt). Ja Indriķa vendi tiešām būtu Volinas vendu emigrantu pēcteči, tad īstā Volinas vendu pakļaušana kristīgai ticībai gan notika poļu karaļa Boļeslava III (1102–1138) laikā, tāpēc var pieņemt, nevis pierādīt, ka tie vendi, kas nevēlējās pieņemt katoļticību, emigrēja uz Ventavu 12. gs. pirmajā ceturksnī.

[50] J. Apals, "Izrakumi Cēsu Riekstu kalnā", 20. lpp.; J. Apals, "Vendi un Cēsu Riekstu kalns", 140. lpp.; *IH*, XIII, 5; XIV, 8; XXII, 5; XXIX, 3; I. Šterns, "Latvieši un krievi viduslaiku Rīgā", 22.–23. lpp.; Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 368. lpp., 65. norāde; D. Vasmanis, A. Vilka, "Par līvu pagastu pie Cēsīm", 79. un 82. lpp.; Ē. Mugurēvičs, *Latvijas padomju enciklopēdija*, 5_2, 144. lpp.

[51] D. Vasmanis, A. Vilka, "Par līvu pagastu pie Cēsīm", 79. lpp.

[52] Turpat, 80. lpp.

[53] *SLVA*, 358. nrs.; *LUB*, I, 248. nrs.

[54] *SLVA*, 371. nrs.; *LUB*, I, 253. nrs.

[55] A. Švābe, "Senā Kursa", 78. lpp.

[56] *SLVA*, 162. nrs.; sk. arī V. Pāvulāne, "Rakstītos vēstures avotos minētās XIII gs. apdzīvotās vietas Ventavā", 23.–37. lpp.

[57] A. Švābe, "Senā Kursa", 81.–86. lpp.; V. Pāvulāne, "Rakstītos vēstures avotos minētās apdzīvotās vietas Kurzemē 13. gadsimtā (Miera Kursa)", 156. lpp.; V. Pāvulāne, "Rakstītos vēstures avotos minētās XIII gs. apdzīvotās vietas Ventavā", 23.–31. lpp.: *Thargolae* – Tārgale, *Osua* – Užava, *Langis* – Landze, *Venelis* – Vendzava, *Normis* – Zīru pag. Laukmuiža, *Kiemala* – Ķimale, *Pygavas* – Tigve, *Sarnitus* – Sārnate, *Saccza* – Saka, *Edualia* – Ēdole, *Aliswanges* – Alšvanga jeb Alsunga. *Alostanotachos* A. Švābe (85. lpp.) identificē ar Aloksti un Asītes pag. Nodegu muižu. *Riwa* – pie Vilgāles ezera, *Ardus* – nav identificējama (A. Švābe, 84. lpp.).

[58] A. Švābe, "Senā Kursa", 80. lpp.; A. Švābe, "Kursa", *LE*, *sub nomine*; A. Schwabe, *Grundriss der Agrargeschichte Lettlands*, 7. lpp.

[59] *SLVA*, 162. nrs.; A. Švābe, "Senā Kursa", 86. lpp.

[60] A. Švābe, "Senā Kursa", 73.–74. un 78. lpp.

[61] *SLVA*, 163. nrs.; sal. V. Pāvulāne, "Rakstītos vēstures avotos minētās apdzīvotās vietas Kurzemē 13. gadsimtā (Miera Kursa)", 151. lpp.

[62] Pēc V. Pāvulānes: *Rende* – Renda, *Walegalle* – Valgale, *Matichule* – Matkule, *Wanne* – Vāne, *Pyrre* – Pūre, *Ugenesse* – nav droši zināms, *Candowe* – Kandava, *Anzes* – nav droši zināms, *Talse* – Talsi, *Arowelle* – Ārlava, *Pope* – Pope ("Rakstītos vēstures avotos minētās apdzīvotās vietas Kurzemē 13. gadsimtā (Miera Kursa)", 153.–156. lpp.).

[63] *SLVA*, 163. nrs.; acīmredzot rakstvedis vai nu nav zinājis, vai izvairījies lietot feodālisma sākuma laiku franku kara draudzes nosaukumu *comitatus*, kas arī varēja nozīmēt teritoriju, ko pārvaldīja kara draudzes vadonis.

[64] J. F. Niermeyer, *Medial latinitatis lexicon minus*, *sub nomine*, 6., 7. un 10. paragrāfs.

[65] Par pilskalniem sk. J. Urtāns, J. Asaris, *Latvijas rietumu daļas jaunatklātie pilskalni*, 2.–3. lpp. (26 jaunatklātie pilskalni) un 71.–72. lpp. (59 E. Brastiņa atklātie pilskalni). Par pilenēm sk. *Latvijas PSR arheoloģija*, 180. lpp.

[66] *Latvijas PSR arheoloģija*, 178. lpp.

[67] Turpat, 184. lpp. un 100. att., 185. lpp.

[68] *SLVA*, 358. un 371. nrs.

[69] A. Mieriņa, "Latvijas administratīvais iedalījums (1918–1940)", 227. lpp.

[70] *SLVA*, 61. nrs.

[71] Turpat, 63. nrs.

[72] Turpat, 394. nrs.

[73] Turpat, 61. nrs.

[74] J. Urtāns, *Latvijas austrumu daļas jaunatklātie pilskalni*, 8. lpp.

[75] *SLVA*, 432. nrs.

[76] *IH*, 335. lpp.

[77] F. M. Stenton, *Anglo-Saxon England*, 315.–318. lpp.; B. Lyon, *A Constitutional and Legal History of Medieval England*, 59. un 83. lpp.; P. Vinogradoff, "Foundations of Society", 633.–634. lpp.

[78] F. M. Stenton, *Anglo-Saxon England*, 298.–300. lpp.; B. Lyon, *A Constitutional and Legal History of Medieval England*, 66. lpp.; P. Vinogradoff, "Foundations of Society", 639. lpp.

[79] B. Gebhardt, *Handbuch der deutschen Geschichte*, I, 626. lpp.

[80] P. Vinogradoff, "Foundations of Society", 633.–634. lpp.

[81] Turpat, 633.–635. lpp.

[82] Turpat, 636.–638. lpp.

[83] J. Urtāns, *Latvijas austrumu daļas jaunatklātie pilskalni*, 7. lpp. Latvijas pilskalnus sistemātiski apzināja, uzmērīja un aprakstīja Ernests Brastiņš četrās grāmatās: *Latvijas pilskalni: Kuršu zeme* (1923), *Zemgale un Augšzeme* (1926), *Latgale* (1928), *Vidzeme* (1930), kopā saskaitot 282 pilskalnus. J. Urtāns savā grāmatā par Vidzemi, Latgali un Augšzemi publicējis ziņas par 57 pilskalniem, kas nav minēti E. Brastiņa izdevumā. J. Urtāna un J. Asara 1998. g. izdotajā grāmatā *Latvijas rietumu daļas jaunatklātie pilskalni* minēti 28 jaunatklāti pilskalni.

[84] *Latvijas padomju enciklopēdija*, 5_2, 142. lpp.; Ē. Mugurēvičs, "Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs.–16. gs. vidus)", 55. lpp. minēts 250–300 pilskalnu, kas varēja būt apdzīvoti.

[85] *AuE*, XI, 83. lpp. Vai ikviena Senlatvijas karte, kurā atzīmēti pilskalni, rāda tos citādā skaitā. Ā. Stubava publicētā karte šķiet pati pilnīgākā (tā pārņemta arī *LE Papildinājumu* 3. sēj.), bet arī tā uzrāda tikai 335 pilskalnus, tātad vismaz 125 pilskalnu trūkst.

[86] J. Urtāns, *Latvijas austrumu daļas jaunatklātie pilskalni*, 4. lpp.; sk. arī A. Vilcāne, "Dubnas baseina apdzīvotība dzelzs laikmetā (1.–12. gs.)", 5.–25. lpp.

[87] *Latvijas PSR arheoloģija*, 90. att., 178. lpp.

[88] Pilskalna tipisko īpašību raksturojums dots pēc izrakumu aprakstiem pilskalnos: F. Balodis, *Jersika un tai 1939. gadā izdarītie izrakumi*; F. Balodis, "Jersika"; Ē. Mugurēvičs, A. Vilcāne, "Arheoloģiskie izrakumi Jersikas pilskalnā"; Ē. Mugurēvičs, A. Vilcāne, "Arheoloģiskie pētījumi Jersikas pilskalnā un senpilsētā"; A. Vilcāne, "Arheoloģiskie izrakumi Jersikā"; E. Šnore, "Dignājas pilskalns"; Ē. Mugurēvičs, "Rēzeknes pils un tās novads 9.–17. gs."; Ē. Mugurēvičs, "Arheoloģiskie izrakumi Rēzeknes pilskalnā"; Ē. Mugurēvičs, "Izrakumi Rēzeknes pilī pabeigti"; V. Urtāns, "Madalānu pilskalna un Madalānu kapulauka pētījumi 1980. un 1981. gadā"; Ē. Mugurēvičs, "Vēstures institūta arheoloģisko ekspedīciju darbs 1965. gadā"; V. Ģinters, "Daugmales pilskalna 1935. gada izrakumi"; V. Ģinters, "Daugmales pilskalna 1936. gada izrakumi"; V. Ģinters, "Senā Mežotne"; E. Brīvkalne, "Rakstītās ziņas un arheoloģiskās liecības par 9.–13. gs. Mežotni"; A. Karnups, "Izrakumi Talsu pilskalnā 1936. gadā"; A. Karnups, "Izrakumi Talsu pilskalnā 1937. g."; A. Karnups, "Talsu pilskalns"; F. Balodis, *Senā Latvija*; *Latvijas PSR arheoloģija*; Ē. Mugurēvičs, "Agrais feodālisms (10.–12. gs.)". Autora pateicība profesoram Ēvaldam Mugurēvičam un vēsturniekam Jānim Krēsliņam par atsūtīto rakstu fotokopijām.

[89] Te sevišķi nozīmīga ir Sēlpils un Oliņkalna, tāpat Jersikas un Dignājas pilskalna atrašanās viens otram pretī abās Daugavas pusēs pie krāčainas upes teces.

[90] E. Brīvkalne, "Rakstītās ziņas un arheoloģiskās liecības par 9.–13. gs. Mežotni", 68. lpp.

[91] V. Ģinters, "Daugmales pilskalna 1935. gada izrakumi", 36. lpp.; V. Urtāns, I. Briede, J. Urtāns, "Aizkraukles ekspedīcijas darbs 1974. gadā", 87. lpp.

[92] E. Brīvkalne, "Rakstītās ziņas un arheoloģiskās liecības par 9.–13. gs. Mežotni", 73. lpp.

[93] F. Balodis, *Senā Latvija*, 171.–172. lpp.

[94] *Latvijas PSR arheoloģija*, 220. lpp.

[95] A. Karnups, "Izrakumi Talsu pilskalnā 1937. g.", 81.–82. lpp.

[96] Ē. Mugurēvičs, *Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3.–15. gs. arheoloģiskie pieminekļi*, 34. lpp.

[97] E. Šnore, "Asotes pilskalna krāsnis", 13. lpp.

[98] *Latvijas PSR arheoloģija*, 257. lpp.

[99] F. Balodis, *Jersika*, 90. lpp.; *Latvijas PSR arheoloģija*, 220. lpp.

[100] A. Karnups, "Talsu pilskalns", 344. lpp.

[101] V. Bērziņa-Baltiņa un J. Bičolis, *Latviešu valodas vārdnīca, sub nomine*; *Latviešu literārās valodas vārdnīca, sub nomine*.

[102] A. Stubavs, N. Jefimova, "Kalnaziedu arheoloģiskās ekspedīcijas 1981. gada darba rezultāti," 119. lpp.

[103] "Atrasta pilene", avīze *Laiks*, 1966. g. 26. oktobrī, 12. lpp.

[104] P. Stepiņš, "Liepājas vēstures un mākslas muzeja izrakumi 1964. gadā", 16. lpp.

[105] I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 393.–394. lpp.

[106] "Atskaņu hronikā" ir lietots *houbetman*: sk. 8658.–8659. rindu.

[107] Ē. Mugurēvičs, "Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs.–16. gs. vidus)", 58. lpp.

[108] *SLVA*, 162. nrs.

[109] A. Švābe, "Senā Kursa", 86. lpp.; Ē. Mugurēvičs, "Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs.–16. gs. vidus)", 63. lpp.

[110] Ē. Mugurēvičs, "Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs.–16. gs. vidus)", 77. lpp.

[111] Turpat, 82.–83. lpp.; A. Švābe, "Livoņu un krievu 1242. gada miera līgums", 217. lpp.

[112] *SLVA*, 106. nrs.

[113] Turpat.

[114] A. Švābe izteicis domu ("Tālava", *Straumes un avoti*, III, 179.–180. lpp.), ko pieņem arī Ē. Mugurēvičs ("Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs.–16. gs. vidus)", 75. lpp.), ka Adzele ir krievu dots Tālavas austrumu daļas nosaukums.

[115] Franciska no Moliano protokols citēts pēc A. Švābe, izd., *Latvijas vēstures avotu chrestomatija (1300–1500)*, 15. lpp.

[116] B. Gebhardt, *Handbuch der deutschen Geschichte*, I, 158. un 161.–169. lpp.; R. Poupardin, "The Carolingian Kingdoms (877–918)", 69.–70. lpp.

[117] Ar viduslaikiem ir saprasts periods no Romas impērijas bojāejas un ģermāņu tautu staigāšanas laikiem līdz Mārtiņa Lutera reformācijai.

[118] *Die Libri redituum der Stadt Riga*; *Die Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579*; I. Šterns, "Latvieši un krievi viduslaiku Rīgā", 22.–53. lpp.; V. Urtāns, "Senā pilsēta un ciems Latvijas teritorijā agrajā feodālismā", 64.–65. lpp.

[119] H. Pirenne, "Northern Towns and Their Commerce", 512.–513. lpp.; E. Brīvkalne, "Daži amatniecības darinājumi Tērvetes pilskalnā", 85.–104. lpp.; V. Urtāns, "Senā pilsēta un ciems Latvijas teritorijā agrajā feodālismā", 64. lpp.

[120] H. Pirenne, "Northern Towns and Their Commerce", 513.–514. lpp.; V. Urtāns, "Senā pilsēta un ciems Latvijas teritorijā agrajā feodālismā", 64. lpp.

[121] H. Pirenne, "Northern Towns and Their Commerce", 514. lpp.

[122] H. Pirenne, "Commerce Creates Towns", 3. lpp.

[123] Turpat, 2. lpp.; Ē. Mugurēvičs, "Svarīgākie ceļi lībiešu un latgaļu teritorijā", 61.–79. lpp.; V. Pāvulāns, *Satiksmes ceļi Latvijā XIII–XVII gs.*, *passim*; V. Urtāns, "Senā pilsēta un ciems Latvijas teritorijā agrajā feodālismā", 65. lpp.

[124] Sk. J. Endzelīns, *Latvijas PSR vietvārdi*, I, 1, *sub nomine*; Anglijā šāda slavena vieta ir *Oxford*, brasls, pār kuru veda vēršu ceļš.

[125] *IH*, XXVII, 1.

[126] H. Pirenne, "Commerce Creates Towns", 2. lpp.

[127] J. F. Niermeyer, *Mediae latinitatis lexicon minus*, *sub nomine*.

[128] H. Pirenne, "Northern Towns and Their Commerce", 513. lpp.; H. Pirenne, "Commerce Creates Towns", 2.–5. lpp.

[129] C. Petit-Dutaillis, "A Review of the Early Theories", 25. lpp., 24 norāde.

[130] Ē. Mugurēvičs, A. Vilcāne, "Arheoloģiskie izrakumi Jersikas pilskalnā", 75. lpp.

[131] Ē. Mugurēvičs, A. Vilcāne, "Arheoloģiskie pētījumi Jersikas pilskalnā un senpilsētā", 72. lpp.; A. Vilcāne, "Arheoloģiskie izrakumi Jersikā", 122. lpp.

[132] I. Šterns, "Pareizticība Senlatvijā", *Latvijas vēsture*, 1996:3, 3. lpp.

[133] Krics – jēldzelzs, no kuras senatnē izgatavoja dzelzs izstrādājumus.

[134] Sabiles izrakumu pārskats dots pēc Ē. Mugurēvičs, "Arheoloģisko izrakumu rezultāti Sabiles senpilsētā", *Materiāli 1979.*, 76.–80. lpp., un papildināts pēc Ē. Mugurēviča izrakumu pārskatiem, *Materiāli 1976.* un *Materiāli 1978.*

[135] J. Daiga, "Kābeļu apmetne", 30.–34. lpp.

[136] M. Atgāzis, "Mežotnes arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1969. gadā," 42.–45. lpp.; J. Asaris, A. Tora, "Pētījumi Talsu senpilsētā", 19.–22. lpp.

[137] A. Caune, *Rīga zem Rīgas*, 28. lpp.; A. Caune, *Pati Rīga ūdenī*, 36. un 52. lpp.; A. Caune, "Rīgas pirmās ostas krastmalas", 32.–33. lpp.

[138] A. Caune, *Pati Rīga ūdenī*, 36. lpp.

[139] Turpat, 52.–53. lpp.; A. Caune, *Rīga zem Rīgas*, 36. lpp.; A. Caune, "Rīgas pirmās ostas krastmalas", 33. lpp.

[140] A. Caune, *Pati Rīga ūdenī*, 36. lpp.; A. Caune, "Rīgas loma Daugavas lejteces apgabalā 10.–12. gs.", 11. lpp.

[141] A. Caune, *Pati Rīga ūdenī*, 78. lpp.

[142] Turpat, 11. lpp.

[143] M. Vilsone, "Muzeja arheoloģiskie izrakumi Rīgā un to nozīme pilsētas vēstures izpētē", 93.–96. lpp.

[144] Turpat; sal. R. Šnore, "Rīgas archeoloģija", *LKV*, 35 829.–35 830. sl.

[145] M. Vilsone, "Muzeja arheoloģiskie izrakumi Rīgā un to nozīme pilsētas vēstures izpētē", 96. lpp.

[146] Turpat, 93.–96. lpp. Daļēju ieskatu par šo kuģi var gūt, salīdzinot to ar Norvēģijā Oslo apkaimē atrastiem Osebergas un Gokstadas kuģiem. Osebergas kuģis būvēts 9. gs. Tas bijis 21,58 m garš, 5,10 m plats un 1,58 m augsts, bet nav bijis domāts jūras braucieniem; tas varējis vest ap 11 t kravas. Kuģim bijušas 17 ribas, šķērssaišķis, 30 airi, sānstūre un ap 13 m garš masts; airētāju soli nav atrasti, tāpēc pieņem, ka airētāji sēdējuši uz savām jūrnieku kastēm. Sk. T. Sjovold, *The Oseberg Find and the other Viking Ship Finds,* 19.–30. lpp.

[147] T. Zeids, red., *Feodālā Rīga*, 30. lpp.

[148] R. Šnore, *LKV*, 35 829. sl.

[149] M. Vilsone, "Muzeja arheoloģiskie izrakumi Rīgā un to nozīme pilsētas vēstures izpētē", 96.–97. lpp.

[150] *IH*, 353. lpp., 20. norāde; Ē. Mugurēvičs, "Mittelalterliche Siedlungen und Veränderungen der Siedlungstruktur am Unterlauf der Daugava im 12. bis 13. Jahrhundert", 174. lpp.

[151] A. Caune, "Rīgas vārda izcelsmes skaidrojumi un to atbilstība arheoloģiskajām liecībām", 39. lpp.

[152] *SLV*A, 11. nrs.

[153] Turpat, 13. nrs.

[154] Turpat, 15. nrs.

[155] *IH*, 352. lpp., 19. norāde.

[156] G. Zemītis, "Senā Daugmale", 132. lpp.; A. Caune, "Die Siedlungszentren des 10.–12. Jahrhunderts im Gebiet des Daugava-Unterlaufs und ihre Beziehungen zu skandinavischen Ländern", 45. lpp.

[157] G. Zemītis, "Senā Daugmale", 132. lpp.

[158] Sk. arī turpat, 136. lpp.

[159] *SLVA*, 61. un 129. nrs.

[160] A. Caune, "Die Siedlungszentren des 10.–12. Jahrhunderts im Gebiet des Daugava-Unterlaufs und ihre Beziehungen zu skandinavischen Ländern", 46. lpp.; Ē. Mugurēvičs, "Kompleksie pētījumi arheoloģiskajā mikrorajonā Daugavas lejtecē (1966.–1975. g.)", 71. lpp.

[161] A. Zariņa, "Izrakumi Salaspils Laukskolā 1975. gadā", 103. lpp.

[162] Turpat, 100. lpp.

[163] Turpat, 103. lpp.

[164] A. Zariņa, "Salaspils Laukskolas lībiešu ciems (izrakumu rezultātu kopsavilkums)", 81.–82. lpp.

[165] Turpat, 83.–84. lpp.

[166] Turpat, 84. lpp.

[167] A. Zariņa, "Izrakumi Salaspils Laukskolā 1974. gadā", 103. lpp.

[168] T. Berga, "Latvijas 10.–12. gs. dzīvesvietās iegūtās monētas", 119. lpp.

[169] R. Ceplīte, "Atsvariņi Latvijas 10.–13. gs. kapu inventārā", 204. lpp., 59.–90. nrs.

[170] T. Berga, *Moņeti v arheologičeskih pamjatņikah Latvii IX–XII vv.*, 53. lpp., 20. tab.

[171] G. Zemītis, "Senā Daugmale", 136. lpp.
[172] V. Urtāns, "Daugmales ekspedīcijas rezultāti 1968. g.", 56. lpp.
[173] G. Zemītis, "Senā Daugmale", 136. lpp.; V. Urtāns, "Daugmales ekspedīcijas rezultāti 1968. g.", 55.–56. lpp.
[174] V. Urtāns, "Daugmales ekspedīcijas darba rezultāti 1969. gadā", 67. lpp.
[175] G. Zemītis, "Izrakumi Daugmales senvietu kompleksā – pilskalnā, senpilsētā un kapulaukā pie senpilsētas", 103. lpp.
[176] A. Zariņa, "Salaspils Laukskolas lībiešu ciems (izrakumu rezultātu kopsavilkums)", 81. lpp.; A. Zariņa, "Krāsnis Salaspils Laukskolas lībiešu 10.–13. gs. ciemu vietās", 87. lpp., 1. norāde.
[177] J. Daiga, "Izrakumi Salaspils Lipšu kompleksā un Doles Raušu ciemā", 32. lpp.; Ē. Mugurēvičs, "Kompleksie pētījumi arheoloģiskajā mikrorajonā Daugavas lejtecē (1966.–1975. g.)", 71. lpp.
[178] E. Šnore, "Vampeniešu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1968. g.", 52.–53. lpp.
[179] E. Šnore, "Vampeniešu–Raušu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1969. gadā", 63.–64. lpp.
[180] Turpat, 64. lpp.
[181] Turpat, 66. lpp.
[182] Turpat, 64.–65. lpp.
[183] J. Daiga, "Doles Raušu metālapstrādes darbnīcas", 30.–31. lpp.
[184] Turpat, 31. lpp.
[185] J. Daiga, "Izrakumi Raušu lībiešu ciemā 1971. gadā", 61. lpp.
[186] T. Berga, *Moņeti v arheologičeskih pamjatņikah Latvii IX–XII vv.*, 53. lpp., 20. tab.
[187] Ē. Mugurēvičs, "Ciems un pils Mārtiņsalā", 54.–58. lpp.; Ē. Mugurēvičs, "Die Dorfsiedlung und die Burg Holme bei Salaspils (Lettland) im Mittelalter", 99.–107. lpp.; Ē. Mugurēvičs, "Mittelalterliche Siedlungen und Veränderungen der Siedlungstruktur am Unterlauf der Daugava im 12. bis 13. Jahrhundert", 173. lpp.
[188] Ē. Mugurēvičs, "Mittelalterliche Siedlungen und Veränderungen der Siedlungstruktur am Unterlauf der Daugava im 12. bis 13. Jahrhundert", 173. lpp.
[189] Ē. Mugurēvičs, "Ciems un pils Mārtiņsalā", 58. lpp.
[190] Turpat, 55. lpp.
[191] Turpat, 57. lpp.
[192] Turpat, 57.–58. lpp.
[193] Turpat, 58. lpp.
[194] Ē. Mugurēvičs, "Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalā 1968. g.", 43.–44. lpp.; sal. Ē. Mugurēvičs, "Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalā 1969. gadā", 56. lpp.
[195] Ē. Mugurēvičs, "Mittelalterliche Siedlungen und Veränderungen der Siedlungstruktur am Unterlauf der Daugava im 12. bis 13. Jahrhundert", 174. lpp.
[196] Ā. Stubavs, "Salaspils arheoloģiskās ekspedīcijas 1971. gada darba rezultāti", 95. lpp.; Ā. Stubavs, "Izrakumu pēdējā sezona Salaspilī", 82. lpp.
[197] Ā. Stubavs, "Arheoloģiskie izrakumi Salaspilī 1969. gadā", 61.–62. lpp.
[198] Turpat, 62. lpp.
[199] 13. gs. vēl nebija izveidojies ne jēdziens, ne vārds "Vidzeme".
[200] E. Jemeļjānovs, "Pilskalni Turaidas novadā", 7. lpp.

[201] I. Šterns, "Pareizticība Senlatvijā", *Latvijas Vēsture*, 1996:1, 5. lpp.

[202] E. Brīvkalne, "Rakstītās ziņas un arheoloģiskās liecības par 9.–13. gs. Mežotni", 64. lpp.

[203] *LUB*, I, 373. nrs.

[204] *IH*, IV, 3; XI, 8 un 9; XIX, 2 un 10; XX, 1.

[205] Visas minētās definīcijas dotas pēc P. Kundziņš, *Latvju sēta*, 42.–43. lpp.

[206] *SLVA*, 10 nrs.

[207] P. Kundziņš, *Latvju sēta*, 27. lpp.

[208] Egila sāgas atstāstījums dots pēc P. Kundziņš, *Latvju sēta*, 28.–30. lpp.

[209] A. Caune, "Rīgas loma Daugavas lejteces apgabalā 10.–12. gs.", 11.–12. lpp.

[210] A. Caune, *Rīga zem Rīgas*, 34. lpp.

[211] Turpat, 31. lpp.

[212] A. Caune, *Pati Rīga ūdenī*, 155. lpp.

[213] Turpat, 157. lpp.

[214] Turpat, 158. lpp.

[215] A. Caune, "Rīgas loma Daugavas lejteces apgabalā 10.–12. gs.", 12. lpp. Par zivīm un zvejošanas paņēmieniem sk. A. Caune, *Pati Rīga ūdenī*, 130.–155. lpp.

[216] A. Caune, "Rīgas loma Daugavas lejteces apgabalā 10.–12. gs.", 12. lpp.

[217] Turpat, 13. lpp.

[218] Turpat, 12. lpp.

[219] Turpat, 11.–12. lpp.

[220] R. Wittram, *Baltische Geschichte: Die Ostseelande Livland, Estland, Kurland 1180–1918*, 19. lpp.; L. Arbusow, *Grundriß der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*, 17. lpp.; E. Seraphim, *Livländische Geschichte*, I, 41. lpp.; F. Benninghoven, *Rigas Entstehung und der Frühhansische Kaufmann*, 20. lpp.

[221] A. Caune, "Rīgas loma Daugavas lejteces apgabalā 10.–12. gs.", 12. lpp.; A. Caune, "Rīgas vārda izcelsmes skaidrojumi un to atbilstība arheoloģiskajām liecībām", 40. lpp.

[222] A. Caune, "Rīgas loma Daugavas lejteces apgabalā 10.–12. gs.", 11.–12. lpp.; A. Caune, *Rīga zem Rīgas*, 30. lpp.

[223] Kā nevēsturiska ir noraidāma Indriķa dotā alternatīva, ka Rīga savu vārdu būtu dabūjusi no latīņu verba *rigare* (apslacīt, veldzēt), t.i., ka no Rīgas apkārtējās pagānu maztautas saņēmušas kristietības veldzi (IV, 5).

[224] *SLVA*, 202. nrs.

[225] "Indriķis Osenbruge un Jānis Asersleve [maksā] par ādu mītuvi viņpus Rīgas [upes] 2 mārkas, uz 2 gadiem" (*LR*, I, 82. nrs).

[226] Turpat, II, 64. nrs.

[227] Turpat, 746. nrs.

[228] *Die Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579* (turpmāk *Erbebücher*), II, 8. un 9. nrs, no 1493. g.; sal. *LR*, III, 93. nrs, no 1523. g. – *Rysing*.

[229] *SLVA*, 412. nrs.

[230] *Erbebücher*, II, 13. nrs, no 1494. g.

[231] *LR*, III, 156. lpp.

[232] Sk. A. Caune, "Rīgas vārda izcelsmes skaidrojumi un to atbilstība arheoloģiskajām liecībām", 35.–41. lpp.

[233] *SLVA*, 51. nrs.

[234] Alberts pirmo reizi ieradās Latvijā 1200. g. (*IH*, IV, 1) un Indriķis laikam 1203. g. (Ē. Mugurēviča priekšvārds, *IH*, 26. lpp.).

[235] Vāci brauca no Lībekas uz Senlatviju un otrādi: *IH*, I, 11 (1195. g.); II, 3, 10 (1198. g.); III, 1 (1199. g.); X, 4 (1206. g.); XII, 6 (1208. g.); XIV, 12 (1210. g.); XXV, 2 (1221. g.).

[236] *SLVA*, 7. nrs.

[237] Turpat, 9. nrs.

[238] Turpat, 12. nrs.

[239] Turpat, 15. nrs.

[240] Arī arheologs A. Caune atzīst, ka "Rīgas arheoloģiskajā materiālā nav atrasts neviens vikingu laikmeta importa priekšmets" (A. Caune, "Rīgas vārda izcelsmes skaidrojumi un to atbilstība arheoloģiskajām liecībām", 41. lpp.).

[241] Turpat, 39. lpp.

[242] Turpat, 40. lpp.

[243] *SLVA*, 122., 132. un 134. nrs.

[244] A. Caune, "Rīgas vārda izcelsmes skaidrojumi un to atbilstība arheoloģiskajām liecībām", 37. lpp.

[245] A. Caune, *Pati Rīga ūdenī*, 14.–15. lpp.: *Rodenpois* (*LGU* I, 7. nrs), *Pitcorga* (*LGU* I, 7. nrs), *Lockesare* (*LGU* I, 22. nrs), *Osmesare* (*LGU* I, 7. nrs).

[246] *LGU* I, 8. nrs.

[247] Valodnieks Konstantīns Karulis ir pārliecināts, ka vietvārds "Rīga" pārņemts no senskandināvu vārda *riga* (ko izrunā ar garu ī) ar nozīmi "nelīdzenums, izliekums" un ka vārds "attiecināts nevis uz upi, bet uz zemes reljefu", par pamatu minot smilšu kāpas un *mons Rige* (K. Karulis, "Daugavas un Piedaugavas vietvārdi: nosaukumu cilme", 153. lpp.). Šo K. Karuļa pieņēmumu neatbalsta ne "Indriķa hronika", nedz viduslaiku Rīgas rātes grāmatas (*LR* un *Erbebücher*). Bez tam, ja senskandināvu *riga* nozīmē izliekumu (vāc. *Krümmung*), tad tas ļoti labi var tikt attiecināts uz līkumaino Rīgas upīti.

[248] *SLVA*, 2. nrs.

[249] Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 9. norāde 336. lpp.

[250] *SLVA*, 12. nrs.

[251] Turpat, 7. nrs.

[252] Tāpat arī Igaunijas vārdu *Eistland* (*SLVA*, 6. nrs, ap 860. g.), Kursas nosaukumu vāciski *Kurland* (*SLVA*, 6., 10. nrs, ap 10. gs. sākumu), Zemgales *Seimgale* (*SLVA*, 11. nrs, ap 1035.–1041. g.; 15. nrs, ap 1040. g.), Lībjzemes (vēlāk arī Vidzemes) *Lifland* (rūnu rakstā *lifla*, *SLVA*, 14. nrs, ap 1030. g.), Ventas *Uindau* (*SLVA*, 17 nrs, ap 1100. g.).

[253] K. Karulis, "Daugavas un Piedaugavas vietvārdi: nosaukumu cilme", 149. lpp.

[254] *SLVA*, 56. nrs.

[255] K. Karulis, "Daugavas un Piedaugavas vietvārdi: nosaukumu cilme", 149. lpp.

[256] Turpat, 150.–151. lpp.

[257] V. Urtāns, "Daugmales ekspedīcijas rezultāti 1968. g.", 56. lpp.

[258] J. Daiga, "Izrakumi Lipšu ciemā un kapulaukā", 39.–41. lpp.; J. Graudonis, "Ikšķiles arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1975. gadā", 49.–53. lpp.

SENLATVIJAS MILITĀRĀ PAKĻAUŠANA

Vācu braukšanas iemesli uz Senlatviju

Kāpēc vāci brauca uz Senlatviju? – Daļēju atbildi dod "Indriķa hronikas" 1. nodaļa (grāmata). Tās 2. paragrāfā hronists saka, ka Zēgebergas klostera priesteris Meinards "tikai Kristus dēļ, vienīgi lai sludinātu, ieradās Lībjzemē kopā ar tirgotājiem, jo vācu tirgotāji, ko ar lībjiem saistīja draudzības saites, mēdza bieži, braukdami kuģos pa Daugavas upi, apmeklēt Lībjzemi". Šajā paragrāfā Indriķis ir skaidri pateicis divus iemeslus: lai tirgotos un lai sludinātu kristīgo (t.i., katoļu) ticību, turklāt pirmie uz Latviju braukuši tirgotāji, un, atrazdami lībjus pagānus, viņi 1184. gadā līdzi ņēmuši priesteri, kas tad sācis lībjus pievērst katoļticībai. Vai šis bijis pirmais Meinarda brauciens uz Latviju vai arī viņš pavadījis vācu tirgotājus jau agrāk, nav noskaidrojams.

Uzskats, ka Lībjzemē (Livonijā) pirmie ieradušies tirgotāji, 13. gs. vidū jau bija nostiprinājies arī Centrāleiropā, un 13. gs. otrajā pusē tāda ziņa bija aizsniegusi Īriju, jo anonīmā traktāta "Zemju apraksti" (atrasts 20. gs. 70. gadu beigās Dublinā) 13. paragrāfā teikts: "Tās [Lībjzemes] atpestīšanas sākumu izdarīja tirgotāji. Tie, vētras dzīti, nokļuva kādā lielā upē, ko sauc par Daugavu *(Duna)*, .. [lībji] ar tirgotājiem noslēdza pastāvīgu mieru. Un, lūk, tā tur sāka izplatīties kristieši."[1]

"Indriķa hronikas" 1. nodaļas 3. paragrāfā tās autors dod tālākas skopas un dažādi interpretējamas ziņas: "Dabūjis atļauju no Polockas kņaza Vladimira, kam lībji, kuri vēl bija pagāni, maksāja meslus, un reizē arī saņēmis no viņa dāvanas, minētais priesteris drosmīgi stājās pie Dievam tīkamā darba, sludinādams lībjiem un uzceldams baznīcu Ikšķiles ciemā."

Šie divi paragrāfi atklāj dažus notikumus Senlatvijā un reizē uzdod vēsturniekam vairākus grūti atbildamus jautājumus.

Vispirms hronists liecina, ka aprakstītais vācu tirgotāju brauciens kopā ar Meinardu nebija tirgotāju pirmā iegriešanās Daugavā – viņi jau agrāk ir tirgojušies ar Piedaugavas lībjiem.

Kad vācu braucieni uz Senlatviju sākās, un kas bija viņu ceļa galamērķis?

Kā vēlākos pētījumos noskaidrots,[2] tie bija lībekieši, kas no vācu puses "uzzēģelēja" Senlatviju, braucot no Visbijas uz Baltijas jūras austrumu krastu, tā turpinot zviedru vikingu iebraukto ceļu uz austrumiem. Lībekas uzplaukšana un tirdzniecības iespiešanās Baltijas jūras centrālajā daļā sākās 12. gs. 60. gados pēc hercoga Indriķa Lauvas līguma noslēgšanas ar Gotlandi 1161. gadā, kas piešķīra vāciem Visbijā līdzīgas tiesības kā gotu tirgotājiem. Tātad lībekiešu braucieni pa Daugavu varēja sākties tikai 12. gs. 60. gadu beigās vai 70. gados.

Ko vāci varēja pārdot, ko pirkt Lībjzemē?

Lībji varēja pirkt dzelzs izstrādājumus un bronzu, tāpat sāli un audumus (1195. g. lībji prasīja Meinardam, "cik Gotlandē maksājot sāls un vadmala", I, 11). No vēlākajām vēstures liecībām zināms,[3] ka lībji bijuši lieli dravnieki, tātad vasks un varbūt medus bija lībju eksportprece; tāpat zvērādas bija prece, ko Rietumeiropa meklēja austrumos.

Preču dažādības ierobežotība vedina tālāk jautāt: vai Lībjzeme un Daugava bija Lībekas tirgotāju ceļa gals? Atbildi laikam varēs atrast Indriķa stāstā, ka Meinards no Polockas kņaza saņēmis dāvanas un atļauju sludināt katoļticību. Tāds acīmredzot bijis vācu cēlo viduslaiku ģeogrāfiskais priekšstats par Baltijas jūras austrumkrasta centrālo daļu – ka tās apdzīvotāji piederīgi Krievzemei. Šāds ieskats bija arī pāvesta galmā Romā 1188. gadā[4] (acīmredzot ziņots no Vāczemes), pat vēl 1224. gadā.[5]

Polockieši deva dāvanas vāciem, ne jau lai viņus mudinātu sludināt katoļticību, bet lai vāci nodibinātu ar polockiešiem labas tirdzniecības saites. Šī pieņēmuma pareizību apstiprina vācu un polockiešu tirdzniecības nolīgumi drīz pēc vācu Rīgas dibināšanas: 1210. gadā (XIV, 9), 1212. gadā (XVI, 2) un 1229. gadā noslēgtais līgums.[6]

Tālāk jājautā: kāpēc vācu tirgotāji veduši Meinardu garām Rīgai un Zemgales ostai pie Daugmales senpilsētu kompleksa uz Ikšķili? Loģiskākā atbilde, šķiet, būs tā, ka Ikšķiles lībju apmetne, ko vāci sauc par ciemu, viņiem bijusi pazīstama no iepriekšējiem apciemojumiem, viņi tur tikuši labvēlīgi uzņemti un nodibinājuši savu tirdzniecības sētu. Šādu pieņēmumu atbalsta apstāklis, ka Rīga tad vēl nebija kļuvusi par vācu tirgotāju piestāšanās vietu. Tāpat jāpieņem, ka pirms Meinarda vāciem nebija izdevies iegūt atļauju izvietot savu faktoriju lielākajā Senlatvijas tirdzniecības ostā pie Daugmales senpilsētām, tāpēc – varbūt ar dāvanām – viņi to panākuši lībju savrupciemā Ikšķilē, kas atradās tikai 6 km no Daugmales pilskalna augšup (austrumos) pa Daugavu un nepiederēja pie Daugmales apmetņu kompleksa.[7]

Bet vācu sētas atrašanās Ikšķilē lieku reizi liecina, ka Zemgales osta bija Daugavā pie Daugmales, nevis Lielupē, jo vācu tirgotāji taču nebūtu

izvēlējušies savu apmetni pie Daugavas, 6 km no Daugmales, ja Zemgales osta būtu atradusies Lielupē;[8] tad arī vāci būtu meklējuši vietu savai sētai Lielupes krastos, tuvu pie Zemgales ostas Lielupē. Pirmie vācu tirgotāji (pirms Meinarda) brauca uz Senlatviju – viņiem vēl svešu zemi –, lai tirgotos, nevis lai dibinātu koloniju vai ieviestu kristīgo ticību. Bez tam, kā to liecina hronists Indriķis, agrīno vācu tirgotāju tirdzniecības partneri bija lībji – un lībji nedzīvoja Zemgalē pie Lielupes.

Tālāk savā hronikā Indriķis saka, ka Piedaugavas lībji bijuši pagāni un maksājuši meslus Polockas kņazam. Lībju pagāniskums un viņu pievēršana katoļticībai ir apliecināta viscaur "Indriķa hronikā", un neviens vēsturnieks to arī neapšauba. Tāpat polockiešu meslu kundzība ir vairākkārt apliecināta hronikā (VII, 4; XVI, 2: "krievu kņazi raduši, pieveicot kādu pagāntautu, .. piespiest maksāt meslus un naudu"). Bet hronists arī apraksta, kas bija krievu meslu kundzība: nevis lībju, sēļu un latgaļu inkorporācija Polockas kņazistē, bet nodevu iekasēšana, kas laikam gan bija jāmaksā ik gadu (XIV, 9), lai atpirktos no krievu iebrukumiem, sirojumiem un laupīšanām. Tomēr no hronikas redzams, ka lībji labprātīgi nesūtīja meslus krievu kņazam, tāpēc 1203. gadā Polockas kņazam bija pēkšņi jāuzbrūk Ikšķilei un jāpiespiež turienes lībjiem samaksāt meslus: kad lībji tos bija nomaksājuši naudā, Polockas kņazs izbeidza Ikšķiles pils aplenkšanu (VII, 4). Ja kņazs būtu uzskatījis Ikšķiles lībjus par saviem pavalstniekiem, vai viņš būtu samierinājies tikai ar meslu ievākšanu? Un vai tad Ikšķilē nebūtu dzīvojuši arī kņaza krievu pavalstnieki?

Ka Polockas kņazs tiešām neuzskatīja Piedaugavas lībjus par saviem pavalstniekiem, bet tikai mesliniekiem, skaidri pateikts hronikas 14. nodaļas 9. paragrāfā: 1210. gadā rīdzinieki noslēdza "mūžīgu mieru" ar Polockas kņazu, "taču ar noteikumu, lai lībji kņazam ik gadu samaksātu pienācīgos meslus vai arī bīskaps viņu vietā". Un par 1212. gadu hronists saka: "Tad kņazs .. bīskapam beidzot atstāja visu Lībjzemi brīvu, ar nosacījumu, ka viņu starpā tiktu salīgts mūžīgs miers kā pret leišiem, tā pret pārējiem pagāniem un ka tirgotājiem ceļš pa Daugavu vienmēr būtu brīvs" (XVI, 2). Taču neviens valdnieks neatteiksies no savas valsts daļas vai pavalstniekiem tikai par solītu militāru palīdzību un brīvu tirdzniecības ceļu. Bet rīdzinieki acīmredzot nebija savu solījumu turējuši, jo jau 1216. gadā kņazs rīkoja karagājienu pret Rīgu (XIX, 10). Šai sakarā vēl atzīmējams, ka meslu kundzība *(tributum)* vikingu laikā bija parasts sirošanas pavadonis un nodevu izspiešanas metode: to praktizēja kā kuršu, tā zviedru, dāņu, polockiešu un novgorodiešu sirotāji.[9]

Kā jau minēts, Daugavas tirgus atvēršana ar galamērķi Polockā un pagānu lībju kristīšana bija pirmie divi iemesli vācu braukšanai uz Senlatviju, hronists Indriķis pasaka arī, kādi bija vācu tālākie nolūki: tirdzniecības ceļa izlaušana no Senlatvijas uz Novgorodu un Pleskavu caur Igauniju.

To Indriķis apliecina, 1208. gadā sākot savas hronikas ceturto grāmatu "par Igauniju" ar pirmā vācu karagājiena aprakstu uz Igauniju (XII, 6). Sekmīga Igaunijas iekarošana turpinājās līdz 1219. gadam, kad Igaunijas pakļaušanas karā iesaistījās arī dāņi (XXIII, 2). 1220. gada vasarā Rīgas bīskaps Alberts, "uzzinājis par Dānijas karaļa intrigām" (XXIV, 4), steidzās uz Itāliju pie pāvesta un vācu ķeizara Frīdriha pēc palīdzības, bet, nesaņēmis "nekādu atbalstu", Alberts ar savu brāli Igaunijas bīskapu Hermani "vērsās pie minētā Dānijas karaļa un nodeva tā varā kā Lībjzemi, tā Igauniju" (XXIV, 4). Kad šī ziņa 1221. gadā aizsniedza Rīgu, rīdzinieki protestēja, aizrādīdami, ka viņi nav cīnījušies "par godu Dānijas karalim" (XXVI, 1). Arī Livonijas mestrs Folkvīns jau 1220. gadā bija noraidījis dāņu karaļa prasības pēc Igaunijas (XXIII, 10). Vācu ceļa izlaušanu uz Novgorodu beidzot 1242. gadā apturēja Novgorodas kņazs Aleksandrs Ņevskis kaujā uz Peipusa ezera, iznīcinot Livonijas ordeņa spēkus.[10]

Kā ceturtais iemesls vācu braukšanai uz Senlatviju jāmin austrumu ekspansija.

Jau 1201. gadā bīskaps Alberts bija piešķīris pirmos lēņus vācu krustakarotājiem Daniēlam un Konrādam no Meiendorpas (V, 1); tātad bīskaps Alberts jau 1201. gadā – savas iesvētīšanas trešajā gadā – sāka kolonizēt Senlatviju. Tas nozīmē, ka vāci Senlatvijā sekoja tai pašai metodei kā vendu zemēs gar Baltijas jūru: sāka ar tirdzniecību, kuras otrā māsa pagānu zemēs bija kristīgās ticības sludināšana, un, miermīlīgai sludināšanai nesekmējoties, kristietību uzspieda ar karu, kura parastā forma šajā laikā pret pagāniem bija krustakarš. Un krustakarotājiem iekarotās vai vēl iekarojamās zemēs uzticīgi sekoja kolonisti no Vāczemes: pilsētās – tirgotāji un amatnieki, laukos – lēņu saņēmēji.

Viens no iemesliem prūšu un leišu zemju pārlēkšanai bija Baltijas piejūras vendu zemju pakļaušana dāņu varai 1184.–1227. gadā, kad vācu militārā ekspansija tiešā virzienā uz ziemeļaustrumiem tika apturēta. Kā otru svarīgu iemeslu varētu minēt Gotlandes salas tuvumu Rīgas jūras līcim (salīdzinājumā ar Gotlandes attālumu no Oderas) – no Gotlandes vācu tirgotāji parasti sāka savus braucienus uz Daugavu (I, 6; I, 11; II, 3; II, 8; III, 2; VII, 2).

Beidzot jāmin vēl kāds cits svarīgs iemesls vācu braukšanai uz Senlatviju – krustakarā pret pagānu iezemiešiem. Jau pāvests Celestīns III 1196. gadā pēc bīskapa Meinarda lūguma bija atļāvis organizēt krustakaru Senlatvijā (I, 12), un, lai gan parasti krustnešu vairākums pēc gada nokalpošanas atgriezās Vāczemē, tomēr daži krustakarotāji izšķīrās palikt Latvijā un pēc lēņu saņemšanas pakāpeniski sāka veidot vācu muižniecību Latvijā. Tūliņ gan jāpiezīmē, ka neviens dižciltīgs vācu krustnesis Latvijā neapmetās, tikai ministeriāļi (tuvāk sk. nodaļā "Senlatvijas izlēņošana").

Bīskapa Meinarda Romā izlūgtais krustakarš gan netika noorganizēts, jo viņš nomira 1196. gada rudenī; pirmos krustnešus uz Senlatviju atveda Ikšķiles otrais bīskaps Bertolds.

"Indriķa hronikas" 2. grāmata (nodaļa) sākas ar paskaidrojumu, ka "notika sarunas par [Meinarda] pēcnācēju" (II, 1). Jāpieņem, ka tās notika starp vācu tirgotājiem (jo Meinards jau bija tirgotāju priesteris) un katoļu klēru Lībjzemē, kas tad postulēja savu kandidātu Brēmenes arhibīskapam. Vai izraudzītais cisterciešu Lokumas (40 km uz rietumiem no Hannoveres) klostera abats Bertolds bija livoņu[11] vai Brēmenes arhibīskapa kandidāts, nav zināms, bet 1197. gadā viņš jau bija ieradies Senlatvijā un kā Ikšķiles bīskaps pārņēma baznīcas īpašumus *(ecclesie dotem)*, ar glaimošanu un kukuļiem *(potibus et escis et muneribus)* mēģinot iegūt Salas lībju – kā kristīto, tā pagānu – labvēlību. Tomēr lībji izturējās pret Bertoldu naidīgi un grasījās viņu nogalināt (II, 2). Bertolda laikā arī iesvētīta Salas kristīgo kapsēta (II, 2); tā ir drošākā liecība, ka Salā jau pastāvējusi kristiešu draudze.

Nācis pie atzinuma, ka kristīgo ticību Lībjzemē nevar ieviest tikai ar kristietības sludināšanu un kristīšanu, Bertolds slepus caur Gotlandi aizbrauca uz Saksiju – un varbūt pat tālāk uz Romu, jo pēc Bertolda lūguma pāvests Celestīns III izdeva jaunu krustakaru bullu pret lībjiem (II, 3); diemžēl neviena no Celestīna abām krustakaru bullām (kā Meinardam, tā Bertoldam) nav saglabājusies.

1198. gadā Bertolds atgriezās Senlatvijā, šoreiz jau ar krustakarotājiem, un devās jāšus, karaspēka pavadīts, uz Salas pili, kas acīmredzot atradās lībju rokās, un pieprasīja viņu padošanos un kristīšanos. Kad lībji atkal bija atteikušies kristīties, Bertoldam neatlika nekas cits kā doties ar karaspēku atpakaļ pie kuģiem, kas bija atstāti "Rīgas vietā" (*ad locum Rige*, II, 4), jo bez kuģiem upes vidū esošajai Salas (Mārtiņsalas) pilij nebija iespējams uzbrukt.

Šis hronista stāsts vedina vēsturnieku izteikt pāris jautājumu.

Vispirms: kāpēc vācu krustneši uzbruka Salai, nevis Ikšķilei, kur atradās vācu apmetne? Manuprāt, vāci vispirms gribēja iegūt brīvu Daugavas ceļu uz austrumiem, garām tag. Mārtiņsalai, kas pārvaldīja braukšanu pa kuģojamo Daugavu augšup un vēl joprojām atradās lībju rokās, un tikai tad domāja par kristietības uzspiešanu saliešiem. Ja tas tā būtu, tad uzbrukumu Salai īstenībā organizēja vācu tirgotāji – un Salas lībju kristīšana bija tikai ieganstsSalas ieņemšanai.

Otrkārt, no hronikas redzams, ka vācu tirgotāji savus kuģus bija atstājuši Rīgā, tātad tirgotāji jau bija izšķīrušies, vismaz Bertolda laikā, par Ikšķiles sētas pamešanu un jaunas apmetnes izveidošanu Rīgā.

Treškārt, atgriezies Rīgā, Bertolds "apspriedās ar savējiem, kas būtu darāms" (II, 4). Kas bija bīskapa "savējie"? Tie nebija krustneši, jo tie jau Bertoldam bija līdzi; tie nebija viņa domkungi, jo kapituls vēl joprojām atradās Ikšķilē; tie varēja būt tikai vācu tirgotāji, kas uz saviem kuģiem "Rīgas vietā" nogaidīja Salas ieņemšanu un brīvu ceļu pa Daugavu. Vai tas neliecina par vācu tirgotāju svarīgo lomu Senlatvijas pakļaušanā?

Lībji bija atskārtuši kara briesmas un savas brīvības zaudēšanu, tāpēc, izmantodami uzbrukuma kara priekšrocības, apkārtnes lībji *(Lyvonum universitas)* sapulcējās un iekārtoja savu nometni *(stationem faciunt)* aiz Rīgas jeb Senā kalna – viņi bija gatavi cīņai. Tātad Salas lībji bija sadevušies rokās ar Rīgas un Ikšķiles lībjiem, kas liecina par lībju organizētību. Kad lībju kungi bija atteikušies dot vāciem ķīlniekos savus dēlus par zīmi, ka pakļausies vācu varai un kristīgai ticībai, kā lībji, tā sakšu krustneši gatavojās kaujai. Pēc hronista stāsta pirmie triecienā devušies krustneši, lībji bēguši; viņus vajājot, bēgošo lībju pulkā iejoņojis bīskaps Bertolds – acīmredzot bez krūšu bruņām –, un lībis Imauts izdūris viņam cauri šķēpu, to nogalinot (II, 6). Pārspīlēts gan būs Indriķa stāsts, ka Bertolda līķis saplosīts "locekli pa loceklim", jo – kas tad tos locekļus lasīja kopā apglabāšanai Ikšķiles baznīcā (X, 6)? Protams, kritušie bija arī vāciem. Tomēr viņi palika kaujas uzvarētāji un atriebdamies dedzināja un postīja lībju sējumus "gan no zirgiem, gan kuģiem" (II, 6) – tātad postītāji bija krustneši un tirgotāji. Tie bija Rīgas lībju zvejnieku tīrumi, ko vāci postīja, ne jau saliešu. Tomēr kara zaudējumus vajadzēja maksāt kā saliešiem, tā ikšķiliešiem: Salā kristīja ap 50 cilvēku, Ikšķilē – ap 100; abās pilīs novietoja priesterus – var pieņemt, līdz ar vācu apsardzi –, un sakautajiem lībjiem uzlika pirmo kristietības jūgu: mēru labības no arkla priesteru uzturēšanai (II, 7).

Kas bija mērs labības, kas bija arkls, cik lībju maksāja nodevas?

Par labības mēru *(annone mensuram)* jāpieņem pūrs rudzu (48 kg) un par arklu *(aratro)* – zemes platība, ko apstrādāja ar vienu zirgu. Cik tad katrs priesteris ievāca nodevās, un ko viņš ar ievākto labību iesāka? Nav zināms, cik bija nodevu maksātāju. Ja pieņemtu, ka katrs ceturtais jaunkristītais bija arkla saimnieks, tad Salas priesteris ievāca apmēram 12 pūrus un Ikšķiles priesteris – 25 pūrus rudzu gadā. Bet vai nodevas bija jāmaksā tikai kristītiem lībjiem vai arī visiem lībju arkliniekiem? Ko priesteris ar ievākto labību iesāka? Un kas ēdināja priesteri, viņa saimi un domkungus? (Bez rudzu maizes vāci taču ēda arī gaļu, zivis un dažādas saknes.) Nekad nevarēs noskaidrot, ko priesteri darīja ar ievākto labību un cik daudz labības faktiski ievāca, bet, manuprāt, vismaz daļa aizgāja uz tirgotāju kuģiem, un iegūtā nauda tika izlietota ja ne kam citam, tad baznīcu celšanai; priesterus, iespējams, uzturēja pils novada saimnieki. Ja tas tā būtu, tad iezemieši paši maksāja par savu pievēršanu kristīgai ticībai.

Pēc lībju sakāves sakšu krustneši (nav zināms, cik to bija) devās mājup caur Gotlandi, atstājot Lībjzemē tikai klēru (garīdzniekus) un vienu tirgotāju kuģi. Lībji, to redzēdami, nomazgāja Daugavā savu kristību un pēc mēneša sacēlās pret priesteriem, piesavinājās Ikšķiles baznīcas mantu, ieskaitot zirgus, tā ka "tīrumi palika neapstrādāti. No tā baznīcai radās zaudējumi gandrīz divsimt mārku apmērā" (II, 9); lēšot mārkā 206 g sudraba, tas būtu ap 40 kg sudraba. Šķiet, ka ar *ecclesia* te jāsaprot domkapituls, jo nav ticams, ka Ikšķiles baznīckungam jeb priesterim būtu piešķirta tik liela zeme un ienākumi.

Bet Indriķa stāsts arī rāda, ka bez nodevu uzlikšanas vāci vēl bija atņēmuši Ikšķiles lībjiem zemi, kurā bija ierīkoti domkungu tīrumi. Kā vāci bija ieguvuši laukus Ikšķilē: pirkuši vai ar varu atsavinājuši? Un kas tīrumus apstrādāja? Taču ne paši priesteri! Un kur aizgāja ienākumi, pārdodot domkapitula ražu (laikam rudzus)? Hronists Indriķis par to visu klusē. Tāpēc saprotama lībju pretošanās kristīšanai katoļticībā, tāpēc izprotams lībju naids pret vāciem. Laikam būs pareizi teikt, ka lībji nepretojās tik daudz katoļticībai, cik kristietības jūgam:[12] nodevām, zemes rekvizīcijām un – jādomā – klaušām, jo domkapitula lauki kādam taču bija jāapstrādā. Nāves bailēs no ikšķiliešu izrēķināšanās lielākā daļa Ikšķiles klēra (domkapituls) aizbēga uz Salu (II, 9); kā liecina hronists 4. grāmatas 2. paragrāfā, daži klēriķi tomēr bija palikuši Ikšķilē; jādomā, arī Ikšķiles priesteris. 1199. gada pavasarī (gavēņa laikā no 3. marta līdz 13. aprīlim) lībji savā sapulcē nosprieda nogalināt visus Lībjzemes priesterus un vācu tirgotājus; tomēr tirgotāji piekukuļoja lībju vecākos *(mercatores dantes munera senioribus)*, tā ne vien izglābjot savu un palikušo priesteru dzīvību, bet arī dabūjot atļauju palikt Lībjzemē (II, 10).

Vācu Rīgas dibināšana

"Indriķa hronikas" 3. grāmata sākas ar 1198. gadu un hronista paziņojumu, ka tajā gadā Brēmenes baznīcas kanoniķis jeb domkungs Alberts iesvētīts par Ikšķiles bīskapu (III, 1). Bet 1198. gadā par Romas bīskapu un pāvestu kļuva Inocents III, ko visi vēsturnieki atzīst par cēlo viduslaiku varenāko pāvestu, tāpat kā Albertu – par varenāko bīskapu Livonijā. Tātad abi bīskapi – viens Romā, otrs Rīgā – bija laikabiedri; abi bija vairāk politiķi un diplomāti; abi sludināja krustakarus – Inocents uz Svēto Zemi, Alberts uz Livoniju. Un abi cieta pazemojumus savos krustakaru ideālos un iecerēs: Inocents III cieta sakāvi no mantkārīgajiem Venēcijas tirgotājiem sakarā ar kristiešu Bizantijas galvaspilsētas Konstantinopoles krišanu Venēcijas tirgotāju algoto krustnešu rokās 1204. gadā, Alberts – no mantkārīgajiem vācu tirgotājiem sakarā ar Zobenbrāļu ordeņa dibināšanu 1202. gadā Rīgas vācu tirgotāju jaunās pilsētas aizsardzībai. Inocents III mira 1216. gadā, Alberts viņu pārdzīvoja kādus 14 gadus, mirstot 1229. gada 17. janvārī; abu bīskapu pēdējā dusas vieta šodien ir nezināma.

Kad Bertolds bija iecelts par bīskapu, viņš ieradās Senlatvijā "vispirms bez karaspēka izpētīt apstākļus" (II, 2); Albertam apstākļi Lībjzemē un lībju naidīgums pret vācu misionāriem jau bija labi zināms, tāpēc viņš – vismaz pēc Indriķa stāsta – nesteidzās braukt uz Lībjzemi, bet vispirms 1199. gada vasarā "devās uz Gotlandi [vācu izejas bāzi braukšanai uz Senlatviju] un tur apzīmēja ar krusta zīmi ap piecsimt vīru braukšanai uz Lībjzemi" (III, 2).

Tālāk Alberts devās uz Dāniju, kur saņēma dāvanas – jādomā, naudu – no karaļa Knuta, viņa brāļa hercoga Valdemāra un pāvesta legāta Dānijā Absolona. Tad Alberta ceļš veda atpakaļ uz Vāczemi, kur Magdeburgas pilsētā 1199. gada Ziemassvētkos viņš savervēja vēl citus krustnešus (III, 2). Pirms došanās uz Lībjzemi 1199. gada 5. oktobrī Alberts jau bija dabūjis pāvesta Inocenta III krustakaru bullu pret Lībjzemes barbariem, kas Dievam pienācīgo godu dodot "nesaprātīgiem dzīvniekiem, lapotiem kokiem, dzidriem ūdeņiem, zaļai zālei un nešķīstiem gariem". Inocents bullā aicināja sakšu un vestfāļu krustnešus uzņemties krusta ceļu, apsolot visiem, kas dodas uz Lībjzemi aizstāvēt kristiešus un katoļu baznīcu, grēku piedošanu, atbrīvojot viņus no citiem dotiem solījumiem un ņemot krustnešus savā un Sv. Pētera krēsla aizsardzībā.[13]

Tātad pirmā saglabātā krustakaru bulla pret Senlatviju atkārto to pašu aicinājumu un solījumus, ko jau pāvests Urbāns II bija sludinājis 1095. gadā Klermontā. Acīmredzot Inocenta krustakaru bulla jau atradās Alberta rokās Magdeburgā, jo tur karaļa Fīlipa galmā viņš paskaidroja, ka par "svētceļojumu" uz Lībjzemi iegūstama tā pati pāvesta aizsardzība kā Jeruzalemes ceļa mērotājiem (IV, 2); tāpēc arī hronista Indriķa acīs krustakarš pret Lībjzemi bija ticīgo svētceļojums *(peregrinacio)*, termins, kas lietots, runājot par rietumu krustnešu došanos uz Svēto Zemi.

Tikai 1200. gada vasarā – tātad vairāk nekā gadu pēc iecelšanas amatā (1199. gada martā)[14] – bīskaps Alberts pirmo reizi ieradās savā diecēzē Senlatvijā (IV, 1). Jāpieņem, ka starplaikā Alberts cītīgi vervējis krustnešus un vācis līdzekļus viņu transportam uz Senlatviju.

Alberts iebrauca Daugavgrīvā ar 23 kuģu konvoju *(habens secum in comitatu XXIII naves)*; viņa pavadonībā starp citiem minēts Dortmundes grāfs Konrāds, Īborgas grāfs Herberts *(Harberts)*, daudzi krustneši (IV, 1), priesteris Nikolajs (IV, 2) un frīzu tirgotāji (IV, 3). Cik krustnešu Alberts atveda savā pirmajā Senlatvijas apciemojumā, nav iespējams pateikt; tomēr jāpatur vērā, ka krustneši līdzi ņēma savus zirgus, kalpotājus un, jādomā, arī daļu uztura, vismaz uz kuģa.

Alberts bija labi informēts par kristiešiem Lībjzemē, jo, atstādams kuģus Daugavgrīvā, viņš ar saviem pavadoņiem kuģī devās vispirms uz Salu un tikai no turienes tālāk uz savu bīskapa sēdekli Ikšķilē. Ceļā viņa kuģiem uzbruka lībji un pat nonāvēja vairākus bīskapa pavadoņus (IV, 2), tātad Alberts bija devies uz savu rezidenci bez krustnešiem. Ikšķilē viņu sagaidīja tur atbraukušie priesteri un tirgotāji, kā arī naidīgie lībji; ar tiem gan Alberts noslēdza trīsdienu pamieru (IV, 2), varbūt dodot dāvanas viņu vecākajiem. Tomēr Ikšķilē Alberts laikam nejutās drošs, tāpēc atgriezās Salā. Uz turieni divi no Daugavgrīvā atstātajiem kuģiem veda Alberta bīskapa regālijas un troni. Pie Rumbulas šiem kuģiem uzbruka lībji: viens kuģis paguva aizbēgt, otru lībji sagūstīja, nogalināja tā ļaudis un tad aplenca vācus Salas pilī. Izbēgušais kuģis laikam par lībju uzbrukumiem būs devis ziņu Daugavgrīvā

palikušajiem, jo vāciem palīgā uz Salu devās viens vienīgs frīzu tirgotāju kuģis *(Interim Frisones cum una tantum navi)* – un tā ļaudis dedzināja lībju tīrumus Salā. Lībji, nezinādami, vai aplenktajiem vāciem nenāks vēl jauni papildspēki, noslēdza mieru ar Albertu un pārējiem vāciem, un tad Alberts devās uz Rīgas vietu (*ad locum Rige*, IV, 3).

Kur bija palikuši Alberta atvestie krustneši un ko tie darīja, ja nepavadīja Albertu uz Salu un pat nesteidzās viņam palīgā līdz ar frīzu tirgotājiem? Ka frīzi bija tirgotāji, nevis krustneši, liecina apstāklis, ka viņi nodarīja saliešiem zaudējumus, "cik bija viņu spēkos". Vai tā teiktu par bruņās tērptiem, uz zirgiem auļojošiem bruņiniekiem?

Jā, kur bija palikuši 500 Gotlandē savervētie krustneši, kur slēpās Magdeburgas krusta zīmi pieņēmušie karotāji, ko darīja grāfs Konrāds un grāfs Herberts? Un grāfi taču nebrauca krustakarā vieni paši, bet savu vasaļu un kalpotāju pavadīti!

Manuprāt, Indriķa stāsts par simtiem krustnešu savervēšanu pirms Alberta brauciena uz Senlatviju ir hronista krustakaru propaganda un Alberta panākumu lielīšana. Starp tiem 23 kuģiem – ja to vispār bija 23 – varbūt tikai viens veda krustnešus, kuri sargāja pārējos tirgotāju kuģus Daugavā, nevis Albertu. Ka Alberts bija ieradies Senlatvijā bez krustnešiem, skaidri apliecina arī pats hronists Indriķis (IV, 6):

"Bet bīskaps, kas pazina lībju viltu un redzēja, ka bez krustnešu palīdzības šajā tautā neko nespēs panākt, aizsūtīja [1200. g.] Turaidas brāli Teodorihu uz Romu pēc krustakara bullas. Tas savu uzdevumu darīja zināmu visusvētajam pāvestam Inocentam un saņēma no viņa žēlīgi pasniegtu minēto bullu." Šī bulla gan nav saglabājusies.

No Salas Alberts ar saviem pavadoņiem un Piedaugavas un Turaidas lībju vecākajiem devās "uz Rīgas vietu", kur kristīja Aso – varbūt Rīgas lībju vecāko – un no līdzi atnākušajiem Salas un Turaidas lībju vecākajiem Anno, Kaupa un citiem pieprasīja ķīlniekus. Indriķis stāsta:

"Vācu uzlūgti, viņi visi sanāca kopā uz dzīrēm un tika ieslēgti kādā namā. Baidīdamies, ka viņus aizvedīs pār jūru uz Vāczemi, viņi nodeva bīskapa kunga rīcībā ap trīsdesmit savu zēnu, kas pie Daugavas un Turaidā bija dižciltīgākie" (IV, 4).

Nav zināms, kādiem līdzekļiem Alberts bija pievīlis un piespiedis Salas un Turaidas lībju vecākos doties uz Rīgu: varbūt ar kara draudiem, varbūt ar kukuļiem un melīgiem solījumiem, bet acīmredzot vāci bija pratuši piekrāpt lētticīgos lībjus. Nav tuvāk zināma priestera Teodoriha darbība Turaidā, bet no hronikas noprotams, ka viņš Turaidā bijis sekmīgāks katoļticības sludināšanā nekā priesteri Salā un Ikšķilē; vismaz viņam bija izdevies kristīt un dabūt savā varā Turaidas kungu Kaupu. Varbūt Kaups, "kas Turaidas lībjiem bija it kā karalis un vecākais" (VII, 3), bija pierunājis pārējos lībju vecākos Turaidā doties uz Rīgu; nav arī zināms, cik no šiem 30 dižciltīgajiem nāca no Turaidas, cik no Piedaugavas un Rīgas lībjiem.

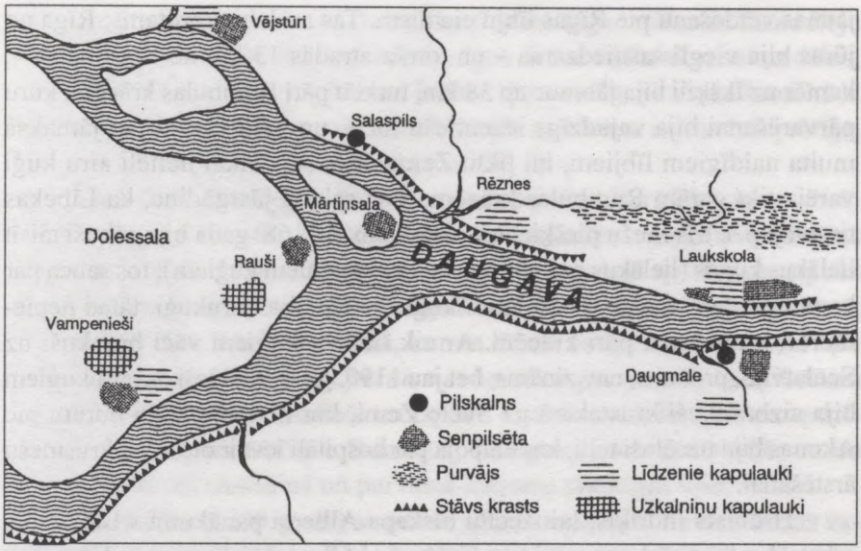

XXI. Zemgales osta 1200. gadā

Kā Rīgā pēkšņi parādās Turaidas lībju vecākie, jādomā – dzimtu vecākie? Jāpieņem, ka viena tirgotāju grupa no Rīgas būs devusies tirgoties pie Gaujas lejteces lībjiem uz Turaidu, kur kristietību sludināja Teodorihs, jo tikai tā var izskaidrot, kā tie, kas "Turaidā bija dižciltīgie", bija atnākuši uz Rīgu. Šiem vecākajiem bija jādod viņu dēli ķīlniekos. Kā dēlus Rīgā nogādāja? Zēni taču nebija dzīrotājiem līdzi gājuši uz Rīgu! Tāpēc jāpieņem, ka lībju vecākie turēti gūstā Rīgas dzīru namā, kamēr viņu dēli tika atvesti uz Rīgu. Tātad vāciem jau bija sava administrācija, kas varēja to izkārtot; tāpēc laikam būs pareizi teikt, ka 1200. gadā vāciem Rīgā bija lielāka apmetne nekā viens nams.

Bet šis Indriķa stāsts arī liecina, ka vāci Senlatvijā praktizēja tādas pašas vikingu sirotāju metodes kā karos ar vendiem Vāczemē: vispirms tirgojās, tad ar viltus dzīrēm saņēma savus agrākos tirdzniecības partnerus gūstā un piespieda tos kristīties, pieprasot par ķīlniekiem viņu dēlus, kurus tad steigšus aizveda uz Vāczemi kristīšanai un pārvācošanai, varbūt pat par tirgus preci, t.i., pārdošanai par vergiem, jo nav nekāda pamata pieņemt, ka vāci savos kuģos pārvadāja mīlestības dāvanas; viņi bija viduslaiku tirgotāji, kas pirka un pārdeva katru preci, zaga un krāpa, mērīja savu peļņu sudraba lotēs un mārkās, nevis katoļu misionāri, kas nesa krustu ar svētīšanā paceltu roku.

Tālāk hronists ir pateicis, ka vāci savus kuģus bija pārvietojuši no Daugavgrīvas uz Rīgu un ka vāciem Rīgā bijusi sava sēta ar noliktavu *(in una .. domo)*. Tātad vācu tirgotāji jau pirms Alberta atbraukšanas uz Senlatviju 1200. gadā – jādomā, jau bīskapa Bertolda laikā, jo viņš bija tirgotāju kuģus atstājis Rīgā – bija izšķīrušies par Ikšķiles sētas pamešanu un

jaunas veidošanu pie Rīgas lībju ciemiem. Tas arī labi izprotams: Rīga no jūras bija viegli sasniedzama – un tomēr atradās 13 km no krastmalas –, kamēr uz Ikšķili bija jābrauc ap 38 km, turklāt pāri Rumbulas krācēm, kuru pārvarēšanai bija vajadzīgs iezemiešu locis, un Salā varbūt pat jāmaksā muita naidīgiem lībjiem, lai tiktu Zemgales ostā. Tikai nelieli airu kuģi varēja tikt garām Rumbulas krācēm. Šajā sakarā jāatgādina, ka Lībekas tirgotāji pēc trīs mežu piešķiršanas kuģu būvei 1168. gadā bija sākuši taisīt lielākus kuģus (lielākus par vikingu laika airējamiem kuģiem); tos sauca par kogēm (*coggo, kogge,* no tā latv. "kuģis"). Tie bija burukuģi, tātad nepiemēroti braukšanai pāri krācēm. Ar cik lieliem kuģiem vāci braukuši uz Senlatviju, protams, nav zināms, bet jau 1190. gadā lībekieši ar burukuģiem bija aizbraukuši krustakarā uz Svēto Zemi, kur no kāda kuģa burām pie Akonas bija uzcēluši telti, kas kalpoja par hospitāli ievainoto vācu krustnešu ārstēšanai.[15]

Hronists Indriķis, lai izceltu bīskapa Alberta panākumus Lībjzemē, raksta, ka, "uzticēdams zemi tam Kungam, [Alberts] aizbrauca uz Vāczemi. Pirms bīskapa aizbraukšanas lībji viņam parādīja tās pilsētas vietu, ko arī sauc par Rīgu" (IV, 4, 5).

Kā gan katoļu priesteris, pirmo reizi ieradies Lībjzemē un pabijis tajā tikai vienu vasaru (Salā, Ikšķilē, Rīgā), varēja zināt par Rīgas noderīgumu ostai un jaunajai apmetnei? Jo hronists Indriķis liecina, ka pie Rīgas ezera (IV, 5) "uz plaša lauka, kuram līdzās varēja būt kuģu osta, tika celta Rīgas pilsēta" (V, 1).Vai tiešām katoļu priesteris zināja, kur atradās labākā ostas vieta Senlatvijā? Vairāk ticams, ka vācu tirgotāji ostas vietu būs noskatījuši jau agrāk, redzot Rīgas upes grīvā lībju kuģus un atskāršot, ka tā arī viņiem ir izdevīga ostas vieta tirgum ar Senlatviju, ar Polocku un sauszemes ceļa izlaušanai uz tālo Novgorodu. To visskaidrāk apliecina pats hronists, runādams par lībekiešu Livonijas "uzzēģelēšanu": "vācu tirgotāji, ko ar lībjiem saistīja draudzības saites, mēdza bieži, braukdami kuģos pa Daugavas upi, apmeklēt Lībjzemi" (I, 2). Tātad tirgotāji, nevis priesteri "mēdza bieži, braukdami pa Daugavas upi, apmeklēt Lībjzemi".

Tālāk vēsturniekam jājautā: kā vāci ieguva zemes gabalu blakus lībju ciemam? Hronists Indriķis saka, ka "lībji parādīja bīskapam pilsētas vietu" (*Lyvones episcopo locum civitatis demonstrant*, IV, 5). Bet neviens taču neatdod brīvprātīgi un bez atlīdzības savu zemi! Tāpēc jāpieņem, ka vācu tirgotāji piespieda Rīgas Piedaugavas cilmes lībjus (nevis pārkuršotos lībjus, kas dzīvoja ciemā pie Daugavas) – laikam jau ar kukuļiem un militāriem draudiem – atdot viņu ciemam blakus esošo mazapdzīvoto zemi (kurā nav atrastas lībju apmetnes paliekas), kur tad sāka celt vācu Rīgu.

Protams, to nevar ar dokumentiem pierādīt, bet šķiet, ka vairums sagūstīto lībju vecāko būs nācis no Rīgas lībjiem un viņu palaišana brīvībā saistīta ar zemes došanu vācu Rīgas celšanai. To jau netieši apliecina pats hronists: pastāstījis par ķīlnieku došanu (IV, 4), Indriķis nākamo paragrāfu

(IV, 5) sāk ar ziņu par vietas "parādīšanu" vācu Rīgas celšanai. Tātad lībju kungi maksāja dubulti par savu brīvību: gan dodami ķīlniekos savus dēlus, gan atdodami savu zemi vāciem. Tomēr lībju vecāko ieslodzīšana kādā Rīgas namā arī liecina, ka viņu sadarbošanās ar vāciem nebija brīvprātīga, bet vācu ieroču pārākuma uzspiesta (sal. IV, 3).

Šai sakarā jāatgādina, ka Alberts jau bija kristījis lībju ciema vecāko (?) Aso, kas – varbūt kukuļu un draudu pārvarēts – piekrita vācu sētas ierīkošanai blakus viņa ciemam. Tāpat šķiet, ka zemi no lībjiem atpirkt varēja tikai tirgotāji, un vienīgi viņi bija ieinteresēti iegūt ostu izdevīgā vietā, kā saka Indriķis, "uz plaša lauka, kuram līdzās varēja būt kuģu osta" (*in campo spatioso, iuxta quem portus navium esse poterat,* V, 1). Albertam turpretī kristīgo ticību sludināt un izplatīt bija daudz izdevīgāk no apdzīvotajām lībju apmetnēm pie Salas (t.i., Zemgales ostas akvatorijā) un no Ikšķiles nekā no smilšainā un purvainā klajuma pie Rīgas upes.

Vienlaikus (1200. gadā) ar zemes gabala iegūšanu, "kuram līdzās varēja būt kuģu osta", Alberts – bez šaubām, pēc vācu tirgotāju pieprasījuma – sūtīja uz Romu Teodorihu, lai no pāvesta Inocenta III bez krustakaru bullas izlūgtos vēl otru: pāvesta aizliegumu apmeklēt Zemgales ostu; "cienījamais Romas krēsla bīskaps stingri, piedraudot ar baznīcas lāstu, aizliedza visiem, kas tirdzniecības nolūkā uzmeklēja Zemgali, izmantot turienes ostu" (IV, 7). Protams, pāvesta kanceleja Romā nekā nezināja ne par Zemgales ostu, nedz vācu tirgotāju izraudzīto ostu pie Rīgas upes: pāvesta skrīveris rakstīja bullā, ko Rīgas tirgotāji – atkal droši vien pēc dāvanu saņemšanas – bīskapa Alberta uzdevumā ar priestera Teodoriha muti prasīja. Pāvestam, tāpat kā Albertam, taču bija vienalga, uz kuru ostu Senlatvijā tirgotāji brauc; vienīgi vācu tirgotāji, lai iegūtu monopoltiesības savam dibinājumam, bija ieinteresēti slēgt iezemiešu Daugavas ostas. Pat Indriķis bija atradis par vajadzīgu apliecināt: "To vēlāk par pareizu atzina arī paši tirgotāji" (IV, 7).

Līdz ar šīs Inocenta III bullas (kas nav saglabājusies, un tāpēc nav zināms, kā īsti bija formulēta monopoltiesību piešķiršana vācu Rīgas ostai) izdošanu 1200. gadā tika izšķirts Zemgales ostas, tāpat arī agrākās vācu apmetnes Ikšķilē un jaunās apmetnes Rīgas upes krastos liktenis. Bet tas arī nozīmē, ka vācu tirgotāji par Rīgas "dibināšanu" bija izšķīrušies jau pirms 1200. gada un savas izšķiršanās tiesisku apstiprinājumu saņēma 1200. gadā no pāvesta Inocenta III, tā ka gadu vēlāk – 1201. gada vasarā, kad pēc hronista liecības "tika celta Rīgas pilsēta", Alberts, pakļauts pāvesta lēmumam, varēja vienīgi tirgotāju iegūto zemes gabalu iesvētīt, lai uz tā tiktu "celta Rīgas pilsēta" (*Riga civitas edificatur,* V, 1).

Tāpēc par īstiem vācu Rīgas dibinātājiem jāuzskata vācu tirgotāji; un, ja Rīgas dibināšanu grib saistīt ar kādu personas vārdu, tad tas ir pāvests Inocents III, kas Rīgas ostai piešķīra monopoltiesības, un par pilsētas dibināšanas dokumentu uzskatāma 1200. gadā izdotā nozudusī pāvesta bulla.

Kāpēc hronists Indriķis par Rīgas dibināšanas laiku izraudzījies 1201. gadu?

Atbilde būs meklējama hronikas 6. nodaļas 2. un 3. paragrāfā, kas gan notikumu secības ziņā ir diezgan juceklīgi. No hronikas noprotams, ka pēc pilsētas "dibināšanas" uz Rīgu devās un tur apmetās uz pastāvīgu dzīvi vairāki tirgotāji (*Rigam cum primis venit civibus*, VI, 2), tā kļūdami par Rīgas namniekiem. Ar tiem reizē (1202. g.?) ieradās Alberta brālis mūks Engelberts, ko Alberts bija izsaucis no Neuminsteres klostera (Holšteinā) uz Senlatviju un iecēlis par domkapitula locekli; šis domkapituls ievēlēja Engelbertu par savu prāvestu (domkungi dzīvoja pēc Augustīna ordeņa regulas). Pēc Indriķa informācijas Alberts domkapitulu "savas konsekrācijas trešajā gadā pārcēla no Ikšķiles uz Rīgu" (VI, 3).

Kāpēc Alberts pārcēla domkapitulu uz Rīgu? Atbildi velti meklēt rakstītajos avotos, tāpēc var tikai pieņemt, ka ieguvēji no šī akta bija kā Rīgas vācu tirgotāji, tā bīskaps. Līdz ar bīskapa sēdekļa atrašanos Rīgā noteikti cēlās jaunās ostas pilsētas prestižs un, jādomā, tās apsardzība un būvēšana, jo: krustneši ieradās Rīgā, no turienes devās cīņās pret iezemiešiem un tajā pēc cīņas atgriezās, un savā brīvajā laikā cēla pilsētu (XI, 1). Alberts pēc viduslaiku prakses, tradīcijām un ideoloģijas nomināli kļuva par Rīgas kungu un likumdevēju, jo, būdams Lībjzemes bīskaps, viņš bija ne vien savas diecēzes, bet arī Lībjzemes bīskapijas galva un laicīgais valdnieks: ar Alberta iecelšanu par Lībjzemes bīskapu

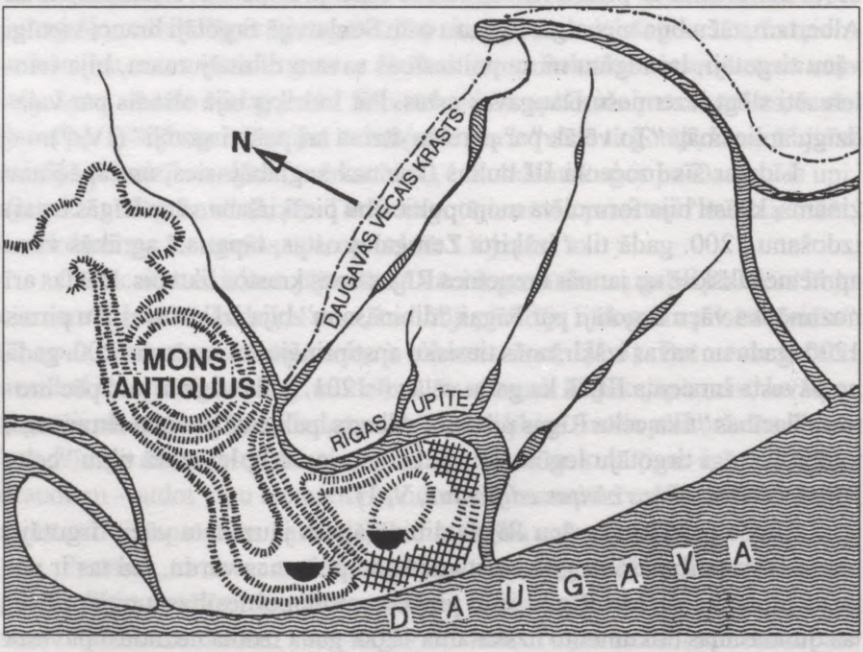

XXII. "Rīgas vieta" 12. gs. beigās

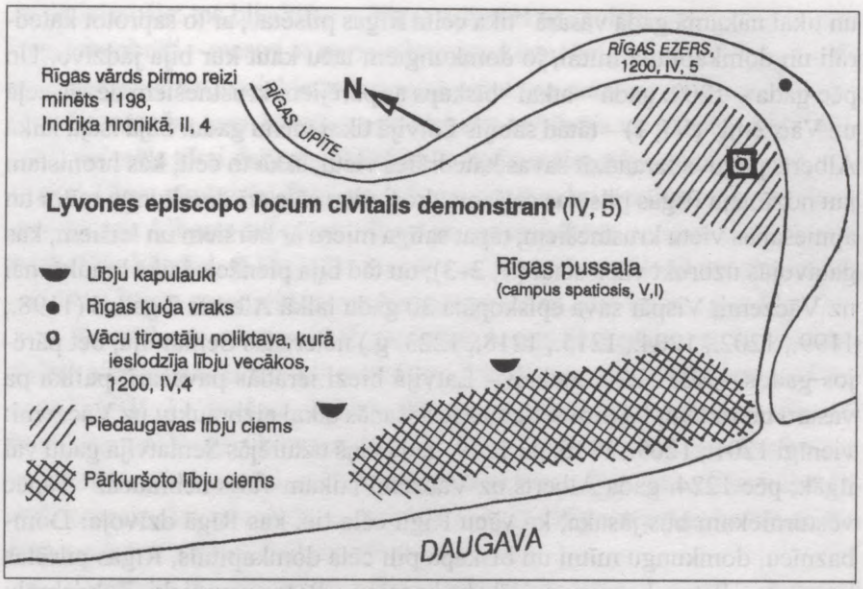

XXIII. Rīga 1200. gadā

Lībjzeme bija kļuvusi par katoļu baznīcas valsti, un ar bīskapa sēdekļa atrašanos Rīgā Rīga bija kļuvusi par šīs baznīcas valsts galvaspilsētu.

Runājot par domkapitula pārcelšanu uz Rīgu, hronists Indriķis saka, ka Alberts "bīskapa katedrāli līdz ar visu Lībjzemi veltīja visusvētajai Dievmātei Marijai" (VI, 3). Tas, cik noprotams, noticis jau 1201. gadā, tātad vienlaicīgi ar vācu Rīgas celšanas sākumu. Alberts bija devis savu atļauju, lai vācu tirgotāju sēta Rīgas upes krastmalā kļūtu par viņa kristīgās ticības ieviešanas (misijas) centru; šajā vācu sētā cēla pirmo Rīgas Dombaznīcu *(cathedram episcopalem)*, un Alberts to novēlēja līdz ar visu Lībjzemi Dievmātes Marijas aizsardzībā (VI, 3), no kā visa Livonija vēlāk saukta par Svētās Dievmātes Zemi.[16]

Kas Indriķim bija Alberta konsekrācijas trešais gads? Tas bija 1201. gads, kad Alberts domkapitulu pārcēla no Ikšķiles uz Rīgu un kad pēc hronista liecības "tika celta Rīgas pilsēta", bet bīskapa katedrāle un visa Lībjzeme tika veltīta Dievmātei Marijai.

Tātad Indriķis par vācu Rīgas celšanas jeb dibināšanas gadu ir atzinis domkapitula pārcelšanas gadu uz Rīgu un jaunās katedrāles celšanas sākumu.

Pēc hronista Indriķa liecības Dombaznīca jau bija uzcelta 1206. gadā, jo tad Dombaznīcā apbedīja Salas draudzes priesteri Jāni (*in Riga in ecclesia beate Marie domnus episcopus cum suo capitulo devote sepelevit*, X, 7).

Kas tad cēla jaundibināto vācu Rīgu? Baltvācu vēsturnieki vienā mutē sauc: bīskaps Alberts. Bet Indriķis saka, ka pēc pilsētas vietas ierādīšanas Alberts, "uzticēdams zemi tam Kungam, aizbrauca uz Vāczemi" (IV, 4–5)

un tikai nākamā gada vasarā "tika celta Rīgas pilsēta", ar to saprotot katedrāli un domkapitula mītni, jo domkungiem taču kaut kur bija jādzīvo. Un pēc gada – 1202. gadā – atkal "bīskaps ar pārējiem krustnešiem devās ceļā uz Vāczemi" (VI, 1) – tātad sabijis Latvijā tikai vienu gadu. Šajā īsajā laikā Alberts paguva izraudzīt savas katedrāles vietu, sāka to celt, kas hronistam jau nozīmēja Rīgas pilsētas celšanu, droši vien cēla arī domkungu mītni un apmešanās vietu krustnešiem, tāpat salīga mieru ar kuršiem un leišiem, kas gatavojās uzbrukt vācu sētai (V, 2–3); un tad bija pienācis laiks braukšanai uz Vāczemi. Vispār sava episkopāta 30 gadu laikā Alberts 7 gadus (1198., 1199., 1202., 1204., 1215., 1218., 1223. g.) neieradās Senlatvijā, bet pārējos gados – līdz 1224. gadam – Latvijā bieži ieradās pavasarī, palika pa vasaru un rudeni, lai pirms ziemas iestāšanās atkal aizbrauktu uz Vāczemi: vienīgi 1201., 1209., 1216. un 1219. gadā viņš uzturējās Senlatvijā gadu vai ilgāk; pēc 1224. gada Alberts uz Vāczemi laikam vairs nebrauca.[17] Tāpēc vēsturniekam būs jāsaka, ka vācu Rīgu cēla tie, kas Rīgā dzīvoja: Dombaznīcu, domkungu mītni un bīskapa pili cēla domkapituls, Rīgas pilsētas baznīcas – Pētera baznīcu un Jēkaba baznīcu – Rīgas namnieki, Zobenbrāļu ordeņa pili un Jura baznīcu – zobenbrāļi, bet tirgotāju mājas un krustnešu mājokļus – paši tirgotāji un krustneši. Šajā sakarā interesanta ir hronista vēsts, ka 1203. gadā jaunu krustnešu ierašanos Rīgā sagaidīja namnieki un priesteri (VII, 2). Vēl nozīmīgāka ir Indriķa ziņa, ka 1203. gada vasarā krustneši, priesteri un namnieki (tirgotāji) cirta mežu pie Senā kalna (VII, 5), tātad gādāja būvmateriālus Dombaznīcas un namnieku un krustnešu mājokļu celšanai.

Nav zināms, cik tirgotāju apmetās uz pastāvīgu dzīvi vācu Rīgā (kļūdami par namniekiem) tās celšanas pirmajos gados; tāpat nav noskaidrojams, cik un kādas ēkas viņi uzcēla. Bet par 1202. gadu hronists Indriķis saka, ka Rīgā sāka ierasties pirmie namnieki (*cives*, VI, 2) un 1205./1206. gada "ziemā Rīgas vidū notika brīnum jauka izrāde par praviešiem, lai pagāni no redzētā mācītos kristīgās ticības sākumus. Izrādes saturu klātesošajiem – kā jaunkristītajiem, tā pagāniem – ļoti rūpīgi izklāstīja tulks" (IX, 14). Lai arī izrāde bija domāta iezemiešu pievēršanai katoļticībā, taču to noskatījās arī Rīgas vāci, un vāciem tā bija jāuzved, tāpēc jāpieņem, ka vācu Rīgā bija apmeties jau lielāks skaits tirgotāju: rudenī uz Vāczemi un Gotlandi brauca tikai tie, kas nedomāja Rīgā apmesties uz dzīvi. Bet šis Indriķa stāsts arī liecina, ka Rīgas lībji nebija atstumti no vācu sabiedrības un viņiem bija brīva ieeja vācu Rīgā.

Par sākotnējās vācu Rīgas iedzīvotāju sastāvu tomēr vislabāko liecību dod bīskaps Alberts lēņa grāmatā Jersikas karalim Visvaldim:[18] izlēņošanas akts notika 1209. gada oktobrī Pētera baznīcas kapsētā (tātad baznīca un vācu draudze jau pastāvēja), un svinīgajā ceremonijā piedalījās: uz Rīgu atbraukušie augstdzimušie krustneši, Rīgas klērs (priesteri), zobenbrāļi, tirgotāji, vāci, krievi un lībji. Liecinieku uzskaitījumā redzams, kas bija

augstdzimušie: tas bija klērs – Rīgas prāvests ar saviem domkungiem; kas bija zobenbrāļi – mestrs ar saviem bruņiniekiem; beigās minēts Rīgas soģis Fīlips ar saviem namniekiem *(advocatus de Riga cum suis civibus)*. Protams, Dombaznīcu un savu baznīcu namniekiem nebūvēja un pilsētas soģi (tiesnesi) neiecēla tikai dažiem pilsētā palikušajiem tirgotājiem: to jau bija liels skaits! Tāpat zīmīgi, ka Rīgā jau bija apmetušies krievu tirgotāji *(ruthenis)*, un bīskaps Alberts nešķiroja vācus no iezemiešiem, jo infeudācijas aktā noskatījās kā vāci, tā lībji *(Teutonicis .. et Livonibus)*. No tā var secināt, ka par vācu Rīgas namniekiem varēja kļūt gan vāci, gan krievi, gan lībji.

Par bīskapu Albertu kā Rīgas cēlāju varētu tikai piezīmēt, ka viņš bija vairāk aizņemts ar krustnešu vervēšanu ("gadu no gada braukdams uz Vāczemi", VIII, 1; "bīskaps Alberts Vāczemē apstaigāja ciematus, ielas un baznīcas, meklēdams krustnešus", X, 17) un Rīgas tirgotāju noteikto krustakaru organizēšanu nekā ar Rīgas pilsētas celšanu. Bez tam arī hronists Indriķis nesaka, ka Alberts būtu dibinājis vai cēlis Rīgu, vienīgi, ka "tika celta Rīgas pilsēta" (*Riga civitas edificatur*, V, 1).

Jāpieņem, ka pirmās vācu Rīgas celtnes bija koka, jo 1215. gada martā nodega Dombaznīca līdz ar vecāko pilsētas daļu (XVIII, 6); nenodega ordeņa baznīca un pils, tāpat bīskapa māja, jo tās bija akmens celtnes.

Izvērtējot iepriekš teikto par vācu Rīgas dibināšanu, jāatzīst, ka Rīgas pilsēta nav dibināta ar kādu oficiāli izdotu valdnieka dokumentu vai dekrētu, tā izveidojusies dabiskā attīstības procesā, vācu tirgotāju sētai vispirms absorbējot tuvējos lībju ciemus, bet pēc tam, vācu emigrantu skaitam nemitīgi augot, pieņemot klāt neapdzīvoto Rīgas pussalas ziemeļrietumu kvartālu un zemes strēmeli dienvidos līdz Daugavai.

Bet tāpat ir izaugusi arī "mūžīgā pilsēta": Roma nekad nav dibināta ar kāda valdnieka dekrētu, bet, apkārtējo cilšu emigrantiem nemitīgi ierodoties septiņu pakalnu apmetnē, tā laika gaitā dabiskā ceļā izauga par vienu no retajām lielpilsētām, kas pēc sava iesākuma nekad nav pamesta (tāpēc tiek saukta par "mūžīgo pilsētu"). Senie romieši, to nezinādami, izdomāja teiku par diviem karaliskiem dvīņiem – Remu un Romulu kā Romas dibinātājiem, un, lai piešķirtu savai pilsētai cildenāku statusu, romieši pieņēma abu dvīņu dievišķīgo izcelsmi. Un romieši, būdami lepni uz savu pilsētu, vēlākajos gadsimtos gribēja svinēt tās dibināšanas gadadienu, tāpēc ap 2. gs. pirms Kristus romiešu vēsturnieki aplēsa un vienojās pieņemt 753. gadu pr. Kr. par Romas dibināšanas gadu.

Līdzīgā kārtā priesteris Indriķis, lai piešķirtu vācu Rīgai cēlāku sākumu un izceltu sava labvēļa nopelnus, ir pierakstījis Rīgas sākumu bīskapam Albertam un saista pilsētas iesākumu ar 1201. gadu, kad Alberts pārcēla domkapitulu uz Rīgu un sāka celt Dombaznīcu.

Tā abas mūžīgās lielpilsētas – viena Tebras, otra Daugavas krastos – nezina savu sākuma gadu, bet ir lepnas ar savu garo vēsturi, un abas skumst par simtgadīgo pakļautību svešu varu kundzībai.

Zobenbrāļu ordeņa un Daugavgrīvas klostera dibināšana

Krustneši parasti uzņēmās krustu uz vienu gadu, lai pēc tam atkal atgrieztos savā dzimtajā pusē. Tas vairākkārt apliecināts arī "Indriķa hronikā", tā ka Lībjzemē pa ziemu palika tikai nedaudzi krustakarotāji, "kas kā mūris nostājās tā Kunga nama priekšā, un bīskaps ar pārējiem krustnešiem devās ceļā uz Vāczemi" (VI, 1; sal. IX, 2). Bet starp krustakarotājiem gadījās ļaudis, kas bija bezzemieši – bruņinieku (vasaļu) jaunākie dēli, kas nemantoja tēva lēni vai kam nelaimējās apprecēt kādu kaimiņu vasaļa meitu – lēņa mantinieci; tāpat viņu starpā bija tirgotāju dēli, kuriem vairāk interesēja dēkas un cīnīšanās ar zobenu nekā mērīšana ar olekti un mietpilsoniska dzīve, vai arī vienkārši laimes meklētāji svešā zemē, kam, dzimteni pametot, nekā nebija ko zaudēt, bet jaunajā zemē varēja iegūt mantu, slavu un mūžīgu grēku piedošanu.

Lai aizstāvētu jaundibināto vācu Rīgu, aizsargātu jauno kristīgo baznīcu Lībjzemē un turpinātu Senlatvijas iezemiešu pievēršanu katoļticībai (VI, 4), Alberta palīgs un Turaidas priesteris Teodorihs (VI, 3) "šai laikā iecēla kādus Kristus bruņinieku brāļus" (VI, 4). Vēsturnieki šo "Kristus bruņinieku" iecelšanu uzskata par jauna reliģiska ordeņa dibināšanu, kas vēstures avotos tiek saukts gan *fratres milicie Christi* (Kristus bruņinieku brāļi, VI, 4), gan *gotes rittere* (Dieva bruņinieku brāļi, *AH*, 599. rinda), *brûdere von dem dûtschen hûs* (vācu nama brāļi, 717. rinda), gan *swertbrûdere* (zobenbrāļi, 721. rinda). Viņu emblēma uz tērpa bija krusts un zobens (VI, 5), no kā viņu brālību vēstures literatūrā parasti dēvē par Zobenbrāļu ordeni.

Kas un kad Zobenbrāļu ordeni dibināja? Vienīgā liecība par to ir Indriķa nenoteiktā frāze *Eodem tempore .. frater Theodoricus* (šajā laikā .. brālis Teodorihs, VI, 4), kad hronists raksta par bīskapa Alberta episkopāta ceturto – tātad 1202. gadu. Pēc Indriķa ziņām ordeni dibināja Alberta vietnieks Lībjzemē Turaidas priesteris Teodorihs, kad pats bīskaps bija aizbraucis uz Vāczemi (VI, 1, 4), jo "Teodorihs paredzēja lībju nodevību un baidījās, ka nespēs noturēties pret daudzajiem pagāniem" (VI, 4). Ja Teodorihs tiešām organizēja jaunu ordeni Alberta prombūtnes laikā, tad tomēr nevar būt šaubu, ka viņš to iepriekš bija pārrunājis ar bīskapu un saņēmis viņa piekrišanu. No tā, ka Alberta piektajā episkopāta gadā – 1203. gada vasarā – Teodorihs aizbrauca uz Vāczemi un tālāk uz Romu (VII, 3), hronikas latīņu teksta izdevējs L. Arbuzovs secina, ka ordeņa dibināšana varēja notikt tikai pirms Teodoriha aizbraukšanas, t.i., 1202. gadā.[19] Ja hronists Indriķis saka, ka vāci "nespēs noturēties pret daudzajiem pagāniem", tad vēsturniekam jājautā: kur tad bija visvairāk vācu, kam pagāni taisījās uzbrukt? Atbilde var būt tikai viena – Rīgā. To apliecina arī hronists, sakot, ka tūliņ pēc "pilsētas sākumiem" 1201. gadā vācu Rīgai uzbruka kurši un leiši (V, 2, 3) un gadu vēlāk – zemgaļi (VI, 5). Tāpēc tālāk jājautā: kāda bija

Rīgas vācu loma Zobenbrāļu ordeņa dibināšanā? Indriķis, aprakstot katoļticības uzvaras gājienu Livonijā un slavinot bīskapa Alberta nopelnus, protams, visu godu allaž piešķir tam Kungam un savam bīskapam, klusuciešot apejot laju, t.i., vācu tirgotāju lomu. To nevar ar vēstures avotiem pierādīt, var tikai pieņemt, ka tie bija Rīgas vāci, kas baidījās no iezemiešu uzbrukuma un bija visvairāk ieinteresēti savas drošības sargāšanā; tāpēc jādomā, ka "namnieki [tirgotāji] un citi [priesteri], kas Rīgā uzturējās" (VII, 2), bija sadevušies rokās un mudināja Teodorihu iecelt "kādus Kristus bruņinieku brāļus" (VI, 4).

Kas tad iestājās "Kristus bruņinieku brāļos"? Kad ordeni 1202. gadā dibināja, vienīgās vietas, kur atradās vācu apmetnes, bija Rīga, Ikšķile un Sala. Nav ziņu, ka zobenbrāļi būtu uzturējušies Salā vai Ikšķilē, tāpēc jāpieņem, ka viņi sākumā dzīvoja tikai Rīgā: 1205. gadā viņi sargāja Rīgas vācus (IX, 2); tāpat 1206. gadā zobenbrāļi no Rīgas devās uzbrukumā Salai (X, 8). Tas vedina domāt, ka Zobenbrāļu ordenis dibināts pirmām kārtām Rīgas vācu sargāšanai; no tā tālāk jāsecina, ka zobenbrāļos vispirms iestājās Rīgā esošie vāci, kas nevēlējās Vāczemē atgriezties, – Vāczemes noziedznieki un Rīgas tirgotāji.

Pirmkārt, tie bija krustneši, kas pēc Alberta aizbraukšanas 1202. gadā uz Vāczemi bija palikuši Rīgā un "kā mūris nostājās tā Kunga nama priekšā" (*paucis peregrinis murum se pro domo Domini ponentibus*, VI, 1), – tātad krustneši, kas meklēja laimi un dēkas Lībjzemē. Otrkārt, tie bija Rīgā esošie vācu tirgotāji. Tas, ka Rīgas vācu tirgotāji vai viņu dēli (kuru vidū bija daudzi no Visbijas vācu sētas) deva lielu rekrūšu skaitu Zobenbrāļu ordenim, jau 13. gs. 30. gados bija labi zināms Vakareiropā, jo franču cisterciešu mūks Alberiks no "Trīs avotu" klostera savā pasaules hronikā rakstīja, ka zobenbrāļi, "kas sevi saucot par Dieva bruņiniekiem .., esot tirgotāji, bagātnieki un kādreiz no Saksijas par noziegumiem izraidītie un jau kļuvuši tik uzpūtīgi, ka ticot, ka varot dzīvot bez likuma un karaļa".[20] Par sakšu izraidīto noziedznieku ieplūšanu Zobenbrāļu ordenī visskaidrāko liecību dod Indriķis; lūk, viņa stāsts:

"Tai laikā ordeņa brāļu vidū bija kāds Vikberts, kas savu sirdi laikam vairāk bija pievērsis mīlestībai uz laicīgo pasauli nekā ordeņa disciplīnai un starp ordeņa brāļiem sēja daudz nesaskaņu. .. Bet ordeņa brāļi, Cēsu Bertolds ar dažiem citiem brāļiem un kalpiem, vajāja brāli kā bēgli, saņēma viņu Idumejā ciet, atveda atpakaļ uz Cēsīm un ieslodzīja .. Un tas notika kādā svētku dienā, kamēr pārējie brāļi ar citiem ļaudīm gāja uz Domu: viņš tikmēr atsauca pie sevis ordeņa mestru un Jāni, viņu priesteri, ar ieganstu, ka gribot atklāt viņiem savus noslēpumus, un augšā savā mājā ar kaujas cirvi, ko arvien mēdza nēsāt klāt, mestram pēkšņi trieca pa galvu un turpat reizē ar mestru noslepkavoja arī priesteri" (XIII, 2, 1209. g.).

"Atskaņu hronikas" autors sauc Vikbertu par suni (neģēli) no Zēstes (690. rinda), kas tika sodīts ar nāvi uz rata (711. rinda).

Runājot par ordeņa disciplīnu, jāpiezīmē, ka pāvests Inocents III bija pakļāvis Zobenbrāļu ordeni Templiešu ordeņa regulai (VI, 4). Templiešu statūti tapuši ilgākā laika posmā, sākot ar 1129. gadu, kad uzrakstīta statūtu vecākā daļa "Pirmatnējie statūti" latīniski, kas pirms 1147. gada pārtulkoti franču valodā. Statūtu otrā daļa "Noteikumi par brāļu amatiem" uzrakstīta ap 1165. gadu, trešā daļa – "Pārkāpumi" – pirms 1187. gada; ar to pašu laiku datējama statūtu ceturtā daļa "Dzīve konventā" un piektā daļa "Parasto kapitulu noturēšana".[21] Tā kā zobenbrāļiem bija jādzīvo pēc templiešu statūtiem, var pieņemt, ka viens statūtu eksemplārs atradās arī Rīgā; gan var jautāt, vai kāds zobenbrālis prata lasīt franču valodā. Bez tam šie statūti domāti daudz lielākam ordeņa brāļu skaitam, nekā tas varēja būt Zobenbrāļu ordenī. Vienādi vai otrādi – no visiem statūtu paragrāfiem tikai kādi trīs ir pārbaudāmi Livonijā; tā 39. paragrāfs nosaka: "Lai varētu izpildīt savu svēto pienākumu un gūtu Pestītāja iepriecinājuma slavu, un izbēgtu bailes no elles uguns, katra zvērestu devuša brāļa pienākums ir strikti (bez ierunām) paklausīt savam mestram." Ka zobenbrāļi bija vāji šī noteikuma pildītāji, rāda hronista Indriķa iepriekš citētais stāsts par brāli Vikbertu.

Otri divi "Pirmatnējo statūtu" paragrāfi, kas attiecināmi uz Livoniju, ir 57. un 58. paragrāfs. 57. paragrāfā teikts: "Šī apbruņotā bruņinieku sabiedrība [burtiski – "kopīgās maizes ēdāji"] drīkst nokaut krusta [t.i., kristīgās ticības] ienaidniekus bez grēkošanas." Šis paragrāfs attaisnoja piektā baušļa pārkāpšanu, ļāva zobenbrāļiem bez sirdsapziņas pārmetumiem un bez grēka doties karā un nokaut nekristītos iezemiešus.

Šajā paragrāfā tālāk teikts, ka "jums var piederēt zemes un jūs varat turēt (valdīt) vīrus [t.i., vasaļus], zemniekus un laukus un valdīt tos ar pilnām tiesībām". Tas deva zobenbrāļiem tiesības uz viņu iegūto iezemiešu zemi, tāpēc 1207. gadā – tātad piecus gadus pēc ordeņa dibināšanas, kuros "tas Kungs diendienā bija vairojis ordeņa brāļu un viņu saimes skaitu", – zobenbrāļi jau jutās tik spēcīgi un vareni, ka "viņi no bīskapa kunga ik dienas neatlaidīgi pieprasīja trešo daļu no visas Lībjzemes, kā arī no citām zemēm un vēl ticībai nepievērstajām apkārtējām tautām" (XI, 3). Alberts 1207. gadā piešķīra zobenbrāļiem "trešo daļu tikai no Lībjzemes" – gan "ar visām tiesībām un zemes kunga varu", bet bez vēl neiekarotām zemēm (XI, 3).

Statūtu 57. paragrāfs arī atļāva zobenbrāļiem turēt vasaļus, zemniekus un viņu laukus un valdīt tos ar pilnām tiesībām. Tāpēc zobenbrāļi sāka piešķirt lēņus jau pirmā mestra Venno laikā († 1209), no kura amata laika saglabājies regests par lībju kunga Maneginta zemes divu lauku, kas atradušies Mālpils novadā pie Slokas (tag. Sudas?) upes Idavas pils, izlēņošanu Manegintam un viņa brāļiem.[22]

Templiešu (šajā gadījumā arī zobenbrāļu) tiesību tālāks uzskaitījums dots "Pirmatnējo statūtu" 58. paragrāfā – "jūs, kas no brīva prāta esat pakļāvušies nabadzībai .. un kas dzīvojat kopīgu dzīvi, drīkstat saņemt desmito tiesu. Ja tās vietas bīskaps, kam desmitā tiesa pienāktos pēc tiesības, grib

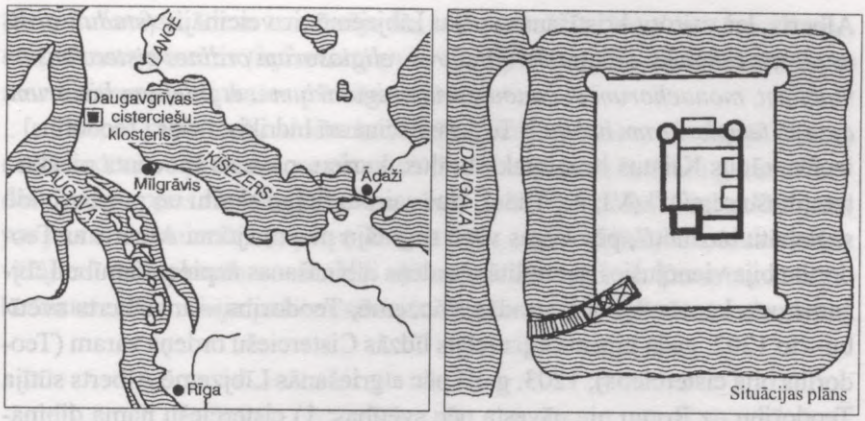

XXIV. Daugavgrīvas cisterciešu klosteris

to dot jums par labsirdības dāvanu, ar sava kapitula atļauju viņš drīkst atdot šo desmito tiesu, kas pienākas baznīcai. Tāpat, ja kāds laicīgs kungs paturējis desmito tiesu no sava mantojuma – sev par kaitīgumu un baznīcai par zaudējumu – un vēlas to atdot jums, viņš drīkst to darīt ar sava prelāta [t.i., bīskapa] un viņa kapitula atļauju." Tas nozīmē, ka, dzīvojot pēc templiešu statūtiem, zobenbrāļi varēja ievākt baznīcas desmito tiesu savās zemēs; tāpēc arī hronists Indriķis rakstīja, ka no zobenbrāļu ievāktās desmitās tiesas Alberts saņēma tikai ceturto daļu "paklausības apliecināšanai" (XI, 3). Šo zobenbrāļu un bīskapa Alberta 1207. gada vienošanos *(concordiam)* apstiprināja pāvests Inocents III 1210. gada 20. oktobrī, atgādinot, ka zobenbrāļiem jādzīvo pēc templiešu statūtiem, ka viņi tur Latviešu zemes un Lībjzemes trešdaļu no Rīgas bīskapa *(teneant a Rigensi episcopo)* un tāpēc viņu mestram vienmēr jābūt paklausīgam Rīgas bīskapam *(magister .. obedienciam semper Rigensi episcopo repromittet)* un jāaizstāv baznīca un tās province pret pagāniem *(ad defensionem ecclesie ac provincie perpetuo contra paganos intendant)*. Tālāk pāvests paskaidro, ka ordeņa zemnieki maksā savām baznīcām desmito tiesu *(Coloni vero .. decimas ecclesiis suis reddent)*, no kuras ceturtā daļa pienākas bīskapam.[23] Ar šo bullu *Cum inter te* Inocents III pakļāva Zobenbrāļu ordeni un tā mestru Rīgas bīskapa jurisdikcijai un uzdeva tam par pienākumu aizstāvēt Rīgas baznīcu; to pašu apliecina arī hronists Indriķis (VI, 4).

Tālāk jājautā: kāpēc Teodorihs 1203. gadā brauca uz Romu pie pāvesta? No "Indriķa hronikas" izriet: lai rādītu jaunkristītajam lībju kungam Kaupam Vāczemi un Romu un stādītu viņu priekšā pāvestam Inocentam III (VII, 3). Vai tiešām tikai tāpēc Alberts sūtīja Teodorihu uz Romu? Īstā atbilde būs atrodama Inocenta III 1204. gada (?) 12. oktobra enciklikā Brēmenes diecēzes arhibīskapam un klēram, kurā, starp citu, pāvests saka, ka

Alberts, lai vairotu kristīšanas spēku Lībjzemē, ir veicinājis *(studuit ordinare)* trīs reliģisku ordeņu darbību: *tres religiosorum ordines cisterciensem videlicet, monachorum et canonicorum regularium .. et fideliam laicorum, qui sub templariorum habitu.*[24] To pašu liecina arī Indriķis: "viņš [Teodorihs] .. iecēla kādus Kristus bruņinieku brāļus, kuriem pāvests Inocents piešķīra templiešu regulu" (VI, 4). Tātad, "lai vairotu ticīgo skaitu un pagānu vidū saglabātu baznīcu", pēc Rīgas vācu tirgotāju pieprasījuma Alberts ar Teodorihu bija vienojušies par militāra ordeņa dibināšanas nepieciešamību Lībjzemē, un, kamēr Alberts atradās Vāczemē, Teodorihs – ar Alberta svētību – to 1202. gadā bija noorganizējis līdzās Cisterciešu ordeņa zaram (Teodorihs bija cistercietis); 1203. gadā pēc atgriešanās Lībjzemē Alberts sūtīja Teodorihu uz Romu pie pāvesta pēc svētības: 1) cisterciešu nama dibināšanai, 2) domkapitula pārcelšanai uz Rīgu un 3) Zobenbrāļu ordeņa dibināšanai. Tātad Teodorihs otrreiz brauca uz Romu pie pāvesta daļēji Rīgas vācu tirgotāju uzdevumā. Protams, pāvests visas prasības žēlīgi sankcionēja un 1204. gada (?) oktobrī vērsās pie Brēmenes diecēzes (kam Alberts bija pakļauts) kristiešiem ar aicinājumu doties krustakarā uz Lībjzemi. Kaupa līdzbraukšana bija tikai manevrs kristīgās ticības nostiprināšanai un paklausīga katoļa labvēlības iegūšanai tālākajam kristianizācijas darbam. Abi Romas braucēji 1204. gada vasarā atgriezās Senlatvijā (VIII, 2).

Teodorihs savā 1203. gada Romas braucienā bez Zobenbrāļu ordeņa un Rīgas domkapitula apstiprināšanas bija panācis no pāvesta vēl trešo privilēģiju – organizēt Cisterciešu ordeņa brālību Rīgā. Jau 1200. gada aprīlī Inocents III aicināja Cisterciešu ordeņa abatus un mūkus doties uz Lībjzemi sludināt kristīgo ticību, ja bīskaps Alberts viņus aicinātu.[25] Laikam jau par sludinātājiem uz Senlatviju būs braukuši arī citu mūku ordeņu brāļi, jo gadu vēlāk – 1201. gada 19. aprīlī – Inocents rakstīja bīskapam Albertam: "tā kā starp jums ir mūki, domkungi un citi, kas dzīvo pēc mūku regulas" un valkā dažādus tērpus, tad, lai neizceltos šķelšanās starp jaunkristītiem, visiem ticības sludinātājiem jāvalkā vienāds tērps *(habitum)*.[26] Tomēr, jādomā, vairāk uz Lībjzemi būs devušies cisterciešu mūki un augustīņu domkungi,[27] tāpēc Inocents 1204. gadā blakus domkapitulam, kas sekoja augustīņu regulai,[28] atļāva dibināt cisterciešu brāļu konventu. Pēc hronista Indriķa liecības tas noorganizēts 1205. gadā no Lībjzemē esošajiem brāļiem, un krustneši viņiem cēla Daugavgrīvā vietā, ko nosauca par Sv. Nikolaja kāpu, klosteri (IX, 7), un Alberts mūkiem "par abatu iesvētīja savu līdzgaitnieku evaņģēlija sludināšanā – Turaidas brāli Teodorihu" (VI, 3). Šajā sakarā atzīmējams, ka vācu krustneši arī 1190. gadā Akonā pie Sv. Nikolaja kapsētas starp kādu pakalnu un upi bija iekārtojuši vācu hospitāli, no kura pēc gadiem izauga Vācu ordenis; Sv. Nikolajs bija jūrnieku patrons.

Abata Vilhelma 1263. gadā izdotais dokuments[29] dod ieskatu par klostera pārvaldi: tajā bez abata bija vēl priors, priora palīgs, apģērbu un relikviju pārzinis *(custos)*, kora vadonis *(cantor)*, slimnīcas pārzinis

(hospitalarius), viesu uzņēmējs un telpu pārzinis *(magister hospitium)*, ambulances pārzinis *(infirmarius)*, novicu (jaunuzņemto) pārzinis *(magister novitiorum)* un kases pārzinis *(camerarius)*.

Kāpēc cisterciešu klosteri dibināja Daugavgrīvā, nevis Rīgā? Cisterciešu ordenis bija lauku, nevis pilsētas ordenis, jo tā brāļiem galvenā nodarbība bez *opus Dei* (dievlūgšanas) bija lauksaimniecība. Viņi uzlūkojami par jaunu saimniecību (muižu) ierīkotājiem, mežu nolīdējiem, lauku kultivētājiem un lopkopības – sevišķi aitkopības ieviesējiem. Tas arī nozīmēja, ka cisterciešiem bija pašiem sevi jāuztur no savām lauku saimniecībām.

Krustakarā par vācu Rīgu

Lai gan pirmie krustneši (sakši) Senlatvijā ieradās jau bīskapa Bertolda laikā (*IH*, II, 3) un kopā ar viņu arī izcīnīja pirmo krustakaru kauju pie Rīgas un par Rīgu (II, 6), tomēr pēc Bertolda pēkšņās nāves 1198. gadā krustakarotāji – līdzīgi kā pēc Frīdriha I negaidītās nāves Mazāzijā trešā krustakara laikā 1190. gadā –, zaudējuši savu vadoni, apjukuši atgriezās Vāczemē (II, 6, 8). Līdz ar to pirmais krustakarš pret Senlatviju bija beidzies, nedodot vāciem nekādus teritoriālus ieguvumus vai militāru uzvaru: lībju pretestība vācu agresijai nebija lauzta; vienīgi Salā un Ikšķilē vairāki lībji kristījās (II, 7), tomēr Ikšķilē nekristīto lībju naids bija tik liels, ka pat laba daļa katoļu priesteru jutās spiesta atgriezties Saksijā (II, 9, 10). Hronists uzdod kristīto skaitu Salā – 50, Ikšķilē – 100; cik ticami ir šie skaitļi, nav iespējams pārbaudīt. Vienīgi jāpatur vērā, ka viduslaiku hronikās cilvēku skaits allaž pārspīlēts.

Tāpēc būs pareizi teikt, ka īstā Senlatvijas militārā pakļaušana sākās tikai bīskapa Alberta un pāvesta Inocenta III laikā 1200. gadā līdz ar Alberta pirmo ierašanos Lībjzemē (IV, 1) un ceturtās[30] krustakaru bullas izdošanu pret lībju pagāniem (IV, 6), vietas ierādīšanu vācu Rīgas celšanai (IV, 5) un Zemgales ostas aizliegšanu (IV, 7). Alberta pirmo līdzi atvesto krustnešu laikam būs bijis gaužām maz, jo hronists nekā nestāsta par viņu kaujām vai uzvarām, turklāt vairākums pēc gada (1202. g.) atgriezās Vāczemē (VI, 1). Var pieņemt, ka tālāk par Rīgas vācu sargāšanu viņi nebūs tikuši.

Latvijas krustakaru vēstures iztirzāšanai metodoloģiski lietderīgi ir visu krustakaru periodu iedalīt trīs trīsdesmit gadu posmos: līdz 1230. gadam – Alberta episkopāta laiks, kad bija paveikta Austrumlatvijas iekarošana un sākās Kursas nomākšana; līdz 1260. gadam, kad pēc Durbes kaujas drīz vien beidzās Kursas pakļaušana; un līdz 1290. gadam, kad ar zemgaļu brīvības cīņu beigām noslēdzās arī krustakaru laiks Senlatvijā: 1290. gadā Senlatvija bija beigusi pastāvēt, sākās vācu laiki Latvijā jeb Latvijas viduslaiki.

Bīskaps Alberts 1203. gada vasarā trešo reizi atbrauca uz savu diecēzi kopā ar vairākiem krustnešiem (VII, 1, 2), bet tie krustneši, "kas togad Lībjzemē zem sava krusta bija kalpojuši Dievam, aizbrauca uz Vāczemi" (VII, 3).

1203. gada vasarā arī Polockas kņazs ielauzās Lībjzemē, lai ievāktu meslus no Ikšķiles un Salas (Zemgales ostas?) lībjiem. Ikšķilieši nespēja polockiešiem pretoties un meslus samaksāja, bet salieši acīmredzot bija lūguši vācu palīdzību, un Alberts atsūtīja uz Salu vairākus bruņotus vācus lībjiem palīgā. Rīgas stopnieki piespieda Polockas kņazu pārtraukt Salas pils aplenkšanu un atgriezties Krievzemē (VII, 4).

Tā paša gada vasarā leiši kopā ar Jersikas karali Visvaldi uzbruka Rīgas pievārtei pie Senā kalna (tag. Esplanādes), kur tolaik vēl bija pļavas un auga mežs (VII, 5; VIII, 2), bet laikam līdz pilsētas vācu apmetnei viņi nebūs tikuši, jo hronists nekā nesaka par Rīgas postīšanu.

1204. gadā Alberts atkal devās uz Vāczemi, lai, kā hronists saka, "savāktu krustnešus. Cītīgi pildīdams viņam uzticētos pagānu atgriešanas pienākumus, viņš, gadu no gada braukdams uz Vāczemi un no turienes atgriezdamies, pacieta daudzas un gandrīz vai nepanesamas grūtības" (VIII, 1).

Kāpēc tad Alberts, paciezdams "gandrīz vai nepanesamas grūtības", vervēja krustakarotājus Vāczemē? Hronists Indriķis te atkal nāk talkā vēsturniekiem ar savu atbildi: "baidīdamies, ka pilsētai [Rīgai], kas vēl bija maza un vāja, nelielā ticīgo skaita dēļ varētu rasties briesmas no pagānu uzbrukumiem" (VIII, 1). Tātad 1204. gadā krustnešus vervēja vācu Rīgas aizstāvēšanai pret iezemiešu uzbrukumiem, nevis Senlatvijas tālākai iekarošanai; citiem vārdiem: pirmie vācu krustneši Senlatvijā cīnījās par vācu Rīgas apmetnes un kolonijas pastāvēšanas nodrošināšanu, par izejas bāzes radīšanu Senlatvijas tālākai iekarošanai un kristīšanai. Bet leiši – "kristīgā vārda ienaidnieki", šoreiz sabiedrojušies ar Aizkraukles un Lielvārdes lībjiem, atkal uzbruka rīdzinieku ganībām: kādi divdesmit namnieki kopā ar Rīgā esošajiem bruņiniekiem (krustnešiem) devās ārā no vācu Rīgas un leišu un lībju uzbrukumu atsita; hronists zina stāstīt, ka lībji devušies pret Rīgu kuģos un pat mēģinājuši uzbrukt rīdziniekiem no aizmugures (VIII, 1).

Rudenī krustneši kuģī no Rīgas ostas devās atpakaļ uz Vāczemi, un hronists 8. nodaļas 2. paragrāfā skaidri pasaka, kur atradās vācu Rīgas osta: "bruņinieki .. devās ar kuģi ceļā un, izbraucot Daugavā, ostas priekšā ar Dieva ziņu sastapa trīs kuģus ar citiem krustnešiem". Tātad osta atradās Rīgas upē, no kuras iebrauca Daugavā un pa to tālāk uz jūru, vispirms uz Visbiju, tad caur Dāniju uz Vāczemi (VIII, 3).

Hronikas 9. nodaļā Indriķis tuvāk pastāsta par briesmām, kas Senlatvijas maztautām draudēja no leišu puses: leišu militārais spēks bija tik liels, ka viņi devās sirojumos ne vien pret saviem ziemeļu kaimiņiem zemgaļiem, bet pat cauri Senlatvijai uz Igauniju (IX, 1, 3). Sevišķi iebaidīti no

leišu sirojumiem bija zemgaļi, kuru vadonis Viestarts 1205. gadā informēja Rīgas vācus par leišu karaspēka kustībām (IX, 2) droši vien tādēļ, lai atriebtos leišiem par agrākajiem sirojumiem Zemgalē (IX, 2).

Šajā nodaļā hronists arī pastāsta, kas sargāja Rīgu 1205. gadā pēc Alberta un krustnešu aizbraukšanas no Senlatvijas: bīskapa saimes ļaudis, zobenbrāļi un Ikšķiles vasalis Konrāds ar savu saimi (IX, 3); tātad Konrāds 1205. gadā vēl dzīvoja Rīgā (IX, 7), tāpat Rīgā uzturējās zobenbrāļi, laikam vēl neorganizēti, jo kopīgo rīdzinieku karaspēku vadīja Konrāds (IX, 3).

Lai piedabūtu Rīgas vācus kopīgai cīņai ar zemgaļiem pret leišiem, Viestarts apsolīja un nogādāja vāciem "no katras Zemgales pils *(de quolibet castro Semigallie)* vienu ķīlnieku" (IX, 2); tātad Viestarts meklēja palīdzību pie vāciem. Kas bija Viestarts, cik liela bija viņa vara, cik daudz piļu bija viņam pakļauts? Hronikā viņš saukts "augstdzimušais" (*major natu de Semigallia,* IX, 2), hercogs (*dux Semigallorum,* IX, 3; XII, 2), firsts (*Vestardo principe,* X, 10; *Viesthardus Semigallorum princeps,* XXIX, 4), citu zemgaļu Tērvetes novada vecākais (*senior aliorum Semigallorum de vicina provincia, que Thervetene vocatur,* XXIII, 4), Viestarts ar saviem zemgaļiem (*Vesthardus cum suis Semigallis*, XXIII, 8). Tātad Viestarts bija Tērvetes novada, nevis visu zemgaļu kungs; viņš nav saukts par karali (jebšu "Atskaņu hronikā" viņu tā sauca – *konic Vesters*, 1729. rinda), bet tikai par firstu. Kāpēc Indriķis nesauc Viestartu par karali, to, protams, šodien nezinām. Var tikai pieņemt, nevis pierādīt, ka viņa valdnieka stāvoklis bija nevis mantots, bet paša izcīnīts. Taču, tā kā Viestarts varēja dot ķīlniekus "no katras Zemgales pils", acīmredzot viņam bija pakļautas vairākas citas pilis, pār kurām viņam bija valdnieka vara. Viestarta zemgaļu pretinieki bija "Mežotnes zemgaļi" (XXIII, 3), kuru zemē Upmalē Lielupes krastā atradās Mežotnes pilskalns, un no Indriķa stāstījuma noprotams, ka Mežotne bija otrs zemgaļu varas centrs: Tērvete – zemgaļu apdzīvotās teritorijas rietumos, Mežotne – austrumos. Hronikā nav ne mazāko norādījumu, ka Viestarts būtu atdevis savu valsti vāciem vai to saņēmis atpakaļ lēņos: tātad viņš nekļuva par bīskapa Alberta vasali, bet, tāpat kā Kaups, Ako un Turaidas un Piedaugavas lībji, vācu atbalsta iegūšanai kā paklausības nodrošinājumu deva viņiem ķīlā savus dēlus. Varbūt vasalitātes nepieprasīšanas iemesls bija bīskapa Alberta atrašanās Vāczemē, varbūt 1205. gadā vācu kolonisti vēl nebija atskārtuši feodālisma vērtību iezemiešu zemes atsavināšanā.

Tālāk hronists stāsta par leišu atgriešanos no sirojuma Igaunijā caur Turaidu, kur, pārnakšņojuši Kaupa pilī, viņi ar igauņu gūstekņiem un kara laupījumu devušies uz Ropažiem (IX, 3). Kopējo Rīgas vācu un zemgaļu armiju komandēja bruņinieks Konrāds (IX, 2, 3), nevis zobenbrāļi (tātad viņu loma vēl bija maza), bet zemgaļi, redzot leišu sirotāju lielo skaitu, "izbijās un, neuzdrošinādamies cīnīties, lūkoja patverties drošākās vietās" (IX, 3). Tad vācu bruņinieki vieni paši uzbruka leišiem, un leiši, "drebēdami no viņu bruņu spožuma", bēga uz visām pusēm. Kad drošsirdīgo vācu

bruņinieku trieciens bija izklīdinājis leišu rindas, zemgaļi Viestarta vadībā atgriezās cīņas laukā un kopīgi ar vāciem sakāva leišus, nokaujot "ap tūkstoš divi simti no viņiem" (IX, 3); protams, šis skaits būs pārspīlēts. Zīmīgs ir hronista stāsts, ka vāci ar zemgaļiem apkāva ne vien leišus, bet arī igauņu gūstekņus (IX, 4).

Pēc leišu sirotāju apkaušanas pie Ropažiem 1205. gadā Rīgā atgriezās bīskaps Alberts ar jauniem krustakarotājiem (IX, 5) un organizēja militāru ekspedīciju pret agrāko vācu apmetni Ikšķilē, kas bija piešķirta Konrādam par lēni. Ikšķile joprojām atradās lībju varā (IX, 8), tā ka var pieņemt, ka šīs ekspedīcijas ierosinātājs bija vasalis Konrāds. Ikšķilieši, redzēdami tuvojamies krustnešus, pameta savu pili un laivās bēga pa Daugavu uz Lielvārdi. Krustneši dzinās viņiem pakaļ, ieņēma un nodedzināja Lielvārdes pilsētu (nevis pili, IX, 8), tad turpināja krustakaru pret Aizkraukli, nodedzināja tās pili un saņēma ķīlniekus (IX, 9). Koknesi no nopostīšanas paglāba tās firsta brīvprātīga padošanās vāciem (IX, 10); diemžēl nav zināms, ar kādiem noteikumiem. Tātad 1205. gada vasarā vācu nolūks bija vispirms iegūt savā valdīšanā jau 1201. gadā izlēņotās pilis – Ikšķili un Lielvārdi (Ikšķiles lēni nodeva Konrādam) un tad turpināt Daugavas ūdensceļa pakļaušanu, ieņemot Aizkraukles un Kokneses pili. Atceļā uz Rīgu vāciem no meža slēptuvēm uzbruka aizbēgušie Lielvārdes un Ikšķiles lībji, tomēr krustneši viņu uzbrukumu viegli atvairīja (IX, 11). Tāpēc hronists Indriķis varēja mierīgi teikt, "ka visi pie Daugavas dzīvojošie lībji .. deva ķīlniekus un izlīga ar bīskapa kungu un pārējiem vāciem .. un tā gan Lielvārdes, gan Ikšķiles ļaudis atgriezās mājās" no meža slēptuvēm (IX, 13).

1206. gadā, kā vēstī hronika, tika iznīcināts atlikušais tuvākais drauds vācu Rīgas pastāvēšanai: rīdzinieku rokās krita pēdējais lībju cietoksnis Rīgas pievārtē – Salas (Mārtiņsalas) pils, kas pārvaldīja Daugavas ūdensceļu augšup Rīgas un laikam arī Zemgales ostu.

Salas mūra pils bija uzcelta jau bīskapa Meinarda laikā 1186. gadā (I, 7), bet acīmredzot vēl atradās lībju rokās (X, 6, 8). 13. gadsimta sākumā Salas kungs bija lībis Ako (X, 8), kas, šķiet, bija izvirzījies par visu Piedaugavas lībju vadoni, jo viņš organizēja kopīgu Daugavas lībju pretestību rīdziniekiem, aicinot palīgā pat Polockas kņazu, leišus un Turaidas lībjus (X, 8). Rīgas vāci skaidri apzinājās Salas svarīgumu kuģošanā pa Daugavu, kā arī saliešu naidu pret rīdziniekiem, tāpēc 1206. gada vasarā vācu karaspēks – ap 150 vīru – devās pret Salu, izcēla desantu krastā, ieņēma pili, sagūstīja Salas vecākos, kurus, ķēdēs ieslēgtus, aizveda uz Rīgu un ieslodzīja cietumā, tad deportēja uz Vāczemi (X, 9), bet viņu vadoni Ako nogalināja (I, 5).

Lai gan Indriķis liecina, ka saliešu vecākie aizvesti "uz Vāczemi, lai tur skatīdamies un klausīdamies iepazītu kristiešu paražas", tomēr no hronikas tālākā stāsta redzams (X, 12), ka dažiem saliešu vecākajiem bija izdevies izglābties un viņi tad bija lūguši Polockas kņazam militāru

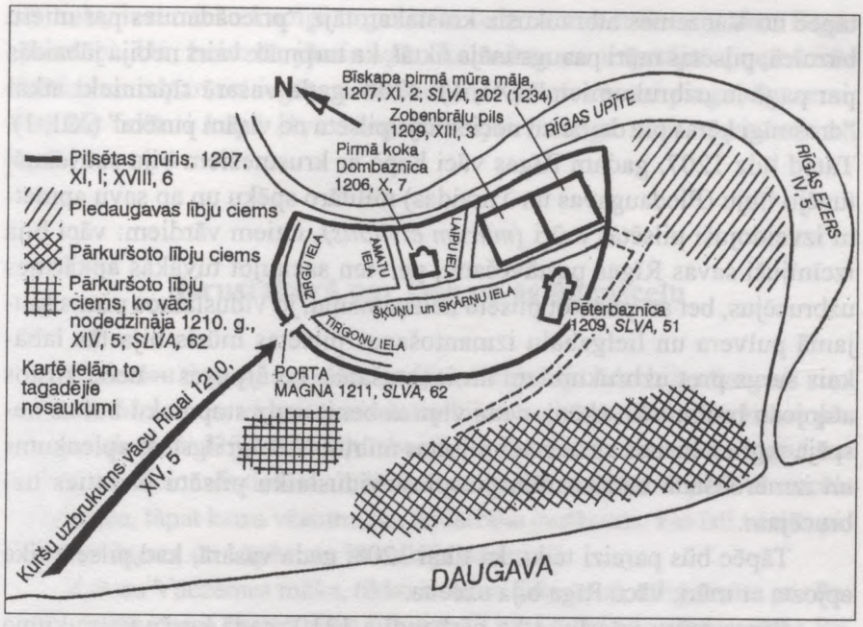

XXV. Rīga 1210. gadā

palīdzību. Acīmredzot tas bija polockiešu interesēs – saglabāt Zemgales ostu, tāpēc kņazs ar lielu karaspēku "pēkšņi parādījās pie Salas pils un to ielenca no visām pusēm". Polockieši pat aicināja palīgā Turaidas lībjus un latgaļus. Latgaļi gan talkā nenāca, toties turaidieši naski atsaucās; tomēr pēc vienpadsmit dienu pils apsēšanas, nevarēdami to ieņemt, 1206. gadā polockieši atkāpās un atgriezās savā zemē (X, 12). Šī tad laikam bija pēdējā kauja par vācu izdzīšanu no Salas un Zemgales ostas paturēšanu iezemiešu varā: vācu Rīga bija sakāvusi pēdējo iezemiešu cietoksni Rīgas pievārtē un novērsusi turpmākos uzbrukuma draudus viņu ostai Rīgas upē.

Pēc Salas iekarošanas, "lai atriebtos ienaidniekiem", Rīgas vāci rīkoja karagājienu pret Turaidas lībjiem (kas bija cīnījušies pret vāciem Salā), aicinot palīgā zemgaļus, kas "allaž bija naidā ar turaidiešiem". Zemgaļi ieradās, sava firsta Viestarta vadīti, pēc hronikas ziņām ap 3000 vīru (kas, protams, ir pārspīlēts skaits). Kopīgā karaspēka vienu pusi vadīja no Turaidas padzītais lībju kungs Kaups, kas uzbruka savai agrākai pilij, "kurā uzturējās viņa radi un draugi, kas vēl bija pagāni"; vāci Kaupa Turaidas pili ieņēma un nodedzināja, bet Gaujas pretējā (kreisajā) krastā esošo lībju kunga Dabreļa pili, kurai "krustneši un zemgaļi uzbruka .. augu dienu", ieņemt nespēja un, izlaupīdami zemi, atgriezās pie savējiem" (X, 10).

Ar saliešu, ikšķiliešu un turaidiešu pretestības iznīcināšanu Rīgas vāci bija nodrošinājuši savas pilsētas pastāvēšanu, tā ka 1207. gadā hronists Indriķis varēja teikt, ka kristiešu "baznīcā valdīja klusums" (XI, 1),

tāpēc no Vāczemes atbraukušie krustakarotāji, "priecādamies par mieru baznīcā, pilsētas mūri paaugstināja tiktāl, ka turpmāk vairs nebija jābaidās par pagānu uzbrukumiem" (XI, 1). 1208. gada vasarā rīdzinieki atkal "drosmīgi ķērās pie darba un nocietināja pilsētu no visām pusēm" (XII, 1). Tātad līdz 1207. gadam Rīgas vāci kopā ar krustnešiem bija satriekuši tuvējo lībju (Piedaugavas un Turaidas) militāro spēku un ap savu apmetni izveidojuši pilsētas mūri *(murum civitatis)*, citiem vārdiem: vāci bija izcīnījuši savas Rīgas pastāvēšanu, ne vien sakaujot tuvākās apkārtnes uzbrucējus, bet arī padarot pilsētu neieņemamu, jo viduslaikos pirms šaujamā pulvera un lielgabalu izmantošanas pilsētas mūris bija tās labākais sargs pret uzbrukumiem un ieņemšanas no ārpuses – nedz zirgos auļojošo bruņinieku šķēpi, nedz viņu zobeni, nedz stopnieku bultas nespēja sagraut biezos un augstos pilsētas mūrus. Vienīgi ilgstošs aplenkums un izmērdēšana badā varēja piespiest viduslaiku pilsētu padoties uzbrucējam.

Tāpēc būs pareizi teikt, ka tikai 1208. gada vasarā, kad pilsēta tika apjozta ar mūri, vācu Rīga bija uzcelta.

Rīgas mūru izturība tika pārbaudīta 1210. gadā kuršu uzbrukuma laikā. Kurši bija iebraukuši kuģos Daugavā un, "atstādami kuģus Daugavā, sakārtoja savu karaspēku uz lauka", un "tas bija liels un stiprs karaspēks, un tas tuvojās pilsētai. Un lībji un stopnieki [no Rīgas] gāja viņiem pretī līdz pirmajam nocietinājumam, kas atradās uz lauka pilsētas vārtu priekšā." Jūlija vidū (13. jūlijā) kurši "pilsētu jau bija no visām pusēm ielenkuši un uzkūruši lielu uguni", bet Rīgu pasargāja tās mūri, līdz pilsētai palīgā ieradās salieši, bruņinieks Markvards no Daugavgrīvas, Kaups ar saviem lībjiem, Ikšķiles vasalis Konrāds ar Piedaugavas lībjiem un Cēsu zobenbrāļu komturs Bertolds ar latgaļiem, kas tad kopīgiem spēkiem sakāva kuršus un atbrīvoja Rīgu no kuršu aplenkuma. Tā kurši, netikuši cauri Rīgas mūriem, "atkāpās no pilsētas, savāca savus kritušos un, atgriezušies pie kuģiem, pārcēlās pār Daugavu. Tur viņi trīs dienas vadīja mierā, sadedzināja savus mirušos un apraudāja tos" (XIV, 5). Tas bija vācu taktiski pareizs Rīgas aizstāvēšanas manevrs – sakaut kuršus ārpus mūriem, tā novēršot pilsētas ilgstošu aplenkumu. Bet rīdzinieku pasivitāte pēc kuršu aplenkuma izbeigšanās arī rāda, ka vāci neuzdrošinājās kuršus vajāt ārpus pilsētas mūriem.

Kas Rīgas vāciem sagādāja uzvaru pār iezemiešiem pilsētas aizsargāšanā?

Nevar neminēt leišu un igauņu pastāvīgos sirojumu draudus, jo nenoliedzami Senlatvijas ziemeļu un it sevišķi dienvidu kaimiņi bija daudz kareivīgāki, varonīgāki un politiski labāk organizēti nekā Senlatvijas maztautas. Cieši saistīta ar bailēm no igauņiem un leišiem bija palīdzības meklēšana pie vāciem, ko tie izmantoja savu noteikumu uzspiešanai – ķīlnieku došanai un piespiestai kristīšanai katoļticībā. Tāpat nevar nemi-

nēt liela, iezemiešu kopīgi organizēta uzbrukuma trūkumu vācu Rīgas apmetnei. Un, beidzot, jāmin vācu kolonistu un tirgotāju apņemšanās cīnīties un nepamest iegūto ostu Rīdzenes krastos ar tai pieguļošo zemi. Visi šie faktori kopā ļāva vācu kolonijai Senrīgā izturēt, uzvarēt un pastāvēt.

Krustakarā par Daugavas ūdensceļu

Kad vācu tirgotājiem 1184. gadā uz Senlatviju līdzi bija atbraucis viņu priesteris Meinards, viņa pirmais darbs bija vērsties pie Polockas kņaza pēc atļaujas sludināt lībjiem katoļticību (I, 3). Neviens vēsturnieks tagad nešaubās, ka Meinards tiešām sludināja katoļticību Ikšķiles lībjiem un uzcēla tur baznīcu, tāpat katru vēsturnieku nodarbina jautājums: kas īsti vērsās pie Polockas kņaza un kāpēc, un kas sūtīja dāvanas?

Kur nu Vāczemes mūks, tikko ieradies Lībjzemē, tūliņ zinātu par Polocku un tās kņaza pretenzijām Lībjzemē? Un kā tad Meinards prasīja Polockas Vladimiram atļauju sludināt kristīgo ticību? Vai tiešām Vladimiram, kas bija pareizticīgais, tika prasīta atļauja sludināt katoļticību? Protams, pats Meinards uz Polocku nebrauca, tie varēja būt tikai vācu tirgotāji, kam acīmredzot Polocka jau bija labi pazīstama. Tālāk jāšaubās, vai tirgotāji prasīja atļauju ticības sludināšanai; vairāk ticams, ka viņi interesējās par ciešu tirdzniecības saišu nodibināšanu, varbūt tikai blakus minēdami, ka viņiem līdzi atbraucis priesteris – viņu rēķinvedis. Un kāpēc lai pareizticīgs krievu kņazs sūtītu dāvanas katoļu priesterim (I, 3)? Ja dāvanas tika sūtītas, tad, manuprāt, tās sūtīja vācu tirgotāji kņazam, lai iegūtu viņa piekrišanu vāciem tirgoties Polockā. Jo kņazam nebija vajadzīga katoļu priestera, bet gan vācu tirgotāju labvēlība tirgus nodibināšanai ar Gotlandi, no kurienes šie tirgotāji bija atbraukuši. Ja hronists Indriķis saka, ka Meinards sludināja katoļticību pēc pareizticīga krievu kņaza atļaujas saņemšanas, tad tā būs tikai tukša viduslaiku hronista retorika katoļticības un bīskapa Alberta nopelnu slavināšanai.

Nākamo reizi Polockas kņazs hronikā minēts 1203. gada vasarā, kad viņš, nākdams pa Daugavu ar karaspēku, bija uzbrucis Ikšķilei un Salai (tag. Mārtiņsalai), ne jau lai pārbaudītu, cik labi vāciem veicies ar katoļticības sludināšanu, bet lai no lībjiem ievāktu meslus (VII, 4; sal. I, 3), ko viņi pēc vācu intervencijas acīmredzot bija pārtraukuši maksāt.

Par 1200. gadu hronists saka, ka vāci par savu bāzi bija izraudzījuši ostu pie Daugavas pietekas tās grīvā; un pie Daugavas atrodas arī Polockas osta. Pie Daugavas ūdensceļa vēl atradās vācu pirmā apmetne Ikšķile, tāpat Zemgales osta Daugmales akvatorijā un Lielvārdes, Aizkraukles un Kokneses osta Daugavas lejtecē.

Tālāk par 1206. gada ziemu hronists saka, ka bīskaps Alberts, "gribēdams iegūt Polockas kņaza Vladimira draudzību un labvēlību, .. aizsūtīja tam ar abatu Teodorihu kaujas zirgu ar bruņojumu" (X, 1). Kāpēc Rīgas katoļu bīskapam bija vajadzīga pareizticīgā Polockas kņaza labvēlība un tās iegūšanai jāsūta dāvanas? Ne jau lai sludinātu polockiešiem katoļticību, nedz lai prasītu no viņu kņaza atļauju pievērst Piedaugavas lībjus savai ticībai – to jau vāci darīja kopš Meinarda laikiem bez Polockas atļaujas –, nedz arī lai samaksātu kņazam lībju meslus. Tādēļ vienīgā loģiskā atbilde uz šo jautājumu šķiet tāda pati kā uz jautājumu, kāpēc Alberts bija prasījis pāvestam aizliegt braukšanu uz Zemgales ostu: viņu to darīt mudināja Rīgas vācu tirgotāji, kuri gribēja izveidot tiešu un draudzīgu tirdzniecību ar Polocku. Bīskapa delegāti Polockā priekšā atrada Mārtiņsalas lībju sūtņus, kas pretojās rīdzinieku nolūkiem (X, 1).

Polockas tirgotāji bija tikpat ieinteresēti tirdzniecībā ar Rīgas vāciem kā rīdzinieki ar polockiešiem, tādēļ sarunu tālākai vešanai Polockas kņazs sūtīja savu delegāciju uz Latviju, un, tā kā rīdzinieku delegācijas vadītājs bija katoļu priesteris, tad Vladimirs par polockiešu sūtniecības vadītāju izraudzīja Kokneses pareizticīgo palīgpriesteri jeb diakonu Stefanu (Stepiņu); sarunām bija jānotiek 1206. gada 30. maijā pie Ogres upes, bet Rīgas vāci, baidīdamies no lībju uzbrukuma, atteicās uz tām ierasties (X, 3, 5).

Laikam 1206. gadā lībju varas centrs atradās Salā, jo hronists Indriķis liecina, ka "Salas pils vecākie" bijuši "visa ļaunuma ierosinātāji" (X, 4; sal. X, 6, 8). To būs zinājuši arī Rīgas vāci, jo bīskaps Alberts Rīgā "sasauca ordeņa brāļus, namniekus un krustnešus un vaicāja, kas būtu darāms pret lībju viltīgajiem nodomiem. Visi uzskatīja par pareizu .. uzsākt cīņu ar tiem, kas bija Salā" (X, 8). Uzbrukums Salai notika 1206. gada 4. jūnijā; Alberts bija palicis Rīgā, bet Salas pils ieņemšanā piedalījās bīskapa saimes ļaudis, zobenbrāļi, Rīgas namnieki, krustneši un Rīgas lībji, pēc Indriķa vērtējuma ap 150 vīru, kas bija piebraukuši pie Salas kuģos (X, 8). Pēc desanta izcelšanas krastmalā bija sākusies tuvcīņa ar lībjiem, tad vāci svieda pilī akmeņus, laida darbā liesmu metējus, līdz beidzot Salas pils nokļuva vācu rokās (X, 9).

Kad Mārtiņsalas lībjiem pat ar leišu palīdzību neizdevās sakaut rīdziniekus un viņi zaudēja savu pili, dzīvi palikušie saliešu vecākie lūdza palīdzību Polockas kņazam Vladimiram. Kņazs ar savu karaspēku, atbraucis pa Daugavu, 11 dienas aplenca Mārtiņsalas pili, taču, nevarēdams to ieņemt, atgriezās Polockā (X, 8, 9, 12).

Kāpēc vāci steidzās pakļaut savai varai mazo saliņu (Salu)? Atbilde ir gaužām vienkārša: atrazdamās kuģojamās Daugavas teces pašā centrā, šaurumā starp Doles salu un cietzemi, tā kontrolēja un pārvaldīja satiksmi uz un no Rīgas pa Daugavu augšup uz austrumiem.

Līdz ar Salas ieņemšanu arī agrākā Zemgales osta nonāca Rīgas vācu varā; jau 1200. gadā pāvests Inocents III bija aizliedzis tirdzniecību Zemgales ostā (IV, 7). Ap 6 km augšpus Daugmales atradās pirmā vācu apmetne

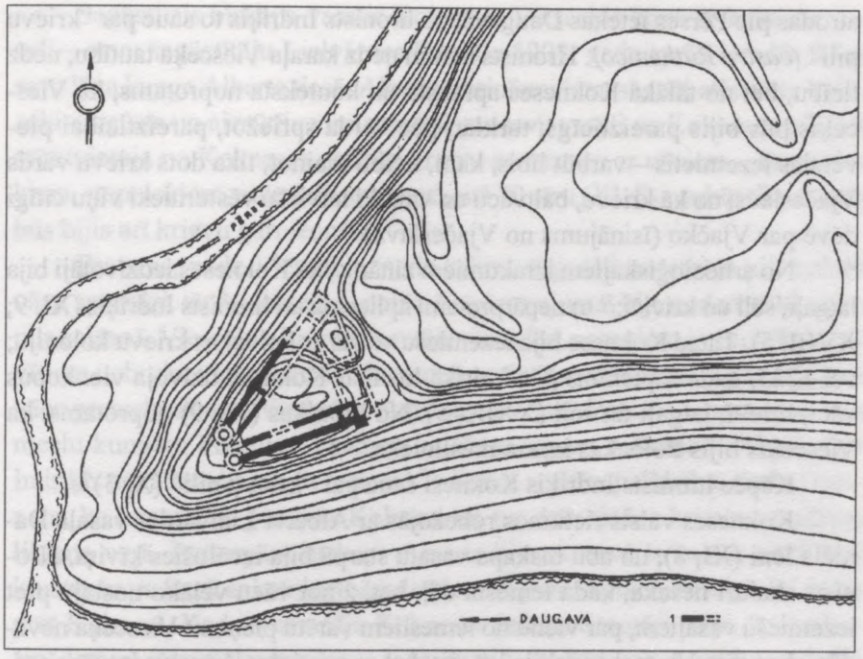

XXVI. Kokneses situācijas plāns: 1 – pilskalns ar 13.–17. gs. mūra paliekām

Lībjzemē – Ikšķile; tā jau bija vācu varā kopš Meinarda laika un noteikti pēc vasaļa Konrāda no Meiendorpas apmešanās savā lēnī 1205. gadā (IX, 2, 11, 13). Ar kādiem līdzekļiem vāci bija pakļāvuši ikšķiliešus savai varai, hronists nestāsta.

Kādus 20 km no Ikšķiles atrodas Lielvārde. 1205. gadā vāci nodedzināja Lielvārdes pilsētu (IX, 8) un piespieda lielvārdiešus padoties kristietības jūgam (IX, 8, 9; sal. X, 14). 1207. gadā Lielvārdē jau saimniekoja vasalis Daniēls (X, 13), jebšu turpat blakus 1213. gadā vēl dzīvoja Lielvārdes lībju kungs Uldevenis (XVII, 5).

Ap 20 km uz austrumiem no Lielvārdes atrodas Aizkraukle. Pret to 1205. gadā Alberts veda krustnešu karaspēku, kas nodedzināja Aizkraukles pili un piespieda lībjus kristīties; savas militārās uzvaras nodrošināšanai vāci pieprasīja no aizkraukliešiem ķīlniekus (IX, 9). 1211. gadā, sadalot iekarotās zemes, Aizkraukle nonāca zobenbrāļu valdīšanā.[31] Aizkraukle tad bija vistālāk uz austrumiem pie Daugavas izaugusī lībju osta un pēdējā lībju pils, kas krita vācu rokās Daugavas ceļa iekarošanā.

Ap 20 km no Aizkraukles augšup pa Daugavu atrodas Koknese, un 1207. gadā Kokneses karalis Viesceķis *(rex Vesceka de Kukenois)*, atskārzdams, ka Polockas krievi nevar vāciem karā pretī stāties, kā arī lai iegūtu vācu draudzību un palīdzību pret leišiem, atdevās bīskapam Albertam par vasali, saņēma no Alberta atpakaļ lēņos pusi Kokneses valsts un pils (XI, 2). Ka Viesceķis būtu pieņēmis arī katoļticību, nekur nav minēts. Kokneses pils

atrodas pie Pērses ietekas Daugavā, un hronists Indriķis to sauc par "krievu pili" *(castro Ruthenico)*. Hronists nemin nedz karaļa Viesceķa tautību, nedz ticību, bet no tālākā Kokneses apraksta un konteksta noprotams, ka Viesceķis būs bijis pareizticīgs, turklāt, pēc vārda spriežot, pareizticībai pievērsies iezemietis – varbūt līvis, kam, ticību mainot, tika dots krievu vārds Vjačeslavs, no kā krievu, baltvācu un vairāki latviešu vēsturnieki viņu cītīgi dēvē par Vjačko (īsinājums no Vjačeslava).[32]

No arheoloģiskajiem izrakumiem zināms, ka Kokneses iedzīvotāji bija latgaļi, sēļi un kriviči;[33] to nepārprotami apliecina arī hronists Indriķis (XI, 9; XVIII, 5). Tātad Koknese bija iezemiešu valsts ar Polockas krievu koloniju; vēl 1225. gada septembrī pēc Indriķa liecības Koknesē dzīvoja vienkopus vāci, krievi, latgaļi un sēļi (XXIX, 5). No hronikas (XI, 9) noprotams, ka Viesceķis bijis Polockas kņaza meslinieks.

Kāpēc hronists Indriķis Koknesi sauc par "krievu pili" (X, 3)?

Kokneses valsts rietumos robežojās ar Alberta Lielvārdes vasaļa Daniēla lēni (XI, 8), un abu bīskapa vasaļu starpā bija izcēlušies ķīviņi. Hronists skaidri nesaka, kāda iemesla dēļ, bet, zinot vācu vēlāko nostāju pret iezemiešu vasaļiem, par vienu no iemesliem varētu pieņemt Viesceķa nevācību; bez tam Viesceķis nebija katolis, bet pareizticīgs. Izmantojot šīs nesaskaņas par ieganstu, vasalis Daniēls 1208. gada pavasarī ar saviem pils ļaudīm uzbruka Kokneses pilij un to ieņēma. Tālāk hronists vēstī: "Ielauzušies pilī, viņi kristīgās ticības dēļ neuzdrošinājās krievus nogalināt, bet, piedraudot ar zobeniem, dažus piespieda bēgt, citus saņēma gūstā .. šo starpā .. saņēma ciet pašu karali un sasēja arī viņu" (XI, 8). Tātad Kokneses pili aizstāvēja krievu garnizons; tas nevarēja būt liels, jo tāds nebija arī Lielvārdes vasaļa Daniēla karapulks; pēc hronista ziņām to veidoja tikai vasaļa saimes ļaudis *(servi ipsius Danielis)*. Un, tā kā Koknesi sargāja Polockas krievu garnizons, Indriķis Koknesi sauc par "krievu pili".

Kāpēc krievu garnizons atradās Kokneses pilī? Ne ar pušplēstu vārdu Indriķis nemin, ka viņu uzdevums bijis sargāt vai izplatīt pareizticību, tāpēc jāpieņem, ka tie krievi, kuru pēdas arheologi atraduši Koknesē, bija Polockas tirgotāji, ka Koknese bija krievu tirdzniecības bāze pie Daugavas un Pērse – līdzīgi kā Rīdzene Rīgas vāciem un Varžupīte Daugmalei – Kokneses osta, un krievu garnizons aizsargāja šo ostu un Koknesē dzīvojošos krievu tirgotājus. Tāpēc arī liels nebija ne krievu kolonistu skaits (vismaz arheologi to nav varējuši konstatēt), nedz viņu garnizons. Bet var pieņemt, ka pareizticīgo krievu reliģiskai apkopšanai Koknesē uzturējās diakons Stefans, ka Koknesē bija uzcelta pareizticīgo koka kapela gan dievkalpojumu noturēšanai, gan krievu tirgotāju preču glabāšanai un ka diakons Stefans, protot rakstīt un lasīt, bija arī krievu tirgotāju rēķinvedis. Tāpēc arī 1206. gadā Polockas krievu sūtņi vispirms ieradās Koknesē, apspriedās ar turienes krievu tirgotājiem, paņēma Stefanu par sarunu vedēju un tikai tad devās uz konferenci ar bīskapu Albertu; tā, protams, nenotika.

Sagūstītais bīskapa vasalis Kokneses Viesceķis kopā ar kaimiņu vasali – savu sagūstītāju Lielvārdes Daniēlu 1208. gada aprīlī ieradās Rīgā sava lēņa kunga Alberta tiesā. Alberts nezināmu iemeslu dēļ atbrīvoja Viesceķi no gūsta un aizsūtīja viņu atpakaļ par savu vasali uz Kokneses pili, kā arī atvietoja no Kokneses padzīto krievu garnizonu ar vāciem – bruņiniekiem, stopniekiem, mūrniekiem, kopskaitā 20 vīru (XI, 8), varbūt tikpat liels būs bijis arī krievu garnizons.

Protams, nedz Viesceķis, nedz krievu tirgotāji negribēja pilī redzēt vācu apsardzi, tāpēc, kad vāci, nolikuši apbruņojumu, bija nodarbināti mūra pils celšanā, Viesceķis, krievu tirgotāju uzkūdīts, ar saviem iezemiešu karavīriem uzbruka viņiem un 17 no tiem nogalināja; zinādams, ka sagaidāms vācu pretuzbrukums, Viesceķis sūtīja dāvanas (un droši vien meslus) savam meslu kungam Polockas kņazam un lūdza viņam palīdzību (XI, 9). Bet Indriķis nekā nesaka par Polockas Vladimira atsūtīto palīdzību, tāpēc jāpieņem, ka kņazs bija pametis Koknesi un tur dzīvojošos krievu tirgotājus likteņa varā. Pastarpām bīskaps Alberts bija savervējis vairāk nekā 300 krustnešu un kopā ar katoļticībā kristītiem lībjiem sapulcējās Rīgā, lai dotos pret Koknesi. Kad to uzzināja Kokneses krievu tirgotāji, viņi, "neuzdrošinādamies rīdzinieku ierašanos sagaidīt pilī, savāca savu mantību, sadalīja savā starpā vācu zirgus un ieročus, pielika Kokneses pilij uguni .. Bet daudzkārt minētais karalis .. devās projām uz Krievzemi, lai nekad vairs neatgrieztos savā valstī" (XI, 9). Tātad līdz 1208. gada vasarai vāci bija iznīcinājuši Kokneses krievu tirgotāju koloniju jeb, kā hronists to sauc, "krievu pili", un līdz ar to krievu tirdzniecības centrs Koknesē bija beidzis eksistēt. Svarīgi piezīmēt, ka hronists nepiemin Kokneses iezemiešu pārkristīšanu no pareizticības katoļticībā, tātad pareizticības izskaušana nebija iemesls Kokneses iekarošanai. Varētu vēl jautāt, vai ar "krieviem" Koknesē nav jāsaprot "pareizticīgie". Skaidrāko atbildi te atkal dod hronists Indriķis, aprakstot Kokneses pils nopostīšanu: "Krievi .. pielika Kokneses pilij uguni un aizbēga kur kurais. Latgaļi un sēļi, kas tur dzīvoja, iebēga tumšajās mežu slēptuvēs" (XI, 9; XII, 1); tātad krievi nepārprotami tiek šķirti no sēļiem un latgaļiem, kas tur dzīvoja.

Tikai 1209. gadā vāci pārņēma pamesto Kokneses pili: Alberts pusi pils izlēņoja krustakarotājam Rūdolfam no Jerihovas un trešdaļu nodeva zobenbrāļiem (XIII, 1). Koknese tad arī kļuva par izejas bāzi tālākai Daugavas ūdensceļa iekarošanai. (Par Kokneses tālāko likteni sk. nodaļā "Senlatvijas izlēņošana".)

Vienlaikus ar Kokneses nopostīšanu 1208. gadā vāci uzbruka arī Daugavas kreisajā krastā esošajai sēļu pilij Sēlpilij; hronists par iemeslu min sēļu draudzību ar leišiem, "kas pagāniem [leišiem] katrā laikā kalpoja par patvērumu gan uzbrūkot, gan atkāpjoties" (XI, 6). Lai iznīcinātu Sēlpili, vāci sasauca lībjus un latgaļus, "kas jau bija pievienojušies kristīgai ticībai", un savāca lielu karaspēku, kurā bez pakļautajiem iezemiešiem vēl bija Alberta

saimes ļaudis, krustneši un zobenbrāļi. Krustakarotāju armija Daugavgrīvas klostera abata Teodoriha un Rīgas domkapitula prāvesta Engelberta vadībā pie Aizkraukles pārgāja Daugavu un uzbruka sēļu galvenajai pilij, mēģinot to aizdedzināt, un postīja sēļu ciemus. Nespēdami vācu uzbrukumu atsist, sēļi apsolīja kristīties, deva savus dēlus par ķīlniekiem, solījās "nelaist leišus sev tuvumā" un ielaida vācus pilī, kas tās "tornī pacēla Svētās Marijas karogu" (XI, 6). Kā pārējā Sēlija nonāca vācu varā, hronists nestāsta; tāpat nerunā par Sēlpils tālāko likteni. Tikai 1219. gada 28. oktobrī pāvests Honorijs III, atsaucoties uz bīskapa Alberta prasību, ņēma savā aizsardzībā jauniegūto Sēliju, Igauniju un Zemgali *(terras de novo in Livonia acquisitas)*;[34] tātad Sēlija bija kļuvusi par Rīgas bīskapa valdījumu. Bet jau 25. oktobrī pāvests bija apstiprinājis Sēlijas bīskapam viņa diecēzes robežas, kādas tai bija noteicis bīskaps Alberts;[35] tas liecina, ka Alberts Sēlijā bija nodibinājis jaunu bīskapiju. Bet Zobenbrāļu ordenis būs mēģinājis atņemt Sēlijas bīskapam kādas zemes un bīskaps Bernhards par to būs žēlojies pāvestam, jo 1222. gadā Honorijs III uzdeva zobenbrāļiem atdot Sēlijas bīskapam atņemtās zemes un citas lietas.[36] Gadu vēlāk – 1223. gada decembrī – pāvests Honorijs III izraudzīja Rīgas bīskapu Albertu par savu vietnieku Sēlijas diecēzē,[37] bet jau 1226. gada 21. martā Alberts saziņā ar pāvesta legātu Vilhelmu no Modenas likvidēja Sēlijas diecēzi un apvienoja to ar Zemgales diecēzi, jo Sēlija no Zemgales atrodoties par tālu, lai to apkalpotu viens bīskaps.[38] No šiem dokumentiem skaidri saprotams, ka Sēlija ir bijusi Senlatvijas novads un leišiem pret to nav bijušas nekādas pretenzijas.

Tad Sēlijas vārds izzūd no dokumentiem līdz 1255. gadam, kad oktobrī katoļticībai pievērstais Lietuvas karalis Mindaugs dāvināja *(donationes regias faceremus)* Livonijas ordenim zemi, sauktu Sēliju, proti, Medeni, Peloni, Nolišķus un Tauragni *(terram, que Selen dicitur, videlicet Meddene, Pelone, Maleysine, Thovraxe, cum suis attinenciis)*.[39] Bet pāvests Inocents IV pēc Livonijas mestra lūguma jau 1254. gada 23. maijā bija apstiprinājis par ordeņa īpašumiem Alektes, Kaives, Sēlenes, Medenes un Nīcgales pilis un ciemus.[40] Vienīgais vietvārds, kas atkārtojas abos dokumentos, ir Medene. Vēsturnieks Vilis Biļķins lokalizējis šīs vietas vēlākajā Ilūkstes apr. no Eglaines upes rietumos līdz Daugavpilij austrumos; ziemeļu robeža bija Daugava, bet dienvidos sēļu zemes iestiepās tag. Lietuvā; Medene identificēta pie Meduma ezera (uz dienvidrietumiem no Daugavpils).[41]

Kā izskaidrot pāvesta apstiprinājumu ordeņa valdījumiem Sēlijā pirms Mindauga dāvinājuma?

Daži vēsturnieki izteikuši domas, ka abi minētie dokumenti ir ordeņa viltojumi.[42] Tomēr pie Mindauga dāvinājuma dokumenta ir saglabājies zīmoga fragments, tā ka tā īstenumu nevarētu apšaubīt. Ja pāvests jau 1254. gadā apliecināja Sēlijas zemju piederību ordenim, tad tas nozīmē, ka Livonijas ordenis to bija pāvestam prasījis. Kāpēc? Jāpieņem, jebšu to dokumentiem grūti pierādīt, ka uz šiem Sēlijas novadiem bija pretendējis arī

Rīgas arhibīskaps un Rīgas domkapituls, jo Rīgas arhibīskaps Alberts bija griezies pāvesta galmā ar lūgumu apstiprināt viņa tiesības uz zemēm Sēlijā, un 1255. gada 31. martā pāvests Aleksandrs IV to arī apstiprināja.[43] Šo nesaskaņu laikā 1255. gadā Livonijas ordenis noslēdza savienību ar Rīgas rāti pret Rīgas arhibīskapu Albertu,[44] un tikai pēc gada – 1256. gada vasarā – ordenis un arhibīskaps izbeidza savstarpējos ķīviņus, kad Livonijas ordenis ieguva Sēlijas trešdaļu un Rīgas domkapituls atteicās no savām prasībām Kalvē,[45] ko V. Biļķins identificē Lašu pagastā.[46]

Kāpēc Lietuvas jaunkronētais karalis Mindaugs dāvināja Livonijas ordenim sēļu zemes?

Atkal nav dokumentiem pierādāms, bet var tikai pieņemt, ka, lūkojoties pēc jauniem iekarojumiem un piekopjot teritorijas izplešanas politiku, uz dokumentā minētiem sēļu novadiem būs pretendējis kā leišu karalis Mindaugs, tā Livonijas ordenis. Livonijas ordenis savas pretenzijas uz Sēliju varēja balstīt kā Senlatvijai piederīgu zemi (jo nav nekādu vēstures liecību, ka Sēlija būtu bijusi leišu zeme), savukārt Mindaugs savas prasības varēja pamatot ar leišu ekspansijas un iekarošanas plāniem šajos novados. Manuprāt, Mindaugs, Livonijas ordeņa pierunāts, būs atteicies no nodoma iekarot 1255. gada dokumentā minētos Sēlijas novadus, lai koncentrētu savus spēkus pret Polocku, un licis šo nodomu maiņu uzrakstīt diplomātiskā valodā kā dāvinājumu Livonijas ordenim. Būs grūti ticēt, ka leišu karalis Mindaugs atteicies no kādas savas valsts daļas un to dāvinājis Livonijas ordenim; bet atteikties no tā un nodot otram to, kas pašam nepieder, ir vēsturē pazīstams diplomātisks gājiens.

Savu sēļu novadu dāvinājumu Livonijas ordenim Mindaugs lūdza apstiprināt pāvestam Aleksandram IV tā paša gada oktobrī,[47] un pāvests to apstiprināja 1257. gada 13. jūlijā.[48] Tātad 1257. gadā Livonijas ordenis bija panācis pāvesta apstiprinājumu saviem valdījumiem Sēlijā. Kā ordenis tos ieguva – ar karu? – par to vēstures avoti klusē. Arī Livonijas ordeņa varoņdarbu eps – vecākā "Atskaņu hronika" – klusē par sēļiem un Sēliju; tātad Livonijas ordenim tur nebūs bijušas cīņas un kaujas, par ko hronikas autors būtu varējis ordeni slavēt vai liet žēlas asaras.

Robeža starp ordeņa austrumu un arhibīskapa Sēlijas rietumu galu gāja pie Aizkraukles, jo 1257. gadā Rīgas arhibīskaps Alberts dāvināja Rīgas cisterciešu sieviešu klosterim vienu jūdzi Sēlijas zemes uz robežas starp arhibīskapa un ordeņa novadiem pie Aizkraukles *(inter terminos nostros et fratrum domus Thentonicae, praecipue eorum de Aschrat)*.[49]

Līdz 1208. gadam – tātad astoņos gados – vāci bija iznīcinājuši un okupējuši visas lībju Daugavas lejteces pilis un ostas un tikuši līdz Koknesei un Sēlpilij. Vēl bija atlikusi pati tālākā osta austrumos – latgaļu Jersika, kas "allaž bijusi cilpa un it kā liels velns visiem, kas dzīvoja šajā [labajā] Daugavas pusē" (XIII, 4). Jersikas pilskalns – tāpat kā Rīga – atrodas uz Daugavas labā krasta, un arheologi tagad ir droši noskaidrojuši,[50] ka tas meklējams

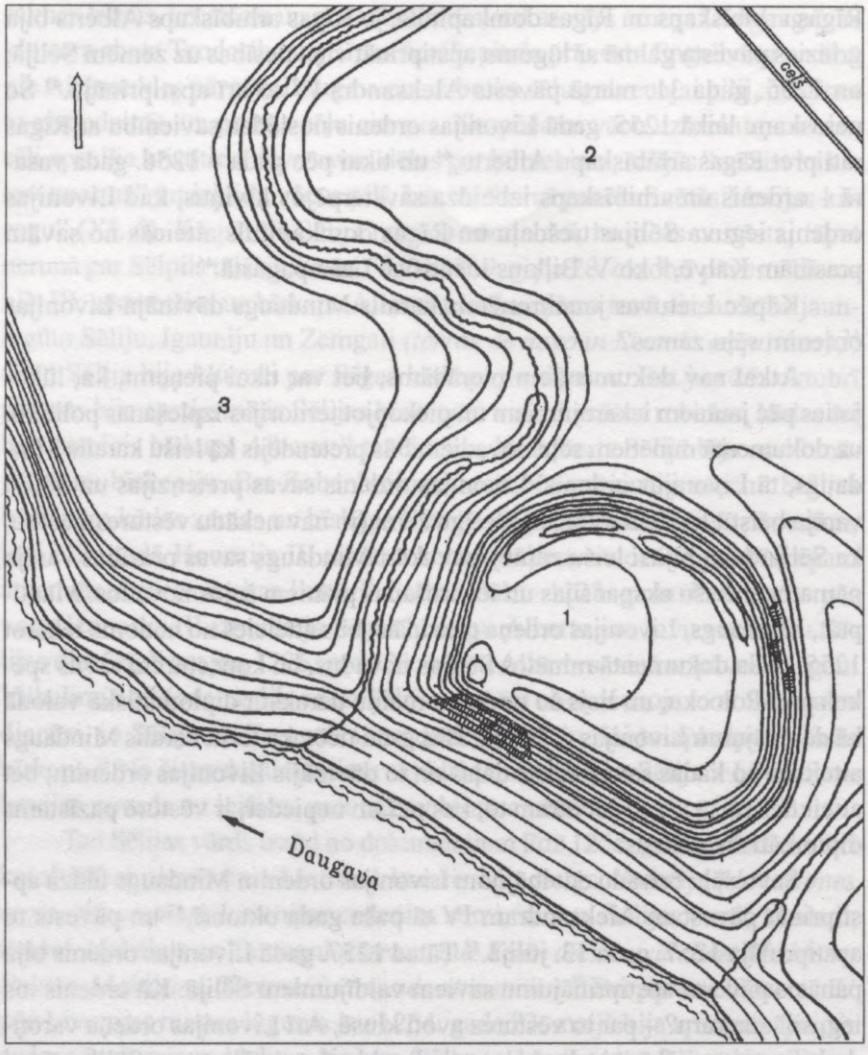

XXVII. Jersikas senvietu situācijas plāns:
1 – pilskalns, 2, 3 – senpilsētas

Daugavpils apr. (tag. Preiļu raj.) Līvānu (tag. Jersikas) pag. Pilskalnu (Šlosbergu) māju zemē un to no rietumiem un austrumiem ierobežo divas mazas upītes.[51] Pilskalna atrašanās vieta tad arī izskaidro Indriķa piezīmi, ka tas bija cilpa un liels velns, jo, protams, tas pārvaldīja Daugavas ūdensceļu uz Rīgu no austrumiem un rīdzinieku ceļu uz Polocku. Jersikas karalis Visvaldis bija apprecējis leišu lielkunga Daugeruta meitu, tāpēc Visvaldis "bieži vadīja viņu karaspēku un, leišiem dodoties uz Krievzemi, Lībjzemi vai Igauniju, palīdzēja tiem pārcelties pār Daugavu un apgādāja tos ar pārtiku" (XIII, 4). Kopā ar leišiem Visvaldis bija uzbrucis Rīgai 1203. gada vasarā (VII, 5), tādēļ pēc Daugavas ūdensceļa līdz Koknesei iegūšanas savā varā

51. Kokiem apaugušais Jersikas pilskalns no Daugavas puses

(1209. gada vasarā) rīdzinieki bija prasījuši rīkot karagājienu pret Jersiku (XIII, 4). Alberta vadītajā armijā, kas sapulcējās Koknesē, ietilpa rīdzinieki, krustneši un katoļticībai pievērstie lībji un latgaļi, un, tā kā "Jersikas karalis *(rex Vissewalde de Gercike)* allaž cēla naidu un karus pret rīdziniekiem un arī nevēlējās ar tiem slēgt miera līgumus", Alberta armija turpināja ceļu uz Jersikas pilsētu *(ad civitatem)*. Jersikas pilsētā (XIII, 4) – līdzīgi kā Koknesē – tirdzniecības ceļa nodrošināšanai pa Daugavu uz Polocku un meslu ievākšanai atradās krievu garnizons. Pati pilsēta būs bijusi nocietināta ar valni un žogu, jo vāci ielauzās pilsētā pa vārtiem, kurus no ārpuses aizstāvēja krievu garnizons. Vāci sakāva pilsētas aizstāvjus un "aiz bijības pret kristīgo vārdu" tikai nedaudzus nogalināja, dažus saņēma gūstā, bet daudziem ļāva izbēgt; tātad pilsētas aizstāvji bija pareizticīgi. Tālāk hronists saka: vācu "karaspēks palika pilsētā un savāca daudz kara laupījuma, sagrābdams visos pilsētas nostūros drēbes, sudrabu, purpuru un daudz lopu, bet baznīcās – zvanus, svētbildes un citus piederumus".[52] Šī ir pirmā un vienīgā tiešā rakstītā liecība, ka Senlatvijā pirms vācu laikiem bijušas vairākas pareizticīgo baznīcas, taču Jersikas pilsētā, nevis pilskalnā.

Karalis Visvaldis ar saviem kara draugiem paguva pārcelties pāri Daugavai un izglābties, bet karaliene ar savām galma dāmām tika saņemta gūstā un nodota Albertam; viņš tās aizveda uz Rīgu; otrajā dienā vāci nodedzināja Jersikas pilsētu un pili; Visvaldim paziņoja, ka viņš var saņemt karalieni atpakaļ, ja vēlētos slēgt mieru ar vāciem. Visvaldis brauca uz Rīgu "un pazemīgi lūdzās visus latīņus kā brāļus kristiešus aizmirst ļauno". Bīskaps Alberts viņam atbildēja: "Ja gribi turpmāk vairīties no savienības ar

52. Skats uz Jersiku
mākslinieces A. Alksnes-Alksnītes skatījumā

pagāniem un ar viņu palīdzību negrausi vairs mūsu baznīcu, un arī nepostīsi ar leišu palīdzību krievu – savu kristīgo ticības brāļu zemi .. mēs tev atdosim atpakaļ karalieni ar visiem gūstekņiem" (XIII, 4). Ir saglabājies arī karaļa Visvalža kapitulācijas dokuments,[53] ar kuru viņš kļuva par bīskapa vasali – līdzīgi kā Kokneses Viesceķis un Lielvārdes Daniēls.

Tā 1209. gada rudenī Jersikas karalis Visvaldis atdeva savu valsti Rīgas baznīcai (bīskapam Albertam), lai no tās saņemtu atpakaļ lēņos tikai daļu. Autine un Cesvaine, un citas pilsētas, kas jau bija pievērstas katoļticībai *(urbem Autinam, Zeessowe et alias ad fidem conversas)*, palika Alberta rokās. (Par Jersikas iekarošanu sk. arī nodaļā "Senlatvijas izlēņošana".)

Par Autini zināms, ka tās kungs Varidots[54] jau 1209. gadā bija pārgājis vācu pusē un lūdzis viņu palīdzību pret igauņiem (XII, 6), ko vāci arī apsolījuši; ar kādiem noteikumiem, to hronists nemin; tā kā Autine bijusi katoļticīga, jāpieņem, ka kristīšanās bija viena no vācu prasībām. No Indriķa stāsta saprotams, ka igauņi iebrukuši viņu zemē (Autinē) un to izlaupījuši – un Jersikas Visvaldis nav varējis to aizstāvēt –, tāpēc Varidots atkritis no savienības ar Visvaldi un pārgājis vācu pusē. Var tikai pieņemt, bet ne pierādīt, ka Varidota padošanās noteikumi bijuši līdzīgi Kokneses Viesceķa un Jersikas Visvalža padošanās noteikumiem. Vai vāciem bija arī jālieto militāra vara Autines pakļaušanai, ziņu nav.

Tāpat hronists klusē par Cesvaines pakļaušanu.

Tātad ar Jersikas pilsētas un ostas iznīcināšanu 1209. gadā vāciem ceļš pa Daugavu tālāk uz Polocku bija brīvs. Un tas viss tika panākts deviņos gados!

53. Bīskapa Alberta karaspēka iebrukums Jersikā 1209. gadā mākslinieces A. Alksnes-Alksnītes skatījumā

Kāpēc vāci nodedzināja Jersikas pilsētu un postīja Jersikas pili? Ja Jersikā dzīvoja pareizticīgi krievu tirgotāji, kurus apsargāja krievu garnizons, tad tā ir skaidra liecība, ka Jersika – tāpat kā Koknese – bija Daugavas osta, ko aktīvi izmantoja Polockas tirgotāji, kuriem tur bija sava sēta ar pareizticīgo baznīcu un priesteri. Izlaupot pilsētu, vāci ieguva viņu preces – drēbes, purpura audeklu (importēts no Bizantijas) un sudrabu (naudu). Īstā piestātne droši vien atradās vienā no mazajām upītēm, kas gar pilskalnu ietecēja Daugavā, un tiem, kas iebilstu, ka tās bija par seklām, lai varētu kuģi iebraukt, ir jāatceras Indriķa stāsts, ka krievi no Polockas pa Daugavu ceļoja lejup "kuģos vai uz daudzās kārtās sasaistītiem baļķiem, sakraujot uz tiem visu ceļam nepieciešamo" (X, 1). Arheologs Andris Caune ir devis šāda plosta aprakstu un rekonstrukciju.[55] No hronista Indriķa vēstījuma par Jersikas postīšanu redzams, ka vāci iznīcināja Jersiku kā tirdzniecības centru, piespieda tās karali Visvaldi kļūt par Alberta vasali un atdot daļu savas valsts vāciem, bet pēc Jersikas nodedzināšanas vāci ar kara laupījumu un gūstekņiem atgriezās Rīgā, neprasot jersikiešiem pāriet katoļticībā un neatstājot tur savu priesteri viņu pārkristīšanai, jo tādu svarīgu panākumu Alberta darbībā un "Dievam patīkamu" notikumu Indriķis taču nebūtu aizmirsis pieminēt. (Vispār ir zīmīgi, ka Indriķis savā hronikā neapraksta iezemiešu pārkristīšanu no pareizticības katoļticībā.) Tādēļ var droši teikt, ka īstais iemesls Jersikas nopostīšanai bija nevis katoļticības sludināšana, bet Rīgas vācu tirgotāju vēlēšanās iznīcināt pēdējo iezemiešu ostu Daugavā, kas kā "cilpa un it kā liels velns" aizsprostoja rīdziniekiem brīvu ceļu pa Daugavu uz Polocku. To visskaidrāk apliecina tālākie notikumi Latvijā: Jersika tika nopostīta 1209. gada rudenī,

un gadu vēlāk – 1210. gada rudenī – Zobenbrāļu "ordeņa brālis Arnolds ar saviem biedriem tika aizsūtīts pie Polockas kņaza uzzināt, vai tas varbūt pieņemtu mieru un Rīgas tirgotājiem pavērtu ceļu uz savu zemi" (XIV, 9). Tātad tirgus ar Krievzemi, nevis pagānu piegriešana katoļticībai bija vācu intervencijas īstais iemesls Senlatvijā.

1210. gada 20. oktobrī pāvests Inocents III apstiprināja bīskapa Alberta un Zobenbrāļu ordeņa izlīgumu par Lībjzemes un Latgales sadalīšanu, pēc kura ordenis bija tiesīgs saņemt vienu trešdaļu, bīskaps – divas trešdaļas.[56] Gadu vēlāk – 1211. gada rudenī – četri Senlatvijā palikušie bīskapi, Rīgas domkapitula prāvests un Daugavgrīvas klostera abats praktiski paveica to Jersikas novadu sadalīšanu, ko Visvaldis 1209. gadā bija nodevis Albertam: bīskapa daļā nonāca Asote (pie Krustpils), Liepene (pie Preiļiem) un Autine (pie Priekuļiem); ordeņa daļā palika Alene (pie Pļaviņām), Zerdene (pie Sāvienas), Nigaste (pie Viesienas) un Cesvaine.[57] Tātad 1209. gada Visvalža lēņa grāmatas frāze *et alias ad fidem conversas* ietvēra Asoti, Liepeni, Aleni, Zerdeni, Nigasti. Arī par šo novadu nonākšanu vācu rokās ziņu nav.

Nav zināma Jersikas valsts austrumu robeža; tas nozīmē, ka nav arī zināms, kur 13. gs. saskārās Senlatvijas un Polockas valsts robežas, tāpat Gaujienas (Adzeles) un Jersikas valsts robežas. Dažkārt pieņem, ka 1263. gadā Livonijas ordenis atteicies no savām pretenzijām uz Polockas

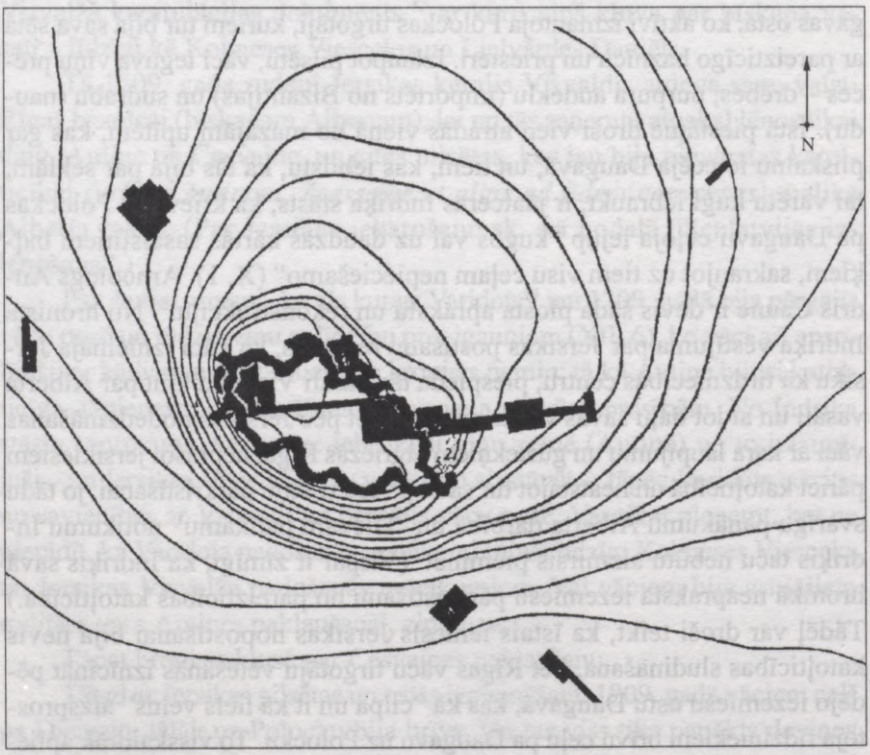

54. Dignājas pilskalna plāns

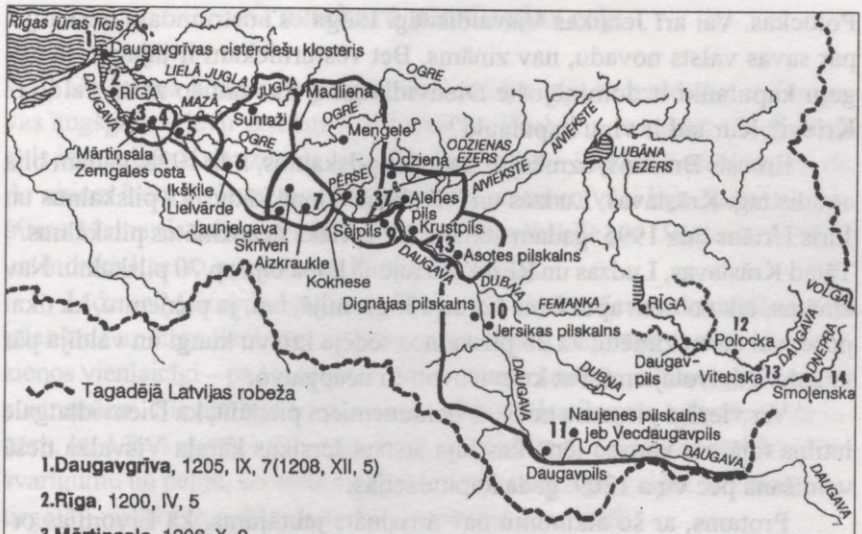

1.Daugavgrīva, 1205, IX, 7(1208, XII, 5)

2.Rīga, 1200, IV, 5

3.Mārtiņsala, 1206, X, 9

4.Zemgales osta, 1200, IV, 7

5.Ikšķile, 1184, I, 3

6.Lielvārde, 1207, X, 14

7.Aizkraukle, 1205, IX, 9(1207, X, 14)

8.Koknese, 1207, XI, 2(1208, XI, 8)

9.Sēlpils, 1207, XI, 3(1208, XI, 6)

10.Jersika, 1209, XIII, 4; SLVA, 51(1214, XVIII, 4)

11.Vecdaugavpils (Dinaburga). ap1275, Atsk.hr. 8180. - 8193. rinda

12.Polocka, 1210, XIV, 9(1212, XVI, 2)

13.Vitebska, 1229, SLVA, 157

14.Smoļenska, 1229, SLVA, 157

37.Alene, 1211, SLVA, 63

43.Asote, 1211, SLVA, 63

Gadskaitlis rāda laiku, kad pils pie Daugavas nonāca vācu varā; romiešu un arābu cipari – pamatojums „Indriķa hronikā", „Atskaņu hronikā", SLVA – „Senās Latvijas vēstures avoti"

XXVIII. Daugavas ūdensceļa pakļaušana

zemi un polockieši solījušies neaizskart zemi, ko agrāk Polockas (?) kņazs Konstantīns novēlējis mestram, meklējot šo zemi tag. Dienvidlatgalē.[58] Balstoties uz Novgorodas hronikas ziņu, ka pēc 1242. gada Ledus kaujas uz Peipusa ezera Livonijas ordenis atteicies no Latgales[59] *(Lotigola* jeb *Latigola)*, Ē. Mugurēvičs to novietojis starp Gaujienas (Adzeles) novadu un Jersikas karaļvalsti.[60] Šī krievu avota liecība vedinājusi Ē. Mugurēviču izslēgt Dienvidlatgali (Krāslavu, Ludzu, Rēzekni[61]) no Jersikas karaļvalsts teritorijas.

Pārskatot *Latvijas PSR arheoloģijā* publicēto karti "Vēlā dzelzs laikmeta kapulauki",[62] redzams, ka visi zināmie kapulauki – un Latgales dienvidaustrumu daļā to ir visvairāk (ap 100) – ir latgaļu līdzenie un uzkalniņu skeletkapi. Tātad tag. Latgales austrumi bijuši latgaļu apdzīvoti, un acīmredzot krievu avoti šo apgabalu sauc par Latgali; var pieņemt, ka to mēģinājuši pakļaut savai meslu kundzībai krievi gan no Pleskavas, gan

Polockas. Vai arī Jersikas Visvaldis tag. Latgales austrumdaļu uzskatījis par savas valsts novadu, nav zināms. Bet vēsturniekam ir jājautā: ja latgaļu kapulauki ir dominējošie Dienvidlatgalē, kas tad šo zemi valdīja? Krievi? Kur tad ir viņu kapulauki?

Ernests Brastiņš, uzmērījot Latgales pilskalnus, līdz 1928. gadam bija atradis tag. Krāslavas, Ludzas un Rēzeknes rajonā kādus 45 pilskalnus un Juris Urtāns līdz 1995. gadam atklājis 26 iepriekš neapzinātus pilskalnus.[63] Tātad Krāslavas, Ludzas un Rēzeknes rajonā kopā bija ap 70 pilskalnu. Nav zināms, cik no tiem apdzīvoti 12. un 13. gs. mijā, bet, ja pieņemtu, ka tikai puse, vai tas nozīmētu, ka 35 pilskalnos sēdēja krievu kungi un valdīja pār latgaļu iedzīvotājiem? Pat krievu avoti to neapgalvo.

Var vienīgi pieņemt, nevis ar dokumentiem pierādīt, ka Dienvidlatgale ietilpa tajā trīs karogu lēnī, kas bija atstāts Jersikas karaļa Visvalža tiešā valdīšanā pēc viņa 1209. gada kapitulācijas.

Protams, ar šo atzinumu nav atrisināts jautājums, kā Livonijas ordenis iekaroja vai okupēja to Jersikas valsts daļu, kas pēc 1209. gada palika Visvalža valdīšanā, jeb – kā dienvidaustrumu Latgale kļuva par ordeņa valsts daļu. Tā kā vecākā "Atskaņu hronika" nekā nestāsta par Zobenbrāļu un Livonijas ordeņa cīņām tālāk uz austrumiem no Jersikas, tad jāpieņem, ka šie Jersikas valsts novadi nonāca ordeņa rokās bez militāras cīņas.

Atbilde būs meklējama 1239. gada 19. aprīļa līgumā starp Rīgas bīskapu Nikolaju un Livonijas ordeni. Tajā teikts, ka Rīgas bīskaps dāvina ordenim par palīdzību Senlatvijas iekarošanā pusi Jersikas pils līdz ar visiem tās piederumiem gan laukos, gan mežos, gan augos, gan ūdeņos un visām tiesībām, brīvībām un desmitās tiesas nodevām, bet ar noteikumu, ka ordenis segs mantinieku lēņa tiesību izpirkšanas divas trešdaļas.[64] No šī dokumenta izprotams, ka par piedalīšanos Senlatvijas pakļaušanas karos Livonijas ordenis pieprasījis un Rīgas bīskaps Nikolajs bijis spiests nodot ordenim pusi Jersikas pils līdz ar visiem tās piederumiem *(omnium ad ipsum pertinencium)*. Tālāk dokuments atklāj, ka ordenis un bīskaps vienojušies atpirkt no Visvalža mantiniekiem viņu lēņa mantošanas tiesības *(in redimendo iure pheodali ab heredibus)*. Ja Dienvidlatgale bija Visvalža trīs karogu lēņa sastāvdaļa, tad Livonijas ordenis to ieguva miera ceļā no Rīgas bīskapa, un līdz ar to "Atskaņu hronikas" autoram nebija ko apdziedāt ordeņa kaujas, uzvaras un varoņdarbus Latgalē.

Par 13. gs. 80. gadiem zināms, ka tad jau Livonijas ordenim Rēzeknē bija savs konvents, bet, kā tā iegūta, ziņu nav. Kā nevēsturisks noraidāms Livonijas ordeņa apgalvojums, ka Polockas kņazs dāvinājis ordenim Latgali (ko apstiprinājis arī pāvests Urbāns IV),[65] jo neviens viduslaiku valdnieks nedāvināja savas zemes ienaidniekam; ja vispār kāda vienošanās starp Livonijas ordeni un Polockas kņazu panākta attiecībā uz Latgali, tad to varētu saprast vienīgi kā Polockas kņaza atteikšanos no Latgales iekarošanas.

Krustakarā pēc Gaujas ceļa

Daugavas ūdensceļa pakļaušanas mērķis bija tirdzniecība ar Daugavas augšgala krievu zemēm – Polocku un Vitebsku, savukārt Gaujas ceļa gals iesniedzās Krievzemes ziemeļrietumu stūrī – Pleskavā un Novgorodā. Ar abiem šiem Krievzemes tirdzniecības centriem vāci bija pazīstami jau pirms Meinarda laika – to rāda vācu apmetne Ikšķilē pie Daugavas (I, 2, 3) un Indriķa liecība par ceļu uz Pleskavu (XI, 7).

Līdz ar Meinarda ierašanos Lībjzemē sākās vācu tirdzniecības ceļu izlaušana uz šiem Senlatvijas aizmugures krievu centriem, turklāt abos virzienos vienlaicīgi – pa Daugavu uz dienvidaustrumiem, pa Gauju uz ziemeļaustrumiem. Šie abi bija veci, vikingu iemīti tālsatiksmes ceļi, tāpēc jāpieņem, ka Lībekas vāci tos iepazinuši no Visbijas vāciem un atskārtuši to svarīgumu un peļņu, ko varētu gūt, pašiem šos ceļus pārvaldot. Lībekas vācu tirgotāji uzsāka to pakļaušanu 12. gs. pēdējā ceturksnī.

Meinarda darbības lauks bija Ikšķile un Daugavas lejteces lībji, bet viņa "līdzgaitnieks evaņģēlija sludināšanā – Cisterciešu ordeņa brālis Teodorihs" nodarbojās ar Turaidas un Gaujas lejteces lībjiem. Tur Teodorihs darbojās pēc 1186. gada, un no turienes jau 1191. gadā viņš tika aizsūtīts uz Igauniju (I, 10). Tas nozīmē, ka vācu tirgotāji bija sākuši Gaujas ceļa izlaušanu uz Krievzemi caur Igauniju (I, 11) jau Meinarda laikā, tātad pirms vācu Rīgas dibināšanas. Par bīskapa Bertolda episkopāta laiku ziņu nav, bet Alberta laikā sākās īstā ceļa pakļaušana uz Igauniju un tālāk uz Pleskavu.

Alberta pirmajā Senlatvijas apciemojuma laikā 1200. gadā, kad Rīgas lībji nodeva vāciem daļu savas zemes Rīgas celšanai, Turaidas jeb Gaujas lejteces lībju vecākie Anno un Kaups bija Rīgā un kopā ar pārējiem lībju vecākiem bija spiesti dot savus dēlus vāciem ķīlā (IV, 4).

No Rīgas vācu namā ieslēgtajiem lībju vecākajiem vēsturē vispazīstamākais ir Turaidas kungs Kaups. Viņa lībju vārds nav zināms, bet acīmredzot pēc kristīšanas katoļticībā (nav zināms, kad un kā) viņš dabūjis vārdu *Jacobus*, kura īsinātā latīnizētā izrunas forma bija *Caupo*. Pēc kristīšanas ticības stiprināšanai un pilnīgai pakļaušanai vācu ietekmē 1203. gadā priesteris Teodorihs veda Kaupu uz Vāczemi un tālāk uz Romu stādīt priekšā pāvestam Inocentam III (VII, 3); tātad Teodoriham bija veicies dažus Turaidas lībju vecākos pievērst kristīgai ticībai (VI, 2). Nekad neuzzināsim, kāpēc Kaups bija ļāvis kristīties; var tikai pieņemt, nevis pierādīt, ka viņš Rīgā 1200. gadā gūsta laikā bija apsolījies līdz ar savu dēlu pieņemt katoļticību un palīdzēt vāciem pakļaut un kristīt pārējos Turaidas lībjus, lai viņa dēlu vāci neņemtu par ķīlnieku un nesūtītu uz Vāczemi. Kaupa dēls Bertolds – tātad kristīts lībis (varbūt vārds dots par godu Cēsu zobenbrāļu komturam Bertoldam) – krita 1210. gadā kaujā pie Imeras, kopā ar lībjiem (kaujā krita arī Kaupa svainis Vane; kāpēc viņam nav dots kristīgo vārds?), latgaļiem un Cēsu zobenbrāļiem vajājot bēgošos igauņus, kas iepriekš bija uzbrukuši

55. 12./13. gs. senvietas Turaidas–Siguldas apkārtnē: 1 – pilskalns, 2 – kapulauks

Cēsu zobenbrāļiem vendu pilī (XIV, 8). Tātad Kaupa dēls mira kādus 10 gadus pēc savas kristīšanas.

Par pašu Kaupu hronists jau 1206. gadā raksta, ka pēc atgriešanās no Romas ceļojuma (1204. g.) viņš bija kļuvis ļoti uzticams *(fidelissimus)* vāciem, bet reizē arī lībju vajāts, tāpēc visu to gadu viņš kā bēglis bija dzīvojis Rīgā pie vācu kristiešiem (X, 10). Zināms, ka 1205. gadā vāciem Turaidā bija atbalsta punkts (IX, 3), laikam jau Teodoriha iegūts. Tomēr Turaidas lībju lielākā daļa bija vāciem naidīga, tāpēc 1206. gadā viņi kopā ar Piedaugavas lībjiem un leišiem uzbruka vācu kontrolētajai Salas pilij (X, 6, 8); bet vāci lībjus sakāva, un "pēc tam rīdzinieki, atcerēdamies visas pārestības, ko viņiem bija nodarījuši turaidieši, .. atsauca sev palīgā zemgaļus, lai atriebtos ienaidniekiem" (X, 10).

Un tālāk hronists stāsta: "Kaups devās ar savu karaspēku pret paša pili, kurā uzturējās viņa radi un draugi, kas vēl bija pagāni .. kristieši vīrišķīgi uzbruka pilij, beidzot drosmīgi uzkāpa augšā un, pieveikuši pretiniekus, padzina tos no aizsargsienas, iebruka pilī, vajāja pagānus pa visu pili un ap piecdesmit no tiem nogalināja; pārējie izglābās bēgot. Tad viņi, paņēmuši visas mantas un daudz kara laupījuma, pili aizdedzināja" (X, 10). Tātad rīdzinieki bija ieguvuši Kaupa pili Turaidā Gaujas labajā krastā.

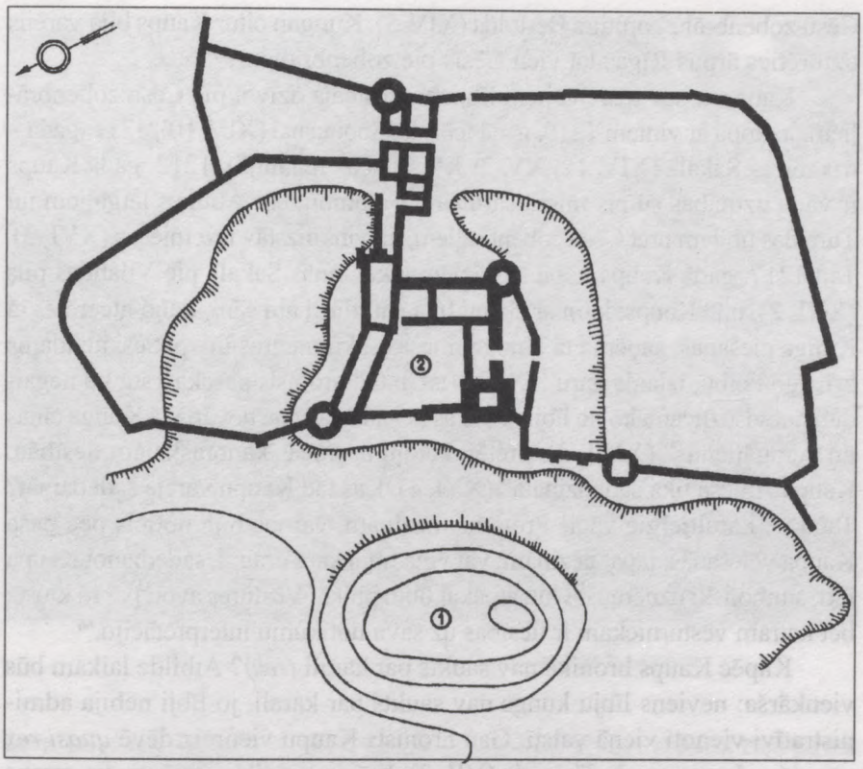

XXIX. Senvietas Cēsīs: 1 – Riekstu kalns, 2 – ordeņa pils

Kāpēc Kaups uzbruka pats savai pilij un saviem agrākajiem kara draugiem? Protams, to neviens nevar pierādīt, var tikai pieņemt, ka tā bija Kaupa "kristietības jūga" daļa – pateicībā par dēla nepaturēšanu ķīlniekos, tāpat Romas izrādīšanu – sadarboties ar vāciem pārējo Turaidas lībju pakļaušanā; vāci varbūt cerēja, ka Turaidas pils lībju aizstāvji bez cīņas padosies savam agrākajam kungam, tāpēc viņi piespieda Kaupu uzbrukt savai pilij, "kurā uzturējās viņa radi un draugi, kas vēl bija pagāni" (X, 10). Protams, Kaups redzēja savu pili liesmās, tāpat kā karalis Visvaldis redzēja savu Jersikas pili degam.

Atriebdamies Kaupam, Turaidas lībji bija konfiscējuši viņa īpašumus (mantu?), tīrumus un biškokus (X, 13); tātad Kaups bija kļuvis bezzemis, izstumts no saviem ciltsbrāļiem, trimdinieks. Kur viņš uzturējās? Tas hronikā nav teikts, tāpēc var tikai pieņemt, nevis pierādīt, ka pie zobenbrāļiem Cēsu vendu (pārkuršoto lībju) pilī, jo 1210. gadā Kaups atkal vadīja sev uzticīgu lībju un latgaļu vienības, aizstāvot Cēsu pili (XIV, 8); tad kopā ar Cēsu zobenbrāļiem no Cēsīm vajāja bēgošos igauņus (XIV, 8) un pēc kaujas atgriezās Cēsu pilī (XIV, 8) (šajā kaujā krita Kaupa dēls Bertolds). "Kaups ar visiem saviem radiem, draugiem un uzticīgajiem lībjiem" 1210. gada jūlijā arī bija devies palīgā rīdziniekiem pret kuršu uzbrukumu, tāpat kā

Cēsu zobenbrāļu komturs Bertolds (XIV, 5). Kur gan citur Kaups bija varējis uzturēties ārpus Rīgas kā vien Cēsīs pie zobenbrāļiem?

Kaups ar sev uzticīgajiem lībjiem turpināja dzīvot pie Cēsu zobenbrāļiem, jo kopā ar viņiem 1210. gadā iebruka Sontaganā (XIV, 10), 1211. gadā – trīs reizes Sakalā (XIV, 12; XV, 2; XV, 7; abas Igaunijā). 1212. gadā Kaups ir vācu uzticības sūtnis miera sarunām ar dumpīgiem Autines latgaļiem un Turaidas lībjiem pret Cēsu zobenbrāļiem, un viņš aizstāv iezemiešus (XVI, 3). Tad 1217. gadā Kaups kopā ar vāciem atkal cīnās Sakalā pie Vilandes pils (XXI, 2), un "Kaups, kam ar šķēpu bija caurdurti abi sāni, ticīgi atcerējās tā Kunga ciešanas, saņēma tā Kunga miesas sakramentus un, patiesi atzīdams kristīgo ticību, izlaida garu" (XXI, 4). Un tad hronists pasaka kaut ko negaidītu par visuzticamāko no lībjiem, "kas nekad neatstāja novārtā tā Kunga cīņas un karagājienus" (XXII, 3): pretēji katoļu baznīcas kanoniskajām tiesībām Kaupa "miesa tika sadedzināta" (XXI, 4). Kas tad Kaupu varēja sadedzināt? Taču ne katoļticīgie vāci! Protams, nezinām, vai tas bija noticis pēc paša Kaupa vēlēšanās; tāpat nezinām, vai viņa lībju kara draugi, sadedzinot Kaupa līķi, simboliski uzņēmuši viņu atpakaļ lībju pulkā. Vēstures avoti par to klusē; bet katram vēsturniekam ir tiesības uz savu notikumu interpretāciju.[66]

Kāpēc Kaups hronikā nav saukts par karali *(rex)*? Atbilde laikam būs vienkārša: neviens lībju kungs nav saukts par karali, jo lībji nebija administratīvi vienoti vienā valstī. Gan hronists Kaupu vienreiz dēvē *quasi rex et senior Lyvonum de Thoryda* (VII, 3), bet no hronikas zināms, ka otrpus Gaujas atradās cita lībju kunga – Dabreļa Sateseles pils. Kaups varbūt bija pats varenākais no Piegaujas lībju kungiem, bet laikam tikai pār savu pils novadu. Varbūt tieši tāpēc vāci gribēja dabūt Kaupu savā pusē par sabiedroto. No Piegaujas lībjiem Indriķa laikā pats varenākais būs bijis tā laika Zemgales ostas kungs Salas valdnieks Ako, ko hronists gan sauc tikai par Salas lībju *princeps ac senior* (X, 8).

Atgriežoties pie vācu uzbrukuma Kaupa Turaidas pilij 1206. gadā, jāmin, ka Gaujas otrā (t.i., kreisajā) krastā atradās lībju kunga Dabreļa Sateseles pils (tag. Siguldas Lībju kalns),[67] ko vācu krustneši pat ar zemgaļu palīdzību nespēja ieņemt (X, 10). 1207. gadā vāci bija salauzuši Turaidas lībju pretestību (hronists nestāsta, kā) un miera un paklausības nodrošināšanai piespieduši lībju kungus dot savus dēlus par ķīlniekiem (X, 14); vāci aizsūtīja uz Turaidu priesteri Alebrandu lībju kristīšanai, uzticot viņam arī laicīgā soģa (tiesneša) pienākumus (X, 15). Uz Dabreļa Sateseles pili 1207. gada rudenī devās priesteris Daniēls – un "ļaudis viņu laipni sagaidīja" (X, 14). Tātad arī Sateseles lībju pretestība – vismaz vācu acīs – bija pārvarēta; bet kā? Tāpēc arī pēc zobenbrāļu pieprasījuma 1207. gada rudenī (?) vāci sadalīja Gaujas lībju zemes: Rīgas bīskaps ieguva Gaujas labo krastu ar Kaupa pili un Turaidas novadu, kā arī Metsepoli, zobenbrāļi – Gaujas kreiso krastu ar Dabreļa Sateseles pili (XI, 3); tomēr pati pils palika lībju valdīšanā. Lai kontrolētu turienes lībjus, zobenbrāļi ap 1,5 km no Sateseles pilskalna cēla

56. Turaidas pils un tās apkārtne no putna lidojuma

savu mūra pili Siguldā – varbūt jau 1210. gadā (XIV, 8), bet katrā ziņā pirms 1212. gada (XVI, 3); 1211. gadā tajā jau dzīvoja daži zobenbrāļi (XV, 3). Par Siguldas pils celšanu hronists nekā nestāsta. Tāpat hronists klusē, kā vāciem bija izdevies dabūt savā pusē Sateseles kungu Dabreli, kā arī otru kungu Ninnu, jo 1211. gada janvārī, kad rīdzinieku tirgotāju vecākie *(seniores Rigensium)* organizēja pirmo krustakaru uz Sontaganu (Igaunijas piejūras dienvidrietumu novads, uz ziemeļiem no Pērnavas upes), tajā piedalījās Sateklas Rūsiņš, Kaups, Ninnus un Dabrelis (XVI, 10). Tomēr lībju kungu vadītos karavīrus vāci uzskatīja par neuzticamiem, tāpēc pieprasīja no lībju kungiem (Ninnus un Dabreļa?) ķīlniekus.

Lai pārvaldītu savu iegūto lībju teritoriju Gaujas kreisā krasta ziemeļu galā, zobenbrāļi jau 1208. gadā bija aizsūtījuši uz Cēsīm dažus sava ordeņa locekļus brāļa Bertolda vadībā (XII, 6). Sākumā zobenbrāļi Cēsīs dzīvoja kopā ar pārkuršoto lībju emigrantiem – hronikā saukti vendi – viņu pilī (XIV, 8) tag. Riekstu kalnā vismaz no 1208. līdz 1210. gadam. Lībju emigranti jeb vendi dzīvoja Cēsīs starp latgaļiem un laikam nebūs jutušies pārāk droši un mājīgi, tāpēc pieņēmuši vācu aizsardzību un kristīgo ticību (X, 14), tā kļūdami par vācu sabiedrotajiem (XIII, 5; XXV, 3; XXIX, 3). Tas tad būs bijis vācu noteikums par solījumu nodrošināt aizsardzību: vendiem bija jāpiedalās zobenbrāļu karagaitās pret igauņiem. Zobenbrāļi savu pili Cēsīs sāka celt ap 1210. gadu; tā bija uzcelta ap 1224. gadu. Pēc "Atskaņu hronikas" ziņām Cēsu, Sigudas un Aizkraukles ordeņa pilis celtas zobenbrāļu mestra Venno laikā (miris 1209. g.).[68]

Par 1212. gadu hronists stāsta, ka tad izcēlusies "liela ķilda starp Cēsu ordeņbrāļiem un Autines latgaļiem .. tīrumu un biškoku dēļ", jo zobenbrāļi bija tos patvarīgi atņēmuši autiniešiem (XVI, 3). Ķildas izšķiršanai no Rīgas uz Cēsīm devās bīskaps Alberts ar Raceburgas bīskapu Fīlipu; tomēr divu dienu ilgās sarunās, kurās piedalījās Autines latgaļi un Sateseles lībji no vienas puses un zobenbrāļi no otras puses, neviena ķīvnieku puse nepiekāpās, "tāpēc lībji un latgaļi aizgāja no vāciem, sazvērējās pret ordeņa brāļiem un domāja visus vācus un kristīgo vārdu izdeldēt no lībju zemes" (XVI, 3). Tātad Autines latgaļi un Sateseles lībji bija atskārtuši, ka vāci kāro pēc viņu laukiem, tāpēc viņi noslēdza savienības līgumu, uzkāpjot un zobeniem (XVI, 3). Šīs pretošanās vadoņi bija Sateseles lībji, kas no savas pils "aicināja lielvārdiešus, saliešus, turaidiešus un visus lībjus un latgaļus noturēt apspriedi. Un tie visi bija vienisprātis ar viņiem" (XVI, 3). Daļu lībju vadoņu apcietināja Lielvārdes vasalis un fogts Daniēls, "taču Sateseles lībji, kas savā pilī bija patvērušies jau agrāk, uzsāka karu pret ordeņa brāļiem Siguldā". Kaujas turpinājās vairākas dienas, nevienai pusei neveicoties otru uzvarēt. Pastarpām lībju sūtņi bija devušies uz Rīgu pie Alberta "ar daudzām sūdzībām par ordeņa brāli Rūdolfu un ziņoja, ka viņiem esot atņemti tīrumi, pļavas un lopi" (XVI, 3). Un Alberts kopā ar Raceburgas bīskapu otrreiz ceļoja uz Turaidu "un, ataicinājis lībjus un ordeņa brāļus, uzklausīja viņu domstarpības. Un lībji .. izvirzīja daudz sūdzību pret ordeņa brāļiem. Un bīskaps apsolīja, ka viņiem tikšot atdots viss netaisni atņemtais." Alberts arī "pieprasīja viņu zēnus par ķīlniekiem", taču lībji "nedomāja ne ķīlniekus dot, ne klausīt bīskapam vai ordeņa brāļiem, bet gribēja no savas zemes izdeldēt kristīgo ticību līdz ar visiem vāciem" (XVI, 3). Tā arī otrās miera sarunas ar bīskapu starpniecību beidzās nesekmīgi, un lībji "sāka .. karot ar ordeņa brāļiem" (XVI, 3).

Te ir jājautā: kas Albertam deva tiesības būt par šķīrējtiesnesi starp zobenbrāļiem un Sateseles lībjiem?

Ja lībji bija sūdzējušies Albertam par zobenbrāļiem, tad tas liecina, ka lībjiem bija skaidrs, ka Alberts ir viņu zemes īstais iekarotājs un viņu jaunais kungs un ka zobenbrāļi ir viņam pakļauts ordenis; citiem vārdiem: Alberts, izmantojot iekarotāja tiesības, uzskatīja sevi par augstāko tiesnesi bīskapijā. Zobenbrāļi bija pakļauti Rīgas bīskapam ar pāvesta Inocenta III 1210. gada 20. oktobra bullu, un Alberts tad arī nekavējās izmantot savas iekarotāja tiesības un spriest tiesu pār saviem jaunajiem pavalstniekiem (lībjiem un latgaļiem) un sev pakļauto ordeni.

Bet ķīviņu apraksts arī rāda, ka Cēsu zobenbrāļi bija atņēmuši Autines latgaļiem un Sateseles lībjiem tīrumus, pļavas un lopus *(pecunia)*. Savu zirgu uzturam zobenbrāļiem bija vajadzīgas pļavas, un, tā kā viņi bija rekvizējuši arī tīrumus un lopus, tas vedina domāt, ka zobenbrāļi bija sākuši veidot savu patstāvīgu konventa saimniecību, t.i., dibināt muižu uztura sagādei. Jo kur gan citur viņi būtu varējuši gūt pārtiku naidīgā apvidū?

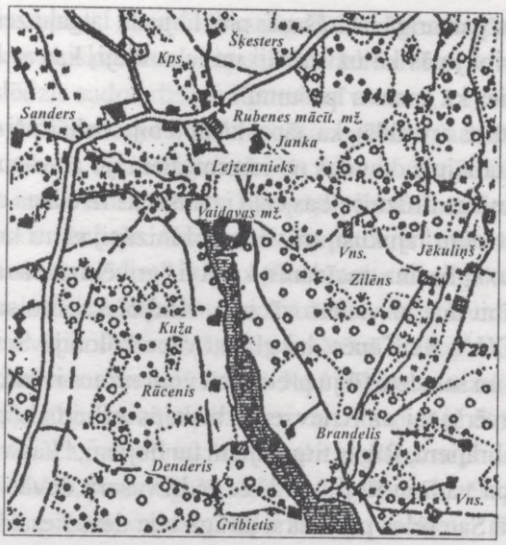

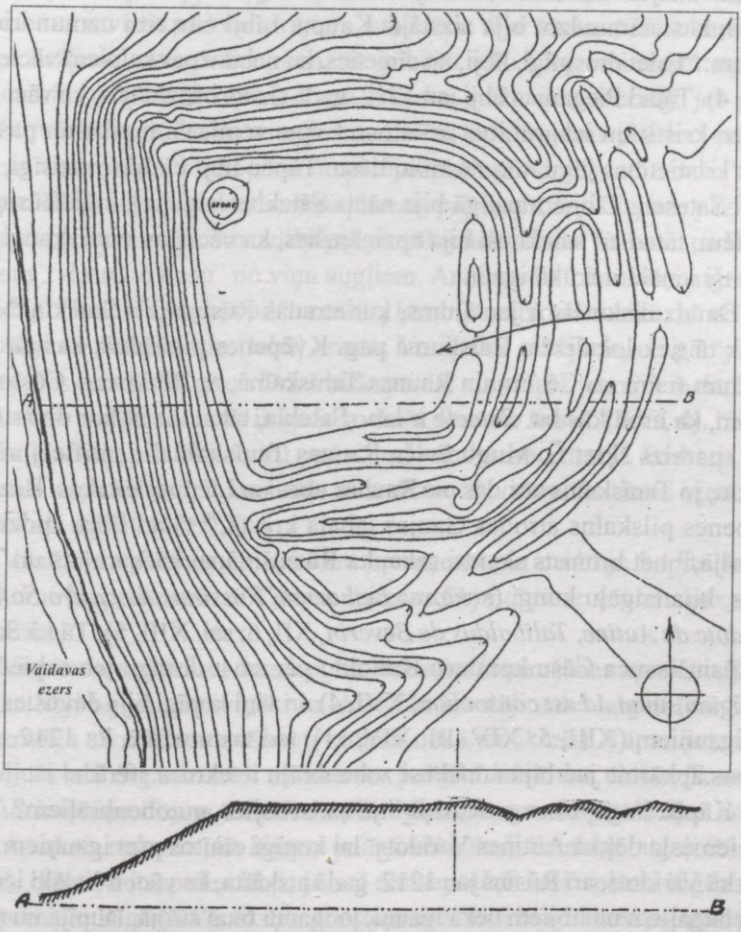

57. Pilskalns pie Vaidavas ezera un apkārtnes plāns

Zobenbrāļu patvarīgā izturēšanās pret lībju un latgaļu zemēm un mantu liecina, ka arī viņi jutās kā uzvarētāji un iekarotāji, kas ar iekaroto ļaužu mantu var rīkoties kā ar savu īpašumu.

Hronista stāsts arī atklāj, ka, tāpat kā lībji bija atskārtuši vācu briesmas, tā vāci bija ieraudzījuši draudus no iezemiešiem, jo ar vācu sakaušanu ne vien tiktu iznīcinātas tirdzniecības ceļa izlaušanas izredzes uz Pleskavu un Novgorodu, bet būtu izjukuši arī vācu kolonizācijas un kristianizēšanas plāni. Hronists to apliecina, sacīdams, ka lībji "gribēja no savas zemes izdeldēt kristīgo ticību līdz ar visiem vāciem. Kad bīskapi to saprata, viņi atgriezās Rīgā" (XVI, 3). Tāpēc, lai glābtu vācu koloniju Senlatvijā (un ne tikai Lībjzemē) un salauztu lībju pretestību viņu zemes iekarošanai un tirdzniecības ceļa atvēršanai uz Krievzemi, bīskaps Alberts kopā ar krustakarotājiem, zobenbrāļiem, Rīgas tirgotājiem un lībjiem, "kas vēl bija palikuši uzticīgi" (Kaupa vadītie lībji?), 1212. gada vasarā devās uz Turaidu un aplenca Dabreļa Sateseles pili, kurai palīgā bija devušies arī bīskapa daļas lībji (no Gaujas labā krasta) sava jaunā vecākā *(princeps ac senior)* Vesiķa vadībā, kas acīmredzot bija aizstājis Kaupu. Lībji cits citu uzmundrināja vārdiem: "Esiet drosmīgi, lībji, un cīnieties, lai nebūtu par kalpiem vāciem!" (XVI, 4). Tātad Piegaujas lībji jau 1212. gadā skaidri apzinājās, ka vāci grib ne vien kristīt un iekarot, bet arī atņemt viņu zemi, viņu pilis un pašiem uzlikt kristietības jūgu, t.i., desmito tiesu. Tāpēc lībji cīnījās izmisīgi, aizstāvot Sateseli. Lībjiem palīgā bija nācis Sateklas latgaļu kungs Rūsiņš ar savējiem; tātad arī sateklieši bija apzinājušies, ka vāci nav viņu draugi, bet tādi paši ienaidnieki kā igauņi.

Daudz diskutēts ir jautājums, kur atradās Rūsiņa pils Satekla.[69] Visbiežāk tā tiek lokalizēta Raiskuma pag. Kvēpenes pilskalnā, kas atrodas apmēram 6 km no Cēsīm, un Raunas Tanīskalnā, ap 23 km no Cēsīm. Ja pieņem, ka hronikas lat. *Sotecle* ir latv. Satekla, tātad vieta, kur divas upes satek, pareizs šķiet Ē. Mugurēviča Raunas Tanīskalna identificējums ar Sateklu, jo Tanīskalns atrodas pie Raunas upes un Līčupes satekas. Bez tam Kvēpenes pilskalns atrodas Gaujas labajā krastā,[70] tātad lībju apdzīvotā teritorijā,[71] bet hronists skaidri saka, ka Rūsiņš, tāpat kā Varidots un Tālivaldis, bija latgaļu kungi (*seniores Lethorum, Russinus de castro Sotecle, Waridote de Autine, Talibaldus de Beverin*, XII, 6; sal. XIII, 5). Tā kā Sateklas Rūsiņš sauca Cēsu komturu Bertoldu par savu draugu jeb sabiedroto (*draugum suum, id est consocium*, XVI, 4) un viņi kopīgi bija devušies karā pret igauņiem (XIII, 5; XIV, 10; XIV, 11), tad tas nozīmē, ka 1212. gadā Raunas apkārtne jau bija nonākusi zobenbrāļu ietekmes sfērā.

Kāpēc latgaļu kungs Rūsiņš bija sadarbojies ar zobenbrāļiem? Tāda paša iemesla dēļ kā Autines Varidots: lai kopīgi cīnītos pret igauņiem. Un, tāpat kā Varidots, arī Rūsiņš jau 1212. gadā atskārta, ka vāci ir lielāki ienaidnieki latgaļiem un lībjiem nekā igauņi, jo igauņi tikai siroja, laupīja un ņēma gūstekņus latgaļu un lībju zemēs, bet nemēģināja tās pakļaut savai

kundzībai, nelika maksāt "kristietības jūgu", kā to darīja vāci, kas pat atņēma viņiem laukus, biškokus un lopus. Ar kādiem noteikumiem Sateklas Rūsiņš bija noslēdzis sadraudzības līgumu ar vāciem, ziņu nav.

Kad bīskapa Alberta vadītais vācu karaspēks bija aplencis Sateseles pili 1212. gada vasarā, tās aizstāvji cīnījās "daudz dienu. Bet vāci ar paterellām [akmeņu metamām mašīnām] dragāja pils aizsargsienu .. un nogalināja cilvēkus un daudz lopu. Citi ar bultām padzina lībjus no aizsardzības un ļoti daudzus no viņiem ievainoja .. tika uzcelts izturīgāks aplenkumtornis, šis koka tornis ātri nostiprināts un uzbīdīts virsū grāvim, apakšā parokoties zem pils .. vāci rakās valnī un nerimās ne dienu, ne nakti, līdz viņi tuvojās pils augšai un valnis ieplaisāja." Kad Sateseles aizstāvji saprata, ka cīņa zaudēta, daļa lībju gribēja padoties, daļa turpināja cīņu, bet "pēdējā kauja izvērtās niknāka par iepriekšējo. Tad viņi beidzot padevās .. bīskapa priekšā nolieca kaklus, pazemīgi lūdzoties viņus pasaudzēt .. Un bīskaps ar savējiem atgriezās pilsētā, vezdams līdzi šo lībju vecākos" (XVI, 4). Vēlāk Rīgā ieradās lībju sūtņi un prasīja padošanās noteikumus; un Alberts, apspriedies ar saviem padomdevējiem, atbildēja: "Par to, ka .. cēlāt karu pret ordeņa brāļiem, saviem kungiem, un gribējāt visu Lībjzemi ieraut atpakaļ elkdievībā .. prasām mērenu summu sudraba, proti, simt ozeringu jeb piecdesmit mārku sudraba no visa jūsu novada; turklāt jums jāatdod ordeņa brāļiem viņu zirgi ar bruņojumu un pārējais, ko esat viņiem atņēmuši." Šajā sanāksmē klāt bija Alebrands, viņu pirmais priesteris, kas sūtņiem paziņoja papildu noteikumu: lībjiem uzlika par pienākumu maksāt "Dievam un Dieva kalpiem .. desmito tiesu" no viņu augļiem. Ar šīm prasībām sūtņi atgriezās Turaidā, "Un visi Dabreļa pils vecākie, kas bija palikuši sveikā, kā arī bīskapa lībji no Gaujas otra [labā] krasta, Vesiķis ar savējiem, un pārējie no Metsepoles ieradās Rīgā un lūdza bīskapu, lai viņš .. par ļaunajiem darbiem tiem uzliek par pienākumu ik gadu maksāt desmito tiesu" (XVI, 4). "Kopš tā laika Dabreļa pils lībji katru gadu .. maksā desmito tiesu .. Bīskapa lībji turpretim viņa žēlastības un lielās mīlestības dēļ desmitās tiesas vietā līdz šim devuši mēru" (XVI, 5).

Vēstījums par pils aplenkšanu un ieņemšanu un lībju kapitulācijas noteikumi ļauj rekonstruēt Gaujas lejteces lībju cīņu ar vāciem par savu neatkarību.

Vispirms, salīdzinot Jersikas un Sateseles ieņemšanas aprakstu, jāsecina, ka lībji bijuši kareivīgāki un dūšīgāki karotāji nekā latgaļi (arī Salas lībji izrādīja sīkstāku pretošanos vāciem nekā jersikieši). Tāpat Sateseles lībji bijuši labi organizatori, aicinot sev palīgā Lielvārdes, Salas, Turaidas un citus kaimiņu lībjus, turklāt no pils aplenkuma un kapitulācijas noteikumu apraksta redzams, ka lībjiem palīgā vēl nākuši Sateklas latgaļi Rūsiņa vadībā, tāpat Metsepoles lībji, jo arī metsepolieši bija spiesti lūgties no Alberta mieru Rīgā (XVI, 4). Jersikiešiem tikai leiši bija nākuši palīgā otrajā pils postīšanas reizē 1214. gadā. Bet sateseliešu palīdzības meklēšana arī

rāda, ka viņi zināja, kur vēl dzīvo viņu ciltsbrāļi, kas jau agrāk bija pretojušies vācu kundzībai; tātad – jebšu valstiski neapvienoti – lībji apzinājās savu piederību pie vienas maztautas.

Salīdzinot vācu karagājienu pret Jersiku ar viņu kampaņu pret Sateseli, redzams, ka abas militārās ekspedīcijas vadīja bīskaps Alberts, taču ne kā savas diecēzes avju gans, bet kā laicīgs iekarotājs. Abos karagājienos piedalījās krustakarotāji jeb krustneši, tāpat Rīgas tirgotāji *(Rigenses)* un pakļautie uzticīgie lībji (varbūt Kaupa vadībā?). Jersikas nopostīšanā nepiedalījās zobenbrāļi (vismaz viņi nav minēti Indriķa dalībnieku uzskaitījumā), toties Sateseles postīšanā piedalījās zobenbrāļi gan no Rīgas, gan Cēsīm. Tas, ka abos karagājienos piedalījās rīdzinieki, ir labākā liecība tam, ka abas ekspedīcijas bija viņu ierosinātas un notika viņu interesēs – tirdzniecības ceļu izlaušanai uz Krievzemi, jo, tāpat kā Jersika bija spēcīgākais aizsprosts ceļam uz Polocku, tā Satesele bija stiprākais iezemiešu nocietinājums ceļā uz Igauniju. Bīskapa Alberta piedalīšanās abās ekspedīcijās rāda gan to svarīgumu vācu kolonizēšanas un kristianizēšanas plānos, gan Rīgas tirgotāju lielo ietekmi krustakaru virziena noteikšanā. Krustneši piedalījās abās ekspedīcijās, un tas bija viņu pienākums – iet karā tur, kur krustakaru organizētājs – bīskaps Alberts viņus sūtīja.

Tālāk zīmīgi ir hronista Indriķa vārdi, ko viņš licis mutē Sateseles pils lībju aizstāvjiem: "Esiet drosmīgi, lībji, un cīnieties, lai nebūtu par kalpiem vāciem." Vienalga, vai šos vārdus teicis kāds lībis vai tā ir tikai paša Indriķa retorika, bet ar tiem hronists ir skaidri parādījis lībju izpratni par krustakaru īsto mērķi, kā arī vācu iekarotāju nolūkus. Lībju teiktajam lieliski atbilst bīskapa Alberta vārdi, pasludinot lībjiem miera noteikumus: jūs "cēlāt karu pret ordeņa brāļiem, saviem kungiem *(dominos vestros)*, un gribējāt visu Lībjzemi ieraut atpakaļ elkdievībā". Tātad ar Alberta muti hronists Indriķis ir formulējis vācu krustakaru mērķi: uzkundzēties iekarotajiem iezemiešiem. Protams, rakstot Livonijas kristianizēšanas hroniku un bīskapa Alberta slavināšanas stāstu, hronists vienmēr iezemiešu elkdievībai pretī nostata Alberta un katoļu klēra misionāru darbību.

Vēl jāvērš uzmanība uz vācu uzlikto "mēreno" kara kontribūciju Sateseles lībjiem: piecdesmit mārkas sudraba. Lēšot mārkā tikai 200 g, tas būtu ap 10 kg sudraba; tātad Sateseles pilsnovads bija spējīgs tādu maksāt. Tā kā Latvijā sudraba rūdas nav, tad lībji to varēja iegūt tikai tirdzniecības ceļā. Un tirdzniecības peļņa bija Rīgas vācu tirgotāju dzenulis ceļa izlaušanai uz Krievzemi, citiem vārdiem: vāci gribēja aizstāt iezemiešus šīs peļņas gūšanā.

Tālāk – Sateseles pilsnovada lībji bija spiesti solīties maksāt viņiem uzlikto desmito tiesu, "kā to arī dara visas pārējās tautas, kas atdzimušas caur svētās kristības avotu" (XVI, 4). Šī padošanās noteikumu klauzula līdz ar uzlikto kontribūciju sniedz atbildi uz jautājumu, kas finansēja Senlatvijas kolonizāciju, kristianizēšanu un krustakarus pret iezemiešiem: paši iezemieši, maksājot desmito vai kunga tiesu no ražas un – kontribūcijas. Hronists arī atzīmē, ka bīskapa lībji, t.i., no Gaujas labā krasta, maksā "mēru",

kas bija pūrs labības no arkla jeb zemes, ko apstrādāja ar vienu arklu. Pēc "Indriķa hronikas" liecības mērs jeb pūrs rudzu bija vieglāks kristietības jūgs nekā desmitā tiesa (XV, 5).

Tāpat jānorāda uz kādu citu atšķirību starp Jersikas un Kokneses iekarošanu un Sateseles pakļaušanu. Jersikas un Kokneses pils kungi tika padarīti par savas zemes lēņa vīriem; ne Turaidas pils kungs Kaups, nedz Sateseles Dabrelis par vasaļiem nekļuva, jo viņu pavalstnieki un radi sacēlās pret vācu līdzskrējējiem Kaupu un Dabreli un savu jauno vecāko vadībā turpināja karu ar vāciem. Tāpēc no dumpīgajiem Gaujas lejteces lībjiem prasīja tikai ķīlniekus. Iezemiešu kungu kļūšana par vasaļiem jeb, Indriķa vārdiem runājot, "par kalpiem vāciem" bija atalgojums par miermīlīgu zemes nodošanu vācu iekarotāju valdīšanā.

Par Sateseles lībju kapitulāciju hronists vēl stāsta, ka viņi bija atņēmuši Siguldas ordeņbrāļiem zirgus ar visu apbruņojumu (ko lībjiem nācās atdot atpakaļ); tātad zirgu ganīšanai zobenbrāļiem bija vajadzīgas pļavas, ko ordeņbrāļi bija sateseliešiem rekvizējuši.

Turpinot lībju krustakara seku aprakstu, Indriķis atgriežas pie Autines latgaļiem, kuru sūtņi bija ieradušies Rīgā un pieprasīja no bīskapa Alberta atlīdzību par Cēsu zobenbrāļu atņemtajiem tīrumiem un biškokiem.

Kur atradās Autines pils? Tai bija jābūt Gaujas kreisajā krastā zobenbrāļu daļā, jo par viņiem sūdzējās autinieši. Un tai bija jābūt tuvu Cēsīm, jo Cēsu zobenbrāļi bija viņiem atņēmuši tīrumus savu lauku ierīkošanai vai paplašināšanai (kas norāda uz Cēsu konventa pastāvīgu saimniecību jeb ordeņa muižu sākumu). Raugoties no šī viedokļa, tag. Vaives pag. Sārumkalns labi atbilst Autines pils novietojumam;[72] Sārumkalns atrodas ap 7 km no Cēsīm. Zīmīgs ir šķīrējtiesas lēmums: autinieši varēja paturēt savus biškokus, bet tīrumi palika zobenbrāļiem, jebšu par tiem autinieši saņēma atlīdzību. Vai tā nav liecība par Cēsu ordeņa konventa muižas sākšanu? Jo kam tad citam zobenbrāļiem bija vajadzīgi iekopti tīrumi? Arheologa P. Stepiņa viedoklis, ka Autines pilskalns atradies Valmierā,[73] būs jānoraida, jo Valmiera atradās ap 28 km no Cēsīm, par tālu tīrumu kopšanai un muižas ierīkošanai.

Hronists arī pasaka, ka apmaiņas ceļā ar bīskapu zobenbrāļi ieguva Autini, par to atdodot bīskapam savu Kokneses trešdaļu (XVI, 7). Diemžēl hronists nepasaka, kādiem līdzekļiem vāci bija ieguvuši Autini. Šīs apmaiņas dokuments ir saglabājies[74] un apstiprina hronista ziņojumu.

Tālāk savā stāstā hronists min, ka arī Metsepoles lībju vecākie 1212. gadā ieradušies Rīgā un lūguši bīskapam mieru (XVI, 4). Par Metsepoli tagad uzskata lībju apdzīvoto piejūras apgabalu no Aģes upes (pie Turaidas) dienvidos līdz Salacas upei ziemeļos.[75] Jau 1207. gadā vāci tur (bet kādā vietā?) sludināja kristīgo ticību, vēlāk uzcēla baznīcu (bet kur?) un iecēla priesteri (XI, 2), un, kad sadalīja pakļauto Lībjzemi, Metsepole nonāca bīskapa daļā (XI, 3) un vēlāk veidoja Rīgas arhibīskapijas Lībju galu. Kā Metsepole nonāca vācu rokās, hronists nestāsta; var tikai pieņemt,

ka Metsepoles lībji bija politiski vāji organizēti, viņiem nebija centralizētas pārvaldes un kunga, tāpēc Metsepoli vāci okupēja bez cīņām. Katrā ziņā 1211. gadā Metsepole jau bija pilnīgi vācu varā, jo tad Cēsu komturs Bertolds savervēja "Metsepolē lielu karaspēku" (XV, 7) karagājienam uz Sakalu. Metsepoles pakļaušana vāciem bija svarīga, jo tai cauri gāja piejūras ceļš no Rīgas uz Sakalu[76] (Igaunijā).

Hronists min idumiešus kā nodevu ("mēra") maksātājus bīskapam. Idumeja bija jaukts lībju un latgaļu apdzīvots novads ap Braslas upi, tas aptvēra vēlāko Straupes draudzi, un tās centrs bija tag. Straupe. Idumeja laikam bija biezi apdzīvots novads, jo tajā atradās vairāki pilskalni.[77] Kā Idumeja nokļuva vācu varā, hronists neziņo, bet 1206. gadā idumiešus jau kristī un tur ceļ baznīcu (X, 15), nākamajā gadā tur jau ir savs priesteris, 1209. gadā zobenbrāļi tur sagūsta savu noziedzīgo brāli Vikbertu (XIII, 2), un 1212. gadā idumieši dod kunga tiesu bīskapam (XVI, 5) un tur rezidē bīskapa soģis (XVI, 7). Idumejai cauri gāja ceļš no Rīgas caur Turaidu uz Pleskavu,[78] kā arī Straupes–Cēsu ceļš.[79]

Jauktā Idumejas novada ziemeļaustrumos pie Imeras dzīvoja latgaļi.

Arheologus un vēsturniekus vienmēr ir intriģējis "Indriķa hronikā" sastopamais vārds *Ymera*.

Hronikā tas minēts kādas 24 reizes, turklāt vienu reizi par Imeru saukts kristīgās draudzes novads (XIV, 12), trīs reizes ar to iespējams saprast draudzes novadu (XI, 7; XXIV, 1, 5); visos pārējos gadījumos vārds "Imera" lietots upes apzīmēšanai, pie kam 1223. gadā pār Imeras upi četrreiz minēts tilts (XXVII, 1), tātad – tai pāri gāja bieži lietots ceļš. Neviena pils, neviens personvārds, saistīts ar Imeru, nav minēts; tāpat nav minēta neviena kauja imeriešu pakļaušanai vācu varā; Imera nav arī dēvēta ne par *provincia*, ne *terra* vai *kiligunda*.

Pirmo reizi par Imeru hronikā rakstīts 1208. gadā, kad pie Imeras dzīvojošiem latgaļiem katoļticību sludināja priesteris Alebrands (XI, 7), un, cerēdami, ka vāci latgaļus aizstāvēs pret leišu uzbrukumiem (XI, 7; sal. XII, 6), latgaļi "ar prieku pieņēma Dieva vārdu" (XI, 7). Un tālāk hronists raksta, ka latgaļi vispirms "meta lozes, lai uzzinātu savu dievu prātu, vai viņiem kopā ar citiem Tālavas latgaļiem pakļauties Pleskavas krievu vai latīņu kristībai,[80] jo krievi savā laikā bija ieradušies un kristījuši savus Tālavas latgaļus, kas viņiem aizvien maksāja meslus". Tālāk hronists stāsta, ka viņa līdzgaitnieks priesteris Alebrands, "pabeidzis šajā novadā kristīšanu, .. atgriezās [Rīgā], bet otrs [hronists Indriķis], uzcēlis baznīcu un saņēmis to par beneficiju, apmetās turpat pie viņiem uz dzīvi".

Hronista Indriķa stāsts prasa komentārus.

Vispirms jāsecina, ka Imeras upes apkārtne tikusi uzskatīta par apvidu *(in finibus)*, kurā dzīvoja latgaļi (*Lettorum circa Ymeram habitancium*; XI, 7, virsraksts). Pie Imeras upes dzīvojošie latgaļi nekad nav saukti par imeriešiem pretstatā viņu kaimiņiem idumiešiem (kas dzīvoja Idumejā).

Vai Imeras apvidus bija patstāvīga valstiska vienība?

Tā kā Indriķis to nesauc ne par zemi, ne provinci, tad šim apvidum bija jābūt kādas zemes vai provinces daļai. Un hronists to arī pasaka: pie Imeras dzīvojošie latgaļi jautāja saviem dieviem, vai viņiem līdz ar pārējiem Tālavas latgaļiem kristīties pareizticībā vai ļauties kristīties katoļticībā.

Tātad imerieši sevi uzskatīja par latgaļiem, kas piederēja pie Tālavas, kuras pārējie latgaļi bija pareizticīgi, bet paši imerieši vēl bija pagāni. Kur tad dzīvoja pārējie Tālavas latgaļi? Trikātā, ko hronists, tāpat kā Imeru, sauc par latgaļu zemes novadu (*terram Lethorum .. in finibus Tricatue*, XII, 6) vai provinci (XV, 7; XVII, 2). Ē. Mugurēvičs, komentējot "Indriķa hroniku", ir sastādījis karti, kurā redzami hronikā minētie vietvārdi:[81] Tālavā tālāk uz austrumiem par Trikātu neviens vietvārds nav minēts. Tātad hronikas autoram tās Tālavas zemes, kas atradās uz austrumiem no Trikātas, nemaz nebija zināmas; citiem vārdiem: hronista Indriķa Tālava bija Trikātas novads un tā novada kungs jeb valdnieks – Tālivaldis[82] (*in Tricatuam Thalibaldum, seniorem illius provincie*, XVII, 2). Iepriekš jau noskaidrots, ka "pārējie Tālavas latgaļi" bija pareizticīgi. Hronikas 18. nodaļas 3. paragrāfā Indriķis saka, ka Tālivalža dēls Ramēķis un viņa brāļi bijuši pareizticīgi; tātad Trikātas pils kungs Ramēķis ar saviem brāļiem bija pieņēmuši pareizticību vācu invāzijas sākumā, pirms Alberta episkopāta laika.

Kas tad bija "pārējie" Tālavas latgaļi, kas vēl bija pagāni? Tie bija uz rietumiem no Gaujas pie Imeras upes dzīvojošie latgaļi, un Gaujas upe šķīra pareizticīgos un pagānu latgaļus.

Ja hronists sauc Tālivaldi par Tālavas kungu (tā netiek saukts Ramēķis) – *Thalibaldi de Tolowa* (XVIII, 3), kur tad atradās Tālivalža rezidence jeb pils? Un hronists atbild: Beverīnā (*Thalibaldus de Beverin,* XII, 6). Bet, tā kā Tālivaldis bija kungs pār visu Tālavu, tad viņa kara draugi jeb palīgi vai vietnieki Beverīnas pilī bija latgaļu vecākie Dots un Paike (*Lettorum vero de Beverin seniores Dote et Paike*, XV, 7).[83]

Kur atradās Beverīna?

Šīs pils vārds hronikā minēts kādas 16 reizes, bet tikai vienreiz netieši minēta tās atrašanās vieta. Runājot par 1208. gada ugauņu iebrukumu, hronists saka: "Ugauņi .. iebruka latgaļu zemē, Trikātas novadā *(terram Letthorum intrantes in finibus Tricatue)* .. un, aplenkuši Beverīnas pili, visu dienu uzbruka latgaļiem" (XII, 6). Tātad Beverīna atradās latgaļu apdzīvotā zemē Trikātas novadā, kas stiepās uz rietumiem pāri Gaujai līdz pat Idumejai, un Gauja šķīra abus Trikātas novada galus: rietumu jeb katoļticīgo galu no austrumu jeb pareizticīgo gala. 1211. gadā ugauņi un sakalieši atkal iebruka Tālavā "un, aplaupījuši Tālivaldi Trikātā un apkārtējos novadus, sapulcējās pie Beverīnas pils" (XV, 7). Tātad Trikāta nebija Beverīna: Trikāta bija novads *(provincia)*, bet Beverīna – pils *(castrum Beverin)*. Tas arī nozīmē, ka tāda Imeras novada valsts nozīmē nemaz nebija; 1208. gadā bija tikai Imeras katoļu draudzes novads. Tāpēc arī hronists ar Imeras vārdu kādas 20 reizes apzīmē upi un 4 reizes – draudzes novadu.

Pils atrašanās vietas noteikšanai vienmēr citē hronikas 14. nodaļas 8. paragrāfu: "igauņi .. atkāpās no Cēsu pils, pārgāja pār Gauju un nakti atpūtās, gulēdami pie ezera, kas atrodas pie Beverīnas ceļa. Bet Cēsu brāļi un Kaups ar lībjiem un latgaļiem viņiem no rīta sekoja, apmetās pie tā paša ezera brokastot un izsūtīja pa priekšu karaspēka izlūkus un sargus, no kuriem daži atgriezušies ziņoja, ka igauņi aizgūtnēm bēgot pār Imeru." Tā kā Cēsis atrodas Gaujas kreisajā krastā, tad Beverīnas ceļam un Beverīnai bija jāatrodas labajā krastā.

Pie kāda ezera igauņi pārgulēja nakti, un kur Cēsu zobenbrāļi brokastoja? Un kur gāja Beverīnas ceļš?[84]

Manuprāt, starp Cēsīm un Imeras upi ir tikai viens vērā ņemams ezers – tag. Vaidavas ezers. Pie Cēsīm, šķiet, arī iesākās Beverīnas ceļš; šis ceļš tālāk veda pāri Imerai, pār kuru bijis tilts (XXVII, 1), un aizgāja uz Sakalu Igaunijā; tātad Beverīnas ceļš bija to laiku lielceļš jeb tālsatiksmes ceļš. Jādomā, ka Beverīnas ceļš no Cēsīm pāri Imerai bija īsākais ceļš, jo igauņi, atkāpdamies no Cēsīm, "aizgūtnēm bēga" taču pa īsāko ceļu. Šim pieņēmumam par labu runā cits igauņu atkāpšanās apraksts no Cēsīm 1223. gadā, kad zobenbrāļi sekoja igauņiem pa ceļu, kas gāja gar Gauju,[85] bet "ienaidnieki bija atkāpušies pa citu ceļu, kas ved uz baznīcu Imeras tuvumā" (XXVII, 1); tā bija Indriķa baznīca. Igauņi "no rīta devās tālāk uz Imeru", un tad "pa otru ceļu no sāniem ieradās kristieši", t.i., vāci, nākdami gar Gauju, un iebruka igauņu rindās pie Imeras.

Tagad ir zināms, ka apvidū, ko dažkārt sauc par Imeras novadu, atrodas divi pilskalni: Vaidavas pilskalns Vaidavas ezera ziemeļu galā un Cimpēnu pilskalns tag. Kocēnu pag. Imeras augšteces kreisajā krastā.[86] Tātad vienam no tiem ir jābūt Beverīnai. Tā kā nevienā no tiem nav izdarīti plaši arheoloģiskie izrakumi, tad arheologi te atbildi nevar dot. Tāpēc jāgriežas pie paša pils nosaukuma *Beverin*, par kuru Ē. Mugurēvičs saka, ka tas ir "latīnizēts, viduslejasvācu valodas ietekmē pārveidots latgaļu pils Bebrīnas nosaukums".[87] Tas nozīmē, ka Beverīnas latviskais vārds ir saistīts ar bebriem, upju dzīvniekiem, kas taisa migas upju krastos un aizsprosto ūdens teci. Abi minētie pilskalni atrodas pie ūdeņiem, un tikai plašos arheoloģiskos izrakumos varētu noteikt, kur bija Beverīna. Ja tā būtu Cimpēnu pilskalns, tad Beverīnas ceļš vestu no Cēsīm gar Vaidavas ezera dienvidu galu uz Beverīnu un tālāk pāri Imeras upei.

Lokalizējuši Beverīnu Gaujas labajā krastā, atgriezīsimies pie "Indriķa hronikas" 11. nodaļas 7. paragrāfa frāzes *cum aliis Letigallis de Tholowa* nozīmes. Tā kā Beverīna atradās Gaujas labajā krastā, t.i., Tālavas rietumu galā, tad "pārējie" Tālavas latgaļi, kas bija pareizticīgi, varēja dzīvot tikai Gaujas kreisajā krastā, tātad – Trikātā. Tāpēc arī Ā. Feldhūna tulkojumā "kopā ar citiem, Tolovas latgaļiem, pakļauties .." komati ir nevietā ielikti, jo to lietošana rāda, ka pie Imeras dzīvojošie latgaļi netika uzskatīti par tālaviešiem.

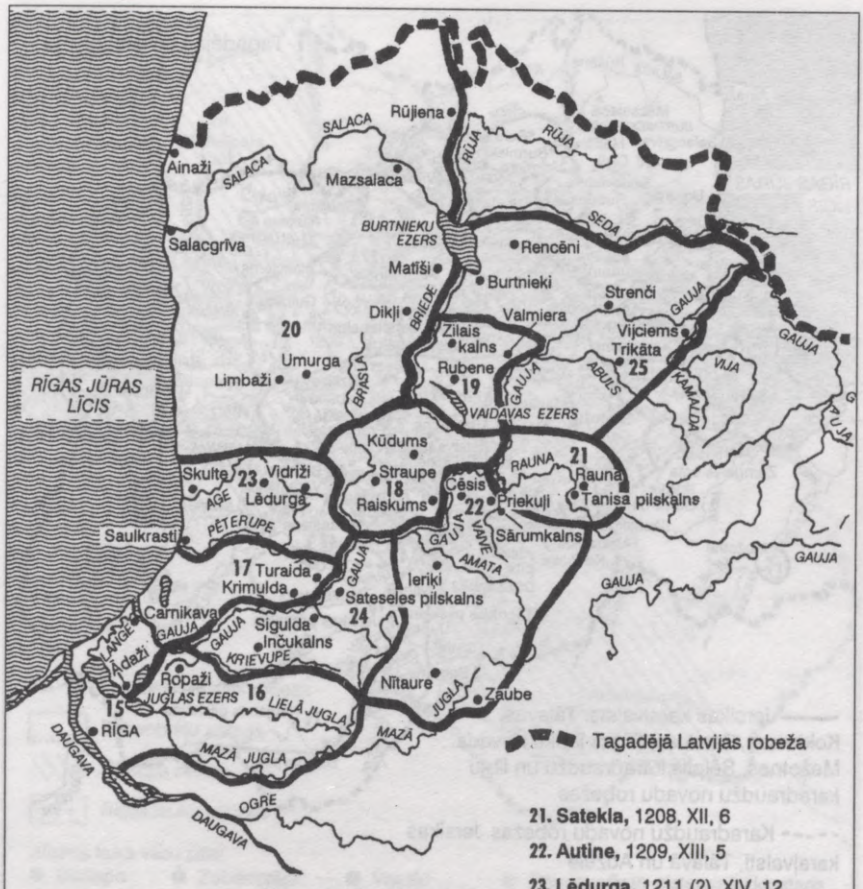

Gadaskaitlis rāda laiku, kad pils pie Gaujas nonāca vācu varā; romiešu un arābu cipari – pamatojums „Indriķa hronikā", „Atskaņu hronikā", SLVA – „Senās Latvijas vēstures avoti"

XXX. Gaujas ceļa pakļaušana

Tā kā Tālivalža rezidence Beverīna *(Thalibaldus de Beverin)* atradās Gaujas labajā krastā, t.i., Tālavas rietumu galā, un tā gala iedzīvotāji 1207. gadā vēl bija pagāni, ko tikai 1208. gadā kristīja katoļticībā – hronists nesaka, ka katolizēšanas darbam būtu izrādīta pretestība, – tad tas nozīmē, ka imerieši tikuši kristīti ar Tālivalža piekrišanu vai vismaz ziņu.

Šajā sakarā arī jāpievērš uzmanība vārdiem, ko, pēc Indriķa atstāstījuma, 1225. gadā teicis pāvesta vicelegāts Livonijā Vilhelms no Modenas, uzrunājot Cēsu latgaļus, – Vilhelms "uzslavēja to [latgaļu] uzticību un

XXXI. Bīskapa Alberta episkopāta laikā (1199–1229) iekarotā Senlatvija

1. Daugavgrīva, 1205, IX, 7
2. Rīga, 1200, IV, 5
3. Mārtiņsala, 1206, X, 9
4. Zemgales osta, 1200, IV, 7
5. Ikšķile, 1184, I, 3
6. Lielvārde, 1207, X, 13
7. Aizkraukle, 1205, IX, 9
8. Koknese, 1207, XI, 2
9. Sēlpils, 1207, XI, 16

Jersikas karaļvalsts C

10. Jersikas pilskalns, XIII, 4
11. [Naujenes pilskalns] – par to ir ziņas tikai pēc Alberta laika
22. Autine, 1209, XIII, 5
36. Cesvaine, 1209, SLVA, 51
37. Alene, 1211, SLVA, 63
38. Zerdene, 1211, SLVA, 63
39. Nigaste, 1211, SLVA, 63
40. Mārciena, 1213, SLVA, 71
41. Varka, 1226, SLVA, 129
42. Liepene, 1211, SLVA, 63
43. Asote, 1211, SLVA, 63
44. Bebrene, 1211, SLVA, 63

Jersikas karaļvalsts austrumu robeža nekur nav dokumentēta, un nav zināms, kā Jersikas austrumi nonāca vācu varā.

15. Ādažu ordeņa pils (?)
16. Ropaži, 1205, IX, 3
17. Turaida, 1206, X, 9
18. Idumeja, 1206, X, 15
20. Metsopole, 1207, XI, 2
23. Lēdurga, 1211 (?), XIV, 12
24. Satesele, 1212, XVI, 4

Tālava A

19. Imera, 1208, XI, 7
21. Satekla, 1208, XII, 6
25. Trikāta–Burtnieki, 1214, XVIII, 3
26. Vijciems, 1224, SLVA, 106
27. Smiltene, 1224, SLVA, 106
28. Gulbene, 1224, SLVA, 106
29. Piebalga, 1224, SLVA, 106
30. Dzērbene, 1224, SLVA, 106

Adzele B

31. Gaujiena, 1224, SLVA, 106
32. Bērzpils, 1224, SLVA, 106
33. Purnava, 1224, SLVA, 106
34. Abrene, 1224, SLVA, 106
35. Ābelene, 1224, SLVA, 106

D Mežotne, 1219, XXIII, 3; 1200, XXIII, 8
E Rīgas lauku novads, 1225, SLVA, 117; 1226, SLVA, 122
F Daugavgrīvas klostera zeme, 1226, SLVA, 124

XXXII. Alberta laikā iekarotās Senlatvijas sadalīšana

1. Daugavgrīvas cisterciešu klostera zeme, F, 1226, SLVA, 124
2. Rīgas pilsēta, 1200, IV, 5, bīskapam; 1226, SLVA, 128, Rīgas pilsētai
Rīgas lauku novads, E, 1225, SLVA, 117; 1226, SLVA, 122
3. Mārtiņsala, 1206, X, 9, bīskapam
4. Zemgales osta, 1200, IV, 7, bīskapam
5. Ikšķile, 1184, I, 3, bīskapam; 1201, V, 1, vasalim
6. Lielvārde, 1201, V, 1, vasalim
7. Aizkraukle, 1205, IX, 9; 1207, X, 14; SLVA, 61, zobenbrāļiem
8. Koknese, 1207, XI, 2; 1208, XI, 8, bīskapam; 1209, XIII, 1, vasalim
9. Sēlpils, 1207, XI, 3; 1208, XI, 6; 1219, SLVA, 90, bīskapam
15. Ādažu ordeņa pils (nocietinātas dzirnavas)?
16. Ropaži, 1205, IX, 3; 1207, XI, 3; 1210, SLVA, 54, zobenbrāļiem
17. Turaida, 1206, X, 10; 1207, XI, 3; 1210, SLVA, 54, bīskapam
18. Idumeja, 1206, XI, 2; 1207, XI, 3; 1210, SLVA, 54, bīskapam
20. Metsepole, 1207, X, 14; XI, 3; 1210, SLVA, 54, bīskapam
23. Lēdurga, 1207, XI, 3; 1210, SLVA, 54; 1211(?), XIV, 2, bīskapam
24. Satesele, 1207, XI, 3; 1210, SLVA, 54; 1212, XVI, 4, zobenbrāļiem

Jersikas karaļvalsts C

10. Jersikas pilsnovads, 1209, SLVA, 51, karalim Visvaldim
Jersikas pils, 1224, SLVA, 107, vasalim [11. Naujene=Vecdaugavpils, ap 1275, AH, 8180–8193, Livonijas ordenim]
22. Autine, 1211, SLVA, 63, 64, bīskapam; 1213, SLVA, 71, zobenbrāļiem
36. Cesvaine, 1211, SLVA, 63, 64, zobenbrāļiem; 1213, SLVA, 71, bīskapam
37. Alene, 1211, SLVA, 63, 64; 1213, SLVA, 71, zobenbrāļiem
38. Zērdene 1211, SLVA, 63, 64, zobenbrāļiem; 1213, SLVA, 71, bīskapam
39. Nigaste 1211, SLVA, 63, 64, zobenbrāļiem; 1213, SLVA, 71, bīskapam
40. Mārciena, 1213, SLVA, 71, bīskapam
41. Varka, 1226, SLVA, 129, bīskapam
42. Liepene
43. Asote 1211, SLVA, 63, 64, bīskapam
44. Bebrene

Tālava A

19. Imera, 1208, XI, 7; 1210, SLVA, 54, bīskapam
21. Satekla, 1207, XI, 3; 1385, LGU I, 116, austrumdaļa (Rauna) bīskapam; 1207, XI, 3; 1210, SLVA, 54; 1212, XVI, 3, 6, rietumdaļa (ordeņa Gaujas koridors), zobenbrāļiem
25. Burtnicki–Trikāta, 1224, SLVA, 106, zobenbrāļiem
26. Vijciems
27. Smiltene
28. Gulbene 1224, SLVA, 106, bīskapam
29. Piebalga
30. Dzērbene

Adzele B

31. Gaujiena, 1224, SLVA, 106, zobenbrāļiem
32. Bērzpils
33. Purnava
34. Abrene 1224, SLVA, 106, bīskapam
35. Ābelene

Mežotne D, 1219–1259, XXIII, 3; 1220, XXIII, 8, zobenbrāļiem*

* Var būt dažādās domās, kam īsti piederēja vācu okupētā Mežotnes karadraudze.

nelokāmību, jo viņi no brīvas gribas un bez kādām kara jukām pirmie bija pieņēmuši kristīgo ticību un pēc tam nekad nebija aptraipījuši kristietības sakramentus" (XXIX, 3).[88]

A. Švābe,[89] Ē. Mugurēvičs[90] un M. Auns[91] pieņem, ka Tālivaldis – tāpat kā viņa dēli Trikātas novadā – bijis pareizticīgs un miris pareizticīgs. Bet vai pareizticīgs valdnieks atļautu savā zemē brīvi sludināt katoļticību?

Ko par Tālivalža ticību saka hronists Indriķis? Nekā! Bet par 1215. gadu Indriķis stāsta, ka igauņi sagūstījuši Tālivaldi Trikātā un, tā kā viņš atsacījies atdot igauņiem "savu un arī savu dēlu naudu" (XIX, 3), igauņi viņu "cepināja kā zivi, kamēr tas izlaida garu un nomira". Un ko tad hronists saka par Tālivaldi: *Et quia christianus fuit et de fidelium Lettorum numero, speramus animam ipsius lete pro tanto martyrio in eterna leticia in sanctorum martyrum societate gaudere* ("Un, tā kā viņš bija kristietis un viens no uzticīgajiem latgaļiem, tad ceram, ka viņa dvēsele par tik lielām mocībām laimīgi bauda mūžīgo prieku svēto mocekļu saimē"). Tātad Tālivaldis bija kristietis un moceklis, kura dvēsele "laimīgi bauda mūžīgo prieku svēto mocekļu saimē". Vai tā katoļu priesteris rakstītu par pareizticīga latviešu kunga nāvi? Manuprāt, Tālivaldis pirms 1208. gada bija pagāns, kas, tāpat kā viņa imerieši, praktizēja zīlēšanu, lai no saviem dieviem izzinātu to gribu, bet 1208. gadā līdz ar visu Beverīnas jeb Imeras apvidu pārgāja katoļticībā un mira kā katolis, jo katoļu priestera acīs tikai katolis var būt ticības moceklis un baudīt "mūžīgo prieku svēto mocekļu saimē".[92] Un savam tēvam, Beverīnas un Tālavas kungam, 1214. gadā sekoja viņa dēls Trikātas kungs Ramēķis ar saviem brāļiem, pārejot katoļticībā. Tikai pieņemot Tālivalža pāriešanu katoļticībā, var izskaidrot imeriešu kristīšanu 1208. gadā bez pretestības *(cujus regio, ejus religio!)*, Indriķa apmešanos Imerā un baznīcas celšanu. Tas arī nozīmē, ka Tālivaldis bija Indriķa draudzes novada (*parochia*, XIV, 12) katoļticīgs laicīgs zemes kungs, tāpēc arī hronists viņam veltījis tik sirsnīgus un labvēlīgus atvadvārdus pēc miršanas mocekļa nāvē.

Bet hronikā atrodamas vēl citas netiešas liecības par Tālivalža katoļticību.

Vāci, lībji un latgaļi hronikā kādas trīs reizes (1208. g. divreiz, XII, 6; tad 1212. g. janvārī, XV, 7) sapulcējās pie Beverīnas pils, lai dotos sirojumos uz Igauniju. Vai tiešām vāci būtu izvēlējušies pulcēšanās vietu pie pareizticīga latgaļu kunga pils? Tāpat zobenbrāļu mestrs Venno no Cēsīm 1208. gada rudenī devās palīgā beverīniešiem (XII, 6), tāpēc būtu gaužām ačgārni pieņemt, ka beverīnieši bijuši katoļticīgi, bet viņu kungs pareizticīgs.

Pats Tālivaldis Indriķa laikā laikam gan būs bijis jau vecs vīrs, jo nekur hronikā nav teikts, ka viņš būtu piedalījies kādā kaujā vai sirojumā; pat uz Rīgu pēc vācu palīdzības devās Tālivalža Beverīnas pils vecākie Dots un Paike; arī uz Igauniju sūtniecībā devās Tālivalža ziņnesis. Tāpat Beverīnas pili aizstāvēja Sateklas kungs Rūsiņš un Autines kungs Varidots, kopā cīnoties ar beverīnieti Roboamu. Arī hronists – katoļu priesteris – Indriķis lūdza

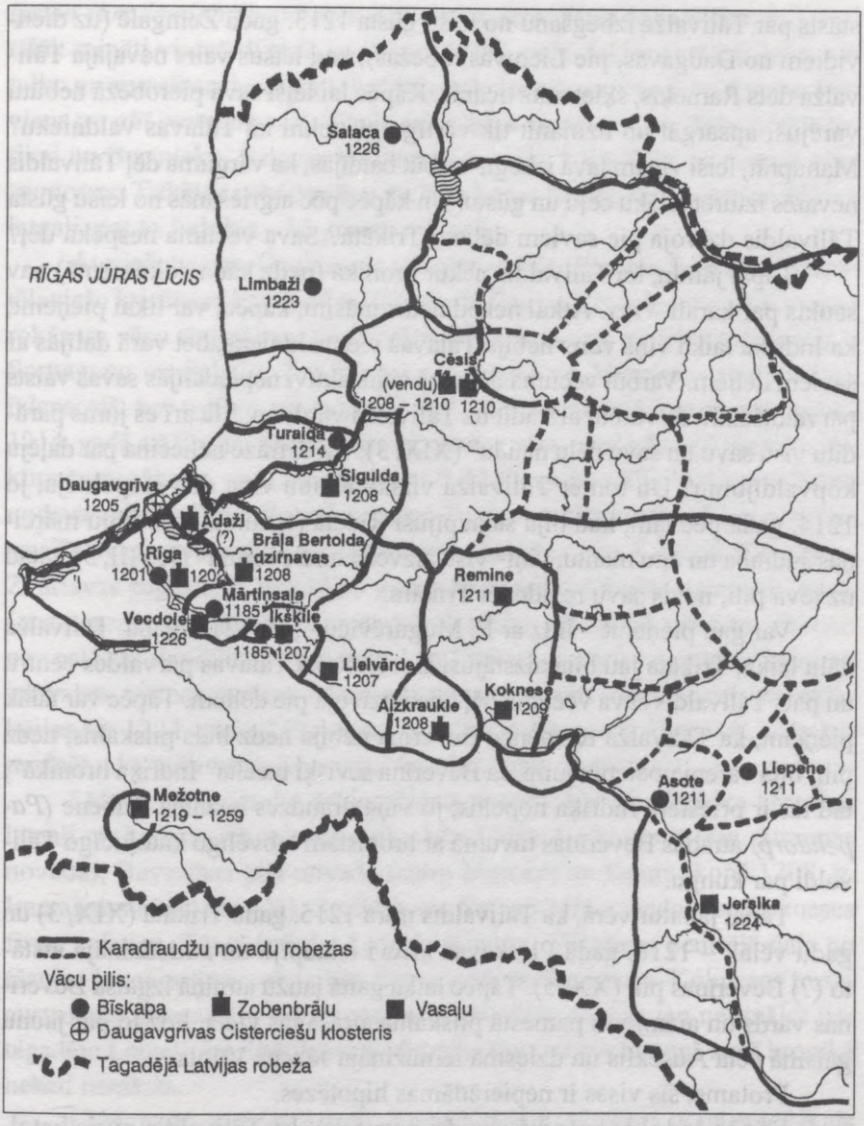

XXXIII. Alberta laika vācu pilis

Dievu par Beverīnas pili, skandinādams kādu mūzikas instrumentu (XII, 6); taču ne par pareizticīga valdnieka pili! Tāpat jāaizrāda, ka hronists nedēvē Beverīnu par krievu pili, kā viņš sauc Jersiku un Koknesi (kurās valdīja pareizticīgi kungi).

Runājot par Tālivalža pēdējiem trim mūža gadiem, hronists min viņa gūstītājus – 1213. gadā leišus, 1215. gadā igauņus. Bet nevienā gūsta gadījumā Indriķis nerunā par Tālivalža cīņu ar gūstītājiem, kā viņš raksta par citu beverīniešu – Roboama (XII, 6) un Veka (XXI, 3) varonīgo cīņu ar uzbrucējiem. Kāpēc Tālivaldis necīnījās ar saviem gūstītājiem? Arī Indriķa

stāsts par Tālivalža izbēgšanu no leišu gūsta 1213. gadā Zemgalē (uz dienvidiem no Daugavas, pie Lietuvas robežas), kad leišus vairs nevajāja Tālivalža dēls Ramēķis, šķiet maz ticams. Kāpēc lai leiši savā pierobežā nebūtu varējuši apsargāt un uzmanīt tik vērtīgu gūstekni kā Tālavas valdnieku? Manuprāt, leiši viņam ļāva izbēgt; varbūt baidījās, ka vārguma dēļ Tālivaldis nevarēs izturēt tālāku ceļu un gūstu. Un kāpēc pēc atgriešanās no leišu gūsta Tālivaldis dzīvoja pie saviem dēliem Trikātā? Sava vecuma nespēka dēļ?

Tāpat jāmin, ka Tālivaldis nekur hronikā (nedz kādā dokumentā) nav saukts par karali – *rex*. Atkal nekad neuzzināsim, kāpēc; var tikai pieņemt, ka Indriķa laikā viņš vairs nebija Tālavas vienvaldnieks, bet varā dalījās ar saviem dēliem. Varbūt vecuma dēļ viņš vairs aktīvi nepiedalījās savas valsts pārvaldīšanā? Te varētu aizrādīt uz Tālivalža vārdiem: "Ja arī es jums parādītu visu savu un savu dēlu naudu" (XIX, 3); vai šī frāze neliecina par daļēju kopvaldījumu? Un tomēr Tālivalža virskundzību viņa dēli respektēja, jo 1214. gadā pēc tam, kad bija salaupījuši Ridalā (Igaunijā) trīs lībju mārciņas sudraba un citu mantu, viņi "visu aizveda uz Beverīnu" (XVIII, 5), tātad uz tēva pili, nevis savu rezidenci Trikātu.

Var gan pieņemt – līdz ar Ē. Mugurēviču –, ka 1214. gadā, Tālivalža dēlu laikā, Trikāta jau bija aizstājusi Beverīnu kā Tālavas pārvaldes centru un pats Tālivaldis sava vecuma dēļ bieži dzīvoja pie dēliem. Tāpēc var tālāk pieņemt, ka Tālivalža rezidence Beverīna nebija nedz liels pilskalns, nedz pilij bija vareni nocietinājumi. Ja Beverīna sevišķi izcelta "Indriķa hronikā", tad tas ir priestera Indriķa nopelns, jo viņa draudzes baznīca Rubene *(Papendorp)* atradās Beverīnas tuvumā ar hronistam labvēlīgo katoļticīgo Tālivaldi par kungu.

Tāpat jāpatur vērā, ka Tālivaldis mira 1215. gadā Trikātā (XIX, 3) un gadu vēlāk – 1216. gadā Pleskavas krievi izlaupīja un nodedzināja atstāto (?) Beverīnas pili (XX, 5). Tāpēc laika gaitā ļaužu atmiņā izgaisa Beverīnas vārds un aizmirsās pamestā pilskalna atrašanās vieta, līdz to par jaunu gaismā cēla Auseklis un dziesmā iemūžināja Jāzeps Vītols.

Protams, šīs visas ir nepierādāmas hipotēzes.

Kāpēc Indriķis hronikā skaidri nepasaka, ka Tālivaldis miris katoļticīgs? Vissaprātīgāko atbildi laikam var atrast vēsturnieka M. Auna vārdos – "Indriķis daudz ko nemin",[93] ko mēs vēlētos zināt.

Līdz ar Tālivalža kristīšanos katoļticībā 1208. gadā vācu varā pārgāja Tālavas rietumu gals jeb Beverīnas pils novads; līdz ar Ramēķa pāriešanu katoļticībā 1214. gadā vācu rokās nonāca arī plašais Trikātas un Burtnieku novads. Un šī tad ir hronista Indriķa Tālava – zemes abpus Gaujas vidusteces. Ja nebūtu saglabājusies 1224. gada Tālavas dalāmā grāmata,[94] mēs pat nezinātu, ka pie Tālavas valsts piederēja arī Gulbenes un Piebalgas novads, jo Tālava uz austrumiem no Trikātas Indriķim bija *terra incognita*. Tikai 1224. gadā, kad bīskaps Alberts apmainīja dažus zemes gabalus ar zobenbrāļiem, Indriķis tika turp aizvests (*Rodolfus de Nu .. et frater Helmericus*

ipsum cum domino Theodorico de Rope induxerunt in bona,villas scilicet,[95] tālāk minēti vietvārdi tādā secībā kā 1224. gada dokumentā), laikam par tulku un apmaiņas liecinieku (Indriķis dokumentā nav vārdā saukts, bet bija viens no *alii quam plures*). Tāpēc arī Indriķa zināšanas par Tālavu attiecas tikai uz Burtnieku, Salacas un Imeras novadu.[96] Kā Tālavas novadi austrumos no Trikātas nonāca vācu varā un kādas ticības bija Austrumtālavas latgaļi, par to Indriķis – kā parasti – klusē.

Atgriežoties pie Gaujas ceļa izlaušanas, būs jāliecina, ka līdz ar Imeras tālaviešu kristīšanu katoļticībā 1208. gadā Gaujas labais krasts nonāca vācu rokās un vācu tirgotājiem tika atvērts Beverīnas ceļš uz Rietumigauniju – Sontaganu un Sakalu. Tas gan uz ziemeļiem no Valmieras vairs nebija ūdensceļš, bet pajūgu vai ragavu ceļš.[97] Ar Ramēķa pāriešanu katoļticībā 1214. gadā arī Gaujas kreisais krasts nonāca vācu varā līdz ar Trikātas ceļu, kura turpinājums veda uz Pleskavu.[98] 1224. gada jūlijā bīskaps Alberts nodeva zobenbrāļiem Ramēķa zemes Trikātā un Burtniekos,[99] bet paturēja sev Tālavas austrumu novadus Gulbeni, Piebalgu, tag. Lizuma, Cirgaļu un Zvārtavas pagastu.[100] Bet 1224. gadā tika sadalīta Adzeles zeme jeb valsts (*terra, que Agzele dicitur*[101]); par Adzeli zinām vēl mazāk nekā par Tālavu; nav pat īstas skaidrības, vai Adzele bija Tālavas pavalsts vai patstāvīga zeme jeb valsts; vismaz neviens Adzeles kungs nav minēts vārdā. Ja nebūtu saglabājies šis 1224. gada Tālavas un Adzeles dalīšanas dokuments, mēs pat nezinātu, ka tāda zeme jeb valsts Adzele vispār pastāvējusi.

Līdz ar šo atzinumu arī iespējams noteikt, kas bija Indriķa hronikas latgaļi un Latgale. Hronista Indriķa latgaļi dzīvoja Idumejā (tag. Straupes novadā), Beverīnas pils novadā (starp Idumeju un Gauju, kopš 1208. g. Imeras draudzes novadā), Sateklas un Autines pils novados un Kokneses firsta valstiņā. Tātad Indriķa Latgale bija tag. Vidzemes centrālā daļa no Gaujas lejteces trases rietumos līdz apmēram Smiltenes–Kokneses trasei austrumos un neskāra Vidzemes austrumu daļu, nemaz jau nerunājot par tagadējo Latgali, kur Indriķis nekad nebija bijis un par ko viņš savā hronikā nekad neraksta.

1224. gadā, sadalot Adzeli, Rīgas bīskapa valdīšanā nonāca vēlākais Abrenes un Ludzas apr., bet zobenbrāļu rokās – Gaujienas un Alūksnes novads.[102] Līdz ar to vācu resp. zobenbrāļu varā nonāca Rīgas–Alūksnes jeb arī Kokneses–Alūksnes ceļš caur Ugauniju (vēlāko Tērbatas bīskapiju) uz Pleskavu,[103] kas, tāpat kā Beverīnas ceļš, bija pajūgu ceļš (XI, 7).

1224. gads ir ļoti nozīmīgs Senlatvijas un Baltijas vācu kolonijas vēsturē, jo tad ne vien tika sadalīta Tālava un Adzele, ar ko visa Austrumlatvija bija nonākusi vācu varā, bet vāciem izdevās arī salauzt igauņu pretestību un pakļaut savai kundzībai visu Igauniju (XXVIII, 1, 2, 9).[104] Tāpēc arī Indriķis, sākot savu hroniku par 1225. gadu (29. nodaļu), varēja mierīgi teikt: "Sākās bīskapa divdesmit septītais gads, un nu Livonijā bija miera un klusuma laiki."

Tātad Daugavas ūdensceļa, Jersikas, Kokneses un Sēlijas pakļaušana vāciem aizņēma 9 gadus (līdz 1209. g.), bet Ziemeļvidzemes – Gaujas lībju, Idumejas, Tālavas, Adzeles, kā arī Igaunijas – 24 gadus. Ņemot vērā viduslaiku transporta un satiksmes iespējas, tas bija gaužām īss laiks; un viss tika paveikts vienas personas – bīskapa Alberta episkopāta laikā.

Vai vāci vieni paši tikai saviem spēkiem panāca tirdzniecības ceļu izlaušanu no Rīgas uz Pleskavu un Polocku? Vai vāci vieni paši iekaroja Austrumlatviju un Igauniju?

Latgaļi un lībji dodas krustakarā

Nav zināms, vai Salas, Kokneses, Lielvārdes, Turaidas, Sateseles, Autines, Sateklas un Tālavas iezemiešu kungi, kapitulējot vāciem, noslēdza kādu padošanās līgumu; visdrīzāk padošanās notikusi mutvārdiem, ar kristīšanos, ar zvērestu, ar ķīlnieku došanu un priesteru un soģu uzņemšanu (I, 5). Ja kāds padošanās līgums ir slēgts, tad tas nav saglabājies; tas arī nozīmē, ka nav zināmi padošanās noteikumi. Tomēr no Indriķa iezemiešu pakļaušanas aprakstiem izlobāmi trīs vācu noteikumi (bez kristīšanās, priesteru un soģu uzņemšanas): 1) pakļautajiem iezemiešiem bija jāuzņemas kristietības jūgs, t.i., jāmaksā desmitā tiesa, 2) jāpiedalās vācu organizētos un vadītos krustakaros pret vēl nepakļautām maztautām, 3) jādod ķīlnieki kā garants savu uzņemto saistību un vācu diktēto noteikumu pildīšanai. Šajā nodaļā sīkāk aplūkoti padošanās noteikumu divi laicīgie aspekti: iezemiešu piedalīšanās krustakaros un ķīlnieku došana.

Protams, vienmēr var jautāt: vai vācu iesauktos latgaļu un lībju karotājus, kas piedalījās vācu organizētajos krustakaros, var uzskatīt par krustakarotājiem?

Vispirms jāteic, ka 1199. gada 5. oktobrī pāvests Inocents III izdeva bullu, aicinot sakšu un vestfāļu kristiešus doties krustakarā pret Lībjzemes pagāniem.[105] Šis pāvesta aicinājums tad arī deva legālo pamatu vāciem organizēt krustakarus pret lībjiem, latgaļiem, sēļiem un igauņiem, un ar Lībjzemi laika gaitā saprata ne vien bīskapa Meinarda darbalauku lībju apdzīvotajos novados, bet visu vēlāko Livoniju. Ko vāci drīkstēja iesaistīt par saviem karabiedriem jeb līdzkarotājiem, tas Inocenta bullā nav teikts, bet tā bija spēkā visu bīskapa Alberta episkopāta laiku. Līdz ar to visi, kas piedalījās vācu organizētajos krustakaros pret Baltijas maztautām, kļuva par krustakarotājiem, vienalga, vai tie bija firsti, bruņinieki, tirgotāji, grēku izpircēji, laimes meklētāji, sakši, vestfāļi, dāņi, latgaļi, lībji, igauņi, vai tie devās karā zirga mugurā vai kājām – tos visus pāvesta Inocenta III krustakaru bulla pilnvaroja doties cīņā pret pagāniem, lai tos pievērstu katoļticībai.

Ko tad pāvesti aicināja piedalīties krustakaros? Atbilde meklējama krustakaru ierosinātāja pāvesta Urbāna II krustakaru spredikī 1095. gadā Klermontā. Pāvests aicināja doties krustakarā "vīrus no ikkatras kārtas, bruņiniekus, tāpat kājniekus, bagātos un nabagos".[106] Tiesa, kauju smagumu nācās izcīnīt zirgos auļojošiem, bruņās tērptiem bruņiniekiem, bet viņiem līdzi devās kājnieki: tirgotāji, kalpotāji un vienkāršie iesauktie pavalstnieki. Tā Askalonas pilsētas (Palestīnā) ieņemšanā piedalījās 9000 kājnieku un tikai 1200 jātnieku (bruņinieki).[107] Mēs nezinām, vai iesauktie latgaļi un lībji devās karā līdzi vāciem zirgos vai kājām, vai abējādi, bet mēs zinām, ka lībji un latgaļi, kaut iekaroti, bija brīvi ļaudis, nevis dzimtļaudis. Kā brīvniekiem latgaļiem un lībjiem bija tiesības nēsāt ieročus, viņi varēja pārvietoties no vietas uz vietu, un tāpēc pēc analoģijas viņus var pielīdzināt tiem kājniekiem, kas devās krustakarā uz Svēto Zemi. Tiesa, pāvestu uztverē neviens nebija spiests doties krustakarā; bet pāvesti savas krustakaru bullas adresēja krustakaru vadoņiem jeb krustnešiem, un, ko iesaistīt savu karotāju pulkā, tā bija katra ar krustu apzīmētā karotāja darīšana – to pāvesti vairs neregulēja.

Vai Senlatvijas kristītos iezemiešus, kas piedalījās nekristīto iezemiešu pievēršanā katoļticībai, var saukt par krustakarotājiem?

1207. gada decembrī pret Lībjzemē iebrukušajiem leišu pagāniem vāci mobilizēja "un apziņoja visus lībjus un latgaļus", piedraudēdami: "Ikviens, kas neizies un nesekos kristiešu karaspēkam, tiks sodīts ar trim mārkām [ap 600 g sudraba]" (XI, 5). Tātad kristītie iezemieši tika iesaukti cīņai pret pagāniem: tas ir krustakarš, un tā dalībnieki ir krustakarotāji. 1208. gada janvārī vāci atkal sūtīja "ziņnešus pa visu Lībjzemi un Latgali, kas jau bija pievienojušās kristīgajai ticībai, un visus aicināja uz karagājienu" pret sēļiem Sēlpilī (XI, 6).

Vai var būt skaidrāka liecība par šo hronista ziņu, ka kristītie iezemieši devās krustakarā pret nekristītajiem? Un vai katoļticībai pievērstiem latgaļiem un sēļiem bija izvēle iet vai neiet? Hronists dod arī atbildi uz šo jautājumu: "Visus [lībjus un latgaļus] pārņēma bailes, un viņi paklausīja un gāja" (XI, 5).

1206. gadā Indriķa hronikā atrodamas pirmās ziņas par pakļauto un katoļticībai pievērsto iezemiešu piedalīšanos vācu organizētos krustakaros pret vēl nepakļautiem iezemiešiem: 4. jūnijā "spēcīgākie vāci ar saviem Rīgas lībjiem apbruņojās un .. piestāja pie Salas pils" (X, 8). Hronists gan nekā tuvāk nestāsta par Rīgas lībju cīņām, tomēr viņu piedalīšanās vācu vadītajā akcijā pret pagānu saliešiem ir nenoliedzama.

1207. gadā hronikā arvien biežāk parādās liecības par lībju un latgaļu iesaukšanu vācu karagājienos. Tā decembrī Turaidā bija iebrukuši leiši, un Rīgas vāci nolēma aizturēt viņus pie Lielvārdes, tāpēc "apziņoja visus lībjus un latgaļus" un, piedraudot ar 3 mārkām soda, piespieda tos doties pret leišiem (XI, 5). Tātad vāciem jau 1207. gadā bija tik liela militāra vara pār kristītiem iezemiešiem, ka varēja viņus mobilizēt un sodīt tos, kas mobilizācijas pavēlei neklausīja. Jāpieņem, ka iesaukšanas pavēle tika nodota

iezemiešu vecākajiem, kas droši vien savus mobilizētos karavīrus arī vadīja cīņā. Vai vāciem šajā laikā bija arī kādi saraksti par iezemiešu karavīriem?

1208. gada janvārī vāci atkal "sūtīja savus ziņnešus pa visu Lībjzemi un Latgali, kas jau bija pievienojušās kristīgai ticībai, un visus aicināja uz karagājienu" pret neticīgajiem sēļiem Sēlpilī. Uzvarētie sēļi paklausības garantēšanai bija spiesti dot ķīlniekos savus dēlus (XI, 6). Ja vāci varēja sūtīt ziņnešus, tad tas rāda, ka viņiem jau bija zināmas vietas, kur tos sūtīt. Vai tie bija jau pakļauto ciemu vecākie?

1208. gadā sākās arī vācu un Senlatvijas iezemiešu kopīgie iebrukumi Igaunijā – "tai pašā gadā [1208.] lībji, latgaļi un vāci aiznesa Svētās Jaunavas karogu uz Ugauniju"[108] (XII, 3) un nodedzināja Otepē pili (XII, 6). Ugauņi kopā ar sakaliešiem atmaksas uzbrukumā ielauzās Trikātā un aplenca Beverīnas pili, un "veselu dienu uzbruka latgaļiem, kas uzturējās tajā" (XII, 6). Šī Beverīnas aizstāvēšana ir apdzejota Ausekļa balādē "Beverīnas dziedonis", kuras vārdi izmantoti Jāzepa Vītola komponētajā kora dziesmā. Atkāpjošo igauņu vajāšanai zobenbrāļu mestrs Venno no Cēsīm iesauca "visus apkārtnes latgaļus".

1208. gadā Beverīnas latgaļi, atriebjoties igauņiem, Sateklas Rūsiņa un Autines Varidota vadībā (kur tad bija Beverīnas Tālivaldis ar pārējiem Beverīnas vecākiem?) iebruka Sakalā[109] un apkāva igauņu vīriešus, sievietes un bērnus; atceļā kara laupījumā aizveda zirgus, mājlopus un jaunavas (*puellas*[110]), "ko karaspēks šajās zemēs mēdz vienīgās saudzēt". Tad Turaidas lībju fogts sasauca vienkopus lībju un latgaļu vecākos, lai slēgtu mieru ar igauņiem (XII, 6). Tātad vāci respektēja iezemiešu vecākos un tos uzskatīja par viņu pārstāvjiem. Bet šī hronista ziņa arī liecina, ka latgaļu un lībju acīs iebrukumi Igaunijā bija sirojumu kari, nevis kari kristīgās ticības ieviešanai. Interesanti atzīmēt, ka pa beverīniešu sirošanas laiku Igaunijā viņu pili sargāja zobenbrāļi.

1209. gadā bīskaps Alberts "sasauca visus jau sen ticībai pievērstos lībjus un latgaļus un ar visiem krustnešiem un savu karaspēku virzījās pret Koknesi" (XIII, 1).

1209. gada rudenī Alberts, "sapulcējis karaspēku no visiem Lībjzemes un Latgales apgabaliem, ar rīdziniekiem, krustnešiem un visu savu tautu devās augšup pa Daugavu" pret Jersiku un nodedzināja tās pilsētu un pili (XIII, 4).

1209./1210. gada ziemā Cēsu komturs Bertolds, iesaucis Sateklas Rūsiņu un viņa latgaļus, tāpat Autines latgaļus un savus Cēsu vendus, iebruka Ugaunijā, tur slepkavoja un dedzināja visos ciemos, "sagrāba daudz kara laupījuma, aizveda līdzi sievietes un meitenes *(puellas)* un, atstādami ciemus tikpat kā tukšus, pēc lielās slepkavošanas un dedzināšanas atgriezās mājās" (XIII, 5). Tātad Autines un Sateklas latgaļi sadarbojās ar vāciem un kopīgi devās pret igauņiem.

1210. gada vasarā kurši aplenca Rīgu – un Rīgas vāciem palīgā steidzās Kaups ar saviem lībju kara draugiem, tāpat Ikšķiles vasalis Konrāds ar saviem lībjiem, kā arī Cēsu Bertolds ar latgaļiem (XIV, 5).

1210. gadā pēc Jersikas pilsētas nostiprināšanas un Daugavas ūdensceļa pakļaušanas, kuršu uzbrukuma Rīgai atsišanas un Gaujas ceļa izlaušanas cauri Latvijai sākās īstais vācu krustakarš ceļa tālākai izlaušanai uz Pleskavu un Novgorodu cauri Igaunijai. Tā pēc Rīgas aplenkuma izbeigšanas Cēsu komturs Bertolds iesauca latgaļus un lībjus un kopā ar vācu karaspēku iebruka Ugaunijā un nodedzināja Otepē pili (XIV, 6).

1210. gadā pēc igauņu uzbrukuma Cēsu vendu pilij Rīgas vāci kopā ar Cēsu zobenbrāļiem un lībjiem un latgaļiem vajāja atkāpjošos igauņus; tomēr igauņi uzbruka vēlreiz un "vajāja kā vācus, tā arī lībju un latgaļu kājniekus", un, saņēmuši tos gūstā, "cepināja dzīvus" (XIV, 8). Tātad lībju un latgaļu krustakarotāji bija kājnieki *(pedites)*.

1210. gada Ziemassvētkos Rīgas vecākie *(seniores Rigensium)* – tātad acīmredzot Rīgas namnieku vecākie – "apziņoja visu Lībjzemi un Latgali un visas pilis pie Daugavas un Gaujas, lai visi ierodas un ir gatavi atmaksāt igauņu pagāntautām" (XIV, 10). Tas nozīmē, ka krustakaru pret igauņiem organizēja Rīgas namnieki (tirgotāji), viņi varēja iesaukt jau kristītos lībjus un latgaļus pie Daugavas un Gaujas, un iesaukšanas pavēles tika nodotas pils novada vecākajiem – "ieradās zemes vecākie Rūsiņš un Kaups, kā arī Ninnus un Dabrelis". Kādiem līdzekļiem Rīgas vācu tirgotāji varēja piespiest iezemiešu pils novadu kungus sekot viņiem līdzi uz Igauniju, to hronists nesaka, bet Sontaganā[111] karaspēks nogalināja daudz tautas, "saņēma gūstā sievietes un bērnus" *(mulieres et pueros)*, sagrāba zirgus un lopus un visu nopostīja un nodedzināja (XIV, 10). Var pieņemt, ka šīs sievietes bija mātes ar saviem mazajiem bērniem.

1211. gada janvārī rīdzinieki iesauca lībjus un latgaļus, lai dotos uz Sontaganu, bet Sontaganas igauņi iebruka Metsepolē, un Cēsu Bertolds ar Rūsiņa latgaļiem devās tiem pretī (XIV, 10).

1211. gada februārī/martā rīdzinieki atkal iesauca "lībjus un latgaļus no visiem apgabaliem un pilīm un, piedraudēdami ar sodu tiem, kas neierādīšoties, un iedzīdami viņiem bailes, savāca stipru karaspēku" (XIV, 10), un "vāci, lībji un latgaļi pirmoreiz aplenca Vilandes pili Sakalā" (XIV, 11). Tā ir visskaidrākā liecība, ka vācu pakļautie lībji un latgaļi devās kopā ar vāciem krustakarā pret pagānu igauņiem; un krustakara dalībnieki – vienalga, kādas tautības, zirga mugurā vai kājniekos – ir krustakarotāji! Nākamajā teikumā – "vāci sūtīja lībjus un latgaļus izlaupīt visu apkārtējo novadu un sagādāt pārtiku un labību" – hronists atklāj, ar ko vāci piedabūja iezemiešus doties krustakarā pret igauņiem: vāci atļāva viņiem izlaupīt igauņu ciemus un mājas. Vilandes pils aplenkuma un ieņemšanas apraksts liecina, ka lībji un latgaļi bija kājnieki, jo viņi nesa kokus pils dedzināšanai, viņi dzēsa uguni, viņi siroja, izlaupīja visus ciemus. Hronists arī pasaka, kā karaspēks svešā zemē tika apgādāts ar ēdienu: pārtiku salaupīja. Un, kad aplenktajai pilij "trūka ūdens un gandrīz visi [aizstāvji] bija ievainoti", sestajā dienā igauņi padevās. Tātad izmērdēšana un aizstāvju apkaušana bija pils kapitulācijas iemesls.

1211. gada aprīlī Cēsu zobenbrāļi kopā ar Kaupu (kas acīmredzot tur dzīvoja) iebruka Sakalā, dedzināja, nogalināja vīriešus un aizveda gūstā sievietes. Sakalieši atriebdamies iebruka Burtnieku novadā (Ramēķa zemē), nogalināja vīriešus, sagrāba lopus, saņēma gūstā sievietes, bērnus un jaunavas. To pašu darīja arī ridalieši (XIV, 12).

1211. gada pavasarī rīdzinieki ar krustnešiem un Kaupu iebruka Sakalā, "nogalināja daudz vīriešu un aizveda gūstā sievietes un bērnus" (XV, 2).

1211. gadā Piedaugavas un Piegaujas lībji par savu līdzdalību krustakaros prasīja bīskapam Albertam atvieglināt nodevas – nevis atbrīvot no piedalīšanās krustakaros – un Alberts desmitās tiesas vietā noteica nodevu no katra zirga (arkla, XV, 5).

1211. gada rudenī pēc sakaliešu un ugauņu iebrukuma Autinē, Trikātā un Beverīnā Beverīnas latgaļu vecākie Dots un Paike prasīja rīdziniekiem palīdzību pret sakaliešiem – un Rīgas vāci ar Cēsu zobenbrāļiem un latgaļiem, kā arī Kaups ar sev uzticamajiem lībjiem un Metsepolē iesauktajiem lībjiem iebruka Sakalā, nogalināja vīriešus, sagūstīja visus bērnus un jaunavas (jaunas sievietes), sagrāba zirgus un lopus un "aizsūtīja lībjus un latgaļus [taču kājniekus] uz tumšajām mežu slēptuvēm, kur bija patvērušies igauņi, atrada ļoti daudz vīriešu un sieviešu un izvilka tos ar visu mantību laukā no mežiem". Ceturtajā dienā, sasnieguši Jervu, viņi aizdedzināja pili un, "sadalījuši visu laupījumu vienlīdzīgi savā starpā, priecīgi atgriezās Lībjzemē" (XV, 7). Tātad latgaļu un lībju atalgojums par piedalīšanos vācu organizētos un vadītos krustakaros pret igauņiem bija laupīšanas tiesības, dalīšanās laupījumā ar vāciem, nevis iekarotās zemes paturēšana; tā palika tikai vācu rokās.

1211. gadā Beverīnas latgaļi kādas četras reizes – droši vien vācu iedrošināti – iebruka Ugaunijā un Sakalā, "nogalināja visus vīriešus, ko dabūja rokā", un "aizveda sievietes, zirgus un lopus". Rūsiņš atriebdamies "nogalināja visus, ko sagūstīja; vienus – dzīvus cepināja, citus – citā nežēlīgā nāvē" (XV, 7).

1211. gada ziemā arī Alberta brālis Teodorihs (lajs) ar saviem kalpiem un Cēsu zobenbrāļu komturs Bertolds ar saviem brāļiem iebruka Ugaunijā, nogalināja vīriešus, "aizveda gūstā sievietes un bērnus, aizdzina zirgus un daudz lopu un sagrāba daudz mantu .. Sadalījuši savā starpā visu kara laupījumu, viņi ar gūstekņiem atgriezās Lībjzemē" (XV, 7). Tātad pēc Indriķa stāstījuma vāci – šoreiz iezemieši nav minēti – krustakara aizsegā siroja un laupīja tāpat kā latgaļi un lībji un aizveda gūstā sievietes. Kur tad zobenbrāļi un vācu bruņinieks Alberta brālis Teodorihs tās lika? Vēsturnieks var minēt divējādas atbildes: tā kā hronists katrā karagājienā uz Igauniju runā par visu vīriešu apkaušanu un sieviešu ņemšanu gūstā, tad var pieņemt, ka tā bija retoriska frāze, ko Indriķis hronikā mehāniski atkārtoja – bez faktiska satura – par katru nekristiešu apkaušanu un iznīcināšanu. Otra atbilde varētu būt: sievietes paturēja par piegulētājām un konkubīnēm jeb blakussievām.

1212. gada janvārī Livonijas bīskapi iesauca lībjus un latgaļus (pēc hronista ziņām 4000 vīru), lai kopā ar vācu bruņiniekiem, krustnešiem un zobenbrāļiem dotos krustakarā uz Jervu.[112] Šajā ekspedīcijā piedalījās ap 4000 vācu kājnieku un jātnieku. Un hronists atkal sniedz parasto stāstu: "nopostīja visu apkārtējo zemi, nodedzināja mājas un ciemus .. saķēra un nogalināja daudz pagānu, aizveda gūstā sievietes un bērnus, sagrāba daudz lopu un zirgu un [pēc septiņu dienu sirošanas] pa ledu priecīgu prātu atgriezās Lībjzemē" (XV, 7). Kā tad vāci gūsteknes un bērnus transportēja ziemā pa ledu?

1212. gada vasarā Alberts iesauca krustnešus, zobenbrāļus, rīdziniekus un vēl uzticīgos lībjus un aplenca Sateseles Dabreļa pili (XVI, 7).

1214. gadā Cēsu komturs Bertolds iesauca latgaļus, lai cīnītos pret iebrukušiem leišiem (XVII, 6).

1214. gadā Kokneses vasaļi Meinards, Jānis un Jordans kopā ar saviem latgaļiem uzbruka Jersikas pilij un to izlaupīja (XVIII, 4).

1215. gada sākumā (ziemā) Alberta vietnieks Raceburgas bīskaps Fīlips pēc apspriešanās ar lībju vecākajiem un Rīgas vāciem iesauca Piedaugavas un Piegaujas latgaļus un lībjus – pēc hronista ziņām ap 3000 vīru – un kopā ar vācu krustnešiem, tirgotājiem un zobenbrāļiem – arī kopā ap 3000 vīru – devās krustakarā pret Ridalu.[113] Par iezemiešu karagaitām hronists stāsta, ka "lībji un latgaļi, kas ir nežēlīgāki par citām tautām .. nogalināja neskaitāmi daudz tautas, nokāva arī vairākas sievietes un bērnus .. Un Tālivalža dēli salaupīja trīs lībju mārciņas [ap 25 kg] sudraba, neskaitot drēbes, zirgus un daudz cita kara laupījuma, kuru visu aizveda uz Beverīnu." Hronists vēl raksta: "sadzinuši zirgus un daudz lopu un vezdami līdz sievietes, bērnus un meitenes, ar lielu kara laupījumu [viss karaspēks] ļoti priecīgi atgriezās Lībjzemē" (XVIII, 5). Ir saprotams, ka Tālivalža dēli no Ridalas (Igaunijas rietumdaļā pie Baltijas jūras) veda kara laupījumā sudrabu, drēbes un zirgus uz Beverīnu (tātad tēva rezidenci, nevis uz Trikātu); bet, kā vāci varēja ziemā (Baltijas jūrā bijis ledus) aizvest no Ridalas lopus, sievietes, jaunavas un bērnus uz Lībjzemi, ir neizprotams. Tos taču neveda ne vilcienos, ne autobusos, bet bija jāiet kājām: govīm, aitām, nemaz nerunājot par mātēm ar maziem bērniem un jaunām meitām, šāds ceļš ziemā ir gaužām neiespējams. Tā kā Indriķis šādu lopu un sagūstīto sieviešu vešanas aprakstu atkārto neskaitāmas reizes, tad tā šķiet tikai retoriska frāze, kurai ir maza faktiska ticamība. Bez tam ko tad iezemieši un vāci ar sievietēm varēja iesākt, ja ne pārvērst par verdzenēm un konkubīnēm (blakussievām)[114]? Ja visus Indriķa aprakstus par sieviešu ņemšanu gūstā uztvertu burtiski, tad jau kādu desmit gadu laikā vācu Rīga, visa Lībjzeme un tag. Vidzemes centrālā daļa būtu pārvērsta par lielu priekamāju ar igauņu priekameitām. Tāpēc būs jāatzīst, ka ne visu, ko mēs gribētu zināt, Indriķis pasaka un ne visu, ko viņš pasaka, var atzīt par absolūtu patiesību. Tāpat pie Indriķa apgalvojuma, ka

lībji un latgaļi ir nežēlīgāki par citām tautām – te droši vien domāti vāci, jāpiebilst, ka tieši vāci sūtīja lībjus un latgaļus laupīt un slepkavot, bet paši labprāt piedalījās kara laupījuma dalīšanā.

1215. gada Lielajā gavēnī rīdzinieki izsludināja jaunu karagājienu pret Leoli Sakalā, un tajā bija jāpiedalās arī lībjiem un latgaļiem. Hronists stāsta, ka karaspēks iebruka Leoles pilī, visu izlaupīja, "izveda laukā zirgus, liellopus un visus sīklopus .. un, to sadalījis savā starpā, priecīgi atgriezās Lībjzemē" (XVIII, 7). Kā ziemā (martā) no Leoles (Igaunijas vidienes) varēja atdzīt liellopus un aitas, to hronists nepasaka, tāpēc būs atkal jāteic, ka ne jau visam var ticēt, ko Indriķis raksta.

1215. gadā Kokneses vasalis Meinards ar saviem bruņiniekiem un latgaļiem uzbruka Jersikas Visvaldim, bet ar leišu palīdzību viņi tika sakauti (XVIII, 9).

1215. gada vasarā ugauņu sirotāji nomocīja Trikātā uz uguns Tālavas kungu Tālivaldi, tāpēc viņa dēli Ramēķis un Drivinalds ar saviem radiem un kara draugiem, kā arī Cēsu zobenbrāļiem atriebdamies "iebruka Ugaunijā, izlaupīja visus ciemus un pielika tiem uguni .. sadedzināja dzīvus visus vīriešus[115] .. nodedzināja visas igauņu pilis .. to sievas un bērnus viņi aizveda sev līdzi gūstā, aizdzina zirgus un lopus, sagrāba daudz kara laupījuma" (XIX, 3).

1215. gada vasarā pēc hronikas ziņām (Tālavas?) latgaļi kādas deviņas reizes iebruka Ugaunijā, lai atriebtu Tālivalža nāvi. Un hronists nekavējas aprakstīt latgaļu nežēlību: "nogalināja visus vīriešus, aizrāva sievietes un bērnus gūstā. .. ar deviņiem karapulkiem nopostījuši zemi, to bija vērsuši postažā un tuksnešainu, tā ka tur vairs nebija atrodami ne cilvēki, nedz pārtika .. Tālivalža dēli jau varēja saskaitīt vairāk nekā simtu, ko viņi, atriebjot tēvu, bija vai nu dzīvus sadedzinājuši, vai nobeiguši ar dažādām citām mocībām" (XIX, 3). Ja arī vāci šais soda ekspedīcijās nepiedalījās, tomēr tās notika ar viņu svētību krustakaru ietvaros pagānu igauņu izdeldēšanai. Citiem vārdiem: dodoties atriebības un laupīšanas karos, latgaļi tieši palīdzēja vāciem viņu krustakarā, kura mērķis bija tirdzniecības ceļa izlaušana cauri Igaunijai uz Krievzemi. Un gūstā saņemtās sievietes? Ja Indriķa stāsts ir patiess, tad daudzsievība vai vismaz blakussievība (konkubināts) Senlatvijā bija zemes likums.

1215. gada decembra beigās vāci organizēja jaunu karagājienu pret Ridalu, kurā bija jāpiedalās arī latgaļiem un lībjiem; iebrukums notika 1216. gada janvārī; tika ieņemta Sontaganas pils, nogalināti vīrieši, bet sievietes, bērni un lopi aizvesti uz Lībjzemi, bez tam vāci saņēma par ķīlniekiem Sontaganas novada vecāko dēlus (XIX, 8).

1216. gada janvārī–februārī rīdzinieki rīkoja jaunu militāru ekspedīciju pret Sāmsalu pa ledu pāri aizsalušajai Baltijas jūrai un atkal "nogalināja visus vīriešus un aizveda sev līdzi sievietes, bērnus un lopus" – ļoti bargā ziemā pa ledu (XIX, 9). Vai tā nav hronista tukša retorika!

1216. gada augustā rīdzinieki atkal iesauca krustakarā latgaļus un lībjus un kopā ar zobenbrāļiem, krustnešiem, vasaļiem un pakļautajiem sakaliešiem iebruka Harijā,[116] kur nogalināja "visus, kas bija vīriešu dzimuma", sagūstīja sievietes un bērnus, aizdzina daudz lopu, un "karaspēks atgriezās .. atveda neskaitāmus lielopus un aitas" (XX, 2). Vai tiešām kara laupījumā no Igaunijas ziemeļiem uz Lībjzemi var aizdzīt liellopus, aitas un sievietes ar bērniem? Un ko tad ar visiem igauņu bērniem Senlatvijā iesāka?

1217. gada janvārī rīdzinieki atkal iesauca latgaļus un lībjus, tāpat kristītos sakaliešus un devās krustakarā uz Jervu un Viriju,[117] kur sagūstīja sievietes un bērnus (XX, 6). Indriķa stāsti par vācu krustakaru gājieniem Igaunijā vairāk izklausās pēc sieviešu medībām nekā kristīgās ticības izplatīšanas.

1217. gada februārī zobenbrāļi un krustneši, iesaukuši latgaļus un lībjus, devās uz Otepē pili palīgā krievu ielenktajam vācu pils garnizonam (XX, 7, 8).

1217. gada septembrī zobenbrāļi, iesaukuši latgaļus un lībjus un Kaupu ar viņa kara draugiem, devās pret Vilandes pili Sakalā, turklāt latgaļi veidoja uzbrukuma kreiso flangu, lībji – labo, atstājot sakšu krustnešus centrā. Tātad iezemieši cīnījās savās vienībās, domājams, savu vecāko vadīti (XXI, 2). Pēc pirmās uzvaras uz ziemeļiem no Vilandes vāci sūtīja "lībjus un latgaļus izlaupīt un dedzināt visus apkārtējos novadus" (XXI, 5). Indriķis gan to nesaka, bet, lasot hroniku, rodas iespaids, ka neķītrākos darbus vienmēr uzdeva iezemiešiem, tāpat kara laupījuma iegūšanu; tā bija iezemiešu ievilināšana un atalgojums par piedalīšanos krustakaros, jo iekaroto zemi paturēja vāci vieni paši.

1218. gada februārī rīdzinieki atkal iesauca latgaļus un lībjus, iebruka Hanilā (uz dienvidiem no Ridalas), sūtīja lībjus un latgaļus izlaupīt un dedzināt visus apkārtējos novadus un, protams, nogalināja visus vīriešus un aizveda gūstā sievietes un bērnus (XXI, 5). Kāpēc vīriešus neņēma gūstā – viņi taču bija daudz vērtīgāks darbaspēks (vergi) nekā sievietes?

1218. gadā Lēdurgas priesteris Gotfrīds, "jādams apkārt pa savu draudzi", aicināja visus cīnīties pret iebrukušiem sāmsaliešiem; palīgā ieradās Turaidas lībju kungs Vesiķis ar saviem lībjiem un kopā ar vāciem sakāva un vajāja sāmsaliešus (XXI, 7).

1218. gada augustā rīdzinieki iesauca latgaļus un lībjus un kopā ar zobenbrāļiem un krustnešiem devās krustakarā uz Rēveles[118] novadu; no Vilandes igauņu vecākie bija karaspēka ceļveži. Šim karaspēkam pretī devās Novgorodas un Pleskavas kņazi, no kuru karapulkiem latgaļi un lībji bēga (XXII, 3). Novgorodieši "virzījās uz Lībjzemi", iebruka latgaļu zemē pie Imeras, "nopostīja visus novadus un ciemus, aizveda gūstā sievietes un bērnus, nogalināja visus vīriešus, ko dabūja rokā" (XXII, 4). Tātad hronists mehāniski un nepārtraukti atkārto vienu un to pašu frāzi par postīšanu, nokaušanu un gūstā ņemšanu, vienalga, par kādu tautu ir runa, tāpēc šiem karabriesmu aprakstiem var ticēt tikai daļēji.

1218. gadā rīdzinieki un zobenbrāļi iesauca Rīgas un Turaidas lībjus, lai cīnītos ar iebrukušajiem Novgorodas krieviem Idumejā, Inciemā un aizstāvētu Cēsu vendu pili (XXII, 4).

1219. gada februārī rīdzinieki mobilizēja latgaļus un lībjus, lai dotos uz Rēveles novadu kopā ar krustnešiem un zobenbrāļiem; lībjus novietoja kreisajā flangā, latgaļus – labajā, vācus – vidū. Pēc uzvaras karaspēks desmit dienas nāca atpakaļ no Kulnas (Igaunijas zieme|rietumos) pa jūras ledu, vezdams līdzi kara laupījumu un gūstekņus (XXII, 9).

1219. gadā Kokneses latgaļi ar zobenbrāļiem iebruka Pleskavas zemē, bet tā paša gada rudenī pleskavieši iebruka latgaļu zemē (XXIII, 5).

1219. gada rudenī Cēsu komturs mobilizēja latgaļus pret krieviem (XXIII, 5).

1219. gada rudenī Cēsu zobenbrāļi ar latgaļiem iebruka Jervā (XXIII, 6).

1219. gadā Cēsu zobenbrāļi iesauca latgaļus un lībjus un kopā ar vāciem un Jervas igauņiem devās uz Viriju (XXIII, 7). Tad hronists dod vispamatīgāko laupīšanas aprakstu: viss "karaspēks tika sadalīts pa visiem novadiem; dažus iedeva izlaupīšanai jerviešiem, citus – ugauņiem, vēl citus – lībjiem un latgaļiem. Un visā Virijā viņi atrada visu tautu ciemos un sita viņus, lielus un mazus, un nesaudzēja nevienu, kas bija vīriešu dzimuma, sagūstīja sievietes un bērnus, sadzina zirgus un daudz lopu un ieguva daudz kara laupījuma. Vāci savu pulcēšanos nolika lielā ciemā, ko sauc par Termu. Lībji un latgaļi par savu māju izraudzījās Avispeu, sakalieši nometās Rebalas novadā, jervieši palika uz atpūtu pašu novados, ugauņi izlaupīja kaimiņu novadu, ko sauc par Pudiviru." Tātad vāci laupīja tāpat kā latgaļi, lībji un paši igauņi, jo visi kopīgi arī bija devušies krustakarā pret viriešiem.

1220. gada februārī vāci iesauca 4000 latgaļu un lībju un tikpat daudz vācu (krustneši, zobenbrāļi) un devās karagājienā pret Mežotni, "sagrāba no pils nokāpušos vecākos un nokāva simtu no tiem vai pat vairāk". Pēc Mežotnes padošanās lībji un latgaļi izlaupīja pili: "sagrāba naudu, visu mantību, zirgus un lopus; un lībji un latgaļi tur neatstāja neko .. Pielikuši pilij uguni, viņi ar visu laupījumu atgriezās Lībjzemē" (XXIII, 8). Tātad vienā pilī varēja uzturēties vairāki vecākie un pils izlaupīšana bija atlīdzība latgaļiem un lībjiem par piedalīšanos krustakarā pret neticīgajiem iezemiešiem. Indriķa uzdotais iezemiešu un vācu karotāju skaits, kā viduslaiku hronikās parasts, ir stipri pārspīlēts; var droši atmest vienu nulli – un arī tad par šī skaitļa pareizību var šaubīties, jo kur gan 13. gs. sākumā viduslaiku Rīgā varēja rasties 4000 krustnešu? Un zobenbrāļu skaits bija lēšams tikai desmitos.

1220. gada februāra otrajā pusē pēc divu nedēļu atpūtas rīdzinieki atkal iesauca latgaļus, lībjus, sakaliešus, ugauņus un jerviešus un devās uz Jervu, kurā bija iebrukuši sāmsalieši jeb sāmi. Bēgošos sāmsaliešus vajāja latgaļi, "kas vajāšanā bija veiklāki"; latgaļi arī piedalījās sāmu aplaupīšanā: "Zirgus un visu pārējo laupījumu vāci ar latgaļiem sadalīja savā starpā līdzīgās daļās .. Taču lībji .. kara laupījuma sadalē nesaņēma nekādu tiesu, jo

nebija ieradušies kaujā" (XXIII, 9). Tātad arī hronists apliecina, ka kara laupījums bija iekārdināšana un atlīdzība par iezemiešu piedalīšanos krustakarā, jo iekaroto zemi, kā jau teikts, ieguva tikai vāci.

1221. gada vasarā Cēsu zobenbrāļi iesauca savus vendus Cēsu aizstāvēšanai pret krieviem un leišiem (XXV, 3).

1221. gadā Kokneses vasalis Teodorihs ar 74 latgaļiem un 15 vāciem vajāja leišus, kas pēc paslēpšanās Pleskavā atgriezās savā zemē (XXV, 4). Šie hronista uzdotie skaitļi jau ir daudz ticamāki.

1221./1222. gada ziemā rīdzinieki kopā ar latgaļiem un lībjiem, sakaliešiem un ugauņiem devās karā pret Krievzemi un iebruka Novgorodas kņazistē, kur latgaļi aplaupīja pareizticīgo baznīcu (XXV, 5).

1221./1222. gada ziemā Kokneses vāci un latgaļi vairākkārt iebruka Krievzemē (XXV, 5). Vai tāpēc, ka uz Krievzemi bija aizbēdzis Kokneses agrākais kungs Viesceķis?

1223. gadā Ramēķis un Varigribis ar latgaļiem iebruka Ugaunijā un siroja; to pašu darīja ugauņi Latgalē (XXVI, 12).

1223. gadā vācu "baznīcas vīri" iesauca latgaļus un lībjus un kopā ar rīdziniekiem (namniekiem?) un zobenbrāļiem uzbruka Vilandes pilij Sakalā (XXVI, 13).

1223. gadā sakalieši un ugauņi siroja Tālavā; Trikātas Ramēķis ar latgaļiem un zobenbrāļiem siroja Igaunijā. Vāci, lībji un latgaļi vajāja Tālavā iebrukušos igauņus, "sagrāba viņu kara laupījumu, zirgus un liellopus un sadalīja tos vienlīdzīgi savā starpā" (XXVII, 1). Tātad iezemieši, tāpat kā vāci, dabūja savu laupījuma daļu.

1223. gada vasarā Zemgales bīskaps Bernhards iesauca latgaļus, lībjus un vācus – zobenbrāļus, krustnešus, tirgotājus, "baznīcas vīrus" (domkapitula kalpotājus?) cīņai ar igauņiem un devās uz Vilandes pili, ko ieņēma (XXVII, 2). Pēc hronista datiem 8000 vīru gan kuģos, gan zirgos, gan kājām bija devušies sturmēt Vilandi.

1224. gada decembrī rīdzinieki ar ordeņa brāļiem, krustnešiem, latgaļiem un lībjiem devās uz Hariju, aplenca, ieņēma un nodedzināja Lohu pili, un "visus zirgus, liellopus un sīklopus, mantu, naudu, drēbes un visu, kas bija pilī, sev paņēma vācieši un sadalīja vienlīdzīgi ar lībjiem un latgaļiem" (XXVII, 6). Tātad vāci laupīja tāpat kā iezemieši un dalījās ar tiem laupījumā.

1224. gadā bīskaps Alberts iesauca zobenbrāļus, "baznīcas vīrus", krustnešus, ārzemju tirgotājus, Rīgas namniekus (tirgotājus), latgaļus un lībjus krustakarā pret Igauniju (XXVIII, 5) un ieņēma Tērbatas pili. Līdz ar to Igaunijas cietzeme, izņemot Rēveles novadu, bija nonākusi vācu varā.

1227. gada janvārī vāci – rīdzinieki, zobenbrāļi, krustneši, iesaukuši lībjus, latgaļus un igauņus (pēc hronista datiem kopā "gandrīz 20 000 vīru"), pa ledu (aizsalušo Baltijas jūru) iebruka Sāmsalā (XXX, 3). Februārī lībji un latgaļi aplenca pili Monas (Muhu) salā, to izlaupīja un nodedzināja (XXX, 4–5); to pašu karaspēks darīja ar Valjalas pili Sāmsalā (XXX, 5). Sāmsalas pakļaušana vācu varā bija pabeigta.

Tā pēc "Indriķa hronikas" ziņām vien Alberta episkopāta laikā vāci 20 gados iesauca Senlatvijas iezemiešus vismaz 60 reizes krustakarā pret pagāniem, no kurām kādas 45 reizes devās pret igauņiem un sāmiem un 5 reizes pret pareizticīgiem krieviem.

Runājot par karu ar sāmiem 1226. gadā, hronists atzīmē, ka nekristītie iezemieši (sāmi) "vienmēr mēdza nodarīt gūsteknēm – sievietēm un jaunavām *(mulierculis*[119] *et virginibus)* – daudz bēdu un nelietību, lika tās kaunā un dažas paņēma sev par sievām, katrs divas vai trīs, vai vairāk, un atļāvās neatļauto, jo nav taču saskanīgas saites starp Kristu un Belialu, nedz pieļaujamu sakaru starp pagānu un kristīgu sievieti; un viņi mēdza tās arī pārdot gan kuršiem, gan citiem pagāniem" (XXX, 1). Šī tad ir hronista atbilde uz jautājumu, ko iezemieši darīja ar gūstā saņemtajām sievietēm (un arī kāpēc tās ņēma gūstā): viņas padarīja par verdzenēm un blakussievām. Tātad blakussievība jeb konkubināts tika praktizēts Senlatvijā. Bet tie latgaļi un lībji, kas kopā ar vāciem piedalījās Igaunijas krustakarā, taču bija kristīti katoļticībā. Tas nozīmē, ka vācu kristīšanas sakraments vēl nepadarīja iezemiešus par kristiešiem: viņi vēl joprojām dzīvoja pagānismā. Bet hronists vairākkārt liecina, ka vāci dalījās līdzīgi kara laupījumā ar iezemiešiem. Vai tad arī krustneši, zobenbrāļi un Rīgas vācu namnieki kopīgi ar iezemiešiem izdalīja sagūstītās sievietes? Frāzē *mulierculis et virginibus* hronists arī apstiprina, ka agrāk lietotais vārds *puellas* būtībā nozīmē *virgines*, tātad – jaunavas jeb jaunas sievietes, nevis meitenes.

Ir vēl kāda cita zīmīga frāze, atkārtota neskaitāmas reizes hronikā, par sieviešu ņemšanu gūstā. Nekur hronikā nav teikts, ka gūstā būtu ņemtas vecas sievietes, bet vienmēr tikai *mulieres et parvulos*, tātad vēl gados jaunas mātes ar maziem bērniem (vecām sievietēm jau bērni vairs nedzimst!). Manuprāt, krustakarotāji – vienalga, vāci, lībji vai latgaļi – pēc savas dzimumkāres apmierināšanas gūstā saņemtās sievietes, tāpat kā karavīri to dara vēl šodien, atstāja turpat, jo ko gan vāci, lībji un latgaļi savās mājās būtu iesākuši ar grūtām igauņu sievietēm un viņu līdzi atvestajiem bērniem? Bez tam toreiz vienīgais gūstekņu pārvietošanas veids bija to dzīšana kājām. Nevarēja taču sievietes ar maziem bērniem bargā ziemas laikā pa ledu no Sāmsalas vai Igaunijas ziemeļiem vai vidienes pārvest uz Senlatviju! Līdz ar to būtu jāuzskata par pierādītu, ka ne visam, ko Indriķis hronikā saka, var ticēt; tāpat arī daudzas kristīgās ticības misijai nepiedienīgas lietas hronists noklusē. Protams, izšķirīgu vārdu par igauņu gūstekņu deportāciju uz Senlatviju varētu teikt vienīgi arheologi, atrokot Latvijā 13. gs. sākuma igauņu sieviešu apbedījumus. Ar to gan nebūt nav teikts, ka kāds uzņēmīgs vācu krustnesis vai iezemietis neveda līdzi uz sava zirga kādu igauņu jaunavu piegulēšanai. Šajā sakarā jāaizrāda, ka neviens bruņinieks, vācu tirgotājs vai krustakarā iesauktais jaunkristītais lībis vai latgalis, vai kāds cits laicīgs krustakarotājs nebija devis ne šķīstības, ne celibāta solījumu: visi krustakarotāji bija vīrieši spēka un savas vīrietības brieduma gados.

Tikpat apkaunojoša, cik jaunām sievietēm bija izvarošana, tēviem pazemojoša un mātēm sāpīga bija viņu pusaudžu dēlu došana par ķīlniekiem, pēc hronikas ziņām gan tikai vāciem. Būtu gaužām aplam iedomāties, ka par ķīlniekiem prasīti mazi zēni, – ko tad vācu vīrieši būtu ar viņiem iesākuši, kas viņus audzinātu? Tāpēc jāpieņem, ka tie bija jau padsmitgadnieki, kas paši varēja ar sevi tikt galā un kam mātes uzraudzība un kopšana vairs nebija vajadzīga. Šajā sakarā var norādīt uz "Vecāko atskaņu hroniku" (5966.–5968. rinda), kur, aprakstot Dzintares pils ieņemšanu, teikts, ka vāci visus kuršus, vecākus par vienpadsmit gadiem, nosita un iemeta atpakaļ ugunī. Vai tad tas nenozīmē, ka pusaudži jeb padsmitgadīgi zēni tika uzskatīti par bīstamiem vācu drošībai un karot spējīgiem (kaujas laikā taču nevienam gadus neprasīja!) – un tādēļ noderīgi par ķīlniekiem? Tālākajās rindās hronikas autors liecina, ka jaunos kuršus un sievietes ņēma gūstā (tātad jaunākus par vienpadsmit gadiem), nevis par ķīlniekiem, jo ne sievietes, nedz bērni nebija karotāji. Tātad tie bija jau sasnieguši vecumu, kad tēvs sāka izjust lepnumu par savu dēlu un kad dēls jau varēja iet tēvam palīgā darbos. Tāpēc arī gluži labi saprotams, ka tēvi dēlus ķīlniekos deva tikai galējā bezizejas situācijā. Bet ķīlnieku prasīšana bija krustakarotāju plaši izmantots paņēmiens kristīgās ticības izplatīšanai, un vācu krustakarotāji nebija nekāds izņēmums.

Pēc "Indriķa hronikas" ziņām pirmie ķīlnieki tikuši pieprasīti jau bīskapa Bertolda laikā, kad 1198. gadā viņš no lībjiem pirms kaujas pie Rīgas Senā kalna kā garantiju, ka lībji pieņems katoļticību, "par ķīlniekiem pieprasīja viņu dēlus" *(obsides filios ipsorum requirit)*, hronists tūdaļ gan piebilst: "taču viņi neparko negribēja tos dot" (II, 5). Pirmos ķīlniekus vāci saņēma tikai bīskapa Alberta laikā 1200. gada vasarā, kad, vācu uzlūgti, lībju vecākie tika ieslēgti Rīgā kādā namā, kur vāci "pieprasīja no Anno un Kaupa un citiem zemes vecākiem ķīlniekus", un "viņi nodeva bīskapa kunga rīcībā ap trīsdesmit savu dēlu" (IV, 4).

Aizkraukles lībji pēc viņu pils nodedzināšanas un solīšanās kristīties 1205. gadā bija spiesti dot ķīlniekus (IX, 9); 1205./1206. gada ziemā Ikšķiles lībji solījās kristīties un arī deva ķīlniekus (IX, 13). 1206. gadā padevās salieši un deva ķīlniekos savus vecākos, ko Alberts aizsūtīja trimdā uz Vāczemi (X, 9). 1207. gadā Rīgas prāvests saņēma ķīlniekos lībju vecāko dēlus "no visas Lībjzemes" – laikam no Turaidas, Metsepoles un Lielvārdes lībjiem (X, 14). 1211. gadā rīdzinieki pieprasīja ķīlniekus no Sateseles un apkārtnes lībjiem un laikam arī no metsepoliešiem, kas bija iesaukti krustakarā uz Sontaganu, jo rīdzinieki lībjus uzskatīja par neuzticamiem (XIV, 10). No latgaļiem, kas devās vāciem līdzi pret Sontaganu, ķīlnieki nav tikuši prasīti. 1212. gadā vāci prasīja ķīlniekus no Sateseles lībjiem kā apliecinājumu, ka viņi pieņems kristīgo ticību, bet sateselieši vilcinājās to darīt; tikai pēc pils ieņemšanas Alberts saņēma gūstā viņu vecākos, ko aizveda par ķīlniekiem uz Rīgu (XVI, 4). Vēl hronikā ir ziņas, ka pēc Sēlpils

ieņemšanas 1208. gadā vāci saņēmuši ķīlniekos sēļu vecāko dēlus (XI, 6), 1205. gadā Rīgas vāci par solīto palīdzību cīņā pret leišiem pieprasīja no zemgaļu Tērvetes kunga Viestarta pa ķīlniekam no katras viņam pakļautās pils, ko Viestarts bija spiests arī dot (IX, 2).

Hronikā nav ziņu, ka ķīlnieki būtu prasīti no latgaļiem; vai tā nav liecība, ka latgaļi bez pretošanās pieņēma katoļticību? Tiesa, bīskaps Alberts bija saņēmis gūstā Jersikas Visvalža sievu un viņas galma dāmas un turēja tās par ķīlniecēm, lai piespiestu Visvaldi nodot savu valsti vāciem (XIII, 4), nevis pāriet katoļticībā.

Tomēr vissīkstāk vācu agresijai pretojās igauņi, tāpēc viņi pēc kapitulācijas deva visvairāk ķīlnieku. Tā sakalieši deva ķīlniekus 1210., 1211. un 1217. gadā (XIV, 11; XV, 7; XXI, 5), sontagieši 1215. gadā (XIX, 8), jervieši 1217., 1218. un 1220. gadā (XX, 6; XXI, 6; XXIII, 9), ridalieši 1218. gadā (XXI, 5, 6), virieši 1219. gadā (XXIII, 7).

Hronista stāsts par Senlatvijas austrumdaļas un Igaunijas nonākšanu vācu varā ļauj izteikt dažus secinājumus.

Pirmkārt, vāci no Rīgas devās krustakarā pret visu igauņu zemi – kā Rietum-, tā Austrumigauniju, nevis kā Senlatvijā – tikai lai iegūtu savā varā Daugavas un Gaujas ceļu. Otrkārt, ceļa izlaušana caur Igauniju īsti sākās pēc Daugavas ūdensceļa pakļaušanas vācu varā. Treškārt, Daugavas un Gaujas ceļa pakļaušana vāciem aizņēma kādus 11 gadus (1198–1209); Igaunijas pakļaušana – 14 gadus (1210–1224). Tālāk – no Indriķa stāsta noprotams, ka Senlatvijā vissīkstākie vācu pretinieki bija Salas, Lielvārdes, Aizkraukles un Sateseles lībji, turpretī Rīgas un Turaidas lībji izrādīja mazāku pretestību. Rīgas lībju pretestības trūkumu varbūt var izskaidrot ar faktu, ka tieši Rīgā atradās vācu militārā spēka centrs, savukārt Turaidas lībiešu vājo pretošanos – ar viņu kunga Kaupa pāriešanu vācu pusē, līdz ar to Turaidas lībjiem kļūstot politiski sašķeltiem. Kokneses, Jersikas un Sēlpils ieņemšana liecina, ka nedz sēļi, nedz latgaļi nebija sīvi karotāji: Koknese un Jersika pat bija paļāvušās uz krievu garnizonu aizsardzību. Tā kā hronists nerunā ne par Tālavas latgaļu, ne jauktā Idumejas novada vai lībiskās Metsepoles pretošanos vāciem, tad būs jāpieņem, ka šos novadus vāci ieguva bez kaujām. Autines un Sateklas latgaļi, savu kungu vadīti, pat pieteicās sadarboties ar vāciem, meklējot palīdzību pret igauņu sirojumiem.

Igaunijas iekarošanas stāsts rāda, ka vācu, latgaļu un lībju cietsirdība un nežēlība pret igauņiem bija tikpat varmācīga un savtīga kā krustakari Svētajā Zemē, kad Jeruzalemes Salamana templī krustakarotāji "jāja pa asinīm līdz saviem ceļiem un iemauktu pavadām".

Kas iesauca latgaļus un lībjus karā pret nepakļautajām Senlatvijas maztautām un igauņiem?

Pirmkārt Rīgas bīskaps Alberts (XIII, 4; XVI, 4; XXVIII, 5). Kad Alberts neatradās Lībjzemē, viņa vietā to darīja pārējie bīskapi (XV, 7) vai

tikai viens bīskaps: Raceburgas Filips (XVIII, 5) un Zemgales Bernhards (XXVII, 2); minēti arī Lībjzemes baznīcas vecākie (*Seniores Lyvoniensis eeclesie,* XXII, 8). Arī zobenbrāļu mestrs (XXVIII, 2) un pat Cēsu komturs iesauca latgaļus un lībjus kopā ar vāciem karot pret ugauņiem un sakaliešiem (XIII, 5; XIV, 6; XXIII, 7). Bieži tiek minēti rīdzinieki (*Rigenses*, XV, 2; XXII, 4; XXII, 9; XXVII, 6; XXX, 3), sevišķi 1211. gada cīņās ar igauņiem.

Ar rīdziniekiem hronikā saprasta gan Rīgas vācu komūna jeb kopums (XIV, 10; XIX, 9; XX, 2, 6; XXI, 5; XXII, 2), gan tikai Rīgas namnieki (*cives Rigenses,* XXV, 3), pie kuriem nepiederēja ne krustneši (XII, 4; XIV, 10; XV, 2; XX, 2; XXVII, 6), ne Rīgā dzīvojošie ārzemju tirgotāji (XXV, 3), ne Rīgas baznīcas vasaļi (*viros ecclesie,* XXVIII, 5): tātad namnieki bija Rīgā uz pastāvīgu dzīvi apmetušies vācu tirgotāji. Rīgas namniekiem bija savi vecākie, vismaz kopš 1210. gada (XIV, 10; sal. XX, 4; XXI, 6); ka ar "rīdzinieku vecākajiem" jāsaprot namnieku jeb tirgotāju vecākie, skaidri rāda hronikas 20. nodaļas 4. paragrāfs: *convenerunt seniores Rigensium cum episcopis ac fratribus milicie.* Jādomā gan, ka tirgotāji vēl nebija organizēti savā ģildē, jo 1211. gadā bīskaps Alberts noteica, ka bez viņa atļaujas nedrīkst ģildes dibināt;[120] tikai 1226. gadā Rīgai ir sava rāte.[121] Pat bīskapa vasaļi – Kokneses Meinards, Jānis un Jordāns – iesauca savus latgaļus, lai dotos karā pret Jersikas pili (XVIII, 4).

Šī analīze rāda, ka ikvienai vācu kolonistu grupai bija vara iesaukt iezemiešus karā, izņemot krustnešus, tos, kas bija uzņēmušies krusta ceļu uz Livoniju, "lai tur nokalpotu savu krustneša gadu" (XXII, 1). Kādus līdzekļus vāci lietoja, lai piespiestu iezemiešus doties karagaitās, hronists tieši nemin, bet no iesaukšanas aprakstiem noprotams, ka tiek izmantota ķīlnieku pieprasīšana, naudas soda uzlikšana, kara laupījuma dalīšana (XV, 7).

Kas tad piedalījās Baltijas krustakaros?

Pirmkārt, jau pats bīskaps Alberts (XIII, 4; XVI, 4), tāpat uz Lībjzemi atbraukušie citi bīskapi (XV, 7). Tad – krustneši (*peregrini*, XIII, 4), tie ārzemju krustakarotāji, kas bija uzņēmušies krusta ceļu (*perigrinacionem*, III, 2) un bija apzīmēti ar krusta zīmi (*signo crucis signaverat*, X, 13). Tālāk – zobenbrāļi (*fratres milicie Christi*, XI, 6), bīskapa Alberta saimes ļaudis (*familia episcopi*, IX, 2) un bīskapa vasaļi (*Conradus, miles de Ykescola,* IX, 2; sal. XXIII, 7; XXVIII, 5). Tāpat Rīgā esošie ārzemju tirgotāji (*mercatores,* XII, 6; XXV, 3) un Rīgā uz dzīvi apmetušies vācu tirgotāji jeb Rīgas namnieki (*cives Rigenses cum mercatoribus*, XXV, 3). Un, protams, katoļticībai pievērstie un iesauktie lībji un latgaļi (*[Albertus] convocant omnes Lyvones ac Lettos iam dudum conversos*, XIII, 1).

No visiem krustakarotājiem tikai krustneši, zobenbrāļi, Vāczemes bīskapi un laikam daži vasaļi bija uzņēmušies krusta ceļu, krusta zīmi un devuši svinīgu solījumu cīnīties pret pagāniem. Pārējie krustakarotāji –

ārzemju tirgotāji, Rīgas tirgotāji jeb namnieki, varbūt pat daži Alberta saimes ļaudis – taču nebija devuši ne krustneša solījumu, nedz nēsāja krusta zīmi, un tomēr viņi devās krustakarā kā pret latgaļiem un lībjiem, tā pret igauņiem un sāmiem: viņi visi bija sekojuši pāvestu sludinātiem krustakariem bez krustakarotāja solījuma. Kāpēc tad lai iezemiešus – latgaļus un lībjus, kas devās līdzi vācu krustnešiem, zobenbrāļiem, tirgotājiem un Rīgas namniekiem, nesauktu par krustakarotājiem? Vēl jo vairāk tāpēc, ka hronikā atkārtoti minēts, ka iezemiešu karotāju kādā karagājienā bijis tikpat daudz kā vācu (XV, 7) un visi devušies krustakarā "sakārtotās un nodalītās vienībās .. zem saviem karogiem" (XXX, 3). Krustakara dalībnieku (pret Tērbatas pili 1224. g.) summāru uzskaitījumu hronists dod 28. nodaļas 5. paragrāfā: *episcopus venerabilis Rigensis et convocavit fratres milicie nec non et viros ecclesie cum peregrinis et mercatoribus et civibus Rigensibus et universis Lyvonibus et Lettis* ("cienījamais Rīgas bīskaps iesauca ordeņa brāļus, kā arī baznīcas vasaļus ar krustnešiem, tirgotājiem, Rīgas namniekiem un visiem lībjiem un latgaļiem").

Ja līdz šim vēstures literatūrā par krustakaru dalībniekiem Livonijā mēdza uzskatīt tikai vācus, tad šī analīze nepārprotami rāda, ka vismaz krustakarā uz Igauniju latgaļi un lībji piedalījās tāpat kā vāci. Tāpēc var droši teikt, ka pāvesta Urbāna II 1095. gadā paustais aicinājums doties karā pret neticīgajiem 13. gs. sākumā bija aizsniedzis arī Senlatvijas iezemiešu ausis un viņi aktīvi piedalījās Igaunijas iekarošanā.

Protams, vienmēr var jautāt, vai latgaļi un lībji apzinājās, ka viņi dodas krustakarā, lai izplatītu kristīgo ticību, un vai viņu darbi karalaukā bija krustakarotāju cienīgi. Bet tāpat var jautāt, vai Rīgas namnieki un ārzemju tirgotāji devās karā uz Igauniju, lai kristītu igauņus vai arī lai izlauztu sev tirdzniecības ceļu uz Novgorodu un Pleskavu. Ja arī Senlatvijas iezemiešu acīs karagājieni uz Igauniju bija vācu sankcionēti slepkavošanas, gūstekņu ņemšanas un laupīšanas kari, tad to pašu darīja arī vācu krustakarotāji. Un tāpat rīkojās krustakarotāji Svētajā Zemē: itāliešu tirgotāji dibināja savas kolonijas, karavīri spīdzināja un dedzināja nekristiešus, ņēma gūstā sievietes, laupīja "zeltu un sudrabu, zirgus, mūļus un mājas", pat uzšķērda saracēņu vēderus, meklējot norītus zelta gabalus un dārgakmeņus. Neviens arī nezina, cik no tiem 9000 kājniekiem, kas piedalījās Askalonas ieņemšanā 1099. gadā, bija apzīmēti ar krusta zīmi, cik iesaukti karotāji, cik līdzskrējēji un dēku meklētāji. Bez tam karavīru – vienalga, krustakarotāju vai laicīgu kara dalībnieku – uzdevums ir pretinieku nokaut un ņemt gūstā; un tas ir nerakstīts kara likums – karavīri laupa.

Vienādi vai otrādi – Igaunijas krustakarā līdzās vāciem piedalījās latgaļi un lībji, un Baltijas krustakari nebija nežēlīgāki par krustakariem Svētajā Zemē (sk. arī nodaļu "Krusta ceļš uz Svēto Pilsētu").

Krustakarā uz Kursu

Izlauzuši Daugavas un Gaujas tirdzniecības ceļus uz Krievzemi cauri Senlatvijai un Igaunijai un pakļāvuši savai kundzībai Sāmsalu un Monu, Rīgas vāci, gan zaudējuši savu garīgo ganu un krustakarotāju vervētāju bīskapu Albertu (viņš mira 1229. g. 17. janvārī), tūliņ sāka domāt par aizmugures zemju pakļaušanu savai kundzībai: Rīgas tirgotāji – lai paplašinātu vietējo tirdzniecību, Zobenbrāļu ordenis – lai gūtu jaunas zemes un vairotu savu turību.

Līdz ar "Indriķa hronikas" pārtrūkšanu pēc Sāmsalas pakļaušanas apraksta nav vairs līdzvērtīga naratīva avota par notikumiem Senlatvijā pēc 1227. gada, bet no gadījuma ziņām secināms, ka vāci vispirms acis bija metuši uz Kursu, lai to iekļautu savā jaunajā kolonijā. Kurši rīdziniekiem nebija sveši: jau 1201. gadā viņi bija uzbrukuši Rīgai (V, 2), tāpat 1210. gadā (XIV, 5). 1215. gadā Gaujas lībji pat bija lūguši bīskapam Albertam rīkot karagājienu pret Kursu, un hronistam Indriķim bija jādod savs paskaidrojums par tā atteikšanas iemesliem: "Taču vēl nebija pienācis laiks, kad Dievs gribēja apžēloties par šo tautu" (XVIII, 5).

Laikam kāds katastrofāls drauds Rīgas drošībai būs licis vāciem saprast, ka nu ir pienācis īstais laiks, lai dotos cīņā pret kuršiem: 1228. gada 20. augustā kurši kopā ar zemgaļiem bija uzbrukuši Daugavgrīvas cisterciešu klosterim, to ieņēmuši un nopostījuši un mūkus apkāvuši. Nav zināms, kā kurši sazinājušies ar zemgaļiem un noorganizējuši kopīgu uzbrukumu Daugavgrīvai, bet, tā kā klosteris atradās tuvu vācu Rīgai, rīdzinieki būs atskārtuši, ka kurši un zemgaļi ir tiešs drauds arī viņu drošībai. To apliecina fakts, ka kuršu uzbrukums Daugavgrīvas klosterim minēts vairākās hronikās[122] un pat Rīgas pilsētas 1231. gada taisnošanās rakstā Romas kūrijai.[123] Tāpēc arī saprotams, ka 1229. gada vasarā vai rudenī zobenbrāļi kopā ar krustnešiem un Rīgas namniekiem iebruka Kursas zemeļaustrumos, tā atriebdami Daugavgrīvas nopostīšanu; vāci apkāva kuršus un postīja viņu laukus, tā ka pēc pašu rīdzinieku liecības šajos kuršu novados izcēlies bads, kas spiedis kuršus pieņemt labību no Rīgas tirgotājiem,[124] par ko kuršiem savukārt bijis jāsolās pāriet katoļticībā un kopā ar rīdziniekiem piedalīties karā pret pagāniem.

Līdz ar to krustakarš pret kuršiem un Kursas pakļaušana bija sākusies 1229. gadā – bīskapa Alberta nāves gadā.

Kas tieši spieda zemeļaustrumu Kursu slēgt vienošanos *(compositionem)* ar vāciem 1230. gadā, nekad neuzzināsim; vēsturniekam tomēr vissvarīgākais ir fakts, ka pirmo reizi saglabājies rakstīts līgums jeb vienošanās starp iezemiešiem un vāciem.[125] Te nepieciešama tuvāka analīze. Vispirms jāmin, ka šo vienošanos no vācu puses vēl neapstiprinātā Rīgas bīskapa vietā slēdza Rīgas domkapituls, zobenbrāļi un Rīgas rātskungi kopā ar namniekiem Rīgā publiskā sanāksmē *(Actum publice in Riga)* un šo

vienošanos apliecināja Rīgas domkapitula prāvests, divi domkapitula locekļi, Zobenbrāļu ordeņa mestrs ar trim brāļiem, četri rātskungi, četri krustneši un trīs Rīgā esoši Lībekas namnieki, tātad – no vācu puses ļoti augsti amatvīri svinīgā ceremonijā. No kuršiem Rīgas sanāksmē piedalījās sūtņi – jādomā, viņu vecākie – no šādām vietām *(de locis)*: *Rende, Walegalle, Pidewale, Matecule, Wane, Pure, Ugesse, Candowe, Anses*, t.i., no Rendas, Valgales, Pidoles, Matkules, Vānes, Pūres, Iģenes, Kandavas un Ansiņiem.[126] Kuršu sūtņu jeb vecāko vārdi nav minēti. Tas arī saprotams, jo viņi latīņu valodu neprata, viņiem šīs vienošanās teksts arī nemaz nav dots (teksta oriģināls ar trim zīmogiem vēl 1937. g. atradās Rīgas rātes arhīvā).

Kas bija šīs "vietas"? 1231. gada 17. janvārī pāvesta vicelegāts Livonijā Balduins no Alnas slēdza jaunu vienošanos ar kuršiem[127] no tām pašām vietām (izņemot Pidoli) kā rīdzinieku 1230. gada nolīgumā, un Balduina dokumentā šīs vietas sauktas par ciemiem *(de villis)*. Šos vietvārdus identificējis Arveds Švābe[128] un Velta Pāvulāne,[129] un no to lokalizācijas kartē redzams, ka tās visas atrodas pie Abavas;[130] tātad Rīgas vāci vienošanos slēdza ar Abavas kuršiem. Tas nozīmē, ka Rīgas namnieki ar zobenbrāļiem un krustnešiem 1229. gadā sirojuši, slepkavojuši un dedzinājuši Pieabavas kuršu novadus. No tā varētu secināt, ka Pieabavas kurši nopostījuši Daugavgrīvas klosteri un nogalinājuši tā mūkus 1228. gadā. Tas arī labi saprotams, jo Daugavgrīvai un zemgaļiem vistuvākie bija Pieabavas kurši.

Vēl atliek pārbaudīt, vai 1230. gada vienošanās dokumentā minētie vietvārdi tiešām apzīmē ciemus. Jau A. Švābe ir izteicis pārliecību, ka vietvārdi aptvēruši lielāku teritoriju nekā ciems;[131] pēc viņa domām, tie apzīmējuši pagastu vai pilstiesu. Tā kā pagastu pastāvēšana Kursā 13. gs. nav pierādāma,[132] jāmēģina noskaidrot, vai minētie vietvārdi varētu apzīmēt pils novadu. Pilskalni ir zināmi Rendā, Valgalē, Matkulē,[133] Pūrē, Kandavā, Ansiņos pie Abavas.[134] Pidolē pilskalna nav, bet tai pretī Abavas labajā krastā ir Sabiles pilskalns,[135] tāpēc, manuprāt, 1230. gada vienošanās dokumentā minētie vietvārdi īstenībā apzīmē pils novadus un kuršu vecākie, kas slēdza vienošanos ar Rīgas vāciem, bija šo piļu un pils novadu kungi.

Par ko tad kuršu pils novadu kungi vienojās ar Rīgas vāciem?

Vispirms jau jāatzīmē, ka vācu izdotajā dokumentā teikts, ka tas radies vienošanās jeb izlīguma ceļā (*fecimus compositionem; compositio* = izlīgums); tātad Rīgas vāci ir vienojušies ar kuršu kungiem par viņu padošanās noteikumiem. Tā kā kurši bija sirojuma kara zaudētāji un vāci uzvarētāji, tad vāci arī diktēja savas prasības jeb noteikumus: 1) kuršiem bija jāļaujas kristīties katoļticībā, 2) viņiem vajadzēja uzņemties kristietības jūgu *(iugum christianitatis)*, pieņemot un uzturot katoļu priesteri, 3) kurši apsolījās dot ik gadu rīdziniekiem (*nobis*; bet kam?) nodevās no katra arama un ecējama zirga birkavu (ap 166 kg) rudzu, 4) kurši paturēja īpašumtiesības uz saviem laukiem *(possessionibus et proprietatibus agrorum)*, 5) kurši apsolījās kopā ar vāciem cīnīties pret Kristus ienaidniekiem, t.i., pagāniem *(Curones*

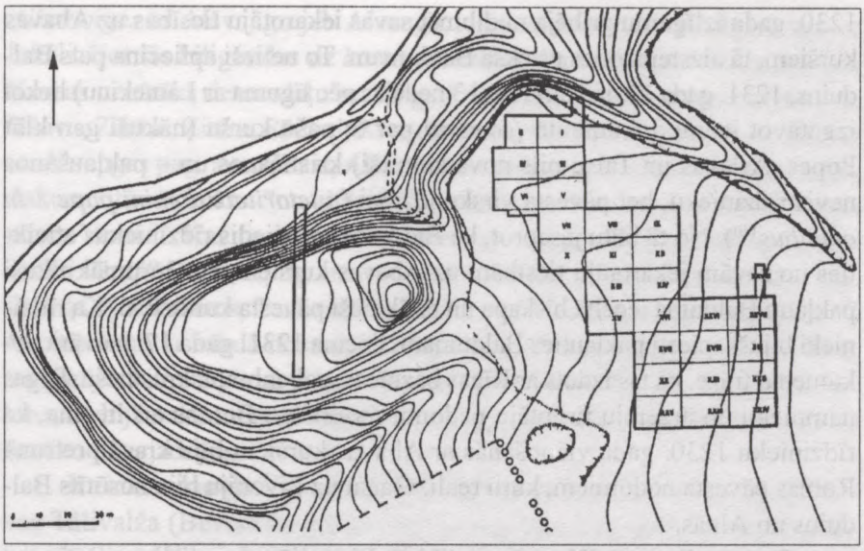

58. Sabiles pilskalns ar izrakumu laukumiem senpilsētā

nobiscum inpugnabunt inimicos Christi). Tātad tikai 1230. gada izlīgumā ar Abavas kuršu vecākajiem pirmo reizi ir dokumentēts uzvarēto iezemiešu pienākums, kas neskaitāmas reizes aprakstīts "Indriķa hronikā", – piedalīties vācu organizētajā vēl nepakļauto un formāli katoļticībai nepievērsto novadu iekarošanā; citiem vārdiem: kristītiem iezemiešiem bija jādodas vāciem līdzi krustakarā pret nekristītiem iezemiešiem. Šis pats noteikums atkārtots Balduina no Alnas līgumā ar ziemeļaustrumu kuršiem 1231. gadā[136] un ar Viduskursas kuršiem 1230. gadā;[137] šāds noteikums atkārtots arī 1253. gada Kursas bīskapa Indriķa līgumā ar Livonijas ordeņa pavēlniekiem.[138]

Tālāk rīdzinieku 1230. gada vienošanās dokumentā svarīgs ir noteikums, ka kurši patur īpašumtiesības uz saviem laukiem un citām lietām (kustamo mantu); tātad vāci neatņēma uzvarētajiem kuršiem viņu īpašumus un mantu iekarotajā Abavas novadā. Tā kā rīdzinieku izdotajā līgumā nekas nav minēts par vācu pienākumiem pret kuršiem, tad dabīgi rodas jautājums: kāpēc vāci vispār sastādīja šo dokumentu, kurā uzskaitīti tikai kuršu pienākumi pret vāciem?

Protams, īsto atbildi varētu sniegt tikai vienošanās teksta diktētāji; vēsturnieks var tikai izteikt pieņēmumus. Rīdzinieki līgumu ar kuršiem noslēdza 1230. gadā (datums nav minēts); 1230. gada vasarā Rīgā bija ieradies jaunais pāvesta vicelegāts Livonijā Balduins no Alnas (no Ležas bīskapijas, tag. Beļģijā), un šī paša gada 28. decembrī viņš noslēdza līgumu ar Viduskursas karali Lamekinu par viņam padoto kuršu novadu kristīšanos, pakļaujot tos nevis Kursas iekarotāju, bet tiešai pāvesta kundzībai.[139] Pieņemot, ka zobenbrāļiem, Rīgas namniekiem un domkapitulam bija zināmi pāvesta nodomi dibināt Kursā Romas pāvesta baznīcas valsti, viņi ar

1230. gada izlīgumu gribēja nodibināt savas iekarotāju tiesības uz Abavas kuršiem, tā aizsteidzoties priekšā Balduinam. To netieši apliecina pats Balduins, 1231. gada 17. janvārī (tikai 3 nedēļas pēc līguma ar Lamekinu) liekot izgatavot jaunu dokumentu *(cartam)* par to pašu kuršu (nākuši gan klāt Popes, Ārlavas un Talsu pils novada kurši) kristīšanos un – pakļaušanos nevis rīdzinieku, bet pāvesta virskundzībai (*auctoritate domini pape .. in omnibus*[140]). No tā būtu jāsaprot, ka Balduins piespiedis rīdziniekus atteikties no savām iekarotāju tiesībām uz Abavas kuršiem, kas turpmāk tikuši pakļauti Balduina ieceltā bīskapa un tālāk tieši pāvesta kundzībai. Ka rīdzinieki bijuši spiesti pakļauties Balduinam, liecina 1231. gada 17. janvāra dokumenta frāze, ka tas izdots ar Rīgas baznīcas, zobenbrāļu, krustnešu, Rīgas namnieku un ārzemju tirgotāju padomu *(consilio)*. Bet tas arī liecina, ka rīdzinieku 1230. gada vienošanās ar Abavas kuršiem bija krasā pretrunā Romas pāvesta nodomiem, kuru realizēšanai uz Livoniju bija nosūtīts Balduins no Alnas.

Pāvesta Gregora IX nodoms dibināt Livonijā savu misijas valsti saistāms ar pāvesta Honorija III 1225. gada 3. janvāra bullu, ar kuru viņš ņēma visus Livonijas un Prūsijas jaunkristītos Sv. Pētera un savā aizsardzībā, ar noteikumu, ka viņiem jābūt paklausīgiem tikai Romas baznīcai.[141] Protams, tas bija pret zobenbrāļu un Rīgas namnieku interesēm, tāpēc Rīgas namnieki pretojās Balduina rīcībai; par to Balduins žēlojās Romas kūrijai, un šajā sakarā Rīgas rāte bija sniegusi savu taisnošanās rakstu.[142] Lai tomēr nodrošinātu savas tiesības uz iekarotajiem Kursas novadiem, Rīgas namnieki jau 1231. gada 9. augustā bija izkaulējuši no jaunā Rīgas bīskapa Nikolaja lēņos savu trešdaļu (balstītu uz Vilhelma no Modenas 1226. g. 11. aprīļa lēmumu[143]) no iekarotās vai vēl iekarojamās Kursas[144] (tuvāk sk. nodaļā "Senlatvijas izlēņošana").

Jau minēts, ka 1230. gada 28. decembrī Balduins no Alnas noslēdza līgumu *(pactum)*[145] ar kuršu karali Lamekinu *(Lammekinus rex)* un pagāniem no zemēm *Esestua*, proti, *Durpis* un *Saggare*, un 14 vārdā nosauktām kiligundām *(kiligundis)* jeb pils novadiem, kā arī vēl citiem pils novadiem un ciemiem abpus Ventas. No tā būtu jāsaprot, ka Lamekins ir bijis vārdā nosaukto un arī pie Ventas esošo pils novadu karalis. Ir mēģināts identificēt un lokalizēt Balduina dokumenta vietvārdus un noteikt Lamekina valsts robežas.[146] Pēc A. Švābes domām, Lamekina karaļvalstī ietilpa kuršu zemes Ventava, Piemare un rietumu Bandava; tomēr A. Švābe aizrāda, ka Piemares dienvidu gals neatradās Lamekina varā.[147] Dokumentā minētie vietvārdi ir šādi: *Thargolae, Osua, Langis, Venelis, Normis, Kiemala, Pygawas, Sarnitus, Riwa, Saccze, Edualia, Aliswanges, Ardus, Alostanotachos.* Identificējot *Thargolae* ar Tārgali, *Osua* ar Užavu, *Langis* ar Zūru pag. Landzi, *Venelis* ar Ziru pag. Vendzavu, *Normis* ar Zlēku pag., *Kiemala* ar Padures pag. Ķimali, *Pygawas* ar Padures pag. Tigvi, *Sarnitus* ar Užavas pag. Sārnati, *Riwa* ar Rīvas upi, *Saccze* ar Sakas pag., *Edualia* ar Ēdoles pag.,

Aliswanges ar Alšvangu jeb Alsungu, *Alostanotachos* ar Alokstes upi un lokalizējot šīs kiligundas uz kartes, redzams, ka Lamekina valsts aptvēra Kursas centrālo rietumdaļu ar Tārgali, Landzi, Ķimali, Paduri ziemeļos, Užavu, Zūrām, Zirām, Sārnati, Rīvu rietumos, Saku dienvidrietumos, Ēdoles un Alsungas pag. austrumos, Alokstes upi dienvidaustrumos. Bet Balduina dokumentā vēl teikts: "no citām kiligundām un ciemiem, kas atrodas abās pusēs Ventai". Kas tie bija par ciemiem un kiligundām, un kāpēc tie nav saukti vārdā? Protams, līgums to nesaka, bet tās ir vietas, kur atrodas tag. Lipaiķi, Ķoniņciems, Turlava, Vilgale, t.i., vēlākais kuršu ķoniņu novads.[148] Ja pieņemtu, ka vārdā nosauktās kiligundas Rīgā pārstāvēja viņu vecākie, tad pārējās kiligundas un ciemus abpus Ventas pārstāvēja pats karalis Lamekins, tie bija pakļauti tieši viņam, tie bija viņa dzimtnovadi, tāpēc tiem citu vecāko nevajadzēja.

Ir zināma karaļa Visvalža dzīvesvieta (Jersikas pilskalnā), tāpat Tālavas Tālivalža (Beverīnas pilskalnā) un zemgaļu Viestarta (Tērvetes pilskalnā); diemžēl karaļa Lamekina dzīvesvieta nav minēta nevienā vēstures avotā. Izmantojot 14. gs. vidus Kuldīgas komturejas lauksargu nodokļu maksātāju sarakstu, A. Švābe pieņem, ka Lamekina dzimtas atvases vēl sastopamas Alšvangas (Alsungas) pag. Almāles ciemā,[149] Īvandes pag. Edzes ciemā[150] un Zlēku pag. Abavas ciemā.[151] Alsungas pag. Almāles ciems atrodas vēlākā Kuldīgas apriņķa pašā ziemeļrietumu stūrī, ap 4 km uz austrumiem no Alsungas, Īvandes pag. – uz austrumiem no Alsungas pag., Zlēku pag. Abavas ciems – pie Abavas ietekas Ventā. Alsungas pagastā ir divi pilskalni, Īvandes pag. viens pilskalns un Zlēku pag. divi pilskalni Ventas labajā krastā; tātad tas ir Bandavas zemes trīsstūris (Kuldīgas apr.) ziemeļrietumos. Bet A. Švābe arī aizrāda, ka Turlavas pag. atrodas Lipaiķu pilskalns, kurā "ierīkoti Lipaiķu kapi un tā apkārtnē novietoti visi 4 Turlavas pag. ķoniņu ciemi"; viņš arī pieņem, ka kuršu ķoniņi ir kāda kuršu kunga pēcteči.[152]

Agrāk uzskatīja, ka Lamekina dzīvesvieta meklējama kādā no Bandavas, vēlākā Kuldīgas apriņķa pilskalniem, bet Ē. Mugurēvičs arheoloģiskos pētījumos noskaidrojis, ka Lamekina dzīvesvieta drīzāk meklējama Zlēku pagasta (viduslaiku *Normis*) Pabērzkalna pilskalnā, kura tuvumā ir senpilsēta Priednieki un kuršu ugunskapi Pasilciemā, kas kopā tad būtu uzskatāmi par Ventavas centru.[153]

Ja pie Lamekina valsts piederēja kuršu zeme Bandava, Ventava un daļa Piemares, tad tas liecina, ka Lamekins bija sācis pakļaut savai varai centrālās kuršu zemes jeb cilšu valstiņas; tātad viņš bijis valdnieks pār vairākām zemēm, tādēļ arī pāvesta vicelegāts Balduins no Alnas viņu sauca par karali *(rex)*.

Līdzīgs stāvoklis 13. gs. sākumā bija arī Jersikā – tās karalis Visvaldis bija pakļāvis savai varai vismaz kaimiņzemes Autini un Cesvaini; tāpēc arī bīskaps Alberts un hronists Indriķis sauc Visvaldi par karali *(rex)*. Tas liecina, ka vācu invāzijas sākumā latviešu zemes atradās apvienošanās procesa

sākumā – latgaļiem Jersika un Tālava, kuršiem Lamekina valsts, zemgaļiem Viestarta valsts. Bet krustakaru vēsture Senlatvijā arī liecina, ka vācu agresija un viņu ziemeļu ekspansija šo apvienošanas procesu pārtrauca.

Svarīgs, bet dokumentā neatbildēts ir jautājums, kāpēc Lamekins un 14 kiligundu vecākie nodeva "savas zemes, sevi un savus ķīlniekus ar [Balduina] rokām pāvesta kunga rokās un apsolījās vienmēr paklausīt visiem viņa rīkojumiem". Tiesa, Balduins saka, ka "Svētā gara žēlastības iedvesmoti", bet tā ir tikai bezvērtīga retoriska frāze, jo, pirmkārt, kurši vēl nepazina kristīgo ticību un, otrkārt, neviens otram no brīva prāta neatdod savu zemi, savu personu un ķīlniekus un neuzņemas "ik gadus maksāt savam bīs-

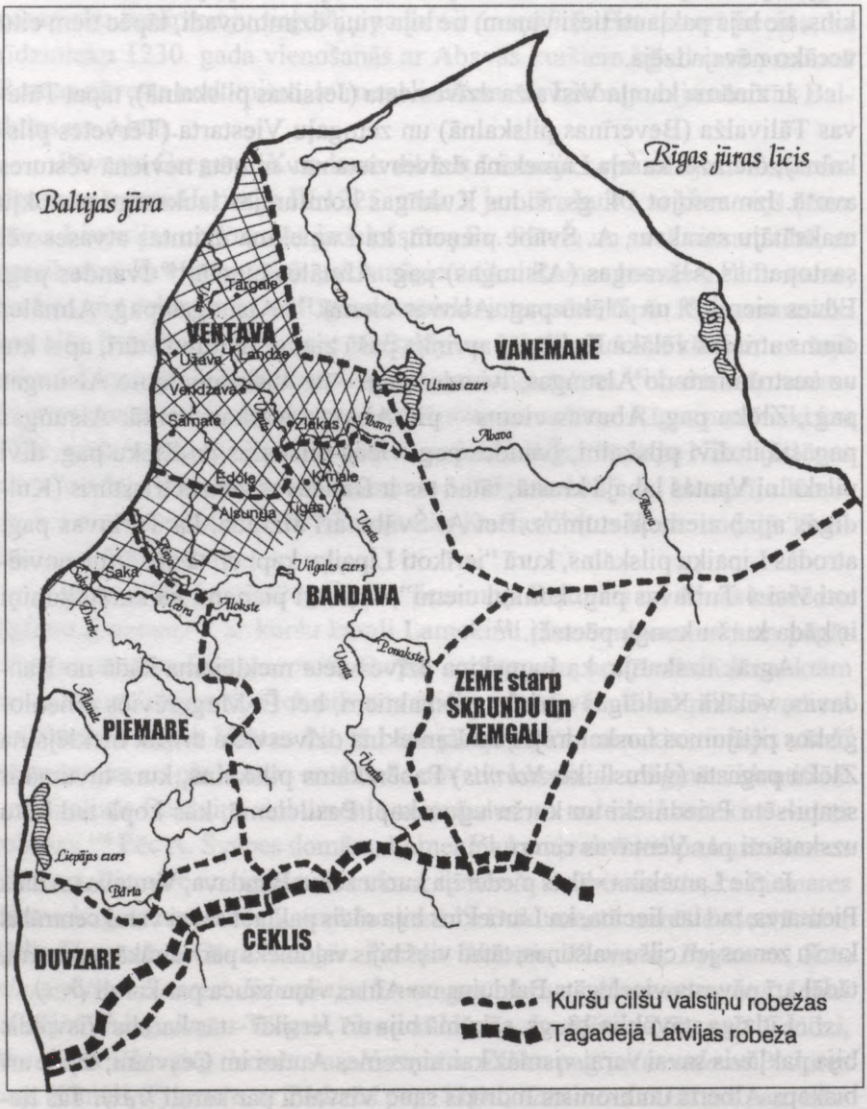

XXXIV. Lamekina karaļvalsts 1230. gadā (pēc *SLVA*, 162)

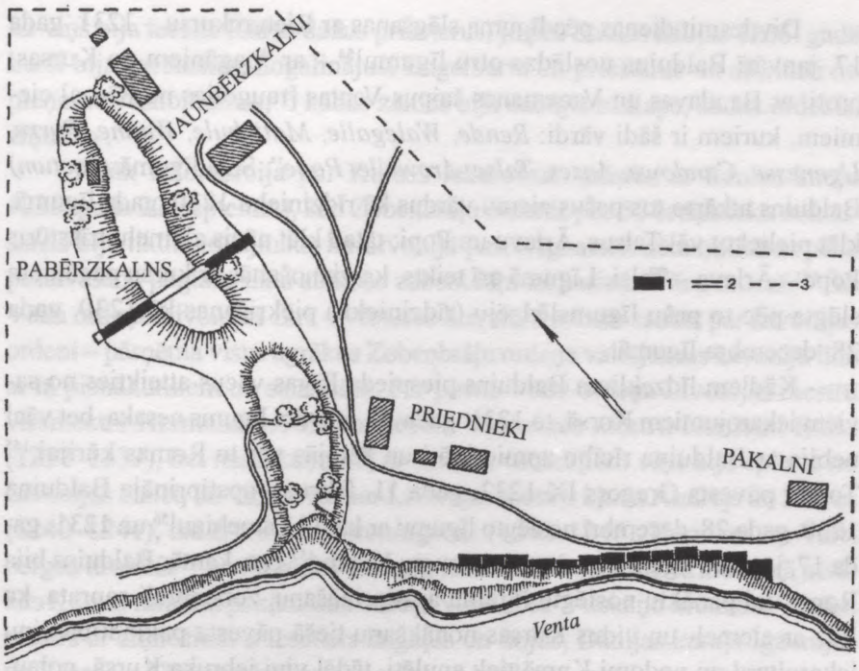

XXXV. Iespējamā Lamekina pilskalna – Zlēku Pabērzkalna pilskalna un Priednieku apmetnes situācijas plāns 20. gs. 60.–70. gados: 1 – izrakumu laukumi 1970. un 1972. gadā, 2 – vietējie celiņi, 3 – Pabērzkalna un Priednieku kā arheoloģisko pieminekļu aizsargājamā daļa

kapam" un piedalīties "karagājienos pret pagāniem". Vēsturnieks var tikai pieņemt, nevis pierādīt, ka centrālā Rietumkursa bija kādas mums skaidri nezināmas militāras katastrofas un sakāves iebiedēta (varbūt tas bija vācu 1229. g. sirojums ziemeļaustrumu Kursā?) un, lai izbēgtu no vēl lielākas katastrofas, kurši izšķīrās pieņemt katoļticību. Laikam gan par šādu izšķiršanos būs ticis ilgi debatēts, droši vien no vācu puses arī draudēts, jo līgumā ar kuršiem teikts, ka Balduins apsolījis, ka kurši "nevarēs tikt pakļauti ne Dānijas, nedz Zviedrijas karaļvalstij". Šī vienošanās klauzula liecina, ka dāņi un zviedri ir mēģinājuši uzspiest kuršiem savu kundzību līdz ar katoļticību un Balduinam bijis jāapsola, ka viņš tos aizstāvēs pret dāņiem un zviedriem. Bet kā? To Balduins nepasaka, nedz arī spēja izdarīt.

Bet Balduins arī nevarēja brīvi rīkoties līguma slēgšanā, jo viņam iepriekš bija jāapspriežas ar Rīgas domkapitulu, Daugavgrīvas abatu, Rīgā esošajiem ārzemju tirgotājiem, Rīgas namniekiem, zobenbrāļiem un krustnešiem; acīmredzot tie – vismaz formāli, varbūt pāvesta draudu iebiedēti – bija devuši savu piekrišanu. Jo arī Balduins pāvesta iecerēto baznīcas valsti varēja pārvaldīt un jaunkristītos iezemiešus turēt paklausībā tikai ar Livonijā esošo vācu imigrantu un krustakarotāju palīdzību; bez šaubām, rīdzinieki to skaidri saprata, tāpēc piekāpšanās Balduinam viņiem nemaz nebija tik sāpīga.

Divdesmit dienas pēc līguma slēgšanas ar Rietumkursu – 1231. gada 17. janvārī Balduins noslēdza otru līgumu[154] – ar "pagāniem no Kursas, proti, ar Bandavas un Vanemanes šaipus Ventas [raugoties no Rīgas] ciemiem, kuriem ir šādi vārdi: *Rende, Walegalle, Matichule, Wanne, Pyrre, Ugenesse, Candowe, Anzes, Talse, Arowelle, Pope*". Šajā līgumā *(pactum)* Balduins atkārto tos pašus ciemu vārdus kā rīdzinieku 1230. gada līgumā, klāt pieliekot vēl Talsus, Ārlavu un Popi; tātad klāt nācis ziemeļu trīsstūris Pope – Ārlava – Talsi. Līgumā arī teikts, ka vienošanās ar kuršu pagāniem slēgta pēc to pašu līgumslēdzēju (rīdzinieku) piekrišanas kā 1230. gada 28. decembra līgumā.

Kādiem līdzekļiem Balduins piespieda Rīgas vācus atteikties no saviem iekarojumiem Kursā, to 1231. gada 17. janvāra līgums nesaka, bet vāci nebija ar Balduina rīcību apmierināti un žēlojās par to Romas kūrijai.[155] Tomēr pāvests Gregors IX 1232. gada 11. februārī apstiprināja Balduina 1230. gada 28. decembrī noslēgto līgumu ar karali Lamekinu[156] un 1231. gada 17. janvāra līgumu ar ziemeļaustrumu Kursu.[157] Bet, kamēr Balduins bija Romā, lai panāktu noslēgto līgumu apstiprināšanu, zobenbrāļi saprata, ka līdz ar ziemeļ- un vidus Kursas nonākšanu tiešā pāvesta pakļautībā viņu iekarojumi un nodomi Kursā tiek anulēti, tādēļ viņi iebruka Kursā, nolaupīja kuršiem ar Balduinu noslēgtos līgumus un nospieda jaunkristītos kuršus kalpībā *(in servitutem)*. Kuršu sūtņus, kuriem pēc līguma ar Lamekinu bija divu gadu laikā jāierodas Romā pie pāvesta un kas arī bija devušies ceļā uz Romu, zobenbrāļi vienmēr aizkavēja un beidzot piespieda griezties atpakaļ no Gotlandes uz Kursu.[158] Laikam gan līdz ar zobenbrāļiem 1232. gadā Kursā būs iebrukuši arī Rīgas namnieki, ārzemju tirgotāji un krustneši, jo kuršu ķīlnieki tika sadalīti starp Zobenbrāļu ordeni, bīskapu un Rīgas namniekiem.[159] Zobenbrāļi un rīdzinieki varēja bez bailēm iebrukt pāvestam un Sv. Pēterim rezervētajā Kursā,[160] jo viņi labi zināja, ka Sv. Pēteris ir debesīs un pāvests Romā ("Dievs ir augstu, un pāvests tālu") un nevienam no viņiem nav armijas, kamēr Senlatvijā visu izšķīra tikai bruņots spēks un militāras uzvaras.

Kas īsti notika Kursā nākamo desmit gadu laikā pēc Balduina līgumu slēgšanas 1231. gadā, ziņu tikpat kā nav; tomēr šķiet, ka zobenbrāļi bija aizņemti ar dāņu vasaļiem Rēveles novadā,[161] cīņās ar zemgaļiem un gatavošanos karam ar leišiem[162] un rīdzinieki – namnieki un ārzemju tirgotāji – bija norūpējušies par saviem lēņiem Kursā[163] (tuvāk sk. nodaļā "Senlatvijas izlēņošana"). Kā zobenbrāļi, tā rīdzinieki, uztraukušies par šķietamo Kursas izslīdēšanu no viņu rokām pāvesta legāta valdīšanā,[164] steidzās panākt Balduina no Alnas atcelšanu no legāta amata,[165] kas viņiem arī izdevās 1234. gada 9. februārī.[166] Balduina vietā par legātu Livonijā atkal tika iecelts Vilhelms no Modenas,[167] kas savā otrajā legācijas laikā iecēla Kursai par bīskapu Engelbertu,[168] reizē piešķirot viņam 2/3, bet zobenbrāļiem 1/3 Kursas.[169] Nekas nav zināms par bīskapa Engelberta darbību Kursā, bet jādomā,

ka viņš bija iecēlis Kursā dažus priesterus, jo pēc Saules kaujas 1236. gadā kurši bija sacēlušies, nogalinājuši Engelbertu un priesterus un atkrituši no pieņemtās katoļticības;[170] kādas zemes bija dabūjis bīskaps, kādas ordenis, ziņu nav.

Tālāk informācija par Kursas iekarošanu saistās ar Saules kauju 1236. gada 22. septembrī, kad Zobenbrāļu ordenis pēc 50 bruņinieku nokaušanas bija tiktāl novājināts, ka Livonijā pastāvīgi stacionēta militāra spēka pastāvēšanu paglāba tikai atlikušo zobenbrāļu iekļaušana Vācu ordenī.[171] Šis Vācu ordeņa Livonijas zars – vēstures literatūrā parasti saukts par Livonijas ordeni – pārņēma visus agrākos Zobenbrāļu ordeņa valdījumus Livonijā līdz ar tā pienākumiem un saistībām. Par pirmo Vācu ordeņa Livonijas mestru virsmestrs Hermanis no Zalcas iecēla Vāczemes mestru Hermani Balki (1237–1239), bet nesaskaņu dēļ ar saviem vācbrāļiem viņš bija spiests no Livonijas aiziet, un viņa vietā par Livonijas mestru kļuva Andrejs no Felves (1240–1241), tad Dītrihs no Groningenas (1242–1245). Hermaņa no Vartberges hronika[172] un "Vecākā atskaņu hronika" vēstī, ka Dītriha laikā atsākās Kursas militārā pakļaušana ordeņa varai. Pēc "Atskaņu hronikas" ziņām mestrs ar ziņnešiem ir iesaucis latgaļus un lībjus, Dānijas karaļa Igaunijas un Rīgas un Tērbatas bīskapu vasaļus un tad kopā ar saviem vācbrāļiem no Rīgas, ceļrāžu vadīti, gar jūrmalu iebruka Kursā. Katra iesauktā vienība devusies sirojumā zem sava karoga, un tās visas kopā mestra vadībā veidoja lielu armiju *(Das her was lanc und breit)*. Viņiem veicies labi: visi laupīja un slepkavoja, līdz kurši beidzot atskārtuši, ka viņi nav vāciem pretinieki, un kuršu vecāko padome tad nolēma padoties mestram. Pēc tam 1242. gadā vācbrāļi uzcēla Kuldīgā pili, novietoja tur savu garnizonu kopā ar kalpotājiem un viņu ģimenēm, paturēja klātesošos kuršu vecākos par ķīlniekiem un no tiem kuršu novadiem, no kuriem vecākie nebija klāt, pieprasīja ķīlniekus.[173] Pēc Kuldīgas pils uzcelšanas vācbrāļi no turienes devās sirojumā uz dienvidiem un pēc sīvām cīņām 1243. gadā ieņēma Embūtes kuršu pili un pakļāva kuršus nodevu maksāšanai *(geben do den zins)* un kristīgai ticībai.[174] Tātad pēc "Atskaņu hronikas" stāsta Livonijas mestra Dītriha no Groningenas laikā Kursa tika pakļauta līdz pat Embūtei (dienvidos). Pēc hronistu Hermaņa no Vartberges[175] un Baltazara Rusova[176] ziņām Dītrihs uzcēlis pili ne vien Kuldīgā, bet arī Embūtē.

Dītriha no Groningenas Kursas krustakaru laikā Vācu ordenis (droši vien Dītriha mudināts) bija vērsies pie pāvesta Inocenta IV ar lūgumu atzīt Kursu par Prūsijas sastāvdaļu.[177] Uz šī lūguma pamata pāvests 1245. gada 5. februārī uzdeva ceturto reizi par pāvesta legātu Austrumeiropā, ieskaitot Livoniju,[178] ieceltajam Vilhelmam no Modenas – tagad jau Sabīnas kardinālbīskapam – šo lietu izšķirt.[179] Un Vilhelms, izdabādams Livonijas mestram, 1245. gada 7. februārī, atceļot savu agrāko lēmumu par Kursas sadalīšanu starp Zobenbrāļu ordeni un Kursas bīskapu Engelbertu, atzina, ka Kursa ir Prūsijas daļa *(Curonia seu Curlandia, cum sit pars Pruscie)* un

tāpēc ordenim, līdzīgi kā Prūsijā, pienākas divas trešdaļas no visas Kursas *(duas partes de tota Curonia)*.[180] Divas dienas vēlāk pāvests Inocents IV šo Vilhelma lēmumu apstiprināja.[181] 1245. gada jūnijā vācu ķeizars Frīdrihs II pēc Vācu ordeņa virsmestra lūguma piešķīra Vācu ordenim visas zemes, ko tas iekaros Kursā, Zemgalē un Lietuvā,[182] un 1252. gada 29. jūlijā Vācu ordeņa virsmestra pilnvarotais Livonijā Eberhards no Sainas vienojās ar Kursas bīskapu Indriķi par Vilhelma no Modenas 1245. gada 7. februāra lēmuma īstenošanu.[183]

Pēc Dītriha no Groningenas par mestru Livonijā nāca Indriķis no Heimburgas (1245–1246). Hronists Hermanis no Vartberges raksta, ka viņa laikā kurši rīkojuši sīvus uzbrukumus vāciem, kurus Indriķis nav varējis apspiest, tāpēc ticis atcelts no amata un dabūjis atgriezties Vāczemē.[184] Par kuršu sacelšanos pret vāciem Indriķa no Heimburgas laikā liecina arī pāvesta Inocenta IV 1245. gada 13. septembra bulla, ar kuru pāvests uzdeva arhibīskapiem, bīskapiem un citiem katoļu baznīcas prelātiem sludināt krustakaru *(predicari .. verbum crucis)* ne vien Svētajā Zemē, bet arī Livonijā un Prūsijā.[185]

Par tālākiem notikumiem Kursā ziņas ir ļoti trūcīgas līdz Eberharda no Sainas laikam (1252–1254).

Izvērtējot krustakarus Kursā līdz 13. gs. vidum, vēsturniekam ir jājautā: kāpēc trīsdesmito gadu vidū zobenbrāļi iebruka leišu zemē (un pie Saules cieta pilnīgu sakāvi), un kāpēc četrdesmito gadu vidū Vācu ordeņa brāļi atsāka Kursas iekarošanu? "Atskaņu hronikas" autors vēstī, ka tie bijuši krustneši, kas pieprasījuši mestram Folkvīnam doties karā pret pagānu leišiem.[186] Var jau būt, ka daži krustnešu vadoņi gribēja iegūt slavu kaujas laukā, bet, manuprāt, jāņem vērā vēl kāds cits apstāklis, meklējot izskaidrojumu zobenbrāļu iebrukumam leišu zemē 1236. gadā, – krustakarš pret prūšiem.

Mazovijas[187] poļu hercogs Konrāds (1210–1247) loloja cerības pievērst savus ziemeļu kaimiņus – prūšus kristīgai ticībai un iekļaut viņu zemes savā hercogvalstī. Varbūt ierosmi tam Konrāds bija guvis no Olīvas (pie Dancigas) cisterciešu mūka Kristjāņa, kam pirms 1215. gada bija sekmējies piegriezt katoļticībai Kulmas zemi un dažus prūšu novadus ap Vislas upi, par ko Inocents III bija iecēlis Kristjāni par bīskapu (1215–1245). Bet prūši, drīz atskārtuši, ka kristīšanās novedīs viņus poļu paklautībā, 1223. gadā sacēlās. Lai apspiestu prūšus, Konrāds no Mazovijas 1226. gadā aicināja palīgā Vācu ordeni, kura Eiropas zars tajā gadā bija padzīts no Transilvānijas, par palīdzību piedāvādams Vācu ordeņa mestram Hermanim no Zalcas Kulmas zemi.[188] Vēl tajā pašā gadā Vācu ordeņa mestrs saņēma ķeizara Frīdriha II rakstu un 1234. gadā arī pāvesta Honorija III bullu, ka Kulmas zeme un visas prūšu zemes, ko ordenis iekaros, paliks Sv. Pētera īpašumā un Vācu ordenis tās saņems par mūžīgu pāvesta lēni.[189]

Jau 1230. gadā Vācu ordeņa mestrs aizsūtīja septiņus vācbrāļus Hermaņa Balkes vadībā uz Nasavu (iepretī Toruņai), lai sāktu iekarot pagānu prūšus; vācbrāļiem veicās, un jau 1236. gadā viņi sasniedza Prūšu jomu Baltijas jūrā.[190]

Var pieņemt, nevis pierādīt, ka zobenbrāļi, sajūsmināti par Vācu ordeņa panākumiem prūšu pakļaušanā, 1236. gadā mēģināja sākt savu akciju pagānu leišu nomākšanai un tāpēc iebruka viņu zemē. Ļoti iespējams, kā to uzsver "Vecākā atskaņu hronika"[191] un Hermanis no Vartberges,[192] ka zobenbrāļu iebrukumu leišu zemē mudināja arī uz Livoniju atbraukušie vācu krustneši, sevišķi Teodorihs no Haseldorfas un grāfs Indriķis no Dannenbergas, kas cerēja iegūt lielu karavadoņa slavu, līdzīgi kā poļu un Pomerānijas augstmaņi prūšu krustakaros. Bet atceļā no sirojuma leišu zemē vāciem pie Saules uzbruka leiši, un, kad pēc Zobenbrāļu ordeņa iznīcināšanas sacēlās kurši un nokratīja kristietības jūgu, tad Vācu ordeņa Livonijas zars jeb Livonijas ordenis, būdams Zobenbrāļu ordeņa mantinieks un pēctecis Livonijā, atmeta Balduina no Alnas līgumu politiku un pēc prūšu krustakaru parauga sāka Kursas pakļaušanu no jauna, šoreiz savā vadībā.

Sainas grāfs Eberhards ieradās Livonijā kā virsmestra pilnvarnieks 1252. gadā.[193] Pēc "Atskaņu hronikas" ziņām Eberhards no Sainas devies arī karagājienā pret kuršiem, licis celt Klaipēdas pili pie Dangas ietekas Nemunas upē un novietojis tur vācbrāļu garnizonu.[194] "Atskaņu hronika" tuvāk nestāsta par Eberharda krustakaru kuršu pakļaušanai, bet no Eberharda un Kursas bīskapa Indriķa 1252. gada 29. jūlija izlīguma[195] redzams, ka kuršu zemes jeb valstis Ceklis, Duvzare, Megava un Pilsāts vēl nav bijušas vācu varā (*iam incultis, noch ungebuvet*[196]), savukārt 1253. gada 4. aprīļa līgumā[197] jau teikts, ka vismaz daļa Cekļa un Duvzares ir vācu rokās (*inhabitatarum, do besaten*[198]). No tā varētu secināt, ka Eberhards devies krustakarā no Kursas un pakļāvis šīs Dienvidkursas valstiņas vācu kundzībai. Tomēr no cita 4. aprīļa dokumenta[199] redzams, ka Ceklī un Duvzarē vēl bijuši arī nepakļauti *(incultas)* novadi; tāpat laikam nepakļauts bijis apgabals starp Skrundu un Zemgali. Tomēr šķiet, ka Eberhards no Sainas bijis vairāk diplomāts nekā karotājs: līdz 1253. gada aprīlim nominālais Livonijas mestrs vēl joprojām bija Andrejs no Štērijas (1248–1253[200]).

Mestrs Andrejs jau 1252. gada 19. aprīlī[201] ar Sāmsalas bīskapa starpniecību bija noslēdzis vienošanos ar Kursas bīskapu Indriķi par Kuldīgas pils un tās novadu 2 jūdžu apkārtnē nodošanu Livonijas ordenim, un Kursas bīskaps bija atzinis visus ordeņa iekarojumus Kursā kopš bīskapa Engelberta laikiem par ordeņa valdījumu. Zīmīgs ir vienošanās tālākais noteikums: ordenis atlaida Kursas bīskapam 1100 mārkas (ap 227 kg) sudraba, ko viņš bija parādā ordenim kā savu trešdaļu par Kursas iekarošanas izdevumiem. Nav zināms, kā Livonijas ordenis bija aplēsis savus izdevumus, bet no šī vienošanās noteikuma izriet, ka Dītriha no Groningenas krustakari Kursā ordenim izmaksājuši kādas 3300 mārkas jeb ap 680 kg sudraba. Pēc

1245. gada 7. februāra Vilhelma no Modenas lēmuma Kursas bīskapam pienācās 1/3 Kursas, un, tā kā ordenis viens pats bija iekarojis Kursu, tad ordeņa mestrs bija pieprasījis bīskapam atmaksu par viņa trešdaļu.

Eberhards no Sainas bija ieradies Livonijā pirms 1252. gada jūlija, jo 29. jūlijā viņš jau slēdza pirmo līgumu ar Kursas bīskapu Indriķi.[202] Līdz ar to Kursas pakļaušanā kopš 1252. gada atkal tika izmantota Balduina no Alnas līgumu slēgšanas politika. Vienīgi līgumus vairs neslēdza jaunkristītie kurši ar saviem pakļāvējiem vāciem, bet vāci paši savā starpā.

Kursas 1253. gada dalāmās grāmatas

Ja Dītrihu no Groningenas var saukt par Kursas iekarotāju, tad par viņa iekarojumu sadalītāju kļuva Sainas (Reinzemē, ap 10 km uz ziemeļiem no Koblencas) grāfs Eberhards, kas bija Vācu ordeņa Vāczemes mestrs un uzturējās Livonijā 1252.–1254. gadā kā Vācu ordeņa virsmestra pilnvarnieks, jebšu vēl 1253. gada aprīlī nominālais Livonijas mestrs bija Andrejs no Štīrijas.[203]

Jau 1252. gada 29. jūlijā Eberhards no Sainas vienojās ar Kursas bīskapu nodot ordeņa apsaimniekošanā vācu vēl neokupētās Dienvidkursas teritorijas:[204] Cekli, Megavu, Pilsātu un Duvzari, no kurām gan tikai Duvzare kļuva par Livonijas novadu un vēlāk par Latvijas Republikas sastāvdaļu.[205] 1252. gada 18. oktobrī bīskaps Indriķis vienojās ar Eberhardu par baznīcu celšanu vācu varā pārgājušajā Ziemeļkursā: Piemarē, Bandavā, Ventavā un Vanemanē.[206]

Tomēr īstā kuršu apdzīvotās zemes sadalīšana notika 1253. gadā: vācu jau okupētās Ziemeļkursas – Piemares, Bandavas, Ventavas un Vanemanes – pirms 4. aprīļa Rīgā;[207] vācu neokupētās Dienvidkursas – Duvzares, Cekļa, Megavas un Pilsāta – 4. aprīlī Kuldīgā,[208] ar tālāku sadalījumu starp ordeni un bīskapu 1253. gada 20. jūlijā.[209]

Svarīgākā atšķirība starp 1252. un 1253. gada dalāmajām grāmatām ir 1253. gada dokumentos dotais kuršu zemju sīkais dalījums, kas ļauj vismaz daļēji rekonstruēt Senlatvijas 13. gs. Kursu.

Vispirms jāaizrāda, ka bīskaps sevi titulē *eyn bisshop to Curlande* vai *Curoniensis episcopus*.[210] Tālāk atzīmējams Kursai dotais nosaukums: *totius Curonie, dat gantze lant to Curlant*,[211] ar to gan saprotot tikai vācu okupēto Ziemeļkursu, jo, sadalot vācu neokupēto Dienvidkursu, adjektīvs "visa" nav lietots.[212]

Tālāk jāmin, ka visa kuršu apdzīvotā teritorija, kas veidoja jaundibināto Kursas diecēzi, ir iedalīta 8 zemēs – *terras*, *lande*:[213] Vanemane jeb Miera Kursa,[214] Ventava,[215] Bandava,[216] Piemare,[217] Ceklis,[218] Duvzare,[219] Megava[220] un Pilsāts.[221]

Ko nozīmē vārdi *terra* un *lant*?

Ar *terra* viduslaikos saprata teritoriju, kurā valdīja kāds zemes kungs jeb firsts;[222] vācu *lant*, *land* varēja apzīmēt "zemes gabalu, kas bija politiski apvienots", "valsts novadu", "provonci jeb distriktu", "novadu".[223]

Tātad iepriekš minētās kuršu zemes bija kuršu kungu valstis. Diemžēl nav uzrakstīti šo kuršu valstiņu valdnieku vārdi, nav nosaukta arī trīsdesmitajos gados minētā karaļa Lamekina valstiņa. Bet vācu rakstveži ir devuši šo valstiņu tālāko dalījumu, minot vietvārdus pa novadiem, ko dabūja Livonijas ordenis un Kursas bīskaps attiecībā 2:1.

Vanemane = Miera Kursa

Vietvārdu rakstība dota pēc dokumenta ordeņa eksemplāra (Rīgā 1253. gada 4. aprīlī, *SLVA*, 357. nrs); ja bīskapa eksemplārā rakstība sevišķi atšķiras, vietvārds dots arī paralēlformā (*SLVA*, 358. nrs)

Ordeņa daļā

	Tagadējais nosaukums
Rende; Rennen (358)	Renda, Rendas pag., Kuldīgas apr.
Walgale	Valgale, Valgales pag., Talsu apr.
Kabilwen (tikai 358)	Kabile, Kabiles pag., Kuldīgas apr.
Pedewale	Pidole, Matkules pag., Tukuma apr.
Zabele	Sabile, Valgales pag., Talsu apr.
Candow	Kandava, Kandavas pag., Talsu apr.
Sactekul; Mattecul (358)	Matkule, Matkules pag., Tukuma apr.
Wane	Vāne, Vānes pag., Tukuma apr.
Pune; Pure (358)	Pūre, Pūres pag., Tukuma apr.
Tuckemen cum terris desertis inter Candow et Semigaliam	Tukums ar pamestām zemēm starp Kandavu un Zemgali
Anze; Ansen (358)	Ansiņi, Cēres pag., Talsu apr.
Ladze	Ladza, Lībagu pag., Talsu apr.
Ugen	Uguņciems, Upesgrīvas pag., Talsu apr.
Dalsen; Talzen (358)	Talsi
villa Husman	Usma, Usmas pag., Ventspils apr.

Kopā 15 vietvārdi

Bīskapa daļā

	Tagadējais nosaukums
Arwale	Ārlava, Ārlavas pag., Talsu apr.
Popen	Pope, Popes pag., Ventspils apr.
Topen; Lopen (358)	Tope, Popes pag., Ventspils apr.
Veseden; Vietseden (358)	Viecīši, Puzes pag., Ventspils apr.
Pusen	Puze, Puzes pag., Ventspils apr.
Ugalen (tikai 358)	Ugāle, Ugāles pag., Ventspils apr.
Amulen	Ameļi, Puzes pag., Ventspils apr.
Vede	Vēdas, Popes pag., Ventspils apr.
Anse	Ance, Ances pag., Ventspils apr.
Matre	Māteri, Ugāles pag., Ventspils apr.
Moden	Modes, Ugāles pag., Ventspils apr.
Cersangere	Ciesengure (Vecmatīši), Ugāles pag., Ventspils apr.
Darsethen; Donsveten	Daudzīte, Puzes pag., Ventspils apr.

Kopā 13 vietvārdi

Kopā 28 vietvārdi

Ventava

Vietvārdi doti kā iepriekš

Ordeņa daļā	
Tagadējais nosaukums	
Sagare	Ventas grīva,
ex utraque	Ventas abās pusēs,
Winda	t.i., Ventspils
Lesede, ambo	Lagzdiene, Piltenes pag., Ventspils apr.
Husowe; Hasowe (358)	Užava, Užavas pag., Ventspils apr.
Ambele	Ameļi, Puzes pag., Ventspils apr.
Sarneke	Sārnate, Užavas pag., Ventspils apr.
Virien; Urien	?Virši, Zūru pag., Ventspils apr.
Lanze	Landze,
ex utraque	Ventas abās pusēs,
parte winda	Zūru pag., Ventspils apr.
Wense	Vendzava,
ex illa parte	tajā Ventas pusē,
Winda,	kur atrodas Kuldīga,
ubi situm	Ziru pag.,
est Goldingen	Ventspils apr.
Udren	Ūdrande, Zūru pag., Ventspils apr.
Targale	Tārgale, Ventas pag., Ventspils apr.

Kopā 10 vietvārdi

Bīskapa daļā	
Tagadējais nosaukums	
Normen	Zlēkas,
ab utraque parte	Ventas upes
fluvii Winda	abās pusēs, Zlēku pag., Ventspils apr.
Cervical	Cirkale, Zlēku pag., Ventspils apr.
Laidze	Laidze, Laidzes pag., Talsu apr.
Rapeden	Rapatciems, Piltenes pag., Ventspils apr.
Vense	Vendzava/Lagzdiena,
ab opposito	pret Kuldīgu,
Goldingen	Ziru pag., Ventspils apr.
Cirien; Syrien (358)	Ziras, Ziru pag., Ventspils apr.
Terewenden	Tērande, Ēdoles pag., Ventspils apr.
Appusen	Apūze, Īvandes pag., Kuldīgas apr.
Cisse	Sise, Ziru pag., Ventspils apr.
Edwale	Ēdole, Ēdoles pag., Ventspils apr.

Kopā 10 vietvārdi

Kopā 20 vietvārdi

Bandava

Vietvārdi doti kā iepriekš

Ordeņa daļā	
Tagadējais nosaukums	
Walteten	Valtaiķi, Valtaiķu pag., Aizputes apr.
Sargamiten	Sarmīte, Valtaiķu pag., Aizputes apr.
Wepele	Vaipas, Kazdangas pag., Aizputes apr.

Bīskapa daļā	
Tagadējais nosaukums	
Amboten	Embūte, Embūtes pag., Liepājas apr.
Kalten	Kalši, Vaiņodes pag., Liepājas apr.
Baten	Bāte, Vaiņodes pag., Liepājas apr.

Lippeten; Lippayten (358) Lipaiķi, Turlavas pag., Kuldīgas apr.

Libben Lībiņi, Planīcas pag., Kuldīgas apr.

Scrunden Skrunda, Kuldīgas apr.

Irien; Yrien (358) Dziras, Nīgrandes pag., Liepājas apr.

Turlowe Turlava, Turlavas pag., Kuldīgas apr.

Alswangen Alsunga, Alsungas pag., Aizputes apr.

Asen Āžu mājas, Kazdangas pag., Aizputes apr.

Arsen Ārdze, Valtaiķu pag., Aizputes apr.

Iherusalem; Iursalen (358) Urzuļi, Kazdangas pag., Aizputes apr.

Arolde; Aralden (358) Urāle, Aizputes pag., Aizputes apr.

Arden tagad nav, Alsungas pag., Aizputes apr.

castellatura Dzerbithen Raņķu pilskalns

Mesete; Masote (358) Raņķu pag., Kuldīgas apr.

Packare ?

Nicken; Nitthen (358) Nikte, Vārmes pag., Kuldīgas apr.

Scheden Šķēde, Vārmes pag., Kuldīgas apr.

Pavelden; Paiulden Snēpele, Snēpeles pag., Kuldīgas apr.

Villegale Vilgale, Turlavas pag., Kuldīgas apr.

Eze Īvandes mācītājmuiža, Īvandes pag., Kuldīgas apr.

Kewele; Kewalen (358) Ķimale, Īvandes pag., Kuldīgas apr.

Kormale; Kormalen (358) Kurmāle, Kurmāles pag., Kuldīgas apr.

Kemalen (tikai 358) Ķimale, Padures pag., Kuldīgas apr.

Ywande Īvande, Īvandes pag., Kuldīgas apr.

Tigowe; Tigwen (358) Tigas, Padures pag., Kuldīgas apr.

Waruwe Vārve, Tadaiķu pag., Liepājas apr.

Elkene Elkuzeme, Vaiņodes pag., Liepājas apr.

Assiten Asīte, Asītes pag., Liepājas apr.

Rese Rēzas, Embūtes pag., Liepājas apr.

Cepse Sepene, Asītes pag., Liepājas apr.

Padoren Tāšu Padure, Kalvenes pag., Aizputes apr.

Selde; Celde (358) Cildi, Kazdangas pag., Aizputes apr.

Lene Lēņi, Rudbāržu pag., Aizputes apr.

Nodingen; Nedinghen Nēdinga, Asītes pag., Liepājas apr.

Parbonen Pērbone, Kalvenes pag., Aizputes apr.

Kalnien; Kalven (358) Kalvene, Kalvenes pag., Aizputes apr.

Apussen Vecapūze, Rudbāržu pag., Aizputes apr.

Hasenpotten Aizpute

Iameten Jamaiķi, Klosteres pag., Aizputes apr.

Scherenden; Zerenden (358) Cerenda, Basu pag., Aizputes apr.

Adze Adze, Gudenieku pag., Aizputes apr.

Pewe Pievika, Ulmales pag., Aizputes apr.

Kopā 18 vietvārdi

Karilancken tagad nav, Padures pag., Kuldīgas apr.

stagnum Nabe Nabas ezers, Padures pag., Kuldīgas apr.

Goldingen Kuldīga

villa Mamekuten dicitur Swilgode tagad nav, Kuldīgas pag., Kuldīgas apr.

Velse, ambo; Velzen (358) Veldzes, abas, Kuldīgas pag., Kuldīgas apr.

Adze Adze, Gudenieku pag., Aizputes apr.

Pewe Pievika, Ulmales pag., Aizputes apr.

Kopā 34 vietvārdi

Kopā 52 vietvārdi

Piemare

Vietvārdi doti kā iepriekš

Ordeņa daļā

Tagadējais nosaukums

Wartha; Warthayen (358) Vārtāja, Tadaiķu pag., Liepājas apr.

Deteten; Todayten (358) Tadaiķi, Tadaiķu pag., Liepājas apr.

Unseten Usaiķi, Bunkas pag., Liepājas apr.

Ylse Bunka, Bunkas pag., Liepājas apr.

Lypa Līpa, Lažas pag., Aizputes apr.

Geneisen; Gaveyssen (358) Gavieze, Gaviezes pag., Liepājas apr.

Waruwa Lielvārve, Tadaiķu pag., Liepājas apr.

Donen Padone, Durbes pag., Liepājas apr.

Pene tagad nav, Vecpils pag., Liepājas apr.

Ocke; Ochten (358) Okte, Durbes pag., Liepājas apr.

Celse; Zelzen (358) vairs nav, Vecpils pag., Liepājas apr.

Bīskapa daļā

Tagadējais nosaukums

Ratzge; Razge, Rarge (358) vairs nav? Bārtas pag., Liepājas apr.

Bartha versus Wartham Bārta, Vārtājas pusē, Bārtas pag., Liepājas apr.

Parkunekalve Pērkone, Pērkones pag., Liepājas apr.

Duvenelke Dunalka, Dunalkas pag., Aizputes apr.

Prusse Prusu ciems, Dzērves pag., Aizputes apr.

Karkele Kārkļi, Cīravas pag., Aizputes apr.

Sintre; Zyntire (358) Dzintare, Lažas pag., Aizputes apr.

Salene Saliene, Sakas pag., Aizputes apr.

Sacken Saka, Sakas pag., Aizputes apr.

Kopā 9 vietvārdi

Lindale	Durbe, Durbes pag., Liepājas apr.
Troyst	Dižstroķi, Vecpils pag., Liepājas apr.
Lawaden; Jewaden (358)	Jevade, Aizputes pag., Aizputes apr.
Birsegalve	vairs nav?
Gerne; Serve (358)	Dzērve, Dzērves pag., Aizputes apr.
Boyenseme	Bojas, Kalvenes pag., Aizputes apr.
Droge	Vecdrogas, Kalvenes pag., Aizputes apr.
Crote	Krote, Krotes pag., Liepājas apr.
Apperate	Apriķi, Apriķu pag., Aizputes apr.
Ylmeda	Dižilmāja (Ilmedes upe), Vecpils pag., Liepājas apr.
Duppele	Dupļi, Rāvas pag., Liepājas apr.
Grobin	Grobiņa, Grobiņas pag., Liepājas apr.
Nerkes	Vecpils pilskalns, Vecpils pag., Liepājas apr.
Struckte; Strutten (358)	Stroķi, Vecpils pag., Liepājas apr.
Telse	Tāši, Tāšu pag., Liepājas apr.
Aister	Aistere, Aisteres pag., Liepājas apr.
Virgenare	Vērgale, Vērgaļu pag., Liepājas apr.
Riwa	Rīva, Ulmales pag., Aizputes apr.
Medze	Medze, Medzes pag., Liepājas apr.
Medda	? Mednieku mājas, Medzes pag., Liepājàs apr.
villa Liva	Liepāja (ciems)

Kopā 32 vietvārdi

Kopā 41 vietvārds

Duvzare

Vietvārdu rakstība dota pēc Kuldīgā 1253. gada 20. jūlijā izdotā dokumenta (*SLVA*, 371. nrs)

Ordeņa daļā

Tagadējais nosaukums

Birstele — Birži, Gramzdas pag., Liepājas apr.

Pacteitias; Pacleten — Kalēti, Kalētu pag., Liepājas apr.

Pemis; Peynis — ? Paipas, Nīcas pag., Liepājas apr.

Tretne; Trecne — Trekņi, Gramzdas pag., Liepājas apr.

Empilten — Impilte, pie Kretingas, Lietuvā

Rutzowe — Rucava, Rucavas pag., Liepājas apr.

Papissen — Papes ciems, Rucavas pag., Liepājas apr.

Warze — vairs nav, Nīcas pag., Liepājas apr.

Wirga — ? Virga, ? Nīcas pag., Liepājas apr.

terra Dugenekes — Dunika, Dunikas pag., Liepājas apr.

Kopā 13 vietvārdi

Bīskapa daļā

Tagadējais nosaukums

Loke; Loben — Lukne, Dunikas pag., Liepājas apr.

Pretzele — ? Pricele, Aizvīķu pag., Liepājas apr.

Dames — Diždame, Aizvīķu pag., Liepājas apr.

terra Dugenekes; Duvenikes usque ad fluvium Bartwam — Dunika* līdz Bārtas upei, Dunikas pag., Liepājas apr.

* Dunika saukta par zemi un uzrādīta atsevišķi no Duvzares

Zeme starp Skrundu un Zemgali

Vietvārdi doti kā iepriekš

Ordeņa daļā

Tagadējais nosaukums

Weibene — ?

Wanderen — ?

Newaren — ?

Labbar — ?

Saldin; Salden — Saldus, Saldus pag., Kuldīgas apr.

Ulliwa — ? Ulpes muiža, Cieceres pag., Kuldīgas apr.

Anzina — Auniņi, Pampāļu pag., Kuldīgas apr.

Celme; Zelme — Celmenieku mājas, Sātiņu pag., Kuldīgas apr.

Kopā 8 vietvārdi

Bīskapa daļā

Tagadējais nosaukums

Sacsile — Vecsesile, Sātiņu pag., Kuldīgas apr.

Crewenis; Grewenis — Grīvaiši, Ezeres pag., Liepājas apr.

Meddemnes; Medevmes — Meždamnieku mājas, Zvārdes pag., Kuldīgas apr.

Kopā 3 vietvārdi

Kopā 11 vietvārdi

Ceklis

Vietvārdi doti kā iepriekš (tikai Latvijas daļā).

Ordeņa daļā		Bīskapa daļā	
Tagadējais nosaukums		Tagadējais nosaukums	
Vicwicenn	Vidvide, Aizvīķu pag., Liepājas apr.	*Crese; Gresen*	Grieze, Nīgrandes pag., Liepājas apr.

Vietvārdu idenficēšanai un lokalizēšanai izmantoti šādi materiāli (alfabētiskā kārtībā):

Baltisches historisches Ortslexikon, II: Lettland;

Bielenstein, A., *Die Grenzen des lettischen Volkstammes*;

Dunsdorfs, E., *Kurzemes karakartes (17. un 18. gadsimtenī)*;

Endzelīns, J., *Latvijas vietvārdi*;

Endzelīns, J., *Latvijas PSR vietvārdi*;

Latvijas armijas štāba kartes 1:75 000;

Latvijas ceļu karte 1:200 000;

Latvju enciklopēdija, red. A. Švābe;

Mugurēvičs, Ē., "Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs.– 16. gs. vidus)", *Latvijas zemju robežas 1000 gados*;

Mugurēvičs, Ē., "Komentāri", *Atskaņu hronika*;

Pāvulāne, V., "Rakstītos vēstures avotos minētās XIII gs. apdzīvotās vietas Ventavā", *Feodālisma problēmas Baltijā*, 1990;

Pāvulāne, V., "Rakstītos vēstures avotos minētās apdzīvotās vietas Kurzemē 13. gadsimtā (Miera Kursa)", *AuE*, XVI;

Rusmanis, S., Vīks, I., *Kurzeme*;

Urtāns, J., Asaris, J., *Latvijas rietumu daļas jaunatklātie pilskalni*.

Vietas lokalizētas pēc Latvijas 1940. gada administratīvā iedalījuma.

Pēc šādas 13. gs. Kursas rekonstruēšanas būtu jājautā: kādas teritoriālas vienības apzīmēja vārdi Vanemane, Ventava, Bandava, Piemare, Duvzare, Ceklis, Megava, Pilsāts? Ja visus kuršus kopā uzskatītu par vienu Senlatvijas maztautu, tad šīs vārdā sauktās teritorijas būtu jāuzlūko par atsevišķām kuršu cilšu valstiņām, kuru locekļi Latvijas krustakaru laikā jau bija zaudējuši savas radniecības saites, kā arī apziņu par izcelšanos no viena īstena vai iedomāta senča. Tātad 13. gs. kurši nebija apvienoti vienā valstī; kas noticis ar centrālās kuršu valsts karali Lamekinu pēc 1230. gada līguma, ziņu nav.

Ja vietvārdu daudzumu kādā valstiņā pieņemtu par apdzīvotības indeksu, tad visbiezāk apdzīvotas būs bijušas Piemare un Bandava, retāk – Ventava un jauktā kuršu un lībju zeme Vanemane (kas arī bija paturējusi savu lībisko nosaukumu).

Kuršu valstiņu saukšana vārdā tomēr liecina, ka 13. gs. pirmajā pusē tās ne vien pastāvēja, bet vācu iekarotāji tās arī zināja un atzina. Šodien vairs nezinām, pēc kādiem principiem cilšu valstiņas bija organizētas un pārvaldītas; var vienīgi pieņemt, ka pēc viduslaiku tradicionālā monarhiālā parauga, tāpēc, jādomā, katrai valstiņai bija savs kungs jeb valdnieks – jo nav taču teritoriālas vienības bez sava vecākā jeb galvas. Tikai pēc

XXXVI. Kursa 1253. gadā

šo valstiņu iekarošanas un to patstāvības likvidēšanas vāciem vairs nebija jāslēdz padošanās līgumi ar pakļautajiem kuršiem, tāpēc arī nebija vajadzības minēt agrāko valdnieku vārdus: vāciem tikai atlika sadalīt karā iegūtās zemes neatkarīgi no tā, kas tajās agrāk bija valdījis.

1253. gada dalāmās grāmatas rāda, ka katra cilts valstiņa bija tālāk iedalīta mazākās teritoriālās vienībās: Vanemanē to bija 28, Ventavā 20, Bandavā 52, Piemarē 41, Duvzarē 12, starp Skrundu un Zemgali 11. Kas bija šīs 164 teritorijas, kurās iedalīta 13. gs. Senlatvijas Kursa? Latvijas Republikas laikā 1940. gadā Kurzemē bija Liepājas, Aizputes, Kuldīgas,

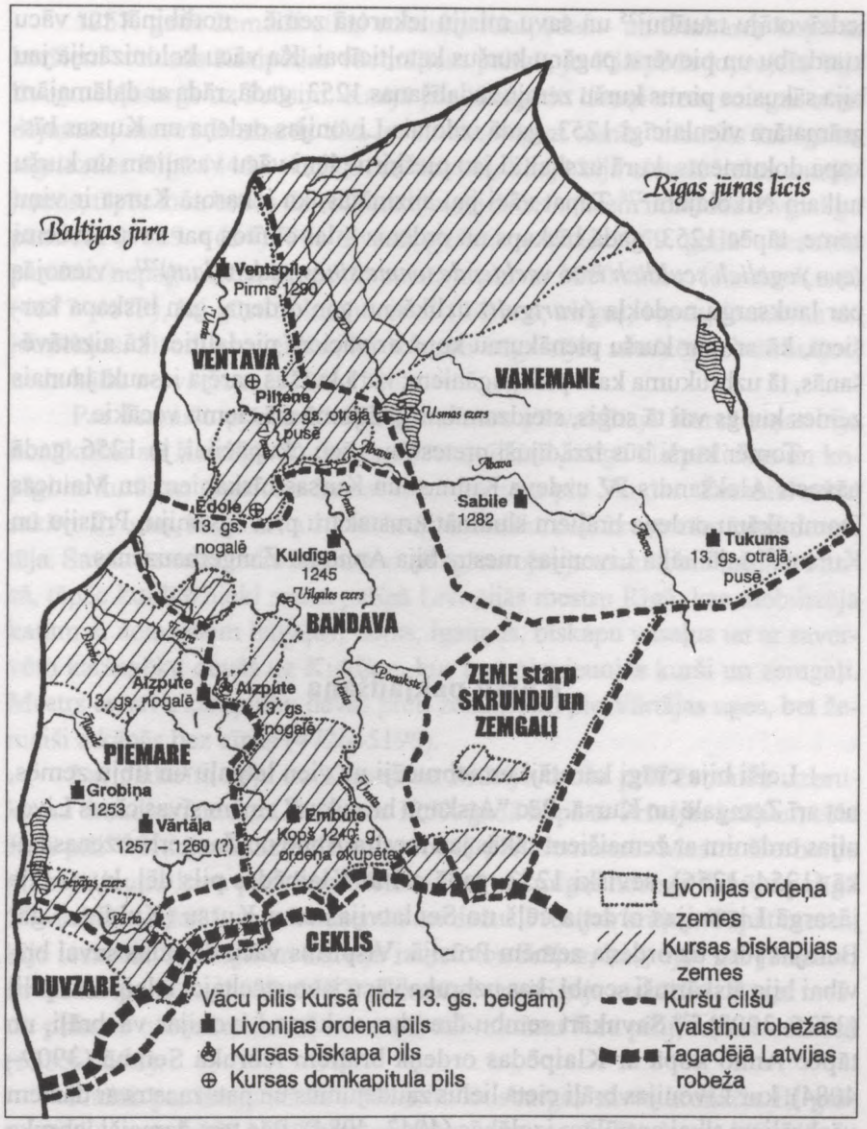

XXXVII. Kursas sadalīšana 1253. gadā

Ventspils un Talsu apriņķi ar 100 pagastiem, 17 ciemiem un 13 pilsētām (kopā 130 vienības), bet šajos piecos Kurzemes apriņķos reģistrēti 82 pilskalni,[224] Tukuma apriņķa rietumdaļā – 6, kopā 88 pilskalni. No tā varētu secināt – jo nav pierādāms, ka 13. gs. Kursā pagasti jau būtu pazīstami, – ka dalāmās grāmatās katrā valstiņā minētie vietvārdi ir pils novadi, kas aptvēra plašāku teritoriju nekā vēlākie pagasti.

Lai arī cik nepilnīga un sīkumos nepareiza būtu Senās Kursas politiskā un administratīvā rekonstrukcija, tā tomēr rāda, ka vācu okupantiem bija skaidrs priekšstats par Kursu, tās ģeogrāfisko atrašanos un iedalījumu,

iedzīvotāju tautību[225] un savu misiju iekarotā zemē – nodibināt tur vācu kundzību un pievērst pagānu kuršus katoļticībai. Ka vācu kolonizācija jau bija sākusies pirms kuršu zemju sadalīšanas 1253. gadā, rāda ar dalāmajām grāmatām vienlaicīgi 1253. gadā izdotais Livonijas ordeņa un Kursas bīskapa dokuments, kurā uzskaitīti jau piešķirtie lēņi vācu vasaļiem un kuršu tulkam Nikolajam.[226] Tāpat vāci jau apzinājās, ka iekarotā Kursa ir viņu zeme, tāpēc 1253. gadā bīskaps un ordenis – lai cīnītos par savu tēvzemi *(eyn yegelich sculdich is to vechtende umme sines vaders lant)*[227] – vienojās par lauksargu nodokļa *(wartguit)* uzlikšanu gan ordeņa, gan bīskapa kuršiem, kā arī par kuršu pienākumu kopā ar vāciem piedalīties kā aizstāvēšanās, tā uzbrukuma karā pret pagāniem; karā kuršus varēja iesaukt jaunais zemes kungs vai tā soģis, steidzamības gadījumā arī ciemu vecākie.

Tomēr kurši būs izrādījuši pretestību vācu okupācijai, jo 1256. gadā pāvests Aleksandrs IV uzdeva Kulmes un Kursas bīskapiem un Maincas Dominikāņu ordeņa brāļiem sludināt krustakaru pret Livoniju, Prūsiju un Kursu;[228] šajā laikā Livonijas mestrs bija Anno no Zangerhauzenas.

Kuršu pakļaušana

Leiši bija cītīgi karotāji un iebrucēji ne vien latgaļu un lībju zemēs, bet arī Zemgalē un Kursā. Pēc "Atskaņu hronikas" ziņām sīvas cīņas Livonijas ordenim ar žemaišiem sākās jau mestra Anno no Zangerhauzenas laikā (1254–1256), sevišķi 1252. gadā celtās Klaipēdas pils dēļ, kurai bija jāsargā Livonijas ordeņa ceļš no Senlatvijas caur Kursu (Kuldīgu) gar Baltijas jūru uz ordeņa zemēm Prūsijā. Vispirms vācu draudus savai brīvībai bija atskārtuši sembi, kas uzbruka vācu jaunuzceltajai Klaipēdas pilij (3725–3908).[229] Savukārt sembu draudus atskārta Livonijas vācbrāļi, un tāpēc Anno kopā ar Klaipēdas ordeņa brāļiem iebruka Sembā (3909–4084), kur Livonijas brāļi cieta lielus zaudējumus un pats mestrs ar dažiem vācbrāļiem tikai ar pūlēm izglābās (4043–4084). Pēc tam žemaiši iebruka Kursā, laupīja un aizveda gūstā kuršu vīrus un sievas (*sie vûrten wîb und man;* 4119–4137); hronists vēl piemin: kurši nebija spējīgi pretoties leišiem, un tas ļoti aizskāra lepnos kuršus (*vil stoltzen Kûren;* 4139). Vācbrāļi savukārt iebruka Žemaitijā, un Anno bija mobilizējis sirojumam gan savus brāļus, gan krustnešus, gan igauņus, lībjus, latgaļus, zemgaļus un kuršus (4159–4184), un visi postīja, cik spēja (4256), un deviņas dienas Anno vadītais karaspēks laupīja un dedzināja (4276–4277). 1256. gadā no amata atteicās Vācu ordeņa virsmestrs Pope un viņa vietā par virsmestru tika ievēlēts Livonijas mestrs Anno (laikam jau par nopelniem karos ar žemaišiem), par jauno Livonijas mestru kļuva Karaļauču komturs Burhards no Hornhauzenas (1257–1260).

1257. gadā žemaiši atkal uzbruka Klaipēdai – un Burhards kopā ar kuršiem steidzās Klaipēdas vācbrāļiem palīgā, jo Klaipēda joprojām bija livoņu ceļasargs uz Prūsiju. Kaujā par Klaipēdu livoņi cieta smagus zaudējumus, mestrs Burhards tika ievainots; viņam tomēr laimējās izbēgt un atgriezties Rīgā (4461–4529). Arī žemaiši kaujā bija cietuši lielus zaudējumus, tāpēc kara brūču dziedēšanai livoņi ar žemaišiem noslēdza divgadīgu pamieru (4629–4634). Pēc diviem gadiem – tātad 1259. gadā – žemaiši pamieru nepagarināja, bet pēc hronista ziņām ar 3000 vīriem iebruka Kursā (4677–4679), lai gūstītu kuršu sievas, bērnus, zirgus, lopus, jaunavas un jaunekļus. Hronists piebilst, ka žemaiši negrasījās saudzēt ne vācbrāļus, nedz kādu no vāciem (4724–4725).

Par žemaišu plānoto iebrukumu vācu pārvaldītajā Kursā ziņas bija nonākušas arī Kuldīgā. Turienes vācbrāļi lūdza palīgā klaipēdiešus un kopīgi ar kuršiem sagaidīja žemaišu iebrukumu pie Skodas. Žemaiši atkal sakāva livoņus, kaujā krita 33 vācbrāļi un lielākā daļa krustnešu; kurši dezertēja. Savas uzvaras iedrošināti, žemaiši gatavojās jaunam iebrukumam Kursā, tāpēc kuldīdznieki sauca palīgā Livonijas mestru Rīgā, kas mobilizēja karam ar žemaišiem latgaļus, lībjus, igauņus, bīskapu vasaļus un ar savervēto karaspēku devās uz Kuldīgu, kur tam pievienojās kurši un zemgaļi. Mestrs ar savu karapulku devās pretī žemaišiem pie Vārtājas upes, bet žemaiši atkāpās bez cīņas (4726–5196).

Lai padarītu ceļu no Kursas uz Prūsiju drošu pret žemaišu uzbrukumu draudiem, mestrs Burhards 1259. gadā kopā ar Prūsijas brāļiem cēla Jura pili[230] Karšavā, žemaišu pierobežā pie Nemunas. Mestrs Burhards plānoja jaunu karu pret žemaišiem un tā sekmīgai norisei dabūja palīgā 30 vācbrāļu rekrūšus no Vāczemes un dažus Prūsijas brāļus. Tāpat mestrs bija iesaucis Igaunijā un Latvijā izvietotos brāļus, kas, ejot gar jūrmalu, devās uz Kuldīgu (5538–5582). Tikmēr žemaiši bija atskārtuši Rīgas mestra plānoto uzbrukumu un, atmetuši uzbrukumu Jura pilij, iebruka Kursā (5583–5591).

Plašāk par kauju stāsta Pēteris no Dusburgas savas hronikas III grāmatas 84. paragrāfā. No Pētera apraksta redzams, ka Burhards bija plānojis plašu iebrukumu Žemaitijā 1260. gadā un tāpēc iesaucis kara gaitās arī Igaunijas dāņu vasaļus, tāpat Pomerānijas poļus, sembus, ordeņa Prūsijas un Livonijas vasaļus un kuršus. Tikmēr Kursā iebrukušie žemaiši – pēc Pētera ziņām 4000 vīru – laupīja, dedzināja un saņēma gūstā daudz kuršu sievu un bērnu, lai vestu uz savu zemi. Tad žemaišiem pie Durbes pretī stājās Burharda komandētais karaspēks. Pirms kaujas kurši bija pieprasījuši, lai vācu uzvaras gadījumā tie atdotu viņiem leišu sagūstītās sievas un bērnus. Tālāk Pēteris ziņo, ka tam piekrituši vācbrāļi, bet pretojušies Prūsijā un Livonijā iesauktie vācu karotāji, tāpēc mestrs noraidījis kuršu prasību. Sašutuši par šādu mestra nostāju, kurši atteikušies piedalīties cīņā pret žemaišiem un savukārt uzbrukuši mestra vadītajai armijai no aizmugures. Leišiem

uzbrūkot no priekšpuses un kuršiem no mugurpuses, vācu armija tika sakauta. Kaujā krita arī mestrs Burhards līdz ar Prūsijas maršalu un 150 ordeņbrāļiem. Kauja notika pie Durbes upes 1260. gada 13. jūlijā. Šo Pētera stāstu papildina "Vecākā atskaņu hronika", vēstot, ka no kaujas bija atteikušies arī igauņi, tāpēc kopā ar vācbrāļiem bija cīnījušies tikai krustneši (5650–5660).

Pēc Durbes kaujas sacēlās kristītās un pakļautās prūšu maztautas (5697–5718). Tāpat 1262. gadā no kristietības atkrita Lietuvas karalis Mindaugs. Sacēlās arī kurši Dzintarē (5735–5787) un Vārtājā (5788–5809), zemgaļi Dobē (5844–5848) un citur.

No "Atskaņu hronikas" aprakstiem vērojams, ka kuršu sacelšanās pret vāciem notikusi tikai tag. Latvijas teritorijas Kurzemes dienvidu daļā, agrākajās kuršu valstīs Piemarē, Bandavas dienvidu galā un Cekļa ziemeļaustrumu stūrī, nav ziņu par Ventavas, Vanemanes un Bandavas ziemeļu gala (Kuldīgas novadu ieskaitot) kuršu sacelšanos, tāpēc jāpieņem, ka Kursas vidienē un ziemeļos kurši nesacēlās.

Ziņas par Livonijas ordeņa sakāvi 1260. gada jūlijā pie Durbes bija aizsniegušas arī pāvesta ausis, un jau tā paša gada otrajā pusē un 1261. gadā pāvests Aleksandrs IV vairākās bullās mudināja (acīmredzot livoņu un Vācu ordeņa lūgts) Vāczemes prelātus sludināt krustakaru par labu Livonijai un Prūsijai. Pāvests Urbāns IV 1262. gadā pat atļāva krustnešiem doties krustakarā uz Prūsiju, Livoniju un Kursu uz īsāku laiku par vienu gadu.[231] Vispār starp 1261. un 1269. gadu pāvesti vairākkārt aicināja vācu prelātus un garīgo ordeņu priekšniekus sludināt krustakaru pret prūšiem un kuršiem.

Tikmēr jaunais Livonijas ordeņa mestra vietas izpildītājs Siguldas komturs Juris (Georgs, 1260–1262) 1261. gada 27. aprīlī griezās pie Lībekas rātes ar lūgumu sūtīt jaunus vācu ieceļotājus uz Kursu.[232] (Tuvāk par to sk. nodaļā "Senlatvijas izlēņošana".)

Jura laikā sākās Kursas otrreizēja ieņemšana un dumpīgo kuršu apspiešana. Savākuši atlikušos vācbrāļus un pieaicinājuši palīgā krustnešus un vācu vasaļus, livoņi no Rīgas gar jūrmalu kāda ordeņa komtura vadībā (pats Juris atgriezās Siguldā) devās uz Kursu (5865–5911), kur pēc apvienošanās ar Kuldīgas brāļiem livoņu armija vērsās pret Dzintares pili, ko kopā ar kuršiem aizstāvēja žemaišu algotņi (5930–5933). Dzintarieši ar leišu palīdzību bija sacēlušies pret vāciem tūliņ pēc Durbes kaujas, tāpēc arī pret Dzintari vērsās livoņu armija: tā aplenca Dzintares pili, piepildīja pils vaļņa grāvi ar kokiem, tos aizdedzināja un, kad uguns pārsviedās uz pils aizsargvalni, bēgošos žemaišus un kuršus, vecākus par 11 gadiem, nosita vai meta atpakaļ ugunī, sievas un bērnus saņēma gūstā un pašu pili nodedzināja (5935–5987). Pēc tam vāci devās uz tuvējo Aizputes pili, un aizputieši, dzirdējuši par Dzintares krišanu, padevās vāciem laikam bez cīņas, dodami par ķīlniekiem labiešu dēlus (5978–5989). Var pieņemt, nevis pierādīt, ka tie kuršu karotāji, kas bija atteikušies pie Durbes cīnīties kopā ar vāciem pret žemaišiem, nāca galvenokārt no Dzintares un Aizputes pils novada.

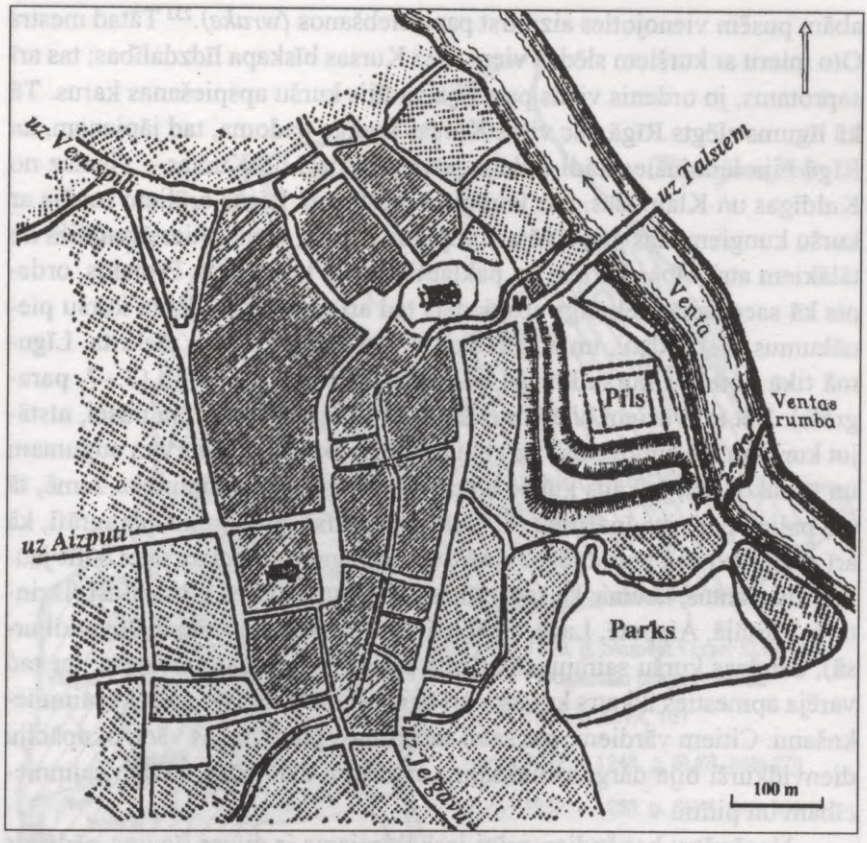

XXXVIII. Kuldīgas viduslaiku pils situācijas plāns

Mestra Vernera (1263) laikā turpinājās dumpīgo kuršu apspiešana: livoņi atkaroja Lažas (*Lasen,* pie Aizputes) un *Merkes* jeb *Nerkes* (atrašanās vieta nav zināma) pilskalnus (6825–6853), pilis nodedzinot, aizstāvjus nokaujot, sievas un bērnus saņemot gūstā; gūstā padevās arī kuršu Grobiņas pilskalna aizstāvji, pati pils tika nodedzināta (6866–6874); daļu šo piļu aizstāvju deportēja uz Kuldīgas novadu (6877–6882). Tālāk livoņi ieņēma un nodedzināja arī Kretingas un Impiltes kuršu pilis (tag. Lietuvā).

1263. gadā par Livonijas mestru tika ievēlēts Konrāds no Mandernas (1263–1266). 1265. gadā viņš devās karagaitās pret Griezes (*Gresen*, Nīgrandes pag. pie Varduvas ietekas Ventā) pili, ko ieņēma, nodedzināja un izlaupīja, kā kara laupījumu līdzi aizvedot gūstā saņemtos vīrus, sievas, jaunavas, kā arī zirgus un liellopus (7226–7294).

1266. gadā par Livonijas mestru kļuva Oto no Luterbergas (1266–1270), un jau 1267. gada augustā viņš pēc "visas Kursas kopīga padoma" *(mit gemeinen rade des ganzen landes to Curlande)* Rīgā noslēdza mieru ar kuršu dumpiniekiem, piedodot kuršiem visus pārkāpumus *(broke)*, ko viņi vāciem bija nodarījuši sacelšanās laikā *(in der tijt der werrunge)*, un

abām pusēm vienojoties aizmirst par atriebšanos *(wrake)*.[233] Tātad mestrs Oto mieru ar kuršiem slēdza viens, bez Kursas bīskapa līdzdalības; tas arī saprotams, jo ordenis viens pats bija vadījis kuršu apspiešanas karus. Tā kā līgums slēgts Rīgā pēc visas Kursas kopīga padoma, tad jāpieņem, ka Rīgā bija ieradušies kādi ordeņa pavēlnieki arī no Kursas – vismaz no Kuldīgas un Klaipēdas, kas kopīgi ar mestru un Rīgas brāļiem runāja ar kuršu kungiem, kas pārstāvēja dumpīgos kuršus, vienojoties atsacīties no tālākiem atriebības kariem un pakļauties vācu kundzībai. Protams, ordenis kā sacelšanās sekmīgs apspiedējs tad arī noteica pakļauto kuršu pienākumus pret ordeni, un acīmredzot kuršu pārstāvji tiem piekrita. Līgumā tika noteikts kuršu klaušu un nodevu lielums ordenim (3.–7. paragrāfs). Bet arī vāciem bija jāpiekāpjas otrai līguma slēdzēju pusei, atstājot kuršiem īpašumtiesības uz viņu saimniecībām līdz ceturtam augumam un nosakot, ka, ja kāds kursis apmestos uz dzīvi bezmantnieka zemē, tā tad paliek par viņa īpašumu (8. un 9. paragrāfs). Šie līguma paragrāfi, kā arī mestra vietas izpildītāja Jura 1261. g. lūgums Lībekas rātei sūtīt jaunus imigrantus, liecina, ka sacelšanās laikā daudzi kurši bija krituši (Dzintarē, Vārtājā, Aizputē, Lažā, Grobiņā, *Nerkes*, Griezē – tātad Dienvidkursā), daudzas kuršu saimniecības bija palikušas bez saimniekiem; tur tad varēja apmesties ikkatrs kursis – arī agrākais bezzemis – un sākt saimniekošanu. Citiem vārdiem: par savu sacelšanos pret Kursas vācu okupāciju dienvidkurši bija dārgi samaksājuši ar savām dzīvībām, savām saimniecībām un pilīm.

Nozīmīgs, bet šodien grūti izskaidrojams ir miera līguma pēdējais (14.) paragrāfs, kas pakļāva visus kuršus lībju tiesībām. Varbūt, lai sodītu par sacelšanos, visi kurši tika pakļauti nedumpīgās Ziemeļkursas – Vanemanes jeb Miera Kursas – lībju tiesībām? Un tomēr vāci bija spiesti respektēt kuršu īpašuma tiesības uz zirgiem (2. paragrāfs); no kuršu tiesībām būs pārņemti arī noteikumi par jūras un kuģniecības tiesībām (10.–12. paragrāfs), jo lībju tiesībās tādu noteikumu nav. Tāpat jāpieņem, ka pārējās kuršu tiesības vispār nav tikušas kodificētas.

Kuršu kungu jeb vecāko došanās uz Rīgu un miera līguma slēgšana ar Livonijas ordeni liecina arī, ka vāci gan bija militāri uzvarējuši kuršus, iznīcinājuši viņu pilis un daļēji tās pārņēmuši savā varā (vai arī tās tikušas pamestas), bet kuršu administratīvā organizācija – vismaz daļēji – vēl turpināja pastāvēt. To visskaidrāk apliecina kuršu pārstāvju sūtīšana miera sarunām uz Rīgu: tie taču bija jāizrauga no kādām administratīvām kuršu vienībām. Mēs gan nekad neuzzināsim, kādi kuršu kungi sarunās piedalījās un kā viņi izraudzīti; nav pat zināms, vai uz Rīgu devās pārstāvji no visas Kursas vai tikai no dumpīgās Kursas dienvidgala, jo 1267. gada miera līgums saglabājies tikai vēlākā lejasvācu tulkojumā; latīņu oriģināls ir gājis bojā. Bez tam, zinot vācu rakstvežu tā laika praksi, var šaubīties, vai kuršu delegātu vārdi dokumentā vispār bija minēti.

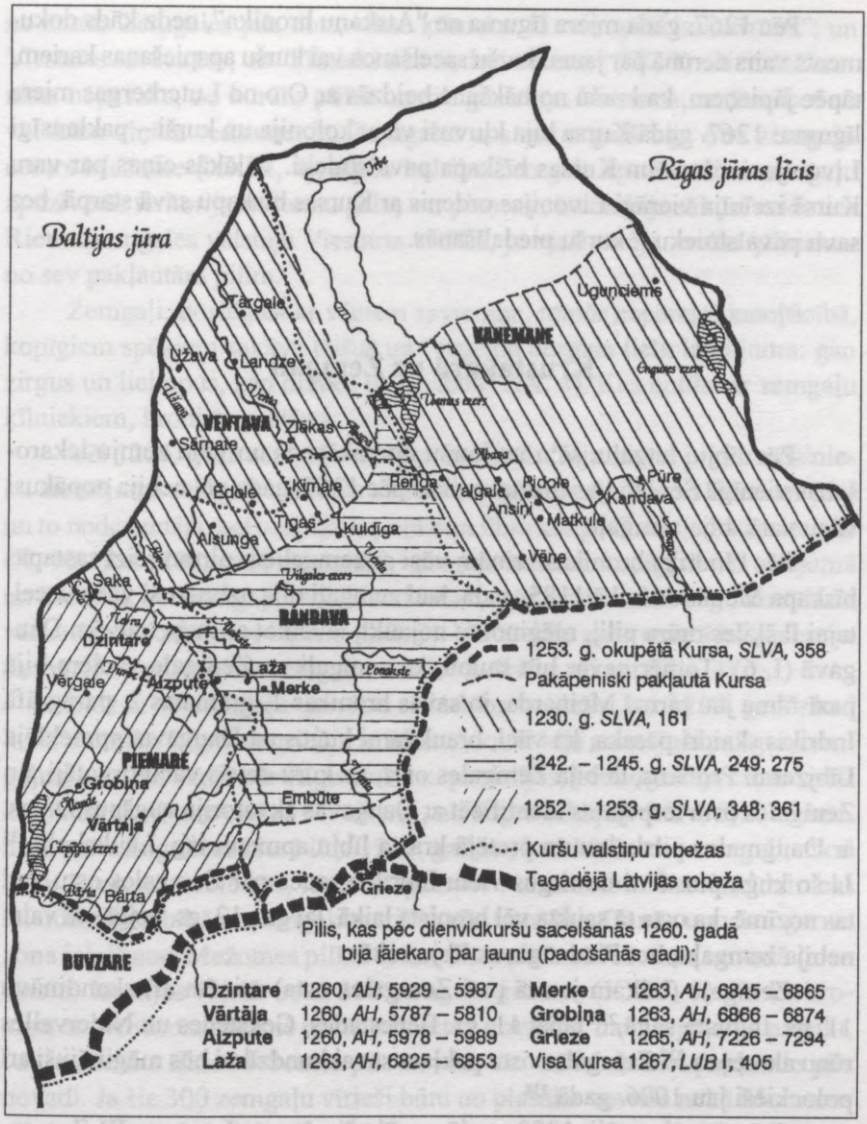

XXXIX. Kuršu pakļaušana 13. gadsimtā

Nepārprotami skaidrs gan kļūst fakts, ka kuršu militārā organizācija, kāda tā vēl eksistēja 1253. gada dalāmo grāmatu laikā, bija beigusi pastāvēt. Un, ja arī Dienvidkursas zemes – Piemare, Duvzare, Ceklis, Megava un Pilsāts – ar to dalījumu pils tiesās vēl minētas kādā 1291. gada dalāmajā grāmatā,[234] ar kuru tika nošķirtas Kursas bīskapa zemes no Kursas domkapitula zemēm, tad no pils novadu uzskaitījuma vērojams, ka jaunā 1291. gada dokumenta sastādīšanai izmantotas 1253. gada dalāmās grāmatas (vai to noraksti, jo atsevišķi vietvārdi 1291. g. dalāmajā grāmatā minēti citādā kārtībā nekā 1253. g. dokumentos).

Pēc 1267. gada miera līguma ne "Atskaņu hronika", nedz kāds dokuments vairs nerunā par jaunu kuršu sacelšanos vai kuršu apspiešanas kariem, tāpēc jāpieņem, ka kuršu nomākšana beidzās ar Oto no Luterbergas miera līgumu: 1267. gadā Kursa bija kļuvusi vācu kolonija un kurši – paklausīgi Livonijas ordeņa un Kursas bīskapa pavalstnieki. Tālākās cīņas par varu Kursā izcīnīja vienīgi Livonijas ordenis ar Kursas bīskapu savā starpā, bez savu pavalstnieku – kuršu piedalīšanās.

Krustakarā uz Zemgali

Pēc lībju, latgaļu, sēļu un kuršu nomākšanas un viņu zemju iekarošanas vienīgā Senlatvijas maztauta, kas pēc 1267. gada vēl nebija nonākusi vācu varā, bija zemgaļi.

Pēc "Indriķa hronikas" ziņām vāci ar zemgaļiem pirmo reizi sastapās bīskapa Meinarda laikā 1185. gadā, kad zemgaļi bija uzbrukuši vācu uzceltajai Ikšķiles mūra pilij, mēģinot to nojaukt, ievelkot ar kuģa tauvām Daugavā (I, 6). Tomēr nevar būt šaubu, ka zemgaļi un Zemgale vāciem bija pazīstama jau pirms Meinarda, jo savas hronikas 1. grāmatas 2. paragrāfā Indriķis skaidri pasaka, ka vāci, braukdami kuģos pa Daugavu, apmeklēja Lībjzemi. Protams, tā bija Zemgales osta, uz kuru devās vācu tirgotāji, un Zemgales ostu iespējams identificēt ar Daugavas akvatoriju augšpus Doles, ar Daugmales pilskalnu un pretējā krasta lībju apmetni tag. Laukskolā.[235] Ja šo kuģu piestātni un tirgus vietu Indriķis sauca par Zemgales ostu, tad tas nozīmē, ka osta tā saukta vēl hronista laikā, lai gan 12. gs. beigās tā vairs nebija zemgaļu, bet Piedaugavas lībju rokās.

Zemgale (laikam jau tā pati Zemgales osta) minēta arī skandināvu 11. gs. Ingvara sāgā,[236] tāpat 11. gs. Bēnestades, Gekstēnes un Nīdervalles rūnu akmeņos.[237] Zemgales ostu pakļaut savai kundzībai būs mēģinājuši arī polockieši jau 1006. gadā.[238]

Arī vācu tirgotāji, 1200. gadā panākuši pāvesta Inocenta III Zemgales ostas aizliegumu (IV, 7), jau 1203. gadā dabūja atvairīt zemgaļu uzbrukumu Salas pilij (Zemgales ostas varas centram 12. un 13. gs. mijā), un zemgaļi, nevarēdami padzīt vācus, noslēdza ar viņiem mieru (VI, 5). Tomēr īstais kara drauds 13. gs. sākumā zemgaļiem bija leiši, kas caur viņu zemi devās sirojumos pret lībjiem, latgaļiem, igauņiem un pat sāmiem. Tāpēc arī 1205. gada februārī, kad leiši pēc Zemgales rietumdaļas šķērsošanas bija iebrukuši Igaunijā, zemgaļu Tērvetes kungs Viestarts, vai nu baidīdamies no atpakaļnākošo leišu sirojuma viņa zemē, vai vēlēdamies leišiem atriebties par kādu agrāku sirojumu, vērsās pie Rīgas vāciem ar priekšlikumiem uzbrukt un sakaut leišus viņu atpakaļceļā uz Lietuvu (IX, 3). Un tad hronists pasaka ko ļoti svarīgu par Viestartu un zemgaļiem: vāci pieprasīja, lai "viņš

no katras Zemgales pils dotu vienu ķīlnieku, ko viņi paši izraudzītos"; un Viestarts savāca tos, un "ķīlnieki tika nodoti vāciem" (IX, 2). Diemžēl hronists nepasaka, no kurām pilīm un cik gūstekņu Viestarts savāca, bet no vēlākām ziņām redzams, ka Zemgales austrumu galā bija otrs zemgaļu centrs Mežotne (XXIII, 4), tāpēc Indriķa Zemgale aptvēra tikai zemgaļu apdzīvotās teritorijas rietumu galu; var pieņemt, ka tur bija sākusi veidoties Rietumzemgales valstiņa Viestarta vadībā, jo viņš varēja savākt ķīlniekus no sev pakļautām pilīm.

Zemgaļi, noslēguši ar vāciem savienību, tomēr nepārejot katoļticībā, kopīgiem spēkiem sakāva leišus un "saņēma bezgala lielu laupījumu: gan zirgus un liellopus, gan drēbes un ieročus" (IX, 4). Kas notika ar zemgaļu ķīlniekiem, hronists nestāsta.

Vēl 1206. gadā zemgaļu un vācu savienība bija stipra, jo pēc rīdzinieku aicinājuma zemgaļi Viestarta vadībā kopīgi uzbruka Kaupa Turaidas pilij un to nodedzināja, bet nespēja ieņemt otra lībju kunga Dabreļa Sateseles pili (X, 10). Pat 1208. gadā rīdzinieki, zemgaļu aicināti, kopīgi devās sirojumā uz Lietuvu, bet zemgaļi, redzēdami leišu pārākumu, metās bēgt, atstādami vācus vienus cīnīties ar leišiem (XII, 2). Vēl tā paša gada vasarā leiši iebruka Zemgalē sirodami, bet zemgaļiem izdevās leišus sakaut (XII, 4).

Līdz ar to zemgaļu un vācu sadarbība beidzās. Jau 1210. gadā, kad kurši uzbruka Rīgai un gribēja to ieņemt, kurši bija aicinājuši palīgos zemgaļus, kas gan kaujā par Rīgu aktīvi nepiedalījās, bet nogaidīja cīņas iznākumu un, kuršiem ciešot neveiksmi, no Rīgas atkāpās (XIV, 5). Tad hronists par zemgaļiem klusē līdz 1219. gadam, kad Mežotnes zemgaļi, atkal leišu sirojuma iebiedēti, lūdza Rīgas vācu aizstāvību. Šoreiz rīdzinieki ielaidās sadarbībā ar zemgaļiem tikai pēc viņu kristīšanās un vācu garnizona ielaišanas Mežotnes pilī. Pēc hronista ziņām Mežotnes novadā *(provincia)* kristījās vairāk nekā 300 zemgaļu ģimeņu (XXIII, 3). Tā kā hronists ar *provincia* apzīmē dažāda lieluma novadus, nav iespējams pateikt, vai te domāts tikai Mežotnes pils novads vai arī Mežotnei pakļautie pils novadi. Ja šie 300 zemgaļu vīrieši būtu no plašāka novada nekā Mežotnes pils novads, tad tie būtu jāuzlūko par piļu un ciemu vecākajiem. Zīmīgs gan ir fakts, ka hronists nemin nedz Mežotnes kunga, nedz kāda cita zemgaļa vārdu no šī pils novada.

Tālāk hronikā vēstīts (XXIII, 4), ka pret mežotniešiem sakarā ar viņu kristīšanos un vācu sargu uzņemšanu savā pilī krasi nostājās kaimiņu Tērvetes novada *(provincia)* zemgaļu vecākais *(senior)* Viestarts, kas savāca karaspēku no visas savas zemes *(de omnibus finibus suis)* un, formāli lauzdams savu agrāko savienību ar vāciem, 1219. gada vasarā uzbruka Mežotnes pilij, bet nespēja to ieņemt. Cīņu laikā tika nogalināts Viestarta māsas dēls, un hronists min to kā iemeslu tērvetiešu atiešanai no Mežotnes. Atceļā uz Tērveti Viestarts Lielupē[239] sakāva vācu palīgspēkus, kas no Rīgas kuģī devās uz Mežotni. Tāpēc Mežotnes mazais vācu garnizons, baidīdamies

sakāves, bēga uz Rīgu, un pēc tam Mežotnes (Austrumzemgales) zemgaļi apvienojās ar Tērvetes (Rietumzemgales) zemgaļiem *(se confederantes)*, pat noslēdza savienību ar leišiem un kopīgi nostājās pret Rīgas vāciem un kristītiem Salas lībjiem (XXIII, 4). Vai Viestarts kļuva par visu zemgaļu vadoni un kungu, hronika nemin. Bet 1219. gads kļuva par robežgadu vācu un zemgaļu savienības beigām.

Kas bija spiedis zemgaļus no vācu sabiedrotajiem kļūt par viņu pretiniekiem un pat noslēgt savienību ar saviem mūžīgajiem uzbrucējiem leišiem? Vienīgā loģiskā atbilde: zemgaļi, tāpat kā kurši, bija atskārtuši, ka vāci viņiem ir lielāki ienaidnieki nekā leiši; leiši tikai siroja un laupīja, bet neaizskāra viņu politisko patstāvību, turpretī vāci okupēja zemgaļu pilis, pašus pakļāva savai kundzībai un lika maksāt desmito vai kunga tiesu. Vācu uzliktās nodevas bija pastāvīgs jūgs, turpretī leišu laupīšana – tikai sporādiska nelaime.

Pēc vācu sakaušanas un izdzīšanas no Mežotnes pils 1219. gada vasarā rīdzinieki vēlā rudenī organizēja soda ekspedīciju pret "Mežotnē sapulcējušos atkritēju tautu" (XXIII, 8), ko viņiem gan izdevās realizēt tikai 1220. gada februārī. Tajā piedalījās bīskaps Alberts, krustneši Saksijas hercoga vadībā, zobenbrāļi sava mestra vadībā, pēc hronista ziņām – 4000 vācu un 4000 iesauktu lībju un latgaļu. Protams, šie skaitļi – kā allaž viduslaiku hronikās – ir pārspīlēti, jo nav ticams, ka 1220. gadā Rīgā jau varēja uzturēties 4000 vācu. Bez tam zobenbrāļu skaits sniedzās tikai dažos desmitos, un ir gaužām apšaubāms, vai Rīgā ieradās un tur varēja novietot 4000 krustnešu. Tālāk hronists sniedz sīku Mežotnes pils aplenkuma un ieņemšanas aprakstu. Vāci no Rīgas vispirms sapulcējās Salā (tag. Mārtiņsalā), tad no tās naktī pa zemesceļu sasniedza Lielupi un pa upi Mežotnes pili (tā atrodas Lielupes krastā); viņi vispirms izlaupīja nenocietināto pilsētu pilskalna pakājē, tad aplenca pašu pili, kur "daudz dienu cīnījās ar ienaidnieku". Vāci līdzi bija atveduši aplenkuma mašīnas (akmeņu metamās mašīnas), uz vietas cēla aplenkuma torni *(propugnaculum)*, gatavoja aizsargjumtu pils vaļņa ierakšanai *(ericos)*.

Apšaudot pils aizstāvjus ar akmeņu metamām mašīnām un stopiem *(balistas)*, kas ievainoja daudz zemgaļu, vāci piepildīja pils aizsargvalni ar baļķiem, uz tiem uzstūma aplenkuma torni un tā aizsargā rakās valnī.[240] Tad vāci laida darbā lielo akmeņu metamo mašīnu, kas sadragāja pils aizsargsienas izbūvi *(erkerum)*, sagrāva aizsargsienas plankas, baļķus un stāvkokus, vienmēr nositot cilvēkus. Pils aizstāvji, lai pārtrauktu vācu uzbrukumu, lūdza pamieru, un pie aplencēju vidū esošā bīskapa Alberta no pils nokāpa Madis un Gaidis ar pārējiem. Hronists nesaka, kas bija mežotniešu delegāti; var tikai pieņemt – pils vecākie. Bet tas arī nozīmē, ka Mežotnē nebija izvirzījies vienvaldnieks kā Tērvetē Viestarts vai Jersikā Visvaldis; varbūt Mežotnē bija līdzīga organizācija kā Tālavā ar Tālivaldi un viņa dēliem. Vāci pieprasīja pilnīgu mežotniešu kapitulāciju un pils nodošanu vāciem par tās aizstāvju dzīvības saglabāšanu, kam sarunu vedēji nepiekrita. Cīņa atsā-

XL. Ap 1200. gadu kuršu, zemgaļu un sēļu apdzīvotās zemes

kās no jauna, vāci sturmēja pils aizsargvalni, apkrāva to ar kokiem, kurus aizdedzināja, un aizsargsienu daļēji nodedzināja, tad apkāva pils aizstāvjus, līdz daļa dzīvi palikušo – ap 200 – otrā rītā pakāpeniski nokāpa no pils un padevās *(colla subiciunt)* vāciem. Un tad hronists atklāj ko iepriekš neteiktu: mežotnieši bija aicinājuši palīgā leišus un tērvetiešus, kas, Viestarta vadīti, noskatījās vācu un mežotniešu cīņā no meža slēptuves, bet kaujā nepiedalījās. Leiši, nepiedalījušies cīņā, atgriezās mājās, aizbildinoties, ka negrib ar vāciem "mieru lauzt". Par tērvetiešu un Viestarta nostāju vai līdzdalību Mežotnes aizstāvēšanā hronists nekā nemin, tāpēc jāpieņem, ka arī Viestarts ar saviem tērvetiešiem atgriezās mājās. Kāpēc?

Cīņas apraksta tālākajā gaitā Indriķis pastāsta, ka "daži muļķi no mūsējiem" *(stulti quidam ex nobis)* – tātad vāciem – nokāva vairāk par simtu no tiem pils aizstāvjiem, kas jau bija padevušies. Tā kā hronists nokautos mežotniešus sauc par *seniores*, varētu pieņemt, ka tie, kas kara laikā glābās pilī, bija piederīgi pie pils kunga kara draudzes, jo nekādā gadījumā nav iedomājams, ka pilskalnā pastāvīgi būtu dzīvojis vairāk nekā 200 ģimeņu ar sievām un bērniem. Un hronists arī atklāj, ka no pils nokāpušie zemgaļi nokauti "bez kungu ziņas" *(ignorantibus dominis)*. Ja šī frāze tiešām lietota hronikas oriģinālteksta, tad tas skaidri liecina, ka vāci jau Senlatvijas iekarošanas sākumā sevi apzinājās par jaunajiem zemes kungiem un to saprata arī hronists.

Turpinot uzbrukuma aprakstu Mežotnes pilij, Indriķis liecina, ka "pilī palikušie, redzēdami savējos nokautus, vairs neuzdrošinājās iznākt laukā. Kauja atsākās." Vāci turpināja pils nocietinājumu dedzināšanu, paraktais pils valnis līdz ar aizsargsienu pamazām slīdēja lejup. Beidzot pils aizstāvji,

redzēdami, ka cīņa zaudēta, padevās vāciem, "nokāpa no pils ar sievām un bērniem un devās projām uz saviem ciemiem". Vāci vispirms pili izlaupīja, neatstājot neko, tad pašu pili nodedzināja (XXIII, 8). Tātad 1220. gada februārī vāci ieņēma Mežotnes pili; miera nodrošināšanai mežotniešiem bija jādod ķīlnieki.[241]

Kas deva vāciem militāru uzvaru pār mežotniešiem?

Vispirms jāmin vācu pils sturmēšanas tehnikas pārākums: viņi lietoja akmeņu metamās mašīnas, aplenkuma torni un aizsargjumtu vaļņa ierakšanai; tāpat nevar neminēt vācu šaujamos stopus (iezemiešiem bija tikai šaujamie loki). Tomēr pats svarīgākais iemesls bija zemgaļu vienotības trūkums: Viestarts ar Tērvetes zemgaļiem un leišiem viegli varēja uzbrukt vāciem no mugurpuses un sakaut uzbrucējus. Ne Viestarts, ne leiši to nedarīja; viņi atkāpās no kaujas lauka, atstājot Mežotnes aizstāvēšanu pašu mežotniešu ziņā. Tātad Viestarta un rietumzemgaļu nenovīdība pret austrumzemgaļiem būs jāpieņem par galveno mežotniešu sakaušanas iemeslu. Vai Viestarta rīcībai cauri spīd viņa vēlēšanās nodibināt savā vadībā vienotu zemgaļu valsti un austrumzemgaļu pretestība šādam solim? Bet tikpat labi var jautāt: kāpēc pārējie austrumzemgaļu pils kungi nenāca mežotniešiem palīgā ar savām kara draudzēm?

Hronista stāsts par kauju pie Mežotnes pilskalna arī atklāj, ka pils apdzīvotāju skaits bija daudz mazāks par pils aizstāvju skaitu uzbrukuma laikā, jo tad pilī meklēja patvērumu pils kunga kara draugi ar savām sievām un bērniem no apkārtējiem ciemiem, kas tajos atgriezās pēc kara beigām. Hronists nedod pils aizstāvju kopskaitu; vienīgi zināms, ka tas pārsniedza 200 vīru. Pieņemot, ka aizstāvju skaits sasniedzis pat 500 vīru, un paturot vērā, ka pēc Indriķa ziņām uz Mežotni devās 8000 iekarotāju, šodien vēsturniekam jājautā: vai tiešām 8000 uzbrucējiem bija jācīnās "daudz dienu", lai ar tolaik moderniem kara ieročiem ieņemtu 500 vīru aizstāvētu koka nocietinājumu? Manuprāt, Indriķa uzdotajam uzbrucēju skaitam nav nekāda reāla pamata; tas propagandas nolūkos uzdots pārspīlēti augsts. Līdz ar to rodas šaubas par viena otra "Indriķa hronikas" dota fakta pareizību un ticamību.

1225. gadā, kad Livonijā uzturējās pāvesta legāts Vilhelms no Modenas, pēc viņa aicinājuma Rīgā ieradās Viestarts, zemgaļu firsts *(Semigallorum princeps)*, lai pārrunātu ar legātu Viestarta un rietumzemgaļu pāriešanu katoļticībā. Tomēr Viestarts no šāda soļa atteicās, un vāci viņam nekā nedarīja un Tērvetei neuzbruka. Kāpēc? Atteikšanās no katoļticības taču nozīmēja arī atteikšanos no pakļaušanās vācu kundzībai.

Turpretī Mežotnes zemgaļiem jau 1224. gadā bija savs bīskaps,[242] un 1225. gadā Vilhelms no Modenas noteica, ka Zemgales diecēzes robežas sākas pie Lielupes kreisā krasta, agrākā bīskapa pils pie Babītes ezera paliek Rīgas pilsētai, bet rīdziniekiem jāpalīdz uzcelt bīskapam jauna pils viņa diecēzē.[243] Šī pils bija Sēlijas bīskapa Lamberta pils. 1226. gadā Lamberts atteicās

no Sēlijas bīskapa amata – un Rīgas bīskaps Alberts iecēla viņu par Zemgales bīskapu, taču bez dzīvesvietas diecēzē, kā arī nenoteicot tās robežas, jo Zemgales lielākā daļa vēl nebija kristīta,[244] tātad vēl neatradās vācu varā.

Par 1232. gadu ir zināms, ka vāci jau bija atjaunojuši Mežotnes pili un tā nodota Rīgā dzīvojošo ārzemju tirgotāju apsargāšanai,[245] bet pēc Balduina no Alnas iecelšanas par Zemgales bīskapu 1232. gadā[246] viņš novietoja Mežotnē savu domkapitulu,[247] piespiežot ārzemju tirgotājiem 1233. gadā pili atstāt.[248]

1236. gada septembrī pie Saules leiši sakāva zobenbrāļu sirotājus, kas ar laupījumu atgriezās no Lietuvas.[249] Tad "Atskaņu hronika" nerunā par zemgaļiem līdz Livonijas ordeņa mestra Andreja no Štīrijas laikiem (1248–1253); tāpēc jāpieņem, ka starp Saules kauju 1236. gadā un Livonijas ordeņa iebrukumu ap 1250. gadu Zemgalē valdīja miers. Tas gan nenozīmē, ka Livonijas ordenis bija atmetis nodomu pakļaut Zemgali: jau mestra Andreja no Felves laikā (1240–1241) ordenis lūdzis pāvesta legātam Vilhelmam no Modenas atļauju celt jaunu pili pagānu savaldīšanai pie Lielupes labāk kuģojamā vietā nekā Mežotne. Šo atļauju Vilhelms deva 1242. gada 19. aprīlī;[250] gan tikai 1265. gadā mestrs Konrāds no Mandernas uzcēla pili pie Driksas ietekas Lielupē,[251] tagadējo Jelgavu.

1248. gadā Livonijā ieradās jaunievēlētais Livonijas ordeņa mestrs Andrejs no Štīrijas, kas pēc iepazīšanās ar apstākļiem Livonijā jau nākamajā gadā organizēja iebrukumu Žemaitijā un laikam gadu vēlāk Zemgalē.[252] Iesaucis iezemiešus un krustnešus, mestrs ar vācbrāļiem siroja Zemgalē, laupot, slepkavojot un visu nopostot, tā ka zemgaļi deleģēja sūtņus pie mestra, lūdzot mieru un apsoloties maksāt kunga tiesu *(zins)*.[253] Ko īsti Andrejs no Štīrijas Zemgalē pakļāva savai varai, ziņu nav, bet 1251. gada 3. martā pāvesta ieceltā šķīrējtiesa likvidēja Zemgales bīskapiju, pievienojot to Rīgas bīskapijai, bet trešo daļu Zemgales atstāja Livonijas ordenim ar desmitās tiesas ievākšanas tiesībām un visu tiesas varu *(iuridicione)*, kā arī laicīga un garīga kunga tiesībām.[254] Diemžēl atkal nav minēts, kādi novadi veidoja ordeņa trešdaļu. Tajā pašā gadā Rīgas bīskaps Nikolajs pusi no savas Zemgales daļas atdeva mūžīgā valdījumā Rīgas domkapitulam,[255] un 1254. gada 28. janvārī pāvests Inocents IV šo dāvinājumu apstiprināja.[256] Kādi novadi nonāca domkapitula valdīšanā, kādi palika Rīgas arhibīskapam, atkal nav norādīts, tāpēc jādomā, ka 1251. gada dalīšana bija tikai idejisks dalīšanas akts.

Īstā Zemgales *(Semigallie)* sadalīšana notika 1254. gada aprīlī, kad ordenis dabūja Tērveti un Dobeli, arhibīskaps – Sileni un Žagari (tag. Lietuvā) un domkapituls – Dobeni jeb Dobi un Spārneni.[257] Tajā pašā gadā ordenis un arhibīskaps sadalīja arī zemi, ko sauc par Upmali *(terram, que Opemele dicitur)*, turklāt arhibīskaps dabūja divas, bet ordenis vienu trešdaļu no sadalītās zemes. Bīskapa daļā nonāca novadi no Daugavas kreisā

krasta līdz Lielupes un Mēmeles labajam krastam starp Mēmeli un Medeni, tad no Mēmeles kreisā krasta pie Lielupes augšgala līdz Veru mežam un tālāk pa Lielupes abiem krastiem līdz Upītes un Saules novada robežām.[258] Ordeņa daļā palika novadi no Veru meža pa Lielupi lejup līdz Garajai salai *(ad finem longe insula, que Longum Holmen vulgariter appelatur)* un Plāņu novads *(ad terram, que Plane dicitur)*. Identificējot *Plane* ar Īslīces upes baseinu, kuras viena pieteka vēl tagad tiek saukta par Plānīti,[259] Garā sala Lielupē būs bijusi garā sala Lielupes gultnē, kas veidojas, Driksas upei satekot ar Lielupi pie tag. Jelgavas.

No dalāmām grāmatām redzams, ka vācu iekarotāju uztverē Zemgale bija Zemgales rietumdaļa, varbūt Viestartam pakļautā Tērvetes valsts, kurpretī Austrumzemgale jeb varbūt Mežotnei pakļautās zemes sauktas par Upmali.

Rietumzemgalē visvieglāk identificējams ir Dobeles un Tērvetes novads, kas nonāca ordeņa valdīšanā. 1272. gada Rīgas domkapitula atsacīšanās dokumentā par labu ordenim[260] uzskaitīti Dobenes un Spārnenes pils novadu ciemi. Spārnenē droši identificējama vieta ir Auces ezers *(stagnum que .. Autzil)*; Dobenē – Blīdene *(Blidenen)* un Zebrus *(Sebrum)* ezers. Tātad Rīgas domkapitula daļa atradās uz rietumiem no ordeņa daļas, kas liecina, ka zemgaļu apdzīvotā zeme rietumos stiepās līnijā Blīdene–Auce; tas arī nozīmē, ka *terra inter Scrunden et Semigalliam* atradās tag. Saldus novadā, starp Skrundu un Blīdeni.

Nenoskaidrojams ir jautājums, kā livoņi ieguva tiesības ievākt nodevas Rietumzemgalē, jo līdz 1259./1260. gada ziemai vācu cīņas tur un Rietumzemgales pakļaušana nav minēta nedz "Atskaņu hronikā", nedz Hermaņa no Vartberges hronikā un tikai 1257. gadā ordenis cēla pili Dobenē,[261] lai gan arī šo datumu var apšaubīt. Vairāk jādomā, ka vāci Rietumzemgali vispār neokupēja un zemgaļu pilis palika pašu zemgaļu rokās; zemgaļi nopirka mieru no vāciem ar t.s. meslu kundzību, t.i., deva tiem kādas nodevas (3441–3450), lai viņu pilīm neuzbruktu. To apliecina arī "Atskaņu hronika", vēstīdama, ka pēc 1259. gadā notikušās Skodas kaujas, kur žemaiši sakāva vācus, nositot 33 vācbrāļus līdz ar krustnešiem un kuršiem, sacēlās zemgaļi un padzina vācu soģus no savas zemes (5245–5261). Tātad soģi bija apbraukājuši zemgaļu novadus un pilis, ievācot meslus (līdzīgi kā varbūt Lībjzemē pirms vācu iekarošanas rīkojās krievu meslinieki). Pēc "Atskaņu hronikas" stāsta zemgaļu kungi bijuši sapulcējušies uz apspriedi, kur pēc pils kunga Šābja (neminot viņa pili) ieteikuma nolēmuši miermīlīgi izraidīt visus vācu soģus no Zemgales, atļaujot tiem pat līdzi ņemt uz Rīgu ievāktos meslus (5239–5265). Tā kā hronists nekā nemin par vācbrāļu un katoļu priesteru aiziešanu no Zemgales, tad jāpieņem, ka ordeņa brāļi un priesteri nebija zemgaļu pilīs; tātad vismaz līdz 1260. gadam Zemgale nebija ne okupēta, nedz kristīta, tikai pakļauta meslu kundzībai. Pat vāci atzina, ka

pēc 1259. gada Zemgale viņiem ir zaudēta, ka tā atkritusi gan no kristīgās ticības, gan viņu kundzības (5285–5286). Jautājums vienīgi var būt, vai ar Zemgali saprasta visa zemgaļu apdzīvotā zeme vai tikai Rietumzemgale.

Laikam jau nepakļāvīgie zemgaļu vadoņi nāca no Tērvetes pils novada, jo 1259./1260. gada ziemā mestrs, iesaucis bīskapu vasaļus, Rēveles dāņu vasaļus, tāpat igauņus, latgaļus, lībjus un kuršus (5309–5329) un izmantojot iezemiešus par vezumniekiem, devās karagaitās pret Tērvetes pili (5375–5376). To aplenca, lietojot aplenkuma torņus *(ebenhoe)*, kurus stūma pāri pils grāvim pie aizsargsienām, un sturmēja pils ieeju *(tor)*; cīnījās visu dienu, sviežot šķēpus un šaujot bultas no abām pusēm (5391–5393). Un tad vāci, nevarēdami pili ieņemt, no tās atkāpās un zemgaļi viņiem sekoja un padzina uzbrucējus; tērvetieši atgriezās savā pilī, un, gaismai austot, vācbrāļi devās prom un pārtrauca uzbrukumu Tērvetei (5396–5408). Lai nākotnē varētu cīņu ar tērvetiešiem turpināt, vācbrāļi 1258./1259. gada ziemā cēla savu pili Dobenē (*Doben*; 5406–5407), apmēram 35 km uz rietumiem no Tērvetes, tag. Vītiņu pag. Avīknes upes krastos. Dobenes pils atradās tuvu Leišmalei, tāpēc žemaiši, sajutuši vācu draudus, uzbruka Dobenei, taču nevarēja to ieņemt (5445–5478). Bet 1260. gada 13. jūlijā pie Durbes žemaiši un kurši sakāva livoņus, un vācbrāļi, zaudējuši 150 kritušos, vairs nespēja Dobeni noturēt un to pameta (5844–5848).

Tikai mestra Konrāda no Mandernas laikā (1263–1266) vācbrāļi bija tiktāl atguvuši spēkus, lai atkal iebruktu Zemgalē.

"Atskaņu hronika" par mestru Konrādu vēstī, ka 1264. gadā vācbrāļi mestra vadībā devās karagaitās pret Zemgali, uzbrūkot kādai pilij, kuras vārds nav minēts, taču to nav varējuši ieņemt. Pa pils aplenkšanas laiku zemgaļi bija aizcirtuši vāciem atpakaļceļu un izcirtumā uzbruka mājupejošiem vāciem, tos sakāva, nogalinot 20 vācbrāļus un 600 (!) viņu līdzkarotājus; citi, ieskaitot mestru Konrādu, izglābās bēgot (7308–7385). Sarūgtināts par vācbrāļu sakaušanu, mestrs "pēc gada" – tātad 1265. gadā – ar lielu karaspēku atkal iebruka Zemgalē un "pavēlēja četru jūdžu attālumā Zemgaļu upē celt pili pret zemgaļiem; par to visi zemgaļi bija nelaimīgi, ko viņi skaļi apliecināja. Šī pils saucas Mītava, un tā atrodas zemgaļu zemē" (*er liez vier mîle nâ ûf der Semegaller Â vor Semegallen bûwen dô ein hûs, des wurden unvrô alle die Semegallen; sie liezen dô ir schallen. daz hûs Mytowe ist genant und liet vor Semegallen lant*; 7399–7406). *Mitau* vēl šodien ir vāciskais nosaukums Jelgavai.[262]

Livonijas ordenis, būdams labāks karamākslas pazinējs nekā Livonijas priesteri un Rīgas namnieki, saprata, ka kuršus un zemgaļus nevar iekarot un pakļaut katoļticībai tikai ar līgumiem[263] vai domkapitula dibināšanu (*IH*, XXIII, 8), tāpēc tas jau pirms 1242. gada bija lūdzis pāvesta legātam Livonijā Vilhelmam no Modenas dot atļauju celt pilis Kursā un Zemgalē. Savu piekrišanu legāts ordenim deva 1242. gada 19. aprīlī, atļaujot būvēt vienu pili Kursā pie Ventas, otru "uz Zemgaļu upes, vietā, līdz kurienei kuģi

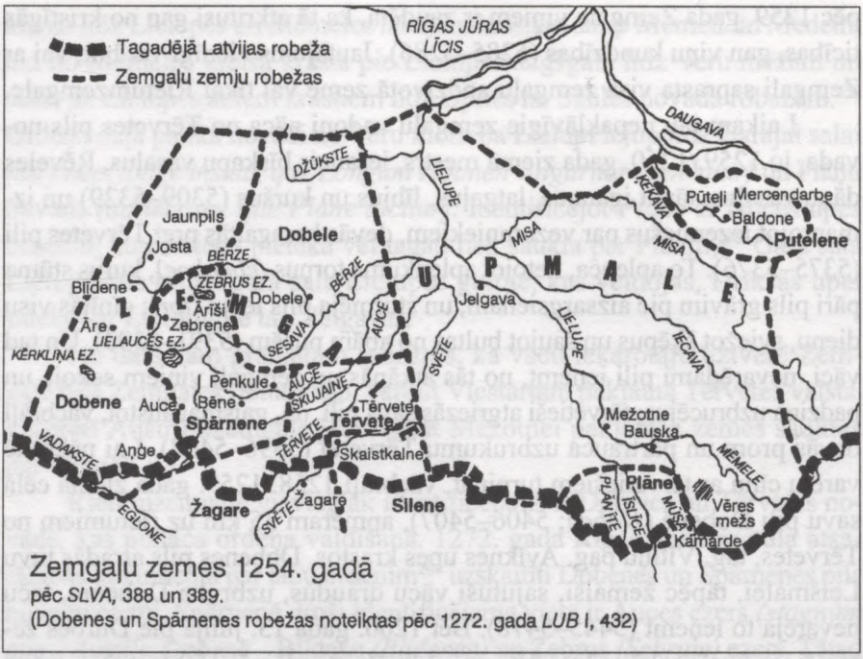

XLI. Zemgaļu zemes 1254. gadā

var aizbraukt ar pārtiku, jo Mežotni, kas atrodas augšup, nevaram izdevīgi (viegli) noturēt" *(fecimus ordinationem de construendo castro super flumine Semigallorum in loco, usque ad quem poterant naves cum victualibus ascendere, quia locum Medzothen, qui superius erat, non poteramus commode retinere)*.[264] Te jāpiezīmē, ka ap 1259. gadu zemgaļi, sava kunga Šābja vadīti, vācus no Mežotnes pils tiešām padzina (5239–5263). Tātad iemesls jaunas pils celšanai pie Zemgaļu upes lejpus Mežotnes bija vācu nespēja nodrošināt pārtikas un citu nepieciešamo lietu pievešanu kuģos Mežotnes vācu garnizonam un kapitulam zemgaļu Mežotnes ostā.

Livonijas ordenis bija uzmanīgs diplomāts: pirms pils celšanas tas bija lūdzis pāvestam apstiprināt viņa legāta Vilhelma no Modenas 1242. gada atļauju celt pili pie Lielupes. 1266. gada 25. maijā pāvests Klements IV šādu apstiprinājumu arī deva, sakot – "ar pāvesta *(apostolica)* autoritāti apstiprinām *(confirmamus)* pils celšanu, ko jūs tagad vēlaties būvēt Zemgaļu upē, Zemgales diecēzē".[265]

Par 1265. gadu Hermaņa no Vartberges hronikā teikts,[266] ka Konrāds no Mandernas 1265. gadā cēla Mītavas un Veizenšteinas (tag. Paide Igaunijā) pili.

"Atskaņu hronikas" stāsts, ka mestrs Konrāds no Mandernas cēla jaunu pili 4 jūdžu attālumā, var attiekties tikai uz Mežotni, t.i., 4 jūdžu attālumā no Mežotnes, jo Mežotne bija vienīgā vācu osta un okupētā zemgaļu pils pie Lielupes, kas viņiem no Rīgas bija jāapgādā.

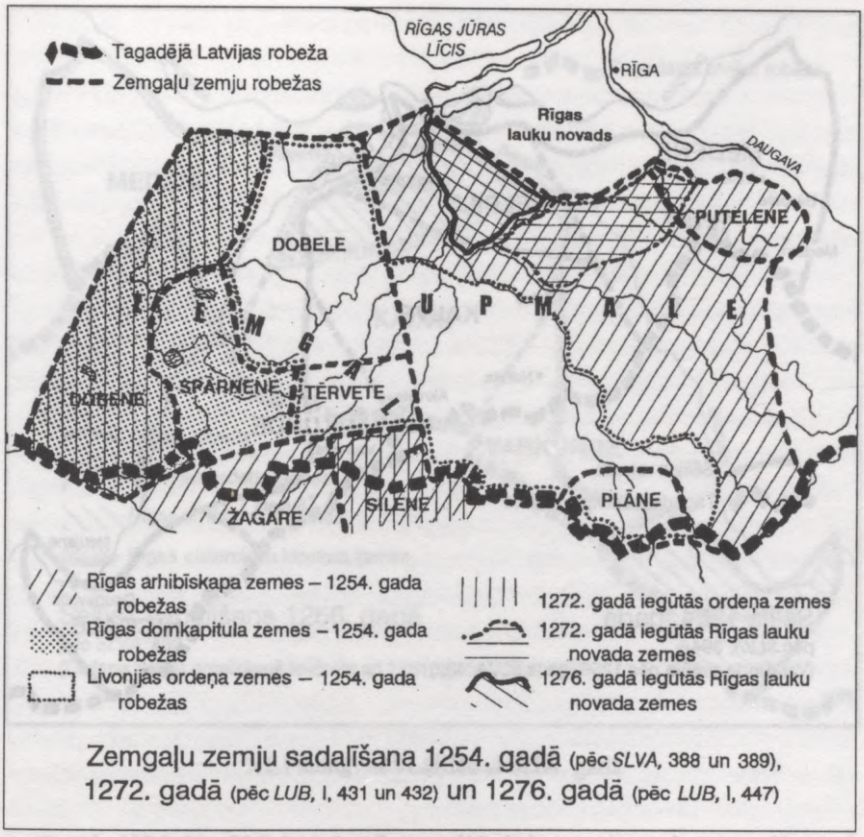

Zemgaļu zemju sadalīšana 1254. gadā (pēc *SLVA*, 388 un 389), 1272. gadā (pēc *LUB*, I, 431 un 432) un 1276. gadā (pēc *LUB*, I, 447)

XLII. Zemgaļu zemju sadalīšana

Tiesa, neviens nezina, cik gara bija "Atskaņu hronikas" autora jūdze, bet hronists sava darba 211. rindā saka, ka Ikšķile atrodas 6 jūdzes zemes iekšienē, taču nav skaidrs, no kuras vietas – Rīgas vai Daugavas ietekas jūras līcī. Ikšķile atrodas 28 km no Rīgas un 44 km no jūras līča. Pieņemot, ka hronikas autora jūdze bija parastā jeb ģeogrāfiskā vācu jūdze – 7,42 km vai arī Prūsijas un Saksijas jūdze – 7,5 km,[267] aplēšams, ka hronikas Ikšķile atradās (6 x 7,4) ap 44–45 km attālumā – tas ir Ikšķiles attālums pa Daugavu no Rīgas jūras līča. Ja nu hronista jūdze būtu bijusi 7,4 km, tad Lielupē ceļamai pilij bija jāatrodas (4 x 7,4) ap 30 km lejpus Mežotnes. Un Mežotne atrodas 30 km augšpus Jelgavas. Tātad pils, ko Livonijas mestrs Konrāds no Mandernas cēla uz Garās salas 4 jūdzes augšpus Mežotnes, varēja būt tikai Jelgava; arī Jelgavas tagadējā pils, ko cēla nojauktās vācbrāļu pils vietā, atrodas uz garas salas Lielupē.

Par to, ka vācbrāļi Jelgavu pēc pils uzcelšanas tiešām izmantojuši par savu Lielupes ostu, liecina tā pati "Atskaņu hronika". 1288./1289. gada ziemā mestrs Kuno no Hacigenšteinas, iesaucis igauņus, latgaļus un

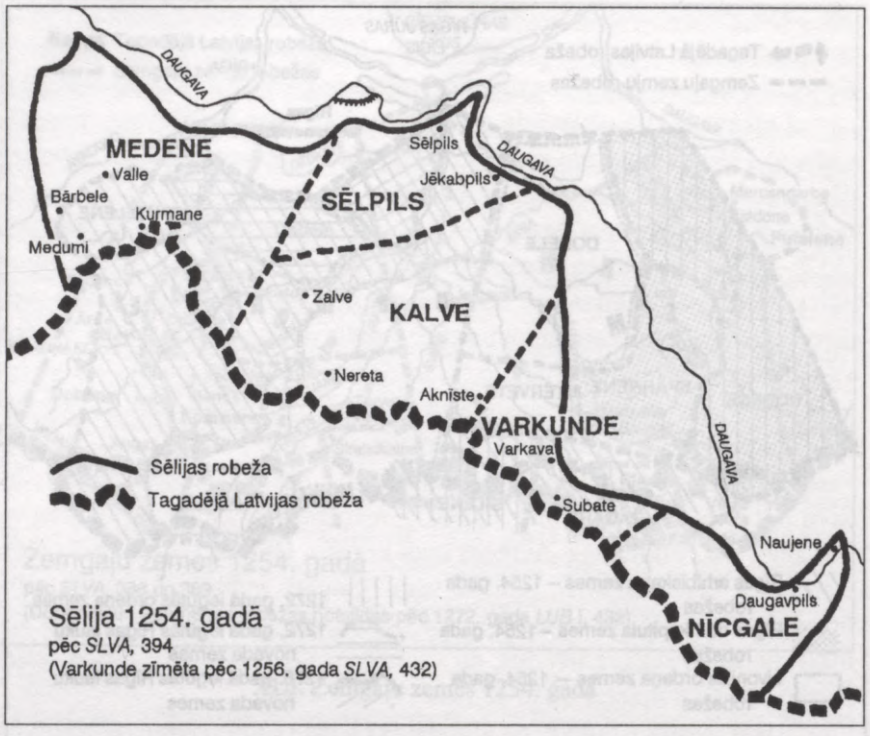

XLIII. Sēlija 1254. gadā

Igaunijas vasaļus un sapulcinājis tos Rīgā (10 963–10 971), kopā ar vācbrāļiem (10 977–10 978) devās jāšus no Rīgas uz Jelgavu (10 980–10 982), kur vasarā ar kuģiem no Rīgas jau bija nogādāti milti, iesals un gaļa (10 982–10 986), proviantu iekrāva ragavās, un tad armija devās uzbrukumā Dobelei (10 993–10 996).

Kāpēc Livonijas ordenis cēla savu pili Jelgavā un uz salas?

Pēc Jelgavas pils uzcelšanas vācbrāļi to izmantoja par sapulcēšanās un izejas vietu uzbrukumam zemgaļu pilij Dobelei (11 022–11 026), bet jo sevišķi Sudrabenei (11 210–11 215), tāpat iebrukušo leišu atvairīšanai (11 860–11 869), kā arī par atgriešanās vietu pēc sirojumiem (12 001–12 003). Un Jelgava atrodas pašā Zemgales centrā, aptuveni vienādā attālumā no Tērvetes (27 km), Dobeles (28 km) un Mežotnes (ap 30 km),[268] un šīs pilis vāciem vēl bija jāiekaro pēc 1265. gada.

Kur atradās vieta augšup pa Lielupi, no kuras 4 jūdžu attālumā bija jāceļ Jelgavas pils? Manuprāt, vislabāko atbildi dod pāvesta legāts Vilhelms no Modenas, kas savā 1242. gada dokumentā[269] skaidri pasaka, ka tā ir Mežotne, kas "atrodas augšup [un ko] nevaram viegli noturēt".

Bet, lasot un interpretējot liecības par Jelgavas pils būvi, vēsturniekam rodas jaunas atziņas par Senlatvijas iekarošanas metodēm.

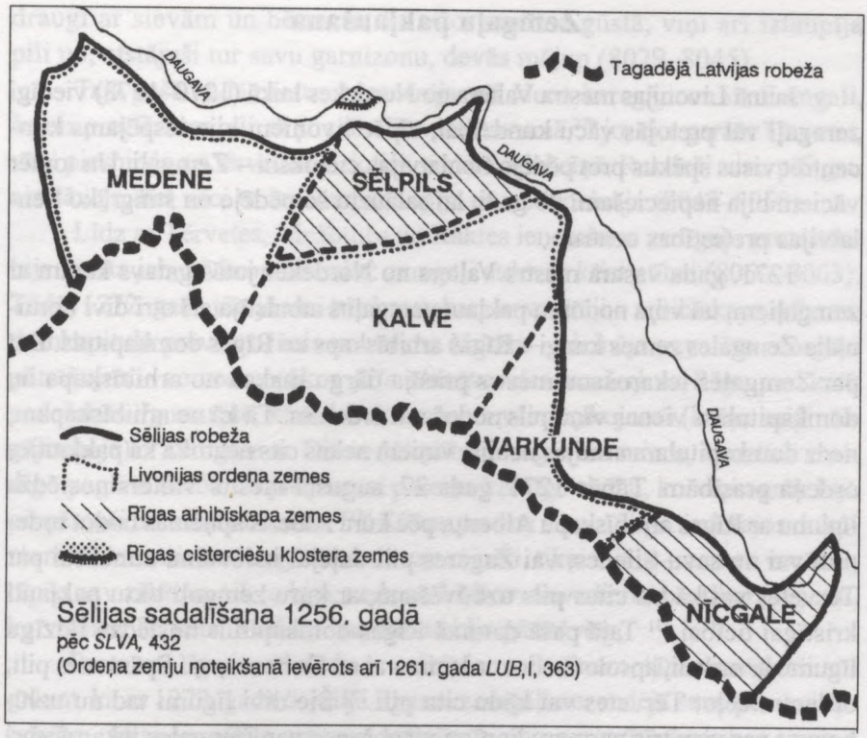

XLIV. Sēlijas sadalīšana 1256. gadā

Tāpat kā Lībekas tirgotāji – būdami tālredzīgi veikalnieki – saprata, ka viņu nolūkotā Rīgas osta Rīgas upes lejtecē var pastāvēt un zelt tikai tad, ja aizliedz apmeklēt augšpus Rīgas lību pārvaldīto Zemgales ostu Daugavā pie Doles salas un Daugmales pilskalna – un Zemgales ostas aizliegumu vācu tirgotāji panāca ar pāvesta svētību –, tā Livonijas ordenis – būdams labs stratēģis militārajā laukā – saprata, ka zemgaļu ostu Lielupē pie Mežotnes vislabāk var bloķēt, nodibinot vācu ostu Mežotnes ostai priekšā, t.i., tagadējo Jelgavu. Un to Livonijas ordenis atkal panāca ar pāvesta svētību, tā liedzot zemgaļu Mežotnes ostai izeju uz Baltijas jūru. Tātad Jelgavas celšanai bija ne vien militārs, bet arī saimniecisks pamatojums. Citiem vārdiem: šajās divās likteņupēs – Daugavā un Lielupē – atradās Senlatvijas iezemiešu jūras ostas,[270] un, lai iznīcinātu to komerciālo nozīmi, vācu iekarotāji aizcēla tām priekšā savas ostas, tāpēc Mežotnes ostai Lielupē Jelgava bija tikpat liktenīga kā Zemgales ostai Daugavā – Rīga.

Arī vāci un "Atskaņu hronikas" autors skaidri apzinājās Jelgavas stratēģisko vietu zemgaļu pakļaušanā, tāpēc hronists saka, ka Jelgavas dēļ zemgaļi piedzīvoja daudz vaimanu un ciešanu (7408–7420).

Tālākais vācu iebrukums Zemgalē bija plānots mestra Oto no Luterbergas laikā (1266–1270), bet vāciem priekšā aizsteidzās leiši, iebrūkot Sāmsalā, tā pasargājot zemgaļus no kara.

Zemgaļu pakļaušana

Jaunā Livonijas mestra Valtera no Nordekes laikā (1270–1273) vienīgi zemgaļi vēl pretojās vācu kundzībai, tāpēc livoņiem bija iespējams koncentrēt visus spēkus pret pēdējo Senlatvijas cietoksni – Zemgali. Un tomēr vāciem bija nepieciešami 20 gadi, lai salauztu šo pēdējo un stingrāko Senlatvijas pretestības centru.

1271. gada vasarā mestrs Valters no Nordekes jutās gatavs karam ar zemgaļiem, un viņa nodomu pakļaut zemgaļus atbalstīja arī otri divi nominālie Zemgales zemes kungi – Rīgas arhibīskaps un Rīgas domkapituls. Bet par Zemgales iekarošanu mestrs prasīja dārgu maksu no arhibīskapa un domkapitula – vienas viņu pils nodošanu ordenim. Tā kā ne arhibīskapam, nedz domkapitulam armijas nebija, viņiem nekas cits neatlika kā pakļauties ordeņa prasībām. Tāpēc 1271. gada 27. augustā mestrs Valters noslēdza līgumu ar Rīgas arhibīskapu Albertu, pēc kura Alberts apņēmās nodot ordenim vai nu savu Silenes, vai Žagares pili daļējai izdevumu atmaksai par Tērvetes vai kādas citas pils uzbūvēšanu, ar kuru zemgaļi tiktu pakļauti kristīgai ticībai.[271] Tajā pašā datumā Rīgas domkapituls noslēdza līdzīgu līgumu ar ordeni, apsolot nodot ordenim vai nu Dobenes, vai Spārnenes pili, ordenim ceļot Tērvetes vai kādu citu pili.[272] Šie divi līgumi tad nu uzlūkojami par visu trīs partneru kopīgu vienošanos par Zemgales iekarošanas nepieciešamību un reizē par arhibīskapa un domkapitula licenci tās īstenošanu atstāt Livonijas ordeņa ziņā.

Saņēmis mandātu no arhibīskapa un domkapitula līdz ar samaksas solījumu par Zemgales iekarošanu, laikam jau 1271. gadā mestrs Valters, mobilizējis ordeņa komtureju brāļus un Rēveles dāņu vasaļus, devās uz Zemgali, šoreiz izvēlēdamies uzbrukt tās stiprākajai pilij Tērvetei. "Atskaņu hronikas" stāsts par cīņu pie Tērvetes ir ārkārtīgi skops, bez dramatisma, bez dedzināšanām, bez slepkavošanas; pat gūstekņu ņemšana nav minēta, tikai vienā rindiņā hronists saka: "Tērvete to rokās krita"; protams, daži tās aizstāvji cīņā tika nogalināti (8004–8023). Nav zināms, kas tajā laikā bija Tērvetes kungs, bet no skopā apraksta var pieņemt, ka tērvetieši tikuši pārsteigti, nesagatavoti cīņai. Pēc pils ieņemšanas vāci tur novietoja savu garnizonu un apgādāja to ar proviantu, un tad mestrs ar livoņu armiju atgriezās Rīgā. Hronists arī nemin (8024–8028), kas notika ar dzīvi palikušajiem Tērvetes aizstāvjiem.

1272. gada Lieldienās mestrs Valters organizēja jaunu karagājienu uz Zemgali, šoreiz pret Mežotni. Bez ordeņa brāļiem karagājienā piedalījās arī krustneši un iesauktie iezemieši, un, kad mestra vadītā armija ieradās pie Mežotnes pils, tā padevās bez cīņas. Kādreiz agrāk – hronists nemin, kad; var tikai pieņemt, ka pēc 1260. gada Durbes kaujas, – vāci no Mežotnes pils tikuši izdzīti, un Mežotne atkal nonākusi zemgaļu varā. Un pēc paraduma uzbrukuma laikā pilī bija sabēguši pils kunga kara

draugi ar sievām un bērniem, ko vāci saņēma gūstā, viņi arī izlaupīja pili un, atstājuši tur savu garnizonu, devās mājup (8029–8045).

Tajā pašā gadā mestrs organizēja vēl vienu karagājienu uz Zemgali, šoreiz pret Raktes pili; tā atradās Tērvetes tuvumā,[273] jo, ejot garām Tērvetei, vāci piespieda arī tērvetiešus doties viņiem līdzi cīņā. Raktieši savu pili gan aizstāvēja, bet vāci to ieņēma, izlaupīja un nodedzināja (8047–8059).

Līdz ar Tērvetes, Mežotnes un Raktes ieņemšanu zemgaļu pretestība bija lauzta jeb, kā hronists saka: zemgaļi atdevās kristietībai (8060–8063). Tādēļ 1272. gada jūnijā visi trīs krustakara uzvarētāji – arhibīskaps Alberts, domkapitula prāvests Jānis un mestrs Valters – aicināja uzvarēto zemgaļu pārstāvjus – zemes vecākos *(die eldesten des landes)* uz Rīgu parakstīt padošanās līgumu jeb, kā teikts dokumenta vācu tulkojumā (latīņu oriģināls gājis bojā): "Zemgale ar Dieva žēlastību ir ieguvusi mieru, atmetusi maldīgo pagānu ticību un pieņēmusi pareizo kristīgo ticību, ko viņi agrāk bija pieņēmuši un atkal atmetuši."[274] Kā tas parasts vācu 13. gs. izdotajos dokumentos, iezemiešu delegātu vārdi nav minēti, tikai teikts – zemes vecākie, tāpēc nav zināms, cik to bija, nedz no kādiem novadiem; var tikai pieņemt, ka vismaz Tērvete, Mežotne un Rakte bija pārstāvēta.

Protams, līgumu neslēdz ar nebrīviem cilvēkiem, tāpēc var droši apgalvot, ka ar 1272. gada 6. jūlija līgumu zemgaļi nezaudēja savu personisko brīvību, tikai apsolījās pieņemt kristīgo ticību un atzīt vācus par saviem virskungiem, paturot savu administrāciju un tiesības *(der gewonheit des landes to Letland und to Eistland)*. Un zemgaļu pārstāvji – vienalga, kas tie bija, – ilgi līga ar vāciem par saviem padošanās noteikumiem.

Ko tad vāci no zemgaļiem prasīja?

Pieņemot, ka pāriešana katoļticībā bija pati par sevi saprotama lieta – un tāpēc par to līgumā nav ne vārda, trīs jaunos Zemgales zemes kungus interesēja tikai zemgaļu nodevas un klaušas. Svarīgi tomēr atzīmēt, ka baznīcas desmitās tiesas vietā zemgaļiem tika uzlikta laicīgā kunga tiesa; tas vedina domāt, ka no vācu puses īstais sarunu vedējs un noteikumu diktētājs būs bijis ordeņa mestrs. Nevar nepiezīmēt, ka šim zemgaļu padošanās līgumam blakus trīs līguma slēdzēju zīmogiem savu zīmogu piekāra arī Rīgas pilsēta; līdz ar to arī rīdzinieki akceptēja noslēgto līgumu, lai gan viņi sarunās tieši nepiedalījās.

Vienādi vai otrādi – no 1272. gada visa Zemgale nomināli bija kristīga un vācu varā. Un Livonijas ordenis nezaudēja laiku, lai no saviem sabiedrotajiem pārņemtu apsolītās pilis: jau 1272. gada 7. oktobrī mestrs noslēdza līgumu ar Rīgas domkapitulu par Dobenes pils nodošanu ordenim;[275] ordeņa līgums ar arhibīskapu nav saglabājies, tomēr nevar būt šaubu, ka arī arhibīskaps maksāja ordenim savu tiesu.

Bet leiši nebija noslēguši ar vāciem mieru, tāpēc viņi 1279. gada 5. martā[276] iebruka Latvijā un, kad zemgaļu cīnītāji bija pametuši vācu rindas,[277] pie Aizkraukles smagi sakāva Livonijas ordeni, nogalinot

70 vācbrāļus un viņu mestru Ernestu no Raceburgas (1274–1279). Par jauno Livonijas mestru tika ievēlēts Konrāds no Feuhtvangenas (1279–1281), un Hermanis no Vartberges vēstī, ka viņa laikā zemgaļi otrreiz atkrituši no katoļticības.[278] "Atskaņu hronika" dod notikumu sīkāku aprakstu: pēc Aizkraukles kaujas, "kad zāle atkal zaļoja" – tātad vasarā –, zemgaļi nolēma uzbrukt Tērvetei (8622–8624). Uzbrukumu Tērvetei vadīja zemgaļu kungs Nameisis; hronists viņu sauc par zemgaļu vadoni (*houbetman*; 8659) un ķēniņu (*kunic*; 9607) jeb karali. Nekas tuvāk par Nameiša agrākajām gaitām nav zināms; tāpat nekas nav teikts, kā viņš kļuva par zemgaļu vadoni un cik lielai Zemgales daļai viņš bija vadonis. Taču tas, ka viņš varēja zemgaļu karavīrus sapulcināt un vadīt cīņā par Tērveti, skaidri liecina, ka ar 1272. gada līgumu zemgaļi gan bija zaudējuši Tērvetes un Raktes pili, bet nebija lauzta viņu administratīvā un militārā organizācija. Militārās organizācijas pastāvēšanu skaidri apliecina arī 1272. gada līguma 4. paragrāfa noteikums, ka zemgaļiem jāpiedalās vācu organizētos karos *(to reisen sollen sie sich willich)*; tāpat zemgaļi bija paturējuši ieroču tiesības. Par viņu administratīvo pašvaldību liecina līguma 1. paragrāfs, ka vāci uz Rīgu miera sarunām bija aicinājuši zemes vecākos; to liecina arī 5. paragrāfs, ka zemgaļi tiesājami "pēc tiesībām un ieražām" *(nach dem rechte und der gewonheit des landes to Letland und to Eistlant)*. Var pieņemt, nevis pierādīt, ka Nameisis bija viens no tiem zemgaļu vecākajiem, kas tika aicināti 1272. gadā uz miera sarunām Rīgā. Tāpat var pieņemt, ka Nameisis bija Tērvetes pils novada vecākais, jo viņš vadīja uzbrukumu tieši Tērvetes pilij, un – varbūt pēc Viestarta parauga – zemgaļi viņu tad atzina par visu rietumzemgaļu vadoni, tāpēc vāci – atkal pēc Viestarta parauga – viņu sauca par visu zemgaļu vadoni jeb karali.

Kāpēc zemgaļi pameta vācus 1279. gada marta kaujā pie Aizkraukles? Daļēju atbildi var meklēt 1300. gada Rīgas arhibīskapa Jāņa III un domkapitula sūdzībā pāvestam par Livonijas ordeņa vardarbībām Latvijā.[279] Tajā arhibīskapa prokurators pāvesta galmā raksta, ka zemgaļi atkrituši no katoļticības vācbrāļu un mestra pārmērību *(excessus)*, kā arī cietsirdīga *(dira)* un smaga naida *(scandala)* dēļ, un to pastāvīgi apliecinot gan Lietuvas karalis un visa viņa tauta, gan paši zemgaļi, par to arī tiekot publiski runāts. Tāpat esot vispārzināms, ka zemgaļu tauta *(populus)* un atsevišķi tās kungi *(domini)* ir gatavi atgriezties pie kristīgās ticības un pie tās turēties, ja viņi tiktu likumīgi pasargāti no ordeņa mežonībām *(asperitas)* un vardarbībām *(tyrannides)*. Tā paziņošanai pāvesta kūrijai, kā arī lai izlūgtos pāvesta palīdzību *(remedium)*, Romā uzturoties divi zemgaļu sūtņi. Tātad Rīgas domkapituls bija nosūtījis uz Romu zemgaļu lieciniekus!

Pirms zemgaļu sacelšanās Nameisis laikam būs sadzīvojis ar vācbrāļiem, jo hronists saka, ka viņš ticis no brāļiem godāts un ieredzēts, tikai vēlāk atklājusies Nameiša viltība (8661–8665).

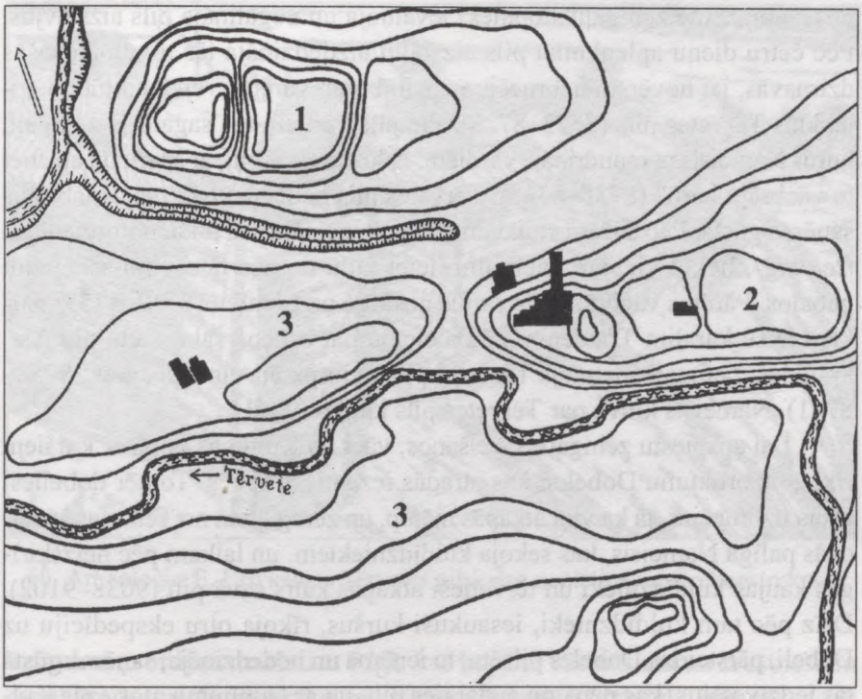

XLV. Tērvetes senvietu situācijas plāns:
1 – Svētkalns (Heiligenberga), 2 – Tērvetes pilskalns ar priekšpili, 3 – senpilsēta. Tumšie laukumi norāda vietas, kur no 1951. gada līdz 1960. gadam veikti arheoloģiskie izrakumi

Lasot šo apsūdzību par vācbrāļu mežonībām un bravūru pret zemgaļiem, nav jābrīnās, ka zemgaļi atteicās cīnīties kopā ar vāciem pie Aizkraukles un pēc ordeņa sakaušanas 1279. gadā sacēlās un par viņu vadoni izvirzījās Nameisis (laikam Tērvetes novada kungs), kam kāds vācbrālis (varbūt Tērvetes komturs) bija publiski devis pļauku.[280] Tātad personiska apvainojuma dēļ Nameisis organizēja un vadīja sacelšanos pret vāciem.

Vispirms zemgaļi uzbruka Tērvetes priekšpilij *(vorburg)*; pēc hronikas stāsta uzbrukums bija negaidīts un zemgaļi saņēma tur gūstā vai nokāva visus kristiešus (8629–8630). Tad hronists stāsta par kādu stopnieku (*schutze* – šāvējs ar stopu) Bertoldu, ko zemgaļi bija laikam priekšpilī sagūstījuši (*dem wâren die Semegallen holt*; 8632) un ko hronikas autors sauc par nelieti (*schale*; 8631). Lai glābtu savu dzīvību, viņš bija spiests pāriet zemgaļu pusē, apmācīt viņus lietot stopu, ko Senlatvijas iezemieši nepazina; un tad darbā tika laisti stopi ar bultām, ko zemgaļi bija ieguvuši priekšpilī (8635–8649). Pēc hronikas stāsta tikai tad ar zemgaļu armiju atsteidzās Nameisis. Zemgaļi, Nameiša vadīti, uzbruka pašai pilij, kuru aizstāvēja 15 vācbrāļi, no kuriem daži gan jau bija krituši. Nameisis nu laida darbā stopniekus, kas bija pārsteigums vācbrāļu pils aizstāvjiem, jo viņi nebija zinājuši, ka "neuzticīgais suns" (gūstā saņemtais vācu stopnieks) ir zemgaļu

pusē; apmācītie zemgaļu stopnieki ievainoja un nogalināja pils aizstāvjus. Pēc četru dienu aplenkuma pils aizstāvji aizdedzināja tās tuvumā esošās dzirnavas, lai novērstu uzbrucēju uzmanību un varētu sveikā izkļūt no aplenktās Tērvetes pils (8673–8728). Pie pils vārtiem tos sagaidīja zemgaļi, kurus Nameisis uzmundrināja vārdiem: "Nu ejiet, varoņi, ar sparu un apsitiet to vācbrāļu baru" (8735–8736). Tērvetes pils nodega, un dzīvos vācbrāļus saņēma gūstā. Pēc dažām stundām zemgaļi, nostājušies lokā, noturēja tiesu *(teiding)*, liekot vienam vācbrālim ieiet vidū un pēc tam viņu sakapājot gabalos. Pārējos vācbrāļu gūstekņus nosūtīja uz Lietuvu (8739–8757), laikam leišu karalim Traidenim kā pateicību par ordeņa sakaušanu pie Aizkraukles. Zemgaļi atjaunoja Tērvetes pili un turpināja cīņu kā agrāk (8758–8761), Nameisis kļuva par Tērvetes pils kungu (9041).

Lai apspiestu zemgaļu sacelšanos, vāci no Kuldīgas kopā ar kuršiem rīkoja uzbrukumu Dobelei, kas atradās iezemiešu rokās. Tomēr dobelieši atsita uzbrucējus, tā ka viņi atkāpās mājup, un zemgaļiem no Tērvetes atsteidzās palīgā Nameisis, kas sekoja kuldīdzniekiem, un laikam pēc neizšķirīgas kaujas kuldīdznieki un tērvetieši atkāpās katrs savā pilī (9038–9102). Drīz pēc tam kuldīdznieki, iesaukuši kuršus, rīkoja otru ekspedīciju uz Dobeli, pārsteidza Dobeles pilsētu, to ieņēma un nodedzināja, saņēma gūstā tās iedzīvotājus, kas nepaguva glābties pilī, un ar laupījumu atgriezās Kuldīgā, neuzbrukdami Dobeles pilij (9103–9192). Kāpēc?

Nameisis, sadusmots par vācu uzbrukumu, nolēma tiem atriebties, uzbrūkot Rīgai, un tāpēc iesauca savus zemgaļus (9193–9198). Par zemgaļu pulcēšanos bija uzzinājis Jelgavas vācu garnizons, tas ziņoja par plānoto

59. Tērvetes pilskalns ar Tērvetes upīti

60. Arheoloģes E. Brīvkalnes Tērvetes pilskalna nocietinājumu rekonstrukcija

uzbrukumu ordeņa maršalam Rīgā, kas kopā ar vācbrāļiem un krustnešiem sagaidīja Nameiša zemgaļus pie Rīgas vārtiem. Rīdzinieki bija atsaukuši palīgā arī Cēsu vācbrāļus, kuriem līdzi nāca Cēsu latgaļi, nesdami savu karogu – sarkanu, ar baltu joslu vidū (*mit einer banier rôtgevar, daz was mit wîze durch gesniten hûte nâch wendischen siten;* 9224–9226).

Nameisis ar zemgaļiem tuvojās Rīgai ziemā, un no vācu izsūtītiem lauksargiem *(wartlude)* Nameisis sagūstīja vienu, no kura uzzināja par rīdzinieku gatavošanos aizstāvēt pilsētu. Pienācis pie Rīgas, Nameisis redzēja vācu vienību karogus, tāpēc cīņu nesāka, bet, sadalījis savus zemgaļus divos pulkos, atkāpās: Nameisis pa zemesceļu, otrs pulks jāšus pa aizsalušo Lielupi. Vāci maršala vadībā sekoja zemgaļiem. Ledus bija plāns, un zemgaļi ar zirgiem ielūza Lielupē; zemgaļi izglābās, bet vāci, mantkārības pārņemti, pameta sekošanu, lai glābtu ielūzušos zirgus un dabūtu tos par kara laupījumu. Vienīgi landmaršals Gerhards no Kacenellenbogenas ar pieciem vācbrāļiem, vienu krustnesi un trim karakalpiem sekoja zemgaļiem. Šiem vāciem uz upes ledus uzbruka Nameisis ar trīsdesmit zemgaļiem; viņi nosita krustnesi un trīs vācbrāļus, ceturto vācbrāli un landmaršalu saņēma gūstā un aizveda uz Tērveti un pēc tam landmaršalu izdeva leišu karalim Traidenim (9259–9398).

1280./1281. gada ziemā vāci no Rīgas mestra Konrāda no Feuhtvangenas vadībā atkal uzbruka Dobelei, nopostīja pilsētu *(hachelwerke)*, bet pašu pili ieņemt nespēja, jo palīgā bija atsteigušies leiši (9453–9468). 1281. gada vasaras nogalē mestrs Konrāds vēlreiz organizēja uzbrukumu Zemgalei un iesauca atkal iezemiešus, Tērbatas, Leāles un Rīgas bīskapu vasaļus, Tērbatas dāņu vasaļus, Rīgas namniekus un savus vācbrāļus (9508–

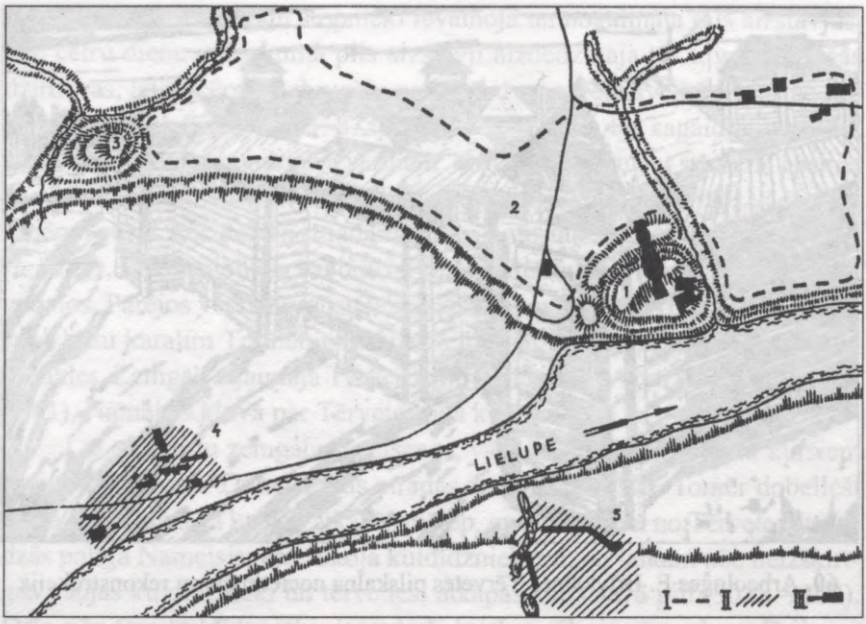

61. Mežotnes senvietu kompleksa situācijas plāns:
I – senpilsētas robežas, II – zemgaļu kapulauki, III – izrakumu laukumi pilskalnā un kapulaukos; 1 – pilskalns, 2 – senpilsēta, 3 – Vīnakalns, 4, 5 – kapulauki

9542), tad devās uz Jelgavu gan pa zemesceļu, gan Lielupi un no Jelgavas tālāk uz Tērveti. Tērvetieši, zinādami vācus nākam, paši nodedzināja savu pilsētu. Vāci uzbruka pilij, saveda kokus visapkārt un ar tiem aizdedzināja pils nocietinājumus. Tērvetieši padevās, Nameisis iznāca no pils, lūdza mieru un apsolīja maksāt kunga tiesu (9543–9648). Tomēr Tērvetes pils palika zemgaļu rokās.

Aprakstot tērvetiešu padošanos 1281. gada vasarā, hronists saka, ka mestra karaspēkā bijis 14 000 vīru (9594). Kā hronikās parasts, tas ir pārspīlējums, jo nekādi nav ticams, ka vāci būtu varējuši mobilizēt tik lielu armiju; un, ja arī būtu, tad šie 14 000 karavīri arī būtu varējuši Tērveti ieņemt, nevis slēgt tikai padošanās līgumu.

Tālāk hronikas autors pastāsta, ka trimdā aizgājušais karalis Nameisis kopā ar leišu karali Traideni augustā uzbrucis vācu Kristburgas pilij Prūsijā, un nobeidz vārsmu: "Viņš Zemgalē vairs nepārnāca." Tātad Nameisis, saprazdams, ka zemgaļi vācus nevar karā uzvarēt, un negribēdams dzīvot vācu kalpībā, kā arī baidīdamies par savu dzīvību, izvēlējās trimdu leišu zemē, kur cīnījās kopā ar savu draugu Traideni pret Vācu ordeņa Prūsijas zaru (9668–9682).

Par mestra Villekina no Endorpes laika (1282–1287) pēdējo gadu "Atskaņu hronikas" autors saka, ka mestrs ilgi gudrojis, kā varētu zemgaļus uzvarēt, līdz beidzot ar brāļu padomu izšķīries būvēt vācu pili iepretī

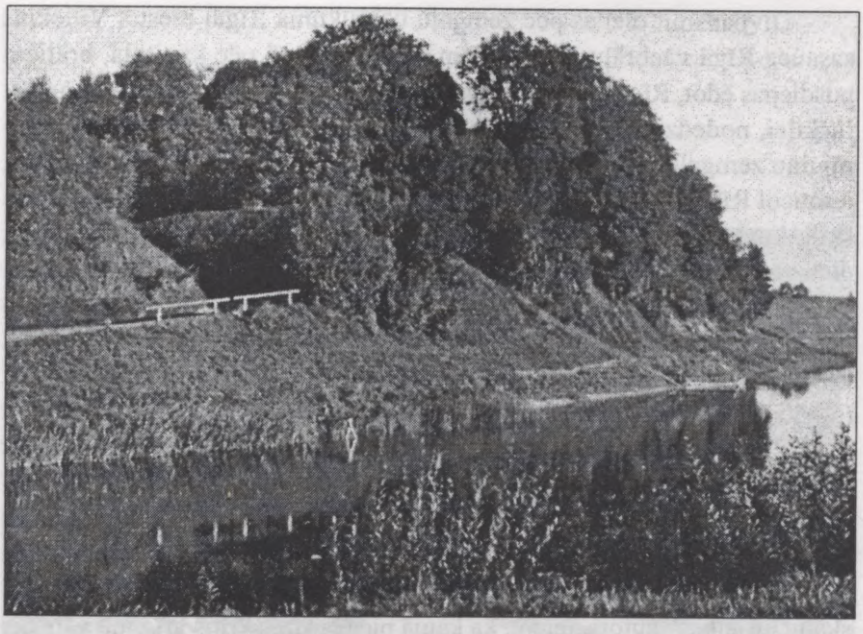

62. Mežotnes pilskalns

zemgaļu Tērvetei. Tāpēc 1286./1287. gada ziemā Villekins ar vācu karaspēku no Babītes caur Jelgavu devās uz Tērveti, kur uz cita kalna cēla savu koka (?) pili, nosaucot to par Svētkalnu *(Heiligeberc)* (9899–9939); tikai mazs lauks *(grunt)* šķīra abas pilis, un abu piļu iemītnieki – zemgaļi Tērvetē un vāci Svētkalnā – nesatika.

Uzcēlis Svētkalna pili un apgādājis to ar proviantu, mestrs Villekins, atstājot Svētkalnā 300 (?) vīru garnizonu, atgriezās Rīgā. To izmantoja žemaiši, kas kopā ar zemgaļiem no Tērvetes uzbruka Svētkalnam, bet pēc 10 dienām, nevarēdami to ieņemt, leiši atkāpās, un zemgaļi, sašutuši par blakus esošo vācu pili, paši nodedzināja Tērveti un devās uz Raktes pili (9961–10 126) Dobeles tuvumā. Vāci no Svētkalna bieži uzbruka Raktes un Dobeles pilij, postīja zemgaļu laukus, līdz zemgaļi sadūšojās un uzbruka Svētkalna pilij, bet atkal nespēja to ieņemt (10 129–10 200). Tad 1287. gada gavēņa laikā zemgaļi vēlreiz mēģināja uzbrukt Rīgai; Svētkalna vāci brīdināja Rīgas konventu pat gaidāmo uzbrukumu, un landmaršals izveda Rīgas vācbrāļus, krustnešus, namniekus, latgaļus un lībjus – kopā 450 karotājus – ārpus pilsētas mūriem un visu dienu gaidīja zemgaļus. Nesagaidījis uzbrucējus, landmaršals ieveda savus 18 vācbrāļus kādā ārpus Rīgas mūriem esošā mājā. Zemgaļi, izmantodami nakts tumsu, iebruka tajā mājā, nokāva piecus vācbrāļus, pārējos smagi ievainoja; vācu karotāji aizbēga, un zemgaļi, nodedzinājuši ordeņa māju, devās uz pilsētu, bet rīdzinieki bija noslēguši mūra vārtus, tāpēc zemgaļi, Rīgu neieņēmuši, devās atpakaļ uz Zemgali, un vāciem nekas cits neatlika kā apbedīt savus kritušos (10 201–10 302).

Divpadsmit dienas pēc zemgaļu uzbrukuma Rīgai mestrs Villekins sasauca Rīgā vācbrāļu kapitulu, un nākamā dienā pēc kapitula, brāļiem pusdienas ēdot, Rīgā ieradās vācbrāļu sūtnis ar ziņu, ka zemgaļi uzbrukuši Ikšķilei, nodedzinājuši pilsētu, bet pili nav varējuši ieņemt; ar lielu laupījumu zemgaļi devās mājup. Tad mestrs Villekins organizēja karaspēku, iesaucot Rīgas namniekus, krustnešus, lībjus un latgaļus, un devās uz Ikšķili, kur redzēja zemgaļu nodarīto postu un nolēma tiem sekot, pēc trīs dienu gājuma sasniedza upi (laikam Lielupi), kur 1287. gada 26. marta rītā pie Garozes *(Grose)* vāci panāca zemgaļus.[281] Izcēlās liela kauja, kurā zemgaļi ielenca vācus, nogalinot 35 vācbrāļus un mestru Villekinu; četri krita gūstā, tos Rīgas vāci vēlāk izpirka, un tikai viens izglābās no gūsta (10 353–10 744).

Zemgaļu 1287. gada uzbrukums Rīgai un Ikšķilei un viņu uzvaras pār vāciem liecina, ka pēc tērvetiešu padošanās 1281. gadā un Nameiša aiziešanas trimdā uz Lietuvu zemgaļu militārā organizācija un vara nebūt nebija lauzta, tāpat arī viņu pārvaldes organizācija, jo zemgaļu karotāji taču bija karā jāiesauc un, protams, kaujās jāvada. To jau skaidri apliecina "Atskaņu hronikas" autors, teicot, ka kaujā pie Garozes kritis arī viņu vadonis (*houbtman,* 10 699), tikai neminot tā vārdu un pili.

Vai nu tas bija tas pats zemgaļu vadonis, kas krita pie Garozes, vai kāds cits, nav iespējams noskaidrot ("Atskaņu hronika" to nemin), bet par godu vienam no zemgaļu karavadoņiem hronikas autors sacerējis pat veselu slavas runu: "Mums visiem labi zināms, cik daudz un cik bieži mums

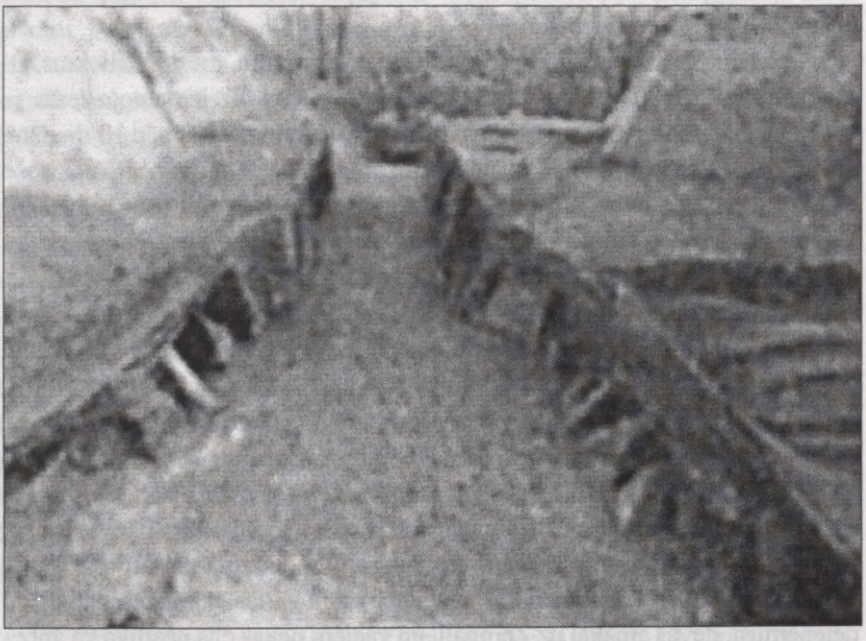

63. Mežotnes pilskalna atsegtā vārtu vieta (11. gs.)

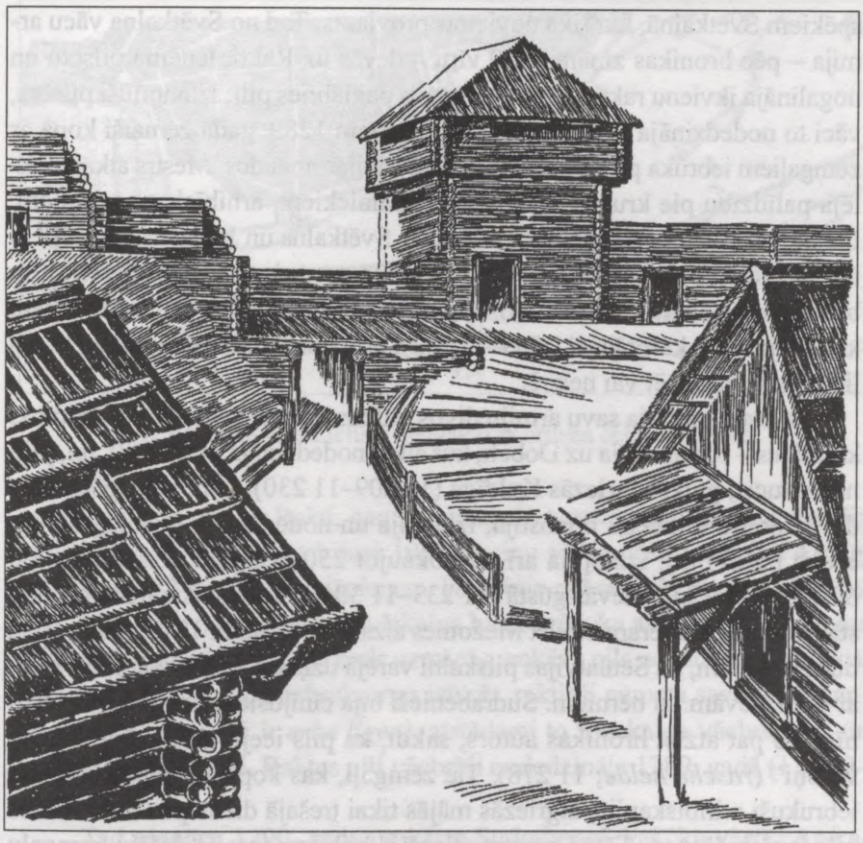

64. Vārtu celtnes rekonstrukcija mākslinieka P. Pauļuka skatījumā

nelaime uznākusi no brāļu karaspēka. Tāpēc gatavosimies cīņai un cirtīsim, jo tagad ir izbeidzies laiks, kad ienaidnieka karaspēks ir tik tuvu. Ja uzvarēsim mēs brāļus, tad Svētkalna pilij ir jāpazūd un viņi atdos pili mums, un mūsu zeme iegūs mieru. Bet, ja vāci paliks pilī, tad mums no savas zemes ir jāaiziet. Tāpēc ir labāk, ka mēs mirstam nekā iznīkstam un nekā nedarām savas dzīves glābšanai. Ja dievi mums piešķirs laimi, mūsu vara te ir tik liela, ka varam tam karaspēkam pretoties, kas no Daugavas mums seko" (10 519–10 537). Var pieņemt, ka šo runu teica kāds tērvetiešu kungs, jo viņš runāja par Svētkalna iznīcināšanu. Zemgaļu kauja ar Livonijas ordeni pie Garozes 1287. gadā tad arī palika zemgaļu pēdējā uzvara pār vācbrāļiem.

Jaunais mestrs Kuno no Hacigenšteinas ieradās Latvijā 1288. gadā, un viņa valdīšanas laikā (1288–1290) zemgaļu pretestība tika salauzta.[282] Nokauto brāļu vietā uz Livoniju atsūtīja četrus jaunus vācbrāļus (10 892–10 893), un, iesaukuši latgaļus un Tērbatas un Sāmsalas vasaļus, vāci jau 1289. gadā ar 106 vīriem uzbruka Dobelei, nodedzināja pilsētu, bet pili neieņēma (11 000–11 021); pilī paglābās dobeliešu sievas un bērni (11 008). Atkāpusies no Dobeles, vācu grupa apvienojās ar mestra galvenajiem

spēkiem Svētkalnā, kur tika novietots proviants. Tad no Svētkalna vācu armija – pēc hronikas ziņām 6000 vīru – devās uz Rakti, ieņēma pilsētu un nogalināja ikvienu raktieti, kas nepaguva paglābties pilī; izlaupījuši pilsētu, vāci to nodedzināja (11 035–11 088). Pēc tam 1289. gadā žemaiši kopā ar zemgaļiem iebruka pāri Daugavai arhibīskapijas novados. Mestrs atkal meklēja palīdzību pie krustnešiem, Rīgas namniekiem, arhibīskapa vasaļiem, Igaunijas vasaļiem (kas tomēr neieradās), Svētkalna un Jelgavas vācbrāļiem un iesauca pārsteidzoši lielā skaitā kuršus no ordeņa (1200 cilvēku) un bīskapa novadiem (600 cilvēku), kopā 2500 karotāju; leišiem un zemgaļiem kopā bija 7000 karotāju (11 089–11 182); protams, hronista uzdotiem skaitļiem katrs var ticēt vai neticēt.

Mestrs sadalīja savu armiju divos pulkos: vienu – galvenokārt Kursas karotājus – Kuno sūtīja uz Dobeli, kur atkal nodedzināja pilsētu (?), un, pilij neuzbrucis, pulks atgriezās Kuldīgā (11 209–11 230). Otra karaspēka daļa devās pret Sudrabeni, nopostīja, izlaupīja un nodedzināja pilsētu, tad uzbruka pašai pilij, izlaupīja arī to, nokaujot 250 zemgaļu aizstāvju; tikai 60 sudrabeniešu padevās gūstā (11 233–11 304). Šis hronista uzdotais aizstāvju skaits apmēram atbilst Mežotnes aizstāvju skaitam 1219. gadā; tātad būtu jāpieņem, ka Senlatvijas pilskalni varēja uzņemt ap 300 karotāju kopā ar viņu sievām un bērniem. Sudrabenieši bija cīnījušies par savu pili varonīgi; to pat atzīst hronikas autors, sakot, ka pils ieeju aizstāvēja "dūšīgi varoņi" (*rasche helde*; 11 278). Tie zemgaļi, kas kopā ar žemaišiem bija iebrukuši arhibīskapijā, atgriezās mājās tikai trešajā dienā pēc Sudrabenes pils iznīcināšanas. Tātad mestrs atjautīgi bija izmantojis daļēju zemgaļu prombūtni, lai uzbruktu Dobeles pilsētai un ieņemtu zemgaļu pili Sudrabeni (11 317–11 342). Kad sudrabenieši mēģināja pilsētu atjaunot, vāci atkal uzbruka un to vēlreiz nodedzināja (11 336–11 342). Sudrabenes pils atradās Svētkalnam kaimiņos (11 343), un no tās vāci bieži uzbruka zemgaļiem, kad tie gāja art vai sēt, un sagūstīja darba darītājus un viņu zirgus; tāpat vācbrāļi no Svētkalna postīja zemgaļu zemi, to dedzinot un izlaupot (11 345–11 353). Reiz Svētkalna vācbrāļi, sadalījušies divos pulkos, vienlaikus uzbruka Raktei un Dobelei (tātad Svētkalnā uzturējās liels vācu garnizons), nodedzināja pilsētas, atņēma to iemītniekiem lopus un pārējo iedzīvi, nokapāja viņu tīrumus un pļavas, tā ka Zemgalē izcēlās bads; un, kad zemgaļi bija atguvušies, vāci atkal postīja viņu laukus un laupīja mantu (11 353–11 374). Tātad zemgaļu pilsētām vajadzēja būt palielām, ja tās bija jāposta vairākkārt.

Sevišķi grūti klājās dobeliešiem, jo viņiem uzbruka vācbrāļi arī no jūras puses (tātad Rīgas); pat hronists līdzcietīgi raksta, ka vācbrāļu uzbrukumi dobeliešus pārmērīgi nomocījuši (*mancher wîs verladen*; 11 382). Tāpat Svētkalna vācbrāļi no dienvidiem bieži siroja Dobelē, gūstīja, kāva un aplaupīja dobeliešus, līdz "tie kļuva pliki, nabagi" (*sie wurden arm und blôz*; 11 391). Beidzot dobelieši, nespēdami to visu vairs izturēt, nolēma pili pamest un braukšus

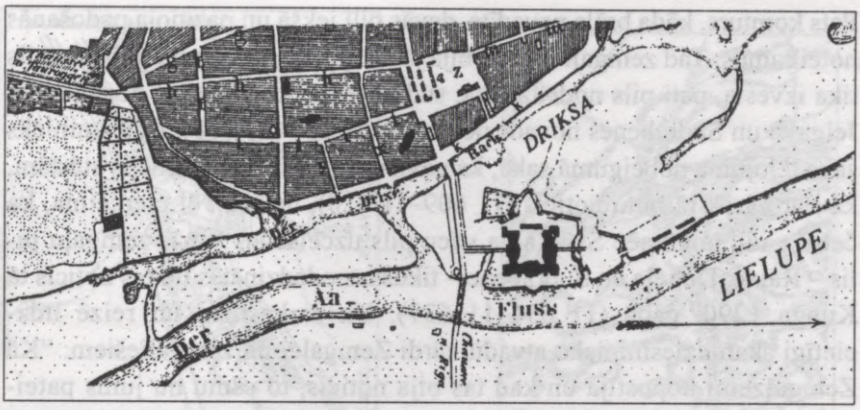

XLVI. Garā sala Lielupē (Jelgava) ar ordeņa celtās pils vietu

un jāšus devās gan uz Rakti, gan Lietuvu; pēc tam vāci Dobeli nodedzināja (11 392–11 407); tā esot bijusi 100 mārciņu vērta (lēšot mārciņā 420 g, tas būtu ap 42 kg sudraba; jāpieņem, ka tā bija pilī atrastās mantas vērtība).

Vācbrāļi vienlaikus no Svētkalna bieži uzbruka arī Raktei, dedzināja raktiešu laukus, līdz viņiem bads uzmācās, nokāva pils novada iedzīvotājus. Vairs nespēdami vācu uzbrukumus izturēt, raktieši pameta savu tēva mantojumu *(liezen ouch ir erbe ligen)*, atstādami to Svētkalna vācbrāļiem, un aizgāja uz citu zemi. Raktes pili vācbrāļi nodedzināja 1289. gadā (11 409–11 428).

Tad pienāca 1290. gads un kārta Sudrabenei, kas, kā vēstī "Atskaņu hronika", bija pils Zemgalē, kurā dzīvoja drošsirdīgi varoņi (11 429–11 431). Tātad pat vācbrāļu varoņdarbu apdziedātājs atzīst, ka zemgaļi bijuši drošsirdīgi un varonīgi karotāji!

Sudrabene bija palikusi pēdējā no varenajām zemgaļu pilīm, kas vēl nebija vācu rokās. Tā atradās mežainā apvidū (11 432–11 433, 11 576). Ordenis, iesaucis gan kuršus, gan arhibīskapa vasaļus, sāka tās pils novadu sistemātiski postīt, nodedzināja Sudrabenes pilsētu, ņēma gūstā vai nokāva sudrabeniešus, laupīja viņu mantu, nokapāja viņu laukus, līdz beidzot, bada spiesti, tie zemgaļi, kas gribēja ar vāciem sadzīvot, glābās pilī; pārējie, kas negribēja nest vācu kundzības slogu, atstāja Sudrabeni un devās trimdā uz Lietuvu, jeb, kā dziesminieks saka: "Tur klīst tie tagad svešumā, un liels ir viņu zaudējums: tiem zudis tēvu mantojums" (11 500–11 502).

Tie zemgaļi, kas bija izšķīrušies palikt pilī, pie Jelgavas komtura aizsūtīja ziņnešus ar vēsti, ka viņi padodas vācu varai. Nebūdams pārliecināts, vai sudrabenieši neizspēlē kādu kara viltību, mestrs paturēja zemgaļu sūtņus par ķīlniekiem un aizsūtīja savus uz Rīgu pie mestra Kuno vietnieka, kas sasauca Rīgas brāļu kapitulu, kurā nolēma, ka zemgaļu padošanās ir jāpieņem un Sudrabenes pils jānodedzina. Šo lēmumu tad paziņoja Jelgavas komturam, kas ar saviem brāļiem devās uz Sudrabeni.

Pats komturs, kāda brāļa pavadīts, devās pilī iekšā un paziņoja padošanās noteikumus. Tad zemgaļiem pils bija jāatstāj, visi lopi un mantība no pils tika izvesta, pati pils nodedzināta, sudrabenieši kā gūstekņi nogādāti uz Jelgavu un Sudrabenes novads nopostīts (11 503–11 608). Dziesminieks sava tēlojuma nobeigumā saka, ka neviens cilvēks nav dzirdējis stāstām, ka kur agrāk tā būtu noticis (11 609–11 610), un tad vēl piemetina, ka četru gadu laikā pēc Svētkalna vācu pils uzcelšanas[283] trīs zemgaļu pilis – Rakte, Dobele un Sudrabene – tikušas nodedzinātas un tas noticis tā Kunga 1290. gadā (11 631–11 637). Un sarkastiski un reizē līdzcietīgi skan dziesminieka atvadu vārdi Zemgalei un zemgaliešiem: "Kā Zemgaļzemi nopostīja un kad tas bija noticis, to esmu nu jums pateicis. Tas, kas reiz manā vietā nāks, tas tad ar tālāk rakstīt sāks" (11 644–11 648).

Tiešām, liecības par Zemgales nopostīšanu saglabājušās vēl 1312. gada Franciska no Moliano izmeklēšanas protokolā. Tā 13. liecinieks, Tērbatas Dominikāņu ordeņa priors, zināja stāstīt, ka vācbrāļi ieaicinājuši kādus zemgaļu dižciltīgos *(nobiles)* uz dzīrēm un dzīru laikā nokāvuši, tāpēc zemgaļi, kas agrāk bija pieņēmuši katoļticību, no tās atkrituši (tātad vācbrāļi atkārtoja Rīgas tirgotāju un bīskapa Alberta 1200. gada viltību ar lībju vecākajiem).

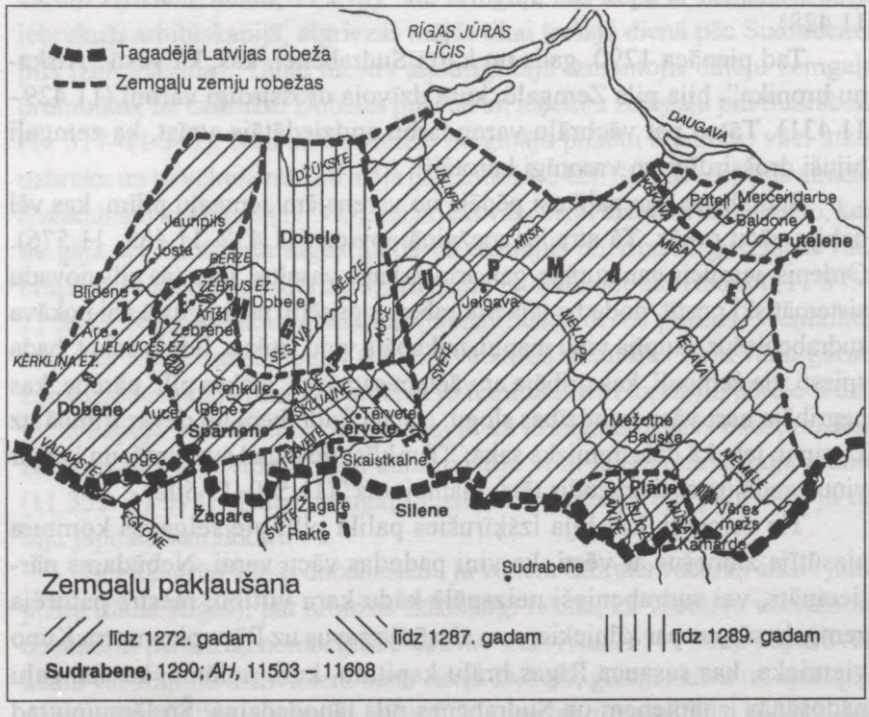

XLVII. Zemgaļu pakļaušana

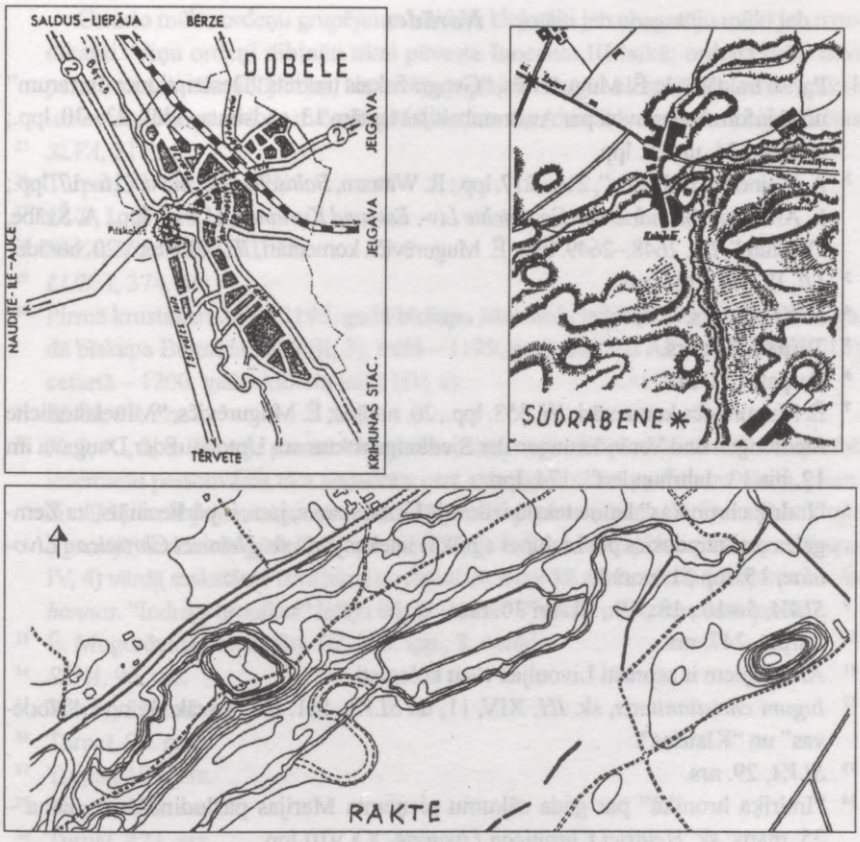

65. Pēdējās vācu iekarotās zemgaļu pilis: Dobele, Sudrabene, Rakte

17. liecinieks Bertolds, Rīgas Dominikāņu ordeņa mūks, liecināja, ka zemgaļi bijuši kristīti, bet viņiem izcēlušās ķildas un karš ar vācbrāļiem, kāpēc zemgaļi jutušies apspiesti; ka vācbrāļi uzcēluši Tērvetes pili un ka kāds ordeņa soģis bijis netaisns un varmācīgs, tāpēc zemgaļi atkrituši no ticības. Tāpat Bertolds zināja par zemgaļu dižciltīgo nogalināšanu dzīru laikā.

Par pļaukas došanu karalim *(rex)* Nameisim liecināja 23. liecinieks, Turaidas dominikāņu brālis Veseris *(Wesserus)*, kas acīmredzot bijis kāda zemgaļu kunga dēls. Par sišanu Nameisim pa žokli zināja arī 22. liecinieks, Rīgas domkungs Konrāds Rubro; pēc šī notikuma sākusies Zemgales postīšana.

Par ordeņa vardarbībām pret zemgaļiem un viņu sūdzībām arhibīskapam Jānim no Lūnes stāstīja 7. liecinieks, Falkenavas Cisterciešu ordeņa priors Indriķis, atzīmējot, ka tas noticis pirms 33 gadiem[284] (1312 – 33 = 1279. gadā).

Norādes

[1] Par šo traktātu sk. Ē. Mugurēvičs, "Ģeogrāfiskais traktāts "Descriptiones Terrarum" un tā informācijas avoti par Austrumbaltijas tautām 13. gadsimta vidū", 23.–30. lpp.; citāti no 24. un 25. lpp.

[2] A. Weiner, "The Hansa", 216.–217. lpp.; R. Wittram, *Baltische Geschichte*, 16.–17. lpp.; L. Arbusow, *Grundrib der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*, 11.–13. lpp.; A. Švābe, "Vēsture", *LE*, 2648.–2649. lpp.; Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 406. lpp., 20. norāde.

[3] *LR*, II, 374.–385. nrs.

[4] *SLVA*, 24. nrs.

[5] Turpat, 108. nrs.

[6] Turpat, 157. nrs.

[7] Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 353. lpp., 20. norāde; Ē. Mugurēvičs, "Mittelalterliche Siedlungen und Veränderungen der Siedlungstruktur am Unterlauf der Daugava im 12. bis 13. Jahrhundert", 174. lpp.

[8] "Indriķa hronikas" latīņu teksta izdevējs L. Arbuzovs, jun., ir pārliecināts, ka Zemgales osta atradusies pie Lielupes agrākās ietekas jūrā; sk. *Heinrici Chronicon Livoniae*, 15. lpp., 1. norāde.

[9] *SLVA*, 5.–10., 18., 19., 21. un 30. nrs.

[10] Turpat, 247. nrs.

[11] Ar livoņiem ir saprasti Livonijas vācu kolonisti.

[12] *Iugum christianitatis*, sk. *IH*, XIV, 11, un *SLVA*, 161. nrs. Tuvāk sk. nod. "Nodevas" un "Klaušas".

[13] *SLVA*, 29. nrs.

[14] "Indriķa hronikā" par gada sākumu pieņemta Marijas pasludināšanas diena – 25. marts; sk. *Heinrici Chronicon Livoniae*, XXVIII lpp.

[15] "Narracio de primordiis ordinis Theutonici", 159.–160. lpp.

[16] *Heinrici Chronicon Livoniae*, 17. lpp., 8. norāde.

[17] Gadi doti pēc tabulas G. Gnegel-Waitschies, *Bischof Albert von Riga*, 168.–174. lpp.

[18] *SLVA*, 51. nrs.

[19] *Heinrici Chronicon Livoniae*, 18. lpp., 1. norāde.

[20] *SLVA*, 221. nrs.

[21] Templiešu ordeņa statūtus ir izdevis H. de Curzon, *La Régle du Temple*, Paris, H. Laurens, 1886. Tos angļu valodā tulkojis J. M. Upton-Ward, *The Rule of the Templars*, Woodbridge (Eng.), Boydell Press, 1997; citāti pēc angļu tulkojuma.

[22] *SLVA*, 44. nrs.

[23] Turpat, 54. nrs.

[24] *LUB*, I, 14. nrs.

Mūku ordeņi bija reliģiska brālība, kuras locekļi deva trīs mūka solījumus: nabadzības, šķīstības un paklausības zvērestu; mūki dzīvoja kopmītnē – klosterī, un viņu galvenā nodarbošanās bija lūgšanas *(opus Dei)* par savas dvēseles glābšanu.

Regulārie kanoniķi bija kādas bīskapa katedrāles domkungi, kas dzīvoja kopmītnē un bija devuši trīs parastos mūka solījumus; viņi sākotnēji sekoja Augustīņu ordeņa regulai (tāpēc tika saukti par *canones regulares*).

Militāri reliģisko ordeņu brāļi deva parastos trīs mūka solījumus un ceturto – ar zobenu rokās cīnīties par Kristus ticību; arī viņi dzīvoja kopmītnē – konventā un devās karā, lai cīnītos pret kristīgās ticības ienaidniekiem un pievērstu pagānus kristīgai ticībai.

Ceturto mūku ordeņu grupējumu veidoja klejotāju jeb ubagotāju mūki jeb mendikanti. Viņu ordeņi dibināti tikai pāvesta Inocenta III laikā; ordeņa brāļi deva parastos trīs mūka solījumus, bet nebija piesaistīti dzīvei klosterī. Viņu svarīgākais uzdevums bija pazudušo dvēseļu glābšana, un viņu darabalauks parasti bija pilsētas.

25 *SLVA*, 31. nrs.

26 Turpat, 33. nrs; *IH*, XII, 5.

27 *LUB*, I, 14. nrs.

28 *SLVA*, 56. nrs; *IH*, XIII, 3.

29 *LUB*, I, 374. nrs.

30 Pirmā krustakaru bulla 1196. gadā bīskapa Meinarda laikā (I, 12), otrā – 1197. gadā bīskapa Bertolda laikā (II, 3), trešā – 1199. gadā bīskapa Alberta laikā (III, 12), ceturtā – 1200. gadā Alberta laikā (IV, 6).

31 *SLVA*, 61. nrs.

32 X, 3; XI, 2, 8. Tas bija parasts viduslaikos, ka, kristījot kā pareizticībā, tā katoļticībā, iezemiešu personvārds tika apmainīts pret attiecīgajā ticībā pazīstamu vārdu, piem., divi Ikšķiles lībju jaunatgrieztie pārkristīti par Kirjānu un Lajānu (X, 5) un kāds Virijas (Igaunijā) iezemiešu gūsteknis – par Jāni (X, 7). Laikam arī lībju kunga Kaupa (*Caupo*, IV, 4) vārdā saskatāms īsinājums no *Jacobus*, tāpat kā Anno vārdā īsinājums no *Johannes*. "Indriķa hronikas" latīņu tekstā forma "Vjačko" nekur nav sastopama.

33 Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 265. lpp., 8. norāde.

34 *SLVA*, 90. nrs.

35 Turpat, 89. nrs.

36 Turpat, 98. nrs.

37 Turpat, 103. nrs.

38 Turpat, 125. nrs.

39 Turpat, 423. nrs.

40 Turpat, 394. nrs.

41 V. Biļķins, *Sēlija un Dienvidkursa*, 20.–22. un 28.–29. lpp.

42 *SLVA*, 394. un 423. nra bibliogrāfiskie ievadi.

43 Turpat, 419. nrs.

44 Turpat, 412. nrs.

45 Turpat, 432. nrs.

46 V. Biļķins, *Sēlija un Dienvidkursa*, 22. lpp.

47 *SLVA*, 424. nrs.

48 *LUB*, I, 308. nrs; kā uz Mindauga dāvinājumu, tā pāvesta apstiprinājumu Livonijas mestrs atsaucas vēl 1392. gadā; sk. *LUB*, III, 1325. nrs.

49 *LUB*, I, 300. nrs.

50 Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 360. lpp., 358. norāde.

51 A. Švābe, "Jersikas karaļvalsts", 7. lpp.; karte, *IH*, 359. lpp.

52 *IH,* XIII, 4; ka purpurs (purpura drēbe) bija krievu tirgotāju prece, redzams arī no "Rīgas parādnieku grāmatas" 1703. ieraksta.

53 *SLVA*, 51. nrs.

54 Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 375. lpp., 14. norāde.

55 A. Caune, *Pati Rīga ūdenī,* 84.–86. lpp.

56 *SLVA*, 54. nrs.

57 Turpat, 63. nrs; dokumenta vietas identificētas pēc Ē. Mugurēvičs, "Kāda bija senā Jersikas valsts", 8. lpp.

[58] A. Švābe, "Krievu mesli", 385.–386. lpp.

[59] *SLVA*, 248. nrs.

[60] Ē. Mugurēvičs, "Vidus- un Austrumlatvija 13.–14. gs.: Par dažām izmaiņām iedzīvotāju dzīves veidā un kultūrā", karte 28. lpp.

[61] Ē. Mugurēvičs, "Kāda bija senā Jersikas valsts", 9. lpp.

[62] Karte ar paskaidrojumiem 178.–179. lpp.

[63] J. Urtāns, *Latvijas austrumu daļas jaunatklātie pilskalni*, 5. lpp.

[64] *SLVA*, 234. nrs.

[65] *LUB*, I, 380. nrs; sal. A. Švābe, "Krievu mesli", 385.–386. lpp.

[66] Tuvāk par trimdinieku Kaupu un viņa dēlu Bertoldu sk. I. Šterns, "Kaupo – Senlatvijas trimdinieks", 12.–13. lpp.

[67] Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 366. lpp., 38. norāde.

[68] *AH*, 626.–640. rinda; sal. Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 384. lpp., 28. norāde.

[69] Sk. Ē. Mugurēviča komentārus, *IH*, 374. lpp., 12. norāde.

[70] A. Vilka, "Arheoloģiskie pieminekļi Cēsu rajonā", karte.

[71] *LGU*, I, 73. nrs; sk. arī "Ortsregister".

[72] Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 375. lpp., 14. norāde.

[73] P. Stepiņš, *Beverīna*, 39.–40. lpp.

[74] *SLVA*, 71. nrs.

[75] Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 368. lpp., 60. norāde.

[76] Ē. Mugurēvičs, "Svarīgākie ceļi lībiešu un latgaļu teritorijā", 78.–79. lpp.

[77] V. Pāvulāne, "Straupes draudzes iekšējā kolonizācija Livonijas laikā: Apdzīvoto vietu ģeogrāfija", 48. lpp.

[78] Ē. Mugurēvičs, "Svarīgākie ceļi lībiešu un latgaļu teritorijā", 74. lpp.

[79] Turpat, 76. lpp.

[80] *An Ruthenorum de Plicecowe cum aliis Letigallis de Tholowa, an Latinorum debeant subire baptismum.*

[81] *IH*, 333. lpp.

[82] "Indriķa hronikas" Zamoiska kodeksā Tālivalža vārds rakstīts *Thalibaldus*. Tā kā ne hronikas oriģināls, nedz tā pirmais noraksts nav saglabājies, tad arī nav zināms, kā Indriķis rakstījis Tālivalža vārdu. Bet mēs zinām, kā vāci 13. gs. sākumā rakstīja latgaļu kungu vārdus: ir saglabājies Visvalža 1209. g. lēņa grāmatas oriģināls, kurā viņa vārds rakstīts *Wiscevolodo* (*SLVA*, 51. nrs), tāpēc, sekojot latviešu historiogrāfijā ierastai formai "Visvaldis", arī Tālavas latgaļu kungs saukts par Tālivaldi, tā ignorējot E. Bleses etimoloģizējumus par "baldi".

[83] Senlatvijas pilīs vairākkārt minēti vairāki vecākie: Sateselē (XVI, 4), Trikātā (XVIII, 3), Mežotnē (XXIII, 8); var pieņemt, ka tie bija pils kunga kara draugi.

[84] Pieņemot, ka Beverīna atradās Trikātā un identiska ar Trikātu vai Valmierā, vai Raunas Tanīskalnā, neatbildams paliek jautājums, kāpēc igauņiem no Cēsīm pēc Gaujas krustošanas bija jādodas pa Beverīnas ceļu. No Cēsīm uz Trikātu, Valmieru un Raunu pa īsāko ceļu var nokļūt bez Gaujas krustošanas. Vai tad Beverīnas ceļš veda no Cēsīm divreiz pāri Gaujai uz Trikātu vai Raunu, jo pēc Gaujas krustošanas un igauņu bēgšanas pa Beverīnas ceļu tiem bija jākrusto Gauja otrreiz, lai tiktu atpakaļ Gaujas kreisajā krastā uz Raunu vai Trikātu. No hronikas zināms, ka igauņi pēc Beverīnas ceļa krustoja Imeru (Jumaru), kas atrodas Gaujas labajā krastā, un pēc tam devās tālāk uz Sakalu. Ja Beverīnas ceļš no Cēsīm uz Trikātu gāja pa upes kreiso pusi, tad – pie kāda ezera atpūtās igauņi un zobenbrāļi?

Pieņemot (Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 376. lpp.), ka Beverīna atradās Trikātā, varbūt kalnā, kur vēlāk celta Livonijas ordeņa pils, neatbildams paliek jautājums, kāpēc 1215. gadā, sakaliešiem un ugauņiem iebrūkot Trikātā, Tālivaldim bija jāslapstās pa mežu (*venientes in Tricatuam invenerunt Thalibaldum de silvarum latibulis*, XIX, 3), nevis jāglābjas savā pilī Beverīnā. Tāpat – kur atradās Tālivalža dēlu rezidence, ja viņi nezināja par igauņu iebrukumu Trikātā un nesteidzās tēvam palīgā?

85 Sk. karti M. Auna rakstam "Jauna versija par Beverīnu", 120. lpp.

86 Turpat, 115.–116. lpp.

87 Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 376. lpp., 16. norāde.

88 Pie domas, ka šī ziņa būtu attiecināma tikai uz Cēsu latgaļiem un neskāra tālaviešus, varētu piebilst, ka mēs nezinām, kādas bija Vilhelma ziņas par latgaļu dzīvesvietām, nedz Indriķim bija iespējams noteikt, ko un kādu iemeslu dēļ Vilhelms katrā vietā runāja: Indriķis bija tikai legāta tulks; sal. *IH*, 415. lpp., 19. norāde. Ko Vilhelms īsti teicis Trikātas latgaļiem, hronists vispār neziņo (XXIX, 3).

89 A. Švābe, "Tālava", *Straumes un avoti*, III, 190. lpp.

90 *IH*, 394. lpp., 6. norāde.

91 M. Auns, "Jauna versija par Beverīnu", 118. lpp.

92 Pat Kaupam, kas Indriķa acīs bija "visticīgākais, kas nekad neatstāja novārtā tā Kunga cīņas un karagājienus" (XXI, 2), hronists neveltī tik izjustus vārdus kā Tālivaldim: "atzīdams kristīgo ticību, [Kaups] izlaida garu .. Un par viņu sēroja gan grāfs Alberts, gan abats un visi, kas bija kopā ar tiem" (XXI, 4). Ne vārda par viņa dvēseles mūžīga prieka baudīšanu svēto mocekļu saimē! Turpretī par vācu katoļiem, kas pēc hronista stāsta miruši mocekļa nāvē, allaž minēta svētlaime debesīs. Tā 1215. gadā sāmi noslepkavoja priesteri Frīdrihu kopā ar viņa kalpotāju "un bez jebkādām šaubām aizsūtīja to dvēseles uz mocekļu saimi debesīs" (XVIII, 8). 1218. gadā sāmi nogalināja kādu Daugavgrīvas klostera mūku, kas "neapšaubāmi ir laimīgi pārcēlies svēto saimē" (XXII, 8). 1219. gadā zemgaļi nogalināja priesteri Zēgehardu un citus vācus, "kuru dvēseles, bez šaubām, priecāsies mocekļu saimē" (XXIII, 4). 1220. gadā sāmi nogalināja bīskapu Igaunijā, kas, "kā ticam, ir pārcēlies uz mocekļu saimi" (XXIV, 3). Tāpat jaunkristītos iezemiešus Indriķis pēc to mocekļu nāves sūta uz debesīm. 1206. gadā divi jaunkristītie lībji pēc viņu nomocīšanas iemantoja "mūžīgo dzīvošanu līdzās svētajiem mocekļiem" (X, 5). Tajā pašā gadā salieši noslepkavoja igauņu tautības priesteri Jāni, un "caur moceklības palmu [viņš] sasniedza mūžīgo dzīvošanu" (X, 7). 1212. gadā igauņi nogalināja leišu tautības tulku Fīlipu, un, pēc Indriķa domām, "kļuvis par mocekli, viņš arī izpelnījies mūžīgo svētlaimi" (XV, 9).

Hronikā minēti arī divi pareizticīgie latgaļu kungi – Jersikas Visvaldis un Kokneses Viesceķis. Ko Indriķis saka par šiem pareizticīgajiem valdniekiem? Viesceķis "bija kā cilpa un liels velns" (XXVIII, 2); to pašu Indriķis saka par Jersikas Visvaldi (XIII, 4).

93 M. Auns, "Jauna versija par Beverīnu", 118. lpp. Indriķis hronikā arī nekur nemin, kā katoļticībā kristīts lībju kungs Kaups ar savu dēlu Bertoldu, tāpat latgaļu kungi Rūsiņš no Sateklas un Varidots no Autines, kas abi cieši sadarbojās ar vāciem. Vai tiešām vāci nebūtu pieprasījuši viņu kristīšanos? Hronists tāpat nestāsta, kā ticis kristīts beverīnietis Roboams (XII, 6) un viņa brālis Veks (XXI, 3).

94 *SLVA*, 51. nrs.

95 M. Perlbach, "Urkunden des Rigaschen Capitel-Archives", "D" dokuments, 22. lpp.

96 Turpat, 21. lpp.

97 Ē. Mugurēvičs, "Svarīgākie ceļi lībiešu un latgaļu teritorijā", 73.–75. lpp.

[98] Turpat, 74. lpp.
[99] *SLVA*, 106. nrs.
[100] A. Švābe, "Tālava", *LE*, 2410. lpp.; A. Švābe, "Tālava", *Sējējs*, 1936:4, 371.–372. lpp.
[101] *SLVA*, 106. nrs.
[102] A. Švābe, "Tālava", *LE*, 2410. lpp.
[103] Ē. Mugurēvičs, "Svarīgākie ceļi lībiešu un latgaļu teritorijā", 72.–75. lpp.
[104] Sk. arī *LUB*, I, 61.–65. un 68. nrs.
[105] *SLVA*, 29. nrs.
[106] Sk. nod. "Pāvesta Urbāna II aicinājums".
[107] Sk. nod. "Latīņi Svētajā Zemē".
[108] Ugaunija – novads Igaunijas dienvidaustrumos.
[109] Sakala – novads Igaunijas dienvidrietumos.
[110] *Puellas* – ar šo vārdu būtu jāsaprot jau pieaugušas meitenes jeb jaunavas, jo jaunas meitenes taču nevarēja uzņemties kājām mērot tālo ceļu no Sakalas uz Beverīnu. Bez tam jaunas meitenes bija jāuztur, viņas nebija derīgas ne darbam, ne piegulēšanai.
[111] Sontagana – novads Igaunijas centrālās daļas rietumos.
[112] Jerva – novads Igaunijas centrā.
[113] Ridala – novads Igaunijas rietumdaļā pie Baltijas jūras.
[114] Jau sava episkopāta sākumā Alberts būs lūdzis pāvestam instrukciju, kā rīkoties jaunkristīto iezemiešu netiklības gadījumā; 1201. gada 19. aprīlī Inocents III paskaidroja Albertam: par maukošanos *(fornicatione)* un laulības pārkāpšanu *(adulterio)* jaunkristītie sodāmi mēreni – ne tik daudz pēc pārkāpuma smaguma kā pēc pārkāpuma ļaunuma; sk. *SLVA*, 33. nrs.
[115] A. Švābe pieļauj, ka Tālivalža spīdzināšana uz dzīvas uguns varētu būt ceļojošs mīts (*LE*, 2409. lpp.). Bet tad jau par mītu būtu jāuzskata Indriķa ziņa, ka Tālivalža dēli uz uguns dedzināja igauņus (sk. XIX, 3).
[116] Harija – novads Igaunijas ziemeļrietumos.
[117] Virija – novads Igaunijas ziemeļaustrumos pie Somu jūras līča.
[118] Rēvele – novads Igaunijas ziemeļrietumos pie Somu jūras līča.
[119] Hronists lieto nievājošu vārdu par sievietēm – *muliercula* – netikla sieviete, palaidne, drauguļa.
[120] *SLVA*, 58. nrs.
[121] Turpat, 128. nrs.
[122] "Kleine Dünamünder Chronik", *SLVA*, 154. nrs; Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", *SSRP*, II, 32. lpp.; tāpat Sembas kanoniķa hronika, turpat, 1. norāde.
[123] *SLVA*, 164. nra 7. paragrāfs.
[124] Hermani de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 32. lpp.; *SLVA*, 164. nra 9. paragrāfs.
[125] *SLVA*, 161. nrs.
[126] Zīmīgi, ka šie vietvārdi tikpat kā nav mainījušies līdz mūsu dienām.
[127] *SLVA*, 163. nrs.
[128] A. Švābe, "Senā Kursa", 90.–91. lpp.
[129] V. Pāvulāne, "Rakstītos vēstures avotos minētās apdzīvotās vietas Kurzemē 13. gadsimtā (Miera Kursa)", 153.–155. lpp.
[130] Sk. V. Pāvulānes karti, turpat, 152. lpp.
[131] A. Švābe, "Senā Kursa", 95.–99. lpp.
[132] I. Šterns, "Pareizticība Senlatvijā", *Latvijas Vēsture*, 1996:5, 72. lpp.
[133] Par izrakumiem Matkules pilskalnā sk. Ē. Mugurēvičs, "Vēstures institūta arheoloģisko ekspedīciju darbs 1965. gadā", 140. lpp.

[134] A. Švābe, "Senā Kursa", 96. lpp.; V. Pāvulāne, "Rakstītos vēstures avotos minētās apdzīvotās vietas Kurzemē 13. gadsimtā (Miera Kursa)", 154. lpp.

[135] V. Pāvulāne, "Rakstītos vēstures avotos minētās apdzīvotās vietas Kurzemē 13. gadsimtā (Miera Kursa)", karte 152. lpp. Par Sabiles pilskalnu attiecībā pret Pidoli sk. Ē. Mugurēvičs, "Izrakumi Sabiles pilskalnā un senpilsētā", 73.–74. lpp.

[136] *SLVA,* 163. nrs.

[137] Turpat, 162. nrs.

[138] Turpat, 364. nrs.

[139] Turpat, 162. nrs.

[140] Turpat, 163. nrs.

[141] Turpat, 110. nrs; sal. pāvesta rakstīto Vilhelmam no Modenas 1225. gada 19. novembrī, *SLVA*, 115. nrs.

[142] *SLVA,* 164. nrs.

[143] Turpat, 127. nrs.

[144] Turpat, 168. nrs.

[145] Turpat, 162. nrs.

[146] A. Švābe, "Senā Kursa", 79.–86. lpp.

[147] Turpat, 86. lpp.

[148] A. Švābe, "Kuršu ķoniņi un novadnieki", 127. lpp.

[149] A. Bauer, "Die Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen", 149. lpp.

[150] Turpat, 152. lpp.

[151] Turpat, 153. lpp.; sal. *LE*, 1214. lpp.

[152] A. Švābe, "Kuršu ķoniņi un novadnieki", 127. lpp.

[153] Ē. Mugurēvičs, "Arheoloģiskie pētījumi Ventas lejteces apgabala dzelzs laikmeta un viduslaiku pieminekļos. Izrakumi Zlēkās", 82.–83. lpp.

[154] *SLVA,* 163. nrs.

[155] Turpat, 164. nrs.

[156] Turpat, 181. nrs.

[157] Turpat, 182. nrs.

[158] Turpat, 204. nra 10. un 35. paragrāfs; sal. turpat, 172. nrs.

[159] Turpat, 167. nrs; sal. turpat, 183., 199. un 204. nrs.

[160] Turpat, 203. nrs.

[161] Turpat, 191.–193. nrs; Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 33. lpp.

[162] Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 33. lpp.; *AH*, 1865.–1895. rinda; B. Rüssow, "Chronica der Prouintz Lyfflandt", 15.–16. lpp.

[163] *SLVA,* 183., 189., 199. un 200. nrs.

[164] Turpat, 176. nrs.

[165] Turpat, 203. nrs.

[166] Turpat, 195. un 196. nrs.

[167] Turpat, 198. nrs.

[168] Turpat, 275. nrs; Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 32. lpp.

[169] Turpat.

[170] *SLVA,* 275. nrs.; Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 33.–34. lpp.

[171] *SLVA,* 212., 215. un 218. nrs; *AH*, 1847.–1960. rinda; Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 34. lpp.

[172] Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 35. lpp.

[173] *AH*, 2363.–2429. rinda.

[174] Turpat, 2436.–2449. rinda.

[175] Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 35. lpp.
[176] B. Rüssow, "Chronica der Prouintz Lyfflandt", 17. lpp.
[177] *SLVA*, 274. un 275. nrs.
[178] Turpat, 270. nrs.
[179] Turpat, 274. nrs.
[180] Turpat, 275. nrs.
[181] Turpat, 276. nrs.
[182] Turpat, 279. nrs.
[183] Turpat, 348. nrs.
[184] Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 38. lpp.
[185] *SLVA,* 281. nrs.
[186] *AH*, 1860.–1880. rinda.
[187] Mazovija atrodas apgabalā pie Bugas un Vislas satekas; tās ziemeļu kaimiņi bija prūšu maztautas galindi un sudavi, ziemeļrietumos – jauktā prūšu un poļu Kulmas zeme.
[188] A. Bruce-Boswell, "Poland, 1050–1303", 456.–457. lpp.
[189] Turpat, 457. lpp.; E. N. Johnson, "The German Crusade on the Baltic", 569. lpp.
[190] A. Bruce-Boswell, "Poland, 1050–1303", 457. lpp.; E. N. Johnson, "The German Crusade on the Baltic", 572. lpp.
[191] *AH*, 1869.–1873. rinda.
[192] Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 33. lpp.
[193] Turpat, 39. lpp.; *AH*, 3580.–3585. rinda.
[194] *AH*, 3625.–3648. rinda.
[195] *SLVA*, 348. un 349. nrs.
[196] Turpat, 349. nrs.
[197] Turpat, 357. nrs.
[198] Turpat, 358. nrs.
[199] Turpat, 359. un 360. nrs.
[200] Turpat, 358. nrs.
[201] Turpat, 345. nrs.
[202] Turpat, 348. nrs.
[203] Turpat, 358. nrs.
[204] Turpat, 348. un 249. nrs.
[205] Cekļa, Megavas un Pilsāta teritorijas 1422. gadā tika nodotas Lietuvas valdīšanā, un tajās strauji ieceļoja žemaiši, pārtautoja kuršus, un, nodibinoties Lietuvas un Latvijas republikām, šīs trīs agrākās kuršu zemes tika iekļautas Lietuvas valsts teritorijā.
[206] *SLVA*, 352. nrs.
[207] Turpat, 357. un 358. nrs.
[208] Turpat, 359. un 360. nrs. Pēc Kuldīgas vienošanās Vācu ordenis bija vērsies pāvesta kūrijā ar lūgumu to apstiprināt, un pāvests Inocents IV šo vienošanos apstiprināja 1254. gada 20. septembrī (*SLVA*, 402. nrs); to pašu 1260. gada 19. aprīlī atkārtoja pāvests Aleksandrs IV *(LUB*, I, 351. nrs).
[209] *SLVA*, 371. nrs.
[210] Turpat, 358. nrs.
[211] Turpat, 357. un 358. nrs.
[212] Turpat, 359. un 360. nrs.
[213] Turpat, 357. un 358. nrs.
[214] *Wanneman* (*SLVA*, 163. nrs), *lande to Vredecuren* (*SLVA*, 352. nrs), *Vredecuronia* (*SLVA*, 358. nrs).

[215] *Wynda, Winda* (*SLVA*, 358. nrs).
[216] *Bandowe* (*SLVA*, 358. nrs).
[217] *Bihavelanc, Bihavelanck* (*SLVA*, 358. nrs).
[218] *Ceclis* (*SLVA*, 358. nrs).
[219] *Duizare, Dovzare, Deuzare* (*SLVA*, 358. nrs).
[220] *Megowe* (*SLVA*, 359. nrs).
[221] *Pilsaten* (*SLVA,* 359. nrs).
[222] J. F. Niermeyer, *Mediae latinitatis lexicon minus, sub nomine*, 5. paragrāfs.
[223] J. Grimm und W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch, sub nomine* "land", 2. paragrāfs; F. Klunge, *Etymologisches Wörterbuch, sub nomine* "Land"; A. Lübben, *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch, sub nomine* "lant".
[224] Pilskalnu skaits aplēsts pēc J. Urtāns, J. Asaris, *Latvijas rietumu daļas jaunatklātie pilskalni*, 3., 5., 71. un 72. lpp. Pēc autoru atzinuma "kopējais par īstiem pilskalniem atzīto senvietu skaits Latvijā sasniedzis 367 objektus. Vēl apmēram simts senvietas, kas sauktas par pilskalniem, uzskatāmas par noposūtiem, galvenokārt noartiem pilskalniem vai pilenēm", turpat, 5. lpp.
[225] Sk. *SLVA*, 364. nrs, kurā kuršus par saviem ļaudīm sauc kā bīskaps, tā ordenis: *unse lude die Curen, als ir lude die Curen.*
[226] *SLVA*, 361. un 362. nrs.
[227] Turpat, 364. nrs.
[228] Turpat, 434. un 436. nrs.
[229] Tā kā šajā nodaļā gandrīz visas norādes ir no "Atskaņu hronikas", tad vienkāršības labad doti tikai rindiņu numuri.
[230] Peter von Dusburg, "Chronicon terrae Prussia", 83. paragrāfs, 202. lpp.
[231] *LUB*, I, 364. nrs.
[232] Turpat, 362. nrs.
[233] Turpat, 405. nra 1. paragrāfs.
[234] Turpat, 540. nrs.
[235] I. Šterns, "De portu Semigallie", 165.–171. lpp.
[236] *SLVA*, 11. nrs.
[237] Turpat, 12., 13. un 15. nrs.
[238] Turpat, 18. nrs.
[239] Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 402. lpp., 23. norāde.
[240] Tālāko teikuma daļu Ā. Feldhūns dod gaužām neiespējamā tulkojumā – "daudzi līvi un leti tika nogalināti ar šķēpiem no aplenkuma torņa". Lībji un latgaļi taču nebija pils aizstāvji, bet uzbrucēji. Pareizi būtu jāsaka – "daudzi tika nogalināti ar lībju un latgaļu šķēpiem no aplenkuma torņa".
[241] *SLVA*, 167. un 179. nrs.
[242] *LUB*, I, 65. nrs.
[243] *SLVA*, 117. nrs.
[244] Turpat, 125. nrs.
[245] Turpat, 183. nrs.
[246] Turpat, 173. nrs.
[247] Turpat, 188. nrs un 204. nra 53. paragrāfs.
[248] Turpat, 189. un 199. nrs.
[249] *AH*, 1905. un 1938.–1952. rinda.
[250] *SLVA*, 249. nrs.
[251] *AH*, 7399.–7408. rinda.

[252] Turpat, 3417.–3420. rinda.

[253] Turpat, 3427.–3437., 3441.–3446. rinda.

[254] *SLVA*, 328. nrs.

[255] Turpat, 340. nrs.

[256] Turpat, 381. nrs.

[257] Turpat, 388. nrs. Ē. Mugurēvičs pieņem, ka zemgaļu Dobenes pils atradusies Incēnu pilskalnā un Spārnene – Zebrus ezera krastā Spārnukalnā (Ē. Mugurēvičs, "Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs.–16. gs. vidus)", 68. lpp.).

[258] *SLVA*, 389. nrs. Medene – tag. Bārbeles, Kurmāles un Valles pagasti; Upītes un Saules novadi – tag. Lietuvā pie Šauļiem (Ē. Mugurēvičs, "Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs.–16. gs. vidus)", 65. lpp.).

[259] Ē. Mugurēvičs, "Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs.–16. gs. vidus)", 67. lpp.

[260] *LUB*, I, 432. nrs.

[261] Hermanni de Vartberge, "Chronicon Livoniae", 40. lpp.

[262] G. F. Stender, *Lettisches Lexicon*, 747. lpp.; *Baltisches Historisches Ortslexikon, II: Lettland*, 395. lpp.

[263] *SLVA*, 161. nrs.

[264] Turpat, 249. nrs.

[265] *LUB*, I, 396. nrs.

[266] Hermanni de Vartberge, "Chronicon Livoniae", 44. lpp.

[267] Muret-Sanders, *Enzyklopädisches Wörterbuch der englischen und deutschen Sprache*, XXIV lpp.

[268] Ē. Mugurēviča komentāri, *AH*, 258. norāde.

[269] *SLVA*, 249. nrs.

[270] E. Brīvkalne, "Raksītās un arheoloģiskās liecības par 9.–13. gs. Mežotni", 64.–65. un 77. lpp.

[271] *LUB*, I, 425. nrs.

[272] Turpat, 426. nrs.

[273] Rakte atrodas tag. Lietuvā, pašā pierobežā, Žagares pilsētā.

[274] *LUB*, I, 430. nrs.

[275] Turpat, 432. nrs.

[276] *AH*, 8499.–8501. rinda; Hermanis no Vartberges savā hronikā (48. lpp.) dod gadskaitli 1278.

[277] *AH*, 8440.–8443., 8619.–8621. rinda. Tātad zemgaļi pie Aizkraukles rīkojās līdzīgi kā kurši 1260. gadā pie Durbes.

[278] Hermanni de Vartberge, "Chronicon Livoniae", 49. lpp.

[279] *LUB*, I, 584. nrs.

[280] A. Švābe, *Latvijas vēstures avotu chrestomatija (1300–1500)*, 9. nra 17. nodaļas 23. liecinieks (15. lpp.).

[281] Hermanni de Vartberge, "Chronicon Livoniae", 51. lpp.; pie Garozes upes uz rietumiem no Iecavas, ap 20 km uz austrumiem no Jelgavas.

[282] Hermanni de Vartberge, "Chronicon Livoniae", 51. lpp.

[283] Tātad Svētkalna pils uzcelta 1286. gadā, un no tās un 1265. gadā celtās Jelgavas četros gados vācbrāļi pabeidza Zemgales iekarošanu; Hermanis no Vartberges raksta: "mestra Kuno laikā nopostīja visu Zemgali un vienu pēc otras sagrāva zemgaļu Raktes, Dobeles, Sudrabenes un Tērvetes pilis"; sk. Hermanni de Vartberge, "Chronicon Livoniae", 51. lpp.

[284] A. Švābe, *Latvijas vēstures avotu chrestomatija (1300–1500)*, 9. nrs.

SENLATVIJAS IZLĒŅOŠANA

Lēņa kungs un pirmie vācu vasaļi

1201. gads Senlatvijas vēsturē ir ļoti zīmīgs laiks: tas ir bīskapa Alberta trešais episkopāta gads, tomēr tikai otrais gads pēc viņa ierašanās savā diecēzē; tas ir arī hronista Indriķa izdaudzinātais Rīgas dibināšanas vai vismaz celšanas gads un domkapitula pārcelšanas gads no Ikšķiles uz Rīgu. Šajā gadā arī kurši un leiši jau bija atskārtuši, kādus draudus viņu brīvībai rada vācu Rīga, un mēģināja to iznīcināt, taču bez panākumiem; no hronista rakstītā nav noskaidrojams, kādiem līdzekļiem vāci atvairīja kuršus un leišus.

Un tad par 1201. gadu hronists saka: "Šai laikā bīskaps pieņēma pie sevis Daniēlu, dižciltīgu vīru, un Konrādu no Meiendorpas, izlēņoja *(inbeneficavit)* viņiem divas pilis – Lielvārdi un Ikšķili" (V, 1); no tālākā stāsta redzams, ka Daniēls bija saņēmis lēņos Lielvārdi (X, 13), Konrāds – Ikšķili (IX, 2).

Ko Indriķa stāsts par izlēņošanu nozīmē?

Ja "šai laikā" nozīmē 1201. gada notikumus, tad no Indriķa vēstījuma jāsaprot, ka savā otrajā Senlatvijas apciemojuma laikā Alberts jau bija apmeties uz dzīvi Rīgā, savai apsardzībai salīdzis divus krustakarotājus – Daniēlu un Konrādu – un, sekojot tā laika tradicionālai paražai, par atlīdzību katram piešķīris lēņos pili, jādomā, kopā ar zemi un ļaudīm (XI, 11, 12, 13), kas to apstrādāja un kam bija jādod vasalim kunga tiesa, t.i., vasalis un tā saime jāuztur. Līdz ar šo izlēņošanas aktu Senlatvijā 1201. gadā tika ieviests Vakareiropas feodālisms jeb lēņu iekārta.[1]

Ar feodālismu jeb lēņu iekārtu saprot divu brīvu vīru personiskās attiecības viņu dzīves laikā, kuru ietvarā viens kļuva par otra feodālo senioru jeb lēņa kungu un otrs – par tā vasali jeb lēņa vīru, turklāt vasalis apsolīja savam lēņa kungam – par tā piedāvātu aizsardzību – pakalpojumus, ko lēņa kungs no viņa prasīs, un lēņa vīrs par to saņēma no sava lēņa kunga kādu labumu jeb benefici vai lēni, no kā vasalim bija jāuztur sevi un sava saime.

Lēņa piešķiršanas jeb izlēņošanas akts sākotnēji notika mutvārdiem lēņa kunga galminieku klātbūtnē, parasti lēņa vīru sanāksmēs, kas tad kļuva par izlēņošanas *(inbeneficatio)* lieciniekiem, un notikušais darījums

tika ierakstīts lēņa kunga vasaļu reģistrā. Vēlākajos gadsimtos lēņa vīri sāka pieprasīt lēņa piešķiršanas akta apliecināšanu rakstiski, un šādu izdotu izlēņošanas dokumentu tad sauca par lēņa grāmatu (vāc. *Lehnsbrief*). No 13. gs. saglabājies ļoti maz lēņa grāmatu, tāpēc jāpieņem, ka to vairākums vai nu gājis zudumā, vai arī 13. gs. Senlatvijā izlēņošanas akts mēdza notikt mutvārdiem, liecinieku klātbūtnē. (Šāds izlēņošanas akts labi aprakstīts 1209. g. Jersikas karaļa Visvalža lēņa grāmatā.[2]) Tāpēc ar lielu drošību var teikt, ka 13. gs. Latvijā bija vairāk lēņa vīru nekā saglabāto lēņa grāmatu.

Feodālisms aizsākās Franku karaļvalstī Merovingu laikā (481–687) un no Luāras un Sēnas apgabala izplatījās visā Vakareiropā, un 13. gs. – tātad Latvijas iekarošanas laikā – tas bija sasniedzis savus ziedu laikus Vāczemē, no kurienes vācu iekarotāji un kolonisti to ieviesa Senlatvijā kā vienīgo viņiem pazīstamo politiskās, administratīvās un ekonomiskās iekārtas formu. Tā kā tautu staigāšanas laikos (4.–6. gs.) līdz ar Romas impērijas sabrukumu panīka arī pilsētu dzīve un naudas saimniecība, par vērtīgāko saimniecības objektu kļuva zeme jeb iekopti lauki, un viduslaiku zemes kungi, nespēdami atalgot savus kalpotājus, ierēdņus un karavīrus naudā, piešķīra viņiem par atlīdzību kādu savas zemes gabalu mūža lietošanā. Šāds zemes gabals latīņu tekstos saukts par feodu *(feodum, feudum)*, bet vācu valodā par lēni *(Lehen)*, ar nozīmi – aizdots īpašums, aizdota manta; no šiem latīņu un vācu vārdiem tad darināti termini "feodālisms" un "lēņu iekārta". Laika gaitā par vērtīgāko – un lēņa kungam nepieciešamāko – vasaļa pakalpojumu izveidojās militārais dienests, kad vasalim bija jādodas sava lēņa kunga karos, ierodoties kara gaitās bruņās tērptam, ar zobenu, šķēpu un vairogu, sēžot bruņās klāta kara kumeļa mugurā un kalpotāju pavadībā, pašam sedzot savus izdevumus. Tāpēc arī piešķirtajam atalgojumam jeb lēnim bija jābūt vismaz tik lielam, lai tas varētu uzturēt vasali un viņa saimi. Tā kā lēņa vīrs viduslaiku pasaules un sabiedrības uztverē bija kungs – un kungs zemi nestrādāja, tad reizē ar zemi bija jābūt izlēņotiem arī zemniekiem, kas zemi apstrādāja un ar sava darba augļiem kungu jeb vasali uzturēja. No lēņa izmantošanas viedokļa raugoties, feodālisms bija neprivileģētu ļaužu savtīga ekspluatācija. Protams, viduslaikos zemnieki nebija kungi, bet gan lēņa kunga zemes apstrādātāji, un, lai gan 13. gs. Latvijā zemnieki vēl bija personiski brīvi, viņu saites ar lēņa kungu nebija ne personiskas, nedz militāras, administratīvas vai politiskas, bet tikai ekonomiskas, un vēstures literatūrā šīs attiecības sauc par muižkundzību (vāc. *Gutsherrschaft*), kuras ietvaros izlēņotiem zemniekiem bija jāuztur – 13. gs. gan tikai ar nodevām jeb kunga tiesu, jo 13. gs. lēņi bija t.s. kara lēņi, – lēņa vīrs jeb izlēņoto zemnieku kungs.

Par kara lēņiem vēsturnieki sauc to agro feodālisma formu, kad vasaļa jeb lēņa vīra vienīgā nodarbošanās bija kara gaitas, kad viņš vēl nebija izveidojis pats savu apsaimniekotu (nevis paša apstrādātu) lēņa daļu, no

kuras laika gaitā izauga viņa muižas zeme. Tāpēc vasaļa vienīgais ienākums no kara lēņa bija viņam izlēņoto zemnieku nodevas, kurām bija jāuztur lēņa vīrs līdz ar viņa kara kumeļiem, lēņa vīra ģimene, saime un mājsaimniecība.[3]

Piezīmējams, ka feodālisms jeb lēņu iekārta bija tipisks lauku fenomens. Pilsētās feodālisms nepastāvēja; tur zemes gabali vai nu piederēja īpašumā, vai tos nomāja; šādu zemes valdīšanas formu tad sauc par gruntskundzību (vāc. *Grundherrschaft*).

Atgriežoties pie bīskapa Alberta pirmajām divām izlēņotajām pilīm – Ikšķiles un Lielvārdes, jājautā: kas Albertam deva tiesības izlēņot Senlatvijas iedzīvotāju īpašumus?

Ne Ikšķiles, ne Lielvārdes lībju kungi līdz 1201. gadam nebija lūguši Alberta un vācu aizsardzību vai nodevuši savas pilis Albertam; nav arī zināms, kas bija šo piļu lībju kungi un kā viņus sauca; par Lielvārdi nav pat liecību, ka vāci tur būtu apmetušies un tirgojušies pirms pils izlēņošanas Daniēlam. Tāpēc vienīgās tiesības, uz kā bīskaps Alberts varēja balstīt lībju zemes un piļu izlēņošanu, bija iekarotāja tiesības, pēc kurām visa iekarotā teritorija nonāca iekarotāja varā kā kara laupījums un kļuva par viņa īpašumu. Tas tālāk nozīmē, ka bīskaps Alberts sevi uzskatīja ne vien par kristīgās ticības sludinātāju, katoļu baznīcas bīskapu un savas diecēzes reliģisko vadītāju, bet arī par Lībjzemes iekarotāju un savas bīskapijas administratīvo un militāro galvu jeb laicīgo valdnieku – zemes kungu pēc iekarotāju tiesībām. Tātad līdz ar izlēņošanas aktu Alberts skaidri apzinājās, ka viņš ir iekarotājs, ka viņam ir iekarotāja tiesības un visa iekarotā – tāpat kā vēl iekarojamā – zeme ir viņa īpašums, ar ko viņš var iesākt, ko grib. Tas arī nozīmē, ka bīskaps Alberts (gluži kā krustakaru vadoņi Svētajā Zemē) vervēja krustnešus ne tikai katoļticības izplatīšanai, bet arī Senlatvijas iekarošanai un kolonizēšanai, jo kristīgās ticības ieviešanas dēļ nav jāizlēņo iekarotiem vai kristītiem iezemiešiem atņemtā zeme un pat jāizņīcina pakļautie iezemiešu kungi.

Ka bīskaps Alberts tiešām apzinājās sevi par laicīgu valdnieku un iekarojamās zemes kungu, skaidri liecina viņa skolnieks hronists Indriķis, runājot par Polockas kņaza Vladimira sūtņa diakona Stefana aicinājumu Albertam uz sarunām 1206. gada 30. maijā pie Ogres upes (X, 3). Stefanam Alberts deva šādu atbildi:

"Kā zināms .. visās zemēs pastāv kopīga paraža, ka savu kungu norīkotie vēstneši aiziet pie tā vai uzmeklē to, pie kura ir sūtīti, bet firsts *(principem)*, lai cik pazemīgs un laipns, nekad neatstāj savus nocietinājumus, lai dotos vēstnešiem pretī. Pieklājas, es saku, lai tādi un viņu sūtņi mūs atrod mūsu pilsētā, kur mēs un mūsējie varam viņus cienīgāk sagaidīt un uzņemt" (X, 4).

Vārds *princeps* nozīmē pirmais, ievērojamākais, cienījamākais pilsonis, princis, firsts; *princeps* bija Romas ķeizara Augusta pieņemtais tituls ar nozīmi "pirmais pilsonis, valdnieks, ķeizars".

Lai gan Konrādam no Meiendorpas Ikšķiles pils tika izdota lēņos jau 1201. gadā, tikai 1206. gada vasarā viņš tajā apmetās uz dzīvi pēc tam, kad krustneši to bija ieguvuši savā varā un Konrādam par sardzi atstājuši vairākus (varbūt 20) krustnešus, jeb, kā hronists saka: "Un šī iemesla [lībju dumpīguma] dēļ, nododot[4] Konrādam lēni viņa valdīšanā, viņi [krustneši] atstāja tam [par apsardzi] dažus drošsirdīgus un cīņai gatavus krustakarotājus" (IX, 11). Šie krustneši, veidojot vasaļa Konrāda saimi, tad arī ievāca lībju iesēto labību un nogādāja to uz Rīgu bīskapam Albertam (IX, 11, 12), lai, Indriķa vārdiem runājot, "viņu [krustnešu] cīņas gadījumā arī nodrošinātu [tos] ar labību" (IX, 11), tātad krustnešu uzturam.

Par feodālisma attīstības tālāko gaitu Senlatvijā ziņas dod atkal tā pati "Indriķa hronika". Runājot par notikumiem 1207. gada sākumā (no februāra līdz aprīlim), pirms Vasarsvētkiem (10. jūnijā), kad Alberts ieradās Rīgā (XI, 1), Indriķis raksta:

"Bet bīskaps Alberts Vāczemē apstaigāja ciematus, ielas [pilsētas] un baznīcas, meklēdams krustnešus. Apceļojis Saksiju un Vestfāli, viņš beidzot nokļuva karaļa Filipa galmā un, tā kā viņam ne no viena karaļa nebija izredzes saņemt palīdzību, vērsās pie Impērijas un saņēma Lībjzemi no tās. Tāpēc karalis Filips, kura piemiņa svēta, apsolīja viņam katru gadu palīdzībai dot simt mārku" (X, 17).

Tātad Alberts bija uzskatījis visu Lībjzemi par savu īpašumu – un to viņš varēja darīt tikai pēc iekarotāju tiesībām – un, būdams vājš valdnieks, piedāvāja savu iekaroto un iekarojamo zemi par lēni, tātad kā *feudum oblatum* stiprākam kungam par solīto finansiālo palīdzību, lai saņemtu savu zemi atpakaļ lēņos kā *feudum datum*. Bet, kā jau feodālismā bija parasts, solījumi bieži netika turēti, tā ka hronistam Indriķim par vācu karaļa Filipa solījumu Albertam atlika vienīgi skumji piebilst: "Ja tikai kāds ar solījumiem varētu kļūt bagāts" (X, 17).

Tomēr ar šo personisko jeb feodālo saišu nodibināšanu, bīskapa Alberta Lībjzemes infeudācijas aktu vācu karalim Filipam un tās atdošanu par lēni Albertam laika gaitā visa Senlatvija formāli – un nomināli – kļuva par viduslaiku Vācu ķeizarvalsts jeb Rietumu impērijas marku (robežnovadu). Sekojot feodālisma praksei, ka, lēņa kungam mainoties, lēņa vīram ir jāatjauno savas tiesības uz lēni, bīskaps Alberts bija vērsies pie jaunā vācu karaļa Indriķa (ķeizars Frīdrihs II dzīvoja Sicīlijā, un dēls Indriķis bija viņa vietnieks Vāczemē) ar lūgumu atjaunot viņa lēni, un 1225. gada 1. decembrī Indriķis atjaunoja Albertam tiesības viņa bīskapijas zemēs Lībjzemē, Latgalē, Leālē un Vīkā, atzīdams tās visas kopā par vienu Vācu ķeizarvalsts marku *(marchiam unam per totum eius episcopatum)*, reizē piešķirdams Albertam tādas pašas regālijas *(regali concessimus)* kā pārējiem ķeizarvalsts firstiem *(iure aliorum principum)*: kalt naudu, dibināt pilsētas, izmantot atklāto metālrūdu un atrasto mantu.[5] Tātad vācu karalis atkārtoti piešķīra Albertam laicīga valdnieka tiesības.

Senlatvijas iekarošanai turpinoties, arī pāvests Honorijs III 1219. gada 28. oktobrī atzina Rīgas bīskapu Albertu par jauniegūto zemju – Sēlijas, Zemgales un Igaunijas kungu, ņemdams tās Sv. Pētera krēsla (t.i., pāvesta) aizsardzībā.[6] Tātad pāvests atzina bīskapu Albertu par Sēlijas un Zemgales laicīgo valdnieku; līdz ar to Alberts bija kļuvis par visas Austrumlatvijas zemes kungu pēc iekarotāju tiesībām.

Tā kā 13. gs. vācu ķeizari bija iesaistīti nemitīgos dinastiju karos un nepārtrauktā cīņā ar Romas pāvestiem, bez tam lielu laiku pat nedzīvoja Vāczemē (bet Sicīlijā), tad vācu ķeizari un karaļi nekādu palīdzību Livonijai nespēja sniegt, tāpat nevarēja ietekmēt tās politiku (Livonijai arī nebija kopīga robeža ar ķeizarvalsti!). Līdzīgā kārtā arī Livonijas saites ar savu lēņa kungu 13. gs. bija tikai hipotētiskas, jo laikam gan neviens Rīgas arhibīskaps nav nedz lēņa vīra saites ar impēriju atjaunojis, nedz sniedzis tai kādu palīdzību vai piedalījies Vāczemes reihstāgā. Vienīgi Zobenbrāļu un vēlāk Livonijas mestri meklēja formālu savu valdījumu tiesību apstiprinājumu ķeizarvalsts galmā. Tā 1226. gadā, pēc tam kad Alberts bija atjaunojis savas lēņa vīra tiesības Indriķa galmā, tādas sev pieprasīja arī Zobenbrāļu ordenis – kā zemes kungs Livonijā –, un 1226. gada 11. maijā ordenis tās saņēma no ķeizara Frīdriha II: ķeizars apstiprināja ordeņa valdījumus Lībjzemē un Leālē, piešķirot ordenim arī kalnu izmantošanas regālijas,[7] atkārtodams tās 1227. gada janvārī.[8] Īstenībā šīs ķeizara privilēģijas nav izlēņošanas grāmatas, tikai valdījumu un privilēģiju apstiprinājums. Arī pāvests Gregors IX ņēma Zobenbrāļu ordeni un tā zemes savā aizsardzībā,[9] un vācu ķeizars Frīdrihs II 1232. gada septembrī atkārtoja savu agrāko privilēģiju Zobenbrāļu ordenim, atzīdams visus tā īpašumus Lībjzemē, Latgalē, Zemgalē un Kursā.[10]

Zobenbrāļu ordeņa aplēņošana

Turpinot notikumu aprakstu par 1207. gadu jaunajā Alberta lēnī, hronists Indriķis raksta:

"Bet šai laikā notika, ka tas Kungs no dienas dienā vairoja ordeņa brāļu skaitu un viņu saimi. Un viņi uzskatīja, ka, pieaugot cilvēku skaitam un darbam, vajadzētu vairoties arī viņu mantai un īpašumiem .. Tāpēc viņi no bīskapa kunga ik dienas neatlaidīgi pieprasīja trešo daļu no visas Lībjzemes, kā arī no citām zemēm un vēl ticībai nepievērstajām apkārtējām tautām, kuras tas Kungs ar viņu palīdzību kopā ar citiem rīdziniekiem nākotnē pakļautu kristīgajai ticībai .. piešķīra viņiem trešo daļu tikai no Lībjzemes. Un, tā kā bīskaps pats Lībjzemi no ķeizara bija saņēmis ar visu zemes kunga varu un tiesībām, viņš tiem arī piešķīra pienācīgo trešo daļu ar visām tiesībām un zemes kunga varu. Taču attiecībā uz vēl neiegūtajām un ticībai nepievērstajām zemēm viņš saprātīgā kārtā cēla iebildumus, jo nevarēja dot to, kā pašam nebija" (XI, 3).

Šajā paragrāfā hronikas autors sniedz ne vien daudzu vēlāku Rīgas arhibīskapu un Livonijas ordeņa ķīviņu atslēgu un Senlatvijas izlēņošanas vācu imigrantiem pamatojumu, bet arī iepriekš aprakstīto Fīlipa galma notikumu tuvāku izskaidrojumu: "bīskaps pats Lībjzemi bija saņēmis no ķeizara ar visu zemes kunga varu un tiesībām", tātad – Rīgas bīskaps pēc savas diecēzes cedēšanas vācu ķeizaram (resp. karalim) to bija saņēmis no ķeizara atpakaļ par lēni ar pilnām zemes kunga tiesībām un augstāko laicīgās tiesas varu. Iekarotu zemi katoļu bīskaps nevarēja atdot citam pēc kanoniskajām tiesībām, tikai pēc iekarotāju tiesībām. Protams, pēc kanoniskajām tiesībām priesteris arī nevarēja spriest tiesu, kur būtu paredzams nāves sods (jo priesteris nedrīkst izliet asinis!), tāpēc bīskaps Alberts iecēla soģi (laicīgu tiesnesi) laicīgās tiesas spriešanai (XI, 4; X, 15), kas tad rīkojās Alberta kā zemes kunga pilnvarā. Bet Indriķa citētā frāze "ar visu zemes kunga varu" *(cum omni dominio)* arī pasaka, ka vācu ķeizars, nododams Lībjzemi atpakaļ lēņos Albertam, bija atteicies no savas varas un tiesībām Alberta lēnī un nodevis savas valdnieka funkcijas Lībjzemes bīskapam Albertam. Citiem vārdiem: Fīlips bija iecēlis Albertu par Vācu ķeizarvalsts firstu (kā markgrāfu), un bīskaps bija kļuvis par savas diecēzes laicīgo valdnieku (jo, vācu ķeizars būdams, laicīgais valdnieks varēja piešķirt tikai laicīga firsta tiesības), bet Alberta diecēze – par bīskapiju, par katoļu prelātam pakļautu un pārvaldītu laicīgu teritoriju. Tā Rīgas bīskaps, kļūdams par savas bīskapijas augstāko kungu, bija kļuvis arī par laicīgu valdnieku. Un tikai kā laicīgs valdnieks Alberts varēja vervēt krustakarotājus un vadīt Senlatvijas militāro pakļaušanu un kolonistu nometināšanu iezemiešu zemēs, jo tas nav baznīckunga darbalauks – meklēt un līgt krustnešus savai armijai (XI, 9; XII, 1), nedz priestera amata pienākums – vadīt karaspēku (XIII, 1 – pret Koknesi; XIII, 4 – pret Jersiku), nedz bīskapa tiesības – izdot lēņos savas diecēzes (nevis bīskapijas) zemes (XI, 3).[11]

Tālāk hronists liecina, ka Alberts "piešķīra tiem [zobenbrāļiem] viņu trešo daļu ar visām tiesībām un zemes kunga varu". Tātad Alberts izlēņoja Zobenbrāļu ordenim trešdaļu iekarotās zemes. Līdz ar to Zobenbrāļu ordenis sava mestra personā bija kļuvis par otru zemes kungu Senlatvijā un Alberts bija atsacījies no savām zemes kunga tiesībām ordeņa novados. Ka tas tiešām tā bija, skaidri redzams no pāvesta Inocenta III 1210. gada 20. oktobra raksta Albertam, kurā pāvests atkārto, ka zobenbrāļi saņēmuši no Rīgas bīskapa Lībjzemes un Latgales trešdaļu un zobenbrāļiem nav nekādu citu laicīgu pienākumu pret bīskapu kā vien mūžīgi aizsargāt Rīgas baznīcu un tās provinci pret pagāniem, turklāt viņu mestram no savas puses jāsolās vienmēr būt paklausīgam Rīgas bīskapam *(obidenciam semper Rigensi episcopo repromittet)*.[12] Tas ir tipisks lēņa kunga un lēņa vīra pienākumu un tiesību apraksts. Šajā sakarā var vēl atzīmēt, ka jau par Zobenbrāļu ordeņa dibināšanu 1202. gadā hronists

Indriķis saka, ka tas bijis pakļauts Rīgas bīskapam (VI, 4). Arī pāvesta legāta Vilhelma no Modenas 1225. gada decembra lēmuma uztverē zobenbrāļu "mestrs tur (valda) savas zemes kā lēni" *(qui ab episcopo feudum tenent, ut magister)*.[13]

Tā no lēņa tiesību viedokļa zobenbrāļu mestrs bija Rīgas bīskapa vasalis, un viņam ar savu ordeni bija jādodas sava lēņa kunga karos, kas Alberta laikā bija Senlatvijas iekarošana un pakļaušana katoļticībai. Bet, tāpat kā Alberts ignorēja savus lēņa vīra pienākumus pret vācu ķeizaru, tā Zobenbrāļu ordenis "piemirsa" savus pienākumus pret Rīgas bīskapu un cīnījās ne tik daudz par bīskapijas aizsargāšanu vai kristīgās ticības izplatīšanu kā par jaunu zemju iegūšanu savā valdīšanā, nemaz jau nerunājot par vasaļa paklausību.

Tālāk svarīgs ir jautājums, kāpēc Alberts nodeva daļu savas lēņa zemes Zobenbrāļu ordenim. Atbilde ir tāda pati kā uz jautājumu, kāpēc Alberts nodeva lēņos Lībjzemi vācu ķeizaram: aiz militāra nespēka. Jo krustakarotāji katru gadu ieradās un aizbrauca no Senlatvijas, un Albertam nebija Rīgā pastāvīga militāra spēka, kas kā mūris nostātos "tā Kunga nama priekšā". Tāpēc līdz ar ordeņa noorganizēšanu zobenbrāļi apzinājās savu svaru un nozīmi Rīgas aizstāvēšanā un jaunu iezemiešu zemju iekarošanā, jeb, kā hronists saka, zobenbrāļi "uzskatīja, ka, pieaugot cilvēku [ordeņbrāļu] skaitam un darbam *(labore)*, vajadzētu vairoties arī viņu mantai un īpašumiem *(in rebus et in bonis)*. Tāpēc viņi no bīskapa kunga ik dienas neatlaidīgi pieprasīja trešo daļu no visas Lībjzemes" (XI, 3). Laikam būs jāpieņem, ka, izmantojot Alberta militāro nespēku, zobenbrāļi piespieda bīskapu dot viņiem trešdaļu Lībjzemes, jo labprātīgi taču neviens savu zemi otram neatdod. Hronists gan to pasaka gluži maigiem vārdiem: "Bīskaps .. gribēdams atlīdzināt viņu pūles un izdevumus, piešķīra viņiem trešo daļu tikai no Lībjzemes."

Ka Lībjzemes sadalīšana notikusi pēc zobenbrāļu pieprasījuma, liecina arī hronists – "ordeņa brāļi sadalīja Lībjzemi trijās daļās" (XI, 3), gan piebilstot, ka tas noticis "pēc bīskapa lūguma". Kā šī sadalīšana notikusi, varam tikai iedomāties: laikam jau kā zobenbrāļiem, tā Albertam būs bijis skaidrs priekšstats par pakļauto zemju robežām un to lielumu, jo bīskapa Turaidas un Metsepoles novadi kopā bija divtik lieli kā ordeņa Sateseles novads. No šīm bīskapa zemēm vēlāk izveidojās Rīgas arhibīskapijas Lībju gala dienvidu daļa, no Sateseles – ordeņa Vidzemes koridora centrālā daļa ar Siguldas komtureju.

Šis dalījums rāda, ka līdz 1207. gadam vāci jau bija iekarojuši (vai vismaz uzskatīja par pakļautām viņu varai) Gaujas lejteces lībju zemes.

Bet no hronista stāsta arī atklājas, ka Zobenbrāļu ordeņa dibināšana bija viena no lielākajām bīskapa Alberta kļūdām: zobenbrāļiem vairāk rūpēja viņu valdījumi un ienākumi nekā kalpošana bīskapam un pagānu pievēršana katoļticībai – "viņi no bīskapa kunga ik dienas neatlaidīgi pieprasīja

trešo daļu .. no citām zemēm un vēl ticībai nepievērstajām apkārtējām tautām, kuras .. ar viņu palīdzību .. nākotnē pakļautu kristīgajai ticībai". Hronists arī neslēpj, ka bīskapa un zobenbrāļu starpā iegūstamās teritorijas dēļ bija izcēlusies sīva ķilda (XI, 3), kas ilga līdz pat 1210. gadam (bīskapa Alberta divpadsmitajam konsekrācijas gadam (XIV, 3)).

Abas puses – bīskaps Alberts un zobenbrāļu mestrs Folkvīns – bija žēlojušās pāvestam Inocentam III (XI, 3), un ķildas izšķiršanai abi bija aizceļojuši uz Romu (XIV, 3), kur ar pāvesta Inocenta III starpniecību strīds 1210. gadā beidzot tika izšķirts: zobenbrāļi dabūja no bīskapa trešdaļu iekarotās Lībjzemes un Latgales, bet par zemēm, ko ordenis iegūs ārpus jau iekarotās Lībjzemes un Latgales, tam nav nekādu pienākumu pret Rīgas bīskapu.[14]

Šajā sakarā svarīgi būtu zināt zobenbrāļu skaitu līdz 1210. gadam; diemžēl vēstures avoti par to klusē. Tikai 1236. gadā Saules kaujā, kad krita 49 zobenbrāļi, ordenis bija tik tuvu iznīkšanai, ka atlikušos brāļus paglāba vienīgi to uzņemšana Vācu ordenī. Tāpēc jāpieņem, ka 1210. gadā ordenī vēl nebija pat 50 locekļu; tas tālāk liecina, cik maz bija Rīgā stacionēto vācu karotāju, kas varēja aizstāvēt jauno koloniju.

Kas spieda bīskapu Albertu piekāpties zobenbrāļiem, kas vedināja pāvestu Inocentu III šādu piekāpšanos apstiprināt? Par Inocenta izšķiršanās iemesliem laikam nekad neuzzināsim, jo vēstures avoti par tiem klusē. Var tikai pieņemt, ka pāvestu kaut kādā mērā ietekmējusi viņam atmiņā palikusī neveiksme ar 1204. gada krustakaru (kura rezultātā tika ieņemta Konstantinopole) un nepaklausīgajiem venēciešu tirgotājiem. Viens no Alberta piekāpšanās iemesliem, protams, bija zobenbrāļu uzstājīgā un nepiekāpīgā prasība pēc brīvām rokām vēl iekarojamās zemēs, kam pamatā bija tas, ka nebija cita militāra spēka, kas varētu sekmīgi turpināt Livonijas iekarošanu un pakļaušanu kristietības jūgam. Var tikai pieņemt, bet ne pierādīt, ka zobenbrāļi draudējuši bīskapam atturēties no tālākas piedalīšanās Livonijas iekarošanā. Bet ko gan zobenbrāļi ar to būtu panākuši, jo viņu interesēs taču bija jaunu zemju un bagātību iegūšana? Tāpēc jāpieņem, ka pret Albertu būs lietā likti citi apstākļi. Varbūt daļēju atbildi var atrast Indriķa ziņā, ka zobenbrāļi prasīja no Alberta trešo daļu no zemēm, ko "ar viņu palīdzību kopā ar citiem rīdziniekiem nākotnē pakļautu kristīgajai ticībai" (XI, 3). Hronikas latīņu teksta izdevējs L. Arbuzovs frāzi "ar citiem rīdziniekiem" skaidro kā "visi pie Rīgas baznīcas piederīgie".[15] Ā. Feldhūns savā tulkojumā *aliis* vispār izlaiž. Manuprāt, "ar citiem rīdziniekiem" būs jāsaprot Rīgas namnieki un ārzemju tirgotāji, kas aktīvi piedalījās Senlatvijas austrumu daļas iekarošanā (X, 10; XI, 5; XII, 6; XIII, 4; XIV, 8; XIV, 10; XV, 2; XVI, 3; XVI, 4; XVIII, 5; XVIII, 7; XX, 2), jo tieši Rīgas tirgotāji bija visvairāk ieinteresēti ceļa izlaušanā uz Polocku un Gaujas ceļa iegūšanā uz Novgorodu.[16] Tātad Rīgas vācu tirgotāji (no kuru dēliem nāca daļa zobenbrāļu) atbalstīja zobenbrāļu neatlaidīgo prasību pēc tālākiem teritoriāliem iegu-

vumiem, lai nodrošinātu sev jaunu tirgu iegūšanu. Šajā sakarā zīmīgs ir pāvesta legāta Vilhelma no Modenas 1226. gada 1. aprīļa lēmums, ka zobenbrāļos var iestāties ikkatrs Rīgas namnieks *(Unicuique autem civium liceat, se transferre ad ordinem et collegium fratrum militie Christi)*, bet viņu gruntsgabali joprojām pakļauti pilsētas noteikumiem.[17] Protams, zobenbrāļos varēja iestāties ikviens krustnesis, kas bija ieradies Livonijā.[18] Bīskaps, būdams atkarīgs no Rīgas tirgotāju labvēlības un droši vien finansiālā, tāpat militārā atbalsta, vienkārši bija bezspēcīgs pret rīdzinieku un zobenbrāļu kopīgo spiedienu un, lai glābtos no bīskapijas zaudēšanas, izšķīrās izvēlēties mazāko ļaunumu un piekāpās zobenbrāļiem.[19]

Iezemiešu vasaļi

Runājot par Senlatvijas izlēņošanu, vietā ir jautājums: vai jaunie vācu zemes kungi lēņus piešķīra tikai vāciem?

Vecākā lēņa grāmata, kas ir saglabājusies, dota iezemiešu valdniekam Jersikas karalim Visvaldim 1209. gadā; tātad iezemiešu kungiem bija lēņa spēja.

Pirmais bīskapa Alberta iezemiešu vasalis, šķiet, būs bijis Kokneses firsts jeb mazkaralis Viesceķis[20] (*rex Vetseke de Kukonoyse*, IX, 10; *rex Vesceka*, XIII, 1; *regulus,* XI, 9; *rex Viesceka,* XXV, 2). Pirmoreiz Viesceķis hronikā minēts 1205. gadā, kad livoņu armija bīskapa Alberta vadībā, braucot pa Daugavu, nodedzināja Aizkraukles pili un Kokneses valdnieks Viesceķis, baidīdamies vācu uzbrukuma, lūdza mieru no Alberta (IX, 10); hronists gan nemin, ar kādiem noteikumiem. Koknese bija gaužām maza valstiņa, ap 1000 km^2,[21] tāpēc militāri vāja, bet situēta pie labas ostas (Pērses ietekas Daugavā), tāpēc pakļauta biežiem leišu uzbrukumiem, jo leiši bija ne vien daudz vairāk skaitā par lībjiem, bet arī daudz kareivīgāki. Izdevīgās ostas un tirdzniecības dēļ arī Polockas krievi bija mēģinājuši uzkundzēties Koknesei, bija pakļāvuši to savai meslu kundzībai (XI, 9) un nodibinājuši tur savu tirgotāju sētu,[22] ko apsargāja Polockas krievu garnizons (XI, 8). Viesceķis, nespēdams aizsargāt savu valstiņu un pili no leišu uzbrukumiem, 1207. gadā atdevās bīskapam Albertam par vasali, nodeva viņam savu zemi un saņēma atpakaļ lēņos pusi Kokneses valsts un pils (XI, 2). Šis ir tipisks izlēņošanas veids, kad kāds vājāks valdnieks lūdz stiprāka valdnieka aizsardzību, piedāvājot tam par aizsardzību savu valsti (*feudum oblatum* – piedāvāts lēnis) un saņemot atpakaļ tās pusi lēņos, par ko lēņa vīram jāpiedalās jaunā lēņa kunga kara gaitās, konkrētajā gadījumā – pret pārējiem kristietībai nepievērstajiem iezemiešiem. Hronists gan puses Kokneses valsts nodošanu Alberta rokās un otras puses saņemšanu atpakaļ nesauc par izlēņošanu, tomēr, no lēņtiesiskā viedokļa raugoties, Viesceķim puses valsts

saņemšana atpakaļ nebija nekas cits kā izlēņošanas akts, kas, jādomā, notika tikai mutvārdiem, bīskapa Alberta saimes vidū. Pēc kādām tiesībām tad Alberts varēja izlēņot kāda iezemiešu kunga valsti, ja ne pēc iekarotāja tiesībām?

(Par tālāko Kokneses pakļaušanu sk. nodaļā "Krustakarā par Daugavas ūdensceļu".) Kokneses valstiņas bojāeju 1208. gadā hronists Indriķis apraksta vārdiem: "Bet daudzkārt minētais karalis .. devās projām uz Krievzemi, lai nekad vairs neatgrieztos savā karaļvalstī" (XI, 9).

Pārņēmuši savā valdīšanā Kokneses pili, vāci nākamā gada (1209. g.) rudenī rīkoja jaunu militāru ekspedīciju pret Jersiku, par kuru hronists Indriķis saka, ka tā "allaž bijusi cilpa un it kā liels velns visiem, kas dzīvoja šajā Daugavas pusē" (XIII, 4). (Par Jersikas pilsētas iekarošanu sk. nodaļā "Krustakarā par Daugavas ūdensceļu".) Kara laikā bīskaps Alberts sagūstīja Visvalža leišu sievu, un, lai to dabūtu atpakaļ, Visvaldim bija jādodas uz Rīgu pie Alberta, kur bīskaps piespieda Visvaldi nodot Rīgas baznīcai savu karaļvalsti lēņos. Ir saglabājies 1209. gada karaļa Visvalža kapitulācijas dokuments bīskapam Albertam – Visvalža lēņa grāmata,[23] ar kuru viņš kļuva par bīskapa vasali, līdzīgi kā Kokneses Viesceķis un Lielvārdes Daniēls.

Visvalža lēņa grāmata dod vispilnīgāko aprakstu, kā 13. gs. Latvijā notika izlēņošanas akts. Jaunajam lēņa vīram bija jāierodas lēņa kunga rezidencē (Rīgā), kur 1209. gada rudenī Alberts bija sapulcinājis visus vācu Rīgas iedzīvotājus – augstmaņus, klēriķus, bruņiniekus, tirgotājus, vācus, krievus un lībjus *(nobilibus, clericis, militibus, mercatoribus, Teutonicis, Ruthenis et Livonibus)* Pēterbaznīcas kapsētas laukumā, lai publiskā aktā Jersikas karalis Visvaldis *(Wiscewolodo regem de Gerzika)* padotos Albertam *(nobis fecit subiugari)* un likumīgā kārtā dāvinātu *(legitima donatione contradidit)* Svētās Dievmātes un Jaunavas Marijas baznīcai (Dombaznīcai) savu likumīgo mantojumu *(hereditario iure sibi pertinentem)* Jersikas pilsētu ar zemi un visiem tai piederošiem īpašumiem *(bonis)*, bet tos, kas viņam maksāja meslus *(qui sibi tributarii)* un bija no vāciem saņēmuši kristīgo ticību *(fidem a nobis susceperant)*, viņš atbrīvotu un līdz ar meslu kundzību un viņu zemēm nodotu Albertam *(liberos cum tributo et terra ipsorum nobis resignavit)*. Pēc komendācijas akta *(hominio)* un vasaļa uzticības zvēresta *(fidei sacramento)* nodošanas Visvaldis svinīgi saņēma atpakaļ lēņos *(in beneficio recepit)* no Alberta rokas minēto Jersikas pilsētu ar tās zemi un īpašumiem, izņemot Autines, Cesvaines un citas katoļticībai pievērstās pilsētas.

Šis ir tipisks komendācijas un infeudācijas jeb aplēņošanas akts, ko apliecināja oficiālie liecinieki: Rīgas prāvests ar saviem domkungiem, trīs Vāczemes grāfi, divi citi krustneši, zobenbrāļu mestrs ar saviem brāļiem, astoņi bīskapa saimes ļaudis (?), Rīgas soģis ar saviem namniekiem un daudzi citi. Un, tā kā izlēņošanas akts ir mūžam jāpatur atmiņā, tad, lai to neaizmirstu, Alberts izdeva Visvaldim lēņa grāmatu.[24]

Nenoliedzami vācu Rīgas agrīnā vēsturē šis bija pompozs notikums – iezemiešu karaļa komendācijā un infeudācijā noskatījās vai visi Rīgas iedzīvotāji. Bet šis fakts arī liecina, ka vāci un bīskaps Alberts atzina Visvalža karalisko stāvokli, jo oficiālā dokumentā viņš tiek dēvēts par karali *(rex)*. Tātad tas nav tikai hronista Indriķa dots epitets! No tā izriet, ka vācu iekarotāji zināja un atzina iezemiešu valstiņu pastāvēšanu pirms viņu invāzijas, bet arī tas, ka vāci apzinājās iezemiešu valstiņu iekarošanu un to patstāvības galu.

Kas tad vācu uztverē bija iezemiešu valstiņas?

Mūsdienu vēsturnieks var tikai izteikt domu, ka vāci tās uzskatīja par pilsētu valstiņām, jo Alberta uztverē Visvaldis, Jersikas karalis, nodeva viņam Jersikas pilsētu *(urbem Gerzika)*, kas bija karaļa likumīgs mantojums, kopā ar zemi un visiem pilsētai piederošiem īpašumiem *(cum terra et universis bonis eidem urbi attinentibus)*. Tāpat no Visvalža karaļvalsts Alberts sev paturēja Autines, Cesvaines un citas pilsētas *(urbem Autinam, Zeessowe et alias)*. Tātad vācu uztverē Jersikas pilskalns bija tikai valdnieka dzīvesvieta, nevis valstiņas pārvaldes centrs. Bet Visvalža atzīšana par savas valstiņas karali un viņa valstiņas – par likumīgu tēva mantojumu liecina, ka vācu iekarotāji skaidri zināja, ka Visvalža valsts nav Polockas kņaza pavalsts, jo tādā gadījumā varētu sagaidīt, ka lēņa grāmatā tas būtu minēts frāzes "likumīga mantojuma" vietā. Tāpat lēņa grāmatā skaidri teikts, ka Visvaldis likumīgi dāvinājis *(legitima donatione contradidit)* savu valstiņu Rīgas baznīcai; tātad vāci zināja, ka viņš to varēja darīt bez kāda virskunga (Polockas kņaza) ziņas un atļaujas. Tādēļ arī, Visvaldim no Daugavas otrā krasta noskatoties Jersikas pilsētas izlaupīšanā un degšanā, hronists Indriķis varēja likt karalim izsaukties: "Ai, Jersika, mīļotā pilsēta! Ai, manu tēvu mantojums! Ai, negaidītā manas tautas bojāeja! Vai man! ka piedzimu, lai skatītu savu pilsētu liesmās, lai redzētu savas tautas izdeldēšanu" (XIII, 4). Tātad šie vārdi nav tikai hronista poētiska frāze, bet dokumentāri apliecināta juridiska terminoloģija.

Visvalža lēņa grāmata līdz ar hronista stāstu atklāj veidu un metodes, kā vāci pakāpeniski iekaroja Senlatvijas austrumu daļu un ieguva savā valdīšanā iezemiešu zemes īpašumus: vispirms ar militāru uzvaru, tad ar viņu īpašumu izlaupīšanu, ar gūstekņu un ķīlnieku saņemšanu, ar iezemiešu valdnieku piespiešanu nodot savu valsti vācu bīskapam, resp., katoļu baznīcai, pēc tam atdodot iezemiešu kungam atpakaļ lēņos tikai daļu viņa valsts, tātad paturot sev un izlēņojot vācu vasaļiem atņemtos novadus. Un to visu darīja katoļu bīskaps, taču nevis kā savas diecēzes kristiešu avju gans, balstoties uz kanoniskajām tiesībām, bet gan kā laicīgs valdnieks pēc iekarotāju tiesībām. Bet Visvalža lēņa grāmata arī rāda, ka vāciem jau 13. gs. sākumā bija skaidrs priekšstats par Senlatvijas politisko un administratīvo organizāciju, par Visvalža valsts lielumu un tās provincēm. Tāpat lēņa grāmata liecina, ka katoļu misionāri jau darbojušies tag. Vidzemes austrumu

daļā – Cesvaines novadā (par ko hronists Indriķis klusē), jo pēc lēņa grāmatas liecības Autine un Cesvaine jau bija pievērstas katoļticībai *(ad fidem conversas)*.

Kas notika ar Visvaldim 1209. gadā atņemtajām zemēm, liecina 1211. gada rudenī izdotais dokuments:[25] Alberta prombūtnē Rīgā palikušie prelāti tās lozējot sadalīja starp Rīgas bīskapu un Zobenbrāļu ordeni attiecībā 2:1. Bīskaps dabūja Asotes, Liepenes un Autines pilis ar to novadiem, ordenis – Alenes, Zerdenes, Nigastes un Cesvaines pilis ar to novadiem. Dokumentā viss šis Senlatvijas apgabals saukts par Latviju *(Lettia)* un norādīts, ka Liepene atradusies Bebernīnas novadā *(in confinio Bebernine)*. Tātad ar "Latviju" 13. gs. vāci saprata tag. Vidzemes centrālo dienvidu daļu.

Par 1214. gadu Indriķis stāsta (XVIII, 4), ka Kokneses Alberta vasaļi – Meinards, Jānis un Jordans – apsūdzējuši Jersikas karali, Alberta vasali, bīskapam par palīdzības došanu leišiem un neierašanos Koknesē paskaidrojumu sniegšanai (it kā vasalis varētu aicināt otru vasali uz tiesu!). Izprasījuši Alberta atļauju, šie trīs Kokneses vācu vasaļi ar saviem kalpiem un latgaļiem devās pret Jersikas pili, ko aizsargāja krievu garnizons – acīmredzot pārvests no pilsētas uz karaļa rezidenci, jo kur citur krievu karavīri varēja Jersikā palikt, – pievārēja to un "ar lielu kara laupījumu atstāja pili un, atgriezušies mājās, sadalīja savā starpā visu, ko bija atveduši". Tātad Kokneses vācu vasaļi bija noorganizējuši sirojumu pret cita bīskapa vasaļa lēni – pat ar lēņa kunga atļauju –, lai to izlaupītu.

Acīmredzot Kokneses vāci nebija spējuši paņemt līdzi visu Jersikas pils mantu, tāpēc jau 1215. gadā viņi rīkoja otru laupīšanas karagājienu uz Jersiku (XVIII, 9), bet Visvaldis to bija uzzinājis un aicinājis palīgā leišus. Kokneses vāci "atnāca, ieņēma Jersiku un ieguva lielu kara laupījumu, zirgus un lopus". Bet leiši ar kara viltību pārcēlās pār Daugavu, uzbruka vāciem, kas, ieraudzījuši leišu lielo skaitu, metās bēgt. "Bruņinieki Meinards, Jānis un Jordans gan cīnījās, bet .. beidzot, ienaidnieku [leišu] nogalināti, krita."

Šis dubultais Kokneses vasaļu sirojums uz Jersikas pili dod tuvāku pilskalna atrašanās vietas aprakstu: Daugavas labajā krastā, augšup pa Daugavu no Kokneses, jo bēgošie vāci atgriezās Koknesē, braucot "lejup pa Daugavu" (XVIII, 4 un 9).

Kas bīskapam Albertam neizdevās 1215. gadā, organizējot Kokneses vācu vasaļu uzbrukumu Jersikas pilij, to desmit gadu vēlāk (1224. g.) viņš atkārto ar Ikšķiles vācu vasali Konrādu no Meiendorpas, izlēņojot viņam pēc "Visvalža lūguma" *(ad peticionem regis de Gerzeke)* pusi Jersikas pils un atlikušo Visvalža valsts daļu saskaņā ar viņu vienošanos: viena bezmantinieku (bezbērnu) nāves gadījumā "viss lēnis tiek nodots otram" *(in alterum ipsum beneficium ex integro transferatur)*.[26] Šis pēdējais nosacījums vedi-

nājis dažus baltvācu vēsturniekus pieņemt, ka Konrāds apprecējis Visvalža meitu.[27] Ja arī tas būtu tiesa, vēsturniekam tomēr paliek nezināms, kādiem līdzekļiem Alberts piespiedis karali Visvaldi atdot vācu ministeriālim un krustakarotājam Konrādam no Meiendorpas savas meitas roku. Bet ir gan zināms, ka neviens vasalis no brīva prāta nelūdz savu lēņa kungu izlēņot citam viņa lēni, tāpēc frāze *ad peticionem regis de Gerzeke* ir uzskatāma tikai par diplomātisku retoriku patiesības noslēpšanai.

Šajā sakarā svarīgi atzīmēt, ka piecos dokumentos,[28] kuros atrodams Jersikas Visvalža vārds, viņš nekad nav saukts par Alberta vai Rīgas baznīcas vasali, bet tikai par Jersikas karali *(rex de Gerzika)*, pat vēl 20 gadu (1230. g.) pēc kļūšanas par Alberta vasali. Arī "Indriķa hronikā", kur Visvalža vārds minēts 14 reizes (VII, 5, 1203. g.; XIII, 4, 1209. g., 8 reizes; XVII, 3, 1213. g.; XVIII, 4, 1214. g.; XVIII, 9, 1214. g.; XXV, 2, 1221. g.; XXIX, 4, 1225. g.), viņš ir saukts tikai par karali, viņa sieva par karalieni (*regina*, XIII, 4, 1209. g., 4 reizes) un viņa valsts par karaļvalsti (*regnum*, XIII, 4).

Vienādi vai otrādi – arī pēc 1224. gada Visvaldis turpināja dzīvot un valdīt Jersikas pilī, jo 1230. gadā viņš nodeva Daugavgrīvas klosterim kādu salu un zemi Daugavpils apkārtnē.[29] Taču ne no brīva prāta!

1239. gadā, kad nākamo reizi minēta Jersikas pils, tā jau ir nopostīta, un jaunais Rīgas bīskaps Nikolajs pusi pils[30] (t.i., pilskalna) ar visām tai piederošajām zemēm dāvina *(donamus)* Livonijas ordenim, bet ar noteikumu, ka ordenis apņemas segt mantinieku tiesību izpirkšanas izdevumu divas trešdaļas.[31] Tātad karalis Visvaldis ir miris, tāpat Ikšķiles vasalis Konrāds; ir palikuši tikai mantinieki. Tā kā Meiendorpu vārds Latvijas vēsturē turpmāk vairs neparādās, tad jāpieņem, ka Konrāds miris bez dēliem un dokumentā minētie mantinieki nāk no Visvalža dzimtas. Lai no latgaļu mantiniekiem tiktu vaļā, bīskaps Nikolajs bija vienojies ar ordeni atpirkt viņu feodālās mantošanas tiesības *(in redimendo iure pheodali)*, bet, ja kāds no mantiniekiem vēlētos saņemt savu tiesu pašā pilī vai tās lauku piederumos, tad bīskaps solījās novietot viņu savā daļā. Līdz ar to bīskapa Alberta vasaļu namu saprecinātāja loma (ja tāda vispār bijusi) ir cietusi neveiksmi: Konrāds miris bez dēliem, un Alberta pēctecim amatā bija jāatbrīvojas no iezemiešu vasaļiem, atpērkot viņu mantošanas tiesības.

Tātad 1239. gadā Visvaldis jau bija miris, visa Jersikas karaļvalsts nonākusi vācu rokās, un savas kundzības nostiprināšanai, iegūtās zemes pārvaldīšanai un eventuālai iezemiešu sacelšanās mēģinājuma apspiešanai vāci cēla mūra pilis.[32] Vēl 1255. gadā pāvests Aleksandrs IV apliecinājis, ka Jersikas pilskalns pieder Rīgas arhibīskapam,[33] bet gadu vēlāk (1256. g.) arhibīskaps jau atzīst, ka Jersikas pilskalna trešdaļa kopā ar attiecīgo zemi pieder Livonijas ordenim,[34] un vēl pēc gada (1257. g.) arhibīskaps piešķir Rīgas cisterciešu sieviešu klosterim 50 arklus Jersikā,[35] tātad savās divās trešdaļās.

Laikam jau bīskaps Alberts Gaujas lībju Turaidas novadā būs praktizējis to pašu izlēņošanas politiku ar nevācu vasaļiem kā Daugavas ūdensceļa iegūšanā un latgaļu pakļaušanā, jo ir saglabājies Alberta pēcteča bīskapa Nikolaja 1252. gadā izdots dokuments, kurā teikts, ka Nikolajs ir nodevis savam domkapitulam agrākā lībju kungu Epeles mantojumu, t.i., zemi, ko viņš par savu naudu atpircis (?).[36] No tā būtu jāsaprot, ka Epeles zeme agrāk bijusi Epeles lēnis.

Īstā turaidiešu kristīšana bija notikusi bīskapa Alberta laikā 1206. gada vasarā (X, 10); šajā laikā vācu ekspansija jau sasniedza seno Metsepoli (X, 14; apmēram tag. Liepupi un Limbažus), Cēsis un Idumeju (X, 15; tag. Straupes novadu), tā ka Indriķis varēja rakstīt, ka visa Lībjzeme (nevis Livonija) ir kristīta, priesteri apstiprināti un baznīcas uzceltas (XI, 12). 1208. gadā vāci jau bija aizsnieguši latvisko Imeru (apgabalu starp Metsepoli un Idumeju, Tālavas rietumgalu, XI, 7) un šajā sakarā dod pirmās ziņas par Tālavas latgaļiem, kas pēc Indriķa informācijas bija pareizticīgi[37] (XI, 7).

Par tālaviešu pareizticību hronists Indriķis vēlreiz runā sakarā ar notikumiem 1214. gadā, kad Tālavas Tālivalža dēli – Ramēķis ar saviem brāļiem – ieradās Turaidā pie Alberta vietnieka Raceburgas bīskapa un "pakļāvās bīskapa varai, apsolīdami no krieviem saņemto kristīgo ticību apmainīt pret latīņu rituālu un no katriem diviem zirgiem ik gadu maksāt mēru labības, lai bīskaps viņus allaž .. sargātu .. un aizvien saņemtu to [vācu] aizstāvību pret igauņiem un leišiem" (XVIII, 3). Tātad Tālivalža dēli, līdzīgi kā Kokneses Viesceķis, nespēdami savas zemes aizsargāt pret leišu un igauņu sirojumiem, meklēja vācu militāru palīdzību un pakļāva savas zemes Rīgas baznīcai. Kā tas secināms no 1224. gada Tālavas zemju apmaiņas grāmatas,[38] Tālivalža dēlu zemes atradās Tālavas ziemeļrietumu daļā, ap Gaujas vidusteci (starp Burtnieku ezeru un Vijas upi);[39] paša Tālivalža zemes tad būtu atradušās uz austrumiem no viņa dēlu zemēm.

Vai Tālivalža dēli kļuva par Alberta vasaļiem? Iepriekš minētajā 1224. gada dokumentā Ramēķis saukts "vīrs" *(viri)*, kas ir tradicionālais lēņa vīra apzīmējums latīņu tekstos, tātad būs jāpieņem, ka vismaz Ramēķis kļuva par Alberta vasali. To jau netieši apliecina hronists, sacīdams, ka Ramēķis ar saviem latgaļiem dodas karā pret igauņiem (XIX, 3; XXVI, 12; XXVIII, 1), kas viduslaiku uztverē – zinot, ka Ramēķis savu zemi bija nodevis Rīgas bīskapa aizsardzībā, – varēja nozīmēt tikai lēņa vīra kara gaitas sava lēņa kunga karos.

Šim pieņēmumam šķietamā pretrunā ir hronista ziņa (XVIII, 3), ka "no katriem diviem zirgiem ik gadu [Ramēķis apsolījās] maksāt mēru labības", jo lēņa novada nodevas ievāca vasalis, nevis lēņa kungs. Iespējamais izskaidrojums šai hronista ziņai varētu būt pieņēmums, ka Ramēķis dabūjis lēņos tikai kādu daļu no savas agrākās zemes (un šo faktu hronists ir vienkārši noklusējis) un ka tās Ramēķa valsts daļas, kas nonāca tiešā Rīgas bīskapa valdīšanā, pavalstniekiem bija jādod pūrs rudzu no divzirgu zemes (un tikai šo faktu hronists ir minējis).

Kas notika ar Tālavas rietumu galu (uz rietumiem no Gaujas, tās labajā krastā, kur atradās Beverīna), ziņu nav. Var tikai pieņemt, ka līdz ar Tālivalža nāvi 1215. gadā un viņa dēlu pakļaušanos Rīgas baznīcai 1214. gadā Tālavas rietumu galu savā tiešā valdīšanā pārņēma Rīgas bīskaps: tā nodošana bīskapam varbūt bija viens no Tālivalža dēlu padošanās noteikumiem, jo Tālivaldis tad jau dzīvoja Trikātā pie saviem dēliem (XIX, 3). Kas notika ar Tālivalža Tālavas austrumu galu, hronists klusē. Var tikai pieņemt, bet ne pierādīt, ka pēc Tālivalža nāves 1215. gadā (XIX, 3) to mantoja viņa dēli – un pēc Tālivalža dzimtas izmiršanas Tālava kā nobriedis ābols iekrita vācu rokās.

Vienādi vai otrādi – 1224. gadā visa Tālava jau atradās vācu varā, jo tad Rīgas bīskaps un Zobenbrāļu ordenis sadalīja un apmainīja starpgabalus Tālavā attiecībā 2:1.[40]

Vēl kādā 1269. gada arhibīskapa Alberta II Zuerbēra lēņa grāmatā par liecinieku minēts "mūsu vasalis *Gerardus Livo*",[41] tātad kāds pārvācojies lībju cilmes vasalis. Nav zināms, kur Gerarda lēnis atradies, bet 1350. gadā Ludolfam Lībim bijis 17 arklu liels lēnis pie Ogres,[42] jebšu 14. gs. dokumentos atrodami vairāki vasaļi ar vārdu "Lībis" *(Live, Lyve)*.

Arī Zobenbrāļu ordenis feodālisma attiecībās nepalika Rīgas bīskapam iepakaļus. Jau tūliņ pēc kļūšanas par zemes kungu – pēc ordeņa trešdaļas saņemšanas zobenbrāļu mestrs Venno starp 1207. un 1209. gadu bija izlēņojis pie Idavas pils (Mālpils novadā) lībju kungam Manegintam un viņa brāļiem viņu mantoto zemi.[43] Manegintu lēņa grāmatas nav saglabājušās, tikai pēc ierakstiem 16. gs. revīziju protokolos var izsekot, ka 1316. gadā viņu lēņa zemi Mālpilī apmaina pret lēni Siguldas novadā; pēdējās ziņas par vasaļiem Manegintiem attiecināmas uz 1327. gadu.[44] No tā būtu jāpieņem, ka Manegintu dzimta bijusi vāciem paklausīga un ka tā 14. gs. vai nu izmirusi, vai pārvācojusies.

Diemžēl par 13. gs. iezemiešu vasaļiem ziņas ir pārāk fragmentāras, lai varētu par tiem ko tuvāk teikt, jo viņu lēņa grāmatas, ja tādas vispār izdotas, nav saglabājušās. Tomēr ar lielu ticamību var pieņemt, ka vāci izmantoja savu militāro pārākumu un iezemiešu maztautu nesaticību un bailes no dienvidu un ziemeļu kaimiņu sirojumiem, lai piespiestu iezemiešu kungus nodot savas zemes vāciem un tad daļu saņemtu atpakaļ lēņos. Tāpēc būs jāsaka, ka Senlatvijas pakļaušanā feodālismam bija tikpat liela loma kā militārām uzvarām, citiem vārdiem – iekarotāju tiesības un feodālisms tika izmantots par otru svarīgāko vācu metodi – blakus militārām uzvarām – Senlatvijas austrumu daļas iegūšanai savā valdīšanā.

Vēl atliek jautāt: kāpēc vācu zemes kungi Latvijā deva lēņus iezemiešu kungiem? Atbildi var rast Livonijas ordeņa mestra rīcībā Sembā: iezemiešu kungiem deva lēņus, lai tos noturētu kristīgā ticībā un ar viņu palīdzību varētu nekristiešus pievērst katoļticībai.[45] (Par iezemiešu vasaļiem 14. un 15. gs. sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, nod. "Latviešu un lībju lēņi".)

Vācu lēņi Austrumlatvijā

Protams, vāci brauca uz Senlatviju, nevis lai dotu lēņus iezemiešu kungiem, bet lai paši saņemtu lēņos latviešu zemi. 13. gs. lēņu reģistri, ja tādi vispār bijuši, gājuši zudumā, un tikai nedaudzas lēņa grāmatas ir saglabājušās (laikam 13. gs. daudzi lēņi tika doti tikai mutvārdiem, liecinieku klātbūtnē), tāpēc ieskats Senlatvijas izlēņošanā ir gaužām nepilnīgs. Visplašākās ziņas ir saglabājušās par Rīgas arhibīskapijas lēņiem Ikšķilē, Lielvārdē, Koknesē, Turaidā, Doles salā un dažās Daugavas salās iepretī Rīgai.

Ikšķile ir vecākā vācu tirgotāju apmetne Senlatvijā. Vācu celta noliktava (?) tur jau bijusi pirms bīskapa Meinarda laika. 1927. gada arheoloģiskajos izrakumos atklāja tās akmens pamatus, kas paiet zem Meinarda celtās baznīcas pamatiem.[46] Pēc "Indriķa hronikas" ziņām Meinards 1184.–1185. gadā cēla baznīcu un pili Ikšķilē (I, 3, 6), kur tad viņš arī apmetās uz dzīvi, jo pils piektā daļa piederēja Meinardam (I, 6, 11). Arī bīskapa Meinarda pēctecis Bertolds aizbrauca uz Ikšķili (II, 2), tāpat bīskaps Alberts 1200. gadā savā pirmajā Senlatvijas apciemojumā, bet jau 1201. gadā viņš līdz ar domkapitulu pārcēlās no Ikšķiles uz Rīgu un izlēņoja Ikšķiles pili Konrādam no Meiendorpas (V, 1; VI, 2). Tā kā jau 1200. gadā Rīga ar pāvesta Inocenta III bullu tika izsludināta par vienīgo likumīgo ostu Daugavā (IV, 7), vācu tirgotājiem vairs nebija ne iespējams, nedz vajadzīgs braukt uz Ikšķili; tāpēc var pieņemt, nevis pierādīt, ka Konrādam bija izlēņota pils austrumu daļa, kurā arheoloģiskajos izrakumos atklāja 3,5 x 5,1 m lielu divtelpu celtni ar māla klonu, kaļķu javas apmestām sienām un krāsni ar dūmvadu; pils rietumu daļā turpināja dzīvot klērs, kas apkalpoja Ikšķiles baznīcu.[47]

Tomēr vasalis Konrāds no Meiendorpas – sākotnēji krustakarotājs Senlatvijā, ko bīskaps Alberts "paņēma pie sevis" (V, 1), droši vien par savu apsardzes vīru, – palika dzīvot Rīgā un vēl 1204./1205. gada ziemā kopā ar zobenbrāļiem un zemgaļiem apsargāja Rīgu pret leišu uzbrukumu (IX, 2, 3). Laikam tikai 1205. gada vasarā viņš aizgāja dzīvot savā lēnī Ikšķilē (IX, 7), kur viņam tūliņ bija jāsaduras ar lībju pretestību (IX, 8), tā ka tikai pēc viņu sakaušanas Konrāds varēja apmesties Ikšķiles pilī (IX, 111); viņam par apsardzi atstāja vairāk nekā 17 krustnešu. Protams, līdz ar pili Konrāds bija saņēmis lēņos arī tiesības uz lībju nodevām, ko naidīgie lībji bija atteikušies dot, tāpēc Konrāda apsardzes krustneši paši "nopļāva lībju jau nobriedušos sējumus – cits ar sirpjiem, cits ar zobeniem. Nespēdami izturēt biežos pagānu uzbrukumus, viņi visi sējumus pļāva apbruņoti" (IX, 11). Un tālāk hronists ziņo: "Neilgi pēc tam lībji, uzglūnēdami mežos, no krustnešiem, kas bija izgājuši no Ikšķiles pils ievākt labību, nogalināja septiņpadsmit" (IX, 12). Vāci no Rīgas būs atsūtījuši Ikšķiles Konrādam palīgspēkus, jo lībjus sakāva un "pilnīgi izslēdza no Ikšķiles ciemam līdzās uzceltā nocietinājuma" (IX, 13), t.i., pils, bet viņiem atļāva atgriezties viņu

mājās, t.i., Ikšķiles ciemā (IX, 14), jo vāci laukus apstrādāt nespēja. Tas arī turpmāk bija jādara lībjiem un ar savām nodevām vāci jāuztur. 1206. gadā Konrāds jau saukts par Ikšķiles pils pavēlnieku (X, 5) un bijis kungs pār lēni; kopā ar savu apsardzi viņš aizstāvēja Ikšķiles pili pret Polockas krievu uzbrukumu (X, 12) un 1210. gadā ar pakļautajiem lībjiem devās uz Rīgu palīgā turienes vāciem atvairīt kuršu uzbrukumu (XIV, 5). Pēc hronikas tēlojuma Konrāds bijis drošsirdīgs un atjautīgs karotājs. Kā Konrāds piespiedis naidīgos lībjus doties kopā ar viņu uz Rīgu, hronists nemin.

1209. gadā Konrāds ir klāt Rīgā karaļa Visvalža aplēņošanas aktā, bet Visvalža lēņa grāmatā viņš ir saukts *Conradus de Ykescole*.[48] Kāpēc viņa dzimtās vietas Meiendorpas vārds aizstāts ar "Ikšķili"? A. Tranzē-Rozeneks, kas pētījis 13. gs. vācu krustakarotāju un kolonistu ģenealoģijas, noskaidrojis, ka Konrāds cēlies no Magdeburgas apkārtnes ministeriāļiem,[49] t.i., sākotnēji nebrīviem kāda kunga kalpotājiem, kas par uzticīgu kalpošanu laika gaitā ieguva brīvību un bieži pat lēni. Acīmredzot Konrādu bīskaps Alberts būs savervējis krustakaram uz Lībjzemi un pierunājis apmesties Senlatvijā, par ko Alberts viņam izlēņoja Meinarda celto Ikšķiles pili (t.i., sava domkapitula agrāko mājokli). Konrāds, laikam būdams bezzemnieks Vāczemē, nekā nezaudēja, neatgriežoties savā dzimtajā pusē, bet, palikdams Senlatvijā, kļuva par lēņa vīru ar izredzēm kļūt par liela novada kungu. Tā kā viņam no Vāczemes nebija līdzi nekāds dižciltības tituls, nedz pazīstams vārds, tad Lībjzemē bīskaps Alberts viņu identificē pēc Konrāda lēņa atrašanās vietas nosaukuma.[50] Par uzticīgu kalpošanu Alberts 1224. gada jūlijā dēvēja Konrādu par bruņinieku,[51] kura pienākumus viņš arī drošsirdīgi pildīja. Tā paša gada otrajā pusē par labu kalpošanu Alberts atalgoja viņu ar puses Jersikas valsts un pils izlēņošanu, turklāt noteica, ka Visvalža vai Konrāda bezbērnu nāves gadījumā viens manto otra lēni.[52]

Konrāds būs miris, neatstājot dēlus, jo 1257. gadā Ikšķiles lēni ieguva Jānis no Bardevises ar dēliem un to iepriekš bija valdījis viņa sievas (karaļa Visvalža mazmeita?) tēvs (*privignus*[53]) pēc Livonijas lēņa tiesībām.[54] Vēl 1288. gadā Ikšķiles lēnis atradās Jāņa (varbūt dēla?) rokās, bet nu jau Bardevises vietvārds nomainīts pret *Johannes de Ikescule, miles et vasallus*,[55] jo arī Bardevisi bija cēlušies no Brēmenes arhibīskapa ministeriāļiem,[56] no kurienes Jānis 1229. gadā ieradies Senlatvijā kā krustakarotājs.[57] Pieminams, ka 1257. gadā Jānis no Bardevises bez Ikšķiles bija saņēmis lēņos arī Kalvi *(Calwe)*, ko varētu meklēt Berkavas apkaimē (Daugavas kreisajā krastā iepretim Ikšķilei).[58]

Lielvārde bija otrs vecākais vācu lēnis, kas bija piešķirts Daniēlam 1201. gadā. Par šī krustakarotāja cilmi nav nekādu ziņu,[59] kas liecina, ka viņš pat nebija ministeriāļu izcelsmes. Varbūt, bet to nevar pierādīt, šis Daniēls bija vienkāršs brīvzemnieks vai pat noziedznieks, kas devies krustakarā, lai izpirktu savu kaklu (t.i., nāves sodu). Kad Daniēls dabūja lēņos Lielvārdi, tā vēl bija lībju rokās – līdz pat 1205. gadam (IX, 8, 11). Un tikai

1206. vai 1207. gadā viņš minēts kā lēņa vīrs, kam lielvārdieši ik gadu nodevās maksāja pusbirkavu rudzu no arkla (X, 13). Tātad Daniēla Lielvārdes lēnis bija tipisks kara lēnis, kad lēņa vīrs iztika tikai no savu zemnieku nodevām. Tai pašā laikā sākās katoļticības sludināšana Lielvārdes lībjiem (X, 14). Kā Lielvārde nokļuva vācu varā, hronists nesaka, bet arheoloģiskajos izrakumos noskaidrots, ka Daniēls nav dzīvojis lībju pilskalnā, bet tag. Dievukalnā, ko no lībju pilskalna šķīra Rumbiņas upīte.[60] Dievukalnā atrasta vismaz viena 35 m² liela dzīvojamā māja ar krāsns apkuri, ko sargājusi 2 m augsta, no plienakmeņiem mūrēta aizsargsiena; jādomā, tā bijusi Daniēla mītne.[61] Tā kā vēl 1213. gadā Lielvārdes pilskalnā dzīvoja lībju vecākais, tad jāpieņem, ka vāci bija ieguvuši apmetnes vietu tikai Dievukalnā; bet kā?

Šķiet, ka Lielvārdes Daniēls bijis daudz nesaticīgāks, uzstājīgāks un valdonīgāks (varbūt tas atspoguļoja viņa noziedzīgo pagātni?) nekā Ikšķiles Konrāds, jo jau 1208. gadā Daniēls ar saviem saimes ļaudīm uzbruka kaimiņu Kokneses karalim Viesceķim un saņēma viņu gūstā; pēc tam bīskapam Albertam nācās viņus samierināt (XI, 8). Bet Daniēls avansēja: 1212. gadā viņš jau bija fogts (laicīgais tiesnesis) Lielvārdē un devās uz Turaidu, sagūstīja tur dumpīgos lībju vecākos, ieslēdza tos ķēdēs un nodedzināja viņu pili (XVI, 3); tātad Daniēla rīcībā bija diezgan liels krustakarotāju skaits un viņš pats – nežēlīgs pret cilvēkiem. 1213. gadā leiši iebruka Lielvārdes novadā, sagūstīja lībju sievietes un bērnus un novada vecāko Uldeveni, ko aizveda uz Lietuvu; tomēr vēlāk viņu no gūsta izpirka (XVII, 5).

Daniēls bijis vasalis Lielvārdē 1213. g.,[62] 1221. g.[63] un 1224. gadā, jo tad apliecinājis Jersikas puses izlēņošanu Ikšķiles Konrādam.[64] 1224. gada Tālavas dalāmajā grāmatā viņš jau saukts par bruņinieku[65] un vēl minēts kā vasalis 1226. g.[66] un 1239. gadā.[67] Jādomā, ka Daniēls miris bez bērniem, jo 1248. gadā Rīgas bīskaps Nikolajs piešķīra Lielvārdi savam domkapitulam[68] un vēl 1255. gadā atzina Lielvārdi par savu īpašumu.[69]

Koknese pēc Viesceķa aizbēgšanas 1208. gadā bija pamesta līdz 1209. gadam, kad Alberts izlēņoja pusi Kokneses pils un zemes krustakarotājam Rūdolfam no Jerihovas, bet vienu trešdaļu atdeva zobenbrāļiem (XIII, 1). Rūdolfs no Jerihovas bija ieradies Senlatvijā kā krustnesis 1209. gadā (XIII, 1). Viņš cēlies no Magdeburgas arhibīskapa ministeriāļu dzimtas,[70] varbūt pat bijis vendu cilmes un laikam tūliņ palicis Koknesē uz dzīvi kopā ar apsardzi (XIV, 5). Nākamajā gadā viņš ir rīdzinieku sūtnis pie Polockas kņaza tirdzniecības sarunu vešanai (XIV, 7) un 1211. gadā – liecinieks Kokneses vienas trešdaļas nodošanai ordenim,[71] bet jau 1212. gadā zobenbrāļi savu trešdaļu apmainīja pret Autini,[72] arī 1256. gadā visa Koknese apliecināta par arhibīskapam piederošu zemi.[73]

Var pieņemt, ka Rūdolfs no Jerihovas piedalījies arī vācu ekspedīcijā pret Jersiku 1209. gadā, jo vācu gājiens uz Jersiku sākās no Kokneses (XIII, 4); 1210. gadā Rūdolfs, cīnoties pret igauņiem pie Imeras, tika

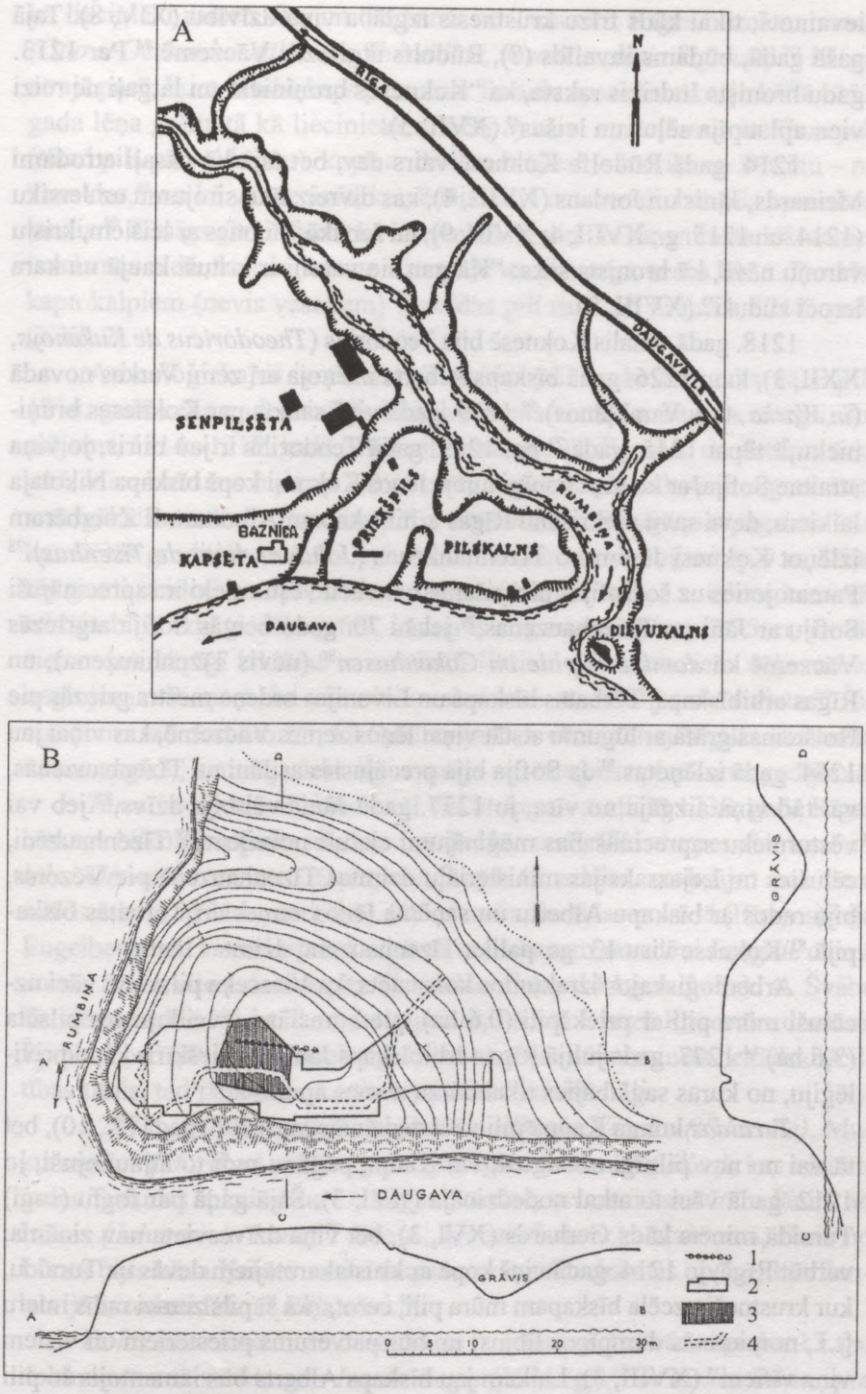

XLVIII. Lielvārdes senvietu kompleksa situācijas plāns:
A – lībju Lielvārdes pilskalns ar senpilsētu un bīskapa Alberta vasaļa Daniēla celtā pils tag. Dievukalnā; B – Lielvārdes Dievukalna plāns: 1 – mūra siena, 2 – izrakumu laukums, 3 – viduslaiku slānis, 4 – postījums

ievainots; tikai kāds frīzu krustnesis izglāba viņa dzīvību (XIV, 8). Tajā pašā gadā, būdams invalīds (?), Rūdolfs atgriezās Vāczemē.[74] Par 1213. gadu hronists Indriķis raksta, ka "Kokneses bruņinieki un latgaļi ne reizi vien aplaupīja sēļus un leišus" (XVII, 5).

1214. gadā Rūdolfa Koknesē vairs nav, bet tajā kā vasaļi atrodami Meinards, Jānis un Jordans (XVIII, 4), kas divreiz rīko sirojumu uz Jersiku (1214. un 1215. g.; XVIII, 4; XVIII, 9), lai Jersikā, cīnoties ar leišiem, kristu varoņu nāvē, kā hronists saka: "Kā gan šie varoņi ir krituši kaujā un kara ieroči zuduši" (XVIII, 9).

1218. gadā vasalis Koknesē bija Teodorihs (*Theodoricus de Kukenoys*, XXII, 3), kam 1226. gadā bīskaps Alberts izlēņoja arī zemi Varkas novadā (*in Warka*, tag. Varakļānos).[75] 1239. gadā viņš saukts par Kokneses bruņinieku,[76] tāpat 1245. gadā,[77] bet 1269. gadā Teodorihs ir jau miris, jo viņa atraitne Sofija, ar ko viņš kopīgi turēja lēņos Koknesi kopš bīskapa Nikolaja laikiem, deva savu piekrišanu Rīgas arhibīskapam Albertam II Zuerbēram izlēņot Koknesi Jānim no Tīzenhauzenas *(Johanni dicto de Tisenhus)*.[78] Pamatojoties uz šo Sofijas piekrišanu, baltvācu vēsturnieki ir saprecinājuši Sofiju ar Jāni no Tīzenhauzenas,[79] jebšu 70. gadu beigās Sofija atgriezās Vāczemē kā *domine Sophie im Cokenhusen*[80] (nevis Tīzenhauzena), un Rīgas arhibīskaps, Tērbatas bīskaps un Livonijas ordeņa mestrs griezās pie Holšteinas grāfa ar lūgumu atstāt viņai lēņos zemes Vāczemē, kas viņai jau 1254. gadā izlēņotas.[81] Ja Sofija bija precējusies ar Jāni no Tīzenhauzenas, vai tad viņa aizgāja no vīra, jo 1277. gadā Jānis vēl bija dzīvs,[82] jeb vai vēsturnieku saprecināšanas mēģinājumi cietuši neveiksmi? Tīzenhauzeni, cēlušies no Lejassaksijas ministeriāļu dzimtas Tīzenhauzenā pie Vēzeres, bija rados ar bīskapu Albertu un saņēma lēņos zemes arī Tērbatas bīskapijā.[83] Koknese visu 13. gs. palika Tīzenhauzenu dzimtas lēnis.

Arheoloģiskajos izrakumos konstatēts, ka Viesceķa pilsvietā vāci uzcēluši mūra pili ar priekšpili (0,6 ha), pie kuras ātri izveidojusies pilsēta (3,6 ha).[84] 1277. gada jūlijā Rīgas arhibīskaps Jānis tai piešķīris kādu privilēģiju, no kuras saglabājies tikai dārzu zemes apraksts.[85]

Turaidas kunga Kaupa pili vāci dedzināja jau 1206. gadā (X, 10), bet tā vai nu nav pilnīgi nodegusi, vai Kaupa pagānu radi to atjaunojuši, jo 1212. gadā vāci to atkal nodedzināja (XVI, 3). Šajā gadā par fogtu (soģi) Turaidā minēts kāds Gerhards (XVI, 3), bet viņa dzīvesvieta nav zināma; varbūt Rīgā, jo 1214. gadā viņš kopā ar krustakarotājiem devās uz Turaidu, kur krustneši uzcēla bīskapam mūra pili, cerot, "ka šī pils zemei radīs mieru [t.i., nomierinās dumpīgos lībjus] un būs patvērums priesteriem un visiem viņa vīriem" (XVIII, 3). Laikam jau bīskaps Alberts būs izmantojis šo pili kopā ar domkapitulu – "priesteriem". Tāpat šķiet, ka Rīgas bīskapi 13. gs. pirmajā pusē izmantojuši Turaidas pili par savu uzturēšanās vietu, jo tur viņi izdevuši vairākus dokumentus.[86] Jādomā arī, ka 13. gs. pirmajā pusē Rīgas bīskaps Turaidas pili izdevis lēņos, jo 1239. gadā Jersikas dalīšanas grāmatā

kā liecinieki minēti Oto un Gerhards no Turaidas, Rīgas baznīcas vasaļi *(Otto et Gerhardus milites de Thoreidhia, vasalli ecclesie Rigensis)*.[87] 13. gs. otrajā pusē, šķiet, arhibīskaps pats sācis Turaidu apsaimniekot, jo kādā 1257. gada lēņa grāmatā kā liecinieks minēts *Symon, castellanus in Thoreyda* (tātad pils pārvaldnieks), kopā ar diviem brāļiem – Indriķi un Dītrihu – no Turaidas,[88] no kā var secināt, ka pēdējie divi nav vasaļi, bet pils apsardzes ļaudis.[89] Zīmīgs gan ir fakts, ka nevienam no viņiem nav minēta Vāczemes izcelsmes vieta, kas norāda uz šo vasaļu un pilssargu zemo kārtu. Par bīskapa kalpiem (nevis vasaļiem) Turaidas pilī runā arī hronists 1218. gadā (XXI, 7).

Arheoloģiskajos izrakumos Turaidas pilī noskaidrots, ka vācu pils 1214. gadā celta nodedzinātās lībju koka pils vietā. Izrakumos atsegti, domājams, 1214.–1218. gadā celtie pils aizsargmūri dienvidu un rietumu sektorā, kuru biezums bijis ap 2,2 m un to saglabātā daļa 3–4 m augsta. Pats svarīgākais atradums Turaidas pilī ir akas vieta sākotnējā pils pagalma laukumā: tās grodi ietver 1,5 x 1,5 m lielu laukumu, aka bijusi ap 9 m dziļa, tās grodi veidoti no apaļkokiem. Akas apakšējā daļā, t.s. ūdens kamerā, atklāja blīvi izliktu dēļu grīdu, kameras augstums bijis ap 2,75 m, un tās sienas ļoti rūpīgi izklātas ar vertikāli liktiem 5 cm bieziem dēļiem bez naglojuma. Pieņem, ka vācu laiku akai izmantota lībju akas vieta.[90] Šis atradums tad dod atbildi, kā Senlatvijas un vācu celtajās pilīs atrisināta ūdens apgāde, kam bija ārkārtīgi svarīga nozīme pils aplenkuma gadījumā.

Turaidas apkaimē zināmi vēl citi bīskapa vasaļi: tā 1238. gadā Rīgas bīskaps Nikolajs atpirka no sava vasaļa Jāņa no Redikisdorpes ciemus *Pallele, Orenpere* un otru *Orenpere*, kopā 48 arklus, maksājot par tiem 106 mārkas (ap 21 kg sudraba). Otrs vasalis Turaidas novadā (Bīriņos) bija Engelberts no Hazendorpes, kas pārdeva bīskapam savu lēni *Laugale* ciemā un vēl divos citos ciemos par 70 mārkām[91] (ap 14 kg sudraba). A. Švābe šīs vietas meklē 17. gs. Turaidas pilstiesā. Pēc A. Tranzē-Rozeneka domām, Redikisdorfi nāk no Mēklenburgas;[92] tā kā viņiem nav minēts nekāds dižciltības tituls, tad jāpieņem, ka tie bijuši tikai ministeriāļi.

1277. gadā Rīgas arhibīskaps Jānis izlēņoja Vidrižu *(Vidersele)*, Mukurmuižas *(Morikas)* un Kaugažu (pie Igates) ciemus *(villas)*, kas visi atrodas Turaidas apkaimē un Lēdurgas draudzē, savam māsasvīram Jānim no Lūnes *(Johanni de Lune)*.[93] Pēc A. Tranzē-Rozeneka atzinuma, Jānis no Lūnes bijis kāda Ķelnes arhibīskapa ministeriāļa dzimtas atvase, kas Senlatvijā izzudusi līdz ar Jāņa nāvi.[94]

Doles salas iezemiešu nosaukums nav zināms, bet vācu agrajos 13. gs. dokumentos tā saukta gan *Insula Regis* (1211. g.),[95] *in insula Dune, que dicitur insula Regis* (1226. g.)[96] – tātad Karaļsala, gan *Longa Insula* (1248. g.),[97] *Insulam vero, quae Longa dicitur* (1259. g.)[98] – Garā sala, gan *Magna Insula* (1248. g.)[99] – Lielā sala.[100] Nosaukums "Karaļsala" vedina domāt, ka pirmsvācu laikos tajā atradusies kāda lībja kunga dzīvesvieta. Jau

ap 13. gs. vidu šis nosaukums izzūd – vai nu vācu aizmirsts, vai ignorēts – un šo salu dēvē vienīgi par "Garo" vai "Lielo" pretstatā tai blakus esošajai mazajai salai – tag. Mārtiņsalai, kas 13. gs. avotos saukta vienīgi par Salu *(Holme)*.[101]

Kā un kad Doles sala nonākusi vācu valdīšanā, ziņu nav, bet 1226. gadā tā jau bijusi izlēņota krustnesim Jānim no Dolenes *(Johanni autem de Dolen)*, kas tur uzcēlis sev pili *(castrum de Dolen)*.[102] Laikam jau šis Jānis bijis pavisam zemas kārtas krustakarotājs, jo "Indriķa hronikā" pretstatā Engelbertam no Tīzenhauzenas un Helmoldam no Lūneburgas viņam nav veltīti nekādi slavinoši epiteti (XXVIII, 8). Bet Jānis no Dolenes ir bijis ar mieru apmesties Livonijā uz dzīvi, un Igaunijas bīskaps Hermanis viņam 1224. gadā piešķīra lēņos veselu kiligundu Otepē novadā Tērbatas bīskapijā (XXVIII, 8). Acīmredzot Jānis bijis vasalis arī Rīgas bīskapam Albertam, jo viņam bija izlēņota Doles sala.

Kaut Jānis no Dolenes nebija dižciltīgs, toties viņš bija mantkārīgs, nežēlīgs, neklausīgs un varbūt pat ķecerīgs, jo pāvesta legāts Vilhelms no Modenas liecina, ka 1226. g. Jānis jau bijis vairākkārt ekskomunicēts *(predictus Johannes predo periurus ac multiplici excomunicatione irretitus)* un tomēr atkal iebrucis pāvesta misijas valstī Virijā, tāpēc Vilhelms no Modenas viņam atņēma Doles pili *(castrum de Dolen)* līdz ar citiem valdījumiem Rīgas patrimoniālajā apgabalā.[103] Rīgas arhibīskapijas vasalis Jānis no Dolenes minēts arī 1269. g., 1272. g., 1276. g. un 1288. g.[104] (varbūt dēls), kad viņš turējis lēņos pili, sauktu Dolenu, kas atradās *in insula de Dolen*.[105] Šī laikam ir pirmā reize, kad agrākā Karaļsala jeb Garā sala, jeb Lielā sala saukta par Dolenes salu, no kā latviešu valodā izveidojās tās tagadējais nosaukums – Doles sala. 1288. gadā Jānis no Dolenes jau ir miris, un viņa Doles salas lēni ar pili kopā ar lēni Zemgalē (Upmales novadā) arhibīskaps Jānis dāvināja savam domkapitulam.[106] Protams, šis Jānis no Dolenes nav 1226. gadā ekskomunicētais Jānis, bet, iespējams, viņa dēls.[107]

1288. gadā mirušais Jānis no Dolenes bija atstājis atraitni, kas 1289. gadā noslēdza līgumu ar Rīgas domkapitulu par pils un lēņa tālāku valdīšanu, izņemot tās zemes, kas Jāņa laikā nav bijušas apsaimniekotas (tās pārgāja kapitula īpašumā).[108] 1292. gadā Tērbatas bīskapa vasalis Jānis no Dolenes – 1288. gadā mirušā Jāņa brāļadēls – atsacījās no savām mantošanas tiesībām uz Doles pili un 50 arkliem zemes, kas Doleniem bija lēņos arhibīskapijā.[109] Par atteikšanos no savām mantošanas tiesībām Jānis no Dolenes saņēma no arhibīskapa 100 mārku; lēšot mārkā 206 g sudraba, tas būtu ap 20 kg sudraba. Divus gadus vēlāk (1294. g.) Rīgas arhibīskaps Jānis dāvināja pārējo Doles salas daļu savam kapitulam;[110] tā visa Doles sala nonāca Rīgas domkapitula valdīšanā. 1298. gadā Doles pils tika sagrauta.[111] Vēstures literatūrā Jāņa no Dolenes celtā pils parasti dēvēta par Vecdoles pili, un tā atradusies Doles salas ziemeļaustrumu daļā pie Doles rumbas krācēm.[112]

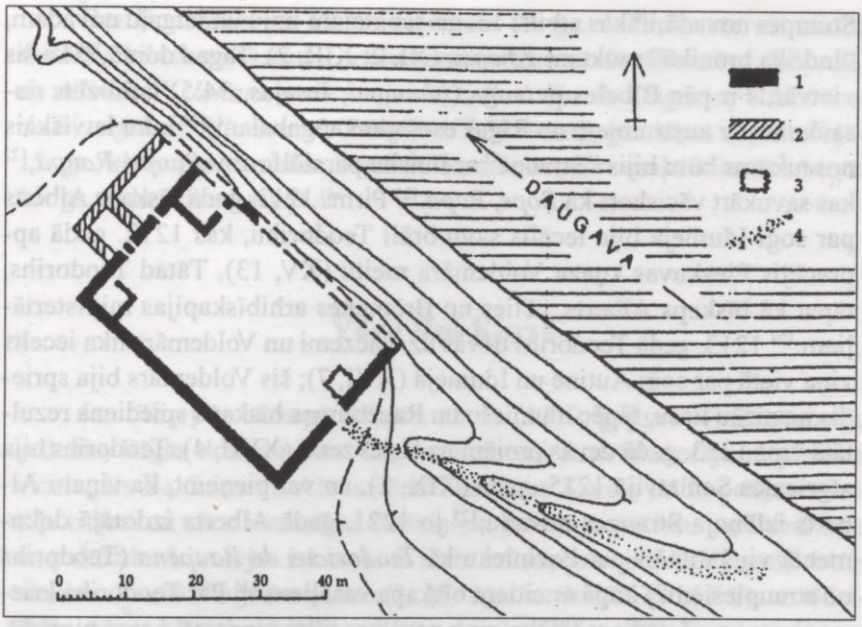

XLIX. Vecdoles pils nocietinājumu izbūves divi posmi:
1 – pils sākotnējā daļa, 2 – vēlākās būves, 3 – akmens pamati koka būvēm, 4 – ceļš

Osmesāre ir Daugavas sala iepretī Rīgai, ko jau bīskaps Alberts bija izdevis lēņos. Osmesāres (*Osmasare*, vēlāk Domkungu, tag. Vējzaķsala) salas ceturtā daļa bijusi izlēņota Vigeram no Menedes,[113] bet Vigers nebija atjaunojis savu lēni Alberta pēctecim Nikolajam, atstājot to novārtā, tāpēc 1239. gadā Rīgas bīskaps Nikolajs agrāko Vigera lēni kopā ar salas trim ceturtdaļām nodeva sava domkapitula īpašumā. Bet Vigera atraitne Mergardis, kas pēc vīra nāves bija nodomājusi atgriezties Vāczemē (laikam viņiem nebija dēlu), apgalvoja, ka salas ceturtā daļa bijusi izlēņota Vigeram kopā ar sievu, tāpēc viņa prasīja atņemto lēni atpakaļ vai tā vietā kompensāciju 16 mārkas sudraba (ap 3 kg); šo kompensāciju viņai izmaksāja trīs Rīgas rātskungi, kas līdz ar to ieguva viņas salas daļas izmantošanas tiesības viņas dzīves laikā.[114]

Lokesāre ir otra Rīgas sala, par kuru ir saglabājušās ziņas, ka Rīgas arhibīskaps Alberts (1253–1273) to izlēņojis Jānim Vezelim, sauktam no Mansas.[115] Bet arhibīskaps Lokesāri (*Lokesare*, vēlāk Mestra sala, tag. Bieķēnsala) no Jāņa bija atpircis (vasalis laikam atgriezies Vāczemē)[116] un izlēņojis Livonijas ordenim, no kā tad sala tikusi saukta par Mestra salu.

Savdabīgs ir vasaļu dzimtas *de Rosen* stāsts. Pavārds *de Rosen* pirmo reizi Senlatvijas vēstures avotos parādās tikai 1288. gadā kā *Waldemarus de Rosen*;[117] baltvācu ģenealoģijas pētnieks A. Tranzē-Rozeneks nav varējis sameklēt šim vasalim vācu senčus.[118] 14. gs. Rozenu lēnis atradās

Straupes novadā,[119] kas atbilst 13. gs. jauktajam lībju un latgaļu novadam, "Indriķa hronikā" sauktam *Ydumea* (XI, 2; XIII, 2). Tagad domā,[120] ka šis vietvārds ir pēc Bībeles parauga (*Idumaea*, Jesajas, 34:5) latīnizēts nosaukums uz austrumiem no Rīgas esošajam apgabalam,[121] kura latviskais nosaukums būtu bijis "Straupe" ar līdzīsku paralēlformu *Raupe, Raupa*,[122] kas savukārt vāciskots kā *Rope, Ropa*.[123] Pirms 1213. gada bīskaps Alberts par soģi Idumejā bija iecēlis savu brāli Teodorihu, kas 1212. gadā apprecējis Pleskavas kņaza Voldemāra meitu (XV, 13). Tātad Teodorihs, tāpat kā bīskaps Alberts, cēlies no Brēmenes arhibīskapijas ministeriāļiem.[124] 1213. gadā Teodorihs devās uz Vāczemi un Voldemārs tika iecelts viņa vietā par soģi Autinē un Idumejā (XVI, 7); šis Voldemārs bija spriedis netaisnu tiesu, tāpēc idumiešu un Raceburgas bīskapa spiediena rezultātā viņš 1213. gadā devās projām uz Krievzemi (XVII, 4). Teodorihs bija atgriezies Senlatvijā 1215. gadā (XIX, 2), un var pieņemt, ka viņam Alberts izlēņoja Straupes novadu,[125] jo 1221. gadā Alberta izdotajā dokumentā viņš minēts par liecinieku kā *Teodoricus de Raupena* (Teodorihs no straupiešiem?) kopā ar citiem bīskapa vasaļiem.[126] Par Teodoriha krievu sievu un pēctečiem tālāku ziņu nav; var tikai pieņemt, nevis pierādīt, ka 1288. gadā minētais Voldemārs no Rozenas, arhibīskapijas vasalis, bijis lēņa vīrs Straupes novadā. Tā kā šī lēņa vīra kristīts vārds ir Voldemārs – vāciem neparasts kristībvārds –, var izteikt pieņēmumu, ka šis Voldemārs ir Pleskavas kņaza Voldemāra meitas dēls vai mazdēls, kam dots mātes tēva vai vectēva kristīts vārds Voldemārs. Jāpieņem arī, ka šis Voldemārs, dzīvojot vācu kontrolētā zemē vāciskā vidē, būs pilnīgi pārvācojies. Bet 1288. gadā Voldemārs no Rozenas minēts kā liecinieks kopā ar *Johannes de Ropa* un *Otto de Rosen*. Var tikai pieņemt, ka Jānis un Oto bijuši Voldemāra brāļi vai pusbrāļi un Voldemārs, varbūtējais Straupes vasalis, lai sarautu savas saites ar Krievzemi un Ropiem, pieņēma par savu pavārdu (līdzīgi kā Konrāds no Meiendorpas kļuva par Konrādu no Ikšķiles) latviskas cilmes vārdu "roza" ar nozīmi "paaugstinājums līdzenā apvidū".[127] Ka Rozenu vārds varētu būt atvasināts no latviešu "roza", liecina Rīgas arhibīskapa Frīdriha 1306. gada lēņa grāmata, kurā par liecinieku minēts "bruņinieks un Rīgas baznīcas vasalis *Woldemaro de Rosis*".[128] Protams, vācu mutē "Roza" pārvērtās par "Rosen". Ja šie pieņēmumi būtu patiesi, tad Rozenu dzimtā plūda arī krievu karaļmeitas[129] asinis. Bet, kā jau minēts, tie ir nepierādāmi pieņēmumi, tāpat kā nav izdevies sameklēt Rozeniem vācu senčus.

Par Ropu dzimtu varētu piezīmēt, ka 1224. gadā Tērbatas bīskaps Hermanis piešķīra savam (kā arī bīskapa Alberta) brālim Teodoriham lēņos veselu kiligundu Otepē novadā Igaunijā, un, spriežot pēc 14. gs. dokumentiem,[130] Ropu dzimtas īstā rezidence bija Tērbatas bīskapija, nevis Rīgas arhibīskapija. Varbūt tas arī bija viens no iemesliem, kāpēc Teodoriha pēcteči 13. gs. beigās sašķēlās Ropu un Rozenu dzimtā.

Bez Rozeniem un Tīzenhauzeniem 13. gs. dokumentos vēl minēti vairāki arhibīskapijas vasaļi, jebšu bez viņu lēņu atrašanās vietām: *Johannes de Adirkas*,[131] *Johannes de Ungaria*,[132] *Rodolfus de Ungaria*,[133] *Hinricus de Wrangele*,[134] *Hinricus de Pitkevire*.[135] Šie vasaļi, gan lēņus saņēmuši jau 13. gs., kļuva par varenām, bagātām un dižciltīgām vasaļu dzimtām 14. un 15. gs. viduslaiku Latvijā.[136]

Vācu lēņi Kursā

Jau tūliņ pēc bīskapa Alberta nāves (1229. g. janvārī) Zobenbrāļu ordenis, Rīgas domkapituls, Rīgas namnieki, krustakarotāji un pāvesta vicelegāts Balduins no Alnas vērsa skatus uz Kursu, lai to pakļautu katoļu ticībai un vācu kundzībai. Rīdzinieki prasīja savu tiesu par līdzdalību un palīdzību Livonijas iekarošanā un to arī saņēma: jau 1230. gadā rīdziniekiem Kursā[137] bijušas zemes (1. §), tāpat kuršu ķīlnieki (4. §), un rīdzinieki, tāpat kā zobenbrāļi un Rīgas domkapituls, sūtījuši priesterus uz Kursu pagānu kristīšanai (8. §), tāpēc jaunais Rīgas bīskaps Nikolajs, uzskatīdams sevi par visu kristījamo zemju kungu un atsaukdamies uz Vilhelma no Modenas 1226. gada lēmumu par iekarojamo zemju sadalīšanu, pēc sava kapitula un krustnešu padoma 1231. gada 9. augustā izlēņoja Rīgas namniekiem un viņu abēja dzimuma mantiniekiem trešdaļu no iekarotās un iekarojamās zemes Sāmsalā, Kursā un Zemgalē (izņemot Mežotni un Upmali) līdz ar visu laicīgo varu, desmitās tiesas un baznīcu dibināšanas tiesībām. Vasaļa uzticības zvērests bīskapam bija jādod 12 Rīgas rātskungiem, kuriem arī bija jāsolās aizstāvēt Rīgas pilsētu un bīskapiju pret ikvienu, izņemot Vācu ķeizarvalsti, un kalpot bīskapam, kā vasaļiem jākalpo savam lēņa kungam *(nobis servent, quam fideles suo domino servare tenentur)*.[138]

Īss gan bija rīdzinieku prieks par viņu lēņiem Kursā, jo 1232. gada 3. februārī pāvests Gregors IX anulēja rīdzinieku zemes sadalīšanas līgumu Kursā[139] (kas par to bija sūdzējies pāvestam?) un 1233. gada 30. jūlijā Rīgas namnieki un 70 ārzemju vasaļi dabūja atteikties no saviem lēņiem Zemgalē un Kursā.[140] Bet Rīgas namnieki, skaitā 56, sīksti turējās pie agrākajiem lēņiem Kursā, tāpēc viņi 1234. gada 1. aprīlī bija prasījuši pāvesta legātam Balduinam atjaunot namnieku lēņus Kursā, kam Balduins arī piekrita un noteica, ka katrs namnieks saņems 25 arklus.[141] 25 arklus zemes lēņos Balduins piešķīra arī Rīgas namnieku Pēterbaznīcai.[142]

Ķīviņa izšķiršanā bija iejaucies Rīgas bīskaps Nikolajs, un no viņa 1232. gada 16. februāra šķīrējtiesas grāmatas[143] uzzinām, ka lēņi Kursā un Zemgalē piešķirti ne tikai Rīgas namniekiem, bet arī Rīgā dzīvojošiem ārzemju tirgotājiem (tātad tiem, kas nebija domājuši Rīgā apmesties uz

dzīvi) un viņu starpā izcēlies strīds par lēņa sadalīšanu *(verteretur inter cives Rigenses ex una parte, et mercatores et altera)*. Nikolajs ķīviņu izšķīra šādi: visu Zemgalē lēņos piešķirto zemi iegūst ārzemju tirgotāji, bet Kursā izlēņotā zeme dalāma uz pusēm starp namniekiem un ārzemju tirgotājiem; tāpat uz pusēm jādala namnieku un ārzemju tirgotāju turpmāk iekarotās zemes; tomēr ārzemju tirgotājiem bija jācīnās zem Rīgas karoga, jādod rīdziniekiem lēņa vīra uzticības zvērests un jāiet pārējās vasaļu gaitās.

Bet Balduins no Alnas jau 1233. gada 30. jūlijā bija panācis ārzemju tirgotāju atteikšanos no lēņiem Kursā un Zemgalē,[144] ko viņš vēlreiz apliecināja 1234. gada 1. martā,[145] līdz ar to ārzemju tirgotāji bija izslēgti no lēņu iegūšanas Senlatvijā.

1237. gadā Zobenbrāļu ordeni pēc Saules kaujas Senlatvijā aizvietoja Vācu ordenis, kas atsūtīja no Vāczemes uz Livoniju jaunus brāļus, lai lauztu kuršu pretošanos viņu zemes izlēņošanai un nodevu uzlikšanai. Un Vācu ordeņa Livonijas zars (parasti vēstures literatūrā saukts par Livonijas ordeni) 1242. gadā uzsāka Kursas militāru iekarošanu. Jau 1245. gadā pāvesta legāts Sabīnes bīskaps Vilhelms noteica, ka Livonijas ordenim pienākas divas trešdaļas Kursas (kuras liela daļa jau atradās ordeņa rokās) ar visām tiesībām un ienākumiem;[146] atlikusī trešdaļa tika piešķirta Kursas bīskapam. Pāvests un vācu ķeizars šo Vilhelma lēmumu tajā pašā gadā apstiprināja.[147] Līdz ar to Livonijas ordenis un Kursas bīskaps bija kļuvuši par zemes kungiem Kursā pēc iekarotāju tiesībām. Un jaunie Kursas zemes kungi nekavējās izmantot savas tiesības, piešķirot lēņus saviem uzticīgajiem sekotājiem. Līdz 1253. gada 4. aprīlim lēņi Kursā jau bija piešķirti: ordeņa daļā – Luhardam – Valtaiķu novada Cildes ciemā, Villekinam – Vērgales novada Upsēdes ciemā, Valteram – Sakā, tulkam Nikolajam Kursim – Bandavā un Lamekina zemē; Kursas bīskapa daļā lēņi bija doti Zīghardam un Giskem, sauktiem Blokiem, – Cīravas Dzērvē, Hermanim, sauktam Pilātam, – Skrundas Lēnēs, tulkam Nikolajam Kursim – Sakā.[148] Lēņi bija piešķirti mantošanā; ja vasalis nomirtu bez bērniem vai gribētu lēni pārdot, tad lēnis atgriezās lēņa kunga rokās. Spriežot pēc vasaļu vārdiem, neviens no viņiem nebija dižciltīgas cilmes. Gadu vēlāk (1254. g.) Vācu ordeņa mestra vietnieks Livonijā Eberhards no Sainas izdeva lēņos Robokinam un viņa mantiniekiem 11 arklus zemes,[149] kur – nav zināms, bet izlēņotā zeme – 11 arkli – bija liels novads.

1253. gada dokumentā kā lēņa vīrs minēts tulks Nikolajs Kursis *(Nicolaus Curo, Claus Cure)*[150] – tātad iezemietis, kas pratis vācu valodu un laikam pārvācojies. Kursas bīskaps Indriķis 1253. gadā bija devis lēņus arī Kretingas (tag. Lietuvā) kuršu kungiem, kuri bija spiesti nodot savu pili bīskapam, lai tad pusi pils un novada saņemtu atpakaļ lēņos – par palīdzību cīņā pret pagāniem;[151] tā bija tipiska vācu metode iezemiešu pils un zemes atsavināšanā, ko praktizēja jau bīskaps Alberts Koknesē un Jersikā.

Kā Livonijas ordenis, tā Kursas bīskaps bija devuši vāciem lēņus arī Miera Kursā, bet laikam tos atkal atņēmuši, tāpēc bīskapa vasalis Alberts un ordeņa vasalis Jānis, saukts *Rechane*, bija pret to protestējuši, un 1258. gada maijā ķīviņi bija jāizšķir Rīgas arhibīskapam Albertam: vasaļi saņēma atpakaļ tikai pusi sava agrākā lēņa.[152] Bet šī ķīviņu izšķiršanas grāmata arī liecina, ka vasaļiem bija jādod uzticības zvērests *(homagium)* bīskapam; tātad Kursā bija spēkā tāda pati izlēņošanas prakse kā arhibīskapijā. Lai gan vasalis Alberts saukts par bruņinieku *(miles)*, tomēr vārds vien bez kāda pavārda norāda, ka viņš bijis nedižciltīgs krustakarotājs. Tāpat nedižciltīgs būs bijis Elehards, kam Kursas bīskaps Indriķis 1258. gadā izlēņoja *Garstien* zemi *Karkesen* borhsokingā,[153] kas bija tikpat liela kā ordeņa lēņi. Arī Elehardam bija jādod vasaļa uzticības zvērests *(manscaft)* lēņa kungam, un lēņos viņš saņēma zemi ar ganībām, ūdeņiem un mežu, un to varēja mantot viņa likumīgie mantinieki.

Lēņus deva arī Livonijas ordenis: tā 1288. gadā mestrs Konrāds izlēņoja Albertam, sauktam Helmvardhūzenam, pēc lēņa tiesībām, pēc kādām pārējie ordeņa vasaļi valda savus lēņus, mantošanā viņa likumīgiem mantiniekiem četrus arklus Pastendes ciemā[154] pie Talsiem; lēņa vīrs Alberts bija cēlies no ministeriāļiem. Šim pašam Albertam 1292. gadā mestrs izlēņoja vēl vienu arklu zemes pie Talsiem.[155]

Kursas sadalīšana starp Livonijas ordeni un Kursas bīskapu būs bijusi diezgan komplicēta procedūra, jo par lēņu piederību vienam vai otram lēņa kungam ķīviņi turpinājās visu 13. gadsimtu. Tā 1291. gadā mestrs Halts izlīga ar bīskapu Emundu par lēņu apmaiņu: 14 arkli Strazdes ciemā pie Talsiem, ko Hermanis Torans turēja lēņos no ordeņa, apmainīti pret Upsēdes ciemu pie Sakas, kas bija bīskapa izlēņots Bertoldam Šteinam; Upsēdes ciema robežas stiepās līdz Saraiķu upei un jūrai.[156] Tātad arī Livonijas ordenis Kursā piešķīra lielus lēņus.

1291. gadā mestrs Halts bija devis lēni Hermanim Toranam un bīskaps Emunds Bertoldam Šteinam. Vai šie vasaļi nevarēja būt ieradušies Senlatvijā, sekojot vicemestra Georga aicinājumam (par to sīkāk sk. nākamajā nodaļā)? Tādā gadījumā viņi varētu būt bijuši Lībekas namnieku cilmes. Vienādi vai otrādi – vācu bezzemnieki 13. gs. plūda uz Senlatviju, lai dabūtu lēņos zemi un kļūtu par kolonistiem.

Vācu lēņu raksturs

Skopās ziņas par 13. gs. Rīgas bīskapu un Livonijas ordeņa lēņa vīriem ļauj izteikt dažus secinājumus.

Pirmkārt, šie vasaļi sākotnēji ir devušies uz Senlatviju par krustakarotājiem un pēc ierašanās Senlatvijā izšķīrušies tur palikt uz dzīvi, laikam jau iekārdināti ar lēņa piešķiršanu.

Daži lēņa vīri bijuši bīskapu radinieki, kas acīmredzot tikuši savu baznīctēvu pierunāti apmesties viņu bīskapijā, saņemot par to lēņos lielas zemes platības (Teodorihs no Straupes, Jānis no Tīzenhauzenas, Jānis no Lūnes).

Otrkārt, visi zināmie vasaļi bijuši zemas kārtas ļaudis, jo Vāczemē viņu ciltstēvi bijuši vai nu ministeriāļi, vai vienkārši brīvnieki, kuru izcelšanās vieta pat viņu laikabiedriem nav bijusi zināma: Daniēls no Lielvārdes, Gerhards no Turaidas, Oto no Turaidas, Jānis no Ungārijas, Rūdolfs no Ungārijas, Aleksandrs[157] un viņa dēls Jānis,[158] Jēkabs,[159] *Witscellus*,[160] Teodorihs no Kokneses (XXII, 3, 1226. g.).

Šie Vāczemes bezzemnieki, paliekot Senlatvijā, protams, nekā nezaudēja, bet savā jaunajā tēvzemē ieguva lēņos zemi, kas ne vien nodrošināja viņiem iztiku no izlēņoto iezemiešu nodevām, bet arī ļāva pacelties kunga kārtā un – vīriešu mantinieku līnijai turpinoties – laika gaitā izaugt par viduslaiku Latvijas dižciltīgajiem, lauku aristokrātiju un bagātniekiem: Ungerni, Vrangeļi, Pitkeveri, Tīzenhauzeni, Rozeni, Aderkaši.

Šajā sakarā interesants, bet feodālismam mazsvarīgs ir jautājums, kur tie krustneši, kas apmetās Senlatvijā uz dzīvi, dabūja sievas. Ir ziņas, ka dažs krustnesis devies krustakarā, sievas pavadīts, – grāfs Ādolfs IV no Holšteinas.[161] Dažam varbūt sieva atbraukusi no Vāczemes pēc lēņa saņemšanas, lai atgrieztos dzimtajā zemē pēc vīra nāves, – Mergardis Vigeram no Menedes, Sofija Teodoriham no Kokneses. Tomēr mūsu vēstures avotos nav liecību, ka 13. gs. uz Latviju lielā skaitā būtu emigrējušas arī vācu sievietes. Dažs vasalis varbūt apprecēja iezemiešu (Daniēls no Lielvārdes) vai krievu karaļmeitas (Teodorihs no Straupes); bet kā ar pārējiem? Sekojot dabas likumam, ka dzimtas turpināšanai bez vīrieša vajadzīga arī sieviete, var pieņemt, bet ne pierādīt, ka dažs labs vācu vasalis apprecējis iezemiešu sievu, kas, dzīvodama vācu vīra paspārnē, ātri pārvācojās, – un viņu bērni izauga par vāciem, tā zūdot latviešu vai lībju tautai. Bez tam nedrīkst aizmirst otru dabas likumu: kur ir vīrieši, tur allaž gadās sievietes, kas ir gatavas ar vīrieti dalīt gultu, – un jauktu tautību kopdzīves rezultātā pēcnācēji parasti paliek par valdošās tautības locekļiem. Jo arī sievietes seko dabas likumam, jūtot ilgas pēc vīrieša, un – tāpat kā vīrieši – ir karjeristes.

Te zīmīgs ir Rīgas 56 vasaļu sievu jautājums. Vai tiešām šie Rīgas namnieki bija importējuši no Vāczemes 56 sievietes savas ģimenes nodibināšanai, vai arī daudzi savu dabisko vajadzību apmierināšanai bija apprecējuši Rīgas lībju jaunavas? Te katrs var domāt pēc sava prāta, arī vēsturnieki.

Treškārt, neviens vācu dižciltīgais Senlatvijā uz dzīvi neapmetās, un, ja arī Oldenburgas grāfs Burhards 1224. gadā bija pierunāts kļūt par vasali Koknesē,[162] tad jau pēc četriem gadiem viņš aizbrauca atpakaļ uz Vāczemi[163] – un viņa lēnis atgriezās bīskapa rokās. Tātad visi Senlatvijas lēņa vīri

izauga par kungiem un vietējiem dižciltīgajiem, dzīvojot savā jaunajā tēvzemē. Par to jau skaidri liecina lēņa vīru pavārda maiņa pēc viņu lēņu atrašanās vietas: Konrāds no Meiendorpas tapa par Konrādu no Ikšķiles, Daniēls bez Vāczemes pavārda – par Daniēlu no Lielvārdes, Teodorihs bez Vāczemes pavārda – par Teodorihu no Kokneses. Vai tiešām Vāczemes dižciltīgie būtu mainījuši savu Vāczemes pavārdu pret Senlatvijas vietvārdu? Vienīgi 15. gs., varbūt arī tikai otrajā pusē, "no" (vāc. *von*) kļuva par dižciltības apzīmējumu. Tāpat atzīmējams, ka Vāczemes dižciltīgajiem jau bija savs lēnis vai nodrošināta dzīve dzimtenē: viņiem nebija jāmeklē laime un bagātība svešā zemē.[164]

1260. gads Livonijas ordenim bija tikpat traģisks kā Zobenbrāļu ordenim 1236. gads: 1260. gadā žemaiši pie Durbes pilskalna tik smagi sakāva Livonijas ordeni (krita kādi 150 ordeņa brāļi), ka tā pastāvēšana bija apdraudēta. Tāpēc, lai apspiestu kuršu sacelšanos un turpinātu cīņu par Kursas katolizēšanu, Livonijas ordeņa vicemestrs (mestrs bija kritis pie Durbes) Georgs (Juris) 1261. gada 27. aprīlī rakstīja Lībekas rātei,[165] lūdzot tās padomu, palīdzību un jaunus vasaļus (kas tad piedalītos krustakarā pret kuršiem), lai apļaužotu izkautos kuršu ciemus. Tiem vāciem, kas uzņemtos krustaceļu uz Latviju, vicemestrs par atlīdzību solīja: 60 sakšu mansus (zemes platības mērs) katram vācu bruņiniekam *(militi)* vai godīgam namniekam *(burghensi)*, kas ierastos Senlatvijā bruņās tērpts un zirga mugurā; 40 mansus bruņinieka ieroču nesējam *(famulo)* uz zirga; 10 mansus ministeriāļiem *(servos)*, kas ierastos uz zirga muguras, ar krūšubruņām; katram vācu zemniekam *(agricolae)* tik daudz zemes, cik viņš spēj apstrādāt. Tātad Livonijas vāci, lai glābtu savus iekarojumus, bija gluži priecīgi pieņemt ikkatru vācu kolonistu, ko viņi varētu pārliecināt doties uz Senlatviju un te apmesties uz pastāvīgu dzīvi; par bruņiniekiem augstāki dižciltīgie vispār netika meklēti. Protams, var pieņemt, ka dižciltīgu vācu kolonistu apmešanās Senlatvijā nebija Livonijas ordeņa interesēs, jo dižciltīgi vasaļi varēja celt pretenzijas pret ordeņa brāļiem, kas gandrīz visi nāca no nedižciltīgām vācu dzimtām.

Šis Livonijas ordeņa vicemestra raksts skaidri atklāj vācu austrumu ekspansijas *(Drang nach Osten)* īsto nolūku: Baltijas jūras austrumu piekrastes kolonizēšanu ar vācu imigrantiem. Tātad līdztekus katoļticības izplatīšanai un tirdzniecības ceļu nodibināšanai ar Krievzemi vācu nolūks, 13. gs. dodoties krustakarā uz Senlatviju, bija tās militāra pakļaušana, apļaužošana ar vācu imigrantiem un pārvēršana par vācu koloniju.

Cik sekmīgs ir bijis vicemestra Georga aicinājums, tiešu ziņu nav, bet 1280. gadā Livonijas mestrs Konrāds no Feuhtvangenas piešķīra lēni Andrejam Knoringam[166] un viņa mantiniekiem daudzo pakalpojumu dēļ, ko viņš bija nesis kristīgās ticības izplatīšanas labad, kā arī tāpēc, ka viņš bija atvedis uz Senlatviju daudzus krustakarotājus no Vāczemes *(vele pilgrim ut Duthsen lande togebracht)*. Lēnis atradās Kuldīgas pilstiesā

(borchsokinge Goldingen) Kulbuļu *(Culbullen)* ciemā (tag. Alsungas pag.), kurā 14. gs. vidū bija 14 zemnieku sētas,[167] ar visām tā zemēm un ļaudīm līdz pat jūrai *(bes an dat Soldemeer)* starp Rīvas un *Assaw* (Sakas?) upi. Bez tam Knorings dabūja lēņos Jāteles, Vilgales, Pelču, *Bekenmünde* (Saka?), *Loken*, Kurmāles (visi pie Kuldīgas) un Lagzdenes (pie Piltenes) ciemus. Kulbuļu lēni iepriekš bija valdījis Jānis no Kronbergas, kas bija miris bez dēliem, bet atstājis meitu; un mestrs noteica, ka jaunajam lēņa vīram Knoringam jāprec Kronberga meita. Tātad šis noteikums dod atbildi, kas notika ar lēni, ja vasalim bija tikai meitas: viena bija jāprec jaunajam lēņa vīram. Un ko gan citu vasaļa meita varēja darīt, lai paliktu uz dzīvi tēva lēnī, ja viņa negribēja iet klosterī?

Nevarētu gan teikt, ka vācu vasaļiem 13. gs. bijusi viegla dzīve jaunajā tēvzemē. Vispirms jau lēnis viņiem bija jāiekaro (Lielvārdes Daniēlam, Ikšķiles Konrādam) un jācīnās ar naidīgiem lībjiem, tāpēc sākuma gados viņi dzīvoja Rīgā, kur bija vācu kolonija, un, kad pārcēlās uz savu lēni, viņiem līdzi deva krustnešu apsardzi – ap 20 vīru. Bez tam vasaļiem bija jāceļ mūra pils sevis aizsargāšanai, tad jāpiespiež izlēņotie iezemieši dot kunga tiesu jeb nodevas. Kā vāci to izdarīja, ziņu nav. Tāpat vācu lēņa vīriem bija jādzīvo starp naidīgiem iezemiešiem un, beidzot, jāmeklē sieva savas dzimtas turpināšanai un lēņa paturēšanai dzimtas rokās. Dažiem lēņa vīriem bērnu nebija, un lēnis tad atgriezās lēņa kunga rokās. Tāpēc par 13. gs. vācu vasaļiem var teikt to pašu, ko par ikkatru emigrantu un kolonistu: kas spēja sākotnēji grūto dzīvi izturēt un pārvarēt, tam – vai vismaz viņa pēcnācējiem – atalgojums bija augsts sabiedrisks stāvoklis un nodrošināta dzīvesvieta un iztika.

Tālāk jānoskaidro 13. gs. lēņa saturs jeb lēņa objekti.

1277. gada Rīgas arhibīskapa Jāņa lēņa grāmatā teikts, ka Jānim no Lūnes un viņa mantiniekiem izlēņoti trīs ciemi un to piederumi ar visām tiesībām mūžīgā valdīšanā pēc lēņa tiesībām.[168] 1288. gadā Rīgas arhibīskaps Jānis II dāvināja savam domkapitulam "Dolenu pili, kas atrodas *de Dolen* salā, ar visiem tās piederumiem, līdz ar laukiem, pļavām, ganībām, biškokiem, zvejas tiesībām, līdz ar tās salas īpašuma un laicīga kunga varu ar pilnām publiskām tiesībām, kā to visu kādreiz valdījis kungs Jānis no Dolenes un viņa senči".[169] Šim pašam Jānim no Dolenes bijis arī lēnis Zemgalē, Upmales novadā, kurā viņam bijuši iekopti un neiekopti lauki, pļavas, ganības, upītes, zivju ķeršanas tiesības, biškoki, meži un jaunaudzes, klaji un apmežoti lauki.[170] 1294. gadā arhibīskaps Jānis II dāvināja savam domkapitulam atlikušo Doles salas daļu, ieskaitot "Dolena pili ar visiem tās piederumiem, zemnieku mājām, ciemiem, ļaudīm, valdījumiem, iekoptiem laukiem un neiekoptām zemēm, ūdeņiem un ūdeņu šķirtnēm, ezeriem, mežiem, būvkokiem, klajumiem, ielejām, tiesībām un robežām, kā mirušais Jānis no Dolenes un minētie mūsu ļaudis neapšaubāmi un mierīgi to visu valdījuši".[171]

Šie dokumenti tad arī dod visskaidrāko liecību par lēņa iekārtu, ko vāci 13. gs. ieviesa Senlatvijā: tā bija feodālisma attīstītā forma, kad vasalim bija izlēņota visa iezemešu zeme līdz ar dažādām tās izmantošanas tiesībām viņa lēņa novadā, līdz ar ļaudīm *(hominibus)*, kas šo zemi apstrādāja, un līdz ar pilnu tiesas varu *(plena juriditione)* pār tiem. Bet šie dokumenti arī atklāj, ka tie bija kara lēņi, jo nekad nav minēta vasaļa paša apsaimniekota zeme viņa lēņa novadā, nedz zemnieku klaušas šādas zemes apstrādāšanai. Tāpēc izlēņotie ļaudis bija iezemieši un zeme – viņu zeme, no kuras iezemiešiem bija jādod kunga tiesa vasaļa uzturēšanai. Tāpat ļoti zīmīgs ir fakts, ka iezemiešu apstrādātā zeme ir atzīta par viņu īpašumu: *prout bone memorie dominus Johannes de Dolen ac nostri homines memorati quiete ac pacifice possederunt*. Tātad 13. gs. vācu lēņa vīri neatņēma iezemiešiem viņu zemi, tikai uzskatīja to par sev izlēņotu.

Daļēju ieskatu par iezemiešu nodevām savam lēņa kungam sniedz Rīgas rātskungu un domkapitula izlīgums 1240. gadā par tām vasaļa Vigera lēņa daļas (Osmesāres salas 1/4) nodevām, ko rātskungi iznomāja domkungiem: rātskungi saņēma 2 birkavus (ap 600 kg) izkultu auzu un pusi siena ražas vai arī katru otro siena kaudzi un katru ceturto labības kūlīti; tāpat rātskungam bija tiesības ganīt salā 6 zirgus un 6 liellopus.[172] Tātad Rīgas namnieki visvairāk bija norūpējušies par savu zirgu un mājlopu izmitināšanu. Protams, labību un sienu nepļāva ne domkungi, ne rātskungi, nedz lēņa vīri; tas bija iezemiešu pienākums – to gatavu no saviem laukiem nodot kungam. Ir jau tiesa, ka citētais dokuments nemin, ka tās bija iezemiešu nodevas vasalim Vigeram, bet, tā kā domkungu un rātskungu līgums bija par Vigera Osmesāres lēņa daļu, tad var pieņemt, ka apmēram tāda pati būs bijusi arī zemnieku kunga tiesa Vigeram.

Cik lieli bija piešķirtie lēņi?

Liela nebija ne Lokesāres, ne Osmesāres, nedz Doles sala, tāpēc salās piešķirtie lēņi nebūs bijuši lieli. Cik lieli 13. gs. bija Straupes, Kokneses, Ikšķiles un Turaidas lēņi, nav iespējams noteikt, var tikai pieņemt, spriežot pēc 14. un 15. gs. dokumentiem, ka tie bijuši krietni lieli un aptvēruši vairākus tagadējos pagastus.

Cik tad bagāti vienā gadsimtā bija kļuvuši vācu lēņa kungi un lēņa vīri?

Nav tādu dokumentu, kas to varētu atklāt, bet, ja vasalis Jānis no Dolenes saņēma par atteikšanos no lēņu mantošanas tiesībām 100 mārku jeb ap 20 kg sudraba, tad tā ir liecība, ka Rīgas arhibīskapi un vismaz daži viņu vasaļi jau bija kļuvuši turīgi ļaudis. Bet šie 20 kg sudraba arī liecina par Senlatvijas iezemiešu bagātību, jo šo naudu arhibīskaps Jānis II taču nebija ievedis no Vāczemes, bet saņēmis nodevās no pakļautajiem iezemiešiem.

Tālāk jāvērš uzmanība uz lēņa mantošanas tiesībām; jau 1231. gadā Rīgas bīskaps noteica lēņa mantošanas kārtību.[173] Ja vasalis mirstot bija atstājis dēlus un meitas, lēni mantoja dēli, bet viņu pienākums bija māsas

pieklājīgi izprecināt. Ja vasalis atstāja vairākus dēlus, visi mantoja lēni līdzvērtīgi; ja bija tikai meitas, viņas mantoja tāpat kā dēli. Ja atraitne gribēja otrreiz precēties, viņai bija jādabū dēlu un asinsradu piekrišana. Ja vasalis mira, neatstājis bērnus, atraitne varēja valdīt lēni līdz savai nāvei, pēc tam tas atgriezās lēņa kunga rokās. Tā 1302. gadā arhibīskaps Izarns izlēņoja zemi Suntažos un pie Ogres Bertoldam no Melnās Muižas *(de Nigra Curia)*, kas bija atgriezusies arhibīskapa rokās pēc iepriekšējā vasaļa Hermaņa, saukta Mūļa, nāves, kas bija miris bez mantiniekiem (*post mortem ipsius sine veres heredibus decedentis redierunt*[174]). Jaunajam vasalim – tāpat kā Jersikas Visvaldim 1209. gadā – bija jādod savam lēņa kungam vasaļa uzticības zvērests *(recepto ab ipso juramento fidelitatis)*. Lēni jaunajam vasalim arhibīskaps tad nodeva pēc "visām mūsu un Rīgas baznīcas tiesībām". Tātad vasaļa interesēs bija atrast sev sievu, turklāt tādu, kas spēja viņam dzemdēt dēlus, jo ar meitām vien vasaļa dzimta iznīka.

Šie lēņa mantošanas noteikumi skaidri rāda, ka reiz izlēņots novads bija kļuvis par vasaļa dzimtas neatsavināmu valdījumu, ko lēņa kungs varēja dabūt atpakaļ tikai tādā gadījumā, ja vasalim nebija bērnu; citiem vārdiem: reiz piešķirts lēnis mantojuma ceļā pārgāja no tēva uz bērniem, un, ja lēņa kungs to gribēja atpakaļ, viņam tas bija jāatpērk no vasaļa mantiniekiem, ja viņi šādam darījumam piekrita. To var izteikt arī citiem vārdiem: vācu bezzemes krustakarotāji, apmetoties uz dzīvi Senlatvijā un kļūstot par lēņa vīriem, tika pie praktiski neatsavināma zemes valdījuma. Kāda teikšana par vasaļa izvēli bija lēņa zemes īpašniekiem – iezemiešiem? Nekāda.

Iztirzātās lēņa grāmatas atklāj, ka 13. gs. otrajā pusē Rīgas arhibīskapi bija ne tikai zemes kungi pēc iekarotāju tiesībām, viņi jau bija pilnīgi iejutušies laicīga valdnieka lomā, kas iekaroto zemi kā savu īpašumu izlēņoja vācu kolonistiem.

Kāpēc iekarotā zeme bija jāizlēņo, kāpēc nepietika ar iezemiešu pievēršanu katoļticībai?

Vēsturnieka atbilde ir gaužām vienkārša: kādu svešu zemi iekarot un tās iedzīvotājus pievērst kristīgai ticībai un pakļaut savai kundzībai var ar bruņotu spēku, bet, lai iegūto teritoriju paturētu un pārvaldītu, ir vajadzīgs kāds pārvaldes aparāts. Un cēlajos viduslaikos (11.–13. gs.), kad notika Senlatvijas iekarošana, tradicionālā laicīgā valdīšanas forma Eiropā bija feodālisms jeb lēņu iekārta. Un vāci 12. un 13. gs. brauca uz Senlatviju ne tikai kristīt katoļticībā pagānu iezemiešus, bet arī paplašināt savu tirgošanas loku un dibināt jaunu vācu koloniju Baltijas jūras centrālajā austrumu daļā, tā turpinot ģermāņu jau Kārļa Lielā laikā iesākto Austrumeiropas kolonizēšanu un kristīšanu un iekaroto apgabalu pakļaušanu vācu kolonistu varai. Protams, lai vācu krustakarotājus piedabūtu apmesties uz dzīvi Senlatvijā, jaunajiem kolonistiem bija jāsaņem iekarotā zeme lēņos, un to lēņos izdeva jaunie zemes kungi – bīskapi un Livonijas mestri – kā laicīgi valdnieki.

Iepriekšējā analīze arī parāda ļaužu šķiras, kas brauca iekarot Senlatviju: krustakarotāji, kas katru gadu nāca un gāja; krustakarotāji, kas izšķīrās palikt uz pastāvīgu dzīvi Latvijā, tā kļūdami par zemes kungu lēņa vīriem; vācu tirgotāji, kas pēc kāda uzturēšanās laika Rīgā atkal atgriezās savā zemē; vācu tirgotāji, kas nolēma palikt jaunajā pilsētā un no turienes vadīt savu tirdzniecību, tā kļūdami par Rīgas namniekiem; un atsevišķi krustneši un tirgotāji, kas iestājās vācbrāļu ordenī, tā veidodami otru zemes kungu un pastāvīgu, puslīdz neatkarīgu militāru varu Senlatvijā.

Norādes

1 Nevar runāt par "lēņu sistēmu", jo feodālisma raksturīgākā pazīme ir tā, ka tajā neeksistēja nekāda sistēma, katrā zemē un katrā vēstures laikmetā pastāvēja citādāka feodālisma prakse, turklāt ar dažādām variācijām.

2 *SLVA*, 51. nrs.

3 Tuvāk par feodālismu un muižkundzību, sevišķi viduslaiku Latvijā, sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, daļas "Viduslaiku Latvijas lēņa vīri" un "Viduslaiku Latvijas ļaudis".

4 Ā. Feldhūns, nepazīdams feodālismu, dod gaužām neiespējamu tulkojumu vārdam *mittentes*.

5 *SLVA*, 116. nrs.

6 Turpat, 90. nrs.

7 Turpat, 137. nrs.

8 Turpat, 147. nrs.

9 Turpat, 152. nrs.

10 Turpat, 185. nrs.

11 Turpat, 51. nrs.

12 Turpat, 54. nrs. 1210. g. arī Zobenbrāļu ordenis bija lūdzis vācu ķeizaru Oto IV atzīt tā iegūtās zemes, un 1211. g. 27. janvārī Oto IV apstiprināja ordeņa īpašumus (*LUB*, I, 19. nrs); gadu vēlāk – 1212. vai 1213. g. ķeizars Oto IV apstiprināja zobenbrāļu un bīskapa Alberta vienošanos par lībju un latgaļu zemju sadalīšanu attiecībā 1:2, bet Igaunijā ordenis ieguva visus ugauņu un sakaliešu novadus (*SLVA*, 69. nrs).

13 *SLVA*, 118. nrs; tā kā šis Vilhelma lēmums attiecas uz Rīgas namniekiem, tad var jautāt, vai te domāti tikai ordeņa valdījumi Rīgā vai arī Lībjzemē un Latgalē.

14 *SLVA*, 54. nrs.

15 *Heinrici Chronicon Livoniae*, 49. lpp., 1. norāde.

16 I. Šterns, "Pareizticība Senlatvijā", 1995: 4; 1996: 1; 1996: 3; 1996: 4; 1996: 5, *passim*.

17 *SLVA*, 128. nrs.

18 Turpat, 141. nrs.

19 Šajā laikā rīdzinieki, protams, neparedzēja, ka zobenbrāļu pēctecis Livonijas ordenis būs Rīgai tikpat liels pretinieks kā Rīgas arhibīskapam.

[20] Pieņemot, ka Viesceķis varētu būt bijis lībju cilmes, lietota forma "Viesceķis", kur "Vie-" laikam bija parasta tā laika lībju personvārdu sastāvdaļa: *Viezo*, I, 4; *Vietzo*, I, 7; *Viewaldus*, XXIII, 8. Viesceķis bija pareizticīgais, kam, ticību mainot, tika dots krievu vārds Vjačeslavs, no kā krievu, baltvācu un vairāki latviešu vēsturnieki viņu dēvē par Vjačko, kas ir īsinājums no Vjačeslava. "Indriķa hronikā" šāda forma nekur nav lietota.

[21] Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 370. lpp., 6. norāde.

[22] Turpat, 265. lpp., 8. norāde.

[23] *SLVA*, 51. nrs; *LUB*, I, 2. nrs.

[24] Šī ir vienīgā iezemiešu vasaļa lēņa grāmata, kas no 13. gs. saglabājusies oriģinālā. Kāpēc? Protams, neviens nezina īsto atbildi; var tikai pieņemt, ka Visvaldis, neprotot latīņu valodu un nepazīstot Vakareiropas feodālismu, lēņa grāmatu vispār nepieņēma vai vismaz nesaņēma, bet tā palika Rīgas domkapitula glabāšanā, kura arhīvā tā atradās visus viduslaikus (*LGU* I, 2. nra arhivāliju paskaidrojumi).

[25] *SLVA*, 63. nrs.

[26] Turpat, 107. nrs.

[27] A. Transehe-Roseneck, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts*, 18. lpp., 8. norāde.

[28] *SLVA*, 51., 63., 64., 107., 159. nrs.

[29] Turpat, 159. nrs.

[30] Arheologs Ē. Mugurēvičs ar frāzi *medietatem predicti castri et omnium ad ipsum pertinencium* saprot "pusi senpilsētas".

[31] *SLVA*, 234. nrs.

[32] Turpat.

[33] Turpat, 419. nrs.

[34] Turpat, 432. nrs.

[35] *LUB*, I, 300. nrs.

[36] *SLVA*, 351. nrs; *LGU* I, 21. nrs.

[37] Par tālaviešu pareizticību tuvāk sk. I. Šterns, "Pareizticība Senlatvijā", 1996: 3, 5. lpp.

[38] *SLVA*, 106. nrs.

[39] Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 395. lpp., 10. norāde.

[40] *SLVA*, 106. nrs.

[41] *LGU* I, 31. nrs.

[42] Turpat, 74. nrs.

[43] *SLVA*, 44. nrs.; *LGU* I, 1. nrs.

[44] *LGU* I, 33., 46., 54. un 59. nrs.

[45] *SLVA*, 291. nrs.

[46] J. Graudonis, "Ieskats Ikšķiles vēsturē", 82.–83. lpp.

[47] Turpat, 86. lpp.

[48] *SLVA*, 51. nrs.

[49] A. Transehe-Roseneck, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts*, 18. lpp.

[50] *SLVA*, 51. nrs; *LUB*, I, 53., 61.–63. nrs.

[51] *SLVA*, 106. nrs. Ar "bruņinieku" (lat. *miles*) var saprast ikvienu krustnesi, kas devās krustakarā, bruņās tērpts uz zirga muguras. Ar "bruņinieku" var saprast arī dižciltīgo zemāko klasi (vācu *Ritter*, angļu *knight*), un par dižciltīgo kādu iecelt varēja viņa zemes kungs. Ka 13. gs. Rīgas arhibīskapi kā zemes kungi to ir darījuši, redzams no vairākiem viņu izdotajiem dokumentiem, kur, lai izceltu vasaļa dižciltību, viņu sauca ne vien *miles*, bet arī *dominus* (sk. J. F. Niermeyer, *Mediae Latinitatis lexicon minus*, *sub nomine*, sevišķi 5. un 11. §), ar nozīmi "kungs, dižciltīgais". Tā 1269. g. 25. aprīļa arhibīskapa Alberta dokumentā teikts: *dominus Johannes miles dictus de Dolen .. [vasallus noster]* (*LGU* I, 31. nrs); *dominus Hinricus de Wrangele, dominus Johannes de Thisenhusen .. vasalli nostri* (*LGU* I, 37. nrs, 1277. g.); *dominus Johannes de Ikescule .., Johannes filius domini Alexandri .. vasalli nostri* (*LGU* I, 41. nrs, 1288. g.); *milites .. dominus Johannes de Ropa et dominus Otto de Rosen, sed et dominus Jacobus de Thisenhusen* (*LGU* I, 43. nrs, 1292. g.). Tātad jau 13. gs. otrajā pusē sāka veidoties viduslaiku Latvijas vācu lauku aristokrātija. Kā tas praktiski notika, ziņu nav.

[52] *SLVA*, 107. nrs.

[53] J. F. Niermeyer, *Mediae Latinitatis lexicon minus*, *sub nomine*.

[54] *LGU* I, 24. nrs.

[55] Turpat, 41. nrs.

[56] A. Transehe-Roseneck, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts*, 64. lpp.

[57] *Ritterbrüder im Livländischen Zweig der Deutschen Ordens*, 49. nra 4d norāde.

[58] *LGU* I, 24. nra 1. norāde.

[59] A. Tranzē-Rozeneks pat nemin Daniēlu kā braucēju uz Senlatviju.

[60] Sk. *IH*, plāns 353. lpp. un 4. norāde 354. lpp.

[61] Turpat.

[62] *LUB*, I, 38. nrs.

[63] Turpat, 53. nrs.

[64] *SLVA*, 107. nrs.

[65] Turpat, 106. nrs.

[66] Turpat, 125. nrs.

[67] Turpat, 234. nrs.

[68] Turpat, 300. nrs.

[69] Turpat, 419. nrs.

[70] A. Transehe-Roseneck, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts*, 24. lpp.

[71] *SLVA*, 61. nrs.

[72] Turpat, 71. nrs; sal. *IH*, XVI, 7.

[73] *SLVA*, 432. nrs.

[74] A. Transehe-Roseneck, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts*, 41. lpp.

[75] *SLVA*, 129. nrs.

[76] Turpat, 234. nrs.

[77] A. Transehe-Roseneck, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts*, 41. lpp.

[78] *LGU* I, 31. nrs.

[79] A. Transehe-Roseneck, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts*, 89. lpp.

[80] *LGU* I, 34. nrs.

[81] Turpat; *SLVA*, 397. nrs.

[82] *LGU* I, 37. nrs.

[83] A. Transehe-Roseneck, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts*, 32.–33. lpp.; *IH*, XXVIII, 8.

[84] *Latvijas PSR arheoloģija*, 289. lpp.

[85] *LGU* I, 38. nrs.

[86] *SLVA*, 234. (1239. g.) un 300. (1248. g.) nrs; *LUB*, I, 407. (1268. g.), 509. (1286. g.), 547. (1292. g.), 584. (ap 1300. g.) nrs.

[87] *SLVA*, 234. nrs.

[88] *LGU* I, 24. nrs.

[89] A. Transehe-Roseneck, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts*, 91.–92. lpp.

[90] Par izrakumiem Turaidas pilī sk. J. Graudoņa pārskatus *Materiālos* no 1976. līdz 1995. gadam.

[91] *LGU* I, 21. nra 1. norāde; *SLVA*, 230. nrs.

[92] A. Transehe-Roseneck, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts*, 81. lpp.

[93] *LGU* I, 37. nrs.

[94] A. Transehe-Roseneck, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts*, 101. lpp.

[95] *SLVA*, 61. nrs.

[96] Turpat, 129. nrs.

[97] Turpat, 300. nrs.

[98] *LGU* I, 26. nrs.

[99] Turpat, 20. nrs.

[100] Par *Insula Regis, Longa Insula* un *Magna Insula* identificēšanu ar Doles salu sk. *LGU* I, 19. nra 2. norādi.

[101] Sk. 1254. g. dokumentu, kurā teikts *ad finem longe insule, que Longum Holmen vulgariter appelatur* (*SLVA*, 389. nrs).

[102] *SLVA*, 135. nrs.

[103] Turpat.

[104] *LGU* I, 31. nrs; *LUB*, I, 431. nrs; *LGU* I, 35. nrs; *LGU* I, 41. nrs.

[105] *LGU* I, 41. nrs. (1288. g.).

[106] Turpat.

[107] Dolenu vārds pirmo reizi Senlatvijas dokumentos minēts 1209. g. – *Gerlacus de Doln* (*SLVA*, 51. nrs).

[108] *LGU* I, 42. nrs.

[109] Turpat, 43. nrs.

[110] Turpat, 44. nrs.

[111] *Baltisches Historisches Ortslexikon, Teil II: Lettland (Südlivland und Kurland)*, *sub nomine Dahlen.*

[112] Par Jāņa no Dolenes celto pili tuvāk sk. M. Atgāzis, "Vecdoles pils: nocietinājumi un apbūve", 312.–344. lpp.

[113] *SLVA*, 235. nrs.

[114] Turpat, 237. nrs.

[115] Vezelis varbūt bijis Brandenburgas bruņinieks, sk. *LGU* I, 22. nra 1. norādi.

[116] *LGU* I, 22. nrs.

[117] Turpat, 41. nrs.

[118] A. Transehe-Roseneck, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts*, 106. lpp.

[119] *LGU* I, 73. nrs (1350. g.).

[120] Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 369. lpp., 67. norāde.

[121] *Ida* – līb. austrumi, sk. K. Mülenbachs, J. Endzelīns, *Latviešu valodas vārdnīca*, *sub nomine idus*; *maa* – līb. zeme.

[122] *LE, sub nominibus* "Idums", "Straupe".

[123] *LGU* I, 106., 116. un 128. nrs.

[124] A. Transehe-Roseneck, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts*, 55.–56. lpp.

[125] Turpat, 20. lpp.

[126] *LUB*, I, 53. nrs.

[127] K. Mülenbachs, J. Endzelīns, *Latviešu valodas vārdnīca*, *sub nomine* "ruoza".

[128] *LGU* I, 48. nrs.

[129] "Indriķa hronikā" Pleskavas kņazs saukts *rex de Plicecowe* (XIV, 2).

[130] *LGU* I, *passim*.

[131] Turpat, 37. nrs (1277. g.), 43. nrs (1292. g.).

[132] Turpat, 31. nrs (1269. g.).

[133] Turpat, 37. nrs (1277. g.).

[134] Turpat.

[135] Turpat, 41. nrs (1288. g.).

[136] Par šo dzimtu lēņiem 14. un 15. gs. sk. I. Šterns, "Vasaļu muižu sākumi viduslaiku Latvijā", 130.–171. lpp.

[137] *SLVA*, 164. nrs.

[138] Turpat, 168. nrs; sal. 169. nru.

[139] Turpat, 176. nrs.

[140] Turpat, 189. un 199. nrs.

[141] Turpat, 200. nrs.

[142] Turpat, 201. nrs.

[143] Turpat, 183. nrs.

[144] Turpat, 189. nrs.

[145] Turpat, 199. nrs.

[146] Turpat, 274. un 275. nrs.

[147] Turpat, 276. un 279. nrs.

[148] Turpat, 361. un 362. nrs.

[149] Turpat, 390. nrs.

[150] Turpat, 361. un 362. nrs.

[151] Turpat, 363. nrs.

[152] *LUB*, I, 322. nrs.

[153] Turpat.

[154] Turpat, 526. nrs.

[155] A. Transehe-Roseneck, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts*, 112. lpp.

[156] *LUB*, I, 543. nrs.

[157] *LGU* I, 37. nrs (1277. g.).

[158] Turpat, 41. nrs (1288. g.).

[159] Turpat.

[160] Turpat.

[161] A. Transehe-Roseneck, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts*, 80. lpp.; sal. *SLVA*, 223. nrs.

[162] *LUB*, I, 6. nrs: *comes Burchardus de Kucunois*.

[163] A. Transehe-Roseneck, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts*, 38. lpp.

[164] Fakts, ka vācu dižciltīgie nebrauca uz Senlatviju par kolonistiem, nebūtu uzlūkojams par izņēmumu vēsturē: arī neviens angļu dižciltīgais neapmetās Amerikā uz dzīvi.

[165] *LUB*, I, 362. nrs.

[166] Turpat, 466. nrs; ir izteikta varbūtība, ka šī lēņa grāmata ir viltojums. Ciemi identificēti pēc *Baltisches historisches Ortslexicon II: Lettland.*

[167] A. Bauer, "Die Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen".

[168] *LGU* I, 37. nrs.

[169] Turpat, 41. nrs; sal. 42. nru.

[170] Turpat, 41. nrs.

[171] Turpat, 44. nrs.

[172] *SLVA*, 237. nrs.

[173] Turpat, 169. nrs.

[174] *LGU* I, 47. nrs.

SENLATVIJAS KRISTĪŠANA

Dāņu misionāri Kursā

Pēc "Indriķa hronikas", "Vecākās atskaņu hronikas" (322. rinda) un Romas pāvestu kancelejas ziņām Senlatvijas iedzīvotāji pirms vācu invāzijas bijuši pagāni, kas vēl Inocenta III laikā (1199. g.) pielūguši "neprātīgus dzīvniekus, lapotus kokus, dzidrus ūdeņus, zaļu zāli un nešķīstus garus".[1] Bet Brēmenes domkungs Ādams († 1085) savā ap 1076. g. sarakstītajā "Hamburgas–Brēmenes arhibīskapu vēsturē" zina vēstīt, ka viņa laikā Kursā esot viena baznīca, ko ar dāņu karaļa Sveina II († 1076) gādību uzcēlis kāds tirgotājs.[2] Diemžēl nav noskaidrojams, kur tā uzcelta; bet, tā kā baznīcu cēlis dāņu tirgotājs, var pieņemt, ka tā bijusi koka[3] un izmantota ne vien dievkalpojumu noturēšanai, bet arī par preču noliktavu. Tātad arī dāņu austrumu ekspansijas laikā vispirms svešajā zemē ieradās tirgotāji, kam sekoja priesteris. Nav zināms, kas priesteris bijis, nedz viņa darbs Kursā. Ja Brēmenes Ādama stāsts ir vēsturiski pareizs, tad nākamajos simt gados par dāņu misionāriem Kursā ziņu nav līdz apmēram 1161. g., kad – atkal pēc kādas nedrošas hronikas ziņām[4] – kāds neesošs dāņu karalis Abels uzbrucis kuršu Palangas pilij, tur kuršus sakāvis un nodibinājis Kursas bīskapiju, ieceldams par priesteri Lundas domkungu Ernemordu, ko 1169. g. Romas kūrija apstiprinājusi par pirmo Kursas bīskapu. Ernemorda episkopāta laiks aptvēris 15 gadu (1161–1176); viņam sekojis bīskaps Hermanis, kura episkopāta laiks bijis no 1176. līdz 1185. gadam.[5] Tālāk hronikā teikts, ka 1183. g. bīskaps Hermanis aicinājis uz Kursu *fratres sacrae militiae*, tātad zobenbrāļus. Protams, tā ir aplama ziņa, jo Zobenbrāļu ordeni dibināja tikai 1202. g., un "Indriķa hronikā" nekur nav teikts, ka pirms 1227. g. zobenbrāļi būtu cīnījušies Kursā, un par 1215. g. Indriķis liecina, ka tad "vēl nebija pienācis laiks, kad Dievs gribēja apžēloties par šo tautu" (XVIII, 5). Pēc Indriķa ziņām bīskapa Alberta brālis Hermanis gan ticis iecelts par Tērbatas bīskapu 1219. g., bet turēts vairākus gadus gūstā Dānijā un tikai pēc savas bīskapijas apsolīšanas Dānijas karalim atbrīvots 1224. g. un ieradies Livonijā (XXIII, 11 un XXVIII, 1). Tā kā E. Andersona pētītajā hronikā minēts dāņu karalis Abels, kas valdījis 1250.–1252. g., tad nepārprotami redzams,

ka šī hronika satur hronoloģiski nepareizus datus. Var pieņemt, nevis pierādīt, ka E. Andersona pētītās hronikas autors daudzus notikumus Igaunijā pierakstījis dāņu vēsturei Kursā; tāpat viņš bijis gaužām nevērīgs pret notikumu secību un personu un faktu pārbaudīšanu, bet rakstījis hroniku "no galvas", tāpēc tā noraidāma kā autentisks vēstures avots. (Par dāņu misionāriem Kursā sk. arī nodaļā "Kursas bīskapijas dibināšana".) Vienādi vai otrādi – 1230. g., kad pāvesta vicelegāts Livonijā Balduins no Alnas slēdza līgumu ar Austrumkursas (Bandavas, Vanemanes un Ventavas) kuršiem, tie viņam bija *pagani de Curonia*, t.i., kuršu pagāni.[6] Tāpat šo novadu kurši 1230. g. bija solījušies kristīties katoļticībā Rīgas domkapitula, Zobenbrāļu ordeņa un Rīgas rātes pārstāvjiem tikai pēc zobenbrāļu uzvaras pār viņiem 1229. gadā.[7]

Turpretī Balduina 1230. g. slēgtajā līgumā ar Rietumkursas karali Lamekinu iesprausts noteikums, ka viņa karaļvalsts kuršus nepakļaus ne Dānijas, ne Zviedrijas karaļvalstīm – viņi paturēs mūžīgu brīvību, kamēr neatkritīs no katoļticības.[8] Šī līguma vieta tomēr norāda, ka gan dāņi, gan zviedri apdraudējuši kuršu brīvību. Vai tā ir reminiscence no kāda agrāka dāņu un zviedru uzbrukšanas mēģinājuma vai norādījums uz Lundas arhibīskapa Andreja (kas bija arī pāvesta legāts Dānijā) ierašanos Livonijā 1206. g. (X, 13 un 14) un 1219. g. (XXIII, 2) un Igaunijas atdošanu Dānijai 1220. g. (XXIII, 10; XXIV, 2; XXV, 1) – tas ir atstājams katra vēsturnieka interpretācijai. Nenoliedzams gan ir fakts, ka Lamekina valstī kurši bijuši labi informēti par dāņu un zviedru nolūkiem Austrumbaltijā (tuvāk sk. tālāk). Par zviedru iebrukumu Kursā 1197. g. liecina arī "Indriķa hronika" (I, 13), tāpat par zviedru intervenciju Igaunijā 1220. g. (XXIV, 3 un 6).

Daudz sekmīgāka nekā Kursā bija dāņu laušanās uz Igauniju. Turpinot savu uzvaras gājienu Baltijas jūras dienvidaustrumu piekrastē, dāņi jau 1206. g., karaļa Valdemāra II vadīti, iebruka Sāmsalā, bet tika sakauti (X, 13). Karalim līdzi bija devies viņa draugs Lundas arhibīskaps Andrejs, kas no Sāmsalas devās tālāk uz Rīgu, kur bīskapa Alberta prombūtnes laikā 1206./1207. g. vadīja Lībjzemes garīgo dzīvi (X, 13 un 14). 1219. g. dāņi vēlreiz devās krustakarā, šoreiz pret Igaunijas ziemeļiem, un atkal karalim Valdemāram II līdzi brauca Lundas arhibīskaps Andrejs. Dāņiem šoreiz izdevās nostiprināties Rēvelē un uzcelt tur savu pili (XXIII, 2), kā arī 1220. g. kristīt rēveliešus (XXIII, 9; XXIV, 2). Pēc nostiprināšanās Rēveles novadā dāņi meta acis uz Viriju (XXIV, 1, 2), Jervu un Hariju (XXIX, 6), tātad mēģināja iegūt savā varā visu Ziemeļ- un Rietumigauniju. Bet 1220. g. viņiem radās sāncensis – zviedri, kas izcēla desantu Ridalā, bet tika sakauti (XXIV, 3). 1225. g. pāvesta legāts Vilhelms no Modenas piespieda dāņus izvākties no Virijas, Jervas un Harijas (XXIV, 6); vienīgi Rēveles novads palika viņu rokās; bet Rēveles dāņu pilī uzturējās arī kāda zviedru karavīru grupa (XXIX, 7). Pēc ilgām ķildām starp dāņiem un vācbrāļiem 1238. g. 7. jūnijā dāņu pilsētā Stenbijā *(Stenby)* Valdemārs II sava galma un Vilhelma

no Modenas klātbūtnē noslēdza līgumu ar Vācu ordeņa mestru Hermani no Zalcas,[9] pēc kura Vācu ordenis atsacījās no Rēveles pils un novada, tāpat no Harijas un Virijas novada, par ko Dānijas karalis atdeva ordenim Jervas novadu un apsolījās būt labvēlīgs un palīdzīgs *(favorabilis erit et benignus)* ordenim pagānu pakļaušanā. Līdz ar to Tērbatas, Harijas un Virijas novads Ziemeļigaunijā nonāca Lundas arhibīskapa reliģiskā pakļautībā. Latvijas vēsturei svarīgs ir Stenbijas līguma noteikums par Dānijas karaļa labvēlību ordenim, jo uz šī noteikuma pamata Livonijas mestrs iesauca dāņu Rēveles vasaļus savās karagaitās kuršu un zemgaļu pakļaušanai. Vai dāņu un zviedru intervencija Igaunijā atspoguļojas arī Balduina 1230. g. līgumā ar kuršu karali Lamekinu, nav noskaidrojams.

Pareizticība Senlatvijā

Ja par Rietumlatviju (Kursu) varēja jautāt, vai tajā bija sākusies pievēršana katoļticībai no rietumiem, tad par Austrumlatviju (Tālavu, Jersiku, Koknesi) dažkārt ir izteikti atzinumi (A. Švābe, Ē. Mugurēvičs, E. Andersons), ka daļa tās iedzīvotāju bijusi kristīta pareizticībā pirms vācu invāzijas sākuma. Arheologs Ē. Mugurēvičs šo jautājumu mēģinājis atrisināt, balstoties uz krustveida piekariņu atradumiem, apbedījuma virzienu un roku novietojumu senlatviešu kapos, un nācis pie atziņas, ka atrastie krustiņi un apbedījumi ar galvu rietumu virzienā ir liecība par pareizticības eksistēšanu Austrumlatvijā.[10] Bet arheoloģiskajos izrakumos arī noskaidrots, ka krustiņveida piekariņi atrasti gandrīz vienīgi sieviešu un bērnu kapos[11] (Doles salas kapulaukos no 36 krustiņiem tikai divos gadījumos tie iegūti vīriešu kapos[12]), kas vedina domāt, ka tie bijuši rotaslietas, nevis kristīgās ticības simbols. Tāpat arheologi atzinuši, ka "Doles salas kapulaukos .. krustiņi ir tikai viena no daudzajām piedevām", kurus "valkāja kreļļu un važiņu rotās kopā ar tipiskiem pagānu amuletiem".[13] Tāpēc būs jāatzīst, ka važiņas sieviešu kapos ar dažādiem piekariņiem – kuru vidū arī krustiņi – ir vairāk turības un modes lieta nekā liecība par piederību pareizticībai.

Apbedījumu virzienu un roku novietojumu vissīkāk pētījis arheologs Arnis Radiņš, nākot pie atzinuma, ka "Jersikas un Kokneses kapulauki (tātad vietas, kur pēc "Indriķa hronikas" ziņām bijušas pareizticīgo baznīcas) neatšķiras no citos pieminekļos zināmās orientācijas" – minētajos kapulaukos konstatēti 18 dažādi roku novietojumi, nevienam nedominējot.[14]

Ja mirušo apbedīšanu rietumu–austrumu virzienā un roku krustošanu pāri viduklim uzskatītu par kristīgās ticības ietekmi, tad vēsturniekam jājautā: kas senajiem latviešiem to visu mācīja? To varēja darīt tikai pareizticīgo priesteri, un, ja bija priesteri, tad bija jābūt arī pareizticīgo baznīcām, bet ārpus Jersikas senpilsētas un Kokneses tādas nav zināmas. Un, ja

krustiņu esamība sieviešu kaklarotās līdz ar citiem amuletiem būtu uzlūkojama par sievietes piederību pie pareizticības, tad jau arī ārzemju naudiņu piekāršana pie važiņas liecinātu par valkātājas piederību pie tirgotāju kārtas.

Salīdzinot Ē. Mugurēviča sastādīto krustiņu atradumu vietu karti[15] ar T. Bergas doto naudas svariņu atradumu vietu karti[16] un V. Urtāna un V. Zobiņas sastādīto atrasto atsvariņu karti[17] ar T. Bergas sastādīto atrasto sveš-zemju monētu karti,[18] tajās saskatāma liela līdzība, tāpēc vēsturniekam būs jāatzīst, ka kartes gan rāda tirdzniecības ceļus Senlatvijā,[19] bet maz ko liecina par pareizticības ieviešanu Latvijas teritorijā no 11. līdz 12. gs.: krustiņi atrasti turpat, kur naudas svariņi, atsvariņi, sudraba stienīši un ārzemju monētas. Zīmīgākās identiskās vietas: Aizkraukle, Asote, Daugmale, Doles sala, Ikšķile, Jersika, Koknese, Mārtiņsala, Rīgas vecpilsēta, Sēlpils (visas pie Daugavas), Mežotne un Tērvete (Lielupes baseinā), Krimulda, Rauna, Trikāta (Gaujas baseinā), Ludza (Austrumlatvijā), Alsunga, Matkule un Talsi (Kursā). No tā būtu jāsecina, ka pareizticīgo krustiņus ieveda tirgotāji, nevis kristīgās ticības izplatītāji, un, tā kā krustiņi bija jaunums rotaslietu pasaulē un acīmredzot sieviešu iecienīti kā važiņu piekariņi, tad tos sāka atdarināt pašmāju sudrabkaļi – ne jau kā pareizticības simbolu, bet kā iekārotu rotaslietu papildinājumu.

Rakstītos avotos nav tiešu liecību, ka Austrumlatvijas iezemieši būtu pievērsti pareizticībai; vienīgi "Indriķa hronika" liecina, ka Jersikas Visvaldis (XIII, 4) un Tālavas Tālivalža dēli bijuši pareizticīgi līdz ar Tālavas latgaļiem (XVIII, 3). Stāstot par 1208. g. (XI, 7), hronists dod pirmās ziņas par Tālavas latgaļiem: imerieši, metot lozes, gribēja uzzināt savu dievu prātu, "vai viņiem kopā ar citiem – Tālavas latgaļiem – pakļauties Pleskavas krievu vai latīņu kristībai, jo krievi viņu [t.i., vācu] laikā bija ieradušies un kristījuši savus Tālavas latgaļus" (XI, 7). Tātad hronists skaidri pasaka, kad Tālavas latgaļi pievērsti pareizticībai, – viņu, t.i., vācu laikā, un vācu ekspansija sākās ap 1184. gadu. Arī A. Švābe secinājis, ka pleskaviešu meslu kundzība Tālavā nevarēja sākties ātrāk par šo laiku.[20] Kokneses karaļa Viesceķa pareizticība iespējama sakarā ar viņa aiziešanu trimdā uz Pleskavu (XI, 9). Lai pierādītu, ka austrumlatvieši kristīti pareizticībā, vēsturnieki ņem palīgā valodas liecības, no kurām redzams, ka daudzi kristīgās baznīcas vārdi pārņemti no krievu valodas. Sevišķi aktīvi šos vārdus pētījis Ernests Blese,[21] un parastākie no tiem būtu:

baznīca	<	божница
gavēt	<	говет
grāmata	<	грамота
grēks	<	грех
kristīt	<	крестить
krusts	<	крест
kūma	<	кума
Lielā Piektdiena	<	Великая Пятница

Lieldienas	<	Велик День
nedēļa	<	неделя
svece	<	свеча
svētki	<	святки
svēts	<	свят
zvans	<	звон

E. Blese par Tālavas latgaļu kristīšanu un pārņemtiem krievu vārdiem saka: "Bet, nokļuvuši – kaut arī tikai nominālā – atkarībā no krieviem, latvieši bija spiesti atkal tūliņ sajust krievu kultūras un sadzīves ietekmi un tai pakļauties: cīņa pret zemāko krievu slāņu valodu un kultūras ietekmi šai brīdī pārvērtās par cīņu pret krievu kungu politikas centieniem un jau šo krievu kungu valodas ietekmi. Šī krievu politiskās varas un arī krievu valodas ietekme uz latviešiem visspēcīgākā laikam gan bijusi pašās X gs. beigās un XI gs. pirmajā pusē, kad krievi, pieņēmuši kristīgu ticību, savā jaunpiegriezto dedzībā, ar visu savu enerģiju centās izplatīt jaunpieņemto ticību savās kaimiņu zemēs, to starpā arī latviešu novados. Šai laikā latvieši aizguvuši no krieviem gandrīz visu kristīgās ticības terminoloģiju."[22]

Nenoliedzot filologu apgalvojuma pareizību, ka šie vārdi ienākuši latviešu valodā no krievu valodas, vēsturniekam jājautā: kad un no kurienes tie ieviesti, kur latvieši tos varēja dzirdēt?

A. Švābe, Ē. Mugurēvičs un E. Andersons apgalvo,[23] "ka Austrumlatvijā ne vien valdnieki, bet arī daļa iedzīvotāju jau 11.–12. gs. bija pieņēmuši pareizticību no krieviem".

Kas tad pareizticību Senlatvijā varēja izplatīt?

Tiesa, kristīgo ticību izplatīja misionāri un mūki, bet tie bija vai nu aicināti, vai sūtīti to darīt. Vispār mūki Bizantijas baznīcā bija pilnīgi pakļauti bīskapam un savu klosteri drīkstēja atstāt tikai nepieciešamības gadījumā ar bīskapa atļauju. Gluži līdzīgs bija stāvoklis Rietumeiropā, kur bija vajadzīga klostera abata atļauja. Tāpēc arī 1200. g. pāvests Inocents III aicināja cisterciešu abatus un mūkus neatteikties iet par spredikotājiem uz Livoniju, ja bīskaps Alberts aicinātu viņus to darīt;[24] to pašu 1220. g. atkārtoja pāvests Honorijs III.[25] Klejotāju mūki (mendikanti) Rietumos parādījās, tikai sākot ar 13. gs. (dominikāņi – 1216. g., franciskāņi – 1223. g.), tātad pēc vācu misijas sākuma Latvijā, un Bizantijas baznīca tādus vispār nepazina.

Nav nekāda pamata pieņemt – vismaz par to avotos nav ziņu –, ka Jersikas un Tālavas valdnieki būtu aicinājuši misionārus uz savām zemēm, jo, kad viņu pareizticība "Indriķa hronikā" pieminēta, tie nekad nav rādīti kā dedzīgi kristieši.

Kas tad misionārus varēja sūtīt uz Austrumlatviju? – Pleskavas un Novgorodas krievi uz Tālavu un Polockas kņazs uz Jersiku un Koknesi.

Par Tālavas latgaļu kristīšanu pareizticībā jau noskaidrots, ka tā sākās tikai 12. gs. 80. gados; un vai tiešām pārdesmit gadu laikā – līdz viņu kristīšanai katoļticībā 13. gs. sākumā – pagāni tālavieši bija kļuvuši pareizticīgi? Kaut vai no "Indriķa hronikas" zināms, cik grūti nācās Senlatvijas iedzīvotājus pievērst katoļticībai. Kāpēc lai senie latgaļi un lībji būtu bijuši labvēlīgāki pret pareizticību, jo kā katoļticīgie vāci, tā pareizticīgie krievi savu ticību latviešiem uzspieda pēc militāras sakāves? Pat ja Tālivalža dēli līdz ar dažiem citiem tālaviešu dižciltīgajiem būtu pieņēmuši pareizticību, tad nav nekādu rakstītu vai arheoloģisku liecību, ka arī Tālavas iedzīvotāji būtu bijuši pareizticīgi. Pārdesmit gadu ir pārāk īss laiks ticības maiņai. Bez tam nedrīkst aizmirst, ka starp Novgorodu un Pleskavu un Tālavu dzīvoja pagānu "čudi" jeb igauņi, kas bija jākristī vispirms.

Par Piedaugavas lībjiem Polockas kņazs 1212. g. teicis: "Krievu kņazi raduši, pieveicot kādu pagāntautu, nepakļaut to kristīgai ticībai, bet piespiest maksāt meslus un naudu." Ja tic Indriķa apgalvojumam, ka Jersikas Visvaldis uzskatījis Jersikas pilsētu par savu tēva mantojumu, kāpēc lai apšaubītu hronista stāstu par lībju pagānismu un pienākumu maksāt meslus Polockai?

Par Jersiku zināms un par Koknesi var pieņemt, ka tur bijušas pareizticīgo baznīcas; tātad tur mita pareizticīgie: krievu tirgotāji un, jādomā, arī daļa šajās pilsētās dzīvojošo iezemiešu (Jersikas pilsētā bija vairāk nekā viena baznīca). Bet vai pareizticīgi bija arī ārpus šīm pilsētām dzīvojošie latvieši? Vēsturnieki uz šo jautājumu nevar atbildēt, jo par to nav nekādu rakstītu liecību, un arheologu atrastie pareizticīgo krustiņi gan rāda tirdzniecības ceļus Latvijā un Senlatvijas sievietes turību un greznošanās kāri, bet vēsturniekam maz ko teic par seno latviešu pieķeršanos pareizticībai. Tāpēc jāatgriežas pie valodnieku sameklētiem kristīgās ticības vārdiem, kas patapināti no krievu valodas.

Ja arī pieņemtu, ka vārdi "baznīca", "kristīt", "krusts" un "zvans" būtu latviešu valodā ieviesušies no Jersikas pilsētas pirms tās nopostīšanas 1209. g., tad neatbildēts paliek jautājums par gavēšanu, grēku, kūmu, Lielo Piektdienu, Lieldienām, nedēļu un svētkiem. Vai tiešām senie latgaļi bija tik dziļi pakļāvušies pareizticībai, ka pazina laika iedalījumu nedēļās, zināja, kas kristīgo uztverē ir grēks, cītīgi gavēja, gāja rada bērnam par kūmu un svinēja Lieldienas un Lielo Piektdienu? To līdz šim neviens nav nedz apgalvojis, nedz varējis pierādīt, tādēļ vēsturniekam jāmeklē cits izskaidrojums šo vārdu ieviešanai latviešu valodā.

Iepriekš noskaidrots, ka vācu agrīnās ekspansijas mērķis Latvijā bija iekarot Daugavas un Gaujas tirdzniecības ceļus. Hronists Indriķis liecina, ka jau 1206. g. rīdzinieki ar Polockas kņazu mēģinājuši noslēgt draudzības līgumu, kas pavērtu vācu un krievu tirgotājiem brīvu ceļu pa Daugavu; tas rīdziniekiem izdevās 1210. g., kad pirmoreiz tika noslēgts mūžīgs miers starp kņazu un rīdziniekiem. 1212. g. vēlreiz vienojās, "ka tirgotājiem ceļš pa Daugavu vienmēr būtu brīvs"; līgumu atjaunoja 1222. gadā.

Būtu aplam iedomāties, ka Polockas kņazs līgumu ar vāciem slēdza tikai tāpēc, lai garantētu katoļu tirgotājiem brīvu ceļu pa Daugavu uz Polocku: krievi tāpat bija ieinteresēti brīvā tirdzniecības ceļā uz vācu apmetnēm – un pēc Kokneses, Jersikas un Daugmales nopostīšanas par tādu vācu centru bija kļuvusi Rīga. Par to visskaidrākā un drošākā liecība atrodama vācu hanziešu un Smoļenskas 1229. g. tirdzniecības līgumā: ikvienā tā paragrāfā uzsvērts, ka krievu tirgotājiem ir tādas pašas tiesības Rīgā un Gotlandē kā vāciem Smoļenskā, Vitebskā un Polockā.[26] Vēl 1250. g. Rīgas bīskaps apliecināja, ka apstiprina Alberta laikā noslēgto līgumu par sauszemes un Daugavas ceļa brīvību "gan uz augšu, gan uz leju" kā Rīgas namniekiem, tā ārzemju un iekšzemes tirgotājiem *(mercatoribus advenis et indigenis)*.[27] Ka krievu tirgotāji patiešām atrodami Rīgā, skaidri pasacīts jau 1209. g. Jersikas karaļa Visvalža padošanās aktā, ko starp citiem Rīgas Pēterbaznīcas laukumā noskatījās "tirgotāji, vāci, krievi un lībji".[28] Vienalga, vai šie krievi nāca no Pleskavas, Novgorodas vai Polockas, viņi bija pareizticīgi un viņu bija diezgan daudz – atsevišķus krievus taču nebūtu vērts pieminēt. Turklāt var pieņemt, ka viņi dzīvoja Rīgā, jo minēti kopā ar vāciem un lībjiem, kas bija Rīgas pastāvīgie iedzīvotāji. Bet krievu tirgotāju skaits Rīgā auga, sevišķi pēc 1210. g. mierlīguma. Viņiem līdzi nāca pareizticīgie svētnieki jeb popi – acīmredzot lielākā skaitā –, kas sāka iejaukties vācu priesteru katolizēšanas darbā. Tāpēc bīskaps Alberts par viņiem bija žēlojies Romā kūrijai, un 1222. g. pāvests Honorijs III uzdeva Livonijas tiesnešiem gādāt, lai pareizticīgie krievi, kas apmetas Livonijā uz dzīvi *(Ruteni quidam veniunt inhabitare Livoniam)*, nenolādētu katoļticību, ievērotu noteiktos gavēņus un svētkus un nešķirtu katoļticībā kristīto iezemiešu laulības.[29]

Ja krievu tirgotāji pastāvīgi dzīvojuši Rīgā un uz turieni devušies arī no Krievzemes, tad tas liecina, ka 1229., 1250., 1268. un 1284. g. līgumi par krievu tirgotāju brīvu ceļu uz Rīgu tikuši respektēti un, kā to rāda pāvesta Honorija III 1222. g. raksts, viņiem līdzi devušies arī pareizticīgo priesteri (laikam ne vien kā dvēseļu gani, bet arī kā rakstveži).

Vācu (latīņu) baznīca Smoļenskā minēta jau 1229. g. līgumā;[30] tā atkārtoti minēta "Rīgas parādnieku grāmatā" 1289. gadā,[31] tāpēc jāpieņem, ka 13. gs. arī krievu tirgotājiem Rīgā bija sava baznīca, jo kur tad popi būtu varējuši noturēt savus dievkalpojumus krievu kupčiem ja ne baznīcā? Kad krievu baznīca Rīgā celta, nav zināms, bet "Rīgas ienākumu grāmatā" tā minēta ap 1345. gadu.[32] Tā bija Sv. Nikolaja Brīnumdarītāja baznīca,[33] kas 1453. g. minēta arī "Rīgas mantojumu grāmatā"[34] un 1452.–1454. g. "Rīgas kases izdevumu grāmatā".[35] Tā atradās "Krievu ciemā" pie Krievu (tag. Aldaru) ielas;[36] turpat netālu atradās krievu baznīcas nams,[37] kurā laikam dzīvoja priesteris.

Par 14., 15. gs. un 16. gs. pirmās puses Rīgas krieviem ziņas sniedz "Rīgas mantojumu grāmatas" (I un II) un "Rīgas ienākumu grāmatas" (I–III); no tām redzams, ka viduslaiku Rīgas krievu kolonija, līdzīgi kā vācu

tirgotāji Polockā, Smoļenskā un Novgorodā, dzīvoja krievu sētā, ko vēstures avoti dēvē par "Krievu ciemu" *(Russche dorp)*.[38] Tas atradās četrstūrī starp Jēkaba ielu, Lielo Trokšņu ielu, Krievu (tag. Aldaru) ielu un Smilšu ielu.

Krieviem piederēja mājas Rīgā arī ārpus Krievu ciema: Alkšņu purvā (*Ellerbruk*, tag. vecpilsētā), Bagāto (tag. L. Grēcinieku) ielā, Tirgoņu ielā, Mārstaļu ielā, aiz Pēterbaznīcas, pils priekšā, pie Bebru (Audēju) vārtiem, ārpus Smilšu vārtiem, dārzi ārpus Kaļķu vārtiem, Smilšu vārtiem un Jēkaba vārtiem.[39]

Krievi viduslaiku Rīgā pa lielākai daļai bija sīktirgotāji ("krāmu bodnieki", *kremer sin besytlyke borger unde bruke anders nen ammet*).[40] Ir zināms, ka 1502. g. šie "krāmu bodnieki" vairākkārt lūdza rātei piešķirt viņiem savu šrāgu. Šiem sīktirgotājiem bija mācekļi, kuri no ragavām pārdeva preces, ar viņiem konkurēja iezemieši un iebraukušie krievi.

Krievu sīktirgotāju lūgumi rātei atklāj, ko viņi pārdeva rīdziniekiem: vadmalu, labības mērus, jostas, dzelzi, siksnas, ādas, pastalas, adatas, somas, nažus, naudasmakus, arkla lemešus, tēvreizes, t.i., pātaru jeb rožu krelles, ādas cimdus, zamšādu un dzelzs atslēgas.[41]

Garā liecību rinda, sākot ar 1206. g., ikvienu pētnieku pārliecinās, ka viduslaiku Rīgā atradās liela krievu kolonija, kuras locekļi nodarbojās ar tirdzniecību un amatniecību un bija pilsētas namnieki. Nav noskaidrojams, cik krievu dzīvoja Rīgā, cik no viņiem Krievu ciemā, bet viņu reliģiskās vajadzības apkopa pareizticīgo priesteri Sv. Nikolaja baznīcā; pie tās atradās arī krievu kapsēta un patversmes.

Vēsturniekam ir jājautā, kas ir kristīgās ticības (vienalga, kādas konfesijas) dziļākā manifestācija un kādas personas apzināšanās par kristieti. Ne jau krustiņu valkāšana kopā ar citiem amuletiem vai mirušā roku sakrustošana un guldīšana kapā ar galvu rietumu virzienā, bet – kristīšana, piederība pie kādas draudzes un priesteru vadīto dievkalpojumu apmeklēšana. Protams, kristiešu dievkalpojumu var noturēt jebkurā vietā, tomēr par tradicionālo dievkalpojumu vietu bija izveidojusies baznīca. To jau skaidri saprata vācu misionāri Senlatvijā: viņi tūliņ pēc kāda novada formālas pievēršanas katoļticībai tur cēla baznīcu un iecēla baznīckungu (I, 3; II, 7; X, 14, 15; XI, 2, 7; XIII, 3). Tieši šāda komūna, kas praktizēja savu ticību, bija Rīgas krievu sēta jeb Krievu ciems: tur bija krievu baznīca (pareizticīgo priesteri apliecināti jau 1222. g.), zvans, krusti un grāmatas, tur kristīja un gāja kūmās, tur gavēja un svinēja baznīcas svētkus, t.i., Lieldienas un Lielo Piektdienu, tur dedzināja sveces, tur priesteris pateica, kas kristiešiem ir svēts, kas ir grēks un kā kristieši turpmāk apbedījami; Krievu nama tirgotāji pārdeva savas preces "botēs" Rīgas tirgus laukumā. Jāteic, ka viņu preces bija ne tik daudz domātas vācu patriciātam kā Rīgas iedzīvotāju vienkāršākai šķirai – iezemiešiem; pēc domprāvesta Nāgela ziņām 1454. g. trešdaļa Rīgas iedzīvotāju bija "latvieši un nevāci".[42] Vāci krievu sīktirgotājus, jebšu namniekus, neuzskatīja par sev līdzīgiem, jo krieviem nebija tiesību pieņemt

savās mājās vācu jaunekļus: "Tāpat ir nolemts, ka cietumnieki, nevāci un krievu sīktirgotāji, un vispār nekādi nevācu amatnieki nedrīkst pieņemt vācu jaunekļus par piedzīvotājiem vai vispār turēt savās mājās ar uzturu."[43] Rīgai tomēr nav noteikumu, kas liegtu latviešiem tikties ar krieviem, un tieši caur šādu saskari latvieši ne vien pārņēma savā valodā daudzus kristīgās ticības vārdus, bet vienlaikus arī – un to vēsturnieki allaž ignorē – terminus, saistītus ar tirdzniecību: puds < пуд; pods < пуд, под; birkavs < берков; bezmēns < безмен; kupcis < купец; pastalas < постола; soma < сума; tirgus < торг; cena < цена; zābaks < сапог; bļoda < блюдо; katls < котел; kažoks < кожук. Visus šos vārdus latvieši varēja dzirdēt viduslaiku Rīgā kā no krievu iedzīvotājiem, tā iebraukušiem tirgotājiem; no turienes tie tālāk ieviesās latviešu valodā.

Varētu vēl jautāt: kad kristīgās ticības vārdi caur pareizticību ieviesušies latviešu valodā? "Rīgas ienākumu grāmatā" ap 1373. g. izdarīts šāds ieraksts: *"Hinke Swetedene conduxit inferiorem partem turris Marscalci"*.[44] Ja vārda "svētdiena" darināšanā varētu saskatīt krievu valodas un pareizticības ietekmi, tad būtu jāpieņem, ka Rīgas latviešiem jau 14. gs. otrajā pusē pareizticīgo svētki vairs nebija sveši. Protams, vārdu etimoloģijas noskaidrošana ir filologu uzdevums.

Tādēļ, pēc manām domām, tie krievu vārdi, kas attiecas uz kristīgo ticību, tirdzniecību un nodevām (pagasts), ieviesti latviešu valodā no vācu viduslaiku Rīgas, nevis aizgūti pirmsvācu laikos. Kā tie izplatījušies pa visu zemi, ir valodnieku pētīšanas lauks. Vēsturnieku rīcībā nav rakstītu liecību, kas pierādītu pareizticības izplatību Austrumlatvijā pirms katoļticības. Arheologi to varētu pierādīt, atklājot vai nu pareizticīgo baznīcu paliekas, vai apmetnes, vai vismaz kapulaukus ar nenoliedzamām pareizticības pazīmēm. Tā nu par vienīgo ticamo pareizticības ieviešanas centru Latvijā paliek viduslaiku Rīga. (Tuvāk par Austrumlatvijas kristīšanu sk. nodaļā "Austrumlatvijas kristīšana Alberta episkopāta laikā".)

Pirmie vācu misionāri Lībjzemē

Pēc dāņu, zviedru un krievu neveiksmēm Senlatvijas kristīšanā 12. gs. beigās šo lomu uzņēmās lejasvāci (sakši, vestfāļi), jeb, kā hronists Indriķis saka: "vācu tirgotāji, saistīti draudzībā ar lībjiem, mēdza bieži, kuģodami pa Daugavas upi, nonākt Lībjzemē" (I, 2). Tātad tie bija vācu tirgotāji, nevis mūki vai priesteri, kas vispirms brauca uz Lībjzemi, lai tirgotos. Vēl 1577. g. hronists Rusovs rakstīja, ka "Brēmenes tirgotāji pirmie savos kuģos atbrauca Livonijā – un tieši tajā apgabalā, kur dzīvoja lībji".[45] "Vecākā atskaņu hronika" vēstī, ka viņiem ceļu Baltijas jūrā rādījis locis: *sie gewunnen einen man, dem vremde lant wâren kunt* (134.–135. rinda); un jādomā, ka šie vāci uz Daugavu brauca no Gotlandes, kā to liecina vēlākās ziņas.

Kad vāci sāka braukt pa Daugavu uz Lībjzemi? Īsto gadu neviens nevar pateikt,[46] bet, ja "Indriķa hronikas" latīņu teksta izdevēja L. Arbuzova, jun., pieņemtais 1184. gads, kad Meinards pirmo reizi ieradās Lībjzemē, ir pareizs, tad vācu tirgotāju braucieni uz Senlatviju sākušies 12. gs. pēdējā ceturksnī. Tas arī labi saskan ar Lībekas uzplaukšanu un monopoltiesību iegūšanu Gotlandē, jo tie bija lībekieši (nevis brēmenieši), kas nodibināja pirmās ciešās saites ar Senlatviju.

Jāpieņem, ka jau 1184. g. mūks Meinards uzcēlis baznīcu Ikšķilē – droši vien ar vācu tirgotāju finansiālu atbalstu – un kristījis katoļticībā dažus lībjus (I, 4). Kādiem līdzekļiem Meinards panācis lībju kristīšanos, hronists nemin, bet svarīgs ir fakts, ka viņš sava kristīšanas darba veikšanai ir cēlis baznīcu. Var tikai pieņemt, ka tā bijusi koka un kalpojusi arī par tirgotāju preču noliktavu.

1185. g. no Gotlandes atvestie dzirkaļi jeb akmeņkaļi sākuši celt mūra baznīcas Ikšķilē un Salā (tag. Mārtiņsalā), un Meinardam izdevies kristīt dažus lībjus (I, 7). Hronikā nav minēts, kā priesterim izdevies pārliecināt šos sešus saliešus kristīties, bet Indriķis atklāti pasaka, ka pārējie salieši ne vien noraidījuši kristīšanos, bet bijuši arī naidīgi pret Meinardu, pat aplaupījuši viņu un piekāvuši viņa saimes ļaudis (kalpotājus? domkapitula locekļus?); tad kristītie nomazgājuši kristīšanas sakramentu Daugavas ūdenī

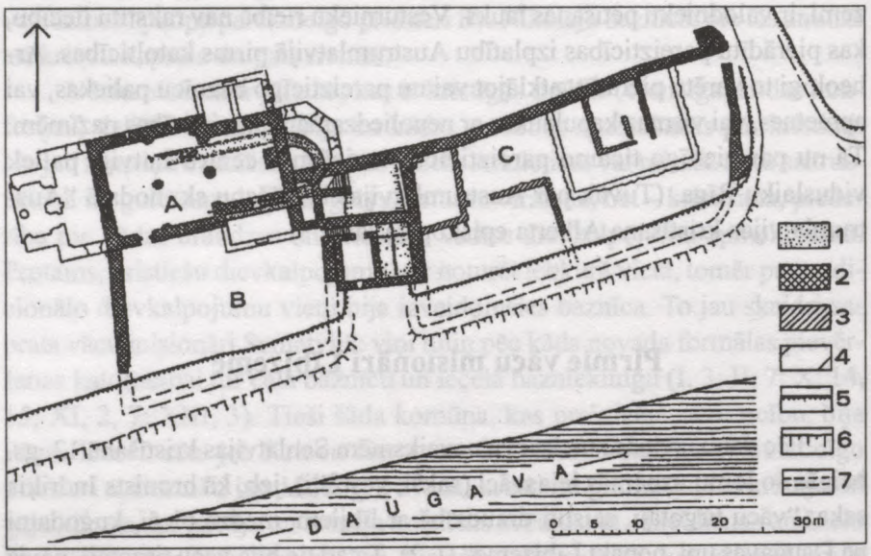

66. Izrakumos atklātās Ikšķiles baznīcas un pils plāns:
A – baznīca, B – klostera sēta un kapsēta, C – pils lībju daļa; 1 – baznīcas pirmā celtne: romānikas vienailes baznīca ar pusapļa apsīdu, 2 – 12. gs. beigās celtā romānikas divaiļu baznīca ar vēlāk piebūvēto pili, 3 – vēlāk celtās dzīvojamās mājas, 4 – baznīcas paplašinājums 19. gs., 5 – krastmala 1960. g., 6 – varbūtējā krastmala 12. gs., 7 – celtņu pazudusī daļa

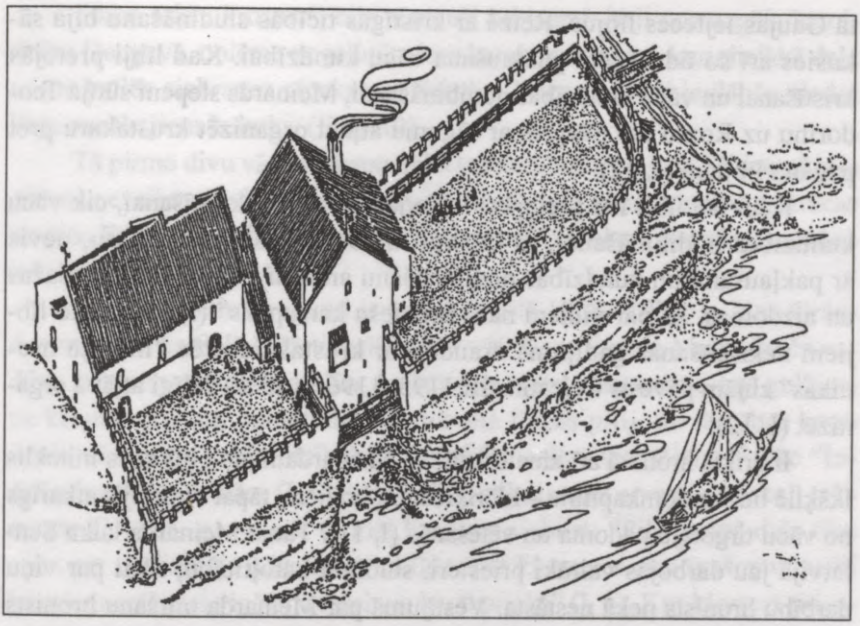

67. 13. gs. Ikšķiles baznīcas un pils rekonstrukcija arhitekta G. Jansona skatījumā

un grasījušies pašu Meinardu padzīt no Salas (I, 9). Hronists arī pavēstī, ka 1186. g. Meinards iesvētīts par bīskapu (I, 8), kas saskan ar pāvesta Klementa III 1188. g. 1. oktobra rakstu Brēmenes arhibīskapam, ka iecēlis Meinardu par bīskapu Ikšķilē, kas atrodoties Krievzemē, un pakļāvis viņa bīskapiju Brēmenes arhibīskapam.[47] Te piezīmējams, ka Brēmenes arhibīskaps jau pirms 1188. g. bija vērsies pie pāvesta ar lūgumu pakļaut viņam Lībekas, Šverīnes, Raceburgas un Ikšķiles bīskapus.[48] Abi dokumenti atklāj divus faktus par vācu agro misionāru darbību Senlatvijā. Vispirms minams pāvesta paziņojums, ka Ikšķile atrodas Krievzemē *(in Ruthenia)*; tātad tāds bija arī vācu agro Senlatvijas braucēju uzskats, kas to bija tālāk ziņojuši pāvestam. Tas saskan ar "Indriķa hronikas" ziņu, ka Meinards, pirms sācis sludināt katoļticību ikšķiliešiem, lūdzis Polockas kņazam atļauju to darīt (I, 3). Piezīmējams, ka vēl 1224. g. Romas kūrijas uztverē Livonija atradusies Krievzemē, jo pāvests Honorijs III tad aicināja Krievzemes kristiešus *(Christi fidelibus per Russiam)* atbalstīt Livonijas evaņģelizācijas darbu.[49] Otrs zīmīgs fakts ir Ikšķiles bīskapijas pielīdzināšana Lībekas, Šverīnes un Raceburgas bīskapijām; tātad vācu acīs Ikšķile bijusi līdzvērtīga jaundibinātām vendu zemes bīskapijām, t.i., bīskapija vācu kolonizētās zemēs.

Hronists Indriķis stāsta, ka Meinards nav bijis vienīgais vācu misionārs Senlatvijā: vismaz jau 1190. g. viņam bija palīgs – cisterciešu priesteris Teodorihs, kas sludināja kristīgo ticību Turaidas lībjiem; tātad vācu misionāri vienlaicīgi mēģināja pakļaut katoļticībai kā Piedaugavas,

tā Gaujas lejteces lībjus. Reizē ar kristīgās ticības sludināšanu bija sākusies arī šo ūdensceļu pakļaušana vācu kundzībai. Kad lībji pretojās kristīšanai un vācu kundzības nodibināšanai, Meinards slepeni sūtīja Teodorihu uz Romu pie pāvesta ar lūgumu atļaut organizēt krustakaru pret pagānu lībjiem (I, 12).

Kam tad lībji īsti pretojās? – Ne jau tik daudz kristīšanai, cik vācu kundzības nodibināšanai, jo kristīgo ticību ievieš ar kristīšanu, nevis ar pakļaušanu un kundzības nodibināšanu ar karu: "lībjiem radās bažas un aizdomas, ka pār viņiem nāks kristiešu karaspēks" (I, 11); tātad lībjiem nekristīšanās gadījumā draudēts ar krustakaru. Pēc "Indriķa hronikas" ziņām pāvests Celestīns III 1195./1196. g. to arī žēlīgi atļāva organizēt (I, 12).

Indriķis hronikā arī zina stāstīt, ka Meinardam jau bijis savs miteklis Ikšķilē līdz ar domkapitulu – klēriķiem un brāļiem, tāpat viņš bijis atkarīgs no vācu tirgotāju padoma un vēlēšanās (I, 11). Tātad Meinarda laikā Senlatvijā jau darbojās vairāki priesteri, sludinot katoļticību, tikai par viņu darbību hronists nekā nestāsta. Vēstījumā par Meinarda miršanu hronists saka, ka viņam bijusi vara sasaukt kopā Piedaugavas un Turaidas lībju vecākos (I, 14). Vai tas nozīmētu, ka Meinardam un viņa palīgiem bija izdevies pievērst katoļticībai vairākus lībju vecākos? Viens tāds noteikti bija turaidietis Anno (I, 11).

Pēc Meinarda nāves 1196. g. rudenī Rīgas vāci bija vienojušies prasīt jaunu bīskapu savam metropolītam Brēmenes arhibīskapam; par bīskapu uz Lībjzemi tika atsūtīts cisterciešu klostera Lokumā abats Bertolds (1196–1198; II, 1). Ieradies Ikšķilē, viņš mēģināja iegūt turienes lībju vecāko labvēlību ar kukuļiem: ēdienu, dzērienu un dāvanām; bet – laikam kopā ar Salas lībjiem – tie izšķīrās Bertoldu vai nu nosist, vai noslīcināt (II, 2). Piezīmējams, ka Bertolda laikā saliešiem jau bijusi baznīca un kristīgo kapsēta (II, 2). Sapratis, ka nevarēs lībjus ar labu piesaistīt katoļticībai, viņš caur Gotlandi atgriezās Vāczemē, laikam bija arī Romā, kur no pāvesta Celestīna III 1198. g. izdabūja krustakaru bullu (kas nav saglabājusies), un, savervējis Saksijā krustnešus (II, 6), ar tiem devās uz Lībjzemi. Nevarēdams ieņemt lībju aizstāvēto Salas pili, viņš atgriezās "Rīgas vietā", kur 1198. g. 24. jūlijā viņu kaujā nogalināja lībis Imauts (II, 4 un 6).

Atvestie sakšu krustneši (II, 8) turpināja krustakaru pret lībjiem, postot un dedzinot viņu laukus. Lībji, redzēdami, ka nevar krustnešiem pretoties, sāka kristīties: Salā ap 50, Ikšķilē ap 100 cilvēku (II, 7). Un tad hronists saka: lībji "uzņēma priesterus savās pilīs un ikviena uzturēšanai noteica vienu mēru labības no katra arkla" (II, 7). Nav zināms precīzs priesteru skaits, bet katrā ziņā vairāki tika ielaisti lībju pilīs (laikam Salā un Ikšķilē); tātad lībji sāka nest kristietības jūgu priesteru uzturēšanai.

Tikko sakšu krustneši bija atstājuši Lībjzemi, lībji nomazgāja katoļticību Daugavā, nolēma nogalināt visus katoļu priesterus, kuru lielākā daļa nāves bailēs aizbrauca atpakaļ uz Saksiju. Vācu tirgotāji izglābās, dodot lībju vecākajiem kukuļus (II, 8–10).

Tā pirmo divu vācu bīskapu laikā katoļticības ieviešana Lībjzemē bija cietusi neveiksmi, vienīgais reālais ieguvums bija divas uzceltas baznīcas un pilis Ikšķilē un Salā, daži palikuši priesteri (Turaidas Teodorihs) un pāris kristītu lībju vecāko (Anno).

Arheoloģiskie izrakumi ir veikti Ikšķilē 1968.–1974. g. Jāņa Graudoņa vadībā un Salā (Mārtiņsalā) 1967.–1973. g. Ēvalda Mugurēviča vadībā. Izrakumos Ikšķilē atklāts, ka baznīca bijusi koka celtne, kas gulējusi uz krautu akmeņu pamatiem;[50] tā būvēta līdzās pilij, un tās abas kopā veidojušas vienu aizsardzības sistēmu[51] un celtas vienlaicīgi.[52] Pēc "Indriķa hronikas" ziņām (I, 6) pili cēluši no Gotlandes atvestie dzirkaļi (akmeņkaļi) 1185. g. vasarā, turklāt hronists piebilst: "Pils piektā daļa tika celta par sludinātāja līdzekļiem un līdz ar to kļuva par viņa īpašumu; zemi baznīcas celšanai viņš bija nopircis jau iepriekš" (I, 6). Kur klostera priesteris varēja ņemt tik daudz naudas, lai nopirktu zemi baznīcas celšanai un to celtu, samaksātu par Ikšķiles pils piektdaļas celšanu un vēl celtu otru pili Salā?

Šīs Indriķa liecības izraisa jautājumu: kas maksāja par Ikšķiles pils atlikušo 4/5 celšanu, un kam tās piederēja? Bet līdz ar 1185. g. sākas mūra celtņu laikmets Latvijā.

J. Graudonis izrakumos noskaidrojis, ka baznīcas austrumu sienai pieslējies pils rietumu gals ar apsildāmām 4 pagraba telpām (tātad apdzīvošanai), virs kurām bijusi virsbūve, saistīta ar baznīcu. No tā J. Graudonis secina, ka tā bijusi Meinarda piektdaļa. Uz austrumiem no Meinarda daļas atradušās lībju apdzīvotās 4/5 ar tipiskām lībju akmeņu krāvumu krāsnīm.[53] Tātad pilī sākumā kopā dzīvojuši vāci un lībji.

Vienlaikus ar pils celšanu Ikšķilē būvēta arī otra pils Salā (Mārtiņsalā). Arheoloģiskajos izrakumos tur atklāta pils ar 1150 m^2 lielu trapecveida teritoriju, ko "ierobežojušas vairāk nekā 3 m biezas mūra sienas un koka nocietinājumi gar Daugavas krastu. Pils laukumā atradušās 6 celtnes, 18 pavardi, 15 saimniecības bedres un ar plienakmeņiem izlikta 7 m dziļa aka."[54] Par šīs pils celšanu Ē. Mugurēvičs atradis liecības arī kādā 13. gs. (starp 1255. un 1260. g.?) nezināma autora traktātā "Zemju apraksti", kurā teikts, ka tirgotāji, "vētras dzīti, nokļuva kādā lielā upē, ko sauc par Daugavu un kas plūst no Krievzemes apgabaliem. Un viņi redzēja vienkāršu, miermīlīgu tautu. Piesardzīgi un pamazām no viņiem ieguva [atļauju], lai minētās upes salā uzceltu akmens iežogojumu mazai sētai, kur tos pašus un lopus, kas turpat bija iegādāti, naktī netraucētu vilki vai laupītāji. Un no sagatavotās javas viņi uzcēla pietiekami stipru pili."[55] Tātad pili Salā cēla vācu

tirgotāji, nevis bīskaps Meinards. Tāpēc būs jāpieņem, ka arī Ikšķilē pili un baznīcu – gan Meinarda laikā – cēla par vācu tirgotāju līdzekļiem. Jo tieši Ikšķilē atradās vācu tirgotāju sākotnējā apmetne Senlatvijā, un tāpēc Ikšķile par savu darbības lauku bija jāpieņem arī tirgotājiem līdzi atbraukušam priesterim Meinardam.

Tirgošanās ar pagāniem un viņu kristīšana gāja roku rokā ar vācu ekspansiju vendu zemēs; tā pati metode tika atkārtota arī Baltijā: vispirms tirgotāju olekte, kurai tad uzticīgi sekoja priesteru krusts, kas tika vērsts pret iezemiešu pagāniem.

AUSTRUMLATVIJAS KRISTĪŠANA ALBERTA EPISKOPĀTA LAIKĀ (1199–1227)

Lībju kristīšana

Par trešo Lībjzemes bīskapu Brēmenes arhibīskaps 1199. g. martā iecēla savu kanoniķi jeb domkungu Albertu no Bukshēvdenas (Brēmenhafenas tuvumā), kas pirms ierašanās Lībjzemē veselu gadu ceļoja pa Vāczemi, Dāniju un Gotlandi, vervēdams krustnešus un meklēdams finansiālu atbalstu savam darbam, un tikai 1200. g. vasarā ieradās Rīgā kopā ar priesteriem, krustakarotājiem un vācu tirgotāju konvoju – pēc hronista Indriķa datiem – 23 kuģu sastāvā (III, 1 un 2). Pirmais Alberta ceļamērķis bija viņa bīskapa sēdeklis Ikšķilē, bet ceļā uz turieni pie Salas (tag. Mārtiņsalas) viņa kuģim uzbruka lībji, un tikai frīzu tirgotāji paglāba viņu no nāves. Pēc izglābšanās bīskaps atgriezās "Rīgas vietā", kur tika kristīti daži Rīgas ciema lībji un laikam viņu kungs Aso (IV, 2 un 3). Kādiem līdzekļiem vāci piespieda lībjus pieņemt "kristīšanas žēlastību" (IV, 3), hronists nemin. Bet viņš stāsta, ka pēc vācu tirgotāju aicinājuma 1200. g. Rīgā uz dzīrēm ieradās Kaups ar citiem lībju zemes vecākajiem un ka, ieslodzīti kādā vācu namā un iebiedēti ar deportāciju uz Vāczemi, šie vecākie nodeva bīskapam Albertam "ap trīsdesmit savu dēlu, kas pie Daugavas un Turaidā bija dižciltīgākie". Tātad turaidieši un droši vien Rīgas lībju un varbūt arī Ikšķiles lībju vecākie nodeva savus dēlus vāciem ķīlniekos. No Rīgas vācu namā ieslēgtajiem lībju vecākajiem vēsturē vispazīstamākais ir Turaidas kungs Kaups. Viņa lībju vārds nav zināms, bet pēc kristīšanas katoļticībā viņš ir dabūjis vārdu *Jacobus*, kura īsinātā latinizētā izrunas forma bija *Caupo*.

Nākamo reizi "Indriķa hronika" par Kaupu stāsta 7. nodaļas 3. paragrāfā, kad 1203. g. vasarā Turaidas lībju misionārs priesteris Teodorihs, otrreiz dodoties uz Romu, "paņēma līdzi kādu lībi, vārdā Kaupu, kas Turaidas lībjiem bija it kā karalis un vecākais". Paceļojuši pa Vāczemi, abi ieradās Romā, kur Teodorihs stādīja Kaupu priekšā pāvestam Inocentam III, kas "viņu uzņēma ļoti laipni, noskūpstīja un plaši iztaujāja par apstākļiem, kādos dzīvo tautas ap Lībjzemi, un .. ar lielu sirsnību atvadījās no tā, svētīja to". Tātad 1203. g. Kaups jau bija kristīts katoļticībā, jo būtu gaužām neticami, ka pāvests skūpstījis lībju pagānu, svētījis to un atvadījies no viņa "ar lielu sirsnību". Kad un kā Kaups ticis pievērsts katoļticībai, hronists nesaka, bet Indriķis arī nesaka, kā tikuši kristīti citi vācu iezemiešu sabiedrotie – Sateklas kungs Rūsiņš, Sateseles kungs Dabrelis, cits lībju kungs Ninnus, kas kopā ar vāciem 1211. g. devās pret igauņiem (XVI, 10). Nekristīti Senlatvijas kungi taču nebūtu devušies krustakarā kopā ar vāciem!

1204. g. Kaups kopā ar Teodorihu atgriezās Lībjzemē (VIII, 2), un 1206. g., kad Rīgas vāci plānoja ieņemt Turaidas Kaupa un Sateseles Dabreļa pilis, rīdzinieki "sadalīja savu karaspēku un piešķīra Kaupam, karaspēka vadonim, pusi no tā, jo viņš, atgriezies no Romas, bija kļuvis ļoti uzticams un, lībju vajāts, bija atbēdzis pilsētā un dzīvoja kristiešu vidū gandrīz visu to gadu" (X, 10). Tālāk hronists stāsta: "Kaups devās ar savu karaspēku pret paša pili, kurā uzturējās viņa radi un draugi, kas vēl bija pagāni .. kristieši vīrišķīgi uzbruka pilij, beidzot drosmīgi uzkāpa augšā un, pieveikuši pretiniekus .. iebruka pilī .. [un] pili aizdedzināja." Tātad rīdzinieki bija ieguvuši Kaupa pili Turaidā.

Kāpēc Kaups uzbruka pats savai pilij un saviem agrākajiem kara draugiem? Var pieņemt, ka tā bija Kaupa "kristietības jūga" *(iugum christianitatis)* daļa – sadarboties ar vāciem pārējo Turaidas lībju pakļaušanā; vāci varbūt cerēja, ka Turaidas pils lībju aizstāvji bez cīņas padosies savam agrākajam kungam un tā līdz ar Kaupu nonāks viņu varā. Protams, Kaups redzēja savu pili liesmās, tāpat kā karalis Visvaldis skatīja savu pili degam.

Atriebdamies Kaupam, Turaidas lībji bija konfiscējuši viņa īpašumus (mantu?), tīrumus un biškokus (X, 13); tātad Kaups bija kļuvis bezzemis, izstumts no saviem ciltsbrāļiem: viņš bija kļuvis trimdinieks.

Kur Kaups uzturējās? Vispirms Rīgā un pēc tam, iespējams, pie zobenbrāļiem Cēsu vendu (pārkuršoto lībju) pilī, jo 1210. g. Kaups atkal vada sev uzticīgo lībju un latgaļu vienības, aizstāvot Cēsu pili (XIV, 8), tad kopā ar Cēsu zobenbrāļiem vajā bēgošos igauņus (XIV, 8) un pēc kaujas atgriežas Cēsu pilī (XIV, 8; šajā kaujā krita Kaupa dēls Bertolds). 1210. g. jūlijā "Kaups ar visiem saviem radiem, kara draugiem un uzticīgajiem lībjiem" bija devies palīgā rīdziniekiem pret kuršu uzbrukumu, tāpat kā Cēsu zobenbrāļu komturs Bertolds (XIV, 5). Kur gan citur Kaups būtu varējis uzturēties ārpus Rīgas ja ne Cēsīs pie zobenbrāļiem?

Kaups ar sev uzticīgajiem lībjiem turpināja dzīvot pie Cēsu zobenbrāļiem, jo kopā ar viņiem 1210. g. iebruka Sontaganā (XIV, 10), tad 1211. g. trīs reizes Sakalā (XIV, 12; XV, 2; XV, 7; abas vietas Igaunijā). 1212. g. Kaups ir vācu uzticības sūtnis miera sarunām ar dumpīgajiem Autines latgaļiem un Turaidas lībjiem pret Cēsu zobenbrāļiem, un viņš aizstāv iezemiešus (XVI, 3). 1217. g. Kaups kopā ar vāciem atkal cīnās Sakalā pie Vilandes pils (XXI, 2), kur "Kaups, kam ar šķēpu bija caurdurti abi sāni, ticīgi atcerējās tā Kunga ciešanas, saņēma tā Kunga miesas sakramentus un, patiesi atzīdams kristīgo ticību, izlaida garu, pirms tam sadalījis savu īpašumu visām Lībjzemē esošajām baznīcām" (XXI, 4). Kam gan citam Kaups būtu varējis atstāt savus īpašumus, jo kopš 1206. g. viņa Turaidas pils novads jau atradās vācu varā.

Un tad hronists pasaka kaut ko negaidītu par "visuzticamāko no lībjiem, kas nekad neatstāja novārtā tā Kunga cīņas un karagājienus" (XXI, 3): pretēji katoļu baznīcas kanoniskajām tiesībām Kaupa "miesa tika sadedzināta" (XXI, 4). Kas tad Kaupu varēja sadedzināt? Taču ne katoļticīgie vāci! Protams, nezinām, vai tas bija noticis pēc paša Kaupa vēlēšanās; tāpat nezinām, vai viņa lībju kara draugi, sadedzinot Kaupa līķi, simboliski uzņēma viņu atpakaļ pagānu lībju pulkā. Vēstures avoti par to klusē; bet katram vēsturniekam ir tiesības uz notikumu savu interpretāciju.

Ja nu Kaups pēc lībju paraduma tika sadedzināts, tad tas rāda, ka viņam uzticīgie lībji bija tikai formāli katoļu kristieši. Un kā ar pašu Kaupu? Protams, patiesību zināja tikai pats Kaups un varbūt viņa kara draugi. Bet vēsturniekam, šodien meklējot atbildi, jāatgriežas pie "Indriķa hronikas" 4. nodaļas 4. paragrāfa, kurā hronikas autors stāsta par pirmajiem lībju ķīlniekiem 1200. gadā.

Kāpēc Kaups pieņēma kristīgo ticību, ja viņš bija lībju pagāns? Protams, nekur nav teikts, ka Kaups kristījās 1200. g. Rīgā, tāpat kā nekur nav teikts, ka Kaups būtu kristīts pirms 1200. g. Turaidā. Tāpēc var izvirzīt pieņēmumu, ka Kaups – pretēji pārējiem lībju vecākajiem – 1200. g. Rīgā nenodeva vāciem savu dēlu ķīlniekos un par dēla paturēšanu apzvērēja vāciem, ka viņš un viņa dēls pieņems katoļticību un kopā ar vāciem cīnīsies pret pārējiem Turaidas lībjiem, lai tos pievērstu katoļticībai, un nodos savu pils novadu Rīgas baznīcai, lai tad to saņemtu atpakaļ lēņos (kā Kokneses Viesceķis 1207. g. un Jersikas Visvaldis 1209. g.). Ka Kaups nav bijis kristīts pirms 1200. g., liecina fakts, ka 1200. g. Rīgā viņš ieradās kopā ar pārējiem lībju vecākajiem – tātad vēl nebija izstumts no lībju sabiedrības – un laikam atkal atgriezās Turaidā, jo tikai 1203. g. viņš ar Turaidas priesteri Teodorihu devās pie pāvesta, un tikai pēc Kaupa atgriešanās no Romas hronists saka: "viņš bija kļuvis ļoti uzticams". Pa Kaupa prombūtnes laiku Turaidas pagānu lībji bija konfiscējuši viņa īpašumus un pili, izslēguši viņu no savas sabiedrības. Kļuvis bezzemis, viņš sākumā dzīvoja trimdā Rīgā, bet pēc 1206. g. nesekmīgā savas pils atgūšanas mēģinājuma slapstījās pie vāciem (neviens īsti

nezina, kur), lai nekad vairs neatgrieztos savā tēvzemē. Laikam pēc 1208. g. viņš apmetās pie Cēsu zobenbrāļiem un cīnījās kopā ar kristiešiem, gan aizstāvot vācu Rīgu, gan Cēsis, gan dodoties krustakarā pret igauņiem. Hronists Indriķis saka, ka Kaups bijis "visuzticamākais no lībjiem, kas nekad neatstāja novārtā tā Kunga cīņas un karagājienus". Bet vai trimdiniekam Kaupam, dzīvojot pie vāciem un no viņu žēlastības, bija izvēle?

Kaups arī pildīja savu otro 1200. g. doto solījumu: viņa dēls kristījās, pieņemot Bertolda vārdu (droši vien par godu Cēsu komturam Bertoldam), cīnījās kopā ar tēvu un vāciem pret pagāniem un 1210. g. krita kaujā pie Imeras, vajājot igauņus (XIV, 8), tātad kādus desmit gadus pēc savas kristīšanas. Pēc septiņiem gadiem (1217. g.) dēlam sekoja tēvs, krītot vācu vadītā krustakarā pret igauņiem pie Vilandes.

Laikam gan Kaupam uzticīgo kara draugu skaits, kas viņa līķi sadedzināja, nebūs bijis liels, jo cik tad lībju karotāju varēja dzīvot Cēsīs pie vāciem? Tāpat, manuprāt, Kaups savos 17 kristietības gados būs atskārtis, ka viņš par sava dēla nenodošanu ķīlniekos bija samaksājis ar nepārtrauktu karošanu vācu kalpībā, ar sava dēla nāvi krustakaros.

Bet Kaupa dēlam Bertoldam bija arī māte; par viņu hronikā nav teikts ne pušplēsta vārda. Var tikai pieņemt – ja viņa bija dzīva –, ka viņa palika pie saviem tautiešiem Turaidā, jo ko gan viņa būtu darījusi Cēsīs starp karavīriem?

Tiesa, šīs visas ir nepierādāmas hipotēzes, tāpat kā nepierādāma ir izteikto domu nepareizība. Bet vēsturniekam svēti ir tikai fakti, to interpretācija katram ir brīva, un fakti kopā ar interpretāciju ir vēsture, kas šķir to no hronikas, kas dod tikai faktus.

Kas tad bija Kaups?

Visupirms viņš bija lībju pagāns un tikai tad katoļticīgs kristietis. Bet visam pāri Kaups bija savu dēlu mīlošs tēvs, kas, lai nezaudētu dēlu, atsacījās no savu tautasbrāļu sabiedrības, dzīvoja šķirti no savas sievas, zaudēja savu pili un valsti un kļuva par pirmo Senlatvijas trimdinieku. Un ar trimdinieku vāci nebija spiesti nevienu līgumu slēgt, tāpēc viņš arī nevienā dokumentā nav minēts.

Tātad Alberta pirmā Senlatvijas apmeklējuma laika sasniegumi tiešām bija lieliski: Rīgas lībju pakļaušana un kristīšana, zemes atsavināšana vācu Rīgas celšanai un iezemiešu Zemgales ostas apmeklēšanas aizliegšana (IV, 4–7).

Pēc šiem sasniegumiem Alberts aizbrauca no Rīgas, lai pēc gada otrreiz ierastos Senlatvijā (V, 1). 1201. g., pārcēlis domkapitulu no Ikšķiles uz Rīgu (hronists nemin, cik locekļu Ikšķiles domkapitulā bija), viņš sāka celt Rīgā savu pirmo katedrāli jeb Dombaznīcu un "līdz ar visu Lībjzemi veltīja [to] vissvētai Dievmātei Marijai" (VI, 3). Pirms aizbraukšanas uz Vāczemi Alberts vēl "Daugavgrīvā jeb uz Svētā Nikolaja kalna" nodibināja cisterciešu klosteri, iecelot par tā abatu laikam vecāko Lībjzemē palikušo katoļu priesteri (jau kopš bīskapa Meinarda laikiem) Teodorihu, agrāko Turaidas priesteri (VI, 1 un 3).

Vācu kristīšanas smagums Alberta episkopāta pirmajos gados bija vērsts pret Piedaugavas un Gaujas lejteces lībjiem: 1205. g. vāciem izdevās pēc piļu nopostīšanas formāli kristīt Ikšķiles (IX, 7) un Lielvārdes (IX, 8) lībjus, bet vēl 1206. g. Turaidas lībji kopā ar Piedaugavas lībjiem "sapulcējās vienkopus", lai uzbruktu un iznīcinātu vācu apmetni Salā (X, 6 un 8), vienīgi pēc sīvas kaujas vāci nostiprinājās Salā (X, 9); līdz ar to Salas lībji tika formāli kristīti katoļticībā. Vienlaikus ar Salas lībjiem 1206. g. – atkal pēc militāras uzvaras un Kaupa Turaidas pils nopostīšanas – tika kristīti Turaidas Gaujas labā krasta lībji (X, 10). Tikai par 1207. g. hronists saka, ka pēc ķīlnieku saņemšanas no visas Lībjzemes uz turieni no Rīgas tika izsūtīti priesteri katoļticības sludināšanai (X, 14).

Hronikas 10. nodaļas 14. paragrāfā Indriķis dod summāru pārskatu, ko vācu misionāri bija panākuši Lībjzemē Alberta episkopāta pirmajos astoņos gados.

Pēc Kaupa pils novada pakļaušanas tur tika sūtīts priesteris Alebrands, kas kristīja turaidiešus un uzcēla baznīcu Ķizbelē. Uz Dabreļa Sateseles pils novadu pēc tā pakļaušanas sūtīja priesteri Daniēlu, kas kristīja sateseliešus; par baznīcas celšanu tur ziņu nav.[56] Daniēls tika sūtīts arī pie lielvārdiešiem, kurus viņš kristīja; par baznīcas celšanu ziņu nav. Daniēls vēl tika sūtīts uz Sidgundu kristīt turieniešus; par baznīcas celšanu ziņu nav. Tālāk Daniēls devās pie reminiešiem un kristīja tos (par Remines pils atrašanās vietu nav noteiktu ziņu[57]), tad uz Aizkraukli, kristījot turienes lībjus; par baznīcas celšanu reminiešiem un aizkraukliešiem hronists nerunā. Pēc tam viņš devās uz Cēsīm, kur kristīja tur atbēgušos vendus; par baznīcas celšanu ziņu nav. Tā paša gada ziemā (1206./1207. g.) Daniēls kristīja jaukto lībju un latgaļu novadu Idumeju (tag. Straupes novadu) un uzcēla tur baznīcu pie Braslas upes (X, 15). Priesteris Aleksandrs no Rīgas tika sūtīts uz lībju ziemeļrietumu novadu Metsepoli, kur pats apmetās uz dzīvi un sāka celt baznīcu (X, 14). Kā tika kristīti metsepolieši, hronists tuvāk nestāsta, tāpēc jāpieņem, ka bez militārām cīņām un pretošanās.

Šis Indriķa kopsavilkums par lībju kristīšanu rāda, ka kristīšanas vilnis Senlatvijā vispirms tika vērsts pret lībjiem. Tas liecina, ka vāciem Latvijas iekarošanas sākumā jau bija skaidrs priekšstats par lībju dzīvesvietām, kā arī par to, ka lībji bija atsevišķa maztauta, no citām latviešu maztautām atšķirīga. Vāci bija tā sajūsminājuši par saviem panākumiem Senlatvijas lībju kristīšanā, ka to steidzās ziņot Romas pāvestam. Un Inocents III jau 1208. g. 31. janvārī varēja tālāk ziņot Vāczemes prelātiem, ka vāci pakļāvuši kristīgai ticībai visu Lībjzemi *(Livoniam)*, idumiešus *(Idumeas)*, vendus *(Vendos)* un pusi latgaļu *(Lettorum)*, mudinot Vāczemes vācus dot dāvanas baznīcu celšanai iekarotos novados.[58]

Kas tad īsteni bija sasniegts līdz 1207. gadam?

Senlatvijas vācu iekarotāju uztverē pievērsta kristīgai ticībai bija visa lībju apdzīvotā teritorija – Lībjzeme, un to bija izdarījuši četri priesteri:

Teodorihs, Alebrands, Daniēls un Aleksandrs. Uzceltas (vai vismaz tika celtas) kādas sešas baznīcas: Ikšķilē, Salā, Rīgā, Ķizbelē, pie Braslas upes un Metsepolē (XI, 2).

Kā īsti notika lībju kristīšana jeb pievēršana katoļticībai, "Indriķa hronikas" liecības ir gaužām īsas un skopas, un tomēr tās ir vai vienīgās, kas saglabājušās. Visplašāk par kristīšanas darbu Indriķis runā jau minētajā 10. nodaļas 14. paragrāfā: pēc labiešu dēlu saņemšanas ķīlniekos priesteris Turaidā, "apveltīdams cilvēkus ar spredikļa vārdu un kristības sakramentu, nodalīja draudzes un uzcēla baznīcu". Metsepolē priesteris devās "sēt evaņģēlija sēklu un celt baznīcu". Sidgundā priesteris "sasauca tautu, lai tā klausītos Dieva vārdu .. ka ir tikai viens vienīgs Dievs, visu lietu radītājs, viena vienīga ticība, viena vienīga kristība, un ar šādām un līdzīgām runām aicināja viņus pielūgt vienīgo Dievu". Vai tiešām tikai ar tautas sasaukšanu, dievvārdu sludināšanu un kristības sakramenta izpildīšanu var kāda novada iedzīvotājus padarīt par kristiešiem? Vai mazais priesteru un baznīcu skaits un straujā kristīšanas gaita liecinātu, ka visa Lībjzeme tiešām kļuvusi kristīga 7 gados? Manuprāt, tas vairāk liecina par to, kādi Senlatvijas novadi bija nonākuši vācu valdīšanā, nekā par šo novadu iedzīvotāju ticību. Ticības mainīšana parasti prasa ilgāku laiku – gadu desmitus vai pat simt gadu, kā arī personisku pārdzīvojumu.

Kāpēc vācu kristīšanas centieni vispirms bija vērsti pret lībjiem? Šodienas vēsturnieka atbilde var būt tikai viena: tieši lībju rokās atradās Daugavas un Gaujas lejteces ūdensceļi, un tikai lībju pakļaušana pavēra tālāku ceļu uz Krievzemi – Polocku un Novgorodu. Protams, galveno ziņu avotu par lībju kristīšanu – "Indriķa hroniku" rakstīja katoļu priesteris, kura uzdevums bija slavināt un izcelt katoļu misionāru un bīskapa Alberta nopelnus Senlatvijas kristīšanā, ko Indriķis arī godam veicis: slavinot katoļu baznīcas nopelnus lībju kristīšanā, viņš meistarīgi noslēpis vācu tirgotāju ceļu izlaušanu uz Krievzemi un vācu austrumu ekspansijas galamērķi – iekaroto novadu kolonizēšanu. Diemžēl pašam Albertam – pat pēc Indriķa stāsta – lībju kristīšanā bija gaužām maza loma; lielākoties tā paveikta laikā, kad Alberts klejoja pa Vāczemi, vervēdams krustnešus (XI, 2).

Latgaļu kristīšana

Līdz 1207. g. pakļāvuši savai kundzībai un kristīgai ticībai lībjus, vāci nekavējoties pievērsās Senlatvijas tālākai kristīšanai. Kā gar Daugavas augšteci (Latvijas daļā), tā gar Gaujas vidusteci atradās latgaļu apdzīvotā teritorija – sprosts vācu brīvam ceļam uz Krievzemi; tāpēc jau 1208. g. sākās vācu kristīšanas ofensīva pret Daugavas un Gaujas latgaļiem. Un ofensīva abos virzienos sākās vienlaicīgi.

No Indriķa stāstījuma grūti pateikt, vai vāci vispirms kristīja pie Imeras upes dzīvojošos latgaļus vai Daugavas vidusteces kreisajā krastā mītošos sēļus.

Pirmo reizi par Imeru hronikā rakstīts 1209. g., kad pie Imeras dzīvojošiem latgaļiem katoļticību sludināja priesteris Alebrands (XI, 7). Cerēdami, ka vāci viņus aizstāvēs pret leišu un lībju uzbrukumiem (XI, 7; sal. XII, 6), latgaļi "ar prieku pieņēma Dieva vārdu" (XI, 7). Hronists raksta, ka latgaļi "vispirms .. meta lozes, lai uzzinātu savu dievu prātu, vai viņiem kopā ar citiem Tālavas latgaļiem pakļauties Pleskavas krievu vai latīņu kristībai, jo krievi savā laikā bija ieradušies un kristījuši savus Tālavas latgaļus, kas viņiem aizvien maksāja meslus". Tālāk hronists stāsta, ka viņa līdzgaitnieks priesteris Alebrands, "pabeidzis šajā novadā kristīšanu, .. atgriezās [Rīgā], bet otrs [hronists Indriķis], uzcēlis baznīcu un saņēmis to par benefici, apmetās turpat pie viņiem uz dzīvi".

Lai saglabātu stāstījuma viengabalainību par Tālavas Tālivaldi, turpinājumu par latgaļu kristīšanu sk. nodaļā "Krustakarā pēc Gaujas ceļa",205.–214. lpp.

Lai iegūtu Daugavas ūdensceļa vidusdaļu, vāci izšķīrās vispirms pakļaut un kristīt vājākos Piedaugavas kreisā krasta iezemiešus – sēļus, jo pēc hronista liecības caur viņu apdzīvoto zemi leiši bieži iebrukuši Lībjzemē (XI, 6) un tālāk latgaļu novados. Sēļu pakļaušanas un kristīšanas apraksts aprobežojas ar vienas vārdā sauktas pils ieņemšanu un kristīšanu; tagad noskaidrots, ka šī pils bija tag. Sēlpils, Daugavas kreisajā krastā iepretī Oliņkalnam.[59] Sēļi, redzēdami, ka nespēj vāciem pretoties, bija spiesti uzbrucējiem dot ķīlniekus. Tad pēc abata Teodoriha un Rīgas domprāvesta Engelberta formālas Sēlpils aizstāvju kristīšanas pils tika apslacīta ar svētītu ūdeni (kristīšanas sakraments), un pēc Svētās Marijas karoga pacelšanas (iekarošanas un pakļaušanas simbols) vāci "kopā ar latgaļiem un lībjiem līksmi atgriezās savā zemē" (XI, 6); ne vārda nav teikts par baznīcu celšanu Sēļzemē un priesteru sūtīšanu pārējo sēļu kristīšanai. Aplūkojot Ē. Mugurēviča sastādīto karti par "Indriķa hronikā" minētiem vietvārdiem, redzams, ka Sēlija tikpat tukša no vietu nosaukumiem kā Latgale un Austrumvidzeme, tāpēc Indriķim sēļu zeme – tāpat kā Austrumtālava – bija *terra incognita*.

Lejpus Sēlpils, bet augšpus Aizkraukles Daugavas labajā krastā atradās Kokneses firsta valsts ar Kokneses pili pie Pērses ietekas Daugavā. Protams, lai iegūtu brīvu ceļu augšup pa Daugavu, vāciem bija jāpārvar un jākristī katoļticībā Kokneses pils iedzīvotāji. Kokneses karalis jeb firsts Viesceķis bija pareizticīgs un kopš 1207. g. arī Alberta vasalis (XI, 2). Lai izprovocētu vācu ielaušanos Kokneses pilī, Alberta Lielvārdes vasalis 1208. g. iebruka Koknesē. Tas izraisīja Viesceķa pretakciju, kā arī jaunu uzbrukumu Koknesei, pils iznīcināšanu, Viesceķa aiziešanu trimdā uz Krievzemi (XI, 8, 9) un Kokneses izlēņošanu 1209. g. vācu vasalim Rūdol-

fam no Jerihovas (XIII, 1), kas tur cēla savu pili. Līdz ar Kokneses valstiņas nonākšanu vācu varā tās iedzīvotāji (latgaļi un sēļi), protams, tika kristīti katoļticībā; hronists ne ar vārdu nemin baznīcas celšanu Koknesē.

Pēdējais šķērslis brīvam ceļam uz Polocku bija Jersikas pils un pilsēta. 1209. g. vāci nopostīja Jersikas pilsētu ar pareizticīgo baznīcām, ieņēma Jersikas pili (XIV, 4; XVIII, 4 un 9), bet hronists nemin, ka vāci būtu pārkristījuši Jersikas pareizticīgo valdnieku katoļticībā, nedz cēluši Jersikā katoļu baznīcu. Vienīgi 1209. g. pēc Visvalža padošanās un kļūšanas par Alberta vasali Jersikas karaļvalsts bez cīņas zaudēja savus novadus "Autini, Cesvaini un pārējās zemes, kas bija piegrieztas katoļticībai". Kā Cesvaine un "pārējās zemes" kristītas, nav zināms; nav arī zināms, ka tur būtu sūtīti priesteri vai celtas baznīcas: Jersika, tāpat kā Tālavas austrumdaļa, Indriķim bija *terra incognita*. Autines latgaļi laikam tika formāli pievērsti katoļticībai 1208. g. līdz ar tās valdnieka Varidota sabiedrošanos ar vāciem (XII, 6); vai Autinē celta arī baznīca, ziņu nav.

Par ziemeļlatgaļu jeb Tālavas valstī dzīvojošo latgaļu kristīšanu katoļticībā ziņas ir tikai par Beverīnas pils novadu (kas jau iepriekš iztirzāts) un Tālivalža dēlu zemēm ap Trikātu un Burtnieku ezeru,[60] kas kļuva katoļticīgas līdz ar Tālivalža dēlu pāriešanu katoļticībā 1214. g. (XVIII, 3). Par Tālavas austrumgala kristīšanu un Atzeles jeb Gaujienas latgaļu pievēršanu katoļticībai ziņu nav; tāpat nav ziņu par priesteru iecelšanu un baznīcu celšanu Tālavas valstī (izņemot Beverīnas pils novadu). Vienīgi no Tālavas 1224. g. dalāmās grāmatas redzams, ka tajā laikā vācu varā – tātad formāli pievērsti katoļticībai – jau bija Gulbenes un Piebalgas novadi un tag. Lizuma, Cirgaļu un Zvārtavas pagasti.

Izvērtējot Senlatvijas pievēršanu katoļticībai bīskapa Alberta laikā, vispirms jāsaka, ka viņa episkopāta 27 gados formāli katoļticīgi bija kļuvuši Rīgas lībji, tad viss Daugavas labais krasts – lībji un latgaļi, tāpat sēļi Daugavas kreisajā krastā. Tiešām tas bija varens sasniegums vienas personas dzīves laikā! Ar katoļticības ieviešanas praktisko pusi tik labi gan nebūs veicies, jo nav ticams, ka ar kristīšanas sakramenta pasludināšanu vien kāda novada pagānu iezemieši tūliņ mainīja savu reliģisko pārliecību un kalpošanas rituālu: parasti gan ticības maiņa aizņem gadu desmitus, sevišķi, ja tā uzspiesta ar varu. Bez tam nav saglabājušās vēstures liecības, ka lībju, latgaļu un sēļu novados lielā skaitā celtas baznīcas, kur jaunkristītie iezemieši būtu varējuši sekot kristīgās ticības kalpošanai un dogmām; vismaz "Indriķa hronika" par baznīcu intensīvu celšanu jaunkristītos novados klusē. Nav arī liecību, kas ļautu secināt, ka priesteri vai misionāri lielā skaitā sūtīti pie pagānu iezemiešiem to kristīšanai; tāpat nav liecību, ka katoļticīgie priesteri, kas darbojās kristīšanas laukā, būtu pratuši iezemiešu valodu.

Šajā sakarā svarīgi atzīmēt, ka IV Laterāna koncils 1215. g. pēc pāvesta Inocenta III pieprasījuma nolēma, ka draudzēs ar dažādās valodās

runājošiem locekļiem bīskapam jāgādā priesteri, kas šajās valodās varētu izpildīt sakramentus un sludināt dievvārdus (*populi diversarum linguarum .. secundum diversitates rituum et linguarum Divina illis oficia celebrent, et ecclesiastica sacramenta ministrent*[61]). Diemžēl nav ziņu, kā šis koncila kanons piemērots un realizēts Senlatvijā: kur vāci atrada priesterus, kas būtu pratuši iezemiešu valodas, un kādā valodā misionāri izskaidroja jaunkristītiem baznīcas dogmas un sludināja dievvārdus. Arī "Indriķa hronika" te nekādu atbildi nedod. Ja arī pats hronists ar laiku bija iemācījies latgaļu un lībju valodu (un varēja būt tulks Vilhelmam no Modenas viņa ceļojuma laikā pa Livoniju), tad – kā bija ar pārējiem katoļu misionāriem? Kas viņu teikto tulkoja? Manuprāt, varētu teikt, ka lībji, latgaļi un sēļi gan bija kristīti, bet vēl nebija kļuvuši kristīgi, vēl nebija kristieši, jo bez baznīcām, priesteriem un regulāriem dievkalpojumiem kristīgā ticība neiesakņojas un nezeļ.

Vēl atzīmējams, ka 1226. g. Vilhelma no Modenas Rīgā noturētajā baznīcas provinces sinodē tika noteikts, ka iezemiešiem jākristī bērni mēneša laikā pēc to dzimšanas un katram kristietim vismaz reizi gadā jāizsūdz grēki priesterim.[62] 1238. g. pāvests Gregors IX uzdeva Vilhelmam no Modenas raudzīties, lai jaunkristītiem vergiem, kā arī citiem kungiem pakļautajiem tiktu ļauts apmeklēt baznīcu, noklausīties misu un izsūdzēt savus grēkus.[63]

Par cik baznīcu celšanu Alberta laikā tad ir drošas ziņas? Rīgā cēla katedrāli jeb Doma baznīcu; jau 1209. g. minēta Rīgas namnieku Pēterbaznīca,[64] 1226. g. – ārpus pilsētas mūriem Jēkaba baznīca (*ecclesia s. Jacobi, sita in suburbio civitatis Rigensis*[65]), kas vedina domāt, ka tā kalpojusi jaunkristītiem Rīgas iezemiešiem. Zobenbrāļiem Rīgā bija Jura baznīca,[66] kurai gan nebija savas draudzes, bet kurā zobenbrāļu priesteri drīkstēja Lieldienās un Vasarsvētkos kristīt vienu bērnu. 1226. g. Vilhelma no Modenas šķīrējtiesas lēmumā arī runāts par draudzes baznīcām ordeņa novados (*parochiales ecclesie in parte magistri*[67]), tomēr neminot nedz kādu konkrētu draudzes novadu, nedz baznīckungu ordeņa zemēs. Vēl zināms, ka katoļu baznīcas bija Ikšķilē, Salā, Ķizbelē, Idumejā, Indriķa baznīca Imeras pils novadā un Metsepolē; un tas arī viss. Ja baznīcas celtas vēl citur, hronists Indriķis to nemin. Vispār "Indriķa hronika", lai gan priestera rakstīta ar nolūku rādīt Livonijas katolizēšanu bīskapa Alberta laikā, īstenībā ļoti maz ko saka par Senlatvijas pagānu pievēršanu kristīgai ticībai un iezemiešu katolizēšanas procesu. Daudz vairāk tā stāsta par Livonijas militāro iekarošanu un kolonizēšanu, tātad gluži laicīgām lietām. Tāpēc, lasot "Indriķa hroniku", rodas pārliecība, ka ne vien vācu krustakarotāju, kolonizatoru, priesteru un misionāru acīs, bet arī paša Indriķa saprašanā Senlatvijas pievēršana kristīgai ticībai nozīmēja kāda novada vai maztautas militāru iekarošanu un pakļaušanu vācu varai.

RIETUMLATVIJAS KRISTĪŠANA

Kuršu kristīšana

Pēc Austrumlatvijas pakļaušanas katoļticībai un bīskapa Alberta nāves 1229. g. 17. aprīlī, bet pirms jauna bīskapa apstiprināšanas rīdzinieki kopā ar zobenbrāļiem, krustnešiem, Rīgas domkapitulu un Rīgā dzīvojošiem Lībekas tirgotājiem bija sākuši domāt par kuršu kristīšanu un pakļaušanu savai kundzībai. Tāpēc jau 1230. g. viņu pārstāvji noslēdza līgumu ar ziemeļaustrumu Kursas pārstāvjiem par Vanemanes un Rietumventavas kuršu kristīšanu *(ad subeundum iugum christianitatis)*, turklāt tas bija jāveic no Rīgas sūtītiem priesteriem, kurus kurši solījās uzturēt. Kurši solījās arī maksāt kunga tiesu vāciem, t.i., dot nodevas, un kopā ar viņiem cīnīties pret Kristus ienaidniekiem (*Curones nobiscum inpugnabunt inimicos Christi*[68]), t.i., doties līdzi vāciem krustakarā vēl nekristīto iezemiešu pakļaušanai un kristīšanai.

Runājot par latgaļu un lībju lomu Austrumlatvijas un it sevišķi Igaunijas militārā pakļaušanā un kristīšanā, vienmēr tika uzsvērta kristīto iezemiešu līdzdošanās vāciem krustakarā pret nekristītiem novadiem. 1230. g. kuršu līgums dod izskaidrojumu, kāpēc jaunkristītie iezemieši to darīja: šādu pienākumu viņiem uzspieda vācu iekarotāji ar padošanās līgumu, tas kļuva par vienu no uzspiestā kristietības jūga komponentu. Tāpēc arī ar pilnām tiesībām Senlatvijas jaunkristīto došanos vāciem līdzi pakļaušanas karos var saukt par Senlatvijas iedzīvotāju krustakara gaitām, un iezemiešu karotāji, tāpat kā vāci, bija krustakarotāji. Iezemieši gan necīnījās bruņinieku smagajā kavalērijā, bet arī tie vāci, kas devās kopā ar bruņiniekiem karā, nejoņoja līdzi zirgos sēdošiem bruņās tērptiem bruņiniekiem triecienā, bet bija ieroču nesēji vai kājnieki; un tie visi bija krustakarotāji! Tas arī nozīmē, ka kristītie un vāciem pakļautie iezemieši piedalījās vēl nekristīto un vāciem nepakļauto iezemiešu kristīšanas karos; tātad lībji un latgaļi, tāpat kā kurši un zemgaļi, bija spiesti piedalīties cits cita kristīšanas panākšanā.

Šim rīdzinieku līgumam gan bija īss mūžs, jo jaunais pāvesta vicelegāts Livonijā Balduins no Alnas to vienkārši ignorēja un jau 1231. g. 17. janvārī noslēdza jaunu līgumu ar tiem pašiem kuršiem,[69] pēc kura kurši solījās kristīties un uzturēt Balduina sūtītos priesterus. Tomēr kuršiem, tāpat kā pēc rīdzinieku līguma, bija jāpiedalās gan vācu vadītos uzbrukuma, gan aizstāvēšanās karos *(expeditiones super paganos tam pro terre christianorum defensione quam pro fidei dilatatione faciendas, freguentabunt)*. Pusmēnesi iepriekš Balduins bija noslēdzis līdzīgu līgumu ar Lamekina karaļvalsts kuršiem (Rietum- un Dienvidkursā, gan tikai tag. Latvijas daļā), pēc kura arī šiem kuršiem bija jāļaujas kristīties un jāpiedalās krustakarā pret

L. Senlatvijas nominālā kristīšana katoļticībā 13. gadsimtā

nekristītiem iezemiešiem.[70] Tomēr arī šiem Balduina slēgtajiem līgumiem nebija nekādas vērtības, jo vēl tajā pašā 1231. g. rīdzinieki savā žēlošanās rakstā Romas kūrijai ziņoja,[71] ka savus priesterus kuršu kristīšanai sūtījuši kā rīdzinieki, tā zobenbrāļi, Rīgas domkapituls un vicelegāts Balduins un viņu starpā izcēlusies ķilda *(altercatio)*, kam tiesības kuršus kristīt, līdz beidzot kurši atteikušies kristīties.

Bet abos Balduina slēgtajos līgumos ir vēl kāds ļoti zīmīgs noteikums: kuršiem līguma noteikumu pildīšanas nodrošināšanai bija jādod ķīlnieki pāvesta legātam. Ķīlnieku pieprasīšanu vāci sāka praktizēt jau bīskapa Bertolda laikā (II, 5), bet pirmos ķīlniekus viņi dabūja tikai bīskapa Alberta

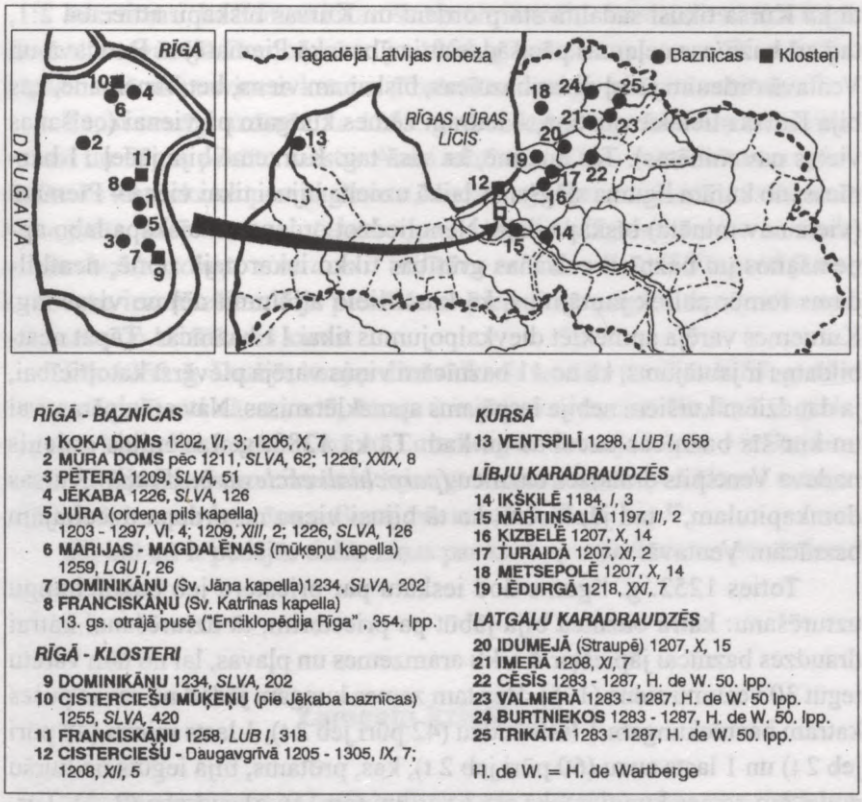

LI. Avotos minētās katoļu baznīcas Latvijā 13. gadsimtā

pirmajā Lībjzemes apciemojumā 1200. g., kad tika iegūta zeme vācu Rīgas celšanai (IV, 4 un 5). No Indriķa stāsta redzams, ka vāci par ķīlniekiem pieprasīja iezemiešu kungu dēlus (IV, 4). Ķīlnieku pieprasīšanu vāci praktizēja viscaur Senlatvijas un Igaunijas pakļaušanas un kristīšanas karos. Ar Balduina saņemtajiem ķīlniekiem vāci izdarījās tik mantkārīgi, ka tie būtībā kļuva par strīdnieku tirgus preci.[72] No vēlākiem stāstiem par ķīlnieku ņemšanu Senlatvijas krustakaros nav iespējams pateikt, ko īsti vāci ar ķīlniekos saņemtiem latviešu dēliem darīja – nosūtīja uz Vāczemi vai padarīja par dreļļiem Senlatvijā; varbūt daži tika nodoti vācu baznīcas skolā izskološanai par tulkiem vai pat draudžu priesteriem.

Līdz ar kristīšanos kurši arī bija spiesti uzņemties kristietības jūgu (*iugum christianitatis*[73]), t.i., nodevu došanu okupantiem gan vācu pārvaldes, gan priesteru uzturēšanai (tuvāk sk. nodaļā *"Iugum christianitatis"*).

Tad ziņas par kuršu kristīšanu apklust, līdz Livonijas mestrs Dītrihs no Groningenas bija pabeidzis Latvijas daļā esošās Kursas iekarošanu 1245. g., un tikai 1252. g. 18. oktobrī Kursas bīskaps Indriķis noslēdza līgumu[74] ar Vācu ordeņa virsmestra vietnieku Livonijā par baznīcu celšanu vācu iekarotajā Piemarē, Bandavā, Ventavā un Vanemanē pēc šāda plāna:

tā kā Kursa tikusi sadalīta starp ordeni un Kursas bīskapu attiecībā 2:1, tad arī baznīcas ceļamas pēc šādas attiecības: kā Piemarē, tā Bandavā un Ventavā ordenim jāceļ divas baznīcas, bīskapam viena, bet Vanemanē, kas bija Kursas lielākā valstiņa, – katram zemes kungam pa vienai (celšanas vietas nav minētas). Tas nozīmē, ka visā tag. Kurzemē bija jāceļ 11 baznīcas, no kurām līguma slēgšanas laikā uzcelta bijusi tikai viena – Piemarē (vieta nav minēta) bīskapa daļā. Nenoliedzot ordeņa un bīskapa labo apņemšanos un baznīcu celšanas grūtības tikko iekarotajā zemē, neatbildams tomēr paliek jautājums, kā kurši lielo attālumu dēļ no visas tag. Kurzemes varēja apmeklēt dievkalpojumus tikai 11 baznīcās. Tāpat neatbildams ir jautājums, kā no 11 baznīcām viņus varēja pievērst katoļticībai, ja daudziem kuršiem nebija iespējams apmeklēt misas. Nav arī zināms, vai un kur šīs baznīcas uzceltas un kad. Tā kā 1288. g. Livonijas ordenis nodeva Ventspils draudzes baznīcu *(parochiali ecclesia in Wynda)* Kursas domkapitulam,[75] tad jāpieņem, ka tā bijusi viena no ordeņa uzceltajām baznīcām Ventavā.

Toties 1252. g. līgums dod ieskatu par priesteru jeb baznīckungu uzturēšanu: katrā baznīcā bija jābūt pa priesterim, tā uzturēšanai katrai draudzes baznīcai jāpiešķir 4 arkli aramzemes un pļavas, lai no tām varētu iegūt 30 vezumu siena (1. §). Bez tam zemes kungam jādod no savas puses katram baznīckungam 1 lasts rudzu (42 pūri jeb 2 t), 1 lasts miežu (48 pūri jeb 2 t) un 1 lasts auzu (60 pūri jeb 2 t), kas, protams, bija iegūts no kuršu nodevām zemes kungiem, kā arī 3 vērdiņi (ap 156 g) sudraba (2. §). Turpretī katram draudzes loceklim – kā kalpam, tā kalponei (kas nozīmēja – kā vīrietim, tā sievietei; 9. §), kas bija 14 gadu veca, – bija jādod draudzes priesterim upurnaudā 3 Rīgas peniņi (ap 0,3 g sudraba; 3. §). Bez tam Bandavas, Ventavas un Vanemanes (bet ne Piemares) draudzes locekļiem bija jādod papildu draudzes priestera uzturēšanai sieks rudzu, miežu un auzu (ap 11,5 l) no katra arkla (8. §). Priesterim bija arī tiesības viņa draudzes novada mežos brīvi iegūt malku, izņemot mežos, kas agrāk tikuši saukti par svētbirzīm (10. §). Tātad šīs kuršu nodevas baznīckungam bija viņu kristietības jūga daļa par pāriešanu katoļticībā.

1253. g. 4. aprīlī Kursas bīskaps Indriķis un Livonijas ordeņa mestrs Eberhards no Sainas noslēdza līgumu par iepriekš minēto Kursas zemju sadalīšanu – atkal attiecībā 1:2[76] –, un te minēti kopā kādi 140 vietvārdi, tātad apdzīvotas vietas. Vienalga, vai tie apzīmēja ciemu, pils novadu vai kara draudzi, no Piemarē 41 kuršu apdzīvotas vietas baznīca bija jāceļ tikai trijās, Bandavā no 50 apdzīvotām vietām – trijās, Ventavā no 20 apdzīvotām vietām – trijās, bet Vanemanē no 28 apdzīvotām vietām tikai divās bija jāceļ baznīca. Vai tiešām ar tik mazu baznīcu un priesteru skaitu var uzskatīt Kursu par pievērstu kristīgai ticībai? Bez tam, kā jau iepriekš minēts, nav zināms, cik baznīcu uzcēla (jo nav zināmas vietas, kur tās bija jāceļ).

Interesanti, ka Kursas iekarošanas un formālās kristīšanas laikā Rīgā tika celta tagadējā Dombaznīca, jo 1254. g. pāvests Inocents IV aicināja Rīgas baznīcas provinces katoļus atbalstīt ar ziedojumiem tās celšanu.[77]

Tāpat svarīgi atzīmēt, ka 1255. g. draudzības līgumā starp Livonijas ordeni un Rīgas pilsētu mestrs Anno atbrīvoja Rīgas namniekus no piedalīšanās krustakaros pret pagāniem, izņemot gadījumus, ja kāds to dara no brīva prāta *(Idoch sone sint the borgere niht plichtihg herevart to varende up the heydenschap, sine don it mit eres selves willen)*.[78] Turpretī jaunkristītiem iezemiešiem bija pienākums piedalīties pagānu iezemiešu apspiešanas un kristīšanas karos.

Pēc 1260. g. Durbes kaujas dienvidkurši sacēlās un tikai 1267. g. tika no jauna pakļauti vācu varai, šoreiz Livonijas ordenim. Un, kad tā gada augustā Livonijas mestrs Oto no Luterbergas izvirzīja kuršu vecākajiem jaunus pakļaušanās noteikumus, tajos gan minēti kuršu pienākumi ordeņa piļu būvē, bet par baznīcu celšanu nav ne vārda.[79]

Šīs tad arī ir pēdējās tiešās ziņas par kuršu pakļaušanu un pievēršanu katoļticībai.

Zemgaļu kristīšana

Pirmās ziņas par zemgaļiem "Indriķa hronikā" atrodamas no bīskapa Meinarda laika, kad 1185. g. zemgaļi, kurus hronists sauc par pagāniem – *Semigalli, pagani* (I, 6), mēģinājuši ar kuģu tauvām ievilkt Daugavā vācu uzcelto Ikšķiles pili. Kad 1205. g. zemgaļu kungs Viestarts Rīgā meklēja vācu palīdzību pret leišiem, zemgaļi bija pagāni, un hronists ne ar vārdu nemin, ka par palīdzības došanu zemgaļiem būtu bijis jāpieņem kristīgā ticība (IX, 2); tie joprojām palika pagāni (IX, 4). Kopā ar pagānu zemgaļiem vāci uzbruka Kaupa Turaidas un Dabreļa Sateseles pilij 1206. g. (X, 10) un 1208. g. devās pret leišiem (XII, 10), un 1210. g. zemgaļi kopā ar kuršiem apsēda Rīgu (XIV, 5). Vienīgi 1219. g., kad Mežotnes zemgaļi aicināja vācus palīgā pret leišiem, bīskaps Alberts – laikam pirmo reizi – pieprasīja mežotniešu kristīšanos, un pēc Indriķa ziņām Alberta klātbūtnē kristīti 300 Mežotnes zemgaļu vīrieši, neskaitot viņu sievas un bērnus, un vāci okupēja Mežotnes pili (XXIII, 3). Uzzinājuši par mežotniešu kristīšanu, Tērvetes zemgaļi Viestarta vadībā piespieda vācus no Mežotnes aiziet, un "kristītie zemgaļi, aizmirsuši saņemtos sakramentus, atkrita un apvienojās ar pārējiem zemgaļiem" (XXIII, 4). 1218. g. zemgaļiem par bīskapu bija iecelts Bernhards no Lipes, agrākais Daugavgrīvas abats (XXII, 1), bet viņš mira jau 1224. g., un par viņa kristīšanas darbu ziņu nav. Vēl 1225. g. Tērvetes kungu Viestartu Rīgā mēģināja pierunāt pāriet kristīgā ticībā pats pāvesta legāts Livonijā Vilhelms no Modenas, tomēr Viestarts atteicās, gan

ņemdams līdzi uz Tērveti kādu katoļu misionāru (XXIX, 4), par kura darbību nekas nav stāstīts. Šī tad arī ir hronista Indriķa pēdējā ziņa par zemgaļu kristīšanu.

Par jauno Zemgales jeb Sēlijas bīskapu 1224. g. tika iecelts Lamberts (1224–1231), pēc viņa Balduins no Alnas (1232–1236), un 1251. g. pāvesta ieceltā šķīrējtiesa likvidēja Zemgales bīskapiju, pievienojot to Rīgas bīskapijai. Ko šie bīskapi darījuši zemgaļu pievēršanai kristīgai ticībai, ziņu nav.

Pēc "Indriķas hronikas" ziņu izbeigšanās stāsts par zemgaļu kristīšanu ir tik skops un viņu pretestība vācu kundzībai tik sīva, ka jāpieņem, ka vismaz līdz 1272. g. Rīgas līgumam zemgaļi nebija pievērsti katoļticībai (sk. nodaļas "Krustakarā uz Zemgali" un "Zemgaļu pakļaušana"), un vienīgi 1272. g. 6. jūlijā līdz tam pakļautie zemgaļi apsolījās pieņemt kristīgo ticību.[80] Kā zemgaļi tikuši kristīti līdz savu brīvības cīņu beigām 1290. g. un vai Zemgalē celtas baznīcas, par to klusē kā "Vecākā atskaņu hronika", tā arī tā laika dokumenti, tāpēc katram vēsturniekam ir tiesības spriest par zemgaļu kristīšanu pēc sava prāta. Varbūt būtu vispareizāk teikt, ka visu savu brīvības cīņu laiku zemgaļi bija pagāni un tikai 1290. g. visa Senlatvija formāli tika pievērsta katoļticībai.

IUGUM CHRISTIANITATIS

Ko Senlatvijas iezemiešiem nozīmēja kristīšana, to diemžēl vēstures liecības nestāsta. Toties ir saglabājušās dažas ziņas, sevišķi vācu slēgtajos līgumos ar iezemiešiem, par kristīšanas nozīmi un vērtību vācu uztverē.

Pirmajiem lībjiem, ko Ikšķilē un Salā kristīja Meinards, laikam nekādu pienākumu pret vāciem nebija; vismaz hronists tādus nemin (I, 4 un 7).

Bīskaps Bertolds jau pieprasīja no Rīgas lībjiem ķīlniekus par drošības zīmi, ka pēc kristīšanās viņi ticību arī paturēs (II, 5), bet lībji atteicās tos dot. Pēc Bertolda nāves 1198. g. vasarā Salas un Ikšķiles lībji tika piespiesti kristīties un uzņemt priesterus "savās pilīs, un ikviena uzturēšanai noteica vienu mēru labības no katra arkla" (II, 7). Šī tad bija jaunkristīto maksa par kristīgās ticības pieņemšanu, un mūsu vēstures avotos tā parasti tiek dēvēta par "kristietības jūga uzņemšanos" (*ad subendum iugum christianitatis*[81]). Šo pašu formulu lieto arī hronists Indriķis vismaz kādas četras reizes (XII, 8; XIV, 11; XXIII, 6; XXVIII, 6), saucot to par "tā Kunga jūgu" (*iugum Domini*; XXIX, 3) un pāvesta Inocenta IV kanceleja – *iugo Domini*.[82] Protams, šī teiciena izcelsme saistāma ar Mateja evaņģēlijā 11:29 un 11:30 izteiktajiem vārdiem: "Ņemiet uz sevi manu jūgu .. Jo mans jūgs ir patīkams un mana nasta viegla." Šo pašu Jaunās Derības pantu vārdiski atkārto arī Indriķis (XXV, 2).

Jau "Indriķa hronikā" par 1207. g. rakstīts, ka priesteris Alebrands nodalījis draudzes un uzcēlis baznīcu Ķizbelē; priesteris Aleksandrs sāka celt baznīcu Metsepolē (X, 14); tāpat baznīcas cēla Idumejā un Piedaugavas lībjiem (XI, 2), gadu vēlāk – Imerā, kur par baznīckungu iecēla hronistu Indriķi, kam arī piešķīra benefici viņa uzturēšanai (XI, 7).

Kas Senlatvijā uzturēja draudžu baznīcas un baznīckungus?

Pirmā kristietības nodeva, ko 1198. g. noteica saliešiem un ikšķiliešiem priesteru uzturēšanai, bija 1 mērs jeb pūrs (48 kg) labības, jādomā, rudzu, no katra apstrādātā arkla (II, 7).

1210. g. 20. oktobrī pāvests Inocents III noteica, ka Lībjzemes zemniekiem *(coloni)* ir jāmaksā "desmitā tiesa" *(decima)* savām baznīcām.[83] Par iekarotāju tiesībām uz desmito tiesu Inocents III runā vēl 1213. g.,[84] un desmitās tiesas maksāšanu akceptēja IV Laterāna koncils 1215. gadā.[85] Acīmredzot līdz 1211. g. pakļautie un kristītie Piedaugavas un Gaujas novada lībji to arī maksājuši, bet tajā gadā pēc lībju lūguma bīskaps Alberts atļāva baznīcas desmitās tiesas vietā maksāt no katra zirga pūru labības (rudzu; XV, 5); šo noteikumu 1211. g. vasarā apstiprināja arī četri Rīgā iebraukušie ārzemju bīskapi.[86] Tātad baznīcas desmitā tiesa bija lielāka par labības nodevu pēc darba zirgu jeb arklu skaita. To apliecina arī Indriķa ziņa, jo Sateseles lībjiem, kas bija sacēlušies pret vāciem, pēc viņu padošanās par sodu uzlika maksāt desmito tiesu, bet Turaidas lībjiem, idumiešiem un latgaļiem, kas bija palikuši vāciem uzticīgi, bija jāmaksā uzliktā labības nodeva pēc mēra, t.i., kunga tiesa (XVI, 4 un 5).

Kad 1221. g. dāņi gribēja pakļaut savai varai Ziemeļigauniju, Indriķis izgāž savu sašutumu ne vien uz dāņiem, bet uz visiem, "kuru rokās ir virskundzība un fogtejas viņas zemē, ka pārāk neapspiežat nabagos – es runāju par nabagiem lībjiem un latgaļiem vai jebkuriem jaunkristītiem .. [jo] Svētā Jaunava nejūt prieku par lielajām nodevām, ko mēdz maksāt jaunkristītie, un nav iežēlināma ar naudu, kas tiem tiek atņemta ar dažādām izspiešanām .. [jo] Dēls saka: "Mans jūgs ir maigs un mana nasta viegla"" (XXV, 2). Citiem vārdiem: hronists Indriķis atzīst, ka vācu iekarotāji apspieda lībju un latgaļu jaunkristītos ar netaisni lielu "tā Kunga jūgu". Arī pāvesta legāts Vilhelms no Modenas 1225. g. sludināja vāciem, lai "neuzliekot jaunkristīto pleciem nepanesami smagas nastas jūgu, bet gan tā Kunga vieglo un tīkamo jūgu" (XXIX, 3). Sevišķi asi Vilhelms vērsās pret Cēsu zobenbrāļiem, "lai tie saviem padotajiem arvien uzliekot vieglu jūgu .. [jeb] tīkamu Jēzus Kristus nastu" (XXIX, 3). Arī Koknesē legāts Vilhelms "allaž piekodināja vāciem nedarīt pārmērīgi pāri saviem padotajiem ar smagām nastām un nepienācīgām nodevām" (XXIX, 5).

Sūdzības par jaunkristīto apspiešanu un nodevu izspiešanu 1225. g. jau bija aizsniegušas arī Romas kūriju, tāpēc pāvests Honorijs III 1225. g. 19. novembrī uzdeva savam legātam Vilhelmam atcelt no amata tos nodevu ievācējus, kas ievācot netaisnas nodevas.[87]

Tuvākas liecības par draudžu baznīcu priesteru uzturēšanu atrodamas legāta Vilhelma no Modenas 1226. g. lēmumā, pēc kura draudžu baznīcas priesterim pienācās 2 lasti (ap 4 t) labības.[88] Tālākus norādījumus par baznīckungu uzturēšanu 1236. g. deva pāvests Gregors IX, noteicot, ka draudžu baznīcām visās diecēzēs jāsaņem 1/3 no desmitās tiesas (jādomā, draudzes novadā iekasētās desmitās tiesas) un baznīckunga uzturam 10 mārku gadā.[89]

Pēc bīskapa Alberta nāves Rīgas vāci 1230. g. sāka kuršu pakļaušanu un kristīšanu, pieprasot no ziemeļaustrumu Kursas iedzīvotājiem "par pakļaušanos kristietības jūgam" *(ad subeundum iugum christianitatis)* pusbirkavu rudzu no katra aramā un katra ecējamā zirga, t.i., no divzirgu zemes kopā 1 birkavu jeb 4 pūrus rudzu, bet, ja kāds ar un ecē ar vienu un to pašu zirgu, tad viņam kopā jādod tikai pusbirkava rudzu;[90] tātad apliekamā vienība bija darba zirgu skaits. Kad nākamajā gadā Balduins no Alnas slēdza līgumu ar tiem pašiem kuršiem par kristīšanos, viņiem bija jāsolās maksāt tādas pašas nodevas kā īstiem kristiešiem (*eadem iura, adque tenetur veri christiani*[91]). Jāpieņem, ka ar īstu kristiešu nodevām ir saprasta desmitā tiesa, jo 1232. g. 5. februārī pāvests Gregors IX uzdeva Balduinam raudzīties, lai Rīgas bīskaps Nikolajs rūpētos par desmitās tiesas ievākšanu no jaunkristītiem kuršiem;[92] to pašu Balduins atkārto arī 1234. g. 1. aprīlī.[93] Desmito tiesu 1248. g. maksāja arī Salas, Ikšķiles un Ķizbeles draudžu novadu līdži.[94] Arī pāvests Inocents IV ap 1250. g. atļāva Vācu ordenim ievākt desmito tiesu no jaunkristītiem;[95] kad 1254. g. aprīlī Rīgas arhibīskaps Alberts un Livonijas ordenis vienojās par Zemgales sadalīšanu, viņi rezervēja sev tiesības ievākt desmito tiesu no jaunkristītiem.[96]

Tālākas ziņas par Kursu dod 1252. g. Kursas bīskapa un Livonijas ordeņa vienošanās, pēc kuras katrai baznīcai Kursā piešķirami 4 arkli zemes un 30 vezumu siena un baznīckunga uzturam ik gadu zemes kungs (Kursas bīskaps vai ordenis) dod 1 lastu rudzu, 1 lastu miežu, 1 lastu auzu un 3 vērdiņus (ap 150 g) sudraba, bet katrs draudzes loceklis – kā vīriešu, tā sieviešu dzimtes, kas 14 gadu vecs, – 3 Rīgas peniņus upurnaudā, bez tam vēl sieku rudzu, sieku miežu un sieku auzu.[97] Tā kā naturālijas baznīckungiem no draudzes locekļiem tika noteiktas siekos, tad mūsu vēstures literatūrā šīs nodevas sauc par "baznīckungu sieciņiem".

Tātad Kursā un – var pieņemt – visā Latvijā pakļautajiem iezemiešiem bija ne vien jāmaksā desmitā vai kunga tiesa un jāapgādā Latvijas zemes kungi, bet arī jāuztur draudžu baznīcas un baznīckungi.

Lai gan Igaunijā nodevas un klaušas pieauga straujāk nekā Latvijā, tomēr daļēju ieskatu par to ievākšanu un baznīcu būvi dod Sāmsalas bīskapa Hermaņa 1284. g. noteikumi viņa diecēzes iezemiešiem: sāmiem un igauņiem bija jādod desmitā tiesa no visa, kas pēc Dieva tiesībām tiek aplikts ar desmito tiesu. Tāpat no katra arkla viņiem bija jādod 2 1/2 mārkas, 1 vista, jāpieved 1 kubikass malkas, jādod alus nodeva un desmitās tiesas nodevas bīskapa diecēzes robežās jānogādā tur, kur bīskaps to pieprasa.

Klaušās sāmiem bija jāiet 1 diena ar saviem vēršiem un savā maizē aršanas darbos un 2 dienas ražas novākšanā. Tāpat tiem, kas var pļaut, no katras izkapts jāapsola 2 vezumi siena. Vēl sāmiem bija jābūvē un jālabo baznīcas, pilis un kungu mājas, ja tās tikušas nodedzinātas vai ienaidnieku nopostītas. Tālāk noteikumos iesprausts kāds ļoti dīvains teikums: ja kāds sāms no brīva prāta, bez piespiešanas vēlētos saviem kungiem dot lielākas nodevas *(donis)* vai klaušas *(in servitiis)*, viņam ir brīv to darīt.[98]

Bet nodevas un klaušas nebija vienīgā *iugum christianitatis* nasta. Smagāks par "miera laika" nodevu došanu un iešanu klaušās bija vācu uzliktais pienākums jaunkristītiem iezemiešiem piedalīties krustakarā pret vēl nekristītiem iezemiešiem. "Indriķa hronika" pirmo reizi iezemiešu karagaitas min 1206. g., kad Rīgas vāci iesauca sev pakļautos un kristītos Rīgas lībjus un kopā ar viņiem devās pret nekristītajiem Salas lībjiem (X, 8). No "Indriķa hronikas" vien redzams, ka no 1206. līdz 1226. g. – tātad 20 gadu periodā – vāci iesauca kristītos lībjus un latgaļus vismaz 36 reizes – tātad gandrīz divreiz gadā – krustakarā pret pagāniem, it sevišķi igauņiem.[99] "Atskaņu hronika" nedod tik akurātas ziņas kā Indriķis, tāpēc par laiku pēc Alberta episkopāta vairs nav tik drošu ziņu.

Vēl jāmin kāds kristietības jūga aspekts, kas varbūt iezemiešiem bija vispretīgākais un visgrūtāk pārvaramais: ķīlnieku došana kā apliecinājums kristīgās ticības paturēšanai un padošanās un neuzbrukšanas nodrošināšanai. Ja nodevas un klaušas iezemiešiem bija jādod saviem kungiem arī pirms kristīšanās (tikai tagad iezemiešu kungu vietā tās saņēma vācu kungi) un pie karošanas viņi bija pieraduši jau pirms vācu laikiem, pašiem dodoties sirojumos un kaimiņu sirotājus atvairot, tad tēva un mātes lepnuma – dēlu atņemšana bija iezemiešiem visvairāk apkaunojoša, pazemojoša un sāpīga kristietības jūga daļa.

Ķīlnieku ņemšanu 1213. g. akceptēja arī pāvests Inocents III[100] un 1232. g. pāvests Gregors IX;[101] 1230. g. ķīlniekus pieprasīja pāvesta legāts Livonijā Balduins no Alnas[102] un 1232. g. Rīgas bīskaps Nikolajs.[103]

Dažkārt līdzīgā lomā kā ķīlnieki bija saņemtie karagūstekņi. Tā 1209. g. pēc Jersikas pilsētas un pils iekarošanas bīskaps Alberts saņēma gūstā karaļa Visvalža sievu kopā ar viņas galma dāmām, kas visas tika aizvestas uz Rīgu un turētas par ķīlniecēm, lai piespiestu Visvaldi nodot savu karaļvalsti Albertam par lēni (XIII, 4).

Ko vāci iesāka ar saņemtiem ķīlniekiem un sieviešu kārtas gūsteknēm? Kas notika ar lībju vecākajiem, ko aizsūtīja uz Vāczemi, ziņu nav; var tikai pieņemt, ka viņi kļuva par vergiem. Tāpat nav ziņu, kas notika ar ķīlā saņemtajiem labiešu dēliem. Atkal var pieņemt, bet ne pierādīt, ka pakļāvīgākos izskoloja par tulkiem un priesteriem, jo iezemiešu valodu pratēji tulki un priesteri vāciem bija vajadzīgi misijas darbā. Stūrgalvīgākos varbūt padarīja par kalpotājiem vai pat vergiem pie Rīgas vāciem. Kas notika ar gūstā saņemtām un uz Rīgu aizvestām jaunavām un sievām, var tikai

iedomāties: dažu apprecēja kāds Rīgas vācu tirgotājs vai amatnieks, tā atrisinot vācu imigrantu sieviešu trūkumu jaunajā kolonijā; pārējās kļuva par kalponēm, piegulētājām un – priekameitām. Te jāpatur vērā, ka 13. gs. Rīgā uzturējās daudz ārzemju tirgotāju komiju un liels skaits krustnešu, tātad vīrieši spēka un seksuālo dziņu gados, kas bija vieninieki un pasaulīgai, nevis garīdznieku kārtai piederīgi. Tāpat gūstā saņemtās jaunavas ar laiku taču apzinājās savu sievietību. Par 13. gs., protams, tādu ziņu nav, bet 14. un 15. gs. Rīgā bija trīs rātes uzturētas meitumājas,[104] un Rīga jau bija ostas pilsēta. Priekameitas taču neimportēja no Vāczemes; tās bija iezemiešu kristietības jūga daļa!

(Tuvāk par jaunkristīto nodevām un klaušām sk. nodaļās "Nodevas" un "Klaušas".)

SENLATVIJA UN ROMAS KŪRIJA

Lai gan neviens pāvests personiski nav nedz piedalījies, nedz vadījis kādu krustakaru, tomēr visi krustakari tika sludināti, vesti un vadīti pāvestu protektorātā un ar pāvestu sankciju. Tāpat neviens pāvests nav apmeklējis krustakarotāju dibinātās valstis ne Āzijas Vidusjūras piekrastē, ne Baltijas jūras krastos. Vispār interese par Baltijas jūras ziemeļaustrumu krastā dzīvojošiem pagāniem Romas kūrijā jeb pāvesta galmā sākās laikam tikai pāvesta Aleksandra III (1159–1181) laikā, kad pāvests 1171. (?) g. ar bullu vērsās pie Dānijas, Norvēģijas, Zviedrijas un gotu karaļiem, firstiem un visiem ticīgajiem – tātad skandināviem – ar mudinājumu doties karā pret igauņiem un visiem pārējiem turienes pagāniem, kas sagādājot lielas rūpes kristīgajiem, piešķirdams visiem karotājiem, tāpat kā krustakarotājiem, kas dodas cīņās par Jēzus kapu, grēku atlaišanu uz vienu gadu.[105] Tātad Aleksandrs III sludināja krustakaru pret igauņiem un Igaunijas krustakarotājus pielīdzināja krustakarotājiem Svētajā Zemē.

Par Senlatvijas kristīšanas mēģinājumiem ziņas sākas kādus 15 gadus vēlāk, kad hronists Indriķis stāsta par mūka Meinarda – kas bija braucis līdzi vācu tirgotājiem – iesvētīšanu par Lībjzemes bīskapu. To gan bija izdarījis Brēmenes metropolīts arhibīskaps Hartvigs II 1186. g. (I, 8), bet – sekojot tā laika praksei – viņš bija lūdzis pāvestam Klementam III (1187–1191) sankcionēt iesvētīšanu, jo 1188. g. 1. oktobrī Klements rakstīja Brēmenes arhibīskapam, ka apstiprina Meinarda iecelšanu par bīskapu Ikšķilē, kas atrodoties Krievzemē *(in Ruthenia)*.[106] Šie pāvestu Aleksandra III un Klementa III vēstījumi rāda, ka katoļticības sludināšana Igaunijā bija sākusies no Skandināvijas, turpretī Senlatvijā – no Vāczemes, turklāt pēc Romas kūrijas ziņām vismaz Austrumlatvija 12. gs. atradās Krievzemē.

Tātad Senlatvijas pievēršana katoļticībai, jau sākot ar pirmā bīskapa Meinarda iecelšanu, atradās Romas kūrijas ziņā un noteikšanā. Tā Meinards jau savas misijas sākumā, ap 1190. g., bija lūdzis tieši pāvestam Klementam III darbības instrukcijas un atbalstu, kā arī prasījis pāvestam atļauju lietot misijas ceļojumos pagānu pasniegto ēdienu un kristīgās ticības sludināšanai pieņemt palīgus – mūkus un priesterus ar viņu prelātu atļauju.[107] Un, kad Meinards atskārta, ka lībji negrib labprātīgi pieņemt kristību, ap 1195./1196. g. viņš sūtīja savu palīgu Turaidas misionāru Teodorihu uz Romu pēc pāvesta Celestīna III (1191–1198) atļaujas organizēt krustakaru pret lībju pagāniem, ko Celestīns arī devis (I, 12), jebšu šī krustakaru bulla nav saglabājusies. Tāpat nav saglabājusies otra Celestīna III krustakaru bulla, ko viņš bija devis nākamajam Ikšķiles bīskapam Bertoldam, kas bija žēlojies pāvestam par lībju noraidošo nostāju pret kristīšanos (II, 3). Tātad krustakarus pret Senlatvijas iezemiešiem pieprasīja jau abi pirmie katoļu misionāri Lībjzemē, lai gan pirmos krustnešus uz Senlatviju atveda tikai otrais bīskaps Bertolds.

Tomēr īstais krustakaru organizētājs pret Austrumlatvijas lībjiem, latgaļiem un sēļiem bija trešais Lībjzemes (vēlāk Rīgas) bīskaps Alberts ar savu laikabiedru pāvestu Inocentu III (1198–1216). Alberts jau pirms ierašanās savā diecēzē – 1199. g. bija lūdzis Inocentam krustakara bullu, kas viņam arī dota tā paša gada 5. oktobrī, un tā ir pirmā krustakaru bulla pret Senlatviju, kas saglabājusies.[108] Pēc hronista Indriķa interpretācijas pāvests pielīdzinājis krustakarotājus Senlatvijā krustakarotājiem Svētajā Zemē (III, 2). 1200. g. Inocents III izdeva vēl otru krustakaru bullu pret Senlatviju, ko bija prasījis uz Romu otrreiz aizsūtītais Teodorihs (IV, 6), šī bulla nav saglabājusies.

Teodoriham otrajā braucienā uz Romu bija vēl cits svarīgs uzdevums: panākt Zemgales ostas apmeklēšanas aizliegumu (IV, 7), tā nodrošinot vācu Rīgai monopoltiesības tirdzniecībā ar Senlatviju un Krievzemi. Arī šī Inocenta III bulla nav saglabājusies, un tās nozīme mūsu historiogrāfijā ir pārāk zemu novērtēta, jo ar Rīgas ostas monopoltiesību nodrošināšanu Inocents III faktiski – gan pašam to droši vien neapzinoties – ir atzinis vācu Rīgas eksistenci jau 1200. g., tāpēc, trūkstot labākam Rīgas dibināšanas dokumentam, šo Inocenta bullu var uzskatīt par vācu Rīgas dibināšanas aktu.

Bīskaps Alberts, tāpat kā Meinards, sava episkopāta sākumā bija prasījis Romas kūrijai norādījumus, kā izturēties pret lībju laulības paražām un noziegumiem. Atbildot pāvests Inocents III 1201. g. 19. aprīlī deva šādas instrukcijas: lībju pagāniskās laulības nav šķiramas, bet pēc pāriešanas katoļticībā viņi laulājami tikai pēc baznīcas noteikumiem; jaunkristītiem jāiet pie dievgalda un jāsaņem pēdējā svaidīšana pirms miršanas. Tāpat Inocents III pēc Vakareiropas parauga pakļāva baznīcas tiesai jaunkristīto tikumiskās dzīves pārkāpumus: par netiklību, laulības pārkāpšanu, slepkavību un zvēresta laušanu priesteriem vainīgie jāsoda ne tik daudz pēc

nodarījuma smaguma kā pēc nozieddznieka vainīguma.[109] Un, līdzīgi kā Meinardam, pāvests arī Albertam atļāva pieņemt par kristietības sludinātājiem Lībjzemē cisterciešu mūkus.[110]

Kad 1202. g. priesteris Teodorihs ar Alberta ziņu bija dibinājis Zobenbrāļu ordeni, atkal tika meklēts Romas akcepts, ko Inocents III arī deva, piešķirot zobenbrāļiem templiešu statūtus (VI, 4).

Par Turaidas priestera Teodoriha trešā brauciena iemeslu uz Romu – laikam 1204. g. – hronists nekā nemin; var tikai pieņemt – lai dabūtu iepriekšēju pāvesta apstiprinājumu iecelšanai par Daugavgrīvas klostera abatu (VIII, 2; IX, 7), jo nav ticams, ka Teodorihs būtu devies uz Romu tikai tāpēc, lai lībju kungam Kaupam rādītu Vāczemi un iepazīstinātu viņu ar pāvestu Inocentu III (VII, 3).[111] Būs gan hronistam tiesa, ka, paņemot līdzi Kaupu, viņš būs mēģinājis stiprināt Kaupa pieķeršanos katoļticībai un reizē arī parādīt pāvestam savus kristietības sludināšanas panākumus. Kaups taču bija Turaidas lībju vecākais – un pirms iecelšanas par Daugavgrīvas abatu Teodorihs bija misionārs jeb kristietības sludinātājs Turaidā. To, ka Kaups vests uz Romu propagandas nolūkos, netieši apliecina arī Inocenta III 1208. g. 31. janvārī Vāczemes prelātiem adresētais raksts, kurā viņš paziņo, ka Senlatvijā katoļticībai pievērsti visi lībji, idumieši, (Cēsu) vendi un puse latgaļu.[112] Protams, Romas kūrija par notikumiem Senlatvijā zināja tikai to, ko paši livoņi bija tai ziņojuši, un acīmredzot vāci nekavējās ziņot Romai par saviem panākumiem kristīšanas darbā. Tātad Senlatvijas iekarotāji un kristītāji skaidri apzinājās, ka viņi ir Romas kūrijai pakļauta misijas darba veicēji un pāvests – šīs misijas protektors un nominālais vadītājs. Tas arī saprotams: visi krustakari bija pāvestu autorizēti, daudzi pat viņu ierosināti.

Līdz ar Zobenbrāļu ordeņa nodibināšanu Senlatvijas kristīšanas faktiskajam vadītājam bīskapam Albertam radās sāncensis, gan ne tik daudz kristīšanas kā iekarošanas darbā. Zobenbrāļi, kas, līdzīgi kā Alberts, organizēja savu bīskapiju, gribēja veidot savu valsti, pat neatkarīgu no Rīgas bīskapa. Tomēr abas puses – Rīgas bīskaps un Zobenbrāļu ordeņa mestrs – atzina Romas pāvestu par savu tiešo virskungu, jo, tāpat kā bīskapi bija pāvesta ordinēti amatā, tā garīgo bruņinieku ordeņu dibināšana un pastāvēšana bija pāvestu sankcionēta. Tāpēc arī bīskaps Alberts un zobenbrāļu mestrs Folkvīns 1210. g. bija aizceļojuši uz Romu, lai lūgtu Inocentu III apstiprināt viņu Rīgā savstarpēji panākto vienošanos par iekarotās un vēl iekarojamās Senlatvijas sadalīšanu (XII, 3). Ar 1210. g. 20. oktobra bullu *Cum inter te* pāvests noteica, ka zobenbrāļi saņem no bīskapa 1/3 no iekarotās Lībjzemes un latgaļu zemēm, par ko ordenim mūžīgi jāaizsargā Rīgas baznīca un tās province un jābūt paklausīgam Rīgas bīskapam, bet par zemēm, ko ordenis iekaros ārpus Lībjzemes un latgaļu teritorijas, tam nav nekādu pienākumu pret bīskapu.[113]

Līdz ar šī izlīguma apstiprināšanu beidzās bīskapa Alberta un zobenbrāļu mestra Folkvīna saskaņa: jau trīs gadus vēlāk zobenbrāļi bija žēlojušies pāvestam Inocentam III, ka Alberts nepildot 1210. g. izlīguma noteikumus, neatdodot ordenim Rīgas pilsētas trešdaļu[114] un apkraujot jaunkristītos ar lielām nastām.[115] Tāpēc pāvests 1213. g. 10. un 11. oktobrī ar diviem rakstiem uzdeva Daugavgrīvas abatam atturēt un pat sodīt Albertu, ja bīskaps turpinātu pārkāpt 1210. g. izlīgumu. Alberts savukārt bija žēlojies pāvestam, ka ordenis apspiežot jaunkristītos,[116] tāpēc ordeņa un bīskapa ķildu izšķiršanu Inocents III 1213. g. uzdeva Lundas (Zviedrijā) arhibīskapijas prelātiem.[117] Līdz ar šīm ordeņa un bīskapa apsūdzībām sākās gara žēlošanās virkne pāvesta galmā, kas ilga visu 13., 14. un 15. gs., un šīs sūdzības izšķīra gan pats pāvests, bet visbiežāk viņa nozīmēti šķīrējtiesneši vai arī pāvesta legāti Livonijā. Dažkārt abas puses šķīrējtiesas lēmumus ievēroja, bet bieži tos ignorēja; svarīgākais tomēr ir fakts, ka gan Rīgas bīskaps, gan Zobenbrāļu un vēlāk Livonijas ordenis publiski atzina savu atkarību no Romas kūrijas, tāpat pāvestu par savu augstāko virskungu, pie kura jāmeklē taisnība.

Laikam jau bīskaps Alberts būs mēģinājis atbrīvoties no pakļautības Brēmenes metropolītam (jebšu pirms iecelšanas par bīskapu Alberts pats bija Brēmenes domkungs); 1210. g. Inocents III vēl atgādināja Albertam, ka viņš pakļauts Brēmenes arhibīskapam,[118] bet 1214. g. Inocents jau ziņoja Albertam, ka Rīgas baznīca vairs nebūs pakļauta Brēmenes metropolītam.[119]

Pēdējo ziņu par bīskapa Alberta attiecībām ar Romas kūriju pāvesta Inocenta III laikā dod hronists Indriķis, vēstīdams par 1215. g. noturēto IV Laterāna koncilu (XIX, 7), kur Alberts devis Inocentam pārskatu par krustakaru un kristīšanas gaitu Livonijā. Šeit arī nostiprinājies Livonijas apzīmējums par Mātes Zemi pretstatā Dēla Zemei jeb Svētai Zemei. Pēc Indriķa Inocents III esot teicis: "Tāpat kā Dēla Zemi, tā allaž centīsimies arī Mātes Zemi atbalstīt ar savas tēvišķās gādības pūliņiem" (XIX, 7). Hronists arī liecina, ka IV Laterāna koncila laikā Inocents III izdevis jaunu krustakaru bullu pret Livoniju, kas, pēc L. Arbuzova domām, dota 1215. g. 29. decembrī.[120] Līdz ar to ziņas par Senlatvijas attiecībām ar Romas kūriju Inocenta III pontifikāta laikā beidzas, jo 1216. g. 16. jūlijā pāvests mira.

Ko tad pāvests Inocents III bija devis un noteicis Senlatvijai?

1. Senlatvijas eksistence ar tās dažādiem iedzīvotājiem Romas kūrijai īsti kļuva zināma tikai Inocenta III laikā.

2. Senlatvijas iekarošana un kristīšana sākās tieši varenākā viduslaiku pāvesta laikā, kad krustakaru ideja uz Svēto Zemi bija dzīva un aktīva, jebšu abi Inocenta laikā organizētie krustakari uz Dēla Zemi – ceturtais krustakarš un Bērnu krustakarš – beidzās traģiski.

3. Mātes Zemes iekarošanai Inocents III bija izdevis trīs krustakaru bullas – 1199., 1200. un 1215. g., tātad visi krustakari Senlatvijā līdz 1216. g. bija Inocenta sankcionēti un sludināti.

4. Ar Zemgales ostas aizliegšanu 1200. g. un Rīgas ostas izsludināšanu par vienīgo Daugavas ostu (un Rīgas primāra nozīme ir tās jūras osta) pāvests Inocents III bija kļuvis par faktisko vācu Rīgas dibināšanas legalizētāju.

5. 1201. g. Inocents III legalizēja Senlatvijā baznīcas tiesu.

6. 1202. g. ar Inocenta III sankciju bija dibināts jauns garīgo bruņinieku ordenis – Kristus bruņinieku jeb Zobenbrāļu ordenis, kam Inocents piešķīra templiešu statūtus un kas aktīvi piedalījās Senlatvijas iekarošanā.

7. Ar norādījumu došanu par izturēšanos pret jaunkristītiem Romas kūrija kļuva par padomdevēju kristīšanas darbam Senlatvijā.

8. Aicinādama Vakareiropas mūkus un priesterus uz Senlatviju par sprediķotājiem un misionāriem, Romas kūrija kļuva par Senlatvijas kristīšanas misijas tiešu atbalstītāju.

9. Pāvests bija kļuvis par Senlatvijas kristīšanas idejisko vadītāju, kuram livoņi sūtīja ziņojumus par kristīšanas panākumiem.

10. Ar izlīgumu un vienošanās apstiprināšanu un ķildu izšķiršanu Romas kūrijā Senlatvijas iekarotāji bija atzinuši sevi par pakļautiem Romas kūrijai un pāvestu – par savu virskungu.

11. Ar iekarotās un iekarojamās Senlatvijas sadalīšanu starp Rīgas bīskapu un Zobenbrāļu ordeni pāvests Inocents III bija licis pamatu viduslaiku Latvijas teritoriālajam dalījumam.

12. IV Laterāna koncila laikā 1215. g. Inocents III bija akceptējis Livonijas veltīšanu Dievmātei Marijai, tā sankcionējot viduslaiku Latvijas nosaukumu – Svētās Dievmātes Zeme *(terra Mariana)*.

13. Inocenta III pontifikāta laikā vācu kundzībai un katoļticībai tika pakļauta visa Austrumlatvija.

Citiem vārdiem: jau pāvesta Inocenta III laikā tika radīti un izveidoti vai visi svarīgākie vēlo viduslaiku Livonijas valstiņu vēsturiskie sadzīves aspekti.

Honorija III pontifikāts (1216–1227) sākās ar pāvesta paziņojumu 1217. g. Rīgas bīskapam, ka viņš var iecelt un iesvētīt bīskapus Livonijā un celt tiem katedrāles.[121] Šo pāvesta atļauju Alberts būs izmantojis, iecelot Daugavgrīvas klostera abatu Bernhardu no Lipes par Sēlijas bīskapu, un 1219. g. 25. oktobrī pāvests apstiprināja jaundibinātās Sēlijas bīskapijas robežas, kā tās bija noteicis Alberts.[122] Līdz ar to 1219. g. historiogrāfijā tiek uzlūkots par Sēlijas bīskapijas dibināšanas gadu. Bet Alberts nebija aizmirsis arī pats sevi: paziņojis (gan priekšlaicīgi) Romai par Igaunijas, Sēlijas un Zemgales iekarošanu un pievēršanu kristīgai ticībai, Alberts bija lūdzis pāvestu nodrošināt viņa tiesības uz jauniegūtajām zemēm, ko Honorijs III darīja Albertam zināmu 1219. g. 28. oktobrī ar bullu *Cum a nobis petitur*. Honorijs 1218. g. bija atbrīvojis Alberta bīskapiju no pakļautības Brēmenes metropolītam,[123] tomēr Alberta lūgumu dibināt atse-

višķu Livonijas baznīcas metropoli viņš 1219. g. noraidīja.[124] Bet Alberts bija neatlaidīgs savās prasībās pēc metropolīta tiesībām, tā ka Honorijam bija vēlreiz jānoraida Rīgas bīskapa lūgums 1223. g. 23. decembrī.[125] Toties sūdzības par Zobenbrāļu ordeņa patvarībām turpināja ienākt Romas kūrijā arī Honorija III laikā, tā ka 1222. g. pāvestam vairākkārt bija jābrīdina zobenbrāļi.[126] Kad zobenbrāļu un Rīgas pilsētas izrīcības un prasības Rīgas bīskapam kļuva nepanesamas un Romas kūrijai, nepārzinot vietējos apstākļus, neizšķiramas, Alberts – laikam 1224. g. – aizsūtīja uz Romu savu priesteri (biktstēvu?) Maurīciju ar lūgumu kūrijai sūtīt uz Livoniju pāvesta legātu (sūtni; XXIX, 2), kas uz vietas izšķirtu livoņu ķildas. Šo prasību Honorijs III izpildīja 1224. g. 31. decembrī, ieceļot Livonijā un Prūsijā par legātu savu agrāko vicekancleru Modenas bīskapu Vilhelmu.[127] Bet reizē ar Vilhelma no Modenas iecelšanu par legātu pāvests Honorijs III 1225. g. 3. janvārī Livonijas un Prūsijas jaunkristītiem adresētajā bullā *Ecclesia Romana* paziņoja, ka Romas baznīca "apsola paturēt jūs sev par speciālu tautu .. [un] jūs esat aicināti Dieva bērnu brīvībā .. [tāpēc] ņemam jūs Svētā Pētera un mūsu aizsardzībā, nosakot, ka jūs brīvībā dzīvosit nevienam citam kā vienīgi Kristum un [būsit] paklausīgi tikai Romas baznīcai".[128] Tātad ar šo bullu Honorijs III pēc krustakaru sākotnējās idejas parauga uz Svēto Zemi solījās (*proposuit*) iekarotos un katoļticībai pievērstos Livonijas un Prūsijas iezemiešus paturēt par saviem pavalstniekiem, t.i., izveidot šajās zemēs Romas baznīcas valstis, pakļautas tieši pāvestam. Šis ir jauns motīvs – un tikpat nereāls kā Svētajā Zemē – par Romas kūrijas nolūkiem Senlatvijā. Vai šī ideja piederēja Honorijam III vai legātam Vilhelmam no Modenas vai arī tas bija valdošais uzskats visā Romas kūrijā, tas laikam nekad netiks noskaidrots; nenoliedzams vienīgi paliek fakts, ka pāvestu ieceres nepiepildījās ne Svētajā Zemē, ne Senlatvijā, jo nevienu neiekaroja pāvesta armija; Svētajā Zemē to veica laicīgu valdnieku vadīti karapulki, Senlatvijā – garīgo bruņinieku ordeņi ar iezemiešu, vācu kolonistu un krustnešu palīdzību.

Otrs svarīgs pāvesta Honorija III lēmums bija 1225. g. 19. novembra atļauja savam legātam Vilhelmam no Modenas nodibināt Livonijā atsevišķu baznīcas metropoli, ko pāvestam bija lūguši Rīgas bīskaps Alberts un Tērbatas bīskaps Hermanis kopā ar saviem domkungiem, lai Livonijas baznīcu atbrīvotu no pakļautības Brēmenes arhibīskapam; pāvests tomēr paturēja Livonijas jaunkristītos sevišķā Romas baznīcas valdījumā (*in eccelesie Romane demanio speciali*[129]).

Šis pāvesta lēmums par jaunas baznīcas metropoles dibināšanu gan tūliņ netika izpildīts; toties Vilhelms no Honorija saņēma jaunas pilnvaras: pāvesta vārdā izšķirt vairākas ķildas starp Zobenbrāļu ordeni, Rīgas bīskapu, Rīgas domkapitulu un Rīgas pilsētu, un šos legāta lēmumus[130] tad pāvests Honorijs III apstiprināja,[131] starp citu, noteicot arī Rīgas lauku novada robežas.[132]

Viens no pēdējiem notikumiem pāvesta Honorija III laikā bija Alberta un Vilhelma no Modenas 1226. g. lēmums par Sēlijas bīskapijas pievienošanu Zemgales diecēzei.[133]

1227. g. par pāvestu kļuva Gregors IX (1227–1241), kam Brēmenes arhibīskaps tūliņ bija žēlojies, ka viņam pakļautais Rīgas bīskaps neparādot viņam pienācīgo godu.[134] 1227. g. Gregors atkārtoja Honorija III bullu par nodomu paturēt Senlatvijas jaunkristītos tikai pāvesta aizsardzībā[135] un pēc zobenbrāļu lūguma apstiprināja arī Honorija 1226. g. 11. aprīļa bullu par Livonijā iekaroto zemju sadalīšanu;[136] tāpat viņš ņēma savā aizsardzībā visus Zobenbrāļu ordeņa īpašumus;[137] tātad zobenbrāļi bija nobažījušies, vai Romas kūrija Gregora laikā respektēs Honorija apstiprinātos izlīgumus.

Pēc Alberta nāves 1229. g. 17. janvārī pāvestam bija jāizšķir, kam ir tiesības kļūt par jauno Rīgas bīskapu: Brēmenes arhibīskapa ieceltajam Albertam vai Rīgas domkapitula ievēlētajam Nikolajam;[138] 1231. g. 8. aprīlī pāvests Gregors IX deva savu apstiprinājumu Nikolaja iecelšanai par Rīgas bīskapu.[139] Starplaikā arī Rīgas domkapituls bija vērsies pie jaunā pāvesta ar lūgumu apstiprināt tā īpašumus un tiesības, ko Gregors izdarīja 1231. g. 26. aprīlī.[140]

Par livoņu ķildu izšķīrēju Gregors IX bija pilnvarojis savu vicelegātu Balduinu no Alnas, kas 1230. un 1231. g. pāvesta vārdā slēdza līgumus ar kuršiem,[141] ko Honorijs apstiprināja 1232. g. 11. februārī.[142] Balduins arī bija devis kuršiem tiesības sūtīt savus delegātus uz Romu, lai saņemtu no pāvesta viņu tiesību apstiprinājumu.[143] Jādomā, ka Balduins būs aizstāvējis ideju par katoļu baznīcas misijas valsts dibināšanu Livonijā tiešā pāvesta pakļautībā, jo Gregors 1232. g. 29. janvārī ne vien iecēla Balduinu par Zemgales bīskapijas bīskapu un savu legātu Livonijā,[144] bet arī pilnvaroja ņemt pāvesta vārdā savā valdīšanā tās Livonijas zemes, kam vēl nebija noteiktas diecēzes robežas,[145] un uzdeva pārvaldīt Kursu un Zemgali.[146] Protams, tāds pāvesta lēmums bija pret livoņu interesēm, jo līdz ar pāvestam pakļautas baznīcas valsts izveidošanu Senlatvijā zustu vācu iekarotāju iecerētā kundzība Livonijā. Tāpēc livoņi būs tik sparīgi žēlojušies Gregoram par Balduinu,[147] ka 1234. g. 9. februārī pāvests atcēla Balduinu no legāta amata, nozīmējot viņa vietā agrāko legātu Vilhelmu no Modenas.[148] Balduins pēc atcelšanas no legāta amata bija devies uz Romu, kur iesniedza pāvestam garu apsūdzības rakstu par Rīgas bīskapu Nikolaju, Zobenbrāļu ordeni un Rīgas pilsētu, un pāvests 1234. g. 20. novembrī aicināja uz Romu apsūdzētos paskaidrojumu došanai,[149] tā uzņemoties augstākā tiesneša lomu livoņu ķīviņos. Laikam gan livoņi būs atteikušies braukt uz Romu, tāpēc pāvests uzdeva šīs sūdzības izmeklēšanu jaunajam legātam Vilhelmam, kas tad deva savu spriedumu, ko pāvests apstiprināja 1236. g. 23. februārī.[150]

1236. g. bija Saules kaujas gads, kad leiši ar zemgaļiem praktiski iznīcināja Zobenbrāļu ordeni, tāpēc, lai sargātu vācu kolonistus un viņu iekarojumus Livonijā un turpinātu tās pakļaušanu vācu varai, atlikušie

zobenbrāļi, Rīgas bīskaps Nikolajs, Tērbatas bīskaps Hermanis un Sāmsalas bīskaps Indriķis bija vērsušies pie pāvesta Gregora IX ar lūgumu zobenbrāļu paliekas pievienot Vācu ordenim un daļu vācbrāļu aizsūtīt uz Livoniju, tā izveidojot Vācu ordeņa zaru Livonijā, kas vēstures literatūrā parasti tiek saukts par Livonijas ordeni. Pāvests Gregors IX šo livoņu vēlēšanos izpildīja 1237. g. 12. maijā,[151] nosakot, ka vācbrāļi, tāpat kā iepriekš zobenbrāļi, būs pakļauti diecēzes bīskapam un ka Livonija paliek Sv. Pētera, resp., Romas kūrijas īpašums *(terre sunt per sedem apostolicam ordinata .. terra, que iuris et proprietatis beati Petri esse)*.[152] Tātad Vācu ordeņa zars tika izvietots Livonijā ar pāvesta atļauju un rīkojumu, un, protams, kā Zobenbrāļu ordeņa pēctecis Livonijā tas mantoja visus zobenbrāļu valdījumus.

Vācbrāļi, ieradušies Livonijā un pārņēmuši zobenbrāļu zemes, laikam, līdzīgi kā Livonijas prelāti, bija izturējušies augstprātīgi pret jaunkristītiem iezemiešiem un apspieduši viņu brīvību, tā ka pat Vilhelmam no Modenas tas licies par nežēlīgu. Tāpēc viņš to bija ziņojis pāvestam, un Gregors IX 1238. g. 8. martā uzdeva Vilhelmam gādāt, lai jaunkristīto stāvoklis nebūtu ļaunāks kā pirms pāriešanas katoļticībā.[153]

Pāvesta Inocenta IV pontifikāts (1243–1254) bija vienlaicīgs ar Livonijas ordeņa kariem kuršu pakļaušanai, tāpēc jau sava amata pirmajā gadā Inocents IV ar divām bullām uzdeva dominikāņiem Vāczemē sludināt krustakaru Livonijā, piešķirot krustnešiem Livonijā tādas pašas privilēģijas kā Svētajā Zemē,[154] un ar trešo bullu aicināja krustakarotājus turpināt cīņu ar pagāniem un atbalstīt Vācu ordeni.[155] Inocents IV vēl izdevis piecas krustakaru bullas pret Livoniju: 1245., 1249., 1252., 1253. un 1254. gadā[156] kuršu un zemgaļu pakļaušanai; tātad nevarētu teikt, ka Romas kūrija nebūtu atbalstījusi krustakarus kuršu nomākšanai.

Inocenta IV laikā pieņemti vēl citi svarīgi lēmumi par Senlatviju. Tā 1243. g. 1. oktobrī sapulcējušies Livonijas zemes kungi: Rīgas, Tērbatas un Sāmsalas bīskapi un Livonijas ordeņa mestra vietas izpildītājs, kas visi atzina, ka viņus vieno kopīgas intereses, un nolēma noslēgt savstarpēju līgumu *(concordia)* miera nodrošināšanai, uzticīgai sadarbībai un aizsardzībai, atzīstot sevi par pakļautiem vienai galvai – pāvesta kungam.[157] Šis dokuments, jebšu vēstures literatūrā maz izcelts, uzlūkojams par Livonijas valstiņu konfederācijas dibināšanas aktu. Šis zemes kungu savstarpējās palīdzības līgums uzskatāms arī par Romas kūrijas iecerētās baznīcas valsts kapa dziesmu.

Otrs svarīgākais notikums Inocenta IV laikā Senlatvijā bija ceturto reizi par pāvesta legātu Livonijā ieceltā Vilhelma no Modenas (tagad jau kardināls) 1245. g. 7. februāra lēmums, ka Kursa atrodas Prūsijā un tāpēc 2/3 pienākas Livonijas ordenim un tikai 1/3 Kursas bīskapam;[158] šo legāta Vilhelma lēmumu pāvests Inocents IV apstiprināja 1245. g. 9. februārī,[159] un tas palika spēkā visus viduslaikus.

Nākamais svarīgais notikums Inocenta IV pontifikāta laikā bija pāvesta 1246. g. 9. janvāra ziņojums Livonijas un Prūsijas bīskapiem, ka viņš 1245. g. iecēlis Armagas arhibīskapu Albertu Zuerbēru par arhibīskapu Prūsijā, ar metropolīta tiesībām arī Livonijā[160] un par savu legātu Prūsijā un Livonijā.[161] Pēc Rīgas bīskapa Nikolaja nāves 1253. g. rudenī Alberts kļuva arī par Rīgas arhibīskapu[162] (1253–1273), jo jau kopš 1251. g. ar pāvesta atļauju viņš dzīvojis Rīgā.[163] Albertu par Rīgas arhibīskapu oficiāli iecēla pāvests Aleksandrs IV 1255. g. 20. janvārī, nosakot, ka Rīgas pilsēta ir metropolīta sēdeklis un jaunā baznīcas province saucama par Rīgas baznīcas provinci un arhibīskaps – par Rīgas arhibīskapu.[164] Tātad tas, ko 1219. g. vēlējās bīskaps Alberts – Rīgas bīskapam kļūt par arhibīskapu un metropolītu, piepildījās tikai pēc 35 gadiem – 1255. g. ar Alberta Zuerbēra iecelšanu.

Tālāk atzīmējams 1251. g. 3. marta pāvesta lēmums (pēc šķīrējtiesas padoma), ka Zemgales bīskapija likvidējama un pievienojama Rīgas diecēzei;[165] šo šķīrējtiesas lēmumu pāvests apstiprināja 1251. g. 14. martā.[166] Rīgas bīskaps Nikolajs pusi savas Zemgales daļas tā paša gada jūlijā atdeva Rīgas domkapitulam mūžīgā valdīšanā,[167] un šo Nikolaja dāvinājumu 1254. g. 28. janvārī apstiprināja arī pāvests Inocents IV,[168] bet ordeņa daļu Sēlijā resp. Zemgalē pāvests 23. maijā apstiprināja par Livonijas ordeņa īpašumu.[169]

Zīmīgs vēl ir Inocenta IV 1248. g. 17. septembra dekrēts, ar kuru pāvests atļāva arhibīskapam Albertam pieņemt Livonijā par priesteriem ārlaulībā dzimušas personas;[170] tas liecina par priesteru un misionāru trūkumu Livonijā. Atzīmējams, ka turpinājās livoņu savstarpējās ķildas un sūdzības Romas kūrijā;[171] tās apliecina pāvesta lielo autoritāti Senlatvijas iekarošanā un kristīšanā, kā arī pāvesta atzīšanu par Livonijas zemes kungu galvu. Tāpat jāatzīmē, ka visi livoņu noslēgtie izlīgumi, vienošanās un legātu lēmumi tika nodoti pāvestam apstiprināšanai.[172] Piebilstams, ka pāvestam bija jāatgādina livoņiem neapspiest jaunkristītos.[173]

Jaunā pāvesta Aleksandra IV pontifikāts (1254–1261) bija kuršu pakļaušanas beigu posms un Durbes kaujas laiks, tāpēc jau 1255. g. pāvests aicināja arhibīskapus un citus prelātus sludināt krustakaru pret pagāniem Livonijā.[174] 1256. g. 11. martā Aleksandrs atkal aicināja dominikāņu mūkus sludināt krustakaru pret Livoniju,[175] 31. augustā uzdeva Kursas un Kulmas bīskapiem sludināt krustakaru pret Livoniju, Prūsiju un Kursu[176] un 16. septembrī aicināja Maincas dominikāņus sludināt krustakaru pret tām pašām zemēm.[177] Vispār savā septiņus gadus ilgā pontifikāta laikā Aleksandrs IV izdevis vismaz kādas 13 krustakaru bullas pret Livoniju un Prūsiju.[178] Bez tam 1256. g. Aleksandrs aicināja atbalstīt Vācu ordeni cīņās ar kuršiem un prūšiem.[179] Tā kā Vācu ordenim trūka karotāju, Aleksandrs IV 1255. g. 15. martā atļāva – acīmredzot pēc ordeņa lūguma – atbrīvot no soda Livonijā un Prūsijā vācbrāļus, kas pirms iestāšanās ordenī bija izdarījuši lau-

pīšanas, ļaunprātīgu dedzināšanu vai citus smagus noziegumus;[180] šī pāvesta atļauja praktiski nozīmēja, ka ordenis, uzņemot šos pasaulīgos noziedzniekus par brāļiem, kļuva par viņu patvēruma vietu no laicīgās tiesas un sodīšanas. Vispār Aleksandrs IV bija ļoti labvēlīgi noskaņots pret Vācu ordeņa cīņām ar prūšiem un kuršiem, jo 1257. g. atbrīvoja ordeni no ekskomunikācijas un aplikšanas ar interdiktu[181] un aizliedza ordenim domāto pārtiku, apģērbu un lopus aplikt ar muitu,[182] tāpat aizliedza baznīcas tiesai aplikt ordeņa pavalstniekus ar naudas sodu,[183] piešķīra vācbrāļiem Tempļiešu ordeņa privilēģijas,[184] atļāva ordeņa priesteriem atbrīvot no soda vācbrāļus, kas sakāvušies.[185] Tāpat pāvests aizliedza krustakaru sludinātājiem ko ļaunu teikt par Vācu ordeni,[186] aizliedza priesteriem un bruņiniekiem pēc to uzņemšanas ordenī no tā izstāties,[187] apstiprināja leišu karaļa Mindauga Sēlijas nodošanu Vācu ordenim[188] un atļāva slimiem krustakara solījuma devējiem atpirkties ar naudu no došanās uz Livoniju.[189] Gadu vēlāk – 1258. g. – pāvests atļāva uzņemt ordenī laicīgos priesterus,[190] aizliedza bīskapiem prasīt no ordeņa priesteriem uzticības zvērestu,[191] atļāva uzņemt ordenī par simoniju jeb amatu pirkšanu sodītos,[192] kā arī atļāva ordeņa priesteriem atlaist grēkus tiem vācbrāļiem, kas lietojuši varasdarbus pret priesteriem.[193] 1260. g. pāvests atkārtoja savu aizliegumu bīskapiem sodīt ar naudas sodu ordeņa ļaudis[194] un pavēlēja Livonijas bīskapiem prasīt no saviem pavalstniekiem un lēņa vīriem, lai viņi atbalsta ordeņa karus pret pagāniem un paši tajos piedalās, kā arī palīdz ordeņa piļu būvēšanā.[195]

Pāvests Aleksandrs IV 1259. g. atjaunoja Honorija III un Gregora IX piešķirtās privilēģijas Vācu ordenim,[196] 1260. g. apstiprināja Livonijas ordenim tā tiesības uz Kursas divām trešdaļām,[197] tāpat nodrošināja ordenim Krievzemē iekarotās zemes,[198] apstiprināja ordenim Lietuvas karaļa un bīskapa dāvinātās zemes,[199] kā arī Kursas sadalīšanu starp ordeni un Kursas bīskapu.[200] Tā kā par rakstu izprasīšanu un saņemšanu Romas kūrijai bija jāmaksā "kancelejas nodeva", var viegli iedomāties, cik Vācu resp. Livonijas ordenim izmaksāja šo privilēģiju saņemšana pāvesta galmā.

Arī Rīgas arhibīskaps bija lūdzis Aleksandram IV apstiprināt viņa privilēģijas un valdījumus, ko Aleksandrs izdarīja 1255. g. 2. augustā.[201] 1257. g. viņš ņēma Rīgas pilsētu savā aizsardzībā[202] un apstiprināja Rīgas pilsētas un Rīgas arhibīskapa 1256. g. izlīgumu,[203] tāpat atbrīvoja Rīgas namniekus – saskaņā ar iepriekšējo Rīgas bīskapu privilēģijām – no desmitās tiesas maksāšanas.[204]

Nākamo divu pāvestu laikā – Urbāna IV (1261–1264) un Klementa IV (1265–1268) – turpinājās kuršu un zemgaļu sacelšanās apspiešana, tāpēc Vācu resp. Livonijas ordenis atkal prasīja un saņēma no Romas kūrijas krustakaru bullas: Urbāns IV 1262. g. atļāva krustnešiem krustakarā uz Livoniju un Kursu doties arī uz īsāku laiku nekā viens gads[205] un uzdeva Kulmas bīskapam sludināt krustakaru pret Livoniju un Kursu;[206] to pašu 1263. g. viņš uzdeva franciskāņu mūkiem,[207] tāpat visiem bīskapiem un

cisterciešu, premonstriešu, dominikāņu un franciskāņu mūkiem bija cītīgi jāturpina krustakaru sludināšana pret Livoniju, Kursu un Prūsiju.[208] Pāvests arī uzdeva arhibīskapiem un bīskapiem aizsargāt to krustakarotāju īpašumus, kas bija devušies cīņā uz minētajām zemēm;[209] vēl 1264. g. Urbāns aizliedza prelātiem kavēt krustakaru sludināšanu uz Livoniju, Kursu un Prūsiju.[210]

Pāvests Klements IV 1265. g. atkal uzdeva bīskapiem sludināt krustakaru pret pagāniem Livonijā, Kursā un Prūsijā,[211] to pašu atkārtodams arī Marienverderas bīskapam.[212] Klements atkārtoja Urbāna IV privilēģiju par krustakarotāju īpašumu aizsargāšanu,[213] uzdeva franciskāņiem sludināt krustakaru pret tām pašām zemēm,[214] kā arī pavēlēja Rīgas arhibīskapam[215] un citiem nodot Vācu ordenim iekasēto krustakarotāju izpirkšanās naudu.[216]

Sekojot feodālisma tradīcijai, ka vasalim jāatjauno savs lēnis, lēņa kungam mainoties, Rīgas arhibīskaps bija prasījis pāvestam Klementam apstiprināt Rīgas arhibīskapijas 1255. g. dibināšanas dokumentu, ko pāvests izdarīja 1267. g.;[217] 1266. g. pāvests apstiprināja arī Vilhelma no Modenas 1242. g. atļauju ordenim celt pili Zemgalē[218] (Jelgavu).

Jaunais pāvests Gregors X (1271–1276) pavēlēja visiem prelātiem atzīt un respektēt agrāko pāvestu Vācu ordenim izdotās privilēģijas, jo ordenis esot daudz darījis kristīgās ticības izplatīšanai un aizstāvēšanai; tāpat pāvests aizliedza prelātiem nepatiesi sūdzēties Romas kūrijā par Vācu ordeni.[219]

Līdz ar kuršu (1267. g.) un zemgaļu (1272. g.) padošanās līgumiem izbeidzās pāvestu krustakaru bullu plūdi pret Senlatviju.[220] Pāvesta Bonifācija VIII laikā (1294–1303) pāvesta galmā atsāka ienākt sūdzības, ko izraisīja livoņu savstarpējās nesaskaņas (sevišķi starp Rīgas arhibīskapu un Livonijas ordeni) varas, tiesību un valdījumu iegūšanas dēļ.

Iepriekš minēto dokumentu analīze nepārprotami un skaidri rāda, ka Romas kūrija – pēc Zobenbrāļu un Vācu ordeņa pieprasījuma – bija ne vien krustakaru pret Senlatviju organizēšanas iniciatore, bet pāvesti ar savu autoritāti tos arī aktīvi atbalstīja, piešķirot Vācu resp. Livonijas ordenim dažādas privilēģijas krustakaru organizēšanā un vešanā. Bet dokumentu analīze arī atklāj, ka livoņi respektēja Romas pāvesta autoritāti un allaž meklēja viņa atbalstu gan krustakaru vešanai, gan savu privilēģiju apstiprināšanai un ķīviņu izšķiršanai. Tas arī labi saprotams, jo Senlatvijas krustakari un iekarošana notika Romas pāvestu reliģiskās un laicīgās varas un autoritātes augstākajā periodā, sākot ar Aleksandru III līdz Bonifācijam VIII. Honorija III izvirzītā un Balduina no Alnas aizstāvētā ideja par baznīcas valsti jeb Sv. Pētera īpašuma dibināšanu Livonijā tiešā pāvestu vadībā gan palika tikai ideja, un, lai gan pāvests Bonifācijs VIII to atgādināja vēl 1299. g.,[221] tomēr tādu nodomu neatbalstīja neviens Livonijas zemes kungs: pāvesta atgādinājums palika tikai retoriska frāze, kas bija faktiski mirusi jau kopš 1243. g. 1. oktobra Livonijas zemes kungu savstarpējā palīdzības līguma.

SENLATVIJA UN VĀCU ĶEIZARVALSTS

Pēc Alberta 1207. g. Lībjzemes cedēšanas vācu karalim Fīlipam un saņemšanas atpakaļ lēņos no impērijas drošas ziņas par bīskapa Alberta resp. Senlatvijas attiecībām ar viduslaiku Rietumromas ķeizarvalsti nav līdz 1216. g., kad hronists Indriķis vēstī, ka Alberts, atgriežoties no IV Laterāna koncila, 1216. g. Vāczemē apmeklējis karali Frīdrihu II un acīmredzot ko lūdzis viņam, dabūdams karaļa iedrošinājumu (XX, 1). *SLVA* 69. nrā iespiestās vācu ķeizara Oto IV 1212. g. dotās privilēģijas (par 1210. g. izlīguma apstiprināšanu) autentitāti var apšaubīt, jo tās oriģināls nav atrasts; saglabājies tikai 1393. g. transumts jeb apstiprināts noraksts. Tā kā šis dokuments runā vienīgi par ordenim nodotām zemēm Rīgas bīskapa diecēzē un ordeņa iekarojamām zemēm Igaunijā, kas būs pakļautas vienīgi tam, tad jāsecina, ka šādu privilēģiju, ja tā būtu īsta, ir prasījis Zobenbrāļu ordenis, lai nodrošinātu sev iekarojumus Igaunijā. Tomēr par to, vai 1212. g. zobenbrāļi jau būtu uzdrošinājušies vērsties pie vācu ķeizara pēc šādas privilēģijas, katrs var būt savās domās. Kā vēlāks viltojums ir noraidāma *LUB* I 19. nrā iespiestā ķeizara Oto IV 1211. g. privilēģija Zobenbrāļu ordenim, jo šajā laikā vēl nebija nedz Rīgas arhibīskapa, nedz Igaunijas bīskapa, kas abi dokumentā minēti.

Par Alberta sakariem ar Vācu ķeizarvalsti hronists Indriķis dod vēl kādu ziņu: Alberts sakarā ar dāņu karaļa Valdemāra II intervenciju Ziemeļigaunijā 1220. g. bija lūdzis palīdzību pāvestam Honorijam III, bet, to nesaņēmis, viņš Itālijā bija apmeklējis jaunkronēto vācu ķeizaru (agrāko karali) Frīdrihu II un lūdzis viņa atbalstu, taču, kā hronists saka: "Ķeizars, aizņemts ar dažādiem augstiem valsts dzīves jautājumiem, bīskapam sniedza maz mierinājuma; viņš bija apsolījis apmeklēt svēto Jeruzalemes zemi un, norūpējies par to, atteicās bīskapam palīdzēt, bet gan aicināja un pamācīja viņu runāt miermīlīgi un draudzīgi tiklab ar dāņiem, kā ar krieviem .. tā kā bīskaps nesaņēma nekādu atbalstu ne no pāvesta, ne no ķeizara, viņš atgriezās Vāczemē" (XXIV, 4). Apbrīnojama gan ir Alberta drošsirdība, uzņēmība un neatlaidība palīdzības meklējumos savai jaunajai tēvzemei Livonijai: viņš to bija meklējis pie abiem tā laika varenākajiem valdniekiem – Romas pāvesta un viduslaiku Vācu impērijas ķeizara. Frīdrihs II, pats dzīvodams Sicīlijā, uzskatīja to par savas ķeizarvalsts centru un Vāczemes likteni bija atstājis sava dēla Indriķa, kas bija Frīdriha vietnieks Vāczemē ar karaļa tiesībām, ziņā. Tāpēc arī viegli saprotams, ka Frīdriham nebija nekādas vēlēšanās iejaukties tik tālas vācu kolonijas kā Livonijas lietu kārtošanā.

Nākamā ziņa par Senlatvijas sakariem ar Vācu ķeizarvalsti nāk no 1224. g., kad ķeizars Frīdrihs II izdeva ediktu, ka ņem savā un ķeizarvalsts aizsardzībā visus Livonijas un Prūsijas jaunkristītos, garantējot viņiem

personisko brīvību un aizsardzību no laicīgo valdnieku apspiešanas.[222] Kas no Prūsijas vai Livonijas 1224. g. būtu devies uz Sicīliju pie ķeizara, lai žēlotos par jaunkristīto apspiešanu šajās tālajās Vācu impērijas kolonijās – un par vācu zemēm Frīdrihs tās ediktā uzskatīja –, vēsturniekam ir neatrisināma mīkla. Varbūt arī šis dokuments ir tikai viltojums?

Manuprāt, pirmais neapšaubāmi autentiskais dokuments, ko kāds Vāczemes valdnieks devis bīskapam Albertam, ir 1225. g. 1. decembra vācu karaļa Indriķa edikts, ar kuru viņš atzina Alberta bīskapijas zemes – Lībjzemi, Latgali, Vīku un Igaunijas rietumu piekrasti – par vienu Vācu ķeizarvalsts robežnovadu jeb marku *(marchiam unam)*, reizē piešķirdams Albertam naudas kalšanas tiesības Rīgā un citās vietās, kā arī pārējās ķeizarvalsts firstu tiesības.[223] Tātad Alberts ir turpinājis cīņu par savām bīskapa tiesībām kā laicīgs valdnieks, reizē atzīstot sevi par pakļautu savam lēņa kungam Vāczemes karalim, un Vāczemes karalis no savas puses atzina Livoniju par Vācu ķeizarvalsts marku.

1226. g. arī zobenbrāļu mestrs bija lūdzis ķeizaram Frīdriham II apstiprināt zobenbrāļu valdījumus Lībjzemē un Leālē (Igaunijā), ko Frīdrihs arī darīja tā paša gada maijā.[224] Zīmīgi gan, ka pie ķeizara Ziemeļitālijā ordeņa mestrs Folkvīns nebija vērsies tieši, bet ar Lībekas domkunga Jāņa un namnieku Vilhelma un Jāņa starpniecību; šis fakts tad nu liek šaubīties, vai 1212. g. mestrs Folkvīns būtu lūdzis tieši ķeizaram Oto IV līdzīgu privilēģiju.

Savu lūgumu apstiprināt zobenbrāļu privilēģijas un tiesības uz iekarotām zemēm Lībjzemē, Latgalē, Zemgalē, Kursā, Sāmsalā un Igaunijā Folkvīns atkārtoja ķeizaram Frīdriham II 1232. g. septembrī, kad ķeizars ņēma zobenbrāļus un viņu valdījumus Livonijā savā un ķeizarvalsts aizsardzībā, piedraudot zobenbrāļu tiesību pārkāpējiem ar soda naudu – 10 mārciņām zeltā;[225] diemžēl ķeizars savā aizsardzības rakstā nav pasacījis, kā viņš domā zobenbrāļu valdījumus aizsargāt, jo – viņš to vienkārši nespēja, nedz arī varēja kādam piespiest maksāt soda naudu zeltā; tāpēc šī ķeizara privilēģija uzskatāma par tukšu kancelejas dokumentu, izdotu "kancelejas nodokļu" iekasēšanai.

Nākamo privilēģiju Frīdrihs II piešķīra pēc zobenbrāļu pievienošanās Vācu ordenim: pēc Vācu ordeņa virsmestra Indriķa no Hohenloes lūguma ķeizars 1245. g. jūnijā deva Vācu ordenim tiesības uz visām zemēm, ko tas iekaros Kursā, Zemgalē un Lietuvā, un šajās zemēs virsmestram un viņa pēctečiem piešķīra tās pašas tiesības kā citiem firstiem ķeizarvalstī.[226] Šī privilēģija dota ordenim kuršu un zemgaļu pakļaušanas cīņu laikā, un, lai nodrošinātu ordeņa tiesības uz iekarojamām zemēm, virsmestrs – droši vien pēc Livonijas mestra lūguma – bija steidzies tās pieprasīt no vācu ķeizara; svarīgi atzīmēt, ka Frīdrihs II bija atzinis Vācu ordeņa virsmestru par ķeizarvalsts firstu.

Ķeizars Frīdrihs II mira 1250. g. 13. decembrī, un viņa dēls un troņmantnieks karalis Konrāds IV (viņš nekad nav pāvesta kronēts par ķeizaru) mira četrus gadus vēlāk, atstājot divgadīgu dēlu Konradīnu. Konradīnu aizveda no Sicīlijas uz Vāczemi, no kurienes viņu 1268. g. – 15 gadu vecu – atsauca uz Itāliju, lai viņš aizstāvētu savu tēva un vectēva mantojumu Itālijā un vadītu Hohenštaufenu karaspēku pret iebrukušo franču armiju Kārļa no Anžujas vadībā. Bet Kārlis sakāva Konradīna armiju, pašu Konradīnu saņēma gūstā un Neapolē ar pāvesta Klementa IV atļauju nocirta viņam galvu. Līdz ar Konradīna nāvi izbeidzās Hohenštaufenu dinastija: Konradīns bija pēdējais vīriešu kārtas Hohenštaufenu pēctecis. Īstenībā jau kopš ķeizara Frīdriha II nāves 1250. g. Vāczemē sākās 23 gadus ilgs bezkaraļa laiks *(interregnum)*: Konrādam IV pāvests neļāva Vāczemes lietās iejaukties, tāpat kā mazgadīgajam Konradīnam. Beidzot 1273. g. oktobrī vācu firsti par ķavu jauno karali ievēlēja Rūdolfu Habsburgu. Šajā bezkaraļa laikā notika Kursas un Zemgales lielākās daļas pakļaušana, un laikam neviens Senlatvijas iekarotājs nav centies uzturēt sakarus ar Vācu ķeizarvalsti, jo taču nebija neviena, pie kā vērsties.

Pēc feodālisma prakses parauga Vācu ordeņa mestrs bija lūdzis Rūdolfu jau viņa pirmajā valdīšanas gadā apstiprināt ordenim agrāk piešķirtās privilēģijas, ko Rūdolfs darīja 1273. g. 14. novembrī.[227] Sešus gadus vēlāk – 1279. g. 17. jūnijā – Rūdolfs paziņoja Livonijas arhibīskapam, visiem bīskapiem un Rīgas pilsētai, ka viņš apstiprinājis visas Livonijas ordeņa privilēģijas, valdījumus un tiesības Livonijā.[228] Piezīmējams gan, ka jau 1275. g. – ķīviņu laikā ar Rīgas pilsētu – Livonijas ordenis bija vērsies pie vācu karaļa ar lūgumu pakļaut Rīgas pilsētu ordeņa mestra kundzībai, lai tā atzītu mestru par Rīgas augstāko tiesnesi.[229]

Līdz ar to ziņas par 13. gs. Senlatvijas jauno zemes kungu attiecībām ar Vācu ķeizarvalsti beidzas.

Šī analīze rāda, ka vienīgi bīskaps Alberts bija vērsies pie Vāczemes valdniekiem pēc reālas palīdzības – laikam finansiāla atbalsta, bet to viņam nesniedza nedz Filips – lai gan par solītām 100 mārkām Alberts bija 1207. g. cedējis Lībjzemi vācu karalim, nedz karalis un vēlākais ķeizars Frīdrihs II. Vienīgi Vāczemes karalis Indriķis 1225. g. atzina viņa bīskapiju par Vācu ķeizarvalsts marku un Albertu par impērijas firstu.[230] Šis tad arī bija vienīgais reālais Alberta panākums ķeizarvalsts galmā.

Zobenbrāļu un vēlāk Vācu ordenis ar tā Livonijas zaru no Vāczemes valdniekiem citu atbalstu nemeklēja kā vienīgi savu privilēģiju un iekaroto zemju īpašumtiesību apstiprināšanu. Bet šo īpašumu apstiprināšana bija tikai tukšs formālisms, jo Livonijā vai tās kaimiņos nebija militāra spēka, kas būtu varējis ordenim tās atņemt. Citiem vārdiem: Alberts, 1207. g. kļūstot par vācu karaļa vasali, bija cerējis iegūt no ķeizarvalsts daudz lielāku palīdzību, nekā pats vai vēlāk Zobenbrāļu un Livonijas ordenis saņēma.

Norādes

[1] *SLVA*, 29. nrs.

[2] Turpat, 16. nrs.

[3] P. Stepiņa doma, ka tā bijusi mūra baznīca, ir noraidāma, jo neviens vēl nav mēģinājis apgalvot, ka mūrēšanas māka Senlatvijā būtu bijusi pazīstama pirms Ikšķiles baznīcas celšanas 1185. g.; sk. P. Stepiņš, "Kristus vārdā pie kuršiem", 214.–215. lpp.

[4] To Kopenhāgenas Karaliskajā bibliotēkā pētījis vēsturnieks E. Andersons. Sk. E. Andersons, "Early Danish Missionaries in the Baltic Countries", 255.–258. lpp.

[5] Turpat, 257. lpp.

[6] *SLVA*, 163. nrs.

[7] Turpat, 161. nrs.

[8] Turpat, 162. nrs.

[9] *LUB*, I, 160. nrs.

[10] Ē. Mugurēvičs, "Kristīgās ticības izplatība Latvijas teritorijā 11.–12. gs. un katoļu baznīcas ekspansijas sākums", 14.–17. lpp.; Ē. Mugurēvičs, "Krustiņveida piekariņi Latvijā laikā no 11. līdz 15. gs.", 231. lpp.

[11] Ē. Mugurēvičs, "Krustiņveida piekariņi Latvijā laikā no 11. līdz 15. gs.", 231.–232. lpp.

[12] D. Svarāne, "Doles salas lībiešu kapulaukos atrastie 10.–13. gadsimta piekariņi – amuleti un rotaslietas", 37. lpp.

[13] Turpat.

[14] A. Radiņš, "10.–13. gadsimta kapulauki latgaļu apdzīvotajā teritorijā un daži Austrumlatvijas etniskās vēstures jautājumi", *LVIŽ*, 1994:1, 10. lpp.; sal. Ē. Mugurēvičs, "Vidus- un Austrumlatvija 13.–14. gs.", 32. lpp.; Ē. Mugurēvičs, "Kristīgās ticības izplatība Latvijas teritorijā 11.–12. gs. un katoļu baznīcas ekspansijas sākums", 15. lpp.

[15] Ē. Mugurēvičs, "Krustiņveida piekariņi Latvijā laikā no 11. līdz 15. gs.", 228. lpp.

[16] T. Berga, "Waagen zum Wägen von Münzsilber in Lettland", 36. lpp.

[17] R. Ceplīte, "Atsvariņi Latvijas 10.–13. gs. kapu inventārā", 199. lpp.

[18] T. Berga, *Moņeti v arheologičeskih pamjatņikah Latvii IX–XII vv.*, 10. lpp.

[19] Ē. Mugurēvičs, "Svarīgākie ceļi lībiešu un latgaļu teritorijā", karte 62. lpp.; *Latvijas PSR arheoloģija*, karte 270. lpp.

[20] A. Švābe, "Tālava", *Straumes un avoti*, III, 200.–201. lpp.

[21] E. Blese, *Mūsu valoda savu vēsturisko cīņu gaitās*, 14. lpp.

[22] Turpat, 13.–14. lpp.

[23] *LE*, 1856. lpp.; Ē. Mugurēvičs, "Vidus- un Austrumlatvija 13.–14. gs.", 32. lpp.; E. Andersons, "Early Danish Missionaries in the Baltic Countries", 241. lpp.

[24] *SLVA*, 31. nrs.

[25] Turpat, 95. nrs.

[26] Turpat, 157. nrs.
[27] Turpat, 322. nrs.
[28] Turpat, 51. nrs.
[29] Turpat, 101. nrs.
[30] Turpat, 157. nra Rīgas recenzijas 34. §.
[31] *Das rigische Schuldbuch*, 1336. nrs.
[32] *Die Libri redituum der Stadt Riga*, 264. un 265. nrs.
[33] *LUB*, XI, 3997. nrs.
[34] *Die Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579*, I, 888. nrs.
[35] *Kämmerei-Register der Stadt Riga 1348–1361 und 1404–1474*, 253. un 256. lpp.
[36] *Die Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579*, II, 503. nrs.
[37] Turpat, I, 906. nrs.
[38] *Kämmerei-Register der Stadt Riga 1348–1361 und 1404–1474*, 114. lpp., 1415.–1416. g.; *Die Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579*, I, 969. nrs, 1458. g.
[39] *Die Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579*, I un II, *passim*; *Die Libri redituum der Stadt Riga*, I, II, III, *passim*.
[40] *LUB*, II, 448., 449. un 430. nrs.
[41] Turpat, 429. nrs.
[42] Turpat, XII, 768. nrs.
[43] Turpat, II, 304. lpp. 82. §.
[44] *Die Libri redituum der Stadt Riga*, II, 202. nrs.
[45] B. Rüssow, "Chronica der Prouintz Lyfflandt", 11. lpp.
[46] Hronists Rusovs min 1158. g.; turpat.
[47] *SLVA*, 24. nrs.
[48] *LUB*, I, 9. nrs.
[49] *SLVA*, 108. nrs.
[50] Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 337. lpp., 11. norāde.
[51] Turpat, 339. lpp., 19. norāde.
[52] J. Graudonis, "Ieskats Ikšķiles vēsturē", 83. lpp.
[53] Turpat, 86. lpp.
[54] Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 341. lpp., 24. norāde.
[55] Ē. Mugurēvičs, "Ģeogrāfiskais traktāts "Descriptiones Terrarum" un tā informācijas avoti par Austrumbaltijas tautām 13. gadsimta vidū", 23.–24. lpp.; sal. Ē. Mugurēvičs, "Rakstītie avoti par Mārtiņsalas pili 12.–14. gs.", 204.–205. lpp.
[56] 1231. g. 30. aprīlī pāvests Gregors IX min draudzes novadu – *parochiam in Viltesile*, ko A. Švābe identificē ar 1601. g. Turaidas pagastu *Weltische Wacke* (*SLVA*, 166. nra 4. norāde). Vai tā būtu liecība, ka Turaidā bijušas 2 baznīcas: viena Ķizbelē (Kaupa pilsnovadā), otra Sateselē (Dabreļa pilsnovadā)?
[57] Par Remines pili sk. Ē. Mugurēviča komentārus, *IH*, 368. lpp., 64. norāde.
[58] *SLVA*, 46. nrs.

[59] Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 371. lpp., 34. norāde.
[60] *SLVA*, 106. nrs.
[61] Turpat, 82. nra 1. §.
[62] Turpat, 121. nrs.
[63] Turpat, 227. nrs.
[64] Turpat, 51. nrs.
[65] Turpat, 126. nrs.
[66] Turpat, 112. un 126. nrs.
[67] Turpat, 128. nrs.
[68] Turpat, 161. nrs.
[69] Turpat, 163. nrs.
[70] Turpat, 162. nrs.
[71] Turpat, 164. nrs.
[72] Turpat, 164. nra 4. §; 167. nrs un 204. nra 2. §.
[73] Turpat, 161.–163. nrs.
[74] Turpat, 352. nrs.
[75] *LUB*, I, 575. nrs.
[76] *SLVA*, 357. nrs.
[77] Turpat, 383. nrs.
[78] Turpat, 412. nrs.
[79] *LUB*, I, 405. nrs.
[80] Turpat, 430. nrs.
[81] *SLVA*, 161. nrs.
[82] Turpat, 334. nrs.
[83] Turpat, 54. nrs.
[84] Turpat, 73. nrs.
[85] Turpat, 82. nra 3. §.
[86] Turpat, 61. nrs.
[87] Turpat, 115. nrs.
[88] Turpat, 129. nrs.
[89] Turpat, 207. nrs.
[90] Turpat, 161. nrs.
[91] Turpat, 163. nrs.
[92] Turpat, 180. nrs.
[93] Turpat, 200. nrs.
[94] Turpat, 300. nrs.
[95] Turpat, 318. nrs.
[96] Turpat, 388. nrs.
[97] Turpat, 352. nrs.
[98] *LUB*, I, 490. nrs.
[99] *IH*, X, 8; XI, 5; XI, 6; XII, 3; XII, 6; XIII, 1; XIII, 4; XIII, 5; XIV, 5; XIV, 6; XIV, 8; XIV, 10; XIV, 11; XV, 7; XVIII, 5; XVIII, 7; XIX, 8; XIX, 9; XX, 2; XX, 6; XXI, 3; XXI, 5; XXI, 7; XXII, 2; XXII, 9; XXIII, 5; XXIII, 7, XXIII, 8; XXIII, 9; XXV, 5; XXVI, 13; XXVII, 1; XXVII, 2; XXVII, 6; XXVIII, 5; XXX, 3.

[100] *SLVA*, 76. nrs.
[101] Turpat, 177. un 179. nrs.
[102] Turpat, 162. un 164. nrs.
[103] Turpat, 183. nrs.
[104] *Die Libri redituum der Stadt Riga*, 154. lpp.
[105] *LUB*, I, 5. nrs.
[106] *SLVA*, 24. nrs.
[107] Turpat, 25. nrs.
[108] Turpat, 29. nrs.
[109] Turpat, 33. nrs.
[110] Turpat, 31. nrs.
[111] Var pieņemt, ka Teodorihs lūdzis pāvestam jaunu krustakaru bullu, kas publicēta *LUB*, I, 14. nrā (ja tā nav viltojums), kaut gan bez gadskaitļa. Tajā pēc bīskapa Alberta lūguma Inocents III vērsās pie Brēmenes arhibīskapijas prelātiem ar aicinājumu sludināt krustakaru pret pagāniem Lībjzemē, atļaujot nespēcīgiem krustakarotājiem, kam ceļš uz Svēto Zemi būtu par grūtu, doties uz Lībjzemi. Bet varbūt šī bulla ir 1215. g. minētā; sk. 120. norādi.
[112] *SLVA*, 46. nrs.
[113] Turpat, 54. nrs.
[114] Turpat, 73. nrs.
[115] Turpat, 74. nrs.
[116] Turpat, 78. nrs.
[117] Turpat, 75. nrs.
[118] Turpat, 55. nrs.
[119] Turpat, 77. nrs.
[120] *Heinrici Chronicon Livoniae*, 132. lpp., 3. norāde.
[121] *SLVA*, 85. nrs.
[122] Turpat, 89. nrs.
[123] *LUB*, I, 48. regests un 44. dokuments.
[124] *SLVA*, 91. nrs.
[125] Turpat, 103. nrs.
[126] Turpat, 98.–100. nrs.
[127] Turpat, 109. nrs.
[128] Turpat, 110. nrs; sk. arī 150. nru.
[129] Turpat, 115. nrs.
[130] Turpat, 126.–131. nrs.
[131] Turpat, 140. un 145. nrs.
[132] Turpat, 122., 124., 132., 134. un 145. nrs.
[133] Turpat, 125. nrs.
[134] Turpat, 149. nrs.
[135] Turpat, 150. nrs.
[136] Turpat, 151. nrs.
[137] Turpat, 152. nrs.
[138] Turpat, 160. nrs.
[139] Turpat, 165. nrs.

[140] Turpat, 166. nrs.
[141] Turpat, 162. un 163. nrs.
[142] Turpat, 181. un 182. nrs.
[143] Turpat, 172. nrs.
[144] Turpat, 173. nrs.
[145] Turpat, 174. nrs.
[146] Turpat, 176. un 177. nrs.
[147] Turpat, 164. nrs.
[148] Turpat, 195., 196. un 198. nrs.
[149] Turpat, 204. nrs.
[150] Turpat, 207. nrs.
[151] Turpat, 215.–218. nrs.
[152] Turpat, 218. nrs.
[153] Turpat, 226. un 227. nrs.
[154] Turpat, 257. un 259. nrs.
[155] Turpat, 260. nrs.
[156] Turpat, 281., 315., 344., 376. un 406. nrs.
[157] Turpat, 258. nrs.
[158] Turpat, 275. nrs.
[159] Turpat, 276. nrs.
[160] Turpat, 283. nrs.
[161] Turpat, 286. nrs.
[162] Turpat, 414. nrs.
[163] Turpat, 328. nrs.
[164] Turpat, 414. nrs.
[165] Turpat, 328. nrs.
[166] Turpat, 332. nrs.
[167] Turpat, 340. nrs.
[168] Turpat, 381. nrs.
[169] Turpat, 394. nrs.
[170] Turpat, 302. nrs.
[171] Turpat, 313., 330. un 380. nrs.
[172] Turpat, 276., 290., 330., 332., 381. un 402. nrs.
[173] Turpat, 280. nrs.
[174] Turpat, 411. nrs.
[175] Turpat, 429. nrs.
[176] Turpat, 434. nrs.
[177] Turpat, 436. nrs.
[178] *LUB*, I, 311., 325., 326., 328., 353., 356.–359. nrs.
[179] Turpat, 430. nrs.
[180] *SLVA*, 417. nrs.
[181] *LUB*, I, 295. un 303. nrs.
[182] Turpat, 302. nrs.
[183] Turpat, 306. nrs.
[184] Turpat, 304. nrs.

[185] Turpat, 307. nrs.
[186] Turpat, 310. nrs.
[187] Turpat, 309. nrs.
[188] Turpat, 308. nrs (varbūt ordeņa viltojums?).
[189] Turpat, 312. nrs.
[190] Turpat, 327. nrs.
[191] Turpat, 333. nrs.
[192] Turpat, 334. nrs.
[193] Turpat, 335. nrs.
[194] Turpat, 349. nrs.
[195] Turpat, 350. nrs.
[196] Turpat, 341. nrs.
[197] Turpat, 348. nrs.
[198] Turpat, 345. nrs.
[199] Turpat, 347. nrs (varbūt ordeņa viltojums?).
[200] Turpat, 351. nrs.
[201] *SLVA*, 419. nrs.
[202] *LUB*, I, 297. nrs.
[203] Turpat, 298. nrs.
[204] Turpat, 301. nrs.
[205] Turpat, 367. nrs.
[206] Turpat, 372. nrs.
[207] Turpat, 375. nrs.
[208] Turpat, 376. nrs.
[209] Turpat, 377. nrs.
[210] Turpat, 381. nrs.
[211] Turpat, 384. nrs.
[212] Turpat, 385. nrs.
[213] Turpat, 386. nrs.
[214] Turpat, 387. nrs.
[215] Turpat, 391. nrs.
[216] Turpat, 399. nrs.
[217] Turpat, 402. nrs.
[218] Turpat, 396. nrs.
[219] Turpat, 424. nrs.
[220] Tā 70 gadu laikā (1196–1265) 6 pāvesti bija izdevuši 33 krustakaru bullas pret Senlatvijas iezemiešiem:
1. (1) Celestīns III 1196. gadā (I, 12)
2. (2) Celestīns III 1196. gadā (II, 3)
3. (1) Inocents III 1199. gadā (*SLVA*, 29. nrs)
4. (2) Inocents III 1200. gadā (IV, 6)
5. (3) Inocents III 1215. gadā (*Heinrici Chronicon Livoniae*, 132. lpp., 3. norāde)
6. (1) Inocents IV 1243. gadā (*SLVA*, 257. nrs)
7. (2) Inocents IV 1243. gadā (*SLVA*, 258. nrs)
8. (3) Inocents IV 1243. gadā (*SLVA*, 260. nrs)

9. (4) Inocents IV 1245. gadā (*SLVA*, 281. nrs)
10. (5) Inocents IV 1249. gadā (*SLVA*, 315. nrs)
11. (6) Inocents IV 1252. gadā (*SLVA*, 344. nrs)
12. (7) Inocents IV 1253. gadā (*SLVA*, 376. nrs)
13. (8) Inocents IV 1254. gadā (*SLVA*, 406. nrs)
14. (1) Aleksandrs IV 1255. gadā (*SLVA*, 411. nrs)
15. (2) Aleksandrs IV 1256. gadā (*SLVA*, 429. nrs)
16. (3) Aleksandrs IV 1256. gadā (*SLVA*, 434. nrs)
17. (4) Aleksandrs IV 1256. gadā (*SLVA*, 436. nrs)
18. (5) Aleksandrs IV 1257. gadā (*LUB*, I, 311. nrs)
19. (6) Aleksandrs IV 1258. gadā (*LUB*, I, 325. nrs)
20. (7) Aleksandrs IV 1258. gadā (*LUB*, I, 326. nrs)
21. (8) Aleksandrs IV 1258. gadā (*LUB*, I, 328. nrs)
22. (9) Aleksandrs IV 1260. gadā (*LUB*, I, 353. nrs)
23. (10) Aleksandrs IV 1260. gadā (*LUB*, I, 356. nrs)
24. (11) Aleksandrs IV 1260. gadā (*LUB*, I, 357. nrs)
25. (12) Aleksandrs IV 1261. gadā (*LUB*, I, 358. nrs)
26. (13) Aleksandrs IV 1261. gadā (*LUB*, I, 359. nrs)
27. (14) Aleksandrs IV 1262. gadā (*LUB*, I, 366. nrs)
28. (1) Urbāns IV 1262. gadā (*LUB*, I, 372. nrs)
29. (2) Urbāns IV 1263. gadā (*LUB*, I, 375. nrs)
30. (3) Urbāns IV 1263. gadā (*LUB*, I, 376. nrs)
31. (1) Klements IV 1265. gadā (*LUB*, I, 384. nrs)
32. (2) Klements IV 1265. gadā (*LUB*, I, 385. nrs)
33. (3) Klements IV 1265. gadā (*LUB*, I, 387. nrs).

[221] *LUB*, I, 577. nrs.
[222] *SLVA*, 104. nrs.
[223] Turpat, 116. nrs.
[224] Turpat, 137. nrs.
[225] Turpat, 185. nrs.
[226] Turpat, 279. nrs.
[227] *LUB*, I, 438. nrs.
[228] Turpat, 462. nrs.
[229] Turpat, 445. nrs.
[230] *SLVA*, 116. nrs.

LATVIJA KĀ VĀCU KOLONIJA 13. GADSIMTĀ

LATVIJA KĀ VĀCU KOLONIJA
13. GADSIMTĀ

13. GADSIMTA LIVONIJA

Jēdziens "Livonija" īsti izauga tikai 14. gs., un 15. gs. līdz ar landtāga izveidošanos radās arī termins "Livonijas konfederācija".[1] Tomēr vēsturnieks, šodien rakstot par vācu koloniju Baltijas jūras austrumu krasta centrālajā daļā – mūsdienu Latvijā un Igaunijā –, nevar iztikt bez vietvārda jeb toponīma "Livonija", ar to gan saprotot nevis vienu vācu valdītu teritoriju – jo tāda 13. gs. tikai tapa –, bet ģeogrāfisku apgabalu, kas aptvēra tag. Latviju un Igauniju un kura dēļ vāciem veselu gadsimtu bija jācīnās, lai to iekarotu, pakļautu savai kundzībai un – nomināli pievērstu katoļticībai. Ziemeļigaunija 13. gs. gan atradās dāņu rokās: tā bija dāņu, nevis vācu kolonija, jebšu vāci arī tur veidoja imigrantu vairākumu.

Vietvārds *Lyvonia* "Indriķa hronikā" sastopams jau 1. grāmatas virsrakstā, un tās 2. paragrāfā pastāstīts, kas hronistam ir *Lyvonia*: tā ir lībju apdzīvotā Daugavas labā krasta lejtece, ko vācu tirgotāji bieži apmeklēja tirdzniecības nolūkā jau 12. gs. nogalē un kuras iedzīvotāji bija lībji *(Lyvones)*; vācu tirgotāju centri ap 1184. g. bija lībju apmetnes Ikšķilē (I, 3) un Salā (I, 7; tag. applūdinātā Mārtiņsala). Pāris gadu vēlāk – ap 1186. g. – pie Lībjzemes jeb Livonijas hronists pieskaita arī Gaujas lejtecē (ap Turaidu) dzīvojošos lībjus (I, 10). Tomēr jāatzīmē, ka bīskapa Meinarda laikā vāci pazina arī latgaļus, zemgaļus, kuršus, leišus un igauņus. Vekholmas (Zviedrijā) rūnakmenī (ap 1030. g.) ir vietvārds *Liflandi*,[2] tātad "Lībjzeme".

Dokumentos vietvārds *Livoniae* laikam pirmo reizi lietots pāvesta Celestīna III 1193. g. 27. aprīļa bullā *Auditis laudum praeconiis*.[3] Viņa pēctecis Inocents III sava pontifikāta sākumā runā tikai par lībjiem (*Livoniensem*[4]), bet vēlāk (1213. g.) jau min zemi *Livonia*,[5] un šī vietvārda forma tad arī paturēta vēlākajos Romas kūrijas izdotajos dokumentos. Pāvesta kancelejā, šķiet, jau no pāvesta Honorija III laika (1216–1227) bija diezgan skaidrs priekšstats, ka Livonija ir ne vien lībju apdzīvotā teritorija jeb Lībjzeme, bet arī tag. Vidzeme un Igaunija kopā,

jo 1217. g. pāvests atļāva Elzasas grāfam Albertam doties krustakarā uz Livoniju:[6] šajā laikā lībji un latgaļi jau bija pakļauti, bet vēl risinājās krustakari Igaunijā. Arī 1218. g. Honorijs III aizrādīja Brēmenes arhibīskapam nekavēt krustakarotājus, kas steidzas palīgā Livonijai.[7] Tomēr pāvesta kanceleja izmantoja Livonijas zemes kungu dotos vietvārdus, tāpēc arī vēlākajos kūrijas dokumentos termins "Livonija" ir dažādi lietots: kad 1224. g. augustā bīskaps Alberts bija vērsies pie pāvesta Honorija III ar lūgumu iecelt pāvesta legātu Livonijai (XXIX, 2), Honorijs 1224. g. 31. decembrī tādu arī iecēla, nozīmējot savu vicekancleru Modenas (Itālijā) bīskapu Vilhelmu par legātu jeb sūtni Livonijā, Igaunijā, Zemgalē, Kursā un citās Ziemeļeiropas zemēs.[8] Protams, zemju nosaukumus Romas kūrijai bija ziņojis Alberts: tātad pašu livoņu uztverē Livonija vēl nebija viduslaiku Latvijas un Igaunijas kopnosaukums (jo Kursa un Zemgale vēl nebija iekarota), bet aptvēra tikai lībju un latgaļu apdzīvoto tag. Vidzemi un Latgali. Piezīmējams, ka Latgales nosaukums "Indriķa hronikā" izzūd 1208. g. (XII, 6) un, sākot ar 1209. g. (XIII, 4), to aizstāj vietvārds "Latvija", ar to tomēr saprotot tikai latgaļu apdzīvotos novadus. Latgales resp. Latvijas vārds pirmo reizi dokumentos minēts 1210. g. 20. oktobra Inocenta III bullā *Cum inter te*, ar kuru pāvests noteica, ka Zobenbrāļu ordenim nav pienākumu pret Rīgas bīskapu par zemēm, ko ordenis iekaros ārpus Lībjzemes un Latgales (*extra Livoniam seu Lettiam*[9]). Bet no 1226. g. Latgales vārds *(Lettia)* izzūd no pāvesta kancelejas valodas un to aizstāj kopvārds "Livonija";[10] tātad Lībjzemes jēdziens ir paplašināts, iekļaujot tajā arī latgaļu apdzīvotos novadus.

Līdz ar Igaunijas iekarošanu 1224. g. izzūd atsevišķo igauņu zemju nosaukumi, tos aizstāj kopvārds *Estonie*, un laikam pirmo reizi pāvesta kanceleja atdala Igauniju no Lībjzemes un Latgales kopīgā nosaukuma *Livonie*. 1232. g. 30. janvārī pāvests Gregors IX uzdeva savam legātam Balduinam no Alnas ņemt savā valdījumā tās Livonijas un Igaunijas *(Livonie et Estonie)* jaunkristīto zemes, kurām vēl nav noteiktu diecēžu robežu.[11] Balduina izvirzīto konceptu par pāvesta baznīcas valsts izveidošanu Livonijā apstiprināja pāvests Gregors IX 1237. g. 14. maijā, paziņodams Livonijas bīskapam, ka Livonija *(Livonia)* ir Svētā Pētera īpašums (*iuris et proprietatis beati Petri esse*[12]). Priekšstats, ka Vidzeme un Igaunija kopā veido vienu katoļu baznīcas misijas valsti Livoniju, Romas kūrijā jau bija izkristalizējies 13. gs. vidū, kad pāvests Inocents IV savā 1253. g. 24. jūnija bullā *Carissimus in Christo filius* runā tikai par Livonijas un Prūsijas arhibīskapu Albertu.[13]

Tā kā Kursas un Zemgales iekarošana turpinājās gandrīz visu 13. gs., tad šo senlatviešu zemju minēšana atsevišķi dokumentos turpināta visu 13. gs. Kursas iekarošanas laikā, jebšu Livonijas ordeņa vadī-

bā. Karā piedalījās arī pārējie jaundibināto vācu bīskapiju kungi, tāpēc arī 1268. g. 30. maijā, gatavojoties miera sarunām ar Novgorodu, Livonijas mestrs Konrāds no Mandernas varēja deklarēt, ka "ar visu Livonijas zemes kungu pilnīgu piekrišanu" *(pleno consensu omnium dominorum terrae Livoniae)* ir panākta vienošanās ar lībekiešiem par sarunām ar Novgorodu cerībā, ka karš un tirdzniecības pārtraukšana "nevarēs iznīdēt Livonijā katoļticību, kas tur iedēstīta ar daudzu asinīm".[14] Tāpat pēc zemgaļu 1272. g. padošanās līguma jaunie Livonijas zemes kungi – Rīgas arhibīskaps, Sāmsalas un Tērbatas bīskapi, Livonijas ordeņa mestrs, Dānijas karaļa vietnieks jeb lietvedis Rēvelē un Rīgas rātskungi – 1277. g. kopīgā manifestā aicināja tirgotājus Baltijas jūrā pārtraukt tirdzniecību ar Krievzemi un tajā vietā tirgoties "ar katoļticības jauno vīna dārzu Livonijā un Igaunijā" (*novella plantatio fidei Catholicae in partibus Livoniae ac Estoniae*[15]). Tā paša gada 29. martā Rīgas arhibīskaps, Sāmsalas bīskaps un Livonijas ordeņa mestrs izdeva privilēģiju tirgotājiem, kas devās "uz visu zemi Livoniju" (*totam terram Livoniam*[16]), un nākamajā gadā Rīgas arhibīskaps, Tērbatas un Sāmsalas bīskapi, Livonijas mestrs un dāņu karaļa pilnvarnieks Rēvelē rakstīja pateicību Lībekas un pārējiem tirgotājiem Baltijas jūrā par tirdzniecības pārtraukšanu ar krieviem.[17]

1300. g. Rīgas arhibīskapa un domkapitula prokurators jeb pārstāvis Romas kūrijā līdz ar Rīgas pilsētas prokuratoru un Sāmsalas un domkapitula prokuratoru (katrs atsevišķi) iesniedza pāvestam sūdzību par Livonijas ordeņa vardarbībām pret šiem baznīcas prelātiem, un katrs prokurators runā par "zemi Livoniju" *(terra Livoniae)*, ar to saprotot tag. Latviju un Igauniju kopā.[18] Dažus gadus vēlāk Livonijas ordeņa prokurators iesniedza pāvestam ordeņa taisnošanās rakstu, kurā runā par ordeņa Livonijas provinci un nostata to blakus Prūsijas provincei (*provincie Lyvonie et Prussie*[19]).

Tātad 13. un 14. gs. mijā kā Latvijas, tā Igaunijas zemes kungi jau apzinājās, ka abas zemes veido vienu vācu koloniju Livoniju, bet reizē arī saprata, ka Latvija – ko vācu kolonisti dažkārt turpināja saukt par Livoniju (tātad īsteni "Lībjzeme") – un Igaunija ir divas dažādas zemes un to iedzīvotāji runā atšķirīgas cilmes valodās.

Tomēr 13. gs. par Livoniju ierastāk bija runāt pēc tās dalījuma pa zemes kungu valstiņām, no kurām trīs atradās Igaunijā: Tērbatas bīskapija, Sāmsalas–Vīkas bīskapija un Dānijai piederošā Rēveles diecēze Ziemeļigaunijā, kas bija pakļauta Lundas arhibīskapam Zviedrijā. Ceturtais zemes kungs Igaunijā bija Zobenbrāļu ordenis, kopš 1237. g. – Vācu ordeņa Livonijas zars jeb Livonijas ordenis, kuram vienīgajam piederēja zemes kā Igaunijā, tā Latvijā. 13. gs. zemes kungi Latvijā bez Livonijas ordeņa bija Rīgas arhibīskaps, Kursas bīskaps un Rīgas pilsēta.

BĪSKAPIJAS

Ikšķiles diecēze

Meinarda episkopāts (1184–1186–1196)

Hronists Indriķis savā darbā vēstī, ka Zēgebergas (tag. Holšteinā, netālu no Lībekas) augustīņu klostera priesteris Meinards tikai katoļticības sludināšanas dēļ braucis vācu tirgotājiem līdzi uz Lībjzemi *(Lyvoniam)*, un viņa pirmo zināmo ierašanos Latvijā "Indriķa hronikas" latīņu teksta izdevējs L. Arbuzovs, jun., datē ar 1184. gadu.[20] Meinards cēlis baznīcas abās vācu agrākajās apmetnēs – Ikšķilē un Salā un pievērsis tur katoļticībai dažus lībjus (I, 3 un 7). 1186. g. Brēmenes arhibīskaps iesvētīja Meinardu par bīskapu (I, 8), un pāvests Klements III 1188. g. 1. oktobrī rakstīja Brēmenes arhibīskapam Hartvigam II, ka pēc tā lūguma viņš apstiprina Meinarda iecelšanu par bīskapu Ikšķilē un pakļauj viņa diecēzi *(Ixscolanensem episcopatum)* Brēmenes arhibīskapam.[21]

Šī Indriķa ziņa liecina, ka pirmā dombaznīca Latvijā celta Ikšķilē un Ikšķilē arī dzīvojuši pirmie domkungi (priesteri), kas veidoja domkapitulu jeb bīskapa padomi. Nav zināms, cik to Meinarda laikā bija, nedz arī viņu vārdi. Var tikai pieņemt, ka viens no viņiem bija Turaidas lībju misionārs priesteris Teodorihs; vismaz hronists Indriķis sauc Teodorihu par Meinarda līdzgaitnieku Evaņģēlija sludināšanā (I, 10). Zīmīgi, ka hronists Indriķis zinājis vārdā saukt vairākus lībju jaunkristītos Ikšķilē un Salā, bet nav nosaucis nevienu domkapitula locekli.

Sava domkapitula uzturēšanai Meinards Ikšķilē bija ieguvis (bet kādā ceļā?) lībju zemi, jo par īslaicīgo bīskapa Bertolda episkopātu hronists saka, ka pēc Bertolda nāves Ikšķiles lībji piesavinājušies domkungu laukus un zirgus, tā ka tie palikuši neapstrādāti, no kā baznīcai radies zaudējums 200 mārku (ap 41 kg) sudraba apmērā (II, 9). Nav arī zināmas Meinarda diecēzes robežas; var tikai pieņemt, ka tās aptvēra Ikšķiles, Salas un Turaidas lībju novadus, jo tikai par tiem Meinarda laikā hronikā stāstīts.

Tikpat neatrisināms ir jautājums, vai bīskapa Meinarda diecēzi (baznīcas novadu, kurā bīskapam ir garīgā vara) var saukt par bīskapiju (baznīcas novads, kurā bīskapam pieder arī laicīga valdnieka vara, tātad baznīcas valsts). Pāvests Klements III 1188. g. gan runā par bīskapiju, bet, tā kā no viņa raksta saglabājusies tikai vēlāka laika kopija, nav īsti zināms, kādu vārdu lietojis Klements. Tomēr, zinot lībju pretestību un naidīgumu pret kristīšanos, var jautāt, vai Meinardam bija arī kāda teikšana lībju dzīvē un sociālajā organizācijā. Hronists gan liecina, ka pirms nāves Meinards sasaucis kopā Lībjzemes (tātad Ikšķiles un Salas) un Turaidas vecākos un runājis ar viņiem par savu pēcnieku (I, 14); vai te domātas tikai bīskapa garīgās vai arī laicīgās funkcijas, nav nosakāms.

Bīskaps Meinards miris 1196. g. rudenī, tātad viņa episkopāta laiks ildzis 10 gadu un lībju misionāra – 12 gadu.

Bertolda episkopāts (1196–1198)

Par jauno Ikšķiles bīskapu Brēmenes arhibīskaps 1196. g. izraudzīja Lokumas (tag. Lejassaksijā) cisterciešu klostera abatu Bertoldu. Par viņa iecelšanu un darbu Lībjzemē nav saglabājies neviens dokuments, bet pēc "Indriķa hronikas" ziņām viņš Lībjzemē ieradās 1196. g. un, redzēdams, ka Ikšķiles lībji viņu nepieņem, aizbrauca atpakaļ uz Vāczemi, tur savervēja krustnešus un 1198. g. devās uz Salu, taču, nevarēdams to ieņemt, atgriezās "Rīgas vietā", kur kaujā ārpus Rīgas viņu nodūra lībis Imauts (II, 1–6). Lai gan Bertolds divgadīgā episkopāta laikā uzturējās savā diecēzē ļoti īsu laiku, tomēr domkapituls turpināja saimniekot Ikšķilē un Salā pie baznīcas tika ierīkota kapsēta (II, 2).

Laikā starp Bertolda nāvi un jaunā bīskapa Alberta ierašanos Lībjzemē katoļticības misijas un kristīšanas darbs turpinājās kā Salā, tā Ikšķilē un, jādomā, arī Turaidā, priesteri tika nozīmēti lībju pilīs un to uzturēšanai tika uzlikta pirmā nodeva iezemiešiem: pūrs labības no arkla zemes (II, 7). Ja pieņemtu, ka Bertolda laika zaudējumi 200 mārkas sudraba būtu radušies neievākto labības nodevu dēļ un viņa laikā pūrs labības maksājis tikpat, cik 1305. g., – 5 ēras, tad, lēšot mārkā 36 ēras, zaudējumi būtu 1200 ēru un nenodotās labības daudzums (7200: 5) – 1440 pūru. Tas savukārt nozīmētu, ka domkapitulam jau bijis 1440 arklu zemes, kas ir neticami liels arklu skaits; tāpēc jāpieņem, ka vai nu 200 mārkās ieskaitīti vēl cita veida zaudējumi, vai arī hronists ir uzdevis pārspīlētu zaudējumu vērtību; varbūt arī hronikas teksts ir kļūdaini restaurēts (tuvāk sk. nodaļās "Nodevas" un "Klaušas").

Tāpat jāatzīmē, ka hronists diemžēl nemin ne Lībjzemes priesteru vārdus un skaitu, nedz pilis, kur tie tikuši uzņemti. Tā kā tas notika bezbīskapa periodā, tad jāpieņem, ka priesteru sūtīšanu pa pilīm un nodevu uzlikšanu veicis Ikšķiles domkapituls. Šādu pieņēmumu apstiprina Indriķa ziņa, ka pēc krustnešu aizbraukšanas no Latvijas lībji sacēlās un domkungi bailēs par savu dzīvību aizbēga no Ikšķiles uz Salu, bet, nejuzdamies droši arī tur, vismaz daļa priesteru aizbrauca atpakaļ uz Saksiju (II, 9 un 10).

Rīgas bīskapija

Alberta episkopāts (1199–1229)

Būdams informēts par lībju naidīgo nostāju pret kristīšanu katoļticībā un vācu misionāriem, jaunais Ikšķiles bīskaps Alberts no Bukshēvdenas (viņa iecelšanas bulla nav saglabājusies), agrākais Brēmenes kanoniķis jeb domkungs, ieradās savā diecēzē kopā ar krustnešiem tikai gadu pēc iecelšanas amatā – 1200. g. vasarā un pirms aizbraukšanas atpakaļ uz Vāczemi tā paša gada rudenī īstenoja divus Latvijas vēsturei ļoti svarīgus aktus: pirmkārt, akceptēja vācu tirgotāju izvēlēto faktorijas jeb tirdzniecības bāzes pārcelšanu

no Ikšķiles uz Rīgas vietu Rīdzenes upes krastā un, otrkārt, aizsūtīja Turaidas lībju priesteri uz Romu pēc pāvesta aizlieguma bullas Zemgales ostas apmeklēšanā (IV, 5–7). Līdz ar to 1200. g. Rīga kļuva par vācu tirdzniecības centru Daugavā un Rīgas jeb Rīdzenes upīte – par viņu vienīgo likumīgo ostu. Kad Alberts otrreiz atbrauca uz Senlatviju 1201. g. vasarā, viņš atrada vācu tirgotājus knaši ceļam savu jauno pilsētu blakus tās ostai (V, 1), un bīskapam neatlika nekas cits kā sekot tirgotāju paraugam un pārcelt savu sēdekli no vācu pamestās Ikšķiles uz viņu jauno pilsētu Rīgu. 1201. g. vasarā Alberts pārcēla domkapitulu uz Rīgu un, protams, sāka celt jaunu katedrāli – otro pēc skaita Latvijā – un droši vien arī klosteri domkungu mājoklim. Hronists Indriķis raksta, ka katedrāli un visu Lībjzemi Alberts veltījis Dievmātei Marijai (VI, 3), no kā visa Livonija vēstures literatūrā bieži saukta par *Terra Mariana*. Pēc "Indriķa hronikas" vēstījuma par IV Laterāna koncilu Romā 1215. g. bīskaps Alberts nosaucis Svēto Zemi par Dēla Zemi *(terra filii)*, Lībjzemi – par Mātes Zemi *(Livoniam, que est terra matris)* un pāvests Inocents III atzinis šādu Lībjzemes nosaukumu (XIX, 7).

Par pirmo zināmo domkapitula prāvestu jeb priekšnieku Alberts iecēla savu brāli mūku Engelbertu, ko viņš bija ataicinājis no Neuminsteras (Holšteinā) augustīņu klostera (VI, 2, 3).

Lai gan pāvests Inocents III 1200. un 1201. g. un pat 1208. g. Albertu sauc par lībju bīskapu (*episcopus Livoniensis*[22]) un Alberta pārzināto baznīcu – par lībju baznīcu (*Livoniensis ecclesie*[23]), tomēr Alberts jau 1209. g. sevi dēvē par Rīgas bīskapu (*Dei gratia Rigensis episcopus*[24]), un gadu vēlāk – 1210. g. – to dara arī Inocents III.[25] Šis nosaukums tad arī palika Alberta un viņa pēcnieka oficiālais tituls līdz 1253. g., lai gan pāvesta kanceleja Honorija III pontifikāta laikā (1216–1227) atgriezās pie agrākā titula "lībju bīskaps"[26] un tikai pāvesta Gregora IX laikā (1227–1241) atsāka lietot titulu "Rīgas bīskaps".[27]

Indriķis par 1207. g. savas hronikas 10. nodaļas nobeigumā raksta, ka, neatradis nekur finansiālu atbalstu krustnešu vervēšanai, Alberts pakļāva sevi impērijai un no tās saņēma Lībjzemi atpakaļ lēņos (X, 17). Tas nozīmē, ka Alberts bija ne tikai savas diecēzes garīgais galva, viņš bija kļuvis arī par tās laicīgo valdnieku; līdz ar to Alberta diecēze bija kļuvusi par bīskapiju jeb bīskapa kā laicīga valdnieka pārvaldītu zemi. Un tāda tā palika līdz pat 1566. gadam.

Rīgas (un agrāk Ikšķiles) bīskaps jau kopš Meinarda laika bija pakļauts Brēmenes arhibīskapam; to vēl 1210. g. Albertam atgādināja pāvests Inocents III.[28] Bet laikam bīskaps Alberts būs lūdzis pāvestu atbrīvot viņu no pakļautības Brēmenes arhibīskapam, jo 1214. g. 20. februārī Inocents ziņoja Albertam, ka atbrīvo viņu no pakļautības jebkuram metropolītam, vismaz līdz IV Laterāna koncila sanākšanai.[29] Tas, protams, nozīmēja, ka Rīgas baznīca vairs neietilpa Brēmenes metropolē, tā bija kļuvusi patstāvīga. Pāvests Honorijs III 1217. g. gāja vēl soli tālāk un *de facto* iecēla Rīgas bīskapu Albertu par pāvesta pārstāvi Livonijā, piešķirot viņam tiesības pāvesta vārdā iesvētīt Livonijā bīskapus un celt katedrāles.[30] Pret Rīgas baznīcas atbrīvošanu no

pakļautības Brēmenes metropolei būs protestējis Brēmenes arhibīskaps Gerhards, jo pāvests Honorijs III 1218. g. aizrādīja Gerhardam, lai nemēģina pakļaut Livonijas bīskapiju savai metropolīta jurisdikcijai,[31] un 1219. g. 28. oktobrī pāvests paziņoja Livonijas bīskapam Albertam, ka ņem Livonijas baznīcu Sv. Pētera un savā aizsardzībā.[32] Tomēr Brēmenes domkapituls atkal bija žēlojies pāvestam, un Honorijs III pavēlēja domkapitulam līdz jauna arhibīskapa iecelšanai atturēties no Livonijas bīskapijas pakļaušanas.[33] Starplaikā bīskaps Alberts bija vērsies pie Honorija III ar lūgumu atļaut viņam dibināt Rīgas baznīcas metropoli, ko Honorijs gan noraidīja, aizrādot, ka Livonijas baznīca tam vēl ir par jaunu.[34] Tāpat pāvests 1223. g. 23. decembrī noraidīja bīskapa Alberta neatlaidīgos lūgumus pēc metropolīta tiesībām pār Sēlijas un Leāles bīskapijām.[35] Tomēr divus gadus vēlāk – 1225. g. 19. novembrī – Honorijs III pēc Livonijas bīskapu kopīga lūguma atļāva savam legātam Livonijā Vilhelmam no Modenas izšķirt, vai tādas metropoles dibināšana būtu lietderīga,[36] tomēr – tā kā tāda nav nodibināta – viņš šādu Livonijas bīskapu prasību būs noraidījis. Gan piezīmējams, ka 1226. g. martā Rīgā legāts Vilhelms no Modenas ir noturējis pirmo Livonijas baznīcas sinodi, kurā piedalījās Livonijas bīskapi, priesteri, zobenbrāļi, bīskapa vasaļi un Rīgas namnieki; šajā sinodē arī pieņemti daži jauni statūti (XXIX, 8).

Atzīt metropolīta tiesības Alberts lūdzis arī savam lēņa kungam Vāczemes karalim Indriķim, kas 1225. g. 1. decembrī atzina Livonijas bīskapam Albertam pakļautās zemes Lībjzemē, Latgalē, Leālē un Vīkā (abas Igaunijā) par vienu Vācu ķeizarvalsts marku, reizē piešķirot Albertam tādas pašas tiesības kā pārējiem vācu firstiem.[37]

Tikpat neatlaidīgs kā Rīgas bīskaps bija arī Brēmenes arhibīskaps: 1227. g. arhibīskaps Gerhards atkal žēlojās pāvestam Gregoram IX, ka Rīgas bīskaps Alberts, viņa sufragāns (pakļauts bīskaps), neparādot viņam paklausību un cieņu.[38] Kad 1229. g. janvārī Alberts nomira, Rīgas domkapituls saskaņā ar kanoniskām tiesībām par jauno bīskapu ievēlēja Magdeburgas kanoniķi Nikolaju, bet Brēmenes arhibīskaps, atsaukdamies uz metropolīta tiesībām, iecēla par Rīgas bīskapu Brēmenes priesteri Albertu Zuerbēru. Abi reflektanti apelēja Romas kūrijā, un, tā kā neviens no postulantiem neatteicās, pāvests 1230. g. uzdeva šo strīdu izšķirt kūrijas legātam Vāczemē kardināldiakonam Oto;[39] pēdējais izšķīrās par labu Nikolajam, un pāvests 1231. g. 8. aprīlī apstiprināja Nikolaju par jauno Rīgas bīskapu.[40]

Nikolaja episkopāts (1231–1253)

Bīskapa Nikolaja pirmais svarīgākais akts bija 1231. g. lēņa mantošanas tiesību noteikumi; tātad Nikolajs jau sava episkopāta sākumā sevi atzina par bīskapijas laicīgo valdnieku (tuvāk sk. nodaļā "Zobenbrāļu ordeņa aplēņošana"). Otrs svarīgais notikums Nikolaja episkopāta laikā bija pāvesta Inocenta IV 1246. g. 9. janvāra raksts Prūsijas, Livonijas, Igaunijas,

Zemgales un Kursas klēram, kurā teikts, ka viņš 1245. g. novembrī iecēlis līdzšinējo Amargas (Īrijā) arhibīskapu Albertu Zuerbēru par arhibīskapu Prūsijā, kas reizē arī būs metropolīts Prūsijas, Livonijas un Igaunijas bīskapiem;[41] ar atsevišķu rakstu pāvests iecēla Albertu par savu legātu Prūsijā, Livonijā, Igaunijā, Gotlandē, Holšteinā un Krievzemē,[42] kā arī piešķīra viņam tiesības iecelt bīskapus savās legācijas zemēs.[43] Līdz ar šiem pāvesta lēmumiem sabruka Rīgas bīskapa cerības kļūt par metropolītu un Rīgas baznīcai – par patstāvīgu baznīcas provinci.

Jaunieceltajam arhibīskapam Albertam bija radušās dziļas nesaskaņas ar Vācu ordeni Prūsijā par arhibīskapa tiesībām,[44] tāpēc 1250. g. 27. septembrī pāvests atbrīvoja Albertu no legāta amata (tikai) Prūsijā un aizliedza iecelt bīskapus Prūsijā, Livonijā un Igaunijā.[45] Nesaskaņu novēršanai starp arhibīskapu Albertu un Vācu ordeņa Prūsijas un Kursas mestru Dītrihu no Groningenas pāvests bija iecēlis šķīrējtiesnešus (starp kuriem bija arī agrākais legāts Vilhelms no Modenas), kas 1251. g. 24. februārī bija panākuši abu pušu oficiālu samierināšanu.[46] Tomēr labu attiecību nodrošināšanai un uzturēšanai šķīrējtiesa arī nolēma, ka arhibīskapam Albertam jāpārceļ savs sēdeklis uz "Rīgas pilsētu, kas daudzu iemeslu dēļ ir izcilākā un piemērotākā citu turienes baznīcu starpā". Šķīrējtiesa vēl nolēma, ka līdzšinējais Rīgas bīskaps Nikolajs var palikt savā amatā – ja viņš negribētu pāriet uz citu bīskapiju – līdz mūža beigām, bet arhibīskapam Albertam ir tiesības lietot metropolīta tiesības visā Rīgas baznīcas provincē.[47] 1251. g. 9. martā pāvests Inocents IV apstiprināja šīs šķīrējtiesas lēmumu.[48]

Reizē ar šķīrējtiesas lēmumu par arhibīskapa pārcelšanu uz Rīgu tika likvidēta Zemgales bīskapija un tās 2/3 pievienotas Rīgas diecēzei, 1/3 – Livonijas ordeņa zemēm.[49] 1251. g. 27. jūlijā Rīgas bīskaps Nikolajs nodeva vizitācijas jeb revidēšanas tiesības Zemgalē Rīgas domkapitula prāvestam.[50] Tajā pašā gadā Nikolajs pusi no savas Zemgales daļas dāvināja mūžīgā valdīšanā Rīgas domkapitulam.[51]

Vācu ķeizara Frīdriha II cīņu laikā ar Romas pāvestiem, pēc tam kad 1235. g. Frīdriha dēlam Indriķim tika atņemts Vāczemes karaļa tituls, par šī titula iegūšanu sacentās vairāki pretendenti. Pirms 1252. g. viens no tiem bija pakļāvis arhibīskapu Albertu kopā ar Šverīnes un Raceburgas bīskapiem Saksijas hercogam, tāpēc visi trīs bīskapi 1252. g. jūnijā pret to protestēja Vāczemes reihstāgā.[52]

1253. g. rudenī Rīgā nomira bīskaps Nikolajs, un nu arhibīskaps Alberts varēja pārcelt savu dzīvesvietu uz Rīgu (Alberts, būdams arī Lībekas baznīcas pārvaldnieks, uzturējās Lībekā). Kad Alberts ieradies savā jaunajā diecēzē, nav droši zināms, bet 1254. g. viņš jau ir Rīgā, un 1255. g. 20. janvārī pāvests Aleksandrs IV ar bullu *Primatuum cathedras* svinīgi paziņo, ka, paklausot arhibīskapa Alberta lūgumam, apstiprina Rīgu par metropolīta sēdekli; Rīgas vārdā arī saucama visa viņa baznīcas province, kā arī tās arhibīskaps.[53]

Tā beidzot Rīgas bīskaps bija kļuvis par Rīgas arhibīskapu un Rīgas baznīcas provinces metropolītu. Jau 1254. g. 10. martā iepriekšējais pāvests Inocents IV bija atstājis arhibīskapam Albertam legāta amatu Livonijā, Igaunijā un Krievzemē (bez Prūsijas).[54]

Arhibīskapi

Arhibīskaps Alberts Zuerbērs nomira 1272./1273. g. mijā (precīzs datums nav zināms), un Rīgas domkapituls, izmantojot savas bīskapa Alberta 1209. g. piešķirtās tiesības,[55] 1273. g. ievēlēja par jauno arhibīskapu savu prāvestu Jāni no Lūnes.[56] Pāvests Gregors X 1274. g. 5. novembrī apstiprināja viņu amatā, gan saucot Jāni par domkapitula pagrabmeistaru *(cellarario)*.[57] Jānis I mira 1284. g., un par jauno arhibīskapu domkapituls 1285. g. ievēlēja savu prāvestu Jāni no Fehtas.[58] Šajā laikā pāvestu vara bija sasniegusi ļoti augstu pakāpi un Romas kūrija uzskatīja, ka arhibīskapus var iecelt tikai pāvests, kamēr domkapitula ievēlētās personas uzlūkojamas par postulātiem jeb priekšā liktiem kandidātiem pāvestam iecelšanai amatā. Tāpēc Jānis dabūja "brīvprātīgi" atteikties no ievēlēšanas amatā, lai pāvests viņu pats ieceltu par jauno Rīgas arhibīskapu: Jāņa II iecelšanu amatā pāvests Honorijs IV apstiprināja 1286. g. 10. janvārī.[59] Kad arhibīskaps Jānis II 1294. g. nomira, domkapituls par jauno arhibīskapu ievēlēja Šverīnes grāfu Jāni, kas arī dabūja Romas kūrijā atteikties no savas ievēlēšanas, lai pāvests Bonifācijs VIII viņu ieceltu un apstiprinātu amatā 1295. g. 18. aprīlī[60] kā Jāni III.

RĪGAS ARHIBĪSKAPIJA

Teritorija un robežas

Runājot par Rīgas arhibīskapu, jāizšķir tā trīs dažādas darbības jomas: arhibīskaps kā savas arhibīskapijas galva un valdnieks, arhibīskaps kā Rīgas arhidiecēzes garīgais galva un arhibīskaps kā Rīgas baznīcas provinces metropolīts. Kā metropolītam[61] Rīgas arhibīskapam bija pakļauta visa Prūsijas ordeņa valsts,[62] Rīgas arhibīskapija, kas kopā ar ordeņa Vidzemes, Latgales un Zemgales zemēm veidoja Rīgas arhidiecēzi, Kursas diecēze un Igaunijā Tērbatas, kā arī Sāmsalas–Vīkas diecēzes jeb bīskapijas.[63] Tādēļ arī pirmais Rīgas arhibīskaps Alberts Zuerbērs 1253. g. jūnijā sevi titulēja *Albertus, miseratione Divina arhicpiscopus Lyvonie, Estonie et Prutie, minister ecclesie Lubicenis* ("Alberts, no Dieva žēlastības Livonijas, Igaunijas un Prūsijas arhibīskaps, Lībekas baznīcas amata izpildītājs"[64]).

Ziemeļigaunija jeb Rēveles diecēze atradās dāņu valdīšanā, un tās bīskaps reliģiskā ziņā bija pakļauts Lundas arhibīskapam Zviedrijā.[65]

Kā Rīgas arhidiecēzes galvam Rīgas arhibīskapam bija pakļautas (vismaz nomināli) Latvijas un Igaunijas diecēzes (izņemot Rēveli) un Livonijas ordeņa zemes.[66]

Vācu Rīgas dibināšanas laikā 1200. g. Ikšķiles bīskaps bija vienīgais tiesiskais Senlatvijas iekarotājs, tādēļ arī vācu iegūtā apmetne Rīdzenes krastā viņam pienācās pēc iekarotāja tiesībām, un vēlāk, Rīgai augot, visa pilsētas teritorija tika nomināli pakļauta Rīgas bīskapam.[67] Rīgas lauku novada robežas 1226. g. 15. martā noteica pāvesta legāts Vilhelms no Modenas (tuvāk sk. nodaļā par Rīgas robežām).

Ap 1202. g. bīskapa valdīšanā jau atradās Daugavas labais krasts pie upes ieteces jūrā, jo to vietu viņš atdeva cisterciešu mūkiem klostera celšanai (VI, 3), kā arī Sala (tag. Mārtiņsala, VI, 5; sal. X, 9) un, protams, zeme Rīgā (IV, 5; VI, 3).

Pēc hronista liecības 1207. g. bīskapa Alberta varā nonāca Sidgunda un Idumeja (X, 14, 15; sal. XI, 3). Par Turaidas Metsepoles nonākšanu bīskapa īpašumā hronists Indriķis stāsta, ka 1207. g., sadalot iekaroto Lībjzemi, 2/3 izvēlējās Alberts, t.i., Gaujas labo krastu ar Kaupa Turaidas zemēm un Metsepoli (XI, 3[68]), kas tad veidoja arhibīskapijas Lībju galu.[69] Piezīmējams gan, ka Metsepoles robežas nevienā dokumentā nav aprakstītas.

Jersikas karaļvalsts kļuva bīskapa lēnis 1209. g. (XIII, 4); Piedaugavas labā krasta lībju zemes – Lielvārdi, Ikšķili, Salaspili un Doles salu Rīgas bīskaps bija ieguvis ar 1211. g. dalīšanas aktu.[70] Aizkraukli bīskaps Alberts bija ieguvis 1205. g. (IX, 9), un Kokneses valstiņa nonāca viņa valdīšanā 1208. g. (XI, 2, 8, 9). Remini (kur tā atradās?) bīskaps ieguva līdz ar Latgales dalīšanu 1211. g.,[71] tāpat Asoti, Liepeni (kur tā atradās?) un Bebernīnu (kur tā atradās?); Cesvaini, Gardoni, Nigasti, Mārcienu un novadus starp Cesvaini, Aivieksti un Daugavu – ar 1213. g. novadu apmaiņas dokumentu.[72] Tālavu bīskaps ieguva 1224. g. ar tās dalīšanas un novadu apmaiņas aktu: Piebalgu, Gulbeni, Lizumu un Cirgali Tālavā; Bērzpili, Purnavu, Ābeļavu un Abreni Gaujienā (Atzelē).[73] Bīskapa iegūtie agrākie Jersikas, Tālavas un Gaujienas novadi kopā ar Piedaugavas lībju zemēm veidoja arhibīskapijas Latviešu galu.

1237. g. septembrī legāts Vilhelms no Modenas noteica Rīgas diecēzes ziemeļrietumu robežu: diecēzē ietilpa zemes starp Daugavu, jūru un Ventu līdz Abavas ietekai un no turienes taisnā līnijā uz Kokneses pili.[74]

Sēliju Rīgas bīskaps ieguva 1208. g. (XI, 6) un 1226. g. – ar pievienošanu Zemgales diecēzei.[75] Ar Zemgali jāsaprot Austrumzemgale ar centru Mežotnē, kas krita vācu rokās 1220. g. (XXVII, 1). 1251. g. Zemgales diecēzi pievienoja Rīgas bīskapijai,[76] bet pēc zemgaļu vairākkārtējas sacelšanās 1254. g. Zemgali sadalīja, Austrumzemgalē piešķirot arhibīskapam 2/3, bet Rietumzemgalē – Sileni un Žagari; domkapitulam nodeva Dobeni un Spārneni.[77] Kad zemgaļi turpināja pretoties vācu kundzībai, Livonijas ordenis viens pats iekaroja Zemgali un laikam arī Sēliju un viens pats tās arī paturēja.[78]

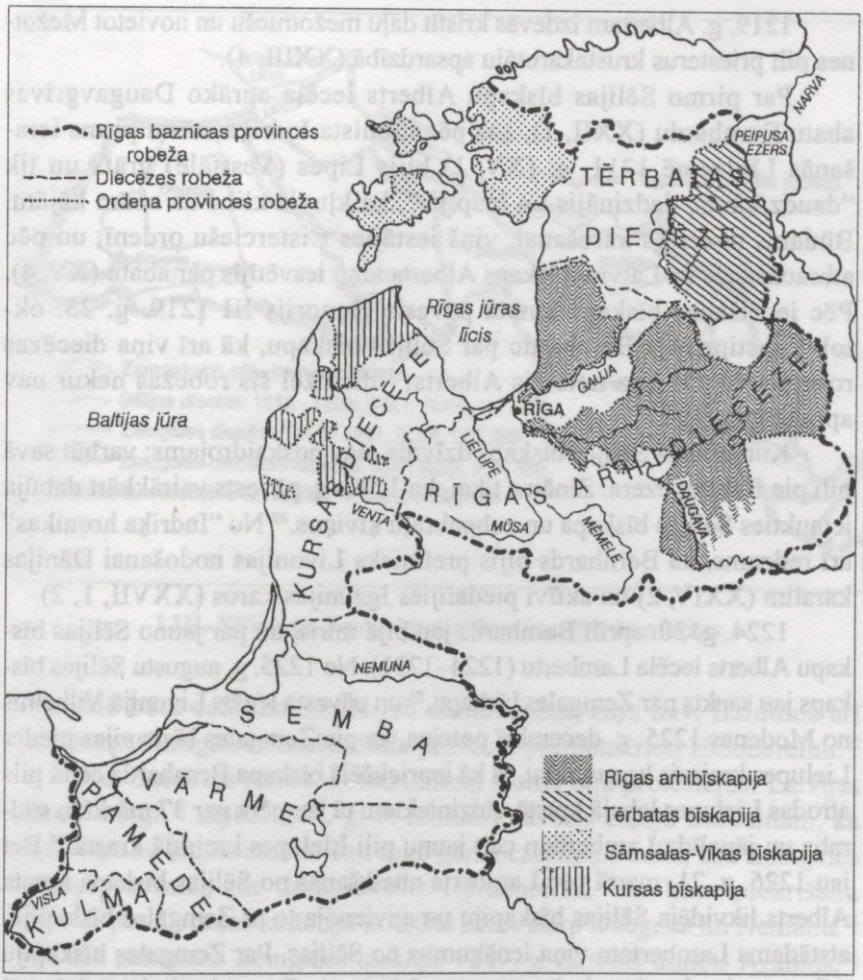

LII. Rīgas baznīcas province

Livonijas ordenis tās varēja paturēt, atsaucoties uz pāvesta Inocenta III 1210. g. 20. oktobra bullu *Cum inter te*, ar kuru Zobenbrāļu ordenis ieguva Lībjzemes un Latgales trešdaļu, bet par zemēm, ko zobenbrāļi iekaros ārpus Lībjzemes un Latgales, viņiem nav nekādu pienākumu pret Rīgas bīskapu.[79]

Sēlijas un Zemgales bīskapijas

Kaut gan Sēlija – vismaz nomināli – nonāca vācu varā jau 1208. g. līdz ar Sēlpils ieņemšanu (XI, 6), tomēr Sēlijā bīskapiju Alberts nodibināja tikai pēc desmit gadiem – 1218. g. (XVII, 1); to Alberts varēja darīt pēc pāvesta Honorija atļaujas saņemšanas 1217. g. septembrī.[80]

1219. g. Albertam izdevās kristīt daļu mežotniešu un novietot Mežotnes pilī priesterus krustakarotāju apsardzībā (XXIII, 4).

Par pirmo Sēlijas bīskapu Alberts iecēla agrāko Daugavgrīvas abatu Bernhardu (XXII, 1), kas pēc hronista Indriķa stāsta pirms ierašanās Lībjzemē 1211. g. (XV, 1) bijis Lipes (Vestfālē) grāfs un tik "daudz kāvis, dedzinājis un laupījis", ka kļuvis klibs uz abām kājām. Būdams nederīgs karošanai, viņš iestājies Cisterciešu ordenī, un pēc atbraukšanas uz Latviju bīskaps Alberts viņu iesvētījis par abatu (XV, 4). Pēc iecelšanas bīskapa amatā pāvests Honorijs III 1219. g. 25. oktobrī apstiprināja Bernhardu par Sēlijas bīskapu, kā arī viņa diecēzes robežas, kā tās bija noteicis Alberts;[81] diemžēl šīs robežas nekur nav aprakstītas.

Kur jaunais Sēlijas bīskaps dzīvoja, nav noskaidrojams; varbūt savā pilī pie Babītes ezera. Zināms tikai, ka 1222. g. pāvests vairākkārt dabūja iejaukties Sēlijas bīskapa un zobenbrāļu ķīviņos.[82] No "Indriķa hronikas" arī redzams, ka Bernhards bijis pretinieks Livonijas nodošanai Dānijas karalim (XXIV, 2) un aktīvi piedalījies Igaunijas karos (XXVII, 1, 2).

1224. g. 30. aprīlī Bernhards jau bija miris, un par jauno Sēlijas bīskapu Alberts iecēla Lambertu (1224–1231). No 1225. g. augustu Sēlijas bīskaps jau saukts par Zemgales bīskapu,[83] un pāvesta legāts Livonijā Vilhelms no Modenas 1225. g. decembrī noteica, ka pie Zemgales bīskapijas pieder Lielupes kreisais krasts, taču, tā kā iepriekšējā bīskapa Bernharda celtā pils atrodas Lielupes labajā krastā, rīdziniekiem tā jāatpērk par 37 mārkām sudraba un jāpalīdz Lambertam celt jaunu pili Lielupes kreisajā krastā.[84] Bet jau 1226. g. 21. martā pēc Lamberta atteikšanās no Sēlijas bīskapa amata Alberts likvidēja Sēlijas bīskapiju un apvienoja to ar Zemgales bīskapiju, atstādams Lambertam viņa ienākumus no Sēlijas. Par Zemgales bīskapiju Alberts saka, ka tās robežas nav nosakāmas, jo Zemgales lielākā daļa vēl neesot pievērsta kristīgai ticībai.[85]

1232. g. 29. janvārī pāvests Gregors IX Romā par jauno zemgaļu bīskapu iesvētīja Balduinu no Alnas, reizē ieceļot viņu par savu legātu Lībjzemē, Gotlandē, Somijā, Igaunijā, Zemgalē, Kursā un citās jaunkristīto un pagānu zemēs.[86] Acīmredzot Balduins bijis pāvesta Gregora IX favorīts, jo tā paša gada 30. janvārī pāvests uzdeva viņam pārvaldīt tās jauniekarotās zemes Lībjzemē un Igaunijā, kurām vēl nav noteiktas diecēžu robežas,[87] 3. februārī atvēlēja viņam pārvaldīt arī Kursu,[88] 4. februārī piešķīra Balduinam visu Zemgali[89] un dienu vēlāk aicināja savaldīt Rīgas bīskapu Nikolaju, kas līdz ar agrāko bīskapu Albertu esot pārkāpis savas bīskapa tiesības un nedibinot jaunas baznīcas, kā arī neievācot desmito tiesu no jaunkristītiem.[90] 1233. g. pāvests pat atļāva Zemgales bīskapam Balduinam iesvētīt Livonijā ievēlētos bīskapus.[91]

Par 1233. g. vēl zināms, ka Zemgales bīskapam jau ir savs domkapituls, kas dzīvo pēc Premonstriešu ordeņa Augustīna statūtiem. Ka

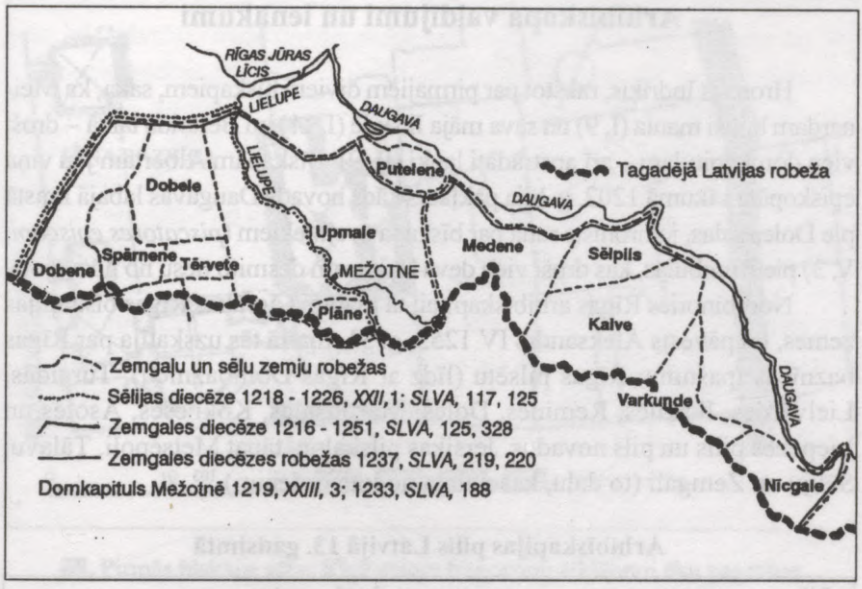

LIII. Sēlijas un Zemgales diecēzes iespējamās robežas

Zemgalē būtu celta katedrāle jeb dombaznīca, ziņu nav. Balduins arī iecēlis par Zemgales domkapitula prāvestu premonstrieti Heidenreihu.[92]

Pret Balduina rīcību un lēmumiem Romā bija protestējuši Latvijas zemes kungi,[93] tāpēc 1234. g. 9. februārī pāvests ziņoja Balduinam, ka atceļ viņu no legāta amata. Tad seko garš bezbīskapa laiks, kad Zemgales diecēzi pārvalda tās domprāvests Heidenreihs,[94] ar kura piekrišanu 1237. g. par diecēzes teritoriju noteikta zeme starp Daugavu un Nemunu.[95]

Kā nākamais Zemgales bīskaps 1247. g. oktobrī minēts Arnolds,[96] laikam agrākais Rīgas domprāvests.[97] Bet Arnolds 1247. g. nogalē bija lūdzis pāvestu Inocentu IV atbrīvot viņu no Zemgales bīskapa amata slimības un citu iemeslu dēļ. Pāvests tam arī piekritis, reizē uzdodot Livonijas arhibīskapam Albertam Zuerbēram iecelt par jauno Zemgales bīskapu franciskāni Indriķi no Licenburgas.[98] 1249. g. 14. februārī Indriķis jau ir iecelts par Zemgales bīskapu,[99] bet vēl atrodas Šveicē.

Tad 1251. g. 3. martā pāvesta iecelta šķīrējtiesa – droši vien pēc tās locekļa Vilhelma no Modenas ieteikuma –, atzīstot Rīgas baznīcas lielos nopelnus kristīgās ticības izplatīšanā un tās šaurās robežas, kā arī to, ka Zemgale ir par mazu, lai uzturētu savu bīskapu, pievieno Zemgales 2/3 Rīgas baznīcai, bet pārējo Zemgali atstāj Livonijas ordenim;[100] un pāvests Inocents IV tā paša gada 14. martā apstiprināja Zemgales diecēzes pievienošanu Rīgas diecēzei.[101] Jaunieceltais Zemgales bīskaps Indriķis no Licenburgas tika iecelts par bīskapu Kursā.[102]

Kāpēc likvidēja Zemgales bīskapiju, kuras domkapituls uzturējās Mežotnē? (Sk. nodaļā "Krustakarā uz Zemgali".)

Arhibīskapa valdījumi un ienākumi

Hronists Indriķis, rakstot par pirmajiem diviem bīskapiem, saka, ka Meinardam bijusi manta (I, 9) un sava māja Ikšķilē (I, 11) un Bertolda laikā – droši vien domkapitulam – arī apstrādāti lauki (II, 9). Bīskapam Albertam jau viņa episkopāta sākumā 1202. g. bija pakļauts kāds novads Daugavas labajā krastā pie Doles salas, jo hronists runā par bīskapa zvejniekiem (*piscatores episcopi*, V, 3) pie Rumbulas, kas droši vien deva bīskapam desmito tiesu no nozvejotā.

Nodibinoties Rīgas arhibīskapijai, tā mantoja agrākās Rīgas bīskapijas zemes, un pāvests Aleksandrs IV 1255. g. 31. martā tās uzskatīja par Rīgas baznīcas īpašumu: Rīgas pilsētu (līdz ar Rīgas Dombaznīcu), Turaidas, Lielvārdes, Ikšķiles, Remines, Doles, Mārtiņsalas, Kokneses, Asotes un Liepenes pilis un pils novadus, Jersikas pilskalnu, tāpat Metsepoli, Tālavu, Sēliju un Zemgali (to daļu, kas nebija nodota ordenim).[103]

Arhibīskapijas pilis Latvijā 13. gadsimtā

Pils	Kur celta
1. Asote, 1211 (*SLVA*, 63. nrs)	Asotes pils
2. Ikšķile, 1185 (I, 6)	Lībju ciemā
3. Jersika, 1224 (*SLVA*, 107. nrs)	Jersikas pils
4. Koknese, 1209 (XIII, 1)	Iezemiešu pilskalnā
5. Lielvārde I, 1207 (X, 13)	Lielvārdes Dievukalnā, ko no lībju pilskalna šķīra Rumbiņas upīte
6. Lielvārde II, 1248 (*SLVA*, 300. nrs)	Lībju pilskalnā
7. Liepene, 1211 (*SLVA*, 63. nrs)	Liepenes pils
8. Limbaži, 1223 (Hupel, I, 221. lpp.)	Blakus lībju pilskalnam (Ķezberkalns)
9. Mārtiņsala *(Holme)*, 1185 (I, 7)	Lībju ciemā
10. Remine, 1211 (*SLVA*, 61. nrs)	Remines pils
11. Rīga I, 1201 (VI, 3)	Blakus Rīgas lībju ciemam
12. Rīga II, 1234 (*SLVA*, 202. nrs)	Pie jaunās Dombaznīcas, Daugavas pusē
13. Salaca, 1226 (Hupel, I, 228. lpp.)	Jaunā vietā
14. Spārnene, 1272 (*LUB*, I, 432)	Spārnenes pils
15. Turaida, 1214 (XVIII, 3)	Lībju pilskalnā
16. Vecdole, 1226 (*SLVA*, 135. nrs)	Lībju ciemā

Saraksta pamatā pāvesta Aleksandra IV 1255. g. 31. marta raksts (*SLVA*, 419. nrs). Skaitlis aiz pils nosaukuma norāda aptuvenu pils celšanas vai avotos minēto pils pastāvēšanas gadu, romiešu un arābu cipari – nodaļas un paragrāfus "Indriķa hronikā".

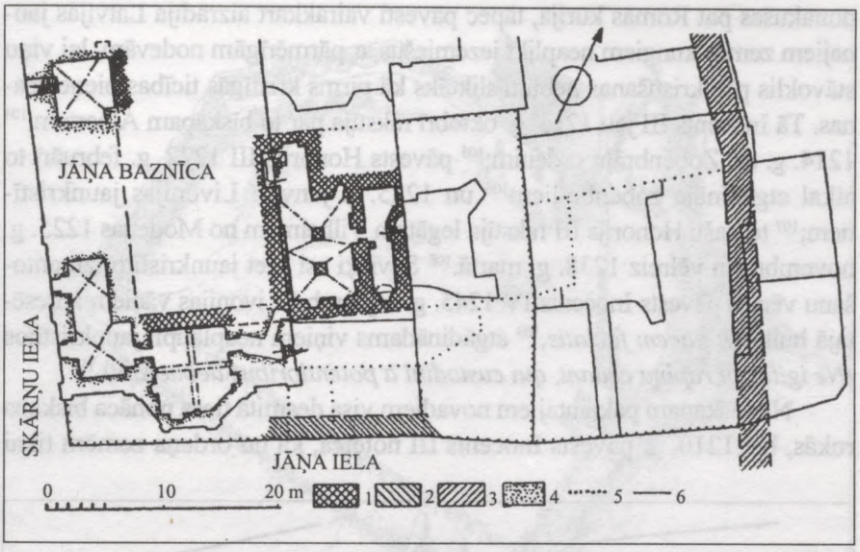

68. Pirmās bīskapa sētas Rīgā celtņu fragmentu atklājumi ēku pagrabos (pēc T. Vītolas):

1 – bīskapa sētas celtņu mūri, 2 – iespējamais bīskapa sētas apkārtmūris, 3 – pilsētas aizsargmūris, 4 – Jāņa baznīcas vēlāko pagrabu sienas, 5 – 1858. gada apbūves kontūras, 6 – 20. gs. apbūves kontūras

Tā kā pāvesta kanceleja šīs ziņas varēja dabūt tikai no Rīgas arhibīskapijas kancelejas, tad ļoti zīmīgs ir fakts, ka arhibīskapa zemju uzskaitījums dots nevis pēc draudžu baznīcu novadiem, bet pēc Senlatvijas iedalījuma pils novados un maztautu valstiņās. Tas skaidri liecina, ka 13. gs. vidū pat vācu iekarotāju un katoļticības ievedēju uztverē vēl pastāvēja politiskais un administratīvais dalījums pēc Senlatvijas novadiem, nevis pēc kristīgai ticībai pievērsto maztautu baznīcām. Tas arī liecina, ka 13. gs. vidū vācu iekarotāji bija tā aizņemti ar iekarotās zemes dalīšanu, ka bija aizmirsuši celt baznīcas un iedalīt Senlatviju kristīgās ticības draudžu novados.

Iegūtajos Senlatvijas novados vismaz kopš 1207. g. vāci lika iezemiešiem maksāt desmito tiesu, t.i., ievāca nodevās desmito daļu no labības ražas (X, 15), ko dažkārt aizvietoja ar pūru labības no arkla, kas pēc "Indriķa hronikas" ziņām bijusi mazāka nodeva nekā desmitā tiesa (XV, 5; XVI, 5). Pakļautajiem iezemiešiem tika uzlikta arī nodeva naudā (XI, 4; sal. XI, 5, 9; XVI, 4, 5, 6; XVIII, 2); bez tam bīskapa rīcībā nonāca vismaz daļa kara laupījuma, ko vāci atņēma lībjiem, latgaļiem un igauņiem (XI, 5; XII, 6; XIII, 4; XVIII, 4).

Bīskapa uzdevumā nodevas ievāca fogti jeb laicīgie tiesneši (X, 15; XI, 4), kas, sekodami cilvēku dabiskai mantkārībai un izmantodami savu varu, balstītu iekarotāju bruņotā spēkā, bieži no iezemiešiem izspieda lielākas nodevas, nekā Alberta noteikumi to atļāva, tā iedzīvodamies personiskā mantā (X, 15; XI, 4; XVIII, 2). Sūdzības par iezemiešu aplikšanu ar pārāk augstām nodevām bija

nonākušas pat Romas kūrijā, tāpēc pāvesti vairākkārt aizrādīja Latvijas jaunajiem zemes kungiem neaplikt iezemiešus ar pārmērīgām nodevām, lai viņu stāvoklis pēc kristīšanas nebūtu sliktāks kā pirms kristīgās ticības pieņemšanas. Tā Inocents III jau 1213. g. oktobrī rakstīja par to bīskapam Albertam,[104] 1214. g. arī Zobenbrāļu ordenim;[105] pāvests Honorijs III 1222. g. februārī to atkal atgādināja zobenbrāļiem[106] un 1225. g. janvārī Livonijas jaunkristītiem;[107] to pašu Honorijs III rakstīja legātam Vilhelmam no Modenas 1225. g. novembrī un vēlreiz 1238. g. martā.[108] Sevišķi asi pret jaunkristīto izmantošanu vērsās pāvests Inocents IV 1245. g. septembrī Livonijas vāciem adresētajā bullā *Ut pacem faciatis*,[109] atgādinādams viņiem neaplaupīt jaunkristītos *(Ne igitur in rapina cedant, qui custodini a potentioribus debuerant)*.[110]

No bīskapam pakļautajiem novadiem visa desmitā tiesa nonāca bīskapa rokās, bet 1210. g. pāvests Inocents III noteica, ka no ordeņa zemēm tikai

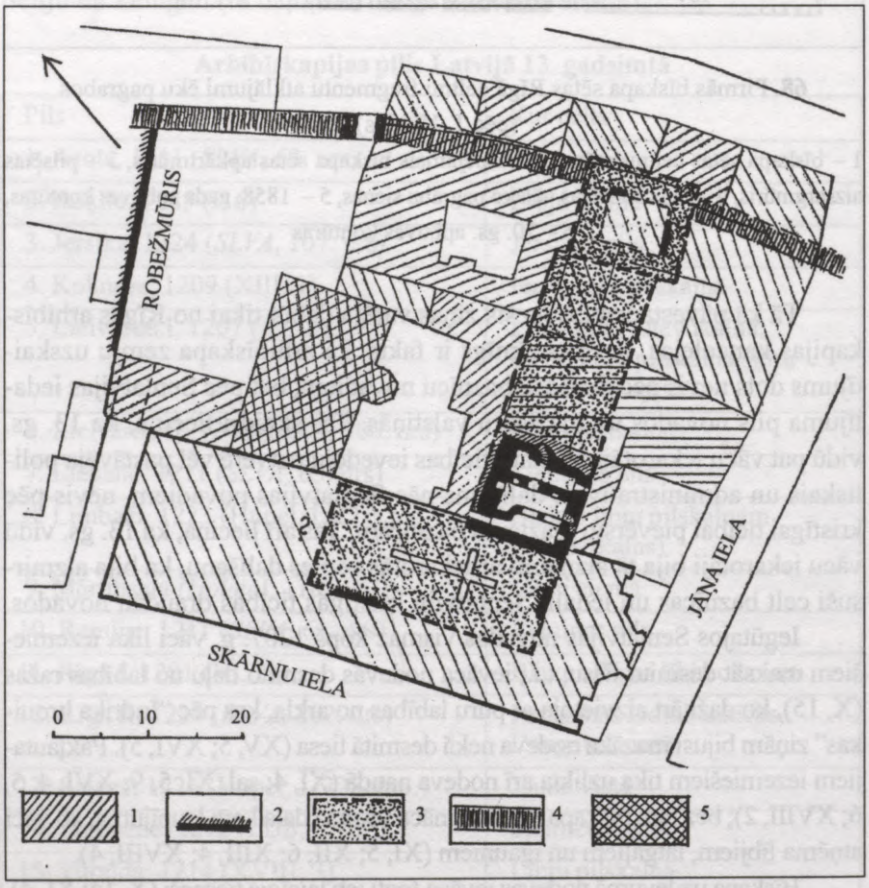

69. Pirmās bīskapa sētas (1201–1234) plāna rekonstrukcija (arheologa A. Caunes skatījumā):

1 – mūsdienu apbūve, 2 – konstatētie bīskapa pils mūru fragmenti, 3 – rekonstruētās bīskapa pils ēkas, 4 – pilsētas aizsargmūris, 5 – ēka, kuras pagrabā 1992. gadā veikti izrakumi

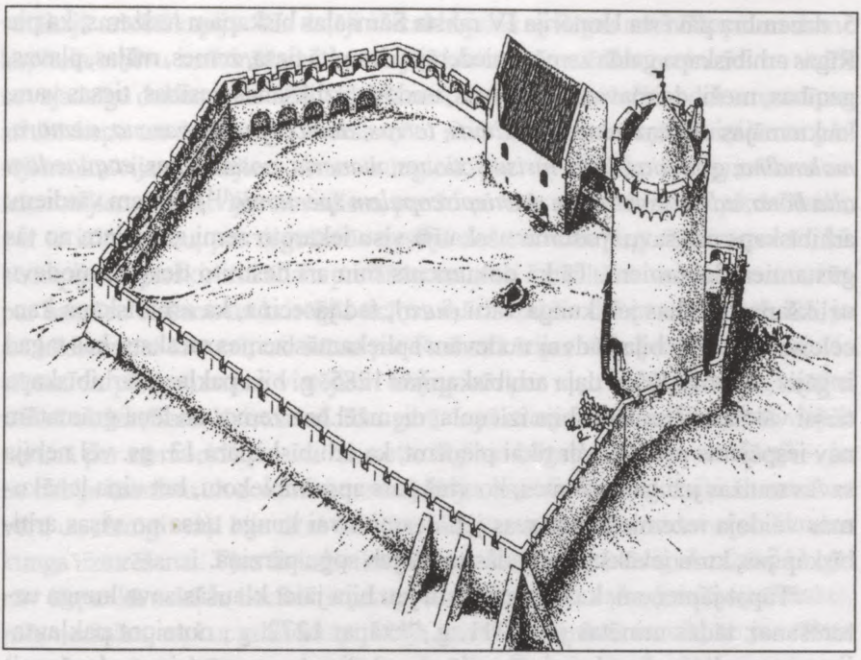

70. Bīskapa mūra pils Turaidā (Frēdelande) 13. gs. pirmajā pusē arhitekta G. Jansona skatījumā

ceturtā daļa no zemnieku nodevām (desmitās tiesas) pienākas Rīgas bīskapam.[111] Taču bīskapam bija radušās grūtības savas daļas atdalīšanā un ievākšanā, tāpēc 1238. g. 21. aprīlī bīskaps Nikolajs vienojās ar Livonijas ordeni par savas ceturtdaļas izpirkšanu: ordenis apsolījās dot bīskapam ik gadu 7 lastus (42 x 7) jeb 294 pūrus labības, kas bija līdzvērtīgi 12 mārkām sudraba, un vienreizēji vēl piemaksāt 200 mārkas sudraba.[112] Ja pieņemtu, ka 7 lasti labības veido ceturtdaļu, kas ordenim bija jānodod bīskapam no savas ievāktās labības ražas, tad ordeņa visa ievāktā labība Lībjzemē un Latgalē būtu (7 x 4) 28 lasti, kas savukārt bija 1/3 no bīskapa ievāktās labības Lībjzemē un Latgalē; tātad Rīgas bīskaps būtu gadā ievācis vismaz (28 x 2) 56 lastus jeb ap (56 x 42) 2352 pūriem rudzu kā baznīcas desmito tiesu, kuru vērtība (7 lasti = 12 mārkas; 56 lasti 8 reizes vairāk = 12 x 8) 96 mārkas sudraba jeb ap (96 mārkas x 206 g) 200 kg sudraba gadā. Protams, šis ir tikai teorētisks aplēsums, kuru varētu pamatot vai labot vienīgi ar bīskapa saimniecības grāmatu ierakstiem; ja tādas grāmatas ir bijušas, tās nav saglabājušās.

1252. g. 31. augustā Rīgas bīskaps Nikolajs atdeva domkapitulam agrākā lībju kunga Epeles zemi, kas bija piederējusi pie bīskapa galda zemēm (*mense episcopali*[113]). Jādomā, ka Epele bijis kāds lībju kungs, kura zeme nonāca bīskapa valdīšanā pēc iekarotāja tiesībām. Pie Epeles – tātad arī pie bīskapa galda zemes piederēja iekopti un neiekopti lauki, ganības, zvejas vietas, biškoki, pļavas un dārza zeme,[114] t.i., vesela saimniecība. No 1285. g.

5. decembra pāvesta Honorija IV raksta Sāmsalas bīskapam redzams, ka pie Rīgas arhibīskapa galda zemēm piederēja: desmitā tiesa, zemes, mājas, pļavas, ganības, meži, dzirnavas, noliktavas, nodevu uzlikšanas tiesības, tiesas vara, lauku mājas un lēņa zemes (*decimas, terras, domos, prata, pascua, nemora, molendina, grangias, iura, iurisdisctiones, maneria, possesiones, et quaedam alia bona, ad mensam suam archiepiscopalem spectantia*[115]). Citiem vārdiem: arhibīskaps par savu īpašumu uzskatīja visu iekaroto zemi ar visiem no tās gūstamiem labumiem. Tā kā dokuments min arī desmito tiesu un nodevu uzlikšanas tiesības jeb kunga varu *(iura)*, tad jāsecina, ka arhibīskapa kancelejas rīcībā jau bija kāds ar nodevām apliekamās zemes saraksts, kas tagad ir gājis zudumā. Kāda daļa arhibīskapijas 1285. g. bija pakļauta arhibīskapa tiešai valdīšanai un kāda bija izlēņota, diemžēl bez zemes un lēņa grāmatām nav iespējams pateikt. Var tikai pieņemt, ka arhibīskapam 13. gs. vēl nebija savas muižas jeb galda zemes, ko viņš pats apsaimniekotu, bet viņa ienākumus veidoja iezemiešu nodevas jeb desmitā vai kunga tiesa no visas arhibīskapijas, kuru ievākšana atradās fogtu jeb soģu pārziņā.

Tāpat jāpieņem, ka iezemiešiem jau bija jāiet klaušās sava kunga uzturēšanai: tādas minētas jau 1211. g.,[116] tāpat 1272. g., noteicot pakļautajiem zemgaļiem viņu kristietības jūgu – 2 dienas vasarā (siena pļaušanai) un 2 dienas ziemā (malkas vešanai).[117] Klaušas, protams, bija neapmaksāts iezemiešu darbs arhibīskapa dzīves un saimes uzturēšanai.

13. gs. Latvijā sāka veidoties arī pirmās vācu pilsētas (bez Rīgas); vecākā bija Koknese, kas nonāca arhibīskapa valdīšanā pēc 1256. g. izlīgumu ar Livonijas ordeni[118] un kurai arhibīskaps Jānis I 1277. g. 13. jūlijā bija piešķīris pilsētas tiesības, noteicot tai robežas; pilsēta jau bija apjozta ar mūri, tajā bija ielas, dārzi, mājas, kuras to īpašnieki varēja brīvi pārdot; pilsētai piederēja arī pļavas.[119] Tas liecina, ka pretēji hronista Indriķa apgalvojumam Koknese pēc tās nopostīšanas 1208. g. netika pamesta, bet tajā apmetās vāci – un dzīve tur atplauka. (Par Kokneses pilsētu 14. un 15. gs. sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 47.–48. lpp.) Koknese gan bija arhibīskapa pilsēta, tāpēc nodevas, ja tādas bija jāmaksā, nonāca arhibīskapa makā.

(Par arhibīskapa zemēm sk. arī nodaļā par Rīgas arhibīskapijas teritoriju un robežām.)

Arhibīskapijas reliģiskā dzīve

Lai arī "Indriķa hronika" gaužām maz stāsta par lībju un latgaļu kristīšanas praktisko pusi, baznīcu būvēšanu viņu zemē, baznīckungu iecelšanu un Rīgas diecēzes, ko veidoja iekaroto lībju un latgaļu zemes, iedalīšanu draudžu baznīcu novados, līdz ar hronikas stāsta izbeigšanos 1227. g. beidzas arī tās pašas skopās ziņas par reliģisko dzīvi un baznīcu dibināšanu bīskapijā un

vēlākajā arhibīskapijā. Tas daļēji izskaidrojams ar Rīgas arhibīskapa un domkapitula arhīvu iznīcināšanu daudzajos karos un nevērību pret vecu un vairs nevajadzīgu dokumentu tālāku glabāšanu. Saglabājies ir dučiem dokumentu par arhibīskapu un domkungu nesaskaņām savā starpā, par viņu ķīviņiem ar pārējiem Latvijas jaunajiem zemes kungiem, par viņu tiesību apstiprināšanu uz iekarotajiem Senlatvijas novadiem, par šo novadu piešķiršanu un pārdalīšanu, par to izlēņošanu, par tirgošanās tiesību došanu vācu tirgotājiem, par to, kā bīskapijas ir piešķirtas kādam prelātam un atkal iznīcinātas vai apvienotas, bet par baznīcu celšanu un kristīgās ticības mācīšanu šie dokumenti klusē. Un, ja arī kādreiz par to runā, tad stāsta par Romas kūrijas vai pāvesta legāta pamācībām un pārmetumiem vietējiem bīskapiem par viņu bezrūpību jaunkristīto tālākā audzināšanā Kristus mācības garā. Ir jau tiesa, ka viduslaiku avoti vispār nerunā par zemniekiem – un iekarotie lībji un latgaļi taču bija zemkopji –, jo tie nebija hronistu un dokumentu sastādītāju, kas bija katoļu klēriķi, uzmanības vērti un cienīgi: viņi bija tikai tik vērti, cik vērtas bija viņu nodevas un klaušas kunga uzturēšanai. Visu šo iemeslu dēļ par arhibīskapijas reliģisko dzīvi 13. gs. nav tikpat kā nekādu liecību: izņemot arhibīskapu un dažu domkungu vārdus, mēs nezinām, ne kur arhibīskapijā bija uzceltas baznīcas un cik, ne par misas un vesperu noturēšanu, ne kristīšanu, konfirmēšanu vai apbedīšanu, nedz par priesteru skaitu un viņu reliģisko darbu. Līdz ar to neatbildams paliek jautājums, cik ticīgi un kristīgi bija iekarošanas karos katoļticībai formāli pievērstie lībji un latgaļi; par arhibīskapijas Latviešu gala austrumu novadiem vispār nav nekādu ziņu. Vienīgi no vēstures ir zināms, ka tautas savu reliģisko pārliecību un kulta tradīcijas nemaina diennaktī, tas prasa gadu desmitus.

Rīgas, Leāles un Sēlijas bīskapi bija žēlojušies pāvestam, ka viņu diecēzēs ir parāk maz misionāru, tāpēc Honorijs III 1220. g. aprīlī atļāva šiem bīskapiem pieņemt misijas darbam Cisterciešu un citu garīgo ordeņu mūkus.[120] Tomēr misionāru un priesteru ieplūdums Livonijā nebija uzlabojies vēl 13. gs. vidū, tāpēc Livonijas un Prūsijas arhibīskaps Alberts Zuerbērs bija prasījis pāvesta galmā atļauju uzņemt par priesteriem Livonijā arī ārlaulībā dzimušos; šādu atļauju pāvests Inocents IV deva 1248. g. 17. septembrī, bet ar noteikumu, ka šie priesteri nedrīkst būt mūku dēli, nedz dzimuši kā tuvu asinsradinieku pēcteči vai laulības pārkāpšanā *(non tamen de incestu vel adulterio seu regularibus procreato)*.[121]

Par Modenas bīskapa Vilhelma pirmo legācijas laiku Latvijā zināms, ka 1226. g. 8. martā viņš Rīgas katedrālē (Svētās Marijas baznīcā) noturēja Rīgas baznīcas provinces sinodi, kurā piedalījās Livonijas bīskapi, priesteri, klēriķi, zobenbrāļi, bīskapa vasaļi un Rīgas namnieki; sinodē legāts iepazīstināja klātesošos ar IV Laterāna koncila lēmumiem, kā arī deva jaunus norādījumus (XXIX, 8). 1233. g. legāts Balduins no Alnas noturēja Rīgā jaunu sinodi,[122] kurā pieņemti daži noteikumi par iezemiešu kristīšanu.

Par draudžu baznīcu uzturēšanu dažas ziņas dod Vilhelma no Modenas otrās legācijas laika lēmumi, ko 1236. g. 23. februārī apstiprināja pāvests

Gregors IX: draudžu baznīcām visās diecezēs jāsaņem attiecīgajā novadā ievāktās desmitās tiesas trešdaļa, bet kapelās (jādomā, kādas baznīcas atsevišķa altāra apkalpošanai) tās kapelānam jāgarantē 10 mārku ienākums. Vēl Vilhelms no Modenas bija noteicis, ka jaunkristītos par laicīgiem pārkāpumiem var tiesāt tikai laicīgs tiesnesis jeb soģis *(iudice seculari)*, kura lēmumu viņi varēja pārsūdzēt savam bīskapam, bet par reliģiskiem pārkāpumiem – vietējais bīskaps; tomēr visiem jaunkristītiem bija jāpilda draudzes locekļu pienākumi. Jaunkristītie drīkstēja paturēt savas pagānu laiku sievas, bet, precoties pēc kristīšanās, viņiem bija jāseko kanoniskajiem noteikumiem. Tāpat jaunkristītiem bija jāpiedalās kara gaitās, bet tās no viņiem drīkstēja prasīt tikai mēreni. Gregora IX bulla deva priekšrakstus vācu iekarotājiem: Rīgas bīskapam bija jāatsakās no savām draudzēm Vīkā (Igaunijā) un Sāmsalā, un bīskapi un citi prelāti drīkstēja saņemt laicīgo investitūru (tātad lēni) tikai no pāvesta legāta, nevis no laicīgām personām; tāpat bīskapiem bija jāatsauc visi piešķirtie desmitās tiesas lēņi[123] (tātad lēņi, kas bija piešķirti par baznīcas desmitās tiesas maksāšanu?).

1238. g. 9. martā pāvests uzdeva savam legātam rūpēties, lai vergiem pēc to kristīšanās jaunie kungi atvieglinātu viņu nastas, ļautu tiem apmeklēt baznīcu, noklausīties dievkalpojumu *(Divina officia audiendi)* un izsūdzēt grēkus *(confitendi peccata)*.[124] Tātad verdzība Senlatvijā pastāvēja un to pārņēma arī jaunie zemes kungi! Tāpēc arī legāts Vilhelms no Modenas 1247. vai 1248. g. aizliedza tiesās lietot karstu dzelzi Dieva tiesā un ieteica vispār atcelt verdzību *(servitus abrogationem ursisset)*.[125]

1246. g. aprīlī pāvests Inocents IV aicināja Vakareiropas mūkus ziedot grāmatas Livonijas baznīcām vai vismaz dot brīvu uzturu un pergamentu to pārrakstītājiem.[126]

Nodaļu par arhibīskapijas reliģisko dzīvi varētu noslēgt ar arhibīskapa Alberta 1257. g. 1. maija atzinumu, ka Livonijā ir gan nodibinātas katedrāles, mūku kapelas un draudžu baznīcas, tāpat dažādi garīgie ordeņi ir sākuši darbu *(cathedrales et conventuales ac parrochiales ecclesie sunt fundate, diversorum eciam ordinum germina floruerunt)*, bet vēl nav sieviešu mūķieņu jeb nonnu ordenis, tāpēc tādu viņš nolēmis dibināt Rīgā cisterciešu mūķienēm.[127]

(Par arhibīskapijas reliģisko dzīvi turpmāk sk. nodaļās "Rīgas reliģiskā dzīve" un "Zemes kungu savstarpējās cīņas".)

Rīgas domkapituls

Par Ikšķiles domkapitulu zināms tikai tas, ka tas pasāvējis un uzlicis pirmās nodevas; nav zināms ne domkungu skaits, nedz viņu vārdi un amati. Vienīgi no "Indriķa hronikas" secināms, ka tā locekļi bija Vāczemes priesteri, no kuriem daži aizbraukuši atpakaļ uz Saksiju jau pēc bīskapa Bertolda nāves, bet atlikušos domkungus bīskaps Alberts 1201. g. pārcēla uz Rīgu,

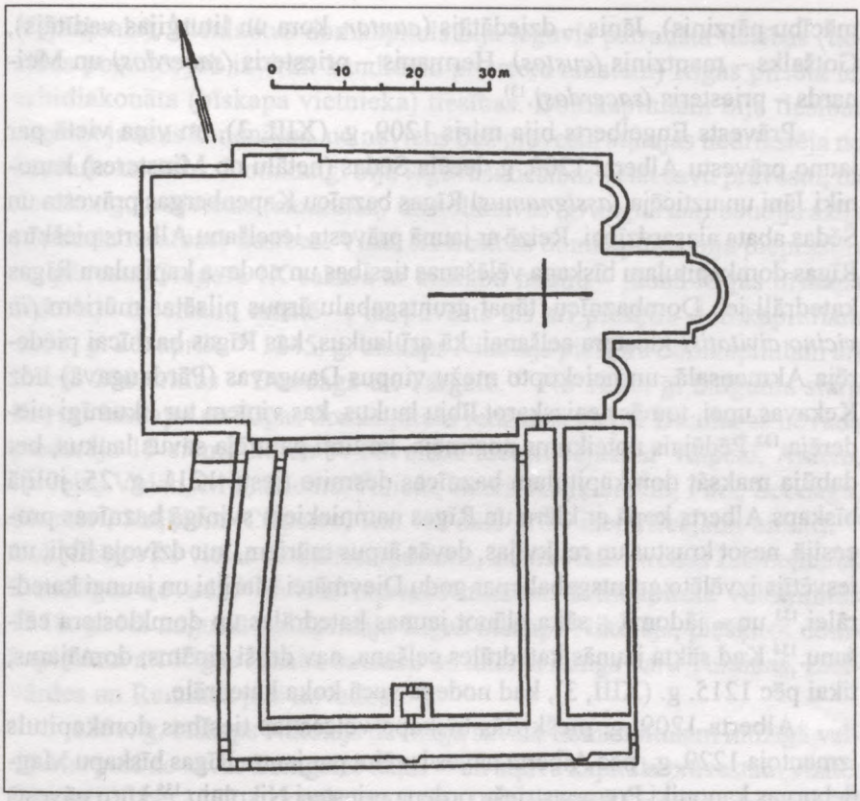

71. Rīgas Dombaznīcas plāns ar piebūvēto domkapitula klosteri

līdz ar to nosakot Rīgu par domkapitula jauno mitekli (VI, 3), un par tā pirmo zināmo prāvestu jeb domkungu priekšnieku iecēla savu brāli Engelbertu. Domkungi dzīvoja kopmītnē, bija pakļauti Augustīņu ordeņa statūtiem (VI, 3; sal. I, 2 un III, 3) un valkāja melnu tērpu ar kapuci. Bet jau 1210. g. 21. decembrī ar pāvesta Inocenta III atļauju Alberts apmainīja domkapitula augustīņu statūtus pret Premonstriešu ordeņa statūtiem.[128] Premonstrieši gan dzīvoja pēc augustīņu regulas, bet valkāja baltu tērpu; arī Alberts noteica domkapitula kanoniķiem premonstriešu balto tērpu (XIII, 3).

Rīgas domkapitula domkungu skaits 13. gs. nav droši zināms; parasti tas bija tāds pats kā Jēzus mācekļu skaits – divpadsmit. Pilnīgāko kanoniķu jeb domkungu uzskaitījumu dod 1239. g. 19. aprīļa bīskapa Nikolaja Jersikas pils puses dāvinājuma grāmata Livonijas ordenim[129] un tā paša gada Nikolaja apstiprinājuma raksts par Osmesāres salas dāvināšanu domkapitulam:[130] Arnolds – vēlāk Volberts – prāvests *(prepositus)*, Ludolfs – priors (*prior*, prāvesta vietnieks), Indriķis – pagrabmeistars (*cellarius*, pēc ranga trešais augstākais amats), Indriķis – Ķizbeles baznīckungs *(plebanus de Cubezele)*, Godšalks – Pēterbaznīcas baznīckungs *(plebanus sancti Petri)*, Lamberts – kases pārzinis *(camerarius)*, Indriķis – sholastiķis (*scholasticus*,

mācību pārzinis), Jānis – dziedātājs (*cantor*, kora un liturģijas vadītājs), Gotšalks – mantzinis *(custos)*, Hermanis – priesteris *(sacerdos)* un Meinards – priesteris *(sacerdos)*.[131]

Prāvests Engelberts bija miris 1209. g. (XIII, 3), un viņa vietā par jauno prāvestu Alberts 1209. g. iecēla Šēdas (netālu no Minsteres) kanoniķi Jāni un uzticēja *(assignamus)* Rīgas baznīcu Kapenbergas prāvesta un Šēdas abata aizsardzībai. Reizē ar jaunā prāvesta iecelšanu Alberts piešķīra Rīgas domkapitulam bīskapa vēlēšanas tiesības un nodeva kapitulam Rīgas katedrāli jeb Dombaznīcu, tāpat gruntsgabalu ārpus pilsētas mūriem *(in vicino civitatis)* klostera celšanai, kā arī laukus, kas Rīgas baznīcai piederēja Akmeņsalā, un neiekopto mežu viņpus Daugavas (Pārdaugavā) līdz Ķekavas upei, tomēr neaizskarot lībju laukus, kas viņiem tur likumīgi piederēja.[132] Pēdējais noteikums nozīmēja, ka lībji paturēja savus laukus, bet dabūja maksāt domkapitulam baznīcas desmito tiesu. 1211. g. 25. jūlijā bīskaps Alberts kopā ar klēru un Rīgas namniekiem svinīgā baznīcas procesijā, nesot krustus un relikvijas, devās ārpus mūriem, kur dzīvoja lībji, un iesvētīja izvēlēto gruntsgabalu par godu Dievmātei Marijai un jaunai katedrālei,[133] un – jādomā – sāka plānot jaunas katedrāles un domklostera celšanu.[134] Kad sākta jaunās katedrāles celšana, nav droši zināms; domājams, tikai pēc 1215. g. (XIII, 3), kad nodega vecā koka katedrāle.

Alberta 1209. g. piešķirtās bīskapa vēlēšanas tiesības domkapituls izmantoja 1229. g., pēc Alberta nāves ievēlot par jauno Rīgas bīskapu Magdeburgas kanoniķi Premonstriešu ordeņa priesteri Nikolaju,[135] kuru pāvests Gregors IX apstiprināja amatā 1231. g. 8. aprīlī.[136] Pēc arhibīskapa Alberta Zuerbēra nāves domkapituls par Rīgas arhibīskapu 1273. g. ievēlēja savu prāvestu Jāni[137] no Lūnes un 1285. g. prāvestu Jāni[138] no Fehtas; abus ievēlētos arhibīskapus pāvests pēc tam apstiprināja amatā.

No 1225. g. decembra legāta Vilhelma no Modenas šķīrējtiesas lēmuma redzams, ka domkapitulam piederēja ne vien Dombaznīca un Domklosteris, bet arī nami Rīgas pilsētā.[139] Savukārt no 1226. g. 28. aprīļa šķīrējtiesas lēmuma redzams, ka domkapitulam piederējusi arī Ķizbeles draudze ar garīga un laicīga kunga tiesībām[140] – tātad ar tiesībām ievākt desmito tiesu un spriest tiesu par lībju noziegumiem. Par 1209. g. minēto domkapitula zemi Pārdaugavā 1226. g. jau zināms, ka kapitulam tur bijušas dzirnavas un lauki, tāpat zeme Tamagaras salā (tag. Lielā Klīversala).[141]

1231. g. domkapitula valdīšanā jau bija Mārtiņsala ar baznīcu un desmitās tiesas tiesībām tās ciemos, tāpat Ikšķiles baznīca ar desmitās tiesas tiesībām, kā arī Ķizbeles draudze ar visu garīgo un laicīgo varu un desmitās tiesas tiesībām tai piederošajos ciemos (tātad nodevu ievākšanas tiesības). Domkapitulam piederēja arī muiža *(predium)* Rīgas salā (tag. Latgales priekšpilsētā) līdz ar tai pieguļošiem laukiem *(cum agris ibidem iacentibus)*, kas vēlāk kļuva pazīstami kā Pagrabmeistara tīrums *(kellers acker)*. Tāpat domkapitulam piederēja muiža Akmeņsalā ar tās zemēm, muiža Tamagaras salā ar dzirnavām un Osmesāres sala (tag.

Vējzaķsala). Vienlaikus domkapituls bija ieguvis patronāta tiesības (tiesības postulēt jeb izvirzīt kandidātu priestera amatam) Rīgas pilsētā un arhidiakonāta (bīskapa vietnieka) tiesības. Domkapitulam bija tiesības uzņemt jaunus kanoniķus, un neviens bez prāvesta atļaujas nedrīkstēja no kapitula izstāties. Domkungi bija ieguvuši tiesības vēlēt savu prāvestu, un domkungu mājvietas *(clausalas)* un noliktavas *(grangiarum)* baudīja azīla (neaizskaramības) tiesības. Visas šīs tiesības domkapituls bija pieprasījis no pāvesta Gregora IX sakarā ar bīskapu maiņu – jaunā Rīgas bīskapa Nikolaja iecelšanu amatā –, un pāvests tās arī piešķīra domkapitulam 1231. g. 26. aprīlī.[142] 1245. g. bīskaps Nikolajs piešķīra domkapitulam arī Kursā 200 arklus – Dundagā un Tārgalē.[143] No 1290. g. izlīguma starp Kursas bīskapu un Rīgas domkapitulu redzams, ka pie Dundagas novada piederēja 15 ciemi, kurus V. Pāvulāne identificējusi ar Valpeni, Antēm, Neveju, Vīdali, Muņuciemu, Āžiem, Ilzeri, Kaņķumiem, Pāci, Sebdagu, Sausteri, Kaļķiem, Cirpsteni (un vēl daži grūti identificējami ciemi).[144] Lokalizējot šīs vietas uz kartes, redzams, ka tās visas atrodas Ziemeļkursā Dundagas novadā.[145] Visus iepriekš minētos domkapitula valdījumus 1248. g. 16. augustā apstiprināja Rīgas bīskaps Nikolajs, piešķirot domkapitulam arī Rīgas Jēkaba baznīcu un laicīga kunga varu Turaidas, Lielvārdes un Remines pils novados.[146]

1251. g. bīskaps Nikolajs dāvināja savam domkapitulam mūžīgā valdījumā pusi no savas Zemgales daļas[147] un atļāva kapitula prāvestam vizitēt Zemgali,[148] bet 1272. g. kapitulam nācās Dobeni atdot Livonijas ordenim,[149] paturot vienīgi Spārneni. No 1256. g. izlīguma starp Livonijas ordeni un Rīgas arhibīskapu uzzinām, ka Spārnenes novada domkapitula Pestenes ciemā bija 8 arkli.[150] Ja kapituls būtu saņēmis nodevās 1 pūru rudzu no arkla, tad no Pestenes ciema tā ienākumi būtu 8 pūri rudzu.

1288. g. arhibīskaps Jānis II dāvināja domkapitulam daļu Doles salas,[151] pamatojot savu dāvinājumu ar to, ka ienaidnieka (leišu?) biežo iebrukumu dēļ kapitulam radušies tik lieli zaudējumi, ka nekādā gadījumā tam nepietiek ienākumu savu vajadzību apmierināšanai (*propter frequentes hostiles incursus ad tantam inopiam pervenerant et defectum, quod pro suis necessitatibus relevandis requaquam eis facultates proprie suffecerunt*[152]). 1294. g. domkapituls ieguva visu Doles salu un tās novadu.[153]

Rīgā 1272. g. kapitulam Daugavmalā (ārpus mūriem) piederēja publiska ateja *(domum necessarium)*, ādu miecētava *(domum cornicariam)*, kuģu piestātne *(portum pro navibus)* un malkas noliktava, bet iekšpus mūriem *(In residuo autem litore)* – kapitula un prāvesta sēta *(curiam praepositi et capituli)*.[154]

Izmantojot apstākli, ka bīskaps Nikolajs un arhibīskapi Jānis I un Jānis II bija domkapitula vēlēti, kā arī abu arhibīskapu grūto stāvokli cīņā ar Livonijas ordeni pēc varas Latvijā, kapituls bija pratis palielināt savu zemju skaitu un platību; bīskapi – atbalsta iegūšanai – bija spiesti piešķirt domkungiem privilēģijas un zemes. Tāpat būs grūti noliegt, ka divpadsmit cilvē-

ku uzturam ienākumiem no kapitula valdījumiem vajadzēja būt pietiekamiem, jo piešķirtajās zemēs domkungiem piederēja desmitās tiesas tiesības (tuvāk sk. nodaļās "Nodevas" un "Klaušas").

Kad 1272. g. zemgaļi slēdza līgumu ar saviem jaunajiem vācu kungiem, kas noteica viņu nodevu lielumu un tiesības, to no arhibīskapijas puses līdzās arhibīskapam parakstīja (t.i., apzīmogoja) arī domkapituls.[155] Protams, kapitulam tad piederēja zemes Zemgalē, bet līguma līdzparakstīšana norāda, kādu varu domkapituls jau bija ieguvis arhibīskapijā 13. gs. pēdējā ceturksnī.

(Par domkapitula zemēm Zemgalē sk. nodaļā "Krustakarā uz Zemgali".)

Norādes

1 Tuvāk sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, sevišķi nodaļas "Livonijas zemes kungi" un "Zemes kungu un kārtu sanāksmes".
2 *SLVA*, 14. nrs.
3 *LUB*, I, 11. nrs.
4 *SLVA*, 29. nrs.
5 Turpat, 75. nrs.
6 *LUB*, I, 39. nrs.
7 Turpat, 41. nrs.
8 *SLVA*, 109. nrs.
9 Turpat, 54. nrs.
10 Turpat, 129. nrs.
11 Turpat, 174. nrs.
12 Turpat, 218. nrs.
13 Turpat, 368. nrs; sal. 373. nru.
14 *LUB*, I, 408. nrs.
15 Turpat, 452. nrs.
16 Turpat, 453. nrs.
17 Turpat, 457. un 458. nrs.
18 Turpat, 584.–586. nrs.
19 A. Seraphim, izd., *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312)*, *Beilage* IX, 4., 8., 18., 22. §.
20 *Heinrici Chronicon Livoniae*, 2. lpp. Visi notikumi hronikā turpmāk datēti pēc šī izdevuma.
21 *SLVA*, 24. nrs. Ļoti zīmīgs ir fakts, ka šī pāvesta raksta noraksts nav uzglabājies Vatikāna arhīvā, bet tikai kādā Hannoveres norakstu krājumā. Tas liecina, ka Romas kūrijas kanceleja ne vienmēr bija savu uzdevumu augstumos un neuzglabāja visus pāvestu rakstu norakstus.
22 *SLVA*, 31., 33. un 46. nrs.
23 Turpat, 33. nrs.
24 Turpat, 51. nrs.
25 Turpat, 54. nrs.
26 Turpat, 85. nrs.
27 Turpat, 180. nrs.

[28] Turpat, 55. nrs.
[29] Turpat, 77. nrs.
[30] Turpat, 85. nrs.
[31] *LUB*, I, 48. regests.
[32] *SLVA*, 90. nrs.
[33] *LUB*, I, 44. nrs.
[34] *SLVA*, 91. nrs.
[35] Turpat, 103. nrs.
[36] Turpat, 115. nrs.
[37] Turpat, 116. nrs.
[38] Turpat, 149. nrs.
[39] Turpat, 160. nrs.
[40] Turpat, 165. nrs.
[41] Turpat, 283. nrs.
[42] Turpat, 286. nrs.
[43] *LUB*, I, 190. nrs.
[44] Turpat, 202., 205., 208. un 209. nrs.
[45] *SLVA*, 324. nrs.
[46] Turpat, 327. nrs.
[47] Turpat, 328. nrs, sal. 308. nru.
[48] Turpat, 330. nrs.
[49] Turpat, 328. nrs.
[50] Turpat, 339. nrs.
[51] Turpat, 340. nrs.
[52] *LUB*, I, 235. nrs.
[53] *SLVA*, 414. nrs.
[54] Turpat, 386. nrs.
[55] Turpat, 56. nrs.
[56] *LUB*, I, 430. un 432. nrs.
[57] H. Hildebrand, izd., *Livonica, vornämlich aus dem 13. Jahrhundert, im Vaticanischen Archiv*, 40. nrs.
[58] *LUB*, I, 507. nrs.
[59] H. Hildebrand, izd., *Livonica, vornämlich aus dem 13. Jahrhundert, im Vaticanischen Archiv*, 41. nrs.
[60] Turpat, 42. nrs.
[61] *SLVA*, 328. nrs.
[62] *LUB*, I, 509. nrs.
[63] *SLVA*, 419. nrs.
[64] 1253. g. 5. jūnijā pāvests Inocents IV atbrīvoja Albertu no pakļautības Lībekas baznīcai.
[65] Rīgas baznīcas provinces karti sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 22. lpp.
[66] Par pakļautajiem bīskapiem, saucot tos par diecēziešiem *(diocesani episcopi)*, sk. *SLVA*, 166. nru; 1231. g. aprīlī.
[67] Sk. *SLVA*, 62. nrs.
[68] Sk. arī *SLVA*, 54. nrs.
[69] Sk. arī I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 21. lpp.
[70] *SLVA*, 61. nrs; sal. 71. un 129. nru un *LUB*, I, 550. nru.

[71] *SLVA*, 61. nrs.
[72] Turpat, 51., 61., 63., 71., 107. un 234. nrs.
[73] Turpat, 106. nrs; sal. *IH*, XVIII, 3; XXVIII, 9. Jersikas un Tālavas vietvārdu identifikācijas sk. A. Švābe, "Jersikas karaļvalsts" un "Tālava", *Straumes un avoti*, III, 7.–32. un 179.–210. lpp.; sal. A. Švābe, "Jersikas karaļvalsts" un "Tālava", *LE, sub nominibus*; 14. un 15. gs. arhibīskapijas zemes un robežas sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 27.–29. lpp., karte pielikumā.
[74] *SLVA*, 219. nrs.
[75] Turpat, 125. nrs.
[76] Turpat, 328. nrs.
[77] Turpat, 388. un 389. nrs.
[78] Zemgaļu padošanās līgumu sk. *LUB*, I, 430. nrs.
[79] *SLVA*, 54. nrs.
[80] Turpat, 85. nrs.
[81] Turpat, 89. nrs.
[82] Turpat, 98.–100. nrs.
[83] *LUB*, I, 74. nrs.
[84] *SLVA*, 117. nrs.
[85] Turpat, 125. nrs.
[86] Turpat, 173. nrs; sal. 179. nru.
[87] Turpat, 174. nrs.
[88] Turpat, 176. nrs.
[89] Turpat, 179. nrs.
[90] Turpat, 180. nrs.
[91] Turpat, 187. nrs.
[92] Turpat, 204. nra 53. §. Tā kā Zemgalē vienīgā pils vācu rokās bija Mežotne, tad domkapituls varēja uzturēties tikai Mežotnē, kur kopš 1219. g. kopā dzīvoja vāci un kristītie zemgaļi (XXIII, 4; sal. XXIII, 8).
[93] *SLVA*, 203. un 204. nrs.
[94] Turpat, 220. nrs.
[95] Turpat, 219. nrs.
[96] Turpat, 293. nrs.
[97] Turpat, 278. nrs (1245. g. martā).
[98] Turpat, 296. nrs.
[99] Turpat, 310. nrs.
[100] Turpat, 328. nrs.
[101] Turpat, 332. nrs.
[102] Turpat, 328. nrs.
[103] Turpat, 419. nrs.
[104] Turpat, 74. nrs.
[105] Turpat, 78. nrs.
[106] Turpat, 99. nrs.
[107] Turpat, 110. nrs.
[108] Turpat, 115. un 226. nrs.
[109] Turpat, 226. nrs.
[110] Turpat, 281. nrs.

[111] Turpat, 54. nrs; sal. 61. nru.
[112] Turpat, 230. nrs.
[113] Par bīskapa galda zemēm sauca tās bīskapa zemes, kas atradās paša bīskapa apsaimniekošanā (ne apstrādāšanā) un bija nodotas bīskapam tā uzturēšanai.
[114] *SLVA*, 351. nrs.
[115] *LUB*, I, 502. nrs.
[116] *SLVA*, 61. nrs.
[117] *LUB*, I, 430. nrs.
[118] *SLVA*, 432. nrs.
[119] *LGU* I, 38. nrs.
[120] *SLVA*, 95. nrs.
[121] Turpat, 302. nrs.
[122] Turpat, 192. nrs.
[123] Turpat, 207. nrs.
[124] Turpat, 227. nrs.
[125] Turpat, 297. nrs.
[126] Turpat, 288. nrs.
[127] *LGU* I, 25. nrs.
[128] *SLVA*, 56. nrs.
[129] Turpat, 234. nrs.
[130] Turpat, 235. nrs.
[131] Par domkapitula vēlāko sastāvu sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 31. lpp.
[132] *SLVA*, 56. nrs.
[133] Turpat, 62. nrs.
[134] *LUB*, I, 278. nrs.
[135] *SLVA*, 160. nrs.
[136] Turpat, 165. nrs.
[137] *LUB*, I, 426., 430. un 432. nrs.
[138] Turpat, 507. nrs.
[139] *SLVA*, 118. nrs.
[140] Turpat, 131. nrs.
[141] Turpat, 139. nrs.
[142] Turpat, 166. nrs; sal. 235., 237. un 351. nru.
[143] Turpat, 272. un 378. nrs. Par domkapitula Dundagas un Tārgales zemju tālāko likteni sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 34. un 151. lpp.
[144] *LUB*, I, 534. nrs.
[145] *AuE*, XVI, 152. lpp.
[146] *SLVA*, 300. nrs.
[147] Turpat, 340., 381. un 388. nrs.
[148] Turpat, 339. nrs.
[149] *LUB*, I, 344. un 432. nrs.
[150] *SLVA*, 432. nrs.
[151] *LGU* I, 41.–43. nrs.
[152] Turpat, 41. nrs.
[153] Turpat, 44. nrs.
[154] *LUB*, I, 429. nrs.
[155] Turpat, 430. nrs.

LIVONIJAS ORDEŅA VALSTS

Zobenbrāļu ordenis

Zobenbrāļi laikam pirmo reizi piedalījās militārā akcijā 1205. g., kad pēc "Indriķa hronikas" ziņām viņi kopā ar Rīgas vāciem un zemgaļiem bīskapa Ikšķiles vasaļa Konrāda vadībā pie Ropažiem sakāva atejošos leišus (IX, 2, 3). Tā kā apvienoto karaspēku vadīja bīskapa vasalis, nevis kāds zobenbrālis, tad jādomā, ka zobenbrāļi vēl bija vāji organizēti un ar mazām militārām zināšanām. 1206. g. zobenbrāļi kopā ar Rīgas lībjiem, namniekiem un krustnešiem uzbruka lībju aizstāvētajai Salas pilij un to ieņēma (X, 8, 9). No pils aplencējiem hronists vārdā min zobenbrāli Arnoldu, tāpēc var pieņemt, ka viņš bijis zobenbrāļu vadonis. Hronikā nav ziņu, ka zobenbrāļi būtu piedalījušies arī otrajā lielajā rīdzinieku 1206. g. karagājienā pret Turaidas lībju pilīm (X, 10). Un nākamajā – 1207. g. zobenbrāļi jau pieprasīja trešdaļu iekarotās Lībjzemes (XI, 3).

No kurienes tad zobenbrāļi varēja nākt? Bīskaps Alberts krustnešus bija atvedis 1200. g. (IV, 1), 1201. g. (V, 1), 1203. g. (VII, 1) un 1205. g. (IX, 6); iespējams, ka daļa zobenbrāļu bija savervēta no to krustnešu vidus, kas nevēlējās atgriezties savā dzimtajā zemē. Pēc hronikas ziņām pirmie namnieki Rīgā sāka ierasties jau 1202. g. (VI, 1), tāpēc var pieņemt, ka arī namnieki iestājās ordenī, lai aizstāvētu savu pilsētu.

Sadalot 1207. g. Lībjzemi, zobenbrāļi ieguva Gaujas kreiso krastu, un 1208. g. viņiem jau ir savs konvents Cēsīs kopā ar vendiem tag. Riekstu kalnā, kura komturs ir brālis Bertolds (XII, 6). Vismaz no 1210. g. zobenbrāļiem ir konvents un pils Siguldā (XIV, 8); pēc "Atskaņu hronikas" (turpmāk *AH*) ziņām Cēsu, Siguldas un Aizkraukles pilis celtas mestra Venno (†1209) laikā (*AH*, 631., 635., 639. rinda). Protams, lielākais konvents un sava pils ar kapelu zobenbrāļiem bija Rīgā, jādomā, jau kopš ordeņa dibināšanas 1202. gadā.

Pēc abu hroniku ziņām zobenbrāļi līdz 1230. g. vismaz kādas 27 reizes ir cīnījušies Latvijā, vai nu uzbrūkot iezemiešu pilīm, vai aizstāvot vācu iegūtās zemes pret leišiem, igauņiem un krieviem.

1205. g. zobenbrāļi no Rīgas dodas cīņā pret leišiem pie Ropažiem (IX, 4);

1206. g. zobenbrāļi no Rīgas uzbrūk Salas pilij (X, 8, 9);

1207. g. zobenbrāļi no Rīgas kopā ar pilsētas vāciem cīnās ar leišiem pie Aizkraukles (XI, 5);

1208. g. Cēsu zobenbrāļi aizstāv Beverīnu pret igauņu aplenkumu (XII, 6);

1209. g. Indriķis nemin zobenbrāļu piedalīšanos karagājienā uz Jersiku, bet "Atskaņu hronikā" vēstīts, ka zobenbrāļi no Aizkraukles Hartmūta vadībā devušies uz Jersiku (660.–671. rinda);

1210. g. Cēsu zobenbrāļi Bertolda vadībā palīdz rīdziniekiem (tātad arī Rīgas zobenbrāļu konventam) aizstāvēt vācu Rīgu pret kuršu uzbrukumu (XIV, 5);

1210. g. zobenbrāļi aizstāv Cēsu pili pret igauņu uzbrukumu un pie Imeras vajā bēgošos igauņus (XIV, 8);

1211. g. Cēsu zobenbrāļi vajā iebrukušos igauņus pie Braslas (XIV, 10);

1211. g. Siguldas zobenbrāļi aizstāv Turaidu pret igauņiem (XV, 3);

1212. g. Rīgas zobenbrāļi uzbrūk Sateseles lībju pilij (XVI, 4);

1213. g. Cēsu zobenbrāļi Bertolda vadībā seko leišiem, kas sagūstījuši Tālavas kungu Tālivaldi (XVII, 2);

1215. g. Rīgas zobenbrāļi aizstāv Rīgu pret sāmu uzbrukumu (XIX, 2);

1215. g. Cēsu zobenbrāļi aizstāv Autines pili (XIX, 3);

1216. g. Rīgas zobenbrāļi aizstāv Rīgu un gaida polockiešu uzbrukumu (XIX, 11);

1216. g. Cēsu komturs Bertolds pie Beverīnas sagūsta krievu mesliniekus (XX, 5);

1218. g. Cēsu zobenbrāļi cīnās ar krieviem, aizstāvot aplenkto Cēsu pili (XXII, 4);

1218. g. Folkvīns ar Rīgas zobenbrāļiem un rīdziniekiem vajā krievus no Inciema līdz Braslai (XXII, 4);

1218. g. Cēsu zobenbrāļi aizstāv vendu pili Cēsīs pret krievu uzbrukumu (XXII, 5);

1219. g. Cēsu zobenbrāļi jaunā komtura Rūdolfa vadībā palīdz aizstāvēt latgaļu kungu Meluka un Varigribja zemes (XXIII, 5);

1219. g. Folkvīns ar Rīgas zobenbrāļiem, rīdziniekiem un iezemiešiem uzbrūk Mežotnes pilij un to nodedzina (XXIII, 8);

1221. g. Siguldas zobenbrāļi sagūsta un važās ieslēgtus aizved uz Siguldas pili lībju vecākos (XXV, 3);

1221. g. Cēsu zobenbrāļi kopā ar vendiem aizstāv Cēsu pili (XXV, 3);

1221. g. zobenbrāļi aizstāv Kokneses pili pret leišiem (XXV, 4);

1223. g. Rīgas zobenbrāļi kopā ar Cēsu un Siguldas brāļiem cīnās pie Imeras tilta pret igauņiem (XXVII, 1);

1228. g. (?) mestrs Folkvīns ar zobenbrāļiem iebrūk zemgaļu kunga Viestarta valstī (varbūt Tērvetē) un posta un laupa to trīs nedēļas (*AH*, 1694–1719);

1229. g. (?) Aizkraukles komturs Markvarts aizstāv savu pili pret Viestarta atmaksas uzbrukumu (*AH*, 1730–1734);

1230. g. (?) Aizkraukles komturs ar zobenbrāļiem seko atejošiem Viestarta zemgaļiem, un tuvcīņā ar Markvardu Viestarts izsit viņam zobus ar degošu pagali (*AH*, 1736–1786).

Līdz ar "Indriķa hronikas" pārtrūkšanu beidzas droši datējamas ziņas par zobenbrāļu kariem Latvijā.

Bet zobenbrāļi aktīvi iebruka arī Igaunijā, Sāmsalā un Lietuvā, un ar viņu līdzdalību tika pakļauta Igaunija (1224. g.) un Sāmsala (1227. g.). Leiši dienvidos izrādījās veiksmīgāki pretinieki zobenbrāļu agresijai, tāpēc, lai iznīcinātu leišu briesmas un gūtu jaunus bruņinieku brāļus, zobenbrāļu mestrs Folkvīns jau trīsdesmito gadu sākumā (*mehe wen VI jar*[1]) bija vairākkārt vērsies pie Vācu ordeņa virsmestra Hermaņa no Zalcas ar lūgumu uzņemt zobenbrāļus Vācu ordenī.[2] Tomēr virsmestrs Hermanis kavējās to darīt, līdz beidzot 1235. g. viņš aizsūtīja divus vācbrāļu komturus uz Livoniju – Altenburgas komturu Ernfrīdu un Nagelštates komturu Arnoldu –, lai tie noskaidrotu Zobenbrāļu ordeņa stāvokli. Abi sūtņi pavadīja Livonijā visu ziemu un tikai nākamā gada pavasarī pēc Lieldienām atgriezās Marburgā (Hesenē); viņiem līdzi brauca trīs zobenbrāļu sūtņi – Cēsu komturs Reimunds, Jānis Zēligs no Rēveles konventa un Jānis no Magdeburgas. Marburgas kapitulā, klātesot vairāk nekā 70 vācbrāļiem, noklausījās Livonijas zobenbrāļu lūgumu par pievienošanos Vācu ordenim. Virsmestra Hermaņa vietnieks (pats Hermanis bija aizceļojis uz Itāliju pie ķeizara Frīdriha II) Ludvigs no Otingenas sasauca atsevišķi savus uzticamākos brāļus un viņu klātbūtnē prasīja vācbrāļu sūtņiem Altenburgas un Nagelštates komturiem izklāstīt savas domas par zobenbrāļiem. Altenburgas komturs Ernfrīds sacīja, ka "viņam nepatīkot to [zobenbrāļu] dzīves veids, jo viņi iedomājoties, ka esot ļaudis, kas varot darīt pēc savas patikas, un neturot augstu [augstā cieņā] savu ordeni un daži pieprasot, lai viņiem dodot vēstules [rakstus], ka viņus neizsūtīs no zemes [Livonijas] pa viņu dzīves laiku pret pašu gribu. Tā teica abi, kas bija sūtīti [uz Livoniju], un vairāki citi, kas gribēja viņus [zobenbrāļus] likt izsmieklā." Tad runāja Nagelštates komturs: "Tas ir taisnība, ko brālis Ernfrīds teicis. Bet viņi grib izvēlēties mūsu ordeni, jo viņi grib labot savu dzīves veidu, un es ceru, ka viņi atmetīs, kas ir pretī viņu dvēseļu glābšanai, kad viņi iepazīs mūsu brāļu dzīves veidu un atdarinās, ko viņi [vācbrāļi] dara labu, un pēc tam [zobenbrāļi] izsūdzēs grēkus, un viņiem tiks teikts, lai atsakās no vēstulēm un citām [ļaunām] lietām." Virsmestra vietnieks Ludvigs neuzņēmās zobenbrāļu lūgumu izšķirt, bet kopā ar zobenbrāļu sūtni Jāni no Magdeburgas un dažiem Vācu ordeņa Vāczemes pavēlniekiem devās uz Vīni, kur tajā laikā atradās virsmestrs Hermanis. Hermanis no Zalcas piekrita zobenbrāļu inkorporācijai Vācu ordenī, ja to atļautu pāvests. Bet pāvests Gregors IX bija aizceļojis uz Viterbo (Itālijā) un kavējās dot savu atļauju virsmestram Hermanim, kas kopā ar Livonijas

sūtni uzturējās pāvesta galmā. Tad pāvesta galmā ieradās jauns zobenbrāļu sūtnis Gerlahs Sarkanais un ziņoja, ka pagāni leiši nokāvuši zobenbrāļu mestru Folkvīnu kopā ar 60 brāļiem, un atlikušo zobenbrāļu vārdā viņš lūdza pāvestu uzņemt tos Vācu ordenī. Pret to iebilda Dānijas karaļa sūtņi pāvesta galmā, kas prasīja no Gregora IX Rēveles pili. Virsmestrs Hermanis no Zalcas dabūja piekāpties un atdot dāņiem Rēveli,[3] un tikai 1237. g. 14. maijā – pēc Rīgas bīskapa Nikolaja, Tērbatas bīskapa Hermaņa un Sāmsalas bīskapa Indriķa, zobenbrāļu un Hermaņa no Zalcas lūguma – pāvests apstiprināja zobenbrāļu uzņemšanu Vācu ordenī.[4] Pēc Vācu ordeņa vēlākā virsmestra Hartmaņa no Heldrungenas (1274–1282) apraksta "klātesošie zobenbrāļi no Livonijas nāca un nometās ceļos viņa [Hermaņa no Zalcas] priekšā. Tad pāvests piedeva viņiem grēkus, ko viņi bija grēkojuši pirms un pēc iestāšanās ordenī, un pavēlēja čakli godināt šo [Vācu] ordeni, un deva tiem balto mēteli ar melno krustu."[5] Ar savu 1237. g. 14. maija bullu *Grato dilecti filii* pāvests Gregors IX paziņoja Livonijas bīskapiem, ka Vācu ordeņa brāļi Livonijā arī turpmāk būs pakļauti savas diecēzes bīskapa tiesai, ka vācbrāļiem jāklausa visiem pāvesta noteikumiem, bet Livonija paliek Svētā Pētera īpašums *(proprietatis beati Petri)*.[6]

Vēstures dokumentos par Zobenbrālu ordeņa 35 gadu pastāvēšanas laiku saglabājies gaužām maz ziņu. No bīskapa Alberta 1213. g. zemju apmaiņas dokumenta dabūjam zināt, ka zobenbrāļi ieguva seno Autines valsti un Aizkraukli, bet ordenis atsacījās no Kokneses, Gardones, Nigastes, Mārcienas, Cesvaines un dažiem novadiem pie Aiviekstes ietekas Daugavā.[7]

1222. g. Romas kūrijā bija nonākušas sūdzības par zobenbrāļu varmācīgo izturēšanos pret jaunkristītiem, par viņu īpašumu nolaupīšanu, par asinsatriebību un karstas dzelzs pārbaudījumu (Dieva tiesā) lietošanu pret jaunkristītiem.[8] Pirms 1225. g. starp zobenbrāļiem un Rīgas bīskapu bija izcēlusies ķilda, ko dabūja izšķirt pāvesta legāts Vilhelms no Modenas, nosakot, ka mestrs un ordeņa priesteri garīgās lietās ir pakļauti Rīgas bīskapam, bet laicīgie brāli pakļauti tikai ordeņa mestram.[9]

1226. g. zobenbrāļi bija nonākuši ķildā arī ar Rīgas pilsētu – un atkal to dabūja izšķirt pāvesta legāts. Tā radās 1226. g. 18. aprīļa izlīgums starp zobenbrāļiem un Rīgas rātskungiem: apzinājušies, ka viņu starpā bijušas daudzas nesaskaņas *(fuerint inter nos plures discordie)*, rātskungi un zobenbrāļi atzina sevi par pakļautiem Rīgas bīskapam kā laicīgam un garīgam tēvam gan ar savu personu, gan ar mantu. Tālāk tika nolemts, ka visi zobenbrāļi ir patiesi Rīgas namnieki *(omnes fratres sint veri cives Rigenses)* un bauda visas namnieku tiesības, izņemot pilsētas lauku novadā, tāpēc zobenbrāļiem ir tiesības piedalīties rātes sēdēs ar vienu vai diviem brāļiem. Par visu to ordeņa mestrs solījās ar saviem brāļiem aizsargāt Rīgas pilsētu; savukārt katram Rīgas namniekam ir tiesības iestāties zobenbrāļos un nodot savu mantu un īpašumus ordenim, bet par tiem viņam jāmaksā nekustamās mantas nodoklis rātei. Arī Zobenbrāļu ordenim bija jāmaksā nekustamās

mantas nodoklis pilsētai par saviem Rīgas īpašumiem (izņemot mestra un brāļu mājvietas). Nodokļa aplēšanai ordeņa īpašumu vērtība Rīgā tika noteikta 700 mārku (ap 144 kg sudraba). Abas puses arī vienojās, ka par rīdzinieku piedalīšanos ordeņa karos lems katru reizi atsevišķi.[10]

Tomēr zobenbrāļu ķildas ar Rīgas bīskapu nebija galā, tāpēc divas dienas pēc izlīguma ar Rīgas rātskungiem Vilhelms no Modenas atkal dabūja noteikt, ka no Latgalē iekarojamās zemes ordenis savai valstij var pievienot tikpat lielu novadu, kā bīskapa Kokneses vasalis Teodorihs tur lēņos Varkas novadā (tag. Varakļānos; diemžēl nav zināms Varakļānu lēņa lielums). Vēl tika izšķirts jautājums par bīskapa un mestra dotācijām draudžu baznīcām ordeņa zemēs.[11] Dažas dienas vēlāk – 1226. g. 28. aprīlī – pāvesta legāts Vilhelms noteica, ka zobenbrāļi atbildīgi tikai Rīgas bīskapam, nevis Rīgas domkapitula prāvestam.[12]

Zobenbrāļiem acīmredzot bijušas grūtības jaunu brāļu vervēšanā, tāpēc ordenis bija lūdzis pāvestam atļauju pieņemt par brāļiem Livonijā ieradušos krustnešus; 1227. g. 27. novembrī pāvests Honorijs III šādu atļauju Zobenbrāļu ordenim arī deva.[13]

Par zobenbrāļu morāli un pārkāpumiem visplašākās ziņas dod pāvesta Gregora IX 1234. g. 20. novembra citācija Zobenbrāļu ordenim, lai atbildētu uz Zemgales bīskapa Balduina no Alnas sūdzību Romas kūrijā par zobenbrāļu vardarbībām. No pāvesta citācijas dabūjam zināt, ka zobenbrāļi nolaupījuši kuršu 1230. un 1231. g. līgumus ar Balduinu, neļāvuši kuršu sūtņiem doties pie pāvesta un pakļāvuši kuršus kalpībai;[14] piesavinājušies Rīgas domkapitula un Daugavgrīvas klostera ciemus, nokāvuši to ļaudis un spīdzinājuši klostera mūkus, jo tie devuši patvērumu zobenbrāļu vajātajam Balduinam no Alnas;[15] tāpat zobenbrāļi piesavinājušies Livonijā katoļticībai pievērstās un Romas baznīcai piederošās zemes;[16] atvietojuši baznīcas desmito tiesu ar kungu tiesu un to pēc iekasēšanas paturējuši sev;[17] nav atļāvuši Balduinam no Alnas kristīt kuršus;[18] zobenbrāļi nokāvuši savus pavēlniekus un savu otro mestru Folkvīnu turējuši trīs mēnešus cietumā par to, ka viņš paklausījis pāvesta lēmumam;[19] aizstāvējuši savus ķecerīgos brāļus, starp tiem arī Jāni Zēligu,[20] kas 1236. g. bija zobenbrāļu delegāts par ordeņa pievienošanu Vācu ordenim; tāpat zobenbrāļi piesavinājušies jaunkristīto nodevas, kas pienācās pāvestam.[21] Tomēr vissmagākā apsūdzība celta pret zobenbrāļiem Igaunijas – sevišķi Tērbatas pakļaušanas laikā, kad viņi pretēji pāvesta lēmumam Jāņa Zēliga vadībā okupējuši Rēveles pili, apkāvuši pāvestam uzticīgos vasaļus, vajājuši tos un nokāvuši pat Rēveles Domā, sagūstījuši citus pāvestam uzticīgos vasaļus un atlaiduši tos brīvībā tikai pēc lielas izpirkšanas maksas saņemšanas;[22] vainīgākos brāļus legāts Balduins ekskomunicējis un atbrīvojis no amata otrajā Rīgas baznīcas koncilā[23] 1233. gadā.

Kā pāvests reaģēja uz sava agrākā legāta Balduina no Alnas sūdzību Romas kūrijā par zobenbrāļu vardarbībām, daļēju ieskatu dod jaunā legāta Vilhelma no Modenas (kam pāvests bija uzdevis Balduina sūdzību izmeklēt)

1236. g. 23. februāra lēmums: zobenbrāļiem bija jānodod pāvesta legātam Harijas, Virijas, Jervas un Rēveles zemes līdz ar Rēveles pili; tāpat zobenbrāļiem bija jāatdod Rēveles kaujā nolaupītās mantas un no sagūstītajiem vasaļiem izspiestā izpirkšanās maksa.[24]

Zobenbrāļiem bija jādzīvo pēc Templiešu ordeņa statūtiem, un paraugtempliešus bija aprakstījis Sv. Bernards savā traktātā "Uzslava jaunajai bruņniecībai". Cik gan tālu bija Bernarda iecerētais Kristus bruņinieks no zobenbrāļu morāles! Un cik viegls bija Vilhelma no Modenas uzliktais sods zobenbrāļiem, ja nolaupītās mantas atpakaļdošanu cietējam vispār var uzskatīt par sodu! Un Dieva bruņinieks Jānis Zēligs, kas bija vadījis zobenbrāļu uzbrukumu un vasaļu apkaušanu Rēvelē, 1236. g. atkal bija zobenbrāļu delegāts pie Vācu ordeņa mestra Hermaņa no Zalcas un pēc abu ordeņu apvienošanās tika aizsūtīts par maršalu uz Svēto Zemi, kur arī kaujā krita.[25]

Kas paglāba zobenbrāļus no bargāka soda? Kas spieda pāvestu piekrist zobenbrāļu inkorporācijai Vācu ordenī?

Šodien vēsturnieks var droši sacīt: tā bija Zobenbrāļu ordeņa smagā sakāve 1236. g. pie Saules, Senlatvijas iekarotāju bailes no leišu tālākiem iebrukumiem Latvijā un zemgaļu un kuršu sīkstā pretestība vācu kundzībai, tāpat bailes no pakļauto latgaļu un lībju sacelšanās, kas spieda Rīgas bīskapu Nikolaju vērsties pāvesta galmā ar lūgumu glābt zobenbrāļus. Un tās bija Tērbatas bīskapa Hermaņa un Sāmsalas bīskapa Indriķa bailes no leišu un krievu iebrukumiem Igaunijā un visu trīs bīskapu bailes no savu bīskapiju zaudēšanas, kas spieda viņus apelēt Romas kūrijā pēc mazākā no visiem iespējamiem ļaunumiem: zobenbrāļu apvienošanas ar vācbrāļiem. Tā nebija mīlestība vai cieņa pret zobenbrāļiem un viņu bravūrīgo uzkundzēšanās politiku Livonijā – zemes kungi (bīskapi) skaidri saprata, ka bez pastāvīga militāra spēka pakļautajā un vēl iekarojamajā Baltijas jūras piekrastē vācu kundzība nav spējīga noturēties.

Un tās arī bija Romas kūrijas bailes no leišu un prūšu varas un šo tautu neatlaidīgās pretošanās vācu kristīšanas un pakļaušanas karam, citiem vārdiem – vācu austrumu ekspansijai. Tās bija Romas bailes pazaudēt jau kristīgai ticībai pievērstās Baltijas jūras austrumu piekrastes tautas un apzināšanās, ka bez Vācu ordeņa brāļu stacionēšanas Livonijā Romas misijas politika un jau nodibinātās bīskapijas var izgaist vējā līdz ar pagānisma atdzimšanu vai pareizticības uzvaru Eiropas pašos ziemeļos. Arī krustakari Svētajā Zemē nenorisa pēc pāvestu iecerētā plāna, tāpēc Romas kūrija un pāvests nolēma turpināt krustakarus Baltijas jūras piekrastē un atbalstīt vācu kolonistu kristīšanas politiku.

Tiesa, zobenbrāļu iekļaušanas Vācu ordenī tiešais iemesls bija zaudētā Saules kauja.

Kur Saules kauja tika izcīnīta?

Hermaņa no Vartberges hronika saka: "Mestrs Folkvīns .., iebrucis pagānu leišu zemē kopā ar kungu [Dītrihu] no Hazeldorpes un Dannenbergas

grāfu [Indriķi], Maurīcija dienā [1236. g. 22. septembrī] no tiem pašiem leišiem pie Saules zemes ar 50 brāļiem un lielu daudzumu ticīgo tika nokauti" *(magister Volquinus .. contra infideles facta expeditione armorum ad terram infidelium Letvinorum cum dominus scilicet de Haseldorpe ac comite de Danneberge ab ipsis Letvinis circa terram Sauleorum cum l [50] fratribus ac multitudine fidelium populorum die Mauricii et sociorum eius martirum fuit occisus)*.[26]

Ka Saules zeme pastāvējusi, apliecināts arī arhibīskapa Alberta un Vācu ordeņa mestra vietnieka Eberharda no Sainas 1254. g. aprīļa zemgaļu zemes Upmales dalīšanas aktā: *terrarum Opiten et Saulen*.[27] Tātad zobenbrāļi kopā ar krustakarotājiem bija iebrukuši "pagānu leišu zemē .. [un] no tiem pašiem leišiem pie Saules zemes .. nokauti". Tā kā Hermaņa no Vartberges hronika runā tikai par leišiem, tad Saules zemi var identificēt ar mūsdienu Šauļu *(Šiauliai)* novadu Lietuvā, kur pagānu leiši smagi sakāva kristiešus. Šīs hronikas skopo stāstu papildina "Atskaņu hronika", kas liecina, ka kristieši iebrukuši Lietuvā ar lielu karaspēku (1897–1898) un, šķērsojot laukus un upītes un ciešot lielas grūtības, beidzot "nonāca tajā zemē" (1899–1901). To pamatīgi izlaupījuši, dedzinājuši un postījuši, viņi "caur purvāju un pa silāju atgriezās pie Saules" (1906–1907). Nonākuši pie kāda strauta (jādomā, Dubisas upes), viņi ieraudzīja ienaidnieku – tātad leišus, un Folkvīna "varoņi" atteicās cīnīties, jo baidījās, ka purvājā var iestigt viņu zirgi, bet pēc nokāpšanas no zirgiem, paliekot kājniekos, viņi, tērpti smagajās bruņinieku bruņās, nespēs ilgi cīnīties (1920–1924). Pagāniem leišiem bija ieradušies papildspēki, un otrajā rītā vāci, ieraudzījuši lielo uzbrucēju baru, bēga *(dannen riten)*, bet pagāni uzbruka, tā ka krustnešiem bija jācīnās (1927–1931). Un tad dziesminieks izsaucas: "Tos nesargāja purvaine, tur tos kā sievas apkāva" (1932–1933). Daudzi kristieši redzēja bezizejas stāvokli un muka mājup (*zû lande vluhen wider*, 1936–1937), bet atceļā uz Rīgu, bēgot caur Zemgali, "zemgaļi nu nekavēja bez žēlastības apsist tos, gan nabagos, gan bagātos" (1938–1940). Tālākajā kaujas gaitā hronists dod tradicionālo bruņinieku sakaušanas aprakstu: purvā iestigušos zirgus leiši apkāva, un bruņinieki, izsēdināti no segliem, savu smago bruņu dēļ nespēja ne cīnīties, nedz laist kājām vaļu, tādēļ leiši viņus apsita, uzgāžot virsū sila kokus (1943–1952). Hronistam tikai atlika izsaukties: "Dievs, pieņem viņu dvēseles" (1953). Tātad leiši pie tag. Šauļiem (toreizējā Saules zemē) upmalā purvainā vietā sakāva smagi bruņotus jātniekus; nevienā hronikā ne ar vārdu nav minēts, ka arī zemgaļi būtu piedalījušies Saules kaujā. Toties krustakarotājus, kas bēga uz Rīgu caur Zemgali, vajāja un nosita zemgaļi.[28]

Cik tad liels bija Zobenbrāļu ordenis pirms savas iznīcināšanas pie Saules?

Baltvācu vēsturnieki Lucs Fenske un Klauss Milicers ir izdevuši pilnīgāko ģenealoģisko studiju[29] par Livonijas ordeņa brāļiem, iekļaujot savā darbā arī zobenbrāļus; pētnieki pa visu Zobenbrāļu ordeņa

pastāvēšanas laiku varējuši atrast tikai kādus 36 zināmus zobenbrāļu vārdus.[30] Pēc "Atskaņu hronikas" Saules kaujā krituši 40, pēc Hermaņa no Vartberges – 50 zobenbrāļi. Protams, visi Livonijā stacionētie zobenbrāļi neaizjāja uz Lietuvu un nekrita pie Saules; katrā zobenbrāļu pilī bija jāpaliek pa kādam bruņiniekam: Igaunijā – lai aizsargātos pret krievu iebrukumiem, Latvijā – lai atvairītu leišu, kuršu vai zemgaļu uzbrukumus. Bez tam vāciem bija jārēķinās ar varbūtēju jau pakļauto iezemiešu sacelšanos vai uzbrukumu viņu pilīm. Pāvesta Gregora IX 1234. g. citācijas rakstā minēti šādi zobenbrāļu amatvīri, kam būtu jāierodas Romā paskaidrojumu došanai: Rēveles, Vilandes, Cēsu, Siguldas un Aizkraukles komturi un Harijas, Jervas, Sakalas un Sāmsalas fogti.[31] Ja pieņemtu, ka katrā ordeņa pilī palika 3 zobenbrāļi, tad Latvijā – Rīgā, Cēsīs, Siguldā, Aizkrauklē – būtu palikuši 12, bet Igaunijā 6 pilīs – 18 brāļi; tādējādi kopā ar kritušajiem 50 ordenī varētu būt bijuši 80 brāļi bruņinieki. Tiesa, šim skaitlim ir tikai pieņēmuma vērtība, un vēsturnieku rīcībā šodien nav nekādu avotu, lai šo pieņēmumu apstiprinātu vai noraidītu. Vienīgi Rīgas, Tērbatas un Sāmsalas bīskapi (Rēvelē bīskapa nebija) mazā palikušā zobenbrāļu skaita dēļ jutās tik nedroši iekarotajā zemē, ka uzskatīja par vajadzīgu mudināt pāvestu, lai viņš piekristu vēl dzīvo zobenbrāļu iekļaušanai Vācu ordenī, kas tad pārņemtu Latvijas tālāku iekarošanu un Livonijas aizsargāšanu.

Vācu ordenis

Vācu ordeņa sākumus tradīcija saista ar vācu krustakarotāju ierašanos pie Akonas 1190. g. 1. septembrī 55 kuģos, lai palīdzētu Jeruzalemes latīņu karalim Gijam no Lūsiņanas aplenkt un ieņemt šo ostas pilsētu. Vispilnīgāko informāciju par tālākajiem notikumiem dod "Stāstījums par Vācu ordeņa sākumiem" *(Narracio de primordiis ordinis Theutonici)*.[32] Pēc tā ziņām starp krustakarotājiem bijuši arī Brēmenes un Lībekas namnieki, kas, izmantojot kuģa buras, uzcēluši telti ārpus Akonas pie Sv. Nikolaja kapsētas starp pakalnu un upi, lai koptu ievainotos vācu krustakarotājus. Viņu darbs turpinājies kādu mēnesi, līdz pie vācu krustakarotājiem ieradies Švābijas hercogs Frīdrihs, lai uzņemtos vācu ķeizara Frīdriha I Barbarosas krustakara armijas palieku komandēšanu.[33] Drīz pēc hercoga Frīdriha ierašanās Lībekas un Brēmenes krustakarotāji atgriezās Vāczemē, pirms tam gan nododot vācu hospitāļa vadību Frīdriha kapelānam Konrādam un kambarkungam Burhardam, kas abi atteicās no pasaulīgas dzīves un veltīja savu dzīvi tikai vācu hospitālim; savu hospitāli jeb lazareti pie Akonas vācu krustakarotāji bija nodevuši Dievmātes Marijas aizsardzībā.

Pēc *Narracio* tālākās informācijas hercogs Frīdrihs bija vērsies pie sava brāļa (vēlākā vācu ķeizara Indriķa VI) ar lūgumu dabūt no pāvesta atļauju vācu Akonas hospitāļa darba turpināšanai, un pāvests Celestīns III to deva 1196. g. 21. decembrī, reizē ņemot šo hospitāli savā aizsardzībā.[34]

Pa Akonas aplenkuma laiku daži vācu krustakarotāji bija pievienojušies vācu hospitālim, un pēc Akonas ieņemšanas 1191. g. 12. jūlijā vācu hospitāļa brāļi nopirka zemes gabalu iekšpus pilsētas mūriem pie Sv. Nikolaja vārtiem, kur tie uzcēla savu baznīcu, slimnīcu un citas ēkas slimo un trūkumcietēju kopšanai.

Narracio vēstīts, ka 1198. g. vācu krustakarotāju vadoņi nolēma "dāvināt", t.i., pakļaut, vācu hospitāli Akonā Templiešu ordeņa regulai, tāpēc vācu krustakarotāju laicīgie un garīgie firsti kopā ar pārējiem krustakarotāju vadoņiem un prelātiem sapulcējās Templiešu ordeņa miteklī, kur vienbalsīgi nolēma, ka vācu hospitālis tālāk ir veidojams slimo un nespējnieku kopšanai pēc Sv. Jāņa hospitāļa, t.i., Hospitāliešu ordeņa statūtiem, bet reliģiskajā un bruņinieku dzīvē tam jāseko Templiešu ordeņa statūtiem. 1199. g. 19. februārī pāvests Inocents III apstiprināja dibināšanu ordenim no "hospitāļa, ko sauc par vācu" *(hospitalis, qoud Theutonicum appelatur)*, reizē nosakot, ka jaundibinātajam Vācu ordenim slimo un trūkumcietēju kopšanā jāseko Hospitāliešu, bet reliģiskajā dzīvē un militārās cīņās – Templiešu ordenim.[35] Tātad Vācu ordenis ir dibināts Senlatvijas krustakaru sākuma laikā, un tradicionāli par Vācu ordeņa dibināšanas laiku ir pieņemts 1198. g., kad krustakara vadoņi Akonā nolēma pakļaut "vācu Svētās Marijas hospitāli Jeruzalemē" *(hospitalis Sancte Marie Alemanorum Jerosolimitani)* Templiešu un Hospitāliešu ordeņa statūtiem.[36] Tomēr nevar atstāt novārtā pāvesta Inocenta III 1199. g. 19. februāra bullu, kas apstiprināja Vācu ordeņa dibināšanu; tāpēc pāvests Inocents III uzlūkojams par īsto Vācu ordeņa – tāpat kā par vācu Rīgas – dibinātāju.

Vācu ordenis dokumentos saukts dažādi, bet tā parastais nosaukums bija *hospitale Sancte Marie Theutonicorum Jerosolimitanum* ("Svētās Marijas vācu hospitālis Jeruzalemē") vai *der orden des Duschen huses* ("Vācu nama ordenis"). Visu 13. gs. – līdz 1291. g. tā galvenā mītne bija Svētajā Zemē, kur Montfortā (vāc. *Starkenberg*) tas bija izbūvējis nocietinātu pili (Galilejā, ap 10 km uz ziemeļaustrumiem no Akonas). Pēc Akonas krišanas un kristiešu izdzīšanas no Svētās Zemes ordeņa mestrs līdz 1309. g. dzīvoja Venēcijā, bet 1309. g. pārcēlās uz Marienburgu Prūsijā, kur tad tika izveidota Vācu ordeņa galvenā mītne.

Vācu ordeņa saglabāto statūtu vecākā versija datējama ar 1264. g., un tie uzrakstīti vācu valodā.[37] Statūti nosaka, ka ordeņa brāļi dalās laicīgos brāļos *(leigebruder)* jeb brāļos bruņiniekos *(ritterbrudere)* un garīgos brāļos jeb priesteros *(pfaffen, priesterbrudere)*.[38] Visiem ordeņa brāļiem bija jānodod trīs parastie mūka solījumi – nabadzības, šķīstības un paklausības,[39] kā arī, esot Dieva karotājiem, jāsolās cīnīties pret pagāniem.[40] Bez tam ordenim

bija dažādas pakāpes kalpotāji, kas nebija pilntiesīgi ordeņa locekļi. Tomēr regulas 2. § noteica, ka ordenim tā lielo izdevumu dēļ, lai uzturētu slimnīcu, trūkumcietējus un bruņiniekus, var piederēt kopīpašumā lauki un tīrumi, vīnalauki, dzirnavas, cietokšņi, ciemi, draudzes, kapelas, desmitā tiesa, kā arī ļaudis, vīrieši un sievietes, un vergi, vīrieši un sievietes.[41]

Ordeņa galva bija brāļu bruņinieku ordeņa kapitulā jeb sapulcē uz mūžu no brāļu bruņinieku vidus vēlēts virsmestrs jeb lielmestrs *(magister generalis, hohe meister)*, kas visiem brāļiem "bija Jēzus Kristus vietnieks" *(der da die stat heldet unsers herren Jhesu Christi)*.[42] Virsmestra pirmais vietnieks un nākamais pēc ranga bija virsmaršals jeb lielmaršals *(marschalc)*, kas pārzināja ordeņa kara lietas: zirgus un mūļus, ieročus un segas, teltis, seglu darbnīcu un kaltuvi;[43] viņš arī vadīja ordeņa karaspēku, mestram promesot.[44] Nākamais pēc ranga bija lielkomturs *(groze commendur)*, kas pārzināja ordeņa kasi, pārtikas apgādi, kuģus, ierēdņus, kalpotājus, vergus, amatniekus, transportzirgus un darbnīcas.[45] Bez tam ordenim – līdzīgi kā mūku ordeņiem – bija dažādas amatpersonas *(ambethbruder)*, kas pārzināja ordeņa un brāļu apgādes lietas. Tā kā Vācu ordenis izauga no vācu hospitāļa Akonā un pāvests Inocents III bija noteicis, ka slimnīcu organizēšanā tam jāseko hospitāliešu statūtiem, tad Vācu ordeņa statūti paredzēja, ka ordeņa galvenajā mītnē jābūt arī slimnīcai, bet citur tādu drīkstēja iekārtot tikai ar attiecīgās ordeņa provinces mestra piekrišanu.[46]

Līdz 1264. g. Vācu ordenim jau bija izveidojušās provinces jeb nodaļas Armēnijā, Sicīlijā, Itālijā, Vāczemē, Austrijā, Prūsijā, Livonijā un Spānijā,[47] un ordeņa provinces galva bija provinces jeb zemes mestrs *(landescommendur)*.

(Par Vācu ordeni sk. arī nodaļā "Kristus bruņinieku ordeņi".)

Livonijas ordenis

1237. g. – pēc sakāves Saules kaujā 1236. g. – Zobenbrāļu ordeņa paliekas inkorporēja Vācu ordenī; līdz ar to Vācu ordenis ieguva Livonijā visus Zobenbrāļu ordeņa īpašumus un pienākumus. Pēc virsmestra Hartmaņa no Heldrungenas ziņojuma (starp 1274. un 1282. g.) Vācu ordeņa virsmestrs Hermanis no Zalcas aizsūtījis uz Livoniju 60 Vācu ordeņa brāļus jeb vācbrāļus,[48] kas kopā ar inkorporētiem zobenbrāļiem veidoja Vācu ordeņa Livonijas provinci jeb zaru *(domus sancte Marie Teutonicorum in Livonia)*.[49] Vēstures literatūrā Vācu ordeņa Livonijas zaru parasti sauc par Livonijas ordeni.

Livonijas ordeņa augstākais pavēlnieks bija Livonijas mestrs, ko ar ordeņa brāļu ģenerālkapitula piekrišanu iecēla virsmestrs.[50] Mestra nosaukums 13. gs. parasti bija *magister fratrum domus sancte Marie Theutonicorum in Lyvonia*[51] vai *landes meister*.[52] Nākamais pēc ranga bija landmaršals *(mar-*

salcus terrae, landes marschalc), kas bija mestra pirmais vietnieks un ordeņa armijas komandieris, mestram klāt neesot. Ordeņa brāļu kopums kādā vietā, saukts par konventu *(convent)*, dzīvoja ordeņa pilī *(hus, burc)*, un pils komandantu sauca vai nu par komturu *(commendator, kummentur)*, vai fogtu *(vogt)*. Pils komandantam bija pakļauti visi attiecīgā pils novada brāļi bruņinieki *(fratres, brodere)*, brāļi priesteri *(sacerdotes, presterbrodere)* un dažādie pils saimes ļaudis.[53]

Tā kā Livonijas ordenis veidoja Vācu ordeņa provinci, tad, protams, Livonijas ordenī bija spēkā Vācu ordeņa statūti. Tūliņ gan jāpiezīmē, ka ordenim Livonijā nebija savas slimnīcas slimo un trūkumcietēju aprūpei, tāpēc tā statūtu daļa, kas saistīta ar slimnīcu un uzrakstīta pēc Hospitāliešu ordeņa statūtiem, uz Livonijas zaru praktiski neattiecās. Tas nozīmē, ka Livonijas ordenis bija pakļauts tikai tai statūtu daļai, kas aprakstīja ordeņa brāļu reliģisko dzīvi un karagaitas, citiem vārdiem: Livonijas ordeņa brāļi dzīvoja pēc tiem pašiem statūtiem kā to priekšteči zobenbrāļi, t.i., pēc Templiešu ordeņa statūtiem. Tādējādi Livonijas ordenis bija tikai bruņinieku un priesteru ordenis un tā galvenais uzdevums bija iekarot Senlatvijas pagānu iezemiešus un pakļaut tos katoļticībai.

Tomēr starp zvērestu devējiem brāļiem – bruņiniekiem un priesteriem – valdošā un noteicošā loma piederēja tikai bruņiniekiem, jo vienīgi viņi – nevis priesteri – devās kaujā ar ticības ienaidniekiem. To jau skaidri pasaka Vācu ordeņa statūti: "Šis ordenis ir speciāli dibināts bruņiniekiem, kas cīnās pret Krusta un ticības ienaidniekiem."[54]

Brāļa bruņinieka apbruņojums bija tāds pats kā laicīgiem bruņiniekiem (regulas 22. §); viņam varēja būt 4 kaujas zirgi (paražu 44. §), bet brāļa ieroči un zirgi nedrīkstēja būt izgreznoti (regulas 22. §). Kad brāļiem tika dots rīkojums gatavoties izjāšanai uz kaujas lauku, viss viņiem bija jādara pēc reglamenta: bez komandas viņi nedrīkstēja uzģērbt bruņas vai seglot savus zirgus, nedz izjāt no konventa dzīvokļa (paražu 46. un 60. §). Tāpat reglamentēta viņu došanās ceļā: visiem brāļiem bija jājāj ierindā savu karakalpu pavadībā; ierindas aizmugurē sekoja vezumnieki un rezerves zirgi. Jājot kaujas ierindā, bruņinieki nedrīkstēja to atstāt vai sarunāties savā starpā; pat zirgu dzirdīšana bez komandas bija aizliegta (paražu 46.–48. §). Naktsmājām brāļiem bija jāceļ teltis, parasti lokveidīgi, lai pasargātu savus zirgus, ieročus un kapelu, kurā brāļiem bija jāklausās dievvārdi (paražu 50.–52. §). Brāļi bez atļaujas nedrīkstēja noņemt savas bruņas (paražu 60. §), nedz ganīt zirgus vai aiziet tālu no nometnes vietas (paražu 52.–53. §).

Uzbrukumā bruņinieki devās, "kad maršals vai tas, kas nesa [ordeņa] standartu (jeb karogu), uzbruka ienaidniekam" (paražu 61. §). Tad brāļiem bruņiniekiem bija jādrāžas uz priekšu, bet viņu karakalpi sapulcējās ap ordeņa standartu kopā ar rezerves zirgiem un rezerves ieročiem un lūdza Dievu, "līdz Dievs sūta viņu kungus atkal atpakaļ" (paražu 61. §). Tomēr neviens bruņinieks nedrīkstēja doties ātrāk triecienā, pirms uzbrukumā ne-

bija devies standarta nesējs. Kad bruņinieks devās triecienā, viņa tālākā kaujas gaita bija atstāta Dieva noteikšanā "viņa sirdī"; viņš varēja pat atgriezties pie ordeņa standarta (paražu 61. §); bet, "ja brālis bruņinieks mazdūšības (gļēvulības) dēļ bēg no sava standarta vai savas armijas vai pāriet no kristiešiem pie pagāniem", tad viņš "bija izdarījis visbriesmīgāko grēku, par kuru nav ne piedošanas, nedz ko var izpirkt: viņš tiek izstumts no ordeņa uz mūžu" (noteikumu 39. §). Patiesi, Dieva bruņiniekam kaujas laukā bija tikai divas izejas: uzvarēt un sakaut ienaidnieku un atgriezties pie saviem brāļiem vai krist kaujā, cīnoties ar ienaidnieku. Un tiem, kas bija krituši cīņā ar pagāniem, pāvests Urbāns II sava krustakara spredikī 1095. g. bija apsolījis: "Mirkstot paši savās asinīs, jūs iemantosiet mūžīgo slavu."[55]

Kombinējot "Atskaņu hronikas" stāstījumu ar Hermaņa no Vartberges "Livonijas hronikas" (HW) ziņām, var mēģināt rekonstruēt provizorisku Livonijas ordeņa svarīgāko karagaitu hroniku kuršu un zemgaļu pakļaušanas karos un savu Latvijā iegūto piļu aizsargāšanā.

Mestra Dītriha no Groningenas laiks (1242–1245)

1242. g. (?) Vācbrāļi kopā ar iesauktiem latgaļiem, lībjiem, dāņu Rēveles un Rīgas bīskapa vasaļiem no Rīgas gar jūrmalu, nesot ordeņa standartu *(banier)*, jājot ierindā *(man ordenlichen reit)*, iebrūk Kursā un posta un laupa to (*AH*, 2366.–2387. rinda).[56]

1242.–1245. g. Vācbrāļi ceļ savu Kuldīgas pili (2405–2410; *SLVA*, 275. nrs).

1243. g. (?) Vācbrāļi nometina Kuldīgas pilī savu garnizonu, un kuršu kungi ar saviem kara draugiem paliek Kuldīgas vācu pilī kopā ar vācbrāļiem, lai to aizsargātu (2411–2418).

1243. g. (?) Vācbrāļi uzbrūk kuršu Embūtes pilij un to ieņem (2436–2439).

1244. g. (?) Vācbrāļi kopā ar palīgiem no Kuldīgas pils un kuršiem aizstāv vācu okupēto Embūtes pili pret leišu kunigaiša Mindauga uzbrukumu (2454–2467, 2478–2483, 2541–2544).

1244. g. (?) Vācbrāļu standartnesējs pulcina brāļus pie ordeņa standarta cīņām ar Mindaugu (2490–2494).

1244. g. (?) Standartnesējs notur vācbrāļus pie standarta un dod pavēli uzbrukt leišiem (2531–2536).

1245. g. (?) Leiši no jauna iebrūk Kursā un cīnās ar vācbrāļiem (2639–2650).

1245. g. (?) Leišu kunigaitis Lengevins uzbrūk Cēsu vācu pilij un nokauj tās konventu – 11 vācbrāļus (3079–3107).

Mestra Indriķa no Heimburgas laiks (1245–1246)

Leiši bieži iebrūk Latvijā, bet Indriķis nespēj tos apturēt, tāpēc viņš no amata tiek atcelts un aizbrauc atpakaļ uz Vāczemi (HW, 38. lpp.).

Mestra Andreja no Štīrijas (jeb Felves) laiks (1248–1253)

1250./1251. g. ziemā mestrs ar vācbrāļiem, iezemiešiem un krustnešiem iebrūk Zemgalē (3417–3428) un piespiež zemgaļus maksāt nodevas (3449–3450; *SLVA*, 328. nrs).

Mestra Anno (*Johannes*?) no Zangerhauzenas laiks (1254–1256)

1255. g. (?) Mestra Anno vadībā (4283) vācbrāļi kopā ar lībjiem, latgaļiem, kuršiem, igauņiem un krustnešiem iebrūk Žemaitijā (4159–4186) katrs zem sava karoga (4205–4208); vācbrāļu vadībā armija dodas uz Žemaitiju labā kaujas ierindā (4243–4245); karaspēku uzmana un apsargā izlūki (*wartlûte*, 4261–4265), kas sargā arī nakts apmetni (4271–4272); otrā rītā mestrs pavēl pūst tauri un karotāji dodas tālāk (4285–4291); armija atgriežas mājup caur Zemgali, kur paliek iesauktie zemgaļi (4301–4307), bet iesauktie kurši dodas atpakaļ uz Kursu (4299).

Mestra Burharda no Hornhauzenas laiks (1257–1260)

1257. g. Pēc tam kad virsmestrs ieceļ Burhardu par Livonijas mestru, Burhards ierodas Livonijā (4363–4373).

1259. g. (?) Leiši uzbrūk vācu aizstāvētai Vārtājas kuršu pilij (5029); turp dodas mestrs ar vācbrāļiem kaujas ierindā (5031) un pārnakšņo telšu nometnē (5040); leiši nespēj Vārtāju ieņemt (5203).

1259. g. Notiek zemgaļu sacelšanās Šābja vadībā, un tās apspiešanai mestrs iesauc lībjus, latgaļus, igauņus un kuršus, kas nes paši savu standartu (*Kûren banier*, 5370), tāpat dāņu un igauņu bīskapu vasaļus un uzbrūk Tērvetei, pie kuras vācbrāļi uzcēluši telšu nometni (5375–5377), bet, nevarēdami Tērvetes pili ieņemt, vācbrāļi atkāpjas (5239–5407).

1258./1259. g. ziemā vācbrāļi ar nolūku pakļaut Tērveti uz rietumiem no tās ceļ Dobenes jeb Dobes pili (5405–5406; HW, 40. lpp.).

1259. g. Leiši uzbrūk vācbrāļu Dobenes pilij (5445–5477), bet nespēj to ieņemt (5478–5487).

1260. g. Leiši iebrūk Kursā (5583–5591), to aizstāv vācbrāļi kopā ar kuršiem, sembjiem, igauņiem un krustnešiem, bet igauņi un kurši atsakās cīnīties pret leišiem (5601–5617, 5630–563?); vienīgi vācbrāļi, sembji un krustneši paliek cīnoties; vācbrāļi atsakās bēgt no kaujas lauka (5618–5622, 5638–5639).

1260. g. 13. jūlijā pie Durbes leiši sakauj vācbrāļus; kaujā krīt mestrs, landmaršals (5709) un 150 vācbrāļu (5649–5667; HW, 41. lpp.), krīt arī krustneši (5658–5660).

Mestra vietas izpildītāja Siguldas komtura Jura laiks (1260–1262)

1260. g. Kurši prasa leišu palīdzību, un leišu garnizonu novieto Dzintares pilī (5735–5759).

1260. g. Kurši saceļas Vārtājas pilī pret vācbrāļiem un noslepkavo astoņus vācbrāļus (5786–5801; HW, 41. lpp.); izglābjas tikai viens vācbrālis (5802–5803).

1260. g. Vācbrāļi pamet Dobenes pili (5844–5855).

1262. g. 3. februārī leiši iebrūk pie Lielvārdes un sakauj mestra vietnieka Jura vadītos vācbrāļus (6061–6065; HW, 42. lpp.).

Mestra Vernera laiks (1261–1263)

1262. g. (?) Vācbrāļi no Rīgas kopā ar vācbrāļiem no Kuldīgas, iesaukuši uzticīgos kuršus, uzbrūk kuršu Dzintares pilij, ko aizstāv kurši un leišu algotņi (5887–5933), un nodedzina to (5963 un 5977).

1262. g. Vācbrāļi uzbrūk kuršu Aizputes pilij un to ieņem (5979–5987).

1263. g. (?) Vācbrāļi mestra vadībā uzbrūk kuršu Lažas pilij, to izlaupa un nodedzina (6825–6844).

1263. g. (?) Vācbrāļi uzbrūk, ieņem un nodedzina Merkes (Nerkes?) kuršu pili (6846–6865).

1263. g. (?) Vācbrāļi uzbrūk, ieņem un nodedzina kuršu Grobiņas pili (6866–6873).

1263. g. februārī leiši Tranaiša vadībā uzbrūk vācbrāļu aizstāvētajam Daugavgrīvas klosterim un sakauj tā aizstāvjus (6923–6945); kaujā krīt deviņi vācbrāļi (6940; HW, 45. lpp.).

1263. g. Vācbrāļi bieži karo ar kuršiem (6951–6960).

Mestra Konrāda no Mandernas laiks (1263–1266)

1264. g. (?) Vācbrāļi no Rīgas un Kuldīgas pilīm kopā ar kuršiem uzbrūk Griezes pilij (7216–7227), to nodedzina un noposta (7273–7274).

1264. g. Vācbrāļi kopā ar krustnešiem un iezemiešiem iebrūk Zemgalē un to posta (7300–7320); zemgaļi vācus sakauj (7367) un nonāvē 20 vācbrāļus (7335).

1265. g. Vācbrāļi atkal iebrūk Zemgalē, kur laupa un dedzina (7391–7395, 7430–7434).

1265. g. Vācbrāļi ceļ Jelgavas pili (7400–7403; HW, 44. lpp.).

1265. g. Vācbrāļi mestra vadībā atkal iebrūk Zemgalē, zemgaļi tos sakauj, nositot 10 vācbrāļus (7461–7500).

Mestra Konrāda laikā visā Livonijā ir vismaz 180 vācbrāļu (7689).

Mestra Oto no Luterbergas laiks (1266–1270)

1268. g. (?) Mestrs ar vācbrāļiem iebrūk Zemgalē, kur iebrūk arī leiši, un vācbrāļi cīnās ar leišiem pie Daugavas (7769–7781).

Mestra vietas izpildītāja Andreja no Vestfāles laiks (1270)

1270. g. Leiši iebrūk Latvijā, Andrejs tos vajā Lietuvā, kur pats krīt (7962–7985).

Mestra Valtera no Nordekes laiks (1270–1273)

1270. g. Mestrs ar vācbrāļiem iebrūk Zemgalē (8002–8003; HW, 47. lpp.), ieņem Tērveti (8016–8021) un to okupē (8024).

1271. g. (?) Mestrs ar vācbrāļiem, krustnešiem, kuršiem un citiem iezemiešiem uzbrūk zemgaļu Mežotnes pilij un to ieņem (8028–8039).

1272. g. (?) Vācbrāļi dodas jaunā iebrukumā Zemgalē un, paņēmuši līdzi zemgaļus no Tērvetes, dodas uz Rakti, ko nodedzina un izlaupa (8047–8059).

1272. g. Zemgaļi padodas vācu varai un noslēdz līgumu ar vācbrāļiem par nodevu un klaušu došanu (8066–8071; *LUB*, I, 432. nrs).

Mestra Ernesta no Raceburgas laiks (1274–1279)

1274. g. Pēc brāļu padoma virsmestra Hartmaņa no Heldrungenas par Livonijas mestru ieceltais Ernests no Raceburgas (8149–8160) iebrūk latgaļu Naujenes pilī, to ieņem, un tās vietā vācbrāļi ceļ Vecdaugavpils (Dinaburgas) pili (8178–8193).

1278. g. (?) Leiši uzbrūk Vecdaugavpilij, bet nespēj to ieņemt (8207–8251).

1279. g. Leiši uzbrūk vācbrāļu Aizkraukles pilij un nokauj mestru kopā ar 71 vācbrāli (8451; HW, 48. lpp.).

Mestra Konrāda no Feuhtvangenas laiks (1279–1281)

1280. g. (?) Zemgaļi Nameiša vadībā (8657–8659) dodas atbrīvot Tērvetes pili (8623–8624); Tērvetes konventā ir 15 vācbrāļi (8677); zemgaļi aizdedzina Tērvetes pili (8739–8741), to ieņem, padzen vācbrāļus (8745–8757) un atjauno pili (8758–8759).

Vācbrāļi Rīgā dzīvo Sv. Jura pilī (8897–8898).

1279. g. (?) Vācbrāļi no Kuldīgas iebrūk Zemgalē un laupa un dedzina Dobeles un Tērvetes zemgaļu pilis (8959–8961).

1280. g. (?) Vācbrāļi ar kuršiem atkal uzbrūk Dobelei (8967–8989).

1280. g. (?) Dobelei palīgā nāk Tērvetes kungs Nameisis (9038–9041), kas dzenas pakaļ bēgošiem vācbrāļiem (9064–9065); tomēr zemgaļi tiek sakauti (9084–9099). Vācbrāļi ar kuršiem no Kuldīgas atkal uzbrūk Dobelei (9103–9139), nodedzina Dobeles pilsētu (9153) un iegūst daudz laupījuma (9168–9169).

1280. g. (?) Nameisis no Tērvetes uzbrūk Rīgai (9193–9208, 9206–9211); Rīgas aizstāvēšanai vācbrāļi aicina palīgā brāļus no Cēsīm līdz ar Cēsu latgaļiem (9219–9221), kas ierodas ar savu sarkanbaltsarkano karogu (9224–9233); zemgaļi, Nameiša vadīti, atkāpjoties no Rīgas, saņem vācbrāļus gūstā (9367–9371), ieskaitot landmaršalu (*landes marschalc*, 9395–9398).

1280. g. (?) Vācbrāļi atkal uzbrūk Dobeles pilsētai un to noposta (9451–9460).

1280. g. (?) Leiši iebrūk Zemgalē, vācbrāļi dodas tiem pretī (9465–9480); leiši atkāpjas (9482).

1281. g. Vācbrāļi kopā ar dāņu Igaunijas vasaļiem, Livonijas bīskapu vasaļiem, Rīgas namniekiem, krustnešiem un iezemiešiem no Rīgas kuģos un pa sauszemi dodas mestra Konrada vadībā (9556–9557) uz vācu Jelgavas pili (9411–9447), no kurienes uzbrūk Tērvetei (9561), kuras priekšā vāci uzceļ teltis (9567).

1281. g. Tērvetieši nodedzina savu pilsētu (9576) un padodas vācbrāļiem (9638–9642).

1281. g. Vācbrāļi atkal nodedzina Dobeles pilsētu (9585–9589).

Mestra Villekina no Endorpes laiks (1282–1287)

1285. g. (?) Vācbrāļi uzbrūk Tērvetei (9933–9934).

1285./1286. g. Vācbrāļi ceļ Svētkalna pili (HW, 50. lpp.).

1286. g. (?) Svētkalna vācbrāļi karo ar Tērvetes pils zemgaļiem (9981–9988).

1286. g. Žemaiši, saukti arī par leišiem, Tērvetes zemgaļu aicināti (9934–9939), uzbrūk Svētkalna pils vācbrāļiem (9996–10 000), bet, nevarēdami pili ieņemt, atkāpjas no Svētkalna (10 009–10 010).

1286. g. Leiši atkal uzbrūk vācbrāļu Svētkalna pilij (10 041–10 105).

1286. g. (?) Zemgaļi paši nodedzina Tērvetes pili (10 124) un dodas uz Rakti (10 125). Vācbrāļi no Svētkalna uzbrūk Raktei un Dobelei (10 148–10 149).

1287. g. (?) Zemgaļi uzbrūk Svētkalnam (10 171–10 172).

1287. g. Zemgaļi uzbrūk Rīgai (10 201–10 204, 10 261); Rīgu aizstāv 18 vācbrāļi (10 281), krustneši, namnieki, lībji, latgaļi; zemgaļi netiek cauri slēgtajiem pilsētas vārtiem (10 293–10 294) un atkāpjas (10 297).

1287. g. Divpadsmit dienas pēc uzbrukuma Rīgai zemgaļi uzbrūk vācbrāļu aizstāvētajai Ikšķilei (10 355, 10 370–10 375).

1287. g. Mestrs organizē pretuzbrukumu zemgaļiem pie Svētkalna (10 385–10 386); kopā ar vācbrāļiem viņš iesauc 200 latgaļus un lībjus (10 412–10 414), 60 Rīgas namniekus un krustnešus (10 415–10 416) un, visus sakārtojis kaujas ierindā (10 417–10 421), nozīmē vācbrāli Bertoldu par karognesi (10 423–10 425). Mestra vadītā armija ierodas Ikšķilē un seko atejošiem zemgaļiem (10 433–10 456).

1287. g. 26. martā mestra vadītā armija cīnās ar atejošiem zemgaļiem (10 544–10 545); vācbrāļi pulcējas pie Bertolda nestā karoga (10 570–10 576), vācbrāļiem piebiedrojas Rīgas namnieki un krustneši (10 577–10 578); tikai daži iezemieši piedalās kaujās, citi dezertē (10 579–10 586). Vienīgi karodznieks Bertolds uz zirga, pārējie vācbrāļi cīņā iet kājām (10 597–10 600; tātad viņi nebija smagi bruņoti!); vācbrāļi cīnās ap savu karogu kopā ar karakalpiem (10 621–10 623, 11 067–11 068). Zemgaļiem uzbrūkot, vācbrāļi nespēj tikt pie saviem zirgiem (10 629–10 630); iezemieši dezertē (10 631–10 633); tikai 40 vācbrāļi kopā ar 10 citiem vāciem turpina cīņu (10 634–10 636); viņus ielenc zemgaļi (10 637–10 638); zemgaļi nokauj 33 vācbrāļus (10 662), sešus ievainotus saņem gūstā (10 665–10 666, 10 711–10 713); tikai viens vācbrālis uz zirga izglābjas bēgot (10 667–10 674); kaujā krīt arī mestrs (10 675; pēc HW krita 34 vācbrāļi, 51. lpp.; pēc "Atskaņu hronikas"– 45, 10 711). Kauja notika pie Garozes (*ad locum Grose*, HW, 51. lpp.), ap 20 km uz austrumiem no Jelgavas.

Mestra Kuno (Konrāda) no Hacigenšteinas laiks (1288–1290)

1288. g. Līdz ar jauno mestru Kuno Livonijā ierodas 40 vācbrāļi (10 892–10 893); tātad tiek aizstāti kritušie vācbrāļi. No Elbingas Prūsijā (10 851–10 852) mestrs ar vācbrāļiem dodas jāšus gar jūrmalu cauri Žemaitijai uz Kuldīgu (10 894–10 900), tad tālāk pāri Daugavai uz Rīgu (10 903–10 908), kur pilsētā ir vācbrāļu mītne (pils – *hof*, 10 924–10 926).

1288./1289. g. ziemā mestrs Kuno iesauc igauņus, latgaļus un Igaunijas vasaļus, kas sapulcējas Rīgā (10 963–10 971), un visi kopā ar vācbrāļiem (10 977–10 978) jāšus dodas uz Jelgavu (10 980–10 982), kur vasarā jau ar kuģiem no Rīgas nogādāti milti, iesals un gaļa (10 983–10 986). Ziemā, vedot ragavās pārtiku un drēbes, viņi dodas uzbrukumā Dobelei (10 987–10 997). Zemgaļi aizsūta sievas un bērnus uz pili, bet paši aizstāv pilsētu (11 007–11 010); vācbrāļi nodedzina Dobeles pilsētu (11 018).

1288./1289. g. Vācbrāļi no Dobeles dodas uz Svētkalnu, kur saslien teltis naktsguļai (11 027–11 031), tad uzbrūk Raktes pilsētai (11 041–11 045); no pilsētas zemgaļi bēg uz pili (11 046–11 047); vācbrāļi trīs dienas aplenc Raktes pili (11 069–11 071) un nodedzina Raktes pilsētu (11 074).

1289./1290. g. ziemā mestrs iesauc Igaunijas un arhibīskapijas vasaļus un brāļus no Kuldīgas (11 117–11 125), 1200 kuršu (11 132), Kursas bīskapa ļaudis (11 134–11 135), Svētkalna (11 140–11 141) un Jelgavas vāc-

brāļus (11 144–11 146), tāpat Rīgas namniekus un krustnešus (11 166), kopā 2500 karotāju (11 172), un sadala savu armiju divās daļās: viena uzbrūk Sudrabenei (11 208–11 210), otra no Kursas uzbrūk Dobelei un nodedzina pilsētu (11 211–11 222), tad ieņem Sudrabenes pilsētu, izlaupa un nodedzina to (11 301–11 305); Sudrabenes pilī vācbrāļi nokauj 250 zemgaļu karotāju, 60 padodas gūstā (11 304–11 305).

1290. g. Zemgaļi no jauna būvē Sudrabenes pilsētu (11 337), bet vācbrāļi to atkal nodedzina (11 340).

1290. g. Vācbrāļi no Svētkalna bieži uzbrūk Raktei un Dobelei, saņem gūstā zemgaļus, noposta zemgaļu laukus, līdz iestājas bads (11 343–11 399).

1290. g. Vācbrāļi ieņem un nodedzina Dobeli, un zemgaļi to pamet (11 395–11 410).

1290. g. Pēc Dobeles ieņemšanas vācbrāļi no Svētkalna uzbrūk Raktei un to nodedzina (11 409–11 426).

1290. g. Pēc Raktes nodedzināšanas vācbrāļi kopā ar kuršiem un Rīgas arhibīskapa vasaļiem uzbrūk Sudrabenei, to ieņem un nodedzina (11 443–11 497, 11 607).

Tā četru gadu laikā (1286–1290) vācbrāļi no Svētkalna bija ieņēmuši un nodedzinājuši četras zemgaļu pilis: Tērveti (to gan nodedzināja paši zemgaļi), Rakti, Dobeli un Sudrabeni (11 618–11 633).

Mestra Halta laiks (1290–1293)

1290. g. Livonijā ierodas jaunais mestrs Halts: viņam vairs nav nedz ko postīt un dedzināt, nedz nokaut, jo visa Zemgale nonākusi vācbrāļu varā jau mestra Kuno laikā (11 633–11 650). Arī Hermanis no Vartberges savā hronikā liecina, ka Kuno no Hacigenšteinas pilnībā nopostījis Zemgali un zemgaļu Raktes, Dobeles, Sudrabenes un Tērvetes pilis (51. lpp.).

Tāpēc par mestru Haltu Hermanis no Vartberges varēja teikt, ka viņš dzīvojis mierā ar visiem (52. lpp.; sal. "Atskaņu hronikas" 11 663.–11 665. rindu).

Livonijas ordeņa valsts teritorija un robežas

Līdz ar zobenbrāļu uzņemšanu Vācu ordenī tā virsmestrs Hermanis no Zalcas atsūtīja uz Livoniju 60 vācbrāļus,[57] kas kopā ar atlikušajiem zobenbrāļiem veidoja Vācu ordeņa Livonijas zaru jeb Livonijas ordeni. Būdams Zobenbrāļu ordeņa pēctecis, Livonijas ordenis pārņēma visas zobenbrāļu iegūtās zemes, pilis un mantu.

Latvijas teritorijā zobenbrāļi valdīja pār Gaujas kreiso krastu, ko viņi ieguva 1207. g. pēc iekarotās Lībjzemes dalīšanas;[58] pēc 1207. g. zobenbrāļu valdīšanā atradās arī Mālpils novads.[59] Autines valsti zobenbrāļi ieguva

1213. g.,[60] Tālavas valsts rietumgalu ar Burtnieku un Trikātas novadiem – pēc 1224. g. jūlija Tālavas dalāmās grāmatas.[61] Valmiera kā Livonijas ordeņa valdījums minēta vismaz 13. gs. 80. gados,[62] un Ādažos *(Molendinum novum)* 13. gs. beigās Livonijas ordenim jau bija pils,[63] kur turēts gūstā Rīgas arhibīskaps Jānis III.[64] Šīs zemes tad veidoja t.s. ordeņa Gaujas koridoru, kas atšķēla arhibīskapijas rietumu galu no austrumu gala. Gaujienas novadu zobenbrāļi bija ieguvuši 1224. g.[65] līdz ar Tālavas dalīšanu.

Par zemju iegūšanu Jersikas karaļvalstī (tag. Latgalē) drošu ziņu nav: jādomā, ka tās nonāca ordeņa valdīšanā līdz ar Jersikas valsts dalīšanu 1209. g.; bet, kā zobenbrāļi praktiski ieguva savas Latgales zemes, ziņas ir ļoti fragmentāras.[66]

Šīs tad arī bija visas zobenbrāļu zemes, ko Vācu ordeņa Livonijas zars iemantoja Latvijas teritorijā.

Pēc abu ordeņu apvienošanās sākās Kursas iekarošana Livonijas ordeņa vadībā, un jau 1245. g. 7. februārī pāvesta legāts Vilhelms no Modenas, pamatojoties uz pāvesta Inocenta IV tā paša gada 5. februāra pilnvaru,[67] noteica, ka Livonijas ordenim Kursā pienākas divas trešdaļas, bet Kursas bīskapam viena trešdaļa teritorijas,[68] un divas dienas vēlāk pāvests šo legāta lēmumu apstiprināja.[69] Iekarotās un vēl iekarojamās Kursas dalīšana notika gan tikai 1253. g.,[70] ko pāvests Inocents IV apstiprināja 1254. g. 20. septembrī.[71]

Visos Kursas dalīšanas līgumos starp Kursas bīskapu un Livonijas ordeni pats zīmīgākais ir tas, ka novadu piešķiršana jaunajiem zemes kungiem notikusi, dalot Kursu nevis pēc kristīgās ticības draudžu novadiem vai ordeņa komturejām, bet pēc pašu kuršu priekšvācu administratīvā un militārā dalījuma. Tas rāda, ka 13. gs. vidū Kursa vēl nebija iedalīta baznīcu novados, ka baznīcu celšana Kursā vēl nebija sākusies un ordenis vēl nebija paguvis organizēt savus pārvaldes jeb pils novadus. Bet dalīšana pēc pašu kuršu veidotiem administratīvajiem novadiem arī rāda, ka vāciem – ordenim un Kursas bīskapam – bija sīki kuršu seno zemju saraksti. Vai tos izmantoja arī nodevu un klaušu uzlikšanai?

Sadalot Kursu, Livonijas ordeņa rokās nonāca arī tās rietumu krasts līdz pat Žemaitijai (izņemot Kursas pašus ziemeļus un Sakas novadu) kopā ar abām svarīgākajām Kursas ostām – Ventspili un Līvu (Liepāju). Tāpat ordenim palika Kursas vidusdaļa ar Kuldīgu un Skrundu centrā, kā arī visi Kursas austrumi no Talsiem līdz leišu zemes robežai, tāpat zemes gar Rīgas jūras līča lejasgalu līdz pat Babītes ezeram. (Tuvāk sk. nodaļā "Kursas 1253. gada dalāmās grāmatas".)

Cik tālu Livonijas ordeņa Kursas robeža iespiedās Žemaitijā, grūti nosakāms; pēc kuršu piļu lokalizēšanas var tikai pieņemt, ka tā atradās tālāk dienvidos par Latvijas valsts robežu ar Lietuvu.

Visgrūtāk noteicama ir Zemgales un Sēlijas sadalīšana un ordeņa zemju dienvidu robeža ar leišu zemēm.

1254. g. 23. maijā pāvests Inocents IV apstiprināja Livonijas ordeņa tiesības uz Alektes, Kalves, Sēlenes, Medenes un Nīcgales pilīm un to ciemiem[72] Sēlijā. (Šo pāvesta rakstu dažkārt uzskata par ordeņa viltojumu.) Tāpat par ordeņa viltojumu daži uzskata 1255. g. oktobra Lietuvas karaļa Mindauga dāvinājuma rakstu Livonijas ordenim, pēc kura ordeņa valdīšanā nonāca Sēlijas novadi Medene, Pelone, Nolišķi un Tauragne;[73] šo rakstu pāvests apstiprināja 1255. g. oktobrī.[74] Gadu vēlāk – 1256. g. – Rīgas arhibīskaps Alberts vienojās ar Livonijas ordeni, ka ordenim pienākas Sēlijas trešdaļa, tomēr tuvāk neminot tās robežas; tajā pašā reizē ordenis atteicās no sēļu zemes Kalves novada, bet ieguva Varkas *(Warkunde)* zemi. Identificējot Varku ar Varakļāniem Lubāna ezera apkaimē, ordenis ieguva novadu Latgalē, Lubāna ezera dienvidaustrumos.

1257. g. Lietuvas karalis Mindaugs dāvināja Livonijas ordenim Žemaitiju.[75] Ja par iepriekšējo Mindauga sēļu zemes dāvinājumu ir izteiktas tikai šaubas, tad šis dāvinājuma raksts, bez šaubām, ir ordeņa viltojums: dokumentā nav minēta ne tā izdošanas vieta, ne dāvinājuma liecinieki; ir saglabājies tikai 1392. g. noraksts.[76]

1261. g. 7. augustā Lietuvas karalis Mindaugs noteica Livonijas ordenim dāvinātās Sēlijas *(donamus totam terram Selen et Seloniam)* robežas; tā sākās pie Naujenes jeb Vecdaugavpils pils, ziemeļos stiepās gar Daugavu līdz Rumbulas krācēm pie Doles salas, bet dienvidos no Vecdaugavpils pa tirdzniecības ceļu (Lašu pag. Ilūkstes apr.) līdz Sventas upei, kas lejtecē saucas par Dusetu, tālāk pa Sventas upi līdz Latuvas upei, tad pa Lavenas upi (visas Lietuvā) līdz Mūsas upei un Lielupei un pa Lielupi līdz Babītes ezeram. Dokumentā arī teikts, ka šajās robežās esošos novadus – Medeni, Kalvi, Nolišķus, Tauragni un Upzaļus *(Utten)* – ordenis var brīvi un netraucēti lietot.[77] Ir jāšaubās, ka Lietuvas karalis būtu dāvinājis Livonijas ordenim tik daudz leišu zemes; tā kā šajā dokumentā aprakstīta arī Sēlijas ziemeļu robeža gar Daugavu, par kuru Mindaugam nebija nekādas intereses, tad Mindaugam pierakstītais dokuments vairāk atgādina ordeņa iecerēto zemju aprakstu, ar kuru tas mēģināja aizstāvēt savas tiesības uz sēļu apdzīvoto zemi, un tāpēc tas uzskatāms par ordeņa viltojumu.[78]

Tāpat par ordeņa viltojumu jāuzlūko krievu kņaza Konstantīna zemju dāvinājums Livonijas ordenim, ko 1264. g. 20. augustā apstiprināja pāvests Urbāns IV;[79] diemžēl nav atrasts Konstantīna dāvinājuma raksts. Bez tam – kāpēc lai Polockas (?) kņazs dāvinātu savu zemi Livonijas ordenim?[80] Ja arī tiešām 1263. g. 28. decembrī Livonijas mestra un leišu kunga Ģerdeņa noslēgtais līgums būtu īsts (un to pāvests Urbāns IV 1264. g. 20. augustā būtu apstiprinājis), tad šis dokuments īstenībā būtu mierlīgums starp ordeni un Polocku, kurā polockieši solās neiebrukt Latgalē, bet ordenis – neiebrukt Polockas zemēs.[81]

Kur īsti gāja ordeņa un krievu zemju robeža Latgalē un ordeņa un leišu zemju robeža Sēlijā, šodien nav iespējams noteikt; var pat šaubīties, vai tā vispār bija noteikta.

Zemgali vāci sāka dalīt jau 1254. g., tātad labu laiku pirms zemgaļu pilnīgas pakļaušanas; vāci par Zemgali sauca tikai tās rietumdaļu, bet austrumus – par Upmali. Zemgales rietumdaļu sadalīja trīs daļās: Livonijas ordenis dabūja tās centrālo daļu ar Tērvetes un Dobeles novadiem.[82] Zemgales austrumus jeb Upmali arī sadalīja trīs daļās, un ordenis ieguva tās dienvidu daļu no Misas upes kreisā krasta, tad gar Lielupi līdz tag. Jelgavai.[83] 1272. g. 7. oktobrī ordenis ieguva no Rīgas domkapitula zemgaļu rietumnovadu Dobi.[84]

Līdz ar visas zemgaļu apdzīvotās zemes pakļaušanu 1290. g., ko veica ordenis viens pats, ordenis arī paturēja visu zemgaļu zemi sev. Kur gāja ordeņa un leišu zemju robeža Zemgalē, nav iespējams droši noteikt; var pieņemt, ka nedaudz vairāk uz dienvidiem par tag. Latvijas un Lietuvas robežu.

Ordeņa pilis

Līdz ar Zobenbrāļu ordeņa dibināšanu 1202. g. tā galvenā mītne atradās Rīgā, kur zobenbrāļiem bija sava no akmeņiem celta pils (XVIII, 6); no tās šodien saglabājušās tikai pils kapelas paliekas. Pils atradusies starp tag. Šķūņu un Kalēju ielu (agrāko pilsētas mūri) un Jāņa sētu un Kaļķu ielu; tā bijusi 18 x 18 m liela.[85]

Lai aizsargātu 1207. g. iegūto Gaujas kreiso krastu (Gaujas koridoru), zobenbrāļi jau 1208. g. apmetās Cēsīs, kur viņu komturs bija brālis Bertolds (XII, 6). Sākumā viņi dzīvoja kopā ar vendiem vendu pilī (XIV, 8, tag. Riekstu kalnā), bet pēc 1210. g. brāļi sāka celt savu mūra pili blakus Riekstu kalnam, un vismaz 1218. g. zobenbrāļi jau dzīvoja savā pilī (XXII, 4). Var izteikt pieņēmumu, ka zobenbrāļi, būdami bez savas pils jauniegūtajā teritorijā, labprāt apmetās vendu pilī Cēsīs līdz savas pils uzcelšanai un Cēsu vendi labprāt pieņēma zobenbrāļus savā pilī cerībā, ka brāļi viņus aizsargās no Cēsu latgaļu pārestībām.

Siguldas pili zobenbrāļi cēla kādus 1,5 km no Sateseles lībju pilskalna,[86] ko vāci iekaroja tikai 1212. g. (XVI, 3 un 4). Jau 1206. g. vāci mēģināja ieņemt Sateseles pili reizē ar Turaidas pili, bet bez panākumiem (X, 10), tāpēc, lai rastu atbalsta vietu karam ar Sateseles lībjiem, zobenbrāļi bija sākuši celt Siguldas pili mestra Venno laikā (†1209), varbūt vienlaikus ar Cēsu pili,[87] un 1211. g. tajā dzīvoja zobenbrāļi (XV, 3); varbūt pat 1210. g. (XIV, 8).

Aizkraukles pils pēc "Atskaņu hronikas" liecības (640.–641. rinda) arī celta mestra Venno laikā. Arheologa V. Urtāna 20. gs. 70. gados veiktie izrakumi pierādījuši, ka zobenbrāļi Aizkrauklē dzīvojuši kopā ar lībjiem lībju pilskalnā un piedalījušies pilskalna nostiprināšanā.[88] To liecina arī "Indriķa hronika", kurā teikts, ka Aizkraukles lībju kungs Vievaldis 1220. g.

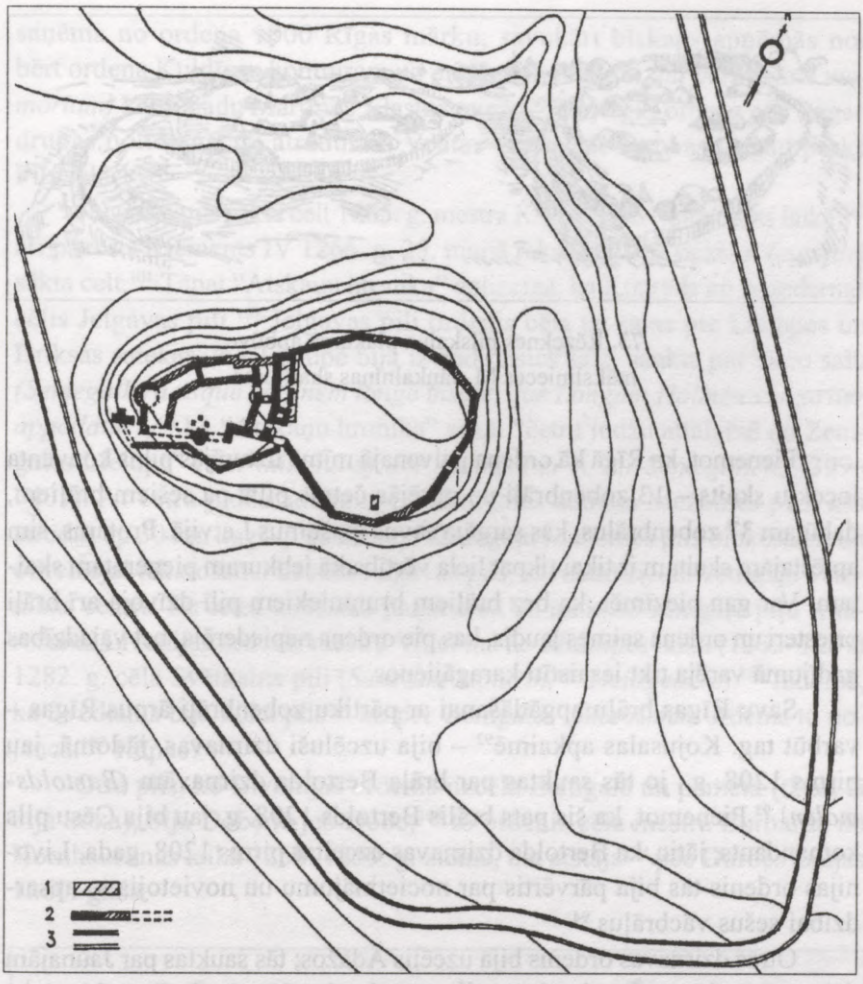

72. Rēzeknes pilskalns ar Livonijas ordeņa pils paliekām:
1 – arheoloģiski pētītā teritorija, 2 – saglabājušās un iespējamās mūru paliekas, 3 – ceļš

cīnījies pie Mežotnes kopā ar vāciem (XXIII, 8). Vācu jaunā Aizkraukles pils celta tikai 14. gs. apmēram 2 km no lībju pilskalna.[89]

Mežotnes pilī vācu okupācijas laikā (1219. g. – ap 1259. g.),[90] iespējams, mitinājās arī ordeņa brāļi.

Tālāk var jautāt: cik zobenbrāļu uzturējās viņu piecās pilīs Latvijā?

Lai gan par Rīgas ordeņa pili Hermanis no Vartberges savā hronikā liecina, ka tā jau kopš celšanas zobenbrāļu laikā varējusi uzņemt 60 brāļus,[91] tomēr jāšaubās, vai tajā vispār kādreiz dzīvojis tik daudz ordeņa brāļu; var pieņemt, nevis pierādīt, ka tā izmantota par zobenbrāļu un vācbrāļu pagaidu apmešanās vietu pirms viņu tālākas sūtīšanas uz citām ordeņa pilīm. Varbūt Rīgas brāļu pilī mitinājās pat daļa no Vāczemes atbraukušo krustnešu, jo kaut kur viņiem taču bija jādzīvo.

73. Rēzeknes pilskalna plakuma apbūve mākslinieces M. Jāņkalniņas skatījumā

Pieņemot, ka Rīgā kā ordeņa galvenajā mītnē uzturējās pilns konventa locekļu skaits – 13 zobenbrāļi un pārējās četrās pilīs pa sešiem brāļiem, dabūjam 37 zobenbrāļus, kas sargāja savus īpašumus Latvijā. Protams, šim aplēstajam skaitam ir tikai tikpat liela vērtība kā jebkuram pieņemtam skaitam. Var gan piezīmēt, ka bez brāļiem bruņiniekiem pilī dzīvoja arī brāļi priesteri un ordeņa saimes ļaudis, kas pie ordeņa nepiederēja, bet vajadzības gadījumā varēja tikt iesaistīti karagājienos.

Savu Rīgas brāļu apgādāšanai ar pārtiku zobenbrāļi ārpus Rīgas – varbūt tag. Kojusalas apkaimē[92] – bija uzcēluši dzirnavas, jādomā, jau pirms 1208. g., jo tās sauktas par brāļa Bertolda dzirnavām *(Bartoldsmolen)*.[93] Pieņemot, ka šis pats brālis Bertolds 1208. g. jau bija Cēsu pils komandants, jātic, ka Bertolda dzirnavas uzceltas pirms 1208. gada. Livonijas ordenis tās bija pārvērtis par nocietinājumu un novietojis to apsardzībai sešus vācbrāļus.[94]

Otras dzirnavas ordenis bija uzcēlis Ādažos; tās sauktas par Jaunajām dzirnavām *(Novum molendinum)*[95] – tātad celtas pēc brāļa Bertolda dzirnavām, un Livonijas ordenis tās bija izbūvējis kā nocietinātu pili. Ordenis izmantoja abas nocietinātās dzirnavas Rīgas pilsētas bloķēšanai un turēšanai ordeņa varā 1297. g. karā ar Rīgas pilsētu.

Zobenbrāļu ordeņa laikā (1202–1236) vācu kundzībai tika pakļauti Rīgas, Piedaugavas un Gaujas lībji, tāpat sēļi un lielākā daļa latgaļu. Livonijas ordenim atlika pakļaut kuršus un zemgaļus, un šo latviešu maztautu iekarošanai Livonijas ordenis ar pāvesta legāta Vilhelma no Modenas tiešu atbalstu dibināja divas pilis: Kuldīgu Kursas centrā un Jelgavu Zemgales centrā. Jau 1242. g. 19. aprīlī Vilhelms deva ordenim atļauju celt pili izdevīgā vietā pie Lielupes un otru pie Ventas.[96] Kuldīgas pils bijusi uzcelta jau 1245. g.,[97] bet par tās izmantošanu starp Kursas bīskapu un Livonijas ordeņa mestru Andreju bija izcēlies strīds, ko tikai 1263. g. ar Leāles bīskapa starpniecību izšķīra. Pēc šīs vienošanās Kursas bīskaps atteicās no savas trešdaļas Kuldīgas pilī (tā sākumā tika saukta par Jēzus pili – *Jhesusburg dictam*) un tās apkārtnes 2 jūdžu attālumā, bet par to bīskaps

saņēma no ordeņa 1000 Rīgas mārku, savukārt bīskaps apņēmās nobērt ordeņa Kuldīgas komturam uz mūžīgiem laikiem *(ad perpetuam memoriam)* katru gadu Mārtiņos 3 lastus miežu.[98] Kuldīgas ordeņa pils (tagad drupas nolīdzinātas) atradusies Ventas krastā pie rumbas (tagad parkā Pils ielā 1).[99]

Jelgavas pils sākta celt 1265. g. mestra Konrāda no Mandernas laikā;[100] arī pāvests Klements IV 1266. g. 25. maijā rakstīja, ka tā beidzot *(cunque)* sākta celt.[101] Tāpat "Atskaņu hronika" apliecina, ka Konrāds no Mandernas cēlis Jelgavas pili.[102] Jelgavas pili ordenis cēla uz salas pie Lielupes un Driksas satekas, kur Lielupē bija izveidojusies sala, saukta par Garo salu *(Semegallera usque ad finem longe insule, que Longum Holmen vulgariter appellatur)*,[103] kā "Atskaņu hronika" saka: "četru jūdžu attālumā no Zemgales Lielupē" (*vier mîle nâ ûf der Semegaller Â vor Semegallen*, 7399–7401). Ar četru jūdžu attālumu no Zemgales domāta Mežotnes pils, kas atrodas ap 30 km augšup pa Lielupi. Zemgaļu Mežotnes pils bloķēšanai un otrreizējai iekarošanai būvēta Jelgavas pils, savukārt rietumzemgaļu varenības centra Tērvetes turēšanai pakļautībā un atlikušo zemgaļu piļu iekarošanai Livonijas ordenis mestra Villekina no Endorpes laikā (1282–1287) 1282. g. cēla Svētkalna pili (*Sanctum Montem,*[104] *Heiligeberc*).[105] Jādomā, ka Svētkalns bija koka pils[106] un pēc Zemgales iekarošanas ordenis to nojauca.[107] Kāpēc?

Otra pils, ko Livonijas ordenis uzcēla Zemgalē un pameta (tātad tā bija koka), bija Dobene jeb Dobe;[108] to ordenis cēla mestra Burharda no Hornhauzenas laikā 1258./1259. g. ziemā, bet atstāja[109] pēc Durbes kaujas 1260. gadā.

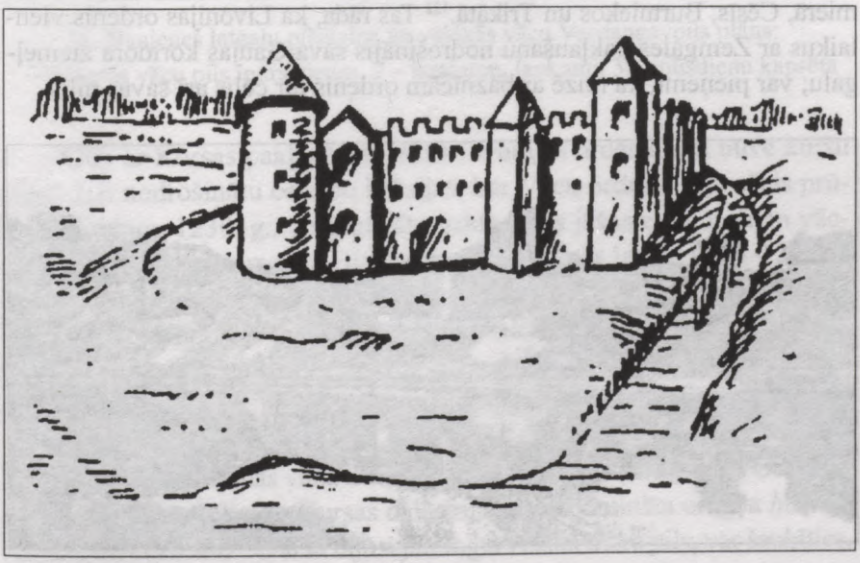

74. Rēzeknes ordeņa pils rekonstrukcija

Vēl zināms, ka vācbrāļi kādu laiku dzīvojuši Tērvetes zemgaļu pilī. Vācbrāļi to ieņēma mestra Valtera no Nordekes laikā (1270–1273),[110] un pēc "Atskaņu hronikas" zinām, ka tajā uzturējušies 15 vācbrāļi un viena vācmāsa[111] (ak Dievs, kas tai sievietei bija jāiztur!); ka vāci uzturējās Tērvetes pilī un to pat izbūvēja, liecina arī 1271. g. 27. augusta līgums starp mestru Valteru un Rīgas arhibīskapu Albertu.[112] Zemgaļu Tērvetes kunga Nameiša vadībā tika izlemts vāciem pili atkarot,[113] un mestra vietnieka Gerharda no Kacenellenbogenas laikā (1279–1280) zemgaļi to ieņēma par jaunu.[114] Pēc tam tērvetieši savu pili atjaunoja,[115] bet 1286. g. to paši nodedzināja.[116]

Savas dienvidaustrumu robežas aizsargāšanai Livonijas ordenis bija ieguvis Jersikas pils pusi: to ordenim 1239. g. 19. aprīlī nodeva Rīgas bīskaps Nikolajs, kas ar savu "kapitulu jau ilgi bija atzinuši, ka Livonijā kristīgās ticības ienaidniekus nevar labāk savaldīt, kā ceļot [nocietinātas] pilis viņu zemēs".[117] Tālāk uz austrumiem – atkal Daugavas labajā krastā – Livonijas ordenis mestra Ernesta no Raceburgas laikā (1274–1279) pēc Hermaņa no Vartberges liecības 1274. g.[118] cēla Vecdaugavpils pili *(Duneborch)*. Pēc "Atskaņu hronikas" ziņām tā (*Duneburc*, 8180) būvēta leišu kunga Traideņa uzbrukumu atvairīšanai (8188–8190). Pēc arheologa Ē. Mugurēviča atzinuma tā celta agrākās latgaļu pils Naujenes vietā un atradusies 19 km uz austrumiem no tag. Daugavpils.[119] Var pieņemt, ka tā bijusi koka, jo leiši pili, tai uzbrūkot, ap 1306. g. nojaukuši, tā ka vācbrāļi to dabūja celt no jauna 1313. gadā.[120]

Pēc arheologa Ē. Mugurēviča pieņēmuma arī ordeņa Rēzeknes brāļi 13. gs. beigās – pēc 1264. g. – dzīvojuši Rēzeknes latgaļu pilskalnā un savu mūra pili cēluši tikai 14. gs. sākumā – pirms 1324. gada.[121]

Hermaņa no Vartberges hronikā vēstīs, ka mestra Villekina no Endorpes laikā vācbrāļi kopā ar arhibīskapu Jāni cēluši baznīcas ordeņa novados Valmierā, Cēsīs, Burtniekos un Trikātā.[122] Tas rāda, ka Livonijas ordenis vienlaikus ar Zemgales pakļaušanu nodrošinājis sava Gaujas koridora ziemeļgalu; var pieņemt, ka reizē ar baznīcām ordenis tur cēlis arī savas pilis.

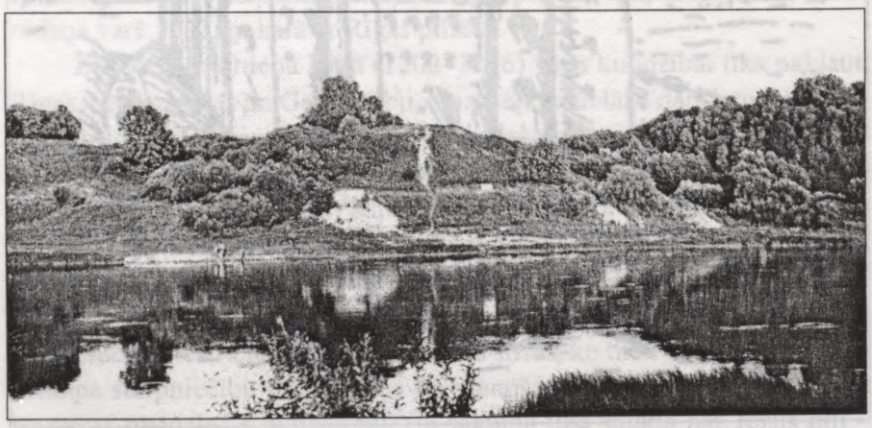

75. Naujenes pilskalns

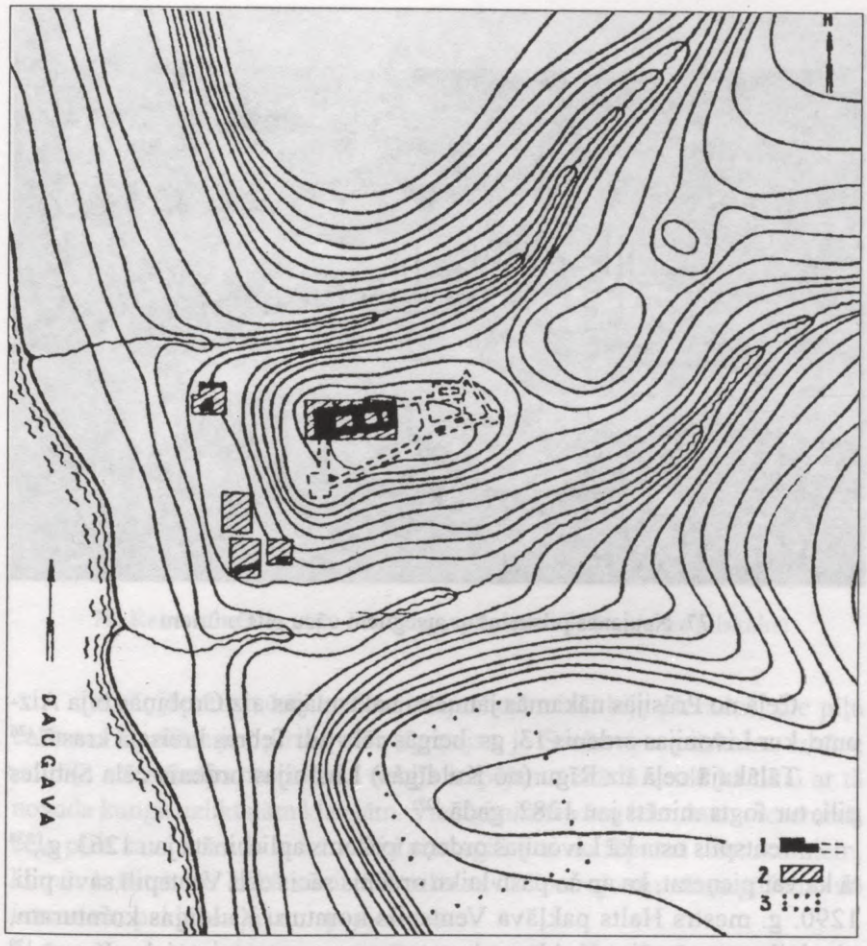

76. Naujenes latgaļu pilskalna un vēlākās vācu Vecdaugavpils plāns:
1 – atsegtās vācu pils mūra sienas, 2 – izrakumu laukumi, 3 – mūsdienu kapsēta

Līdz ar Kursas pakļaušanu sākās Livonijas ordeņa piļu būve kuršu zemē. Lai nodrošinātu ceļu no Prūsijas, kur Vācu ordenis bija sācis prūšu pakļaušanu 1230. g., un sagādātu naktsmājas jāšus ceļojošajiem vācbrāļiem uz Livoniju, mestra Dītriha no Groningenas laikā (1242–1245) – pēc Hermaņa no Vartberges liecības jau 1240. g. – ordenis cēlis Kuldīgas un Embūtes pilis.[123] Ar 1253. g. līgumu Embūte gan nonāca Kursas bīskapa daļā, bet tajā saimniekoja ordenis, jo Kursas bīskaps to bija nodevis vācbrāļiem par solījumu aizsargāt šo bīskapijas daļu pret leišiem.[124]

Tuvākā apmešanās vieta Latvijā ceļā no Prūsijas uz Rīgu bija Grobiņa, kur jau 1253. g. 4. aprīļa Kursas dalāmajā grāmatā minēta ordeņa *huse to Grobin* jeb *castrum*.[125] Vai tā bijusi jau fogta vēlākā mūra pils, var šaubīties, jo tikai 1253. g. Kursu sadalīja starp ordeni un Kursas bīskapu.

77. Naujenes pilskalns ar atsegtiem vācu pils mūriem

Ceļā no Prūsijas nākamās jātnieku naktsmājas aiz Grobiņas bija Aizpute, kur Livonijas ordenis 13. gs. beigās cēla pili Tebras kreisajā krastā.[126]

Tālākajā ceļā uz Rīgu (no Kuldīgas) Livonijas ordenis cēla Sabiles pili; tur fogts minēts jau 1282. gadā.[127]

Ventspils osta kā Livonijas ordeņa īpašums apliecināta jau 1263. g.,[128] tā ka var pieņemt, ka ap šo pašu laiku ordenis sācis celt Ventspilī savu pili. 1290. g. mestrs Halts pakļāva Ventspils komturu Kuldīgas komturam, vienlaikus nozīmējot Kuldīgas komturu par mestra vietnieku Kursā.[129] (Par Livonijas ordeņa pilīm sk. arī I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 97.–129. lpp.)

Tālāk var jautāt: kas cēla ordeņa pilis?

Ja arī tiešos mūrēšanas darbus veica vācu meistari, tad piļu celtniecībā bija neskaitāmi palīgdarbi – pilsvietas izbūve un nostiprināšana, akmeņu laušana un pievešana, ķieģeļu gatavošana, sastatņu celšana, būvgružu novākšana un tamlīdzīgi darbi, kuru veikšanai vāciem vienkārši nebija cilvēku, tāpēc tie bija jādara iezemiešiem klaušu kārtā. Tiešas ziņas par klaušām ordeņa piļu būvei dod 1267. g. kuršu un 1272. g. zemgaļu padošanās līgumi. Zemgaļu līgumā teikts, ka viņiem labprātīgi jāpiedalās piļu celšanā un ceļa taisīšanā;[130] kuršiem, kas bija atkrituši no kristīgās ticības, bija jāpiedalās ordeņa piļu celšanā vienu mēnesi gadā savā maizē, bet viņi bija atbrīvoti no piedalīšanās citu piļu celtniecībā.[131] Te gan jāpiezīmē, ka kurši līgumu ar Livonijas ordeni slēguši pēc viņu sakaušanas; tas nozīmē, ka kuršiem vairs nebija iespējas vācu kungiem nepaklausīt, ja no viņiem prasītu klaušas arī citu piļu būvei.

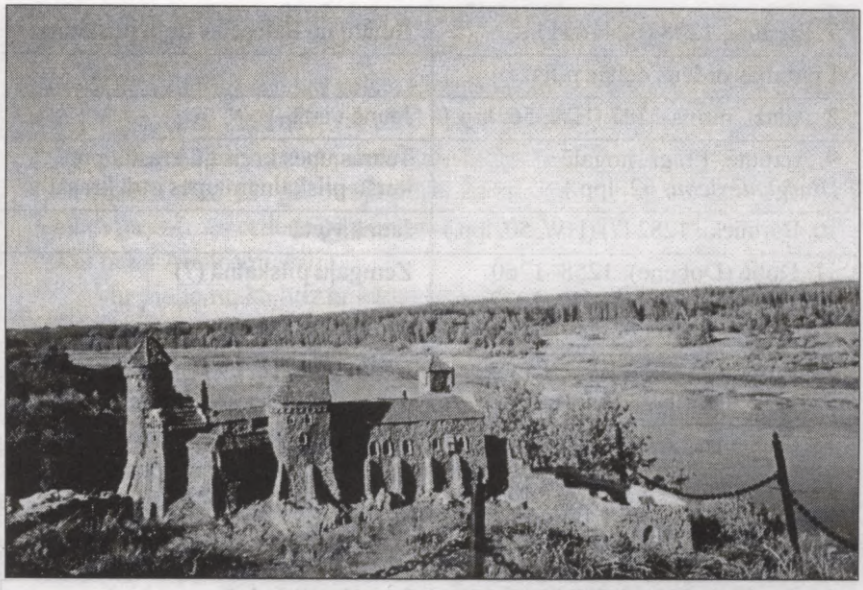

78. Rekonstruētais vācu Vecdaugavpils modelis Naujenes pilskalnā

Tomēr jāpatur vērā, ka Senlatvijas iezemieši bija pieraduši pie piļu celšanas klaušām jau pirms vācu agresijas, jo Senlatvijas pilskalnu izbūve un piļu nocietinājumu celšana nebija iespējama citādā veidā kā tikai ar tā novada kunga uzliktajām klaušām. Vienīgi pirms vācu iebrukuma iezemieši cēla pilis sava novada iedzīvotāju aizsargāšanai no ārpuses uzbrukumiem, kamēr krustakaru laikā vāci cēla pilis savu iekarojumu aizsargāšanai un iezemiešu pakļaušanai un apspiešanai.

Ordeņa pilis Latvijā 13. gadsimtā

	Kur celta
Zobenbrāļu ordeņa celtās pilis	
1. Aizkraukle, 1208 (640–641)	Lībju pilskalnā
2. Brāļa Bertolda dzirnavas, pirms 1208 (HW, 54. lpp.)	Jaunā vietā
3. Cēsu vendu pils, 1208–1210 (kopdzīves laiks; XIV, 8; XXII, 4)	Tag. Riekstu kalnā
4. Cēsis, 1210 (XIV, 8; XXII, 4)	Blakus vendu pilij
5. Mežotne, 1219–1259 (varbūt bīskapa pils; XXIII, 9; 5239–5263)	Okupēta zemgaļu pils
6. Rīga, 1202 (VI, 4)	Blakus Rīgas lībju ciemam lībju zemē

7. Sigulda, 1208 (624–631)	Netālu no Sateseles lībju pilskalna
Livonijas ordeņa celtās pilis	
8. Ādaži, pirms 1287 (HW, 56. lpp.)	Jaunā vietā
9. Aizpute, 13. gs. nogalē (*Burgenlexicon,* 62. lpp.)	Tebras upes kreisajā krastā, pretī kuršu pilskalnam upes otrā krastā
10. Burtnieki, 1282 (?) (HW, 50. lpp.)	Jaunā vietā
11. Dobe (Dobene), 1258–1260 (5405–5407, 5844–5845); 1272 (*LUB*, I, 432. nrs)	Zemgaļu pilskalnā (?)
12. Embūte, 1240 (HW, 50. un 52. lpp.; *LUB*, I, 532. nrs)	Kuršu ciemā (?)
13. Gaujiena, 1238 (?) (*LE*, 671. lpp.)	Jaunā vietā
14. Grobiņa, 1253 (*SLVA*, 358. nrs)	Blakus kuršu pilskalnam
15. Jelgava, 1265 (HW, 44. lpp.; *LUB*, I, 396. nrs)	Jaunā vietā
16. Jersika, 1239 (*SLVA*, 234. nrs)	Latgaļu pilskalnā
17. Kuldīga (Jēzus pils), 1245 (*SLVA*, 275. nrs)	Netālu no kuršu pilskalna
18. Padebešu kalns (Mākoņkalns), 1263 (?) (*LUB*, I, 378. nrs)	Latgaļu pilskalnā
19. Rēzekne (?)	Latgaļu pilskalnā
20. Sabile, 1282 (*LUB*, I, 477. nrs)	Jaunā vietā, netālu no kuršu pilskalna
21. Svētkalns, 1282–1290 (HW, 50. lpp.; 9939 un 11 802–11 805)	Blakus zemgaļu pilskalnam
22. Tērvete, 1271–1280 (8020 un 8049–8050; 8741–8759; *LUB*, I, 425. nrs)	Okupēta zemgaļu pils
23. Trikāta, 1282 (?) (HW, 50. lpp.)	Latgaļu pilskalnā (?)
24. Tukums, 13. gs. otrā puse (?)	Netālu no kuršu pilskalna
25. Valmiera, 1282 (?) (HW, 50. lpp.)	Jaunā vietā
26. Vārtāja, 1257–1260 (?) (5028–5043, 5783–5796)	Okupēta kuršu pils
27. Vecdaugavpils, 1274 (HW, 48. lpp.; 8180–8190)	Latgaļu Naujenes pilskalnā
28. Ventspils, pirms 1290 (*LUB*, I, 536. nrs)	Jaunā vietā

Aiz pils nosaukuma minētais skaitlis norāda aptuvenu pils celšanas vai avotos minēto pils pastāvēšana gadu. Arābu cipari norāda rindas "Atskaņu hronikā"; romiešu un arābu cipari – nodaļas un paragrāfus "Indriķa hronikā"; HW – Hermaņa no Vartberges hronika.

Ordeņa valsts administratīvais iedalījums un saimniecība

Kā Livonijas ordeņa valsts Latvijas daļā bija iedalīta pārvaldes novados 13. gs., tiešu ziņu nav, var tikai pieņemt, ka līdzīgi kā 14. gs.[132] – komturejās un fogtejās ar ordeņa pili centrā. Te jāpatur vērā, ka Kursu ordenis savā varā ieguva tikai 13. gs. otrajā pusē, Zemgali – 13. gs. beigās, tāpēc šajās Senlatvijas zemēs ordeņa piļu celšana un iedalīšana pārvaldes novados sākās vēlāk nekā Austrumlatvijā.

Var pieņemt, ka līdz ar kādas ordeņa pils celšanu sākās arī pils novada pārvaldes organizēšana. Katra ordeņa pils novada augstākais pavēlnieks bija tā komturs vai fogts; kāpēc daži piļu pavēlnieki saukti par komturiem, citi – par fogtiem, nav īsti noskaidrojams.[133]

Jau zobenbrāļu laikā ordeņa komturi bija Cēsīs, Siguldā un Aizkraukle; Livonijas ordeņa laikā klāt nāca komturi Rīgā, Kuldīgā, Jelgavā, Ventspilī un fogti Grobiņā un Sabilē. Šo ordeņa pils novadu robežas, trūkstot dokumentiem, nav iespējams noteikt; var pat šaubīties, vai tās dabā vispār eksistēja, jo 13. gs. otrajā pusē vēl turpinājās Kursas un Zemgales pakļaušana un piļu sistēmas izveidošana: dažas pilis tika pamestas, citas vēl būvēja. Par Sēliju nav nekādu ziņu; tāpat liecības par Rēzekni, Padebešu kalnu un Vecdaugavpili ir pārāk nedrošas.

Kā minēts, katras administratīvās vienības jeb pils novada centrs bija ordeņa pils, kuras celšanā tika izmantots arī iezemiešu darbaspēks. Bet piļu celšana un iekarošanas karu vešana nebija veicama tikai ar iezemiešu klaušu darbu un viņu iesaukšanu kara gaitās: vispirms jau vācbrāļi bija jāēdina, jāapģērbj, jāgādā viņiem bruņas un ieroči, turklāt bruņiniekam bija vajadzīgi vairāki zirgi, kas visi bija jābaro, kā arī karakalpi, kas, tāpat kā bruņinieki, bija jāuztur. Piļu mūrēšanas darbos bija vajadzīgi vācu amatnieki, kas bija jāalgo, un pils iekšējā iekārtojumā bija daudz priekšmetu, kas bija jāpērk vai par kuru izgatavošanu jāmaksā.

Kur Livonijas ordenis guva līdzekļus karu vešanai un piļu celšanai?

Vispirms jāmin, ka pēc katras Senlatvijas iezemiešu pils ieņemšanas un pirms tās nodedzināšanas vāci – tātad arī vācbrāļi – to izlaupīja; tāpat vācbrāļi laupīja iezemiešu ciemus un sētas jeb mājas, kā arī pilsētas (par to daudz raksta "Atskaņu hronika"). Sevišķi vērtīgi vācbrāļiem bija iezemiešu oseringi (sudrabs), zirgi, lopi un labība. Bet kara laupījums vien nespēja segt ne labības, ne zirgu, nedz bruņu un ieroču iegādes izdevumus. Šajā sakarā svarīgi zināt, ka viduslaikos nekas nebija mehanizēts, nedz gatavots masu patēriņam: tā, piemēram, bruņas bija amatnieka roku darbs un gatavotas pēc mēra katram bruņiniekam – ikviena bruņu plāksnīte vai ķēžu loceklītis bija jāizkaļ un ar roku un āmuru jāizdauza vajadzīgajā biezumā, lielumā un formā. Un dzelzs un tērauds viduslaikos vēl bija rets un dārgs metāls, ko neražoja ne lielos daudzumos, nedz varēja lēti pirkt. Bruņas bija vajadzīgas ne vien pašam bruņiniekam, bet arī viņa kara kumeļam. Tāpat cīņās zobeni lūza, šķēpi lidoja un izšauta bulta nekad neatgriezās pie strēlnieka otrreizējai lietošanai. Un tas viss

vācbrāļiem bija jāpērk un par visu jāmaksā. Tāpēc bruņu un ieroču iegādei, pašu, karakalpu un zirgu uztura sagādei, apģērba gatavošanai un piļu celšanas izdevumu segšanai vācbrāļi gan paši uzlika, gan dalījās ar Rīgas bīskapu nodevu ievākšanā no pakļautajiem iezemiešiem.

Jau par 1207. g. "Indriķa hronika" stāsta, ka zobenbrāļi savā iegūtajā trešdaļā drīkstēja ievākt baznīcas desmito tiesu, tomēr viņiem bija jāatdod ceturtā daļa no ievāktajām nodevām bīskapam Albertam (XI, 3); šādu Zobenbrāļu ordeņa un Rīgas bīskapa vienošanos pāvests Inocents III apstiprināja 1210. gadā.[134] Ka zobenbrāļi tiešām iekasējuši desmito tiesu, apliecina pāvesta legāta Vilhelma no Modenas 1226. g. 20. aprīļa šķīrējtiesas lēmums.[135]

Līdz ar zobenbrāļu palieku inkorporāciju Vācu ordenī tā Livonijas zars pārņēma visus Zobenbrāļu ordeņa īpašumus, saistības, pienākumus un tiesības, un jau pirmajā gadā pēc inkorporācijas ordenim radās nesaskaņas ar Rīgas bīskapu Nikolaju par bīskapam pienācīgās ceturtdaļas iekasēšanu; legātam Vilhelmam strīds bija jāizšķir, un 1238. g. 21. aprīlī abas puses vienojās, ka Livonijas ordenis dos Rīgas bīskapam vienreizēju maksājumu 200 mārkas sudraba (ap 40 kg) un piedevām vēl ik gadu 7 lastus labības[136] (ap 300 pūru). Protams, lai ordenis to visu varētu samaksāt, viņam labība vispirms bija jāievāc nodevās no pakļautajiem lībju un latgaļu novadiem. Diemžēl mēs nezinām, kā un cik Livonijas ordenis ievāca nodevas labībā un naudā, bet tās veidoja pakļauto iezemiešu maksātā desmitā tiesa.[137]

Sākot Kursas iekarošanu, Livonijas ordenis pakļautajiem kuršiem tūliņ lika maksāt nodevas, tā saukto kunga tiesu *(zins)*,[138] t.i., laicīga kunga uzliktu nodevu. To pašu politiku Livonijas ordenis attiecināja arī uz pakļautajiem zemgaļiem.[139] Ordenim desmitās tiesas ievākšanas tiesības tā Kursas un Zemgales novados apstiprināja arī pāvesta legāts Vilhelms 1251. gadā.[140] Ap 1250. g. Vācu ordenis dabūja pāvesta Inocenta IV atļauju savās draudzēs līdztekus desmitai tiesai ievākt arī kunga tiesu;[141] nav gan zināms, vai to izmantoja Livonijas ordenis. Arī garīgo ordeņu ievāktās žēlastības dāvanas un solījuma dāvanas pāvests pavēlēja nodot Livonijas ordenim ieroču un zirgu iepirkšanai, jo bez tiem neesot iespējams vest iekarošanas karus.[142] 1253. g. pakļautajiem kuršiem uzlika jaunu nodevu – lauksargu nodokli *(landeswartguit)*.[143]

Par to, kādas nodevas Livonijas ordenis uzlika pakļautajiem kuršiem un zemgaļiem, daļēju ieskatu dod kuršu 1267. g. un zemgaļu 1272. g. padošanās līgumi: katrai vienzirga saimniecībai Kursā bija jādod kunga tiesā *(tinsse)* 2 pūri rudzu,[144] bet Zemgalē – 1 pūrs rudzu un 1 pūrs miežu.[145] Uzliktās un saņemtās labības daudzuma reģistri par 13. gs. nav saglabājušies, bet, tā kā nodevas ievāca no visas Kursas un pakļautās Zemgales, tad – lai arī cik praktiski būtu ievākts – tas bija vairāk nekā ap 100 vācbrāļu varēja gadā izlietot pārtikai. Tāpēc jāpieņem, ka pāri palikusī ievāktā labība nonāca tirgū un par pārdoto labību saņemto naudu vācbrāļi varēja izmantot bruņu, ieroču un citu lietu iepirkšanai. Bez tam zemgaļu padošanās līgumā teikts, ka labības trūkuma gadījumā viņi var maksāt naudā – 2 Rīgas ārtaugus sudraba par katru labības pūru.[146]

Tuvāku ieskatu par ordeņa pils novada saimniecību dod mestra Halta 1290. g. izdots dokuments[147] par Ventspils un Kuldīgas komtureju daļēji saņemtām nodevām: Ventspils komturejā palika 13 lastu (546 pūri) rudzu, 2 lasti (84 pūri) kviešu un 15 lastu (720 pūru) miežu no tās labības, ko Jervas (Igaunijā) fogts katru gadu nodeva Kuldīgas pilij, turklāt šis labības daudzums jāsaņem Pērnavas ostā,[148] bet no labības, ko Sāmsala maksāja Kuldīgas pilij, Ventspils komturam bija tiesības paturēt ceturto daļu.[149] No Ventspils komturejā iekasētā lauksargu nodokļa Ventspils komturs paturēja 12 oseringus (ap 400 g sudraba), bet pārējā nauda bija jānodod Kuldīgas komturam.[150] Atzīmējams, ka Kuldīgas pils priekšpilī labības uzglabāšanai vācbrāļiem bija jāceļ klēts *(ein cleyt dar to buwene)*.[151] Tātad Livonijas ordeņa nodevās (kungu tiesā) ievāktā labība sasniedza milzīgus daudzumus, jo pašas Ventspils un Kuldīgas komturejas ieņemtās labības nodevas nemaz nav dokumentā minētas; tāpat nav minēts Sāmsalā un Jervā ievākto labības nodevu kopdaudzums.

Kā ordenis ievāca nodevas, daļēju ieskatu var gūt no prūšu 1249. g. mierlīguma ar Vācu ordeni: prūši paši solījās ievākt ciemos nododamo labības desmito tiesu un izkultu nogādāt ordeņa klētīs.[152] Tomēr jāpieņem, ka dažos pils novados nodevas bija jāievāc pašiem ordeņa amatvīriem un kalpotājiem.[153]

Vienādi vai otrādi – iezemiešu nodevas naturālijās un naudā uzturēja Livonijas ordeni Latvijā, jo nav tiešu vēstures liecību, ka ordenim būtu bijuši citi lieli ienākumi.

Neatbildams paliek jautājums, vai Senlatvijas iezemiešiem bija jādod nodevas saviem kungiem pirms vācu agresijas, vai Senlatvijas kungiem bija pašiem savi lauki, ko apstrādāja vergi vai varbūt iezemieši klaušu kārtā. Iespējams, Senlatvijas kungus un viņu ģimenes un saimes uzturējušas viņu pašu saimniecības. Tas nozīmētu, ka nodevas bijušas vācu iekarotāju jaunievedums. Bet, kā jau aizrādīts, nav nekādu ziņu ne par Senlatvijas kungu turību, nedz viņu varu vai saimniecībām.

Tāpat neatbildams paliek jautājums, vai Livonijas ordenis jau 13. gs. sāka dibināt muižas savu ienākumu vairošanai un uzturēšanas izdevumu segšanai, jo tādi dokumenti vienkārši nav saglabājušies. Tomēr, analizējot gadījuma ziņas, var pieņemt, ka ordenis jau agri sācis domāt par savu saimniecību un ķēvnīcu dibināšanu. Tā "Indriķa hronika" stāsta, ka 1212. g. Autines latgaļiem izcēlusies liela ķilda ar Cēsu zobenbrāļiem "tīrumu un biškoku dēļ" (XVI, 3). Arī Siguldas zobenbrāļi bija atņēmuši Turaidas lībjiem tīrumus un pļavas, par ko lībji bija sūdzējušies Rīgas bīskapam Albertam. Rīgā bija ieradušies arī Autines latgaļu sūtņi, lai sūdzētos Albertam par Cēsu zobenbrāļu nodarītajiem zaudējumiem. Šķīrējtiesa Rīgā nolēma, ka autinieši saņems atpakaļ savus biškokus, bet konfiscētos tīrumus pret atlīdzību naudā paturēs zobenbrāļi (XVI, 6). Kādai vajadzībai tad zobenbrāļi tiecās pēc autiniešu tīrumiem ja ne savas saimniecības jeb muižas iekārtošanai? Svarīgi atmināties, ka tieši Cēsīs un Siguldā zobenbrāļi bija uzcēluši pilis.

Ka arī Livonijas ordenis pēc Kursas un Zemgales pakļaušanas sācis domāt par savu muižu ierīkošanu, liecina jau bieži minētie 1267. g. kuršu un 1272. g. zemgaļu mierlīgumi. Tā kuršu padošanās līgumā teikts, ka katram kursim viņa dzīves vietā jāstrādā vācbrāļiem "uz lauka" četras dienas gadā: divas – vasarā, divas – ziemā.[154] Tāpat pakļautajiem zemgaļiem bija jāstrādā ordenim divas dienas vasarā, divas dienas ziemā ar zirgu, bet, kam zirga nebija, tam bija jāpļauj siens, jācērt un jānes koki (malka?).[155] Kādus darbus tad darīja vasarā ar zirgu, ja ne tīrumā ara un ecēja? Ka tiešām vācbrāļi bija metušies uz muižu iekārtošanu, liecina 1341. g. Kuldīgas komturejas inventāra saraksti,[156] no kuriem redzams, ka Kuldīgas komturejā ordenim bijušas vismaz piecas muižas. Protams, dokumentos nav teikts, kad muižas ierīkotas; var tikai pieņemt, nevis pierādīt, ka jau 13. gadsimtā.[157] Ap 1300. g. Rīgas pilsētas prokurators (pārstāvis pāvesta galmā) sūdzējies Romas kūrijai, ka Livonijas ordeņa vācbrāļi "pretēji militārai cieņai, līdzīgi kā krāmu bodnieki, pārdodot ābolus (augļus?), kāpostus, rutkus, sīpolus un citas tamlīdzīgas lietas".[158] Kur tad vācbrāļi to visu dabūja ja ne no savām lauku saimniecībām jeb muižām? Protams, var pieņemt, ka ordenis pārdevis Rīgas namniekiem pārpalikumus no zemnieku nodevās saņemtajiem produktiem, bet tāpat var jautāt, vai rutki un sīpoli Latvijā tika audzēti pirmsvācu laikos.[159]

Norādes

1 *SLVA*, 212. nrs.
2 Turpat, 218. nrs; sal. *AH*, 1847.–1853. rinda.
3 *SLVA*, 212. nrs.
4 Turpat, 218. nrs.
5 Turpat, 212. nrs.
6 Turpat, 218. nrs.
7 Turpat, 71. nrs.
8 Turpat, 99. un 100. nrs.
9 Turpat, 114. nrs.
10 Turpat, 128. nrs.
11 Turpat, 129. nrs.
12 Turpat, 131. nrs.
13 Turpat, 141. nrs.
14 Turpat, 204. nra 10., 35. un 36. §.
15 Turpat, 204. nra 26. un 27. §.
16 Turpat, 204. nra 29. un 31. §.
17 Turpat, 204. nra 32. un 33. §.
18 Turpat, 204. nra 34. §.
19 Turpat, 204. nra 39. §.
20 Turpat, 204. nra 40. §.
21 Turpat, 204. nra 44. un 45. §.
22 Turpat, 204. nra 13.–24. un 39. §.
23 Turpat, 204. nra 40. un 52. §.

[24] Turpat, 207. nrs.

[25] Turpat, 212. nrs.

[26] Citēts pēc *SLVA*, 214. nra.

[27] *SLVA*, 389. nrs.

[28] Ja daži latviešu vēsturnieki, sekojot A. Bīlenšteinam, domā, ka kauja notikusi pie Vecsaules (netālu no Bauskas), tad tam nav nekāda pamatojuma ne Hermaņa no Vartberges, ne "Atskaņu hronikā"; abas hronikas runā vienīgi par pagāniem leišiem.

[29] L. Fenske und K. Militzer, izd., *Ritterbrüder im Livländischen Zweig des Deutschen Ordens*, Köln, Weimar, Wien, Böhlau, 1993.

[30] Turpat, 17. lpp.

[31] *SLVA*, 204. nrs.

[32] Šī "Stāstījuma" teksts ir vairākkārt publicēts, ieskaitot M. Tepena redakcijā – *SSRP*, I, 220.–225. lpp.; M. Perlbaha redakcijā – *Die Statuten des Deutschen Ordens*, 159.–160. lpp.; V. Hubača redakcijā – *Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens*, 26.–30. lpp. M. Perlbahs pieņem, ka "Stāstījums" sacerēts ap 1211. g. (XLIII lpp.), bet V. Hubačs – starp 1204. un 1211. g. (26. lpp.).

[33] Frīdriha I Barbarosas vadītās vācu krustakarotāju armijas lielākā daļa atgriezās Vāczemē pēc ķeizara Frīdriha noslīkšanas 1190. g. Mazāzijā; tikai daļa vācu krustakarotāju tupināja uzsākto ceļu uz Svēto Zemi, lai cīnītos par Akonas un Jeruzalemes atgūšanu.

[34] E. Strehlke, izd., *Tabulae Ordinis Theutonici ex Tabularii Regii Berolinensis codice potissimum*, 296. nrs; pāvesta Klementa III 1191. g. 6. februāra bullu (295. nrs) E. Strēlke uzskata par viltojumu.

[35] Turpat, 297. nrs: *Specialiter autem ordinationem factam in ecclesia vestra iuxta modum Templariorum in clericis et militibus, et ad exemplum Hospitalariorum in pauperibus et infirmis .. auctoritate apostolica confirmus et presentis scripti pagina communismus.*

[36] Sk. arī M.-L. Favreau, *Studien zur Frühgeschichte des Deutschen Ordens*, sevišķi 64.–94. lpp.

[37] Vācu ordeņa statūtus izdevis M. Perlbahs: *Die Statuten des Deutschen Ordens*, Halle am Saale, Max Niermeyer, 1890. To tulkojums angļu val.: I. Šterns, *The Statutes of the Teutonic Knights: A Study of Religious Chivalry*, Philadelphia, University of Pennsylvania, 1969.

[38] Statūtu "Ievads".

[39] Regulas 1. §.

[40] Uzņemšanas rituāls.

[41] Regulas 2. §.

[42] Paražu 7. §.

[43] Paražu 21. §.

[44] Paražu 25.–27. §.

[45] Paražu 30. §.

[46] Regulas 4. §.

[47] Paražu 8. §.

[48] *SLVA*, 212. nrs.

[49] Turpat, 229., 409., 410. un 422. nrs.

[50] Paražu 8. §.

[51] *SLVA*, 422. nrs.

[52] *AH*, 11 639. rinda.

[53] Tuvāk sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 69.–87. lpp.

[54] Regulas 22. §. Ka brāļi bruņinieki skatījušies uz brāļiem priesteriem kā uz zemākas pakāpes ordeņa locekļiem, liecina arī Likumu III daļas 2. §: "Ka brāļiem [bruņiniekiem] ir jāgodina caur Dievu brāļi priesteri un klēriķi: brāļi priesteri un klēriķi ir jāgodina un jāapgādā pirms citiem [brāļiem] viņu svaidīšanas un amata dēļ, jo caur viņiem Dievs tiek godināts; un jo vairāk tāpēc, ka viņi ir ordeņa un reliģiskās dzīves mīļotāji un labprātīgi sludina Dieva godu."

[55] Tuvāk par brāļu bruņinieku apbruņojumu sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 72.–74. lpp. Par Vācu ordeņa statūtiem, sk. turpat, 70.–73. lpp.

[56] Turpmāk doti tikai "Atskaņu hronikas" rindu numuri.

[57] *SLVA*, 212. nrs.

[58] Turpat, 54. nrs.

[59] Turpat, 44. nrs.

[60] Turpat, 71. nrs.

[61] Turpat, 106. nrs.

[62] *LGU* I, 39. nrs.

[63] *LUB*, I, 585. nrs.

[64] Turpat, 584. nrs.

[65] *SLVA*, 106. nrs.

[66] Sk. arī I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 21. lpp.

[67] *SLVA*, 274. nrs.

[68] Turpat, 275. nrs.

[69] Turpat, 276. nrs.

[70] Turpat, 357.–360. un 365. un 371. nrs.

[71] Turpat, 402. nrs.

[72] Turpat, 394. nrs. V. Biļķins savā grām. *Sēlija un Dienvidkursa* identificējis Kalvi ar Dvietes apkārtni Ilūkstes apriņķī (22. lpp.), Medeni – ar zemi pie Medumu ezera Ilūkstes apr. Kurcuma pag. (20. lpp.) un Nīcgali – ar tag. Nīcgales pag. Daugavpils apr. (20. lpp.).

[73] *SLVA*, 423. nrs. V. Biļķins grām. *Sēlija un Dienvidkursa* ar Medeni identificējis tās dienvidu daļu tag. Lietuvā (28. lpp.), ar Tauragni – zemi Lietuvā pie Tauragīnas ezera (28. lpp.), tāpat Nolišķi (28.–29. lpp.). Šie vietu identificējumi liecina, ka Sēlija atradās Ilūkstes un Jēkabpils apr. un sēļu zeme iestiepās arī Lietuvā.

[74] *SLVA*, 424. nrs.

[75] *LUB*, I, 294. nrs.

[76] Par Livonijas ordeņa robežu ar Lietuvu sk. arī I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 67.–68. lpp.

[77] *LUB*, I, 363. nrs.

[78] Sk. arī V. Biļķins, *Sēlija un Dienvidkursa*, 10.–11. lpp.

[79] *LUB*, I, 380. nrs.

[80] Sk. arī A. Švābe, "Krievu mesli", 385.–391. lpp.

[81] Sk. arī turpat, 385.–386. lpp.

[82] *SLVA*, 388. nrs.

[83] Turpat, 389. nrs.
[84] *LUB*, I, 432. nrs.
[85] D. Svarāne, "Polijas arheologu pētījumi Vecrīgā 1990. g.", 93. lpp.
[86] Ē. Mugurēviča komentāri, *AH*, 44. norāde.
[87] *AH*, 630.–631. rinda.
[88] V. Urtāns, "Aizkraukles pilskalna mūra aizsargsiena", 36.–38. lpp.; Ē. Mugurēvičs, "Arheoloģiskās liecības par Livonijas ordeņa piļu apbūves attīstību Latvijas teritorijā", 95. lpp.
[89] Ē. Mugurēvičs, "Arheoloģiskās liecības par Livonijas ordeņa piļu apbūves attīstību Latvijas teritorijā", 95. lpp.
[90] *AH*, 5239.–5265. rinda; *SLVA*, 249. nrs; sk. arī Ē. Mugurēviča komentārus, *AH*, 206., 208. un 272. norāde.
[91] Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 54. lpp.
[92] 1688. g. zviedru zīmētā Rīgas apkārtnes kartē zem Kojusalas un Hagena muižas ir maza upīte bez nosaukuma, ar atzīmi – dzirnavas; sk. E. Dunsdorfs, izd., *Lielvidzemes kartes*, 68. lpp.
[93] Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 54. lpp.
[94] Turpat.
[95] Turpat, 56. lpp.
[96] *SLVA*, 249. nrs.
[97] Turpat, 275. nrs.
[98] *LUB*, I, 373. nrs.
[99] Ē. Mugurēviča komentāri, *AH*, 129. norāde.
[100] Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 44. lpp.
[101] *LUB*, I, 396. nrs.
[102] *AH*, 7399.–7406. rinda.
[103] *SLVA*, 389. nrs.
[104] Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 50. lpp.
[105] *AH*, 9939. rinda.
[106] Ē. Mugurēvičs, "Arheoloģiskās liecības par Livonijas ordeņa piļu apbūves attīstību Latvijas teritorijā", 96. lpp.
[107] *AH*, 11 802.–11 805. rinda.
[108] Turpat, 5405.–5407. rinda.
[109] Turpat, 5844.–5845. rinda.
[110] Turpat, 8020. un 8049.–8050. rinda.
[111] Turpat, 8677. un 8721. rinda.
[112] *LUB*, I, 425. nrs.
[113] *AH*, 8623. rinda.
[114] Turpat, 8741.–8759. rinda.
[115] Turpat, 8758.–8759. rinda.
[116] Turpat, 11 620.–11 623. rinda.
[117] *SLVA*, 234. nrs.
[118] Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 48. lpp.
[119] Ē. Mugurēvičs, "Arheoloģiskās liecības par Livonijas ordeņa piļu apbūves attīstību Latvijas teritorijā", 103. lpp.; Ē. Mugurēviča komentāri, *AH*, 280. norāde.
[120] Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 56. lpp.

[121] Ē. Mugurēvičs, "Rēzeknes pils un tās novads 9.–17. gs.", 54.–55. lpp.
[122] Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 50. lpp.
[123] Turpat, 35. un 44. lpp.
[124] Turpat, 52. lpp.; *LUB*, I, 532. nrs.
[125] *SLVA*, 358. nrs.
[126] G. Erdmanis, *Kurzemes viduslaiku pilis*, 73. lpp.
[127] *LUB*, I, 477. nrs.
[128] Turpat, 373. nrs.
[129] Turpat, 536. nrs.
[130] Turpat, 430. nra 4. §.
[131] Turpat, 405. nra 6. un 7. §.
[132] Tuvāk sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 86.–87. lpp.
[133] Turpat, 81. lpp.
[134] *SLVA*, 54. nrs; sal. 61. nru.
[135] Turpat, 129. nrs.
[136] Turpat, 230. nrs.
[137] Turpat, 234. nrs.
[138] *AH*, 2439. rinda.
[139] Turpat, 3449.–3450. rinda.
[140] *SLVA*, 327. un 328. nrs; sal. 388. un 389. nru.
[141] Turpat, 318. nrs.
[142] Turpat, 329. nrs; sal. 374. nru.
[143] Turpat, 364. nrs.
[144] *LUB*, I, 405. nra 3. §.
[145] Turpat, 430. nra 1. §.
[146] Turpat, 3. §.
[147] Turpat, 536. nrs.
[148] Turpat, 3. §.
[149] Turpat, 4. §.
[150] Turpat, 10. §.
[151] Turpat, 2. §.
[152] *SLVA*, 309. nrs, 289. lpp.
[153] Sk. arī I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 566.–571. lpp.
[154] *LUB*, I, 405. nra 5. §.
[155] Turpat, 430. nra 2. §.
[156] A. Bauer, izd., "Die Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen", Anhang, 182.–185. lpp.
[157] Tuvāk sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 129.–130. lpp.
[158] A. Švābe, *Latvijas vēstures avotu chrestomatija (1300.–1500. g.)*, 2. nra 47. §.
[159] Latviešu vārds "sīpols" pārņemts no viduslejasvācu *sipolle*, *tzipolle*, sk. A. Lübben, *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch, sub nomine*.

KURSAS BĪSKAPIJA

Bīskapijas dibināšana

Kursas bīskapija saglabātajos dokumentos pirmo reizi minēta 1237. g. 17. septembrī pāvesta legāta Livonijā Vilhelma no Modenas robežu noteikšanas rakstā Latvijā dibinātām diecēzēm, kurā Kursas diecēze jau uzskatīta par pastāvošu baznīcas vienību.[1] Kad Kursas diecēze dibināta, Vilhelma rakstā nav minēts.

Pēc kādas Kopenhāgenas Karaliskajā bibliotēkā saglabātas rokrakstu kopijas, sauktas "Kursas bīskapu rinda" *(Series episcoporum Cvroniae)*,[2] tā it kā būtu dibināta 1161. g., kad Dānijas karaļa Valdemāra I Lielā dēls Abels, Svētā Vita dienā (15. jūnijā) sakāvis kuršus pie Palangas, iecēlis par Kursas bīskapu Lundas (Zviedrijā) domkapitula sholastiķi Ernemordu, ko Abels 1169. g. sūtījis uz Romu, lai no pāvesta panāktu Kursas bīskapijas dibināšanas un savas iecelšanas apstiprināšanu. Pēc "Kursas bīskapu rindas" ziņām Ernemords valdījis 15 gadus un 4 mēnešus; otrais Kursas bīskaps Hermanis valdījis 9 gadus un 1183. g. aicinājis uz Kursu "svētā karaspēka brāļus". Trešais bīskaps bijis Engelberts, ceturtais – Indriķis.[3]

Kā aizrāda vēsturnieks Edgars Andersons[4] un Arnolds Kursis,[5] nav dokumentāri pierādāma Valdemāra I Lielā dēla Abela un Lundas kanoniķa Ernemorda eksistence, tāpēc A. Kursis, noraidījis "Kursas bīskapu rindas" ziņojumu par Abela uzvaru pār kuršiem 1161. g., ir izvirzījis hipotēzi, ka "Kursas bīskapu rindas" anonīmais autors, lai izceltu Dānijas nopelnus kuršu kristīšanā, izmantojis dāņu karaļa Valdemāra I uzvaru pār rīgeniešiem pie Arkonas (Rīgenes salā) 1169. g. Sv. Vita dienā (15. jūnijā), karaļa Valdemāra II 1219. g. uzvaru pār igauņiem, pēc kuras Lundas arhibīskaps iecēlis Vescelīnu par Rēveles bīskapu, kā arī Valdemāra I sūtītās dāņu flotes uzvaru pār kuršu floti pie Ēlandes salas 1170. g. pirms Jāņiem un – attiecinājis dāņu uzvaru pār rīgeniešiem uz kuršiem, Igaunijā par bīskapu iecelto Vecselīnu nomainījis ar Ernemordu un no uzvaras pār kuršiem pie Ēlandes iztaisījis uzvaru pār kuršiem pie Palangas.[6]

Tāpat iespējams, ka anonīmajam "Kursas bīskapu rindas" sastādītājam bijusi pazīstama Ādama no Brēmenes "Hamburgas baznīcas vēstures" ziņa, ka 11. gs. pēdējā ceturksnī kāds dāņu tirgotājs ar Dānijas karaļa Haralda III (1074–1080) gādību uzcēlis Kursā baznīcu,[7] un šo Ādama stāstu viņš izmantojis savas bīskapu rindas sastādīšanai, vienkārši piefantazējot klāt bīskapu vārdus un pašu notikumu pārceļot gadsimtu vēlāk.

E. Andersons izteicis pieņēmumu, ka pirmos divus dāņu ieceltos Kursas bīskapus "bīskapu rindā" varētu būt ielicis 1584. g. dāņu Piltenes novada pārvaldnieks Bērs, kas tajā gadā pārsūtījis "Kursas bīskapu rindu" Dānijas karalim Frīdriham II, lai pierādītu, ka "pirms 400 gadiem kāds Dānijas karalis atbrīvojis visu Kurzemi no pagānisma un nodibinājis tur bīskapiju".[8]

Pirmais vēsturiskais Kursas bīskaps ir Engelberts, ko savā otrajā legācijas laikā Livonijā iecēlis – laikam 1234. g.[9] – Vilhelms no Modenas (*bone memorie Engelberto, episcopo ibidem* [Kursā] *instituto a nobis*[10]), bet kurši pēc Saules kaujas 1236. g. sacēlušies un drīz viņu nogalinājuši.[11] Tātad par Kursas bīskapijas īsto dibinātāju jāatzīst pāvesta legāts Vilhelms no Modenas, kas savu rīcību pamatoja ar pāvesta Gregora IX 1234. g. 28. februāra bullu,[12] kas atļāva legātam pārveidot Livonijas bīskapiju struktūru.

Par nākamo Kursas bīskapu 1252. g. 3. martā iecēla agrāko Zemgales bīskapu (pēc Zemgales bīskapijas likvidēšanas) Indriķi no Licenburgas,[13] un no viņa laika tad sākas tiešā Kursas bīskapu secība jeb "rinda".

(Par Kursas pirmajiem bīskapiem sk. arī nodaļā "Dāņu misionāri Kursā".)

Teritorija un robežas

Indriķa episkopāta laikā (1251–1263) notika Kursas sadalīšana starp Kursas bīskapu un Livonijas ordeni un Kursas bīskapijas teritorijas noteikšana.

Kad 1245. g. 7. februārī legāts Vilhelms no Modenas bija atcēlis[14] bīskapa Engelberta un Zobenbrāļu ordeņa (1234. g.?) līgumu par Kursas sadalīšanu, pēc kura bīskapam pienācās divas trešdaļas, bet ordenim viena trešdaļa Kursas,[15] viņš, pamatojoties uz pāvesta Inocenta IV 1245. g. 5. februāra pilnvaru un atzīstot Kursu par Prūsijas apgabalu,[16] piešķīra Livonijas ordenim divas, bet Kursas bīskapam vienu trešdaļu Kursas.[17] Šo Vilhelma lēmumu Inocents IV apstiprināja 1245. g. 9. februārī.[18] Jau 1252. g. 19. aprīlī bīskaps Indriķis atteicās no savām prasībām uz Kuldīgas pili un tās novadu 2 jūdžu apkaimē;[19] tomēr īstā Kursas sadalīšana notika 1253. g. 4. aprīlī,[20] kad ar diviem Kursas dalīšanas dokumentiem (katru izgatavotu divās versijās) Livonijas ordeņa mestrs un Kursas bīskaps vienojās par vācu okupētās un vēl okupējamās kuršu zemes sadalīšanu starp ordeni un bīskapu attiecībā 2:1.

Kursas bīskapa daļā no kuršu zemes Vanemanes nonāca: Ārlava, Pope, Tope, Viecīši, Puze, Ugāle, Ameļi, Vēda, Ance, Māteri, Modes, Ciesengure un Daudzīte.[21] 1290. g. Rīgas domkapituls nodeva Kursas bīskapam arī Usmas ezeru un Usmas ciemu.[22]

No kuršu zemes Ventavas bīskapa daļā nonāca: Zlēkas, Cirkale, Laidze, Rapatciems, Vendzava, Ziras, Tērande, Apūze, Sise un Ēdole.[23] Bīskapa sēdeklis atradās Ventavas daļā Piltenē, bet tā 13. gs. dokumentos nav minēta, jo tur bīskaps savu pili sāka celt tikai ap 1295. gadu. Līdz tam Kursas bīskaps laikam dzīvoja Rīgā agrākajā Zemgales bīskapa namā.[24]

Šīs Vanemanes un Ventavas vietas tad arī veidoja Kursas bīskapijas ziemeļu galu.

Te tomēr jāpatur vērā Rīgas bīskapa Nikolaja 1245. g. dāvinājums Rīgas domkapitulam Dundagas un Tārgales novados,[25] kas līdz ar to neietilpa Kursas bīskapa zemē. Tārgale lokalizējama Ventavas valstiņā (ap 8 km uz dienvidaustrumiem no Ventspils), bet Dundaga un Dundagas novads atradās Vanemanes ziemeļdaļā. Kāpēc Rīgas bīskaps Nikolajs dāvināja savam domkapitulam 200 akrus vēl nepakļautajā Kursā, nav droši zināms; var tikai pieņemt, ka tā bija Nikolaja samaksa domkapitulam par viņa ievēlēšanu Rīgas bīskapa amatā. (Protams, bīskapam bija viegli atdot to, kas pašam vēl nepiederēja.)

1290. g. Kursas bīskaps Emunds izlīga ar Rīgas domkapitulu par Dundagas novada tālāku paturēšanu domkapitula valdījumā. Izlīgumā minētas šādas vietas:[26] Valpene, Antes, Neveja, Vīdale, Muņi, Āži, Ilzere, Anstrupe, Kaņķumi, Pāce, Sebdaga, Saustere, Kaļķi, Cirpstene un Gausene.[27] Lokalizējot minētās vietas uz kartes, var aplēst, ka to aptvertā teritorija bija ap 375 kvadrātkilometriem.[28]

No kuršu zemes Bandavas Kursas bīskapa daļā nonāca: Embūte, Kalši (Vaiņodes pag. pie Lietuvas robežas), Bāte, Vārve (Tadaiķu pag.), Elkuzeme (starp Priekuli un Vaiņodi), Apsīte, Rēzas (pie Embūtes), Sepene (Asītes pag.), Padure (Kalvenes pag.), Cildi (Kazdangas pag.), Lēnes (Rudbāržu pag.), Nēdinga (pie Embūtes), Pērbone (Kalvenes pag.), Kalvenes Apūze (Vecapūze, Rudbāržu pag.), Aizpute, Jamaiķi (Klosteres pag.), Cerenda (Basu pag.), Adze (Gudenieku pag.) un Pievika (Ulmales pag.).[29] Bandavas bīskapa daļa veidoja Kursas bīskapijas dienvidu galu. Te gan tūliņ piezīmējams, ka 1259. g. 20. septembrī Kursas bīskaps Indriķis ieķīlāja Livonijas ordenim par 50 mārkām Rīgas sudraba (ap 10 kg) aizdevuma Jamaiķu, Cerendas un Adzes ciemus *(villas)*,[30] kurus viņš nekad neizpirka; tie palika ordeņa valdīšanā un veidoja Livonijas ordeņa valsts koridoru rietumos (līdzīgi kā koridoru starp arhibīskapijas Lībju un Latviešu galu Vidzemē) starp Kursas bīskapijas dienvidu un rietumu galu. Ja Jamaiķi, Cerenda un Adze paliktu bīskapa daļā, tad Livonijas ordeņa Kursas ziemeļu daļa būtu atšķirta no tās dienvidu gala ar šiem trijiem ciemiem un ordeņa brāļiem, jājot no Prūsijas uz Rīgu, būtu jāšķērso sveša teritorija. Tāpēc var izteikt

pieņēmumu, ka Livonijas ordenis šos trīs ciemus vienkārši atpirka no Kursas bīskapa, lai radītu nepārtrauktu savas valsts teritoriju no Kursas dienvidiem līdz Vidzemes ziemeļiem; protams, līdz ar to Kursas bīskapija tika sadalīta trīs galos, bet tā nebija ordeņa bēda.

No kuršu zemes Duvzares bīskapijas dienvidu galā vēl bija *Loke*, ko identificē ar Lukni Dunikas pagastā pie Rucavas, un *Pretzele*, kas tagad ir izzudusi un nav lokalizējama. Trešā vieta – *Dames*[31] lokalizējama bij. Dižmuižā Aizvīķu pagastā[32] un kopā ar bīskapa Bandavas zemēm piederēja pie bīskapijas dienvidu gala.

No Piemares bīskapa daļā palika Radze (*Razge, Ratzge, Radze*[33]) pie Bārtas upes tās labajā krastā, Bārta pret Vārtāju (pie Bārtas upes satekas ar Vārtāju), Pērkone (pie Liepājas), Dunalka, Prusu ciems (pie Cīravas), Dzērve, Dzintare (Lažas pag. pie Tebras un Ilmedas satekas), Saliene (Dzērves pag. Tebras krastā) un Saka.[34] Saka, Saliene, Dzintare, Dzērve, Prusi un Dunalka veidoja Kursas bīskapijas rietumu galu. Bārta un Radze (tās vārds vairs nav atrodams) veidoja bīskapijas "salu" tag. Bārtas pagastā un Pērkone pie Liepājas – otru "salu" pie agrākās Līvas ostas. Par Līvas *(Lyva)* ostu Livonijas ordenis 1263. g. izlīga ar Kursas bīskapu,[35] atdodot Līvas jeb Liepājas ostu bīskapam, bet paturot sev ostu Lielupē (Jelgavu) un Ventā (Ventspili); tomēr jau 1300. g. ordenis Liepāju okupēja un paturēja to sev.[36]

Ceklī no kuršu zemēm Latvijā Kursas bīskapa daļā nonāca Grieze *(Gresen)*,[37] kas atrodas Nīgrandes pagastā pašā Lietuvas pierobežā.

No zemes starp Skrundu un Zemgali Kursas bīskapam palika *Sacsile*,[38] ko identificē ar Vecsesili Sātiņu pagastā (pie Saldus), *Grewenis*,[39] ko identificē ar Grīvaišiem Ezeres pagastā, un *Medevmes*,[40] ko identificē ar Meždamniekiem Zvārdes pagastā, 5,5 km uz ziemeļaustrumiem no Grīvaišiem.[41] Bet 1253. g., kad notika šo kuršu zemju sadalīšana, Dienvidkursa Latvijas pusē vēl nebija pakļauta vācu varai; tā kā Dienvidkursas nemieru apspiešanu panāca Livonijas ordenis viens pats, tad pēc 1267. g. līguma tas arī viens pats paturēja pakļautos novadus Ceklī un starp Skrundu un Zemgali. Līdz ar to Kursas bīskapija zaudēja "salas" pie Saldus un Leišmalē.

Kursas bīskapijas pilis Latvijā 13. gadsimtā

Aizpute, 13. gs. nogalē	Kuršu pilskalnā, Tebras upes labajā krastā
Ēdole, 13. gs. pēdējā ceturksnī	Netālu no kuršu patvēruma vietas
Embūte, kopš 1240. g. ordeņa valdījumā	Kuršu ciemā
Piltene, 13. gs. otrajā pusē	Jaunā vietā

Domkapituls

Agrākās ziņas par Kursas bīskapijas domkapitulu atrodamas 1253. g. 4. aprīļa Kursas dalāmajās grāmatās,[42] kurās par liecinieku minēts bīskapa Indriķa prāvests Ezelīns *(Eselinus, der prowest)*, un 1253. g. 20. jūlija nepakļautās Kursas dalāmajā grāmatā, kur par liecinieku uzdots domkungs Jānis Hāze *(Johannes, geheten Hase* [jeb *Baso*] *unse dumhure)*.[43] Bet 1260. g. 19. aprīlī pāvests Aleksandrs IV apliecināja, ka Kursas baznīcai vēl nav sava domkapitula *(nullum adhuc habente capitulum)*;[44] tātad šī informācija Romas kūrijā nākusi no Latvijas. Tāpēc var pieņemt, ka prāvests Ezelīns un domkungs Jānis ir paliekas no Indriķa domkapitula, kad viņš vēl bija Zemgales bīskaps.

Īsto Kursas bīskapijas domkapitulu nodibināja tikai bīskaps Emunds 1290. g. janvārī ar sava metropolīta Rīgas arhibīskapa Jāņa II un tā domkapitula atļauju.[45] Par domkungiem Emunds iecēla Vācu ordeņa brāļus, ko jau agrāk bija postulējis jeb priekšā licis Livonijas mestrs Villekins no Endorpes (1282–1287): par prāvestu Burhardu, par dekānu Teodorihu, par pārējiem domkungiem priesterus Helmoldu, Vīnandu, Folradu un Jāni no Ķelnes. Emunds arī noteica, ka domkapituls nevar būt lielāks par sešiem domkungiem, jo savas trūcības dēļ bīskapija nevar uzturēt klosteri ar vairāk kā sešām personām. Domkungiem bija jādzīvo klosterī pēc Vācu ordeņa statūtiem, bet viņi baudīja tās pašas tiesības kā domkungi citos kapitulos. Domkungu uzturam bīskaps atvēlēja prebendēs *(preabenda)*[46] jeb beneficēs trešdaļu no bīskapijas zemēm. Jaunus domkungus bīskaps drīkstēja iecelt tikai ar Livonijas ordeņa mestra atļauju; domkapitulu vizitēt jeb revidēt varēja divi Vācu ordeņa priesteri.[47] Gadu vēlāk – 1291. g. 6. janvārī – pēc Livonijas mestra Halta rīkojuma un Kursas bīskapa Emunda lūguma Klaipēdas komturs ar fogtu noteica domkapitula zemju jeb prebenžu atrašanās vietas Piemarē, Ceklī, Duvzarē, Megavā un Pilsātā. Sadalījuši bīskapijas zemes trīs daļās, trešdaļu viņi piešķīra domkapitulam: Piemarē – Radzi, tad vēlāko Auzu *(Avese)* pusmuižu Nīcā, *Gulcowe* jeb *Gultowe*, bij. ciemu Nīcā pie Liepājas ezera Pērkones pusē, un Pērkoni. Ceklī domkapituls no Latvijas zemēm dabūja Griezi, Duvzarē – Lukni *(Loke)* Dunikas pagastā pie Rucavas un Diždami; pārējās prebendes domkapituls dabūja tag. Lietuvā.[48] 1300. g. 10. aprīlī jaunais Kursas bīskaps Burhards apstiprināja bīskapa Emunda vienošanos ar domkapitulu, nododot kapitulam ienākumus no bīskapijas trešdaļas.[49]

1298. g. 16. augustā Livonijas mestrs Gotfrīds no Rogas nodeva domkapitulam Ventspils draudzes baznīcu un atļāva domkungiem – ja viņi tā vēlētos – to izraudzīties par savu galveno baznīcu, tomēr ar noteikumu, ka domkungi atteiksies ordenim par labu no savām tiesībām uz Klaipēdas baznīcu.[50] Tomēr Kursas domkapituls nekad nav Ventspilī apmeties, bet no kādas 14. gs. vidus Kursas bīskapa sūdzības redzams, ka Kursas

domkapituls vispirms bija apmeties Liepājā *(in Lyva)*, kur tā sētu *(bonis)* nopostīja Livonijas mestrs.[51]

Dokumentāri to nevar pierādīt, bet nevar būt šaubu, ka tikai pēc ordeņa ļoti stipra spiediena Kursas bīskaps piekrita komplektēt domkapitulu vienīgi no vācbrāļu vidus, ieceļot par domkungiem tikai tos, ko Livonijas mestrs bija postulējis, t.i., atļāvis. Praktiski tas nozīmēja, ka Kursas domkapituls bija inkorporēts Vācu ordenī un visa Kursas bīskapija bija kļuvusi par Livonijas ordeņa filiāli.

Ka Livonijas ordeņa mestrs izturējās pret Kursas bīskapu kā pret savu "mazo brāli", liecina Kursas bīskapa sūdzība par Livonijas ordeņa vardarbībām un laupīšanām bīskapa Pērbones (pie Aizputes), Sepenes (Asītes pag.), Nēdingas (Asītes pag.), Kalvenes un Upsēdes (pie Sakas) ciemos.[52] (Tuvāk par Kursas bīskapiju sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 143.–151. lpp.)

Norādes

1 *SLVA*, 219. nrs.

2 Citēts no: A. Kursis, *Mīti un īstenība: Ziemeļnieku sāgas par seno Latviju un latviešiem*, 93. lpp.

3 Turpat; E. Anderson, "Early Danish Missionaries in the Baltic Countries", 257. lpp.

4 E. Anderson, "Early Danish Missionaries in the Baltic Countries", 259. lpp.

5 A. Kursis, *Mīti un īstenība: Ziemeļnieku sāgas par seno Latviju un latviešiem*, 93.–95. lpp.

6 Turpat, 94.–95. lpp.

7 *SLVA*, 16. nrs. Var arī pieņemt, ka anonīmajam "bīskapu rindas" sastādītājam bijis pazīstams Vācu ordeņa viltotais un it kā Venēcijā 1253. g. 5. maijā virsmestra Vilhelma Urenbahas izdotais dokuments, kurā minēts Kursas bīskaps Hermanis (pirms Indriķa no Licenburgas); sk. *SLVA*, 365. nrs.

8 E. Anderson, "Early Danish Missionaries in the Baltic Countries", 256. lpp.

9 *SLVA*, 195.–198. nrs; Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 32. lpp.

10 *SLVA*, 275. nrs.

11 Turpat; Hermanni de Wartberge, "Chronicon Livoniae", 33.–34. lpp.

12 H. Hildebrand, izd., *Livonica, vornämlich aus dem 13. Jahrhundert, im Vaticanischen Archiv*, 17. nrs; *LUB*, I, 133. nrs.

13 *SLVA*, 328. nrs.

14 Turpat, 275. nrs.

15 Turpat, 249. nrs.

16 Turpat, 274. nrs.

17 Turpat, 275. nrs.

18 Turpat, 276. nrs; sal. 328., 332. un 333. nru.

19 Turpat, 345. nrs.

20 Turpat, 357.–360. nrs.

[21] Turpat, 358. nrs; vietvārdi identificēti pēc V. Pāvulāne, "Rakstītos vēstures avotos minētās apdzīvotās vietas Kurzemē 13. gadsimtā (Miera Kursa)", 153. lpp.

[22] *LUB*, I, 534. nrs.

[23] *SLVA*, 358. nrs; vietvārdi identificēti pēc *Baltisches historisches Ortslexikon: Teil II: Lettland* (turpmāk – *Ortslexikon*) un E. Dunsdorfs, *Kurzemes karakartes (17. un 18. gadsimtenī)*.

[24] *LE*, sub nomine; *SLVA*, 328. nrs.

[25] *SLVA*, 272. nrs; šo dāvinājumu Nikolajs apstiprināja 1248. g. (*SLVA*, 300. nrs) un Kursas bīskaps Indriķis 1253. g. (*SLVA*, 378. nrs).

[26] *LUB*, I, 534. nrs.

[27] Vietvārdi identificēti pēc V. Pāvulāne, "Rakstītos vēstures avotos minētās apdzīvotās vietas Kurzemē 13. gadsimtā (Miera Kursa)", 155.–156. lpp.

[28] Tālākā vieta ziemeļos Vīdales ciems atrodas ap 25 km no tālākās vietas dienvidos – Valpenes ciema; tālākā vieta rietumos Pāces ciems atrodas ap 15 km no tālākās vietas austrumos – Antes (25 x 15 = 375 km^2).

[29] *SLVA*, 358. un 371. nrs; vietvārdi identificēti pēc *Ortslexikon, sub nominibus*.

[30] *LUB*, I, 343. nrs.

[31] *SLVA*, 371. nrs.

[32] *Ortslexikon, sub nomine: Dahmen, Gross*.

[33] *SLVA*, 349., 357. un 358. nrs.

[34] Turpat, 358. nrs; vietvārdi identificēti pēc *Ortslexikon, sub nominibus*. Teksta vietvārds *Karkele* identificēts ar "Dzērvi"; sk. *Ortslexikon, sub nomine Dserwen – Gross*.

[35] *LUB*, I, 373. nrs.

[36] I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 149. un 151. lpp.

[37] *SLVA*, 371. nrs.

[38] Turpat.

[39] Turpat.

[40] Turpat.

[41] Vietvārdi identificēti pēc *Ortslexikon, sub nominibus*.

[42] *SLVA*, 357.–360. nrs.

[43] Turpat, 371. nrs.

[44] *LUB*, I, 351. nrs.

[45] Turpat, 530. nrs.

[46] Par prebendēm sauca bīskapijas zemes, kas bija piešķirtas domkungu uzturam.

[47] *LUB*, I, 530. nrs.

[48] Turpat, 540. nrs; vietvārdi identificēti pēc *Ortslexikon, sub nominibus*.

[49] *LUB*, I, 589. nrs.

[50] Turpat, 575. nrs.

[51] Turpat, 603. nrs; sal. *Mitteilungen*, 25 (1933), 161.–162. lpp.

[52] *LUB*, I, 603. nrs.

RĪGAS PILSĒTA

Teritorija un pārvalde

Teritorija un robežas

Vāci savu Rīgu sāka celt rietumos no Piedaugavas lībju ciema (tag. vecpilsētas, viduslaiku Alksnāja jeb Alkšņu purva, ap Alberta laukumu) gar Rīgas jeb Rīdzenes upi: tur atradās (vismaz līdz 1215. g. ugunsgrēkam) bīskapa māja (*IH*, XI, 2), zobenbrāļu Sv. Jura baznīca (XIII, 2), pirmā Dombaznīca (X, 7), Sv. Pētera baznīca,[1] jādomā, pilsētas pārvaldes ēka (pilsētas soģis Fīlips minēts jau 1209. g. Visvalža lēņa grāmatā[2]), kā arī Rīgas vācu dzīvojamās mājas, tirgotāju noliktavas, viņu kuģu piestātne un krustnešu apmetne. Var aptuveni pieņemt, ka vācu pirmās apmetnes kvartāls atradās starp tag. Zirgu ielu (rietumos), Rīgas upīti (tag. Kalēju ielu, ziemeļos), tag. Audēju ielu (austrumos) un tag. Kungu ielu (dienvidos) un šo kvartālu apjoza pilsētas mūris. Tas laikam sākts mūrēt līdz ar vācu pilsētas celšanu, jo 1207. gadā krustneši to paaugstināja (XI, 1), un 1210. gadā, kad kurši uzbruka Rīgai, hronists Indriķis, 1225. gadā rakstot savu hroniku, to sauca par pirmajiem nocietinājumiem, kuros vēl brīva lauka pusē atradās pilsētas vārti (*ad primam munitionem, que erat in campo ante portam civitatis*, XIV, 5). Ar pirmo pilsētas mūri apjozto kvartālu sauca par pirmpilsētu (*prime civitatis*, XIII, 3; *prima pars civitatis*, XVIII, 6), un tā platība bija ap 16 hektāru.

1215. gada marta sākumā Rīgā izcēlās liels ugunsgrēks, kad nodega liela pilsētas daļa, ieskaitot pirmo Dombaznīcu un namnieku namus, līdz zobenbrāļu baznīcai (XVIII, 6); tas liecina, ka pirmās Rīgas vācu celtnes bijušas koka.

Domkungi sākotnēji būs dzīvojuši Dombaznīcā (vai tās piebūvē, XIII, 3), bet jau 1210. gada 21. decembrī – tātad pēc kuršu uzbrukuma atvairīšanas un pārkuršoto lībju ciema nodedzināšanas – bīskaps Alberts ierādīja domkapitulam laukumu klostera celšanai ārpus pirmās pilsētas,[3] un 1211. gada 25. jūlijā Alberts, atsaukdamies uz to, ka kopš pilsētas dibināšanas viņam piederot tiesības nodot atsevišķas vietas apdzīvošanai – tātad viņš sevi apzinājās par Rīgas pilsētas kungu –, svinīgā baznīcas procesijā, klēra un namnieku pavadīts, devās uz vietu ārpus pilsētas mūriem, kur lībjiem bijušas mājvietas *(ad locum ubi extra murum civitatis Livones*

habitatonem habebant), un iesvētīja to Svētai Jaunavai Marijai, jaunajai katedrālei un domklostera celšanai līdz ar vajadzīgām mājām. Iesvētītā vieta aptvēra laukumu no pilsētas mūra līdz Daugavai un grāvim ar ķieģeļu māju, tad līdz lielajiem pilsētas vārtiem un ceļam, kas piekļāvās mūra stūrim. Lauki, kas jaunajā vietā piederēja kā lībjiem, tā vāciem, tika apmainīti ar citiem laukiem vai atpirkti.[4] Tātad 10 gadu laikā vāci, uzvarējuši kaujās savus tuvākos kaimiņus – Rīgas, Turaidas un Salas lībjus un sakāvuši kuršu uzbrucējus, kā arī balstoties uz iekarotāju tiesībām, deklarēja, ka viņu Rīga jau stiepjas no Rīgas upītes ziemeļos līdz Daugavai dienvidos un līdz tag. Zirgu ielai rietumos. Kā vāci ieguva savā varā agrāko Piedaugavas lībju ciemu tag. vecpilsētā, ziņu nav; tikai vēl 1540. gadā rīdzinieki sauca Alksnāju par vecpilsētu (*ellerbrock edder olden stat*[5]), bet jau 1390. gadā Svētā Gara iela (tag. Rīgas pils vietā) atradās Rīgas jaunajā pilsētā (*platea s. spiritus in nova civitate Rigensi*[6]). Jaunajā pilsētā 1220. gadā bīskaps Alberts cēla arī hospitāli slimo un nabago Rīgas iedzīvotāju uzturēšanai,[7] un 1226. gadā jau pastāvēja Sv. Jēkaba baznīca Rīgas priekšpilsētā (*in suburbio civitatis Rigensis*[8]). Tātad 13. gs. pirmā ceturkšņa laikā vāci bija aizsnieguši viduslaiku Rīgas rietumu robežas. Tas nozīmē, ka jau Alberta episkopāta laikā vāci bija pakļāvuši savai varai vai visu viduslaiku mūros ieslēgto Rīgas pilsētas teritoriju; tā aptvēra ap 28 hektāriem. Tātad vācu Rīga no pirmpilsētas 1210. gadā līdz Alberta episkopāta beigu laikam (1229. g.) bija augusi divkārt. Kad pabeigts Rīgas pilsētas mūris, nav droši zināms, bet pieņem, ka 13. gs. beigās visa Rīga jau bija apjozta ar mūri.[9]

Ieguvuši plašu lauku Rīgas celšanai, sacēluši tur dzīvojamās mājas un preču noliktavas, uzbūvējuši pirmo Dombaznīcu un Pēterbaznīcu, kā arī apjozuši savu agro apmetni ar mūri un pārbaudījuši tā izturību pret kuršu uzbrukumu – tātad nodrošinājuši savas pilsētas pastāvēšanu –, Rīgas vācu tirgotāji sāka domāt par pilsētas teritorijas tālāku paplašināšanu. Un viņiem bija pilnas tiesības to prasīt, jo rīdzinieki – līdzīgi kā zobenbrāļi un bīskapa galma ļaudis – piedalījās krustakaros pret pagānu iezemiešiem; zobenbrāļi par savām karagaitām dabūja atlīdzībā no Rīgas bīskapa trešdaļu iekarotās iezemiešu zemes, bīskapa ļaudis un kalpotāji – lēņus, un Rīgas vācu namnieki mēģināja gūt savu tiesu Rīgas tuvākajā apkārtnē. Nav zināms, kad Rīgas vāci sāka justies pietiekami droši, lai prasītu no bīskapa Alberta tiesības uz zemes īpašumiem ārpus pilsētas mūriem un tos apsaimniekotu. Jādomā, ka nepieciešamība pēc zemes ārpus mūriem rīdziniekiem vispirms radās sakarā ar zirgu un mājlopu elpes sagādāšanu: vasarā bija vajadzīgas ganības, ziemā – siens, tātad pļavas. Zirgs bija vienīgais viduslaiku kara un darba dzīvnieks, mājlopi – gaļas un piena produktu devēji. Rīdzinieki ganības izveidoja pilsētas ziemeļos, sakņu dārzus – ārpus mūriem to pievārtē.[10] Nav zināms, kad rīdzinieki sāka cīņu par sava lauku novada[11] tiesisko atzīšanu, bet jau 1225. gada decembrī pāvesta legāts Vilhelms no Modenas dabūja izšķirt strīdu starp Zemgales bīskapu

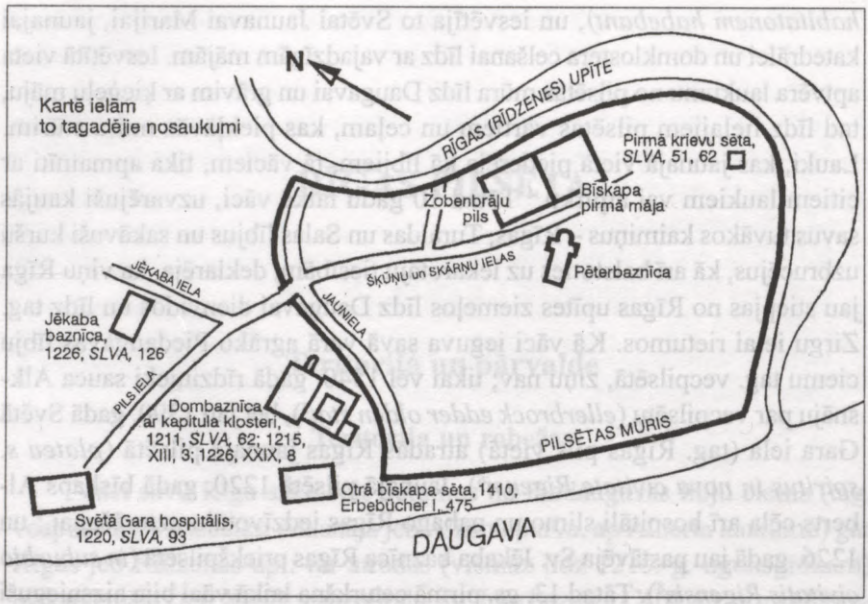

LIV. Rīga 1211.–1229. gadā

Lambertu un Rīgas pilsētu par Rīgas lauku novada robežām pie Babītes ezera.[12] Zīmīgi, ka pret Lamberta sūdzību Rīgas pilsētas vārdā Rīgu aizstāvēja tās sindiks (*sindicus*[13]) jeb pārstāvis tieslietās; šodien mēs teiktu – pilsētas advokāts. Bet šis dokuments arī liecina, ka rīdzinieki savas acis bija metuši uz lielu zemes gabalu rietumos no pilsētas, līdz Babītes ezera rietumu galam (no Rīgas centra līdz Babītes ezera rietumu galam ap 30 km), turklāt sindiks Alberts jau 1225. gadā šo novadu sauca par "pilsētas marku jeb novadu" *(marchiam civitatis)*, kas piederot Rīgas komūnai. Pēc Lamberta un sindika Alberta paskaidrojumu uzklausīšanas legāts Vilhelms noteica, ka pie Rīgas pilsētas novada pieder visa zeme starp Daugavas kreiso un Lielupes labo krastu, sākot ar Babītes ezera ieteku Lielupē (pa Gātes upīti). Dokuments nesaka, pēc kādām tiesībām rīdzinieki prasīja šo apgabalu par savu novadu, nedz min iemeslus, kas vedināja legātu to nodot Rīgas pilsētai.

Rīdziniekiem piešķirto novadu apstrīdēja Rīgas bīskaps Alberts, Rīgas prāvests Jānis un Zobenbrāļu ordeņa mestrs Folkvīns, tāpēc pāvesta legāts Vilhelms 1226. gada 15. martā atkal dabūja nodarboties ar viņu un rīdzinieku ķildas izšķiršanu. Vilhelms pēc apstākļu un cilvēku noklausināšanas un vietas apskates noteica, ka Rīgas pilsētas lauku novads *(marchia)* šaipus Daugavas (t.i., Rīgas pusē jeb Daugavas labajā krastā) sākas pie Doles salas Rumbulas, tad iet taisnā līnijā uz Juglas ezeru līdz Pitkorgas (Garās) upes tiltam, no tilta taisnā līnijā uz Juglas ezera dienvidu galu, kur ezers veido mēli, un tālāk pa Juglas un Ķīšezera vidu līdz

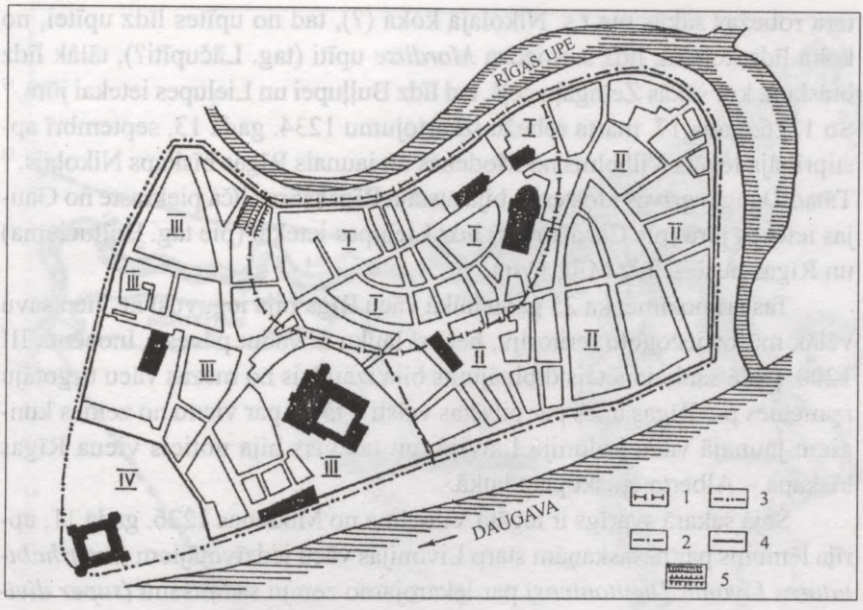

LV. Rīgas teritorijas izaugsme no 13. līdz 14. gadsimtam:
1 – pirmā vācu apmetne, 2 – teritorija pēc vietējo iedzīvotāju ciemu un vācu apmetnes saplūšanas, 3 – pilsētas teritorijas paplašināšanās līdz 1234. gadam, 4 – pilsētas teritorija 16. gs., 5– 1938. gada izrakumos atklātais zemes valnis un grāvis

Daugavgrīvas klostera robežai. Daugavas otrajā (kreisajā) pusē robeža iet no Rumbulas taisnā līnijā līdz Misas upei, tad līdz Lielupei, kur tā satek ar Gātes upīti (Babītes ezera noteku Lielupē), tad pa Lielupes vidu līdz jūrai un tālāk pa sauszemi līdz Daugavgrīvas klostera robežai. Legāts Vilhelms arī noteica, ka šo nosprausto novadu viņš nodod vienīgi namnieku, krustnešu un ārzemju tirgotāju kopīgai lietošanai, nevis bīskapam, pāvestam vai ordeņa mestram (*marchia specialiter reservamus ad communes usus tantum civium, peregrinorum et mercatorum, et non episcopi, prepositi vel magistri*[14]). Šo legāta Vilhelma no Modenas šķīrējtiesas lēmumu 1226. gada 11. decembrī apstiprināja pāvests Honorijs III.[15] Tātad pāvests ir apstiprinājis ne vien vācu Rīgas dibināšanu, piešķirot tai 1200. gadā Daugavas vienīgās ostas tiesības, bet 1226. gadā arī Rīgas tapšanu par pilsētas valsti,[16] piešķirot tai plašu lauku novadu.

Vilhelma no Modenas 1226. gada 15. marta šķīrējtiesas lēmumā Daugavgrīvas klostera robežas nebija specificētas, tāpēc par tām tūliņ bija radušās domstarpības, ko divas dienas vēlāk – 17. martā izšķīra prelātu šķīrējtiesa, noteicot, ka Daugavas labajā pusē mūkiem pieder zeme no upītes, kas no Ķīšezera ietek Daugavā, t.i., Dūņupe jeb vēlākais Mīlgrāvis, tad gar Ķīšezera ziemeļrietumu galu līdz Langas upei (kas, nākot no Carnikavas, ieplūst Ķīšezerā), tālāk līdz Gaujas ietekai jūrā (pie Carnikavas) un tad gar jūrmalu līdz Daugavai, tomēr atstājot mūkiem pie tag. Mīlgrāvja Rīgas pusē ap 500 m platu zemes strēmeli gar Mīlgrāvi. Daugavas kreisajā krastā klos-

tera robežas sākās pie t.s. Nikolaja koka (?), tad no upītes līdz upītei, no koka līdz kokam, līdz sasniedza *Morditze* upīti (tag. Lāčupīti?), tālāk līdz braslam, kur sākās Zemgaļu ceļš, tad līdz Buļļupei un Lielupes ietekai jūrā.[17] Šo 1226. gada 17. marta robežu izkārtojumu 1234. gada 13. septembrī apstiprināja legāts Vilhelms no Modenas un jaunais Rīgas bīskaps Nikolajs.[18] Tātad Daugavgrīvas klosterim bija atstāta Rīgas jūras līča piekraste no Gaujas ietekas jūrā (pie Carnikavas) līdz Lielupes ietekai (pie tag. Buļļuciema) un Rīgas pusē – līdz Mīlgrāvim.

Tas arī nozīmē, ka 25 gadu laikā vācu Rīga bija ieguvusi ne vien savu vēlāk mūros iežogoto teritoriju, bet arī lauku novadu: pāvesta Inocenta III 1200. gadā sankcionētais dibinājums bija izaudzis no mazas vācu tirgotāju apmetnes pie Rīgas upes par pilsētas valsti – tātad par vienu no zemes kungiem jaunajā vācu kolonijā Latvijā; un tas viss bija noticis viena Rīgas bīskapa – Alberta episkopāta laikā.

Šajā sakarā svarīgs ir legāta Vilhelma no Modenas 1226. gada 11. aprīļa lēmums par nesaskaņām starp Livonijas vācu iedzīvotājiem *(inter habitatores Livonie Theutonicos)* par iekarojamo zemju sadalīšanu *(super divisione terrarum acquirendarum .. dominus Albertus, episcopus, Iohannes, prepositus, frater Volguinus, magister fratrum militie Christi, comes Brocardus, vasalli ecclesie et cives Rigenses)*: zemes, ko kopīgi pakļaus Rīgas bīskapa, Zobenbrāļu ordeņa un Rīgas pilsētas karotāji, laicīgās pārvaldes ziņā sadalāmas trijās vienlīdzīgās daļās starp Rīgas bīskapu un viņa baznīcu, zobenbrāļiem un Rīgas namniekiem *(civibus Rigensibus)*. Bet, ja krustakarā pret iezemiešu pagāniem dodas tikai viens vai divi no minētajiem sabiedrotajiem – kas ir atļauts –, tad iekaroto zemi patur tikai tie, kas krustakarā piedalījušies (*ille vel illi soli obtineant, qui laborant, si terra fuerit conquisita*[19]). Šo legāta Vilhelma lēmumu 1228. gada 23. janvārī apstiprināja pāvests Gregors IX.[20] Ļoti zīmīgs ir 11. aprīļa dokumentā dotais legāta Vilhelma formulējums, kas ir Livonijas vācu iedzīvotāji: katoļu baznīcas klērs un baznīcas vasaļi, zobenbrāļi un Rīgas namnieki.

Sajūsmināti par saviem panākumiem un katoļu baznīcas labvēlīgo nostāju, kā arī apzinādamies savus nopelnus Austrumlatvijas un it sevišķi Igaunijas kristīšanā, kas gan vācu tirgotājiem vairāk nozīmēja jaunu tirdzniecības ceļu pavēršanu nekā iezemiešu pievēršanu katoļticībai, Rīgas namnieki 1230. gadā – starpbīskapu laikā, sadarbojoties ar Rīgas domkapitulu un zobenbrāļiem, vērsa savus skatus uz Kursas pakļaušanu, vispirms noslēdzot padošanās līgumu ar ziemeļaustrumu kuršiem.[21] Bet 1230. gadā pāvesta legāts Latvijā bija Balduins no Alnas, kas nebija Latvijas vācu iekarotājiem labvēlīgs, tāpēc viņš sāka pats savu Kursas pakļaušanas akciju,[22] tā radot šķelšanos starp rīdziniekiem un Balduinu, kas centās pakļaut kuršus tieši pāvestam.[23] Un, lai gan jaunais Rīgas bīskaps Nikolajs 1231. gada 9. augustā izdeva rīdziniekiem lēņos zemes Kursā un Zemgalē,[24] tomēr jau 1232. gada 3. februārī pāvests Gregors IX atcēla –

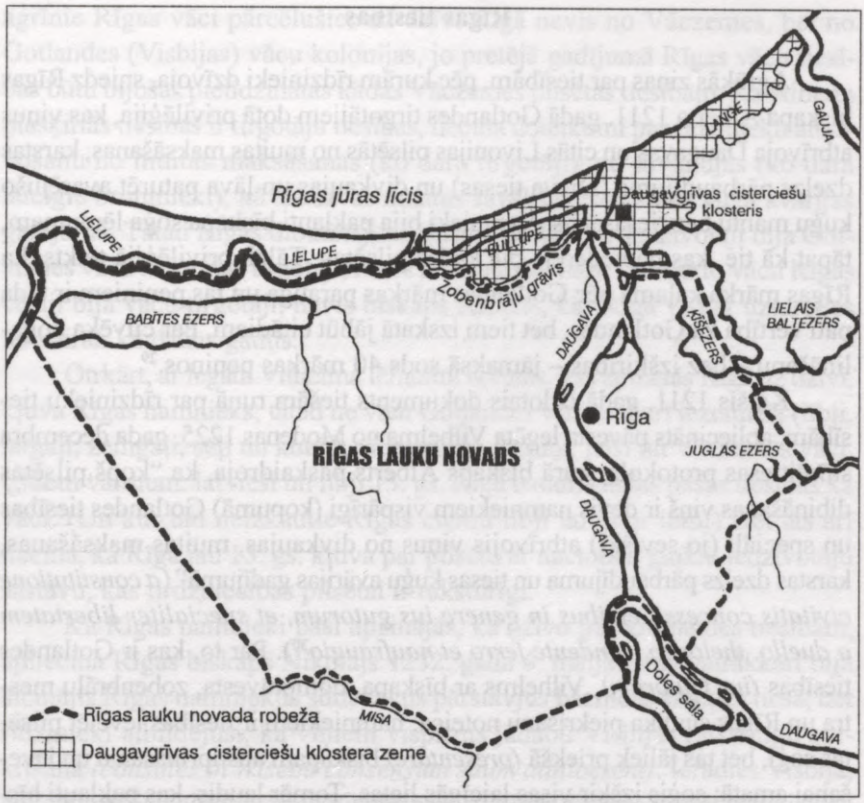

LVI. Rīgas lauku novads un Daugavgrīvas cisterciešu klostera zeme 1226. gadā

droši vien pēc Balduina mudinājuma – rīdzinieku līgumu par viņiem piešķirtajām zemēm Kursā;[25] līdz ar to izbeidzās rīdzinieku pretenzijas uz kuršu zemēm. 1233. gada 30. jūlijā Rīga arī formāli atteicās no savām tiesībām uz iekarojumiem Kursā un Zemgalē,[26] tā ka rīdziniekiem ārpus mūros ieslēgtās Rīgas palika vienīgi tās lauku novads 1226. gada robežās.

1272. gada 21. septembrī Rīgas arhibīskaps Alberts pateicībā par rīdzinieku palīdzību kristīgās ticības izplatīšanā Zemgalē nodeva Rīgas pilsētai zemi no vietas, kur Iecavas upe ietek Lielupē (lejpus Jelgavas), tad augšup līdz Pūteļu ciemam (tag. Codes pagastā) Lielupes labajā pusē, kā arī zemi starp Lielupi un Iecavas un Misas upi.[27]

1276. gada 5. novembrī arhibīskaps Jānis I piešķīra Rīgas pilsētai vēl zemi no Babītes ezera notekas Gātes upītes pa Lielupi augšup līdz Pūteļu ciemam un tālāk līdz Jāņa no Dolenes lēnim.[28] Jādomā gan, ka rīdzinieki bija pieprasījuši no arhibīskapiem šīs jaunās zemes kā atlīdzību par palīdzību zemgaļu pakļaušanā; to apliecina arī 1276. gada dokuments: jaunais novads piešķirts rīdziniekiem pēc Rīgas birģermeistaru un namnieku lūguma – *ad preces*, 1272. gadā – *petitioni eorum*.

Rīgas tiesības

Agrākās ziņas par tiesībām, pēc kurām rīdzinieki dzīvoja, sniedz Rīgas bīskapa Alberta 1211. gadā Gotlandes tirgotājiem dotā privilēģija, kas viņus atbrīvoja Daugavas un citās Livonijas pilsētās no muitas maksāšanas, karstas dzelzs pārbaudījuma (Dieva tiesas) un divkaujas un ļāva paturēt avarējušo kuģu mantu bez tiesāšanās. Namnieki bija pakļauti bīskapa soģa lēmumam, tāpat kā tie, kas nepiederēja pie kādas pilsētas. Tālāk privilēģijā teikts, ka Rīgas mārka kaļama pēc Gotlandes mārkas parauga un tās peniņiem ir tāda pati vērtība kā Gotlandes, bet tiem izskatā jābūt citādiem. Par cilvēka nogalināšanu – bez izšķirības – jāmaksā sods 40 mārkas peniņos.[29]

Ka šis 1211. gadā izdotais dokuments tiešām runā par rīdzinieku tiesībām, apliecināts pāvesta legāta Vilhelma no Modenas 1225. gada decembra šķīrējtiesas protokolā, kurā bīskaps Alberts paskaidroja, ka "kopš pilsētas dibināšanas viņš ir devis namniekiem vispārīgi (kopumā) Gotlandes tiesības un speciāli (jo sevišķi) atbrīvojis viņus no divkaujas, muitas maksāšanas, karstas dzelzs pārbaudījuma un tiesas kuģu avārijas gadījumā" (*a constitutione civitatis concessit civibus in genere ius gutorum, et specialiter libertatem a duello, theloneo, candente ferro et naufraugio*[30]). Par to, kas ir Gotlandes tiesības *(ius Gutorum)*, Vilhelms ar bīskapa, domprāvesta, zobenbrāļu mestra un Rīgas sindika piekrišanu noteica: namniekiem ir tiesības ievēlēt pilsētas soģi, bet tas jāliek priekšā *(presentare)* bīskapam apstiprināšanai un ievešanai amatā; soģis izšķir visas laicīgās lietas. Tomēr ļaudis, kas pakļauti bīskapa jurisdikcijai (t.i., klērs), un bīskapa vasaļi, prāvests un ordeņa mestrs nav pakļauti soģa varai, izņemot par līgumiem un noziegumiem, kas veikti pilsētā vai tās lauku novadā. Par pārkāpumiem, kas nodarīti bīskapa, prāvesta, mestra un Daugavgrīvas klostera abata namos un laukos, vainīgais tiesājams attiecīgā īpašnieka tiesā. Namnieki, kas noziegušies bīskapa, prāvesta un mestra īpašumos, atbild attiecīgajam tiesas kungam. Tāpat no Rīgas soģa jurisdikcijas jeb tiesāšanas varas bija izslēgts viss klērs, kā arī citi garīgai kārtai piederīgie, kā ordeņa mestrs un viņa brāļi, un slimnīcu personāls, kā Svētā Gara un Svētā Lācara mūki. Bīskapam bija tiesības kalt naudu jebkurā formā, bet tai jābūt tajā pašā labumā un svarā kā gotu jeb Gotlandes *(gutorum seu Gotlandia)* naudai. Tālāk dokumentā seko vissvarīgākais legāta Vilhelma lēmums: "Visiem, kas vēlas pilsētā apmesties uz pastāvīgu dzīvi, ir atļauts kļūt par namniekiem un [iegūt] iepriekšminētās brīvības" *(Onibus autem, volentibus intrare civitatem ad habitandum, liceat cives fieri predicte libertatis)*. Ja Rīgas namnieki trīs gadu laikā (1226–1228) var pierādīt, ka Gotlandē dzīvojošiem vāciem ir vēl citas tiesības, tās iegūst arī rīdzinieki, izņemot Gotlandē dzīvojošo vācu tiesības – vēlēt savu bīskapu.[31]

No šī Vilhelma šķīrējtiesas lēmuma, kas būtībā ir Rīgas namnieku tiesību uzskaitījums, redzams, ka Rīgas vācu tiesības ir pārņemtas un pielīdzinātas Visbijā dzīvojošo vācu tirgotāju tiesībām, kas tālāk liecina, ka

agrīnie Rīgas vāci pārcēlušies uz dzīvi Rīgā nevis no Vāczemes, bet no Gotlandes (Visbijas) vācu kolonijas, jo pretējā gadījumā Rīgas vācu tiesības būtu bijušas pielīdzinātas kādas Vāczemes pilsētas tiesībām. Ka Alberta piešķirtās tiesības ir tirgotāju tiesības, liecina noteikumi par rīdzinieku atbrīvošanu no muitas maksāšanas (ko dara tirgotāji), no divkaujas (ko dara laicīgie bruņinieki), kā arī savas mantas savākšanas tiesības kuģa avārijas gadījumā. Tātad Rīgas dibinātāji un pirmie pastāvīgie iedzīvotāji bija Gotlandes vācu kolonijas tirgotāji, nevis katoļu misionāri. Līdz ar to vācu Rīgas cēlāji bija vācu tirgotāji, nevis bīskaps Alberts, kas Rīgā vispār uzturējies ne vairāk kā dažus gadus.

Otrkārt, ar legāta Vilhelma lēmumu ikviens, kas apmetās Rīgā uz dzīvi, kļuva Rīgas namnieks; tātad ne vien Gotlandes vāci, bet arī iezemieši (lībji, latgaļi, zemgaļi, sēļi un kurši), tāpat krievi, igauņi, leiši un Vāczemes vāci. Citiem vārdiem: latvieši un lībji 13. gs. Rīgā baudīja tādas pašas tiesības kā vāci. (Un kur tad neizkautie Rīgas ciemu lībji lai citur ietu!) Bet tas arī liecina, ka Rīga jau 13. gs. kļuva par pilsētu ar nacionāli jauktu iedzīvotāju sastāvu, kas tirdzniecības pilsētai ir raksturīgi.

Ka Rīgas namnieki paši apzinājās, ka dzīvo pēc Gotlandes tiesībām, apliecina Rīgas bīskaps Nikolajs 1232. gada 6. maijā: viņš vairākkārt bija aicinājis Rīgas namniekus sūtīt savus pārstāvjus baznīcas sinodes tiesā, bet rīdzinieki atbildējuši, ka viņiem vispirms jādabū Visbijas rātskungu piekrišana *(consules in Wisebu consensum suum adhiberent)*. Ieradies Visbijā, Nikolajs ataicinājis pie sevis Visbijā esošos Rīgas rātskungus un namniekus, kas pieņēmuši bīskapa priekšlikumu.[32] Vai tas liecinātu, ka pirmie Rīgas namnieki un pat rātskungi vēl dzīvoja Gotlandē?

Lai gan 1225. gada decembrī legāta Vilhelma šķīrējtiesas lēmuma pieņemšanā piedalījās kā Rīgas bīskaps un prāvests, tā zobenbrāļi un Rīgas pilsētas sindiks jeb pārstāvis tieslietās, tomēr jau tūliņ izcēlās strīdi starp bīskapu Albertu, zobenbrāļu mestru Folkvīnu no vienas puses un Rīgas rāti no otras puses, kas atkal bija jāizšķir legātam. 1226. gada 18. aprīlī legāts Vilhelms piespieda zobenbrāļus un rīdziniekus atzīt Rīgas bīskapu par savu virskungu un garīgo tēvu, bet zobenbrāļi ieguva visas namnieku tiesības (t.i., kļuva par Rīgas namniekiem), taču tikai Rīgas pilsētā, nevis tās lauku novadā un joprojām bija pakļauti Rīgas bīskapa tiesai. Būdami Rīgas namnieki, zobenbrāļi ieguva tiesības piedalīties rātes sēdēs ar vienu vai diviem brāļiem; rīdzinieki savukārt ieguva tiesības iestāties Zobenbrāļu ordenī, paturot savu mantu un gruntsgabalus, bet par gruntsgabaliem zobenbrāļiem bija jāmaksā nodoklis pilsētai. Tāpat ordenim bija jāmaksā nekustamās mantas nodoklis par saviem īpašumiem pilsētā (izņemot ordeņa pili), un to vērtība tika noteikta 700 mārku.[33] Šis bija savstarpējas piekāpšanās izlīgums, kas atstāja bīskapam virskunga tiesības Rīgā, bet rīdziniekiem bija jāatzīst pilsētā dzīvojošie zobenbrāļi par namniekiem; šajā Vilhelma lēmumā pirmo reizi arī minēta Rīgas rāte

ar rātskungiem kā pilsētas pārstāvju instance. Rīgas zīmogs jau minēts 1225. gada decembra Vilhelma šķīrējtiesas lēmumā par robežām pie Babītes.[34]

Tā kā rīdzinieki dzīvoja pēc Visbijas vācu tirgotāju kolonijas tiesībām, tad Rīgas rātskungi laikam šo tiesību tekstu būs prasījuši no Visbijas. No to teksta saglabājušies tikai divi fragmenti: viens Rīgā, kas satur civiltiesiskus noteikumus par laulībām, kristībām, aizbildnību un mantošanu; otrs atrasts Volfenbiteles bibliotēkā Braunšveigā un satur noteikumus par miesas bojājumiem.[35] Šie fragmenti vēstures literatūrā dēvēti par Visbijas–Rīgas pilsētu tiesībām, turklāt Visbija ir tiesību devēja jeb tiesību māte, bet Rīga – tiesību saņēmēja jeb meita (no kā dubultais tiesību nosaukums); tās datē ap 1226.–1228. gadu.[36]

Starp 1227. un 1238. gadu Rīgā tika izgatavota jauna tiesību kompilācija jeb statūtu grāmata, ko pēc Rēveles lūguma rīdzinieki nosūtīja Rēveles pilsētai Igaunijā; tā satur 48 paragrāfus par dažādiem krimināliem pārkāpumiem. Svarīgs ir 21. §: ja kāds pagāns bēg uz pilsētu vai no jebkuras vietas, viņš kļūst brīvs bez iebildumiem, izņemot, ja viņš bijis vergs vai gūsteknis un tiek likumīgi pieprasīts; ja kāds tādu bēgli slepeni pietur, kļūst par zagli. Šajā noteikumā jau slēpjas viduslaiku pilsētu maksima – "pilsētas gaiss dara brīvu". Bet tas arī liecina, ka 13. gs. Latvijā pastāvēja verdzība.

Zīmīgs arī šo noteikumu 38. §: ja pilsētā no kaut kurienes ierodas amatnieks un vēlas Rīgā atvērt darbnīcu, viņš bauda Rīgas namnieka tiesības; bet, ja amatnieks Rīgas tiesības nonievā, viņu tiesā rātskungi.[37] Tātad Rīga jau savas pastāvēšanas trešajā dekādē mēģināja atvilināt Vāczemes amatniekus, lai nodrošinātu arvien augošo pilsētu ar kurpniekiem, drēbniekiem, maizniekiem, mūrniekiem, t.i., tipiskām pilsētnieku profesijām. Tas tad arī nozīmē, ka rīdzinieki mēģināja kļūt par tipisku pilsētnieku komūnu, kuras iedzīvotāji bija tirgotāji un amatnieki. Tā kā šo tiesību māte bija Rīga, tad tās tiek sauktas par Rīgas–Rēveles tiesībām.

1238. gadā Rīgas rātskungi *(consules civitatis Rigensis)*, paskaidrodami Rīgas bīskapam Nikolajam, ka "kopš pilsētas dibināšanas tā dzīvojusi pēc Gotlandes tiesībām", kas tagad – 1238. gadā – dažos paragrāfos vairs neatbilst jaunās pilsētas *(novelle civitatis)* un kristīgās ticības prasībām, lūdza atļauju tās pārlabot, ko Nikolajs arī atļāva Dievam un pilsētai par godu.[38] Kā rātskungi tās labojuši, ziņu nav, bet 1279. gadā pēc Sāmsalas bīskapa Hermaņa I lūguma Rīga nosūtīja savu 71. paragrāfa garo tiesību tekstu Hāpsalas pilsētai Igaunijā, kurai Hermanis 1279. gadā bija piešķīris Rīgas tiesības. Šo trešo Rīgas tiesību kompilāciju sauc par Rīgas–Hāpsalas tiesībām,[39] un tās 1275. gada 20. augustā bija apstiprinājis Rīgas arhibīskaps Jānis I.[40]

Šo tiesību atšķirīgākā daļa satur noteikumus par rīdzinieku tikumību. Ja vīrietis tiek pieķerts guļam pie kādas meitas, viņam tā jāprec (34. §). Ja kāds izvaro jaunavu vai sievu un tā kliedz, viņam nocērt galvu; ja viņš to

noliedz, viņam sava nevainība jāpierāda ar 12 līdzzvērētājiem (54. §). Vīrietis, pieķerts pie otra sievas, zaudē savu dzīvību; sievas vīrs var viņu apžēlot pret samaksu, bet sievai jāvalkā kauna tērps (55. §). Ja laulāts vīrs pieķerts laulības pārkāpšanā ar laulātu sievu, tad sievas vīram ir tiesības noteikt, ko darīt ar laulības pārkāpēju. Ja lieta nonāk tiesā, tad sievai kailai ir jāseko vīrietim (56. §). Ja precēts vīrietis ir pieķerts pie maukas un ja to var pierādīt, tad maukai kailai jāseko vīrietim; bet vīrietis var izpirkt savu negodu, maksājot pilsētai, t.i., rātei, 3 mārkas sudraba (57. §). Tātad prostitūcija, jebšu nopelta, Rīgā pastāvēja jau 13. gadsimtā.

Pie šīs kategorijas pārkāpumiem piederēja lamāšanās aizliegums, nosaucot otru par maitu *(lover)*, suni *(hunth)* vai teicot – "tu neesi tik labs kā es"; šādu apvainojumu varēja gandarīt ar 3 mārkām peniņos vai vainīgo piekaujot (*enthledygen myt syner hant*, 41. §).

Svarīgs ir 64. §: "Ja rātei *(de rath)* jāizšķir kāda lieta vai jāatrod taisnība, tad, ko lielākā daļa [rātskungu] atrod par pieņemamu, tas ir pareizs; pārējiem tam jāseko un pie tā stingri jāpaliek."

Zirgu un ganību lielo lomu rīdzinieku dzīvē apraksta 59. §: kas ganībās nozog zirgu savu ratu vai arkla vilkšanai vai jāšanai un ir pieķerts pilsētas lauku novadā *(stades ffelthmarkcketh)*, tam jāmaksā zirga īpašniekam 3 mārkas peniņos un pilsētai 1 mārka, bet, ja zādzība pieķerta ārpus pilsētas lauku novada, viņu tiesā kā zagli.

Rīgas–Hāpsalas tiesībās atrodams arī pāris paragrāfu, kas raugās uz tirgotāju godīgumu. Ja kāds ko pērk brīvā (atklātā) tirgū *(vrygen marckede)* un cits to apšauba, tad pircējam jāzvēr, ka lieta pirkta brīvā tirgū (46. §). Ja kāds ir pieķerts lietojam nepareizu loti (svara vienību) vai atsvaru līdz vienam podam (ap 8 kg), viņš maksā pilsētai 3 mārkas peniņos; kas atkārtoti lieto nepareizu svaru, maksā pilsētai 3 mārkas sudraba (60. §). Kas, pārdodot vadmalu vai linu audeklu, lietojis nepareizu mēru vai olekti (garuma mēru), tam jāņem nepareizais audekls atpakaļ un jādod vietā pareizā mērā (61. §). Kas ir pieķerts lietojam nepareizu kausu, stopu vai eļļas mēru (t.i., šķidruma mēru), tam jāmaksā pilsētai 3 mārkas peniņos (62. §).

Ja kāds gribēja pārdot savu pilsētas nekustamo īpašumu *(Erffe)*, viņam tas vispirms bija jāpiedāvā savam tuvākajam radam, kas to mantotu; ja rads to nepērk un to apliecina divi rātskungi, tad viņš var pārdot savu īpašumu vairākmaksātājam (35. §). Tātad 13. gs. pēdējā ceturksnī rīdziniekos jau bija nostiprinājusies apziņa, ka viņi ir Rīgas gruntsgabalu un māju īpašnieki.

Divi paragrāfi runā par verdzību Rīgā. Ja kāds nespēja samaksāt savu parādu, tas varēja kļūt par otra vergu (53. §). Ja kāds nopirka *(vorkofft)* brīvu cilvēku un to padarīja par savu kalpu vai kalponi, tam bija jāmaksā pilsētai 10 mārkas sudraba (48. §). Tātad verdzība, jebšu nelegāla, pastāvēja 13. gs. vācu Rīgā. Vai ar brīva cilvēka padarīšanu par vergu jāsaprot Rīgas lībju vai no Latvijas laukiem ienākušo iezemiešu pakļaušana verdzībai, atstājams katra lasītāja interpretācijai.

1279. gada Rīgas–Hāpsalas tiesības tad arī ir Rīgas pēdējais 13. gs. tiesību kodekss, jo gadsimta pēdējā dekādē (1294–1297) pārņemtie Hamburgas 1270. gada statūti Rīgā īsteni nekad nebija spēkā;[41] tos[42] 14. gs. sākumā nezināms autors pārstrādājis Rīgas vajadzībām; tā radās piektā Rīgas tiesību kompilācija – "Rīgas pārstrādātie statūti". (Par "Rīgas pārstrādātajiem statūtiem" tuvāk sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 168.–171. lpp.)

Rātes izveidošanās

Par 1200. gadu Indriķis savā hronikā raksta, ka pirms bīskapa Alberta aizbraukšanas atpakaļ uz Vāczemi Rīgas "lībji viņam parādīja tās pilsētas vietu, ko arī sauc par Rīgu" (IV, 5). Līdz ar šo aktu bīskaps Alberts kļuva par Rīgas pilsētas kungu. Bet Indriķis tūliņ piebilst, ka Alberts reizē ar zemes saņemšanu aizsūtījis Turaidas priesteri Teodorihu pie pāvesta, lai tas panāktu Zemgales ostas aizliegšanu (IV, 7) un līdz ar to vācu Rīgas ostas atzīšanu par vienīgo likumīgo ostu Daugavā. Protams, to Albertam bija pieprasījuši Rīgas vācu tirgotāji, tāpēc jāpieņem, ka "tās pilsētas vietas, ko arī sauc par Rīgu", parādīšanas jeb nodošanas aktā Albertam blakus stāvēja arī Rīgas tirgotāji, kas šo vietu bija noskatījuši savai jaunajai ostai Rīgas upītē. Pēc jaunās pilsētas vietas saņemšanas Alberts aizbrauca uz Vāczemi (IV, 4) un atgriezās Latvijā tikai pēc gada – 1201. gada vasarā (V, 1).

Kas Rīgas kunga Alberta prombūtnes laikā kārtoja jaunās vācu kolonijas pārvaldes lietas?

Par 1202. gadu hronists raksta, ka pēc Alberta aizbraukšanas uz Vāczemi Rīgā līdz ar Alberta brāli mūku Engelbertu ieradušies pirmie namnieki[43] (*primis .. civibus*, VI, 2), tātad vāci no Vāczemes, kas bija paredzējuši Rīgā apmesties uz pastāvīgu dzīvi. Jādomā, ka daļa to vācu tirgotāju, kas bija klāt, kad Rīgas lībji nodeva Albertam plašu lauku, "kuram līdzās varēja būt kuģu osta", palika dzīvot Rīgā un kļuva par Rīgas namniekiem.

Kad 1209. gadā bīskaps Alberts Rīgas Pēterbaznīcas kapsētā aplēņoja Jersikas karali Visvaldi, šo infeudācijas aktu citu vidū apliecināja "Rīgas soģis Fīlips ar saviem namniekiem" (*Phylippus advocatus*[44] *de Riga cum suis civibus*).[45] Kas bija Rīgas soģis, paskaidro Rīgas arhibīskaps Jānis III 1296. gada aprīlī, apstiprinot Rīgas pilsētas privilēģijas: *advocatus vel iudex civitatis* ("pilsētas soģis jeb tiesnesis"), un viņš ir arhibīskapa iecelts savā *advocatia vel iudicio* ("fogtejā jeb tiesas novadā").[46] Tātad Rīgas soģis bija tiesnesis Rīgas namniekiem. Ka soģis bija tiesnesis, apliecina arī hronists Indriķis: viņš bija tiesnesis laicīgā tiesā, kas izšķīra "ļaužu strīdus" (XI, 4), kas "sodīja zagšanu un laupīšanu, atdeva atpakaļ netaisni atņemto mantu" (X, 15). Vēl Indriķis liecina, ka bīskapa soģis bija bīskapa vietnieks laicīgās lietās pie iezemiešiem, kuram bija tiesības sasaukt "visus lībju un latgaļu vecākos uz apspriedi" (XII, 6). Un šādā nozīmē vārds *advocatus* (soģis)

lietots Alberta lēņa grāmatā karalim Visvaldim: Rīgas soģis bija namnieku lietu kārtotājs, kas izšķīra ne tikai viņu laicīgās ķildas un noziegumus, bet bīskapa vārdā vispār kārtoja Rīgas namnieku lietas,[47] jo Rīgas soģis Fīlips taču neapliecināja karaļa Visvalža aplēņošanu ar noziedzniekiem, bet gan Rīgas namniekiem.

Ka vārds *advocatia* nozīmē ne vien tiesas novadu, bet novadu vispār, kurā soģim bija kā tiesneša, tā bīskapa vietnieka tiesības laicīgās lietās, liecina hronists Indriķis, aprakstot Dānijas karaļa sūtņa ierašanos Rīgā 1221. gadā, lai pārņemtu "pašas pilsētas fogteju" (*civitatis ipsius advocaciam*, XXV, 2): taču ne tikai rīdzinieku tiesāšanas tiesības, bet vispār tiesības pārstāvēt Dānijas karali Rīgas tiesas novadā. Un, kad rīdzinieki Dānijas karaļa sūtni padzina no Rīgas, tad viņš atteicās arī no "karaļa fogtejas Svētās Jaunavas zemē" (XXV, 2). Tātad jāsecina, ka vācu Rīgas pirmais faktiskais administrators bija bīskapa ieceltais soģis.

Pēc hronista Indriķa ziņām rīdzinieku komūnai (*commune civium*[48]) jau vismaz kopš 1208. gada bija pašai savi vecākie (*Rigensium seniores*, XII, 2 (1208. g.); XII, 3 (1208. g.); XIV, 10 (1210. g.); XVI, 1 (1212. g.); XX, 4 (1216. g.); XXI, 6 (1218. g.)).

Ko tad šie rīdzinieku vecākie darīja?

1208. gadā (pa bīskapa Alberta prombūtnes laiku Vāczemē) viņi apspriedās ar zemgaļu kungu Viestartu par piedalīšanos karā pret leišiem (XII, 2); tajā pašā gadā visi vecākie kopā ar "saprātīgajiem" rīdziniekiem nolēma necīnīties kopā ar pagāniem (XII, 3); 1210. gadā (Albertam promesot) rīdzinieku vecākie mobilizēja lībjus un latgaļus karagājienam uz Igauniju (XIV, 10); 1212. gadā bīskaps Alberts un zobenbrāļi ar Rīgas vecākajiem *(senioribus de Riga)* Turaidā apspriedās ar igauņu sūtņiem (XVI, 1); 1216. gadā rīdzinieku vecākie kopā ar bīskapiem un zobenbrāļiem vienojās par Livonijas sadalīšanu (XX, 4); 1218. gadā sakalieši un jervieši "visu rīdzinieku vecāko klātbūtnē padevās Rīgas baznīcai" (XXI, 6). No šīm Indriķa ziņām redzams, ka hronistam rīdzinieku vecākie bija gan visu Rīgas vācu kungi (XII, 2; XII, 3; XIV, 10; XXI, 6), gan tikai Rīgas namnieku vecākie (XVI, 1; XX, 4). Ja nu Rīgas namniekiem bija pašiem savi vecākie, tad tas liecina, ka namnieki jau apzinājās savu kopību *(communitas)*, un – lai gan to dokumentāri nevar pierādīt – jāpieņem, ka kopīgu lietu apspriešanai viņi jau 1212. gadā pulcējās namnieku sanāksmē, kuru vadīja viņu vecākais; citiem vārdiem: jau 1212. gadā var runāt par Rīgas namnieku organizēšanos savu interešu pārstāvēšanai. Tas arī saprotams: Alberta biežās prombūtnes dēļ Rīgas namnieki jutās spiesti aktīvi piedalīties savu lietu kārtošanā un ņemt pilsētu pašu rokās. Bez tam Rīgas tirgotāju intereses nesakrita ar Rīgas bīskapa interesēm: Alberta galamērķis bija Livonijas iezemiešu pievēršana katoļticībai, Rīgas tirgotāju – jaunu tirdzniecības ceļu pavēršana cauri Livonijai uz Krievzemi. Vienīgi Indriķis, rakstīdams savu hroniku bīskapa Alberta nopelnu slavināšanai, atzīst Rīgas tirgotāju

intereses par identiskām katoļu baznīcas interesēm. Ka Rīgas vācu tirgotāju intereses atšķīrās no Alberta interesēm, netieši apliecina bīskapa Alberta 1211. gada privilēģija Gotlandes tirgotājiem Rīgā: Alberts aizliedza Rīgā dibināt kopīgu ģildi *(gilda communi)* bez bīskapa atļaujas, lai Rīgas soģim no tā neceltos zaudējumi, jo soģim par ģildēm bija galvenā teikšana.[49] Protams, ar vārdu "ģilde" te jāsaprot tirgotāju ģilde, jo Rīga bija tirgotāju pilsēta. Vienlaikus tas liecina par tirgotāju mēģinājumu organizēties kādā apvienībā, ko bīskaps aizliedza.

No tā var tālāk pieņemt, ka jau 10 gadus pēc pilsētas dibināšanas vācu namnieki jeb tirgotāji sāka sevi apzināties par atsevišķu pilsētas iedzīvotāju grupu ar savām īpatnām interesēm – pretstatā katoļu klēram, krustakarotājiem un zobenbrāļiem – un savu kopīgo lietu apspriešanai sanāca kopā namnieku sapulcē ietekmīgāko tirgotāju jeb vecāko vadībā.

Tāpat var pieņemt, ka no šiem Rīgas namnieku vecākajiem laika gaitā izauga Rīgas rāte ar saviem locekļiem – rātskungiem. Kā rāte izveidojās, to nevar dokumentos noskaidrot (hronists Indriķis to vispār nepiemin); var tikai pieņemt, ka namnieku sanāksmē – kurā varbūt piedalījās vienīgi bagātākie un ietekmīgākie tirgotāji – tika ievēlēti viņu vadoņi, kas tad veidoja rāti.[50]

Rīgas rāte un rātskungi saglabātajos dokumentos pirmo reizi minēti 1226. gada 18. aprīļa zobenbrāļu mestra un Rīgas rātes noslēgtajā draudzības līgumā[51] jau kā pastāvoša instance bez tuvāka paskaidrojuma, turklāt rāte saukta *concilium civitatis* (pilsētas padome jeb dome) un rātskungi – *consules Rigenses* (Rīgas padomnieki jeb domnieki), *ratmanni burgenses Rigenses*[52] (Rīgas namnieku rātskungi, t.i., padomdevēji). Bet jau 1225. gada decembrī pāvesta legāts Vilhelms no Modenas bija noteicis, ka namniekiem ir tiesības ievēlēt pilsētas soģi, kas tad jāliek priekšā bīskapam apstiprināšanai amatā; šis rātes ievēlētais soģis tad tika atzīts par rīdzinieku tiesnesi visās laicīgās lietās.[53] No tā redzams, ka Rīgas soģi sākumā bija iecēlis bīskaps un ka rāte bija organizējusies vismaz 1225. gadā. Taču tas arī rāda, ka 1225. gadā bīskaps Alberts vairs nebija vienīgais Rīgas kungs, savā autoritātē viņam jau bija jādalās ar pilsētas namniekiem un viņu pašvaldību. Citiem vārdiem: 25 gadu laikā pēc savas dibināšanas 1200. gadā Rīga no bīskapa pilsētas bija izaugusi par daļēji autonomu pilsētu ar savu rāti un rātskungiem, kuriem jau bija lemšanas tiesības.

Pirmos Rīgas rātskungus iecēla pāvesta legāts Vilhelms no Modenas laikā starp 1225. un 1226. gadu,[54] un 1231. gada 9. augustā rātei bija 12 rātskungi, kam bija tiesības pilsētas vārdā dot zvērestu un saņemt rīdzinieku lēņus no Rīgas bīskapa Nikolaja.[55] No 1231. gada arī zināmi rātskungu vārdi: *Tidericus de Berewich, Hermannus Rufus, Hereboldus, Johannes de Racesborch, Hermannus Nogatensilme, Fredericus de Lubeke, Bernardus de Monasterio, Hermannus Vunko, Wichgerus de Horchusen, Arnoldus de Sost, Tydericus Longus, Volmarus de Calmare, tunc temporis consules*.[56] Šie

rātskungi un namnieki *(consules et cives Rigenses)* vieni paši – bez Rīgas bīskapa vai soģa minēšanas – nodeva īpašumā Lībekas namniekiem un viņu pēctečiem (tātad Rīgā esošajiem Lībekas tirgotājiem) aiz cienīšanas un pastāvīgas uzticības sētu pie kāda mūra torņa pilsētas mūra iekšpusē.[57]

13. un 14. gs. mijā rātē jau bija 16 locekļi jeb rātskungi, un tos vēlēja uz vienu gadu pati rāte.[58] Tātad simt gadu laikā Rīga bija tapusi par vācu namnieku (lieltirgotāju) oligarhiju.

1225. gadā minēts arī Rīgas ierēdnis sindiks *(sindicum civitatis Rigensis)*.[59] Tas nozīmē, ka Rīgas rāte jau 1225. gadā savu tiesību aizstāvēšanai aicināja talkā lietpratēju tiesībās.

(Par rātes funkcijām tuvāk sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 166.–168. lpp.)

Pilsētas būvnoteikumi

Arheologs Andris Caune, balstoties uz izrakumos abos priekšvācu ciemos iegūtajiem atradumiem, iedala Rīgas apbūvi trijos posmos: no 12. gs. beigām līdz 13. gs. sākumam, kad apbūve risinājās pēc vietējām lībju tradīcijām; 13. gs. sākums, kad Rīgā sāka apmesties vācu ieceļotāji, kas sekoja savas dzimtās vietas būvtradīcijām; un 13. gs. otrā puse un gadsimta beigas, kad vācu ieceļotāji sāka celt mūra namus.[60]

Pamatojoties uz 1974.–1975. gadā veiktajiem arheoloģiskajiem izrakumiem Peldu un Ūdensvada ielas stūrī (agrākajā pārkuršoto lībju ciemā Daugavmalā), A. Caune dod šādu lībju zvejnieku sētas rekonstrukciju: tā atradusies "tikai dažus desmitus metru no Daugavas krasta"; sētā bijusi divtelpu dzīvojamā māja, pagalma Daugavas pusē – noliktava (klētiņa), pagalmu apjozis stāvkoku žogs, lai pasargātu mājlopus;[61] gar sētas ārpusi gājis apaļkoku ceļš. Dzīvojamā māja atradusies senā pagalma vienā malā; tās pamattelpa bijusi 4,5 x 4,5 m liela baļķu guļbūve, un vienā galā tai pieslējusies 4,5 x 3 m liela guļbaļķu piebūve. Lielākās telpas grīda veidota no plēstiem dēļiem, piebūvē – no šķeltiem apaļkokiem un kārtīm. Lielākajā telpā atradusies no akmeņiem krauta un ar māliem pārklāta krāsns – ceplis, kas aizņēmis apmēram telpas ceturto daļu. Dūmvada jeb skursteņa istabā nebija – tā bija dūmistaba, no kuras, krāsni kurinot, dūmus izvadīja vai nu pa sienā atstātu dūmlogu, vai dūmu lūku virs durvīm. Pieņem, ka pa krāsns kurināšanas laiku visi cilvēki, ja vien bija iespējams, telpu atstāja, bet tajā palikušie atgūlās uz lāvām.[62] Krāsns akmeņi telpā izstaroja siltumu vēl ilgi pēc malkas sadedzināšanas; tādējādi dūmistaba atgādina latviešu vecās lauku pirtis, kurās pa krāsns kurināšanas laiku dūmu dēļ nevarēja uzturēties, bet kas ilgi pēc izkurināšanas uzturēja siltumu.

Pamatēkas piebūves vidū atradies no aplī krautiem akmeņiem ierīkots pavards, pārklāts ar māliem, un pavardu ierobežojis akmeņu loks. Virs vaļējā pavarda pakāra vai uzlika podus, kuros vārīja ēdienu. Protams, arī šai

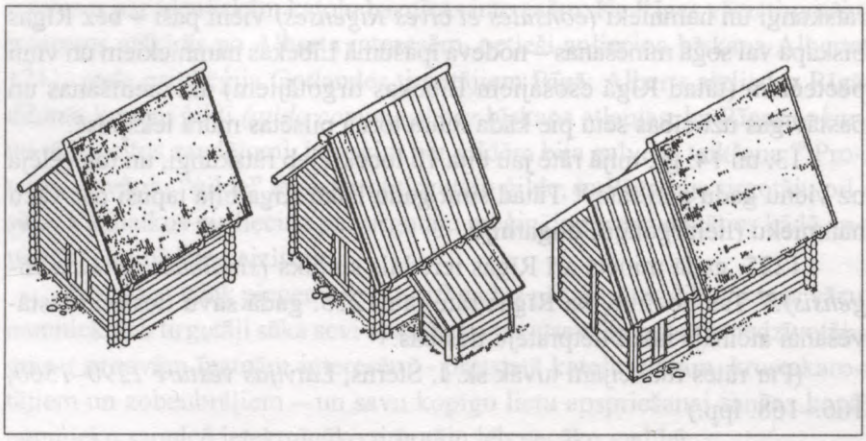

79. Rīgas pārkuršoto lībju guļkoku māju tipi 12. gs. beigās un 13. gs. sākumā, arheologa A. Caunes rekonstrukcija

telpai dūmeņa nebija. 13. gs. laikā šī divtelpu celtne nodegusi un tajā pašā vietā atjaunota vismaz četras reizes;[63] tas rāda, ka iezemieši Rīgā cēluši līdzīgas mājas visu 13. gadsimtu.

Pagalma stūrī atradusies 3,5 x 3 m liela klētiņa, celta no vertikāli iestiprinātiem un ar cirvi plēstiem dēļiem, ar apmēram 0,6 m platām un 1,3 m augstām durvīm. Šī ēka nav bijusi apkurināma, tāpēc tā nav izmantota dzīvošanai, bet par noliktavu jeb klētiņu, kurā savā laikā glabāti arī zvejnieka tīkli un pat gatavoti zvejas piederumi. Pēdējā sētas apdzīvotības periodā tā tikusi izmantota par kūti, līdz gājusi bojā ugunsgrēkā.[64]

Otrs Rīgas apbūves periods sācies līdz ar vācu imigrantu ieceļošanu 13. gs. sākumā, un A. Caune dod pirmo vācu Rīgas māju aprakstu. Tās bija celtas pildrežģa tehnikā, kad vienstāva ēkas sienas būvēja no vertikāli un horizontāli liktiem koka režģiem jeb rāmjiem, kurus piepildīja ar ķieģeļiem, māliem vai stāvus un guļus liktiem plēstiem dēļiem.[65] Jumtu sedza ar mālu noziesti salmi.[66] Grīda bijusi zemes klons, un, tā kā "telpas grīdu bieži vien klāj dzīvnieku mēsli, zem viena jumta ar cilvēkiem acīmredzot mituši arī mājlopi – govis, kazas, cūkas".[67] Ēkas aizmugures daļā esošajā dzīvojamā telpā grīda bijusi klāta dēļiem.

Visas vācu mājas plānā bijušas vienveidīgas: liela telpa ar atklātu pavardu bez dūmeņa vidū, lielās telpas aizmugurē neapsildāmas dzīvojamās telpas; dažkārt lielajai telpai bijušas arī blakustelpas.[68] Tas liecina, ka arī vācu sākotnējās mājas – tāpat kā iezemiešiem – bijušas dūmistabas,[69] tikai izmēros lielākas. Lai ēkā varētu izbūvēt dūmeni, vēlāk pavards novietots lielās telpas vienā stūrī, tā radot manteļskursteni jeb apvalkdūmeni; dažkārt zem aizmugures telpas rakts pagrabs.[70] Vāci parasti cēla savas mājas ar zelmini jeb ģēveli pret ielu, lielajai telpai atrodoties ielas pusē, bet dzīvojamai telpai aizmugurē pret pagalmu. Mājas bijušas savrupceltnes, ar

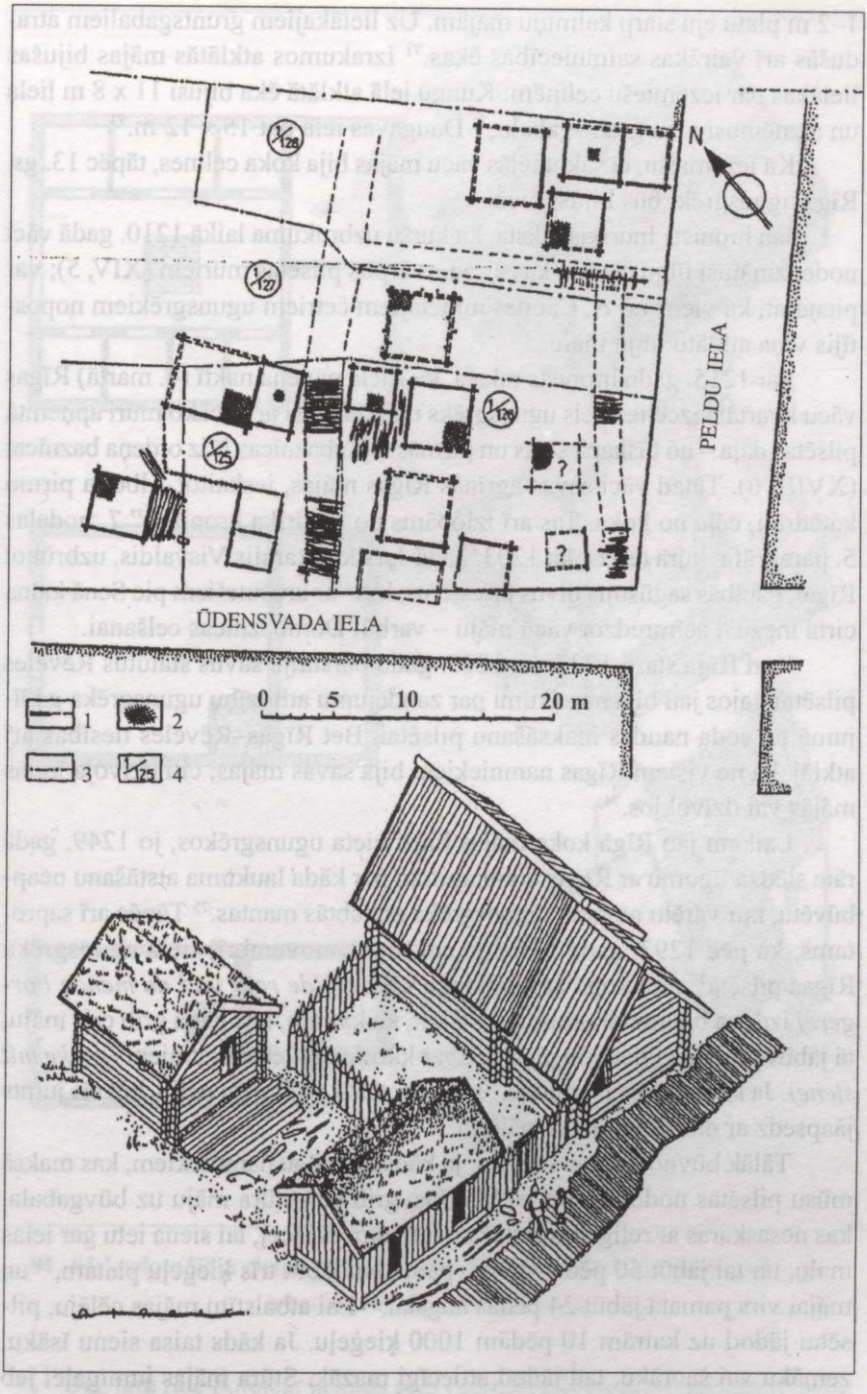

80. Rīgas pārkuršoto lībju sēta (1/125) 12. gs. beigās un 13. gs. sākumā (augšā – plāns, apakšā – A. Caunes rekonstrukcija):
1 – guļkoku celtnes, 2 – māla krāsnis, 3 – 19. gs. gruntsgabalu robežas, 4 – 19. gs. gruntsgabalu numuri

1–2 m platu eju starp kaimiņu mājām. Uz lielākajiem gruntsgabaliem atradušās arī vairākas saimniecības ēkas.[71] Izrakumos atklātās mājas bijušas lielākas par iezemiešu celtnēm: Kungu ielā atklātā ēka bijusi 11 x 8 m liela un aizņēmusi visu gruntsgabalu;[72] Daugavas ielā pat 15 x 12 m.[73]

Kā iezemiešu, tā sākotnējās vācu mājas bija koka celtnes, tāpēc 13. gs. Rīgā ugunsgrēki būs bijuši bieži.

Jau hronists Indriķis raksta, ka kuršu uzbrukuma laikā 1210. gadā vāci nodedzinājuši lībju ciemu, kas atradies ārpus pilsētas mūriem (XIV, 5); var pieņemt, ka viens no A. Caunes minētajiem četriem ugunsgrēkiem nopostījis viņa atklāto lībju māju.

Par 1215. gadu hronists raksta, ka Lielā gavēņa naktī (4. martā) Rīgas vācu kvartālā izcēlies liels ugunsgrēks un nodegusi ar vecāko mūri apņemtā pilsētas daļa – no bīskapa sētas un pirmās Dombaznīcas līdz ordeņa baznīcai (XVIII, 6). Tātad vāci savas agrīnās Rīgas mājas, ieskaitot Alberta pirmo katedrāli, cēla no koka. Tas arī izlobāms no "Indriķa hronikas" 7. nodaļas 5. paragrāfa, kurā teikts, ka 1203. gadā Jersikas karalis Visvaldis, uzbrūkot Rīgai, ganībās sagūstījis divus priesterus, kas "ar krustnešiem pie Senā kalna cirta mežu", acīmredzot vācu māju – varbūt Dombaznīcas celšanai.

Kad Rīga starp 1227. un 1229. gadu pārsūtīja savus statūtus Rēveles pilsētai, tajos jau bija noteikumi par zaudējumu atlīdzību ugunsgrēka gadījumā un soda naudas maksāšanu pilsētai. Bet Rīgas–Rēveles tiesības arī atklāj, ka ne visiem Rīgas namniekiem bija savas mājas; citi dzīvoja īrētās mājās vai dzīvokļos.[74]

Laikam jau Rīgā koka mājas bieži cieta ugunsgrēkos, jo 1249. gadā rāte slēdza līgumu ar Rīgas domkapitulu par kāda laukuma atstāšanu neapbūvētu, kur varētu novietot ugunsgrēkā izglābtās mantas.[75] Tāpēc arī saprotams, ka pēc 1293. gada Mārtiņu nakts (11. novembrī) lielā ugunsgrēka Rīgas pilsētā[76] rāte kopā ar namnieku sapulci *(de raat und de menen borgere)* izdeva būvnoteikumus,[77] nosakot, ka katram, kas Rīgā grib celt māju, tā jābūvē no ķieģeļiem un jāpārsedz ar kārniņiem jeb dakstiņiem *(dekke mit stene)*. Ja kāds to nevar atļauties, viņš var taisīt pildrežģu māju, bet tās jumts jāapsedz ar dakstiņiem vai māliem.

Tālāk būvnoteikumi nosaka: ja kāds no mūsu namniekiem, kas maksā mūsu pilsētas nodokļus un iet klaušās, grib celt stūra māju uz būvgabala, kas nesaskaras ar reliģisko iestāžu zemi, tam tā jāceļ, lai siena ietu gar ielas malu, un tai jābūt 50 pēdu[78] garai, pamatam jābūt trīs ķieģeļu platam,[79] un mājai virs pamata jābūt 24 pēdas augstai.[80] Lai atbalstītu mājas cēlēju, pilsētai jādod uz katrām 10 pēdām 1000 ķieģeļu. Ja kāds taisa sienu īsāku, zemāku vai šaurāku, tad jādod attiecīgi mazāk. Stūra mājas jumtgalei jeb zelminim, jeb ģēvelei, kas ir celta kā "mugurdēlis" *(schulderbret)* – kāpienveidīgs zelminis (?), tai jādod uz katrām 6 pēdām 1000 ķieģeļu. Ja zelminis būvēts citādi, jādod atbilstoši būves stilam; bet, ja jumtgale ir smaila, tad jādod uz katrām 8 pēdām 1000 ķieģeļu.

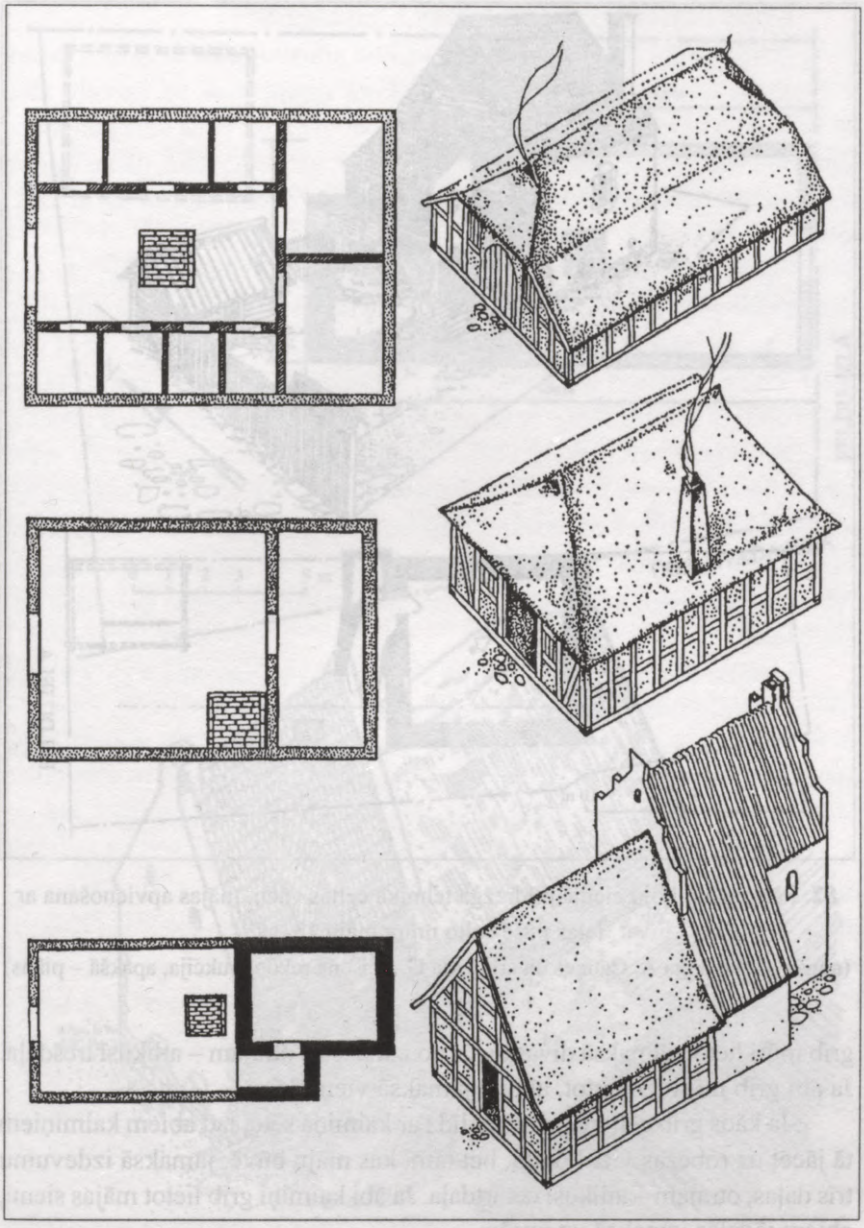

81. Pārkuršoto lībju ciemā pildrežģa tehnikā vācu celto māju attīstība 13. gs. arheologa A. Caunes skatījumā

Bez tam rāte noteica: ja kāds grib celt mūra žogu pret kaimiņu robežu, tad kaimiņam jāpalīdz to celt un tas uzbūvējams gada laikā, turklāt tam jābūt 50 pēdu garam; ja abi kaimiņi grib mūri īsāku vai garāku, tas atstāts viņu izšķiršanā. Bet, ja tikai viens kaimiņš grib mūri garāku, bet otrs negrib, tad tā mūra daļa, kas pārsniedz 50 pēdas, jātaisa kopīgi uz robežas un tam, kas

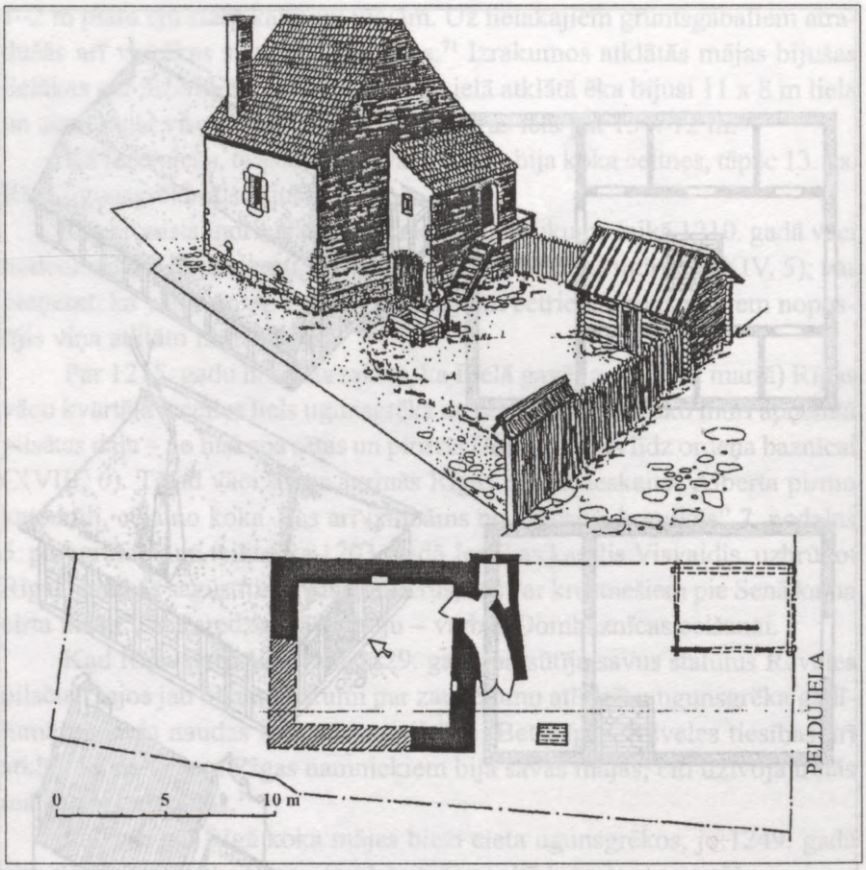

82. Pārkuršoto lībju ciemā pildrežģa tehnikā celtās vācu mājas apvienošana ar ielas pusē celto mūra māju 13. gs.
(augšā – arheologa A. Caunes un arhitekta G. Jansona rekonstrukcija, apakšā – plāns)

grib mūri lietot, jāmaksā divas daļas no izmaksas, otrajam – atlikusī trešdaļa. Ja abi grib mūri izmantot, abiem jāmaksā vienlīdzīgi.

Ja kāds grib celt mājas sienu līdz ar kaimiņa sētu, tad abiem kaimiņiem tā jāceļ uz robežas vienlīdzīgi, bet tam, kas māju būvē, jāmaksā izdevumu trīs daļas, otrajam – atlikusī ceturtdaļa. Ja abi kaimiņi grib lietot mājas sienu, abiem jādalās izmaksā uz pusēm.

Tālāk noteikumos sacīts, ka kaimiņam jāpalīdz būvēt robežmūri, kas ceļams uz abu robežas, un tam jābūt 10 pēdu (ap 2,6 m) augstam.

Vēl noteikumi runā par ceļu caur pagalmu: ja mājas īpašnieks to grib paturēt lietošanai, tad gruntsgabala īpašniekam gar to jātaisa mūris un kaimiņam gar otru pusi, bet katram uz savas zemes.

Rāte arī aizliedza celt mājām izbūves *(utlugte)* un noteica, ka, vienam kaimiņam pieprasot mūra žogu, tam tas jāceļ un žogam jābūt ugunsdrošam *(brantmuren)*.

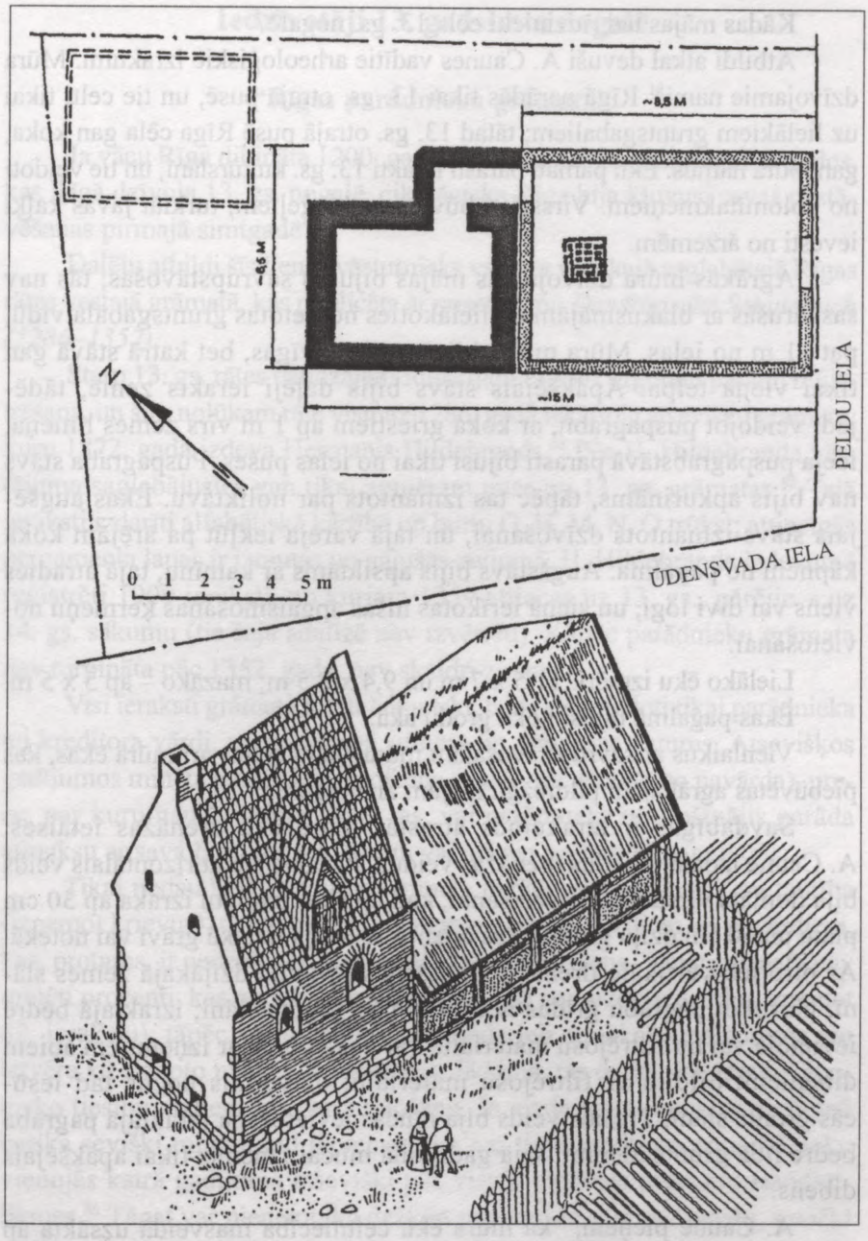

83. Pārkuršoto lībju ciemā celtā vācu 13. gs. mūra māja un sēta (augšā – plāns, apakšā – arheologa A. Caunes un arhitekta G. Jansona rekonstrukcija)

No 1293. gada būvnoteikumiem vērojams, ka mūros ieslēgtā Rīgas teritorija jau bija sadalīta būvgabalos, jo citādi jau nevarētu runāt par mūra žoga taisīšanu starp gruntsgabaliem. Tāpat secināms, ka Rīgā jau pastāvēja ielu tīkls, jo noteikumi runā par stūra mājas celšanu gar ielas malu.

Kādas mājas tad rīdzinieki cēla 13. gs. nogalē?

Atbildi atkal devuši A. Caunes vadītie arheoloģiskie izrakumi. Mūra dzīvojamie nami[81] Rīgā parādās tikai 13. gs. otrajā pusē, un tie celti tikai uz lielākiem gruntsgabaliem; tātad 13. gs. otrajā pusē Rīga cēla gan koka, gan mūra namus. Ēku pamati parasti ierakti 13. gs. kultūrslānī, un tie veidoti no dolomītakmeņiem. Virsstāvs būvēts no ķieģeļiem, turklāt javas kaļķi ievesti no ārzemēm.

Agrākās mūra dzīvojamās mājas bijušas savrupstāvošas, tās nav saskārušās ar blakusmājām un lielākoties novietotas gruntsgabala vidū, pat 11 m no ielas. Mūra mājas bijušas divstāvīgas, bet katrā stāvā gan tikai viena telpa. Apakšējais stāvs bijis daļēji ierakts zemē, tādējādi veidojot puspagrabu, ar koka griestiem ap 1 m virs zemes līmeņa; ieeja puspagrabstāvā parasti bijusi tikai no ielas puses. Puspagraba stāvs nav bijis apkurināms, tāpēc tas izmantots par noliktavu. Ēkas augšējais stāvs izmantots dzīvošanai, un tajā varēja iekļūt pa ārējām koka kāpnēm no pagalma. Augšstāvs bijis apsildāms ar kamīnu, tajā atradies viens vai divi logi, un sienā ierīkotas nišas apgaismošanas ķermeņu novietošanai.

Lielāko ēku izmēri: 11,5 x 7 m un 9,4 x 8,5 m; mazāko – ap 5 x 5 m.

Ēkas pagalmā bijusi koka grodu aka.

Vienlaikus ar savrupstāvošajām mūra ēkām celtas arī mūra ēkas, kas piebūvētas agrākajām pildrežģu mājām aizmugurē.

Savdabīgas ir izrakumos atrastās mūra ēku drenāžas ietaises. A. Caune izdala trejādus drenāžas veidus. Pirmais jeb horizontālais veids bija domāts virsūdeņu uztveršanai, kad ap ēkas pamatu izraka ap 30 cm platu un 50 cm dziļu grāvīti, kas ūdeņus ievadīja lielākā grāvī vai notekā. Ar otro jeb vertikālo drenāžu virsūdeņus ievadīja dziļākajā zemes slānī, pārrokot pagrabu grīdas necaurlaidīgo grunts slāni; izraktajā bedrē ievietoja vai nu filtrējošu materiālu, vai koka mucu ar izņemtiem abiem dibeniem, pildītu ar filtrējošu materiālu; uztvertais ūdens tad iesūcās grunts slānī. Trešais veids bija mucas ievietošana izraktajā pagraba bedrē līdz gruntsūdenim; šajā gadījumā mucai izņemts tikai apakšējais dibens.[82]

A. Caune pieņem, "ka mūra ēku celtniecība masveidā uzsākta ap 14. gs. sākumu, pēc pilsētas būvnoteikumu izdošanas 1293. g.".[83] Bet no 1297. gada līdz 1330. gadam Rīga ar mainīgām sekmēm karoja ar Livonijas ordeni, un 1329. gadā ordenis pat pilnīgi aplenca Rīgu, bloķēja tās satiksmi ar ārpasauli un, izmērdējis pilsētu badā, 1330. gadā spieda Rīgu kapitulēt ar t.s. Mīlgrāvja līgumu. Protams, kara gaitā rīdzinieki bija vairāk aizņemti ar uzvaru panākšanu un pilsētas blokādes salaušanu nekā ar mūra māju celšanu, tāpēc, lai pārbaudītu šī pieņēmuma pareizību, būtu vēl jāizdara sīkāki pētījumi.

Iedzīvotāji 13. gadsimta nogalē

"Rīgas parādnieku grāmata"

Ja vācu Rīga dibināta 1200. gadā, kāda tad tā bija izaugusi simt gados, kas Rīgā dzīvoja 13. gs. nogalē, cik vāciska Rīga bija kļuvusi savas pastāvēšanas pirmajā simtgadē?

Daļēju atbildi šīsdienas vēsturnieks var rast vecākajā saglabātajā Rīgas rātes vestajā grāmatā, kas publicēta ar nosaukumu *Das Rigische Schuldbuch (1286–1352)*.

Starp 13. gs. rātes daudzajām funkcijām bija arī tirgotāju parādu reģistrēšana, un šim nolūkam rāte vismaz 1286. gadā iekārtoja atsevišķu grāmatu, kuru 1872. gadā izdeva Hermanis Hildebrands.[84] Pēc H. Hildebranda vērtējuma saglabājusies gan tikai apmēram puse no 13. gs. grāmatas.[85] Tajā ieraksti izdarīti alfabētiskā kārtībā un burtu G, H, M, N, O trūkst; attiecīgās pergamenta lapas ir izrautas un gājušas zudumā. H. Hildebranda izdevumā reģistrēti 1909 ieraksti, no kuriem 1359 attiecas uz 13. gs., pārējie – uz 14. gs. sākumu (tie šajā analīzē nav izvērtēti). Kāpēc parādnieku grāmata nav turpināta pēc 1352. gada, nav skaidri zināms.

Visi ieraksti grāmatā ir ļoti lakoniski, tajos parasti doti tikai parādnieka un kreditora vārdi, atmaksājamā summa un atmaksas datums. Atsevišķos gadījumos minēta parādnieka profesija (vai to var secināt no pavārda), prece, par kuru nauda izdota, tāpat tas, vai parādnieks nodrošinājis parāda atmaksu ar sava īpašuma ieķīlāšanu vai arī par parādu kāds galvojis.

Tikai nedaudzos gadījumos minēta parādnieka vai kreditora tautība (izņemot krievus), tā ka parasti tā jāuzmin pēc abu vārdiem un pavārdiem, kas, protams, ir nedrošs un bieži apstrīdams paņēmiens. Tāpat grāmatā nav minēti procenti, kas parādniekam bija jāmaksā par aizdoto naudu (izņemot 82. ierakstu), tāpēc var pieņemt, ka parāda jeb atmaksājamā summa jau ietvēra kā aizdoto naudu, tā procentus. Jādomā, tas darīts, lai apietu kanonisko tiesību aizliegumu par augļošanu. Ja aizdevuma procenti darījumā netika sevišķi minēti, tad jāpieņem, ka par tiem kreditors ar parādnieku vienojās katrā gadījumā atsevišķi pēc vispār zināmas procentu standartlikmes.[86] Tāpat var pieņemt, ka dažkārt procenti vispār nav prasīti, sevišķi gadījumos, kad par aizdoto naudu parādniekam bija jāiepērk un jāpiegādā kreditoram vajadzīgā prece.

Ierakstos arī nav teikts, kādā sakarā parāds radies vai par ko nauda aizdota. Bet, tā kā bieži minēts, ka parāds jāatmaksā ar kādas preces atvešanu, tad jāpieņem, ka nauda aizdota avansveidīgi par minētās preces piegādāšanu noteiktajā laikā. Citiem vārdiem: naudas aizdevējs bija finansējis jeb iepriekš samaksājis par viņam vajadzīgo preci, un parādnieks īstenībā bija kļuvis par kreditoram vajadzīgās preces iepirkšanas aģentu.

Kas deva nodrošinājumu jeb garantiju, ka parāds tiks atmaksāts vai prece piegādāta?

Rāte, ierakstot savā reģistrā vienošanos jeb līgumu starp parādnieku un kreditoru, tikai apliecināja, ka noslēgtais līgums ir likumīgs, t.i., rāte pildīja mūsdienu notāra darbu, bet neuzņēmās atbildību par parāda samaksu. Protams, katram parādam līdzi iet zināms uzticības jeb ticības faktors, ka parāds tiks atmaksāts. Tomēr šādu uzticību nedeva svešam cilvēkam vai personai ar dzīvesvietu svešā zemē, kas pēc naudas saņemšanas var aiziet un neatgriezties, preci nepiegādājot. Tāpēc būs jāpieņem, ka ne vien kreditori, bet arī parādnieki bija rātskungiem zināmas personas, citiem vārdiem – Rīgas pilsētas iedzīvotāji jeb, kā Rīgas 1293. gada būvnoteikumos viņi saukti: "mūsu namnieki, kas maksā visus nodokļus mūsu pilsētā" (*unser borgere, de schot und schulde mit uns helt in unser stat*[87]). Jādomā, ka, aizbraucot preci iepirkt, parādnieki atstāja Rīgā kādu nodrošinājumu. Bieži kā nodrošinājums minēts nekustams īpašums *(hereditas)*, retāk – citas personas galvojums *(fidejussio)*. Tāpēc būs jāpieņem, ka parādnieks bija Rīgas pastāvīgs iedzīvotājs jeb namnieks, kas baudīja rātes un kreditora uzticību, jo citādi jau darījums nebūtu ierakstīts oficiālajā rātes parādnieku grāmatā. Tāpat kurai katrai personai no ārpuses, kas solīja kādam Rīgas tirgotājam par aizdoto naudu piegādāt preci, rāte nebūtu uzņēmusies garantēt līguma likumību vai vismaz uzticamību. Šāda pieņēmuma pareizību apliecina arī parādnieku grāmatā ārkārtīgi lielais krievu parādnieku skaits, jo rāte taču nebūtu reģistrējusi kāda Krievzemes krieva parādu Rīgas tirgotājam, nedz Rīgas vācu tirgotājs būtu aizdevis Krievzemes krievam naudu preces iepirkšanai un piegādāšanai. Visdrošākais veids, kā noteikt, vai kāda parādnieku grāmatā minētā persona bija Rīgas namnieks, ir pēc parādnieka īpašuma ieķīlāšanas, jo tiem, kas nebija pilsētas pastāvīgie iedzīvotāji, nebija Rīgā sava nama *(hereditas)*.

Viduslaikos tikai nedaudzām personām bija uzvārdi, bet katram kristietim bija dots kristībvārds; lai atšķirtu vienu cilvēku no otra ar vienādu kristībvārdu, parasti deva pavārdu vai nu pēc kāda ārējā izskata (piem., Klibiķis, lat. *claudicans*; Šķielacis, lat. *luscus*), vai amata (piem., tirgotājs, lejasvāc. *copman*; adatu taisītājs, lejasvāc. *netler*), dzīvesvietas (piem., pie pilsētas mūra, lat. *prope murum civitatis*; pie Rīgas upes grīvas, lejasvāc. *de Rigemunde*), pārnācējus no citas vietas saucot, piem., Svēders no Minsteres (lat. *Suederus de Monasterio*), Andrejs no Kokneses (lat. *Andreas de Kokenhusen*), Alberts no Goslāras (lat. *Albertus de Goslaria*). Bieži grūtības sagādā "no" (lat. *de*) tulkošana un identificēšana: vai tas norāda personas piederības (dzīvošanas) vietu vai tikai agrāko dzīvesvietu, no kurienes viņš ieradies Rīgā; vai, piem., Andrejs no Kokneses bija Andrejs, kas dzīvoja Koknesē, vai Andrejs, kas no Kokneses bija pārcēlies uz dzīvi Rīgā, tā kļūdams par Rīgas namnieku? Lai viņu atšķirtu no citiem Rīgas Andrejiem, viņu sauca par Andreju no Kokneses.

Tā kā "Rīgas parādnieku grāmata" bija pilsētas ieviesta grāmata, tad jāpieņem, ka rātes sekretārs jeb skrīveris parasti ierakstīja tajā tikai Rīgas namniekus, kas naudu aizdeva vai aizņēmās, lai gan atsevišķos gadījumos jādomā, ka kāda persona tiešām dzīvojusi citviet, piem., Aizkraukles mantzinis (lat. *camerarius de Aschradis*), t.i., Aizkraukles komturejas mantzinis. Tāpat var pieņemt, ka Rīgas tirgotājiem bija vairāki tirdzniecības partneri, kam kreditori dāvāja uzticību, kaut parādnieki dzīvoja Koknesē, kas bija samērā tuvu un cieši saistīta ar Rīgu.

Visdrošāk dzīvesvietu apliecina īpašuma ieķīlāšanas minēšana (jo tad tas bija rīdzinieks), tāpat titula "kungs" (lat. *dominus*) lietošana, ko baltvācu vēsturnieki uzskata par rātskunga titulu (piem., *dominus Johannes de Rigemunde*, *dominus Conradus de Moris*, kas bija Rīgas rātskungi).[88]

Dažkārt ar *dominus* apzīmēja arī priesterus (piem., *dominus Winandus, clericus de Gotlandia*).

"Rīgas parādnieku grāmata" ir plašākais oficiālais dokuments ne vien 13. gs. beigu Rīgas iedzīvotāju tautības un izcelšanās jeb izceļošanas vietas noteikšanai un amatu identificēšanai, bet arī rīdzinieku tirdzniecības raksturošanai. Tomēr jāpatur vērā, ka parādnieku grāmatā atrodamas ziņas tikai par tiem rīdziniekiem, kas nodarbojās ar tirdzniecību, turklāt vienīgi par tiem tirgotājiem, kas preces pirka uz parāda. Par pārējiem Rīgas iedzīvotājiem parādnieku grāmata klusē, un tie īstenībā nav pieejami vēsturnieku izvērtēšanai un raksturošanai.

Namnieki

Kad 1200. gadā pāvests Inocents III atzina vācu Rīgas ostu par vienīgo likumīgo ostu Daugavā, abu Rīgas lībju ciemu tālākā pastāvēšana bija izšķirta: agrāk vai vēlāk vācu kolonisti tos absorbēs vai varmācīgi likvidēs un izpletīs savu koloniju ne vien lībju ciemu vietā, bet arī visā Rīdzenes un Daugavas veidotajā pussalā.

Tomēr likvidēt varēja tikai ciemu organizāciju, nevis to iedzīvotājus, tāpēc arī 1205./1206. gada ziemā, kad vāci Rīgā bija sarīkojuši brīnum jauku izrādi par praviešiem, tajā noskatījās gan vāci, gan jaunkristītie un vēl pagāniskie lībji.[89] 1209. gadā, kad bīskaps Alberts Pēterbaznīcas laukumā izlēņoja uzvarētajam Jersikas karalim Visvaldim viņa valsts atlikušo daļu, izlēņošanas aktā noskatījās gan krustneši, Rīgas klērs un ārzemju tirgotāji, gan bīskapa vasaļi un Rīgas namnieki, gan vāci, krievi un lībji.[90] Tātad Rīgas lībji netika uzskatīti par naidniekiem – un viņiem bija brīva ieeja vācu apmetnē.

1210. gadā kuršu uzbrukuma laikā Rīgas vāci nodedzināja lībju ciemu un, domājams, apkāva daudzus ciema iedzīvotājus.[91] Tomēr kuronizētie lībji turpināja dzīvot sava ciema vietā vēl 14. gadsimtā.[92] Kā vāci iekļāva Rīgā otru iezemiešu ciemu pie Rīdzenes upes, ap tag. Alberta laukumu, ziņu nav,

bet A. Caunes arheoloģiskajos izrakumos atklāts, ka arī tur lībji dzīvojuši visu 13. gadsimtu.[93] Abu lībju ciemu iekļaušana vācu Rīgā viegli izskaidrojama: vācu sākotnēji celtā Rīga neatradās pie Rīgas ezera jeb ostas – tur atradās abas iezemiešu apmetnes –, un tāpēc, lai gūtu tiešu pieeju ostai, vāciem bija jāpakļauj Alberta laukuma ciems. Tāpat vāciem bija jālikvidē ciems Daugavmalā, jo tas kontrolēja ieeju un izeju no Rīgas ostas Daugavā.[94]

Kad 1200. gadā Inocents III bija atzinis vācu Rīgas dibināšanu, pirmie vācu namnieki – vismaz pēc hronista Indriķa informācijas (VI, 2) – sāka ierasties jau 1202. gadā. Jādomā gan, ka hronista minētie namnieki *(cives)* bija bīskapa Alberta savervētie ieceļotāji no Vāczemes, kas bija ar mieru apmesties Rīgā, jo par pašiem pirmajiem Rīgas namniekiem nenoliedzami kļuva tie vācu tirgotāji, kas jau pirms 1200. gada uzturējās "Rīgas vietā" un pieprasīja – ar bīskapa Alberta un mūka Teodoriha starpniecību – no Inocenta III Zemgales ostas aizliegšanu. Hronists Indriķis Rīgas namniekus piemin arī 1203. gadā, kad viņiem jau bija savi lopi pilsētas ganībās (VII, 2 un 5), un 1204. gadā Rīga bija spējīga organizēt ap 20 vīru lielu namnieku garnizonu cīņai ar uzbrūkošajiem leišiem un Aizkraukles lībjiem (VIII, 1). 1206. gadā Rīgas namnieki kopā ar zobenbrāļiem un krustnešiem devās karā ārpus Rīgas – pret Salas lībjiem (X, 6), lai iegūtu brīvu Daugavas ceļu uz austrumiem. Tomēr Rīgas namniekiem īstā ugunskristība bija jāiztur 1210. gadā kuršu uzbrukuma laikā, kad viņi kopā ar krustnešiem ne vien cīnījās par savas kolonijas pastāvēšanu, bet arī – izmantojot gadījumu – uzbruka lībju ciemam un to nodedzināja.

Desmit gadu vēlāk – 1221. gadā – Rīgas namnieki dabūja cīnīties par sava dibinājuma paturēšanu vācu varā: Rīgas nominālais kungs Alberts, glābdams savu bīskapa amatu, bija atdevies Dānijas karaļa varā un aizsardzībā, bet pret to protestēja Rīgā esošie vāci – gan garīdznieki, gan namnieki, gan ārzemju tirgotāji, aizrādīdami, ka viņi nav gājuši kaujās par godu Dānijas karalim, un piespiezdami bīskapu Albertu atsacīties no savas pakļaušanās Dānijai (XXV, 1; sal. XXV, 3, un XXIX, 7). Tā Rīga arī pēc 1221. gada palika vācu pilsēta.

Vai 13. gs. vāci, ieguvuši savu dibinājumu no Rīgas lībjiem un iznīcinājuši viņu ciemus, aizsargājuši savu pilsētu pret leišu, kuršu, Daugavas un Gaujas lībju un Jersikas latgaļu uzbrukumiem, nobloķējuši Balduina no Alnas mēģinājumu pakļaut visu Livoniju tieši pāvesta virskundzībai un izcīnījuši Rīgas palikšanu pie Vācu ķeizarvalsts, tiešām varēja teikt, ka Rīga bija kļuvusi vāciska pilsēta?

Atbildi ir devis pāvesta legāts Livonijā Vilhelms no Modenas 1225. gada decembrī, iztulkodams Rīgai piešķirtās Visbijas tiesības: "Visiem, kas vēlas apmesties pilsētā uz dzīvi, ir atļauts kļūt par namniekiem un izmantot iepriekšminētās [namnieku] tiesības" – atbrīvošanu no karstas dzelzs pārbaudījuma, muitas maksāšanas, tiesas kuģa avārijas gadījumā un

tiesas divkaujas.[95] Tātad ar pāvesta legāta 1225. gada lēmumu, ko 1226. gada 19. novembrī apstiprināja pāvests Honorijs III, par Rīgas namniekiem jeb pastāvīgiem iedzīvotājiem, jeb pilsoņiem *(cives)* varēja kļūt ne tikai no Vāczemes ieceļojušie vāci, bet arī iezemieši un pat ikviens sveštautietis, kas Rīgā apmetās uz pastāvīgu dzīvi un maksāja pilsētas uzliktos nodokļus,[96] kā arī pildīja rātes uzliktās klaušas.[97]

Vāci

Ziņu trūkuma dēļ nekad nebūs iespējams noskaidrot, kas veidoja 13. gs. Rīgas namnieku vairākumu: vāci vai iezemieši. Drošs gan ir fakts, ka vāci bija šīs pilsētas valdošā virskārta. 30. gadu pirmajā pusē Rīgā dzīvoja vismaz 56 vācu namnieki un 71 ārzemju tirgotājs,[98] tāpēc var pieņemt, ka iezemiešu (lībju) Rīgā būs bijis vairāk nekā vācu.

No kurienes bija izceļojuši vāci, kas apmetās Rīgā uz dzīvi?

Izmantojot ierakstus "Rīgas parādnieku grāmatā", redzams, ka 13. gs. beigās vāci (vismaz tirgotāji) uz Rīgu bija devušies visvairāk no ziemeļu un rietumu Vācijas (vietvārdi doti alfabētiskā kārtībā).[99]

1. Blomberga (*Blomenberghe*, 695) – 1
2. Brēmene (*de Bremis*, 125) – 6
3. Braunšveiga ([*de*] *Bruneswich*, 130) –19
4. Celle (*de Celle*, 280) – 1
5. Demina (*de Demyn*, 1125) – 1
6. Deršava (*de Dersowe*, 243) – 4
7. Esene (*de Essende*, 153) – 3
8. Goslāra (*de Goslaria*, 801) – 1
9. Halberštate (*de Halverstat*, 265) – 3
10. Kolberga (*de Koleberch*, 85) – 1
11. Ķelne (*de Colonia*, 134) – 27
12. Lemgo (*de Lemegov*, 493) – 8
13. Lībeka (*de Lubec*, 27) – 20
14. Līneburga (*de Limborgh*, 1452) – 2
15. Lipe (*de Lippia*, 617) – 2
16. Magdeburga (*de Magdeborgh*, 1288) – 1
17. Merseburga (*de Merseburgh*, 1285) – 1
18. Minstere (*de Monasterio*, 6) – 112
19. Mindene (*de Minden*, 248) – 11
20. Raceburga (*de Rasceborch*, 382) – 5
21. Rostoka (*de Rostoch*, 186) – 4
22. Saksija (*Saxoni*, 48) – 10
23. Stāde (*de Stadio*, 121) – 3
24. Štrālzunde (*in Stralesundis*, 1444) – 1
25. Šverīne (*de Zverin*, 471) – 12

Kā jau viduslaikos parasts, vācu tirgotāji bija kustīga iedzīvotāju grupa, kas meklēja izdevīgākas tirgošanās vietas. Ja kāda zeme vai pilsēta tirgotājam nelikās izdevīga un citur bija sagaidāma labāka peļņa, viņš nekavējās turp pārcelties. Tā būs jāpieņem, ka *dominus Gerhardus de Anglia* (1078, 1361) un *Godekinus Engelant* (365) bijuši vācu tirgotāji, kas no Anglijas pārcēlušies uz Rīgu (kur Gerhards kļuva par rātskungu), lai tirgotos ar Krievzemi. Savukārt *Johannes de Ungaria* (614), *Thidericus de Ungaria* (1388) un *Rolekinus, filius Rolavi de Ungaria* (1524) būs bijuši vāci, kas no Ungārijas pārcēlušies uz Rīgu.

Grūtāk jau izšķirami no Zviedrijas, sevišķi no Gotlandes minēti tirgotāji, jo Rīgas un šo zemju ciešo saišu dēļ tie varēja būt gan vāci, kas no Zviedrijas vai Gotlandes pārcēlušies uz Rīgu, gan zviedru vai gotu (gūdu) tautības tirgotāji. Par vāciem to kristībvārda dēļ varētu uzskatīt

dominus Heinricus de Kalmaria (no Kalmāras, 1218) – 3,
Hinricus Copenhaven[100] (no Kopenhāgenas, 369) – 1,
Johannes de Suetia (no Zviedrijas, 566) – 1,
Otto de Swecia (no Zviedrijas, 68) – 19.

Grūtāk nosakāms, kas bija no Gotlandes minētie tirgotāji. Vai viņi bija vāci?

1. *Bunge de Gotlant* (827) – 1
2. *Conradus de Gotlandia, pistor* (maiznieks, 268) – 1
3. *Johannes de Gotlandia* (718) – 1
4. *Johannes Reyneri de Goten* (746) – 1
5. *Lambertus de Gotlandia* (368) – 1
6. *Rotgherus de Gotlandia* (1274) – 1
7. *dominus Vrowinus de Gotlandia* (498) – 1
8. *dominus Winandus, clericus de Gotlandia* (priesteris no Gotlandes, 1271) – 1

Tāpat vācu tirgotāji apmetās Rīgā no savas Igaunijas kolonijas:

1. Hāpsalas (*de Hapesale*, 63) – 9
2. Leāles (*de Leale*, 531) – 1
3. Otepē (*de Odempe*, 164) – 22
4. Paides (*de Witzendteyne*, 4) – 5
5. Rēveles (*de Revalia*, 386) – 3
6. Sāmsalas (*de Osilia*, 72) – 3
7. Tarvastes (*de Tarvest*, 34) – 9
8. Tērbatas (*de Tarbato*, 1441) – 8
9. Vilandes (*de Velyn*, 1092) – 4

1294. gadā minēts *Dominus Petrus, decanus Revaliensis* (Pētera kungs, Rēveles dekāns, 1254), kas bija parādā Jānim un Indriķim, sauktiem no Bevernas, 5 mārkas, un 1289. gadā *Jordanus Sartor de Revalia* (Jordans, drēbnieks no Rēveles, 510), kas bija solījis Jānim Domenizam nogādāt Rīgā ar pirmo kuģuceļu 3 lastus rudzu; no šiem ierakstiem būtu jāsaprot, ka gan

dekāns, gan drēbnieks dzīvoja Rēvelē. Tāpat *dominus Henricus de Verdene de Revalia* (Indriķa kungs no Verdenas, no Rēveles, 1136) bija kreditors trim Rīgas tirgotājiem; abi vietvārdi rāda, ka Indriķis (jāpieņem – vācis) no Verdenas bija pārcēlies uz Tērbatu, kur acīmredzot kļuvis par rātskungu.

Līdzīga dzīvesvietas maiņa vērojama tirgotājam Jānim no Zēstes (*Johannes de Sosato, civis Cokenhusanus*, 469), kas pirms 1287. gada būs pārcēlies no Zēstes uz Latviju; 1307. gadā viņš jau saukts *Johannes Susato de Kokenhusen* (Jānis Zēstietis no Kokneses, 943). Šis Zēstes Jānis vēlāk būs pārcēlies uz Rīgu, jo 1336. gadā minēti viņa bērni *(Pueri Johannis Sost)*, kam Rīgā bija nams *(hereditas)*, kurā dzīvoja Jānis no Bevernas (1270. nrs).

Šī analīze rāda, ka tirgotāji mainīja savas dzīvesvietas, tāpēc dažkārt nav iespējams noteikt kāda tirgotāja piederības vietu. Bez tam jāpatur vērā, ka daži Rīgas namnieki varēja atgriezties Vāczemē. Te svarīgs ir Vilhelma no Modenas 1226. gada 10. aprīļa definējums, ka par Rīgas ārzemju tirgotājiem un krustakarotājiem jāuzskata tie pilsētas "iedzīvotāji, kas Rīgā tikai pārlaiž ziemu vai dzīvo Rīgas pilsētā gadu vai ilgāk, bet kuriem tur nav ne sava nama, nedz stingrs nolūks tur palikt".[101] Šo Vilhelma lēmumu "Rīgas pārstrādātajos statūtos" (ap 13. un 14. gs. miju) rāte interpretēja šādi: "Visi krustakarotāji un pārējie viesi [kas nav Rīgas namnieki], kas ierodas šajā pilsētā, var pirmo gadu izmantot pilsētas tiesības, līdzīgi kā mūsu namnieki *(borgheren)*; bet, ja viņi te paliek vairāk par gadu vai ilgāk un vēlas nodarboties ar tirdzniecību vai amatniecību, un to dara, viņi nedrīkst to darīt, ja nav ieguvuši namnieka tiesības *(burscap)*. Un tiem, kas iepriekšminēto dara, jāmaksā pilsētai viena mārka sudraba."[102] Citiem vārdiem: Rīgas tirgotāji un amatnieki bija Rīgas namnieki.

Tomēr vissarežģītāk ir noteikt kāda vācu tirgotāja pastāvīgo rezidenci Latvijā. Ja tirgotājs par parāda nodrošinājumu bija ieķīlājis savu īpašumu, tad tā ir skaidrākā liecība, ka viņš bija Rīgas namnieks. Tas attiecas arī uz amatniekiem; tāpat titula *dominus* minēšana kopā ar personas vārdu liecina, ka minētā persona bija Rīgas rātskungs. Sekojot šim pieņēmumam, ir mēģināts atrast vācus, kas būtu no citām Latvijas vietām pārcēlušies uz dzīvi Rīgā. (Protams, patiesību zināja tikai rātes sekretārs, kas izdarīja ierakstus parādnieku grāmatā.)

Vāci uz Rīgu nākuši no:

1. Cēsīm (*de Wenda*, 45), lai gan par vairāku *de Wenda* dzīvesvietu var pieņemt arī Cēsis,

2. Dobeles (*Dobelene*, personvārds, 741); tā Jānis Dobelietis bija podnieks *(ollifex)*, un viņam Rīgā piederēja nami,

3. Ikšķiles (*de Ykescule*, 17, 1313, 1289),

4. Jelgavas (*de Mythowia*, 406). Neticami daudz ierakstu ar *de Mythowia* vai *de Mitow*, un vairākiem ir tituls *dominus*,

5. Kokneses (*pistor de Kokenhusen*, 1732), maiznieks un namnieks.

Ir daudz ierakstu ar *de Kokenhusen*. Ņemot vērā, ka Koknese atradās diezgan tuvu Rīgai un bija cieši saistīta ar to, daļa šo tirgotāju varēja dzīvot arī Koknesē,

6. Krimuldas (*Cremun*, personvārds, 1068),
7. Ludzas (*de Ludzen*, 1275),
8. Mākoņkalna (*de Wolkenborgh*, 706),
9. Rubenes (*de Papendorp*, 563),
10. Straupes (*de Ropa*, 1121),
11. Turaidas (*de Thereydia*, 635),
12. Valkas (*de Walco*, 487),
13. Valmieras (*de Woldemer*, 257).

Tāpat parādnieku grāmata dod dažas ziņas, kur vāci Rīgā bija apmetušies. Vispazīstamākais ir rātskungs *dominus Johannes de Rigemunde* (240), tātad "Jānis no Rīgas jeb Rīdzenes upes grīvas", un Rigemunde kļuva par šīs dzimtas uzvārdu. Maiznieks *(pistor)* Reinekins dzīvoja jaunajā pilsētas daļā (*in nova civitate*, 1282), tāpat Grieta, Ludolfa atraitne (1815), bet Elizabete, Flezenbarda atraitne, kas bija parādā savai mātei Margrietai 11 mārkas, par parāda nodrošinājumu ieķīlāja māju vecajā pilsētas daļā (*in antiqua civiate sitam*, 334). Vecajā pilsētā – Kurpnieku ielā *(platea Sutorum)*, kurā 1291. gadā atradās divas kurpnieku darbnīcas *(due apotece sutorum)*, dzīvoja rātskungs Jānis Hogemanis (642); var arī pieņemt, ka vecajā pilsētas daļā atradās Everharda no Otepē nams ar "septiņiem torņiem" (338). Rātskungs Helmiks dzīvoja pie Rātskungu vārtiem (*ante portam consulum*, 1587); par viņu arī teikts "pie rātsnama" (*juxta domum consulum*, 309). Kāds Arnolds dzīvoja pie rātes vīna noliktavas (*apud domum vinarium*, 41) un kāds Bertolds – pie vīna pagraba (*de Vinkelere*, personvārds, 493), un tā arī viņus parādnieku grāmatā sauca. Bertoldam Šķielacim (*Luscus*, personvārds, 170) un viņa dēlam Kristjānim (998) piederēja māja Daugavmalā (*prope Dunam*, 165), tātad agrākajā lībju ciemā. Kāds cits Bertolds dzīvoja pie pilsētas mūra (*prope murum*, 168). Pie pilsētas mūra savā mājā dzīvoja arī Konrāds Pramams (247). Kādai Annai piederēja māja viņpus Rīdzenes (Pārrīdzenē, *trans Rigam*, 30). Lambertam Holempem piederēja mājas gan pilsētā, gan ārpus pilsētas (*in civitate quam extra*, 1117). Holempe savā mājā izīrēja dzīvokļus krieviem (167). Jānis Lopukāvējs (*Johannes Knokenhowere*, personvārds, 562) savu māju bija izīrējis Jānim Adatutaisītājam *(Johannes Netlere)*. Cits Rīgas namnieks bija pazīstams kā Jānis no Lopkautuves (*de domo cedis*, 538; *de Slaychus*, 686); varbūt viņš bija identisks ar Jāni Lopukāvēju (?). Daži namnieki par parāda nodrošinājumu ieķīlāja savus dārzus (61, 127, 671).

Tirgotāji, kas devās uz Rīgu, bija gan drošsirdīgi un uzņēmīgi vīri, apņemdamies dzīvot svešā un bieži vien naidīgā zemē, bet nebija dižciltīgi:[103] viņu lielākai daļai pat nebija uzvārdu, un viņu izceļošanas vietas bieži minētas pārāk vispārīgi (Anglija, Ungārija, Gotlande), citreiz minētas

kādas Igaunijas vai Latvijas vietas; pēc apmešanās Rīgā viņus no pārējiem vārdabrāļiem atšķīra, dodot tiem tuvāku apzīmējumu pēc jaunās dzīvesvietas. Dažs vācu ieceļotājs pazuda jaunajā pilsētā, citi tika pie turības un pamazām izveidoja Rīgas vācu patriciātu.

Varētu vēl piezīmēt, ka Rīgā vācu sievas pēc vīra nāves mantoja viņa īpašumu un dažkārt arī turpināja vīra tirdzniecības pasākumus. Neatbildams un līdz šim nepētīts gan paliek jautājums, kur vācu ieceļotāji dabūja sievas.

Lībji

Kas īsti notika ar Rīgas lībjiem pēc 1210. gada kuršu uzbrukuma, ziņu trūkuma dēļ nekad nebūs iespējams droši noskaidrot. Tā kā Rīgā atrasti lībju apbedījumi arī no 13. un 14. gs., tad jāpieņem, ka neizkautie lībji turpināja dzīvot savos agrākajos ciemos un laika gaitā daļa ģimeņu vai nu izmira, vai, saprecoties ar nelībjiem, pārvācojās vai pārlatviskojās. Nav arī noteicams, vai tie lībji, kas minēti parādnieku grāmatā, bija Rīgas lībju pēcteči vai ienācēji no Gaujas un Piedaugavas lībjiem. Var pat šaubīties, vai daži grāmatā minētie lībji vispār dzīvoja Rīgā; bet, no otras puses, kāpēc lai Rīgas vācu tirgotāji būtu aizdevuši naudu lībim, kas Rīgā nedzīvoja un kas varēja pazust, preci nepiegādājis? Tikai par *Cunne* un *Clawes Culles – Cunnes* dēlu zināms, ka tiem Rīgā bija īpašums (1251. nrs), tātad viņi bija Rīgas namnieki.

Pārējie parādnieku grāmatā minētie lībji, kas varētu būt Rīgas namnieki:

1. Bertolds Lībis (*Bertholdus Livo*, 123) – 1,
2. Gerhards Lībis (*Gerhardi Lyvonis*, 680) – 1,
3. Heneke Lībis (*Henneke Lyve*, 1745) – 1,
4. Imake (*Ymake, filius Kagen de Rodenpois*, 599) – 3,
5. Jānis Lībis (*Johannes Lyvo*, 619) – 4,
6. Jēkabs Lībis (*Jacobus Livo*, 486) – 3,
7. Lamberts Lībis (*Lamberto Lyvoni*, 236) – 6,
8. Veldis (*Veldis*, 1677) – 1.

Zīmīgi, ka vairākumam lībju doti vācu vai Bībeles kristībvārdi; vai tas nozīmētu, ka viņi jau sākuši pārvācoties? Tāpat Lamberts Lībis, šķiet, bija kļuvis lieltirgotājs.

(Tuvāk par lībjiem sk. nodaļā "Tirdzniecība".)

Latvieši

Līdzīgi kā par lībjiem, arī par latviešiem tikai pāris gadījumos droši var teikt, ka viņi bija Rīgas namnieki. Tādi bija:

1. Gotšalks Kursis *(Gotscalcus Curo)*, kas bija pat kļuvis par Rīgas rātskungu (*dominus*, 348. nrs),

2. Zvejnieks Jānis Zemgalis (*Johannes piscator Semigallus*, 840 b), kam Rīgā bija nams,

3. Zvejnieks *Reymer* (1279) – latvietis vai līvis (jo zvejnieki taču nebūs ieceļojuši no Vāczemes?), kam Rīgā piederēja īpašums,

4. Laivinieks *portitor Meynekinus* ar sievu, kuriem piederēja māja jaunajā pilsētas daļā (1682),

5. Jānis no Lībekas, kas ir zemgalis (*Johannes de Lubeke, qui est Semigallus*, 1790). Gan nav teikts, ka šim zemgalim Rīgā piederējusi māja, bet *de Lubeke* norāda, ka viņš agrāk no Zemgales aizceļojis uz Lībeku, bet vēlāk atgriezies Rīgā kā tirgotājs.

Tomēr šie pāris identificējamie Rīgas latvieši jau bija pārvācojušies un dabūjuši vācu kristībvārdus, tāpēc iespējams, ka aiz vairākiem vāciskiem vai Bībeles kristībvārdiem īstenībā slēpjas iezemieši.

"Rīgas parādnieku grāmatā" atrodami vēl daži tautību apzīmējumi, par kuru nesējiem gan nav teikts, ka tiem Rīgā bijis īpašums. Tā bez rātskunga Gotšalka Kurša par kuršiem vēl saukti: pirtnieks Jānis Kursis (*Johannes Curo, stupenator*, 506) un Hermanis Kursis (*Hermannus Curonus*, 1531). Par zemgaļiem dēvēti: zemgalis Konrāds no Turaidas (*Conradus de Thoreydia, Semigallus*, 264) un Jānis Zemgalis, kas bija rātskunga Everharda no Otepē kalps (*Johan Semigallus, qui fuerat servus domini Everhardi [de Odempe]*, 590 un 663).

No legāta Vilhelma no Modenas 1226. gada šķīrējtiesas lēmuma zināms, ka Rīgas lauku novadā dzīvoja arī sēļi.[104]

Par latvieti saukts arī Jēkabs, latvieša dēls (*Jacobus, filius Latiscen*, 541).

Tāpat parādnieku grāmatā saglabājušies vairāki personvārdi, kas šķiet esam latviski:

1. *Baldune*, sk. Visvaldis,
2. Kurlāmuša (*Curlemusche*, 218),
3. *Darbeslave*, sk. Sīviķis,
4. Indriķis, jauneklis no Ludzas (*Heinricus juvenis de Ludze*, 1020),
5. Jānis no Rēzeknes (*Jani de Resiten*, 744),
6. Jānis Labietis (? *Johannes Labun*, 751),
7. Jaunulis un Tautulis (*Jovnule et Tovtule*, 760),
8. *Mesewarde*, sk. Vīrvaldis,
9. Ramēķis (? *Remmeke*, 1457),
10. Sīviķis un Darbslavis (*Siveke et Darbeslave*, 1347),
11. *Tovtule*, sk. Jaunulis,
12. Vadonis (*Vadune*, 1530),
13. Visvaldis (?) ar saviem diviem brāļiem – Vadoni (?) un Veisci (*Veisbalde [et] sui duo fratres Baldune et Veysce*, 1541),
14. *Veysce*, sk. Visvaldis,
15. Vīrvaldis un Mežvārdis (? *Virebalde et Mesewarde*, 1558).

Par šiem latviešiem nav teikts, ka viņi bijuši Rīgas namnieki, un, ja pieņemtu, ka viņi dzīvojuši citur, tad vienmēr var jautāt: kāpēc Rīgas vācu tirgotājiem bija jāmeklē preču iepircēji citās Latvijas vietās, kā viņi tos atrada un kāpēc dāvāja tiem savu uzticību? Tāpēc, manuprāt, tie visi bija ieceļojuši Rīgā no citiem Latvijas novadiem.

Vēl parādnieku grāmatā minēts personvārds *Las* (40. nrs). Vai tas būtu latviešu Lasis vai lejasvācu *Las*? Tāpat *Thidericus de Asegallo* (1389. nrs) un *de Ropa* (1468. nrs). Vai zem šiem vārdiem slēpjas kāds pārvācots latvietis? Tāpat var jautāt, kādas tautības bija *Suertinch* (Svērtiņš?, 85. nrs), *Rodinch* (Rodiņš?, 394. nrs), *Nicinch* (Nīciņš?, 616. nrs): vai galotne *-ņš* nenorāda uz piederību latviešiem? Protams, to var izšķirt tikai baltu lingvisti. Un kāpēc kādam parādniekam bija jāuzsver, ka viņš ir vācis (*Theutonicus*, 1369. nrs; *Dusche*, 1757. nrs)? Tiesa, īsto atbildi uz šiem jautājumiem varēja dot tikai rātes skrīveris, kas attiecīgos personvārdus ierakstīja parādnieku grāmatā. Diemžēl šis rātes ierēdnis nerakstīja vēsturi, bet tikai parādnieku sarakstu.

Igauņi

"Rīgas parādnieku grāmatā" minēts arī igaunis *Hermannus Esto*, kas aizdevis naudu krieviem (33. nrs), tāpat vāciem (130., 359. un 771. nrs) sāls iepirkšanai (773. nrs); tātad viņš bija lieltirgotājs, kas finansēja savus tirdzniecības aģentus.

Leiši

Starp parādniekiem minēts leitis *Petrus Letowinus* (1255. nrs) un *Rameyze de Kernowe* (1284. nrs), kas abi bija solījušies piegādāt vasku Ludvigam no Jelgavas; *Pabilte de Crowen* (1267. nrs) bija solījis vasku Indriķim no Jelgavas. Tāpat starp Rīgas tirgotājiem minēts kāds *Myndowe* (1312. un 1764. nrs); par *Galeyne* (549. nrs) parādu galvojis kāds *Thomas* ar sievu, tātad *Galeyne* bija Rīgas iedzīvotājs.

Krievi

Krievu ieplūšana vācu Rīgā būs strauji turpinājusies pēc 1209. gada, kad viņi minēti karaļa Visvalža lēņa grāmatā. 13. gs. beigās kā Rīgas namnieki (kam pilsētā bija nams) jau identificējami vairāki krievi:

1. *Affrem* (10),
2. *Chome*, sk. *Paulus*,
3. *Demas stupenator* (pirtnieks, 1260). Nav gan teikts, ka viņam Rīgā būtu bijusi māja, bet pirtnieks taču nevarēja būt īslaicīgs Rīgas iedzīvotājs,

4. *Demytere* (59). Par viņu 1301. gadā teikts: *Demiter Ruthenus et civis Rigensis* (312),

5. *Heneke Ruthenus* (490), par kuru 1231. nrā teikts: *qui moratur in hospicio Chome* (kas dzīvo Homa īres mājā) – tātad viņš bija Rīgas iedzīvotājs,

6. *Paulus, qui moratur in hospicio Chome* (1227); tātad Homam bija nams, kurā viņš izīrēja istabas citiem krieviem,

7. *Peter Ruthenus* (1234; *Petrus*, 74),

8. *Smen* (1324),

9. *Suscike* (1351),

10. *Symeon de Domo orti* (Simeons no dārza mājas, 1343),

11. *Yachim pellifex, civis in Riga* (kažocnieks Jahims, Rīgas namnieks, 634; viņa brālis *Chome*, 223).

Šis saraksts rāda, ka krievi Rīgā ne tikai tirgojās, dažiem arī bija savas mājas vai darbs Rīgā, tātad viņi bija pilsētas pastāvīgie iedzīvotāji.

Parādnieku grāmatā vēl sastopami vairāki krievu personvārdi, par kuriem gan nav teikts, ka tiem Rīgā būtu bijis īpašums, bet kas baudīja vācu tirgotāju uzticību un kredītu:

1. *Alexe* (44),
2. *Astaphe* (213),
3. *Bogedan* (151),
4. *Boris* (128),
5. *Cagrippe* (31),
6. *Caulem* (227),
7. *Chodere* (213),
8. *Clemente* (222),
9. *Condrat de Plessekowe* (1767 b),
10. *Coste* (128 un 216),
11. *Cuseman* (66),
12. *Cyniforth* (360; tēvs *Steppan*),
13. *Domiane* (298),
14. *Gastile* (499), 227. nrā saukts *Gaist*,
15. *Gotene* (31),
16. *Grigor* (1266),
17. *Jacob* (228),
18. *Jacobus Ruto* (1460),
19. *Jerman* (1723), 573. nrā saukts *Herman*,
20. *Johan Ruthenus* (670),
21. *Kaire* (250), 227. nrā saukts *Cayere*,
22. *Lazar* (151),
23. *Lucav de Plesskowe* (1767 b),
24. *Luceke Rutenus* (1086),
25. *Manole Rutenus* (1769),
26. *Mathe* (222),

27. *Maxim* (36),
28. *Nicolaus* (22),
29. *Olifer* (501),
30. *Olifrem* (501),
31. *Porfirius* (1266),
32. *Pureke* (215),
33. *Radeke Ruthenus* (1278),
34. *Raslav Ruto* (1296),
35. *Samson* (1266),
36. *Savesade* (1265), 1304. gadā saukts *Rutenus Savsede* (376),
37. *Sedile de Plescow* (1326),
38. *Steppan* (31),
39. *Steppan* (360), dēls *Cyniforth*,
40. *Sydrat de Plessekowe* (1767 b),
41. *Thideman Ruto* (1460),
42. *Terentey Rutenus* (1387),
43. *Ulixe* (1525),
44. *Wasil* (777), 1307. gadā saukts *Wasile Ruthenus* (955),
45. *Watsyle* (213), *Astaphe* dēls,
46. *Zacharie* (298),
47. *Ywan Buyavin* (670).

Ja tiešām kāds no sarakstā minētajiem krieviem nebūtu dzīvojis Rīgā, tad neatbildams paliek jautājums, vai Rīgas vācu tirgotāji būtu uzticējušies un devuši kredītu, piem., Pleskavā dzīvojošiem krieviem (1326., 1767. b nrs) un kā vāci cerējuši no tiem parādu iekasēt. Tāpat, manuprāt, jāpieņem, ka 13. gs. beigās Rīgā dzīvojošo krievu skaits bijis liels, jo parādnieku grāmatā minēti tikai tie krievu tirgotāji, kas aizņēmās naudu vai kam maksāja avansveidīgi; pārējie Rīgas krievi parādnieku grāmatā nemaz nav minēti. Tāpēc arī nav neizprotams, ka daudzi krievu valodas vārdi (piem., baznīca, kristīt, pagasts, pods, birkavs) viduslaikos no Rīgas krieviem ieviesās Rīgas latviešu un tālāk latviešu valodā vispār. Tāpat zīmīgi, ka dažkārt krievu personvārds rakstīts vācu formā (*Jerman – Herman*; *Ywan – Johan*, *Thiedeman*). Vai tā būtu tikai rātes skrīvera patvaļība, vai arī te saskatāms krievu pārvācošanās sākums?[105]

Rīgas vāciskums

Pārskatot Rīgas 13. gs. nogales iedzīvotāju nacionālo sastāvu, redzams, ka vācu tirgotāji no dažādām Vāczemes vietām – visvairāk no Rietum- un Ziemeļvācijas – bija apmetušies uz dzīvi austrumu ekspansijas laikā pakļautajā tālajā ziemeļu zemē un uzskatīja savu dibinājumu pie Rīgas upes ietekas Daugavā par sev piederīgu koloniju. Rīgas agrākie iedzīvotāji lībji bija zaudējuši ne vien zemi, bet arī katru iespēju piedalīties vācu Rīgas pārvaldē un pat līdztiesību tirdzniecībā un peļņas

84. Arheoloģiskajos izrakumos Rīgā atrastie 13. gs. mājturības piederumi (no augšas uz leju): svina tīkla gremdi, koka liekšķere, koka galdiņu trauks un dzelzs svečturis

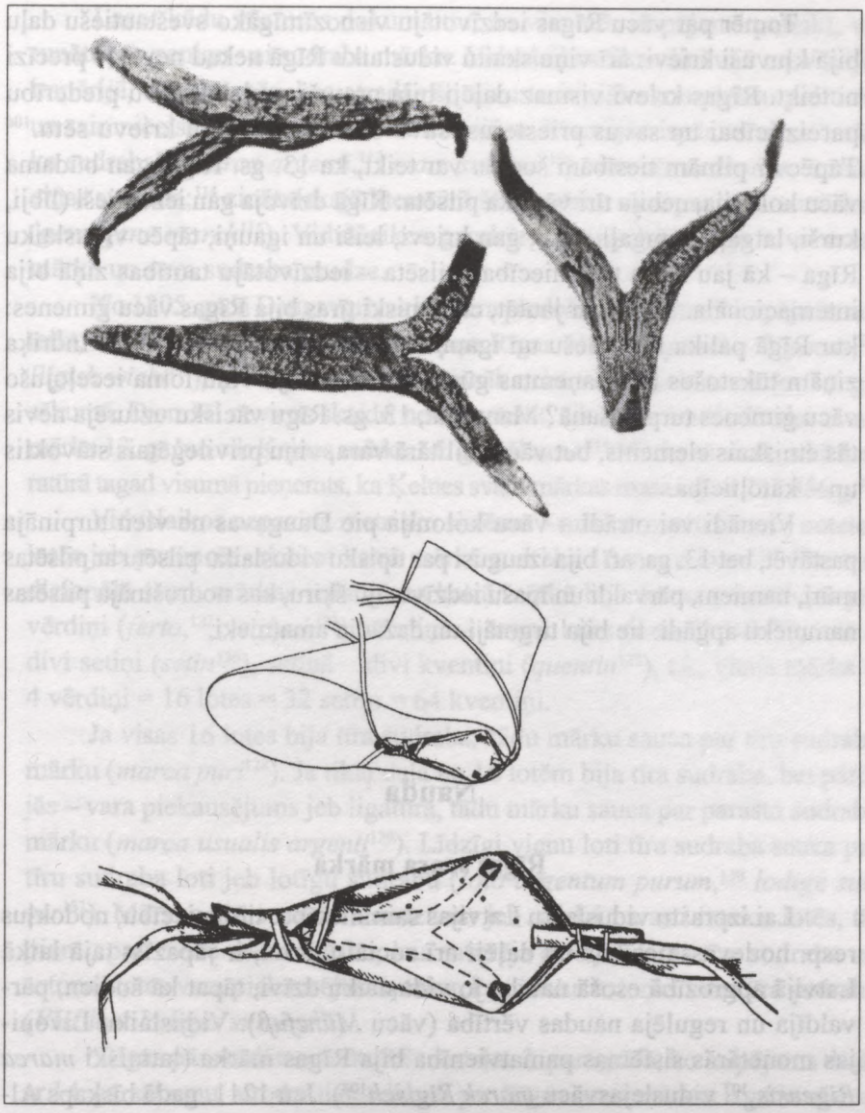

85. Rīgā atrastie ledus pieši, ledus pieša aptveres rekonstrukcija un stiprinājums pie apava

gūšanā. Tajā pašā laikā Rīgā sastopami kuršu, zemgaļu un latgaļu (latviešu) ieceļotāji, kas kāda mums nezināma iemesla dēļ bija pametuši savu dzimto lauku sētu un meklējuši labākus dzīves apstākļus Rīgā. Daļa no viņiem bija sākusi pārvācoties – varbūt saprecoties ar vāciem. Vācu ieceļotājiem taču sievas bija kaut kur jādabū! Cik straujš un plašs bija iezemiešu – sevišķi sieviešu pārvācošanās process Rīgā, ziņu trūkuma dēļ mēs nekad neuzzināsim, jo līdz ar pāriešanu vācos tika pieņemti vāciski vai Bībeles kristībvārdi.

Tomēr par vācu Rīgas iedzīvotāju visnozīmīgāko sveštautiešu daļu bija kļuvuši krievi: arī viņu skaitu viduslaiku Rīgā nekad nevarēs precīzi noteikt. Rīgas krievi vismaz daļēji bija pratuši saglabāt savu piederību pareizticībai un savus priesterus, savu baznīcu un savu krievu sētu.[106] Tāpēc ar pilnām tiesībām šodien var teikt, ka 13. gs. Rīga, gan būdama vācu kolonija, nebija tīri vāciska pilsēta: Rīgā dzīvoja gan iezemieši (lībji, kurši, latgaļi, zemgaļi, sēļi), gan krievi, leiši un igauņi, tāpēc viduslaiku Rīga – kā jau katra tirdzniecības pilsēta – iedzīvotāju tautības ziņā bija internacionāla. Tāpat var jautāt, cik etniski tīras bija Rīgas vācu ģimenes: kur Rīgā palika iezemiešu un igauņu sievietes, kas pēc hronista Indriķa ziņām tūkstošos tika saņemtas gūstā, un kāda bija viņu loma ieceļojušo vācu ģimenes turpināšanā? Manuprāt, 13. gs. Rīgu vācisku uzturēja nevis tās etniskais elements, bet vācu militārā vara, viņu privileģētais stāvoklis un – katoļticība.

Vienādi vai otrādi – vācu kolonija pie Daugavas ne vien turpināja pastāvēt, bet 13. gs. arī bija izaugusi par tipisku viduslaiku pilsētu ar pilsētas mūri, namiem, pārvaldi un īpašu iedzīvotāju šķiru, kas nodrošināja pilsētas namnieku apgādi: tie bija tirgotāji un dažādie amatnieki.

Nauda

Rīgas svara mārka

Lai izprastu viduslaiku Latvijas saimniecību, tirdzniecību, nodokļus resp. nodevas, tiesības un daļēji arī sociālo dzīvi, ir jāpazīst tajā laikā Latvijā apgrozībā esošā nauda, jo viduslaiku dzīvi, tāpat kā šodien, pārvaldīja un regulēja naudas vērtība (vācu *Münzfuß*). Viduslaiku Livonijas monetārās sistēmas pamatvienība bija Rīgas mārka (latīniski *marca Rigensis*,[107] viduslejasvācu *marck Rigisch*[108]). Jau 1211. gadā bīskaps Alberts, Rīgas pilsētas pirmais kungs, piešķīra privilēģiju Gotlandes tirgotājiem, kas apmeklēja Livonijas ostas, starp citu, nosakot, ka "4½ Rīgas mārkām peniņos jāsver tikpat, cik Gotlandes mārkai sudraba, un kaltiem Rīgas peniņiem jābūt tādā pašā vērtībā kā Gotlandes peniņiem, bet tiem jābūt citādas formas; no izkaltās naudas tās kalējam pienākas 2 ēras" *(In moneta quatuor marcae et dimidia denariorum marcam argenti ponderabunt Gutlensem. Ex illis monetarius duas oras habebit. Eiusdem valoris erunt Rigenses denarii, cuius et Gutlenses, licet alterius formae)*.[109] Šī tirdzniecības privilēģija satur pašu senāko dokumentēto liecību par Rīgas naudu. Alberta monetāros noteikumus no jauna 1225. gadā apstiprināja pāvesta legāts Livonijas bīskaps Vilhelms no Modenas[110] un 1305. gadā Rīgas arhibīskaps Frīdrihs Pērsteins.[111]

Lasot kādu vēstures dokumentu, ne vienmēr iespējams pateikt, vai runāts par peniņu vai sudraba mārku. Viduslaikos Skandināvijā un Vācijas impērijā, tāpat zemēs, kas atradās šo divu teritoriālo kompleksu politiskā un saimnieciskā ietekmē, tātad arī Latvijā un Livonijā vispār, termins "mārka sudraba" (*marca argenti*,[112] *marc sulvers*[113]) vienmēr nozīmēja ½ mārciņas sudraba;[114] zinātniskajā literatūrā šādu mārku sauc par "svara mārku" (*gewogene marck*[115]). Viduslaikos gandrīz katrai pilsētai bija sava svara mārka un sava sudraba raudze.

No 1305. gada Daugavgrīvas klostera pārdošanas līguma[116] iespējams noteikt, ka Rīgas mārka, tātad pusmārciņa Rīgas sudraba (*pondus Rigensis*,[117] *Rigish wicht*[118]), svēra par astotdaļu mazāk nekā viena Ķelnes mārka 14. gs. sākumā. Diemžēl neviens skaidri nevar pateikt, cik īsti svēra Gotlandes svara mārka 13. gs. un cik Ķelnes mārka 14. gs. sākumā.[119] Modernā zinātniskā literatūrā tagad visumā pieņemts, ka Ķelnes svara mārkas masa bijusi 233,856 g.[120]

Viduslaikos nepazina metrisko sistēmu – mārkas svaru (masu) noteica lotēs jeb pusuncēs, skaitot katrā mārkā sudraba 16 svara lotes.[121] Pēc tradicionālā svara mārkas iedalījuma katrā mārkā bija četras ceturtdaļas jeb vērdiņi (*ferto*,[122] *verdynk*[123]), vērdiņā – četras lotes (*loto*,[124] *loth*[125]), lotē – divi setiņi (*setin*[126]), setiņā – divi kventiņi (*quentin*[127]), t.i., viena mārka = 4 vērdiņi = 16 lotes = 32 setiņi = 64 kventiņi.

Ja visas 16 lotes bija tīra sudraba, šādu mārku sauca par tīru sudraba mārku (*marca puri*[128]). Ja tikai daļa no 16 lotēm bija tīra sudraba, bet pārējās – vara piekausējums jeb ligatūra, tādu mārku sauca par parasto sudraba mārku (*marca usualis argenti*[129]). Līdzīgi vienu loti tīra sudraba sauca par tīru sudraba loti jeb lotīgu sudrabu (*loto argentum purum*,[130] *lodige sulver*[131]). Mārkas tīrā sudraba daudzumu jeb raudzi parasti izteica lotēs, tā, piem., par vienu svara mārku, kas saturēja astoņas lotes tīra sudraba un astoņas lotes vara piekausējuma, teica, ka tā satur astoņas lotes tīra sudraba (*VIII loet lodiges sulvers*[132]).

"Rīgas pārstrādāto statūtu" 8. nodaļas 2. paragrāfā, ko iespējams datēt ar 14. gs. sākumu, atrodami noteikumi par Rīgas svara mārkas izgatavošanu: "Kam ir uzticēts liet Rīgas svaru, tam jālej mārka, lai tā būtu lotīga jeb tīra līdz vienai lotei" *(So weme dath rigische goth bevolen wert, de sal de marc geten, dat se lodich si bi eme lode)*. Tātad Rīgas mārka bija no sudraba, ar vara piekausējumu. Šādu mārku parasti sauca par lietu sudrabu (*gegoten sulver*[133]). No "Rīgas pārstrādātajiem statūtiem" redzams, ka 14. gs. sākumā Rīgas mārka saturēja 15 lotes sudraba un vienu loti vara ligatūras. To pašu liecina arī pāvesta nodokļu piedzinējs Rīgas baznīcas provincē Jēkabs no Rotas *(Jacobus de Rota)*, 1319. gada pārskatā atzīmējot: "Ir tomēr jāpatur vērā, ka Rīgas sudrabs nav tīrs sudrabs un, lai Rīgas sudraba mārku padarītu tīru jeb iegūtu tīru Rīgas sudrabu, pie katras mārkas jāpieliek klāt viena lote jeb 1/16 mārkas; šādi pielikta 1/16 padara to par tīru Rīgas sudraba mārku, kā tā arī tiek saukta."[134]

Kā izskatījās Rīgas lietā mārka? 1851. gadā Rīgā zemē tika atrasti deviņi lieti sudraba stienīši;[135] piecu stienīšu izskats, svars, garums, platums un augstums ir zināms, bet to raudze nav noteikta. No šiem pieciem stienīšiem trīs bija veseli, bet divi saglabājušies tikai fragmentāri; stienīšiem ir garena maizes klaipa forma. Šādi sudraba stienīši viduslaiku vēstures avotos tiek saukti par sudraba gabaliem (*frustrum argenti*,[136] *stuck sulver*[137]), bet modernajā vēstures literatūrā – vienkārši par lietiem sudraba stienīšiem.

Tā kā Rīgas sudraba stienīši lieti dažādā svarā un arī sacirsti mazākos gabalos, tad bija nepieciešams atrast ērtu veidu to vērtības noteikšanai. Rīgas lietā stienīša raudze ar likumu bija noteikta 15 lotes sudraba, tātad visērtākā metode stienīša vērtības noteikšanai bija konstatēt tā svaru. Līdz 1974. gadam bronzas svariņi ar atsvariņiem sudraba stienīšu svēršanai Latvijā atrasti vismaz 62 kapulaukos[138] un vairākās apmetnēs un pilīs. Arī Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā (RVKM, bij. Doma muzejs) ir saglabāti trīs atsvariņi.[139] Vienam atsvariņam ir četri apļveidīgi iecirtumi, kuri acīmredzot nozīmē četras svara mārkas; šī atsvariņa masa ir 828,52 g. Otrajam atsvariņam ir astoņi apļveidīgi iecirtumi, reprezentējot astoņas mārkas, un tā masa ir 1652,09 g. Trešais atsvariņš, ko datē ar 15. gs. sākumu un kurā iegrebts Rīgas pilsētas ģerbonis, sver 166,04 g. No šīm ziņām var viegli aplēst, ka atsvariņš ar četriem iecirtumiem un masu 828,52 g pielīdzina Rīgas svara mārku 207,13 g un loti (207,13 : 16) – 12,945 g. Atsvariņš ar astoņiem aplīšiem un masu 1652,09 g pielīdzina Rīgas mārku 206,5 g un loti – 12,906 g. Atsvariņš ar masu 166,04 g laikam domāts 13 lošu svēršanai, tādējādi Rīgas lote svērusi 12,841 g, mārka – 205,456 g. Zīmīgs ir fakts, ka pēc šiem trim atsvariņiem noteiktā mārkas masa atšķiras pavisam nedaudz: 205,456 g, 206,5 g un 207,13 g.

Atgriežoties pie iepriekšminētā 1305. gada Daugavgrīvas klostera pārdošanas līguma,[140] kurā teikts, ka Rīgas mārka sver par 1/8 mazāk nekā Ķelnes mārka, un pieņemot Ķelnes mārkas masu 233,856 g un astotdaļas jeb divu lošu masu (233,856 : 8) 29,232 g, var aplēst, ka Rīgas mārka 14. gs. sākumā svēra 233,856 mīnus 29,232 jeb 204,624 g. Tā ir iegūta ceturtā – vēl vieglāka – Rīgas svara mārkas masa. Dabīgi, arī Rīgas lotes masa attiecīgi mainījās. Šajā sakarā svarīgi atcerēties bīskapa Alberta 1211. gada monetāro noteikumu nosacījumu, ka Rīgas monētu kalējam par peniņu izkalšanu no katras svara mārkas pienākas divas ēras.[141] Ēra (*ora, ore*[142]) bija Skandinavijas vienība svara mārkā, tā svēra vienu unci jeb 1/8 mārkas, tātad mārkā bija astoņas ēras. Skandinavijas ēra tālāk bija iedalīta trīs ārtaugos jeb ārtavās (*arto*,[143] *artig*[144]), tātad mārkā skaitīja 24 svara ārtaugus. Bīskapa Alberta monetārie noteikumi piemin arī peniņus (*denarius, penning*[145]). Peniņš bija mārkas mazākā vienība, vienmēr kalta monēta, un, lai gan peniņu skaits Skandinavijas ārtaugā svārstījās 8–10–12–16 vienību robežās,[146] tradicionālais peniņu skaits vienā ārtaugā bija 12; tas nozīmē, ka peniņus parasti skaitīja pa dučiem un attiecīgais peniņu skaits svara mārkā bija 12 x 3 x 8 jeb 288.

86. Svari un atsvariņi no Laukskolas kapulauka 582. vīrieša skeletkapa

Pēc Gotlandes mārkas iedalījuma un vienību noskaidrošanas, paturot vērā noteikumu, ka Rīgas svara mārkai jāsver tikpat, cik Gotlandes mārkai, ir iespējams sastādīt tabulu ar Rīgas mārkas attiecīgo vienību svaru, norādot aplēsto smagāko un vieglāko mārkas masu.

Rīgas svara mārkas vienības un to masa

1 mārka = 2 pusmārkas = 4 vērdiņi = 8 ēras = 16 lotes = 24 ārtaugi = 32 setiņi = 48 pusārtaugi = 64 kventiņi = 288 peniņi

Naudas vienība	Naudas vienību masa (gramos)	
1 mārka	207, 13;	204,624
1 pusmārka	103,565;	102,312
1 vērdiņš	51,782;	51,156
1 ēra	25,891;	25,578
1 lote	12,939;	12,789
1 ārtaugs	8,630;	8,526
1 setiņš	6,473;	6,394
1 pusārtaugs	4,315;	4,263
1 kventiņš	3,236;	3,132
1 peniņš	0,719;	0,711

Te būtu jāpiemin arī 1959. gada izrakumos Rīgas vecpilsētā, Alberta laukumā, atrastie divi atsvariņi, no kuriem viens svēra 24,425 g, otrs – 24,94 g.[147] No tabulas redzams, ka šiem atsvariņiem vistuvākā naudas vienība ir ēra, un var aplēst, ka mārka svērusi (24,425 x 8) 195,4 g vai (24,94 x 8) 199,52 g. Starpība starp aplēsto smagāko un vieglāko mārkas masu ir (207,13 – 204,624) 2,506 g jeb apmēram trīsarpus peniņu masas (0,711 x 3), un pusārtauga masas starpība ir tikai 0,052 g jeb apmēram astotdaļa peniņa masas. Pat Rīgas mārkas masa pēc RVKM saglabāto trīs atsvariņu masas, izteikta gramos, bija svārstīga jau viduslaikos.[148] Tāpēc bez lielas kļūdas tālāku aplēsumu izdarīšanai par Rīgas sudraba mārkas caurmēra teorētisko masu var pieņemt 206 g.

Pāvesta nodokļu piedzinēja Jēkaba no Rotas pārskats par nodokļu iekasēšanu svara mārkās jeb lietos sudraba stienīšos skaidri liecina, ka tie bija apgrozībā visā Livonijā 14. gs. pirmajā pusē. Latvijā atrastie bronzas svariņi un atsvariņi sudraba stienīšu svēršanai datējami ar 10.–13. gadsimtu.[149] Kapulaukos atrasti 216 atsvariņi,[150] un daudziem no tiem, tāpat kā RVKM atsvariņiem, iecirsti aplīši. Pēc apzīmēto atsvariņu nosvēršanas un attiecīgā atsvariņa masas iezīmēšanas ar aplīšu skaitu visbiežāk (35 gadījumos) dabūtā un reizē arī visraksturīgākā atsvariņu masa svārstās no 3,22 g (vienā gadījumā) līdz 4,35 g (arī vienā gadījumā), ar caurmēra masu 4,04 g.[151] Tātad visparastākā svara vienība sudraba stienīšu svēršanai, kuru masa mazāka par vienu mārku, bija atsvariņš, kura masa nedaudz pārsniedza 4 g. No tabulas redzams, ka šai masai vistuvāk stāv pusārtaugs ar masu 4,315 g resp. 4,263 g.

No tā izriet, ka viduslaiku Latvijā no 10. līdz 13. gs. (tātad pirms vācu ienākšanas) tradicionālā masas vienība sudraba svēršanai bija nevis mārka,

ēra vai lote, bet gan pusārtaugs, kas pielīdzināms trešdaļai lotes vai sestdaļai ēras; sevišķi zīmīgs šķiet pēdējais fakts. No 216 atsvariņiem, kas atrasti arheoloģiskajos izrakumos, 17 var uzskatīt par pusārtauga atsvariņiem, 14 ir ārtauga smagumā, 17 – lotes, 11 – ēras un 4 – pusmārkas smagumā. Mazāko atsvariņi masa bija 1,56–1,69–1,71 g, lielāko – 99,0–100,59–100,80–103,95 g. Tātad pēdējie bija domāti pusmārkas svēršanai. Pārējie atrastie atsvariņi jāuzskata par mārkas dažādām sīkākām masas vienībām.

Vai viduslaiku Latvijā bija apgrozībā sudraba stienīši, kas reprezentē iepriekš minētās masas vienības? No lietiem sudraba stienīšiem, kas atrasti Rīgā 1851. gadā,[152] viens svēra 35,73 g, tātad apmēram trīs lotes jeb astoņus pusārtaugus, otrs – 76,55 g jeb trīs ēras, jeb sešas lotes, jeb 18 pusārtaugus, trešais – 107,43 g jeb pusmārku, ceturtais – 117,60 g jeb deviņas lotes, jeb 27 pusārtaugus, piektais – 122,07 g jeb apmēram deviņas lotes, jeb apmēram 24 pusārtaugus. Veseli lieti sudraba stienīši vai to fragmenti atrasti daudzviet Latvijā, tiem ir dažāda masa: 21,11 g, 47,63 g, 49,7 g, 50,17 g (pēdējie trīs acīmredzot vērdiņi), 74,81 g, 84,91 g, 88,01 g, 99,51 g, 103,22 g, 104,92 g, 107,20 g (pēdējie četri acīmredzot pusmārka), 109,36 g, 112,06 g, 113,57 g, 115,69 g, 204,39 g (pēdējais acīmredzot vesela mārka).[153] Atzīmējams arī fakts, ka stienīša, kas svēra pilnu mārku (204,39 g), masa ir ļoti tuva teorētiski aplēstajai Rīgas mārkas masai (204,64 g). Šī ir mūsu drošākā un labākā liecība, ka sudraba stienīši viduslaiku Latvijā funkcionēja kā nauda jeb maksāšanas līdzeklis vismaz no 10. gs. līdz 15. gs. beigām.

Rīgas Alberta mārka

Alberta noteikumu otrajā daļā tiek runāts par kaltiem peniņiem (*marca denariorum, mark pennige*[154]), kam pēc skaita bija jābūt 4½ reizes vairāk nekā vienā Gotlandes mārkā sudraba. Jau iepriekš minēts, ka Gotlandes mārkā skaitīja astoņas ēras vai 24 ārtaugus, vai 288 peniņus. Tātad Rīgas mārkā bija jābūt (288 x 4½) 1296 peniņiem. Līdzīgā kārtā var aplēst, ka Rīgas mārkā bija jābūt (1296 : 12) 108 Rīgas ārtaugiem un (108 : 3) 36 ērām. Mārku, no kuras izkala vairāk monētu, nekā tam vajadzēja būt atbilstoši mārkas masai, zinātniskajā literatūrā sauc par skaita mārku. Protams, peniņi skaita mārkā bija vieglāki nekā peniņi svara jeb sudraba mārkā. Zinātniskajā literatūrā šādus vieglus peniņus ar zemu vērtību, kaltus no plāna sudraba skārda ar iecirstu reljefu tikai monētas vienā pusē, sauc par brakteātiem (no latīņu *bractea* – klasiskajā Romā plāns zelta skārds, pēc Kārļa Lielā naudas reformas, kas zelta naudu aizstāja ar sudraba, viscaur viduslaikos plāns sudraba skārds monētu kalšanai). Vēlajos viduslaikos (14.–16. gs.) praktiski visas kaltās mārkas bija skaita jeb peniņu mārkas un bieži vien kaltais peniņš bija brakteāts. No iepriekš aprēķinātās Rīgas svara mārkas masas un aplēstā peniņu skaita vienā Rīgas mārkā iespējams noteikt arī izkalto peniņu teorētisko masu.

Alberta 1211. gadā noteiktās Rīgas skaita mārkas vienības un to masa

1 mārka = 36 ēras = 108 ārtaugi = 1296 peniņi

1 mārka (gramos)	1 ēra (gramos)	1 ārtaugs (gramos)	1 peniņš (gramos)
207,13	5,753	1,818	0,160
204,624	5,684	1,895	0,158

Lai atšķirtu Rīgas mārku, kā tā apstiprināta 1211. gada Alberta noteikumos, no vēlākajām Rīgas mārkām, ieteicams šo mārku saukt par Alberta mārku un peniņus – par Alberta peniņiem.

Latvijas vēstures avotos Rīgas peniņi pirmo reizi minēti 1235. gada maizniekzeļļu šrāgā,[155] kurā teikts, ka maizniekzeļļa nāves gadījumā tā līķis *(lyck)* vispirms aizvedams uz viņa draudzes baznīcu, kur mirušā piemiņa godināma ar svecīšu dedzināšanu, līķa pārklāšanu ar līķautu un četrām misām, par "kurām katram maizniekzellim jādod viens Rīgas peniņš" (*schal ein illik broder to offeren einen Rygischen pennigh*, 5. §); pēc tam mirušais svinīgā gājienā, kurā piedalās arī domkungi, jāpārved uz Dombaznīcu, kur viņa piemiņa godināma ar deviņām misām, un "par katru misu katram maizniekzellim jādod viens Lībekas peniņš" (*offeren to en illiken missen ein illiker broder einen Libeschen pennigh*, 5. §). Tātad te Rīgas peniņš skaidri atšķirts un nostatīts pretī Lībekas peniņam. Otrreiz Rīgas peniņš minēts Kursas bīskapa Indriķa un Vācu ordeņa vicemestra Eberharda no Sainas 1252. gada līgumā,[156] kurā noteikts, ka katram kristītam kursim pēc 14. dzīvības gada sasniegšanas jādod trīs Rīgas peniņi *(drie Rigissche penning)* gadā kā nodeva. Dabiski rodas jautājums – no kurienes bīskaps Alberts aizguva ideju noteikt Rīgas skaita mārku 4½ reizes zemāku par Gotlandes svara mārku? A. Švābe 1940. gadā jau uzmanīgi aizrādījis, ka starp 1160. un 1170. gadu Gotlande kala peniņus ar caurmēra masu 0,167 g, ka šie peniņi vēl bija apgrozībā gadsimtu mijā un ka bīskaps Alberts droši vien šos Gotlandes brakteātus ņēmis par paraugu paša noteiktai Rīgas kaltai naudai, resp., peniņiem.[157] Tiešām – aplēstais Alberta peniņu svars ir 0,160 g, un Gotlandes peniņš svēra 0,167 g.

Jājautā, vai arheoloģiskajos izrakumos ir atrastas monētas, kas atbilstu aplēstajiem Alberta Rīgas peniņiem. Numismāte K. Pelda (Ducmane) 1978. gadā publicējusi summāru pārskatu par Latvijā atrastām viduslaiku monētām.[158] Visas viduslaiku Livonijas teritorijā kaltās monētas identificētas vai nu kā kaltas Rēvelē (Tallinā), vai Tērbatā (Tartu); starp noteiktajām monētām nav nevienas, kas būtu kalta Rīgā pirms 1418. gada. Bet K. Peldas pārskatā atzīmētas arī "nenoteiktas monētas", kas atrastas Asotes, Mežotnes un Talsu pilskalnā un Salaspils Mārtiņsalā. Šīs nenoteiktās monētas var iedalīt trīs grupās:

87. Mārtiņsalas pilī atrastie brakteāti, ko uzskata par Rīgas vecāko naudu – bīskapa Alberta vai bīskapa Nikolaja kaltiem peniņiem

1) brakteāti, kuros attēlota galva pretskatā, ar pusmēnessveida cepuri (mitru?), pa labi krusts, pa kreisi zvaigzne – Asotes un Mežotnes pilskalnā un Mārtiņsalā;[159] 2) brakteāts ar bīskapa attēlu pretskatā, pa labi krusts, pa kreisi zizlis – Mārtiņsalā;[160] 3) Talsu pilskalnā – "brakteāti ar krustu centrā, krusta gali paplatināti, katra krusta stūrī 3 punkti, apkārt punktēts aplis"[161].

1968. gadā arheologa Ēvalda Mugurēviča vadītajos izrakumos Mārtiņsalā pils pavardā atrastas 20[162] identiskas monētas, kurās redzams bīskaps pretskatā, ar mitru, krustu labajā un zizli kreisajā rokā; brakteātu diametrs caurmērā ap 14,5 mm, masa svārstās no 0,14 g līdz 0,18 g, un to raudze 900 : 1000; tātad masa un raudze saskanīga ar Alberta 1211. gadā noteikto Rīgas kaļamo mārku. Numismātes R. Ceplīte un K. Ducmane[163] un arheologs Ē. Mugurēvičs[164] pieņem, ka atrastās monētas varētu būt Rīgas 13. gs. pirmās puses kalumi. Vai šie peniņi būtu bīskapa Alberta kalti?

1225. gada decembrī pāvesta legāts Livonijā Vilhelms no Modenas izšķīra strīdu starp Albertu un Rīgas pilsētu, izskaidrojot 1211. gadā Rīgai piešķirtās tiesības un, starp citu, nosakot: "Pilsētā var kalt naudu visādā veidā, bet tās ir bīskapa tiesības, un tai jābūt gūdu jeb Gotlandes naudas labumā un svarā" *(Monetam autem in civitate fieri cuiuscumque forme, sit in potestate domini episcopi, dum tamen eiusdem bonitatis sit et ponderis, cuius est moneta Gutorum seu Gutlandie)*.[165] No tā būtu jāsecina, ka līdz 1226. gadam Rīgā nauda nav kalta. Indriķa hronika beidzas ar notikumiem

1227. gada februārī, neminot naudas kalšanu (tādam svarīgam notikumam Alberta episkopāta laikā vajadzētu būt atzīmētam). 1229. gada 17. janvārī Alberts jau ir miris;[166] tātad atliek pēdējie trīs Alberta dzīves gadi, kad viņš būtu varējis naudu kalt. Vai Alberts šajā laikā tiešām naudu kalis, ziņu trūkuma dēļ rakstītos avotos nekad nebūs iespējams noskaidrot, jo 13. gs. kalumi ir brakteāti (tātad ar attēlu tikai monētas vienā pusē), kur naudas kalēja vapenis nav parādīts. Tikai 1422. gada naudas kalšanas likumā noteikts, ka monētā iekaļams arī naudas kunga vapenis.[167] Alberta pēctecis bīskaps Nikolajs apstiprināts amatā 1231. gada 8. aprīlī un miris 1253. gadā. Var pieņemt, bet ne pierādīt, ka 1235. un 1252. gadā minētie Rīgas peniņi ir bīskapa Nikolaja kalumi. Pārsteidzošs šķiet numismātes Tatjanas Bergas pieņēmums, ka Mārtiņsalā atrastie brakteāti ar bīskapa galvas attēlu pretskatā un krustu labajā un zvaigzni kreisajā pusē būtu bīskapa Alberta kalumi.[168]

Bet kas kalis pārējās "nenoteiktās monētas"? 1967. gadā A. Molvigins atzīmēja, ka Rēvelē ap 13. gs. vidu kalti brakteāti, kuros redzama galva ar kroni pretskatā, un pieņēma, ka šo naudiņu kalšana pārtraukta pēc 1265. gada.[169] Tāpat 1980. gadā somu numismāts Peka Servass aizrādīja,[170] ka pirms 1265. gada arī Rēvelē kalti brakteāti (gan neminot to raudzi), kuros var saskatīt līdzību ar pieņemtajiem Rīgas kalumiem.

Numismātu vidū ir neskaidrības arī par pārējiem iepriekš minētajiem peniņiem, kas varētu būt kalti pirms 1265. gada, tāpēc izprotama K. Ducmanes (Peldas) atzīme monētu aprakstā, kur šīs naudiņas sauktas par "nenoteiktām monētām".[171]

Vecā Rīgas mārka

No kāda ieraksta "Rīgas parādnieku grāmatā" redzams,[172] ka 1293. gadā Rīgas mārkā jau skaitīja 48 ēras. Šāds ēru skaits mārkā raksturīgs viduslaikiem. Tas, ka ēru skaits palielinājies no 36 līdz 48, liecina, ka attiecība starp svara mārku un kaļamo mārku 13. gs. beigās ir mainījusies no 1 : 4½ uz 1 : 6. Pretstatā Alberta mārkai šo Rīgas mārku Latvijas vēstures avotos sauc par veco Rīgas mārku (*olde mark Rigesch*,[173] *olde pagymente*[174]). Sekojot šai terminoloģijai, var arī runāt par vecām Rīgas ērām,[175] veciem ārtaugiem un veciem peniņiem. Kāpēc īsti Rīgas skaita mārka tikusi devalvēta, var tikai minēt, bet ir zināms, ka Dānijas karaliene Margrieta, kura bija arī Ziemeļigaunijas valdniece, 1265. gadā ar savu rīkojumu mainīja kaltās mārkas vienību attiecību Rēvelē, nosakot, ka no vienas Rēveles mārkas tīra sudraba jāizkaļ sešas mārkas un divas ēras peniņos: *monetam Revaliensem taliter duximus innovandam, quod de una marcha puri argenti sex marchae denariorum et duae orae denariorum fabricantur*.[176] Attiecīgu pētījumu trūkuma dēļ pašreiz nav iespējams pateikt, kāpēc Rīga ap 1293. gadu bija pielīdzinājusi savu mārku Rēveles mārkai. Skaidrs tomēr šķiet tas, ka Margrietas noteikumos minētās divas ēras, līdzīgi kā Alberta 1211. gada

88. Karalienes Margrietas piemineklis Roskildes katedrālē

noteikumos, jāuzskata par naudas kalēja algu. Tas nozīmē, ka no mārkas izkala (288 x 6 + 72) 1800 peniņus, no kuriem 72 pienācās naudas kalējam, bet atlikušie 1728 peniņi veidoja vienu mārku kaltos peniņos. Ņemot par pamatu jauno attiecību starp svara un kaļamo mārku, iespējams aplēst vecās Rīgas mārkas sīkākās vienības.

Vecās Rīgas mārkas vienības un to masa

1 mārka = 48 ēras = 144 ārtaugi = 1728 peniņi

1 mārka (gramos)	1 ēra (gramos)	1 ārtaugs (gramos)	1 peniņš (gramos)*
207,13	4,315	1,438	0,115
204,624	4,263	1,421	0,114

* Skaitot izkaltus 1800 peniņus.

Tāpat neapstrīdams ir fakts, ka, pielāgojot Rīgas svara mārku skaita mārkai attiecībā 1 : 4½, Rīgas skaita mārkā nebija palikusi neviena vienība, kura atbilstu četrdesmit astotajai daļai mārkas vai 4,314 g resp. 4,263 g, kas, kā iepriekš noskaidrots, četrus gadsimtus bija tradicionālā masas pamatvienība monetāros darījumos Latvijā.

Jādomā, ka bīskaps Alberts 13. gs. sākumā bija pielīdzinājis Rīgas mārku Gotlandes mārkai Gotlandes tirgotāju spiediena ietekmē; var pat droši pieņemt, ka daudzi Rīgas namnieki nāca no Gotlandes un uzturēja dzīvus sakarus ar to. Bet laika gaitā Gotlandes nozīme Rīgas ārējā tirdzniecībā mazinājās, un to pakāpeniski sāka aizstāt vācu vara un ietekme: pamazām Lībekas pilsēta izvirzījās par Rīgas galveno tirdzniecības partneri rietumos un Vestfāle – par izejas bāzi krustnešu un emigrantu ceļojumiem uz Livoniju. 13. gs. otrajā pusē par svarīgākajām Ziemeļvācijas tirdzniecības pilsētām bija izaugušas Ķelne un Lībeka, bet šo pilsētu monetārā sistēma daļēji atšķīrās no Gotlandes. Lībekas mārka nepazina Gotlandes mārkas trejdalījumu (ēras – ārtaugi – peniņi), bet bija iedalīta tikai šiliņos (*solidus*,[177] *schillingh*[178]) un peniņos; Lībekas šiliņā skaitīja 12 peniņus.[179] Līdz ar tirdzniecības pieaugumu starp Rīgu un Lībeku auga arī grūtības norēķinos starp šo pilsētu tirgotājiem, jo Rīgas mārka, līdzīgi kā Gotlandes, bija iedalīta ērās un ārtaugos, tātad vienībās, kam nebija līdzinieku Lībekas mārkā.

Lai pārvarētu šādu neērtību, Rīgas namnieki, šķiet, 13. gs. otrajā pusē ieviesa Rīgas monetārajā sistēmā jaunu vienību – šiliņu. Pirmo reizi Lībekas šiliņš minēts "Rīgas parādnieku grāmatā" 1293. gadā,[180] un no kāda 1309. gada ieraksta redzams, ka Rīgas mārkā skaitīja 36 šiliņus.[181] Tātad vismaz kopš 13. gs. beigām Rīgas mārkā bija iekļautas divas dažādas monetārās sistēmas: Gotlandes mārkas trejdalījums un Lībekas mārkas

divdalījums. Tas nozīmē, ka 48 Rīgas ēras bija līdzvērtīgas 36 Lībekas šiliņiem. Tā kā vecajā Rīgas mārkā bija 1728 Rīgas peniņi, kas līdzvērtīgi 432 Lībekas peniņiem, viegli aplēšams, ka katrs Lībekas peniņš bija līdzvērtīgs četriem vecajiem Rīgas peniņiem. No šīm ziņām var tālāk noteikt vecās Rīgas mārkas vienības.

Vecās Rīgas mārkas vienības

Mārka	Vērdiņi	Lotes	Setiņi	Kventiņi	Lībekas šiliņi	Rīgas ēras	Rīgas ārtaugi	Lībekas peniņi	Rīgas peniņi
1	4	16	32	64	36	48	144	432	1728
¼	1	4	8	16	9	12	36	108	432
	¼	1	2	4	2	3	9	27	108
		½	1	2	¼				
					1	1	4	13	56
		¼	½	1	1/8	½	½	½	
							2		28
							¼		
					1	1	4	12	48
						1/3			
						1	3	9	36
							1	3	12
								1	4

Vēl atliek noskaidrot, kādas vecās Rīgas mārkas vienības Latvijā izkala monētās. 1356. gadā Rīgas rāte, atbildot uz pāvesta Inocenta VI pieprasījumu par Rīgas arhibīskapa tiesībām pār Rīgas pilsētu, paskaidro: "Rīgas namniekiem ir tiesības kalt Rīgas naudu un noteikt tās sastāvu *(materiam)* jeb raudzi, bet uz monētām uzspiežams arhibīskapa zīmogs." Tālāk rātskungi piebilst: "Bet līdz šim laikam neviens nav redzējis pilsētā kaltu monētu" *(Tum temporis autem nemo viderat monetam in civiate cusam)*.[182] Vai tas nozīmētu, ka arī 14. gs. Rīgā netika kalti peniņi vai vienkārši to mazā skaita dēļ 1235. vai 1252. gadā minētie peniņi jau bija izzuduši no apgrozības?

Ja 14. gs. vidū Rīgā nauda netika kalta, kā tad izskaidrot 1341. gada Kuldīgas komturejas inventāra sarakstā minētās 50 Rīgas mārkas kaltos peniņos (*50 marcas Rigenses in promptis denariis*[183]), tāpat Virijas muižu vaku grāmatās (1330–1343) atzīmētās Rīgas mārkas peniņos[184]? Visvienkāršākā atbilde būtu: šajos dokumentos runāts nevis par Rīgā, bet ordeņa mestra Rēvelē un Tērbatas bīskapa Tērbatā kaltiem peniņiem, kas, kā redzams no K. Peldas pārskata, izgatavoti laikposmā no 13. gs.

otrās puses līdz 14. gs. pirmajam ceturksnim un atrasti Asotes, Jersikas, Talsu un Tērvetes pilskalnā, kā arī Mārtiņsalā un Vecdolē,[185] tātad bija apgrozībā ne vien Igaunijas, bet arī Latvijas teritorijā. Tērbatā kaltie peniņi svēra caurmērā no 0,1 g līdz 0,102 g,[186] tātad atbilda vecā Rīgas peniņa svaram.

Latvijā bija pazīstami arī t.s. smagie peniņi *(swarer pennige)*,[187] kurus A. Švābe ar lielu ticamību identificējis ar Lībekas peniņiem,[188] kas, kā iepriekš noskaidrots, Latvijā bija apgrozībā no 13. gs. un bija četrreiz smagāki par vecajiem Rīgas peniņiem. Lībekā kalti 14. gs. pirmās puses peniņi atrasti Asotes, Mežotnes, Tanīskalna un Tērvetes pilskalnā, bet 13. gs. otrās puses peniņš – arī Mārtiņsalā.[189] Līdz šim nav atrasti Rīgā kalti Lībekas tipa peniņi.

Tātad rīdzinieki pašu kaltas naudas trūkuma dēļ par maksājuma līdzekli lietoja gan sudraba stienīšus pēc svara, gan Lībekā kaltus peniņus.

Teorētiski aplēstais vecais Rīgas ārtaugs svēra no 1,421 g līdz 1,438 g; Lokstenē atrastie ārtaugi – no 0,99 g līdz 1,26 g, tātad tie bija nedaudz vieglāki par teorētiski aplēsto masu (te gan jāņem vērā, ka izrakumos atrastās monētas nodiluma dēļ parasti ir mazliet vieglākas par oficiālo masu). Lokstenē atrastie Lībekas tipa peniņi, kas kalti Rēvelē un Tērbatā, svēra no 0,29 g līdz 0,36 g,[190] un, vecajā Rīgas ārtaugā skaitot trīs Lībekas peniņus, ārtauga masai būtu jābūt 0,87–1,08 g, kas ir tikai nedaudz mazāk par Lokstenes ārtaugu faktisko masu.

Masas svārstību un starpību var viegli izskaidrot, paturot prātā viduslaiku naudas kalšanas tehniku: vispirms ar āmuru izdauzīja plānu sudraba plātnīti un tad no šī sudraba skārda izcirta mazas ripiņas, kurās pēc tam ar spiedni jeb spiedogu iekala (atkal ar āmuru) naudas zīmogu jeb seju. Protams, nevar gaidīt, ka šādā tehnikā kaltas monētas būtu vienādas masā līdz desmitdaļai vai pat simtdaļai grama.

Naudas kalšanā izšķiramas četras galvenās fāzes: 1) izkausētā metāla izliešana māla formā; 2) tā izdauzīšana vienādi biezā metāla plātnē; 3) šīs plātnes baltināšana; 4) monētu izkalšana. Kad metāli bija krāsnī izkausēti, šķidro sakausējumu izlēja plakanā māla formā, kur tam ļāva atdzist. Tad iegūto plātni ar āmuru izdauzīja kaļamo monētu biezumā. Tā kā zemā sudraba īpatsvara dēļ plātne izskatījās melna, to mērcēja sāls un vīnakmens šķīdumā, kas izšķīdināja plātnes virskārtas varu, un plātne kļuva gaiša un sudrabaina. Šādi balinātu plātni sagrieza sloksnēs un sloksnes – gabalos, kuros iekala naudas attēlus. Pēc A. Bulmerinka aplēsēm 200 mārku izkalšanai monētās vajadzēja ap 10 dienām.[191] Nav aprakstīts, kā kala apaļās monētas, bet Rīgas pilsētas vēstures arhīvā savulaik glabājās 95 Rīgas arhibīskapa monētu štances jeb spiedņi – cilindriskas formas 34–70 mm gari dzelzs stieņi ar monētu matricām vienā un stiprām sitienu pēdām otrā galā.[192]

Oseringi

13. gs. Latvijas vēstures avotos sastopams vēl cits maksāšanas līdzekļa nosaukums – oseringi. Pirmo reizi šis termins lietots "Indriķa hronikā" (XVI, 4) par 1212. gadu, kad bīskaps Alberts, apspriedies ar zobenbrāļu mestru un citiem saviem padomdevējiem, noteica soda maksu Turaidas Sateseles pils lībjiem par sacelšanos pret zobenbrāļiem un atteikšanos no kristīgās ticības: "Par to, ka atmetāt ticības sakramentus un cēlāt karu pret ordeņa brāļiem, saviem kungiem .. prasām mērenu summu sudraba, proti, simt oseringu jeb piecdesmit mārku sudraba *(centum videlicet oseringos vel quinquaginta marcas argenti)*"; tātad oseringi[193] bija sudraba nauda. Otrreiz oseringi minēti hronikā 1215. gadā (XIX, 3), kad Tālavas kungs Tālivaldis pirms nāves Trikātā atdeva igauņiem viņiem agrāk nolaupītos 50 oseringus *(ostendit eis oseriongos quinquaginta)*.

Oseringi minēti arī "Atskaņu hronikā", aprakstot leišu kunga Lengevina izpirkšanu no vācu gūsta 13. gs. 40. gadu pirmajā pusē (laikam mestra Dītriha no Groningenas laikā), kad par atpirkšanu viņa kara draugi samaksāja Livonijas ordenim Rīgā 500 oseringu (*vumfhundert ôseringe*, 3072. rinda).

Oseringi minēti arī trijos 13. gs. dokumentos: pirmoreiz 1234. gadā pāvesta Gregora citācijā Zobenbrāļu ordenim, lai tas Romā pāvestam atbildētu par 1000 oseringu *(mille oserinis)* soda uzlikšanu sāmiem par nepakļaušanos kristīgai ticībai, un šie 1000 oseringi bijuši līdzvērtīgi 500 mārkām sudraba;[194] tātad šeit oseringa vērtība dota tāda pati kā "Indriķa hronikā". Otrreiz oseringi minēti 1241. gadā, kad Sāmsalas bīskapa vietnieks Livonijas ordeņa mestrs Andrejs no Felves slēdza miera līgumu ar Sāmsalas iezemiešiem – kas iepriekš bija atkrituši no kristīgās ticības – par viņu pienākumiem: ja ar mātes ziņu tika nogalināts viņas jaunpiedzimušais dēls, tad sāmiem bija jāmaksā trīs oseringu liels sods *(pro occisione pueri tres oserinch ad penam dabunt)*, bet viņa māte deviņas svētdienas kaila šaustāma kapsētā.[195] Trešo reizi oseringi minēti 1290. gada Livonijas mestra Halta noteikumos par Kuldīgas un Ventspils komturu ienākumiem: no iekasētā lauksargu nodokļa Ventspils komturs paturēja 12 oseringus *(von dem wartguit sal der commendure to der Winda 12 oseringe behalden)* lauksargu algošanai un izlūku sūtīšanai; pārējā lauksargu nodevu nauda pārsūtāma Kuldīgas komturam.[196]

Soda nauda oseringos minēta arī zemgaļu resp. kuršu tiesībās, kuru uzrakstīšanu A. Švābe datē ar 13. gs. 80. gadiem.[197]

Tātad oseringi 13. gs. bija maksāšanas līdzeklis jeb nauda, kas bija pazīstama no Sāmsalas līdz Tālavai, Turaidai, Zemgalei, Kursai un Lietuvai, citiem vārdiem: sāmiem, latgaļiem, lībjiem, zemgaļiem, kuršiem un leišiem. Bet oseringu vērtības skaidrošana ar mārkām sudraba arī liecina, ka oseringi bija nevis vācu ievesta nauda, bet pašu Baltijas iezemiešu nauda; tātad vāciem ar to nācās saskarties līdz ar savas imigrācijas un krustakaru sākumu Senlatvijā.

Oseringu vārda latviskā forma un nozīme nav zināma, tāpēc arī nav droši pasakāms, kāds oserings izskatījās un no kurienes senlatvieši to pārņēmuši; drošs vienīgi ir fakts, ka oserings bija apgrozības līdzeklis jeb nauda un svēris ap 100 g sudraba.

A. Švābe ir izvirzījis hipotēzi, ka vārds *oserings* ir saliktenis, kas darināts no sena baltu vārda zelta apzīmēšanai: senprūšu *ausis*, leišu *au(k)sas*, kam pamatā latīņu *aurum*,[198] un ģermāņu valodu vārda *ring* (vecaugšvācu *hring*, augšvācu *rinc*) ar nozīmi aplis, riņķis, gredzenveidīgs, tātad oserings būtu zelta riņķis, zelta aplis. Tā kā *oseringi* ir vācu rakstvežu darināts vai tulkots vārds, jāšaubās, vai vācu skrīveri būs pazinuši seno baltu vārdu *ausis* un darinājuši salikteni no divām valodām. Manuprāt, vairāk ticams, ka *oseringi* ir saliktenis no lejasvācu *ose*, *öse*[199] – cilpa, metāla riņķis, metāla stīpa, saliekta aplī, cita saturēšanai kopā, un lejasvācu *rink*[200] – aplis, riņķis. Tātad oseringi būtu aplī saliekts vai veidots priekšmets vai saišķu (tīstokļu) gredzens.

Tā kā rakstītie avoti nedod oseringa izskata aprakstu, tad jāmeklē arheologu un numismātu palīdzība, lai noskaidrotu, vai izrakumos atrasti kādi apļveida sudraba darinājumi ar svaru ap 100 g.

Lielākais sudraba depozīts Latvijā ir 1936. gadā Salgales pagastā (Zemgalē, Lielupes baseinā) atrastais, ko numismāts Rauls Šnore, pamatojoties uz tajā esošo tipiski latvisko kaklariņķi,[201] datē ar laiku ap 11. gs. sākumu.[202] Salgales depozītā bez kaklariņķa vēl saglabāti 20 lieti un "19 kalti, spirālēs satīti vai aplocēs salikti sudraba stienīši";[203] tie ir "plakani, četrstūraina šķērsgriezuma stienīši ar rupji veidotu virsu .. vai nu satīti spirālēs, vai saliekti aplocēs .. ar pamīšus galiem, tādā kārtā stiprā mērā atgādinot aproces";[204] to svars: 90,4; 97,1; 97,9; 97,9; 98,0; 99,1; 99,4; 99,4; 100,6; 100,9; 101,4; 101,5; 102,3; 127,0; 128,1; 200,5 g.[205] Tālāk R. Šnore min, ka kaltie sudraba stienīši Latvijā atrasti arī Salaspilī; Salgales pag. Ružās; Aucē; Lielvārdes pag. Ipšās; Skrundas pag.; Lēdurgā; Līvānos; Vīpes pag.; Talsu pilskalnā. Viņš arī atzīmē, ka visi veselie kaltie stienīši bijuši spirālē satīti, to ārējais diametrs svārstījies no 4,3 līdz 7,7 cm, šo stienīšu garums izstieptā stāvoklī – no 26 līdz 47,5 cm. Visiem kaltajiem stienīšiem "kopējā pazīme .. ir viņu ārējās virsas rupjais un paviršais rotājuma veids – ar vesera plāno galu, retāk ar pieti iesistas paralēlas, seklas, stateniskas vai ieslīpas šķērsrievas", un visi Latvijā atrastie kaltie sudraba stienīši datējami ar 11. gadsimtu.[206] R. Šnore konstatē: "Jau spirāļu ārējais izskats un rupjais izstrādājums ir pārāk primitīvs, lai tās varētu bez iebildumiem uzskatīt par rotas lietām. Otrkārt, nevienā gadījumā Latvijā nav atrastas šāda veida aproces kā piedevas senkapos. Arī iekšējais diametrs apmēram pusei no Rijnieku spirālēm ir aprocēm par mazu."[207] R. Šnore noraida baltvācu vēsturnieku pieņēmumu, ka oseringi bijuši saktas vai kaklariņķi, jo vēlā dzelzs laikmeta (9.–12. gs.) sudraba saktas, tāpat kā sudraba kaklariņķi, ir dažāda svara.[208] Tāpat viņš noraida hipotēzi, ka kaltie sudraba stienīši bijuši auskari, jo tie ir par

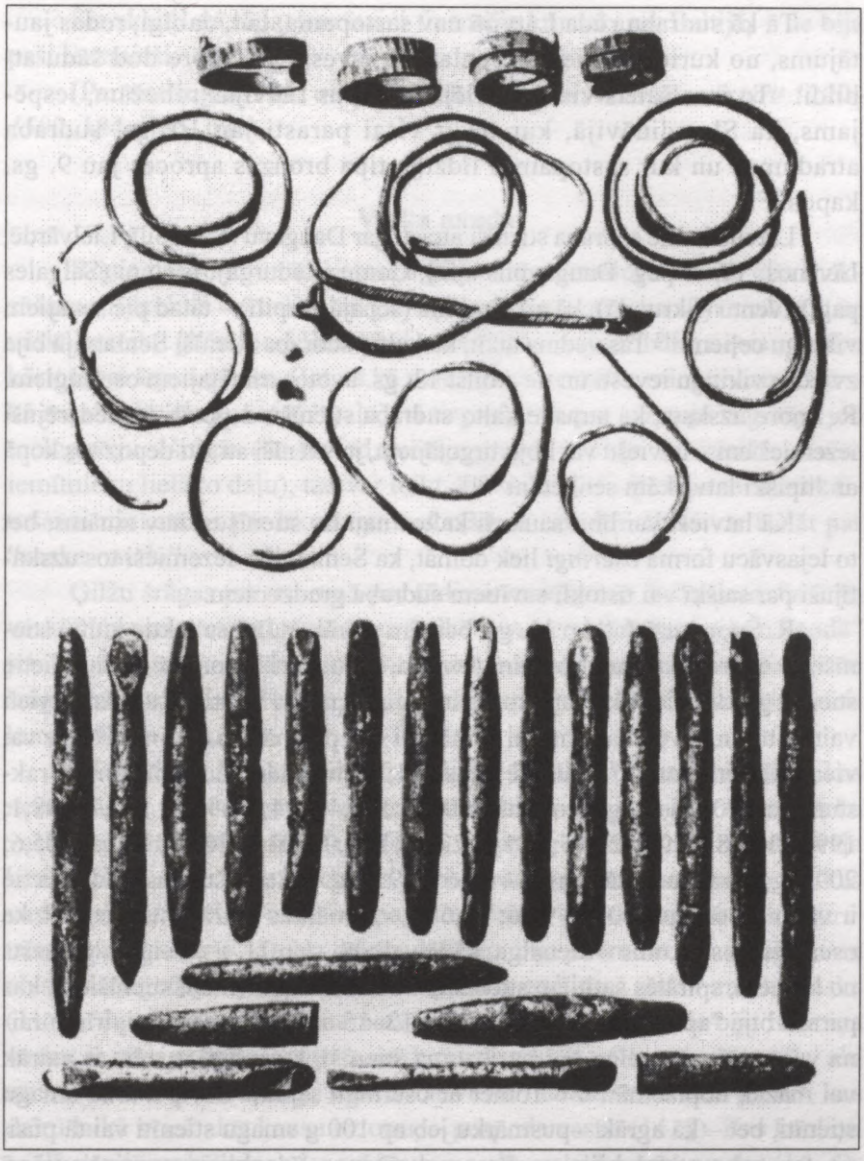

89. 11. gs. sākuma sudraba naudas stienīšu depozīts, atrasts Salgales Rijniekos

smagiem nēsāšanai ausīs, turklāt auskarus nav valkājušas ne baltu, nedz lībju, nedz igauņu tautības sievietes.[209] No tā R. Šnore secina, ka kaltie, spirālē satītie sudraba stienīši bijuši nevis rotaslietas, bet svara nauda.

Pārskatot atrasto kalto sudraba stienīšu svaru, var būt vienis prātis ar numismātu R. Šnori, ka šie stienīši ir identificējami ar 13. gs. rakstītajos vēstures avotos minētajiem oseringiem un to "prototips tad būtu meklējams 10. un 11. gs. lauztā vai cirstā sudraba atradumos".[210]

Tā kā sudraba rūda Latvijā nav sastopama, tad, dabīgi, rodas jautājums, no kurienes stienīši Senlatvijā ievesti. R. Šnore dod šādu atbildi: "To izcelšanās vieta meklējama ārpus Latvijas robežām, iespējams, ka Skandināvijā, kur tie ir visai parasti jau 10. gs. sudraba atradumos un kur sastopamas līdzīga tipa bronzas aproces jau 9. gs. kapos."[211]

Latvijā kaltie sudraba stienīši atrasti gar Daugavu (Salaspilī, Lielvārdē, Līvānos, Vīpes pag. Daugavpils apr.), Gauju (Lēdurgā), Lielupi (Salgales pag.), Ventu (Skrundā), kā arī Grobiņā (senajā Jūrpilī) – tātad pie senajiem vikingu ceļiem.[212] Tas vedina atzīt, ka kaltie sudraba stienīši Senlatvijā bija zviedru vikingu ievesti un tie atbilst 13. gs. avotos minētajiem oseringiem. R. Šnore uzskata, ka atrastie kalto sudraba stienīšu depozīti ir piederējuši iezemiešiem – latviešu vai lībju tirgotājiem, jo stienīši atrasti depozītos kopā ar "tipiski latviskām senlietām".[213]

Kā latvieši vai lībji saukuši kaltos naudas stienīšus, nav zināms, bet to lejasvācu forma *oseringi* liek domāt, ka Senlatvijas iezemieši tos uzskatījuši par saišķī vai tīstoklī savītiem sudraba gredzeniem.

R. Šnore atzīst: "Ap 11. gs. beigām spirālveidīgi saliektie kaltie stienīši no apgrozības gandrīz pilnīgi izzūd, un turpmāk dominē taisnie lietie stienīši gan veselos eksemplāros, gan sacirsti pusēs. Šo stienīšu svars arvien vairāk tuvinās vēlākai normai – mārkai vai pusmārkai, resp., diviem vai vienam ozeringam."[214] Salgalē atrastie 19 lietie sudraba stienīši bijuši raksturīgi arī 10. un 11. gs., to svars: 103,0; 193,4; 194,5; 195,9; 197,7; 198,1; 199,6; 199,8; 199,8; 200,5; 201,5; 201,6; 203,0; 203,4; 203,9; 204,1; 205,6; 209,6 g; divas sacirstās puses – 93,6 un 95,9 g.[215] Stienīšu masa rāda, ka tie ir vai nu oseringu (103,0; 93,6; 95,6 g), vai mārkas svarā. Var pieņemt, ka oseringu nosaukums – vienalga, kādā valodā, – ap 11. gs. beigām pārnests no kaltiem, spirālēs satītiem stienīšiem uz lietiem, taisniem stienīšiem, kas parasti bija "apm. pirksta resnumā, ap 12–15 cm gari, noapaļoti, trīsstūraina vai segmentveidīga šķērsgriezuma stienīši, kuru gali reizēm ir vairāk vai mazāk noplacināti".[216] Tomēr ar oseringu saprata nevis mārku smagu stienīti, bet – kā agrāk – pusmārku jeb ap 100 g smagu stienīti vai tā pusi, un tas acīmredzot bijis parasts maksāšanas līdzeklis iezemiešiem arī 13. gadsimtā.

Tomēr oseringu apgrozība Senlatvijā no 10. gs. beigām arī liecina, ka Senlatvijas iezemieši aktīvi piedalījās starptautiskajā tirdzniecībā, jo tikai no tirdzniecības ar svešām zemēm Latvijā varēja ieplūst sudrabs. Šajā sakarībā jāvērš uzmanība uz 1234. gada pāvesta Gregora IX citācijas raksta 45. §, kurā teikts, ka Zobenbrāļu ordenis savos pakļaušanas karos Igaunijā, Sēlijā, Zemgalē un Kursā (29. §) atņēmis iezemiešiem ap 45 000 mārku sudraba jeb ap 90 000 oseringu, jeb ap 9000 kg sudraba.[217] Protams, šādu sudraba daudzumu nevarēja iegūt sirojumos, bet iezemieši to bijuši spējīgi samaksāt nodevās.

Šie skaitļi arī rāda, kas īsteni finansēja krustakarus Baltijā, – tie bija paši iezemieši.

(Par oseringiem 14. un 15. gs. sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 184.–185. lpp.)

Vaska nauda

Rīgas tirgotāju un amatnieku ģilžu šrāgās sastopams vēl cits maksāšanas līdzeklis – vasks, lai gan tūliņ atzīmējams, ka visi maksājumi vaskā noteikti ģilžu locekļiem tikai pašas ģildes vajadzībām, nevis saistību kārtošanai ārpus ģildes. Bet, tā kā maksājumi ar vasku minēti visu ģilžu – kā amatnieku (izņemot zeltkaļu), tā tirgotāju un pat ārzemju tirgotāju jeb melngalvju – šrāgās (un šīs iedzīvotāju grupas veidoja viduslaiku pilsētu iemītnieku lielāko daļu), tad var teikt, ka vasks ģilžu iekšējo saistību kārtošanai uzskatāms par likumīgu maksāšanas līdzekli, tātad var runāt par "vaska naudu".

Ģilžu šrāgas parasti runā par šādiem maksājuma lielumiem: "märka vaskā" *(marck wasses)*, "märciņa vaskā" *(marc pundt wasses)* un "podā" jeb "lībju märciņa vaskā" *(lyvesch punt wasses)*. Izskatot dažādo amatu šrāgas, redzams, ka ar vasku bija jāmaksā sodi par iekšējās kārtības noteikumu pārkāpšanu.

Tā 1235. gadā maizniekzeļļu šrāgā[218] brālības brālim vai māsai, kas neieradās uz mirušā brāļa piemiņas misu, bija sodā jāmaksā viena märka vaska par katru iztrūkuma reizi (4. §), tāpat par neiešanu uz mirušā brāļa bērēm (5. §). Sods par atteikšanos kalpot brālībā par amatvīru sešas märkas vaska par katru reizi (7. §), bet par atteikšanos kalpot par dzīru rīkotāju – trīs märkas vaska (8. §). Uz dzīrēm brāļiem bija jāierodas bez ieročiem un alus jādzer godīgi, netraucējot citus, pretējā gadījumā sods – märka vaska (11. §). Ja brālis neklausīja amatvīram – oldermenim, sods bija märciņa vaska, ja viņa palīgiem – viena märka vaska (12. §). Kas uz grīdas izlej alu un nevar to ar pēdu apsegt, sodāms ar vienu märku vaska (13. §), bet, kas dzīru laikā sviež alus kausu uz otru, – puspoda vaska (14. §). Kas kauliņu spēlē zaudē vairāk par vienu ārtaugu, sodā maksā märku vaska (16. §). Tāpat tiem brāļiem, kas atteicās palīdzēt trūcīgam brālim slimībā ar vienu ārtaugu, sods bija märka vaska (17. §).

Līdzīgus noteikumus atkārto 1252. gada Svētā Gara brālības šrāga.[219] Kas neklausa oldermeņa rīkojumiem, sodāms ar märku vaska (1. un 2. §); tāpat sodāms tas, kas neierodas uz oldermeņa izziņotu brāļu sanāksmi (3. §). Ja kādu brāli vai māsu nosita pagāni divas jūdzes ārpus Rīgas, tas bija jāatved uz Rīgu, ja to nedarīja, sods – märciņa vaska. Svētā Gara brālības noteikumos atrodami daudzi citi līdzīgi noteikumi kā maizniekzeļļu šrāgā. Tā par neiešanu uz bērēm brālis vai māsa maksā sodā märku vaska (23. §). Jā kāda sieva vai viesis dzer alu pēc atļautā laika, sods –

2 mārciņas vaska (31. §). Piedraudot ar mārciņu vaska soda naudu, Lieldienu laikā visiem brāļiem un māsām bija jādod upurnauda mirušo piemiņai (40. §).

Tātad vasks bija soda nauda ģilžu brāļiem par iekšējās kārtības noteikumu pārkāpšanu.

Varētu jautāt, kāpēc ģilžu brāļiem iekšējie sodi uzlikti vaska naudā. Atbilde ir skaidra: viduslaikos vasks bija svarīgākais sveču gatavošanas materiāls – un sveces lietoja gan telpu un baznīcu apgaismošanai, gan katoļticības kulta vajadzībām. Tā drēbnieku šrāgā teikts: *teyn marck punt wasses tho des amptes lichten* (10 mārciņas vaska ģildes telpu svecēm); vadmalas apgriezēju šrāgā: *vier marken wasses tu unsen lichten to hulpe* (4 mārkas vaska mūsu sveču vajadzībām).

Arī 1252. gada Svētā Gara brālības šrāgā teikts, "ka svecītei jādeg katros svētkos Pestītāja tēla priekšā Sv. Jēkaba baznīcā" (37. §).

Dažās ģilžu šrāgās figurē vēl cits maksāšanas līdzeklis – sāls. Tā gan nav tikusi lietota sodu nomaksāšanai, bet brāļu izpirkšanai no leišu gūsta. "Ja kādu brāli pagāni (t.i., leiši) saņēmuši gūstā un ja tas viņam palīdz, brālība dod viņam vienu birkavu (400 mārciņas) sāls izpirkšanai no gūsta; ja tas gadās otrreiz, brālība viņam aizdod 1 birkavu sāls," – tā teikts 1235. gada maizniekzeļļu šrāgā (18. §), krāvēju un kurpniekzeļļu šrāgas min vienu maisu sāls (t.i., vienu birkavu).

(Par mēriem sk. nodaļā par iezemiešu nodevām.)

Tirdzniecība

Gaujas ceļš

Hronists Indriķis, sākot savu hroniku, skaidri pasaka, ka vācu tirgotāji bieži pa Daugavu braukuši uz Lībjzemi jau pirms pirmā vācu misionāra ierašanās Livonijā, ko parasti datē ar laiku ap 1184. gadu (I, 2). No hronikas tālākā teksta noprotams, ka vāci brauca uz Senlatviju nevis tieši no Vāczemes, bet Gotlandes (I, 6; I, 11).[220] Gotlandes vāciem bija tirdznieciski kontakti ar Novgorodu, ko viņi varēja sasniegt gan no ziemeļpuses caur Somu jūras līci, gan no dienvidiem – no Daugavas, dodoties cauri Igaunijai; dienvidu ceļa sākumam bieži izmantoja Gaujas upes baseinu.[221] Tomēr dienvidu ceļa mērotājiem tuvāka nekā Novgoroda bija tās pavalsts Pleskava (ar līdzīga nosaukuma pilsētu), uz kuru vācu tirgotājiem bija zināms ragavu ceļš "pirms Rīgas uzcelšanas"; vienā šādā braucienā cauri Igaunijai ugauņi pat bija aplaupījuši vācu tirgotājus (XI, 7).

Protams, Novgorodas un Pleskavas krievu tirgotāji bija ieinteresēti tirgoties ar Rīgas vāciem, tāpat kā vācu tirgotāji ar krieviem, tāpēc jau

1224. gadā krievi ar vāciem noslēdza mieru (XXVIII, 9), lai varētu tirgoties. Novgorodas un Pleskavas krievi pat lūdza pāvesta legātu Vilhelmu no Modenas apstiprināt viņu 1224. gada līgumu ar vāciem (XXIX, 4). Laikam gan krievu tirgotāju intereses atšķīrās no Novgorodas lielkņaza nodomiem, jo 1228. gadā Novgorodas lielkņazs Jaroslavs gatavojās karot ar rīdziniekiem, bet Novgorodas pavalsts Pleskava tam pretojās. Novgorodas tirgotāji bija nodrošinājuši savu tirdzniecību ar Rīgu, nododot 40 ķīlniekus, tāpēc arī viņi atteicās karot ar Rīgu.[222] Ziņas par Novgorodas plānoto uzbrukumu bija aizsniegušas arī pāvesta Gregora IX ausis, tāpēc 1229. gada 23. janvārī viņš no Perudžas Itālijā pavēlēja Rīgas bīskapam Albertam (kas jau bija Rīgā miris 17. janvārī), domprāvestam Jānim un Daugavgrīvas klostera abatam Robertam gādāt, lai Rīgas tirgotāji pārtrauc tirdzniecību ar krieviem.[223] Rīdzinieki mēģināja kompensēt savu Novgorodas un Pleskavas tirgus zaudēšanu, noslēdzot 1229. gada pavasarī tirdzniecības līgumu ar Smoļensku.[224]

Tomēr vāci nebija atmetuši nodomu virzīt savu ekspansiju tālāk uz ziemeļiem, tāpēc 1240. gada rudenī, izmantojot Pleskavas nesaskaņas ar Novgorodu, viņi uzbruka Izborskai un Pleskavai un tās ieņēma,[225] tad turpināja uzbrukumu Novgorodai,[226] līdz 1241. gada pavasarī Novgorodā atgriezās tās kņazs Aleksandrs Ņevskis, kas 1242. gada sākumā padzina vācus no Pleskavas[227] un 1242. gada 5. aprīlī t.s. Ledus kaujā uz Peipusa ezera sakāva tos.[228] Pēc tam vāci bija spiesti slēgt mieru ar krieviem un izvākties no Pleskavas.[229]

Livoņu un krievu karš tomēr nebija pārtraucis vācu tirdzniecību ar Novgorodu, un ap 1250. gadu vācu tirgotāju kolonija jeb sēta Novgorodā – saukta Pētera sēta ar Sv. Pētera baznīcu – ieguva savus pirmos iekšējās kārtības noteikumus jeb šrāgu.[230] No tās redzams, ka vācu tirgotāji vēlēja paši savu sētas vecāko jeb oldermeni (1. §), kas dzīvoja sētā, un viņam bija četri palīgi (2. §). Vācu tirgotāji Novgorodā dalījās vasaras un ziemas braucējos (1. §), tāpat ūdensceļa un zemesceļa braucējos (4. §), un katra tirgotāju grupa vēlēja savus grupas vecākos (4. §), kas bija pakļauti vācu sētas vecākajam jeb oldermenim (11. §), un deva līdzi savu priesteri (6. §), kas laikam pildīja arī rēķinveža pienākumus. Vācu tirgotāji mitinājās dzīvokļos, par kuru lietošanu bija jāmaksā īre (16. §); tos apsargāja sargs ar suņiem (12. §); baznīcā gulēt bija aizliegts (13. §). Tāpat vācu sētā nedrīkstēja ieiet svešinieki bez oldermeņa atļaujas (14. §). Tiem, kas ieradās vasarā, savas preces vasarā bija jāpārdod; ja palika pa ziemu, tad bija jāmaksā arī ziemas dzīvokļa īre. Tiem, kas ieradās Novgorodā pa zemesceļu, tāpat bija jāmaksā īre par dzīvokli, kā arī par zirgu un pa zemesceļu bija jāatgriežas savā zemē (16. §). Sv. Pētera baznīcā nedrīkstēja tirgoties ar krieviem (17. §); vācu sētai iemaksātā nauda tika turēta Gotlandē Sv. Marijas baznīcā Sv. Pētera naudas lādē, no kuras viena atslēga atradās Gotlandes, otra Lībekas, trešā Zēstes un ceturtā Dortmundes oldermeņa glabāšanā (20. §). Tātad 13. gs. vidū ar Novgorodu tirgojās galvenokārt Gotlandes un Vāczemes tirgotāji.

Ap 13. gs. vidu vācu sētai izstrādāja papildu nosacījumus par iekšējās kārtības noteikumu pārkāpšanu.[231] Tika aizliegts ne vien krievu preces pieņemt pārdošanai (1. §), bet arī noslēgt ar krieviem koproku, t.i., kopīgi pirkt vai pārdot preces (2. §). Zīmīgi, ka Rīgas un Igaunijas vācu tirgotāji tika uzskatīti par ārpus Novgorodas esošiem tirgotājiem, par aizjūrniekiem, jo nāca no Baltijas jūras austrumu krasta (30. §). Ja Novgorodas vācu sētā izcēlās ķilda un turienieši nezināja, kā to izšķirt, tad bija jāgriežas pie Lībekas rātes pēc padoma (53. §); tātad Novgorodas tirgus 13. gs. bija Lībekas tirgotāju monopols.

Novgorodas kņazi turpināja traucēt tirgošanos ar Livonijas vāciem, tāpēc 1267. gada 30. maijā Livonijas ordeņa mestrs Konrāds no Mandernas saziņā ar Dānijas karali un ar visu Livonijas zemes kungu piekrišanu pēc Lībekas un Gotlandes tirgotāju prasības pārtrauca tirdzniecību ar Novgorodu, līdz novgorodieši būs piekrituši miera un tirdzniecības līguma noslēgšanai.[232] Tā paša gada beigās jaunais Livonijas mestrs Oto rakstīja Lībekas rātei, ka nopostījis Pleskavas pilsētu, un aicināja Lībekas rāti pārtraukt tirdzniecību ar Novgorodu;[233] līdzīgu rakstu Lībekai nosūtīja arī Rīgas rāte.[234]

Kad vāci no Rīgas bija sākuši braukt uz Novgorodu, nav droši zināms, bet jāpieņem, ka 13. gs. īstie braucēji uz Novgorodu vēl bija vāci no Gotlandes un Vāczemes (I, 11), jo 1269. gadā miera un tirdzniecības līgumu ar Novgorodu no vācu puses slēdza tikai viens Lībekas un divi Gotlandes sūtņi, no kuriem viens bija *Jacobe Curinge* (Jēkabs Kursis?); vēl 1295. gada pilsētu sarakstā, kas tirgojās ar Novgorodu un bija pakļautas Lībekas uzraudzībai, minēta 21 Vāczemes pilsēta, tad Danciga un Elbinga, un no Livonijas tikai Rīga.[235] Rīdzinieki toties bija nodibinājuši tirdzniecības saites ar tuvāko Pleskavu,[236] kas bija viegli aizsniedzama no Latvijas pa zemesceļu caur Igauniju. Bez tam Pleskavas kņazs Vladimirs Mstislavičs bija bīskapa Alberta brāļa Teodoriha sievastēvs (XV, 3) un kādu laiku pat pārzināja Autines un Idumejas fogtejas (XVI, 7), līdz viņu no Livonijas padzina. Bet Pleskava bija Novgorodas pavalsts un bieži līdz ar Novgorodu bija naidā ar vācu tirgotājiem (XXII, 4–7).

1269. gadā noslēgtais tirdzniecības līgums[237] gan garantēja no Novgorodas puses mieru un tirgošanās brīvību vācu un Gotlandes tirgotājiem, tāpat brīvas ganības zirgiem Novgorodā (14. §), bet citādi maz skāra Livonijas vācu tirgotājus, un pats svarīgākais – noslēgtais līgums mieru nedeva, jo jau 1270. gadā Livonijas ordenis atkal slēdza Daugavu tirgum ar Novgorodu[238] un 1277. gadā Livonijas zemes kungi un Rīgas rāte brīdināja par tirgošanās briesmām ar Novgorodu un ieteica nebraukt turp,[239] un nākamajā gadā tie paši pateicās Lībekas rātei par viņu brīdinājuma ievērošanu.[240]

Attiecības ar Novgorodu tiktāl saasinājās, ka 1282. gadā Rīga pat noslēdza līgumu ar Lībeku un Visbijas vāciem par kopīgu akciju pret tirgotāju traucēšanu braucienos pa Baltijas jūru uz Novgorodu.[241] Tomēr ķīviņi

starp novgorodiešiem un vāciem turpinājās, tāpēc 1291. gadā Lībeka, Visbija un Rīga nolēma sūtīt uz Novgorodu pārstāvjus strīdu izbeigšanai.[242] No sūtņu ziņojuma noprotams, ka vācu tirgotāji Novgorodā tikuši apzagti, bet novgorodieši vilcinājušies atlīdzināt zaudējums un Novgorodas lielkņazs kavējies pavērt vāciem drošu tirgu.[243]

1295. gadā pat Zviedrijas karalis iesaistījās vācu un novgorodiešu konflikta likvidēšanā un panāca daļēju izlīgumu vasaras tirgum: uz krievu liellaivām jeb lodijām, kas pārveda vācu preces no viņu kuģiem uz Novgorodu, bija jābūt trim krievu un vienam vācu uzraugam. Vācu tirgotāji, kas ieradās Novgorodā, nedrīkstēja līdzi ņemt ieročus.[244]

Zīmīgs ir Lībekas raksts Rīgai, ko datē ar 13. gs. beigām, kurā Lībeka lūdza Rīgu pārsūtīt uz Novgorodu Rīgā glabāto vācu sētas naudas lādes atslēgu;[245] tātad tikai 13. gs. beigās Rīga bija kļuvusi par līdzvērtīgu partneri Visbijas un Vāczemes pilsētām tirdzniecībā ar Novgorodu.

Daugavas ceļš

Daugavas tirdzniecības ceļš uz tālo Bizantiju un vēl tālākiem arābu kalifātiem bija pazīstams jau zviedru vikingiem, par ko labākās liecības ir Daugavas krastos un Zemgalē atrastās Bizantijas monētas un arābu dirhēmi.[246]

Daugava sākas Valdaja augstienē (uz ziemeļrietumiem no Maskavas), kur savu izteci radušas vēl divas Krievijas lielās upes: Volga un Dņepra. Volgas sākums atrodas tikai kādus 14 km uz dienvidaustrumiem no Daugavas izteces Dviņecas ezerā, un Volga, tecēdama pa Krieviju, savus ūdeņus ieplūdina Kaspijas jūrā, no kuras savukārt arābu tirgotāji devās augšup pa Volgu līdz Bulgāras pilsētai (kur Volgā ietek Kamas upe un pati Volga pagriežas uz rietumiem); domā, ka vikingi Bulgārā satikās un tirgojās ar arābu tirgotājiem, bet paši uz Kaspijas jūru nebrauca. Arābiem līdzi bija viņu sudraba dirhēmi, numismātiskajā literatūrā saukti par Kūfas naudu (no to kalšanas vietas Kūfā, uz dienvidiem no Bagdādes). Arābu dirhēmi jeb Kūfas nauda Latvijā atrasta pie Daugavas, Gaujas un Grobiņas, norādot ceļu, pa kuru zviedru vikingi atgriezās mājup, kā arī viņu koloniju pie Grobiņas. Bet dirhēmu ieplūšana Latvijā apstājās 10. gs.,[247] kad savukārt parādījās Bizantijas monētas, sākot ar ķeizara Konstantīna VII (913–959) līdz Manuela I (1143–1180) kalumiem; tās atrastas Daugavas krastos. Bizantijas monētas vikingi bija atveduši no Konstantinopoles, uz kurieni viņi ceļoja pa Daugavu līdz Polockai un tālāk līdz Vitebskas krācēm, tad pārkrāva savas preces zirgu vilktos ratos un pa valkiem (krievu "volok" – vilkt, arī slapjš apvidus, tauvas ceļš) pārvilka uz Dņepru pie Smoļenskas. Vitebsku no Smoļenskas šķīra mežains un purvains apvidus, pa kuru preces bija jāpārved ratos vai ragavās, tad pie Smoļenskas jākrauj kuģos un pa Dņepru tālāk jāved uz Melno jūru, no kuras iebrauca Bosfora šaurumā, kura dienvidu galā Eiropas pusē pie pašas Marmora jūras atradās Konstantinopoles (tag. Stambulas) pilsēta.[248]

Vikingu laikiem 12. gs. sākumā beidzoties, krievi no Polockas pa Daugavu, domājams, jau ceļoja lejup, varbūt pat līdz Gotlandei. 12. gs. beigās Polockas krieviem bija izdevies nodibināt savas tirgotāju kolonijas – ko apsargāja krievu garnizoni – Jersikas pilsētā un Koknesē pie Daugavas, kuras vāciem 13. gs. sākumā nācās atkarot no krieviem: 1208. gadā vāci ieguva Koknesi, 1209. gadā iznīcināja krievu tirgotāju koloniju Jersikas pilsētā un 1214. gadā nopostīja Jersikas pilskalnu, kas kā "liels velns un cilpa" bija aizsprostojis viņiem ceļu uz Krievzemi.

Blakus Daugavas ūdensceļam bija arī sauszemes ceļš uz Krievzemi gar Daugavas labo krastu, ko izmantoja ziemā, kad Daugavas ūdeņus klāja ledus.

12. gs. pirmajā pusē vikingu vietu tirdzniecībā ar austrumiem aizstāja Gotlande. No turienes vācu tirgotāji "uzzēģelēja" Daugavu un pa to devās uz Krievzemi, un mēģināja turpināt vikingu aizsākto tirdzniecību, līdz 12. gs. nogalē vāci jau pakļāva Ikšķili, kas kļuva par viņu atbalsta bāzi Daugavā tirgum starp austrumiem un rietumiem. Atzinuši Ikšķili par neizdevīgu savām kogēm, vācu tirgotāji 12. gs. beigās noskatīja Rīgas upes ieteku Daugavā par savu nākamo ostu. 1200. gadā, panākuši, ka pāvests Inocents III svētī Rīgu kā vienīgo likumīgo ostu pie Daugavas, vāci vairs nekavējās pakļaut Daugavas teci savai kundzībai: Ikšķile atradās vācu varā jau kopš bīskapa Meinarda laikiem (I, 3; II, 10), Zemgales osta Daugmales – Laukskolas – Doles akvatorijā bija aizliegta 1200. gadā (IV, 7), Salu (tag. Mārtiņsalu) vāci ieņēma 1206. gadā (X, 9), Aizkraukli un Lielvārdi – ap 1207. gadu (IX, 9; X, 13, 14), Sēlpili un Koknesi – 1208. gadā (XI, 6, 8, 9) un pēdējo aizsprostu Jersiku – 1209. gadā (XIII, 4); līdz ar to Daugava bija kļuvusi par vācu pārvaldītu upi. Šajā sakarā uzmanība jāvērš arī uz 13. gs. vidus ģeogrāfisko traktātu "Zemju apraksti", kura 13. paragrāfā Daugava minēta kā vienīgā upe, kas no Krievzemes plūst uz Livoniju.

Pēc Daugavas ūdensceļa iegūšanas Rīgas vācu tirgotāji nekavējās doties tālāk uz Krievzemi: jau 1206. gadā rīdzinieki bija mēģinājuši nodibināt tirdzniecības saites ar Polocku (X, 1), bet tās izjauca Salas lībji (X, 8); pēc Salas un Jersikas iekarošanas rīdzinieki 1210. gadā vēlreiz sūtīja sūtņus pie Polockas kņaza Vladimira ar lūgumu, lai viņš "Rīgas tirgotājiem pavērtu ceļu uz savu zemi" (XIV, 9). Kņaza sūtnis, ieradies Rīgā, noslēdza ar rīdziniekiem "mūžīgu mieru", tā nodrošinot savstarpējus tirdzniecības sakarus. Tomēr par "mūžīgā miera" interpretāciju bija radušās domstarpības – un hronists nemin, kurš kuru gribēja krāpt, – tāpēc 1212. gadā kņazs Vladimirs, Polockas tirgotāju pierunāts, noteica tikšanos ar bīskapu Albertu un rīdziniekiem Jersikā, lai pārrunātu, "kā tirgotājiem sagādāt drošu ceļu pa Daugavu un atjaunot mieru" (XVI, 2). Pēc garām sarunām, kuru laikā tika gan glaimots, gan draudēts, beidzot abas puses vienojās, ka "tirgotājiem ceļš pa Daugavu vienmēr būtu brīvs" (XVI, 2). Ne 1210., nedz 1212. gada līguma teksts nav saglabājies, bet jāpieņem, ka bīskaps un rīdzinieki būs piekrituši

krievu tirgotāju ceļošanai uz Rīgu, jo 1221. gadā bīskaps Alberts bija žēlojies Romas kūrijā, ka tie pareizticīgie krievi, kas ierodas Livonijā, lai tur apmestos uz dzīvi, neievēro katoļu ticības paražas.[249] Bet 1222. gadā Smoļenska pakļāva savai varai Polocku un Vitebsku,[250] tāpēc Rīgas vāci tajā pašā gadā steidzās slēgt jaunu miera līgumu ar Smoļenskas un Polockas kņazu sūtņiem (XXVI, 1); līguma teksts gan nav saglabājies. Tomēr arī šis "mūžīgais miers" nevilkās ilgi.[251]

Protams, rīdzinieki bija ieinteresēti paturēt brīvu Daugavas ceļu uz Polocku un Smoļensku, tāpat kā polockieši tirgoties ar Rīgas un pat Gotlandes vācu tirgotājiem, bet pēc polockiešu tirgotāju koloniju padzīšanas no Kokneses (1208. g.) un Jersikas (1209. g.) vācu Rīga bija kļuvusi par Daugavas ūdensceļa – un tālākā ceļa uz Gotlandi – valdnieci. Tāpēc tirdzniecības sakaru tālākai uzturēšanai vismaz jau 1228. gadā zobenbrālis Ralfs (Rūdolfs?) no Rīgas vācu puses un Toms no Smoļenskas puses bija vienojušies par "mūžīga miera" paturēšanu, ko 1229. gadā papildināja ar tirdzniecības līgumu starp krieviem un "latīņiem [t.i., katoļticīgajiem], kas Krievzemē un Baltijas jūrā nodarbojas ar tirdzniecību". Līguma noslēgšanā no Smoļenskas piedalījās priesteris Jeremijs un simtnieks (kņaza ierēdnis) Pantelejs, kuri vispirms ieradās Rīgā un no turienes devās tālāk uz Gotlandi, kur notika līguma apstiprināšana.[252] Gotlandē no latīņu jeb vācu tirgotāju puses līgumu apzīmogoja trīs Gotlandes namnieki, divi Lībekas tirgotāji, tāpat divi no Zēstes, divi no Minsteres, divi no Groningenas, divi no Dortmundes, viens no Brēmenes un četri Rīgas namnieki.[253] Tātad vācu tirgotāju vārdā līgumu slēdza ne vien rīdzinieki, bet arī tie vācu pilsētu pārstāvji, kuru pilsētas pa Baltijas jūru caur Rīgu un tālāk pa Daugavu piedalījās Krievzemes tirdzniecībā, turklāt izejas bāze ceļam uz Krievzemi bija Gotlande. Citiem vārdiem: vācu pilsētas, no kurām 13. gs. izveidojās Hanzas apvienība.

1229. gada Smoļenskas tirdzniecības līguma Gotlandes redakciju tā izdevējs Gecs *(Goetz)* iedalījis 35 paragrāfos, no kuriem 27 paragrāfos atkārtoti uzsvērts, ka visi noteikumi attiecas vienādi kā uz vāciem, tā krieviem, kā Rīgā, tā Gotlandē, turklāt līguma Rīgas redakcijas noslēgumā skaidri pasacīts: "Tās pašas tiesības ir kā krieviem, tā vāciem Smoļenskas, Polockas un Vitebskas kņazistēs."[254] Tātad līgums paredzēja pilnīgu paritāti vācu un krievu tirgotājiem no Smoļenskas līdz Gotlandei, citiem vārdiem: vāciem bija jāļauj krievu tirgotājiem braukt garām Rīgai uz Gotlandi.

Gotlandes redakcijas astoņos paragrāfos runāts tikai par vācu tirgotāju pienākumiem Smoļenskā: 6. § noteica, ka vāciem Smoļenskā bija jādod dāvanas jeb kukuļi kņazienei un tiunam jeb pārvešanas darbu vadītājam valkos,[255] lai viņš nekavētu preču pārvešanu. 27.–32. § satur noteikumus par vācu maksājamām svaru lietošanas nodevām Smoļenskā, kā arī svaru salīdzināšanu to pārbaudīšanai. 34. § noteica visu atbildību par Daugavas ūdensceļa un krasta ceļa turēšanu brīvu kā latīņu, tā krievu lietošanai Rīgas

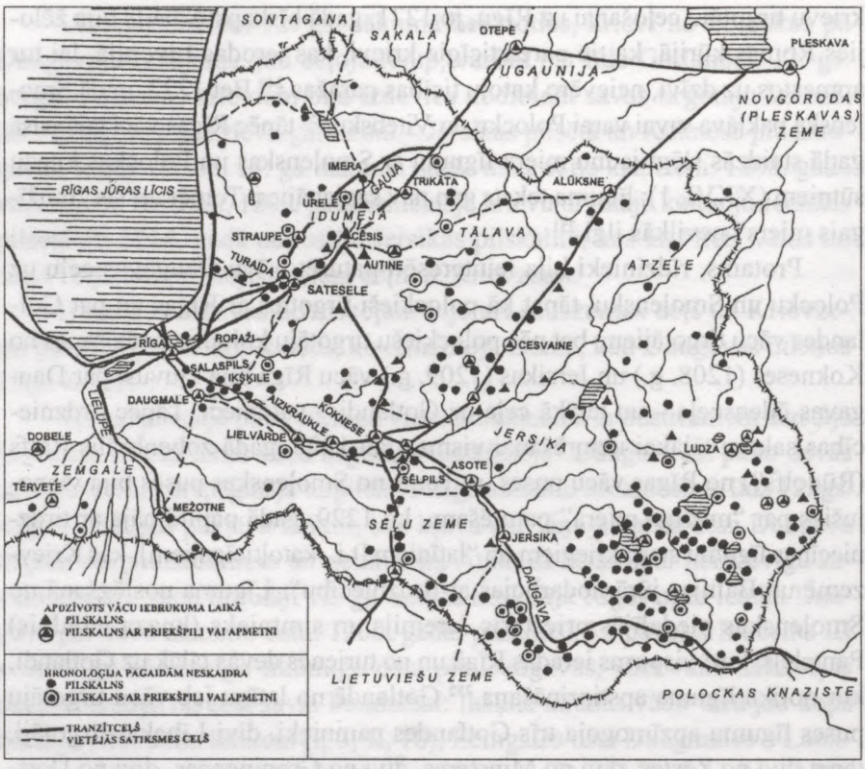

LVII. Rīgas tirdzniecības ceļi ar Krievzemi pa Latviju

bīskapam, zobenbrāļu mestram un visiem zemes kungiem no augšas līdz jūrai, ar paskaidrojumu: "kas ir likumīgs [patiess] tirgotājs, tam ir brīv braukt pa Daugavu no jūras augšup un lejup"; turklāt Rīgas redakcijā vēl piebilsts – "katram krievu un vācu tirgotājam".

No pārējiem līguma paragrāfiem minams 5., 6. un 7., kas atļāva pirkt preces uz parāda, parādnieka nāves gadījumā parāds bija jāatmaksā mantiniekiem. 15. un 16. § noteica, ka pie valkiem tiunam (valku pārzinim) bija jāgādā par preču pārvešanu, tāpat jāatlīdzina par preču pazušanu valkos. Svarīgs arī 17. un 21. §, kas noteica, ka vāci Smoļenskā var brīvi pārdot savas preces un iepirkt jaunas, tāpat kā krievi Rīgā un Gotlandē, 18. § pat atļāva krieviem no Gotlandes braukt uz Trāvi (Lībeku), un 25. § garantēja kā vāciem, tā krieviem brīvu ceļu no Gotlandes līdz Smoļenskai bez muitas maksāšanas. 20. un 32. § atklāj, ka vācu tirgotāji Smoļenskā dzīvoja savā sētā, jo viņiem tur bija savs oldermenis un baznīca. Pārējie līguma paragrāfi par tirdzniecību tieši nerunā, tikai regulē tirgotāju uzvedību svešā pilsētā, nosakot sodus par slepkavību, miesas bojājumiem, zagšanu, laulības pārkāpšanu un izvarošanu, kā arī parādu piedzīšanas kārtību un atbrīvošanu no krasta tiesas kuģu avārijas gadījumā; zīmīgi, ka par savstarpēju izkaušanos sods nedraudēja.

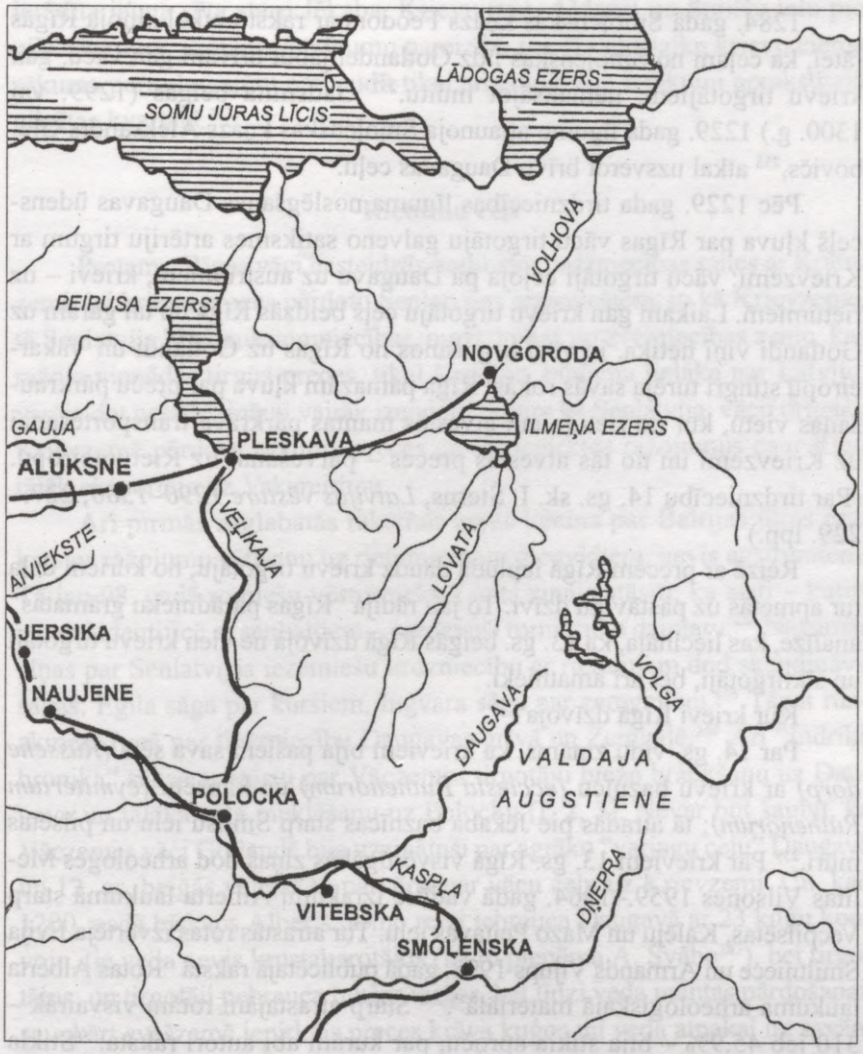

LVIII. Rīgas tirdzniecības ceļi ar Krievzemi ārpus Latvijas

Par 1229. gada līgumu var būt dažādās domās, vai tā uzmetumu rakstījuši vāci vai krievi, turpretī par 1250. gada līgumu,[256] ko izdeva 1229. gada līguma slēdzēja Smoļenskas kņaza Mstislava Davidoviča dēls, šaubu nevar būt: tas bija Smoļenskas kņaza rakstveža darbs. Jādomā, ka jaunais līgums rakstīts, sekojot viduslaiku principam, ka katrs līgums ir spēkā tikai tā slēdzēju dzīves laikā, jo 1260. gada līgums nesatur jaunus tirgošanās noteikumus, bet īsumā un dažkārt citiem vārdiem (1., 16. un 17. §) atkārto 1229. gada līgumu. Vienīgais papildinājums izteikts 20. §, kurā runāts par vācu tirgotāju došanos tirgoties no Smoļenskas uz citām krievu kņazistēm: to varēja atļaut vai liegt Smoļenskas kņazs.

1284. gadā Smoļenskas kņazs Feodors ar rakstu atkal ziņoja Rīgas rātei, ka ceļam no Smoļenskas līdz Gotlandei jābūt brīvam gan vācu, gan krievu tirgotājiem, nemaksājot muitu.[257] Gadsimta beigās (1299. vai 1300. g.) 1229. gada līgumu atjaunoja Smoļenskas kņazs Aleksandrs Gļebovičs,[258] atkal uzsverot brīvu Daugavas ceļu.

Pēc 1229. gada tirdzniecības līguma noslēgšanas Daugavas ūdensceļš kļuva par Rīgas vācu tirgotāju galveno satiksmes artēriju tirgum ar Krievzemi: vācu tirgotāji ceļoja pa Daugavu uz austrumiem, krievi – uz rietumiem. Laikam gan krievu tirgotāju ceļš beidzās Rīgā un tai garām uz Gotlandi viņi netika, jo vāci tirgošanos no Rīgas uz Gotlandi un Vakareiropu stingri turēja savās rokās: Rīga pamazām kļuva par preču pārkraušanas vietu, kur no rietumiem atvestās mantas pārkrāva transportēšanai uz Krievzemi un no tās atvestās preces – pārvešanai uz Rietumeiropu. (Par tirdzniecību 14. gs. sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 227.–229. lpp.)

Reizē ar precēm Rīgā ieplūda daudz krievu tirgotāju, no kuriem daļa tur apmetās uz pastāvīgu dzīvi. To jau rādīja "Rīgas parādnieku grāmatas" analīze, kas liecināja, ka 13. gs. beigās Rīgā dzīvoja ne vien krievu tirgotāji un sīktirgotāji, bet arī amatnieki.

Kur krievi Rīgā dzīvoja?

Par 14. gs. vidu zināms, ka krieviem bija pašiem sava sēta *(Russche dorp)* ar krievu baznīcu *(ecclesia Ruthenorum)* un kapsētu *(cymiterium Ruthenorum)*; tā atradās pie Jēkaba baznīcas starp Smilšu ielu un pilsētas mūri.[259] Par krieviem 13. gs. Rīgā visvērtīgākās ziņas dod arheoloģes Melitas Vilsones 1959.–1964. gadā vadītie izrakumi Alberta laukumā starp Vecpilsētas, Kalēju un Mazo Peitavas ielu. Tur atrastās rotas izvērtēja Evija Smiltniece un Armands Vijups 1998. gadā publicētajā rakstā "Rotas Alberta laukuma arheoloģiskajā materiālā".[260] Starp atrastajām rotām visvairāk – 310 jeb 45,9% – bija stikla aproču, par kurām abi autori raksta: "Stikla aproces bija plaši izplatīta sieviešu rotaslieta senās Krievzemes pilsētās, kur tās 13. gs. valkāja gandrīz katra pilsētniece. Stikla aproces Krievzemē izgatavoja laika posmā no 12. gs. 30. gadiem līdz 13. gs., pēc 13. gs. to vietējā ražošana praktiski tika pārtraukta," – un tās darinātas Smoļenskā, Kijevā, Polockā un Cerkoviščē.[261] Bez tam "ar slāvu sieviešu rotu izgatavošanu saistītas arī tuvējā Alksnāja ielā atrastās un no senās Krievzemes ievestās lejamveidnes, kuras bija paredzētas deniņgredzena un trīsdaļu krelles atliešanai".[262]

Šie arheologu atzinumi vedina secināt, ka Pierīdzenes lībju ciemā līdzās lībjiem 13. gs. bija apmetušies arī Krievzemes ieceļotāji, kas Rīgā bija ieradušies pa Daugavas ūdensceļu un vismaz ap 13. gs. vidu tur veidoja sākotnējo krievu koloniju. Tikai vēlāk – pēc vācu Rīgas izplešanās līdz savas viduslaiku teritorijas ziemeļrietumu robežai (mūrim) – Rīgas krieviem

ierādīta jauna sēta starp Jēkaba, Krievu (tag. Aldaru) un Smilšu ielu pie pilsētas mūra. Protams, atzinumu pareizību par šī viduslaiku krievu ciema sākuma periodu varētu pārbaudīt tikai arheoloģiskie izrakumi aprakstītajā pilsētas kvartālā.[263]

Rietumu ceļš

Protams, Rīgas vāci nesteidzās nodibināt tirdzniecības saites ar Krievzemi, lai krievu preces pārdotu Senlatvijas iezemiešiem, jo kā Krievzeme, tā Senlatvija bija lauksaimniecības, mežkopības un zvejniecības zeme, kas ražoja vienādas tirgus preces, tikai Krievija, būdama lielāka par Latviju, varēja dot nesalīdzināmi vairāk izejvielu tirgum kā Senlatvija: vācu tirgotāji Krievzemē pārdeva rietumu preces un tur iepirktos ražojumus caur Rīgu tālāk eksportēja uz Vakareiropu.

Arī pirmās saglabātās rakstītās ziņas liecina par Baltijas jūras piekrastes ražojumu sūtīšanu uz rietumiem un dienvidiem, nevis austrumiem. Tā jau 98. gadā romiešu vēsturnieks Tacits zināja stāstīt, ka aisti – kurus parasti identificē ar senbaltiem – pārdevuši romiešiem dzintaru.[264] Nākamās ziņas par Senlatvijas iezemiešu tirdzniecību ar rietumiem dod skandināvu sāgas: Egila sāga par kuršiem, Ingvara sāga par zemgaļiem.[265] Tāpat rūnakmeņi runā par tirdzniecību Daugavas grīvā un Zemgalē.[266] Arī "Indriķa hronika" sākas ar stāstu par Vāczemes tirgotāju biežo braukšanu uz Daugavu un tālāka ceļa meklēšanu uz Polocku (I, 2, 3). Nevar būt šaubu, ka Vāczemes vāci Gotlandē bija uzzinājuši par agrāko "varjagu ceļu" Daugavā un 12. gs. beigās vēlējās to pārvērst par vācu ceļu uz Krievzemi. Un, kad 1200. gadā bīskaps Alberts pirmo reizi iebrauca Daugavā ar 23 kuģu konvoju, tie veda nevis krustakarotājus (kā to pieņēma A. Švābe[267]), bet tirgotājus; un tirgotāji nebrauca tukšos kuģos, bet līdzi veda mantas pārdošanai, savukārt svešzemē iepirktās preces krāva kuģos un veda atpakaļ uz savām rietumu ostām.

1211. gadā vācu Rīga no bīskapa Alberta saņēma savu pirmo tirgošanās privilēģiju, kura atbrīvoja Gotlandes vācu tirgotājus no muitas maksāšanas Daugavā, tiesas divkaujas un karstas dzelzs pārbaudījuma Rīgā, kā arī paredzēja avarējušo kuģu un mantu glābšanu bez tiesas; pat Rīgas nauda bija kaļama pēc Gotlandes peniņa parauga.[268] Citiem vārdiem: Rīgas tirdzniecība bija orientēta uz rietumiem un austrumiem; pat tās tiesības bija pārņemtas no rietumos esošās Gotlandes: Rīga bija rietumu, nevis austrumu pilsēta.

Jādomā, ka no 13. gs. 30. gadiem vācu Rīga jau bija kļuvusi par nozīmīgu faktoru rietumu tirdzniecībā ar Krievzemi un krievu preču eksportētāju uz Rietumeiropu, jo 1232. gadā Saksijas hercogs Alberts atbrīvoja Rīgas tirgotājus savās zemēs no muitas maksāšanas un tiesas kuģu avārijas gadījumos;[269] 1246. gadā Mēklenburgas hercogs Jānis atbrīvoja rīdziniekus no

muitas maksāšanas;[270] tāpat 1251. gadā Holšteinas hercogi Jānis un Gerhards viņus atbrīvoja no muitas Hamburgā un pārējā savā zemē,[271] atjaunojot šo privilēģiju 1254. gadā.[272] Sakarā ar savu kronēšanu laikam arī Lietuvas karalis Mindaugs 1253. gadā atļāva Rīgas namniekiem un visiem vācu tirgotājiem braukt uz viņa zemi pa jūru un zemesceļu tirgoties bez muitas maksāšanas; šī dokumenta autentitāte ir apšaubāma. Toties dokuments labi izskaidro, kas bija krasta tiesības: neviens nedrīkstēja piesavināties krastā izskalotās avarējušo kuģu mantas, nedz slepkavot jūrniekus, bet mantu īpašnieki varēja tās netraucēti savākt.[273]

Savukārt Rīgas pirmais arhibīskaps Alberts 1256. gadā atbrīvoja Lībekas tirgotājus no muitas maksāšanas Livonijā.[274] Lībeka jau 13. gs. 20. gados bija atbrīvojusi no muitas krievu, zviedru, gotu, lībju tirgotājus[275] un, protams, arī rīdziniekus. Vispār Lībekas tirgotāji bija bieži braucēji uz Gotlandi un tālāk uz Daugavu, kuriem, mērojot tālo ceļu, nereti gadījās avārijas, tāpēc 1253. gadā arhibīskaps Alberts, būdams tad vēl Lībekas baznīcas pārvaldnieks, draudēja ar baznīcas sodiem avarējušo kuģu preču laupītājiem,[276] atkārtojot šos draudus arī savā 1256. gada privilēģijā. 1254. gadā Kursas bīskaps Indriķis izdeva krasta tiesības par kuģu avārijām viņa bīskapijas jūrmalā: atrastās mantas uzglabājamas gadu un dienu Kursā un šajā laikā bez krasta tiesas atdodamas to īpašniekiem; par mantu piesavināšanos un jūrnieku noslepkavošanu draudēja tāds pats sods kā par miera traucēšanu un tiesību pārkāpšanu.[277]

Lībekieši 1275. gadā bija griezušies pie vācu karaļa Rūdolfa I pēc aizsardzības viņu braukšanai uz Livoniju.[278] 1299. gadā arī Livonijas mestrs Gotfrīds no Rogas garantēja lībekiešu tirgotājiem neaizskaramību un palīdzību kuģu avārijas gadījumos, kā arī brīvu tirgošanos ordeņa novados, pat koku ciršanu kuģu remontam un zirgu ganīšanas tiesības;[279] droši vien to ordenis bija darījis, lai kaitētu rīdzinieku tirdzniecībai ar Lībeku. Ap 1300. gadu (?) Lībekas rāte rakstīja Osnabrikas rātei, ka Flandrijā vācu tirgotāji tiekot nelikumīgi apgrūtināti ar dažādām nodevām, tāpēc lībekieši aicināja Vestfāles, Saksijas, Gotlandes un Rīgas pārstāvjus Lībekā uz apspriedi, lai pārrunātu netaisnību novēršanu vai tirdzniecības pārtraukšanu ar Flandriju.[280] Tātad 13. gs. beigās rīdzinieku tirdzniecība ar rietumiem jau bija aizsniegusi Flandriju un Rīga tika atzīta par vācu Hanzas locekli.[281]

1271. gadā Zviedrijas karalis Valdemārs atļāva rīdziniekiem savā zemē brīvi tirgoties bez muitas maksāšanas, jo tādu privilēģiju Rīga bija piešķīrusi arī zviedru tirgotājiem Rīgā.[282] 1275. gadā, tāpat gadu vēlāk to atjaunoja jaunais karalis Magnuss.[283] 1277. gadā līdzīgu privilēģiju Rīgas namniekiem piešķīra Dānijas karalis Ēriks Glipings; to 1298. gadā atkārtoja karalis Ēriks Mēnreds.[284] 1285. gadā Norvēģijas karalis Ēriks deva tirgošanās privilēģiju Rīgai un Vāczemes Baltijas jūras pilsētām savā valstī.[285]

Tāpat 1282. gadā Rīgenes salas firsts Viclaus atjaunoja Rīgai savu priekšgājēju piešķirtās tirdzniecības brīvības, atbrīvojot rīdziniekus no muitas maksāšanas.[286]

Pat Francijas karalis Filips IV 1294. gadā piešķīra privilēģiju visiem vācu Ziemeļjūras braucējiem (ieskaitot Rīgu), kas caur Flandriju ieradās viņa valstī, tirgoties pēc muitas samaksāšanas, bet ar noteikumu, ka viņi nedrīkst pārdot angļu preces, nedz preces uz Angliju vest.[287]

Arī Livonijas ordenis un Rīgas arhibīskaps 13. gs. otrajā pusē – lai iegūtu rīdzinieku labvēlību – piešķīra Rīgai tirgošanās privilēģijas: 1273. gadā mestrs Valters garantēja rīdziniekiem brīvu ceļu uz visām zemēm;[288] divus gadus vēlāk – 1275. gadā – Rīgas arhibīskaps atjaunoja savu 1256. gada privilēģiju;[289] 1277. gadā Livonijas zemes kungi atbrīvoja vācu tirgotājus Livonijā no muitas maksāšanas, tāpat atvēlēja brīvas ganības tirgotāju zirgiem, kā arī garantēja taisnīgu tiesas spriešanu noziegumu gadījumos.[290] Gadsimta beigās – 1295. gadā, kad Livonijas ordenis jau bija sanācis naidā ar Rīgas pilsētu, – arhibīskaps Jānis III, lai dabūtu rīdziniekus savā pusē, atkārtoja rīdziniekiem arhibīskapa Jāņa I 1275. gada privilēģiju.[291]

Tā vācu Rīga simt gados pēc savas dibināšanas bija izaugusi par svarīgāko tirdzniecības pilsētu ne vien Daugavas krastos, bet arī Baltijas jūras austrumu krasta centrālajā daļā un, nodrošinājusi savu tirdzniecību ar līgumiem un privilēģijām gan austrumos, gan rietumos, varēja droši vērties nākamajā gadsimtā kā līdztiesīga tirdzniecības partnere Hanzas pilsētu apvienības rāmjos.

Rīgas rietumu tirdzniecības ceļš stiepās no Gotlandes ostas Visbijā[292] līdz Lībekai, uz kurieni kuģi ar rīdzinieku precēm brauca no Daugavas,[293] tad līdz Štrālzundei[294] un tālāk līdz pat Flandrijai: "Jānis Hogemanis ar kuģiem no Rīgas brauca uz Flandriju."[295] Sauszemes ceļš caur Jelgavu gāja uz Lietuvu, kur Rīgas tirgotāji iepirka vāveru ādiņas.[296]

Kādas bija izveidojušās Rīgas tirgotāju un tirdzniecības paražas?

Tirgotāji

Par Rīgas 13. gs. nogales tirgotājiem un tirdzniecības paražām plašākas ziņas atrodamas "Rīgas parādnieku grāmatā".

Pēc tirdzniecības veida Rīgas tirgotāji dalāmi divi grupās: vairumtirgotāji jeb lieltirgotāji un mazumtirgotāji jeb sīktirgotāji.

Vairumtirgotāji (lejasvāc. *Copman*) preces iepirka un ieveda lielos daudzumos, parasti eksportam vai nu uz Vakareiropu, vai rietumu preces tālākai transportēšanai uz Krievzemi. Viņi bija Rīgas bagātākie iedzīvotāji un veidoja pilsētas patriciātu; no viņu vidus nāca rātskungi, un viņu vārdiem parasti pievienoja titulu *dominus* (kungs); līdz ar to Rīga faktiski bija izaugusi par tirgotāju oligarhiju jeb bagātnieku pašvaldību.

Lielākie vairumtirgotāji, protams, bija vāci. No ierakstiem parādnieku grāmatā secināms, ka 13. gs. beigās dominējošie Rīgas lieltirgotāji bija nevis lībekieši, bet paši rīdzinieki: brāļi Vinmaņi (ar 14 ierakstiem), Jānis no Minsteres (10), Bruno no Ķelnes (15), Helmiks, kas dzīvoja pie Rātes

vārtiem (42), un Svēders no Minsteres (112); viņi arī bija rātskungi *(domini)*, un parādnieku grāmatā viņiem bija savi konti,[297] no kuriem redzams, ka viņi naudu tikai aizdeva citiem tirgotājiem. Bet šo lieltirgotāju vārdi un pavārdi arī rāda, ka viņi, pārceļoties uz pastāvīgu dzīvi Rīgā un kļūstot par pilsētas patriciāta locekļiem, bija ieradušies no Vāczemes bez kādas dižciltības vai izcilības, pat bez uzvārda, jo vēl Rīgā viņus sauca tikai kristībvārdā, pieliekot tam klāt izcelšanās vietu; pat Rīgā viņi nebija iegūvuši uzvārdu. Tā ir liecība, ka viņi pie turības un cienījama stāvokļa bija tikuši tikai Rīgā.

Parādnieku grāmatā minēta vesela rinda citu lieltirgotāju, kas naudu gan aizdeva, gan aizņēmās, gan tirgojās kopā jeb koprokā ar citiem tirgotājiem.

Vēl parādnieku grāmatā pārstāvēti tirgotāji, kas saukti par mazumtirgotājiem (lat. *institor*, lejasvāc. *cremer*) un pauniniekiem (lat. *penesticus*). Tāpat ar tirdzniecību nodarbojās tirgotāju palīgamata brāļi – naudas mijēji (lat. *campsor*).

Tirdzniecībā bija iesaistījušies arī dažādi amatnieki: dzirnavnieki, liellaivu būvētāji, pirtnieki, zvejnieki, namdari, pat ārsti un advokāti (tuvāk sk. nodaļā "Amati"). Tas rāda, ka peļņa vilināja uzņēmīgus rīdziniekus līdztekus savam amatam pievērsties tirdzniecībai, kur ienākumi – un arī risks – bija lielāki. Te gan tūliņ jāpiezīmē, ka maiznieki, kurpnieki, jostnieki, drēbnieki, kažocnieki, tāpat citi amatnieki paši pārdeva savus ražojumus un nav pieskaitāmi pie tirgotāju klases, izņemot gadījumus, kad viņi iesaistījās tirdzniecībā kā komiji (tuvāk sk. nodaļā "Tirdzniecības raksturs un paražas"). Dažkārt tirdzniecībai bija pievērsušies arī priesteri (lat. *clerici*, 484. nrs)[298] un pat mūki (lat. *monachi*, 481) un bruņinieki (lat. *milites*, 740).

Pārsteidzoši liels ir sieviešu skaits, kas – vismaz daļēji – nodarbojās ar tirdzniecību: gan vienas pašas (lat. *institrix* – sīktirgotāja, 828), gan kopā ar vīru (145), gan kopā ar bērniem (72). Sievietes naudu ne vien aizņēmās, bet arī aizdeva (349), kā arī piedalījās koprokas darījumos ar vīrieti (489); viņas pat darbojās kā naudas mainītājas (lat. *camptrix*, 1408). Tomēr visparastāk laikam sievas pēc vīra nāves turpināja viņa iesāktos tirdzniecības darījumus (304); protams, tās bija Rīgas namnieces (1546). Pat mirušu vecāku bērni (lat. *pueri*) minēti kā naudas aizdevēji (1108); jāpieņem, ka viņu vietā rīkojās aizbildnis.

Ar tirdzniecību nodarbojās arī "Jānis Zemgalis, kas bija Everharda no Otepē kalps" (663).

Tikpat pārsteidzoša ir Livonijas ordeņa brāļu piedalīšanās tirdzniecībā: tā 1294. gadā Aizkraukles komturejas mantzinis aizdeva naudu Dangmerša sievai (303), un 1289. gadā vācbrālis Oto Pašedahs no Rēzeknes konventa aizdeva septiņas mārkas sudraba tirgotājam Engelbertam Krispam (340). Tirgotājiem naudu vēl aizdeva Jervas fogts (57, 745, 768), Siguldas komturejas mantzinis (77), Aizkraukles pils konvents (653, 1339, 1350, 1358),

Karksi (Igaunijā) fogts (361) un pat Livonijas ordeņa mestrs (748, 1362, 1566). Tā kā parādnieku grāmatā netiek minēts, par ko nauda aizdota, tad arī tagad vairs nav nosakāms, vai nauda tirgotājiem aizdota kādas ordenim vajadzīgas preces piegādei vai tikai peļņas gūšanai.

Pēc vāciem vislielākais tirgotāju skaits pieder krieviem: gan no Polockas un Vitebskas, gan Pleskavas. Pat Smoļenskas vācu Marijas baznīca bija iesaistījusies tirdzniecībā, un tās intereses Rīgā pārstāvēja tirgotāji Arnolds Krisps un Andrejs Mazais; Smoļenskas baznīcas tirdzniecības partneris Rīgā bija Svētā Gara brālība (1336). Pēc "Rīgas parādnieku grāmatas" izdevēja H. Hildebranda aplēsuma šajā grāmatā minēti kādi 1150 vācu tautības un ap 80 krievu tirgotāju, bet no pārējām tautībām kopā – ap 70 (XXXII lpp.).

Runājot par krievu lielo lomu Rīgas tirdzniecībā, jāmin, ka Koknesē vēl 13. gs. beigās bija krievu tirgotāju kolonija, ar kuru dzīvi sadarbojās Rīgas vācu tirgotāji: tā krievu tirgotājs Pluceke[299] dzīvoja Koknesē (6), tāpat viņa sabiedrotais Andrejs, kas bija kāda priestera radinieks (22, 221). (Tuvāk par krievu lomu Rīgas tirdzniecībā sk. nodaļā "Tirdzniecības raksturs un paražas".)

Bez krieviem ar Rīgas vācu tirgotājiem cieši sadarbojās arī latvieši (348, 840b), lībji (1251), igauņi (33) un leiši (1255).

Tirdzniecības raksturs un paražas

Tirdzniecības paražu raksturošanai vispirms analizēts parādnieku grāmatas 13. gs. Rīgas lielākā vairumtirgotāja rātskunga Svēdera no Minsteres *(Suederus de Monasterio)* konts:[300] tajā 13 gadu laikā (1286.–1299. g.) izdarīti 112 ieraksti, no kuriem nauda aizdota 105 gadījumos, kopsummā 2127 mārkas; mazākā aizdotā summa – ½ mārkas (1832. nrs), lielākā – 200 mārkas Jānim Cēzaram no Lībekas (1877. nrs). Protams, aizdevuma kopsumma 2127 mārkas nenozīmē, ka tas viss bija Svēdera kapitāls, jo nauda tika aizdota uz īsu laiku, parasti dažiem mēnešiem; ilgākais laiks bija trīs gadi (1858. nrs), tāpēc tā nauda, kas tika atmaksāta dažu mēnešu laikā, varēja tikt vēlreiz aizdota. Sešos gadījumos Svēdera parādniekiem bija jāpiegādā tikai vasks, vienā gadījumā četri baķi Poperingas audekla (1853. nrs) un vienā gadījumā Āhenes audekls (1831. nrs); četros gadījumos bija aizdota nauda un parādniekam piedevām vēl bija jāpiegādā vasks.

Par ko nauda bija aizdota, parādnieku reģistrs nemin. Var tikai pieņemt, ka atsevišķos gadījumos parāds bija jāatmaksā naudā; tā Lībekas tirgotājam Jānim Cēzaram tika aizdotas 200 mārkas tīra sudraba (*cc mrc. puri*, ap 41 kg), kas viņam bija jāatmaksā naudas aizdevējam Svēderam no Minsteres Lībekā pēc Lībekas svara (1877. nrs). Tāpat tīrā naudā būs aizdots Svētā Gara brālībai (1813. nrs), kurai parāds 10 mārkas atmaksājams tīrā naudā.

Deviņpadsmit ierakstos (17%) Svēderam bija darījumi ar krieviem, no tiem 10 gadījumos krievi aizņēmās naudu koprokā, četros gadījumos krieviem bija jāpiegādā Svēderam vasks, no tiem vienā gadījumā – vasks kopā ar citām precēm (1869. nrs). Zīmīgi, ka vienā gadījumā (1826. nrs) lībis Imake no Ropažiem koprokā ar krievu Komi no Ikšķiles un kādu Juvagi aizņēmās no Svēdera 2 mārkas un tajā pašā dienā – 1290. gada 21. maijā – tie paši koproči aizņēmās arī no Konrāda no Mores 1½ mārkas (599. nrs); tātad koproči iesaistījās tirdzniecības darījumos ar diviem lieltirgotājiem. Svēders arī bija noteicis, ka krievs Nikolajs, saukts Folks, nedrīkst iebraukt Suzdaļā (tā laika lielākais Krievzemes centrs pirms Maskavas uzplaukšanas); tātad Svēdera no Minsteres tirdzniecības darījumi austrumos aizstiepās līdz pat Maskavai.

Vienreiz Svēders aizdeva naudu pārvācotam zemgalim (1790. nrs), pārvācotam lībim (1793. nrs), pārvācotam kursim (1822. nrs) un trīs gadījumos sievietēm, turklāt vienai bija jāieķīlā par parāda nodrošinājumu ienākumi jaunajā pilsētas daļā (1815. nrs). Vismaz trīs gadījumos (1773., 1777., 1853. nrs) nauda aizdota nerīdziniekiem; 20 gadījumos (18%) naudu bija parādā koproči, vienā gadījumā advokāts (1816. nrs), četros gadījumos naudas mijēji, to skaitā viena sieviete (1815. nrs). Starp Svēdera parādniekiem atrodams arī varkalis Jānis (1865. nrs), sīktirgotājs Alberts (1866. nrs), miesnieks Bernhards (1870. nrs) un pat rātskungs Helmiks no Konsulu vārtiem (1875. nrs). Dažas personas bija aizņēmušās naudu no Svēdera vairākas reizes, to starpā arī krievi un Kukens *(Kuken)*, laikam alusdarītavas īpašnieks, jo viņš Svēderam dabūja ieķīlāt savu īpašumu un alus vārāmo katlu (*sartaginem*, 1880. nrs).

Kas bija Svēdera no Minsteres parādnieki?

Laikam vispareizāk būs teikt, ka tie bija par Svēderu mazāki tirgotāji, kas aizņēmās no viņa naudu, lai iepirktu un piegādātu viņam vajadzīgās preces; citiem vārdiem: ar naudas aizņemšanos viņi bija kļuvuši par Svēdera komijiem jeb iepirkšanas aģentiem, kas viņa uzdevumā iepirka preces no to ražotājiem pat Krievzemē, kamēr pats Svēders varēja palikt Rīgā. Viņam ļoti noderīgi komiji bija krievi, kas ne vien prata krievu valodu, bet arī pazina ceļošanas apstākļus pa Krievzemi un krievu tirdzniecības paražas.

Ar kādām precēm bez vaska un audekla Svēders vēl tirgojās, nav zināms, bet vasks acīmredzot bija domāts eksportam tālāk uz Vakareiropu un audekls – eksportam uz Krievzemi.

"Rīgas parādnieku grāmatā" minētais otrs lielākais tirgotājs – rātskungs Helmiks no Konsulu vārtiem, līdzīgi kā Svēders no Minsteres, aizdeva naudu gan krieviem, gan vāciem preču iepirkšanai un atvešanai uz Rīgu. To skaidri apliecina 1746. ieraksts, kurā teikts, ka Jēkabam Lībim aizdotās 5½ mārkas "atmaksājamas ar pirmo ragavu ceļu" *(per primam vehiculorum viam solvet)*. Tāpat, lai iepirktu preces, bija aizceļojuši Indriķis Melnais *(Niger)* (1752. nrs) un koproči Hermanis no Valmieras un Jānis

Krisps (1763. nrs), kuriem nauda bija jāatmaksā resp. preces jāpiegādā, "kad atgriezīsies"; turpretī koproču iem Konrādam Gudekumpānam un Indriķim Bagātajam *(Divite)* divi birkavi vaska bija jānogādā Flandrijā (1768. nrs).

Parādnieku grāmatas burts "Y" satur gandrīz vienīgi (ar diviem izņēmumiem) krievu parādniekus, un vienīgā minētā prece, kas krieviem bija jāpiegādā, bija vasks – acīmredzot no Krievzemes. Zīmīgi, ka viena krieva komijs arī bija krievs (1672. nrs) un parādniekam parāds bija jāatmaksā, "kad atgriezīsies", t.i., kad atvedīs vasku.

No 1157 ierakstiem parādnieku grāmatā, kas organizēti alfabētiskā kārtībā (202 ieraksti pieder lieltirgotāju atsevišķiem kontiem), vismaz 304 ieraksti jeb ap 26% attiecas uz koprokas darījumiem, t.i., parādnieki bija vairāk nekā viena persona: parasti divas, atsevišķos gadījumos pat līdz piecām (227. nrs) un sešām personām (484. nrs).

Koproka (lat. *communi manu*) bija tipiska viduslaiku tirgotāju apvienība, kurā parasti divi, retāk vairāki tirgotāji jeb koproči noslēdza savienību jeb koproku kāda noteikta veikalnieciska darījuma veikšanai, pēc kura izpildīšanas apvienība jeb koproka izbeidzās. Tie paši koproči varēja palikt kopā arī kāda cita tirdznieciska darījuma realizēšanai ar citu kreditoru (227. un 228. nrs; 501. un 502. nrs), bet tad tā bija jauna koproka, kurai ar iepriekšējo nebija tieša sakara (1348. un 1349. nrs). Tāpat vienam kreditoram varēja būt parādnieki no vairākām koprokām (553. un 781. nrs). Vienas koprokas koproči varēja iesaistīties pat vairākās koprokās citu darījumu veikšanai (1657., 1659., 1664., 1665., 1666. nrs), koproči varēja būt parādā vienam kreditoram vienā gadā par vairākiem darījumiem (1666. un 1671. nrs) vai nākamajā gadā (1666. un 1675. nrs; 1657. un 1664. nrs). Atsevišķos gadījumos koproču iem naudu aizdeva jeb tirdzniecības darījumu finansēja kopīgi vairākas personas (1136., 1219. nrs), bet šīs koprokas nebija savstarpēji saistītas, un katras koprokas dalībnieki bija atbildīgi tikai par savas koprokas darījumiem. Kādas koprokas viens dalībnieks varēja viens pats saistīties ar citu kreditoru kāda darījuma veikšanai (1669. un 1692. nrs) vai veidot jaunu koproku ar citu partneri (1660. nrs). Tāpat no kādas koprokas pieciem dalībniekiem tikai trīs varēja veidot jaunu koproku (228. un 229. nrs), un kādas koprokas viens parādnieks varēja būt pat kreditors citai personai cita darījuma veikšanai (1672. nrs). Parasti koproči kopīgi dalīja peļņu vai kopīgi cieta zaudējumus.

Koproka bija izdevīga pašiem koproču iem, jo ar mazu kapitālu un dalītu atbildību viņi varēja uzņemties lielākus darījumus, sevišķi iepirkt preces svešā zemē (Krievzemē), kur tirgošanās bija saistīta ar lielu risku un neparedzamiem apstākļiem. Koproka bija izdevīga arī koprokas finansētājam jeb naudas aizdevējam (lieltirgotājam), jo viņam vajadzīgo preci bija solījušās iepirkt un piegādāt vairākas personas, tā radot lielāku drošību, ka vismaz viens koprocis atgriezīsies no darījuma veikšanas ar prasīto preci vai ar naudu par līdzdoto pārdošanai domāto preci.

Kas tad bija koprokas dalībnieki?

No parādnieku grāmatas vērojams, ka visvairāk koprokā iesaistījās krievi, turklāt četros gadījumos krievu koproči bijuši parādā krievu kreditoram Kūsmanim (66., 534., 1324., 1335. nrs), vismaz vienā gadījumā koproči bijuši lībji (223. nrs); protams, koprokā iesaistījās arī vāci. Latviešu kopročus var droši saskatīt tikai sešos gadījumos (760., 1347., 1416., 1457., 1458., 1558. nrs), turklāt vienā gadījumā latvietis Tride bijis koprokā ar krievu Vasilu (1458. nrs). Trīs gadījumos latviešu koproči bija solījušies piegādāt vasku (1416., 1457., 1458. nrs), divos – piegādāt preci ar pirmo ragavu ceļu (760., 1558. nrs), vienā gadījumā koproči bijuši parādā trīs mārkas par zirgu (1347. nrs). Lībju kopročus var droši saskatīt tikai vienā gadījumā (251. nrs), vienā gadījumā divi lībji bijuši koprokā ar krievu (599. nrs), bet vienā gadījumā lībis *(Johannes Lyvo)* kopā ar vāci (694. nrs).

Diezgan bieži – vismaz 14 gadījumos – koprokā iesaistījās vīrs ar sievu, turklāt vienā gadījumā koprocis bija krievs ar sievu (1387. nrs), vismaz trijos gadījumos vīrs ar sievu, aizdodot naudu, veidoja koproku, vienā gadījumā koprokā apvienojās znots ar sievasmāti (186. nrs), un vienā gadījumā vīrs un sieva kopīgi apzvērēja (garantēja) aizdoto naudu (549. nrs). Tāpat koproku varēja veidot tēvs un dēls (998., 1393., 1650. nrs), tēvs, dēls un brālis (213. nrs) vai brāļi vien (88., 223., 556. nrs), pat māte un dēls (147., 159. nrs). Diezgan parasta bija radu veidota koproka (1467., 1529., 1540., 1575., 1580., 1653. nrs). Vienā gadījumā jauneklis bija iesaistījies koprokā ar otru personu vaska atvešanai tirgotājam Jānim Keijem (1081. nrs). Ļoti neparasts gadījums 1520. ierakstā, kur par vienas mārkas aizdošanu galvoja deviņi koproči.

Tiesa, parādnieku lielāko daļu veidoja atsevišķas personas, visvairāk vāci. Latviešus var saskatīt kādos astoņos ierakstos (218., 264., 506., 663., 840.b, 1386., 1530., 1541. nrs), lībjus – divos gadījumos (677., 680. nrs). Ļoti zīmīgi ir vaska tirgotāja vācu rātskunga Elvera astoņi ieraksti: 1286. un 1287. gadā viņš bija parādā sešas reizes vāciem, vienu reizi rātskungam Gotšalkam Kursim (323. nrs) un vienu reizi krievam Andrejam (329. nrs).

"Rīgas parādnieku grāmatas" analīze atklāj vēl citas Rīgas tirgotāju paražas un tirdzniecības īpatnības.

Tā vairākos ierakstos krievs bija parādā krievam (22., 74., 216., 1324., 1460. nrs). Krievs Kūsmanis *(Cusemannus)* bija lieltirgotājs, jo vairāki krievi bija viņa parādnieki; laikam Kūsmanis tirgojās ar vasku (534., 1673. nrs), ko viņam solījās atvest krievi no Krievzemes (?), kad atgriezīsies Rīgā (1325., 1335. nrs).

Vispār parāda atmaksa pēc atgriešanās Rīgā no tirdzniecības ekspedīcijas (*de expedicione*, 729. nrs) bija ļoti parasta prakse. Bieži arī norādīts, ka preci atvedīs uz Rīgu ar kuģi. Tā drēbnieks Jordans no Rēveles bija solījis domkungam Jānim Domenizam atvest uz Rīgu 3 lastus rudzu ar pirmo kuģuceļu (*frumentum Rigam cum primis navibus appontabit*, 510. nrs), Ludekins

no Moringas un Dītrihs no Takeveras bija parādā Rīgas rātskungam Konrādam no Mores 2 mārkas, par kurām bija jānorēķinās ar pirmo kuģuceļu (1070. nrs), tātad pavasarī. Turpretī Daniēlam no Melnās muižas *(Nigra Curia)* un Gerhardam bija jāatved Jānim Keijem 4 lasti rudzu "ar pirmo ragavu ceļu" (*per primam viam vehiculorum*, 301. nrs), tātad ziemā; latviešu kopročiem Vīrvaldim un Mežvārdim bija jānorēķinās ar Hermani no Peines par 1½ mārkām ar pirmo ragavu ceļu (1558. nrs). Ja par parādu, uzdotu naudā, bija jānorēķinās ar kuģi vai ragavām, tad tā ir skaidra liecība, ka parādniekam bija jāpiegādā kāda prece; tomēr parādnieku grāmatā bieži vienkārši minēts, ka par parādu jānorēķinās naudā "pēc atgriešanās". Tā Pluceke no Kokneses koprokā ar Hildebrandu bija parādā Jānim Keijem 8 mārkas, kas bija jāatmaksā pēc atgriešanās no Polockas (1251. nrs); tas pats Pluceke bija parādā Indriķim no Jelgavas 5 mārkas, kā arī 5 podus un 5 mārciņas vaska (1232. nrs), bet rātskungam Indriķim no Kalmāras – 3½ mārkas (1240. nrs). Tiesa, šodien neviens nezina, par ko Pluceke bija parādā mārkas saviem kreditoriem, un "Rīgas parādnieku grāmatas" izdevējs H. Hildebrands pieņem, ka tie bija avansveidīgi kredīti preču iepirkšanai.[301] Šāda pieņēmuma pareizību nevar apšaubīt, bet var jautāt: vai Pluceke brauca ar tukšu lodiju (liellaivu) vai plostu uz Polocku tikai tāpēc, lai atvestu Rīgas vācu tirgotājiem dažus birkavus vaska; vai viņš lodijās arī neveda sava kreditora preces pārdošanai Polockā – un parāds mārkās tad varēja nozīmēt līdzdotās preces vērtību, kas Plucekem Polockā bija jāpārdod, parādu kreditoram atmaksājot pēc atgriešanās Rīgā, bet peļņai paliekot Plucekem? Tiesa, tā ir nepierādāma hipotēze.

Netiešu pamatojumu šādam pieņēmuma var rast tajos parādnieku grāmatas ierakstos, kur prece bija jānogādā Flandrijā: tā Ludberts Zeime bija parādā vaska tirgotājam Jānim Keijem pusbirkava vaska, kas bija jāpārdod Flandrijā, bet nauda jāatmaksā, "kad mūsu zemes ļaudis no turienes atgriezīsies" (1105. nrs); tātad Ludbertam bija jānogādā Flandrijā Keijes vasks un jāpārdod, bet saņemtā nauda jāatmaksā Keijem, līdz ar citiem braucējiem atgriežoties no Flandrijas Rīgā. Līdzīgi rātskungs Jānis Hogemanis bija parādā Gotšalkam no Nestvedes pusbirkava vaska, un parāds viņam bija jāatmaksā 1291. gada Miķeļos (21. septembrī), "kā vasku pārdod Flandrijā" (645. nrs); savukārt Jānis no Lībekas bija parādā rātskungam Jānim no Rīdzenes grīvas *(Rigemunde)* 17½ mārkas Rīgas sudraba, kas bija jāsamaksā Flandrijā (704. nrs); tas varētu liecināt, ka Jānis no Rīdzenes grīvas iepirka preces Flandrijā un veda tās uz Rīgu.

Tāpat dažkārt vasks parādniekam bija jānogādā Lībekā, tur jāpārdod un turpat jāsamaksā kreditoram tik daudz naudas, cik vasks maksā Lībekā (1113. nrs); trīs koproči bija parādā Jānim Pothofam tik daudz naudas par pusbirkavu vaska, kā to pārdod Lībekā (1137. nrs). Bet tas pats Jānis Pothofs bija parādā rātskungam Konrādam no Mores pusbirkava vaska, par kuru bija jānorēķinās, "kad atgriezīsies" (608. nrs).

Cita Rīgas tirgotāju īpatnība bija, ka viena un tā pati persona varēja būt parādā (preces iepirkt vai pārdot) dažādiem kreditoriem. Tā Dītrihs (Tideriks) Leversāligs 10 gadu laikā (starp 1286. un 1296. g.) bija parādā 20 dažādiem kreditoriem ap 195 mārkām un ap 9 birkaviem vaska; trīs gadījumos viņš bija koprokā ar citiem parādniekiem. Laikam jau 1292. gadā Leversāligs bija nonācis līdz bankrotam, jo tad par 5 mārkām viņš dabūja ieķīlāt četrus audeklus un krūzi sēra (1439. nrs) un 1296. gadā par 6 podiem vaska savus mājas piederumus, ko kreditors Gerhards drīkstēja pārdot, ja Leversāligs nebūtu spējīgs atmaksāt 7½ vērdiņa (nepilnas divas mārkas) parāda (1456. un 1466. nrs).

Pluceke no Kokneses 12 gados (1286.–1298. g.) 27 ierakstos bija parādā 14 dažādiem kreditoriem,[302] no kuriem deviņi bija Rīgas rātskungi; trīs reizes Pluceke bija parādā rātskungam Indriķim no Jelgavas vasku un divas reizes kopā 8½ mārkas; Jānim Keijem Pluceke divas reizes bija parādā vasku un divas reizes kopā 9½ mārkas, turklāt 8 mārkas viņš bija solījies atmaksāt 1293. gadā pēc atgriešanās no Polockas (1251. nrs). Pluceke kopā bija parādā ap 58 mārkām un 8 kreditoriem ap 12 birkaviem vaska, no kuriem pieci bija Rīgas rātskungi; parastais vaska parāds bija viens birkavs. Trīspadsmit darījumos krievs Pluceke bija koprokā ar citiem krieviem, vienā gadījumā – ar vāci (1251. nrs). Vēlāk Pluceke koprokā ar Henci bija solījies atvest Ambrozijam vienu birkavu vaska, turklāt pusi jeb vienu gabalu 1291. gada Miķeļos, otru pusi jeb otru gabalu 1292. gada Lieldienās (1238. nrs); tātad Pluceke vienmēr atradās vaska iepirkšanas ceļojumos. Indriķim no Jelgavas Pluceke 1290. gadā bija parādā 5 podus vaska un 5 mārkas (1232. nrs); var pieņemt, nevis pierādīt, ka Pluceke bija solījis Indriķim atvest vasku un pārdot līdzdoto preci 5 mārku vērtībā.

No Plucekes parādu analīzes secināms, ka viņš bija vaska iepircējs un piegādātājs Rīgas vācu tirgotājiem laikam no Krievzemes, jo 1293. gadā viņam parāds bija jāatmaksā pēc atgriešanās no Polockas (1251. nrs); divas reizes Pluceke piegādāja Keijem iepirkto vasku (1219., 1222. nrs).

Vaska iepircējs bija arī Lamberts Holempe (*Hoelempe*, 1071. nrs), kam trīs gados (1290.–1292. g.) bija 13 ieraksti, katru reizi minēts cits kreditors, turklāt trīs gadījumos viņš bija parādā vasku, pārējos – naudu. Ludolfs Zeime (*Seymo*, 1025. nrs) piecos ierakstos bija parādā pieciem dažādiem kreditoriem tikai naudu. Krievu koproči divos gadījumos bija parādā naudu (504., 535. nrs) un četros gadījumos – dažādiem kreditoriem vasku (501., 502., 533., 534. nrs), turklāt vienā gadījumā krievam Kūsmanim (534. nrs).

Parādnieku grāmata dod dažas ziņas arī par latviešu vaska iepircējiem. Tā zvejnieks Jānis Zemgalis bija parādā rātskungam Hildeboldam 5 podus vaska (840.b nrs); latvieši Tride un Jānis koprokā bija parādā Nikolajam Vēvem birkavu vaska, kas bija jānodod kreditoram, kad koproči atgriezīsies no iepirkšanas (1416. nrs). Tas pats Tride koprokā ar Gederu un Ramēķi

bija parādā rātskungam Indriķim no Jelgavas 1 birkavu un 1 podu vaska (1457. nrs), vēl Tride koprokā ar krievu Vasilu bija parādā minētajam Indriķim no Jelgavas 12 podus vaska (1458. nrs). Latvietis Vadonis bija parādā Kulienam 4 mārkas (1530. nrs), bet Vīrvaldis koprokā ar Mežvārdi bija parādā Hermanim no Peines 1½ mārkas, kas viņiem bija jāatmaksā 1293. gadā ar pirmo ragavu ceļu (1558. nrs), tātad par preci, ko viņi bija solījušies iepirkt. Turpretī latvietis Veisbaldis *(Veisbalde)* bija parādā Rolekinam Funkem 2½ mārkas par zirgu, un par Veisbalža parādu bija galvojuši viņa brāļi *Baldune* un *Veysce* (1541. nrs).

Uz kurieni Rīgas tirgotāji eksportēja iepirktās preces, rāda preču nogādāšanas vietas: Flandrija (13 ierakstos), Lībeka (9 ierakstos), Gotlande (4 ierakstos), turklāt divos ierakstos skaidri teikts, ka kuģis ar precēm brauc vai nu no Lībekas uz Daugavu un nekur citur (1591. nrs), vai no Rīgas uz Flandriju (470. nrs).

Tirdzniecība bija rīdzinieku galvenā nodarbošanās, kas bija tik ienesīga, ka ar to (laikam blakus galvenajai profesijai) nodarbojās arī mūķienes (183. nrs), priesteri un mūki (481., 484., 485. nrs), zvejnieki (840.b nrs), ārsti (124., 126. nrs), advokāti (631. nrs), miesnieki un drēbnieki (176. nrs), kurpnieki koprokā (402. nrs). Rātskungi bija parādā krieviem (329. nrs) un kādai vācu atraitnei pat 15 birkavu (ap 2475 kg) vaska (1588. nrs) – katrā birkavā bija divi vaska gabali. Tāpat no parādnieku grāmatas redzams, ka sīktirgotāji bija parādā maizniekam (820. nrs), vācis Everhards no Verlas igaunim Hermanim 20 mārkas (359. nrs) un krievu kopročiem 180 mārkas, ko viņš bija solījies atmaksāt trīs gados (360. nrs).

Viena un tā pati persona naudu ne vien aizdeva, bet arī aizņēmās: tā rātskungs Jānis Dovinčs bija parādā koprokā ar citām personām (528., 745., 748., 802. nrs), bet viens pats kreditēja krievu Ivanu preču iepirkšanai (729. nrs), arī *Kuken* (1000. nrs) un Lambertu Zeimi (1030. nrs), savukārt Jānis Krievs bija solījis viņam atvest divus birkavus vaska (545. nrs). Jānis Dovinčs arī ir vienīgā persona "Rīgas parādnieku grāmatā", kas tirgojās ar Novgorodu (610. nrs).

Protams, Rīgā bija lieltirgotāji, kas tikai finansēja savus komijus jeb preču iepircējus (piem., rātskungs Svēders no Minsteres), tāpat bija tikai parādnieki (Arnolds Hogemanis, Bertelīns, kažocnieks Smens, Ievans Bujavins un citi krievi); vairāki tirgotāji vienlaikus bija gan parādnieki, gan kreditori citiem (piem., Bertolds Šķielacis pie Daugavas, Jānis no Braunšveigas, drēbnieks Indriķis Melnais, sīktirgotājs Frīdrihs, tāpat krievs Jānis Krievs, klibiķis).

Vēl pieminama sieviešu lielā līdzdalība tirdzniecībā. Tā atraitne Dangmerše ar bērniem bija parādā citai atraitnei 12 mārkas (72. un 81. nrs); Jānis Sīktirgotājs kopā ar sievu bija parādā maizniekam Jordanam 5½ mārkas (820. nrs).

Tāpat nevar paiet garām īpašumu ieķīlāšanai par nodrošinājumu: audējs Alberts par 1½ mārkas parādu ieķīlāja Fornholtam savu īpašumu un katru gadu maksāja procentos 7 ēras (82. nrs), lībjiem tēvam un dēlam Kunnēm bija jāieķīlā īpašums par 3 vērdiņiem (3/4 mārkas, 251. nrs), turpretī rātskungs Jānis Dovinčs koprokā ar Ertmāru Vundengūtu bija parādā Ludekinam no Cēsīm 230 mārkas bez īpašuma ieķīlāšanas (745. nrs); acīmredzot uzticībai bija liela nozīme tirdzniecībā uz parāda jeb kredīta.

Rezumējot būs pareizi teikt, ka 13. gs. nogalē Rīgas tirgotāju paražas bija tik komplicētas un dažādām personiskām attiecībām cauraustas, ka tirdzniecībā izšķirējs faktors bija tikai peļņa, nevis tautība, ticība, profesija, radniecība vai piederība vīriešu vai sieviešu dzimtei.

Preces

Tirgotājiem piegādājamo preču nosaukumi "Rīgas parādnieku grāmatā" no 1359 ierakstiem (līdz 1300. gadam) minēti tikai 392 gadījumos, un preces var iedalīt divās lielās kategorijās: eksportprecēs un importprecēs.

No Rīgas eksportprecēm visbiežāk minēts vasks – 314 ierakstos, kā vaska iepircēji un piegādātāji visvairāk – 88 ierakstos – minēti krievi.[303] No tā jāsecina, ka liela daļa vaska tika ievesta Rīgā no Krievzemes tālākam eksportam uz Vakareiropu.

Vaskam viduslaikos bija ļoti plašs tirgus, jo no tā gatavoja sveces gan kulta vajadzībām katoļu baznīcā, gan telpu apgaismošanai. No ierakstiem parādnieku grāmatā var aplēst, ka 15 gados (1286.–1299. g.) no Rīgas eksportēts[304] vismaz ap 380 birkaviem jeb ap 63 080 kg,[305] jeb ap 63 t vaska. Lēšot vaska birkava cenu 11½ mārkas (1447. nrs), aprēķināms, ka eksportētā vaska vērtība svārstījās ap 4370 mārkām jeb ap 900 kg sudraba.[306] Protams, šiem skaitļiem ir tikai aplēsuma vērtība, jo ļoti bieži parāda jeb piegādājamās preces vērtība izteikta tikai mārkās, kas atmaksājamas pēc atgriešanās no iepirkšanas ekspedīcijas (piem., 178., 608., 1243., 1658., 1659. nrs) vai ar pirmo kuģa (1070. nrs) vai ragavu ceļu (62., 1364. nrs), tātad – ar kādas vārdā neminētas preces piegādāšanu. Vasku iepirka un piegādāja rituļos jeb gabalos, un ļoti parasts šo rituļu svars bija pusbirkavs (ap 83 kg; 822. un 1049. nrs), kas liecina, ka vasks tika iepirkts tālākam eksportam. Kā vaska iepircēji dabūja tik smagus vaska rituļus, nav droši zināms.

Ar vaska tirdzniecību nodarbojās ļoti daudz Rīgas tirgotāju, pat ārsts Bruno (126. nrs) un advokāts Hartvigs (631. nrs), tāpat rātskungi (802., 803. nrs). No tiem sešiem Rīgas lieltirgotājiem, kam parādnieku grāmatā bija pašiem savi konti, vienīgi Jānim no Minsteres nav ierakstu par vaska tirdzniecību, kas, protams, nenozīmē, ka aiz parāda izteikšanas mārkās neslēpjas vasks. Tāpat viens un tas pats vaska iepircējs varēja piegādāt vasku vairākiem tirgotājiem: tā Ludolfs Krolmanis bija solījis piegādāt birkavu vaska rātskungam Indriķim no Ostenhūzenes divos gabalos

(1122. nrs), rātskungam Hermanim Kopmanim pusbirkava vienā gabalā (1123. nrs), Villekinam no Augļu dārza *(Bomgharten)* pusbirkava (1124. nrs) un Albertam no Deminas 1 birkavu un 6 podus (1125. nrs), turklāt piegādes laiks visiem bija 1295. gada janvāris un februāris, tātad pa ragavu ceļu. Līdzīgi Luberts Labais Sabiedrotais *(Bonus Socius)* kopā ar Indriķi Vilzekuli bija parādā Hermanim no Raceburgas 1 birkavu (1130. nrs), bet Luberts viens pats bija parādā Lubertam no Vitebskas pusbirkava vaska (1131. nrs), un abiem tirgotājiem vasks bija jāpiegādā 1296. gada 25. martā. Krievi Sīmanis un Smens koprokā bija solījušies piegādāt pusbirkava vaska rātskungam Konrādam no Mores 1291. gada 22. aprīlī (1342. nrs) un šajā pašā laikā arī 2 birkavus un 2 podus Nikolajam Vēvem (1343. nrs). Ar vaska tirdzniecību nodarbojās vīrs kopā ar sievu (27. nrs), kā arī radi (140., 805., 1580. nrs).

No parādnieku grāmatas vērojams, ka vaska iepircēji to piegādāja tālāk lieltirgotājiem. Viens šāds uzpircējs bija krievs Kūsmanis, kam vasku piegādāja krievu iepircēji (534., 1673. nrs), kad bija atgriezušies no iepirkšanas (665., 1325., 1335. nrs); var pieņemt, ka krievi iepirka vasku Krievzemē. Tāpat sīktirgotājs Alberts bija parādā Heidekinam Sveimem 2 birkavus vaska (28. nrs), un rātskungi Indriķis un Jānis no Bevernas bija parādā tam pašam Sveimem 10 birkavus (636. nrs); droši vien abiem rātskungiem 10 birkavus vaska bija piegādājuši vairāki vaska iepircēji. Tāpat rātskungs Konrāds no Mores, viens no lielākajiem Rīgas tirgotājiem, vismaz pēc 23 ierakstiem bija kreditējis dažādus vaska iepircējus: viņam vasku piegādāja kā krievi, tā vāci birkaviem (1521. nrs), krievi Pureke un Demitrs 1289. gadā pat 3 birkavus un 3 podus. Vasku Konrādam iepirka kā Latvijā, tā Krievzemē (rātskungs Everhards no Otepē 1290. gadā 5 birkavus krievu vaska, 338. nrs).

Tāpat kā Rīgā bija vaska iepircēji, kas citu tirgotāju uzdevumā vasku tikai iepirka (piem., Arnolds Hogemanis, krievi Home no Ikšķiles, Demitrs, Pluceke), tā bija tikai iepirktā vaska tālāki uzpircēji (piem., Svēders no Minsteres, krievs Kūsmanis). Viens no lielākajiem vaska lieltirgotājiem būs bijis Bertolomejs Nīuss, jo viņa atraitnei Elizabetei[307] vaska lieltirgotāji rātskungs Volmārs Dovinčs koprokā ar Ertmāru Vundengūtu 1297. gadā vien bija parādā 15 birkavu (ap 2500 kg) vaska (1588. nrs); 1296. gadā tie paši lieltirgotāji bija parādā atraitnei Elizabetei 198 mārkas (1581. nrs). Rīgā bija arī rātskungi, kas iepirkto vasku tālāk uzpirka un atkal pārdeva citam lieltirgotājam (piem., Jānis Dovinčs, Jānis no Bevernas).

No "Rīgas parādnieku grāmatas" arī iespējams izsekot, no kurienes vasks nāca un kurp aizgāja. Tā astoņos ierakstos minēts, ka jāpiegādā krievu vasks (*frustrum Ruthenicum*, 338., 393., 397., 663., 1068., 1288., 1390. un 1414. nrs) – tātad vasku iepirka Krievzemē, četros gadījumos – ka jāpiegādā latviešu vasks (*cere Lettice*, 732., 738., 1567. un 1568. nrs), turklāt krievu vasku iepirka gan vāci (393., 397., 1288. nrs), gan latvietis (663. nrs),

latviešu vasku – kā vāci (1567. un 1568. nrs), tā krievi (732. un 738. nrs). Viens no Krievzemē iepirktā vaska tālākuzpircējiem bija lieltirgotājs Konrāds no Mores (397., 1068. un 1414. nrs), latviešu vaska tālākuzpircējs bija rātskungs Hildebolds (1568. nrs). No Rīgas visvairāk vāci brauca iepirkt vasku (178., 608. nrs), bet arī krievi (1243., 1658., 1659. nrs) un latvieši (1416. nrs). Uz Rīgu iepirkto vasku veda gan ar ragavām (62., 1364. nrs), gan liellaivām (1272. nrs).

No Rīgas vasks ceļoja tālāk uz Lībeku (87., 605., 606., 644., 1113. un 1137. nrs) un Flandriju (37., 479., 645. un 1105. nrs), tātad – uz Vakareiropu. Rīgas lieltirgotājiem pašiem savu jūras kuģu nebija, tāpēc vasku sūtīja uz Vakareiropu lībekiešu kuģos, un tajos līdzi brauca Rīgas tirgotāju aģenti jeb komiji. Viens šāds Rīgas vaska transporta pavadonis bija tirgotājs Jānis Hogemanis, kas ar kuģi brauca vaskam līdzi uz Flandriju (470., 479. un 645. nrs). Par pārdoto vasku ieņemtā nauda tika atmaksāta vaska īpašniekam, kad komijs atgriezās no Flandrijas (1105. nrs), vai arī ieņemtā nauda bija jāiemaksā kreditora kontā Flandrijā (37., 479. un 645. nrs); tāpat par Lībekā pārdoto vasku naudu iemaksāja kreditora kontā Lībekā (605., 644. nrs). Ko darīja ar ārzemēs iemaksāto naudu, rāda 488. ieraksts: Jānis Keije bija parādā Bertramam un Gerhardam no Rostokas 2 birkavus vaska, turpretī pēdējie divi bija parādā Keijem 18½ birkava sāls un vēl 2½ mārkas; tātad Vakareiropā ieņemto naudu izlietoja ārzemju preču iepirkšanai un sūtīšanai uz Rīgu. Citiem vārdiem: Latvijas un Krievzemes ražojumi no Rīgas ceļoja uz Vakareiropu un turienes preces uz Rīgu un tālāk uz Krievzemi. Tas arī gluži saprotams, jo kuģi taču nebrauca tukšā nevienā virzienā: ostās atvestās preces izlādēja un jaunās preces iekrāva, un kuģinieki peļņu guva abos virzienos.

Izvērtējot vaska nozīmi 13. gs. Latvijas un Rīgas tirdzniecībā, laikam būs pareizi teikt, ka pagānu latviešu un lībju (līdz 13. gs. beigām viņi gan bija kristīti, bet jāšaubās, vai bija jau kristieši), kā arī pareizticīgo krievu bišu ražotais vasks apgaismoja Rietumu katoļu baznīcas un kungu namus.

To pašu skaisti pasaka arī latviešu tautasdziesmas:

Skrej, bitīte, loki spārnus,
Aiznes vasku Vāczemē:
Tur piedzima Dieva dēls,
Tam vajaga gaišumiņa.
(X, 30404)

Bij man viena sila bite
Kā telīte pirmo pienu:
Mucām medu Rīgā vedu,
Kuģiem vaskus Vāczemē.
(X, 30271)[308]

Protams, vasks bija Rīgas galvenā, bet ne vienīgā eksportprece uz Rietumeiropu: vaskam seko tauki ar 14 ierakstiem parādnieku grāmatā, lini ar 12 ierakstiem, rudzi ar 10 ierakstiem un zvērādas ar 10 ierakstiem. Tauki kopā ar pelniem (494., 495., 498. nrs) bija izejmateriāls ziepju gatavošanai. Zīmīgi, ka viens no galvenajiem tauku piegādātājiem bija Jānis no Lop-

kautuves un galvenais tauku uzpircējs – Frovins. No liniem un kaņepājiem (839., 1140. nrs) gatavoja audumus un kuģu tauvas, to lielākie uzpircēji bija brāļi (?) Lentfrīdi. Zvērādas izmantoja kažoku gatavošanai un tērpu greznošanai. No parādnieku grāmatas secināms, ka zvērādu tirdzniecība pilnīgi atradās krievu rokās. Laikam no Rīgas tika eksportētas arī auzas sēklai – 1 lasts jeb ap 2 t (467. nrs) un mieži 13½ birkava (525. nrs); tāpat speķis (827. nrs) un igauņu iesals (1547. nrs); iesals bija jāatved uz Rīgu ar ragavām.

Nozīmīga bijusi arī rudzu tirdzniecība: tos parasti piegādāja lastiem (lastā 2 t). Tā Daniēls no Melnās Muižas *(Nigra Curia)* 1290. gadā aizveda Jānim Keijem 8 lastus (297. nrs), 1293. gadā – 4 lastus (301. nrs), Jānis no Otepē naudas mijējam Ludekinam 1286. gadā – 5 lastus (472. nrs), drēbnieks Jordāns no Rēveles veda uz Rīgu ar kuģi Jānim Domenizam 3 lastus un 3 birkavus (510. nrs).

Svarīgākā importprece, šķiet, būs bijusi sāls – seši ieraksti, dažādi audumi – 8 ieraksti, arī sērs (1439. nrs) un dzelzs (83. nrs); Hermanis Merķelis pat bija iekārojis seglu sudraba kāpšļus (512. nrs).

"Rīgas parādnieku grāmata" dod dažas gadījuma ziņas par preču cenām: dzelzs cena bija 13 ēras jeb ap ¼ mārkas par 100 mārciņām (*centenarium*, 83. nrs); tīrīta vaska cena 1293. gadā – 11½ mārkas par birkavu; linu cena 1297. gadā – 10 mārkas par lastu (78. nrs) jeb 12 birkaviem, tātad apmēram $^{1}/_{12}$ vaska cenas, sēklas auzu cena – 2 mārkas par lastu (467. nrs) jeb apmēram $^{1}/_{6}$ mārkas birkavā; ap 9 birkaviem sāls maksāja tikpat, cik 1 birkavs vaska (488. nrs). Tas skaidri liecina, ka dārgākā eksportprece bija vasks, bet dārgākā importprece – laikam dzelzs.

Šīs tad arī ir visas ziņas, ko parādnieku grāmata dod par Rīgas eksportprecēm un importprecēm. (Ziņas par Rīgas tirdzniecības attīstību 14. un 15. gs. sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, nod. "Tirdzniecība".)

Ko tad latviešu tirgotāji pārdeva?

Atbilde ir gaužām īsa: vasku. Tā Kurlāmuša 1290. gadā bija solījis piegādāt rātskungam Gerhardam Lielajam pusbirkava vaska divos termiņos (218. nrs); zvejnieks Jānis Zemgalis 1299. gadā rātskungam Hildeboldam – 5 podus (840.b nrs); Tride 1286. gadā rātskungam Lambertam Svenišam – 6 podus (1383. nrs) un Tiderikam no Brakeles – 3½ poda un 10 dažādas ādas (1386. nrs); Tride koprokā ar Jāni 1290. gadā Nikolajam Vēvem – 1 birkavu un 11 mārciņas (1416. nrs); Tride koprokā ar Gederu un Ramēķi 1296. gadā rātskungam Indriķim no Jelgavas – 1 birkavu un 1 podu (1457. nrs); Tride koprokā ar krievu Vasilu 1296. gadā – 12 podus vaska rātskungam Indriķim no Jelgavas (1458. nrs).

Tātad arī latvieši bija iesaistījušies izdevīgajā vaska tirgū. Zīmīgi gan, ka latvieši piegādāja vasku tikai mazos daudzumos un viņu pievestā vaska uzpircēji bija vācu rātskungi un lieltirgotāji. Tride pat iesaistījās koprokā ar vaska iepircēju krievu un neizvairījās piegādāt arī zvērādas. Zemgalis

Konrāds no Turaidas 1298. gadā solījās piegādāt Ludekem Moringam 1 lastu rudzu (264. nrs). Preču mazā daudzuma dēļ var pieņemt, ka latviešu tirgotāji piegādāja saviem kreditoriem Latvijas preces.

Izvērtējot Rīgas tirdzniecību un Rīgas lomu vispār Latvijas 13. gs. vēsturē, analīzei izmantojot "Rīgas parādnieku grāmatu", kas bija gadsimta nogalē laicīgu rātes ierēdņu vests oficiāls reģistrs par Rīgas tirgotāju parādiem un preču iepirkšanu uz kredīta, un salīdzinot to ar gadsimta otrajā dekādē rakstīto "Indriķa hroniku", mūsdienu vēsturniekam jākoriģē daži baltvācu vēsturnieku Latvijas historiogrāfijā agrāk ieviesti mīti[309] par notikumiem Senlatvijā 13. gadsimtā.

Nav noliedzams, ka 13. gs. Senlatvijas iezemieši formāli tika pievērsti katoļticībai, tāpat kā nav pierādāms, ka bīskapa Alberta mērķis būtu bijis Senlatvijas kristīšana: Alberts pirmām kārtām bija kolonizators, kas vācu tirgotāju interesēs organizēja krustakarus Senlatvijā, lai tirgotājiem pavērtu ceļu uz Senlatvijas austrumu aizmuguri – Krievzemi un Latvijā un Igaunijā nodibinātu pastāvīgu vācu koloniju Baltijas jūras austrumkrastā.

Tāpat nevienā hronikā vai dokumentā nav teikts, ka bīskaps Alberts būtu dibinājis vai sācis celt vācu Rīgu 1201. gadā. Rīgas vietu bija noskatījuši rietumvācu tirgotāji jau pirms Alberta konsekrācijas, un viņi arī cēla savu pilsētu pēc tam, kad pāvests Inocents III 1200. gadā bija izsludinājis viņu ostu Rīgas jeb Rīdzenes upītē par vienīgo likumīgo ostu Daugavas tecē kā uz Baltijas jūru, tā Krievzemes Polocku.

Vācu Rīga nav dibināta ar formālu dibināšanas grāmatu, bet tā sava izdevīgā ģeogrāfiskā novietojuma un vācu imigrantu pieplūduma dēļ izauga dabiskā ceļā no pāris vācu noliktavām pie Rīdzenes par Livonijas metropoli. Ja tomēr Rīgai gribētu meklēt nominālu dibinātāju, tas varētu būt tikai viduslaiku varenākais pāvests Inocents III, kas pēc vācu tirgotāju pieprasījuma un bīskapa Alberta oficiāla lūguma – gan nodota pāvestam ar Alberta sūtņa Teodoriha muti – 1200. gadā aizliedza tirgotājiem apmeklēt agrāko Daugavas lejteces svarīgāko ostu Daugmales akvatorijā, kas "Indriķa hronikā" saukta *portus Semigallie*.[310]

Kāpēc vācu tirgotāji cēla Rīgu pie Daugavas?

Ne jau lai kristītu Senlatvijas pagānu iezemiešus – tirgotāji nenodarbojas ar kristīšanu –, bet lai atvērtu un pārvaldītu tirdzniecības ceļus uz Krievzemi: pa Daugavu uz Polocku un Vitebsku, pa Gauju caur Igauniju uz Novgorodu un Pleskavu. Tāpēc arī Rīgas vāci – un tie varēja būt tikai tirgotāji vai viņu algotņi – 13. gs. pirmajās divās dekādēs piedalījās Daugavas un Gaujas un Igaunijas iekarošanā un pakļaušanā, atstājot novārtā Kursu un Zemgali, un tikai pēc Austrumlatvijas iekarošanas viņi sāka mest acis uz rietumiem un dienvidiem. Un tā vācu tirgotājiem bija ļoti izdevīga sagadīšanās, ka Senlatvijas iekarošana notika krustakaru laikā: krustakaru ideoloģijas aizvējā viņiem tirdzniecības ceļu atvēršanā talkā nāca vācu krustakarotāji, kas labākas dzīves meklējumos vai savu pasaulīgo grēku

izpirkšanai tālās Svētās Zemes vietā bija izvēlējušies kara gaitas tuvējā Livonijā un Kristus vārdā tur slepkavoja, izvaroja un aplaupīja pagānu iezemiešus.

Tāpat tirdzniecības ceļu atvēršanu un krustakarotāju militārās uzvaras izmantoja katoļu klērs un misionāri, kas zobenu aizsardzībā kristīja ar ūdeni un krusta zīmi iezemiešus; un katoļu misionāru slavināšanai tad hronists Indriķis rakstīja savu hroniku par Senlatvijas katolizēšanu.

Tomēr ne hronists, nedz tā laika dokumenti, nedz arheoloģiskie izrakumi nenoliedz vācu Rīgas tirdzniecības sakarus ar pareizticīgajiem krieviem: lai tirgotos, katoļticīgie vāci brauca uz pareizticīgo Krievzemi un ķecerīgajiem jeb pareizticīgajiem krievu tirgotājiem atļāva apmesties uz dzīvi katoliskajā Rīgā un tur dibināt savu sētu ar pareizticīgo baznīcu, priesteriem un konventu.

Tāpēc šīsdienas vēsturnieks var droši teikt, ka peļņas kāre no tirdzniecības ar Krievzemi vedināja vācus dibināt savu ostas pilsētu pie Daugavas, ka tirgotāju interešu aizvējā Latvija tika pievērsta katoļticībai un kristīšanas aizsegā Senlatvija tapa par vācu koloniju. Tāpēc arī taisnība būs vecai parunai, ka svešas zemes vispirms atklāj tirgotāji ar savu olekti, tiem seko misionāri ar krustu un kolonizēšanas darbu nobeidz krustakarotāji ar uguni un zobenu (*igne et gladio*, XII, 6): tā tas bija krustakaru laikā Svētajā jeb Dēla Zemē, tā notika arī Dievmātes jeb Marijas Zemē Livonijā.

Amati

"Rīgas parādnieku grāmata" atklāj, ka ar tirdzniecību nodarbojās arī Rīgas amatnieki, un, izsekojot tās ierakstiem, iespējams sastādīt apzināto Rīgas 13. gs. amatu sarakstu (alfabēta kārtībā).

1. Adatu taisītāji – lejasvāc. *Netlere*, p., 562. nrs; viņa atraitne, saukta *Netlersche*, 349. nrs
2. Ādmiņi – lat. *cerdo*, lejasvāc. *gerwere*, 365., 1107. nrs
3. Advokāti, arī aizrunātāji, padomnieki tieslietās – lat. *prolocutor*, 524. nrs; *rethor*, 631. nrs; lejasvāc. *vorsprake*, 1645. nrs 1332. gadā
4. Audēji – lat. *textor*, 82. nrs; lejasvāc. *wever*, *SLVA*, 354. nra 36. §; sieviete – *textrix*, 104. nrs; *weversche*, *SLVA*, 354. nra 36. §
5. Ārsti – lat. *medicus*, 121. nrs (namnieks); *cyrurgicus*, 709. nrs
6. Bultu kalēji – lat. *sagittarius*, 238. nrs
7. Drēbnieki – lat. *sartor*, 13. nrs
8. Dzirnavnieki – lat. *de Molendino*, p., 1388. nrs
9. Garšvielu tirgotāji, arī aptiekāri – lejasvāc. *Crudener*, p., 1529. nrs
10. Jostnieki, arī siksnu taisītāji – lat. *Belterus*, p., 125. nrs
11. Kalēji – lat. *faber* (namnieks), 1548. nrs

12. Katlu kalēji – lat. *cuprifaber* (namnieks), 687. nrs; *Mischingesleger*, p., 856. nrs

13. Kažocnieki – lat. *pellifex* (krievs, Rīgas namnieks), 634. nrs

14. Kuģu (liellaivu) taisītāji – lat. *navifex*, 189. nrs

15. Kurpnieki – lat. *sutor*, 561. nrs

16. Laivinieki – lat. *portitor*, 1682. nrs

17. Lopu kāvēji – lejasvāc. *Knokenhower*, p. (namnieks), 712. nrs

18. Maiznieki – lat. *pistor*, 125. nrs

19. Miesnieki – lat. *carnifex*, 200. nrs

20. Mucinieki – lat. *doleator*, 13. nrs

21. Namdari – lat. *carpentarius* (namnieks), 179. nrs

22. Naudas mijēji – lat. *campsor*, 151. nrs; sieviete – *camptrix*, 1397. nrs

23. Ormaņi – lat. *auriga*, 550. nrs

24. Pauninieki – lat. *Penasticus*, p. 1287. nrs

25. Pavāri – lat. *cocus*, 8. nrs

26. Pirtnieki – lat. *stupanator* (krievs), 1260. nrs; (kursis), 506. nrs; lejasvāc. *bastaver*, *SLVA*, 354. nra 36. §; sieviete – *bastoversche*, turpat

27. Podnieki – lat. *ollifex*, 776. nrs

28. Sīktirgotāji, arī mazumtirgotāji – lat. *institor*, 23. nrs; lejasvāc. *Cremer*, p., 820. nrs; sieviete – *institrix*, 277. nrs

29. Tauvu vijēji – lejasvāc. *Repere*, p., 461. nrs; *Ropere*, p., 560. nrs

30. Tirgotāji – lejasvāc. *Copman*, p., 10. nrs

31. Vairogu kalēji – lat. *clipifex*, 1383. nrs

32. Vīna tirgotāji – lejasvāc. *Winman*, p., 2. nrs

33. Zeltkaļi – lat. *aurifaber (regis Lettowie)*, 682. nrs

34. Zobenu kalēji – lat. *gladiator*, 617. nrs

35. Zvaniķi – lat. *campanator*, 1546. nrs

36. Zvejnieki – lat. *piscator* (namnieks, zemgalis), 840.b nrs

p. – personvārds.

Simt gados Rīga bija izaugusi no bīskapa pilsētas par tirgotāju oligarhiju ar savu pārvaldi jeb rāti, savām tiesībām un jauktu nacionālo sastāvu. Daudzie rīdzinieku amati jeb – kā šodien teiktu – profesijas liecina, ka no 13. gs. sākuma mazās vācu apmetnes gadsimta beigās Rīga bija kļuvusi par pilsētu, kas jau spēja pati apmierināt savu iedzīvotāju vajadzības. Pilsētai bija savi ādu apstrādātāji: ādmiņi ar ādu miecētavām, kažoku un jostu gatavotāji; Rīgai bija audeklu audēji un no Vāczemes ieceļojuši drēbnieki, kas šuva drēbes pēc vācu modes. Par ļoti svarīgu vācu profesiju bija kļuvis kurpnieku amats: šie amatnieki dzīvoja Kurpnieku ielā – *platea sutorum*, kurā 1291. gadā jau bija vismaz divas kurpnieku darbnīcas – *due apotece sutorum* (642. nrs); gadsimta beigās rāte pat sāka regulēt ādmiņu un kurpnieku ādu apgādi.[311] Tāpat rīdziniekiem bija kalēji un katlu kalēji, podu, mucu un pat adatu taisītāji.

90. Viduslaiku naudas mijēji, M. Romersvalles glezna

Par iedzīvotāju pārtiku gādāja labības malēji un maizes cepēji, un maizniekzeļļu šrāga jeb amata noteikumi ir paši vecākie (no 1235. vai 1236. g.), kas saglabājušies.[312] Tie gan saglabājušies tikai 1373. gada redakcijā (23. §), bet to ievadā ir teikts, ka 1235. gadā[313] Rīgai uzbrukuši leiši un ieņēmuši domkapitula dzirnavas Pārdaugavā, tāpēc Rīgas maiznieki – šrāgā saukti par maizniekzeļļiem *(beckerkneghte)* – steigušies uz Pārdaugavu tās glābt; maizniekzeļļi jau bijuši organizēti savā amatā jeb cunftē, un kaujā ar leišiem krituši 10 maizniekzeļļi, bet vairāk nekā septiņi izglābušies, kas tad turpinājuši cunftes darbību. No dotajiem amata nosaukumiem redzams, ka Rīgā 13. gs. 30. gados bija baltmaizes cepēji *(semelbecker)* un garo kukuļu (rudzu maizes?) cepēji, un, ja arī kopā būtu bijis tikai 20 maiznieku, tad tas tomēr rāda, ka Rīgā jau bija liels iedzīvotāju skaits, kuru apgādāšanai ar maizi bija vajadzīgs vismaz pārdesmit maiznieku. Tāpat Rīgā šajā laikā darbināja trīs dzirnavas: domkapituls Pārdaugavā, mūki Mīlgrāvī un zobenbrāļi (brāļa Bertolda dzirnavas) pie Mazjumpravas.[314] Tā kā šrāgas 1373. gada papildinājumos teikts, ka maizniekzeļļu brālībā nevar uzņemt nevācus, bet tikai "godīgus vācu zeļļus" (26. §), jāpieņem, ka arī 13. gs. maiznieki par brāļiem savā cunftē uzņēma tikai vācus. Zīmīgs ir arī 13. gs. solījums, ka maizniekzeļļi vienmēr steigsies ar ieročiem rokās aizstāvēt dzirnavas pret pagānu uzbrukumiem, par to maizniekzeļļiem brāļu bērēs solīts bez atlīdzības zvanīt baznīcas zvanus (zvaniķis bija viens no rīdzinieku amatiem). Maizniekzellim mirstot pilsētā vai divas jūdzes ārpus tās, bēres bija jānotur viņa draudzes baznīcā, tajās bija jāpiedalās visiem amata brāļiem un māsām (sievām), pēc tam līķis svinīgā procesijā jāpārved uz Dombaznīcu, kur jānotur deviņas piemiņas misas Dievam par godu; sods par nepiedalīšanos bērēs – 1 mārka vaska (2.–6. §).

Tālākie šrāgas paragrāfi runā par brālības iekšējo dzīvi. Brāļu kopumam bija jāievēlē brālības amatvīri *(olderlüde)*; sods par attiekšanos būt par amatvīru – 6 mārkas (3 mārciņas) vaska. Amatvīriem savukārt bija jāizrauga dzīru rīkotāji *(gherdelüde)*, sods par atteikšanos – 3 mārkas vaska. Katru gadu Ziemassvētkos un Lieldienās visiem brāļiem bija jāsanāk kopā uz dzīrēm *(drinken)*, un dzīru rīkotājiem bija jāsagādā tām piemērota vieta un labs alus *(guth beer)*, bet brāļiem dzīrēs bija jāierodas bez ieročiem un to laikā kārtīgi jāuzvedas (7.–11. §). Ja dzīru laikā brāļi, sēdēdami pie galda, runāja pretī amatvīriem, sods bija mārka vaska, bet par neklausīšanu brālības vecākajam jeb oldermenim bija jāmaksā mārciņa (2 mārkas) vaska (12. §). Kas dzīrēs izlēja uz grīdas tik daudz alus, ka nevarēja ar pēdu apsegt, soda naudā maksāja mārku vaska, bet, kas cēla neslavu dzīrēm, maksāja puspoda vaska, par otra brāļa aizskaršanu vārdiem vai darbiem – sods pēc visu brāļu lēmuma; kas piedalījās kauliņu spēlē vairāk nekā ar 1 ārtaugu, maksāja soda naudā mārku vaska (13.–16. §). Ja brālis saslima, pārējiem viņam bija jāpalīdz, dodot trīs reizes pa ārtaugam, bet, ja slimība ieilga, viņam pienācās no soda naudām divreiz pa pusārtaugam; ja slimība bija iegūta uz mūžu, tad par brāli bija jālūdz Dievs un viņš jānogādā slimnīcā *(spitale)*. Ja maizniekzelli saņēma gūstā pagāni, viņa izpirkšanai brālība deva 1 birkavu (ap 165 kg) sāls un vajadzības gadījumā vēl papildus aizdeva otru birkavu (17.–18. §). Brāļus, kas saskaņā ar šrāgas noteikumiem nemaksāja soda naudu, izstūma no brālības; par atpakaļuzņemšanu bija jāmaksā trīskārtīgi. Par uzņemšanu brālībā bija jāmaksā 5 ārtaugi iestāšanās naudas un dzīrēs visu priekšā jānolasa šrāga (20. un 22. §).

Ja šīs šrāgas datējums ir pareizs un visi 1235. gada šrāgai pierakstītie noteikumi tiešām pārņemti no tās oriģināla, tad jau 13. gs. 30. gados vācu Rīga apzinājās savu pastāvēšanu un drošību un vadīja namnieku sabiedrisko, pašpalīdzības un apgādes dzīvi, pieskaņotu miera laika apstākļiem. Soda naudas noteikšana ārtaugos (ārtaugā bija ap 8,5 g sudraba) un vaskā, izpirkšanai no gūstniecības dodot birkavu (ap 2 maisiem) sāls, liecina par maiznieku turību un Rīgas vācu namnieku spēju viņu cepumus pirkt. Bet maiznieku brālības vāciskums liecina arī par iezemiešu izslēgšanu no piedalīšanās vācu dzīves veidošanā jau vismaz ap gadsimta vidu, kā arī pilsētas iedzīvotāju dalīšanu vācos un nevācos.

Rīdzinieku apgādei ar gaļu rāte bija iekārtojusi lopkautuvi (lat. *domus cedis*, 538. nrs; lejasvāc. *Slaychus*, 686. nrs), un miesnieki rūpējās par namnieku apetītes apmierināšanu ar gaļu un desām. Rīgas zvejnieki (laikam iezemieši) ķēra Daugavā lašus un stores. Garšvielas – lielākoties importētas no ārzemēm – pārdeva drogu veikalos, vīnu glabāja rātes vīna pagrabā, alum mucinieki gatavoja mucas; pat pavāru Rīgā netrūka.

Rīgai kā ostas pilsētai bija savi liellaivu būvētāji, tauvu vijēji, pārcēlāji jeb laivinieki un preču transportētāji jeb ormaņi.

Par rīdzinieku miesas tīrību gādāja rātes celtās pirtis, bet pirtnieka amats – līdzās audējiem – bija viens no Rīgas kauna amatiem, jo, kad rīdzinieki 1252. gadā rakstīja statūtus Svētā Gara brālībai, tajos bija noteikums, ka par brālības brāļiem un māsām nevar būt ne audēji, nedz audējas, ne pirtnieki, nedz pirtnieces; viņus pat nedrīkstēja ievest brālības dzīrēs kā viesus.[315] Izskaidrojums tam droši vien būs meklējams apstāklī, ka tie abi bijuši tikai nevācu (iezemiešu un krievu) amati.

Rīgai arī bija ieročiem rokās jācīnās par savu pastāvēšanu un tiesībām, tāpēc rīdzinieki paši kala zobenus, vairogus, bultu uzgaļus un paši ārstēja karā gūtās brūces un slimības, paši tiesājās un meklēja savus advokātus jeb – kā toreiz teica – aizrunātājus. Protams, rīdzinieki arī cēla savus namus un lepojās ar zeltkaļu gatavotām rotām.

Rīgas amatnieki tomēr negatavoja savas preces eksportam un nepiedāvāja savus pakalpojumus ārpus pilsētas: viņi strādāja tikai savu namnieku vajadzību apmierināšanai un vietējam tirgum.

Tomēr visam pāri rīdzinieki bija tirgotāji, un bez lieltirgotājiem jeb vairumtirgotājiem un ārzemju tirgotāju komijiem Rīgā mita neskaitāmi mazumtirgotāji un pauninieki, un – kā jau viduslaikos parasts – tirgotāju nemitīgie pavadoņi – naudas mijēji, no kuru profesijas laika gaitā izauga bankas ar parādzīmju un vekseļu operācijām. (Tuvāk par tirgotājiem sk. nodaļā "Tirdzniecība".)

Rezumējot jāsaka, ka vienā gadsimtā Rīga bija izaugusi par tipisku viduslaiku pilsētu, kuras amatnieki spēja apgādāt pilsētas iedzīvotājus ar vajadzīgiem amatniecības ražojumiem un tirdzniecības precēm. (Par rīdzinieku amatniecības attīstību tālākajos gadsimtos sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 254.–267. lpp.)

Reliģiskā dzīve

Baznīcas

Vecākā Rīgas baznīca bija bīskapa katedrāle jeb Dombaznīca, ko laikam sāka celt jau 1202. gadā pēc domkapitula pārcelšanas no Ikšķiles uz Rīgu 1201. gadā (VI, 3). Tā bija koka, un var pieņemt, ka 1203. gadā "Indriķa hronikā" minētais priesteris Folkhards no Harpštetes kopā ar krustnešiem pie Rīgas Senā kalna cirta mežu būvmateriālu gādāšanai Dombaznīcas celšanai (VII, 5). Dombaznīca bija veltīta Dievmātei Marijai (VI, 3), tāpēc to sauca par Sv. Marijas baznīcu (*ecclesia beate Marie*, X, 7) jeb latviešu mutē par Māras baznīcu:

Kur, ļautiņi, jūs bijāt?
Kur šodien staigājat?
– Bijām Māras baznīcā,
Pādim vārdu meklējām.
(T. dz. 1367)

1206. gadā tā jau – jādomā – bija uzcelta, jo tad bīskaps Alberts tur apglabāja Salas priesteri Jāni (X, 7).

Dombaznīcai bija savs domkapituls *(conventus)*, un par tā pirmo priekšnieku jeb domprāvestu *(prepositus)* 1202. gadā iecēla bīskapa Alberta brāli mūku Engelbertu, ko Alberts bija atsaucis uz Livoniju no Neuminsteres (VI, 1, 2). Domkapitula locekļi jeb domkungi *(canonici)* sākumā dzīvoja pēc Augustīņu mūku ordeņa statūtiem (VI, 3), valkāja melnu tērpu un mitinājās Dombaznīcā (XIII, 3), no kā hronists Indriķis Rīgas pirmo Dombaznīcu sauc vienkārši par kanoniķu kopmītni jeb klosteri (*monasterium*, XIII, 2).

Kur atradās Dombaznīca, nav droši nosakāms, jo tā 1215. gadā Lieldienu laikā nodega: pāri palika tikai baznīcas zvani. Pieņem, ka pirmā Dombaznīca varēja atrasties Amatu ielā tag. ģilžu vietā, vecākā Rīgas mūra iekšpusē.[316]

Bet 1211. gada Jēkaba dienā (25. jūlijā) bīskaps Alberts, "atzinis sevi par tiesīgu jau no Rīgas pirmajām dibināšanas dienām nodot laukumus apdzīvošanai, .. svinīgā procesijā, nesot relikvijas un krustus un pavadīts no Rīgas klēra [priesteriem] un vācu iedzīvotājiem [kurus viņš sauca par tautu], devās ārpus pilsētas pirmajiem mūriem uz laukumu starp pilsētas veco mūri, Daugavu un grāvi pie pilsētas galvenajiem vārtiem un ceļa, kas ved uz tiem, un kurā [laukumā] atradās lībju mājas, un ar visu piekrišanu izraudzīja, nodeva, svaidīja un iesvētīja to laukumu Svētai Jaunavai Marijai un katedrāles baznīcai", kas nozīmēja, ka Alberts "nodeva šo laukumu katedrāles baznīcas un klostera *(monasterium et claustrum)* celšanai kopā ar mūsu baznīcai vajadzīgajām mājām" – bīskapa pili; reizē Alberts arī apkrāva lāstiem ikvienu cilvēku, kas iedrošinātos šo laukumu pretēji tiesībām atņemt baznīcai. Vācu un lībju īpašumi, kas atradās iezīmētajā laukā, tika vai nu apmainīti ar citiem gruntsgabaliem, vai atpirkti.[317] Šo Alberta iesvētīto vietu identificē ar tagadējo Dombaznīcas vietu, un jāpieņem, ka jauno Dombaznīcu ar tai pieguļošo domkungu klosteri sāka celt tūliņ pēc 1211. gada, būve tika steidzināta pēc vecās Dombaznīcas nodegšanas 1215. gadā, un 1226. gada 8. martā Dombaznīca jau bija tiktāl gatava, ka pāvesta legāts Vilhelms no Modenas tajā varēja noturēt pirmo Rīgas baznīcas sinodi (XXIX, 8). Jaunā Dombaznīca celta romānikas stilā, ar kaļķakmens pamatu un ķieģeļu virsbūvi. Kad tā pabeigta, nav droši zināms, bet, ja vecākās maizniekzeļļu šrāgas datējums ir pareizs, tad jau 1235. gadā tās būve bija tiktāl pavirzījusies, ka tajā varēja noturēt dievkalpojumus (misas), bēres un

mirušo piemiņas vigilijas ar svecīšu dedzināšanu un līķautu. Dombaznīcai tad jau bija zvani, kas bija jāskandina zeļļu bērēs; tāpat baznīcai bija domkungi un ķesteris.[318] Ir saprotama jaunās Dombaznīcas būves steidzināšana, jo bīskapam katedrāle bija vajadzīga; tāpat domkungiem kaut kur taču bija jādzīvo. Tomēr Dombaznīcas būve nebūs virzījusies pietiekami ātri, tāpēc pirmais Rīgas arhibīskaps Alberts lūdzis Romas kūrijai finansiālu atbalstu, jo 1254. gada 7. februārī pāvests Inocents IV ar rakstu aicināja Rīgas baznīcas provinces katoļus atbalstīt ar ziedojumiem katedrāles pabeigšanu.[319]

1263. gadā pie Dombaznīcas jau atradās ar mūri norobežota kapsēta klēra *(ecclesiasticum)* apbedīšanai.[320] (Par Dombaznīcas un domkapitula īpašumiem sk. nodaļā "Rīgas domkapituls".)

Otra Rīgas baznīca bija Pēterbaznīca; tā bija Rīgas pilsētas baznīca, celta no akmeņiem un veltīta Rīgas patronam Sv. Pēterim. Kad Rīgas patriciāts sācis to celt, nav zināms, bet 1209. gadā tā jau atradās tagadējā vietā, pirmo pilsētas mūru iekšpusē pie tag. Skārņu ielas iepretī ordeņa Jura baznīcai, jo 1209. gada rudenī bīskaps Alberts Pēterbaznīcas kapsētā *(in cimiterio beati Petri)* aplēņoja Jersikas karali Visvaldi ar viņa atlikušo karaļvalsti.[321] Līdz ar to Pēterbaznīca ir Rīgas vecākā baznīca, kas saglabājusies līdz mūsdienām (gan vēlāk pārbūvēta) sākotnējā vietā.

Par Pēterbaznīcu vēl zināms, ka 13. gs. beigās rāte bija noteikusi, ka Rīgā atraitņu patversme jeb – kā dokumentā teikts – konvents drīkst pastāvēt tikai pie Pēterbaznīcas un nekur citur.[322]

Tas liecina ne vien par to, ka Rīgas vāci rūpējās par savām trūkumā nonākušajām atraitnēm, bet arī par to, ka tādas Rīgā bija.

Trešā Rīgas baznīca bija Sv. Jēkaba baznīca, kas vēl 1226. gadā atradās ārpus pilsētas mūriem (*ecclesia s. Iacobi, sita in suburbio civitatis Rigensis*[323]). Tā celta romānikas stilā no ķieģeļiem un atradās tagadējā vietā pie Jēkaba ielas; kad tā sākta būvēt, nav zināms. Kad 1226. gada 5. aprīlī legāts Vilhelms no Modenas piešķīra patronāta jeb priesteru iecelšanas tiesības Rīgas bīskapam, tā jau pastāvēja. Tā kā Jēkaba baznīca celta ārpus sākotnējiem pilsētas mūriem un tikai vēlāk iekļauta paplašinātajā, mūriem iekļautajā pilsētas daļā, tad var pieņemt, ka Jēkaba baznīca bija domāta mazturīgajiem Rīgas vāciem un jaunkristītajiem iezemiešiem.

1245. gadā Jēkaba baznīcai bija savs draudzes priesteris (*plebanus*[324]) – tātad Jēkaba baznīca bija draudzes baznīca –, kas draudzes vārdā piepirka klāt gruntsgabalu ar ēkām, kas atradās pie baznīcas kapsētas;[325] tātad, līdzīgi kā abām pārējām baznīcām, Jēkaba baznīcas draudzei bija sava kapsēta.

1253. gadā pāvests Inocents IV rakstīja Jēkaba baznīcas draudzes priesterim, lai viņš nodod Livonijas ordenim to naudu, kas iemaksāta viņam par atpirkšanos no krustakarotāju solījuma.[326] Tas liecina, ka pie Jēkaba baznīcas draudzes piederēja arī vāci, jo latvieši taču nebūtu pieteikušies kļūt par krustakarotājiem *(crucesignatorum)*.

Bez Dombaznīcas un abām draudzes baznīcām Rīgā sava baznīca bija arī Zobenbrāļu (no 1237. gada Livonijas) ordenim. Tā pirmo reizi minēta "Indriķa hronikā" 1209. gadā (tātad uzcelta jau pirms tam), aprakstot zobenbrāļu pirmā mestra nogalināšanu, kad slepkava Vikberts "bēga[327] no ordeņa pils uz pils kapelu" (XIII, 2), hronikā sauktu arī par "zobenbrāļu baznīcu" (*ecclesia fratrum milicie*, XVIII, 6). Zobenbrāļi, būdami garīga ordeņa locekļi, dzīvoja kopmītnē un bija pakļauti tradicionālajam katoļu baznīcas dievkalpojumu rituālam, tāpēc katrā ordeņa pilī jeb mītnē bija jābūt pils kapelai.

Zobenbrāļu Rīgas pils kapelu sauca par Sv. Jura baznīcu *(ecclesia s. Georgii)*:[328] tā bija celta no dolomītakmeņiem, tāpēc baznīca līdz ar zobenbrāļu pili pārdzīvoja Rīgas 1215. gada ugunsgrēku.[329]

Acīmredzot zobenbrāļi bija sākuši izmantot savu kapelu publiskiem dievkalpojumiem un pat iejaukties draudžu baznīcu organizēšanā, tāpēc 1225. gada 22. aprīlī bīskaps Alberts noteica, ka zobenbrāļiem jāatsakās no savām tiesībām uz Rīgas draudžu baznīcām un jāapmierinās ar savu pils kapelu.[330] Tomēr zobenbrāļi ar bīskapa lēmumu nebija apmierināti un sūdzējās legātam Vilhelmam, kas, pamatodamies uz 1207. gada Alberta un zobenbrāļu izlīgumu (XI, 3), ko 1210. gada aprīlī bija apstiprinājis pāvests Inocents III[331] un pēc kura zobenbrāļiem pienācās trešdaļa no iekarotās Lībjzemes, 1226. gada 5. aprīlī noraidīja zobenbrāļu prasības pēc patronāta tiesību trešdaļas Jēkaba baznīcā. Legāts noteica, ka tikai Rīgas bīskapam ir patronāta tiesības Jēkaba baznīcā, bet Sv. Jura baznīca paliek vienīgi zobenbrāļiem. Tālāk viņš noteica, ka zobenbrāļu priesteri drīkst noturēt publiskus dievkalpojumus savā baznīcā, izņemot laiku, kad Rīgā spredikō tās bīskaps. Tomēr zobenbrāļu Jura baznīcai nedrīkst būt sava draudze, bet viņu baznīca drīkst pieņemt ziedojumus no baznīcēniem, tos apbedīt savā kapsētā, kā arī divreiz gadā nokristīt pa bērnam.[332] Dažas dienas vēlāk – 20. aprīlī – legāts Vilhelms vēl noteica, ka ordeņa pārvaldītajos Senlatvijas novados draudžu baznīcas baznīckunga uzturam ordenim jādod ik gadu pusotra lasta, bet Rīgas bīskapam – puslasta labības.[333] 28. aprīlī Vilhelms arī noteica, ka Rīgas domprāvestam nav tiesību tiesāt zobenbrāļus: tādas tiesības pieder vienīgi bīskapam.[334]

Ķildas starp zobenbrāļu pēctečiem Livonijas ordeņa vācbrāļiem un Rīgas arhibīskapu turpinājās arī pēc bīskapa Alberta, tāpēc 1258. gada 9. jūnijā pāvestam Aleksandram IV nācās atļaut Livonijas ordenim tā draudžu baznīcās (ārpus Rīgas) pieņemt par baznīckungiem laicīgos priesterus, kas arhibīskapam bija jāapstiprina amatā.[335] Tā paša gada 11. novembrī Aleksandrs IV arī noteica, ka arhibīskapam nav tiesību prasīt no ordeņa piļu priesteriem jeb kapelāniem uzticības zvērestu.[336]

1297. gadā rīdzinieki ieņēma Livonijas ordeņa pirmo pili Rīdzenes upes krastā un to līdz ar Jura baznīcu nopostīja.

Mūki un klosteri

Pirmie mūki, kas Latvijā uzsāka aktīvu darbu, bija cisterciešu; viņi nodibināja savu klosteri Daugavgrīvā.

Tā kā cisterciešu mūkiem bija pašiem sevi jāuztur, Daugavgrīvas klosterim bīskaps Alberts bija piešķīris plašu teritoriju tā apkārtnē; tās robežas 1226. gada 17. martā noteica pāvesta legāta Livonijā Vilhelma no Modenas ieceltā šķīrējtiesa.[337] Daugavas labajā krastā klostera zemes stiepās no Ķīšezera līdz Gaujai, kreisajā krastā – no Zobenbrāļu grāvja līdz Lielupes ietekai jūrā. Šo 1226. gada marta šķīrējtiesas lēmumu 1234. gadā apstiprināja arī jaunais Rīgas bīskaps Nikolajs.[338]

Klosterim piešķirtā zeme gan bija mazauglīga, jo to ierobežoja "neskaitāmas smilšu kāpas, plaša jūra, lieli meži un neauglīgi virši".[339] Tomēr klosterim 1233. gadā bija piederējuši ciemi, tas bija iekārtojis laukus (muižu? *praedia*) un tam pat bija vergs vai kalpotājs *(servum cellerarii)*.[340] Kas klostera laukus apstrādāja, to vēsturnieks var tikai minēt; no ciemiem tas droši vien saņēma kunga vai desmito tiesu. Hronists Indriķis par 1218. gadu saka, ka Daugavas grīvas salās ganījušies lopi (XXII, 8); var pieņemt, ka tie bija mūku lopi. Par 1254. gadu zināms, ka klosterim bijuši saimes ļaudis *(familiares)* un kalpotāji *(servientes)*, kas maluši klostera dzirnavās un cepuši maizi cepļos.[341] Cisterciešu bija ierīkojuši ūdensdzirnavas Dūņupē *(fossatum novum)*, kas savienoja Ķīšezeru ar Daugavu; jau pirms 1226. gada to paplašinot, izveidojās dzirnupīte *(rivulum molendini)*, no kā tās tagadējais nosaukums Mīlgrāvis; tajā tikai mūkiem bija tiesības ierīkot dzirnavas.[342]

Cisterciešu klosteris atradās pie Daugavas grīvas, tāpēc tas pārvaldīja visu kuģniecību un tirdzniecību Daugavā no jūras puses, līdz ar to par klostera pastāvēšanu, drošību un atrašanos mūku rokās sevišķi norūpējusies bija Rīgas pilsēta, jo Rīgas osta, tirdzniecība un ceļš uz Baltijas jūru bija atkarīgs no netraucētas iebraukšanas Daugavā. Tāpēc Rīgas rāte un Daugavgrīvas klosteris 1263. gadā noslēdza līgumu,[343] ar kuru klosteris (abats Vilhelms un kapituls) apsolījās – pēc Rīgas lūguma – vispārības labā nepārdot klosteri un tā zemes, kā arī necelt ēkas no Lielupes līdz Turaidas upei (Gaujai) bez Rīgas rātes atļaujas.

Tomēr 1305. gadā mūki savu solījumu lauza un pārdeva Daugavgrīvas klosteri ar visiem laukiem Rīgas pilsētas lielākajam ienaidniekam Livonijas ordenim,[344] tā nododot ne vien Rīgas tirdzniecību, bet daļēji arī pašu pilsētu ordeņa žēlastībā un varmācībā. 1305. gadā cisterciešu mūki pārcēlās no Latvijas uz Igauniju.

Ap 13. gs. vidu Rīgā pie Sv. Jēkaba baznīcas bija sākušas organizēties cisterciešu mūķienes. Pēc Rīgas arhibīskapa Alberta liecības viņš tās atsaucis no Vāczemes uz Livoniju,[345] un mūķienes lūgušas pāvestam Aleksandram IV atļauju dibināt savu klosteri. 1255. gada 2. augustā pāvests ziņoja pie Sv. Jēkaba baznīcas esošā Marijas klostera priorei, ka ņem

klosteri savā un Sv. Pētera krēsla (katoļu baznīcas) aizsardzībā, pakļaujot mūķienes Benedikta regulai un cisterciešu brāļu statūtiem; pāvests arī apstiprināja klostera īpašumus, it sevišķi vietu, kur pašreiz klosteris atradās, tad 50 arklus Zemgalē, 50 arklus Upmalē un 50 arklus Jersikā, tātad mūķieņu uzturam Rīgas arhibīskaps bija piešķīris lielus zemes valdījumus. Pāvests atļāva uzņemt par māsu ikkatru brīvu sievieti, kas bēg no pasaulīgas dzīves, bet no klostera izstāties nevar bez priores atļaujas.[346] 1256. gadā klosterim piederēja jūdzi plata un jūdzi gara zeme Daugavas kreisajā krastā iepretī Koknesei,[347] un 1257. gada 1. maijā arhibīskapa Alberta klostera īpašumu uzskaitījumā redzams, ka tam jau pieder muiža *(curiam sive allodium)* Mazjumpravā *(Blomendal)*, tāpat sala Daugavā pie Rīgas, saukta *Duvelsholme* (tag. ar Bieķēnsalu apvienotā Mūksala), tad Jumpravmuiža *(Pepholt)* pie Lielvārdes, kā arī jau iepriekš minētās zemes Zemgalē un Jersikā.[348] 1259. gadā Alberts atkal dāvināja mūķienēm mūžīgā īpašumā sētu *(curiam)* pie Sv. Jēkaba baznīcas, kurā viņas dzīvo, tāpat *Thamagar* salu (tag. savienotu ar Lielo Klīversalu un krastmalu), Mazjumpravas muižu, tad $^1/_3$ Akmeņsalas *(Stenholme)*,[349] un pāvests Aleksandrs IV 1260. gada 13. februārī vēlreiz apstiprināja klostera dibināšanu un tā īpašumus,[350] tāpat rīkojās pāvests Jānis XXI 1276. gada 19. novembrī.[351]

Ja arī pieņemtu, ka no zemēm Zemgalē un Jersikā sieviešu klosteris saņēma tikai nodevās kunga tiesu, tad vēsturniekam neatbildēts paliek jautājums: kas apstrādāja muižas Mazjumpravā, Jumpravā un salās? Taču ne pašas mūķienes? Tāpēc jāpieņem, ka to darīja vai nu vergi, vai vācu pakļautie un kristītie iezemieši klaušu kārtā. Protams, tas dokumentos nav minēts, un muižu saimniecības grāmatas nav saglabājušās, tāpat nav zināms muižu aramzemes lielums. Tomēr liekas, ka tieši reliģiskie ordeņi – cisterciešu, augustīņu regulai pakļautais domkapituls, tāpat zobenbrāļi un vēlāk Livonijas ordenis – bija pirmie muižu dibinātāji un klaušu ievedēji Senlatvijā. Tas arī skaidri saprotams – kā gan citādi klosteru un ordeņu brāļi un māsas varēja tikt pie uztura un sagādāt visu pārējo dzīvei nepieciešamo?

Viduslaikos mūki dzīvoja klosteros, kas parasti atradās uz laukiem; mūki un mūķienes bija vieninieki, kas bija nošķīrušies no pasaulīgās dzīves un savu dzīvi veltīja Jēzum Kristum cerībā pēc nāves nonākt viņa valstībā debesīs; tāpēc mūku galvenā nodarbošanās bija Dieva lūgšana *(opus Dei)* par savas dvēseles glābšanu.

Bet 11. un it sevišķi 12. un 13. gs. Vakareiropā uzplauka tirdzniecība, amatniecība un ar tām saistītā pilsētu dzīve. Dzīvojot daudz kompaktāk nekā cilvēki uz laukiem, pilsētu iedzīvotāju vidū arī straujāk izplatījās nabadzība, netikumības un katoļu baznīcas maldu mācības jeb heresijas (ķecerības). 12. un 13. gs. mijā par pilsētas dzīves problēmām, grūtībām un maldu mācībām ieinteresējās divi slaveni mūku ordeņu dibinātāji: Itālijā Sv. Francis jeb Francisks no Asīzes (*Giovanni Franceseo Bernardone*, 1182–1226) un Spānijā priesteris Sv. Dominiks (*Domingo de Guzman*, 1170–1221). Francis

no Asīzes bija turīga tirgotāja dēls, kas ap 12. gs. beigām pārdzīvoja dievišķīgu atklāsmi un uzskatu maiņu, atteicās no laicīgas dzīves un pievērsās pilnīgai nabadzībai un kalpošanai citiem nabagiem, kurus papilnam atrada uzplaukstošajās pilsētās. Tiem tad viņš sāka sludināt Jēzus Kristus mācību, drīz atrada sekotājus pilsētas proletariāta vidū un 1210. gadā Romā lūdza pāvestu Inocentu III atzīt viņa darbu un viņa sekotājus. Pēc īsas vilcināšanās Inocents III apstiprināja Franča sekotājus par reliģisku ordeni un Franci par tā vadoni. Savas nabadzības un pazemības dēļ Francis nosauca savu dibinājumu par Mazo brāļu ordeni *(Ordo fratres minores)*; vēstures literatūrā viņus sauc gan par minorītiem, gan franciskāņiem, gan pelēksvārču mūkiem *(grawe monike)* viņu pelēko svārku dēļ. Franciskāņi dzīvoja "no rokas mutē", no ubagošanas dāvanām, tāpēc historiogrāfijā viņi pazīstami arī kā mendikanti (*mendicantes* = nabagotāji); Rīgā viņus vēl sauca par baskājiem (*fratres de ordine nudipedum*[352]).

Otra mendikantu ordeņa dibinātājs bija Sv. Dominiks, kas jaunībā bija uzsācis nesekmīgu cīņu ar katoļticības herētiķiem Dienvidfrancijā, līdz nāca pie atziņas, ka labākā metode cīņai ar heresiju ir Kristus mācības nezināšanas un nevērības apkarošana klēra un laju sabiedrībā. Savus sekotājus Bībeles studijās un spredikošanā viņš organizēja ordenī, kam pāvests Honorijs III 1216. gadā deva savu akceptu un ko Dominiks nosauca par Spredikotāju ordeni *(Ordo predicatores)*; historiogrāfijā viņus parasti dēvē par dominikāņiem, spredikotāju mūkiem vai melnajiem mūkiem *(swarte monike)* viņu melnā tērpa dēļ.

Kā franciskāņi, tā dominikāņi deva parastos trīs mūka solījumus – nabadzību, šķīstību un paklausību, bet pretēji agrāk dibinātiem mūku ordeņiem viņi nebija piesaistīti dzīvei klosterī, bet klejoja apkārt pa pilsētām, sludinādami dievvārdus, tā kļūstot par tipiskiem pilsētu mūkiem. Lai atšķirtu klosteru mūkus no mendikantiem, pēdējos Vakareiropas historiogrāfija sauc par brāļiem (angļu *friars* < *fratres*), latviešu vēstures rakstniecībā – par klejotāju mūkiem, un pretstatā klosteru mūkiem viņu galvenais uzdevums bija nevis Dieva lūgšana paša dvēseles glābšanai, bet savu līdzcilvēku dvēseles pestīšana un sagatavošana dzīvei debesīs.

Kad franciskāņi un dominikāņi ieradās Rīgā, nav īsti zināms, bet 1234. gadā otrais Rīgas bīskaps Nikolajs pēc pāvesta legāta Vilhelma norādījuma atdeva savu mūra pili *(palacium nostrum lapideum)* ar tās īpašumiem pie Rīdzenes upes vecajā pilsētas daļā dominikāņiem jeb Spredikotāju brāļu ordenim *(ordinem fratrum predicatorum)*, taču ar nosacījumu, ka dominikāņiem jādzīvo viņa pilī un jāsludina kristīgā ticība Livonijā;[353] tā dominikāņi kļuva par zobenbrāļu kaimiņiem.

Franciskāņi Rīgā ieradās ap 1233. gadu no Lībekas, un 1238. gada 21. aprīlī abiem ordeņiem Rīgā jau bija savi konventi, jo tad abu ordeņu brāļi – pieci dominikāņi un septiņi franciskāņi – apliecināja bīskapa Nikolaja līgumu ar Livonijas ordeni.[354]

1243. un 1257. gadā dominikāņi jau sludināja krustakarus Livonijai,[355] un 1251. un 1253. gadā viņiem bija jānodod Livonijas ordenim iekasētā izpirkšanās nauda par nepiedalīšanos krustakaros.[356]

1262. gadā dominikāņiem Rīgā bija izveidots stingrs konvents *(conventus fratrum predicatorum)* ar savu zīmogu[357] un viņi dzīvoja agrākajā bīskapa pilī,[358] pie kuras uzcēla savu kapelu, vēlāk sauktu par Sv. Jāņa baznīcu.

Franciskāņi dzīvoja klosterī starp tag. Laipu, Šķūņu un Amatu ielu pie viduslaiku Kurpju ielas, kur viņi uzcēla savu kapelu, sauktu par Sv. Katrīnas baznīcu. 1267. gadā franciskāņi ieguva no Rīgas rātes zemes gabalu ārpus pilsētas mūriem jaunu mūku ceļļu būvei.[359]

Ap 13. gs. beigām franciskāņi un dominikāņi jau bija ieguvuši līdztiesīgu stāvokli ar klosteru mūkiem, un 1294. gadā, kad arhibīskaps Jānis atdeva Doles salu savam kapitulam, dāvināšanas aktu līdztekus domprāvestam un vācbrāļiem apliecināja arī "brālis Daniēls, spredikotāju brāļu priors, ar savu palīgu [un] brālis Teodoriks, minorītu brāļu priekšnieks *(gardianus)*, ar savu palīgu".[360]

(Par klosteru mūku un klejotāju mūku darbību 14. un 15. gs. sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, nodaļa "Mūki un klosteri".)

Svētā Gara hospitālis un Svētā Gara brālība

Acīmredzot uz Rīgu devušies – vai nu kā krustneši, vai vienkārši kolonisti – vāci, kas nebija turīgi un kuriem, paliekot slimiem, bija vajadzīga publiska palīdzība. Tāpēc bīskaps Alberts 1220. gadā, atzinis, ka viņu apgādei nepieciešama reliģiska rakstura māja, cēla trūkumā nonākušo un slimo uzturēšanai slimnīcu jaunajā pilsētas daļā *(in nova civitate Rige)* – tag. ordeņa pils vietā Daugavmalā, rezervējot tikai sev slimnīcas pārziņa iecelšanas tiesības. Šajā slimnīcā, līdzīgi kā citās slimnīcās, varēja noturēt dievvārdus slimajiem un viņu labvēļiem, izņemot apbedīšanas ritus un parastos draudžu baznīcu dievkalpojumus. Alberts aicināja slimo trūkumcietēju atbalstam ziedot Kristus mīlestības dāvanas, "jo Kristus mūsu dēļ bija kļuvis nabags".[361]

No 1226. gada legāta Vilhelma no Modenas šķīrējtiesas lēmuma redzams, ka Alberta 1220. gada dibinājumu sauca par Svēto Garu *(s. Spiritus)* un ka Rīgā pastāvējis arī Sv. Lācara hospitālis *(s. Lazari)*.[362]

Tātad Livonijā – līdzīgi kā Svētajā Zemē – krustakaru laikā atradās trūcīgi un slimi ļaudis, kas bija jāuztur baznīcai un ar mīlestības dāvanām un kuru aprūpei dibināja slimnīcas, kas īstenībā vairāk kalpoja par patversmēm un kurās dievvārdu sludināšanai bija ierādīta nozīmīga vieta. Vai šajās slimnīcās uzņēma arī trūcīgus un slimus iezemiešus, ziņu nav. (Par slimnīcu tālāku attīstību Rīgā 14. gs. sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 299.–306. lpp.)

Ja slimnīcu dibināšanu un slimo kopšanu daļēji var uzskatīt par dabisku krustakaru pavadoni, tad jādomā, ka līdz 13. gs. vidum vācu kolonisti jau bija iekārtojušies uz dzīvi savā dibinājumā un Rīgā jutās kā savās mājās: viņi bija ne vien aktīvi piedalījušies Austrumlatvijas un Igaunijas iekarošanā un pavēruši ceļu savam tirgum ar Krievzemi, tā nodrošinot vācu Rīgas tālāku dominēšanu austrumu tirdzniecībā, bet arī ieguvuši savai pilsētai pašpārvaldi jeb rāti. Rīdzinieki bija uzcēluši trīs baznīcas, un viņu pilsēta bija kļuvusi par katoļu baznīcas metropoli Livonijā, kurā jau aktīvi darbojās klejotāju mūki, tāpat sāka organizēties cisterciešu sieviešu klosteris. Tāpēc gluži saprotams, ka reliģiskas dzīves kopšanai ārpus baznīcas ritiem, kā arī savas sabiedriskās dzīves veidošanai un pašpalīdzības organizēšanai kristīgā garā vāci jau gadsimta pirmajā pusē bija sākuši apvienoties Svētā Krusta *(hilligen cruses)* un Svētās Trīsvienības *(hilligen drevoldicheit)* biedrībās jeb – kā toreiz teica – brālībās jeb ģildēs. Ap gadsimta vidu rīdzinieki abas šīs ģildes, kuru statūti nav saglabājušies, apvienoja jaunā ģildē un 1252. gada 18. novembrī rakstīja latīniski statūtus jeb šrāgu *(schra)* Svētā Gara ģildei un brālībai.[363]

No šrāgas saglabātā lejasvācu tulkojuma redzams, ka Svētā Gara ģilde īstenībā bija sabiedriska un pašpalīdzības biedrība kristīgās baznīcas ietvaros, kuras biedri bija vācu vīrieši kopā ar sievām *(brodre unde sustere)*, bet – kā jau vispār viduslaikos – tā bija vīriešu brālība; sievas (un laikam arī meitas) piedalījās tikai brālības dzīrēs (22., 24. un 31. §), kā arī saņēma palīdzību slimības gadījumā (12. un 13. §); viņām bija jāiet arī uz brālības biedru bērēm (23. un 35. §), bet brālības amata sanāksmēs viņas nepiedalījās.

Svētā Gara brālība tomēr nebija Rīgas patriciāta jeb lieltirgotāju biedrība, tās biedri nāca no vācu imigrantu zemākajām grupām, it sevišķi amatniekiem. Šāda pieņēmuma pareizību apstiprina vairāki brālības šrāgas noteikumi: slimības gadījumā trūcīgiem brāļiem un māsām pienācās naudas pabalsts (12. §) un par brālības līdzekļiem viņiem sūtīja kopēju (13. §), kas nebūtu iedomājams par turīgu tirgotāju. Par brālības brāļiem un māsām nedrīkstēja kļūt pirtnieki un pirtnieces, tāpat audēji un audējas; tos pat nedrīkstēja ievest dzīrēs kā viesus (36. §). Tie laikam bija amati, kas komplektējās no krieviem un iezemiešiem. Šrāgas noteikumu pildīšanu pārraudzīja rātskungi (39. §), tātad patriciāts. Tomēr pats svarīgākais ir fakts, ka Svētā Gara brālības baznīca bija nevis pilsētas patriciāta jeb lieltirgotāju Pēterbaznīca, bet sākotnēji ārpus pilsētas mūriem celtā Jēkaba baznīca, kurā brāļi svētkos dedzināja svecītes Pestītāja tēla priekšā par godu mirušajiem un dzīvajiem brālības biedriem (37. §). Bet Jēkaba baznīcas izraudzīšana par Sv. Gara brālības baznīcu arī skaidri liecina, ka Jēkaba baznīca celta ne tikai iezemiešiem, kā dažkārt pieņemts,[364] bet arī vācu Rīgas netirgotāju kolonistiem; tāpēc tā bija pati mazākā un vienkāršākā no 13. gs. baznīcām. Tas nozīmē, ka jau kopš vācu imigrantu ierašanās sākuma tirgotāji sevi

uzskatīja par augstākas klases kolonistiem un turējās savrup no pārējiem iebraucējiem, citiem vārdiem: vācu tirgotāji Rīgu cēla savām vajadzībām un uz citiem kolonistiem skatījās no augšas.

Svētā Gara brālības šrāga būtībā ir iekšējās kārtības noteikumi, par kuru pārkāpšanu nācās maksāt sodu gan naudā (ārtaugos, 4., 5., 6., 28., 29. §; vērdiņos, 7. un 9. §; ērās, 12., 18., 24. un 30. §; peniņos, 35. un 37. §; pusmārkās, 38. §), gan ar vasku (1 mārka = ½ mārciņas, 1., 2., 20., 23., 24., 35. §; 1 mārciņa, 11. 21., 31., 32. (6 mārciņas), 40. §; puspods, 33. §), gan ar maisu sāls (15. §), ko brālība aizdeva biedram kā izpirkšanās naudu, ja tas bija saņemts gūstā pagānu zemē *(heidenschop)*. Šis noteikums liecina, ka Svētā Gara brālības biedri bija arī tirgotāji, jo tikai tirgotāji devās uz pagānu zemēm, lai tur tirgotos. To apliecina arī šrāgas 14. §, kurā runāts par brāļa atrašanos uz avarējuša kuģa svešā zemē; tātad šis brālis bija tirgotājs. Ka šie brāļi tomēr nebija lieltirgotāji, liecina 15. §, kurā teikts, ka ar aizdoto sāls maisu no gūsta izpirktajam brālim jāatmaksā sāls vērtība, "ja viņš to var, bet, ja viņš to nespēj, tad maksā Dievs un Svētais Gars", t.i., brālība.

Sodi vaskā apstiprina agrāk izteikto pieņēmumu, ka "Rīgas parādnieku grāmatā" minētais vasks bija domāts eksportam, nevis vietējām vajadzībām; to samaksāja paši brāļi soda naudās, sākot ar pusmārciņu, tad 6 mārkām, līdz puspodam (33. §), par alus došanu dzeršanai ārpus brālības. Ka vasks bija parasta soda nauda, liecina arī Lielās ģildes 1354. gada šrāga.[365]

Salīdzinot Sv. Gara brālības šrāgu ar maizniekzeļļu 1235. gada (?) šrāgu, saskatāma liela līdzība:

Sv. Gara šrāga, §	Maizniekzeļļu šrāga, §	
4	13	alus izliešana, ko nevar ar pēdu apsegt
7	15	otra brāļa aizskaršana ar vārdiem vai darbiem
11	6	nosišana 2 jūdzes ārpus Rīgas
12	17	palīdzība, ja brālis vai māsa slimo
15	18	sāls aizdošana izpirkšanai no gūsta
18	20	iestāšanās nauda brālībā
20 + 21	12	pretīrunāšana amatvīriem
22 + 26	9	neiešana uz brālības dzīrēm
23	5 (Dombaznīcā)	neiešana uz brālības bērēm
25	22	brālības šrāgas lasīšana
37 (Jēkaba baznīcā)	2 + 5 (Dombaznīcā)	svecīšu dedzināšana Pestītāja tēla priekšā

Ja maizniekzeļļu šrāgā uzdotais gadskaitlis – 1235. – ir pareizs, tad jāpieņem, ka abas šrāgas ir kādas agrākas šrāgas vēlāka redakcija; varbūt pirmteksts bija Svētā Krusta vai arī Svētās Trīsvienības brālības šrāga.[366] Ja šis pieņēmums būtu pareizs, tas liecinātu, ka Rīgas vāci jau kopš savas kolonizācijas sākuma juta vajadzību kristīgās baznīcas paspārnē dibināt pašpalīdzības un sabiedriskas biedrības jeb ģildes, varbūt īpaši pēc kuršu lielā uzbrukuma Rīgai 1210. gadā, kad mazā vācu kolonija nenoliedzami cieta smagus zaudējumus naidīgā teritorijā (jebšu hronists Indriķis tos neapraksta). Tāpēc arī izprotams bīskapa Alberta 1211. gada aizliegums dibināt Rīgā sabiedriskas brālības *(gilda communis)* bez viņa atļaujas.[367]

Norādes

1 *SLVA*, 51. nrs.
2 Turpat.
3 Turpat, 56. nrs.
4 Turpat, 62. nrs.
5 *Die Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579*, II, 836. nrs.
6 Turpat, 78. nrs.
7 *SLVA*, 93. nrs.
8 Turpat, 126. nrs.
9 *LE*, 2107. lpp.
10 I. Šterns, "Viduslaiku Rīga ārpus Rīgas", 346.–347. lpp.
11 Sk. arī I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 312. lpp.
12 *SLVA*, 117. nrs.
13 *Syndicus* – romiešu tiesībās pilsētas aizstāvis, pilsētas pārstāvis.
14 *SLVA*, 122. nrs.
15 Turpat, 145. nrs.
16 Par pilsētas valsti viduslaikos sauca autonomu pilsētu ar tai pieguļošo lauku novadu, kura pārvalde atradās pilsētas amatvīru rokās. Tādas jau 12. gs. bija izveidojušās Ziemeļitālijā ar t.s. Lombardijas apvienību, tāpat Nīderlandē, kur pilsētas ar attīstītu tirdzniecību, rūpniecību un banku darījumiem bija pratušas atkratīties no savu bīskapu vai laicīgo valdnieku virskundzības, nodibinot savu pārvaldi, pakļaujot savai kundzībai arī apkārtējās zemes vai pat veselus apgabalus. Šim pašam paraugam sekoja vācu Hanzas pilsētu apvienība Ziemeļvācijā, kur tirdzniecības pilsētas ar Lībeku priekšgalā izveidojās par autonomām pilsētu oligarhijām. Arī Rīgas namnieki 13. gs. 20. gados ieguva daļēju autonomiju no Rīgas bīskapa.
17 *SLVA*, 124. nrs.
18 *LGU* I, 16. nrs.
19 *SLVA*, 127. nrs.
20 Turpat, 151. nrs.
21 Turpat, 161. nrs.

[22] Turpat, 162. un 163. nrs.
[23] Turpat, 164. nrs.
[24] Turpat, 168. nrs.
[25] Turpat, 176. un 177. nrs.
[26] Turpat, 199. nrs.
[27] *LGU* I, 32. nrs.
[28] Turpat, 35. nrs.
[29] *SLVA*, 58. nrs.
[30] Turpat, 118. nrs.
[31] Turpat; sal. 435. nru no 1256. gada.
[32] Turpat, 184. nrs.
[33] Turpat, 128. nrs.
[34] *LGU* I, 5. nrā apraksts *Siegel.*
[35] *SLVA*, 119. nrs.
[36] Turpat.
[37] Turpat, 146. nrs.
[38] Turpat, 224. nrs.
[39] Iespiestas J. G. L. Napiersky, izd., *Die Quellen des Rigischen Stadtrechts bis zum Jahr 1673*, 15.–45. lpp.
[40] *LUB*, I, 443. nrs.
[41] *LE*, 2176. lpp.
[42] J. G. L. Napiersky, "Das Hamburgisch – Rigische Recht", 53.–130. lpp.
[43] Latīņu *civis*, vācu *Bürger* jau Vecais Stenders tulkoja "namnieks", "pilsātnieks" *(Lettisches Lexicon, sub nomine)*. Latviešu vēstures literatūrā A. Švābe ieviesis vārdu "namnieks", kas atzīts par literārās latviešu valodas vārdu ar nozīmi "pilntiesīgs iedzīvotājs (viduslaiku pilsētā)" *(Latviešu literārās valodas vārdnīca, sub nomine)*. Šīs grāmatas autors seko A. Švābes nodibinātai tradīcijai.
[44] Latīņu *advocatus* ar īsināto viduslatīņu formu *vocatus* (J. F. Niermeyer, *Mediae Latinitatis lexicon minus, sub nomine*), no kā lejasvācu *voget*, vācu *Vogt* (A. Lübben, *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch, sub nomine*), ko Vecais Stenders tulko "tiesas kungs", vācu *Rechtsfinder* – "tiesnesis" un vācu *Richter* – "soģis" (*Lettisches Lexicon, sub nominibus*). Vārdu "soģis" ar nozīmi "tiesnesis" latviešu vēstures literatūrā ieviesis A. Švābe; tādā nozīmē vārds "soģis" lietots *Latviešu literārās valodas vārdnīcā* (*sub nomine*) un šajā grāmatā. Tāpat latviešu vēstures literatūrā bieži lieto vācisko vārdu "fogts". Soģa tiesas novads saukts latīņu valodā *advocatia*, lejasvācu *vogedie*, vācu *Vogtei* (A. Lübben, *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch, sub nomine*), latviešu "tiesas kunga vieta" (C. C. Ulmann, G. Brasche, *Lettisches Wörterbuch, sub nomine*); sk. arī *Matthias Lexers Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch, sub nomine* "vogetie", latviešu valodā "soģa amata iecirknis". Latviešu vēstures literatūrā, runājot par soģa amata iecirkni, gan parasti lieto vācisko vārdu "fogteja".
[45] *SLVA*, 51. nrs.
[46] *LUB*, I, 563. nrs.

[47] *Advocatus* primārā nozīme bija "palīgs", "padomdevējs" (C. Lewis, C. Short, *A Latin Dictionary, sub nomine*); viduslaikos *advocatus* nozīmēja "vietnieku", arī "zemes kunga vietnieku" (J. F. Niermeyer, *Mediae Latinitatis lexicon minus, sub nomine)*. Latīņu *advocatus*, vācu *Fürsprecher* (*Kirchenlateinisches Wörterbuch, sub nomine*), ko Vecais Stenders tulko "aizstāvētājs", "pārstāvētājs" *(Lettisches Lexicon, sub nomine)*.

[48] *SLVA*, 117. nrs.

[49] Turpat, 58. nrs.

[50] Lejasvācu *rat*, vācu *Rat* (no < *raten* – padomu dot, ieteikt), ko Vecais Stenders tulko "padoms" (*Lettisches Lexicon, sub nomine*); *LE* – "pilsētas padome, maģistrāts", *Latviešu literārās valodas vārdnīca* – "pilsētu pašvaldības orgāns", *sub nominibus*. Tātad rāte viduslaikos bija Rīgas pašpārvaldes orgāns, kur tika izteiktas domas, doti padomi un pieņemti lēmumi.

[51] *SLVA*, 128. nrs.

[52] Turpat, 161. nrs, 1230. gadā.

[53] Turpat, 118. nrs.

[54] Turpat, 170. nrs.

[55] Turpat, 168. nrs.

[56] *LUB*, I, 110. nrs.

[57] Turpat. Lībekas torni un sētu identificē ar torni Šāļu ielas otrajā pusē (pret Šāļu torni), kas saukts par Lībekas, vēlāk Sievu vai Mūku torni.

[58] "Umgearbeitete Rigische Statuten", 141. lpp.

[59] *SLVA*, 117. un 118. nrs.

[60] A. Caune, "Ansiedlung, Hausbau und Alltagssachen der einheimischen und deutschen Siedler in Riga im 12. und 13. Jahrhundert" (turpmāk – "Ansiedlung"), 345.–346. lpp.

[61] A. Caune, *Pati Rīga ūdenī*, 155. lpp.

[62] A. Caune, *Rīga zem Rīgas*, 61. lpp.

[63] Turpat, 58. lpp.

[64] Turpat, 59.–60. lpp.

[65] Turpat, 64. lpp.

[66] Turpat, 66. lpp.

[67] Turpat.

[68] Turpat, 64. lpp.; A. Caune, "Ansiedlung", 346. lpp.; A. Caune, "Gebäude und Topographische Strukturen in Riga von 12. bis 14. Jahrhundert aufgrund der archäologischen Ausgrabungen" (turpmāk – "Gebäude"), 174. lpp.

[69] A. Caune, *Rīga zem Rīgas*, 66. lpp.

[70] A. Caune, "Gebäude", 174. lpp.

[71] Turpat, 175. lpp.; A. Caune, "Ansiedlung", 346. lpp.

[72] A. Caune, "Ansiedlung", 346. lpp.

[73] A. Caune, *Rīga zem Rīgas*, 64. lpp.

[74] *SLVA*, 146. nra 24. un 25. §.

[75] Turpat, 306. nrs.

[76] Rātes sekretārs Hēlevegs savā hronikā par 1293. gada ugunsgrēku raksta: "Šajā ugunsgrēkā nodega gandrīz visas namnieku mājas" (*SSRL*, II, 736. lpp.).

[77] *LUB*, I, 549. nrs.

[78] Lēšot pēdā 0,265 m, redzams, ka ēkai bija jābūt ap 13,5 m garai; sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 191. lpp.

[79] Lēšot ķieģeļa platumu 14 cm, redzams, ka pamatam bija jābūt ap 42 cm; sk. A. Caune, "Rīgas 13.–14. gs. "mūra nami" *(stenhus)*", 103. lpp.

[80] Ap 6,36 m.

[81] Publiskās ēkas celtas no ķieģeļiem vai akmeņiem jau 13. gs. sākumā: Zobenbrāļu ordeņa pils 1209. g.; otrā Rīgas katedrāle – tagadējā vietā – no ķieģeļiem pēc 1215. g.

[82] Ēku apraksti doti pēc A. Caune, *Rīga zem Rīgas*, 57.–69. lpp.; A. Caune, "Ansiedlung", 344.–347. lpp.; A. Caune, "Gebäude", 174.–175. lpp.; A. Caune, "Rīgas 13.–14. gs. "mūra nami" *(stenhus)*", 100.–114. lpp.

[83] A. Caune, "Rīgas 13.–14. gs. "mūra nami" *(stenhus)*", 104. lpp.

[84] *Das Rigische Schuldbuch (1286–1352)*, izd. H. Hildebrand, St. Petersburg, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 1872.

[85] Turpat, XIII lpp.

[86] Turpat, XXIII lpp.

[87] *LUB*, I, 549. nrs; par *schot* un *schulde* tulkojumu sk. A. Lübben, *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch, sub nomine* "schulde".

[88] H. J. Böthführ, *Die Rigische Rathslinie von 1226 bis 1876*, 35.–41. lpp. Atsevišķos gadījumos gan var jautāt, vai *dominus* nav bijis rātskungs kādā citā pilsētā un paraduma dēļ viņš parādnieku grāmatā saukts par *dominus*.

[89] *IH*, IX, 14.

[90] *SLVA*, 51. nrs.

[91] I. Šterns, "Latvieši un krievi viduslaiku Rīgā", 23. lpp.

[92] A. Caune, "Arheoloģiskie pētījumi Rīgā laikā no 1969. līdz 1980. gadam", 86., 95., 111., 118.–120. lpp.

[93] A. Caune, *Pati Rīga ūdenī*, 29. lpp.

[94] I. Šterns, "Latvieši un krievi viduslaiku Rīgā", 23.–24. lpp.

[95] *SLVA*, 118. nrs.

[96] Turpat, 170. nrs; *LUB*, I, 549. nrs.

[97] I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 200.–206. lpp.

[98] *SLVA*, 183. un 200. nrs.

[99] Iekavās likta pirmā ieraksta vietvārda forma ar pirmo ieraksta numuru; skaitlis ārpus iekavām norāda kopējo tās vietas ierakstu skaitu līdz 1299. g. (ieskaitot). Tiesa, parādnieku grāmatā minēti vēl citi vietvārdi ar *de*, kas grūti identificējami, piem., *de Sassendorp*, *de Beveren*.

[100] Zīmīga ir vietvārda "Kopenhāgena" etimoloģija: Indriķa no Kopenhāgenas vārds arī rakstīts *Copmanhavene* (1617. nrs), tātad – no tirgotāju ostas.

[101] *LUB*, III, 82. nrs, 11. lpp.

[102] "Rīgas pārstrādātie statūti", J. G. L. Napiersky, izd., *Die Quellen des Rigischen Stadtrechts bis zum Jahr 1673*, 142. lpp., 1. §.

[103] Līdzīgos ieskatos ir arī baltvācu vēsturnieks un ģenealoģiju pētnieks A. Tranzē-Rozeneks; sk. A. Transehe-Roseneck, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts: Eine genealogische Untersuchung*, 9. lpp.

[104] *SLVA*, 122., 132. un 134. nrs.
[105] Plašāk sk. I. Šterns, "Latvieši un krievi viduslaiku Rīgā", 26.–27. un 50. lpp.; sk. arī I. Šterns, "Viduslaiku Rīgas Krievu ciema plāns", 333.–341. lpp.
[106] Sk. 105. norādi.
[107] *LGU* I, 626. nrs.
[108] Turpat, 663. nrs, 623. lpp.
[109] *LUB*, I, 20. nrs.
[110] Turpat, 75. nrs.
[111] Turpat, II, 617. nrs.
[112] Turpat, I, 20. nrs.
[113] "Umgearbeiteten Rigische Statuten", 142. lpp.
[114] A. Luschin von Ebengreuth, *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der Neueren Zeit*, 163. lpp.
[115] *LUB*, V, 2632. nrs.
[116] Turpat, II, 614. nrs.
[117] *Das Rigische Schuldbuch (1286–1352)*, 1909. nrs.
[118] *LUB*, V, 2632. nrs.
[119] A. Luschin von Ebengreuth, *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der Neueren Zeit*, 166.–169. lpp.
[120] *Wörterbuch der Münzkunde, sub nomine* "Mark".
[121] A. Luschin von Ebengreuth, *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der Neueren Zeit*, 180. lpp.
[122] *LR*, 66. lpp.
[123] *LGU* I, 117. nrs, 122. lpp.
[124] Turpat, 285. nrs.
[125] Turpat, 334. nrs.
[126] "Umgearbeitete Rigische Statuten", VIII:2.
[127] *LUB*, V, 2632. nrs.
[128] A. Luschin von Ebengreuth, *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der Neueren Zeit*, 181. lpp.
[129] Turpat.
[130] *LGU* I, 285. nrs.
[131] Turpat, 334. nrs.
[132] *LUB*, V, 2632. nrs.
[133] Turpat, IX, 549. nrs, 398. lpp.
[134] H. Hildebrand, izd., *Livonica, vornähmlich aus dem 13. Jahrhundert, im Vaticanischen Archiv*, 48. nrs, 64.–65. lpp.
[135] *Katalog der Ausstellung zum X. archäologischen Kongress in Riga 1896* (turpmāk – *Katalog*), 216.–217. lpp.
[136] *LUB*, VI, 2992. nrs, 377. lpp.
[137] Turpat, IV, 1954. nrs, 875. lpp.; sal. VI, 3077. nru.
[138] R. Ceplīte, "Atsvariņi Latvijas 10.–13. gs. kapu inventārā", 198.–210. lpp.
[139] *Katalog*, 215. lpp.
[140] *LUB*, II, 614. nrs.
[141] Turpat, I, 20. nrs.

[142] *LR*, 163. lpp.

[143] *Das Rigische Schuldbuch (1286–1352)*, 1909. nrs.

[144] *LUB*, I, 20. nrs. Viduslejasvācu formā šis vārds ir dažādi rakstīts: *artich* (*Akten und Rezesse der livländischen Ständetage*, I, 351. nrs); *atrhau* (*LUB*, V, 1979. nra 14. §); *artogen* ("Die altlivländische Bauerrechte"). Lai izvairītos no latviski komiski skanošā "ārtigs", lietota tā vecākā zināmā latviskā forma "ārtaugs" (K. Mülenbachs, J. Endzelīns, *Latviešu valodas vārdnīca*, *sub nomine* "ārtava"; J. Sehwers, *Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluß im Lettischen*, 424. lpp.).

[145] *LUB*, I, 20. nrs. Latvijas vēstures avotos šis vārds lejasvācu formā allaž rakstīts ar sākuma burtu "p", tāpēc, lai to nejauktu ar vēlāko laiku vācu monētu *Pfenning*, šī viduslaiku monēta saukta par peniņu (līdzīgi kā viduslejasvācu "panna", nevis "fanna").

[146] *Wörterbuch der Müzkunde*, *sub nomine* "Ortung".

[147] J. Zemzaris, *Mērs un svars Latvijā 13.–19. gs.*, 158. lpp.

[148] *Katalog*, 215. lpp.

[149] R. Ceplīte, "Atsvariņi Latvijas 10.–13. gs. kapu inventārā", 199. lpp.

[150] Turpat.

[151] Turpat, 200.–209. lpp.

[152] *Katalog*, 216. un 217. lpp.

[153] Turpat, 216.–219. lpp.; sk. arī V. Urtāns, *Senākie depozīti Latvijā (līdz 1200. g.)*, 66.–69. lpp.

[154] *LUB*, I, 20. nrs.

[155] *Schragen der Gilden*, 2. nra ievadā un 5. §.

[156] *SLVA*, 352. nrs.

[157] A. Švābe, "Mūsu senās naudas sistēmas", 279. lpp. Pie līdzīga atzinuma nācis arī zviedru numismāts Nils Ludvigs Rasmusons 1963. g. (sk. P. Sarvas, "Om Livlands äldre mynthistoria", 22. lpp.; M. Nemirowitsch-Dantschenko, F. Pärn, "Seestlinge und Scherfe: Ein Beitrag zur Münzgeschichte Livlands", 61.–62. lpp.), somu numismāts Peka Sarvas 1980. g. (P. Servas, *op. cit.*, 22. un 26. lpp.), bet baltvācu numismāts Francisks Perns – gan nenoraidot šos atzinumus – par to pareizību nav pārliecināts (M. Nemirowitsch-Dantschenko, F. Pärn, *op. cit.*, 61. un 89. lpp.).

[158] K. Pelda, "Latvijas viduslaiku dzīvesvietās atrastās 13. gs. – 16. gs. pirmās puses monētas", 129.–135. lpp.

[159] Turpat, 130. un 134. lpp.

[160] Turpat, 134. lpp.

[161] Turpat, 130. lpp.

[162] Viena tāda pati monēta atrasta Mārtiņsalā 1899. gadā A. Buholca vadītajos izrakumos. Sk. K. Pelda, "Latvijas viduslaiku dzīvesvietās atrastās 13. gs. – 16. gs. pirmās puses monētas", 134. lpp.

[163] K. Pelda, "The Dating and Determination of Some 13th – First Half of the 16th Century Coins Found on the Territory of Latvian SSR", 46.–47. un 52. lpp.

[164] Ē. Mugurēvičs, "Viduslaiku arheoloģija", *Latvijas PSR arheoloģija*, 300. lpp.

[165] *SLVA*, 118. nrs.

[166] G. Gnegel-Waitschies, *Bischof Albert von Riga*, 159. lpp.

[167] *LUB*, V, 2632. nrs.

[168] T. Berga, A. Celmiņš, "14. gadsimta apbedījums ar brakteātiem un spēļu kauliņu Rīgas Doma pagalma kapsētā", 227. lpp.

[169] A. Molvygin, "Über die Münz- und Geldgeschichte Estlands", 42. lpp.

[170] P. Servas, "Om Livlands äldre mynthistoria", 27.–28. lpp.; sal. M. Nemirowitsch-Dantschenko, F. Pärn, "Seestlinge und Scherfe: Ein Beitrag zur Münzgeschichte Livlands", 62. lpp.

[171] K. Pelda, "Latvijas viduslaiku dzīvesvietās atrastās 13. gs. – 16. gs. pirmās puses monētas", 134. lpp.

[172] *Das Rigische Schuldbuch (1286–1352)*, 158. nrs.

[173] *LGU* I, 522. nrs.

[174] Turpat, 230. nrs.

[175] *LR*, 163. lpp.

[176] *LUB*, I, 390. nrs.

[177] *LGU* I, 95. nrs.

[178] Turpat, 184. nrs.

[179] *Wörterbüch der Münzkunde, sub nominibus* "Pfennig", "Schilling".

[180] *Das Rigische Schuldbuch (1286–1352)*, 394. nrs.

[181] Turpat, 289. nrs.

[182] H. Hildebrand, "Auszüge aus einem verlorenen rigischen Missivbuche von 1347–1384", 102. lpp.

[183] A. Švābe, izd., *Latvijas vēstures avotu chrestomatija (1300.–1500. g.)*, 21. nrs.

[184] Turpat, 22. nrs.

[185] K. Pelda, "Latvijas viduslaiku dzīvesvietās atrastās 13. gs. – 16. gs. pirmās puses monētas", 129., 130. un 134. lpp.

[186] A. Molvigins ("Über die Münz- und Geldgeschichte Estlands", 43. lpp., 1.–14. att., 45. lpp., 2.–4. att. un 44. lpp.), kā arī M. Ņemirovičs-Dančenko un F. Perns ("Seestlinge und Scherfe: Ein Beitrag zur Münzgeschichte Livlands", 62. lpp.) pieņem, ka Rēvelē un Tērbatā kalti brakteāti no 13. gs. otrās puses līdz 14. gs. pirmajam ceturksnim. Tāpat šie numismāti pieņem, ka Rēvelē un Tērbatā kaltie peniņi apgrozījušies visā Livonijā (A. Molvygin, *op. cit.*, 44. lpp.), bet 14. gs. otrajā ceturksnī naudas kalšana Igaunijā apstājusies un no jauna atsākusies 50. gados (A. Molvygin, *op. cit.*, 49. lpp.; M. Nemirowitsch-Dantschenko, F. Pärn, *op. cit.*, 62. lpp.).

[187] "Umgearbeitete Rigische Statuten", VIII:2.

[188] A. Švābe, "Mūsu senās naudas sistēmas", 309., 310. lpp.; sk. arī 1235. gada maizniekzeļļu šrāgas 3. un 5. §.

[189] K. Pelda, "Latvijas viduslaiku dzīvesvietās atrastās 13. gs. – 16. gs. pirmās puses monētas", 129., 130. un 134. lpp.

[190] Ē. Mugurēvičs, *Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3.–15. gs. arheoloģiskie pieminekļi*, 94. lpp. Pēc A. Molvigina informācijas Tērbatā un Rēvelē kalti ārtaugi svarā no 1,23 līdz 1,26 g (A. Molvygin, "Über die Münz- und Geldgeschichte Estlands", 53. lpp.).

[191] A. Bulmerincq, "Das Münzwesen der Stadt Riga am Ausgang des 15. Jahrhunderts", *passim*, sevišķi 175.–177. lpp.

[192] *Katalog*, 219.–221. lpp.; R. Šnore, "Senā Rīgas nauda", 86. lpp.

[193] Tā kā oseringa latviskā forma un izruna nav zināma, paturēta oriģināltranskripcija.

[194] *SLVA*, 204. nra 44. §.

[195] Turpat, 245. nrs.

[196] *LUB*, I, 536. nrs.

[197] A. Švābe, "Latviešu cilšu tiesības", 154.–155. lpp.

[198] A. Švābe, "Mūsu senās naudas sistēmas", 230.–231. lpp.

[199] A. Lübben, *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*, *sub nomine* "ose"; *Muret-Sanders enzyklopädisches Wörterbuch der englischen und deutschen Sprache*, *sub nomine* "öse"; *Cassell's German and English Dictionary*, *sub nomine* "öse"; *Matthias Lexers Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*, *sub nominibus* "ôse, öse" (latīņu *ansa*).

[200] A. Lübben, *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*, *sub nomine* "rink"; *Muret-Sanders enzyklopädisches Wörterbuch der englischen und deutschen Sprache*, *sub nominibus* "Ring", "Rink"; *Cassel's German and English Dictionary*, *sub nomine* "Ring"; *Matthias Lexers Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*, *sub nomine* "rinc".

[201] R. Šnore, "Par vēlā dzelzs laikmeta sudraba atradumiem Latvijā", 99. un 105. lpp.

[202] R. Šnore, "11. gs. sudraba depozīts Salgales Rijniekos", 120. lpp.

[203] Turpat, 119. lpp.

[204] Turpat, 124. lpp.

[205] R. Šnore, "Par vēlā dzelzs laikmeta sudraba atradumiem Latvijā", 101. un 103. lpp.

[206] Turpat, 99. lpp.

[207] R. Šnore, "11. gs. depozīts Salgales Rijniekos", 124. lpp.; sal. R. Šnore, "Par vēlā dzelzs laikmeta sudraba atradumiem Latvijā", 100. lpp.

[208] R. Šnore, "Par vēlā dzelzs laikmeta sudraba atradumiem Latvijā", 107. un 109. lpp.

[209] Turpat, 108. lpp.

[210] Turpat, 109.–110. lpp.; sal. R. Šnore, "11. gs. depozīts Salgales Rijniekos", 125. lpp.

[211] R. Šnore, "Par vēlā dzelzs laikmeta sudraba atradumiem Latvijā", 106. lpp. Savā rakstā par Salgales depozītu R. Šnore raksta: "10.–11. gs. sudraba stienīšu atradumi ir parasti Skandināvijā un Gotlandē, tāpat kā Ziemeļ- un Austrumvācijā, Austrumprūsijā, Baltijas valstīs" (125. lpp.).

[212] *SLVA*, 11., 13., 15. nrs – Zemgalē; 12. nrs – pie Daugavas; 17. nrs – pie Ventas.

[213] R. Šnore, "Par vēlā dzelzs laikmeta sudraba atradumiem Latvijā", 105. lpp.

[214] Turpat, 110. lpp.; R. Šnore, "11. gs. depozīts Salgales Rijniekos", 125. lpp.

[215] R. Šnore, "Par vēlā dzelzs laikmeta sudraba atradumiem Latvijā", 97. lpp.

[216] Turpat. Nosaukuma pārnešana no kāda agrāka naudas veida uz vēlāku līdzīgu veidu ir labi zināma viduslaiku Latvijas naudas vēsturē, kad pēc 1422. g. naudas likuma kaltie ārtaugi saukti par šiliņiem, bet Livonijas zemes kungi lika tos saukt pār ārtaugiem, jebšu tie bija šiliņa vērtībā; sk. I. Šterns, "Viduslaiku Latvijas nauda", *Vēstis*, 1996:2, 23.–24. lpp.

[217] *SLVA*, 204. nra 45. §; sk. arī A. Švābe, "Mūsu senās naudas sistēmas", 241. lpp.

[218] *Schragen der Gilden*, 2. nrs.

[219] *SLVA*, 354. nrs.

[220] Turpat, 58. nrs.

[221] Austrumlatvijas ceļu karti 13. gs. devis Ē. Mugurēvičs, "Svarīgākie ceļi lībiešu un latgaļu teritorijā", 62. lpp.

[222] *SLVA*, 153. nrs.

[223] Turpat, 156. nrs.

[224] Turpat, 157. nrs; sal. 175. nru.

[225] Turpat, 238. nrs.

[226] Turpat, 239. nrs.

[227] Turpat, 243. un 246. nrs.

[228] Turpat, 247. nrs.

[229] Turpat, 248. nrs.

[230] *LUB*, VI, 2730. nrs.

[231] Turpat, 3023. nrs.

[232] Turpat, I, 408. nrs.

[233] Turpat, 410. nrs.

[234] Turpat, 411. nrs.

[235] Turpat, 556. nrs.

[236] Turpat, VI, 2770. nrs.

[237] Turpat, I, 414. nrs.

[238] Turpat, 418. nrs.

[239] Turpat, 452. nrs.

[240] Turpat, 457. nrs.

[241] Turpat, 481. nrs.

[242] Turpat, 542. nrs.

[243] Turpat, 546. nrs.

[244] Turpat, 559. nrs.

[245] Turpat, 597. nrs.

[246] Sk. T. Berga, *Moņeti v arheologičeskih pamjatņikah Latvii IX–XII vv.*, kartes 30. un 44. lpp.

[247] *LE*, 444. lpp.; E. Oxenstierna, *The Norsemen*, karte 96. lpp., 119.–120. un 129.–130. lpp.; T. Berga, *Moņeti v arheologičeskih pamjatņikah Latvii IX–XII vv.*, karte 30. lpp.

[248] T. Berga, *Moņeti v arheologičeskih pamjatņikah Latvii IX–XII vv.*, 43. lpp. un karte 44. lpp.; L. K. Goetz, *Deutsch–russische Handelsverträge des Mittelalters*, 262.–263. lpp.; *LE*, 1714.–1715. lpp.; V. Pāvulāns, *Satiksmes ceļi Latvijā XIII–XVII gs.*, 25. lpp. un karte 69. lpp.; *Latvijas PSR arheoloģija*, karte 270. lpp.

[249] *SLVA*, 101. nrs.

[250] L. K. Goetz, *Deutsch–russische Handelsverträge des Mittelalters*, 291. lpp.

[251] *SLVA*, 157. nra ievads.

[252] 1229. g. līguma analīzei izmantots L. K. Geca iespiestais teksts un tā vācu tulkojums, 231.–293. lpp.; sk. 31. norādi.

[253] L. K. Goetz, *Deutsch–russische Handelsverträge des Mittelalters*, līguma beigas *(Schluss)*, 292.–293. lpp.

[254] Turpat, 291. lpp.

[255] Par "valkiem" (krievu val. *volok*) sauca mežainu apvidu starp divām upēm, pa kuru pārveda preces un kuģus no vienas upes iztekas otras upes augštecē. Daugavas tirdzniecībā ūdensceļš izbeidzās augšpus Vitebskas pie Kaspļas upes, no kuras preces tālāk pārvilka uz Dņepras augšgalā esošo Smoļensku. Preces pārveda ratos, un vācu tirgotāji deva savus zirgus to vilkšanai, bet pārvešanas darbus un kuģu pārvilkšanu veica "valcinieki", šai vajadzībai nodarbināti ļaudis, kurus pārraudzīja tiuns, kņaza ierēdnis, kas pārzināja preču un kuģu pārvilkšanu; Vitebskas kņazs deva apsardzi no Smoļenskas līdz Polockai (L. K. Goetz, *Deutsch–russische Handelsverträge des Mittelalters*, 262.–264. lpp.). Vācu preces pārvedēji nosvēra ar "puda" atsvaru, lai noteiktu pārvešanas maksu, un atsvara dubultnieks glabājās Smoļenskas vācu baznīcā – "Ņemecskoy božnici" (L. K. Goetz, *op. cit.*, 279. un 284.–286. lpp.). Zīmīgi, ka līguma Rīgas redakcijas 35. § lieto krievu vārdu "božnici"; tātad šis vārds bija pazīstams Rīgas vāciem, no kuriem tas laikam savukārt ieviesās Rīgas latviešu valodā un tālāk – latviešu valodā vispār.

[256] *SLVA*, 319. nrs.

[257] *LUB*, I, 492. nrs.

[258] L. K. Goetz, *Deutsch–russische Handelsverträge des Mittelalters*, 334.–335. lpp.

[259] Par iespējamo Krievu ciema plānu sk. I. Šterns, "Viduslaiku Rīgas Krievu ciema plāns", 333.–340. lpp.

[260] Iespiests *Senā Rīga*, 107.–123. lpp.

[261] Turpat, 117. lpp.

[262] Turpat, 120. lpp.

[263] Tuvāk par krieviem viduslaiku Rīgā sk. I. Šterns, "Latvieši un krievi viduslaiku Rīgā", 41.–50. lpp.; I. Šterns, "Viduslaiku Rīga ārpus Rīgas", 333.–340. lpp.

[264] *SLVA*, 1. nrs.

[265] Turpat, 10. un 11. nrs.

[266] Turpat, 12., 13. un 15. nrs.

[267] Turpat, 32. nrs.

[268] Turpat, 58. nrs.

[269] Turpat, 171. nrs.

[270] Turpat, 289. nrs.

[271] Turpat, 341. nrs.

[272] Turpat, 392. nrs.

[273] Turpat, 369. nrs.

[274] Turpat, 433. nrs.

[275] Turpat, 92. nrs.

[276] Turpat, 366. nrs.

[277] Turpat, 395. nrs.

[278] *LUB*, I, 442. nrs.

[279] Turpat, 576. un 583. nrs.

[280] Turpat, 599. nrs.

[281] Par Hanzu tuvāk sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 344.–345. lpp.

[282] *LUB*, I, 427. nrs.

[283] Turpat, 444. un 446. nrs.

[284] Turpat, 456. un 574. nrs.

[285] Turpat, 495. nrs.

[286] Turpat, 476. nrs.

[287] Turpat, 551. nrs.

[288] Turpat, 433. nrs.

[289] Turpat, 440. nrs.

[290] Turpat, 453. nrs.

[291] Turpat, 561. nrs.

[292] *Das Rigische Schuldbuch (1286–1352)*, 498. nrs.

[293] Turpat, 1591. nrs.

[294] Turpat, 1444. nrs.

[295] Turpat, 470. nrs.

[296] Turpat, 216. nrs.

[297] Turpat, 107.–119. lpp.

[298] Lai izvairītos no daudziem atkārtojumiem norādēs, iekavās minētais cipars norāda parādnieku grāmatas numuru.

[299] "Rīgas parādnieku grāmatas" izdevējs H. Hildebrands identificē personvārdu "Pluceke" par varbūtēju latviešu vārdu (XLIV lpp.). Protams, to, vai Pluceke varētu būt atvasināts no kāda latviešu cilmes vārda, var izšķirt tikai baltu lingvisti; manuprāt, tas ir Rīgas vācu mutē sakropļots atvasinājums no Polockas nosaukuma, ar nozīmi "polockietis". Tuvāk sk. vietvārdu "Plotsc", 875. un 885. nrs, kā arī 1251. nru, kurā skaidri teikts: "Pluceke .. ir parādā 8 mārkas sudraba, kuras atmaksās, kad atgriezīsies no Polockas" *(cum de Ploske redierent, solvent)*; tātad viņš kā agrākais polockietis brauca vēl uz Polocku iepirkt preces. Sk. arī 1248. nru, kur minēti vienādi darināti personvārdi *Pluceke et Lucike*, ar paralēlformu *Luceke Ruthenus* (1086. nrs). Arī "Indriķa hronikā" Polocka rakstīta *Ploceke* (I, 3).

[300] *Das Rigische Schuldbuch (1286–1352)*, 111.–117. lpp.

[301] Turpat, XXII–XXIII lpp.

[302] Šķiet, ka Plucekes parāds 5½ mārkas rātskungam Jānim no Muteres 1286. g. ievests parādnieku grāmata trīs reizes (6., 1217. un 1694. nrs).

[303] Ne vienmēr var droši noteikt vaska iepircēja un piegādātāja tautību.

[304] Jādomā, ka parādnieku grāmatā minētais vaska daudzums ir izvests uz Vakareiropu, jo vietējam patēriņam baznīcās un labākajos dzīvokļos apgaismošanai vasku iepirka mazos daudzumos par tīru naudu, un tas parādnieku grāmatā neparādās. Tāpat lielu daļu dzīvokļu, pat pilis, kā arī latviešu lauku mājas apgaismoja skaliem.

[305] Rīgas birkavā bija ap 166 kg.

[306] Rīgas mārkas svars bija ap 206 g.

[307] Pats Bertolomijs Nīuss "Rīgas parādnieku grāmatā" neparādās.

[308] Tautasdziesmas citētas pēc: *Latviešu tautas dziesmas*, red. A. Švābe, K. Straubergs, E. Hauzenberga-Šturma, 10. sēj.

[309] Sk. *Baltisches historisches Ortslexikon. II: Lettland*, 505. lpp.

[310] Jādomā, ka šāds nosaukums varēja rasties jau pirms 10. gs., kad zemgaļi vēl dzīvoja Daugavas labajā krastā līdz Gaujas ietekai Rīgas jūras līcī, un to devuši zviedru Daugavas braucēji t.s. vikingu laikos; tāds nosaukums vēl pastāvējis hronista Indriķa laikā. Par zemgaļu apdzīvoto teritoriju Daugavas labajā krastā sk. *Latvijas vēstures atlants*, karte 10. lpp. Sk. arī E. Šnores rakstus par etniskiem jautājumiem kopdarbā *Latvijas PSR arheoloģija*, 171. un 279. lpp. un karti 129. lpp.

[311] *Schragen der Gilden*, 22. nrs.

[312] Turpat, 2. nrs.

[313] Neviena hronika vai annāles nemin 1235. (vai 1231.) g. leišu uzbrukumu Rīgai. Vienīgi no "Atskaņu hronikas" varētu pieņemt (1424.–1546. rinda), ka leiši uzbrukuši arī Rīgas Pārdaugavai, atgriežoties no karagājiena uz Sāmsalu; diemžēl neviens vēsturnieks vēl nav mēģinājis datēt "Atskaņu hronikā" aprakstītos notikumus.

[314] I. Šterns, "Viduslaiku Rīga ārpus Rīgas", 347., 364. un 369. lpp.

[315] *SLVA*, 354. nra 36. §.

[316] Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 10. norāde 381. lpp.

[317] *SLVA*, 62. nrs.

[318] *Schragen der Gilden*, 2. nra 1.–5. §.

[319] *SLVA*, 383. nrs.

[320] *LUB*, I, 378. nrs.

[321] *SLVA*, 51. nrs.

[322] *LUB*, I, 602. nrs.

[323] *SLVA*, 126. nrs.

[324] Turpat, 271. nrs.

[325] Turpat.

[326] Turpat, 374. nrs.

[327] Tā bija viduslaiku tradīcija, ka noziedznieki baznīcā varēja paglābties; tās bija t.s. azīla jeb baznīcas neaizskaramības tiesības. Rīgas "Pārstrādāto tiesību" laikā pastāvēja šādas azīltiesību normas: brīvu cilvēku, kas bija iebēdzis baznīcā, nedrīkstēja no tās ar varu izvest un sodīt ar nāvi, izņemot tos, kas bija slepkavas vai kas nakts laikā postīja tīrumus un dedzināja kaimiņa labību; tāpat baznīcā drīkstēja sagūstīt baznīcu un kapsētu postītājus, laulības pārkāpējus un sieviešu izvarotājus. Turpretī kalpus, kas bija iebēguši baznīcā, bija jāizdod viņu kungam pat pret iebēgušā gribu; sk. *LUB*, I, 600. nru.

[328] *SLVA*, 126. nrs.

[329] Ē. Mugurēviča komentāri, *IH*, 11. norāde 381. lpp.

[330] *SLVA*, 112. nrs.

[331] Turpat, 54. nrs.

[332] Turpat, 126. nrs.

[333] Turpat, 129. nrs.

[334] Turpat, 131. nrs.

[335] *LUB*, I, 327. nrs.

[336] Turpat, 333. nrs.

[337] *SLVA*, 124. nrs; *LGU* I, 8. nrs.
[338] *LGU* I, 16. nrs.
[339] *SLVA*, 158. nrs.
[340] Turpat, 204. nra 26. §.
[341] Turpat, 380. nrs.
[342] Turpat, 124. nrs.
[343] *LUB*, I, 374. nrs.
[344] Turpat, II, 614. un 670. nrs.
[345] *LGU* I, 25. nrs.
[346] Turpat, 23. nrs; *SLVA*, 420. nrs.
[347] *SLVA*, 432. nrs.
[348] *LGU* I, 25. nrs.
[349] Turpat, 26. nrs.
[350] Turpat, 27. nrs.
[351] Turpat, 36. nrs.
[352] *SLVA*, 245. nrs, dokumenta beigās liecinieku uzskaitījumā.
[353] Turpat, 202. un 268. nrs.
[354] Turpat, 230. nrs.
[355] Turpat, 259. nrs; *LUB*, I, 311. nrs.
[356] *SLVA*, 329. un 375. nrs.
[357] *LGU* I, 28. un 29. nrs.
[358] Par kļūdu jāuzskata *LUB*, I, 318. nrā publicētais dokuments, pēc kura dominikāņi it kā būtu pārdevuši franciskāņiem savu klosteri.
[359] *LUB*, I, 401. nrs.
[360] *LGU* I, 44. nrs.
[361] *SLVA*, 93. nrs.
[362] Turpat, 118. nrs. Svētajā Zemē krustakaru laikā Lācara hospitālis bija domāts spitālīgajiem.
[363] *SLVA*, 354. nrs.
[364] *LE* (A. Švābe), 870. lpp.; *Baltisches Historisches Ortslexicon. II: Lettland*, 507. lpp.
[365] *Schragen der Gilden*, 35. nrs.
[366] Sk. *SLVA*, 354. nru, Sv. Gara brālības šrāgas ievadu.
[367] Turpat, 58. nrs.

ZEMES KUNGU SAVSTARPĒJĀS CĪŅAS

Bīskapijas posms

Lai rastu pastāvīgi bruņotu spēku vācu kolonistu un tirgotāju aizsargāšanai un tālākai Senlatvijas zemju un Igaunijas pakļaušanai, Alberta palīgs Turaidas priesteris Teodorihs 1202. gadā bīskapa Alberta prombūtnes laikā, bet nenoliedzami ar viņa ziņu un piekrišanu dibināja – pēc Svētās Zemes parauga – bruņinieku ordeni, parasti vēstures literatūrā sauktu par Zobenbrāļu ordeni, kam pāvests Inocents III piešķīra Templiešu ordeņa statūtus "un lika būt sava bīskapa [Alberta] pakļautībā" (*IH*, VI, 4).

Par zobenbrāļu pirmajām cīņām hronists Indriķis ziņo 1205. gadā, kad viņi kopā ar citiem rīdziniekiem aizstāvēja Rīgas pilsētu (IX, 2) pret leišu uzbrukumu. Otrreiz zobenbrāļu piedalīšanās karā minēta 1206. gadā, kad viņi kopā ar rīdziniekiem uzbruka lībju aizstāvētai Salas pilij un to ieņēma (X, 8).

Vai zobenbrāļi piedalījušies arī citās kaujās, hronists nemin, bet par 1207. gadu Indriķis liecina, ka zobenbrāļi "domāja, ka jāpieaug arī viņu mantai un zemēm", un tāpēc neatlaidīgi pieprasīja no bīskapa Alberta "trešo daļu no visas Lībjzemes, kā arī no citām zemēm". Tomēr Alberts "piešķīra viņiem trešo daļu tikai no Lībjzemes .. ar visām tiesībām un zemes kunga varu" (XI, 3). Hronists Indriķis šo Alberta atteikšanos no iekarotās zemes trešdaļas attēlo ļoti miermīlīgiem vārdiem, jebšu būs jāpieņem, ka neviens brīvprātīgi neatsakās no savas zemes, tāpēc, manuprāt, te jau saskatāma pirmā cīņa ja ne par varu, tad vismaz par pārvaldāmo zemi. Ar kādiem draudiem zobenbrāļi piespieda Albertu atsacīties no Lībjzemes trešdaļas, hronists nemin, bet acīmredzot Albertam citas izejas nebija kā piekāpties zobenbrāļiem un dalīties ar viņiem iekarojumos. Tomēr, šķiet, zobenbrāļiem nebūs bijusi ticība Alberta solījumam, tāpēc viņu mestrs Folkvīns 1210. gadā kopā ar Albertu aizbrauca uz Romu, kur pāvests Inocents III apstiprināja viņu vienošanos par Lībjzemes un Latgales sadalīšanu (XIV, 13), bet ar noteikumu, ka par zemēm, ko zobenbrāļi vieni paši iekaros ārpus Lībjzemes un Latgales, tiem nebūs nekādu pienākumu pret Rīgas bīskapu, bet par tām jāvienojas ar tur ieceļamiem bīskapiem.[1]

Šī ir pirmā dokumentētā Alberta un zobenbrāļu sadursme zemes dēļ, un šīs cīņas zaudētājs bija bīskaps Alberts: viņš ne vien bija spiests atdot zobenbrāļiem trešdaļu Lībjzemes un latgaļu zemes, bet arī tika izslēgts no bīskapa tiesībām Igaunijā, Kursā un Zemgalē, kur dibinājās atsevišķas bīskapijas. Zobenbrāļi, laikam neuzticēdamies pāvesta varai, bija vērsušies arī pie vācu ķeizara Oto IV, kas 1212. gadā apstiprināja Alberta un zobenbrāļu 1207. gada vienošanos, ar papildinājumu, ka ordenis jau ieguvis viens pats iekarotos ugauņu un sakaliešu novadus.[2]

Zobenbrāļi arī uzskatīja, ka viņiem pienākas trešā daļa no Rīgas pilsētas un tās baznīcām, un 1213. gadā sūdzējās pāvestam, ka Alberts nepilda 1210. gada vienošanos,[3] bet bīskaps Alberts savā pretsūdzībā apvainoja Zobenbrāļu ordeni, ka tas kavējot kristīšanas darbu Igaunijā.[4] Līdz ar šīm sūdzībām laikam ķildas Alberta un zobenbrāļu starpā uz laiku izbeidzās, lai atjaunotos 1220. gadā daudz plašākā mērogā.

Rīgas tirgotāju spiests, Alberts padsmito gadu beigās organizēja krustakarus pret Ziemeļigaunijas Rēveles novadu, lai vāciem pavērtu tirdzniecības ceļu uz Novgorodu. Bet Albertam bija lielas grūtības krustakarotāju vervēšanā, tāpēc viņš 1218. gadā "devās pie Dānijas karaļa un lūgšus lūdza viņu nākamgad" uzbrukt ar savu floti Igaunijai (XXII, 1). Karalis Valdemārs II, Lundas arhibīskapa Andreja pavadīts, izsēdināja savu karaspēku Rēveles novadā, ieņēma igauņu pili, uzcēla Rēvelē savu pili un, atstājis tur dāņu garnizonu, atgriezās Dānijā (XXIII, 2, 3); dāņi bija sākuši sludināt katoļticību Rēveles novadā (XXIII, 9). Līdz ar Rēveles pakļaušanu dāņu garnizons uzskatīja, "ka visa Igaunija piederot Dānijas karalim, jo Lībjzemes bīskapi to viņam esot atdevuši" (XXIII, 10). Tātad tāda bija Alberta apsolītā maksa 1218. gadā Dānijas karalim par palīdzību karā ar Rēveles igauņiem? Pret to protestēja zobenbrāļu mestrs Folkvīns (XXIII, 10), bīskaps Alberts pat devās uz Romu, lai meklētu palīdzību pāvesta kūrijā (XXIV, 2).

Bīskaps Alberts, neatradis dzirdīgas ausis ne Romā, nedz pie vācu ķeizara Frīdriha II, beidzot izšķīrās visu Livoniju pakļaut Dānijas karalim (XXIV, 4), lai tik varētu paturēt savu bīskapiju. Kad 1221. gadā to uzzināja rīdzinieki, viņi pret to stingri protestēja un pat padzina dāņu sūtni, kas bija ieradies, lai Rīgas pilsētu pakļautu Dānijas karaļa varai; pret sūtni bija nostājušies arī Gotlandes vāci (XXV, 2) un Rīgas ārzemju tirgotāji (XXV, 3). Hronists Indriķis, protams, dāņu sūtņa padzīšanu pieraksta Dieva gribai un vācu uzvarai veltī vai veselu lappusi ar Dieva slavinājumiem.

No "Indriķa hronikas" izprotams, ka viskrasākie dāņu intervencijas pretinieki bija Rīgas vāci – namnieki un ārzemju tirgotāji (XXV, 3). Kad nākamajā – 1222. gadā sāmi sacēlās pret dāņu kundzību, sāmiem palīgā steidzās vācu grāfs Alberts no Lauenburgas ar saviem krustnešiem

(XXVI, 2) – un Dānijas karalis beidzot bija spiests atdot Livoniju vācu ziņā, izņemot Rēveles novadu.[5] Pat vēl 1227. gadā livoņi – Rīgas bīskaps, zobenbrāļu mestrs, Rīgas pilsēta un pārējie Livonijas vāci – protestēja pret Lībekas pilsētas miera slēgšanu ar Dānijas karali, paziņojot, ka livoņi to nedarīs, un ieteica arī Lībekas pilsētai to neslēgt.[6]

Šo cīņu rezultātā vāci gan paturēja savus iekarojumus Latvijā, bet īstie uzvarētāji bija rīdzinieki, kas drīz ieguva savu rāti; zaudētājs atkal bija bīskaps Alberts, kas dabūja atzīt rīdzinieku pašpārvaldes tiesības. Līdz ar to pakļautajā Latvijā bija izveidojušās trīs spēcīgas faktiskas varas: Zobenbrāļu ordenis, Rīgas bīskaps un – Rīgas pilsēta; cienījamākais no tiem, bet militāri vājākais bija bīskaps Alberts, kam bija jāpaļaujas tikai uz krustnešu un Romas atbalstu.

Ķildas iekarotāju starpā tomēr nerimās,[7] tāpēc 1224. gadā Alberts, lai balstītu savas tiesības uz pāvesta autoritāti, pieprasīja Romas kūrijai pāvesta legātu jeb pilnvarnieku Livonijā (XXIX, 3). Pāvests Honorijs III 1224. gada 31. decembrī par legātu Livonijā un citās Ziemeļeiropas zemēs iecēla Modenas bīskapu Vilhelmu.[8] Vilhelms ieradās Rīgā 1225. gada vasarā un, apceļojis vācu iekaroto Livoniju, sāka izšķirt livoņu savstarpējās ķildas: vispirms starp bīskapu Albertu un zobenbrāļu mestru Folkvīnu, 1225. gada augustā par ordeņa tiesībām tā Lībjzemes un Latgales trešdaļā,[9] 1225. gada decembrī starp Zemgales bīskapu un Rīgas pilsētu par Babītes novadu,[10] tāpat strīdu starp Rīgas bīskapu, Rīgas domprāvestu un Zobenbrāļu ordeni, no vienas puses, un Rīgas pilsētu, no otras puses, par Rīgas tiesībām;[11] tad 1226. gada 15. martā atkal starp tiem pašiem partiem, nosakot Rīgas robežas.[12] No Vilhelma šķīrējtiesas lēmuma redzams, ka pāvesta legāts, piešķirot Rīgas pilsētai lauku novadu, faktiski ir radījis Rīgas pilsētas valsti, izvirzot Rīgu – līdzīgi Rīgas bīskapam un Zobenbrāļu ordenim – par vienu no 13. gs. Latvijas zemes kungiem.

1226. gada 17. martā ar legāta Vilhelma starpniecību tika noteikta Rīgas pilsētas un Daugavgrīvas klostera robeža.[13] 1226. gada 5. aprīlī Vilhelms no Modenas atkal izšķīra strīdu starp Rīgas bīskapu un Zobenbrāļu ordeni par Jēkaba un zobenbrāļu Jura baznīcu,[14] 11. aprīlī – livoņu strīdu par iekarojamo zemju sadalīšanu,[15] bet 18. aprīlī ar legāta starpniecību Zobenbrāļu ordenis un Rīgas rātskungi slēdza draudzības līgumu, kas atļāva ordeņbrāļiem piedalīties rātes sēdēs.[16] 1226. gada 20. aprīlī legāts Vilhelms izšķīra strīdu starp Zobenbrāļu ordeni un bīskapu Albertu sakarā ar zobenbrāļu sūdzību, kurā Alberts bija apvainots netaisnīgā lībju zemes piešķiršanā ordenim.[17]

Latvijas jauno zemes kungu ķildas turpinājās arī pa Vilhelma šķīrējtiesu laiku, tāpēc savos pēdējos piecos lēmumos legāts dabūja papildināt un precizēt agrākos lēmumus par zemes kungu tiesībām Rīgas lauku novadā, par Rīgas bīskapa tiesībām pār Zobenbrāļu ordeni, par Rīgas lauku novadu un tā robežām.[18]

Tā savā pirmajā legācijas laikā Livonijā (1225.–1226. g. maijs) Vilhelms no Modenas izšķīra vismaz kādus 15 livoņu savstarpējos ķīviņus – visus tikai par iekarotāju tiesībām un pakļauto zemju robežām, bet nevienu par pagānu iezemiešu kristīšanu. Tātad vācu ieceļotāji un 13. gs. Latvijas jaunie zemes kungi gan bija ieinteresēti vācu kolonijas izveidošanā Baltijas jūras austrumu centrālajā daļā, bet maz domāja par iezemiešu kristīšanu. Runājot par bīskapu Albertu un viņa cerībām ar pāvesta legāta palīdzību vairot savu autoritāti, jāatzīst, ka Alberts bija tikai daļējs ieguvējs iepretī Zobenbrāļu ordenim, bet zaudētājs Rīgas pilsētas priekšā, jo ar Vilhelma lēmumu tā praktiski izslīdēja no Alberta varas loka un, kļūstot par pilsētas valsti ar savu rāti, tapa par vienu no Latvijas zemes kungiem. Tāpēc arī dedzīgais krustakarotāju vervētājs un vācu kolonijas izveidotājs Senlatvijā bīskaps Alberts pēdējos trijos mūža gados savu bīskapiju tikpat kā neatstāja,[19] un var pieņemt, ka viņš mira ap 60 gadu vecs,[20] varbūt slims un noteikti savu mērķi nesasniedzis: viņa centienus panākt iecelšanu par arhibīskapu un metropolītu pāvests noraidīja. Tāpat Latvijas iekarojumos viņš bija spiests dalīties ar Zobenbrāļu ordeni un Rīgas pilsētu, kas abi izslīdēja no viņa jurisdikcijas. Šajā sakarā svarīgi atzīmēt, ka legāta Vilhelma nozīmīgākos lēmumus – par Rīgas robežām, iekaroto zemju sadalīšanu un Rīgas bīskapa un Zobenbrāļu ordeņa tiesībām – apstiprināja pāvests Honorijs III.[21]

Arī pēc legāta Vilhelma aizbraukšanas no Rīgas livoņu ķildas nebeidzās. Šajā laikā Latvijā parādījās jauns varas faktors – Rīgas domkapituls, kam jau 1226. gadā izcēlās ķilda ar Rīgas pilsētu par zemēm Pārdaugavā[22] un pēc Alberta nāves 1229. gada 17. janvārī – par jauna Rīgas bīskapa vēlēšanas tiesībām.[23] Tad sekoja visu livoņu nostāšanās pret jauno pāvesta legātu Livonijā, sākot ar 1230. gadu, valoni Balduinu no Alnas,[24] līdz livoņi 1234. gadā panāca viņa atcelšanu no legāta amata[25] un otrreizēju Vilhelma no Modenas iecelšanu.[26] Bet Balduins, atgriezies Romā, 1234. gada 20. novembrī iesniedza pāvestam Gregoram IX sūdzību par livoņu vardarbībām pret viņu,[27] un uz šīs sūdzības pamata pāvests aicināja uz Romu gan jauno Rīgas bīskapu Nikolaju, gan Zobenbrāļu ordeni, gan Rīgas pilsētu.[28] Laikam gan neviens apsūdzētais uz Romu nebrauca, tāpēc pāvests uzdeva sūdzību izmeklēt savam legātam Livonijā Vilhelmam no Modenas (viņa otrais legācijas laiks 1234.–1238. g.), un, pamatojoties uz Vilhelma ziņojumu, Gregors IX 1236. gada 23. februārī personiski izšķīra livoņu ķildas un noteica sodus par vardarbībām.[29]

Rīgas pilsētas un Livonijas ordeņa ķildas turpinājās arī bīskapa Nikolaja laikā 1241. gadā – atkal īpašumu dēļ, un bīskapam bija jāiet talkā tās izšķirt.[30] Tomēr, šķiet, Nikolaja episkopāta laiks bija mierīgāks nekā Alberta laiks, jo, pirmkārt, Zobenbrāļu ordenis tika iznīcināts Saules kaujā 1236. gadā un tā pēctecim – Vācu ordeņa Livonijas zaram – vajadzēja dažus gadus, lai organizētos un pārņemtu zobenbrāļu īpašumus; otrkārt, Livonijas ordenis

1242. gadā cieta smagu sakāvi no krieviem tā sauktajā Ledus kaujā. Bez tam 40. gados Livonijas ordenis vērsa savas acis vispirms uz Kursu, lai izveidotu nepārtrauktu satiksmes ceļu ar ordeņa Prūsijas zaru, bet Kursā Rīgas bīskaps nebija tieši ieinteresēts, jo tur bija savs bīskaps, un rīdzinieku intervenciju Kursā izjauca Balduins no Alnas.

Arhibīskapijas posms

Ap gadsimta vidu Vācu ordeņa Livonijas zars bija izveidojies, tā ka varēja sākt Kursas pakļaušanu. Šajā laikā Rīgas bīskapa Nikolaja vara un ietekme jau bija kļuvusi ļoti problemātiska, jo 1245. gada novembrī pāvests Inocents IV iecēla Armagas (Īrijā) arhibīskapu Albertu Zuerbēru par Prūsijas arhibīskapu un pāvesta legātu, pakļaujot viņam arī Livonijas bīskapus. Alberts Zuerbērs būs bijis stūrgalvīgs, iedomīgs un ķildīgs savu ieskatu aizstāvētājs un augstās domās par savu arhibīskapa un legāta amatu. Bet tāds laikam bija arī Vācu ordeņa Prūsijas mestrs Dītrihs no Groningenas, kas jau bija pakļāvis ordeņa varai prūšu zemes Pamedu, Vārmi, Nātangu un Bārtu un cerēja tās apvienot ar vēl iekarojamām kuršu zemēm. Tādos pašos ieskatos bija pāvests Inocents IV, tikai viņa galamērķis bija pakļaut rietumbaltu maztautas tiešai pāvesta autoritātei, kuras tad viņa uzdevumā pārvaldītu legāts Alberts Zuerbērs.[31] Tuvāk nav zināmi iemesli, kāpēc jau 1248. gadā Alberts bija sanaidojies ar Prūsijas mestru Dītrihu, tikai 1249. gada 10. janvārī – ar prūšu bīskapa starpniecību – viņš panāca izlīgumu, pēc kura Alberts Zuerbērs apsolīja neapmesties uz dzīvi Prūsijā (tātad tā tika atstāta ordeņa varā), par ko ordenis viņam izmaksāja 300 mārkas sudraba[32] (ap 60 kg).

Tomēr arī pēc šī izlīguma strīdi jaunā arhibīskapa un Vācu ordeņa starpā turpinājās, tāpēc ķildu izšķiršanai pāvests Inocents IV 1250. gadā aicināja uz Lionu (Francijā) kā arhibīskapu, tā ordeņa virsmestru.[33] Laikam jau Vācu ordenim pāvesta galmā bijusi lielāka ietekme (varbūt ar kukuļiem?) nekā Albertam, jo 1249. gada 25. oktobrī pāvests pavēlēja arhibīskapam Albertam nekaitēt, bet atbalstīt Vācu ordeņa politiku Prūsijā, pat piedraudot anulēt visus arhibīskapa uzliktos baznīcas sodus ordenim.[34] Arī pēc tam pāvesta galmā turpināja ienākt ordeņa sūdzības, līdz 1250. gada 27. septembrī pāvests Inocents IV atcēla Albertu no legāta amata Prūsijā.[35] Tikai 1251. gada 24. februārī pāvesta ieceltā šķīrējtiesa, kuras loceklis bija arī Livonijas un Prūsijas apstākļu pazinējs Vilhelms no Modenas, panāca izlīgumu abu pušu starpā: arhibīskapam bija jāapsola nekaitēt ordenim ne vārdiem, nedz darbiem un neslēgt pret ordeni vērstas savienības, kā arī jāpārceļ savs sēdeklis no Prūsijas uz Rīgu. Alberta un Vācu ordeņa 1251. gada 24. februāra izlīgumu pāvests apstiprināja 1251. gada 9. martā.[36]

Starplaikā Livonijas ordenis bija atsācis Kursas pakļaušanu, un ordenim nu izcēlās ķīviņi ar Kursas bīskapu Indriķi par Kursas sadalīšanu abu starpā. Tos nācās izšķirt Sāmsalas bīskapam; šim izlīgumam tad sekoja virkne līgumu par Kursas sadalīšanu un baznīcu celšanu.[37]

Arhibīskaps Alberts 1253. gadā pārcēlās uz Rīgu, un pāvests Inocents IV vēl 1254. gada 10. martā atgādināja Albertam neko neuzsākt pret Vācu ordeni Livonijā;[38] arī Vācu ordeņa virsmestrs 1254. gada 13. septembrī iestājās par izlīgšanu starp Livonijas vācbrāļiem un Rīgas arhibīskapu.[39] Tāpēc arī 1254. gada 12. decembrī Sēnas pilsētā (Francijā) noturētajā sanāksmē Rīgas arhibīskaps un Sāmsalas un Kursas bīskapi noslēdza paklausības un sadarbības līgumu ar Vāczemes mestru Dītrihu no Groningenas, kas pārstāvēja Livonijas ordeņa mestru,[40] un 1256. gadā arhibīskaps Alberts pat vienojās ar Livonijas mestru Ludvigu par dažu iekaroto zemju sadalīšanu.[41] Tāpat pāvests Aleksandrs IV 1257. gadā atzina, ka vācbrāļi dodas cīņās pret pagāniem, netaupot ne savu dzīvību, nedz dvēseli, un kādi 500[42] vācbrāļi jau krituši kaujās ar neticīgajiem.[43] Tomēr Livonijas ordenis nepakļāvās Rīgas arhibīskapa jurisdikcijai, ignorēja 1254. gadā Sēnā noslēgto izlīgumu un 1255. gadā noslēdza savienības līgumu ar Rīgas pilsētu pret arhibīskapu.[44] Meklējot jaunus sabiedrotos, ordenis 1266. gada 3. februārī pat noslēdza draudzības un miera līgumu ar Rīgas domprāvestu Jāni no Fehtas un domkapitulu, apsolot miermīlīgā veidā atrisināt visas domstarpības.[45]

Laikam jau arhibīskapam Albertam tas bija zināms, un, juzdamies pamests viens tālu no dzimtās Ķelnes, bez draugiem, bez sabiedrotiem, viņš 1267. gada 31. decembrī nodeva savas zemes, pilis, ļaudis un vasaļus pa savu arhibīskapa amata laiku – ar domkapitula ziņu un atļauju – Šverīnes (Vācijā) grāfa Guncela aizsardzībā *(in tutorem et defensorem, syndicum et actorem ecclesiae nostrae .. elegimus et constituimus ad tempora vitae nostrae .. possessiones et castra, homines et vasallos suae nobilitatis fidei committentes)*. Par to grāfs Guncels apsolījās arhibīskapam viņa vajadzībām izmaksāt ik gadu noteiktu naudas summu; vai nu pēc Alberta nāves, vai viņam pašam šo līgumu ātrāk atsaucot, visas zemes un īpašumi atkal atgriezīsies Rīgas baznīcas rokās.[46] Šo vienošanos Rīgā apzīmogoja arhibīskaps Alberts, Rīgas domkapituls un grāfs Guncels (tātad viņš bija ieradies Rīgā). Šis līgums praktiski nozīmēja, ka arhibīskaps Alberts Zuerbērs bija iznomājis savu arhibīskapiju Šverīnes grāfam. Tātad arhibīskaps Alberts sekoja bīskapa Alberta pēdās: viens, lai paturētu savu bīskapiju, padevās Dānijas karalim, otrs – Šverīnes grāfam.

Kad to uzzināja Livonijas mestrs Oto no Luterbergas, viņš sūtīja savus Rīgas vācbrāļus sagūstīt Albertu, aizveda viņu gūstā uz ordeņa Siguldas pili līdz ar divkosīgo domprāvestu Jāni no Fehtas (vēlāko arhibīskapu Jāni II).[47] Nav zināms, ar kādiem noteikumiem Alberts Zuerbērs un Jānis no Fehtas tika palaisti brīvībā, bet 1268. gada decembrī Alberts un Livonijas ordeņa mestrs Oto no Luterbergas bija starpnieki domkapitula un Rīgas pilsētas ķīviņu

izbeigšanā;[48] pat 1272. gada 6. jūlija zemgaļu padošanās līgumu slēdza kopā arhibīskaps Alberts, prāvests Jānis un Livonijas mestrs Valters no Nordekes.[49] Jāpieņem, ka arhibīskapa Alberta pēdējais akts bija zemes gabala piešķiršana 1272. gada 21. septembrī Rīgas pilsētai,[50] jo 1273. gadā viņš jau bija miris.

Jaunais arhibīskaps Jānis I no Lūnes (1273–1284) izvairījās no sadursmēm ar Livonijas ordeni, tomēr vācbrāļi arī viņu turējuši ieslodzījumā.[51]

Jāņa I pēctecis arhibīskapa amatā Jānis II no Fehtas (1285–1294) jau kā domprāvests bija nokļuvis vācbrāļu ieslodzījumā kopā ar arhibīskapu Albertu, tāpēc viņš, pazīdams vācbrāļu metodes, vairījās no sadursmēm ar ordeni. 1292. gadā Jānis II pat noslēdza ar Livonijas mestru Haltu aizsardzības līgumu pret kopīgiem ienaidniekiem, apsolot ordenim palīdzēt kā ar padomu, tā darbiem. Savukārt ordenis solījās atbalstīt arhibīskapu pret viņa ienaidniekiem. Par šādu piekāpšanos arhibīskaps gan dabūja atdot ordenim savu 2 jūdžu lielo zemes gabalu pie ordeņa Jelgavas pils, tāpat kādu zemes gabalu pie Cēsīm.[52] Tā Jānis II bija atradis par labāku piekāpties ordeņa prasībām nekā otrreiz sēdēt vācbrāļu cietumā.

Pēc Jāņa II par arhibīskapu nāca Jānis III, Šverīnes grāfs, un par viņu tā prokurators pāvesta galmā ap 1299. gadu rakstīja, ka vācbrāļi kādas astoņas dienas aplenkuši Turaidas pili, kurā uzturējies arhibīskaps, un pili ieņēmuši un Jānis, neredzēdams cita glābiņa, pakļāvies ordeņa prasībām un nodevis ordeņa valdīšanā savas pilis, bet ar noteikumu, ka ienākumi no tām tiks izlietoti arhibīskapa uzturēšanai un pats arhibīskaps palaists brīvībā. (Tātad ordenis bija nobijies no jaunā Šverīnes grāfa pastāvēšanas uz grāfa Guncela nolīguma spēkā esamību!) Bet ordenis esot lauzis solījumu un pēc piļu pārņemšanas turējis Jāni III 33 nedēļas (t.i., vairāk nekā pusgadu) gūstā ordeņa Ādažu pilī, turklāt dažas dienas pat pie ūdens un maizes. Tāpat vācbrāļi uzlauzuši arhibīskapa mantu lādi un tās saturu (ieskaitot sudrablietas), vērtībā ap 6000 mārkām sudraba (ap 1236 kg), piesavinājušies. Kad arhibīskaps par to sūdzējies pāvestam, vācbrāļi, draudot atņemt acugaismu, piespieduši arhibīskapu piedot viņiem visas pārestības un apzīmogot kādu dokumentu, kam vācbrāļi prasījuši arī domkapitula apstiprinājumu, okupējot pat domkapitula īpašumus. Vācbrāļi esot turējuši arhibīskapu Jāni III apcietinājumā pat pēc viņu pieprasītā dokumenta saņemšanas, līdz beidzot Rīgas namnieki – kas atradās karastāvoklī ar ordeni – iestājušies par arhibīskapa atbrīvošanu. Vācbrāļi arī esot ziņojuši pāvestam, ka arhibīskaps brīvprātīgi nodevis ordenim savas pilis, kas, protams, nebija tiesa.[53]

Pāvests Bonifācijs VIII 1299. gada 7. janvārī aicināja Vācu ordeņa virsmestru un Livonijas mestru personiski ierasties Romā sešu mēnešu laikā, lai atbildētu uz arhibīskapa Jāņa III sūdzībām;[54] tai pašā dienā Bonifācijs VIII aicināja uz Romu arī Rīgas arhibīskapu Jāni III un Sāmsalas bīskapu,[55] lai pāvesta kūrijā izšķirtu viņu sūdzības, bet Jānis III nomira Romā 1300. gadā, un pāvests iecēla Rīgai jaunu arhibīskapu – Izarnu no Takonas.

Šajā sakarā var tikai piezīmēt, ka pāvests Bonifācijs VIII, kas 1299. gadā rakstīja Livonijas mestram un viņa vācbrāļiem, ka Rīgas arhibīskaps, Sāmsalas bīskaps un Rīgas pilsēta sūdzējušies viņam, ka ordenis apcietinājis bīskapus un ieņēmis viņu zemes un pilis, trīs gadus vēlāk pats piedzīvoja līdzīgu likteni. 1303. gadā franču karalis Filips IV Skaistais sūtīja savu ministru Nogaretu uz Anaņi *(Anagni)* Itālijā, lai arestētu Bonifāciju un atvestu viņu kā gūstekni uz Franciju. Kad Nogarets ielauzās pāvesta miteklī un pieprasīja viņa atteikšanos no amata, Bonifācijs par atbildi atlaidās gultā, sažņaudzis rokās krucifiksu, un sacīja saviem gūstītājiem: "Te ir mana galva, te ir manas krūtis," – un atteicās paklausīt. Bonifāciju izglāba viņa Anaņi pavalstnieki (tāpat kā rīdzinieki pieprasīja Jāņa III atbrīvošanu), ar eskortu aizveda atpakaļ uz Romu, kur gados vecais un vārgais Bonifācijs VIII mira pēc mēneša – 1303. gada 12. oktobrī. Sekoja divi bezpāvesta gadi, līdz 1305. gadā par jauno pāvestu ievēlēja francūzi Bordo bīskapu, kas pieņēma vārdu Klements V. Nejuzdamies drošs Romā, Klements pārcēla savu sēdekli uz Aviņonu *(Avignon)* Dienvidfrancijā, kur pāvesti rezidēja līdz 1378. gadam, un šis posms – pēc itāļu dzejnieka Petrarkas lietotās frāzes – vēstures literatūrā tiek saukts par pāvestu "Bābeles gūstniecību".

Kāpēc Livonijas ordenis karoja pret Rīgas arhibīskapu?

Vācu ordenis līdz ar prūšu pakļaušanu 1283. gadā bija no prūšu apdzīvotajām zemēm izveidojis savu valsti, kurā visa faktiskā vara atradās vācbrāļu rokās. Lai gan ordeņa Prūsijas valsts bija sadalīta četrās bīskapijās (Sembas, Vārmes, Pamedas un Kulmas[56]), tomēr to bīskapi bija pilnīgi pakļauti Prūsijas mestram. Tā kā Livonijas ordenis viens pats pakļāva un iekaroja Kursu un Zemgali, tad vācbrāļi tur mēģināja ievest līdzīgu kārtību kā Prūsijā, pakļaujot savai varai ne vien kuršus un zemgaļus, bet arī arhibīskapa zemes Austrumlatvijā jeb tās latgaļu un lībju zemes, kas bija nonākušas bīskapa Alberta tiešā valdīšanā. Protams, Rīgas arhibīskapi tam pretojās, tāpēc Livonijas vācbrāļi nekavējās ar spaidiem un ieslodzīšanu panākt arhibīskapu paklausību, pat pieprasot viņu zemes ordeņa pārvaldīšanā. Jānis III no Šverīnes gan sāka aktīvi pretoties ordeņa nolūkiem, bet viņam nebija armijas, kas bija Livonijas ordenim, tāpēc viņš meklēja atbalstu pie pāvesta, kuram gan nebija citas varas kā vien baznīcas sodi. Tāpat jāpatur vērā, ka pāvesti bieži aizstāvēja Vācu ordeni, jo vācbrāļi bija visrosīgākie pagānu baltu (Prūsijā un Latvijā), kā arī lībju un igauņu pievērsēji kristīgai ticībai. Protams, vācbrāļi gāja cīņā ne tik daudz par kristīgās ticības izplatīšanu kā par savas ordeņa valsts paplašināšanu.

Kāpēc vācbrāļi tik neatlaidīgi cīnījās par savu valsti gan ieročiem rokās, gan izkaulēdami tiesības un privilēģijas no pāvestiem un vācu ķeizariem, šodien ir grūti atbildēt, sevišķi ņemot vērā viņu nabadzības un šķīstības solījumu. Varbūt tas saistīts ar krustakaru laika mentalitāti: jāiet kaujās, lai nekristiešus piegrieztu kristīgajai ticībai, un, sekojot Jēzus Kristus paraugam, ko atdarināja visi mūku ordeņi, kristīga karavīra paraugs ir celibāts un nabadzība.

Par vācbrāļu šķīstību avoti klusē, tāpēc vēsturnieks nevar to rekonstruēt. Par vācbrāļu nabadzību sakāms tas pats, kas par klostera mūkiem: atsevišķam ordeņa brālim nevarēja piederēt personiska manta, bet ordenim un pat katram ordeņa konventam vai pilij bija lieli izdevumi. Vispirms jau ordenim bija jāuztur (jāēdina un jāapģērbj) katrs ordeņa brālis, tāpat jāgādā viņam ieroči un bruņas (un tās bija katram pēc mēra kaltas), jāuztur viņa vajadzībām vairāki kaujas zirgi un kalpotāji, jāceļ un jāuztur ordeņa pilis un, vācbrāļiem dodoties karagājienos, jāsedz viņu kara izdevumi; un karu vešana – kā šodien, tā viduslaikos – bija dārgs pasākums. Tāpēc, lai gan atsevišķam ordeņbrālim nepiederēja nekas, pat ne viņa dzīvība, jo arī tā piederēja tam Kungam, brāļu kopībai vai konventam, vai pilij, vai visam ordenim bija jābūt bagātam: tam bija nepieciešami lieli īpašumi un ienākumi, lai uzturētu gan brāļus, gan finansētu ordeņa karus un pilis. Nenoskaidrojams ir jautājums, cik liels labums atsevišķam vācbrālim atlēca no ordeņa kopmantas. Tomēr nenoliedzams ir fakts, ka vācbrāļi bija aktīvi karotāji, kas devās kaujās un krita, atdodami dzīvību tā Kunga ticības dēļ.

Kāpēc Rīgas arhibīskapi tik neatlaidīgi aizstāvēja savas tiesības un savu valsti un tik sīksti pretojās vācbrāļu uzkundzēšanās mēģinājumiem?

Laikam vispareizāko atbildi var dot cilvēka daba: tā ir cilvēka dabiska tieksme – būt patstāvīgam un neatkarīgam (tāpēc arī Senlatvijas maztautas tik sīksti pretojās vācu uzkundzēšanās mēģinājumiem), tāpat būt cildinātam, bagātam vai vismaz iztikušam, varenam un cīnīties par savām tiesībām. Līdz ar ievēlēšanu un apstiprināšanu amatā arhibīskaps ieguva šīs priekšrocības, tāpēc arī Rīgas arhibīskapi – tāpat kā pāvests Bonifācijs VIII – cīnījās par sava amata paturēšanu, savām tiesībām un savu labklājību jeb bagātību. Taču Livonijas ordeņbrāļu militārā spēka un brutalitātes dēļ arhibīskapi nespēja savu arhibīskapiju un arhidiecēzi aizstāvēt un, sākot jau ar bīskapu Albertu, kļuva par zaudētājiem ordeņa priekšā. Un arhibīskaps Jānis III, pāvesta Bonifācija VIII laikabiedrs, nezināja, ka viņa episkopāts bija vienlaicīgs ar cēlo viduslaiku vareno pāvestu varas norietu, tāpēc arī Bonifācijs nespēja dot nozīmīgu atbalstu Livonijas arhibīskapam.

(Par tālākām cīņām 14. gs. starp Rīgas arhibīskapu un Livonijas ordeni sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 350.–359. lpp.)

Rīgas posms

Livonijas ordenis varēja turēt apcietinājumā vienu vai divas personas – arhibīskapu un domprāvestu – un piespiest viņus kapitulēt ordeņa prasību priekšā, bet vācbrāļi nevarēja apcietināt visu Rīgas rāti un likt Rīgas pilsētai pakļauties ordeņa diktātam. Bez tam rīdzinieki ordeņa karaspēkam pretī varēja nostādīt savu armiju, un tāpēc, izceļoties strīdam

starp Livonijas ordeni un Rīgas pilsētu 1297. gadā, Rīga un ordenis atradās atklātā karastāvoklī.

Rīdzinieki savu ietekmi Livonijas politikā jau bija parādījuši 1221. gadā, padzenot no pilsētas Dānijas karaļa atsūtīto soģi jeb pārvaldnieku, viņu namnieku tiesības 1226. gadā bija apstiprinājis pāvesta legāts Vilhelms no Modenas, reizē arī izvirzot sākotnēji mazo vācu tirgotāju koloniju par pilsētas valsti. Tāpat 30. gadu sākumā rīdzinieki bija metuši acis uz zemēm Kursā un bija pat sūdzējušies Romas kūrijā par viņu nolūku izjaukšanu legāta Balduina no Alnas rīcības dēļ. Gadiem skrejot, daļēji Hanzas apvienības aizsegā Rīgas tirgotāji bija monopolizējuši Daugavas ūdensceļus uz Krievzemi, tāpat iesaistījušies tirdzniecībā ar Novgorodu un Pleskavu, un, tirgum augot, palielinājās arī rīdzinieku turība, ietekme un ieceres.

Bet tāpat bija ar Livonijas ordeni: pakļāvis Kursu un Zemgali un turēdams gūstā Rīgas arhibīskapus, ordenis bija izveidojies par varenāko valdnieku Latvijā 13. gs. nogalē; varbūt tas pat būtu kļuvis par faktisko vienvaldnieku, ja Rīgas pilsēta nebūtu dragājusi ordeņa militāro spēku un krasi nostājusies pret vācbrāļu politiskajiem mērķiem – pakļaut savai kundzībai arī Rīgas tirgotāju pilsētas valsti.

Pakļāvis 1267. gadā kuršus un 1272. gadā zemgaļus un ar draudiem turēdams paklausībā Rīgas arhibīskapu Jāni I un tā domprāvestu, Livonijas ordenis beidzot bija guvis brīvas rokas un jutās pietiekami varens, lai vērstos pret savu pēdējo un militāri spēcīgāko pretinieku – Rīgas pilsētu.

Jau 1275. gada 23. novembrī – pēc rīdzinieku apmelošanas vācu karaļa Rūdolfa I galmā – Livonijas ordenis bija panācis, ka karalis Rīgas namniekiem nosūta rakstu, kurā viņš rīdziniekiem paziņoja, ka miera, likumu un goda uzturēšanas dēļ Svētajā Romas impērijā viņš ir pakļāvis ikvienu rīdzinieku Livonijas ordeņa mestra laicīgai jurisdikcijai jeb tiesas varai.[57] (Tātad vācu karalis bija atzinis, ka vācu kolonija Livonijā līdz ar Rīgas pilsētu pieder pie Vācu ķeizarvalsts.) Nevar būt šaubu, ka rīdzinieki šo Rūdolfa I rakstu uztvēra ne vien kā tiešu apvainojumu un viņu tiesību pārkāpšanu, bet tajā arī skaidri saskatīja ordeņa īstos nolūkus: pakļaut savai varai Rīgas pilsētu.[58] Tāpēc jāpieņem, ka Rīgas rāte būs sākusi organizēt savus spēkus pret šo ordeņa intervencijas pasākumu un meklēt sev sabiedrotos cīņai ar ordeni.

Arhibīskapi Jānis I un Jānis II, iebiedēti no ordeņa varmācībām, neuzdrošinājās neko uzsākt pret to, tāpēc arī rīdzinieki viņu laikā vieni paši nebija gatavi sākt cīņu ar Livonijas ordeni.

1295. gadā par Rīgas arhibīskapu kļuva Jānis III, kas bija gatavs cīņai ar ordeni. Tā rīdzinieki beidzot bija atraduši sev sabiedroto, tāpēc 1296. gada aprīlī, dabūjuši no Jāņa III savu agrāko privilēģiju un tiesību atjaunošanu un apstiprināšanu,[59] viņi nākamajā gadā uzsāka cīņu pret Livonijas ordeņa uzkundzēšanos Rīgas pilsētai.

1296./1297. gada ziemā ledus sastrēguma dēļ Daugavas ūdens pāri Rīgas mūriem bija ieplūdis pilsētā, tāpēc, plūdiem atkāpjoties, rāte bija ierīkojusi gar Daugavu 7 pēdas augstu krasta nostiprinājumu jeb bolverķi, kas pilsētai izmaksājis daudz naudas un prasījis daudz darba. Strādniekiem tā būvēšanai četrreiz dienā nācies šķērsot Rīdzenes jeb Rīgas upi (tātad iezemiešu strādnieki vesti no Rīgas lauku novada). Lai strādniekiem atvieglinātu ceļu, rāte nolēmusi pār Rīdzeni, kuras abi krasti piederēja pilsētai, uzcelt tiltu, kas nāktu par labu gan garīgām, gan laicīgām personām. Tilta vidū rāte atstājusi 33 pēdas platu spraugu prāmju un kuģīšu caurbraukšanai, lai tur ierīkotu otru kustināmu jeb uzvelkamu tiltu, ko spēšot darbināt mazs zēns. Pa tā būves laiku šajā vietā tiltam pārlikti gari dēļi. Gadījies, ka vācbrāļiem bijis jāvada kāds kuģis caur tiltu, tāpēc viņi rīta agrumā sūtījuši savus kalpotājus, lai nojauktu dēļus pār tiltu. Par to rātskungi žēlojušies domkungiem, dominikāņu un franciskāņu mūkiem un vācbrāļu komturam un jautājuši viņam, vai tas noticis ar vācbrāļu ziņu un atļauju. Komturs atbildējis "jā" – par savu darbu viņi esot pilnīgi atbildīgi. Uz to rātskungi aizrādījuši, ka tie pilsētai maksājuši 100 mārkas un vācbrāļu nedarbs celšot viņiem neslavu ārzemēs. Komturs noraidījis rātskungu protestu, sacīdams: ko jūs 10 dienās uzcelsit, to mēs pusdienā nojauksim. Tad kādi rātskungi teikuši: "Komtur, brīdiniet savus kalpotājus, lai viņi nestaigā pa pilsētu ar ieročiem, ka viņiem negadās kas ļauns." Komturs un rīdzinieki noslēguši īsu pamieru, un rātskungi sūtījuši pārstāvjus pie Livonijas mestra Bruno, kas viņiem paskaidrojis, ka atsaucis visas rīdziniekiem dotās privilēģijas gan mežos, ūdeņos, pļavās, krastmalās, zvejošanas vietās, gan ceļošanas tiesības pa ordeņa zemēm, kā arī apķīlājis Rīgas īpašumus ordeņa teritorijā, līdz rīdzinieki nojauks tiltu. Tad Rīgas rāte par ordeņa pārestībām žēlojusies Romas kūrijā un lūgusi pāvesta aizsardzību.

No Rīgas pilsētas prokuratora pāvesta galmā relācijas redzams, ka rīdzinieki par savu sūdzību pāvestam informējuši arī Livonijas ordeņa landmaršalu, kas esot atbildējis: "Mēs būsim jums pāvests .. un pāvests jums nekā nevar līdzēt, jo atrodas pārāk tālu."[60] Tad Rīgas komturs nocietinājis vācbrāļu pili, noslēdzis tās durvis, licis sanest pilī akmeņus un sapulcinājis pilī karotājus un strēlniekus, pēc Rīgas prāvesta ziņām – 500 vīru; tāpat mestrs savilcis Rīgas apkārtnē lielu karaspēku. Tālāk rakstā teikts, ka pamiera laikā Rīgā izcēlies liels ugunsgrēks un nodegusi liela pilsētas daļa, jo rīdzinieki, baidīdamies ordeņbrāļu uzbrukuma, neesot uzdrošinājušies ugunsgrēku dzēst.[61]

Juzdamies apdraudēti, arī rīdzinieki sāka bruņoties. Pamiera notecēšanas dienā domkungi panāca tā pagarināšanu uz trim nedēļām, bet tajā laikā vācbrāļi aizliedza saviem zemniekiem piegādāt rīdziniekiem labību un citu pārtiku, kā arī rīdziniekiem jāt (tātad tirgoties) pa ordeņa zemēm. To visu Rīgas rātskungi 1297. gada jūnijā ziņoja Lībekas rātei un lūdza tās palīdzību ķildu izbeigšanai, kā arī miltu sūtījumu uz Rīgu, jo ordenis bija

liedzis rīdziniekiem malt ordeņa dzirnavās.[62] Rīgas arhibīskaps Jānis III, kas bija aizbraucis uz Flandriju ārstēt lauzto kāju, atgriezās Rīgā trīs dienas pirms otrā pamiera izbeigšanās[63] un 16. septembrī ziņoja pāvestam, ka kopīgi ar Tērbatas bīskapu, Daugavgrīvas klostera abatu un Rīgas un Tērbatas prāvestiem panācis daļēju konflikta izlīgumu, pēc kura rīdzinieki gan drīkstēja atjaunot savu tiltu, bet nedrīkstēja celt jaunas dzirnavas un ierīkot zivju tačus.[64] Rīgas prokurators piebilst, ka Jānis III ar saviem biedriem trīs dienas lūdzies ordeņa mestram neuzbrukt Rīgas pilsētai un atļaut atjaunot tiltu. Mestrs esot atbildējis, ka ne jau tilts, bet citi veci iemesli, kas radušies starp vācbrāļiem un Rīgu pirms 20 gadiem, vedinājuši ordeņbrāļus uz šādu rīcību.[65]

Šajā sakarā var aizrādīt, ka pirms 20 gadiem – 1275. gadā – vācu karalis Rūdolfs I bija pakļāvis Rīgu Livonijas ordeņa laicīgai tiesai. Nav zināma Rīgas rātes nostāja pret šo karaļa rīkojumu; var tikai pieņemt, ka Rīga būs atteikusies Rūdolfa I reskriptu pieņemt. Šī uzskata pareizību apliecina Rīgas prokuratora paskaidrojums rīdzinieku sūdzībā pāvestam: kad arhibīskaps Jānis III aizbraucis uz Flandriju ārstēt kāju, viņš nodevis ordeņa pārvaldīšanā savas zemes un pilis, izņemot Rīgas pilsētu, ko mēdz pārvaldīt soģis, kas pārstāv arhibīskapu, un vecākie jeb rātskungi.[66]

Pēc pamiera izbeigšanās rīdzinieki turpināja karu ar ordeni, nodedzināja ordeņa zirgu staļļus un Pārrīdzenē ordeņa mājas, uzbruka ordeņa pilij Rīgā un to sagrāva. Vācbrāļi savukārt no Brāļa Bertolda dzirnavām uzbruka Rīgai, tāpēc rīdzinieki aplenca tās, bet kaujā pie dzirnavām krita arhibīskapa vasaļu karaspēka komandieris Oto no Rozenas, un rīdzinieki bija spiesti dzirnavu aplenkšanu pārtraukt.[67]

Bija pienācis 1298. gads, un ordenim padoties nevēlējās ne Rīgas rāte, nedz arhibīskaps, nedz arī Daugavgrīvas klostera abats, dominikāņi un franciskāņi, pat ne krustakarotāju komandieris *(capitaneus peregrinorum)*, tāpēc ordeņa kundzības pretinieki meklēja sev sabiedrotos cīņai ar Livonijas vācbrāļiem. Nu rīdzinieki un arhibīskaps atcerējās savus agrākos ienaidniekus leišus un meklēja pie tiem palīdzību: 1298. gada 30. martā leišu sūtņi, kas bija izmanījušies cauri ordeņa aplenkumam, Rīgā rātskungu un arhibīskapa pārstāvju klātbūtnē slēdza savienību cīņai ar Livonijas ordeni.[68] Ordeņa atbilde uz šo savienību bija ļoti krasa: tas ieņēma arhibīskapa Turaidas un Kokneses pilis, sagūstīja Jāni III, aizveda viņu uz ordeņa pili Siguldu, tad Cēsīm un tālāk uz Vilandi,[69] un laikam vācbrāļi arī piekāvuši arhibīskapu.[70] Rīdzinieki kopā ar leišiem Vītena vadībā 2. aprīlī postīja ordeņa Ādažu novadu, tad uzbruka ordeņa pilīm Gaujas koridorā, aizgāja līdz Karksi pilij Igaunijā un atceļā 1. jūnijā pie Turaidas sakāva ordeņa armiju; kaujā krita arī Livonijas mestrs Bruno.[71]

Rīdzinieku un domkungu naids pret Livonijas ordeņa vācbrāļiem nu bija kļuvis tik liels, ka viņi izšķīrās iet agrāk neiedomājamu ceļu. 1298. gada 12. jūnijā viņi noslēdza savienību ar Dānijas karali Ēriku:[72] karalis solīja

pirms ziemas iestāšanās sūtīt Rīgai militāru palīdzību pret ordeni,[73] bet par to domkapituls solīja nodot Dānijas karalim Zemgali, Nalšu (*Valez*?) un Jersiku.[74] (Zemgale un Jersika piederēja Livonijas ordenim; *Valez* ir sakropļots kādas zemes lasījums.)

Kara turpinājumā rīdzinieki ar leišiem ieņēma un nodedzināja Brāļa Bertolda dzirnavas, 24. jūnijā uzbruka ordeņa Ādažu pilij, bet tur viņus 29. jūnijā pārsteidza un pilnīgi sakāva no Prūsijas atsūtītie ordeņa palīgspēki.[75]

Tāpat kā rīdzinieki, arī Livonijas ordenis bija meklējis sabiedrotos karam ar Rīgu. Jaunais ordeņa mestrs Gotfrīds no Rogas, lai iegūtu Kursas bīskapa labvēlību, 1298. gada 16. augustā atļāva Kursas domkapitulam ordeņa Ventspils pilsētā pārņemt draudzes baznīcu[76] un 1299. gada 6. janvārī piešķīra lībiekiešiem tirdzniecības privilēģiju Livonijā.[77] 7. janvārī pāvests Bonifācijs VIII pavēlēja Livonijas mestram, piedraudot ar ekskomunikāciju (izslēgšanu no baznīcas) un atcelšanu no amata, atbrīvot no gūsta Rīgas arhibīskapu Jāni III un atdot viņam rekvizētos baznīcas īpašumus; bet reizē pāvests arī pavēlēja Rīgas pilsētai atturēties no uzbrukumiem Livonijas ordenim.[78] Acīmredzot šo pāvesta draudu rezultātā – pēc kapitulācijas raksta izspiešanas no arhibīskapa – Livonijas ordenis 1299. gadā atbrīvoja arhibīskapu no gūsta, jo 18. martā pāvests aicina arhibīskapu palīdzēt Dānijas karalim apspiest igauņu sacelšanos[79] un jūlijā pāvests jau runā par noslēgto izlīgumu starp arhibīskapu un Livonijas ordeni.[80]

Varētu vēl jautāt: ko vācu kolonisti domāja par Senlatvijas iekarotāju savstarpējām cīņām par varu?

Jau 1220. gadā par krustakariem Livonijā hronists Indriķis rakstīja, ka Senlatvijas iekarotāji ķildojas savā starpā par virskundzību pakļautajās zemēs, tikai priesteri sludinot kristīgo ticību (XXIV, 5). Ķildas zemes un valdījumu dēļ iekarotāju starpā turpinājās arī pēc Senlatvijas pakļaušanas. Tikai varas faktori simt gados kopš iekarošanas sākuma 12. gs. beigās bija mainījušies: bīskapu Meinarda, Bertolda un daļēji arī Alberta laikā vienīgā vietējā autoritāte un formālais varas nesējs bija bīskaps, bet 13. gs. beigās bija izauguši vēl divi citi spēcīgi zemes kungi: Senlatvijas rietumeiropiešu "uzzēģelētāji" – mūžam kustīgie un peļņas kārie tirgotāji, kas no mazas vācu apmetnes Daugavas lejtecē bija Rīgas pilsētu izveidojuši par lielāko tirdzniecības centru Baltijas jūras austrumu krastā. Otrs 13. gs. nogales varas faktors Latvijā bija Rīgas tirgotāju un vācu kolonistu apsargāšanai bīskapa Alberta protekcijā dibinātais bruņinieku ordenis, kas, apzinoties savu militāro spēku un nopelnus Baltijas krustakaros, tiecās kļūt par iekaroto un vāciem pakļauto zemju vienvaldnieku, tā izplešot vācu apdzīvoto un pārvaldīto zemi no Reinas līdz Somu jūras līcim. Un Livonijas ordenim bija reāls pamats pretendēt uz virskundzību: bez ordeņa militārā spēka un vācbrāļu

gatavības doties kaujās un zaudēt dzīvību cīņā ar ienaidniekiem nebūtu nedz nodibinātas, nedz varējušas pastāvēt Livonijas bīskapijas un Rīgas pilsēta. To nesaprata vai nevēlējās saprast nedz jaundibinātās vācu kolonijas nominālie varas nesēji – Livonijas garīgie firsti, nedz Rīgas tirgotāji. Bagātības raušana, varaskāre un ārējs spožums dominēja pār vienotības un kolonijas aizsardzības lietām! Un šajā varas cīņā militāri spēcīgāks bija Livonijas ordenis un Rīgas pilsēta, turklāt Livonijas ordenis tiecās kļūt par vienvaldnieku.

Daļēji iepazīties ar Latvijas vācu pavalstnieku uzskatiem par zemes kungu cīņām pēc varas ļauj Franciska no Moliano 1312. gada izmeklēšanas protokols,[81] kas gan diemžēl saglabājies tikai fragmentāri; tā kā izmeklēšanā nopratinātie liecinieki nāca no klēriķu vidus, viņu liecības varēja būt arī partejiskas.

Tomēr vairāki nopratinātie devuši līdzīgas liecības: tā 13. liecinieks Tērbatas dominikāņu priors Daniēls un 23. liecinieks – Rīgas domkungs Matīss stāstīja, ka arhibīskapu Albertu un domprāvestu Jāni vācbrāļi turējuši gūstā savās pilīs (4. §). 19. liecinieks – Rīgas dominikāņu brālis Nikolajs savukārt liecināja, ka Livonijas ordeņa brāļi esot bijuši un esot Rīgas pilsētas ienaidnieki (1. §), un 22. liecinieks – Rīgas domkungs Konrāds Rubro apgalvoja, ka viņš no Rīgas mūriem pie Jēkaba baznīcas redzējis, ka Livonijas ordeņa brāļi cietsirdīgi un mežonīgi uzbrukuši Rīgas pilsētai no visām pusēm gan ar kara mašīnām, gan bultām, šķēpiem un akmeņu sviežamām mašīnām un nopostījuši visas ēkas, augļu kokus, stādus un citus zaļumus, tāpat ganības, pļavas un tīrumus (116. §). Cits liecinieks redzējis sagrautas Rīgas Jēkaba un Nikolaja baznīcas (116. §). Tātad pareizticīgo Nikolaja Brīnumdarītāja baznīca pastāvējusi līdz ar Rīgas Krievu ciemu pie Jēkaba baznīcas jau 13. gs. beigās.

Tomēr visnievājošāko liecību par ordeņa izturēšanos pret Rīgas pilsētu devis tās prokurators pāvesta galmā Tērbatas domkungs Liberijs ap 1300. gadu. Liberijs raksta, ka "ordeņa mestrs un vācbrāļi tirdzniecības dēļ bieži noslēguši un noslēdz īpašu mieru un draudzību ar pagāniem, proti, ka pagāni ar savām precēm nākot zināmās vietās mestra un vācbrāļu zemē, un tur vācbrāļi, izslēdzot iepriekšminētos [Rīgas] namniekus un pārējos kristiešus, veicot kārtēju tirdzniecību ar šiem pagāniem ..; mestrs un vācbrāļi, kaut gan esot bruņinieki un par tādiem vēloties tikt uzskatīti, tomēr pretēji bruņnieciskai cieņai *(decentione)* tirgojas ar visu kā viszemākās kārtas sīkumtirgotāji (tālākpārdevēji), pārdodot augļus, kāpostus, rutkus, sīpolus un citas tamlīdzīgas lietas."[82]

Ja šis augu uzskaitījums ir pareizs, tad jau vismaz 13. gs. beigās Latvijā audzēja kāpostus, rutkus un sīpolus.

Bet šis apraksts arī rāda, ka viens no rīdzinieku un vācbrāļu kara iemesliem bija ordeņa cenšanās iespiesties tirdzniecībā, ko namnieki uzskatīja tikai par savu privilēģiju.

Par ordeņa vēlēšanos pārņemt savā pārziņā arī tirdzniecību Latvijā liecina Liberija tālāk teiktais, ka ordenis aplencis Rīgas pilsētu, bloķējis zemes un ūdens ceļus, pa kuriem rīdziniekiem pievesta pārtika, un mēģinājis pilsētu izmērdēt badā, turklāt brāļi bieži jautājuši rīdziniekiem: "Kur tad nu ir jūsu pāvests?"[83]

Jautājumam, vai ordenim, nodibinot vienvaldību, būtu bijis iespējams aizstāvēt Livonijas vācu koloniju 16. gs. no bojāejas, ir tikai akadēmiska vērtība, jo vēsturnieki nenodarbojas ar to, kas pagātnē varētu būt noticis, bet analizē un izskaidro problēmas, kas faktiski pastāvēja.

(Par Rīgas pilsētas un Livonijas ordeņa cīņu noslēgumu sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 369.–374. lpp.)

Norādes

1 *SLVA*, 54. nrs.
2 Turpat, 69. nrs.
3 Turpat, 73. un 75. nrs.
4 Turpat, 76. nrs.
5 *LUB*, I, 147. nrs.
6 Turpat, 98. nrs.
7 *SLVA*, 98.–100. nrs.
8 Turpat, 109. nrs.
9 Turpat, 114. nrs.
10 Turpat, 117. nrs.
11 Turpat, 118. nrs.
12 Turpat, 122. nrs.
13 Turpat, 123. un 124. nrs.
14 Turpat, 126. nrs.
15 Turpat, 127. nrs.
16 Turpat, 128. nrs.
17 Turpat, 129. nrs.
18 Turpat, 130., 132.–135. nrs.
19 G. Gnegel-Waitschies, *Bischof Albert von Riga*, 173.–174. lpp.
20 Turpat, 34. lpp.
21 *SLVA*, 140., 143., 145. un 151. nrs.
22 Turpat, 139. nrs.
23 Turpat, 160., 165. un 166. nrs.
24 Turpat, 164., 180., 183., 193. un 229. nrs.
25 Turpat, 195. un 196. nrs.
26 Turpat, 198. nrs.
27 Turpat, 203. nrs.
28 Turpat, 204. nrs.
29 Turpat, 207. nrs.

[30] Turpat, 241. nrs.
[31] *LUB*, I, 188., 189. un 191. nrs.
[32] *SLVA*, 308. un 343. nrs.
[33] Turpat, 313. nrs.
[34] Turpat, 314. nrs.
[35] Turpat, 324. nrs.
[36] Turpat, 327., 328. un 330. nrs.
[37] Turpat, 345., 352., 357. un 359. nrs.
[38] Turpat, 386. nrs.
[39] Turpat, 400. nrs.
[40] Turpat, 407. nrs.
[41] Turpat, 432. nrs.
[42] 1266. g. pāvests Klements IV šo skaitli labo uz 1000; sk. *LUB*, I, Regest 452.
[43] *LUB*, I, 314. nrs.
[44] *SLVA*, 412. nrs.
[45] *LUB*, I, 393. nrs.
[46] Turpat, 406. nrs.
[47] A. Seraphim, izd., *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312)*, 62. lpp., 4. §.
[48] *LUB*, I, 412. nrs.
[49] Turpat, 430. nrs.
[50] Turpat, 431. nrs.
[51] Turpat, 584. nrs, 740. lpp.
[52] Turpat, 544. nrs.
[53] Turpat, 584. nrs, 741.–744. lpp. No 1299. g. saglabājies kāds tuvāk nedatējams pāvesta Bonifācija VIII raksts Livonijas ordeņa mestram, no kura redzams Jānim III izspiestā dokumenta saturs. Pēc pāvesta kancelejas atstāstījuma Rīgas arhibīskaps, meklējot izlīgumu, lai novērstu nesaticības briesmas savai dvēselei un miesai, kā tagad, tā arī turpmāk esot gatavs slēgt ar Livonijas mestru miera un saticības līgumu; proti: arhibīskaps piedod mestram un vācbrāļiem visu, ko tie pāri darījuši viņam un viņa mantībai, un atsakās no tālākas sūdzības uzturēšanas. Tāpat ordenis atdod arhibīskapam tā okupētās pilis un rekvizētās mantas un aizmirst tam nodarītās pārestības. Pa ordeņa kara laiku ar Rīgas pilsētu arhibīskaps nodod savus valdījumus ordeņa aizsardzībā un solās pa kara laiku neapmeklēt Rīgas pilsētu, Sāmsalu un citas ordenim naidīgas vietas, kā arī pārtraukt sakarus ar naidīgām vietām, bet arhibīskaps drīkst apmeklēt visas citas vietas arhibīskapijā un ordeņa valstī. Tālāk arhibīskaps atteicās slēgt līgumus pret ordeni, kā arī lietot pāvesta privilēģijas un kanoniskās un civilās tiesības, kas būtu nelabvēlīgas ordenim. Uz šī izspiestā izlīguma pamata Vācu ordenis bija lūdzis atbrīvot Vācu ordeņa virsmestru un Livonijas mestru no braukšanas uz Romu pie pāvesta. Bonifācijs, izteicis vēlējumus, lai šis izlīgums būtu patiess, tomēr pieprasīja, lai ordeni Romā pārstāvētu tā prokurators, jo vēl jāizšķir Sāmsalas bīskapa un Rīgas pilsētas sūdzības.
[54] *LUB*, I, 577. nrs.
[55] Turpat, 578. nrs.

[56] A. Seraphim, izd., *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312)*, Beilage IX, 146. §.

[57] *LUB*, I, 445. nrs.

[58] Sal. turpat, 584. un 585. nru.

[59] Turpat, 563. nrs.

[60] Turpat, 585. nrs, 747. sleja.

[61] Turpat.

[62] Turpat, 567. nrs.

[63] Turpat, 585. nrs.

[64] Turpat, 568. nrs.

[65] Turpat, 585. nrs, 748. sleja.

[66] Turpat, 585. nrs, 746. sleja.

[67] E. Bonnell, *Russisch–liwländische Chronographie von der Mitte des neunten Jahrhunderts bis zum Jahre 1410*, 91.–92. lpp.

[68] *LUB*, I, 570. nrs.

[69] A. Seraphim, izd., *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312)*, 13. liecinieka 4. §, 62. lpp.

[70] Turpat, 17. liecinieka 80. §, 80. lpp.

[71] E. Bonnell, *Russisch–liwländische Chronographie von der Mitte des neunten Jahrhunderts bis zum Jahre 1410*, 92.–93. lpp.

[72] *LUB*, I, 572. nrs.

[73] Turpat, 573. nrs.

[74] Turpat, 572. nrs.

[75] E. Bonnell, *Russisch–liwländische Chronographie von der Mitte des neunten Jahrhunderts bis zum Jahre 1410*, 93. lpp.

[76] *LUB*, I, 575. nrs.

[77] Turpat, 576. nrs.

[78] Turpat, 577. nrs.

[79] Turpat, 581. nrs.

[80] Turpat, 582. nrs.

[81] Sk. 47. norādi.

[82] *LUB*, I, 585. nrs, 750. sleja.

[83] Turpat, 749. sleja.

IEZEMIEŠI

Senlatvijas maztautas

Jau "Atskaņu hronikas" autors, aprakstot 1204. gada Kaupa un Teodoriha braucienu uz Romu[1] Rīgas tirgotāju pavadībā, liek tirgotājiem stāstīt pāvestam Inocentam III par Senlatvijas maztautām: vispirms hronikas autors runā par leišiem, sakot, ka viņiem blakus dzīvo pagāni zemgaļi un sēļi, kuru zemes tuvumā dzīvo latgaļi jeb latvieši; pie Baltijas jūras krasta atrodas Kursa, ko apdzīvo kurši; beidzot hronists piemin lībjus (333.–375. rinda). Šīs pašas maztautas pazīst arī "Indriķa hronikas" autors, un tās minētas viscaur viņa hronikā, tāpat kā par tām runāts "Atskaņu hronikā".[2] Vienīgi par sēļiem "Atskaņu hronikā" pēdējo reizi stāstīts Livonijas mestra Vernera laikā (1261–1263; 6677. rinda). 1261. gadā sēļi izzūd arī F. G. Bunges izdotajā senrakstu edicijā.[3]

Tas liecina, ka vācu iekarotāju uztverē Senlatvijas maztautas vēl pastāvēja visu 13. gs. (varbūt izņemot sēļus) un latviešu tauta vēl nebija izveidojusies.

Šo apgalvojumu apstiprina arī arheoloģiskie izrakumi, jo senie latvieši, tāpat lībji 13. gs. lielākoties sekoja agrākām etniskām apglabāšanas tradīcijām,[4] tātad Senlatvijas maztautas vēl krustakaru laikā sevi apzinājās par etniskām vienībām. (Par latviešu tautas veidošanos viduslaikos sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 598.–614. lpp.)

Ir saglabājušās dažas netiešas liecības, ka 13. gs. jau sākusies dažu latviešu un lībju pārvācošanās. Runājot par Latvijas laukiem, to varētu attiecināt gan tikai uz iezemiešu vasaļiem (dižciltīgo pēctečiem), un par tiem tuvāk sk. nodaļā "Senlatvijas izlēņošana". Par Rīgu ir pieejamas tuvākas ziņas, un tās sk. nodaļā par Rīgas iedzīvotājiem.

Maztautu tiesības

Kuršu 1267. gada padošanās līgumā teikts, ka viņi tiek pakļauti lībju tiesībām.[5] 1272. gada zemgaļu padošanās līgumā teikts, ka vācu soģim jātur viņiem tiesa pēc latgaļu zemes *(Letlant)* un igauņu zemes *(Eistlant)* tiesībām

un paradumiem.[6] 1282. gada līgumā starp Livonijas mestru un Daugavgrīvas klostera abatu sacīts, ka kursim, kam būtu biškoki viena vai otra līgumslēdzēja zemē, jāseko kopīgām zemes tiesībām (*communi ius terrae*[7]). No šiem līgumiem redzams, ka 13. gs. tiesības bijušas kodificētas kā lībjiem, tā latgaļiem un igauņiem.[8]

Ir saglabājušies trīs dažādi iezemiešu tiesību teksti, gan tikai 16. un 17. gs. vācu norakstos, kas liecina, ka tie bijuši spēkā vismaz līdz Livonijas karam 16. gs. vidū; tos ir izdevis L. Arbuzovs, jun., 1926. gadā[9] un latviski tulkojis A. Švābe 1927. gadā.[10]

Vienu no šiem tiesību tekstiem ievada paskaidrojums: "Šīs sevišķās tiesības ir [dotas] no Livonijas bīskapiem un Dieva bruņiniekiem [t.i., zobenbrāļiem], un vāciem, un vidzemnieku vecākajiem *(olden Lyfflendere)*."[11] L. Arbuzovs tās dēvē par arhibīskapijas tiesībām, A. Švābe – par latgaļu tiesībām, savu doto nosaukumu pamatojot ar to, ka latgaļu zemi savā starpā sadalīja Rīgas bīskaps Alberts un Zobenbrāļu ordenis.

No otra iezemiešu tiesību kodeksa zināmi trīs varianti, no kuriem vienu ievada teikums: "Šīs ir laicīgās tiesības, kas ir dotas no kāda bīskapa kunga Livonijā un no Dieva bruņiniekiem, un lībju vecākajiem *(oldesten Lyven)* pēc zemnieku tiesībām, kas tiek parasti turētas Livonijā."[12] Otru šo tiesību norakstu ievada paskaidrojums: "Laicīgās zemnieku tiesības, kā tās turētas par pils tiesībām no lībju vecākajiem un no Livonijas bīskapiem tikušas ratificētas."[13] Abi tiesību noraksti uzsver, ka tiesības dotas saziņā ar lībju vecākajiem, tāpēc kā L. Arbuzovs, tā A. Švābe tās sauc par lībju tiesībām.

Trešo tiesību kodeksu ievada vārdi: "Kopīgās [jeb vispārējās] zemes tiesības, ko deva vecākie un kas parasti lietotas Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē."[14] L. Arbuzovs tās sauc par Kurzemes zemnieku tiesībām, bet A. Švābe, pamatojot savu pieņēmumu, ka kuršiem tika uzspiestas lībju tiesības, – par zemgaļu tiesībām;[15] A. Švābes pieņēmumam seko arī šīs grāmatas autors.

Nav zināms, vai zemgaļu tiesību ievads pieder to 16. gs. pārrakstītājam vai arī tas pārņemts no kāda agrāka oriģināla, bet šajā sakarā var vērst uzmanību uz 1282. gada ordeņa un Daugavgrīvas abata vienošanos, kurā minētas *communi ius terrae* (kopīgās zemes tiesības); diemžēl arī šīs vienošanās dokuments nav uzglabājies oriģinālā, tikai kādā vēlākā norakstā. Korelējot zemgaļu tiesību kodeksu ar 1282. gada līgumu, var pieņemt, nevis pierādīt, ka pēc 1272. gada zemgaļu padošanās viņu tiesības ieguva vispārīgāku jeb plašāku atzīšanu un lietošanu.

Svarīgs ir jautājums, kad katras tiesības uzrakstītas un kas bija to uzrakstīšanas ierosinātājs.

Par lībju tiesībām ir teikts, ka tās ir laicīgas tiesības un tās devis kāds Livonijas bīskaps un Zobenbrāļu ordenis. No "Indriķa hronikas" zināms, ka 1207. gadā sākās lībju pievēršana katoļticībai un Turaidas lībju priesterim Alebrandam uzdeva arī laicīgā tiesneša pienākumus (X, 15). Vai Alebrands

arī uzrakstīja lībju laicīgās tiesības, pēc kurām spriest tiesu, nav zināms, bet pēc Lībjzemes sadalīšanas 1207. gadā starp zobenbrāļiem un bīskapu Albertu Turaidas novadā tika iecelts krustakarotāju bruņinieks Gotfrīds "soģa amata pildīšanai laicīgā tiesā". Pēc hronista ziņām viņš "apstaigāja draudzes, izšķirdams lietas un ļaužu strīdus" (XI, 4), tātad var pieņemt, ka Gotfrīda rīcībā jau bija "laicīgās tiesības, kas ir dotas no kāda bīskapa un Dieva bruņiniekiem", jo Gotfrīdam taču bija jāvadās no kādām tiesību normām, kuras – pēc hronista liecības – viņš gan pārkāpa. Bet varbūt Alebrands lika uzrakstīt lībju tiesības tikai 1212. gadā, kad Rīgā pie Alberta ieradās lībju sūtņi (vecākie) no Sateseles un Turaidas pilīm un Metsepoles un, klātesot zobenbrāļu mestram, apsolījās maksāt desmito tiesu (XVI, 4)?

Tikpat nedrošas ir ziņas par latgaļu tiesību uzrakstīšanas laiku, jo nav pat zināms, kuru latgaļu tiesības tika kodificētas: Jersikas, Tālavas, Autines vai kāda cita novada. Var tikai pieņemt, ka Pleskavas krievu kņazam Vladimiram, kas 1213. gadā bija soģis Autinē un vēlāk Idumejā (XVI, 7), bija vajadzīgs kāds latgaļu tiesību kopojums, uz kuru balstoties viņš varēja spriest tiesu.

Zemgaļu tiesības būtībā ir latgaļu tiesību paplašināts pārstrādājums, kas pēc zemgaļu pakļaušanas 1272. gadā tika uzspiestas viņiem un vēlāk arī sēļiem un kuršiem.[16] Ja arī zemgaļiem bija pašiem savas tiesības, tad tās, tāpat kā kuršu, nekad nav kodificētas. Var pieņemt, ka zemgaļu tiesības uzrakstītas jau 1272. gadā, jo zemgaļu padošanās līgumā teikts, ka viņi tiesājami pēc latgaļu un lībju tiesībām (kas bija spēkā arī Igaunijā). Bet šis fakts par svešas maztautas tiesību uzspiešanu zemgaļiem apstiprina iepriekš izteikto apgalvojumu, ka zemgaļu vecāko pienākums bija nevis līdz ar vāciem lemt par zemgaļu padošanās noteikumiem, bet tikai paziņot saviem ļaudīm vācu diktētos noteikumus. Jo kāpēc tad viņu vecākie nebūtu prasījuši pēc zemgaļu tiesību kodificēšanas un zemgaļu tiesāšanas pēc viņu pašu tiesībām?

Tā kā saglabātajos vāciski rakstītajos iezemiešu tiesību tekstos ir pierakstīti klāt arī vēlāki noteikumi, tad grūtības rada tos atšķirt no sākotnējām iezemiešu tiesībām. Manuprāt, vistirākās iezemiešu noteikumu ziņā ir latgaļu tiesības, kurās varbūt vienīgi 23. § (kurā minēts soģa kalps), 25. § (kurā minēta soda nauda kungam) un varbūt arī 16. § (kurā piemin karstas dzelzs tiesu) ir vēlāki pierakstījumi, lai gan var arī pieņemt, ka vācu soģim jau tiesību uzrakstīšanas laikā bija savs kalpotājs; tāpat minētā soda nauda kungam var būt ierakstīta sākotnējos noteikumos, jo "Indriķa hronika" liecina, ka Gotfrīds atdevis bīskapam (t.i., kungam) tikai nedaudz no iekasētās soda naudas (XI, 4).[17]

Pēc latgaļu tiesībām latgalim bija tiesības nēsāt zobenu (2. §) un šaujamo loku (6. §), viņam bija biškoki un klētis, tīnes un zirgi (12. §), tīrumi, pļavas un lopi (19. §), siens (21. §), un latgalis nodarbojās ar tirdzniecību un dibināja tirgotāju kopas (22. §); viņam bija savas mājas (24. §) un lauki

(10.2 §), kurus mantoja vispirms dēli, bet, ja tādu nebija, tad meitas kopā ar māti (10. §). Tāpat latgaļi slepkavoja, par ko viņiem draudēja nāves sods (1. §) vai vaidu (atriebības) tiesības (8. §); tāpat viņi kāvās savā starpā (2.–4., 7. §), izvaroja sievietes, par ko draudēja nāves sods (9. §), precējās (10. §), šķīrās (10.2 §), viņiem bija dēli un meitas (10.2 §), atraitnes precējās otrreiz (11. §). Latgaļi arī zaga (12. §), un par to draudēja vai nu naudas sods (12., 21. §), vai pakāršana (13., 15. §). Savu nevainību noziegumā latgaļi varēja pierādīt vai nu ar savu zvērestu (6., 8., 16. §), vai līdzzvērētājiem (16., 18. §). Tāpat latgaļiem bija pazīstama vīra nauda (vīra vērtība, to nogalinot) un miesas bojājumus varēja gandarīt jeb atlīdzināt ar daļu vīra naudas (4. un 5. §). Nevienā noteikumā nav minēta latgaļu atkarība no jaunajiem vācu kungiem vai pienākumi pret vācu iekarotājiem. No tā jāsecina, ka latgaļu tiesības atspoguļo tikai pašu latgaļu paražas un tiesības, turklāt viņiem visiem bija ieroču tiesības, īpašumtiesības uz savām saimniecībām un mantojuma tiesības; tāpat šķiršanās no sievas nozīmēja vīra aiziešanu no viņas.

Zemgaļu tiesības būtībā atkārto šos pašus latgaļu tiesību noteikumus, bet tajos jau saskatāmi daži vēlāki vācu uzspiesti noteikumi. Tā zagšana baznīcās un dzirnavās sodāma ar saraustīšanu uz rata (21. §); par tīrumu, pļavu un mežu dedzināšanu kungam no vainīgā pienācās 3 oseringi (22. §); par priekšlaicīgu apiņu plūkšanu mežā – kungam 1 oserings[18] (26. §). Zīmīgs ir 24. §, kas runā par tiesību attiecināšanu uz brīviem sēļiem *(fryen Seeländer)*, kuršiem un zemgaļiem, kur viņi saukti par zemniekiem *(buhren)*, kas atrodas kāda vācu kunga varā; tātad tās jau ir vēlākas interpolācijas zemgaļu tiesībās, kas rokraksta tapšanas laikā bija spēkā Kursā, Zemgalē un Vidzemē (tiesību nobeiguma formula).

Lībju tiesības satur tādus pašus noteikumus kā latgaļu tiesības, bet kuršu padošanās līgumā 1267. gadā, ar kuru viņiem tika uzspiestas lībju tiesības, atsevišķi uzsvērts, ka kuršiem pieder mantošanas tiesības, tomēr tikai līdz ceturtam augumam. Toties kuršiem bija tiesības apmesties uz pastāvīgu dzīvi tajās lauku mājās, kas bija pamestas tukšas un kurām nebija mantinieku.[19] Saglabātajos lībju tiesību rokrakstos nav noteikumu par lībju mantošanas tiesībām. Bet lībju tiesībās sastopams visvairāk vēlāku interpolējumu, kas nekādi nevarēja būt viņu pašu tiesībās. Sekojot šo tiesību Rīgas rokrakstam, redzams, ka par desmitās tiesas nedošanu draudēja 20 mārku vai pat nāves sods (16. §); par vācu kunga robežu pārcelšanu – nāves sods (20. §); par sejas ievainošanu trešā daļa soda naudas pienācās vācu kungam (25. §); slepkava bija sodāms ar ratu (31. §); burvji un ķeceri sadedzināmi (32. un 33. §); par kunga pavēles nepildīšanu vainīgais bija noperams *(staupe)* vai viņam nocērtama galva (34. §); par siena vezuma nozagšanu (nenodošanu?) vācu kungam sods – dubulta siena daudzuma atdošana un 3 mārkas (soģim; 38. un 39. §); par zagšanu baznīcā 6 peniņu vērtībā – sods 40 mārkas (41. §); par tiesas lēmuma pārsūdzēšanu kungam – kungs dabūja 1 mārku (42. §); kalpam vai kalponei, aizejot no darba pirms

nolīgtā laika, – algas zaudēšana (43. §). No soda naudām par nošaušanu un ievainošanu trešdaļa pienācās kungam (44. §); visa soda nauda par izvarošanu pienācās kungam (45. §). Šie noteikumi rāda, ka lībju tiesības ir saglabājušās tikai vēlos rokrakstos.

Kādos Latvijas novados lietotas lībju un kādos latgaļu tiesības, nav nosakāms. Vienīgi par zemgaļu tiesībām teikts, ka tās spēkā kā Vidzemē, tā Kurzemē un Zemgalē.

A. Švābes *Senās Latvijas vēstures avotu* edicijas 228. nrā dots kāds Livonijas ordeņa reģistratūras ieraksts (atrodas Stokholmas Valsts arhīvā), ka 1238. gadā pāvesta legāts Vilhelms no Modenas izdevis dokumentu, kas saturējis jaunkristīto *(neophitorum)* un priesteru tiesības. Vai ar jaunkristīto tiesībām var saprast, ka Vilhelms atjaunojis jaunkristīto iezemiešu (tātad lībju un latgaļu) tiesības, atstājams katra lasītāja interpretācijai.

Nodevas

Ķīlnieki

Ar nodevām (vāc. *Abgabe, Gerechtigkeit*, ang. *manorial dues, tallage*) vēsturnieki parasti saprot zemnieku piespiedu maksājumu kungam naturālijās vai naudā.

Lai vāci Senlatvijas iedzīvotājiem varētu uzlikt kādas nodevas, viņiem vispirms bija jādabū iezemieši savā varā; tradicionālais pakļaušanas sākums bija kristīgās ticības uzspiešana jeb kristīšana katolicismā. No "Indriķa hronikas" redzams, ka iezemieši to vai nu atteicās pieņemt, vai arī pēc pieņemšana no tās atteicās, nomazgājot to Daugavā vai vienkārši ignorējot. Tādēļ vāci pēc "Indriķa hronikas" ziņām, jau sākot ar bīskapu Bertoldu, par nodrošinājumu, ka viņi paturēs pieņemto katoļticību, pieprasīja lībjiem dot ķīlniekos *(obsides)* savus dēlus, ko Rīgas lībji atteicās darīt (II, 5). Tātad ķīlnieku došana bija pirmā nodeva, ko vāci prasīja no pagānu iezemiešiem. No "Indriķa hronikas" arī saprotams, ka nodevas baznīckungu uzturēšanai vāci uzlikuši tikai pēc Bertolda nāves (II, 7), jo bīskapam Meinardam Ikšķilē laikam bijuši pašam savi lauki.

Nākamā hronikā aprakstītā ķīlnieku došana saistīta ar vācu Rīgas dibināšanu 1200. gadā; ķīlniekus vāci pieprasīja no Rīgas, Piedaugavas un Turaidas lībju vecākajiem, un šie vecākie, izņemot Kaupu, nodeva ap trīsdesmit savu dēlu. Hronists lieto vārdu *pueri* (IV, 4), kas latīņu valodā varēja nozīmēt kā bērnus, tā pusaudžus vai jaunekļus. Protams, tie nebija bērni, jo ko gan vācu vīrieši ar tiem būtu iesākuši, kas viņus būtu kopis; tie varēja būt tikai pusaudži vai jaunekļi, kas paši ar sevi varēja tikt galā bez mātes aprūpes un kurus jau varēja aizvest uz Vāczemi (tātad viņi vairs nebija

kopjami), kur viņus atstāja (V, 1). Kas ar ķīlniekos nodotajiem jaunekļiem varēja notikt Vāczemē, stāsta Indriķis savā hronikā par 1206. gadu, runājot par priesteri Jāni no Virijas (Igaunijā), ko jau zēna gados bīskaps Meinards izpircis no lībju gūsta, aizsūtījis uz Vāczemi, kur Zēgebergas klosterī viņš bija izskolots par priesteri un pēc tam, atgriezies Livonijā, darbojās par priesteri Salas draudzē (X, 7). Tajā pašā 1206. gadā vāci ieņēma Salas pili un tās pagānu vecākos, ieslēgtus važās, aizveda uz Rīgu un tālāk uz Vāczemi, "lai tur skatīdamies un klausīdamies mācītos kristiešu paražas un kļūtu ticīgi" (X, 9).

Vāci lībjus uzskatīja par neuzticamiem vēl 1211. gadā, jo, iesaukuši lībjus kara gaitās pret igauņiem, pieprasīja no viņiem ķīlniekus, lai lībju karotāji nedezertētu no kaujas lauka (XIV, 10). 1208. gadā arī sēļi, pieņemdami katoļticību un padodoties vācu kundzībai, bija spiesti dot ķīlniekos savus jaunekļus (XI, 6).

1209. gadā vāci, nopostījuši Jersikas pilsētu, saņēma gūstā Jersikas karalieni un, turēdami viņu par ķīlnieci, piespieda Jersikas latgaļu karali Visvaldi nodot savu karaļvalsti bīskapam Albertam par lēni (XIII, 4).

Nākamā lielā ķīlnieku došana hronikā aprakstīta 1212. gadā Sateseles pils cīņu laikā, kad bīskaps Alberts pieprasīja ķīlniekos jaunekļus no pils aizstāvjiem, "lai viņi neatkristu no kristīgās ticības"; tomēr lībji atteicās ķīlniekus dot (XVI, 3); pēc padošanās Sateseles lībji dabūja maksāt nodevās desmito tiesu (XVI, 4).

Ķīlniekus dabūja dot – līdz ar katoļticības pieņemšanu – arī kuršu karalis Lamekins 1230. gada decembrī, cedējot tos pāvesta vicelegātam Livonijā Balduinam no Alnas kopā ar Lamekina karaļvalsts novadiem, nodot ķīlniekus "caur mūsu rokām pāvesta kunga rokās";[20] tātad formāli tie kļuva pāvesta ķīlnieki. Līdzīgu līgumu 1231. gada janvārī Balduins slēdza ar Austrumkursas kuršiem, pieprasot no visiem pils novadiem ķīlniekus.[21] Tomēr ar kuršu ķīlniekiem Balduinam radās ķibeles: viņš tos aizvedis uz Daugavgrīvas klosteri, lai gan bija solījis tos nodot rīdziniekiem.[22] Jaunais Rīgas bīskaps Nikolajs pēc savas ierašanās pilsētā tos 1231. gadā sadalīja trīs līdzīgās daļās starp zobenbrāļiem, Rīgas namniekiem un Rīgas baznīcu.[23] No Balduina 1234. gada sūdzības pāvestam redzams, ka vāciem bijuši ne vien kuršu, bet arī zemgaļu, sāmu un citu zemju ķīlnieki, ko pāvests Gregors IX 1232. gadā pavēlējis atdot savam legātam Vilhelmam no Modenas.[24] Zemgalē vāciem jau kopš 1220. gada bija Mežotnes pils, un mežotnieši, sacēlušies pret vāciem, 1228. gadā kopā ar kuršiem nopostīja Daugavgrīvas klosteri. Laikam dokumentos minētos zemgaļu ķīlniekus vāci būs ieguvuši no mežotniešiem pēc viņu karagājiena uz Daugavgrīvu, jo 1232. gadā tos Mežotnē apsargāja Rīgas ārzemju tirgotāji.[25]

Nav zināms, kāds bija kuršu un zemgaļu ķīlnieku tālākais liktenis, bet var jautāt, ko Zobenbrāļu ordenis, Rīgas namnieki un Rīgas bīskaps darīja ar ķīlniekiem. Par to vēstures avoti klusē; var tikai pieņemt, ka

ķīlniekus padarīja par dreļļiem jeb vergiem. To netieši apliecina 1341. gada Kuldīgas komturejas inventāra saraksts, kur minēts ordeņa vergs *(servus)* Pēteris, kas nodarbojies ordeņa uzdevumā ar sīktirdzniecību.[26] Rīgas rātskungs Konrāds Fišs vēl 1425. gadā ar testamentu deva brīvību saviem vergiem *(egene megede unde knechte)*.[27] Tāpat savas galda zemes jeb muižas bija Rīgas arhibīskapam,[28] kurās – var pieņemt – tika nodarbināti vergi, jo tikai 1424. gadā Livonijas zemes kungi sāka lemt par verdzības izbeigšanu Livonijā.[29] Tāpēc arī viegli saprotams, ka lībju kungs Kaups 1200. gadā (Rīgas dibināšanas laikā) labāk izšķīrās pieņemt katoļticību, zaudēt savu pili, valsti un sievu un kļūt par trimdinieku nekā nodot savu dēlu ķīlniekos.

Protams, ķīlnieku pieprasīšana no kara zaudētājiem, lai turētu pakļautības solījumu, nebija Livonijas vācu izgudrojums vai jaunievedums: to jau ļoti plaši praktizēja Jūlijs Cēzars, pakļaujot Galliju.[30]

Mesli

Vai Senlatvijas iezemieši saviem kungiem pirms vācu iekarošanas devuši kādas kārtējas nodevas vai arī pils kungi iztikuši paši no saviem laukiem un to ražas, ziņu nav. Vienīgi par Turaidas lībju kungu Kaupu zināms, ka viņam bijuši savi tīrumi un biškoki (X, 13). Bet "Indriķa hronika" liecina, ka Piedaugavas lībji, Kokneses latgaļi un sēļi un Tālavas latgaļi maksājuši meslus (lat. *census ac tributum*) krieviem.[31]

Mesli ir kādas tautas vai valsts maksājumi kaimiņtautai vai valstij, lai tā neiebruktu un nesirotu tās zemē; šādu miera nopirkšanu sauc par meslu kundzību.[32] Ja nu latgaļiem un lībjiem bija jāmaksā mesli krieviem, kā tad viņu iezemiešu kungi tos ievāca? Pievērsīsimies vārda etimoloģijai: vārds "mesli" ir darināts no verba "mest",[33] kam paralēlforma ir "meteklis",[34] tātad – kas tiek samests kopā. No tā jāpieņem, ka meslus maksāja nevis iezemiešu kungs no savas kabatas, bet visi kāda kunga pavalstnieki – un kungs tos tikai nodeva tālāk krieviem. Samest kopā varēja naudu; ka mesli tiešām maksāti naudā, liecina "Indriķa hronika", sakot, ka 1203. gadā, kad Polockas kņazs, ielauzies Lībjzemē, uzbruka Ikšķilei, turienes lībji "neuzdrošinājās viņam pretoties un piesolīja dot naudu", ko kņazs pieņēma un aplenkumu izbeidza (VII, 4). To pašu Indriķis liecina arī par 1212. gada Jersikas konferenci starp bīskapu Albertu un Polockas kņazu, kad pēdējais pieprasīja no Alberta lībju meslus un naudu (XVI, 2). Ar šo gadu lībju mesli Polockai izbeidzās, bet tālavieši tos Pleskavai vēl maksāja 1217. gadā (XX, 5), taču vēlāk to maksāšanu pārņēma vāci (XXVIII, 9); protams, vāci šo naudu iekasēja no latviešiem.

Ja nu Tālavas latgaļiem un Piedaugavas lībjiem un koknesiešiem mesli bija jāmaksā naudā – un tā varēja būt tikai sudraba stienīši –, tad jājautā, kur iezemieši dabūja sudrabu, jo Latvijā nav ne sudraba, ne citu metālu

rūdas. Var jau būt, ka daļu sudraba viņi ieguva sirojumos Igaunijā (bet arī tur sudraba rūdas nav), tāpēc, šķiet, viņu īstais sudraba ieguves avots bija tirdzniecība. Ko Senlatvijas iedzīvotāji varēja pārdot krieviem vai skandināvu vikingiem? Vasku? Vergus?

Tomēr meslu došana arī skaidri rāda, ka ne Piedaugavas lībji, nedz koknesieši, nedz tālavieši nebija ne Polockas, ne Pleskavas vai Novgorodas pavalstnieki: ar meslu maksāšanu viņi tikai atpirkās no krievu sirojumiem savās zemēs.

Desmitā un kunga tiesa

Ja varam ticēt "Indriķa hronikai", tad bīskapa Meinarda laikā (1184–1196) vāci vēl nebija uzlikuši lībjiem nekādas nodevas, jo Turaidas priesterim Teodoriham bija pašam savi lauki (I, 10), tāpat arī Meinardam.[35] Bet hronists arī vēstī, ka pēc Bertolda nāves 1198. gadā un lībju sakaušanas pie Rīgas Senā kalna Salas un Ikšķiles lībji sāka kristīties un uzņēma savās pilīs priesterus, to uzturēšanai apsolot "vienu mēru labības (rudzu) no katra arkla" (*aratro*, II, 7). Šī tad ir pirmā avotos fiksētā iezemiešu nodeva vāciem. Tā kā šī nodeva uzlikta bezbīskapa laikā, tad to varēja noteikt vienīgi Ikšķiles domkapituls.

No Indriķa stāsta vēl redzams, ka Senlatvijā jau pirms vācu invāzijas pastāvēja zemes dalījums arklos, kas vācu laikos kļuva par taksācijas vienību nodevu uzlikšanai. Tas arī liecina, ka 1198. gadā minēto nodevu varēja iekasēt un vāciem nodot tikai lībju vecākie, jo vāciem – jādomā – 1198. gadā vēl nebija sarakstu par lībju arklu skaitu kādā pils novadā un par to, cik katram lībim bija arklu. Ar mēru labības vēsturnieki tagad saprot pūru labības, kas atkarībā no labības šķirnes svārstījās no 42 līdz 48 kg. (Par arklu un pūru tuvāk sk. tālāk.)

Nākamās ziņas par nodevām "Indriķa hronika" sniedz, runājot par 1207. gadu, kad lībji apsolījās maksāt un maksāja Lielvārdes vasalim Daniēlam pusbirkava rudzu no arkla (X, 13). Jāpieņem, ka šeit domāts nevis lībju birkavs *(talentum Livonicum)*, bet kuģa birkavs *(talentum navale)* – ap 165–168 kg; tas nozīmē, ka Lielvārdes lībji no arkla deva nodevās jau divus pūrus rudzu (168 : 42 = 4 : 2 = 2).

Par 1207. gadu hronists vēl saka, ka pēc Lībjzemes sadalīšanas starp Zobenbrāļu ordeni un Rīgas bīskapu Alberts piešķīra zobenbrāļiem desmitās tiesas tiesības viņu daļā, no kuras gan Alberts sev pieprasīja ceturto daļu (XI, 3). Par desmito tiesu sauca desmito daļu no kāda ienākumiem, kas 13. gs. laikam nozīmēja desmito daļu no iezemiešu labības ražas *(annona decimalis)*.[36] Šo bīskapa Alberta un zobenbrāļu mestra Folkvīna nolīgumu pāvests Inocents III apstiprināja 1210. gadā;[37] tas nozīmē, ka abi zemes kungi – Rīgas bīskaps un Zobenbrāļu ordenis – bija tiesīgi ievākt iekarotajā Senlatvijā desmito tiesu ar pāvesta atļauju un svētību.

Par nākamo – 1211. gadu hronists raksta, ka lībji – tātad lībju vecākie – no Piedaugavas, Turaidas un visiem citiem Lībjzemes novadiem *(finibus)* ieradās pie Alberta un lūdzās, lai Alberts tiem atvieglo kristiešu pienākumus un it sevišķi desmitās tiesas došanu, par to apsolīdamies uzticīgi piedalīties vācu karos pret pagāniem. Un Alberts – pēc citu Rīgā esošo bīskapu padoma – "tēvišķā mīlestībā" noteica, ka tik ilgi, kamēr lībji paliks uzticīgi katoļticībai, viņi var desmitās tiesas vietā dot pūru *(modii)* labības no katra zirga (XV, 5); tātad tā būtībā bija atgriešanās pie Ikšķiles domkapitula 1198. gadā noteiktajām nodevām lībjiem.

Ka bīskaps Alberts un viņa domkapituls tiešām ievēroja šo noteikumu, liecina hronista stāsts, ka 1212. gadā pēc Sateseles pils ieņemšanas tās lībji dabūja maksāt desmito tiesu, bet pakļāvīgie Turaidas lībji, tāpat idumieši un Autines un Cesvaines latgaļi vismaz līdz 1227. gadam maksāja tikai četru bīskapu pirmatnēji noteikto mēru (XVI, 4, 5). Šo "mēra" nodevu – pēc A. Švābes[38] – latviešu vēstures literatūrā parasti sauc par kunga tiesu, kas bija mazāka par desmito tiesu. Kunga tiesa tātad bija nemainīga no gada uz gadu, neatkarīga no ražas lieluma, kamēr desmitā tiesa bija mainīga, atkarīga no katra gada ražas.

Par 1214. gadu hronists Indriķis stāsta, ka Rīgas bīskapa Alberta vietnieks Raceburgas bīskaps Fīlips Turaidas vācu pilī pieņēmis Tālavas Tālivalža dēlu padošanos un pāriešanu katoļticībā. Bet reizē Fīlips arī noteicis, ka no Tālivalža dēlu novadiem viņa pavalstnieki dos ikgadīgu nodevu – "no katriem diviem zirgiem mēru labības" (XVIII, 3). Tas nozīmē, ka Tālavas rietumgala latgaļi maksāja tikai pusi no tās nodevas, kas bija jādod Turaidas un Ikšķiles lībjiem un Autines un Cesvaines latgaļiem un idumiešiem. Šis Indriķa stāsts arī liecina, ka Rīgas baznīca nenodeva Tālivalža dēliem visas viņu zemes par lēni – līdzīgi kā tas bija ar Visvalža Jersiku –, bet daļu tieši pievienoja bīskapijas zemēm, līdzīgi kā Jersikas karaļvalsts Autines un Cesvaines novadus, jo no lēņu novada lēņa kungam nepienācās pavalstnieku nodevas (X, 13), un Tālivalža dēli savu pavalstnieku vārdā tās apsolīja maksāt Rīgas baznīcai. Kādu daļu Tālivalža dēli no savām zemēm dabūja atpakaļ lēņos, Indriķis neziņo, un to tagad arī nav iespējams noskaidrot. (Sk. arī nodaļu "Iezemiešu vasaļi".)

1226. gadā pāvesta legāts Vilhelms no Modenas noteica, ka turpmāk iekarojamās zemēs viena trešdaļa pienākas Rīgas bīskapam, otra trešdaļa Zobenbrāļu ordenim un trešā trešdaļa Rīgas namniekiem, tomēr desmitās tiesas tiesības piederēs attiecīgajam bīskapam. Katrai katedrāles baznīcai jāpiešķir 100 arklu iekoptas zemes līdz ar desmitās tiesas tiesībām, tāpēc bīskapu zemnieki ir atbrīvoti no citiem pienākumiem un kara gaitām, bet draudžu baznīcām jādod gadskārtēja labības nodeva, tāpat kā jau pastāvošajās Livonijas bīskapijās.[39] Tomēr šis noteikums laikam Livonijā netika respektēts.

1226. gadā Vilhelms arī noteica Rīgas lauku novada izmantošanas kārtību, uzliekot novada iezemiešiem (sēļiem un citiem) maksāt kunga tiesu

(censum) Rīgas pilsētai,[40] un šo Vilhelma lēmumu tā paša gada decembrī apstiprināja pāvests Honorijs III.[41] Te svarīgi atzīmēt, ka 1257. gadā pāvests Aleksandrs IV pēc Rīgas pieprasījuma atjaunoja Rīgas namniekiem kopš pilsētas dibināšanas bīskapa Alberta piešķirtās un bīskapa Nikolaja un arhibīskapa Alberta atjaunotās tiesības – nemaksāt pilsētā desmito tiesu;[42] viņi maksāja pilsētas nodokļus.

Pēc bīskapa Alberta nāves 1229. gadā, kad sākās kuršu pakļaušana, 1230. gadā vāci noslēdza līgumu ar Austrumkursas kuršiem, nosakot, ka pēc kristīšanās viņiem būs jādod kunga tiesā birkavs rudzu no divzirgu saimniecības un pusbirkava no vienzirga saimniecības.[43] Šis līgums atklāj, ka Senlatvijā (vismaz Kursā) pastāvēja divzirgu un vienzirga saimniecības. Kuru saimniecību sauca par arklu – vienzirga vai divzirgu?

Atbildi dod 1267. gada Livonijas mestra noteikumi kuršiem pēc viņu pakļaušanas: no katra arkla (kuršiem) Kursā jādod vācbrāļiem 2 pūri rudzu.[44] Šo pašu nodevu lielumu atkārto 1272. gada līgums ar zemgaļiem: desmitās tiesas vietā viņiem mūžīgi jādod no katra arkla 2 pūri Rīgas mērā.[45] Kā iepriekš noskaidrots, 2 pūri rudzu svēra pusbirkava jeb ap 80 kg; tātad arkla saimniecība bija vienzirga saimniecība. Tas tālāk liecina, ka šī nodevu likme jau tikusi piemērota Lielvārdes lībjiem 1207. gadā (sk. iepriekš) un, pēc A. Švābes domām, vācu kolonisti, nākdami visvairāk no Saksijas un Vestfāles, pārņēmuši to no šo zemju "svabadnieku nodokļiem".[46] Bet fakts, ka Senlatvijas zeme bija iedalīta arklos, vedina domāt, ka iezemiešiem bija jādod kādas nodevas saviem kungiem; kādai gan citai vajadzībai zeme būtu jādala arklos?

1231. gadā pāvests Gregors IX desmitās tiesas tiesības piešķīra arī Rīgas domkapitulam tā īpašumos;[47] tās atjaunoja un papildināja bīskaps Nikolajs 1248. gadā.[48]

1250. gadā pāvests Inocents IV bija atļāvis Vācu ordenim ņemt desmito tiesu viņa zemēs,[49] bet gadu vēlāk – 1251. gadā – Rīgas arhibīskaps Alberts atzina Livonijas ordeņa desmitās tiesas tiesības viņa Kursas divās trešdaļās un Zemgales trešdaļā.[50]

Kursa un Zemgale bija pēdējās Senlatvijas zemes, kas nonāca vācu varā (tās faktiski pakļāva sev Livonijas ordenis), tāpēc svarīgi zināt nodevas, ko ordenis uzlika kuršiem un zemgaļiem.

1267. gada kuršu padošanās līgumā skaidri teikts, ka kuršiem "jānodod vācbrāļiem no ikkatra arkla 2 pūri rudzu, bet, ja rudzu nav, tad jādod 1 pūrs kviešu un 1 pūrs miežu un ar to viņi savu kunga tiesu *(tinss)* ir samaksājuši". Tālāk līgumā minēts, ka no katra ecējamā zirga, kas paliek 4 gadus vecs, jādod tā pati iepriekš minētā kunga tiesa *(tinss)*.[51] Citiem vārdiem: no vienzirga saimniecības jādod kunga tiesā 2 pūri, no divzirgu saimniecības – 4 pūri labības. Bet tādu labības nodevu kuršiem jau 1230. gadā starpbīskapu laikā noteica Rīgas domkapituls, Zobenbrāļu ordenis, Rīgas namnieki un krustneši. Pat vēl vairāk: šādas nodevas jau 1207. gadā Lielvārdes vasalis Daniēls uzspieda saviem lībju zemniekiem.[52] Te vēl piezīmējams, ka 1261. gadā, kad

Livonijas ordenis aicināja Vāczemes zemniekus uz Kursu par kolonistiem, tas solīja vāciem tik daudz zemes, cik katrs var apstrādāt, un pirmos 6 gadus bez nodevām, bet pēc tam vācu kolonistiem jāmaksā ordenim desmitā tiesa *(decima)*.[53] Tātad kurši nebija nostādīti sliktākā stāvoklī kā vācu kolonisti.

Kad 1272. gadā zemgaļi slēdza padošanās līgumu ar vāciem, zemgaļiem desmitās tiesas vietā atkal bija jādod kunga tiesā no katra arkla (tātad vienzirga saimniecības) divi Rīgas pūri labības: pūrs rudzu un pūrs miežu. Kam labības nebija, tas varēja katra labības pūra vietā dot 2 ārtaugus Rīgas sudraba (ap 16 g sudraba) vai 2 caunādas, vai 8 vāverādiņas, ar piezīmi, ka lielāku maksu nedrīkst prasīt.[54]

Kā nodevas tikušas ievāktas, netiešas ziņas sniedz 1240. gada izlīgums starp Rīgas domkapitulu, namniekiem un vasaļa Vigera atraitni par labības ievākšanu Osmesāres salā (tag. Vējzaķsala): tā ievācama uz lauka nopļauta vai izkulta piedarbā.[55] Te gan jāpiezīmē, ka labību ievāca domkapituls uz Daugavas salas iepretī Rīgai un to nodeva Rīgas namniekiem.

Par nodevu ievākšanas praksi tiešākas ziņas sniedz Sāmsalā un Prūsijā izdotie Vācu ordeņa noteikumi. 1241. gadā sāmiem bija jādod puspūra rudzu no arkla – to viņi nodos vienreiz gadā laicīgam soģim tiesas spriešanas laikā, un pēc nodevu pieņemšanas viņi labību nogādās uz kuģa, ko dos viņu bīskaps vai Rīgas vācbrāļu mestrs; ja vāci nevarēs kuģi dot, tad sāmi paši dos savus kuģus un kuģa ļaudis, kas nodevu labību no Sāmsalas aizvedīs uz Rīgu vai Vīku.[56]

1249. gadā Pamedas, Vārmes un Nātangas prūši, noslēdzot miera līgumu ar Vācu ordeni, apsolījās paši savos ciemos katru gadu ievākt labības desmito tiesu un izkultu *(trituratam)* nogādāt ordeņa noliktavās.[57] Tas nozīmē, ka labības ievākšana, izkulšana un nodošana bija atstāta pašu iezemiešu rokās, kas tālāk liecina, ka tāpēc vien iezemiešu pašpārvalde ciemu vai agrāko pils novadu robežās bija jāatstāj viņu vecāko rokās, lai viņi organizētu un pārraudzītu nodevu ievākšanu; nodevas pieņēma vācu laicīgie soģi tiesas spriešanas laikā.

Vai labības nodevas bija vienīgās, ko vāci uzlika katoļticībā pakļautajiem iezemiešiem?

Desmitās tiesas piedevas

No Kursas 1253. gada dalāmajām grāmatām redzams, ka gan Livonijas ordenis, gan Kursas bīskaps pieprasīja no iezemiešiem desmito tiesu no viņu nozvejotām zivīm.[58] Šajā sakarā aizrādāms, ka katoļu baznīcā zivis patērēja lielos daudzumos gavēņu dienās, kad bija aizliegts ēst gaļu, tāpēc arī izprotama zivju desmitās tiesas uzlikšana. Var arī pieņemt, ka zivju desmitā tiesa bija spēkā visā Senlatvijā, jo visas šajā teritorijā esošās vācu valstiņas bija katoļu baznīcas valstis – un tāpēc, ko praktizēja vienas zemes kungs savā valstī, to atdarināja arī pārējie zemes kungi savējās.

Pilnīgāku ieskatu par naturālijās nododamo nodevu augšanu Livonijā dod Sāmsalas bīskapa Hermaņa 1284. gada statūti, ar kuriem viņš atjaunoja un apstiprināja "pēc jaunkristīto lūguma" ar sava kapitula, Livonijas ordeņa Leāles komtura un savu vasaļu piekrišanu jau agrāk izdotos noteikumus, ka Sāmsalas–Vīkas diecēzē iezemiešiem "jādod desmitā tiesa no visa, kas pēc Dieva tiesībām apliekams ar desmito tiesu". Tāpat no katra arkla (t.i., vienzirga saimniecības) iezemiešiem jādod 1 cālis, tiem, kas spēj pļaut, no katras izkapts (arkla) jāapsola divi vezumi siena. Bez tam no katra arkla iezemiešiem jānodod 1 kubikass malkas, tāpat alus (tekstā saukts "miežu vīns") un visas nodevas jānogādā vietā pēc kungu norādījuma, bet ne ārpus diecēzes. Un tad tekstā iesprausts visādi izprotams noteikums: "Ja ārpus tā, kas šeit ir pieprasīts, viņi vēlētos bez jebkādas piespiešanas, bet no brīva prāta saviem kungiem dot vairāk klaušās vai nodevās, viņiem ir atļauts to darīt."[59] Vai šis paragrāfs jau nesatur apslēptu norādījumu, ka viņu nodevas var paaugstināt, jo – kas gan gribēs no brīva prāta maksāt nodokļos vairāk, nekā likums prasa? Te vēl vēršama uzmanība uz statūtu sākumā lietoto frāzi – "pēc jaunkristīto lūguma"; kuri nodokļu maksātāji tad lūgtu apstiprināt viņu nodevu došanas tiesības?

Pārskatot sāmu un Vīkas igauņu nodevu uzskaitījumu, tās viegli saprotamas, jo bīskapa zirgi jāēdina arī ziemā, tāpat viņa māja jāapkurina, tāpēc arī siens un malka bija paredzēta nodevās. Alus bija viduslaiku zemnieku parastais dzēriens, un, tā kā vīnogas pie Baltijas jūras nevarēja audzēt, tad alus aizstāja Bībelē daudzināto vīnu. Tāpat kunga galdam pieklājās vista lopu gaļas vietā; bet tas arī liecina, ka vistas Baltijā audzēja jau krustakaru laikā. Un līdzīgi apstākļi kā Sāmsalā un Vīkā (Igaunijā) bija arī Latvijā, tāpēc ar lielu ticamību, paturot prātā maksimu, ka viens Livonijas zemes kungs praktizēja otra paražas, var pieņemt, ka līdzīgas nodevas prasīja Rīgas arhibīskaps un Kursas bīskaps.[60]

Laikam ap 1242. gadu Tērbatas bīskaps Hermanis (Rīgas bīskapa Alberta brālis) ziņoja Rēveles bīskapam Torkilam, kādas nodevas viņš saņem no saviem iezemiešiem kā sinodālās prokurācijas:[61] no katriem 2 arkliem viņš saņēma 1 sieku rudzu, no katriem 4 arkliem 1 sieku kviešu, no katra arkla 1 sieku iesala (miežu) un 1 sieku auzu, no diviem arkliem 1 cāli, no 20 arkliem 1 vezumu siena, bet gaļu un pārējo viņš lika sagatavot no iepriekš (?) minētās "kunga tiesas jeb labības".[62] Tātad šīs bija zemnieku nodevas virs parastās desmitās vai kunga tiesas un – jādomā – tika pieprasītas arī pārējās Livonijas bīskapijās. Protams, katram zemniekam tās zināja uzlikt tikai viņu vecākie, tāpēc vāciem bija jāatstāj iezemiešu zemākā pašpārvalde.

Bet mūsu vēstures avotos ir plašas ziņas, ka jaunkristītie tikuši pārmērīgi apspiesti, kas savukārt liecina, ka vācu kungi ir mēģinājuši izspiest no zemniekiem vairāk par baznīcas noteikto desmito tiesu. Tā "Indriķa hronika" par 1207. gadu vēstī, ka, spriežot netaisnu tiesu, Turaidas soģis Gotfrīds iedzīvojies jaunkristīto mantā, nenododams to bīskapam (XI, 4).

Par 1214. gadu hronists liecina, ka krievu Vladimirs, būdams soģis Autinē un Idumejā, netaisni atņēmis iezemiešiem mantu (XVIII, 2). Rīgas bīskapa soģiem iepakaļ nav stāvējuši arī zobenbrāļi: 1222. gadā ziņas par vācu iekarotāju praktizēto iezemiešu aplaupīšanu jau bija aizsniegušas Honorija III ausis (tātad kāds no Livonijas bija par to pāvestam žēlojies), tāpēc pāvests draudēja Zobenbrāļu ordenim ar baznīcas sodiem, ja zobenbrāļi nepārstās jaunkristīto apspiešanu un nelikumīgu viņu mantas konfiskāciju.[63] Trīs gadus vēlāk – 1225. gadā – Honorijs III uzdeva savam legātam Vilhelmam no Modenas atcelt no amata soģus *(qui advocati dicuntur)*, kas smagi apspiež jaunkristītos.[64] (Soģi tiesas spriešanas dienās arī pārraudzīja nodevu nodošanu.) Tāpat Indriķis savā hronikā raksta, ka 1225. gadā Vilhelms spredikojis zobenbrāļiem Cēsīs, lai viņi "saviem padotajiem arvien uzliekot vieglu jūgu", to pašu atkārtojot zobenbrāļiem arī Siguldā, aicinot viņus "izturēties saudzīgi pret viņiem [jaunkristītiem] desmitās tiesas" uzlikšanā (XXIX, 3). Tātad kāds no Livonijas atkal bija sūdzējies Vilhelmam par zobenbrāļu pārestībām. Par zobenbrāļu vardarbībām un izspiešanām Kursā bija informēts arī legāts Balduins no Alnas.[65]

Vācu ordeņa brāļi, kas 1237. gadā pārņēma Zobenbrāļu ordeņa valdījumus Latvijā, nebija labāki par zobenbrāļiem. Jau 1238. gadā Vilhelms no Modenas ziņoja pāvestam Gregoram IX, ka vācbrāļi, tāpat citi Livonijas laicīgie un garīgie kungi neievērojot jaunkristīto brīvības, bet apspiežot viņus kalpībā un "neatļaujot viņiem brīvi izmantot savus īpašumus". Tāpēc pāvests uzdeva Vilhelmam gādāt, lai jaunkristītie netiktu vairāk apgrūtināti *(molestari)* kā pirms kristīšanas.[66] Taču vācbrāļi zināja, ka Dievs ir augstu un pāvests tālu, tāpēc, neievērodami pāvesta draudus, turpināja aplaupīt *(rapacitas)* jaunkristītos, par ko 1245. gadā tika ziņots arī pāvestam Inocentam IV.[67] Vēl ap 1300. gadu arhibīskapa Jāņa III prokurators ziņoja pāvestam Bonifācijam VIII, ka vācbrāļu izspiešanas un apspiešanas dēļ zemgaļi atkrituši no kristīgās ticības;[68] tas pats atkārtots arī Franciska no Moliano izmeklēšanas protokolā.

No 14. gs. sākuma ir saglabājusies Kursas bīskapa Burharda sūdzība[69] par vācbrāļu iebrukumu – pēc Kuldīgas komtura pavēles – bīskapa Pērbones ciemā (tag. Kalvenes pag.), no kuras skaidri redzama vācbrāļu mantrausība. Pēc bīskapa ziņojuma aplaupīts saimnieks Lembits (tātad lībis), kuram vācbrāļi atņēmuši 2 govis, 1 kumeļu, 2 vārāmos katlus, 40 pūrus kaltētas labības, 6 divasmeņu zobenus, 6 izkaptis, 2 pārus lemešu *(hackyseren?)*, 4 sieviešu villaines *(wepas)*, 4 vīriešu virssvārkus *(tunicas virorum)*, 2 vāceles *(bosz?)* sviesta, gaļu un zivis 2 oseringu vērtībā (200 g sudraba), 2 mucas alus, 40 lielus maizes klaipus, 2 vairogus, 2 šķēpus, 2 miecētas govs ādas, 16 pakavus, 6 linu audeklus, 3 maisus, 10 mārkas (5 mārciņas) dzijas, 2 sieviešu brunčus, 1 cepuri, 2 seglus, 1 podu un 20 vistas. Saimniekam Jenekem *(Jöneken)* nolaupīti 3 pūri dzijas, 1 izkapts, 1 kaplis, 2 pāri pusgatavu pastalu *(postelen)*, 1 ritulis aļņa ādas, 1 vācele apiņu. *Donseghen*

tika nolaupīts 1 pāris lemešu, 4 pāri pastalu, 1 mazs nazis. *Ludichen* tika nolaupītas 2 vāceles sviesta, 1 dzelzs instruments, 1 josta, 1 lāpsta, 1 linu audekls, 1 apģērbs, 1 izkapts. Tauriņam tika nolaupītas 3 lotes sudraba *(parata pecunia)*, 5 pāri aļņādas pastalu, 1 pāris linu bikšu, 2 pāri kurpju, 2 vāceles sāls, 1 vācele sviesta, 1 pāris lemešu, 2 izkaptis, 1 divasmeņu zobens, 3 rituļi dzeltenas dzijas, 6 kodaļas dzijas no svēto pirts (?), trešdaļa balti miecētas aļņa ādas. Tālāk sūdzībā teikts, ka vācbrāļi Līvas ciemā (tag. Liepājā) uzlikuši "nedzirdēti augstu desmito tiesu" *(decimationes inauditas)*.

Šī Kursas bīskapa sūdzība dod ieskatu ne vien par vācbrāļu mantrausību, bet arī par Latvijas lauku saimniecības mājas inventāru un turību 13. gs. nogalē, darbarīkiem, apģērbu, ieročiem, ēdienu un naudu. Interesanti atzīmēt, ka Kursā zemniekiem jau bija sāls un kāju apavus sauca par pastalām, kas ir patapinājums no krievu *postola*; varbūt sūdzību rakstījušais skrīveris šo vārdu bija dzirdējis no Rīgas krieviem.

Tomēr vācu – sevišķi vācbrāļu mantkārība arī labi saprotama: kolonijas taču neviens neiekaro, lai pabalstītu iekarotos, bet gan lai no tiem iedzīvotos un no viņu zemes bagātībām gūtu finansiālu labumu.

Kursas pakļaušanas un dalīšanas laikā 1253. gada aprīlī Kursas bīskaps Indriķis, uzsverot, ka ikvienam ir jācīnās par savu tēvzemi, vienojās ar vācbrāļiem par jaunas nodevas uzlikšanu "mūsu ļaudīm kuršiem" – lauksargu nodokli *(wartguit)*.[70] Ka lauksargu nodoklis no kuršiem tiešām iekasēts, liecina 1259. gada bīskapa Indriķa parādu raksts Livonijas ordenim, ar kuru bīskaps ieķīlāja parāda nodrošināšanai agrākos Bandavas valsts ciemus Jamaiķus (tag. Klosteres pag.), Cerendu (tag. Basu pag.) un Adzi (tag. Gudenieku pag.) līdz ar to izmantošanas tiesībām, izņemot lauksargu nodokli.[71] 1290. gadā Livonijas mestrs Halts noteica, ka no tā lauksargu nodokļa, kas iekasēts Ventspils komturejā, komturs var paturēt 12 oseringus (ap 1200 g sudraba), bet pārējā nauda jāpārsūta Kuldīgas komturam.[72] Tātad lauksargu nodokli ievāca Livonijas ordenis no visas Kursas un tas bija jāmaksā iezemiešiem viņu naudā – oseringos. (Par lauksargu nodokli tuvāk sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 393.–394. lpp.)

Nodevas vasaļiem

Zinot, ka daļa kāda zemes kunga teritorijas bija izdota lēņos vasaļiem, var jautāt: vai arī vasaļu iezemieši bija pakļauti desmitās un kunga tiesas maksāšanai?

Agrākās ziņas atkal dod "Indriķa hronika": 1207. gadā Lielvārdes lībji apsolījās maksāt Lielvārdes jaunajam kungam vasalim Daniēlam pusbirkava (2 pūrus) rudzu no arkla (X, 13). Tādas pašas tiesības 1224. gadā laikam ieguva Jersikas pusvalsts jaunais vasalis Konrāds no Ikšķiles (agrāk no Meiendorpas).[73] Desmitās tiesas saņemšanas tiesības 1226. gadā bijušas Rīgas lauku novada vasalim Jānim no Dolenes.[74] 1288. gada dāvinājuma

grāmatā Rīgas domkapitulam uzskaitīts, kas ir bijusi vasaļa Jāņa desmitā tiesa: Doles pils, lauki, ganības, pļavas, biškoki, zvejošanas tiesības, laicīga kunga vara un pilna civilās tiesas vara.[75] Dažus gadus vēlāk – 1294. gadā, kad arhibīskaps Jānis II dāvināja atlikušo Doles salas daļu savam domkapitulam, jau minēts, ka Jānim no Dolenes bijuši izlēņoti arī ļaudis *(cum .. hominibus)*.[76] Frāze "izlēņots ar ļaudīm" faktiski nozīmēja, ka izlēņotie zemnieki vairs nedrīkstēja aiziet no lēņa novada un viņu pienākums bija dot vasalim nodevas jeb kunga tiesu no vasalim izlēņotiem laukiem, pļavām, biškokiem un nozvejotām zivīm.

1231. gadā Rīgas bīskaps Nikolajs izlēņoja līdz ar desmito tiesu Rīgas namniekiem un viņu abu dzimumu pēcnācējiem to zemes trešdaļu, kas jau bija iekarota Kursā un Zemgalē.[77] Trīs gadus vēlāk – 1234. gadā – to pašu zemi Kursā rīdziniekiem atkal izlēņoja pāvesta legāts Balduins no Alnas līdz ar desmito tiesu; pat Rīgas Pēterbaznīcai Balduins nodeva lēņos 25 arklus.[78]

Desmitās tiesas ievākšanas tiesību nodošana vasaļiem Latvijā bija kļuvusi tik parasta lieta, ka 1236. gadā pāvests Gregors IX dabūja aizliegt desmitās tiesas lēņu piešķiršanu.[79] Kā rāda gadījums ar Jāni no Dolenes, to gan Latvijas zemes kungi neievēroja.

Pēc nodevu analīzes var droši apgalvot, ka 13. gs. beigās visas Senlatvijas teritorijas iedzīvotāji jeb iezemieši bija pakļauti vācu iekarotāju uzliktai desmitai vai kunga tiesai; atsevišķās jauno zemes kungu valstīs iezemiešiem bija jāmaksā arī nodevas virs desmitās tiesas: ordeņa valstīs – lauksargu nodoklis, bīskapijās un ordeņa valstīs – baznīckungu sieciņi, arhibīskapijā – prokurācijas. Tas tad arī nozīmē, ka viss pārvaldes aparāts pēc pakļaušanās vāciem bija jāuztur iezemiešiem.

Klaušas

Kara gaitas

Nodevas nebija vienīgais kristīgās ticības jūgs, kas iezemiešiem bija jāuzņemas pēc kristīšanas katoļticībā. Otra kristīšanas jūga puse bija klaušas (vāc. *Fron, Frondienst*, ang. *servile labor duties*) – piespiedu bezmaksas kalpošana kungam. Un pirmā kalpība, ko vāci iezemiešiem uzlika pēc kristīšanās, bija piedalīšanās tā sauktajos kristīšanas karos pret pagāniem.

Jau 1206. gadā vāci aicināja palīgā zemgaļus Viestarta vadībā pret Turaidas lībjiem. Šajā pašā uzbrukumā arī agrākais Turaidas kungs Kaups vadīja sev uzticamos lībjus pret paša pili (X, 10). Vai Kaupa un Viestarta piedalīšanās vācu karos bija brīvprātīga vai piespiesta, to hronists ļauj katram lasītājam izšķirt pašam.

Nākamais – 1207. gads bija ļoti nozīmīgs gads Senlatvijas vēsturē: tad bīskaps Alberts nodeva visu Lībjzemi vācu karalim Filipam (kā *feudum oblatum*) un saņēma to no viņa atpakaļ lēņos (X, 17) (kā *feudum datum*) ar visu zemes kunga varu *(cum omni dominio)*. Tāpēc arī bīskaps Alberts, būdams likumīgs zemes kungs, 1207. gadā jau varēja iesaukt karā savus pavalstniekus – kristītos un pakļautos lībjus un latgaļus pret leišu iebrucējiem Turaidā, piedraudot, ka "ikviens, kas neizies un nesekos kristiešu karaspēkam, tiks sodīts ar trim mārkām" (XI, 5) jeb ap 620 g sudraba.

Sākot ar 1207. gadu, pēc "Indriķa hronikas" var izsekot kristītiem iezemiešiem uzliktām kara gaitām, kas būtībā nebija nekas cits kā klaušu paveids. Līdz ar to kara gaitas kļuva par kristīšanas jūga komponentu blakus civilajām klaušām, nodevām un pašam kristīšanas aktam jeb kristīgās ticības pieņemšanai.

Draudus sodīt par atteikšanos no mobilizēšanas jeb kara gaitām vāci atkārtoja lībjiem un latgaļiem arī 1211. gadā, kad rīdzinieki kopā ar zobenbrāļiem un krustakarotājiem devās uz Sakalu (Igaunijā), lai ieņemtu Vilandes pili: vāci "iesauca lībjus un latgaļus no visiem novadiem un pilīm un, piedraudēdami ar sodu tiem, kas neieradīšoties, iedzina viņiem bailes" (XIV, 10).

Var jautāt: vai kara gaitas bija vācu jaunievedums iezemiešu 13. gs. dzīvē?

Protams, ne, jo Senlatvijas iezemieši gan paši devās sirojumos uz kaimiņu zemēm, gan piedalījās savas zemes aizstāvēšanas karos gadu simteņiem jau pirms vācu invāzijas. To vislabāk apliecina tie simti pilskalnu, kas bija nocietinātas vietas kāda novada aizsargāšanai, to liecina arī "Indriķa hronika" par seno latviešu došanos sirojumos uz igauņiem un leišiem. Vienīgi pagānu laikos iesaucēji kara gaitās bija pašu iezemiešu kungi, pēc kristīšanās katoļticībā – vācu iekarotāji.

91. Kuršu karavīrs 12.–13. gs.

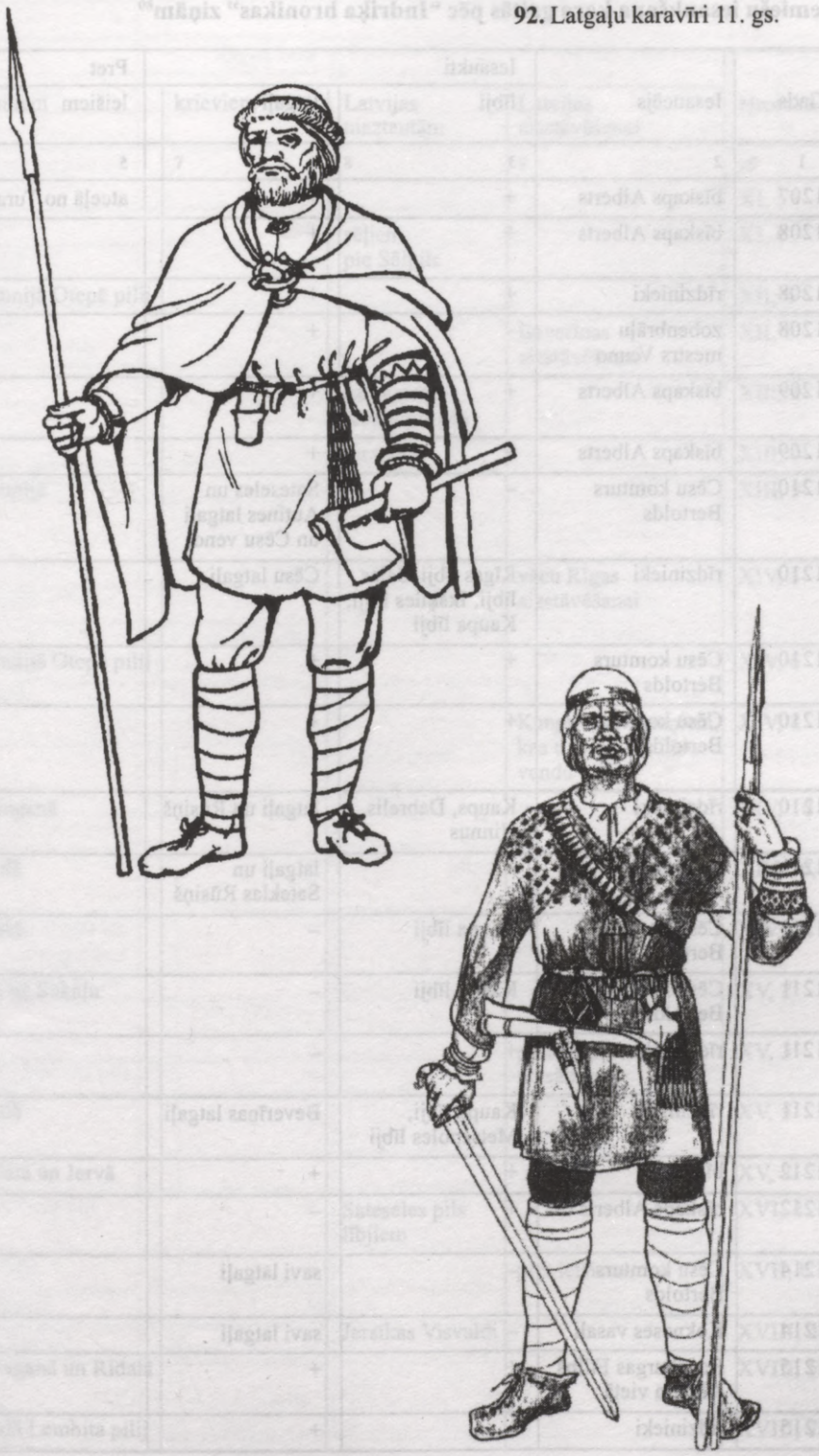

92. Latgaļu karavīri 11. gs.

Iezemiešu iesaukšana kara gaitās pēc "Indriķa hronikas" ziņām[80]

Gads	Iesaucējs	Iesaukti		Pret
		līvji	latgaļi	leišiem
1	2	3	4	5
1207	bīskaps Alberts	+	+	atceļā no Turaidas
1208	bīskaps Alberts	+	+	
1208	rīdzinieki	+	+	
1208	zobenbrāļu mestrs Venno	–	+	
1209	bīskaps Alberts	+	+	
1209	bīskaps Alberts	+	+	
1210	Cēsu komturs Bertolds	–	Sateseles un Autines latgaļi un Cēsu vendi	
1210	rīdzinieki	Rīgas līvji, Salas līvji, Ikšķiles līvji, Kaupa līvji	Cēsu latgaļi	
1210	Cēsu komturs Bertolds	+	+	
1210	Cēsu komturs Bertolds	+	+	
1210	rīdzinieki	Kaups, Dabrelis, Ninnus	latgaļi un Rūsiņš	
1211	rīdzinieki	+	latgaļi un Sateklas Rūsiņš	
1211	Cēsu komturs Bertolds	Kaupa līvji	–	
1211	Cēsu komturs Bertolds	Kaupa līvji	–	
1211	rīdzinieki	+	–	
1211	rīdzinieki	Kaupa līvji, Metsepoles līvji	Beverīnas latgaļi	
1212	bīskapi	+	+	
1212	bīskaps Alberts	+	–	
1214	Cēsu komturs Bertolds	–	savi latgaļi	
1214	Kokneses vasaļi	–	savi latgaļi	
1215	Raceburgas Fīlips Alberta vietā	+	+	
1215	rīdzinieki	+	+	

igauņiem	krieviem	Latvijas maztautām	Latvijas aizstāvēšanai	Hronikā
6	7	8	9	10
				XI, 5
		sēļiem pie Sēlpils		XI, 6
Ugaunijā Otepē pilij				XII, 6
			Beverīnas aizstāvēšanai	XII, 6
		uz pamesto Kokneses pili		XIII, 1
		Jersiku		XIII, 4
Ugaunijā				XIII, 5
			vācu Rīgas aizstāvēšanai	XIV, 5
Ugaunijā Otepē pilij				XIV, 6
			Kaups seko igauņiem, kas uzbrukuši Cēsu vendu pilij	XIV, 8
Sontaganā				XIV, 10
Sakalā				XIV, 10, 11
Sakalā				XIV, 12
seko uz Sakalu				XV, 2
			pret igauņiem un sāmiem	XV, 3
Sakalā				XV, 5
Tērbatā un Jervā				XV, 7
		Sateseles pils lībjiem		XVI, 4
			pret leišiem	XVII, 6
		Jersikas Visvaldi		XVIII, 4
Sontaganā un Ridalā				XVIII, 5
Sakalā Lembita pilij				XVIII, 7

1	2	3	4	5
1215	Kokneses vasaļi	–	savi latgaļi	
1215	rīdzinieki	+	+	
1216	rīdzinieki	+	+	
1216	rīdzinieki	+	+	
1217	rīdzinieki	+	+	
1217	Cēsu komturs Bertolds	+	+	
1217	rīdzinieki	ar Kaupu	+	
1218	rīdzinieki	+	+	
1218	Lēdurgas priesteris Gotfrīds	no Turaidas novada	–	
1218	rīdzinieki	+	+	
1218	rīdzinieki	Rīgas lībji, Turaidas lībji	–	
1219	rīdzinieki	+	+	
1219	Cēsu komturs Bertolds	–	Cēsu latgaļi	
1219	Cēsu komturs Bertolds	+	+	
1219	bīskaps Alberts	kopā 4000		
		+	+	
1219	rīdzinieki	+	+	
1221	Cēsu zobenbrāļi	(vendi)		
1221	Kokneses vasalis Teodorihs	–	+	lai vajātu tos, kas atgriežas no Pleskavas
1221	rīdzinieki	+	+	
1223	Rīgas baznīca	+	+	
1223	rīdzinieki	+	–	
1223	Cēsu zobenbrāļi	+	+	
1223	Zemgales bīskaps Bernhards	+	+	
1224	rīdzinieki	+	+	
1224	bīskaps Alberts	+	+	
1227	rīdzinieki	+	+	
1207–1227	kopā (reizes)	40	40	2

6	7	8	9	10
		Jersikas Visvaldi		XVIII, 9
Sontaganā				XIX, 8
(sāmiem)				XIX, 9
Sakalā un Harijā				XX, 1
Jervā				XX, 6
Otepē pilī				XX, 7
Sakalā Vilandes pilij				XXI, 2, 5
			pret sāmiem	XXI, 5
			pret sāmiem	XXI, 7
Rēvelē un Harijā				XXI, 2
			pret krieviem Idumejā, Inciemā, Cēsu vendu pili	XXI, 4
Rēvelē				XXII, 9
			pret krieviem Cēsīs	XXIII, 5
Virijā				XXIII, 7
		zemgaļiem Mežotnē		XXIII, 8
Harijā un Jervā				XXIII, 9
			pret krieviem un leišiem Cēsīs	XXV, 3
				XXV, 4
	Pleskavā un Novgorodā			XXV, 5
pie Vilandes pils				XXVI, 13
			pret igauņiem pie Turaidas	XXVII, 1
			pret igauņiem Imerā	XXVII, 1
Vilandes pilī				XXVII, 2
Harijā				XXVII, 6
Tērbatā				XXVIII, 5
(Sāmsalā)				XXX, 3
25	1	7	12	

Vai bīskaps Alberts un Zobenbrāļu ordenis, kristījot un pakļaujot lībjus un latgaļus, slēdza ar viņiem kādu līgumu, nav zināms; ja tādi tika slēgti, tie nav saglabājušies (izņēmums varētu būt Jersikas Visvalža lēņa grāmata).

Vairāk gan jādomā, ka abi jaunie zemes kungi vienkārši uzlika iekarotajiem iezemiešiem nodevas un klaušas, ieskaitot kara gaitas, pēc iekarotāju tiesībām: tās paziņoja viņu vecākajiem, kas tad dabūja raudzīties par to pildīšanu.

Pēc Alberta nāves 1229. gadā, kad vāci sāka domāt par kuršu pakļaušanu, viņi mēģināja nodrošināt kuršu kristīšanu un pakļaušanu savai varai vispirms ar līgumiem: jau Rīgas domkapituls, Zobenbrāļu ordenis un Rīgas rāte, starpbīskapu laikā slēdzot 1230. gadā padošanās līgumu ar austrumkuršiem, uzspieda tiem noteikumu, ka viņiem jāpiedalās vācu karos pret kristīgās ticības ienaidniekiem.[81] To pašu prasību par kuršu piedalīšanos vācu uzbrukuma un aizsardzības karos pret pagāniem atkārtoja 1230. un 1231. gadā Balduins no Alnas savos līgumos ar rietumkuršiem un austrumkuršiem.[82] 1253. gadā abi Kursas vācu kungi – Kursas bīskaps un Livonijas ordenis – vēlreiz noteica, ka kuršiem kopā ar vāciem jāpiedalās uzbrukuma un aizstāvēšanās karos, kā arī to, ka viņiem jāmaksā lauksargu nodoklis.[83]

1267. gada kuršu padošanās līgumā vairs nav minēta prasība piedalīties vācu karos, bet 1272. gada zemgaļu padošanās līgumā atkal uzsvērts, ka zemgaļiem jābūt gataviem brīvprātīgi doties kara gaitās.[84]

Pēc "Indriķa hronikas" beigšanās ar pēdējām ziņām par 1227. gadu par tālāku iezemiešu iesaukšanu kara gaitās dažas ziņas dod "Atskaņu hronika". Tas gan ir dzejas darbs, tāpēc ne visi notikumi ir aprakstīti; bez tam daudzi no tiem nepakļaujas datēšanai, tāpēc arī daži tabulā uzdotie gadskaitļi var nebūt akurāti.

93. Lībju karavīri 11. un 12. gs.

94. Sēļu karavīrs

95. Zemgaļu karavīri

Iezemiešu iesaukšana kara gaitās pēc "Atskaņu hronikas" ziņām
(sākot ar 1700. rindu)

Gads	Iesaucējs	Iesaukti			
		lībji	latgaļi	kurši	zemgaļi
1	2	3	4	5	6
1230	Aizkraukles komturs Markvards	+	+		
1235	mestrs Folkvīns	+	+		
1236	mestrs Folkvīns	+	+		
1242	mestrs Dītrihs no Groningenas	+	+		
1242–1248	mestrs	+	+		
1253–1259	Kuldīgas vācbrāļi			+	
Pēc Embūtes kaujas	vācbrāļi			+	
1253–1256	mestrs Anno no Zangerhauzenas	+	+	+	
1257	mestrs Burhards no Hornhauzenas			500 kurši	
1257?	Kuldīgas vācbrāļi			+	
1258	mestrs Burhards no Hornhauzenas			+	
1259	mestrs Burhards no Hornhauzenas	+	+	+	+
1259	mestrs Burhards no Hornhauzenas			+	

Pret					Rinda
kuršiem	zemgaļiem	leišiem	sāmiem	krieviem	
7	8	9	10	11	12
	Viestarta uzbrukums vācu Aizkraukles pilij				1729–1732, 1741
		Nalšenē			1805, 1828
		Saules kaujā			1893, 1906
(vāci ceļ Kuldīgas pili)					2366, 2777, 2406–2409
					2965, 2973, 2974
		Mindauga uzbrukums vāciem pie Embūtes pils			2478–2483, 2541, 2559, 2593
		aizstāv Kursu			2639–2642, 2650
		Žemaitijā caur Zemgali			4162, 4168, 4169, 4174–4177, 4186, 4299
		Žemaitijā pie Klaipēdas			4478, 4487, 4488
		vācu Kuldīgas pils aizstāvēšanai			4740, 4748–4751, 4761
		iebrukšanai Žemaitijā pie Skodas			4811–4813, 4836, 4837
		Kursas aizstāvēšanai kaujā pie Vārtājas pils			4939–4942, 4970, 4971, 5029
	pret Dobi un Tērveti (Šābja vadītā sacelšanās)				5328, 5358, 5370–5373, 5376

1	2	3	4	5	6
1260	mestrs Burhards no Hornhauzenas			+	
1262	Kuldīgas komturs			+	
1262	mestra vietnieks Helmeriks no Vircburgas	+	+		
1265	mestrs Konrāds no Mandernas			+	
1269	mestrs Oto no Luterbergas	+	+		
1272	mestrs Valters no Nordekes				no Tērvetes
1279	vācbrāļi			+	+
1279	mestrs Ernests no Raceburgas				+ dezertē
1279	Kuldīgas komturs			+	+
1281	Kuldīgas komturs			+	
1281	landmaršals Gerhards no Kacenellen-bogenas		Cēsu latgaļi		
1287	mestrs Villekins no Endorpes	+	+		
		kopā 200			
1289	mestrs Kuno no Hacigenšteinas			+	
1289	mestrs Kuno no Hacigenšteinas			+	
1290	mestrs Halts			+	
1290	mestrs Halts			+	
1230–1290	kopā (reizes)	10	11	18	5

7	8	9	10	11	12
		Durbes kauja			5601–5604, 5630, 5631
uzbrūk kuršu Dzintares pilij					5921, 5930, 5931
			iebrūk Sāmsalā		6173, 6189
ieņem viņu pili Griezi					7225, 7279, 7280
				Pleskavā	7685, 7712
	uzbrūk Raktes pilij				8049–8051
		pie Kernaves			8337, 8338, 8346, 8347
		pie Aizkraukles			8419–8421, 8440–8443
	uzbrūk Dobeles pilij, Babotes pilij				8968, 9006, 9090–9097
	uzbrūk Dobeles pilij				9110, 9113–9115
	Rīgas aizstāvēšanai pret Nameiša uzbrukumu				9220, 9294
	Rīgas aizstāvēšanai pret jaunu zemgaļu uzbrukumu				10 217–10 219, 10 274, 10 410, 10 412–10 414
	uzbrūk Dobeles pilij, Raktes pilij				10 964, 10 969
	uzbrūk Dobeles pilij				11 132, 11 212–11 215
	uzbrūk Sudrabenes pilij				11 451–11 454, 11 456
		Lietuvā			11 680, 11 702, 11 703
3	10	13	1	1	

Pārskatot abas tabulas, skaidri redzams, ka karā iešana pret kaimiņu pagāniem bija ne tikai viens no iezemiešu kristietības jūga elementiem – vāci arī regulāri gandrīz veselu gadsimtu izmantoja iekarotāju tiesības, iesaucot kristītos un iekarotos iezemiešus savās kara gaitās pret iekarojamiem iezemiešiem un kaimiņtautām.

Jau hronists Indriķis liecina, ka pāvests Inocents III 1199. gadā pielīdzinājis karus pret Livonijas pagāniem krustakariem Svētajā Zemē (III, 4); to pašu atkārtoja pāvests Honorijs III 1221., 1223. un 1226. gadā;[85] pāvests Gregors IX 1236. gadā;[86] Inocents IV 1243., 1245. un 1249. gadā;[87] pāvests Aleksandrs IV 1256. gadā (*crucis signaculo in Livonie seu Pruscie vel Curonie*[88]). Arī paši vācu krustneši sevi apzinājās par krustakarotājiem Livonijā.[89] Protams, krustnešu bruņinieki negāja karā vieni paši, bet savu kalpotāju un ļaužu jeb pavalstnieku pavadīti. Latvijā krustnešu pavadoņi bija zemes kungu kristītie un iesauktie ļaudis: lībji, latgaļi, kurši, zemgaļi. Līdz ar to Senlatvijas maztautu vīri kļuva par tādiem pašiem krustakarotājiem kā vācu, angļu un franču karaļu un augstmaņu iesauktie krustnešu pavadoņi. Citiem vārdiem: visas Senlatvijas maztautas (vienīgais izņēmums varbūt sēļi) devās krustakarā Livonijā – gan vācu vadībā –, un bieži vienas maztautas karotāji vērsās pret otru maztautu. Lībji un latgaļi visvairāk devās krustakarā pret igauņiem, kurši – pret leišiem un zemgaļiem; piedalīšanās Livonijas krustakaros bija kristīto iezemiešu militārās klaušas.

Civilās klaušas

Agrākās ziņas par iezemiešiem uzliktām nemilitārām jeb civilām klaušām var saskatīt 1211. gadā, kad četri Rīgā esošie katoļu bīskapi sadalīja iekaroto Lībjzemi un Latgali starp Zobenbrāļu ordeni un Rīgas bīskapu.[90] Šajā dalāmajā grāmatā teikts, ka tiem ordeņa ļaudīm (iezemiešiem), kam ir lauki bīskapa daļā, jākalpo *(servient)* jeb jāiet klaušās bīskapam un otrādi. Diemžēl dokumentā nav teikts, kādā veidā iezemiešiem jākalpo jaunajiem kungiem. 1236. gadā pāvests Gregors IX uzdeva savam legātam Livonijā Vilhelmam no Modenas raudzīties, lai jaunkristītie kopā ar bīskapu, ordeni, rīdziniekiem un krustnešiem ceļ pilis tajos jaunkristīto novados, ko apdraud pagāni.[91] Tā kā 1211. gadā savi lauki vēl nebija ne Rīgas bīskapam, ne Zobenbrāļu ordenim, tad var pieņemt, ka iepriekšējā dokumentā minētās iezemiešu klaušas nozīmēja viņu piedalīšanos vācu piļu celšanā un to apkalpošanā.

Tad klaušu jautājums pazūd no Latvijas 13. gs. dokumentiem līdz 1267. gada kuršu padošanās līgumam,[92] kurā teikts, ka tiem kuršiem, kas bija atkrituši no kristīgās ticības, jāstrādā vienu mēnesi savā maizē ordeņa piļu būvē, bet viņi ir atbrīvoti no citiem darbiem (6. §). Tātad 1267. gada līgumā ir atkārtota pāvesta Gregora IX 1236. gada prasība pēc jaunkristīto piedalīšanās vācu piļu būvē. Ko saprast ar frāzi "no ticības atkritušajiem"

kuršiem, ir grūti izšķirams jautājums; varbūt ar tiem domāti dienvidkurši, varbūt kurši vispār. Salīdzinot kuršu 1267. gada līgumu ar 1272. gada zemgaļu padošanās līgumu,[93] redzams, ka arī zemgaļiem bija jāpiedalās vācu piļu būvēšanā (4. §), tāpēc varētu pieņemt, ka gan visiem kuršiem, gan zemgaļiem bija jāceļ vācu pilis. 1272. gada līgumā minēts, ka zemgaļiem jāpiedalās ceļu dzīšanā (*wege to makene*, 4. §), tāpēc var pieņemt, ka līdzīgas ceļu klaušas prasīja arī no kuršiem. Tad abos līgumos – kā kuršu, tā zemgaļu – teikts, ka viņiem jāstrādā *(dem arbeit dienen, arbeiden)* divas dienas vasarā un divas dienas ziemā (1267. g., 5. §; 1272. g., 5. §). Zemgaļu līgums arī paskaidro tuvāk, kā šīs četras klaušu dienas atkalpojamas: katram arkliniekam (no katra arkla) jāiet klaušās viena diena ar zirgu, ja ir vajadzība, bet pārējās trīs dienas tiem, kas ir pietiekami veci, lai strādātu, jāiet klaušās kā kājniekam: jāpļauj siens, jāsanes un jāskalda malka (2. §).

Šis darbu uzskaitījums ir ļoti svarīgs, jo atklāj vācu kolonistu 13. gs. saimniecību Latvijā: tā kā kājniekiem bija jāpļauj siens un jāgādā kurināmais, bet nekas nav teikts par labības sēšanu, pļaušanu un kulšanu, tad jāsecina, ka vāciem Kursā un Zemgalē 13. gs. vēl nebija pašiem savas saimniecības jeb muižas: viņiem bija jāiztiek no iezemiešiem uzliktām nodevām. Siens bija vajadzīgs zirgiem ziemā, jo zirgi viduslaikos bija vienīgais transporta līdzeklis kā karos, tā miera laikā – un zirgi bija gan ordenim, gan bīskapiem, gan arī Rīgas namniekiem, krustnešiem un iezemiešiem. Ziemā bija nepieciešams kurināmais, tāpēc līgumos uzsvērts, ka pakļauto zemgaļu pienākums ir gādāt kungu mājokļiem (pilīm) kurināmo. Jādomā, ka tās pašas klaušas prasīja ne vien no zemgaļiem, bet arī no kuršiem, latgaļiem, lībjiem un sēļiem, jo ziema visos Latvijas novados uzspieda dzīvojamo telpu apkurināšanu un zirgu ēdināšanu ar sienu. Kādi bija klaušinieka pienākumi ziemā, līgumā nav teikts; var tikai pieņemt: malkas vešana no meža, varbūt siena atvešana no pļavā esošām kaudzēm, braukšana šķūtīs (soģu pārvadāšana bīskapijas apgaitās), būvmateriālu pievešana piļu celšanai, ceļu ierīkošana.

A. Švābe ir aizrādījis, ka četru dienu klaušas Latvijā vāci būs pārņēmuši no savas dzimtenes Saksijas un Vestfāles, kur arī ļaudīm bija jāiet klaušās četras dienas gadā.[94]

Kuršu un zemgaļu klaušas var salīdzināt ar 1284. gada sāmu līgumu,[95] kur minētas klaušas Sāmsalas–Vīkas diecēzes iezemiešiem (te gan jāpatur vērā, ka šīs diecēzes iezemieši jau bija pakļauti vācu varai līdz 1229. gadam). Sāmiem bija jāceļ bīskapa pilis un savu kungu mājokļi *(domos dominorum suorum)*, tāpat baznīcas un baznīckungu mājas, ar piezīmi: ja tās ir nodedzinātas vai gājušas bojā citu apstākļu dēļ. Tāpat sāmiem bija jāpieved no katra arkla kubikass malkas un no katra vīra divi vezumi siena. Piļu un vasaļu māju celšanu, siena un malkas pievešanu kungu mājām kopā varētu saukt par "pils gaitām". Tad vēl diecēzes iezemiešiem bija jāar vienu dienu ar saviem vēršiem un savā maizē "saviem kungiem" *(dominis suis)*

un divas dienas jāpļauj. Tātad Rietumigaunijā un Sāmsalā, kas bija pakļautas vācu varai kādus 50 gadus, vācu kolonisti jau bija sākuši ierīkot savus laukus jeb saimniecības, jeb muižas – un tās bija jāapstrādā (jāapar un raža jānovāc un nenoliedzami arī jāizkuļ) pakļautajiem iezemiešiem; turpretī Kursā un Zemgalē, kur iezemieši cīnījās pret vācu kundzību vai visu 13. gs., vēl līdz 13. gs. beigām vāciem savas saimniecības jeb muižas nebija. Arī piļu un baznīcu celšanas klaušas rietumigauņiem bija smagākas nekā kuršiem vai zemgaļiem. Šajā sakarā vēl var piezīmēt, ka Vācu ordenis, slēdzot pakļaušanās līgumu ar Pamedas, Vārmes un Nātangas prūšiem,[96] uzspieda tiem baznīcu celšanu un piedalīšanos karos pret vēl nepakļautiem prūšiem (kara gaitas), bet arī prūšu līgumā nav ne vārda par vācu lauku apstrādāšanu, jo tādu vēl nebija.

Grūtāk atbildams ir jautājums, kas apstrādāja mūku un mūķieņu laukus.

Par Daugavgrīvas cisterciešu mūku klosteri ir zināms, ka tam bija savi lauki.[97] Tāpat zināms, ka cisterciešu mūki bija rosīgi lauksaimniecībā; vai Daugavgrīvas mūki paši apstrādāja savus laukus, nav zināms; varbūt to darīja vergi, varbūt ķīlnieki, varbūt klaušinieki.

Par cisterciešu sieviešu mūķieņu laukiem sk. nodaļā "Mūki un klosteri".

Tā kā dokumenti nav saglabājušies, tad var tikai pieņemt, ka arī Latvijā, sevišķi Austrumlatvijā, kas tika pakļauta vācu varai jau bīskapa Alberta laikā, vasaļi, ja tie bija apmetušies uz dzīvi savos lēņos, prasīja no saviem izlēņotiem iezemiešiem pils gaitas: māju celšanu, malkas un siena pievešanu un varbūt arī šķūtis. Vienīgi ziņu trūkuma dēļ nenoskaidrojams ir jautājums, cik lēņu vīru jau dzīvoja savos lēņos, cik vēl uzturējās Rīgas mūru aizsardzībā. Tāpat nav pierādāms, ka vasaļi Latvijā 13. gs. jau būtu sākuši iekopt paši savus laukus jeb dibināt muižas zemi: viņi vēl dzīvoja no savu zemnieku nodevām, tāpēc viņu lēņi īsteni vēl bija kara lēņi jeb – kā Romas kūrija tos sauca – desmitās tiesas lēņi.

(Par lēņu iekārtas tālāku attīstību Latvijā sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 425.–515. lpp.)

Vēl būtu jānoskaidro, vai Senlatvijas iezemieši pazina klaušas pirms vācu invāzijas sākuma.

Bez jebkādas šaubīšanās var dot pozitīvu atbildi: jā. Jo kas tad būvēja Senlatvijas pilskalnus un pilis? Tos varēja celt tikai klaušu kārtā visi pils novada ļaudis kopā. Tāpat jādomā, ka klaušu kārtā pilis tika apgādātas ar kurināmo un sienu zirgiem un lopiem; arī ceļus, kādi nu tie bija, varēja ierīkot un uzturēt tikai ar klaušām. Tātad Senlatvijā nenoliedzami pastāvēja vismaz tā sauktās pils gaitas. Tāpēc, manuprāt, vācu uzliktās klaušas iezemieši neizjuta kā jaunu slogu; starpība bija tikai tā, ka agrāk viņi gāja klaušās paši saviem kungiem, bet pēc vācu varas nostiprināšanās – vācu kungiem. Kā to rāda vēlākā Latvijas vēsture, īstais latviešu zemnieku nabadzības cēlonis bija nevis klaušu darbs, bet ārkārtējā nodevu kāpināšana. (Tuvāk sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 565.–597. lpp.)

Bet klaušu saglabāšanās no pirmsvācu laikiem skaidri liecina, ka to turpināšana un klaušu sadalīšana pa atsevišķām sētām un cilvēkiem arī spieda vācu iekarotājus paturēt agrāko Senlatvijas pils novadu sistēmu, jo tikai iezemiešu vecākie zināja sava novada arklu un cilvēku skaitu un varēja sadalīt klaušas "uz galvām". Jādomā, ka no Senlatvijas klaušu sistēmas vecākajiem izauga vācu laiku vagaru jeb stārastu institūts.

Iezemiešu zaudētās un saglabātās tiesības un vācu uzliktās nastas

Ko Senlatvijas iezemieši bija zaudējuši ar vācu okupāciju?

Vispirms, protams, jāmin viņu politiskā neatkarība. No politiski un militāri nepakļautiem iedzīvotājiem viņi bija kļuvuši gan par pāvesta, gan Vācu ķeizarvalsts ļaudīm: viņi bija kļuvuši divpavalstnieki. Tomēr neviens no abiem nominālajiem virskungiem sava tāluma un militārās nevarības dēļ nespēja latviešus ne pasargāt, nedz iekļaut savas monarhijas administratīvajā iekārtā; tāpēc vietējiem vācu varas nesējiem izdevās nodibināt jaunu politisku organizāciju, kas vēstures rakstniecībā tiek saukta par Livoniju: tā aptvēra tagadējo Latvijas un Igaunijas teritoriju.

Otrkārt, iezemieši zaudēja savus agrākos kungus un viņu valstiņas, kas daudzos gadījumos nebija nekas vairāk kā pils novadi, pils novadu apvienības vai cilšu valstiņas. Līdz ar militāru pakļaušanu latvieši zaudēja arī savas pilis – un laika gaitā agrākie pilskalni kļuva par arheologu izrakumu objektiem. Daudzus agrākos pilskalnus šodien vairs nevar droši lokalizēt, tāpat kā nevar nemaldīgi restaurēt senlatviešu valstiņu robežas un to teritorijas.

Treškārt, līdz ar savu valstiņu zaudēšanu Senlatvijas iezemieši bija zaudējuši arī to pašpārvaldes tiesības: tikai nodevu iekasēšanai, klaušu noteikšanai un tiesas spriešanai vāci paturēja Senlatvijas mazāko administratīvo vienību – pils novadus un arī tos pakāpeniski pārvērta par saviem draudžu novadiem (bīskapijās) un pils novadiem (ordeņa valstīs) vai arī pašu latviešu pārvaldītiem ciemiem un pagastiem. (Par Senlatvijas kungu degradēšanu sk. arī I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, nodaļa "Latviešu un lībju lēņi"; par ciemu un pagastu veidošanos – turpat, nodaļa "Zemnieku zeme un sabiedrība".)

Ceturtkārt, Senlatvijas iezemieši bija spiesti izbeigt savus savstarpējos sirošanas karus: tas nebija nedz vācu kolonistu interesēs, ka viņu pavalstnieki apkaro cits citu, nedz iezemiešiem vairs bija savi kungi, kas būtu varējuši vienu novadu vai vienu maztautu vadīt karā pret otru.

Vai līdz ar politiskās un militārās neatkarības zaudēšanu iezemieši bija kļuvuši par vācu kolonistiem līdzīgiem Latvijas iedzīvotājiem vai arī par

nebrīviem dzimtcilvēkiem? Kādas savas agrākās brīvības un tiesības iezemieši bija paturējuši pēc vācu okupācijas?

Latviešu vēstures literatūrā bieži runā par latviešu septiņsimtgadu verdzību, ar to saprotot, ka Senlatvijas iezemieši jau tikuši nospiesti dzimtbūšanas jūgā vai pat verdzībā līdz ar vācu vadīto krustakaru sākumu Livonijā 13. gs. pirmajā dekādē.

Nav noliedzams, ka atsevišķi krustakarotāji un it sevišķi bruņinieku ordeņu brāļi mēģinājuši ierobežot jaunkristīto un pakļauto iezemiešu personisko brīvību un tiesības – laikam iedzīvošanās, varbūt pat personiskas atmaksas nolūkos. Bet tas nebija ne vācu ķeizaru, ne Romas pāvestu galamērķis – jaunkristītiem iezemiešiem atņemt viņu personisko brīvību. Nav zināms, kas bija sūdzējies vācu ķeizaram Frīdriham II, bet jau 1224. gada martā Katānijā (Sicīlijas salā) viņš izdeva ediktu, adresētu visiem ķeizarvalsts karaļiem, hercogiem, firstiem, markgrāfiem un citiem dižvīriem, kurā ķeizars, dzirdējis, ka tautas Lībjzemē, Igaunijā, Sembā, Prūsijā, Zemgalē un citās apkārtējās provincēs vēlas pāriet katoļticībā, bet baidās, ka pēc kristīšanās laicīgie firsti varētu viņu brīvību pārvērst kalpībā, paziņojis, "ka brīvība pēc savas būtības ir visvairāk mīlētā lieta" *(libertas, que per se res favorabilis est)* un viņš "visiem jaunkristītiem un to mantiniekiem [bērniem] apstiprina mūžīgu brīvību un visas privilēģijas, kas viņiem ir bijušas pirms piegriešanas kristīgai ticībai .. līdzīgi kā citi brīvi ļaudis [tās] tur ķeizarvalstī". Ķeizars vēl piemetina, ka viņš ņem jaunkristītos līdz ar viņu mantu savā un ķeizarvalsts aizsardzībā un viņi ir pakļauti tikai mātes baznīcai (Romas baznīcai) un Romas ķeizarvalstij.[98]

Ķeizaram iepakaļ nepalika arī Romas baznīca, jo 1225. gada 3. janvārī pāvests Honorijs III ar bullu paziņoja Livonijas un Prūsijas jaunkristītiem, ka viņi "ir aicināti Dieva bērnu brīvībā .. jo, kur ir Dieva gars, tur ir jābūt brīvībai", un, līdzīgi kā ķeizars, pāvests ņēma Latvijas jaunkristītos savā un Svētā Pētera aizsardzībā, "lai [viņi] savā brīvībā dzīvotu nevienam citam kā vienīgajam Kristum .. un [būtu] pakļauti tikai Romas baznīcai".[99] To pašu Honorijs III uzdeva ievērot arī savam legātam Vilhelmam no Modenas, pie reizes piezīmēdams, ka viņam ir ziņots, ka jaunkristītos smagi apspiežot soģi un citi nodokļu piedzinēji.[100] Arī jaunais pāvesta legāts Balduins no Alnas 1230. gada 28. decembrī apsolīja kuršiem "mūžīgu brīvību, kamēr viņi neatteiksies no ticības".[101] To vēlreiz Balduins – jau kā Zemgales bīskaps – atkārtoja 1234. gada 1. aprīlī, piešķirot Rīgas namniekiem lēņus Kursā, tomēr piezīmējot, ka neaizskartas paliek jaunkristīto tiesības.[102] Bet jau gadu pēc Zobenbrāļu ordeņa apvienošanās ar Vācu ordeni jaunais legāts Vilhelms no Modenas 1238. gadā bija ziņojis pāvestam Gregoram IX, ka vācbrāļi ierobežojot jaunkristīto tiesības un tos pat apspiežot.[103]

Un tomēr, kad kurši bija cīnījušies ar Vācu ordeņa Livonijas zaru turpat 40 gadu (1228–1267), 1267. gada miera līgumu starp kuršiem un ordeni ievada teikums: "Lai visiem ir zināms, ka mēs [Livonijas mestrs] ar

visas Kursas kopīgu padomu esam kuršiem piedevuši un aizmirsuši visus pārkāpumus, kopīgos un atsevišķos, ko viņi mums ir nodarījuši sacelšanās laikā, un viņi tāpat ir piedevuši, lai tagad starp mums un viņiem varētu izbeigties atriebība."[104] Tātad pat pēc 40 gadu karošanas Livonijas ordenis bija spiests piedot kuršiem viņu pretošanos un bija gatavs slēgt ar viņiem miera līgumu. Pat zemgaļiem pēc 50 gadu (1219–1272) pretošanās vāci deva līdzīgus kristietības jūga noteikumus kā kuršiem.[105]

Slēdzot ar kuršiem padošanās līgumu 1267. gadā, Livonijas mestrs tajā dabūja uzņemt noteikumu, ka katram kursim, kas kādā vietā nometas uz pastāvīgu dzīvi, tā vieta viņam paliek par mūžīgu mantojumu, ja tai vietai nav cita mantinieka (9. §). Tas nozīmē, ka kuršiem nebija atņemta kustības brīvība, viņi nebija piesaistīti pie zemes, bet varēja brīvi pārvietoties no vienas vietas uz citu. Šajā sakarā svarīgs ir legāta Vilhelma no Modenas 1225. gada likums, ka ikkatrs, kas vēlas ierasties Rīgā, lai tur apmestos uz dzīvi, iegūst namnieka tiesības.[106] Tāpēc arī rīdzinieki, pārsūtot savas pilsētas statūtus (starp 1227. un 1229. gadu) Rēvelei, varēja pieņemt noteikumu, ka ikviens, kas no pagānu zemes iebēg Rīgā, ir brīvs bez jebkādām ierunām, izņemot, ja viņš ir vergs vai karagūsteknis.[107] No šiem noteikumiem tad skaidri redzams, ka iezemieši pēc kristīšanās un pakļaušanās vācu varai nezaudēja ne personisko, nedz kustības brīvību: to viņiem garantēja abi nominālie kungi – vācu ķeizars un Romas pāvests, kā arī vietējie zemes kungi.

Tālāk var jautāt: vai iezemieši pēc kristīšanās paturēja savas ieroču tiesības?

Jau abas tabulas par iezemiešu iesaukšanu kara gaitās skaidri liecina, ka pēc nonākšanas vācu varā ne latgaļi, ne lībji, kurši, zemgaļi nezaudēja tiesības lietot ieročus, jo karā taču neiet, lai cīnītos bez ieročiem. Tāpat gan latgaļu, gan lībju un zemgaļu tiesības liecina, ka iezemieši pēc padošanās vācu kundzībā drīkstēja lietot ieročus: zobenu (latgaļu tiesību (Lg. t.) 2. §; zemgaļu tiesību (Zg. t.) 11. §; lībju tiesību (Lb. t.) 12. §), šaujamās bultas (Lg. t. 6. §) un šķēpu (Lb. t. 14. §). Arī "Atskaņu hronika" stāsta, ka vēl Nameiša laikā (trimdā 1281. gadā) zemgaļi cīnījušies ar vairogiem un šķēpiem (8673.–8675. rinda).

Ļoti svarīgs ir jautājums, vai pēc nonākšanas vācu kundzībā iezemieši zaudēja īpašuma tiesības uz savām sētām jeb saimniecībām un pārējo mantu.

Kad 1210. gadā bīskaps Alberts nodeva savam domkapitulam mežu starp Daugavu un Ķekavas upi, viņš atstāja īpašumtiesības tiem lībjiem, kas bija mežā iekopuši laukus.[108] 1211. gadā Alberts atpirka no lībjiem zemes gabalus, kur vēlāk tika celta jaunā Dombaznīca.[109] Par ķildu 1212. gadā starp zobenbrāļiem un Autines latgaļiem viņu biškoku un lauku dēļ plaši raksta hronists Indriķis: lietas izlemšanai tā tika nodota šķīrējtiesai, kas piespieda ordeni atdot atpakaļ autiniešiem biškokus un atpirkt no viņiem

ordeņa paturētos laukus (XVI, 6). Arī legāts Vilhelms no Modenas 1226. gadā noteica, ka sēļiem un citiem iezemiešiem par zemēm Rīgas lauku novadā jāmaksā gruntsnoma Rīgas pilsētai;[110] tātad sēļi bija paturējuši savas tēva sētas. Un, kad rīdzinieki kopā ar domkapitulu, zobenbrāļiem un krustnešiem 1230. gadā slēdza līgumu ar Austrumkursas kuršiem par viņu kristīšanos, līgumā atkal tika uzsvērts, ka bez jebkādiem ierobežojumiem *(contradictione)* kurši patur savu lauku un citu lietu īpašumtiesības.[111] Arī 1238. gadā pāvests Gregors IX uzdeva savam legātam Vilhelmam no Modenas raudzīties, lai vācbrāļi netraucē jaunkristītos viņu mantas valdīšanā.[112] Kad Kursas bīskaps un Livonijas ordenis 1253. gadā dalīja savā starpā jau okupētās Kursas zemes, vienošanās līgumā abi zemes kungi skaidri uzsvēra, ka kurši patur īpašumtiesības uz saviem laukiem, pļavām, zvejas vietām, biškokiem un mežiem (kas nav svētbirzis); tāpat viņiem paliek tiesības zvejot upēs, kas iztek no ezeriem.[113] Kuršu tiesības uz viņu saimniecībām apstiprināja arī 1267. gada padošanās līgums, tikai tajā ordenis noteica kuršu saimniecību nodevas un klaušas no viņu tēvu sētām. To pašu 1272. gadā Latvijas zemes kungi atkārtoja arī zemgaļiem viņu padošanās līgumā.[114]

Tālāk var jautāt: vai Latvijas iezemiešiem palika tēva saimniecības mantošanas tiesības?

Vistiešāko atbildi dod kuršu 1267. gada līgums: viņi mantoja savas tēva sētas līdz ceturtajam augumam (8. §), ar piezīmi, ka kungiem nav atņemtas viņu tiesības. Tas nozīmēja, ka tiešu mantinieku trūkuma gadījumā kuršu saimniecības nonāca Livonijas ordeņa rokās kā bezmantinieku manta.

Iezemiešu īpašumtiesības un mantošanas tiesības uz savām saimniecībām skaidri izteiktas arī viņu tiesību kodeksos.[115] Ņemot par bāzi latgaļu tiesības, redzams, ka precēts vīrs ir savas saimniecības un visas mantas īpašnieks (Lg. t. 10. §; Zg. t. 27. §; Lb. t. 18. §), bet, ja viņš no sievas aiziet, tad viņa laukus un mantu manto dēli un meitas (Lg. t. 10.2. §); ja dēlu nav, tad viņa saimniecību manto meitas un sieva (Lg. t. 10.3. §); atraitne valda mantojumu kopā ar meitām (Lg. t. 11.1. §; Zg. t. 27.2. § un 27.4. §), bet, ja atraitne apprecas, tad mantojumu māte dala līdzīgi ar meitām (Lg. t. 11.2. §). Tāpat vīram pieder biškoki un zirgi (Lg. t. 12. §; Zg. t. 14. §; Zg. t. 27.1. §) un mājlopi (Lg. t. 19. §; Zg. t. 17. §; Lb. t. 21. §); kustamo mantu vīrs var piešķirt sievai (Lg. t. 10.7. §; Zg. t. 27.1. §). Latgaļu tiesību kodekss atzīst arī ķīlas tiesības – tātad iezemieši varēja savu mantu ieķīlāt pret aizdevumu (Lg. t. 18. §); tāpat latgaļu tiesības pazīst lauku ļaužu tirgošanās tiesības un pat tirgotāju koproku (Lg. t. 22. §).

Vēl atliek noskaidrot, vai iezemiešiem pēc pakļaušanas vācu kundzībai bija taisnības meklēšanas jeb tiesāšanās brīvība. Jau "Indriķa hronika" liecina, ka pakļautajiem iezemiešiem tika iecelti vācu soģi jeb laicīgie tiesneši (*advocati*, X, 15; XI, 4; XVIII, 2), kas, bieži spriezdami netaisnu tiesu, iedzīvojās iezemiešu mantā, tā ka ziņas par to pat aizsniedza pāvesta Gregora IX ausis.[116]

Tomēr visskaidrāko liecību par iezemiešu tiesāšanās tiesībām dod trīs saglabātie iezemiešu tiesību kodeksi, sevišķi Lg. t. 16. un 23. §; Zg. t. 11., 15., 20., 23. un 24. §; Lb. t. 10., 16., 35., 36., 38., 43. un 44. §, kas tieši runā par tiesāšanu tiesneša priekšā.

Interesanti atzīmēt kuršu 1267. gada līguma noteikumus par viņu jūras tiesībām. Šai sakarā jāpatur vērā, ka no visām Senlatvijas maztautām tikai kuršiem un lībjiem bija jūras robežas, turklāt kuršiem visgarākā, tāpēc viņi bija tālākie jūrasbraucēji: kuršu jūras sirojumus piemin arī "Indriķa hronika" (VII, 1; XIV, 1, 3). Latgaļiem, zemgaļiem un sēļiem jūras robežas nebija, bet lībju tirgotāji un sirotāji bija pazīstami pat Lībekas tirgotājiem.[117]

Kuršu 1267. gada līgumā teikts, ka avarējuša kuģa Kursas krastmalā izskalotās mantas trešdaļa pienākas tās atradējam (10. §), bet no jūrā peldošām mantām to atradējam pienākas puse (11. §) un par jūrā slīkstoša cilvēka glābšanu no tā var prasīt ne vairāk kā trešdaļu slīkstošā mantas (12. §). Nākamais paragrāfs runā par liecinieku saukšanu uz tiesu: ja liecinieks dzīvo viņpus Daugavas (skatoties no Kursas), tad lieciniekam jāierodas tiesā trīs mēnešu laikā; ja liecinieks dzīvo viņpus jūras – gada un dienas laikā (13. §).

Beidzot vēl jānoskaidro, vai pakļautajiem iezemiešiem bija atstātas kādas pašpārvaldes tiesības.

Jau iepriekš vairākkārt uzsvērts, ka iezemieši slēdza līgumus un dažādas vienošanās ar vāciem savu vecāko klātbūtnē; tātad vecākie tos slēdza vai nu visas maztautas, vai vismaz sava novada ļaužu vārdā. Tāpat jau minēts, ka viņu vecākie iezemiešus ne vien iesauca kara gaitās, bet arī pārzināja nodevu uzlikšanu un ievākšanu, tāpat norīkošanu klaušās. Tātad, kā iepriekš noskaidrots, iezemiešiem tika atstāta Senlatvijas mazākās administratīvās vienības – pils novada iekšējā pārvalde un tiešo darīšanu kārtošana ar vāciem.

Pēc saglabāto tiesību analīzes ir iespējams apgalvot, ka iezemieši pēc kristīšanās un pakļaušanās vācu varai:

1) nezaudēja personisko brīvību,
2) nezaudēja kustības brīvību,
3) nezaudēja ieroču tiesības,
4) nezaudēja tiesības uz savu nekustamo un kustamo mantu,
5) nezaudēja mantošanas tiesības,
6) nezaudēja tirgošanās tiesības,
7) nezaudēja tiesāšanās tiesības,
8) nezaudēja lokālās pašpārvaldes tiesības.

Protams, cits ir jautājums, kā jaunie vācu iekarotāji un kolonisti respektēja vai bija spiesti respektēt iezemiešiem garantētās tiesības.

Dodot atbildi uz šo jautājumu, jāpatur vērā cilvēku dabiskā mantrausības kāre, sevišķi, ja viņi var savu iedzīvošanās dziņu vērst pret

pakļautiem un militāri mazspēcīgiem cilvēkiem. Tāpat, domājot par šo jautājumu, nedrīkst aizmirst jau viduslaikos zināmo maksimu, ka Dievs ir augstu un pāvests (vai ķeizars) tālu.

(Kā vācu kolonisti respektēja iezemiešu 13. gs. saglabātās un vācu iekarotāju garantētās tiesības vēlākajos gadsimtos, sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 565.–597. lpp.)

Kādas nastas tad ierobežoja iezemiešu brīvības 13. gs. nogalē?

Pēdējās 13. gs. rakstītās liecības par Latvijas iezemiešu nastām un pienākumiem pret vācu iekarotājiem ir jau minētais 1267. gada līgums starp Livonijas ordeņa mestru Oto no Luterbergas un kuršiem un 1272. gada līgums starp Rīgas arhibīskapu Albertu un Livonijas ordeņa mestru Valteru no Nordekes, no vienas puses, un zemgaļu vecākajiem, no otras puses. Pieņemot, ka līdzīgi noteikumi ap gadsimta beigām bija uzspiesti arī Austrumlatvijā latgaļiem, sēļiem un lībjiem, būtu vietā salīdzināt kuršu un zemgaļu pienākumus pret vācu iekarotājiem.

Kuršiem pēc 1267. g. līguma (*LUB*, I, 405. nrs) bija jādod	Zemgaļiem pēc 1272. g. līguma (*LUB*, I, 430. nrs) bija jādod
1.a. No katra arkla kunga tiesā *(tins)* 2 pūri rudzu, ko varēja aizvietot ar 1 pūru kviešu un 1 pūru miežu (3. §).	1. No katra arkla 1 pūrs rudzu un 1 pūrs miežu (1. §), ko varēja aizvietot ar 2 Rīgas ārtaugiem par katru pūru vai ar 2 caunādām vai 8 vāverādām par katru pūru (3. §).
1.b. No katra ecējama zirga, kad tas sasniedzis 4 gadus, tā pati iepriekš minētā kunga tiesa (4. §).	Tā kā no kuršu 1267. g. un zemgaļu 1272. g. līgumiem saglabājušies tikai vēlāka laika lejasvācu tulkojumi, tad grūti nosakāms, kas katrā līgumā saprasts ar vārdu "arkls" *(haken)*. Varētu pieņemt, ka zemgaļu līgumā ar arklu domāta vienzirga zeme, jo zemgaļu kunga tiesa līdzīga ar kuršu kunga tiesu vienzirga saimniecībai. Zemgaļu līgums parāda rudzu pūra cenu 13. gs. otrajā pusē – 2 Rīgas ārtaugi (ap 17 g sudraba). Caunāda bija vērta puspūra labības (tuvāk par nodevām sk. nodaļā "Nodevas").
Tātad no divzirgu zemes (ko apstrādāja ar 2 zirgiem) kuršiem 1267. g. bija jādod 4 pūri rudzu, turpretī no vienzirga saimniecības tikai 2 pūri. Tas nozīmē, ka kuršiem pēc līguma ar ordeni 1267. g. bija jādod tādas pašas nodevas kā pēc 1230. g. līguma ar rīdziniekiem: no divzirgu zemes 4 pūri jeb 1 birkavs.	Zemgaļu līgums dod arī svarīgu ziņu par kunga tiesas uzlikšanu: tā uzlikta viņu agrāk maksātās desmitās tiesas vietā, lai samazinātu *(metigen)* zemgaļu no-

	devas pēc likumīgas paražas un priesteru vajadzības (1. §). Tātad tā ir jauna liecība, ka zemes kungu uzliktā laicīgā nodeva jeb kunga tiesa bija mazāka par katoļu baznīcas prasīto desmito tiesu.
2. Tālāk kuršu līgums runā par viņu klaušām: katram kursim viņa dzīvesvietā jāstrādā ordeņa vajadzībām 2 dienas vasarā un 2 dienas zemā; tātad jāiet klaušās 4 dienas gadā (5. §).	2.a. Arī zemgaļu līgumā minētas viņu klaušas: 2 dienas vasarā un 2 dienas ziemā, un šajās 4 dienās no katra arkla darbā jāierodas ar braucamo rīku *(vore)*, tātad vasarā ar ratiem, ziemā ar ragavām (2. §). 2.b. Vīriešiem, kas sasnieguši darba gadus, bet kuriem nav zirga, jākalpo ar roku darbu *(hant arbeit)*: "kā sienu pļaut un malku cirst un nest" (2. §). Tātad Zemgalē bija jāiet klaušās arī bezzemniekiem un pieaugušiem saimnieku dēliem, kas dzīvoja tēva sētā.
3.a. Par atkrišanu no kristīgās ticības kursim bija jāstrādā savā maizē 1 mēnesi gadā ordeņa piļu būvē; ja pils netiek būvēta, kurši no šī pienākuma atbrīvoti (6. §). 3.b. Ordenis atbrīvoja kuršus uz mūžīgiem laikiem no pārējiem pils darbiem (*borg arbeit*; 7. §).	3. Zemgaļiem arī bija jāpiedalās ordeņa piļu celšanas un ceļu taisīšanas darbos (4. §).
4. Tāpat ordenis atbrīvoja kuršus uz mūžīgiem laikiem no desmitās tiesas došanas karu vajadzībām (*teenden des reise gudes*; 7. §).	4. Tā kā 1272. g. visa Zemgale vēl nebija pakļauta un pievērsta kristīgai ticībai, tad zemgaļu līgums paredz arī viņu kara gaitas (*to reisen sollen sie sich witlich und reit bewisen*; 4. §), t.i., došanos vāciem līdzi krustakarā vēl nepakļauto zemgaļu nomākšanai un kristīšanai.

No iztirzātajiem līgumiem kļūst skaidrs, ka par parasto aplikšanas vienību bija kļuvis arkls, kas Senlatvijā bija pazīstama zemes mēra vienība jau pirms vācu ekspansijas sākuma, jo jau 1198. gadā lībjiem uzliktā nodeva tika noteikta pēc arklu skaita (II, 7), kurus laikam pārvērtēja ik pēc divdesmit gadiem iezemiešu vecākie.[118]

Zīmīgs ir fakts, ka neviens līgums nerunā ne par kuršu, ne zemgaļu pienākumu uzturēt baznīckungus jeb priesterus un piedalīties baznīcu celšanā.

Tāpat zīmīgs ir noteikums, ka kunga tiesa un klaušas *(arbeiden; to dem arbeit dienen)* ieviestas baznīcas desmitās tiesas vietā *(in der stedee des tehendes)*. Tā kā par draudžu baznīcu celšanu un baznīckungiem no ordeņa zemēm 13. gs. ziņu nav, tad arī nav iespējams droši pateikt, kur tās celtas un kā priesteri uzturēti. Tikai jāpatur vērā, ka pēc 1252. gada Kursas bīskapa un Livonijas ordeņa vienošanās katram 14 gadu vecam kursim (abu dzimumu) jau bija jādod gadā priesterim upurnaudā 3 Rīgas peniņi un sieks rudzu, sieks miežu un sieks auzu.[119] Var pieņemt, ka pēc zemgaļu pakļaušanas ordenis arī viņiem uzlika līdzīgas nodevas priesteru uzturam.

1236. gadā pāvests Gregors IX bija noteicis, ka draudzes baznīcām jāsaņem 1/3 no ievāktās desmitās tiesas, no draudzes baznīckungam pienācās 10 mārku ienākuma gadā.[120]

Tātad arī baznīckungu un baznīcu uzturēšana bija daļa no iezemiešiem uzliktās nastas (tuvāk sk. nodaļā *"Iugum christianitatis"*).

Senlatvijas kungi, kara draudzes, ciemi un vecākie

Kas notika ar maztautu valdniekiem un kungiem pēc Senlatvijas nokļūšanas vācu kundzībā?

Vāci, iekarojot Senlatviju, ar savām dalāmajām grāmatām sašķēla Senlatvijas maztautas un viņu apdzīvotās zemes starp ordeni un bīskapiem, līdz ar to izbeidzot šo maztautu patstāvību un viņu zemju militārpolitisko pastāvēšanu. Sadalot zemes, zuda arī to valdnieku – vienalga, vai saukti par karaļiem, augstdzimušajiem, vecākajiem vai kā citādi, – vara un iznīka viņu dzimtas.

Tikai par nedaudziem iezemiešu kungiem ir saglabājušās kādas ziņas.

Pazīstamākais varbūt ir Turaidas lībju kungs Kaups, kas "Indriķa hronikā" saukts arī par karali, bet, dzīvojot ar savu dēlu trimdā pie vāciem, ar viņu abu nāvi izbeidzās Kaupa dzimta. Otrs Turaidas lībju kungs bija Dabrelis, kas nomira sērgā 1211. gadā, un līdz ar to arī viņa dzimta laikam izbeidzās, vismaz par Dabreļa pēcnācējiem ziņu nav. Piedaugavas lībju vadonis laikam bija Ako, un viņu jau 1206. gadā nogalināja Rīgas vāci. Rīgas lībju kungs, jāpieņem, bija Aso; par viņa nāvi ziņu nav, bet, tā kā Rīgā visu varu savās rokās pārņēma vāci, tad nevar būt šaubu, ka arī viņa dzimtas kundzībai pienāca gals.

Ziņas nav pilnīgākas arī par latgaļu kungiem. Jersikas karalis Visvaldis pirmo reizi minēts 1203. gadā "Indriķa hronikā", un pēdējās ziņas par Visvaldi nāk no 1230. gada, jo 1239. gadā Visvaldis vairs nedzīvoja Jer-

sikā: viņš bija vai nu miris, vai kļuvis trimdinieks pie sievas radiem Lietuvā. Arī par Visvalža pēctečiem drošu ziņu nav; varbūt viņam vispār dēlu nebija, un meita (?), apprecoties ar Ikšķiles vācu vasali Konrādu no Meiendorpas,[121] droši vien līdz ar saviem bērniem (?) pārvācojās un zuda latviešiem. Par otru Piedaugavas karali – Kokneses Viesceķi zināms, ka pēc viņa valstiņas iekarošanas un pils nodedzināšanas Viesceķis jau 1208. gadā devās trimdā uz Novgorodu – un līdz ar to viņa dzimta Latvijā izbeidzās.

Ziemeļlatvijas pazīstamākais valdnieks bija Tālavas Tālivaldis; viņu 1215. gadā nogalināja igauņi, un viņa dēlu zemi 1224. gadā sadalīja bīskaps ar zobenbrāļiem; līdz ar to arī izbeidzas ziņas par Tālivalža dzimtu, un jāpieņem, ka tā drīz pēc tam izmirusi. No pārējiem latgaļu kungiem vēl būtu pieminams Sateklas Rūsiņš, kas krita 1212. gadā, un Autines Varidots, par kuru pēc viņa 1208. gada sirojuma Igaunijā nekādu tālāku ziņu nav.

No kuršu 13. gs. kungiem paglābies tikai viens vārds – karalis Lamekins, kas vienīgo reizi minēts Balduina no Alnas 1230. gada līgumā ar kuršiem, bet viņa zeme vēl minēta 1252. gadā;[122] varbūt viņa pēcteči – šķiet, jau pārvācojušies – atrodami starp 14. gs. Livonijas ordeņa vasaļiem Kuldīgas komturejā.[123]

No rietumzemgaļu kungiem ziņas saglabājušās par Viestartu, kas pēdējo reizi minēts 1225. gadā "Indriķa hronikā", un Nameisi, kas ap 1281. gadu – pēc "Atskaņu hronikas" – devās trimdā uz Lietuvu.

Šajā sakarā var minēt, ka latgaļu kungs Visvaldis, kuršu kungs Lamekins un zemgaļu kungs Nameisis arī ir vienīgie Senlatvijas valdnieki, kuru vārdi atrodami dokumentos un kas atkārtoti saukti par karaļiem *(rex)*.

Mēs nezinām, kā senie latvieši un lībji paši sauca savus karaļus un dižciltīgos; laikam arī hronistam Indriķim nebija skaidrs, kādam Rietumeiropas titulam pielaikot senlatviešu valdniekus, jo vienu un to pašu personu viņš titulē dažādi. Tā Viestarts viņam ir gan Zemgales augstdzimušais (*major natu de Semigallia*, IX, 2), gan zemgaļu karavadonis (*dux*, IX, 3; XII, 2), gan zemgaļu firsts (*princeps*, X, 10; XXIX, 4), gan zemgaļu provinces vecākais (*senior aliorum Semigallarum .. de provincia*, XXIII, 4); "Atskaņu hronikā" Viestarts saukts par karali (*konic*, 1700. rinda), bet Nameisis par tērvetiešu vadoni (*houbetman*, 8658.–8659. rinda), savukārt Franciska no Moliano 1312. gada izmeklēšanas protokolā viņš dēvēts par karali *(rex)*.[124] Lībju kungs Kaups "Indriķa hronikā" ir gan zemes vecākais (*senior terre*, IV, 4), gan karalis un vecākais Turaidas lībjiem (*rex et senior Lyvonum de Thoreyda*, VII, 3), gan pils kungs (*castrum Cauponis*, IX, 3), gan karaspēka vadonis (*dux exercitus*, X, 10). Salas lībju kungs Ako ir firsts un vecākais (*princeps ac senior*, X, 8), Kokneses kungs Viesceķis – karalis, mazkaralis (*rex, regulus*, XI, 9), bet "Atskaņu hronikā" – karalis (*konic*, 653. rinda). Tālavas kungs Tālivaldis

saukts vai nu par Beverīnas pils vecāko (*senior de Beverin,* XII, 6), vai Trikātas novada vecāko (*Thalibaldum, seniorum illius* [Trikātas] *provincie*, XVII, 2), arī par Tālavas Tālivaldi (XVIII, 3). Vienīgi Jersikas Visvaldis visos četros 13. gs. dokumentos, kuros viņš minēts,[125] saukts tikai par karali *(rex de Gerzike*), tāpēc arī Indriķis savā hronikā viscaur godina viņu par karali, lai arī apraksta Visvaldi gan kā karavadoni (VII, 5; XXV, 2), gan bīskapa Alberta vasali (XIII, 4; XVIII, 4), gan Jersikas pilskungu (XIII, 4) un Jersikas valsts valdnieku (XIII, 4; XVIII, 9; XXIX, 4).

Sauktus vienādi vai otrādi, vāci 13. gs., nobīdījuši pie malas Senlatvijas iezemiešu kungus, izbeiguši viņu dzimtu dižciltību un pašas dzimtas iznīcinājuši, atbrīvojās no latviešu un lībju dižciltīgajiem kungiem, kas laika gaitā būtu varējuši izveidot Senlatvijas maztautu valstiņas.

Tikpat grūti atbildams ir jautājums, vai kāda pils piederēja tās kungam vai viņš bija tās valdnieks tikai pa savu dzīves laiku, jo mēs nezinām neviena vārdā saukta pils kunga radniecību ar viņa pēctečiem.[126] Vienīgi par Jersikas Visvaldi teikts, ka Jersikas pils un Jersikas valsts ir bijusi viņa likumīgs mantojums *(hereditario iure sibi pertinentem)*,[127] ko tad hronists Indriķis parafrāzē savā bieži citētajā retoriskajā Jersikas pils degšanas aprakstā (XIII, 4).

Tāpat neskaidras ir ziņas par pils kungu varu. Jersikas karalis Visvaldis viens pats varēja cedēt savu valsti Rīgas bīskapam, tāpat no atlikušās valsts daļas atdot kādu zemi Daugavgrīvas klosterim. Tālavas kungs Tālivaldis jau dalīja varu Tālavā ar saviem dēliem, tāpēc būs jāpieņem, ka arī Tālava kļuvusi par dzimtas mantojumu. Vai Tērvetes kungam Nameisim bijusi kāda radniecība ar agrāko Tērvetes kungu Viestartu, nav iespējams noskaidrot.

Par Autines latgaļiem zināms, ka pēc ķildu izcelšanās ar Cēsu zobenbrāļiem viņi – tātad viņu kungi jeb vecākie – noturēja ilgstošu apspriedi ar vāciem (XVI, 3). Tāpat Sateseles pils lībji ilgi apspriedās ar Turaidas un Piedaugavas lībjiem – taču viņu kungi jeb vecākie – un vairākas dienas sīvi cīnījās ar zobenbrāļiem, līdz Turaidā ieradās bīskaps Alberts, lai uzklausītu lībju sūdzības, ko varēja priekšā celt tikai viņu vecākie.

Vecākā jeb seniora vārds "Indriķa hronikā" lietots, apzīmējot gan pils kungu (*seniores de castro*, XII, 6 – latgaļiem; XVI, 4 – lībjiem), gan novada kungus (*seniores provincie*, XVI, 3 – lībjiem), gan zemes kungus (*seniores terre*, IV, 4 – lībjiem), gan karaspēka vadoņus (*seniores de exercitu*, XI, 6 – sēļiem). "Atskaņu hronika", aprakstot Kuldīgas vācu pils dibināšanu, saka, ka mestra Dītriha no Groningenas laikā (1242–1245) vācbrāļi izsūtījuši sūtņus pie latgaļiem un lībjiem – tātad pie latgaļu un lībju vecākajiem, kas, iesaukuši savus ļaudis, maršēja uz Kursu zem saviem karogiem, bet kuršu Kuldīgas pils vecākie, kas nespēja vācu vadītam karspēkam pretoties, noturēja apspriedi (*einen rât*, 2392. rinda), kuras laikā kuršu "vecākie runāja" (*die eldesten sprâchen under in*, 2395. rinda) un vienprātīgi vienojās padoties, ko ar ziņnešiem *(santen boten)* darīja zināmu vāciem. Tā kā Kuldīga

atradās Bandavas valstī, tad jāpieņem, ka kuršu vecākie arī nāca no Bandavas valsts (bet no cik lielas apkārtnes?) un bija tiesīgi lemt par miera pieņemšanu vai kara turpināšanu. Tālāk hronists saka, ka pēc Kuldīgas vācu pils uzcelšanas tajā apmetās arī "daļa kuršu labiešu"[128] (*der besten Kûren bliben ein teil*, 2417. rinda).

Par vecāko varu un tiesībām skaidrāku ieskatu dod daži 13. gs. iezemiešu līgumi. Tā 1211. gadā, vāciem sadalot Lībjzemi, Latgali, Koknesi, Salu (tag. Mārtiņsalu), Doles salu, zemju sadalīšanā piedalījās arī zemes vecākie.[129] Bet kādi?

1230. gadā vāci slēdza vienošanos *(compositionem)* ar kuršiem no deviņām "vietām" *(locis)*[130] – tātad ar šo vietu vecākajiem jeb kungiem. Tā paša gada 28. decembrī Balduins no Alnas noslēdza līgumu ar karali Lamekinu un divu zemju un 14 karadraudžu *(kiligundis)* vecākajiem,[131] mēnesi vēlāk Balduins atkal slēdza kristīšanās līgumu ar citiem kuršu vecākajiem no 11 ciemiem.[132] 1253. gadā Livonijas ordenis un Kursas bīskaps dalīja vēl neiekarotās kuršu zemes, turklāt neskaidrības un nesaskaņas starp abiem dalītājiem zemju robežu dēļ tika atstātas attiecīgo zemju vecāko un cienījamāko izšķiršanai.[133] Tātad kuršu vecākie bija tiesīgi slēgt līgumus ar vāciem – un viņu noslēgtās vienošanās nācās respektēt attiecīgā novada ļaudīm jeb viņu pavalstniekiem.

Kā vāci slēdza līgumus ar iezemiešu vecākajiem, ieskatu dod 1272. gada līgums ar pakļautajiem zemgaļiem. Rīgas arhibīskaps Alberts, domkapitula prāvests Jānis un Livonijas mestrs Valters no Nordekes bija ataicinājuši pie sevis zemes vecākos, un viņiem bijušas garas un karstas pārrunas par pakļauto zemgaļu desmito tiesu un tiesībām, līdz beidzot vienojušies noteikt to lielumu.[134]

Var gan jautāt, cik liela loma zemgaļu vecākajiem bijusi nodevu un klaušu noteikšanā, jo zemgaļiem uzliktās klaušas un nodevas ir ļoti līdzīgas Livonijas ordeņa kuršiem 1267. gadā dotiem noteikumiem.[135] Manuprāt, šeit vairāk saskatāma viduslaikiem tradicionālā aicināto pārstāvju loma, kas ne tik daudz piedalījās lietas izlemšanā, kā ar savu klātbūtni reprezentēja sava novada ļaudis, lai viņu vietā uzklausītu kungu diktētos noteikumus un pēc noteikumu saņemšanas tos darītu zināmus saviem pavalstniekiem. Tā arī viduslaiku Vakareiropas parlamenti tika sasaukti galvenokārt propagandas nolūkos – tajos karaļa valdība paziņoja kārtu pārstāvjiem karaļa vārdā publicētos likums, un tika uzskatīts, ka šie pārstāvji tos pieņēma ar savu klātbūtni, nevis ar balsošanu, un pārstāvju pienākums, atgriežoties savā grāfistē, bija paziņot pavalstniekiem saņemtos noteikumus par likumu. Tas tālāk nozīmē, ka Latvijā uzlikto nodevu ievākšanas un klaušu pildīšanas izkārtošana tika uzvelta uz pašu iezemiešu vecāko pleciem: vāci tikai visu uzraudzīja un iekasēja. Bez tam vāciem 13. gs. taču vēl nebija nedz vajadzīgā aparāta jeb savu ļaužu tā visa organizēšanai un izkārtošanai, nedz ziņu, cik katram saimniekam ir jānodod labības: to zināja tikai iezemiešu vecākie.

Tāpēc, manuprāt, visās sarunās ar vāciem, kurās piedalījās iezemiešu vecākie, viņu galvenais pienākums bija jauno vācu noteikumu uzklausīšana un paziņošana saviem ļaudīm.

To jau netieši apliecina 1253. gada aprīļa Kursas bīskapa Indriķa vienošanās ar vācbrāļiem (bez kuršu vecāko klātbūtnes), ka kuršiem jāpiedalās savas zemes aizstāvēšanas karos pret pagāniem (leišiem) un pēkšņa iebrukuma gadījienā kuršus var iesaukt karā pēc bīskapa vai vācbrāļu sūtņu pieprasījuma viņu ciema vecākie *(bi den eylsten den dorpe)*,[136] citiem vārdiem: pēc vācu pieprasījuma kuršus mobilizēja karam viņu pašu vecākie.

Kā vāci, iekarojuši un sadalījuši Senlatvijas valstiņas jeb zemes, likvidējuši to kungus, kara draudzes un pils novadus[137] un nespēdami izveidot savu administratīvo aparātu – baznīcas draudžu novadi 13. gs. tikai sāka veidoties –, kārtoja savas attiecības ar iezemiešiem?

Izskatot vācu izdotos dokumentus pēc 1272. gada zemgaļu padošanās, redzams, ka vienīgā administratīvā vienība, ko vāci paturējuši par iezemiešu pārvaldes kodolu jeb vienību, ir ciems *(villa, dorp)*.[138] Tātad pēc topošo karaļvalstu, cilšu valstiņu, pils novadu jeb dažādo militāro apvienību likvidēšanas un dižciltīgo iezemiešu dzimtu izkaušanas vai degradēšanas vācu iekarotāji 13. gs. bija spiesti paturēt iezemiešu zemāko valstisko jeb pašpārvaldes veidojumu – ciemu gan iezemiešu ķildu izšķiršanai un tiesas spriešanai, gan nodevu ievākšanai un klaušu uzlikšanai.

To, ka ciems bija Senlatvijas saimnieciskais kodols, skaidri saprata arī vācu iekarotāji: tā, pakļaujot zemgaļus, Livonijas mestrs Konrāds no Mandernas (1263–1266) pavēlēja saviem vācbrāļiem dedzināt zemgaļu ciemus un tur augošo labību, jeb, kā "Atskaņu hronikas" autors saka: *zû Semegallen, er nam roubes mit sînem volke vil. er tet ouch schaden âne zil in deme selben lande mit ungevûgem brande. man brante ir dorf und alle ir korn* (7430.–7435. rinda; "Zemgalē viņš ar saviem ļaudīm dabūja lielu laupījumu; viņš arī nodarīja daudz zaudējumu bez jēgas tajā pašā zemē ar pārmērīgu dedzināšanu: dedzināja viņu ciemus un viņu labību"). Lai iegūtu līdzekļus kara vešanai pret zemgaļiem, Livonijas ordenis jau 1260. gadā piespieda Rīgas domkapitulu atdot vācbrāļiem piecus ciemus Zemgalē, kopā 150 arklu, kas ietvēra mežus, pļavas, desmito tiesu un klaušas, kā arī visu kunga varu.[139] Gadu iepriekš (1259. gadā) Kursas bīskaps aizņēmās no Livonijas ordeņa 50 mārkas Rīgas sudraba, ieķīlājot par tām trīs kuršu ciemus līdz ar ienākumiem no tiem.[140] Senlatvijas ciemu saimniecisko nozīmi apliecina arī to izdošana lēņos: jau 1253. gadā Kursā gan ordenis, gan bīskaps izdeva lēņos vairākus ciemus.[141] Tādēļ saprotams, ka vāci veidoja savus baznīcas draudžu novadus, iekļaujot tajos vairākus Senlatvijas ciemus,[142] t.i., ciems bija mazāks par baznīcas draudzes novadu. Bet ciems arī bija mazāks par pils novadu, jo 1211. gadā Remines pils novadā minēti vairāki ciemi.[143] Tāpat 1220. gadā pēc Mežotnes pils ieņemšanas tās aizstāvji atgriezās savos ciemos.

Tomēr jāšaubās, vai 1253. gada Kursas zemju dalāmajās grāmatās minētie vietvārdi apzīmēja dzimtu teritorijas jeb ciemus, jo visā lielajā Bandavas valstī jeb zemē – kas aptuveni atbilst Latvijas Republikas Kuldīgas apriņķim ar 3138 km², kurā 1938. gadā bija 20 pagastu, – minētas tikai kādas 46 apdzīvotas vietas; šķiet neticami maz, ka visā Bandavas valstī būtu dzīvojušas tikai 46 dzimtas, tā veidojot 46 ciemus. Tā kā dalāmajās grāmatās šie vietvārdi atstāti bez teritorijas apzīmējuma, tad vairāk ticams, ka dokumenta vācu rakstītāji nezināja, kā šīs kuršu teritoriālās vienības saukt ne latīniski, ne vāciski. Bet Balduina no Alnas 1230. gada līguma[144] rakstītājs dažas vietas, kas minētas arī 1253. gada dalāmajās grāmatās,[145] sauc par kiligundām, ko varētu latviskot kā kara draudzes novadu: Tārgali un Ēdoli Ventavā, Ķimali, Alsungu un *Ardus/Arden* Bandavā un Rīvu Piemarē. Līdz ar to būtu jāpieņem, ka arī pārējie vietvārdi kuršu zemju dalāmajās grāmatās apzīmēja nevis ciemus, bet kara draudžu vai pils novadus. Tāpēc arī 13. gs. nogales Kursas ciemi – dokumentos saukti *villas* vai *dorpe*[146] – vairs nebija kuršu dzimtu teritorijas, bet viņu agrākās militārās apvienības jeb kara draudzes, kurām pēc to iekarošanas tika atņemtas militārās funkcijas, bet atstāta civilā un administratīvā pārvalde: pienākumu pildīšana pret vācu okupācijas varu un tiesu spriešana.

Tātad no visiem Senlatvijas administratīvajiem iedalījumiem vāci pēc Senlatvijas pakļaušanas paturēja tikai tās zemāko vienību, kas viņiem likās vispiemērotākā nodevu un klaušu uzlikšanai un militārai mobilizācijai, – Senlatvijas kara draudzes un, nezinādami tām labāku nosaukumu, dēvēja tās savas dzimtās zemes mazākās saimnieciskās pārvaldes vienības vārdā par ciemiem, no kuriem tad 14. un 15. gs. izauga latviešu pagasti (par tiem tuvāk sk. I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 519.–534. lpp.).

Kā tad vācu kolonisti paši sauca savus jaunos pavalstniekus?

Pirms pievēršanas katoļticībai tie bija "pagāni" *(pagani)*,[147] "Atskaņu hronikā" *heiden* (322. rinda) vai "barbari".[148] Pēc kristīgās ticības pieņemšanas viņi kļuva "jaunkristītie" *(neophites)*[149] un pēc viņu zemju nonākšanas vācu kundzībā – "mūsu ļaudis" *(homines nostri, unse lude)*.[150] Vārda "ļaudis" pirmnozīme vairākās indoeiropiešu valodās, arī vācu, ir "brīvs cilvēks".[151] Par "ļaudīm" latvieši saukti arī 14. un 15. gs. Vidzemes dokumentos.[152]

Norādes

[1] "Atskaņu hronikas" autors kļūdaini pieraksta Kaupa braucienu uz Romu bīskapa Meinarda laikam (310.–311. rinda); pēc "Indriķa hronikas" ziņām Kaups braucis reizē ar Turaidas priesteri Teodorihu, jādomā, 1204. g. (VII, 3); pēc Indriķa stāsta Meinards vispār nav braucis uz Romu kā Ikšķiles bīskaps.

[2] Zemgaļi minēti "Atskaņu hronikā" pēdējo reizi ap 1291. g. (11 796. rinda), *LUB*, I – ap 1300. g. (584. nrs); lībji "Atskaņu hronikā" ap 1287. g. (10 412. rinda), *LUB*, I – 1289. g. (529. nrs); kurši "Atskaņu hronikā" 1291. g. (11 745. rinda), *LUB*, I – 1291. g. (540. nrs); latgaļi "Atskaņu hronikā" ap 1289. g. (10 964. rinda).

[3] *LUB*, I, 363. nrs.

[4] *Latvijas PSR arheoloģija*, 295.–296. lpp.

[5] *LUB*, I, 405. nra 14. §.

[6] Turpat, 430. nra 5. §.

[7] Turpat, 477. nrs.

[8] Igauņiem, kurus vāci pakļāva vēlāk nekā lībjus, tika uzspiestas lību tiesības.

[9] "Die altlivländischen Bauerrechte", 32.–67. lpp.

[10] A. Švābe, izd., *Vecākās zemnieku tiesības*, Rīgā, Latvijas Skolotāju savienība, 1927.

[11] "Die altlivländischen Bauerrechte", 32. lpp.

[12] Turpat, 50. lpp.

[13] Turpat, 51. lpp.

[14] Turpat, 33. lpp.

[15] A. Švābes maztautu tiesību analīzi sk. viņa darbā "Latviešu cilšu tiesības", 149.–174. lpp.

[16] Zemgaļu tiesību 24. §.

[17] A. Švābe savu pieņēmumu par dzelzs tiesas praksi Senlatvijā rakstā "Latviešu cilšu tiesības" (164.–167. lpp.) pamato ar dzelzs tiesas popularitāti gan indiešu, gan seno grieķu, franku un angļu–sakšu zemēs, tāpat Anglijā un senajā Krievzemē, bet, manuprāt, tas neliecina, ka arī Senlatvijā dzelzs tiesa tikusi praktizēta.

[18] Tātad mežs tika uzskatīts par vācu kunga rezervātu.

[19] *LUB*, I, 405. nra 8. un 9. §.

[20] *SLVA*, 162. nrs.

[21] Turpat, 163. nrs.

[22] Turpat, 164. nra 4. §.

[23] Turpat, 204. nra 2. §; sal. 167. nru.

[24] Turpat, 177. un 179. nrs.

[25] Turpat, 183. nrs.

[26] A. Švābe, *Latvijas vēstures avotu chrestomatija (1300.–1500. g.)*, 21. nrs.

[27] *LUB*, VII, 372. nrs.

[28] I. Šterns, *Latvijas vēsture 1290–1500*, 35. lpp.

[29] *LUB*, VII, 206. nra 2. §.

[30] J. Caesar, *Commentarii de bello Gallico, passim*.

[31] Daugavas lībji – I, 3; VII, 4; XVI, 2; koknesieši – XII, 1; XIV, 9; tālavieši – XI, 7; XX, 5; XXVIII, 9.

[32] Tā pēc sakāves 1071. g. pie Manzikertes seldžuku turki uzlika Bizantijas ķeizarvalstij ikgadīgus meslus – un bizantieši tos maksāja, lai atpirktos no tālākiem turku iebrukumiem savā ķeizarvalstī; sk. C. Cahen, "The Turkish Invasion", 149. lpp.; P. Charanis, "The Byzantine Empire in the Eleventh

Century", 193. lpp. Sk. arī A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, 356. lpp. Pat Bizantijas ķeizars Justinians 532. g. atpirkās no persiešu uzbrukumiem ar lieliem gadskārtējiem mesliem Persijas karalim (turpat, 135. lpp.).

[33] K. Mülenbachs, J. Endzelīns, *Latviešu valodas vārdnīca*, *sub nomine*; K. Karulis, *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, *sub nomine* "mest".

[34] G. F. Stender, *Lettisches Lexicon, sub nominibus* "mesls" un "meteklis", kuriem Stenders dod vienādu vācu tulkojumu.

[35] Indriķis, runājot par baznīcas laukiem Ikšķilē, saka, ka tādi bijuši bīskapa Bertolda laikā (II, 9); bet Bertolds Lībjzemē bija tikai kādu mēnesi (II, 2–4), tāpēc viņš baznīcas laukus nevarēja iekopt; tiem jau bija jāpastāv Meinarda laikā.

[36] *SLVA*, 107. un 250. nrs.

[37] Turpat, 54. nrs. Vācu ordenim, pārņemot Zobenbrāļu ordeni, bija radušās domstarpības par bīskapa ceturtdaļas ievākšanu, tāpēc 1238. g. Rīgas bīskaps Nikolajs ar legāta Vilhelma no Modenas atļauju izlīga ar vācbrāļiem, ka ceturtdaļas vietā Livonijas ordenis turpmāk dos Rīgas bīskapam 7 lastus labības vai 12 mārkas sudraba un reizē ar vienošanos bīskaps saņems vēl no ordeņa 200 mārkas sudraba (*SLVA*, 230. nrs).

[38] A. Švābe, "Senā Kursa", 107.–108. lpp.; A. Švābe, *Grundriss der Agrargeschichte Lettlands*, 31. lpp.

[39] *SLVA*, 127. nrs.

[40] Turpat, 122. nrs; sal. 132. un 134. nru.

[41] Turpat, 145. nrs.

[42] *LUB*, I, 301. nrs.

[43] *SLVA*, 161. nrs.

[44] *LUB*, I, 405. nrs.

[45] Turpat, 430. nrs.

[46] A. Švābe, "Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā", 18. lpp.

[47] *SLVA*, 166. nrs.

[48] Turpat, 298. un 300. nrs.

[49] Turpat, 318. nrs.

[50] Turpat, 327. un 328. nrs; sal. 388. nru un "Atskaņu hronikas" 3445. un 3450. rindu. No pāvesta Aleksandra IV 1259. g. 23. jūlija privilēģijas Vācu ordenim dabūjam zināt, ka jau pāvests Honorijs III un Gregors IV piešķīris ordenim desmitās tiesas tiesības, ko Aleksandrs IV atjaunoja ar savu privilēģiju; sk. *LUB*, I, 341. nru.

[51] *LUB*, I, 405. nra 3. un 4. §.

[52] *SLVA*, 161. nrs; "Indriķa hronika", X, 13.

[53] *LUB*, I, 362. nrs.

[54] Turpat, 430. nra 1. un 3. §.

[55] *SLVA*, 237. nrs.

[56] Turpat, 245. nrs.

[57] Turpat, 309. nrs.

[58] Turpat, 359. un 360. nrs.

[59] *LUB*, I, 490. nrs.

[60] Sāmsalas bīskapa 1284. g. noteikumi arī paredzēja, ka no katra arkla jādod nodevās 2½ mārkas; dokumentā šajā vietā bijis kāds tagad nesalasāms vārds. Ja tas bijis mārkas sudraba, t.i., ap 515 g, tad tas būtu ārkārtīgi augsts nodoklis, ko neviens zemnieks nespēja gadiem maksāt. Ja tās bijušas mārkas kaltos peniņos, tad pēc karalienes Margrietas 1265. g. likuma tie saturētu ap 4320 peniņu, kas arī ir neiedomājami augsts nodoklis. Tāpēc jāpieņem, ka trūkstošais vārds nenozīmēja vis naudu, bet kādu naturāliju, varbūt medu.

[61] Par sinodālām prokurācijām sauca nodevas, ko diecēzes zemnieki bija spiesti maksāt bīskapam draudžu baznīcu vizitāciju laikā (kas laikam notika katru trešo gadu) un kas bija domātas viņa un viņa galma (pavadoņu) uzturam vizitācijas laikā; sk. A. Švābe, *Pagasta vēsture*, 10. lpp.

[62] *SLVA*, 250. nrs.

[63] Turpat, 99. nrs; sal. 100. nru.

[64] Turpat, 115. nrs.

[65] Turpat, 204. nrs.

[66] Turpat, 226. nrs.

[67] Turpat, 280. nrs.

[68] *LUB*, I, 584. nrs.

[69] Turpat, 603. nrs.

[70] *SLVA*, 364. nrs.

[71] *LUB*, I, 343. nrs.

[72] Turpat, 536. nrs.

[73] *SLVA*, 107. nrs.

[74] Turpat, 135. nrs.

[75] *LGU* I, 41. nrs.

[76] Turpat, 44. nrs.

[77] *SLVA*, 168. nrs.

[78] Turpat, 200. un 201. nrs.

[79] Turpat, 206. nrs.

[80] Tuvāk par lībju un latgaļu kara gaitām sk. nodaļā "Latgaļi un lībji dodas krustakarā".

[81] *SLVA*, 161. nrs.

[82] Turpat, 162. un 163. nrs.

[83] Turpat, 364. nrs.

[84] *LUB*, I, 430. nrs. Līdzīgi noteikumi tika uzspiesti 1255. un 1284. g. arī sāmiem; sk. *LUB*, I, 285. un 490. nru.

[85] *SLVA*, 96., 102. un 142. nrs.

[86] Turpat, 206. nrs.

[87] Turpat, 257., 259., 281. un 315. nrs.

[88] Turpat, 434. nrs.

[89] Turpat, 232. nrs.

[90] Turpat, 61. nrs.

[91] Turpat, 206. nrs.

[92] *LUB*, I, 405. nrs.

[93] Turpat, 430. nrs.
[94] A. Švābe, *Latvijas tiesību vēsture*, II, 16. lpp.
[95] *LUB*, I, 490. nrs.
[96] *SLVA*, 309. nrs.
[97] Turpat, 132. un 204. nrs; *LUB*, II, 614. nrs.
[98] *SLVA*, 104. nrs.
[99] Turpat, 110. nrs.
[100] Turpat, 115. nrs.
[101] Turpat, 162. nrs.
[102] Turpat, 200. nrs; sal. 201. nru.
[103] Turpat, 226. nrs.
[104] *LUB*, I, 405. nra 1. §.
[105] Turpat, 430. nrs.
[106] *SLVA*, 118. nrs.
[107] Turpat, 146. nra 21. §.
[108] Turpat, 56. nrs.
[109] Turpat, 62. nrs.
[110] Turpat, 122. nrs. Šajā sakarā var aizrādīt, ka arī uzvarētais Jersikas karalis Visvaldis nezaudēja savas mantošanas tiesības: ja pirms Visvalža nomirtu Ikšķiles vasalis Konrāds no Meiendorpas bez bērniem, Visvaldis mantotu tā lēni un otrādi (*SLVA*, 107. nrs). Tāpat atzīmējams, ka lībju vasaļa *Cauleme* lēnis, kas bija miris bez bērniem, atgriezās lēņa kunga rokās (*LGU* I, 42. nrs).
[111] *SLVA*, 161. nrs.
[112] Turpat, 224. nrs.
[113] Turpat, 357. un 358. nrs.
[114] Turpat, 405. un 430. nrs.
[115] Tā kā iezemiešu tiesības kodificētas jau 13. gs., bet saglabājušās tikai 16. un 17. gs. norakstos, tad tas skaidri liecina, ka vismaz 13. gs. tās bijušas spēkā un respektētas.
[116] *SLVA*, 224. nrs.
[117] Turpat, 92. nrs.
[118] Turpat, 200. nrs.
[119] Turpat, 352. nrs.
[120] Turpat, 207. nrs.
[121] Tuvāk sk. *LE*, 893.–894. lpp.
[122] *SLVA*, 162., 348. un 349. nrs.
[123] *LE*, 1214. lpp.
[124] A. Švābe, *Latvijas vēstures avotu chrestomatija (1300.–1500. g.)*, 9. nrā, 15. lpp.
[125] *SLVA*, 51., 63., 107. un 159. nrs.
[126] Par Tālavas Tālivalža dēlu Ramēķi zināms, ka viņš bijis kādas Tālavas daļas kungs, bet, vai pēc Tālivalža nāves viņš kļuva par visas Tālavas kungu, ziņu nav.
[127] *SLVA*, 51. nrs; sal. 234. nru.

[128] Tātad arī kuršiem bija augstmaņi jeb dižciltīgie.

[129] *SLVA*, 61. nrs; sal. 63. nru.

[130] Turpat, 161. nrs.

[131] Turpat, 162. nrs.

[132] Turpat, 163. nrs.

[133] Turpat, 359. nrs; sal. 371. nru.

[134] *LUB*, I, 430. nra 1. §.

[135] Nedrīkst aizmirst, ka gan zemgaļi, gan kurši bija kara zaudētāji, un to jau Jūlijs Cēzars zināja, ka uzvarētāji diktē noteikumus uzvarētiem: J. Caesar, *Commentarii de bello Gallico*, I, 36.

[136] *SLVA*, 364. nrs.

[137] *LUB*, I, 432. un 532. nrs.

[138] Turpat, 447., 449., 479., 526., 534., 543., 550., 603. nrs.

[139] Turpat, 344. nrs.

[140] Turpat, 343. nrs.

[141] *SLVA*, 361. nrs; sal. 230., 300. un 362. nru.

[142] Turpat, 298. nrs.

[143] Turpat, 61. nrs.

[144] Turpat, 162. nrs.

[145] Turpat, 357. un 378. nrs.

[146] *LUB*, I, 534., 540., 543. nrs.

[147] *SLVA*, 25., 33., 162., 163., 204. nrs.

[148] Turpat, 24., 29. nrs.

[149] Turpat, 74., 178., 182., 204. nrs.

[150] Turpat, 358., 371. nrs.

[151] K. Karulis, *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, *sub nomine*.

[152] *LGU* I, "Sach- und Wortregister", *sub nomine* "Bauern": *lude* (741. lpp.).

RĀDĪTĀJI

[137] Tātad arī kuršiem bija augstmaņi jeb dižcilīgie.
[138] *SLVA*, 61. nr.; sal. 63. nr.
[139] Turpat, 161. nr.
[140] Turpat, 162. nr.
[141] Turpat, 163. nr.
[142] Turpat, 359. nr.; sal. 371. nr.
[143] *LUB*, I, 430. nr. I. §.
[144] Nedrīkst aizmirst, ka gan zemgaļi, gan kuršu bija kara zaudētāji, un to jau jūlija Cēzars zināja, ka uzvarētāji diktē noteikumus uzvarētiem: J. Caesar, *Commentarii de bello Gallico*, I, 36.
[145] *SLVA*, 364. nr.
[146] *LUB*, I, 492. un 532. nr.
[147] Turpat, 447., 449., 479., 526., 534., 543., 550., 603. nr.
[148] Turpat, 344. nr.
[149] Turpat, 343. nr.
[150] *SLVA*, 361. nr.; sal. 230., 300. un 362. nr.
[151] Turpat, 298. nr.
[152] Turpat, 61. nr.
[153] Turpat, 162. nr.
[154] Turpat, 357. un 378. nr.
[155] *LUB*, I, 534., 540., 543. nr.
[156] *SLVA*, 25., 33., 162., 163., 204. nr.
[157] Turpat, 24., 29. nr.
[158] Turpat, 74., 178., 182., 204. nr.
[159] Turpat, 358., 371. nr.
[160] K. Karulis, *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, *sub nomine*.
[161] *LGU* I, "Sach- und Wortregister", *sub nomine* "Bauer"; *Inde* (741. lpp.).

13. GADSIMTA LATVIJAS IEZEMIEŠU VALDNIEKI

Aizkrauklē	Autinē	Jersikā	Koknesē	Kursā
Vievaldis, 1220 (*IH*, XXIII, 8)	Varidots, 1208 (*IH*, XII, 6)	Visvaldis, 1203–1230 (*IH*, VII, 5; *SLVA*, 159. nrs)	Viesceķis, 1205–1208 (*IH*, IX, 10; XI, 9)	Lamekins, 1230 (*SLVA*, 162. nrs)
Lielvārdē	**Mārtiņsalā**	**Mežotnē**	**Rīgā**	**Sateklā**
Uldevenis, 1213 (*IH*, XVII, 5)	Ako, 1206 (*IH*, X, 8; XXV, 2)	Madis un Gailis, 1220 (*IH*, XIII, 8)	Aso, 1200 (*IH*, IV, 3)	Rūsiņš, 1208–1212 (*IH*, XII, 6; XVI, 4)

Sateselē	Tālavā	Tērvetē	Turaidā
Dabrelis, 1206–1211 (*IH*, X, 10; XV, 7)	Tālivaldis, 1208–1215 (*IH*, XII, 6; XIX, 3)	Viestarts, 1205–1225 (*IH*, IX, 2; XXIII, 4; XXIX, 4)	Anno, 1195–1200 (*IH*, I, 11; IV, 4)
Ninnus, 1210–1211 (*IH*, XIV, 10; XV, 7)	Ramēķis, 1213–1223 (*IH*, XVII, 2; XXVII, 1)	Šābis, 1259 (*AH*, 5246, 5255)	Kaups, 1200–1217 (*IH*, IV, 4; XXI, 4)
Ase, 1212 (*IH*, XVI, 4)		Nameisis, 1279–1281 (*AH*, 9667–9672)	Vesiķis, 1212–1219 (*IH*, XVI, 4; XXIII, 1)

Vietu nosaukumi doti alfabēta kārtībā.

Uzdotie gadskaitļi ir avotos minētie gadi, nevis dzīves vai valdīšanas gadi.

Par katru valdnieku dots avots, no kura ziņa ņemta.

12. UN 13. GADSIMTA LATVIJAS NOMINĀLO UN FAKTISKO

Pāvesti	Vācu karaļi un ķeizari	Dānijas karaļi	Vācu ordeņa virsmestri
Aleksandrs III, 1159–1181	Frīdrihs I, 1152–1190	Valdemārs I, 1157–1182	
Lucijs III, 1181–1185		Knuts VI, 1182–1202	
Urbāns III, 1185–1187			
Gregors VIII, 1187			
Klements III, 1187–1191			
Celestīns III, 1191–1198	Indriķis VI, 1191–1197		
Inocents III, 1198–1216	Fīlips, 1198–1208	Valdemārs II, 1202–1241	Indriķis Valpots, 1198–1200
			Oto no Kerpenes, 1200–1208
			Indriķis no Tunas, saukts Barts, 1208–1209
Honorijs III, 1216–1227	Oto IV, 1209–1218		Hermanis no Zalcas, 1209–1239
Gregors IX, 1227–1241	Frīdrihs II, 1218–1250		
	Vāczemes karalis		Konrāds no Tīringas, 1239–1240
	Indriķis VII, 1222–1235		
Celestīns IV, 1241			Gerhards no Malbergas, 1240–1244
Inocents IV, 1243–1254	Indriķis Raspe, 1246–1247	Ēriks IV, 1241–1250	Indriķis no Hohenloes, 1244–1249
	Konrāds IV, 1250–1254	Abels, 1250–1252	Gunters no Villerslebenas, 1249–1252
	Vilhelms, 1248–1256	Hristofers, 1252–1259	Pope no Osternas, 1252–1256

SVEŠZEMJU VALDNIEKU GADSKAITĻU KORELĀCIJA

Livonijas mestri	Rīgas arhibīskapi	Zemgales bīskapi	Kursas bīskapi
	Ikšķiles bīskapi		
	Meinards, 1184–1186–1196		
	Bertolds, 1197–1198		
Zobenbrāļu mestri	Rīgas bīskapi		
Venno, 1204–1209	Alberts, 1199–1229		
Folkvīns, 1209–1236		Berņhards no Lipes, 1218–1224	
Livonijas ordeņa mestri	Nikolajs, 1229–1253	Lamberts, 1224–1231	
Hermanis Balke, 1237–1239		Balduins no Alnas, 1232–1236	Engelberts, 1234 (?)–1240 (?)
Andrejs no Felves, 1240–1241		domprāvests Heidenreihs, 1237	
Dītrihs no Groningenas, 1242–1245			
Indriķis no Heimburgas, 1245–1246			
Andrejs no Štīrijas, 1248–1253		Indriķis no Licenburgas, 1247–1251	
virsmestra vietnieks Eberhards no Sainas, 1252–1254	Rīgas arhibīskapi		Indriķis no Licenburgas, 1251–1263
Anno no Zangerhauzenas, 1254–1256	Alberts Zuerbērs, 1253–1273		

Pāvesti	Vācu karaļi un ķeizari	Dānijas karaļi	Vācu ordeņa virsmestri
Aleksandrs IV, 1254–1261	Rihards, 1257–1272	Ēriks V, 1259–1286	Anno no Zangerhauzenas, 1256–1273
	Alfons, 1257–1284		
Urbāns IV, 1261–1264			
Klements IV, 1265–1268			
Gregors X, 1271–1276	Rūdolfs, 1273–1291		Hartmanis no Heldrungenas, 1273–1282
Inocents V, 1276			
Hadrians V, 1276			
Jānis XXI, 1276–1277			
Nikolajs III, 1277–1280			
Mārtiņš IV, 1281–1285			Burhards no Švandenas, 1282–1290
Honorijs IV, 1285–1287		Ēriks VI, 1286–1320	
Nikolajs IV, 1288–1292			Konrāds no Feuhtvangenas, 1291–1296
Celestīns V, 1294	Adolfs, 1292–1298		
Bonifācijs VIII, 1294–1303			Gotfrīds no Hohenloes, 1297–1303
	Albrehts I, 1298–1308		

Pamatā likta Livonijas mestru ailc.
Pāvestu saraksts pārņemts no *National Catholic Almanac*, 1958.
Vācu karaļu un ķeizaru saraksts pārņemts no Grotefend, *Taschenbuch der Zeitrechnung*, 1941.
Dānijas karaļu saraksts pārņemts no Cristiansen, *The Northern Crusades*, 1980.

Livonijas mestri	Rīgas arhibīskapi	Zemgales bīskapi	Kursas bīskapi
Burhards no Hornhauzenas, 1257–1260			
<u>mestra vietnieks</u> Juris, Siguldas komturs, 1260–1261			
Verners, 1261–1263			
Konrāds no Mandernas, 1263–1266			Emunds, 1263–1298
Oto no Luterbergas, 1266–1270			
Valters no Nordekes, 1270–1273	Jānis I no Lūnes, 1273–1284		
Ernests no Raceburgas, 1274–1279			
<u>vietnieks</u> Gerhards no Kacenellenbogenas, 1279–1280			
Konrāds no Feuhtvangenas, 1279–1281			
Villekins no Endorpes, 1282–1287	Jānis II no Fehtas, 1285–1294		
Kuno no Hacigenšteinas, 1288–1290			
Halts, 1290–1293			
Indriķis no Dinkelages, 1295–1296	Jānis III no Šverīnes, 1294–1300		
Bruno, 1296–1298			
Gotfrīds no Rogas, 1298–1307			

Vācu ordeņa virsmestru saraksts pārņemts no Boockmann, *Der Deutsche Orden*, 1981. Livonijas mestru, Rīgas arhibīskapu, Zemgales bīskapu un Kursas bīskapu saraksts pārņemts no Arbusow, *Grundriss der Geschichte*, 1918.

12. gs. nogalē
- Senlatvijā dzīvo kurši, latgaļi, lībji, sēļi un zemgaļi.
- 70. gados Lībekas tirgotāji sāk braukt uz Senlatviju pa Daugavu.

1184
- Zēgebergas klostera (Holšteinā, Vāczemē) priesteris Meinards kopā ar vācu tirgotājiem ierodas Senlatvijā un Ikšķilē lībjiem sāk sludināt kristīgo (katoļu) ticību, kā arī uzceļ tur baznīcu.

1185
- Gotlandes dzirkaļi (akmeņkaļi) ceļ mūra pili Ikšķilē.
- Gotlandes dzirkaļi ceļ mūra pili Salā (Mārtiņsalā).
- Zemgaļi uzbrūk vācu mūra pilij Ikšķilē.
- Sākas mūra celtņu laikmets Senlatvijā.

1186
- Brēmenes metropolīts iesvētī Meinardu par Ikšķiles bīskapu.

1190
- Cisterciešu priesteris Teodorihs sludina kristīgo ticību Turaidas lībjiem.

1197
- Otrais Ikšķiles bīskaps, agrākais Lokumas (rietumos no Hannoveres, Vāczemē) klostera abats Bertolds, ierodas Senlatvijā.

1198
- Bīskaps Bertolds atgriežas Senlatvijā ar pirmajiem krustakarotājiem.
- Lībis Imauts pie Rīgas Senā kalna nogalina bīskapu Bertoldu.
- Pēc zaudētās kaujas pie Rīgas vāci uzliek Salas un Ikšķiles lībjiem pirmo kristietības jūgu – mēru labības no arkla.

1199
- Brēmenes domkungu Albertu no Bukshēvdenas (pie Brēmenhāfenas, Vāczemē) pāvesta Inocenta III laikā iesvētī par trešo Ikšķiles bīskapu.
- Bīskaps Alberts 5. oktobrī dabū pāvesta Inocenta III krustakaru bullu pret Lībjzemes barbariem; tā ir pirmā krustakaru bulla Latvijā, kas ir saglabājusies.
- Pāvests Inocents III pielīdzina krustakarus Livonijā krustakariem Svētajā Zemē.

1200
- Bīskaps Alberts pirmo reizi ierodas Senlatvijā.
- Lībji Rīgā dod pirmos ķīlniekus vāciem – savus dēlus.
- Rīgas lībji atdod vāciem zemes gabalu ārpus sava ciema vācu Rīgas celšanai.
- Bīskaps Alberts sūta uz Romu pie pāvesta Turaidas lībju priesteri Teodorihu pēc jaunas krustakaru bullas.

– Priesteris Teodorihs dabū no pāvesta Inocenta III Zemgales ostas apmeklēšanas aizliegumu, tā izveidojot vācu Rīgu par vienīgo likumīgo ostu Daugavā.
– Lībju kungs Kaups nedod savu dēlu vāciem par ķīlnieku, bet tā vietā tiek kristīts katoļticībā kopā ar dēlu Bertoldu.

1201
– Bīskaps Alberts sāk izlēņot un kolonizēt Senlatviju, piešķirot pirmos lēņus krustakarotājiem Daniēlam Lielvārdē un Konrādam no Meiendorpas Ikšķilē.
– Alberts pārceļ Ikšķiles domkapitulu uz Rīgu un sāk Rīgā celt koka katedrāli.
– Vācu Rīgai uzbrūk kurši un leiši, bet nespēj to ieņemt.
– Pāvests Inocents III 19. aprīlī nosaka, ka lībju pagāniskās laulības nav šķiramas, bet pēc kristīšanās viņi laulājami tikai pēc baznīcas noteikumiem; jaunkristītiem jāiet pie dievgalda un jāsaņem pēdējā svaidīšana pirms nāves; pāvests legalizē Senlatvijā baznīcas tiesu.

1202
– Turaidas priesteris Teodorihs ar Alberta piekrišanu dibina Zobenbrāļu ordeni.
– Vācu Rīgai uzbrūk zemgaļi, bet nespēj to ieņemt.
– Rīgā sāk apmesties pirmie namnieki no Vāczemes.

1202–1210
– Zobenbrāļu ordenis uzceļ mūra pilis Rīgā (1202), Aizkrauklē (1208), Siguldā (1208) un Cēsīs (1210).

1203
– Lībju kungs Kaups jau kristīts katoļticībā.
– Priesteris Teodorihs ved Turaidas lībju kungu Kaupu uz Romu pie pāvesta.
– Ikšķiles lībji dod Polockas kņazam meslus.

1205
– Bīskaps Alberts Daugavgrīvā nodibina cisterciešu klosteri, iecelot par abatu Turaidas priesteri Teodorihu.
– Vāci no Rīgas uzbrūk Lielvārdes lībju pilij, nodedzina pilsētu un piespiež lielvārdiešus padoties kristietības jūgam.
– Vāci no Rīgas bīskapa Alberta vadībā uzbrūk Aizkraukles lībju pilij, to nodedzina un piespiež lībjus kristīties.
– Kristīšanās nodrošināšanai Ikšķiles lībjiem jādod ķīlnieki.
– Rīgas vāci par Tērvetes kungam Viestartam solīto palīdzību pret leišiem pieprasa ķīlniekus no katras Viestartam pakļautās pils.
– Konrāds no Meiendorpas pārceļas no Rīgas uz dzīvi savā lēnī Ikšķilē.
– Kokneses karalis Viesceķis padodas bīskapam Albertam par vasali, paturot Kokneses pili.

1205–1230
– Zobenbrāļu ordenis šajā laikā kādas 27 reizes cīnās ar iezemiešiem.

1206

- Vāci no Rīgas ieņem lībju Salas (tag. Mārtiņsalas) pili.
- Vāci no Rīgas kopā ar zemgaļu kungu Viestartu un lībju kungu Kaupu ieņem un nodedzina Kaupa Turaidas pili un kristī Turaidas lībjus.
- Vāci uzbrūk Sateseles kunga Dabreļa pilij, bet nespēj to ieņemt.
- Vāci kristī un iegūst Idumejas (tag. Straupes) novadu.
- Vāci sāk iesaukt iezemiešus savos krustakaros. (Pilnīgu iezemiešu iesaukšanas hronoloģiju sk. nodaļā "Iezemieši: kara gaitas".)
- Vasalis Daniēls no Rīgas pārceļas uz savu lēni Lielvārdē.
- Priesteris Daniēls kristī Lielvārdes un Sidgundas lībjus, remeniešus, Aizkraukles lībjus un Cēsu vendus.

1207

- Priesteris Alebrands nodibina draudzi un ceļ baznīcu Ķizbelē.
- Priesteris Aleksandrs ceļ baznīcu Metsepolē.
- Baznīcas ceļ Idumejā un Piedaugavas lībjiem.
- Lielvārdes lībji apsolās maksāt Lielvārdes vasalim Daniēlam pusbirkava rudzu no arkla.

1207–1209

- Zobenbrāļu mestrs Venno izlēņo Idavas pili lībju kungam Manegintam.

1208

- Vāci pabeidz pirmā Rīgas vaļņa būvi.
- Kokneses karalis Viesceķis pamet Kokneses pili un dodas trimdā uz Krievzemi, vāci noposta Viesceķa pili.
- Vāci no Rīgas ieņem sēļu pili Sēlpili un kristī tās iemītniekus.
- Zobenbrāļi jau apmetas Cēsīs vendu pilī.
- Priesteris Alebrands sludina kristīgo ticību Imeras latgaļiem.
- Vāci pēc Sēlpils ieņemšanas saņem ķīlniekos sēļu vecāko dēlus.
- Autines valsts latgaļi tiek kristīti katoļticībā.
- Hronists Indriķis iecelts par baznīckungu Imerā un ceļ tur baznīcu.
- Inocents III 31. janvārī ziņo, ka Senlatvijā katoļticībai pievērsti visi lībji, idumieši, Cēsu vendi un puse latgaļu.

1209

- Bīskapa Alberta vadītā armija uzbrūk Jersikas pilsētai, to ieņem un noposta.
- Vāci no Rīgas ieņem Jersikas pili un sagūsta Jersikas karalieni.
- Lai izpirktu karalieni, Jersikas karalis Visvaldis nodod savu karaļvalsti Rīgā bīskapam Albertam par lēni, saņemot atpakaļ daļu karaļvalsts.
- Autines kungs Varidots pieņem kristīgo ticību un pāriet vācu pusē pēc atkrišanas no sadarbības ar Jersikas Visvaldi.
- Zobenbrāļi sāk celt savu pili Aizkrauklē.
- Alberts izlēņo pusi Kokneses pils un valstiņas krustnesim Rūdolfam no Jerihovas; tā Koknese kļūst par lēni.
- Rīgā jau pastāv Pēterbaznīca.

1210

- Kurši, iebraukuši savu floti Daugavā, uzbrūk vācu Rīgai, bet nespēj to ieņemt.
- Kaujā ar igauņiem pie Imeras krīt Kaupa kristītais dēls Bertolds.
- Kaups kopā ar vāciem un sev uzticīgiem lībjiem aizstāv zobenbrāļu Cēsu pili.
- Kaups ar sev uzticīgiem lībjiem dodas vāciem palīgā aizstāvēt Rīgu pret kuršu uzbrukumu.
- Zobenbrāļi sāk celt savu mūra pili Siguldā.
- Zobenbrāļi sāk celt savu mūra pili Cēsīs.
- Pāvests Inocents III apstiprina Lībjzemes dalīšanu starp Rīgas bīskapu un Zobenbrāļu ordeni attiecībā 2: 1.
- 20. oktobrī pāvests Inocents III noteic, ka Lībjzemes zemniekiem jāmaksā desmitā tiesa savām baznīcām.

1211

- Aizkraukle nonāk zobenbrāļu valdīšanā.
- Sadala Jersikas karaļvalsti: bīskapa daļā nonāk Asote, Liepene un Autine, zobenbrāļu daļā – Alene, Zerdene, Nigaste un Cesvaine.
- Metsepole nonāk vācu varā.
- Igauņi iebrūk Tālavā un sapulcējas pie Beverīnas pils.
- Rīdzinieki pieprasa ķīlniekus no Sateseles lībjiem, kas dodas krustakarā pret igauņiem Sontaganā.
- Bīskaps Alberts atļauj lībjiem desmitās tiesas vietā maksāt no katra zirga pūru labības.
- Bīskaps Alberts piešķir vācu Rīgai Visbijas pilsētas tiesības.
- Rīgas bīskaps Alberts 25. jūlijā iesvētī gruntsgabalu ārpus pilsētas pirmajiem mūriem jaunas Dombaznīcas celšanai (tagadējā vietā).
- Bīskapa Alberta atvietotāji noteic civilās klaušas Zobenbrāļu ordeņa un Rīgas bīskapa zemniekiem Lībjzemē un Latgalē.

1212

- Bīskapa Alberta vadīti, vāci no Rīgas uzbrūk lībju Dabreļa Sateseles pilij un to ieņem.
- Gaujas lībji apsolās kristīties un maksāt Albertam desmito tiesu.
- Zobenbrāļi iegūst latgaļu Autines pili.
- Idumieši maksā kunga tiesu bīskapam Albertam.
- Vāci pieprasa ķīlniekus no Sateseles lībjiem par liecību, ka pieņems kristīgo ticību.
- Alberts saņem gūstā Sateseles novada vecākos un aizved par ķīlniekiem uz Rīgu.
- Alberts maksā Polockas kņazam lībju meslus.

1213

- Leiši sagūsta Tālavas kungu Tālivaldi, bet viņš no gūsta izbēg un atgriežas Tālavā.
- Pāvests Inocents III akceptē ķīlnieku ņemšanu no iezemiešiem, lai viņi neatkristu no ticības.

1214

- Trikāta ir Tālavas pārvaldes centrs.
- Vācu varā nonāk Tālavas novadi Trikāta un Burtnieki; Tālivalža dēli Turaidā pieņem katoļticību un kļūst par Rīgas baznīcas vasaļiem.

– No bīskapa pārziņā pārgājušām zemēm Burtnieku un Trikātas novados latgaļi dabū maksāt pūru labības no katriem diviem zirgiem.

1215

– Igauņi Trikātā sagūsta Tālavas kungu Tālivaldi un nomoka.
– Vāci rīko otru uzbrukumu Jersikas pilij, bet palīgā aicinātie leiši sakauj vācus.
– Pāvests Inocents III ceturtajā Laterāna koncilā pasludina, ka draudzēs ar dažādu valodu runājošiem locekļiem jābūt priesterim, kas šajās valodās var sludināt dievvārdus un izpildīt sakramentus.

1216

– Pleskavas krievi izlaupa un nodedzina Beverīnas pili.

1217

– Kaups krīt kaujā pie Vilandes pils.
– Tālavas latgaļi maksā meslus Pleskavas kņazam.

1219

– Vāci no Rīgas okupē zemgaļu Mežotnes pili, tā iesākot zemgaļu pakļaušanu.
– Vāci Mežotnē kristī 300 zemgaļu ģimenes.
– Tērvetes kungs Viestarts uzbrūk vācu okupētai Mežotnes pilij, bet nespēj to ieņemt.
– Beidzas vācu un Viestarta sadarbība.
– Zemgaļi kopā ar leišiem padzen vācus no Mežotnes.

1220

– Ar bīskapa Alberta vadītu karaspēku vāci atkal okupē Mežotnes pili, un mežotniešiem jādod ķīlnieki miera nodrošināšanai.

1221

– Pāvests Honorijs III pielīdzina krustakarus Livonijā krustakariem Svētajā Zemē.

1222

– Romas kūrijā nonāk ziņas par zobenbrāļu varmācīgu izturēšanos pret Senlatvijas jaunkristītiem.

1224

– Bīskaps Alberts nodod zobenbrāļiem Tālavas novadus Trikātu un Burtniekus (Tālivalža dēla Ramēķa zemes), bet patur sev Gulbenes, Piebalgas, Lizuma, Cirgaļu un Zvārtavas novadus.
– Tiek sadalīta Atzeles zeme; Rīgas bīskapa daļā nonāk Abrenes un Ludzas novadi, zobenbrāļu – Gaujienas un Alūksnes novadi.
– Mežotnē vāci ieceļ savu bīskapu.
– Jersikas Visvaldis turpina dzīvot Jersikas pilī.
– Vācu ķeizars Frīdrihs II ņem savā aizsardzībā Livonijas jaunkristītos, tā atzīstot Livoniju par Vācu ķeizarvalsts novadu jeb marku.

1225

- Koknesē dzīvo vienkopus vāci, krievi, latgaļi un sēļi.
- 3. janvārī pāvests Honorijs III izdod bullu, ka ņem Livonijas jaunkristītos pāvesta aizsardzībā un tiem jābūt paklausīgiem tikai Romas baznīcai.
- Viestarts atsakās pieņemt kristīgo ticību.
- Vācu karalis Indriķis atjauno Albertam viņa lēni Lībjzemē un atzīst lēni par Vācu ķeizarvalsts marku.
- Pāvesta legāts Livonijā Vilhelms no Modenas prasa vāciem neuzlikt jaunkristītiem iezemiešiem nepanesami smagas nastas.
- Vilhelms no Modenas decembrī noteic, ka ikviens, kas apmetas Rīgā uz pastāvīgu dzīvi, kļūst tās namnieks; tātad arī iezemieši.

1226

- Zobenbrāļu ordenis 11. maijā saņem lēņos Lībjzemi no vācu ķeizara Frīdriha II.
- Doles sala izlēņota krustnesim Jānim no Dolenes.
- Pāvesta legāts Livonijā notur Rīgas baznīcas provinces sinodi, kurā noteic, ka iezemiešiem bērni jākristī mēneša laikā pēc piedzimšanas un katram kristietim reizi gadā jāizsūdz grēki priesterim.
- Pāvesta legāts Livonijā Vilhelms no Modenas 15. martā noteic Rīgas lauku novada robežas, tā pārvēršot vācu Rīgu par pilsētas valsti un zemes kungu Latvijā.
- Rīgai jau ir sava rāte un rātskungi.
- Rīgā jau pastāv – gan ārpus pilsētas mūriem – Jēkaba baznīca.
- Rīgas lauku novada zemnieki maksā kunga tiesu Rīgas pilsētai.
- Rīgas lauku novada vasalim Jānim no Dolenes ir desmitās tiesas tiesības.

1228

- 20. augustā kurši kopā ar zemgaļiem iebrūk Daugavgrīvas cisterciešu klosterī, to noposta un apkauj mūkus.

1229

- 17. janvārī mirst pirmais Rīgas bīskaps Alberts.
- Zobenbrāļi kopā ar krustnešiem un Rīgas namniekiem iebrūk Kursas ziemeļaustrumos, tā ievadot Kursas pakļaušanu vācu varā.

1230

- Ziemeļaustrumu Kursa slēdz padošanās un kristīšanās līgumu ar vāciem; no kuršu puses līgumu slēdz Rendas, Valgales, Pidoles, Matkules, Vānes, Pūres, Iģenes, Kandavas un Ansiņu pils novadu vecākie.
- Padošanās līgumā teikts, ka kuršiem kopā ar vāciem jāpiedalās krustakarā pret pagāniem, bet kurši patur īpašumtiesības uz saviem laukiem.
- 28. decembrī Balduins no Alnas slēdz līgumu ar Viduskursas karali Lamekinu par kuršu kristīšanos, un Lamekins spiests dot ķīlniekus.
- Lamekina karaļvalstī ietilpst Kursas centrālā daļa ar Tārgales, Landzes, Ķimales, Padures, Užavas, Zūru, Ziru, Sārnates, Rīvas, Sakas, Ēdoles, Alsungas un Alokstes novadiem, t.i., kuršu zemes Bandava, Ventava un daļa Piemares.
- Jersikas Visvaldis spiests nodot Daugavgrīvas cisterciešu klosterim kādu salu Daugavpils apkārtnē.

– Pāvesta legāts Balduins no Alnas pieprasa ķīlniekus no jaunkristītiem kuršiem.

1231

– 17. janvārī pāvesta vicelegāts Livonijā Balduins no Alnas slēdz jaunu padošanās un kristīšanās līgumu ar tām pašām vietām kā 1230. gadā rīdzinieki, bet kurši tagad nonāk pāvesta virskundzībā; kuršiem jādod ķīlnieki.
– 9. augustā Rīgas bīskaps Nikolajs nodod trešdaļu iekarotās vai vēl iekarojamās Kursas lēņos Rīgas namniekiem.

1232

– Kursā iebrūk Rīgas namnieki, ārzemju tirgotāji, krustneši un zobenbrāļi.
– Vāci atjauno Mežotnes pili.
– Balduins no Alnas novieto Mežotnes pilī savu domkapitulu.
– Pāvests Gregors IX akceptē ķīlnieku pieprasīšanu no jaunkristītiem.
– Rīgas bīskapam Nikolajam ir kuršu un zemgaļu ķīlnieki.

1236

– 22. septembrī pie Saules (tag. Šauļiem, Lietuvā) leiši sakauj Zobenbrāļu ordeni, nogalinot 50 bruņiniekus, tā iznīcinot Zobenbrāļu ordeni.
– Pēc Saules kaujas kurši saceļas pret vāciem un nogalina Kursas bīskapu Engelbertu.
– Pāvests Gregors IX pavēl jaunkristītiem piedalīties piļu celšanas darbos novados, ko apdraud pagāni.

1237

– Zobenbrāļu ordeņa paliekas inkorporē Vācu ordenī; ordeņa Livonijas zaru sauc par Livonijas ordeni.

1238

– Pāvests Gregors IX pavēl Livonijas vācu kungiem atļaut jaunkristītiem vergiem apmeklēt baznīcu, noklausīties misu un izsūdzēt grēkus.
– Gregors IX 8. martā uzdod savam legātam Vilhelmam gādāt, lai jaunkristīto stāvoklis nebūtu ļaunāks kā pirms kristīšanās.

1238–1297

– Livonijas ordenis šajā laikā uzcēlis kādas 16 mūra pilis. (Tuvāk sk. nodaļā "Ordeņa pilis".)

1239

– Jersikas pils jau ir nopostīta, un karalis Visvaldis miris.

1242

– Pāvesta legāts Vilhelms no Modenas 19. aprīlī atļauj Livonijas ordenim celt pili Lielupē.
– Livonijas ordenis ceļ mūra pili Kuldīgā.

1242–1245

– Livonijas ordeņa mestrs ir Dītrihs no Groningenas; viņa laikā atsākas Kursas militārā pakļaušana Livonijas ordeņa varai.

1242–1290

– Livonijas ordenis (vācbrāļi) šajā laikā kuršu un zemgaļu pakļaušanas karos rīko vismaz 95 kara akcijas.

1243

– Vācbrāļi no Kuldīgas ieņem kuršu Embūtes pili.

1243–1254

– Pāvesta Inocenta IV pontifikāta laiks; viņš izdod sešas krustakara bullas kuršu un zemgaļu pakļaušanai: 1243., 1245., 1249., 1252., 1253., 1254. gadā.

1245

– Pāvesta legāts Livonijā Vilhelms no Modenas noteic, ka Kursa ir Prūsijas sastāvdaļa un sadalāma starp Livonijas ordeni un Kursas bīskapu attiecībā 2: 1; šis lēmums paliek spēkā visus viduslaikus.

1245–1246

– Livonijas ordeņa mestrs ir Indriķis no Heimburgas, un viņa laikā kurši atkal saceļas pret vācu jūgu.

1248

– Salas, Ikšķiles un Ķizbeles draudzes lībji maksā desmito tiesu.

1250

– Pāvests Inocents IV atļauj Vācu ordenim ņemt desmito tiesu viņa zemēs.

1252

– Vācu varā jau nonākušas kuršu zemes Vanemane, Ventava, Bandava, Piemare.
– 18. oktobrī Kursas bīskaps vienojas ar Livonijas ordeni par baznīcu celšanu Piemarē, Bandavā, Ventavā un Vanemanē.
– Līgums noteic baznīckungu uzturēšanas noteikumus: iezemiešu draudzes locekļi, kas vecāki par 14 gadiem, maksā gadā 3 Rīgas peniņus upurnaudā un dod sieku rudzu, sieku miežu un sieku auzu priesterim.

1253

– Kursas bīskaps Indriķis un Livonijas ordeņa pavēlnieki slēdz savstarpēju līgumu, ar kuru kuršiem jāpiedalās krustakarā pret nekristītiem iezemiešiem.
– Vācu ordeņa mestra pilnvarnieks Livonijā Eberhards no Sainas un Kursas bīskaps Indriķis 4. aprīlī sadala vācu varā nonākušo Vanemani (Miera Kursa), Ventavu, Bandavu un Piemari attiecībā 2: 1.
– 20. jūlijā tie paši zemes kungi sadala Duvzari, zemi starp Skrundu un Zemgali, kā arī Cekli.
– Vāci jau piešķir lēņus Kursā.
– Ordenis uzliek kuršiem lauksargu nodokli.
– Livonijas ordenis un Kursas bīskaps pieprasa desmito tiesu no iezemiešu nozvejotām zivīm.

1254–1256

– Livonijas ordeņa mestrs ir Anno no Zangerhauzenas; viņa laikā atsākas kuršu cīņas ar vāciem.

1254

- Aprīlī sadala Zemgali starp Livonijas ordeni un Rīgas arhibīskapu: ordenis dabū zemgaļu zemes Tērveti un Dobeli, arhibīskaps – Sileni un Žagari (tag. Lietuvā), Rīgas domkapituls – Dobeni (Dobi) un Spārneni.
- Aprīlī abi zemes kungi sadala arī zemgaļu apdzīvoto zemi Upmali (Austrumzemgali).
- Rīgas arhibīskaps Alberts un Livonijas ordenis rezervē sev tiesības ievākt desmito tiesu no jaunkristītiem.

1254–1261

- Pāvesta Aleksandra IV pontifikāts; šajā laikā viņš izdod 13 krustakara bullas pret Livoniju un Prūsiju.

1258–1259

- Vāci ceļ savu koka pili Dobenē.

1259

- Zemgaļi saceļas pret vāciem un padzen vācu soģus.
- Zemgaļi, sava kunga Šābja vadīti, padzen vācus no Mežotnes.

1260

- Žemaiši no Lietuvas iebrūk Kursā un pie Durbes 13. jūlijā sakauj Livonijas ordeņa spēkus; kurši atsakās cīnīties pret leišiem.
- Pēc Durbes kaujas Dzintarē, Vārtājā un citur pret vāciem saceļas dienvidkurši.
- Vāci uzbrūk Tērvetes pilij, bet nevar to ieņemt.
- Vāci pamet savu Dobenes pili.

1261

- Pāvests Aleksandrs IV mudina Vāczemes prelātus sludināt krustakarus Livonijā pret kuršiem.
- 27. aprīlī Livonijas ordeņa mestra vietas izpildītājs Juris lūdz Lībekas rāti sūtīt uz Kursu vācu ieceļotājus.
- Vāci atgūst kuršu Dzintares un Aizputes pilis.

1263

- Vāci atgūst kuršu Lažas un Nerkes pilis, iekaro un nodedzina kuršu Grobiņas pili.

1265

- Livonijas ordenis iekaro kuršu Griezes pili.
- Livonijas ordenis ceļ Jelgavas mūra pili Lielupē uz salas pie Driksas upītes ietekas.

1267

- Livonijas mestrs Oto no Luterbergas noslēdz miera un padošanās līgumu ar kuršiem, nosakot kuršiem nodevas un klaušas.
- Ar līguma noslēgšanu izbeidzas kuršu pretošanās vācu kundzībai.

1271

– Livonijas ordeņa mestrs uzbrūk Tērvetei, to ieņem un novieto tur savu garnizonu.

1272

– Lieldienās Livonijas ordeņa mestrs Valters no Nordekes uzbrūk Mežotnes pilij un ieņem to bez cīņas; ordenis novieto tur savu garnizonu.
– Livonijas mestrs uzbrūk zemgaļu Raktes pilij (Lietuvā) un to ieņem.
– Jūnijā Livonijas mestrs Valters, Rīgas arhibīskaps Alberts un Rīgas domprāvests Jānis slēdz līgumu ar zemgaļu vecākajiem par zemgaļu kristīšanos un jaunkristīto nodevām un klaušām vāciem.
– 7. oktobrī Rīgas domkapituls nodod ordenim zemgaļu Dobenes pili.

1277

– Rīgas arhibīskaps Jānis piešķir pilsētas tiesības Koknesei.

1279

– Rīgas–Hāpsalas tiesību 48. un 53. paragrāfs apliecina, ka Rīgā pastāv verdzība.

1279–1281

– Mestrs Konrāds no Feuhtvangenas; viņa laikā zemgaļi atsakās no katoļticības.

1280

– Zemgaļu kungs Nameisis uzbrūk Tērvetes pilij, to ieņem un atjauno.
– Ziemā Nameisis ar zemgaļiem uzbrūk Rīgai, bet nespēj tikt cauri Rīgas mūriem.

1280/1281

– Vācbrāļi uzbrūk Dobelei, bet nespēj pili ieņemt.

1281

– Vasarā vācbrāļi uzbrūk Tērvetei, nodedzina pilsētu un pils nocietinājumus, bet pati pils paliek zemgaļu rokās.
– Nameisis aiziet trimdā uz Leišzemi.

1286/1287

– Vācbrāļi ziemā ceļ Svētkalna *(Heiligeberc)* koka pili blakus Tērvetei; vāci novieto Svētkalna pilī savu garnizonu.

1287

– Zemgaļi paši nodedzina Tērvetes pili un no tās aiziet.
– Zemgaļi gavēņa laikā vēlreiz uzbrūk Rīgai, bet nespēj ielauzties pilsētā.
– Zemgaļi atceļā uzbrūk vācu Ikšķiles pilij, bet nespēj to ieņemt.
– Atceļā uz Zemgali 26. martā zemgaļi pie Garozes sakauj uzbrūkošos vācus.

1289

– Livonijas ordenis uzbrūk Dobelei, bet nespēj to ieņemt.
– Ordenis uzbrūk un ieņem zemgaļu Sidrabenes pili (Lietuvā).

– Vācbrāļi no Svētkalna posta, dedzina un izlaupa zemgaļu laukus; Zemgalē izceļas bads.
– Dobelieši paši nodedzina savu pili un dodas uz Rakti.
– Vācbrāļi no Svētkalna nodedzina Raktes pili.

1290

– Livonijas ordenis kopā ar kuršiem uzbrūk Sidrabenes pilij un novadam; zemgaļi pamet Sidrabeni un dodas trimdā uz Lietuvu; vāci nodedzina zemgaļu Sidrabenes pili.

1293

– Rīgas rāte izdod būvnoteikumus, aizliedzot Rīgā celt koka mājas.

1294

– Rīgas arhibīskaps Jānis dāvina Doles salu Rīgas domkapitulam.

13. gs. nogalē

– Rīgā dzīvo vāci, lībji, latvieši, igauņi, leiši, krievi.
– Iekarotajiem iezemiešiem ir personiskā brīvība, kustības brīvība, ieroču tiesības, tiesības uz nekustamo un kustamo mantu, mantošanas tiesības, tirgošanās tiesības, tiesāšanās tiesības un lokālās pašpārvaldes tiesības.
– Iekarotajiem iezemiešiem jāpiedalās vācu organizētos karos, jādod desmitā vai kunga tiesa, jāuztur priesteri un jāpilda dažas klaušas.
– Iekarotie iezemieši ir zaudējuši savas valstis, savas pilis, savus pils kungus.

KARŠU AVOTU RĀDĪTĀJS

Romiešu cipari norāda kartes numuru, arābu – šīs grāmatas lappusi, kur karte atrodama.

I – 16: Pirmā krustakara maršruts. Karte pārņemta no J. R. Strayer and D. C. Munro, *The Middle Ages 395–1500*; karti šai grāmatai zīmējis grafiķis N. Hartmanis

II – 21: Jeruzalemes plāns krustakaru laikā. Pārņemts no S. Runciman, *A History of the Crusades*, II; zīmējis N. Hartmanis

III – 27: Svētā Zeme ar krustakarotāju cietokšņiem. Karte pārņemta no *A History of the Crusades*, V, galv. red. K. Setton; zīmējis N. Hartmanis

IV – 29: Vācu ordeņa galvenās mītnes Svētajā Zemē – Montfortas novietojuma plāns. Pārņemts no *A Crusaders' Fortress in Palestine*; zīmējis N. Hartmanis

V – 29: Vācu ordeņa galvenās mītnes Montfortas pils plāns un šķērsgriezums. Pārņemts no *A Crusaders' Fortress in Palestine*; zīmējis N. Hartmanis

VI – 33: Pēdējais krustakarotāju cietoksnis Svētajā Zemē – Akona 1291. gadā. Karte pārņemta no S. Runciman, *A History of the Crusades*, III; zīmējis N. Hartmanis

VII – 40: Baltijas jūras dienvidu un austrumu piekraste 11. gadsimtā. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

VIII – 41: Vācu ekspansija gar Baltijas jūru. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

IX – 45: Vikingu Skandināvija. Karte pārņemta no J. Brøndsted, *The Vikings*; zīmējis N. Hartmanis

X – 46: Vikingu tirdzniecības ceļi pa Krievzemi un Tuvējiem Austrumiem. Karte pārņemta no G. Jones, *A History of the Vikings*; ar autora papildinājumiem zīmējusi mākslinieces A. Alksne-Alksnīte

XI – 47: Zināmie vikingu sakari ar Senlatviju. Autora sastādīta karte pēc *SLVA*, "Indriķa hronikas" un A. Kurša *Mīti un īstenība*

XII – 49: Skandināvu kapenes Rietumkursā. Karte pārņemta no *LE*

XIII – 58: 10.–12. gs. satiksmes ceļi un ar tirdzniecību saistīto priekšmetu atradumu vietas. Karte pārņemta no grāmatas *Latvijas PSR arheoloģija*

XIV – 60: Iespējamās vikingu tirdzniecības vietas Zemgales ostas akvatorijā. Karte pārņemta no *Vēstis*, 1992: 3

XV – 61: Rīgas partneres Hanzas tirdzniecības pilsētu apvienībā. Autora sastādīta karte pēc *LUB*, I sastopamiem vietvārdiem; zīmējis N. Hartmanis

XVI – 83: Senlatvijas maztautas 13. gs. sākumā. Autora sastādīta karte, liekot pamatā Ē. Mugurēviča karti krājumā *Latvijas zemju robežas 1000 gados*, R. Jarocka karti krājumā *Culture Clash or Compromise* un karti *Latvijas padomju enciklopēdijā*, 5. sēj. 2. grām.; zīmējis N. Hartmanis

XVII – 91: Beverīnas (Imeras) pils novads. Karte pārņemta no *LVIŽ*, 1996: 3; zīmējis N. Hartmanis

XVIII – 94–95: Senlatvijas pilskalni. Karti sastādījis arheologs J. Ciglis; zīmējusi mākslinieces A. Alksne-Alksnīte

XIX – 115: Senlatvijas iespējamās senpilsētas. Sastādīta pēc kartes grāmatā *Latvijas PSR vēsture*, I (1953); zīmējusi A. Alksne-Alksnīte. Senpilsētas ar pilskalniem identificējis arheologs Ē. Mugurēvičs

XX – 117: Avotos minētās Senlatvijas ostas. Autora sastādīta karte pēc "Indriķa hronikas", "Atskaņu hronikas", *SLVA* un *LUB*, I; zīmējis N. Hartmanis

XXI – 161: Zemgales osta 1200. gadā. Autora sastādīta karte pēc *Culture Clash or Compromise* un *Vēstis*, 1992: 3; zīmējis N. Hartmanis

XXII – 164: "Rīgas vieta" 12. gs. beigās. Karte pārņemta no A. Caunes *Rīga zem Rīgas*; zīmējis N. Hartmanis

XXIII – 165: Rīga 1200. gadā. Karte pārņemta no A. Caunes raksta krājumā *Senā Rīga*, ar papildinājumiem; zīmējis N. Hartmanis

XXIV – 171: Daugavgrīvas cisterciešu klosteris. Karte sastādīta pēc "Indriķa hronikas" komentāriem un A. Caunes raksta krājumā *Castella Maris Baltici*, II; zīmējis N. Hartmanis

XXV – 177: Rīga 1210. gadā. Karte pārņemta no A. Caunes raksta krājumā *Senā Rīga*, ar papildinājumiem; zīmējis N. Hartmanis

XXVI – 181: Kokneses situācijas plāns. Pārņemts no "Indriķa hronikas" komentāriem

XXVII – 186: Jersikas senvietu situācijas plāns. Pārņemts no "Indriķa hronikas" komentāriem

XXVIII – 191: Daugavas ūdensceļa pakļaušana. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

XXIX – 195: Senvietas Cēsīs. Karte pārņemta no "Indriķa hronikas" komentāriem

XXX – 207: Gaujas ceļa pakļaušana. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

XXXI – 208: Bīskapa Alberta episkopāta laikā (1199–1229) iekarotā Senlatvija. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

XXXII – 209: Alberta laikā iekarotās Senlatvijas sadalīšana. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

XXXIII – 211: Alberta laika vācu pilis. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

XXXIV – 234: Lamekina karaļvalsts 1230. gadā. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

XXXV – 235: Iespējamā Lamekina pilskalna – Zlēku Pabērzkalna pilskalna un Priednieku apmetnes situācijas plāns 20. gs. 60.–70. gados. Pārņemts no Ē. Mugurēviča raksta *AuE*, XX.

XXXVI – 248: Kursa 1253. gadā. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

XXXVII – 249: Kursas sadalīšana 1253. gadā. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

XXXVIII – 253: Kuldīgas viduslaiku pils situācijas plāns. Pārņemts no "Atskaņu hronikas" komentāriem

XXXIX – 255: Kuršu pakļaušana 13. gadsimtā. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

XL – 259: Ap 1200. gadu kuršu, zemgaļu un sēļu apdzīvotās zemes. Karte sastādīta pēc Ē. Mugurēviča kartes krājumā *Latvijas zemju robežas 1000 gados*; zīmējis N. Hartmanis

XLI – 264: Zemgaļu zemes 1254. gadā. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

XLII – 265: Zemgaļu zemju sadalīšana. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

XLIII – 266: Sēlija 1254. gadā. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

XLIV – 267: Sēlijas sadalīšana 1256. gadā. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

XLV – 271: Tērvetes senvietu situācijas plāns. Pārņemts no "Atskaņu hronikas" komentāriem

XLVI – 279: Garā sala Lielupē (Jelgava) ar ordeņa celtās pils vietu. Karte pārņemta no E. Dunsdorfa *Kurzemes karakartes*

XLVII – 280: Zemgaļu pakļaušana. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

XLVIII – 309: Lielvārdes senvietu kompleksa situācijas plāns. Pārņemts no "Indriķa hronikas" komentāriem un A. Zariņas raksta krājumā *Latvijas viduslaiku pilis*, I

XLIX – 313: Vecdoles pils nocietinājumu izbūves divi posmi. Karte pārņemta no M. Atgāža raksta krājumā *Latvijas viduslaiku pilis*, I

L – 352: Senlatvijas nominālā kristīšana katoļticībā 13. gadsimtā. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

LI – 353: Avotos minētās katoļu baznīcas Latvijā 13. gadsimtā. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

LII – 393: Rīgas baznīcas province. Izmantota karte no I. Šterna *Latvijas vēsture 1290–1500*; zīmējis N. Hartmanis

LIII – 395: Sēlijas un Zemgales diecēzes iespējamās robežas. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

LIV – 456: Rīga 1211.–1229. gadā. Karte pārņemta no "Atskaņu hronikas" komentāriem, ar papildinājumiem; zīmējis N. Hartmanis

LV – 457: Rīgas teritorijas izaugsme no 13. līdz 14. gadsimtam. Karte pārņemta no A. Caunes *Rīga zem Rīgas*

LVI – 459: Rīgas lauku novads un Daugavgrīvas cisterciešu klostera zeme 1226. gadā. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

LVII – 514: Rīgas tirdzniecības ceļi ar Krievzemi pa Latviju. Karte pārņemta no Ē. Mugurēviča raksta *AuE*, III; zīmējusi A. Alksne-Alksnīte

LVIII – 515: Rīgas tirdzniecības ceļi ar Krievzemi ārpus Latvijas. Kartes pamatā A. Radiņa raksts krājumā *Culture Clash or Compromise*; zīmējusi A. Alksne-Alksnīte

Kartes uz atsevišķas lapas

Senlatvija 13. gadsimta sākumā. Autora sastādīta karte; zīmējis N. Hartmanis

Latvija kā vācu kolonija 13. gadsimta nogalē. Kartes sastādīšanā izmantota vaļējā karte I. Šterna grāmatā *Latvijas vēsture 1290–1500*; zīmējis N. Hartmanis

ATTĒLU AVOTU RĀDĪTĀJS

1. Pāvests Urbāns II 1095. gadā ceļā uz Klermontas koncilu. Pārņemts no T. S. R. Boase, *Kingdoms and Strongholds of the Crusaders*
2. Kristus vada krustakarotāju armiju (14. gs. zīmējums). Pārņemts no T. S. R. Boase, *Kingdoms and Strongholds of the Crusaders*
3. Jēzus Kapa baznīcas Jeruzalemē dienvidu fasāde (15. gs. zīmējums). Pārņemts no T. S. R. Boase, *Kingdoms and Strongholds of the Crusaders*
4. Jēzus Kapa baznīcas iekšskats ar kapa vietu centrā (1681. g.). Pārņemts no T. S. R. Boase, *Kingdoms and Strongholds of the Crusaders*
5. Vācu ordeņa galvenās mītnes Svētajā Zemē Montfortas (franciski) jeb Štarkenbergas (vāciski) drupas. Pārņemts no K. Forstreuter, *Der Deutsche Orden am Mittelmeer*
6. Osebergas (Norvēģijā pie Oslo) kuģis atraduma vietā. Pārņemts no T. Sjøvold, *The Oseberg Find*
7. Rekonstruētais Osebergas kuģis. Pārņemts no T. Sjøvold, *The Oseberg Find*
8. Osebergas kuģa sānu stūre. Pārņemts no T. Sjøvold, *The Oseberg Find*
9. Osebergas rati. Autora fotogrāfija
10. Visbijas pilsētas mūri. Pārņemts no D. Schäfer, *Die deutsche Hanse*
11. Iela gar Visbijas pilsētas mūra iekšpusi. Pārņemts no D. Schäfer, *Die deutsche Hanse*
12. Gotiska māja Visbijā Hanzas laikā. Pārņemts no D. Schäfer, *Die deutsche Hanse*
13. Māja Visbijā Hanzas laikā. Pārņemts no D. Schäfer, *Die deutsche Hanse*
14. Vācu Sv. Marijas baznīca Visbijā, iesvētīta 1225. gadā (ar vēlākām pārbūvēm). Pārņemts no D. Schäfer, *Die deutsche Hanse*
15. "Indriķa hronikas" vēstījums par Jersikas pilsētas izpostīšanu (pergamenta kodekss grāfa Zamoiska bibliotēkā Varšavā). Pārņemts no A. Švābes, *SLVA*
16. "Atskaņu hronikas" Bergmaņa kodeksa nobeiguma lapa. Pārņemts no "Atskaņu hronikas"
17. *Senās Latvijas vēstures avoti*, I, izd. Arveds Švābe. Fotogrāfija no *SLVA*, I
18. *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch*, I, izd. Frīdrihs Georgs Bunge. Fotogrāfija no *LUB*, I
19. Vāks rakstu krājumam *Senā Rīga*, II, red. Andris Caune. (Ieeja bij. Dominikāņu klosterī un Sv. Jāņa baznīcā). Fotogrāfija no *Senā Rīga*, II
20. Senlatvijas maztautu sabiedriskā struktūra. Autora sastādīta diagramma
21. Asotes pilskalna rekonstrukcija mākslinieka V. Vimbas skatījumā. Pārņemts no *Latvijas PSR arheoloģija*
22. Daugmales koka pils ar senpilsētu (12. gs.) mākslinieces A. Alksnes-Alksnītes skatījumā. Pārņemts no A. Radiņa *Ceļvedis Latvijas senvēsturē*
23. Daugmales pils no Daugavas puses mākslinieka P. Pauļuka skatījumā. Pārņemts no V. Ģintera *Senlatviešu pils*
24. Daugmales pilskalna valnis, D. Zandes foto. Pārņemts no *AuE*, XVIII
25. Daugmales pilskalna aizsargceltnes uz vaļņa 11. gs. (G. Zemīša rekonstrukciju zīmējusi L. Treija). Pārņemts no *AuE*, XVIII

26. Senvietu situācijas plāns Talsos. Pārņemts no "Atskaņu hronikas" komentāriem
27. Talsu pilskalna pils vārtu nocietinājums vēlajā dzelzs laikmetā mākslinieka A. Liepiņa skatījumā. Pārņemts no J. Apala *Senie mājokļi Latvijā*
28. Mežotnes pilskalna 13. gs. krāsnis. Pārņemts no *SuM*, 1939: 1
29. Mežotnes pilskalna 13. gs. krāsns pamati. Pārņemts no *SuM*, 1939: 4
30. Tirgotāji Daugmales (Zemgales) ostā 12. gs. mākslinieces A. Alksnes-Alksnītes skatījumā. Pārņemts no A. Radiņa *Latgaļi*
31. Piedaugavas lībju ciems un viņu Rīgas osta pie Rīgas (Rīdzenes) upītes 12. gs. beigās arhitekta G. Jansona skatījumā. Pārņemts no A. Caunes raksta krājumā *Słowiańszczyzna w Europie średniowiecznej*, 2
32. Rīgas kuģis arhitekta G. Jansons skatījumā. Pārņemts no A. Caunes *Pati Rīga ūdenī*
33. Rīgas kuģa sānskats. Pārņemts no A. Caunes *Pati Rīga ūdenī*
34. Rīgā atrasto laivu daļas, arheologa A. Caunes brangulaivas rekonstrukcija. Pārņemts no A. Caunes *Pati Rīga ūdenī*
35. Rīgas vienkoča laiva G. Jansona skatījumā. Pārņemts no A. Caunes *Pati Rīga ūdenī*
36. 1637. gada Liepājas apkārtnes plāns ar Ālandes upi ziemeļos. Pārņemts no *LE*
37. Liepāja 1637. gadā, ar Pērkones (Līvas) upes ieteku jūrā iepretī abiem kuģiem. Iepriekšējā plāna sīkdaļa
38. Arheoloģisko pieminekļu komplekss Grobiņas apkārtnē. Pārņemts no *Archaeologia Baltica*, 2
39. Kuršu un vikingu cīņa pie Ezerpils (Grobiņas) ostas mākslinieces A. Alksnes-Alksnītes skatījumā. Pārņemts no A. Radiņa *Ceļvedis Latvijas senvēsturē*
40. Salaspils Mārtiņsala 12.–13. gs. Pārņemts no "Indriķa hronikas" komentāriem
41. Izrakumi Salaspils Mārtiņsalā. Fotogrāfija no arheologa Ē. Mugurēviča arhīva
42. Rīgas pārkuršoto lībju zvejnieku sēta, arheologa A. Caunes rekonstrukcija. Pārņemts no A. Caunes *Pati Rīga ūdenī*
43. Iezemiešu mājas Rīgā 12. gs. beigās un 13. gs. sākumā, A. Caunes rekonstrukcija. Pārņemts no A. Caunes raksta krājumā *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte*, Bd. 20
44. Vēlā dzelzs laikmeta lauku sēta mākslinieka A. Liepiņa skatījumā. Pārņemts no J. Apala *Senie mājokļi Latvijā*
45. Dūmistaba mākslinieces A. Alksnes-Alksnītes skatījumā.
46. Asotes pilskalna saimniecības krāsns, E. Šnores rekonstrukcija. Pārņemts no *AuE*, I
47. Krāsns tipi 12.–13. gs. Pārņemts no Ē. Mugurēviča raksta krājumā *Castella Maris Baltici*, II
48. No akmeņiem krautās krāsns drupas Mežotnes pilskalnā. Pārņemts no *AuE*, II
49. Vārāmie namiņi. Pārņemts no P. Kundziņa *Latvju sēta*
50. Miltu iegūšana ar rokas dzirnām mākslinieces A. Alksnes-Alksnītes skatījumā. Pārņemts no A. Radiņa *Ceļvedis Latvijas senvēsturē*
51. Kokiem apaugušais Jersikas pilskalns no Daugavas puses. Arheoloģes A. Vilcānes fotogrāfija

52. Skats uz Jersiku mākslinieces A. Alksnes-Alksnītes skatījumā. Pārņemts no A. Radiņa *Ceļvedis Latvijas senvēsturē*
53. Bīskapa Alberta karaspēka iebrukums Jersikā 1209. gadā A. Alksnes-Alksnītes skatījumā. Pārņemts no A. Radiņa *Ceļvedis Latvijas senvēsturē*
54. Dignājas pilskalna plāns. Pārņemts no *SuM*, 1939: 4
55. 12./13. gs. senvietas Turaidas–Siguldas apkārtnē. Pārņemts no "Indriķa hronikas" komentāriem
56. Turaidas pils un tās apkārtne no putna lidojuma. Pārņemts no *Latvijas viduslaiku pilis*, I
57. Pilskalns pie Vaidavas ezera un apkārtnes plāns. Pārņemts no E. Brastiņa *Latvijas pilskalni: Vidzeme*
58. Sabiles pilskalns ar izrakumu laukumiem senpilsētā. Pārņemts no Ē. Mugurēviča raksta krājumā *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte*, Bd. 12
59. Tērvetes pilskalns ar Tērvetes upīti. Arheologa A. Caunes fotogrāfija
60. Arheoloģes E. Brīvkalnes Tērvetes pilskalna nocietinājumu rekonstrukcija. Pārņemts no *Latvijas PSR arheoloģija*
61. Mežotnes senvietu kompleksa situācijas plāns. Pārņemts no *AuE*, XVI
62. Mežotnes pilskalns. Pārņemts no *SuM*, 1939: 1
63. Mežotnes pilskalna atsegtā vārtu vieta (11. gs.). Pārņemts no *AuE*, II
64. Vārtu celtnes rekonstrukcija mākslinieka P. Pauļuka skatījumā. Pārņemts no *AuE*, II
65. Pēdējās vācu iekarotās zemgaļu pilis: Dobele, Sudrabene, Rakte. Pārņemts no atlanta *Latvijas ceļu karte*, no "Atskaņu hronikas" komentāriem un raksta krājumā *Culture Clash or Compromise*
66. Izrakumos atklātās Ikšķiles baznīcas un pils plāns. Pārņemts no A. Caunes raksta krājumā *Castella Maris Baltici*, II
67. 13. gs. Ikšķiles baznīcas un pils rekonstrukcija arhitekta G. Jansona skatījumā. Pārņemts no A. Caunes raksta krājumā *Castella Maris Baltici*, II
68. Pirmās bīskapa sētas Rīgā celtņu fragmentu atklājumi ēku pagrabos (pēc T. Vītolas). Pārņemts no A. Caunes raksta krājumā *Latvijas viduslaiku pilis*, I
69. Pirmās bīskapa sētas (1201–1234) plāna rekonstrukcija. Pārņemts no A. Caunes raksta krājumā *Latvijas viduslaiku pilis*, I
70. Bīskapa mūra pils Turaidā (Frēdelande) 13. gs. pirmajā pusē arhitekta G. Jansona skatījumā. Pārņemts no G. Jansona raksta krājumā *Latvijas viduslaiku pilis*, I
71. Rīgas Dombaznīcas plāns ar piebūvēto domkapitula klosteri. Pārņemts no A. Celmiņa raksta *AuE*, XVIII
72. Rēzeknes pilskalns ar Livonijas ordeņa pils paliekām. Pārņemts no Ē. Mugurēviča raksta krājumā *Castella Maris Baltici*, II
73. Rēzeknes pilskalna plakuma apbūve mākslinieces M. Jāņkalniņas skatījumā. Pārņemts no Ē. Mugurēviča raksta krājumā *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte*, Bd. 12
74. Rēzeknes ordeņa pils rekonstrukcija. Pārņemts no Ē. Mugurēviča raksta krājumā *Castella Maris Baltici*, II

75. Naujenes pilskalns. Pārņemts no "Atskaņu hronikas" komentāriem
76. Naujenes latgaļu pilskalna un vēlākās vācu Vecdaugavpils plāns. Pārņemts no Ē. Mugurēviča raksta krājumā *Castella Maris Baltici*, II
77. Naujenes pilskalns ar atsegtiem vācu pils mūriem. Atklātne
78. Rekonstruētais vācu Vecdaugavpils modelis Naujenes pilskalnā. Atklātne
79. Rīgas pārkuršoto lībju guļkoku māju tipi 12. gs. beigās un 13. gs. sākumā, arheologa A. Caunes rekonstrukcija. Pārņemts no A. Caunes raksta krājumā *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte*, Bd. 20
80. Rīgas pārkuršoto lībju sēta (1/125) 12. gs. beigās un 13. gs. sākumā. Pārņemts no A. Caunes raksta krājumā *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte*, Bd. 20
81. Pārkuršoto lībju ciemā pildrežģa tehnikā vācu celto māju attīstība 13. gs. arheologa A. Caunes skatījumā. Pārņemts no A. Caunes raksta krājumā *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte*, Bd. 20
82. Pārkuršoto lībju ciemā pildrežģa tehnikā celtās vācu mājas apvienošana ar ielas pusē celto mūra māju 13. gs. Pārņemts no A. Caunes raksta krājumā *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte*, Bd. 20
83. Pārkuršoto lībju ciemā celtā vācu 13. gs. mūra māja un sēta. Pārņemts no A. Caunes raksta krājumā *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte*, Bd. 20
84. Arheoloģiskajos izrakumos Rīgā atrastie 13. gs. mājturības piederumi. Pārņemts no A. Celmiņa *Zemē apslēptā pilsēta*
85. Rīgā atrastie ledus pieši. Pārņemts no A. Celmiņa *Zemē apslēptā pilsēta*
86. Svari un atsvariņi no Laukskolas kapulauka 582. vīrieša skeletkapa. Pārņemts no *AuE*, XIX
87. Mārtiņsalas pilī atrastie brakteāti, ko uzskata par Rīgas vecāko naudu – bīskapa Alberta vai bīskapa Nikolaja kaltiem peniņiem. No arheologa Ē. Mugurēviča arhīva
88. Karalienes Margrietas piemineklis Roskildes katedrālē. Pārņemts no D. Schäfer, *Die deutsche Hanse*
89. 11. gs. sākuma sudraba naudas stienīšu depozīts, atrasts Salgales Rijniekos. Pārņemts no R. Šnores raksta *SuM*, 1938: 2
90. Viduslaiku naudas mijēji, M. Romersvalles glezna. Pārņemts no D. Schäfer, *Die deutsche Hanse*
91. Kuršu karavīrs 12.–13. gs. Pārņemts no "Atskaņu hronikas" komentāriem
92. Latgaļu karavīri 11. gs. Pārņemts no A. Zariņas *Apģērbs Latvijā 7.–17. gs.*
93. Lībju karavīri 11. un 12. gs. Pārņemts no A. Zariņas *Apģērbs Latvijā 7.–17. gs.*
94. Sēļu karavīrs. Pārņemts no *Latvijas PSR arheoloģija*
95. Zemgaļu karavīri. Zīmējusi mākslinieces A. Alksne-Alksnīte

BIBLIOGRĀFIJA

Tā kā vairākus izdevumus – parasti avotu publikācijas – iespējams dažādi ievest bibliogrāfijā, tad tas arī parasti darīts; tāpat par atsevišķiem pētījumiem norādīts, kur tie iespiesti, dodot publikāciju koptitulu.

Titulu īsinājumi

AH → *Atskaņu hronika*
AuE → *Arheoloģija un etnogrāfija*
"Bauerrechte" → "Die altlivländischen Bauerrechte"
IH → *Indriķa hronika*
KR → *Kämmerei-Register der Stadt Riga*
LE → *Latvju enciklopēdija*
LGU I → *Livländische Güterurkunden*
LKV → *Latviešu konversācijas vārdnīca*
LLVV → *Latviešu literārās valodas vārdnīca*
LR → *Die Libri redituum der Stadt Riga*
LUB → *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch*
LVIŽ → *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*
Materiāli .. → *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu .. gada pētījumu rezultātiem*
Mitteilungen → *Mitteilungen aus der Gebiete der Geschichte*
Ortslexicon → *Baltisches Historisches Ortslexicon*
Schragen der Gilden → Stieda, Wilhelm und Mettig, Constantin
Schuldbuch → *Das Rigische Schuldbuch*
SLVA → *Senās Latvijas vēstures avoti*
SSRL → *Scriptores rerum Livonicarum*
SSRP → *Scriptores rerum Prussicarum*
Die Statuten des Deutschen Ordens → Perlbach, Max, *Die Statuten*
SuM → *Senatne un Māksla*
Švābe, *Chrestomatija* → Švābe, Arveds, *Latvijas vēstures avotu chrestomatija*
Tēzes .. → *Referātu tēzes zinātniskai sesijai, veltītai .. gada arheoloģiskiem izrakumiem un etnogrāfiskai ekspedīcijai Latvijas PSR teritorijā*
"Die umgearbeite Rigische Statuten" → *Die Quellen des Rigischen Stadtrechts*
Vēstis → *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*
Wartgutsteuerliste → Bauer, Albert, "Die Wartgutsteuerliste"
Zeugenverhör → Seraphim, August, *Das Zeugenverhör*

Oriģināltitulu latviskojumi

Hermaņa no Vartbergas "Chronika" → Hermanni de Wartberge
"Kuldīgas komturejas nodokļu maksātāju saraksts" → Bauer, Albert, "Die Wartgutsteuerliste"

"Livonijas senrakstu krājums" → *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch*
Pētera no Dusburgas "Chronika" → Petri von Dusburg
Rennera "Livonijas chronika" → Renner, Johannes
"Rīgas ienākumu grāmata" → *Die Libri redituum der Stadt Riga*
"Rīgas kases izdevumu grāmata" → *Kämmerei-Register*
"Rīgas nekustamo īpašumu grāmata" → *Die Erbebücher*
"Rīgas nolēsumu grāmatas" → *Kämmerei-Register*
"Rīgas parādnieku grāmata" → *Das Rigische Schuldbuch*
"Rīgas pārstrādātie statūti" → "Umgearbeitete Rigische Statuten"
Rusova "Livonijas hronika" → Rüssow, Balthasar
"Uzslava jaunai bruņniecībai" → Bernard of Clairvaux, *De laude novae militiae*
"Vācu ordeņa izcelšanās" → *Narracio de primordiis Theutonici*
"Vidzemes muižu dokumenti" → *Livlandische Güterurkunden*
"Zemnieku tiesības" → "Die altlivländische Bauerrechte"

Avotu izdevumi

Adam of Bremen, *History of the Archbishops of Hamburg–Bremen,* tulk. Francis J. Tschan, New York, Columbia University Press, 1959

Akten und Rezesse der livländischen Ständetage, izd. Leonid Arbusow (sen.) et al., Bd. 1–3, Riga, J. Deubner [apgādi mainās], 1907–1934

Altlivlands Rechtsbücher, izd. Friedrich Georg Bunge, Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1879

"Die altlivländischen Bauerrechte", izd. Leonid Arbusow, *Mitteilungen,* Bd. XXIII

Atskaņu hronika, tulk. Valdis Bisenieks, Ēvalda Mugurēviča priekšvārds un komentāri, Rīgā, Zinātne, 1998

Bauer, Albert, izd., "Die Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen", *Mitteilungen,* Bd. XXV, Heft 1

Bernard of Clairvaux, "In Praise of the New Knighthood", *Bernard of Clairvaux: Treatises,* III, tulk. Conrad Greenia, Kalamazoo, Mich., Cistercian Publications, 1977

Biblia Sacra, iuxta Vulgatam Clementinam, nova editio, ed. Alberto Colunga et Lorenzo Turrado, Madrid, Biblioteca de Autores, 1965

Bonnell, Ernst, *Russisch–liwländische Chronographie von der Mitte der neunten Jahrhunderts bis zum Jahre 1410,* St. Petersburg, Kaiserlische Akademie der Wissenschaften, 1862

Brastiņš, Ernests, *Latvijas pilskalni: Kuršu zeme,* Rīgā, 1923

Brastiņš, Ernests, *Latvijas pilskalni: Vidzeme,* Rīgā, 1930

Bulmerincq, August, *Kämmerei-Register* → *Kämmerei-Register der Stadt Riga 1348–1361 und 1401–1474*

Caesar, Julius, *Commentarii de bello Gallico*

Deutsches Wörterbuch → Grimm, Jacob und Grimm, Wilhelm

Dunsdorfs, Edgars, izd., *Kurzemes karakartes (17. un 18. gadsimtenī),* Melburnā, Kārļa Zariņa fonds, 1984

Dunsdorfs, Edgars, izd., *Lielvidzemes kartes (17. un 18. gadsimtenī),* Melburnā, Kārļa Zariņa fonds, 1986

Dunsdorfs, Edgars, izd., *Senie stāsti: Latvijas vēstures lasāmgrāmata,* Melburnā, Austrālijas Latvietis, 1955

Endzelīns, Jānis, *Latvijas PSR vietvārdi,* I, 1–2, Rīgā, Latvijas PSR Zinātņu akadēmija, 1956–1961

Endzelīns, Jānis, *Latvijas vietu vārdi,* I–II, Rīgā, 1922–1925

Die Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579, izd. J. G. L. Napiersky, Riga, Kymmel's Buchhandlung, 1888

Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem, 1095–1127,* tulk. Frances Rita Ryan, izd. Harold S. Fink, Knoxville, University of Tennessee Press, 1969

Goetz, Leopold Karl, izd., *Deutsch–russische Handelsverträge des Mittelalters,* Hamburg, L. Friederichsen & Co, 1916

Grimm, Jacob und Grimm, Wilhelm, *Deutsches Wörterbuch,* 17 daļas 33 sējumos, Leipzig, S. Hirzel, 1854–1971

Heinrici Chronicon Livoniae, izd. Leonid Arbusow et Albertus Bauer, 2. izd. ("Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum"), Hannover, Hahnsche Buchhandlung, 1955

Hermanni de Wartberge "Chronicon Livoniae", izd. Ernst Strehlke, *SSRP,* II

Hildebrand, Hermann, *Das Rigische Schuldbuch* → *Das Rigische Schuldbuch (1286–1352)*

Hildebrand, Hermann, "Auszüge aus einem verlorenen rigischen Missivbuche von 1347–1384", *Mitteilungen,* Bd. XIII

Hildebrand, Hermann, izd., *Livonica, vornämlich aus dem 13. Jahrhundert, im Vaticanischen Archiv,* Riga, Deubner, 1887

Hubatsch, W., izd., *Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens,* 1954

Indriķa hronika, tulk. Ābrams Feldhūns, Ēvalda Mugurēviča priekšvārds un komentāri, Rīgā, Zinātne, 1993

Johansen, Paul, izd., "Bruchstücke des Landbuches der Ordensmeister für Rujen und Helmet", *Beiträge zur Kunde Estlands,* izd. Estländische Literarische Gesellschaft, Bd. 21, 1938

Kämmerei-Register der Stadt Riga 1348–1361 und 1404–1474, izd. August Bulmerincq, Bd. 1–2, München und Leipzig, Duncker & Humbolt, 1909–1913

Krey, August C., tulk. un izd., *The First Crusade: The Accounts of Eye-Witnesses and Participants,* Gloucester, Mass., Peter Smith, 1958

Latviešu literārās valodas vārdnīca, izd. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūts, 8 sēj. 10 grāmatās, Rīgā, Zinātne, 1972–1996

Latviešu tautas dziesmas, red. A. Švābe, K. Straubergs un E. Hauzenberga-Šturma, 12 sēj., Kopenhāgenā, Imanta, 1952–1956

Latvijas armijas štāba kartes 1: 75 000

Die Libri redituum der Stadt Riga, izd. J. G. L. Napiersky [3 grāmatas vienā sējumā], Leipzig, Duncker & Humbolt, 1881

Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch, izd. Friedrich G. Bunge et al., Bd. 1–12, 1853–1910; Abt. 2, Bd. 1–3, 1900–1914, Reval et alibi

Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1207 bis 1500), izd. Hermann Bruining & Nicolaus Busch, Riga, Jonck & Poliewsky, 1908

Livländische Reimchronik, izd. Leo Meyer, Hildesheim, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1963

Lübben, August, *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch,* Norden und Leipzig, Diedr. Soltau's Verlag, 1888

Matthiass Lexers Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch, 35. izd., Stuttgart, S. Hirzel, 1979

"Mazā Daugavgrīvas hronika", *SLVA,* 154. nrs

Mülenbachs, Kārlis un Endzelīns, Jānis, *Latviešu valodas vārdnīca,* 6 sēj., 2. izd., Čikāgas baltu filologu kopa, 1953–1956

Napiersky, Jacob Gotlieb Leonhardt, *Die Erbebücher* → *Die Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579*

Napiersky, J. G. L., *Die Libri redituum* → *Die Libri redituum der Stadt Riga*

Napiersky, J. G. L., *Die Quellen* → *Die Quellen des Rigischen Stadtrecht bis zum Jahr 1673*

"Narracio de primordiis ordinis Theutonici", *Die Statuten des Deutschen Ordens,* izd. Max Perlbach

Perlbach, Max, izd., *Die Statuten des Deutschen Ordens,* Halle am Saale, Max Niermeyer, 1890

Perlbach, Max, "Urkunden des Rigaschen Capitel–Archives", *Mitteilungen,* Bd. XIII

Peter von Dusburg, "Chronicon terrae Prussia", izd. Max Töppen, *SSRP,* I

Die Quellen des Rigischen Stadtrecht bis zum Jahr 1673, izd. Jacob Gotlieb Leonhardt Napiersky, Riga, Deubner, 1876

Raymond d'Aguilers, *Historia Francorum Qui Ceperunt Iherusalem,* tulk. John and Laurita Hill, Philadelphia, The American Philosophical Society, 1968

La Régle du Temple, izd. Henri de Curzon, Paris, H. Laurens, 1886

Das Rigische Schuldbuch (1286–1352), izd. Hermann Hildebrand, St. Petersburg, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 1872

The Rule of the Templars, tulk. J. M. Upton-Ward, Woodbridge (Eng.), Boydell Press, 1997

Rüssow, Balthasar, "Chronica der Prouintz Lyfflandt", *SSRL,* II

Scriptores rerum Livonicarum: Sammlung der wichtigsten Chroniken und Geschichtsdenkmale von Liv-, Ehst- und Kurland, izd. Carl Eduard Napiersky, Bd. I–II, Riga und Leipzig, 1849–1853

Scriptores rerum Prussicarum: Die Geschichtsquellen der preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft, izd. Theodor Hirsch, Max Töppen und Ernst Strehlke, Bd. I–V, Leipzig, 1861–1874

Senās Latvijas vēstures avoti, izd. Arveds Švābe, 2 burtn., Rīgā, Latvijas vēstures institūts, 1937–1940

Seraphim, August, izd., *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312),* Königsberg, Thomas Opperman, 1912

Stender, Gotthard Friedrich, *Lettisches Lexikon,* Mitau, J. F. Steffenhagen, 1789

Stieda, Wilhelm und Mettig, Constantin, izd., *Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga bis 1621,* Riga, Alexander Stieda's Buchhandlung, 1896

Strehlke, Ernst, izd., *Tabulae Ordinis Theutonici ex Tabularii Regii Berolinensis codice potissium,* Berlin, Weidemann, 1867

Švābe, Arveds, izd., *Latvijas vēstures avotu chrestomatija (1300.–1500. g.),* Rīgā, A. Gulbis, 1939

Švābe, Arveds, izd., *Vecākās zemnieku tiesības,* Rīgā, Latvijas Skolotāju savienība, 1927

Tudebode, Peter, *Historia de Hierosolymitano Itinere,* tulk. John and Laurita Hill, Philadelphia, The American Philosophical Society, 1974

"Umgearbeitete Rigische Statuten", *Die Quellen des Rigischen Stadtrecht bis zum Jahr 1673*

Urtāns, Juris, *Latvijas austrumu daļas jaunatklātie pilskalni,* Rīgā, Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, 1995

Urtāns, Juris un Asaris, Jānis, *Latvijas rietumu daļas jaunatklātie pilskalni,* Rīgā, Mantojums, 1998

Pētījumi

Anderson, Edgar, "Early Danish Missionaries in the Baltic Countries", *Gli inizi del Cristianesimo in Livonia e Lettonia: Atti e documenti,* Citta del Vaticano, Libreria editrice Vaticana, 1988, 241–271

Apala, Zigrīda un Apals, Jānis, "Die Kontakte der Lettgallen des Gauja–Raumes mit Skandinavien", *Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinavien im frühen Mittelalter,* 1992, 9–17

Apals, Jānis, *Senie mājokļi Latvijā: No vissenākajiem laikiem līdz 13. gs.,* Rīgā, Raka, 1996

Apals, Jānis, "Izrakumi Cēsu Riekstu kalnā", *Materiāli 1980 un 1981,* 12–21

Apals, Jānis, "Vendi un Cēsu Riekstu kalns", *Senā Rīga,* 1998, 125–143

Arbusow, Leonid (sen.), *Grundriss der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands,* Riga, Jonck und Poliewsky, 1918

Archaeologia Baltica, 2, red. Vytautas Kazakevičius un Vladas Žulkus, Vilnius, Institute of Lithuanian History Vilnius, 1997

Arheoloģija un etnogrāfija, I–XX, Rīgā, [apgādi mainās], 1957–2000

Asaris, J., Tora, A., "Pētījumi Talsu senpilsētā", *Materiāli 1992 un 1993,* 19–22

Atgāzis, Māris, "Mežotnes arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1969. gadā", *Tēzes 1969,* 41–46

Atgāzis, Māris, "Vecdoles pils nocietinājumi un apbūve", *Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm,* 1999, 312–344

"Atrasta pilene", avīze "Laiks", Bruklinā (ASV), 1966, 26. oktobris

Auns, Muntis, "Jauna versija par Beverīnu", *LVIŽ,* 1996: 3, 109–123

Balodis, Francis, *Jersika un tai 1939. gadā izdarītie izrakumi,* Rīgā, Pieminekļu valde, 1940

Balodis, Francis, *Senā Latvija,* 2. iesp., Čikāgā, Dzimtā zeme, 1956

Balodis, Francis, "Jersika", *SuM,* 1939: 4, 65–80

Baltisches Historisches Ortslexicon. Teil II: Lettland (Südlivland und Kurland), izd., Hans Feldmann und Heinz von zur Mühlen ("Quellen und Studien zur Baltischen Geschichte", Bd. 8/II), Köln und Wien, Böhlau, 1990

Benninghoven, Friedrich, *Rigas Entstehung und der frühhansische Kaufmann,* Hamburg, August Friedrich Velmede, 1961

Berga, Tatjana, *Moņeti v arheologičeskih pamjatņikah Latvii IX–XII vv.,* Rīgā, Zinātne, 1988

Berga, Tatjana, *Numismātika par Latvijas senatni,* Rīgā, Zinātne, 1992

Berga, Tatjana, "Latvijas 10.–12. gs. dzīvesvietās iegūtās monētas", *AuE,* XII, 1978, 119–127

Berga, Tatjana, "Waagen zum Wägen von Münzsilber in Lettland", *Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinavien im frühen Mittelalter,* 1992, 33–40

Berga, Tatjana un Celmiņš, Andris, "14. gadsimta apbedījums ar brakteātiem un spēļu kauliņu Rīgas Doma pagalma kapsētā", *Senā Rīga,* 1998, 224–234

Berry, Virginia G., "The Second Crusade", *A History of the Crusades,* I, galv. red. K. Setton, 463–499

Bērziņa-Baltiņa, Valerija un Bičolis, Jānis, *Latviešu valodas vārdnīca,* Vašingtonā, Amerikas Latviešu apvienība, 1993

Biļķins, Vilis, *Sēlija un Dienvidkursa,* Mineapolē, Sēļzemnieka apgāds, 1992

Blese, Ernests, *Mūsu valoda savu vēsturisko cīņu gaitās,* Londonā, Latviešu informācijas birojs, 1955

Boase, T. S. R., *Kingdoms and Strongholds of the Crusaders,* Indianapolis, New York, Bobbs-Merrill Co., 1971

Böthführ, H. J., *Die Rigische Rathslinie von 1226 bis 1876,* Riga, Moskau, Odessa, J. Deubner, 1877

Brīvkalne, Emīlija, "Daži amatniecības darinājumi Tērvetes pilskalnā", *AuE,* VI, 1964, 85–104

Brīvkalne, Emīlija, "Rakstītās ziņas un arheoloģiskās liecības par 9.–13. gs. Mežotni", *AuE,* II, 1960, 61–77

Brøndsted, Johannes, *The Vikings,* tulk. Kalle Skov, Harmondsworth and Baltimore, Penguin Books, 1970

Bruce-Boswell, Alexander, "Poland, 1050–1303", *The Cambridge Medieval History,* VI, 447–463

Bulmerincq, August, "Das Münzwesen der Stadt Riga am Ausgang des 15. Jahrhunderts", *Mitteilungen,* Bd. XXIII, 1924–1926, 172–194

Cahen, Claudie, "The Turkish Invasion: The Selschükids", *A History of the Crusades,* I, galv. red. K. Setton, 135–176

The Cambridge Medieval History, planned by J. B. Bury, izd. H. M. Gwatkin et al., 8 sēj., New York, MacMillan, 1911–1936; 4. sēj. pārstrād. jaunizd. 2 daļās, Cambridge, University Press, 1966–1967

Cassell's German and English Dictionary, London, Toronto, Melbourne, Sydney, Cassell & Co., 1943

Castella Maris Baltici, II, izd. Magnus Josephson un Mats Mogren, Nyköping (Sweden), Södermanlands museum, 1996

Caune, Andris, *Pati Rīga ūdenī,* Rīgā, Zinātne, 1992

Caune, Andris, *Rīga zem Rīgas,* Rīgā, Zinātne, 1985

Caune, Andris, *Rīgas lībieši un viņu īpašumzīmes,* Rīgā, Latvijas Kultūras fonds un Jumava, 1998

Caune, Andris, "Ansiedlung, Hausbau und Alltagssachen der einheimischen und deutschen Siedler in Riga im 12. und 13. Jahrhundert", *Stadtarchäologie in Braunschweig,* ed. Hartmut Rötting, Braunschweig, C. W. Niemeyer, 1997, 344–349

Caune, Andris, "Arheoloģiskie pētījumi Rīgā laikā no 1969. līdz 1980. gadam", *AuE,* XIV, 1983, 86–124

Caune, Andris, "Bīskapa sētas Rīgā 13. gs.", *Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm,* 1999, 216–240

Caune, Andris, "Einige Merkmale der Kulturbeziehungen zwischen den Einwohner des Dünamündungs – und des südwestlichen Ostseeküstengebietes im frühen Mittelalter", *Archaeologia Baltica,* 2, 1997, 59–66

Caune, Andris, "Gebäude und Topographische Strukturen in Riga vom 12. bis 14. Jahrhundert aufgrund der archäologischen Ausgrabungen", *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte,* Bd. 20, 1990, 173–185

Caune, Andris, "Kā radās un veidojās priekšstats par pirmsvācu Rīgu", *Senā Rīga,* 1998, 73–104

Caune, Andris, "Kaianlagen des Rigaers Hafens im 12.–13. Jahrhundert", *Słowiańszczyzna w Europie średniowiecznej,* 2, 1996, 97–102

Caune, Andris, "Rīgas 13.–14. gs. "mūra nami" *(stenhus)*", *AuE,* XII, 1978, 100–128

Caune, Andris, "Rīgas loma Daugavas lejteces apgabalā 10.–12. gs.", *Vēstis,* 1992: 3, 7–13

Caune, Andris, "Rīgas pirmās ostas krastmalas", *Daugavas raksti: No Rīgas līdz jūrai,* 1994, 32–36

Caune, Andris, "Rīgas vārda izcelsmes skaidrojumi un to atbilstība arheoloģiskajām liecībām", *Vēstis,* 1992: 6, 35–41

Caune, Andris, "Die Siedlungszentren des 10.–12. Jh. im Gebiet des Daugava – Unterlaufs und ihre Beziehungen zu skandinavischen Ländern", *Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinavien im frühen Mittelalter,* 1992, 41–48

Caune, Andris, "Steinburgen des 12.–16. Jahrhunderts im Dünamündungsgebiet", *Castella Maris Baltici,* II, 1996, 19–28

Celmiņš, Andris, *Zemē apslēptā pilsēta,* Rīgā, Puse, 1998

Celmiņš, Andris, "13.–14. gs. bronzas stilu atradumi Rīgā 1994. gadā", *AuE,* XVIII, 1996, 72–75

Ceplīte, R., "Atsvariņi Latvijas 10.–13. gs. kapu inventārā", *AuE,* XI, 1974, 198–210

Cēsu novada vēsture, I, red. Vija Rozentāle, Cēsīs, Cēsu muzeju apvienība, 1995

Charanis, Peter, "The Byzantine Empire in the Eleventh Century", *A History of the Crusades,* I, galv. red. K. Setton, 177–219

A Crusaders' Fortress in Palestine: A Report of Exploration Made by the Museum 1926 ("Part II of the Bulletin of the Metropolitan Museum of Art"), New York, The Metropolitan Museum of Art, 1927

Culture Clash or Compromise: The Europeanisation of the Baltic Sea Area 1100–1400 AD, Visby, Gotland Centre for Baltic Studies, 1998

Daiga, Jolanta, "Doles Raušu metālapstrādes darbnīcas", *Tēzes 1969,* 28–32
Daiga, Jolanta, "Izrakumi Lipšu ciemā un kapulaukā", *Materiāli 1975,* 39–46
Daiga, Jolanta, "Izrakumi Raušu lībiešu ciemā 1971. gadā", *Materiāli 1971,* 60–64
Daiga, Jolanta, "Izrakumi Salaspils Lipšu kompleksā un Doles Raušu ciemā", *Materiāli 1974,* 24–34
Daiga, Jolanta, "Kābeļu apmetne", *Materiāli 1972,* 30–34
Daugavas raksti: No Aizkraukles līdz Rīgai, izd. Latvijas Kultūras fonds, Rīgā, Zinātne, 1991
Dunsdorfs, Edgars, *Deviņvīru spēks,* Stokholmā, Daugava, 1956
Dunsdorfs, Edgars, *Latvijas vēsture 1600–1710,* Stokholmā, Daugava, 1962
Dunsdorfs, Edgars un Spekke, Arnolds, *Latvijas vēsture 1500–1600,* Stokholmā, Daugava, 1964
Endzelīns, Jānis, *Latviešu valodas gramatika,* Rīgā, Latvijas Valsts izdevniecība, 1951
Endzelīns, Jānis, "Par seno kursu (jeb kuršu) tautību un valodu", *Jānis Endzelīns: Darbu izlase,* II, 454–465
Erdmanis, Gunārs, *Kurzemes viduslaiku pilis,* Rīgā, Zinātne, 1989
Favreau, Marie-Luise, *Studien zur Frühgeschichte des Deutschen Ordens* ("Kieler Historische Studien", Bd. 21), Stuttgart, Ernst Klett, 1974 (?)
Fenske, Lutz und Militzer, Klaus, izd., *Ritterbrüder im Livländischen Zweig des Deutschen Ordens,* Köln, Weimar, Wien, Böhlau, 1993
Feodālisms Baltijas reģionā, arī *Feodālisma problēmas Baltijā* [Latvijas Valsts universitātes Seno un viduslaiku vēstures katedras izdots rakstu krājums], Rīgā, Latvijas Valsts universitāte, 1983–1993 [kopā 5 burtnīcas]
Fink, Harold, "The Foundation of the Latin States, 1099–1118", *A History of the Crusades,* I, galv. red. K. Setton, 368–409
Forstreuter, Kurt, *Der Deutsche Orden am Mittelmeer* ("Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens", Bd. 2), Bonn, Wissenschaftliches Archiv, 1967
Gaujas lībieši Latvijas kultūrvēsturē: Apdzīvotības problēmas (1998. gada 29. augusta konferences materiāli), Rīgā, Nordik, 1999
Gebhardt, Bruno, *Handbuch der deutschen Geschichte,* Bd. 1: *Frühzeit und Mittelalter,* ed. Herbert Grundmann, Stuttgart, Union Verlag, 1962
Gnegel-Waitschies, Gisela, *Bischof Albert von Riga,* Hamburg, August Friedrich Velmede, 1958
Graudonis, Jānis, "Ieskats Ikšķiles vēsturē", *Daugavas raksti: No Aizkraukles līdz Rīgai,* 1991, 66–87
Graudonis, Jānis, "Ikšķiles arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1975. gadā", *Materiāli 1975,* 49–56
Graudonis, Jānis, "Izrakumi Turaidas pilsdrupās", arī "Turaidas arheoloģiskās ekspedīcijas darbs", no 1976. līdz 1997. gadam, *Materiāli 1976,* 40–44; *Materiāli 1977,* 46–49; *Materiāli 1978,* 36–41; *Materiāli 1979,* 57–61; *Materiāli 1980 un 1981,* 76–84; *Materiāli 1982 un 1983,* 55–60; *Materiāli 1986 un 1987,* 75–82; *Materiāli 1988 un 1989,* 85–93; *Materiāli 1990 un 1991,* 51–55; *Materiāli 1992 un 1993,* 55–59; *Materiāli 1994 un 1995,* 66–69; *Materiāli 1996 un 1997,* 32–35

Ģinters, Valdemārs, *Senlatviešu pils,* Rīgā, Gulbis, 1937

Ģinters, Valdemārs, "Daugmales pilskalna 1935. gada izrakumi", *SuM,* 1936: 1, 33–55

Ģinters, Valdemārs, "Daugmales pilskalna 1936. gada izrakumi", *SuM,* 1936: 4, 87–104

Ģinters, Valdemārs, "Senā Mežotne", *SuM,* 1939: 1, 64–97; 1939: 4, 15–45

A History of the Crusades, I, galv. red. Kenneth Setton, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1955

A History of the Crusades, V, galv. red. Kenneth Setton, Madison, University of Wisconsin Press, 1985

Jansons, Gunārs, "Turaidas pils nocietinājumu attīstība 13.–17. gs.", *Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm,* 1999, 112–142

Jarockis, Romas, "Semigallia 1100–1400", *Culture Clash or Compromise,* 1998, 45–53

Jemeļjānovs, Egīls, "Pilskalni Turaidas novadā", *Gaujas lībieši Latvijas kultūrvēsturē: Apdzīvotības problēmas,* 1999, 7–12

Johnson, Edgar N., "The German Crusade on the Baltic", *A History of the Crusades,* III, galv. red. K. Setton, 545–585

Jones, Gwyn, *A History of the Vikings,* London, Oxford, New York, Oxford University Press, 1973

Karnups, Adolfs, "Izrakumi Talsu pilskalnā 1936. gadā", *SuM,* 1936: 4, 67–85

Karnups, Adolfs, "Izrakumi Talsu pilskalnā 1937. g.", *SuM,* 1938: 2, 74–92

Karnups, Adolfs, "Talsu pilskalns", *Vēstures atziņas un tēlojumi,* Rīgā, Izglītības ministrija, 1937, 339–349

Karulis, Konstantīns, *Latviešu etimoloģijas vārdnīca,* 2 sēj., Rīgā, Avots, 1992

Karulis, Konstantīns, "Daugavas un Piedaugavas vietvārdi: Nosaukumu cilme", *Daugavas raksti: No Aizkraukles līdz Rīgai,* 1991, 148–156

Katalog der Ausstellung zum X. archäologischen Kongress in Riga 1896, Riga, W. F. Häcker, 1896

Kluge, Friedrich, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache,* 19. izd., Berlin, Walter de Gruyter & Co., 1963

Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinavien im frühen Mittelalter (Internationale Konferenz 23.–25. Oktober, 1990, Riga), red. Aleksander Loit, Ēvalds Mugurēvičs, Andris Caune, Stockholm, Centre for Baltic Studies, 1992

Kundziņš, Pauls, *Latvju sēta,* Stokholmā, Daugava, 1974

Kursis, Arnolds, *Mīti un īstenība: Zieme|nieku sāgas par seno Latviju un latviešiem,* Stokholmā, ARAR, 1997

Latviešu konversācijas vārdnīca, red. A. Švābe, A. Būmanis, K. Dišlers, 21 sēj. [nenobeigta], Rīgā, A. Gulbis, 1927–1940

Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrunas vārdnīca, sast. L. Ceplītis, A. Miķelsone, T. Porīte, S. Raģe, red. A. Blinkena, Rīgā, Avots, 1995

Latvijas ceļu karte 1: 200 000, Rīgā, Vieda, 1991

Latvijas karte, red. G. Pētersons, Rīgā, r/a Latvijas karte, 1992

Latvijas padomju enciklopēdija, 5. sēj. 2. grām.: *Latvijas PSR,* Rīgā, Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1984

Latvijas PSR arheoloģija, Rīgā, Zinātne, 1974

Latvijas republikas arheoloģijas pieminekļi, Rīgā, Latvijas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, 1994

Latvijas Vēsture [Latvijas Universitātes Vēstures fakultātes izdots žurnāls], Rīgā, 1991–

Latvijas vēstures atlants, red. Jānis Turlajs, Rīgā, Jāņa sēta, 1998

Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, Rīgā, 1991–

Latvijas viduslaiku pilis, I: Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm, sast. Ieva Ose, red. Andris Caune, Rīgā, Latvijas vēstures institūts, 1999

Latvijas zemju robežas 1000 gados, red. Andris Caune, Rīgā, Latvijas vēstures institūts, 1999

Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis [līdz 1990. gadam *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*], Rīgā, 1947–

Latvju enciklopēdija, red. A. Švābe, 3 sēj., Stokholmā, Trīs Zvaigznes, 1950–1955

Lewis, Charlton T. and Short, Charles, izd., *A Latin Dictionary,* Oxford, Clarendon Press, 1966

Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte, Bd. 7, Bonn, 1983; Bd. 12, 1986; Bd. 20, 1990

Luschin von Ebengreuth, A., *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der Neueren Zeit,* 2. izd., München und Berlin, R. Oldenbourg, 1926

Lyon, Bryce, *A Constitutional and Legal History of Medieval England,* New York, Evanston and London, Harper & Row, 1960

Mawer, Allen, "The Vikings", *The Cambridge Medieval History,* III, 309–339

Mayer, Hans Eberhard, *The Crusades,* tulk. John Gillingham, New York & Oxford, Oxford University Press, 1972

Mieriņa, Austra, "Latvijas administratīvais iedalījums (1918–1940)", *Latvijas zemju robežas 1000 gados,* 1999, 210–240

Mitteilungen aus der Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands, Bd. I–XXV, Riga, 1840–1937

Molvygin, Andreas, "Über die Münz- und Geldgeschichte Estlands", *Nordisk Numismatisk Årsskrift,* Stockholm, 1969, 37–65

Mugurēvičs, Ēvalds, *Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3.–15. gs. arheoloģiskie pieminekļi,* Rīgā, Zinātne, 1977

Mugurēvičs, Ēvalds, "Agrais feodālisms (10.–12. gs.)", *Latvijas padomju enciklopēdija,* 5. sēj. 2. grām., 1984, 140–145

Mugurēvičs, Ēvalds, "Arheoloģiskās liecības par Livonijas ordeņa piļu apbūves attīstību Latvijas teritorijā", *AuE,* XVI, 1994, 93–108

Mugurēvičs, Ēvalds, "Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalā 1968. g.", *Tēzes 1968,* 41–45

Mugurēvičs, Ēvalds, "Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalā 1969. gadā", *Tēzes 1969,* 54–59

Mugurēvičs, Ēvalds, "Arheoloģiskie izrakumi Matkulē 1965. gadā", *Tēzes 1965,* 23–24

Mugurēvičs, Ēvalds, "Arheoloģiskie izrakumi Rēzeknes pilskalnā", *Materiāli 1980 un 1981,* 101–107

Mugurēvičs, Ēvalds, "Arheoloģiskie pētījumi Ventas lejteces apgabala dzelzs laikmeta un viduslaiku pieminekļos. Izrakumi Zlēkās", *AuE,* XX, 2000, 74–86

Mugurēvičs, Ēvalds, "Arheoloģisko izrakumu rezultāti Sabiles senpilsētā", *Materiāli 1979,* 76–80

Mugurēvičs, Ēvalds, "Ciems un pils Mārtiņsalā", *Materiāli 1973,* 54–58

Mugurēvičs, Ēvalds, "Die Dorfsiedlung und die Burg Holme bei Salaspils (Lettland) im Mittelalter", *Zwischen Lübeck und Novgorod,* izd. Ortwic Pelc und Gertrud Pickhan, Lüneburg, Institut Norddeutsche Kulturwerk, 1996, 99–107

Mugurēvičs, Ēvalds, "Ģeogrāfiskais traktāts "Descriptiones Terrarum" un tā informācijas avoti par Austrumbaltijas tautām 13. gadsimta vidū", *Vēstis,* 1995: 7/8, 23–30

Mugurēvičs, Ēvalds, "Izrakumi Rēzeknes pilī pabeigti", *Materiāli 1982 un 1983,* 68–69

Mugurēvičs, Ēvalds, "Izrakumi Sabilē un Tojātos", *Materiāli 1976,* 48–51

Mugurēvičs, Ēvalds, "Izrakumi Sabiles pilskalnā un senpilsētā", *Materiāli 1975,* 73–78

Mugurēvičs, Ēvalds, "Kāda bija senā Jersikas valsts", *Kultūras Fonda Avīze,* 1991, 10. nrs, jūlijs

Mugurēvičs, Ēvalds, "Kompleksie pētījumi arheoloģiskajā mikrorajonā Daugavas lejtecē (1966.–1975. g.)", *Materiāli 1975,* 69–73

Mugurēvičs, Ēvalds, "Kristīgās ticības izplatība Latvijas teritorijā 11.–12. gs. un katoļu baznīcas ekspansijas sākums", *Vēstis,* 1987: 5, 10–27

Mugurēvičs, Ēvalds, "Krustiņveida piekariņi Latvijā laikā no 11. līdz 15. gs.", *AuE,* XI, 1974, 220–236

Mugurēvičs, Ēvalds, "Kurlands Siedlungsplätze in frühgeschichtlicher Zeit", *Archaeologia Baltica,* 2, 1997, 85–92

Mugurēvičs, Ēvalds, "Mittelalterliche Siedlungen und Veränderungen der Siedlungstruktur am Unterlauf der Daugava im 12. bis 13. Jahrhundert", *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte,* Bd. 7, 1983, 171–178

Mugurēvičs, Ēvalds, "Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs. – 16. gs. vidus)", *Latvijas zemju robežas 1000 gados,* 1999, 54–90

Mugurēvičs, Ēvalds, "Rakstītie avoti par Mārtiņsalas pili 12.–14. gs.", *Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm,* 1999, 203–215

Mugurēvičs, Ēvalds, "Rēzeknes pils un tās novads 9.–17. gs.", *Vēstis,* 1985: 3, 48–71

Mugurēvičs, Ēvalds, "Sabiles ekspedīcijas darbs 1978. gadā", *Materiāli 1978,* 54–59

Mugurēvičs, Ēvalds, "Similarities and Difference among Lettigallian and German Castles in Eastern Latvia During the 9th–15th Centuries", *Castella Maris Baltici,* II, 1996, 117–124

Mugurēvičs, Ēvalds, "Skandinavische Geschichtsquellen des 9. bis 12. Jh. und archäologische Befunde auf dem Territorium Lettlands", *Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinavien im frühen Mittelalter,* 1992, 125–133

Mugurēvičs, Ēvalds, "Svarīgākie ceļi lībiešu un latgaļu teritorijā", *AuE,* III, 1961, 61–79

Mugurēvičs, Ēvalds, "Vēstures institūta arheoloģisko ekspedīciju darbs 1965. gadā", *Vēstis,* 1966: 5, 139–143

Mugurēvičs, Ēvalds, "Vidus- un Austrumlatvija 13.–14. gs.: Par dažām izmaiņām iedzīvotāju dzīves veidā un kultūrā", *AuE,* X, 1973, 27–38

Mugurēvičs, Ēvalds, "Wechselbeziehungen der deutschen und ostbaltischen Kulturen in Lettland des 13. bis 16. Jahrhunderts", *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte,* Bd. 12, 1986, 229–239

Mugurēvičs, Ēvalds, "Zur Archäologie mittelalterlicher Burgen Lettland", *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte,* Bd. 12, 1986, 241–259

Mugurēvičs, Ēvalds un Vilcāne, Antonija, "Arheoloģiskie izrakumi Jersikas pilskalnā", *Materiāli 1990 un 1991,* 75–80

Mugurēvičs, Ēvalds un Vilcāne, Antonija, "Arheoloģiskie pētījumi Jersikas pilskalnā un senpilsētā", *Materiāli 1992 un 1993,* 68–72

Muret-Sanders enzyklopädisches Wörterbuch der englischen und deutschen Sprache II: Deutsh–Englisch, London and New York, H. Grevel & Co. and The International News Co., 1899

Nemirowitsch-Dantschenko, M. und Pärn, F., "Seestlinge und Scherfe: Ein Beitrag zur Münzgeschichte Livlands", *Norddeutsches Jahrbuch für Münzkunde und verwandte Gebiete,* II, Hamburg, Auktionshause Tietjen & Co., 1980, 61–95

Niermeyer, J. F., *Mediae Latinitatis lexicon minus,* Leiden, E. J. Brill, 1976

Oxenstierna, Eric, *The Norsemen,* tulk. Catherine Hutter, Greenwich, Conn., New York Graphic Society Publishers, 1965

Pāvulāne, Velta, "Rakstītos vēstures avotos minētās apdzīvotās vietas Kurzemē 13. gadsimtā (Miera Kursa)", *AuE,* XVI, 1994, 151–159

Pāvulāne, Velta, "Rakstītos vēstures avotos minētās XIII gs. apdzīvotās vietas Ventavā", *Feodālisma problēmas Baltijā,* Rīgā, Latvijas Universitāte, 1990, 18–42

Pāvulāne, Velta, "Straupes draudzes iekšējā kolonizācija Livonijas laikā: Apdzīvoto vietu ģeogrāfija", *Feodālisms Baltijas reģionā,* Rīgā, P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1983, 48–100

Pāvulāns, Vilnis, *Satiksmes ceļi Latvijā XIII–XVII gs.,* Rīgā, Zinātne, 1971

Peisker, T., "The Expansion of the Slavs", *The Cambridge Medieval History,* II, 418–458

Pelda, K., "The Dating and Determination of Some 13th – First Half of the 16th Century Coins Found on the Territory of Latvian SSR: Summary", *Vēstis,* 1978: 11, 46–52

Pelda, K., "Latvijas viduslaiku dzīvesvietās atrastās 13. gs.–16. gs. pirmās puses monētas", *AuE,* XII, 1978, 129–135

Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm → Latvijas viduslaiku pilis

Petit-Dutaillis, Charles, "A Review of the Early Theories", *Town Origins: The Evidence from Medieval England,* 19–27

Pfister, Christian, "The Franks before Clovis", *The Cambridge Medieval History,* I, 292–303

Pirenne, Henri, "Commerce Creates Towns", *Town Origins: The Evidence from Medieval England,* 1–7

Pirenne, Henri, "Northern Towns and Their Commerce", *The Cambridge Medieval History,* VI, 505–527

Poole, Austin Lane, "Frederick Barbarossa and Germany", *The Cambridge Medieval History,* V, 381–412

Poole, Austin Lane, "Germany, 1125–1152", *The Cambridge Medieval History,* V, 334–359

Poole, Austin Lane, "The Interregnum in Germany", *The Cambridge Medieval History,* VI, 110–130

Poupardin, Rene, "The Carolingian Kingdoms (877–918)", *The Cambridge Medieval History,* III, 55–70

Prawer, Joshua, "Social Classes in the Latin Kingdom: the Franks", *A History of the Crusades,* V, galv. red. K. Setton, 117–192

Radiņš, Arnis, *Ceļvedis Latvijas senvēsturē,* Rīgā, Zvaigzne ABC, 1996

Radiņš, Arnis, *Latgaļi,* Rīgā, Latvijas Vēstures muzejs, 1999

Radiņš, Arnis, "10.–13. gadsimta kapulauki latgaļu apdzīvotajā teritorijā un daži Austrumlatvijas etniskās vēstures jautājumi", *LVIŽ,* 1993: 4, 13–41; 1994: 1, 9–30

Radiņš, Arnis, "Some Notes on the Daugava Way. The End of 12th–Beginning of 13th Century: Time of Changes on the Lover Daugava", *Culture Clash or Compromise,* 1998, 178–191

Referātu tēzes zinātniskai sesijai, veltītai .. gada arheoloģiskiem izrakumiem un etnogrāfiskai ekspedīcijai Latvijas PSR teritorijā, Rīgā, 1959–1971

Richard, Jean, "The Political and Ecclesiastical Organization of the Crusader States", *A History of the Crusades,* V, galv. red. K. Setton, 193–250

Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs 1773–1973, red. Līvija Blūmfelde, Rīgā, Zvaigzne, 1973

Riley-Smith, Jonathan, *The Knights of St. John in Jersusalem and Cyprus c. 1050–1310,* London, Macmillan & Co., 1967

Ritterbrüder im Livländischen Zweig des Deutschen Ordens, izd. Lutz Fenske und Klaus Militzer, Köln, Weimar, Wien, Böhlau, 1993

Runciman, Steven, *A History of the Crusades,* I–III, New York, Harper & Row, 1964–1967

Runciman, Steven, "The Pilgrimages to Palestine before 1095", *A History of the Crusades,* I, galv. red. K. Setton, 68–78

Rusmanis, S. un Vīks, I., *Kurzeme,* Rīgā, Latvijas enciklopēdija, 1993

Sarvas, Pekka, "Om Livlands äldre mynthistoria", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad,* 1980, 2. nrs, 22–30

Savage, Henry L., "Pilgrimages and Pilgrim Shrines in Palestine and Syria after 1095", *A History of the Crusades,* V, galv. red. K. Setton, 36–68

Schäfer, D., *Die deutsche Hanse,* Bielefeld und Leipzig, Velhagen & Klasing, 1914

Seelinger, Gerhard, "Conquests and Imperial Coronation of Charles the Great", *The Cambridge Medieval History,* II, 595–629

Sehwers, Johannes, *Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluss im Letischen,* 2. izd., Berlin, Otto Harrassowitz, 1953

Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē, atb. red. A. Caune, Rīgā, Latvijas vēstures institūts, 1998

Senā Rīga, II: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē, atb. red. A. Caune, Rīgā, Latvijas vēstures institūts, 2000

Senatne un Māksla, red. Francis Balodis un Ludolfs Liberts, Rīgā, Pieminekļu valde un Valsts papīru un naudas kaltuve, 1936–1940

Seraphim, Ernst, *Livländische Geschichte,* Bd. I, 2. izd., Reval, Franz Kluge, 1897

Sjøvold, Thorleif, *The Oseberg Find and the other Viking Ship Finds,* tulk. Mary Fjeld, Oslo, Universitetets Oldsaksamling, 1957

Sleumer, Albert, *Kirchenlateinisches Wörterbuch,* Hildesheim, Zürich, New York, Georg Olms Verlag, 1996

Słowiańszczyzna w Europie średniowiecznej, 2, izd. Zofia Kurnatowska, Wrocław, 1996

Spekke, Arnolds, *Senie dzintara ceļi un Austrum-Baltijas ģeogrāfiskā atklāšana,* Stokholmā, Zelta ābele, 1956

Stenton, F. M., *Anglo-Saxon England,* 3. izd., Oxford, Clarendon Press, 1971

Stepiņš, Pēteris, *Beverīna,* Valmierā, 1993

Stepiņš, Pēteris, "Kristus vārdā pie kuršiem", *Dabas un vēstures kalendārs 1989. gadam,* Rīgā, Zinātne, 1988, 213–215

Stepiņš, Pēteris, "Liepājas vēstures un mākslas muzeja izrakumi 1964. gadā", *Tēzes 1964,* 14–16

Strayer, Joseph R. and Munro, Dana C., *The Middle Ages 395–1500,* 4. izd., New York, Appleton–Century–Crofts, 1959

Stubavs, Ā., "Arheoloģiskie izrakumi Salaspilī 1969. gadā", *Tēzes 1969,* 59–63

Stubavs, Ā., "Izrakumu pēdējā sezona Salaspilī", *Materiāli 1975,* 79–85

Stubavs, Ā., "Salaspils arheoloģiskās ekspedīcijas 1971. gada darba rezultāti", *Materiāli 1971,* 91–96

Stubavs, Ā. un Jefimova, N., "Kalnaziedu arheoloģiskās ekspedīcijas 1981. gada darba rezultāti", *Materiāli 1980 un 1981,* 114–120

Svarāne, Dagnija, "Doles salas lībiešu kapulaukos atrastie 10.–13. gadsimta piekariņi – amuleti un rotaslietas", *Daugavas raksti: No Aizkraukles līdz Rīgai,* 1991, 31–43

Svarāne, Dagnija, "Polijas arheologu pētījumi Vecrīgā 1990. g.", *Materiāli 1990 un 1991,* 93–97

Šnore, Elvīra, "Asotes pilskalna krāsnis", *AuE,* I, 1957, 5–20

Šnore, Elvīra, "Dignājas pilskalns", *SuM,* 1939: 4, 46–62

Šnore, Elvīra, "Vampeniešu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1968. g.", *Tēzes 1968,* 51–55

Šnore, Elvīra, "Vampeniešu–Raušu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1969. gadā", *Tēzes 1969,* 63–67

Šnore, Rauls, "Par vēlā dzelzs laikmeta sudraba atradumiem Latvijā", *SuM,* 1938: 2, 94–110

Šnore, Rauls, "Rīgas archeoloģija", *LKV,* 18. sēj., 35 807.–35 835. sleja

Šnore, Rauls, "Senā Rīgas nauda", *SuM,* 1936: 3, 77–86

Šnore, Rauls, "11. gs. sudraba depozīts Salgales Rijniekos", *SuM,* 1936: 4, 119–125

Šterns, Indriķis, *Latvijas vēsture 1290–1500,* Rīgā, Daugava, 1997

Šterns, Indriķis, *The Statutes of the Teutonic Knights: A Study of Religious Chivalry,* Ph. D. Diss., Philadelphia, University of Pennsylvania, 1969

Sterns, Indrikis, "Care of the Sick Brothers by the Crusader Orders in the Holy Land", *Bulletin of the History of Medicine,* 57. sēj., 1. nrs, 1983, 43–69

Šterns, Indriķis, "De portu Semigallie", *AuE,* XIX, 1997, 165–170

Šterns, Indriķis, "Kaupo – Senlatvijas trimdinieks", *Vēstis,* 1998: 3, 12–13

Šterns, Indriķis, "Latvieši un krievi viduslaiku Rīgā", *LVIŽ,* 1996: 2, 22–53

Šterns, Indriķis, "Pareizticība Senlatvijā", *Latvijas Vēsture,* 1995: 4; 1996: 1; 1996: 3; 1996: 4; 1996: 5

Sterns, Indrikis, "The Teutonic Knights in the Crusader States", *A History of the Crusades,* V, galv. red. K. Setton, 315–378

Šterns, Indriķis, "Vasaļu muižu sākumi viduslaiku Latvijā", *LVIŽ,* 1994: 3, 130–171

Šterns, Indriķis, "Viduslaiku Latvijas nauda", *Vēstis,* 1996: 2, 15–27; 1996: 3, 43–54

Šterns, Indriķis, "Viduslaiku Rīga ārpus Rīgas", *Senā Rīga,* 1998, 343–377

Šterns, Indriķis, "Viduslaiku Rīgas Krievu ciema plāns", *Senā Rīga,* 1998, 333–340

Švābe (Schwabe), Arveds, *Grundriss der Agrargeschichte Lettlands,* Riga, Bernhard Lamey, 1928

Švābe, Arveds, *Latvijas tiesību vēsture,* II daļa (Pēc 1932./33. m.g. 1. sem. Latvijas Universitātē lasītām lekcijām atreferējis stud. iur. A. Širons), Rīgā, Latvijas Universitātes Studentu padomes grāmatnīca, 1933

Švābe (Schwabe), Arveds, *Latvju kultūras vēsture (Latwju kulturas wehsture), 1. sēj. Sabiedriskā kultūra. 1. daļa. Dzimts satversme,* Rīgā, Kultūras balss, 1921

Švābe, Arveds, *Latvju kultūras vēsture, 2. daļa. Feodālā satversme,* Rīgā, A. Gulbis, 1922

Švābe, Arveds, *Pagasta vēsture, I: Līdz krievu laikiem,* Rīgā, J. Roze, 1926

Švābe, Arveds, *Straumes un avoti,* 3 sēj., Rīgā, A. Gulbis, 1938–1940, un Linkolnā, Pilskalns, 1965

Švābe, Arveds, "Brāļu lielģimene", *Latvju tautas daiņas,* sakārt. R. Klaustiņš, V, 1930, 171–191

Švābe, Arveds, "Jersikas karaļvalsts", *Straumes un avoti,* III, 7–33

Švābe, Arveds, "Krievu mesli", *Straumes un avoti,* II, 312–402

Švābe, Arveds, "Kuršu ķoniņi un novadnieki", *Straumes un avoti,* I, 115–348

Švābe, Arveds, "Latviešu cilšu tiesības", *Straumes un avoti,* III, 149–174
Švābe, Arveds, "Latviešu dzimta un lielģimene", *Straumes un avoti,* III, 175–178
Švābe, Arveds, "Latviešu Indriķis un viņa hronika", *Straumes un avoti,* II, 121–122
Švābe, Arveds, "Latviešu sociālais stāvoklis", *Latviešu tautas dziesmas,* red. A. Švābe, K. Straubergs, E. Hauzenberga-Šturma, X, 1956, 249–255
Švābe, Arveds, "Livoņu un krievu 1242. gada miera līgums", *Straumes un avoti,* III, 211–217
Švābe, Arveds, "Mūsu senās naudas sistēmas", *Straumes un avoti,* II, 221–311
Švābe, Arveds, "Senā Kursa", *Straumes un avoti,* I, 45–114
Švābe, Arveds, "Tālava", *LE, sub nomine*
Švābe, Arveds, "Tālava", *Sējējs,* 1936: 2, 135–141; 1936: 3, 363–374
Švābe, Arveds, "Tālava", *Straumes un avoti,* III, 179–210
Švābe, Arveds, "Vēsture", *LE, sub nomine*
Švābe, Arveds, "Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā", *Latvijas agrārā reforma,* Rīgā, 1930, 7–176
Thompson, James Westfall, *Feudal Germany,* 2 sēj., New York, Frederick Ungar, 1966
Thompson, James Westfall and Johnson, Edgar Nathaniel, *An Introduction to Medieval Europe 300–1500,* New York, W. W. Norton & Co., 1937
Town Origins: The Evidence from Medieval England, izd. John F. Benton, Boston, D. C. Heath, 1968
Transehe-Roseneck, Astaf, *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts: Eine genealogische Untersuchung,* izd. Wilhelm Lenz, Würzburg, Holzner, 1960
Ulmann, Carl Christian und Brasche, Gustav, *Lettisches Wörterbuch,* Bd. 2: *Deutsch-lettisches Wörterbuch,* Riga und Leipzig, H. Brutzer und Co., 1880
Urtāns, Vladislavs, *Senākie depozīti Latvijā (līdz 1200. g.),* Rīgā, Zinātne, 1977
Urtāns, Vladislavs, "Aizkraukles pilskalna mūra aizsargsiena", *Vēstis,* 1983: 4, 34–38
Urtāns, Vladislavs, "Arheoloģiskie izrakumi Madalānu pilskalnā un kapulaukos", *Materiāli 1982 un 1983,* 99–103
Urtāns, Vladislavs, "Arheoloģiskie izrakumi Madalānu senvietās", *Materiāli 1984 un 1985,* 120–123
Urtāns, Vladislavs, "Daugmales ekspedīcijas rezultāti 1968. g.", *Tēzes 1968,* 55–57
Urtāns, Vladislavs, "Daugmales ekspedīcijas darba rezultāti 1969. gadā", *Tēzes 1969,* 67–69
Urtāns, Vladislavs, "Madalānu pilskalna un Madalānu kapulauka pētījumi 1980. un 1981. gadā", *Materiāli 1980 un 1981,* 126–130
Urtāns, Vladislavs, "Senā pilsēta un ciems Latvijas teritorijā agrajā feodālismā", *Materiāli 1972,* 63–66
Urtāns, V., Briede, I., Urtāns, J., "Aizkraukles ekspedīcijas darbs 1974. gadā", *Materiāli 1974,* 86–93

Vasiliev, A. A., *History of the Byzantine Empire,* Madison and Milwaukee, University of Wisconsin Press, 1964

Vasmanis, Daumants un Vilka, Anda, "Par Līvu pagastu pie Cēsīm", *Cēsu novada vēsture,* I, 1995, 79–86

Vilcāne, Antonija, "Arheoloģiskie izrakumi Jersikā", *Materiāli 1994 un 1995,* 120–123

Vilcāne, Antonija, "Dubnas baseina apdzīvotība dzelzs laikmetā (1.–12. gs.)", *LVIŽ,* 1999: 3, 5–25

Vilka, Anda, "Arheoloģiskie pieminekļi Cēsu rajonā", karte, *Cēsu novada vēsture,* I, 1995

Vilsone, Melita, "Muzeja arheoloģiskie izrakumi Rīgā un to nozīme pilsētas vēstures izpētē", *Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs 1773–1973,* 81–175

Vinogradoff, Paul, "Foundations of Society (Origins of Feudalism)", *The Cambridge Medieval History,* II, 630–654

Weiner, A., "The Hansa", *The Cambridge Medieval History,* VII, 216–247

Wittram, Reinhard, *Baltische Geschichte: Die Ostseelande Livland, Estland, Kurland 1180–1918,* München, R. Oldenbourg, 1954

Wörterbuch der Münzkunde, izd. F. V. Schrötter, Berlin, Leipzig, Walter de Gruyter & Co., 1930

Zariņa, Anna, *Apģērbs Latvijā 7.–17. gs.,* Rīgā, Zinātne, 1999

Zariņa, Anna, *Lībiešu apģērbs 10.–13. gs.,* Rīgā, Zinātne, 1988

Zariņa, Anna, "Bīskapa vasaļa dzīvesvieta Lielvārdes Dievukalnā", *Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm,* 1999, 295–310

Zariņa, Anna, "Izrakumi Salaspils Laukskolā 1974. gadā", *Materiāli 1974,* 101–106

Zariņa, Anna, "Izrakumi Salaspils Laukskolā 1975. gadā", *Materiāli 1975,* 100–104

Zariņa, Anna, "Kapi ar tirgotāju piederumiem Salaspils Laukskolas kapulaukā (10.–13. gs.)", *AuE,* XIX, 1997, 97–105

Zariņa, Anna, "Krāsnis Salaspils Laukskolas lībiešu 10.–13. gs. ciemu vietās", *AuE,* XII, 1978, 76–96

Zariņa, Anna, "Salaspils Laukskolas lībiešu ciems (izrakumu rezultātu kopsavilkums)", *Materiāli 1972,* 81–84

Zeids, Teodors, red., *Feodālā Rīga,* Rīgā, Zinātne, 1978

Zemītis, Guntis, "Daugmales pilskalna valnis", *AuE,* XVIII, 1996, 212–222

Zemītis, Guntis, "Izrakumi Daugmales senvietu kompleksā – pilskalnā, senpilsētā un kapulaukā pie senpilsētas", *Materiāli 1992 un 1993,* 102–105

Zemītis, Guntis, "Senā Daugmale", *Daugavas raksti: No Aizkraukles līdz Rīgai,* 1991, 130–136

Zemzaris, Jānis, *Mērs un svars Latvijā 13.–19. gs.,* Rīgā, Zinātne, 1981

Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu .. gada pētījumu rezultātiem, Rīgā, 1972–

PERSONU RĀDĪTĀJS

Abāsīdi, dinastija Bagdādē, 20
Abels, Dānijas karaļa Valdemāra I Lielā dēls, 329, 447
Absolons, dāņu arhibīskaps, 54, 159
Ādams no Brēmenes, 44, 53, 329, 448
Adatutaisītājs, Jānis *(Johannes Netlere)*, 482
Aderkaši, dzimta, 318
Adhemars, Lepuī *(Le Poi)* bīskaps, 17
Ādolfs II no Šauenburgas, Holšteinas grāfs, 41, 57, 59
Ādolfs IV no Holšteinas, grāfs, 318
Affrem, 485
Ako, Salas kungs, 122, 160, 175, 176, 196, 614, 615
Alberiks, franču cisterciešu mūks, 169
Alberts, audējs, 528
Alberts, bīskapa vasalis, 317
Alberts, Lībjzemes bīskaps, 69, 110, 126, 135, 139, 155, 158–176, 178–185, 187–190, 193, 198, 200–203, 205, 212–214, 216, 218, 219, 223–227, 229, 233, 258, 261, 280, 283, 286, 291, 293–298, 300–304, 306–308, 312–316, 330, 333, 335, 342, 345–347, 350–352, 355, 357–359, 361–366, 371–373, 384, 387–389, 392–394, 396–398, 402–404, 410, 413, 440, 441, 454–456, 458, 460, 461, 464–466, 470, 477, 478, 490, 492, 495–498, 500, 503, 517, 561, 567, 568, 572, 578, 579, 582–586, 588, 592, 594, 596, 598, 606, 609, 616,
Alberts, Saksijas hercogs, 517
Alberts, saukts Helmvardhūzens, lēņa vīrs, 317
Alberts, sīktirgotājs, 522, 529
Alberts II Zuerbērs, Armagas arhibīskaps, vēlāk arhibīskaps Prūsijā, Rīgā, 268, 269, 305, 310, 313, 317, 358, 368, 389, 390, 391, 395, 401, 402, 404, 416, 429, 436, 459, 518, 564, 565, 566, 573, 612, 617
Alberts Lācis, Brandenburgas markgrāfs, 42
Alberts no Deminas, 529
Alberts no Goslāras *(Albertus de Goslaria)*, 476
Alberts no Lauenburgas, vācu grāfs, 561
Alberts no Orlamindes, Dānijas pavaldonis, 43
Alebrands, Turaidas priesteris, 196, 201, 204, 346–348, 357, 578, 579
Aleksandrs, 318
Aleksandrs, priesteris, 346, 347, 357
Aleksandrs III, pāvests, 30, 360, 370
Aleksandrs IV, pāvests, 185, 250, 252, 303, 368, 369, 390, 396, 451, 540–542, 565, 586, 604
Aleksandrs Gļebovičs, Smoļenskas kņazs, 516
Aleksandrs Ņevskis, Novgorodas kņazs, 155, 509
Alexe, 486
Alksne-Alksnīte, Aina, māksliniece, 100, 116, 127, 135, 140
Ambrozijs, 526
Andersons, Edgars, vēsturnieks, 53, 329–331, 333, 447, 448
Andrejs, krievu tirgotājs, 521, 524
Andrejs, Lundas arhibīskaps, pāvesta legāts Dānijā, 330, 561
Andrejs Knorings, lēņu vīrs, 319, 320
Andrejs no Kokneses *(Andreas de Kokenhusen)*, 476
Andrejs no Štīrijas jeb Felves, Livonijas mestrs, 237, 239, 240, 261, 422, 432, 503
Andrejs no Vestfāles, mestra vietas izpildītājs, 424

Anna, 482
Anno, turaidietis, 160, 193, 225, 340, 341
Anno *(Johannes)* no Zangerhauzenas, Livonijas mestrs, 250, 355, 422, 600
Anskars, svētais, 48, 52
Anunds, zviedru karaļa Olava dēls, 52
Apals, Jānis, arheologs, 74
Arbuzovs, Leonīds, jun., vēsturnieks, 61, 68, 72, 81, 282, 298, 338, 363, 386, 578
Arbuzovs, Leonīds, sen., vēsturnieks, 72, 73,168, 298
Arnolds, 482
Arnolds, Nagelštates komturs, 412
Arnolds, Zemgales bīskaps, agrākais Rīgas domprāvests, 395, 403
Arnolds, Zobenbrāļu ordeņa brālis, 190, 410
Arnoldus de Sost, rātskungs, 466
Arnulfs, Karolingu dinastijas loceklis, 39
Asaris, Jānis, arheologs, 145
Aso, varbūt Rīgas lībju vecākais, 160, 163, 342, 614
Astaphe, 486, 487
Audars, 52
Augusts, 37
Augusts, Romas ķeizars, 293
Auns, Muntis, vēsturnieks, 210, 212
Auseklis, dzejnieks, 212

Bagātais *(Divite)*, Indriķis, tirgotājs, 523
Baldriks no Dolas, 12–14
Balduins no Alnas, pāvesta vicelegāts, 86, 87, 230–236, 239, 240, 261, 315, 316, 330, 331, 351–353, 356, 358, 359, 366, 370, 384, 394, 395, 401, 414, 458, 459, 478, 563, 564, 569, 582, 589, 591, 598, 608, 615, 617, 619
Baldune, 484, 527
Baldvins (vēlāk Baldvins I), Bulanžas grāfs, Lorānas hercoga Godfreja brālis, vēlāk kronēts par Latīņu Jeruzalemes karaļvalsts pirmo karali, 18, 20, 28
Baldvins II, karalis, 31
Balodis, Francis, arheologs, 74, 107, 118
Bardevisi, dzimta no Brēmenes arhibīskapa ministeriāļiem, 307
Bauers, Alberts, vēsturnieks, 68, 79, 81
Beninghofens, Frīdrihs, vēsturnieks, 75, 90
Berga, Tatjana, arheoloģe, numismāte, 61, 332, 498
Bernards no Klervo, svētais, 30, 31, 36, 42, 415
Bernardus de Monasterio, rātskungs, 466
Bernhards, miesnieks, 522
Bernhards no Lipes, agrākais Daugavgrīvas abats, Sēlijas bīskaps, Zemgales bīskaps, 184, 223, 227, 355, 364, 394, 596
Bērs, Piltenes novada pārvaldnieks, 448
Bertelīns, 527
Bertolds, 482
Bertolds, bīskaps, 114, 137, 155–158, 161, 173, 193, 225, 306, 340, 356, 361, 387, 396, 402, 572, 581, 584
Bertolds, karodznieks, 426
Bertolds, Kaupa dēls, 193, 195, 283–285, 343, 345
Bertolds, ordeņa brālis, Cēsu zobenbrāļu komturs, 90, 169, 178, 193, 196, 197, 200, 204, 216–219, 283, 343, 345, 410, 411, 430, 432, 594, 596
Bertolds, Rīgas Dominikāņu ordeņa mūks, 281
Bertolds, stopnieks, 271
Bertolds no Melnās Muižas *(de Nigra Curia)*, 322

Bertolds Šteins, lēņa vīrs, 317
Bertrams, 530
Bilungs, Hermanis, Saksijas hercogs, 40
Biļķins, Vilis, vēsturnieks, 73, 184, 185
Bisenieks, Valdis, filologs, 70
Blese, Ernests, valodnieks, 332, 333
Blinkena, Aina, valodniece, 142
Bogedan, 486
Bohemonds, Tarentas kungs, Roberta Giskārda dēls, 18, 20, 21
Boļeslavs, pomerāniešu hercogs, 43
Boļeslavs III, poļu karalis, 41, 143
Bonifācijs VIII, pāvests, 370, 391, 566–568, 572, 589
Boris, 486
Brastiņš, Ernests, pilskalnu pētnieks, 108, 145, 192
Brīvkalne, Emīlija, arheoloģe, 102, 273
Bruinings, Hermanis, vēsturnieks, 72, 138
Bruno, ārsts, 528
Bruno, Livonijas mestrs, 570, 571
Bruno no Ķelnes, tirgotājs, 519
Bujavins, Ievans, 527
Bulmerinks, A., 502
Bunge, Frīdrihs Georgs, 71–73, 577
Bunge de Gotlant, 480
Burhards, Kursas bīskaps, 589
Burhards, Oldenburgas grāfs, 318
Burhards, prāvests, 451
Burhards, Švābijas hercoga Frīdriha kambarkungs, 32, 417
Burhards no Hornhauzenas, Karaļauču komturs, vēlāk Livonijas mestrs, 250, 251, 252, 422, 433, 600, 602
Bušs, Nikolajs, 72

Cagrippe, 486
Caulem, 486
Caune, Andris, arheologs, 9, 10, 74, 75, 116, 118, 122, 131–133, 137, 138, 141, 143, 151, 189, 467–469, 474, 478
Celestīns III, pāvests, 32, 155, 156, 340, 361, 383, 418
Ceplīte, Rasma, numismāte, 497
Ceplītis, Laimdots, valodnieks, 10, 142
Cēzars, Jānis, tirgotājs, 521
Chodere, 486
Chome, Homa, 485, 486
Clawes Culles, 483
Clemente, 486
Condrat de Plessekowe, 486
Conradus de Gotlandia, 480
Conradus de Moris, rātskungs, 477
Coste, 486
Cunne Culles, 483
Cuseman, 486
Cyniforth, tēvs *Steppan*, 486, 487

Dabrelis, Sateseles lībju kungs, 177, 196, 197, 203, 217, 219, 257, 343, 594, 614
Daiga, Jolanta, arheoloģe, 114, 124, 141
Dangmerše, 520, 527
Daniēls, Daniēls no Lielvārdes, krustakarotājs, vasalis Lielvārdē, 155, 181–183, 188, 198, 291, 293, 300, 307–309, 318–320, 584, 586, 590
Daniēls, priesteris, 196, 346, 347, 544
Daniēls, Tērbatas dominikāņu priors, 573
Daniēls no Melnās muižas *(Nigra Curia)*, tirgotājs, 525, 531
Darbeslave, Darbslavis, 484
Daugavietis, Helesponta karalis, 137
Daugeruts, leišu lielkungs, 90, 186
Demas, pirtnieks, 485
Demitrs, 529
Demytere, Demiter Ruthenus, 486
Dītrihs, Turaidas pils apsargs, 311

Dītrihs no Groningenas, Livonijas, Prūsijas mestrs, 237–240, 353, 390, 421, 435, 503, 564, 565, 600, 616
Dītrihs no Hazeldorpes, 415
Dītrihs no Takeveras, tirgotājs, 525
Domiane, 486
Domenizs, Jānis, 480, 524, 531
Dominiks *(Domingo de Guzman)*, svētais, 542, 543
Donseghen, 589
Dots *(Dote)*, latgaļu vecākais, 205, 210, 218
Dovinčs, Jānis, rātskungs, 527–529
Dovinčs, Volmārs, rātskungs, 529
Drivinalds, Tālivalža dēls, 220
Ducmane (Pelda), Kristīne, numismāte, 496–498, 501
Dunsdorfs, Edgars, vēsturnieks, 77, 79, 88
Dusche, 485
Dūvejs *(Dovay)*, 36
Džefrijs no Bujonas, 16
Džonsons, Edgars, amerikāņu vēsturnieks, 43

Eberhards no Sainas, ordeņa virsmestra pilnvarotais Livonijā, 238–240, 316, 354, 416, 496
Egils, zviedru un islandiešu vikings, 52, 128–130
Eižens III, pāvests, 28, 42
Ekhards no Auras, 15
Elehards, lēņa vīrs, 317
Elizabete, Flezenbarda atraitne, 482
Elvers, vācu rātskungs, 524
Emunds, Kursas bīskaps, 317, 449, 451
Endzelīns, Jānis, valodnieks, 82–84
Engelberts, Kursas bīskaps, 236, 237, 239, 447, 448
Engelberts, Neuminsteres klostera mūks, Alberta brālis, vēlāk prāvests, 164, 184, 348, 388, 403, 404, 464, 538
Engelberts no Hazendorpes, vasalis Bīriņos, 311
Engelberts no Tīzenhauzenas, 312
Epele, lībju kungs, 399
Ēriks, Norvēģijas karalis, 518
Ēriks, Upsalas karalis, 48
Ēriks Glipings, Dānijas karalis, 518
Ēriks Mēnreds, Dānijas karalis, 518, 571
Ernests no Raceburgas, mestrs, 270, 424, 434, 602
Ernemords, Lundas domkungs, pirmais Kursas bīskaps, 329, 447
Ernfrīds, Altenburgas komturs, 412
Everhards no Otepē, rātskungs, 482, 484, 520, 529
Everhards no Verlas, 527
Ezelīns, bīskapa Indriķa prāvests, 451

Fātimīdi, dinastija Ēģiptē, 20
Feldhūns, Ābrams, tulkotājs, 68, 118, 206, 289, 298
Fenske *(Fenske)*, Lucs, 73, 416
Feodors, Smoļenskas kņazs, 516
Fīlips, karalis, 159, 294, 296, 371, 373, 592
Fīlips, leišu tulks, 285
Fīlips, Raceburgas bīskaps, 198, 219, 227, 585, 594
Fīlips, Rīgas soģis, 167, 454, 465
Fīlips I, Francijas karalis, 18
Fīlips IV Skaistais, Francijas karalis, 519, 567
Finks, Harolds, 20, 34, 35
Firks, Eduards, 72
Fisters, Kristiāns *(Pfister Christian)*, 82
Fišs, Konrāds, Rīgas rātskungs, 583
Folkhards no Harpštetes, priesteris, 537
Folkvīns, Zobenbrāļu ordeņa mestrs, 155, 238, 298, 362, 363, 372, 411–416, 456, 461, 560–562, 584, 600

Folrads, priesteris, domkungs, 451
Fornholts, 528
Francisks no Asīzes jeb Sv. Francis *(Giovanni Franceseo Bernardone)*, 542, 543
Francisks no Moliano, 72, 110, 146, 280, 573, 589, 615
Fredericus de Lubeke, rātskungs, 466
Frīdrihs, priesteris, 285
Frīdrihs, Rīgas arhibīskaps, 314
Frīdrihs, sīktirgotājs, 527
Frīdrihs, Švābijas hercogs, 32, 417, 418
Frīdrihs I Barbarosa, vācu ķeizars, 32, 36, 42, 155, 173, 417
Frīdrihs II, vācu ķeizars, 238, 294, 295, 371–373, 390, 412, 448, 561, 608
Frodi, dāņu vikinga Hadinga dēls, 52, 137
Frovins, uzpircējs, 531
Fulhers no Šartras, 12–15, 18, 19, 24, 34, 35
Funke, Rolekins, 527

Gaidis, mežotnietis, 258
Galeyne, Rīgas iedzīvotājs, 485
Gastile, arī *Gaist*, 486
Gecs, Leopolds, 72, 513
Geders, 526, 531
Georgs (Juris), vicemestrs, 317, 319
Gerards no Provansas, Sv. Jāņa mītnes pārvaldnieks, 28
Gerhards, Brēmenes arhibīskaps, 389
Gerhards, Holšteinas hercogs, 518
Gerhards, fogts (soģis) Turaidā, 310, 311, 318
Gerhards, tirgotājs, 525, 526
Gerhards no Kacenellenbogenas, landmaršals, mestra vietnieks, 273, 434, 602
Gerhards no Rostokas, 530
Gerhardus de Anglia, vācu tirgotājs, 480
Gerlahs Sarkanais, zobenbrālis, 413
Gero, sakšu markgrāfs, 44
Gibērs *(Guibert)* no Nožānas, 12–15
Gijs no Lūsiņanas, Jeruzalemes karalis, 32, 417
Giskārds, Roberts, 18
Giske, saukts Bloks, Cīravas un Dzērves lēņa vīrs, 316
Godekinus Engelant, vācu tirgotājs, 480
Godfrejs no Lorānas, Lorānas hercogs, 18, 20
Godšalks, Pēterbaznīcas baznīckungs, 403
Gotene, 486
Gotfrejs no Sv. Omeras, 28
Gotfrīds, bruņinieks, vēlāk soģis Turaidā, 579, 588
Gotfrīds, Lēdurgas priesteris, 221, 596
Gotfrīds no Rogas, Livonijas mestrs, 451, 518, 572
Gotšalks, mantzinis, 404
Gotšalks no Nestvedes, tirgotājs, 525
Graudonis, Jānis, arheologs, 74, 141, 341
Gregors I Lielais, pāvests, 27, 28
Gregors IX, pāvests, 232, 236, 295, 315, 350, 358, 359, 366, 367, 369, 384, 388, 389, 394, 402, 404, 405, 412–414, 417, 448, 458, 503, 506, 509, 563, 582, 586, 589, 591, 604, 608, 610, 614
Gregors X, pāvests, 370, 391
Grieta, Ludolfa atraitne, 482
Grigor, 486
Grīnias, Konrāds *(Greenia Conrad)*, 36
Gudekumpāns, Konrāds, tirgotājs, 523
Guncels, Šverīnes grāfs, 565, 566

Ģerdenis, leišu kungs, 429
Ģinters, Valdemārs, arheologs, 74, 101

Hadings jeb Hastings, dāņu vikings, 52, 137, 139
Halts, Livonijas mestrs, 317, 427, 436, 441, 451, 503, 566, 580, 602
Haralds III, Dānijas karalis, 53, 448
Haralds Zilzobis *(Gormson)*, dāņu karalis, 53, 55
Hartmanis no Heldrungenas, Vācu ordeņa virsmestrs, 413, 419, 424
Hartmūts, zobenbrālis, 411
Hartvigs, advokāts, 528
Hartvigs II, Brēmenes metropolīts, arhibīskaps, 360, 386
Haruns el Rašids, arābu Jeruzalemes valdnieks, 28
Hāze, Jānis, domkungs, 461
Heidenreihs, Zemgales domkapitula prāvests, premonstrietis, 395
Heinricus de Kalmaria, 480
Hēlbaums, Konstantīns, vēsturnieks, 70
Helene, Romas ķeizara Konstantīna Lielā māte, 26
Hēlevegs, Hermanis, hronists, 72
Helmeriks no Vircburgas, mestra vietnieks, 602
Helmiks, rātskungs, 482, 519, 522
Helmolds, priesteris, domkungs, 451
Helmolds no Lūneburgas, 312
Hencis, 526
Heneke Ruthenus, Rīgas iedzīvotājs, 486
Henricus de Verdene de Revalia, dominus, Indriķa kungs no Verdenas, no Rēveles, rātskungs, 481
Herberts *(Harberts)*, Īborgas grāfs, 159, 160
Hereboldus, rātskungs, 466
Hermanis, Igaunijas bīskaps, Tērbatas bīskaps, Alberta brālis, 155, 312, 314, 329, 365, 366, 413, 415, 588
Hermanis, igauņu tirgotājs, 527
Hermanis, otrais Kursas bīskaps, 447
Hermanis, priesteris, 404
Hermanis I, Sāmsalas bīskaps, 358, 462, 588
Hermanis, saukts Mūlis, vasalis, 322
Hermanis, saukts Pilāts, lēņa vīrs, 316
Hermanis Balke, Vāczemes mestrs, pirmais Livonijas mestrs, 237, 239
Hermanis Bilungs, Saksijas hercogs, 40
Hermanis no Peines, tirgotājs, 525, 527
Hermanis no Raceburgas, 529
Hermanis no Valmieras, tirgotājs, 522
Hermanis no Vartberges, hronists, Livonijas mestra kapelāns, 71, 237–239, 262, 264, 270, 290, 415–417, 421, 427, 431, 434, 435
Hermanis no Zalcas, Vācu ordeņa mestrs, 33, 237, 238, 331, 412, 413, 415, 419, 427
Hermanis Torans, lēņa vīrs, 317
Hermannus Esto, lieltirgotājs, 485
Hermannus Nogatensilme, rātskungs, 466
Hermannus Rufus, rātskungs, 466
Hermannus Vunko, rātskungs, 466
Hildebolds, rātskungs, 526, 530, 531
Hildebrands, tirgotājs, 525
Hildebrands, Hermanis, izdevējs, 72, 475, 521, 525
Hinricus Copenhaven, 480
Hinricus de Pitkevire, vasalis, 315
Hinricus de Wrangele, vasalis, 315
Hogemanis, Arnolds, 527, 529
Hogemanis, Jānis, rātskungs, 482, 519, 525, 530
Hohenštaufeni, dinastija Vāczemē, 373
Holempe *(Hoelempe)*, Lamberts, 482, 526
Home no Ikšķiles, 529
Honorijs II, pāvests, 30

Honorijs III, pāvests, 43, 184, 232, 238, 295, 333, 335, 339, 357, 364–366, 369–371, 383, 384, 388, 389, 393, 394, 398, 401, 414, 457, 479, 543, 562, 563, 586, 589, 604, 608
Honorijs IV, pāvests, 391, 400
Hugo no Pajenas, Šampaņas bruņinieks, 28, 30, 36
Hugo Lielais, Francijas karaļa Fīlipa I brālis, 17

Imake *(Ymake, filius Kagen de Rodenpois)*, Rīgas namnieks, 483
Imake no Ropažiem, tirgotājs, 522
Imauts, līdzbis, 157, 340, 387
Indriķis, hronists, 61, 62, 67, 68, 80–85, 89, 90, 101, 107, 109–111, 114, 120–122, 126–128, 134, 135, 137, 140, 143, 151, 152, 154, 155, 157–172, 174–177, 179, 180, 182, 183, 186, 188, 189, 193, 196, 202–205, 207, 210–213, 218–222, 224, 226, 231, 233, 256, 257, 259, 260, 284–286, 291, 293–297, 301, 302, 304, 310, 329, 334, 339–343, 345, 347–350, 353, 355–357, 359–361, 363, 371, 386–388, 392, 394, 396, 400, 411, 454–466, 470, 478, 490, 497, 508, 533, 538, 541, 560, 561, 572, 582, 583–585, 589, 604, 609, 616
Indriķis *(Heinricus juvenis de Ludze)*, jauneklis no Ludzas, 484
Indriķis, Ķizbeles baznīckungs, 403
Indriķis, pagrabmeistars, 403
Indriķis, Sāmsalas bīskaps, 367, 413, 415
Indriķis, sholastiķis, 403
Indriķis, Turaidas pils apsargs, 311
Indriķis, vācu karalis, 294, 373, 389, 390
Indriķis I, saukts Putnuķērājs, Saksijas hercogs, vācu karalis, 39, 40, 92
Indriķis VI, vācu ķeizars, Švābijas hercoga Frīdriha brālis, 32, 418
Indriķis Lauva, Saksijas hercogs, 42, 54, 59, 60, 153
Indriķis no Bevernas, rātskungs, 480, 529
Indriķis no Dannenbergas, grāfs, 239, 416
Indriķis no Falkenavas, 111, 281
Indriķis no Heimburgas, Livonijas mestrs, 238, 421
Indriķis no Hohenloes, Vācu ordeņa virsmestrs, 372
Indriķis no Jelgavas, 485, 525, 526, 527, 531
Indriķis no Kalmāras, rātskungs, 525
Indriķis no Licenburgas, Zemgales bīskaps, vēlāk Kursas bīskaps, 238–240, 316, 317, 353, 354, 395, 447–449, 451, 496, 518, 565, 590, 618
Indriķis no Ostenhūzenes, rātskungs, 528
Ingvars, zviedru karaļa Olava dēls, 52
Inocents II, pāvests, 30
Inocents III, pāvests, 33, 79, 122, 158, 159, 163, 170–173, 180, 190, 193, 198, 214, 238, 256, 283, 286, 296, 298, 306, 329, 333, 343, 346, 349, 357, 359, 361–364, 383, 384, 388, 393, 398, 403, 418, 419, 440, 458, 477, 478, 512, 532, 540, 543, 560, 577, 584, 604
Inocents IV, pāvests, 89, 184, 237, 238, 261, 355, 356, 358, 367, 368, 384, 389–391, 395, 398, 401, 402, 428, 429, 440, 448, 539, 564, 565, 586, 589, 604
Inocents VI, pāvests, 501
Iohannes, prepositus, 458
Ivans, krievu tirgotājs, 527
Izarns no Takonas, Rīgas arhibīskaps, 322, 566

Jacob, 486
Jacobe Curinge, 510
Jacobus Ruto, 486
Jānis, Aleksandra dēls, 318
Jānis, domkapitula prāvests, 269, 404, 456, 509, 617
Jānis, dziedātājs, 404
Jānis, Holšteinas hercogs, 518
Jānis, Kokneses vasalis, 219, 227, 302, 310
Jānis, Lībekas domkungs, 372
Jānis, Mēklenburgas hercogs, 517
Jānis, priesteris, 165, 169, 285, 538
Jānis, saukts *Rechane*, ordeņa vasalis, 317
Jānis, svētais, 28, 33
Jānis, varkalis, 522, 526
Jānis, iespējams, Jāņa no Dolenes dēls, 312
Jānis II, Jānis no Fehtas, Rīgas arhibīskaps, 320, 321, 391, 404, 405, 451, 565, 566, 569, 573, 591
Jānis III, Šverīnes grāfs, Rīgas arhibīskaps, 270, 310, 391, 428, 464, 519, 566–569, 571, 572, 589
Jānis XXI, pāvests, 542
Jānis no Bardevises, krustakarotājs, Ikšķiles lēņa vīrs, vēlāk *Johannes de Ikescule*, 307
Jānis no Bevernas, 480, 481, 529
Jānis no Braunšveigas, 527
Jānis no Dolenes *(Johanni autem de Dolen, Johannes de Dolen)*, krustnesis, 312, 320, 321, 459
Jānis no Dolenes, vasalis, 590, 591
Jānis no Kronbergas, Kulbuļu lēņa vīrs, 320
Jānis no Ķelnes, priesteris, domkungs, 451
Jānis no Lībekas *(Johannes de Lubeke)*, 484, 525
Jānis no Lūnes *(Johanni de Lune)*, Jānis I, arhibīskaps, 281, 311, 318, 320, 391, 400, 404, 405, 434, 459, 462, 519, 544, 566, 569
Jānis no Magdeburgas, zobenbrālis, 412
Jānis no Minsteres, tirgotājs, 519, 528
Jānis no Otepē, 531
Jānis no Redikisdorpes, vasalis, 311
Jānis no Rēzeknes *(Jani de Resiten)*, 484
Jānis no Rīdzenes grīvas *(Johannes de Rigemunde)*, rātskungs, 477, 482, 525
Jānis no Tīzenhauzenas *(Johanni dicto de Tisenhus)*, Kokneses vasalis, 310, 318
Jānis no Virijas, priesteris, 582
Jānis no Zēstes *(Johannes de Sosato, civis Cokenhusanus)*, vēlāk saukts *Johannes Susato de Kokenhusen*, Jānis Zēstietis no Kokneses, 481
Jansons, Gunārs, arhitekts, 118, 119, 121
Jaroslavs, Novgorodas lielkņazs, 509
Jaunulis *(Jovnule)*, 484
Jēkabs, 318
Jēkabs *(Jacobus, filius Latiscen)*, latvieša dēls, 484
Jēkabs no Rotas *(Jacobus de Rota)*, nodokļu piedzinējs, 491, 494
Jeneke *(Jöneke)*, saimnieks, 589
Jeremijs, priesteris, 513
Jerman, saukts arī *Herman*, 486
Jēzus Kristus *(Jhesu Christi)*, 11, 13, 17, 19, 26, 33, 120, 224, 357, 419, 542, 543, 567
Johan Ruthenus, 486
Johannes de Adirkas, vasalis, 315
Johannes de Gotlandia, 480
Johannes de Racesborch, rātskungs, 466
Johannes de Ropa, 314
Johannes de Suetia, 480
Johannes de Ungaria, Jānis no Ungārijas, vasalis, 315, 318, 480

Johannes Reyneri de Goten, 480
Johansens, Pauls, vēsturnieks, 79
Jordans, Kokneses vasalis, 219, 227, 302, 310
Jordans, maiznieks, 527
Jordans no Rēveles, arī Jordans Drēbnieks no Rēveles *(Jordanus Sartor de Revalia)*, drēbnieks, 480, 524, 531
Jūlijs Cēzars, 37, 583
Juris (Georgs), Siguldas komturs, vēlāk Livonijas ordeņa mestra vietas izpildītājs, 252, 254, 423
Juvage, tirgotājs, 522

Kaire, saukts arī *Cayere*, 486
Kārlis Lielais, 9, 28, 38, 39, 112, 322, 495
Kārlis no Anžujas, 373
Karnups, Ādolfs, arheologs, 74
Karolingi, dinastija, Kārļa Lielā pēcnācēji, 39
Karulis, Konstantīns, valodnieks, 140
Kaups *(Jacobus, Caupo)*, lībju kungs, Turaidas lībju vecākais, 79, 90, 92, 111, 127, 142, 160, 171, 172, 175, 177, 178, 193–197, 200, 202, 203, 206, 216–218, 221, 225, 226, 257, 283–285, 310, 342–345, 362, 577, 581, 583, 591, 594–596, 614, 615
Keije, Jānis, tirgotājs, 524–526, 530, 531
Kirjānis, jaunkristītais lībis, 90
Klements III, pāvests, 339, 360, 361, 386
Klements IV, pāvests, 264, 369, 370, 373, 433
Klements V, pāvests, 567
Klopmanis, Frīdrihs, vēsturnieks, 72
Knuts, Dānijas karalis, 159
Knuts VI, dāņu karaļa Valdemāra I dēls, 42, 43
Kolumbs, Kristofers, 126
Kome no Ikšķiles, tirgotājs, 522
Konradīns, Konrāda IV dēls, 373
Konrāds, Dortmundes grāfs, 159, 160
Konrāds, Švābijas hercoga Frīdriha kapelāns, 32, 417
Konrāds III Hohenštaufens, vācu ķeizars, 41
Konrāds IV, karalis, Frīdriha II dēls, 373
Konrāds no Feuhtvangenas, Livonijas mestrs, 270, 273, 319, 424, 425
Konrāds no Mandernas, Livonijas mestrs, 253, 261–265, 385, 423, 433, 510, 602, 618
Konrāds no Mazovijas, poļu hercogs, 238
Konrāds no Meiendorpas, Konrāds no Ikšķiles *(Conradus de Ykescole)*, krustakarotājs, Ikšķiles vasalis, 155, 175, 176, 178, 181, 216, 291, 294, 302, 303, 306–308, 314, 318–320, 410, 590, 615
Konrāds no Mores, Rīgas rātskungs, 522, 525, 529, 530
Konrāds no Turaidas *(Conradus de Thoreydia)*, zemgalis, 484, 532
Konstantīns, Polockas kņazs, 191, 429
Konstantīns Lielais, Romas ķeizars, 26
Konstantīns VII, ķeizars, 511
Kopmanis, Hermanis, rātskungs, 529
Krēsliņš, Jānis, vēsturnieks, bibliogrāfs, 9, 145
Krievs, Jānis, tirgotājs, 527
Krisps, Arnolds, tirgotājs, 521
Krisps, Engelberts, tirgotājs, 520
Krisps, Jānis, tirgotājs, 522
Kristjānis, Bertolda Šķielača dēls, 482
Kristjānis, cisterciešu mūks, vēlāk bīskaps, 238
Krolmanis, Ludolfs, tirgotājs, 528
Kukens *(Kuken)*, laikam alusdarītavas īpašnieks, 522, 527
Kuliens, 527

Kundziņš, Pauls, arhitekts, 128, 130
Kunnes, līdzi, tēvs un dēls, 528
Kuno (Konrāds) no Hacigenšteinas, Livonijas mestrs, 265, 277–279, 317, 426, 427, 602
Kurlāmuša *(Curlemusche)*, 484, 531
Kursis, Arnolds, vēsturnieks, 64, 447
Kursis, Gotšalks *(Gotscalcus Curo)*, Rīgas namnieks, 483, 484, 524
Kursis, Hermanis *(Hermannus Curonus)*, 484
Kursis, Jānis *(Johannes Curo)*, pirtnieks, 484
Kursis, Nikolajs *(Nicolaus Curo, Claus Cure)*, tulks, lēņa vīrs Bandavā un Lamekina zemē, 316
Kūsmanis *(Cusemannus)*, krievu kreditors, 524, 526, 529

Labietis, Jānis *(Johannes Labun)*, 484
Lajānis, jaunkristītais līdzi, 90
Lamberts, kases pārzinis, 403
Lamberts, Sēlijas bīskaps, vēlāk Zemgales bīskaps, 260, 356, 394, 456
Lambertus de Gotlandia, 480
Lamekins *(Lammekinus rex)*, kuršu karalis, 86, 87, 109, 111, 112, 231–234, 236, 241, 247, 330, 331, 582, 615
Lazar, 486
Lembits, saimnieks, līdzi, 589
Lengevins, leišu kunigaitis, 421, 503
Lentfrīdi, brāļi, 531
Leversāligs, Dītrihs (Tideriks), tirgotājs, 526
Liberijs, Tērbatas domkungs, 573, 574
Līdzi, Bertolds *(Bertholdus Livo)*, Rīgas namnieks, 483
Līdzi, Gerhards *(Gerhardi Lyvonis)*, Rīgas namnieks, 483
Līdzi, Heneke *(Henneke Lyve)*, Rīgas namnieks, 483
Līdzi, Jānis *(Johannes Lyvo)*, Rīgas namnieks, 483
Līdzi, Jēkabs, tirgotājs, 522
Līdzi, Jēkabs *(Jacobus Livo)*, Rīgas namnieks, 483
Līdzi, Lamberts *(Lamberto Lyvoni)*, Rīgas namnieks, 483
Līdzi, Ludolfs, vasalis, 305
Lielais, Gerhards, rātskungs, 531
Liepiņš, A., mākslinieks, 105, 134
Lopukāvējs, Jānis *(Johannes Knokenhowere)*, 482
Lotārs III, ķeizars, 41
Luberts Labais Sabiedrotais *(Bonus Socius)*, 529
Luberts no Vitebskas, 529
Lucav de Plesskowe, 486
Luceke Rutenus, 486
Ludekins, naudas mijējs, 531
Ludekins no Cēsīm, 528
Ludekins no Moringas, tirgotājs, 524
Ludichen, 590
Ludolfs, priors, 403
Ludvigs, Livonijas mestrs, 565
Ludvigs Bērns, Karolingu dinastijas loceklis, 39
Ludvigs Resnais, Karolingu dinastijas loceklis, 39
Ludvigs Vācietis, Karolingu dinastijas loceklis, 39
Ludvigs no Jelgavas, 485
Ludvigs no Otingenas, Vācu ordeņa virsmestra vietnieks, 412
Luhards, lēņa Cildes ciemā vīrs, 316
Luters, Mārtiņš, teologs, 147

Madis, mežotnietis, 258
Magelāns, Fernans, 126
Magnuss, Norvēģijas karalis, 55
Magnuss, zviedru karalis, 518
Maneginti, dzimta, 305
Manegints, līdzju kungs, 170, 305
Manole Rutenus, 486
Manuels I, 511

Margrieta, Dānijas karaliene, Ziemeļigaunijas valdniece, 498
Margrieta, Elizabetes māte, 482
Marija, svētā, 28, 165, 345, 364, 388, 404, 417, 455, 533, 537, 538
Markvards, Aizkraukles komturs, 412, 600
Markvards no Daugavgrīvas, bruņinieks, 178
Mathe, 486
Matīss, Rīgas domkungs, 573
Maurīcijs, priesteris, 365
Mazais, Andrejs, tirgotājs, 521
Maxim, 487
Meijers, Leo, 70, 81
Meinards, Kokneses vasalis, 219, 220, 227, 302, 310
Meinards, priesteris, 404
Meinards, Zēgebergas klostera priesteris, Ikšķiles bīskaps, 61, 62, 120, 137, 142, 152, 153, 155, 156, 176, 178, 180, 181, 193, 214, 256, 283, 306, 307, 338–342, 355, 356, 360–362, 383, 386, 388, 396, 512, 572, 581, 582, 584
Melnais *(Niger)*, Indriķis, drēbnieks, 522, 527
Meluks, latgaļu kungs, 411
Mergardis, Vigera no Menedes sieva, 313, 318
Merķelis, Hermanis, 531
Merovingi, dinastija Franku karaļvalstī, 292
Mesewarde, Mežvārdis, 484, 525, 527
Meynekinus, laivinieks, 484
Miķelsone, Aina, valodniece, 10, 142
Milicers *(Militzer)*, Klauss, vēsturnieks, 73, 416
Mindaugs, Lietuvas karalis, 184, 185, 252, 283, 369, 421, 429, 518, 601
Molvigins, Arkādijs, numismāts, 498
Morings, Ludeke, 532
Mstislavs Davidovičs, Smoļenskas kņazs, 515
Mugurēvičs, Ēvalds, arheologs, 9, 10, 53, 67, 68, 70, 74, 90, 93, 100, 103, 109, 113, 118, 122, 124, 141, 142, 145–147, 151, 191, 200, 205, 206, 210, 212, 233, 290, 331–333, 341, 348, 434, 497
Myndowe, tirgotājs, 485

Nāgels, domprāvests, 336
Nameisis, Tērvetes kungs, 107, 110, 111, 270–274, 276, 281, 424, 425, 434, 603, 609, 615, 616
Napjerskis, Jakobs Gotlībs Leonharts, vēsturnieks, 72
Nērmanis, Birgers, zviedru arheologs, 46
Nicinch, Nīciņš, 485
Nicolaus, 487
Niklots, vendu vadonis, 42, 59
Nikolajs, priesteris, 159, 250
Nikolajs, Rīgas bīskaps, 134, 192, 232, 261, 303, 304, 308, 310, 311, 313, 315, 316, 358, 359, 366, 367, 368, 389, 390, 394, 399, 403–405, 413, 415, 434, 440, 449, 458, 461, 462, 466, 498, 541, 543, 563, 564, 582, 586, 591
Nikolajs, Rīgas dominikāņu brālis, 573
Nikolajs, saukts Folks, tirgotājs, 522
Nikolajs, svētais, 172
Ninnus, lībju vecākais, 197, 217, 343, 594
Nīuss, Bertolomejs, lieltirgotājs, 529
Nīuss, Elizabete, Bertolomeja, sieva, 529
Nogarets, franču ministrs, 567

Olavs, zviedru karalis, 48, 52
Olifer, 487
Olifrem, 487
Orderiks, Vitāls, hronists, 15
Oto, Bambergas bīskaps, 41

Oto, kardināldiakons, 389
Oto, Rīgas baznīcas vasalis, 311
Oto I Lielais, vācu ķeizars, 40, 112
Oto II, vācu karalis, 40
Oto IV, vācu ķeizars, 371, 372, 561
Oto no Luterbergas, Livonijas mestrs, 253, 254, 256, 267, 355, 424, 510, 565, 602, 612
Oto no Rozenas, arhibīskapa karaspēka komandieris, 571
Oto no Turaidas, 318
Otto de Swecia, 480

Pabilte de Crowen, 485
Paike *(Paike)*, latgaļu vecākais, 205, 210, 218
Pantelejs, simtnieks (kņaza ierēdnis), 513
Paskals II, pāvests, 28
Pašedahs, Oto, vācbrālis, 520
Paulus, 486
Pauļuks P., mākslinieks, 101, 277
Pāvils, apustulis, 36
Pāvulāne, Velta, vēsturniece, 73, 144, 230, 405
Pelda (Ducmane), Kristīne, sk. Ducmane (Pelda), Kristīne
Persteins, Frīdrihs, Rīgas arhibīskaps, 490
Peter Ruthenus, Petrus, 486
Pēteris, ordeņa vergs *(servus)*, 583
Pēteris, svētais, 232, 236, 238, 365, 367, 370, 384, 389, 413, 539, 608
Pēteris no Dusburgas, hronists, 71, 251, 252
Pēteris Vientulis, mūks no Pikardijas, 15
Petrarka, itāļu dzejnieks, 567
Petrus, dominus, decanus Revaliensis, Rēveles dekāns, 480
Petrus Letowinus, 485
Pistolkors, Gerts, vēsturnieks, 73
Pitkeveri, dzimta, 318
Pluceke no Kokneses, krievu tirgotājs, 521, 525, 526, 529
Pope, Vācu ordeņa virsmestrs, 250
Porfirius, 487
Porīte, Tamara, valodniece, 10, 142
Pothofs, Jānis, tirgotājs, 525
Pramams, Konrāds, 482
Provers, Jošua, 22, 24
Pureke, Pureke, 487, 529

Radeke Ruthenus, 487
Radiņš, Arnis, arheologs, 9, 74, 118, 331
Raģe, Silvija, valodniece, 10, 142
Raimonds, Tulūzas grāfs, 16, 17, 20, 21
Raimonds no Agulēras, 18, 19, 34
Raimonds no Lepuī, 28
Ralfs (Rūdolfs?), zobenbrālis, 513
Ramēķis, Tālivalža dēls, 205, 210, 212, 213, 220, 223, 304
Ramēķis *(Remmeke?)*, 484
Rameyze de Kernowe, 485
Raslav Ruto, 487
Redikisdorfi, dzimta Mēklenburgā, ministeriāļi, 311
Reimunds, Cēsu komturs, 412
Reinekins, maiznieks, 482
Reymer, zvejnieks, 484
Rigemunde, dzimta, 482
Rimberts, arhibīskaps, 48, 52
Roberts, Daugavgrīvas klostera abats, 509
Roberts II, Normandijas hercogs, 18
Roberts II, Flandrijas grāfs, 18
Roberts no Flandrijas, 16
Roberts no Reimsas, mūks, 12–14
Roboams, beverīnietis, 210, 211, 285
Robokins, lēņa vīrs, 316
Rodinch, Rodiņš?, 485
Rodolfus de Ungaria, Rūdolfs no Ungārijas, vasalis, 315, 318

Rolekinus, filius Rolavi de Ungaria, 480
Ropi, dzimta, 314
Rotgherus de Gotlandia, 480
Rozeni, dzimta, 314, 315, 318
Rubro, Konrāds, Rīgas domkungs, 281, 573
Rūdolfs, ordeņa brālis, komturs, 198, 411
Rūdolfs I, vācu karalis, 518, 569, 571
Rūdolfs Habsburgs, vācu karalis, 373
Rūdolfs no Jerihovas, krustakarotājs, 183, 308, 310, 348
Rūsiņš, Sateklas latgaļu kungs, 90, 92, 109, 197, 200, 201, 210, 216–218, 285, 343, 595, 615
Rusovs, Baltazars, 71, 237, 337

Saiva, Jēkabs, dzejnieks, 70
Saksis Gramatiķis, dāņu vēsturnieks, 52, 137, 139
Salamans, 18
Samson, 487
Savesade, saukts arī *Rutenus Savsede*, 487
Schauburg, Adam, von, 81
Sedile de Plescow, 487
Serafims, Augusts, vēsturnieks, 72
Servass, Peka, somu numismāts, 498
Sīktirgotājs, Jānis, 527
Sīmanis, 529
Sīviķis *(Siveke)*, 484
Smen, Smens, kažocnieks, 486, 527, 529
Smiltniece, Evija, 516
Sofija *(Sophie im Cokenhusen)*, Kokneses vasaļa Teodoriha sieva, 310, 318
Speke, Arnolds, vēsturnieks, 73
Stefans, Bluā *(Blois)* grāfs, 18
Stefans (Stepiņš), Kokneses pareizticīgo palīgpriesteris jeb diakons, 180, 182, 293
Stentons, Franks, 82
Stepiņš, Pēteris, arheologs, 53, 108, 203
Steppan, 486, 487
Steppan, dēls *Cyniforth*, 487
Straubergs, Jānis, vēsturnieks, 74
Strēlke, Ernests, 71
Strods, Heinrihs, vēsturnieks, 9
Stubavs, Ādolfs, arheologs, 93, 126, 145
Sturlusons, Snorre, islandiešu vēsturnieks, 52, 53
Suertinch, Svērtiņš?, 485
Suscike, 486
Svēders no Minsteres *(Suederus de Monasterio)*, 476, 520–522, 527, 529
Sveime, Heidekins, 529
Sveins II, dāņu karalis, 53, 329
Sveins no Sēdermanlandes, 52, 137
Svenišs, Lamberts, rātskungs, 531
Sydrat de Plessekowe, 487
Symeon de Domo orti, Simeons no dārza mājas, 486
Symon, castellanus in Thoreyda, pils pārvaldnieks Turaidā, 311

Šābis, zemgaļu kungs, 262, 264, 422, 601
Šķielacis, Bertolds, 482, 527
Šnore, Elvīra, arheoloģe, 74, 82, 105, 107, 122, 123, 136
Šnore, Rauls, arheologs, 74, 504–506
Švābe, Arveds, vēsturnieks, 70, 72, 73, 76–78, 81, 86, 109, 144, 146, 210, 230, 232, 233, 286, 311, 331–333, 496, 502–504, 578, 581, 585, 586, 605

Tacits, romiešu vēsturnieks, 38, 517
Tālivaldis *(Thalibaldi de Tolowe, in Tricatuam Thalibaldum, Talibaldus de Beverin)*, Tālavas kungs, 92, 109–111, 200, 205, 206, 210–212, 216, 220, 233, 258, 283, 285, 286, 304, 305, 348, 411, 503, 585, 615, 616
Tankreds, Roberta Giskārda pusmāsas dēls, 16, 18, 20
Tauriņš, 590
Tautulis *(Tovtule)*, 484
Teodorihs, dekāns, 451
Teodorihs, lajs, Alberta brālis, vēlāk *Teodoricus de Raupena*, Teodorihs no Straupes, 218, 314, 318, 510, 532
Teodoriks, minorītu brāļu priekšnieks, 544
Teodorihs, Turaidas priesteris, vēlāk Daugavgrīvas klostera abats, 118, 160, 161, 163, 168, 169, 171, 172, 180, 184, 193, 194, 339–341, 343–345, 347, 348, 361, 362, 386, 464, 478, 560, 577, 584
Teodorihs no Haseldorfas, vācu krustnesis, 239
Teodorihs no Kokneses, Kokneses vasalis, 223, 310, 318, 319, 414, 596
Terentey Rutenus, 487
Theodorico de Rope, 213
Theutonicus, 485
Thideman Ruto, 487
Thidericus de Asegallo, 485
Thidericus de Ungaria, 480
Thomas, 485
Tidericus de Berewich, rātskungs, 466
Tideriks no Brakeles, 531
Timotejs, 36
Tīzenhauzeni, dzimta, cēlusies no Lejassaksijas ministeriāļiem Tīzenhauzenā pie Vēzeres, 310, 315, 318
Tompsons, Džeimss, vēsturnieks, 44
Toms no Smoļenskas, 513
Torkils, Rēveles bīskaps, 588
Torolfs, zviedru un islandiešu vikings, Egila brālis, 52, 128
Traidenis, leišu karalis, 272–274, 434
Tranaitis, leišu vadonis, 423
Tranzē-Rozeneks, A., vēsturnieks, 307, 311, 313
Treija, L., māksliniece, 103
Tride, latviešu tirgotājs, 524, 526, 527, 531
Tudebode, Pēteris, 34
Tydericus Longus, rātskungs, 466

Ūksenšerna, E., grāfs, 64
Uldevenis, Lielvārdes lībju kungs, 181, 308
Ulixe, 487
Ungerni, dzimta, 318
Urbāns II, pāvests, 11–15, 22, 26, 30, 34, 159, 215, 228, 421
Urbāns IV, pāvests, 192, 252, 369, 370, 429
Urtāns, Juris, arheologs, 90, 93, 145,192
Urtāns, Vladislavs, arheologs, 140, 141, 332, 430

Vadonis *(Vadune)*, 484, 527
Valdemārs, hercogs, 159
Valdemārs, Zviedrijas karalis, 518
Valdemārs I Lielais, dāņu karalis, 42, 43, 54, 447
Valdemārs II Uzvarētājs, Knuta VI brālis, 43, 330, 371, 447, 561
Valenss, Romas ķeizars, 37
Valters, lēņa vīrs Sakā, 316
Valters no Nordekes, Livonijas mestrs, 268, 269, 424, 434, 519, 566, 602, 612, 617

Vane, Kaupa svainis, 193
Varidots, Autines kungs, 109, 188, 200, 210, 216, 285, 349, 615
Varigribis, latgaļu kungs, 223, 411
Vasils, krievu tirgotājs, 524, 527, 531
Vasmanis, Daumants, vēsturnieks, 84
Vecais Stenders, 81
Veisbaldis *(Veisbalde)*, 527
Veisce *(Veysce)*, 484, 527
Veispals, E., vēsturnieks, 72
Veks, beverīnietis, 211, 285
Veldis *(Veldis)*, Rīgas namnieks, 483
Venno, Zobenbrāļu ordeņa mestrs, 170, 197, 210, 216, 305, 410, 430, 594
Verners, Livonijas mestrs, 253, 423, 577
Vescelīns (Vecselīns), Rēveles bīskaps, 447
Veseris *(Wesserus)*, Rīgas dominikāņu mūks, 111, 281
Vesiķis, lībju vecākais, 200, 221
Vēve, Nikolajs, 526, 529, 531
Vezelis, Jānis, saukts Jānis no Mansas, Lokesāres lēņa vīrs, 313
Viclaus, Rīgenes salas firsts, 518
Vidgants, tirgotājs, 53
Viesceķis *(rex Vesceka de Kukenois, rex Vetseke de Kukonoyse, rex Vesceka, rex Viesceka)*, Vjačeslavs, Vjačko, Kokneses karalis, 181–183, 188, 223, 285, 299, 300, 304, 308, 332, 344, 348, 615
Viestarts *(Vestardo principe, Viesthardus Semigallorum princeps, Vesthardus cum suis Semigallis)*, Zemgales augstdzimušais, Tērvetes kungs, 107, 110–112, 175–177, 226, 233, 256–260, 262, 270, 355, 411, 412, 465, 591, 601, 615, 616
Vievaldis, Aizkraukles lībju kungs, 430
Vigers, 587
Vigers no Menedes, Osmesāres lēņa vīrs, 313, 318, 321
Vijups, Armands, arheologs, 516
Vikberts, ordeņa brālis, 169, 170, 204, 540
Vilhelms, abats, 172, 541
Vilhelms no Modenas, pāvesta legāts, 137, 184, 207, 232, 236–238, 240, 260, 261, 263, 264, 266, 285, 287, 297, 299, 312, 315, 316, 330, 350, 355, 357, 358, 365–367, 370, 372, 384, 389, 390, 392, 394, 395, 398, 401, 402, 404, 413–415, 428, 432, 440, 447, 448, 455–458, 460, 461, 466, 478, 481, 484, 490, 497, 509, 538–540, 543, 544, 562–564, 569, 581, 582, 585, 586, 589, 604, 608, 609, 610
Viljams Iekarotājs, 18
Viljams Sarkanais, Anglijas karalis, 18
Vilka, Anda, arheoloģe, 84
Villekins, lēņa vīrs Upsēdes ciemā, 316
Villekins no Augļu dārza *(Bomgharten)*, 529
Villekins no Endorpes, Livonijas mestrs, 274–276, 425, 433, 434, 451, 602
Vilsone, Melita, arheoloģe, 74, 516
Vilzekule, Indriķis, 529
Vimba, V., mākslinieks, 99
Vinmaņi, tirgotāji, 519
Vīnands, priesteris, domkungs, 451
Vinogradofs, Pauls, angļu tiesību vēsturnieks, 92
Vīrvaldis *(Virebalde)*, 484, 525, 527
Visvaldis *(Veisbalde)*, 484

Visvaldis *(rex Vissewalde de Gercike, Wiscewolodo regem de Gerzika)*, Jersikas latgaļu kungs, 90, 107, 109–111, 135, 166, 174, 186–190, 192, 195, 220, 226, 233, 258, 284, 285, 299–303, 307, 322, 332, 334, 335, 343, 344, 349, 359, 454, 464, 465, 470, 477, 485, 539, 582, 585, 595, 597, 598, 614–616
Vite, Jānis, 72
Vītens, leišu vadonis, 571
Vitrams, Reinhards, vēsturnieks, 73
Vītols, Jāzeps, komponists, 212, 216
Vladimirs, Polockas kņazs, 152, 179, 180, 183, 293, 512
Vladimirs Mstislavičs (Voldemārs), Pleskavas kņazs, soģis Autinē un Idumejā, 314, 510, 579, 589
Volberts, prāvests, 403
Voldemārs no Rozenas, arhibīskapijas vasalis, varbūt Pleskavas kņaza Vladimira mazdēls, 314
Volguinus, frater, 458
Volmarus de Calmare, rātskungs, 466
Vrangeļi, dzimta, 318
Vrowinus de Gotlandia, 480
Vundengūts, Ertmārs, 528, 529

Zacharie, 487
Zariņa, Anna, arheoloģe, 74, 122, 123
Zēgehards, priesteris, 285
Zeids, Teodors, vēsturnieks, 72, 73, 75
Zeime, Lamberts, 527
Zeime, Ludberts, tirgotājs, 525
Zeime *(Seymo)*, Ludolfs, 526
Zēligs, Jānis, zobenbrālis no Rēveles konventa, 412, 414, 415
Zēlingers, Gerhards, vācu vēsturnieks, 39
Zemgalis, Jānis *(Johannes piscator Semigallus)*, zvejnieks, 484, 520, 526, 531
Zemītis, Guntis, arheologs, 103, 118, 122, 123
Zīghards, saukts Bloks, Cīravas un Dzērves lēņa vīrs, 316
Zobiņa, Velta, numismāte, 332

Wasil, saukts arī *Wasile Ruthenus*, 487
Watsyle, Astaphe dēls, 487
Wichgerus de Horchusen, rātskungs, 466
Winandus, priesteris, 477, 480
Witscellus, 318
Woldemaro de Rosis, Rīgas baznīcas vasalis, 314

Yachim, Jahims, Rīgas namnieks, kažocnieks, 486
Ywan Buyavin, 487

ĢEOGRĀFISKO VIETU RĀDĪTĀJS

Abava, ciems, 233
Abava, novads, 231, 232
Abava, upe, 84, 85, 94, 98, 230, 233, 392
Ābelene, 208, 209
Ābeļava, 392
Abrene, 208, 209
Abrenes apriņķis, 213, 392
Ādaži, 428, 432, 438, 566, 571, 572
Ādažu pils, 208, 209
Aderkašu pilskalns, 96
Adrianopole, 37
Adze *(Adze)*, Gudenieku pagastā, 243, 244, 449, 590
Adzele *(Agzele)*, 110, 176, 190, 191, 208, 209, 213, 214
Aglonas pagasts, 93
Aģe, upe, 203
Āhene, 39
Airītes pilskalns, 96
Aistere *(Aister)*, 245
Aisteres pagasts, 245
Aiviekste, upe, 50, 93, 94, 98, 142, 392, 413
Aizkraukle, 82–84, 111, 115, 174, 176, 181, 184, 185, 208, 209, 225, 226, 269–272, 290, 332, 346, 348, 392, 411, 413, 417, 430, 439, 477, 512, 603
Aizkraukles osta, 179
Aizkraukles pagasts, 93
Aizkraukles pils, 89, 181, 197, 299, 410, 424, 431, 437, 601
Aizkraukles pilskalns, 93, 96, 101
Aizpute *(Hasenpotten)*, 243, 253, 254, 436, 449
Aizputes apriņķis, 85, 242–245, 248
Aizputes pagasts, 243, 245
Aizputes pils, 252, 423, 438, 450
Aizvējiņu pilskalns, 97
Aizvīķu pagasts, 246, 247
Aizvīķu pilskalns, 95
Akmeņsala *(Stenholme)*, 404, 542
Akona (Akra), ostas pilsēta Palestīnā, 21, 22, 32, 33, 59, 162, 172, 417–419
Ālande, upe, 46, 125
Alberta laukums, Rīgā, 115, 130
Alektes pils, 89, 184, 429
Alene, 190, 208, 209, 302
Alenes pils, 89, 142, 302
Almāle, ciems Alsungas pagastā, 233
Alokste *(Alostanotachos)*, 86, 144, 232, 233
Alotāju kalns, pilskalns, 97
Alsunga, arī Alšvanga *(Aliswanges, Alswangen)*, 86, 88, 144, 232, 233, 243, 332, 619
Alsungas pagasts, 233, 243
Alšvanga, sk. Alsunga
Altenes pilskalns, 96
Alūksne, 98, 115, 213
Amalfi, ostas pilsēta Itālijā, 28
Ameļi *(Ambele, Amulen)*, 241, 242, 449
Amerika, 126
Amerikas Savienotās Valstis (ASV), 9, 143
Anaņi *(Anagni)*, Itālijā, 567
Ance *(Anzes, Anse)*, 87, 144, 236, 241, 449
Ances pagasts, 241
Andžānu pilskalns, 97
Anglija, 18, 37, 82, 111, 112, 147, 480, 482, 519
Ansiņi *(Anses, Ansen, Anze)*, 230, 241
Anspoku pilskalns, 97
Anstrupe, 449
Antes, 405, 449
Antioha, 20–22, 24, 25

Anzes, sk. Ance
Apriķi *(Apperate)*, 245
Apriķu pagasts, 245
Apsīte, 449
Āpšu kalns, pilskalns, 97
Apūle, 48, 52, 115
Apūze *(Appusen)*, 242, 449
Āraiši, 74
Arāju pilskalns, 97
Ardus, Arden, 86, 144, 232, 243, 619
Ārdze *(Arsen)*, 243
Arkona, Rīgenes salā, 447
Ārlava *(Arwale, Arowelle)*, 87, 88, 144, 232, 236, 241, 449
Ārlavas pagasts, 77, 241
Armēnija, 419
Arnicēnu pilskalns, 97
Arowelle, sk. Ārlava
Assaw (Sakas?), upe, 320
Asscrad, 89
Asīte *(Assiten)*, 243
Asītes pagasts, 243
Asītes pilskalns, 96
Askalona, Palestīnā, 19, 20, 215, 228
Asote, 190, 208, 209, 302, 332, 392, 396
Asotes pils, 89, 396
Asotes pilskalns, 93, 96, 98–100, 102, 103, 105, 106, 136, 496, 497, 502
Atašienes pilskalns, 97
Atlantijas okeāns, 126
Atzele, 392
Auce, 83, 84, 262, 504
Auces ezers, 262
Augstais kalns, pilskalns, 96
Augstais kalns pie Goveikiem, 115
Augšzeme, 128, 144
Auniņi *(Anzina)*, 246
Austrija, 419
Austrumbaltija, 330
Austrumeiropa, 237, 322
Austrumigaunija, 226
Austrumkursa, 86, 330, 610
Austrumlatvija, 173, 213, 214, 295, 306, 331–333, 337, 342, 351, 360, 364, 439, 458, 532, 545, 567, 606, 612
Austrumtālava, 213, 348
Austrumvidzeme, 348
Austrumzemgale, 258, 262, 392
Autine *(Autinam)*, 109, 188, 190, 196, 198, 203, 208, 209, 210, 213, 214, 216, 218, 226, 233, 285, 300–302, 308, 314, 349, 413, 427, 510, 579, 585, 589, 609, 616
Autines pils, 89, 203, 302, 411
Autines pilskalns, 203
Auza *(Avese)*, Nīcā, 451
Aužeļu pilskalns, 96
Avīkne, upe, 263
Aviņona *(Avignon)*, Dienvidfrancijā, 567
Avispeu, ciems, 222
Avotiņu pilskalns, 96
Āzija, 37, 360
Āži, 405, 449
Āžu mājas, Alsungā *(Asen)*, 243

Babrānu pilskalns, 96
Babīte, 275, 462, 562
Babītes ezers, 260, 394, 428, 429, 456, 457, 459
Babītes pilskalns, 96
Babotes pils, 603
Babrauščinas pilskalns, 97
Bagdāde, 20, 50, 511
Balbītes pilskalns, 97
Baltcepuru pilskalns, 95
Balteņu pilskalns, 97
Baltija, 53, 73, 213, 214, 227, 228, 342, 507, 572, 588
Baltijas jūra, 9, 37, 38, 40–44, 48, 49, 53–56, 59, 60, 118, 126, 153, 155, 219, 220, 223, 239, 250, 267, 286,

319, 322, 330, 337, 360, 383, 385, 415, 510, 513, 517–519, 532, 541, 563, 572, 577, 588
Baltkāju pilskalns, 97
Bamberga, 41
Bandava *(Bandowe)*, 81, 85–88, 232, 233, 236, 240, 242, 247, 248, 252, 316, 330, 353, 354, 449, 450, 590, 617, 619
Bānūžu pilskalns, 96
Baranaukas pilskalns, 97
Baraukas pilskalns, 97
Bārbeles pagasts, 290
Barsuku alas, pilskalns, 97
Bārta *(Bartha)*, 244, 564
Bārta, upe, 48, 246, 450
Bārtas pagasts, 244
Basu pagasts, 243
Basu pilskalns, 95
Bašķiņkalns, pilskalns, 96
Batarejas kalns, pilskalns, 96
Batarejas kalns, pilskalns, 97
Bātas pilskalns, 96
Bāte *(Baten)*, 242, 449
Bateniškų gaisa kalns, pilskalns, 97
Bavārija, 42
Baznīcas kalns, pilskalns, 97
Bayrn, 81
Bebernīna, novads, 89, 302, 392
Bebrene, 208, 209
Bebrīnas pils, 206
Bekenmünde (Saka?), ciems pie Kuldīgas, 320
Belogrudovas Egļu kalns, 97
Beļavas pilskalns, 97
Beļģija, 231
Bēnestade, 137, 139, 256
Bērzaunes Aronas kalns, 115
Bērzīnes pilskalns, 97
Bērzpils, 208, 209, 392
Betlēme, 20, 26
Beverīna, 205–207, 210, 212, 213, 218, 219, 284–286, 305, 411, 595
Beverīnas pils, 91, 109, 110, 205, 210–213, 216, 349, 616
Beverīnas pilskalns, 98, 233
Biešēnu pilskalns, 97
Bihavelanc, terra, 81, 85
Bindēnu pilskalns, 96
Bīriņi, 311
Birsegalve, 245
Birži *(Birstele)*, 246
Biržu pilskalns, 97
Bizantija, 11, 35, 44, 49, 50, 58, 158, 189, 511
Blaževicu pilskalns, 97
Blekinga, 54
Blīdene *(Blidenen)*, 262
Blieķu pilskalns, 94
Blomberga *(Blomenberghe)*, 479
Bluā, 18
Bļodas kalns, pilskalns, 96
Bogdanu pilskalns, 97
Bojas *(Boyenseme)*, 245
Bolegosta (tag. Štrālzunde), 55
Bondaru pilskalns, 97
Bosfora jūras šaurums, 511
Brandenburga, 39, 40, 42
Brandenburgas markgrāfiste, 39
Branibora jeb Brenabora, sk. Brandenburga
Brasla, upe, 204, 346, 347, 411
Braslavas pilskalns, 97
Braunšveiga *(Bruneswich)*, 462, 479
Brēmene *(de Bremis)*, 32, 38, 39, 41–43, 59, 156, 158, 171, 172, 479, 513
Brenču pilskalns, 94
Brestļitovska, 38
Brikuļu pilskalns, 93
Brīveru Gorodkas kalns, pilskalns, 97
Brīveru pilskalns, 97
Bruknas pilskalns, 97
Brūveru pilskalns, 94
Buga, upe, 288

Buivīšu pilskalns, 97
Bukoveca, sk. Lībeka
Bulandu pilskalns, 96
Bulanža, 18
Bulgāra, 50, 511
Bu|ļuciems, 458
Bu|ļupe, 458
Bunka *(Ylse)*, 244
Bunkas pagasts, 244
Burtnieki, 67, 208, 209, 212, 213, 218, 428, 434, 438
Burtnieku ezers, 82, 304, 349
Butarejas kalns, pilskalns, 97

Candow, *Candowe*, sk. Kandava
Carnikava, 457, 458
Caunu pilskalns, 96
Cauņu pilskalns, 97
Ceklis *(Ceklis, Ceclis)*, 81, 85, 86, 239, 240, 247, 252, 255, 288, 450, 451
Celensku pilskalns, 97
Celle *(de Celle)*, 479
Celmenieku mājas Sātiņu pagastā *(Celme, Zelme)*, 246
Celse, *Zelzen*, 244
Centrāleiropa, 152
Cerenda *(Scherenden, Zerenden)*, Basu pag., 243, 449, 590
Cēres pagasts, 241
Cerkovišče, 516
Cerpstene, 405
Cērtenes pilskalns, 115
Cēsis *(de Wenda, Wenden)*, 67, 84, 85, 90, 169, 178, 193–198, 200, 202–204, 206, 207, 210, 216–220, 222, 223, 227, 273, 284, 285, 304, 343, 345, 410, 417, 425, 430, 434, 437, 439, 441, 481, 566, 571, 589, 597
Cēsu pils, 195, 197, 206, 217, 222, 343, 410, 411, 421, 430, 437, 595, 597
Cesvaine *(Zeessowe)*, 115, 188, 190, 208, 209, 233, 300–302, 349, 392, 413, 585
Cesvaines pils, 89, 302
Cesvaines pilskalns, 93, 97
Ciblas Kapu kalns, pilskalns, 97
Cieceres pagasts, 246
Cieceres pilskalns, 96
Cieres kalns, pilskalns, 96
Ciesengure *(Cersangere)*, 241, 449
Cilde, ciems Valtaiķu novadā, 316
Cildi *(Selde, Celde)*, Kazdangas pagastā, 243, 449
Cimpēnu pilskalns, Kocēnu pagastā, 96, 206
Cīrava, 316
Cīravas pagasts, 244
Cirgale, 392
Cirgaļu pagasts, 213, 349
Cirkale *(Cervical)*, 242, 449
Cirpstene, 405, 449
Cīrulenes pilskalns, 97
Coronie, 85
Curlande, 85, 253
Curonia, terra, 81, 604

Čāpuļu pilskalns, 96

Dagdas Lubānas kalns, 115
Dagdas pilskalns, 97
Dakija, tag. Rumānijas teritorijā, 37
Damaska, 31
Damjeta, pilsēta Ēģiptē, 33
Danciga, 238, 510
Danga, upe, 239
Dānija, 43–45, 52–55, 82, 155, 159, 174, 235, 237, 329, 330, 342, 360, 385, 447, 478, 561
Dārznīcas kalns, pilskalns, 96
Daudzīte *(Darsethen, Donsveten)*, 241, 449

Daugava *(Dyna, Duna, Dveina, Dwina, Veina)*, upe, 44, 49, 50, 52, 61, 80, 82–84, 93, 94, 98, 113–117, 119–127, 130–132, 134, 137–140, 142, 146, 152–157, 160, 162, 163, 167, 174, 176, 178–189, 191, 193, 212, 214, 216, 217, 226, 229, 256, 261, 265, 267, 277, 278, 299–302, 304, 306, 332, 334, 335, 337, 338, 341, 342, 347–349, 355, 364, 383, 388, 392, 395, 396, 404, 413, 424, 426, 429, 434, 455–457, 460, 464, 467, 477, 478, 487, 490, 506, 508, 510–514, 516–519, 527, 532, 533, 536, 538, 541, 542, 569, 570, 572, 581, 587, 609, 611
Daugavgrīva, 70, 127, 159, 161, 168, 171–173, 178, 184, 190, 208, 209, 229, 230, 285, 345, 414, 457, 541, 562, 582, 606
Daugavmala, 134, 405, 467, 478, 544
Daugavpils, 184, 303, 434
Daugavpils apriņķis, 186
Daugmale, 113, 114, 117, 120–127, 132, 137, 153, 154, 179, 180, 182, 332, 335, 512, 532
Daugmales osta, sk. Zemgales osta
Daugmales pils, 101
Daugmales pilskalns, 74, 93, 96, 98–103, 106, 108, 115, 118, 120–123, 125, 126, 132, 140, 153, 256, 267
Dāvida pils, pilskalns, 96
Degteru pilskalns, 97
Dēliņkalns, pilskalns, 96
Demina *(de Demyn)*, vendu pilsēta, 42, 479
Deršava *(de Dersowe)*, 479
Deutschland, 81
Dienvideiropa, 91, 111
Dienvidfrancija, 11, 15, 18, 21, 543, 567
Dienviditālija, 18,
Dienvidkursa, 53, 85, 86, 239, 240, 254, 255, 351, 450
Dienvidlatgale (Krāslava, Ludza, Rēzekne), 191, 192
Dienvidskandinālija (Dienvidzviedrija, Dienvidnorvēģija), 37, 45
Dieva kalns, pilskalns, 96
Dievukalns, 308, 396
Dignāja, 113, 140
Dignājas pilskalns, 93, 97–99, 102, 103, 106, 146, 190
Divkšu pilskalns, 97
Diždame *(Dames)*, 246, 450, 451
Diždames pilskalns, 95
Dižgabala kalns, pilskalns, 95
Dižilmāja *(Ylmeda)*, 245
Dižkalns, pilskalns, 96
Dižstroķi *(Troyst)*, 245
Dņepra, upe, 37, 49, 50, 511
Dņestra, upe, 37
Dobe jeb Dobene, 252, 261–263, 392, 405, 430, 601
Dobele *(Dobelene)*, 115, 261, 262, 266, 272, 273, 275, 277–279, 424–427, 430, 481
Dobeles pils, 272, 275, 280, 281, 290, 424, 603
Dobeles pilskalns, 96
Dobenes pils, 262, 263, 268, 269, 290, 422, 423, 433, 438
Dolenes sala, sk. Doles sala
Dolenu pils, 320
Doles pils *(castrum de Dolen)*, 312, 396, 591
Doles sala, *Insula Regis* (Karaļsala), 122–126, 180, 256, 267, 306, 312, 320, 321, 331, 332, 392, 396, 405, 429, 456, 512, 544, 591, 617
Doļu pilskalns, 96
Donava, upe, 37, 38

Dortmunde, 509, 513
Douzare, sk. Duvzare
Driksa, upe, 261, 262, 433
Drogas pilskalns, 95
Drusku (Kornetu) pilskalns, 97
Dubisa, upe, 416
Dublina, 152
Duboviku pilskalns, 97
Duizare, terra, 81
Duna, sk. Daugava
Dunalka *(Duvenelke)*, 244, 450
Dunalkas pagasts, 244
Dunavas pagasts, 93, 140
Dundaga, 84, 405, 449
Dundagas pilskalns, 93, 96
Dunika *(Dugenekes)*, 246, 451
Dunikas pagasts, 451
Dūņupe, vēlākais Mīlgrāvis, 457, 541
Dupļi *(Duppele)*, 245
Dupurkalns, pilskalns, 96
Durbe *(Lindale)*, 173, 245, 252, 263, 268, 290
Durbe, upe, 252
Durbes pagasts, 48, 244, 251, 319, 422, 434, 603
Durbes pilskalns, 319
Durbes Saslauki, mājas, 49
Durpis, 232
Duseta, upe, 429
Duvelsholme, tag. ar Bieķēnsalu apvienotā Mūkusala, 542
Duvzare, 85, 86, 88, 239, 240, 246–248, 255
Dveina, sk. Daugava
Dvieņinieki, mājas Dignājā, 140
Dviete, upe, 140
Dvietes pagasts, 140
Dvietes (Kalnišķu) pilskalns, 97
Dviņecas ezers, 511
Dzenes kalns, pilskalns, 97
Dzērbene, 208, 209
Dzērbenes pilskalns "Augstais kalns", 115
Dzērve *(Gerne, Serve)*, 245, 316, 450
Dzērves pagasts, 244, 245
Dzintare *(Sintre, Zyntire)*, 244, 252, 254, 450
Dzintares pils, 225, 252, 423, 603
Dzintares pilskalns, 94
Dziras *(Irien, Yrien)*, 243
Dzirkaļu pilskalns, 96
Dzirkaļu pilskalns, 97
Dženova, ostas pilsēta Itālijā, 21

Edesa, grāfiste Tuvajos Austrumos, 20, 21, 42
Ēdole *(Edualia)*, 86, 88, 144, 242, 449, 450, 619
Ēdoles pagasts, 232, 233, 242
Edze, ciems Īvandes pagastā, 233
Eglaine, upe, 184
Ēģipte, 20, 21, 33
Eiropa, 20, 22, 24, 26, 35, 42, 54, 118, 238, 322, 415, 511
Ēlande, sala, 54, 447
Elba, upe, 37, 38, 40, 42, 43, 55, 59
Elbinga (kādreizējā Truso), Prūsijā, 48, 426, 510
Elka kalns, pilskalns, 94
Elkšu Pilskalniņš, pilskalns, 97
Elkšu Pilskalns, 97
Elku kalns, pilskalns, 94
Elku kalns, pilskalns, 96
Elkuzeme *(Elkene)*, 243, 449
Embūte, 237, 242, 449
Embūtes pagasts, 242, 243
Embūtes pils, 237, 421, 435, 438, 450, 601
Embūtes pilskalns, 96
Emsa, 38
England, 81
Engures pilskalns, 97
Ērgļu kalni, pilskalns, 96, 115
Ērgļu skansts kalniņi, 115
Ērgļu Skansts kalns, pilskalns, 96

Ērģemes Cepuru kalns, pilskalns, 96
Ērģemes pilskalns, 96
Esene *(de Essende)*, 479
Esestua, 232
Estonie, 384
Ezerlūķu pilskalns, 96
Ezerpils, sk. Jūrpils
Ezerpils (Grobiņas) osta, 127
Eža ezers, 93

Flandrija, 18, 518, 519, 523, 525, 527, 530, 571
Francija, 15, 17, 39, 567
Franken, 81
Fridrihovas pilskalns, 97
Frīzija, 41

Gaigalavas pagasts, 93
Gaiķu pilskalns, 96
Gaiļa kalns, pilskalns, 96
Gaisa kalns pie Bautenišķiem, 115
Galileja, 418
Gallija, 80, 112, 583
Garā sala, 262, 265, 279, 433
Gardone, 392, 413
Garozas pilskalns, 96
Garoze *(Grose)*, 276, 277, 426
Garoze, upe, 290
Gāte, upe, 456, 457, 459
Gauja, upe, 44, 50, 52, 61, 63, 83, 84, 94, 98, 127, 161, 177, 193, 194, 196, 197, 200–203, 205–207, 209, 212–214, 217, 226, 229, 284, 298, 304, 332, 334, 347, 357, 383, 392, 410, 427, 428, 430, 434, 457, 458, 506, 508, 511, 532, 541, 571
Gaujas osta, 127, 208, 209
Gaujiena (Adzele), 190, 191, 213, 392, 428, 438
Gausene, 449
Gavēņu pilskalns, 96
Gavieze *(Geneisen, Gaveyssen)*, 244
Gaviezes pagasts, 244
Gaviezes Saļas, mājas, 49
Gedušu pilskalns, 97
Gokstada, 148
Gorku pilskalns, 97
Gorodiščes pilskalns, 97
Gorodkas pilskalns, 97
Gorodku I pilskalns, 97
Gorodku II pilskalns, 97
Gorodok pie Blaževičiem, 115
Gorodok pie Stanovišķiem, 115
Goskalns, pilskalns, 96
Goslāra *(de Goslaria)*, 479
Gotlande, 37, 46, 50, 59, 61, 62, 132, 135, 138, 139, 153, 155–158, 160, 166, 179, 236, 335, 337, 338, 340–342, 390, 394, 460, 461, 480, 482, 496, 500, 508–510, 512–514, 516–519, 527, 561
Goveiku pilskalns, 97
Gramzdas kapsētas pilskalns, 95
Gramzdas pagasts, 246
Gramzdas Saulītēni, sk. Saulītēni
Gravas–Sudmaļu pilskalns, 95
Grebu pilskalns, 96
Greifsvalde, sk. Mēklenburga
Gribažu pilskalns, 97
Gribuļu pilskalns, 97
Grieze *(Gresen, Crese)*, 247, 254, 450, 451
Griezes pils, 253, 423, 603
Griguļkalns, pilskalns, 97
Griškas kalns, pilskalns, 96
Grīvaiši *(Grewenis)*, 246, 450
Grobiņa *(Grobin)*, 45, 46, 48, 50, 115, 125, 245, 254, 435, 436, 439, 506, 511
Grobiņas pagasts, 245
Grobiņas pils, 423, 438
Grobiņas pilskalns, 93, 94, 98, 253
Groningena, 513
Grūbeles kalns, pilskalns, 96
Grumuškas kalns I, pilskalns, 97

Grumuškas kalns II, pilskalns, 97
Grundānu pilskalns, 97, 115
Gudenieku pagasts, 243, 244
Gulbene, 208, 209, 212, 213, 349, 392
Gulcowe, *Gultowe*, 451
Gūtiņu pilskalns, 97

Hāfele, upe, 39
Halberštate *(de Halverstat)*, 479
Hamburga, 39, 40, 43, 59, 518
Hanila, 221
Hannovere, 156
Hāpsala *(de Hapesale)*, Igaunijā, 462, 480
Harija, 221, 223, 286, 330, 331, 415, 597
Helesponts, 137
Hildesheima, 39
Holande, 41
Holme, sk. Sala
Holšteina, 41, 57, 164, 390

Idavas pils, Mālpils novadā, 170, 305
Ideņu pilskalns, 97
Idumeja, tag. Straupes nov., 84, 169, 204, 205, 213, 214, 222, 226, 304, 314, 346, 350, 357, 392, 510, 579, 589, 597
Iecava, 290
Iecavas upe, 459
Igate, 67
Igaunija *(Eistland)*, 43, 48, 82, 84, 89, 90, 92, 98, 151, 154, 155, 174, 175, 184, 186, 193, 196, 197, 202, 204, 206, 208, 210, 213, 214, 216–224, 226, 228, 229, 237, 251, 256, 264, 266, 278, 283, 285, 286, 295, 314, 330, 331, 344, 351, 353, 358, 360, 364, 371, 372, 383–385, 390–392, 394, 412, 414, 415, 417, 447, 458, 462, 465, 480, 483, 502, 506, 508, 510, 532, 541, 545, 560, 561, 571, 579, 584, 607, 608, 615
Igene, 88, 230
Ikšķile *(de Ykescule)*, 61, 62, 74, 90, 111, 114, 117, 120, 122, 124, 126, 128, 137, 141, 152–165, 169, 173–176, 178, 179, 181, 193, 208, 209, 216, 225, 265, 276, 283, 291, 306, 307, 321, 332, 338–342, 345–347, 350, 356, 358, 360, 383, 386–388, 392, 396, 425, 426, 481, 512, 537, 581, 583, 585, 615
Ikšķiles diecēze, 386
Ikšķiles pils, 154, 256, 293, 294, 306, 307, 341, 342, 355, 396
Ikšķiles pilskalns, 93, 127, 154
Ilmedes upe, sk. Dižilmāja
Ilmenis, ezers, 49
Ilūkste, upe, 140
Ilūkstes apriņķis, 184, 429
Ilzere, 405, 449
Ilzes pilskalns, 97
Imera *(Ymera)*, 67, 91, 193, 204–206, 208–210, 213, 221, 304, 308, 345, 348, 350, 357, 597
Imera, upe, 204–206, 284, 348, 411
Impilte, Lietuvā, 115, 246
Impiltes pils, 253
Imuļu (Lēnu) pilskalns, 95
Incēnu (Dobes) pilskalns, 96, 115, 290
Inciems, 222, 411, 597
Indricas pilskalns, 97
Insula Regis (Karaļsala), *Longa Insula*, *Insulam vero, quae Longa dicitur* (Garā sala), *Magna Insula* (Lielā sala), 311
Ipšas, Lielvārdes pagastā, 504
Īrija, 152
Īslīce, upe, 262
Itālija, 21, 28, 32, 112, 155, 371, 373, 419, 509, 542, 567
Īvande *(Ywande)*, 243
Īvandes pagasts, 233, 242, 243
Izborska, 509
Izvaltas (Berezaukas) pilskalns, 97

Jadlovicu Batarejas kalns, pilskalns, 97
Jafa, 22, 28
Jamaiķi *(Iameten)*, 243, 449, 590
Jātele, ciems pie Kuldīgas, 320
Jaunpils, 83
Jelgava *(de Mythowia, de Mitow)*, 261–263, 265–267, 272, 274, 275, 278–280, 290, 370, 426, 430, 439, 450, 458, 481, 519
Jelgavas pils, 265, 266, 423, 425, 432, 433, 438, 566
Jernloka, 54
Jersika, 67, 89, 90, 93, 98, 112, 113, 115, 135, 137, 166, 174, 185–192, 201–203, 208, 209, 211, 214, 216, 220, 226, 233, 234, 258, 296, 300–302, 307, 308, 310, 316, 331–335, 349, 392, 396, 411, 428, 512, 513, 542, 572, 579, 585, 590, 595, 614, 616
Jersikas osta, 188
Jersikas pagasts, 93
Jersikas pils, 89, 107, 109, 187, 189, 192, 195, 209, 219, 227, 285, 302, 303, 349, 396, 403, 434, 438, 616
Jersikas pilsēta, 68, 110, 187–189, 217, 334, 349, 359, 512, 582
Jersikas pilskalns, 74, 93, 97–100, 102–106, 110, 113, 146, 185, 187, 208, 233, 303, 396, 502, 512
Jeruzaleme jeb Svētā Pilsēta, 11, 13, 14, 18–23, 25–28, 31–33, 159, 226, 371, 418
Jerva, 218, 219, 221, 222, 286, 330, 331, 415, 441, 595, 597
Jevade *(Lawaden, Jewaden)*, 245
Jomsburga (arī Volina, Jumna, Vineta), 53, 55
Jordāna, upe, 21
Juglas ezers, 142, 456
Jumprava, 542
Jumpravmuiža *(Pepholt)*, 542
Jura pils, 251
Jurates pilskalns, 96
Jurizdikas pilskalns, 97
Jūrpils, arī Ezerpils *(Seeburg)*, 48, 506

Kābeļi, lībju apmetne, 114
Kabile *(Kabilwen)*, 241
Kabiles pagasts, 241
Kabiles pilskalns, 96
Kaivēnu pilskalns, 96
Kaives pils, 184
Kakarviešu pilskalns, 97
Kaķīšu pilskalns, 97
Kaldabruņas pilskalns, 97, 115
Kalēti *(Pactetitas, Pacleten)*, 246
Kalētu pagasts, 246
Kalētu pilskalns, 94
Kalnadārzs, pilskalns, 96
Kalnaegļu pilskalns, 96
Kalnatītmaņu pilskalns, 97
Kalnaziedu pilskalns, 93, 96
Kalši *(Kalten)*, 242, 449, 452
Kaltes pilskalns, 96
Kalve *(Calwe)*, Berkavas apkaimē, 307
Kalve, Lašu pagastā, 185, 429
Kalvene *(Kalnien, Kalven)*, 243, 449, 452
Kalvenes pagasts, 243, 245
Kalvenes pilskalns, 95
Kalves pils, 89
Kaļķi, 405, 449
Kaļķu iela, Rīgā, 130
Kama, upe, 50, 511
Kamārdes pilskalns, 93, 96
Kamina, 41, 42
Kampu pilskalns, 96
Kamradžu pilskalns, 96
Kandava *(Candowe, Candow)*, 84, 87, 88, 115, 144, 230, 236, 241
Kandavas pagasts, 241
Kandavas pilskalns, 96
Kaniņu kalns, pilskalns, 96

Kantinieku pilskalns, 97
Kaņepēnu (Savītes) pilskalns, 96
Kaņepju pilskalns, 96
Kaņieru pilskalns, 96
Kaņķumi, 405, 449
Kapču kalns, pilskalns, 97
Kaplavas (Vecbornes) pilskalns, 97
Kapličas kalns, pilskalns, 95
Kapusila pilskalns, 96
Karaļauči, 72, 250
Karātavu kalns, pilskalns, 94
Karātavu kalns, pilskalns, 96
Karātavkalns, pilskalns, 96
Karilancken, 244
Kārkļi *(Karkele)*, 244
Karksi pils, Igaunijā, 571
Kārļa kalns, pilskalns, 96
Karšava, pie Nemunas, 251
Kartāga, 126
Kaspijas jūra, 44, 49, 50, 59, 511
Kastrānes pilskalns, 96
Katānija, Sicīlijas salā, 608
Kategats, jūras šaurums, 44
Kategrades pilskalns, 97
Katlakalns, pagasts, 121
Kaudžu pilskalns, 96
Kaugaži, pie Igates, 311
Kauguru kalns, pilskalns, 97
Kauguru pagasts, 93
Kauguru Pekaskalns, sk. Pekaskalns
Kaunatas Vecslabadas pilskalns, 115
Kaupres kalns, pilskalns, 96
Kausas pilskalns, 97
Kazdangas pagasts, 242, 243
Kernave, 603
Kerru pilskalns, 95
Kiemala, 86, 232
Kijeva, 38, 49, 111, 516
Klabauču pilskalns, 97
Klaipēda, 48, 84, 86, 115, 251, 254, 601
Klaipēdas pils, 239, 250
Klaņģu kalns, pilskalns, 96
Klermonta, pilsēta Dienvidfrancijā, 11–13, 15, 159, 215
Klintaines pagasts, 93
Klosteres pagasts, 243
Klosterkalns, pilskalns, 96
Klusais okeāns, 126
Kņāvu kalns, pilskalns, 96, 115
Koblenca, 240
Kojusala, 432
Koknese *(de Kokenhusen)*, 67, 83, 93, 98, 115, 137, 142, 176, 180–183, 185–189, 203, 208, 209, 211, 213, 214, 216, 219, 220, 223, 226, 227, 285, 296, 299, 300, 302, 306, 308, 310, 316, 318, 321, 331–335, 348, 349, 357, 392, 396, 400, 413, 476, 477, 481, 482, 512, 513, 521, 542, 617
Kokneses osta, 179, 182
Kokneses pils, 181–183, 299, 300, 308, 348, 392, 396, 411, 571, 595
Kokneses pilskalns, 93, 96, 98, 102, 105, 108, 127
Kolberga *(de Koleberch)*, 479
Kolkas rags, 52, 121, 137
Konstantinopole, tag. Stambula, 37, 44, 49, 50, 158, 298, 511
Krāču pilskalns, 97
Krapas pilskalns, 97
Krāslava, 191
Krāslavas pilskalns, 97
Krāslavas rajons, 192
Krāslavas "Šokolādes kalns", 115
Kretinga, 316, 246
Kretingas pils, 253
Krievija, arī Krievzeme *(Ruthenia)*, 46, 49, 60–62, 67, 82, 124, 131, 153, 174, 183, 186, 190, 193, 200, 202, 220, 223, 229, 300, 314, 319, 335, 339, 341, 347, 348, 360, 361, 369, 385, 390, 391, 465, 476, 480, 511–513, 516, 517, 519, 522–524, 526, 528–530, 532, 533, 545, 569

Krievu kalns, pilskalns, 97
Krimulda *(Cremun)*, 332, 482
Kristburgas pils, Prūsijā, 274
Krote *(Crote)*, 245
Krotes pagasts, 245
Krotes pilskalns, 95
Krūku pilskalns, 95
Krupenišķu pilskalns, 97
Krustpils, 190
Krūtes pilskalns, 94
Kubuļi, ciems Alsungas pagastā, 320
Kūduma Baznīckalns, 115
Kūduma pilskalns, 98
Kūfa, 50, 511
Kūku pagasts, 93
Kuldīga *(Goldingen)*, 115, 233, 237, 240, 242, 244, 246, 250–254, 272, 278, 288, 319, 423–426, 428, 436, 439, 590, 619
Kuldīgas apriņķis, 85, 233, 241–244, 246, 248
Kuldīgas komtureja, 79, 88, 233, 441, 442, 501, 583, 615
Kuldīgas pagasts, 244
Kuldīgas pils, 237, 239, 252, 421, 423, 432, 433, 435, 438, 441, 448, 601, 616, 617
Kūliņu kalns, pilskalns, 96
Kulma, 238, 288, 567
Kulna, Igaunijā, 222
Kurmāle *(Kormale, Kormalen)*, 243, 320
Kurmāles pagasts, 243, 290
Kurmāles pilskalns, 95
Kurmišķu pilskalns, 97
Kursa *(Kurland)*, 44, 48, 52–54, 59, 73, 81, 84–88, 93, 94, 98, 109, 112, 124, 128, 130, 151, 173, 229–233, 235–240, 247–256, 263, 278, 295, 315–317, 329–332, 353–355, 358, 366–370, 372, 373, 384, 394, 395, 405, 421, 422, 427, 428, 432, 435, 436, 439, 440, 442, 448–450, 458, 459, 503, 506, 518, 532, 561, 564, 565, 567, 569, 572, 577, 580, 586, 587, 589–591, 598, 601, 605, 606, 608–611, 616, 618, 619
Kursas bīskapija, 447, 448, 450–452
Kursas diecēze, 391
Kuršu joma, 48, 86
Kuršu kāpa, 86
Kurtoša (Rušonas) pilskalns, 97
Kurzeme, 72, 84, 88, 248, 249, 252, 354, 448, 578, 581
Kûrlant, 80
Kvēpenes pilskalns, 96, 200

Ķēču pilskalns, 96
Ķekava, upe, 404, 609
Ķelne *(de Colonia)*, 59, 479, 500, 565
Ķentes kalns, sk. Ķentes pilskalns
Ķentes pilskalns, 96, 115
Ķetu pilskalns, 96
Ķezberkalns, pilskalns, 96, 396
Ķimale *(Kewele, Kewalen, Kemalen)*, 88, 144, 232, 233, 243, 619
Ķīšezera pilskalns, 96
Ķīšezers, 456, 457, 541
Ķīšukalns, pilskalns, 93, 97
Ķivutkalns, pilskalns, 96
Ķizbele, 346, 347, 350, 357, 358
Ķoderu pilskalns, 96
Ķoniņciems, 233

Labbar, 246
Lācīšu pilskalns, 97
Lādogas ezers, 48, 49
Ladušu pilskalns, 97
Ladza *(Ladze)*, 241
Lagzdene, ciems pie Piltenes, 320
Lagzdiene *(Lesede)*, 242
Lagzdīnes pilskalns, 115
Laidze *(Laidze)*, 242, 449

Laidzes pagasts, 242
Lamanšs, 37
Landze *(Langis, Lanze)*, Zūru pagastā, 86, 88, 115, 144, 232, 233, 242
Langas upe, 457
Lanku pilskalns, 96
Lapsukalns, pilskalns, 97
Lapurgu pilskalns, 96
Lasiņu pilskalns, 97
Lašu pagasts, 185, 429
Lašu pilskalns, 97
Latgale, arī Letgale *(Letthigallia, Lotigola, Latigola)*, 67, 82, 93, 128, 142, 145, 190–192, 213, 215–217, 223, 294–296, 298, 348, 372, 384, 389, 391–393, 399, 414, 428, 429, 560, 562, 604, 617
Latuva, upe Lietuvā, 429
Latvija, 9, 10, 50, 53, 61, 67, 71–74, 78, 82, 83, 86–88, 90, 93, 103, 113, 123, 126, 128, 132, 134, 143, 145, 151, 152, 155, 166, 173, 180, 189, 202, 217, 224, 247, 251, 252, 269, 270, 277, 292, 300, 302, 305, 315, 318, 319, 323, 332, 334, 337, 346, 347, 351, 353, 358, 382–388, 392, 394–396, 400, 401, 405, 410, 412, 415, 417, 421, 424, 427, 428, 430–432, 435, 437, 439, 441, 442, 447, 450, 451, 458, 462–464, 481, 483, 485, 490–492, 494–496, 500–502, 504, 506, 511, 530, 532, 533, 541, 562, 563, 567, 569, 572–574, 577, 581, 583, 588–591, 595, 604–608, 610, 612, 615, 617, 619
Latvijas Republika, 88, 240, 248, 288
Laugale, 311
Laukmuiža *(Normis)*, Zīru pagastā, 144
Laukskola, 114, 122–127, 256, 512
Lauru pilskalns, 96
Lauteres pilskalns, 96, 115
Lauzica, 39
Lavena, upe Lietuvā, 429
Lazdonas pilskalns, 96
Lazdu kalns, pilskalns, 97
Laža *(Lasen)*, 254
Lažas pagasts, 244
Lažas pils, 423
Lažas pilskalns, 95, 253
Leāle *(de Leale)*, 294, 295, 372, 389, 480
Leāles bīskapija, 389
Lēdurga, 208, 209, 221, 504, 506
Legzdines pilskalns, 94
Leišmale, 263, 450
Lejaskalnu pilskalns, 96
Lejasreina, upe, 37
Lejastupu pilskalns, 96
Lemgo *(de Lemegov)*, 479
Lēnes, Skrundas vai Rudbāržu pagastā, 316, 449
Lēņi *(Lene)*, 243
Leole, Igaunijā, 220
Leoles pils, 220
Leperu pilskalns, 97
Lepuī, 17
Lettland, 81
Lettorum, Lettia, terra, 81, 302, 384
Lībagu pagasts, 241
Lībeka *(de Lubec)*, 32, 40, 41, 43, 56, 57, 59, 60, 117, 151, 153, 162, 193, 230, 252, 254, 267, 338, 390, 479, 484, 500, 502, 509–511, 518, 519, 521, 525, 527, 530, 543, 562, 611
Lībiņi *(Libben)*, 243
Lībjzeme, 61, 67, 81, 120, 151–159, 162, 164, 165, 168–174, 179, 181, 186, 190, 193, 200–203, 214–222, 225–227, 256, 262,

294–298, 304, 307, 337, 338, 340, 341, 343–348, 353, 361, 362, 372, 383, 384, 386–389, 392–394, 399, 410, 427, 508, 540, 560–562, 579, 583–585, 592, 604, 608, 617
Līču pilskalns, 96
Līčupe, 200
Liedes kalni, pilskalns, 97
Lielā vīra gulta, pilskalns, 115
Lielais Belts, jūras šaurums, 44
Lielkalnu pilskalns, 96
Lielmežu pilskalns, 96
Lielupe, 44, 50, 52, 61, 83, 85, 94, 98, 120, 121, 127, 153, 154, 175, 257, 258, 260–262, 264–267, 273, 274, 276, 279, 282, 332, 394, 429, 430, 432, 433, 456–459, 504, 506, 541
Lielupes osta, 265, 450
Lielvārde, 111, 115, 174, 176, 181–183, 188, 198, 201, 208, 209, 214, 215, 225, 226, 291, 293, 306–308, 346, 392, 396, 405, 423, 504, 506, 512, 542, 590
Lielvārdes osta, 179
Lielvārdes pilskalns, 93, 96, 308, 309
Lielvārve *(Waruwa)*, 244
Liepāja *(villa Liva)*, 125, 245, 248, 451
Liepājas apriņķis, 85, 242–248
Liepājas ezers, 451
Liepājas jeb Līvas *(Lyva)* osta, 127, 428, 450
Liepene, 190, 208, 209, 302, 392, 396
Liepenes pils, 89, 302, 396
Liepupes pilskalns, 96
Lietuva, 48, 83–86, 120, 184, 185, 212, 238, 246, 252, 253, 256, 257, 261, 270, 272, 276, 279, 288, 290, 308, 372, 412, 416, 417, 424, 428, 430, 450, 451, 503, 519, 603, 615
Lietuvas Republika, 288
Liezeres pilskalns, 96
Līgatnes pilskalns, 96, 98
Limbaži, 115, 396
Lindes pilskalns, 115
Līneburga, 60, 479
Liona, Francijā, 564
Līpa *(Lypa)*, 244
Lipaiķi *(Lippeten, Lippayten)*, 233, 243
Lipaiķu pilskalns, 95, 233
Lipe *(de Lippia)*, 479
Lipši, ciems, 141
Lisiņas (Aizkrākles) pilskalns, 97
Līva, ciems, tag. Liepāja, 590
Līvānu pagasts (tag. Jersikas), 186, 504, 506
Livonija *(Livonia, Lyvonia)*, 9, 67, 69–73, 79, 81, 89, 128, 152, 155, 158, 162, 165, 169, 170, 184, 202, 207, 213, 214, 219, 227, 228, 230–232, 235–240, 250–252, 260, 261, 263, 277, 282, 295, 298, 299, 304, 312, 315, 316, 329, 330, 333, 335, 337, 339, 350, 351, 353, 363–373, 383–386, 388, 390, 391, 394, 401, 402, 412–415, 417, 419, 420, 422, 423, 426, 427, 434, 435, 447, 448, 460, 465, 478, 490, 491, 494, 496, 500, 508, 510, 512, 513, 518, 519, 532, 533, 538, 543–545, 561–565, 568, 569, 572–574, 578, 582, 583, 585, 588, 589, 604, 608
Livonijas bīskapija, 389, 448
Lizuma pagasts, 213, 349, 392
Lježa, 231
Lohu pils, 223
Lojas pilskalns, 96
Loken, ciems pie Kuldīgas, 320
Lokesāre *(Lokesare)*, vēlāk Mestra sala, tag. Bieķēnsala, 313, 321

Lokstene, 141, 502
Lokstenes pilskalns, 93, 96, 98
Lokuma, 156
Lopatišķu pilskalns, 97
Lorāna, 18, 20
Lošu pilskalns, 97
Luāra, apgabals Franku karaļvalstī, 292
Lubāna ezers, 429
Lubānes kalns, pilskalns, 97
Lubejas pilskalns, 96
Lubova (tag. Vismāra), 56
Ludza *(de Ludzen)*, 115, 191, 332, 482
Ludzas apriņķis, 213
Ludzas rajons, 192
Lukne *(Loke)*, Dunikas pagastā, 246, 450, 451

Mācītājmuiža, mājas, 46, 49
Madalānu pilskalns, 93, 97–99
Magdeburga *(de Magdeborgh)*, pilsēta Vāczemē, 40, 159, 160, 479
Maina, upe, 37, 112
Maizīšu pilskalns, 96
Mākoņkalns *(de Wolkenborgh)*, 482
Maleysine, 184
Mālpils, 170, 305, 427
Mālpils (Vīnakalns) pilskalns, 96
Mamekuten, villa, 244
Marburga (Hesene), 412
Mārciena, 208, 209, 392, 413
Mārcienas pilskalns, 96
Margas kalns, pilskalns, 96, 115
Marienburga, Prūsijā, 418
Marmora jūra, 511
Mārstaļu iela, Rīgā, 130
Mārtiņsala *(Holme)*, sk. Sala
Mārtiņsalas pils, sk. Salas pils
Maskava, 511, 522
Maskavas pilskalns, 97
Māteri *(Matre)*, 241, 449
Matichule, sk. Matkule
Matkule *(Matecule, Mattecul, Matichule)*, 87, 88, 115, 144, 230, 236, 241, 332
Matkules pilskalns, 93, 96, 98, 108, 286
Mātras (Kalnmaļu) pilskalns, 94
Mazais Belts, jūras šaurums, 44
Mazāzija, 36, 173
Mazjumprava *(Blomendal)*, 535, 542
Mazovija, 238, 288
Mazsāliju pilskalns, 95
Medene *(Meddene)*, 184, 262
Medenes pils, 89, 184, 429
Mednieku mājas *(Medda)*, 245
Medņu pilskalns, 97
Medumu ezers, 184
Medze *(Medze)*, 245
Medzes Kapsēde, mājas, 49
Medzes pagasts, 48, 245
Medzes pilskalns, 94
Megowe, sk. Megava
Megava, 85, 86, 239, 240, 247, 255, 288, 451
Meikšānu pilskalns, 97
Mēklenburga (agrāk Greifsvalde), 40–43, 55, 311
Melārs, ezers, 46
Melnā ieža pilskalns, 96
Melnā jūra, 37, 49, 59, 511
Melnaiskalns, pilskalns, 97
Meļniku pilskalns, 97
Mēmele, upe, 262
Merkes jeb Nerkes pilskalns, 253
Merkes, arī Nerkes pils, 423
Merseburga *(de Merseburgh)*, 479
Mersena, 39
Mesete, *Masote*, Raņķu pag., 243
Metsepole, tag. Liepupe un Limbaži, 84, 88, 196, 201, 203, 204, 208, 209, 218, 225, 226, 296, 304, 346, 347, 350, 357, 392, 396, 579

Meža kalns, pilskalns, 96
Meždamnieku mājas *(Meddemnes, Medevmes)*, 246, 450
Mežītes pilskalns, 96, 115
Mežmaļu pilskalns, 96
Mežotne, 115, 121, 128, 175, 208, 209, 222, 257–262, 264–269, 274, 278, 284, 315, 332, 355, 392, 395, 431, 582, 597
Mežotnes osta, 264, 267
Mežotnes pils, 88, 89, 96, 110, 127, 138, 257–261, 264, 268, 355, 394, 411, 424, 431, 433, 437, 582, 618
Mežotnes pilskalns, 74, 93, 98–103, 105–108, 175, 260, 275, 276, 496, 497, 502
Micānu Kirkas kalns, pilskalns, 97
Miera Kursa, sk. Kursa
Mīlgrāvis, 457, 458, 535, 541
Milkas pilskalns, 97
Milzukalns, pilskalns, 97
Milžu kalns, pilskalns, 96
Mindene *(de Minden)*, 39, 479
Minstere *(de Monasterio)*, 39, 61, 479, 513
Misa, upe, 430, 457, 459
Mīsnīku pilskalns, 97
Mistra kalns, pilskalns, 96
Mītava *(Mytowe, Mitau)*, pils, 263, 264
Mizaiņu pilskalns, 97
Moden, Modes, 241, 449
Mogiļova, 38
Monas (Muhu) sala, 223, 229
Montforta *(Starkenberg)*, 29, 32, 418
Morditze upe, tag. Lāčupīte, 458
Mūkukalns, pilskalns, 93, 96
Mukurmuiža *(Morikas)*, 311
Muldenieku pilskalns, 96
Mūļa kalns, pilskalns, 96
Muņi (Vīdale), ciems, 53, 405, 449
Murānu pilskalns, 97
Mūsa, upe, 429

Nabas ezers *(Nabe, stagnum)*, 244
Nalša *(Valez)*, 572
Nalšene, 601
Namdaru pilskalns, 96
Nasava, 239
Nātanga, 564, 587, 606
Naujene, 209
Naujenes pagasts, 93
Naujenes pils, 424, 429, 434
Naujenes pilskalns, 97, 208, 438
Naukšēnu Kābele, pilskalns, 96
Naumku pilskalns, 97
Nāzupju pilskalns, 97
Neapole, 373
Nēdervalle, 52, 137
Nēdinga *(Nodingen, Nedinghen)*, 243, 449, 452
Nemetkalns, pilskalns, 97
Nemuna, upe, 49, 239, 251, 395
Nerkes, sk. Vecpils pilskalns
Neuminstere, 164, 538
Neveja, 405, 449
Newaren, 246
Nīca, 451
Nīcas pagasts, 246
Nīcgales pils, 89, 184, 429
Nīderlande, 82
Nīdervalle, 256
Nigaste, 190, 208, 209, 302, 392, 413
Nigastes pils, 89, 302
Nīgrandes pagasts, 243, 247, 253, 450
Nīkrāces (Upenieku) pilskalns, 96
Nikte *(Nicken, Nitthen)*, 243
Nītaures pilskalns, 96
Nodegu muiža, 144
Nogata, upe, 48
Nolišķi *(Maleysine)*, 184, 429
Normandija, 12, 18

Norme, 88
Norvēģija, 50, 55, 128, 148, 360
Novgoroda (zviedru *Holmgard*), 49, 60, 111, 154, 155, 162, 191, 193, 200, 217, 221–223, 228, 298, 334–336, 347, 385, 508–511, 527, 532, 561, 569, 584, 597, 615

Ņeva, upe, 48

Obzerkalns, pilskalns, 97
Odera, upe, 37, 40–43, 53, 55, 155
Ogānu pilskalns, 96
Ogre, 305, 322
Ogre, upe, 93, 94, 98, 180, 293
Ogres pilskalns, 96
Oka, upe, 38
Okras pilskalns, 97
Okte *(Ocke, Ochten)*, 244
Oldenburga, 59
Oliņkalns, pilskalns, 93, 96, 98–100, 103, 105, 106, 113, 115, 142, 146, 348
Olīva, 238
Orenpere, 311
Orma kalns, pilskalns, 95
Oronta, upe, 21
Oseberga, 50–52, 148
Oslo, 50, 148
Osmesāre *(Osmasare)*, sala, vēlāk Domkungu, tag. Vējzaķsala, 313, 321, 403, 404, 587
Osnabrika, 39, 61, 518
Ostraunas pilskalns, 97
Osua, 86, 232
Otepē *(de Odempe)*, 312, 314, 480
Otepē pils, 216, 217, 221, 595, 597

Pabērzkalns, pilskalns, 93, 94, 233, 234
Pāce, 405, 449
Pāces pilskalns, 96
Packare, 243
Padebešu kalns (Mākoņkalns), 97, 438, 439
Paderborna, 39, 61
Padone *(Donen)*, 244
Padure, 233, 449
Padures pagasts, 232, 243, 244
Padures pilskalns, 94, 115
Paide *(de Witzendteyne)*, Igaunijā, 264, 480
Paipas *(Pemis, Peynis)*, 246
Palanga, 86, 447
Palangas pils, 329
Palazdiņu pilskalns, 97
Palestīna jeb Svētā Zeme, 11, 18, 20, 22, 25, 26, 28, 32, 42
Pallele, 311
Pameda, 564, 567, 587, 606
Pampāļu pagasts, 246
Panūtes kalns, pilskalns, 96
Papes ciems *(Papissen)*, 246
Paplakas pilskalns, 94
Pārdaugava, 404, 535, 563
Parīze, 12, 82
Pasilciems, 233
Pastende, ciems pie Talsiem, 317
Paventas pilskalns, 94
Peipusa ezers, 155, 191, 509
Peirogu pilskalns, 97
Peiteļu pilskalns, 97
Pekaskalns, pilskalns, 93, 96, 98, 102–104
Pel, upe, 138
Pelči, ciems pie Kuldīgas, 320
Pelone *(Pelone)*, 184, 429
Peļniku stāvais kalns, pilskalns, 97
Pene, 244
Pēne, upe, 41
Pentjušu pilskalns, 97
Pērbone *(Parbonen)*, ciems Kalvenes pagastā, 243, 449, 452, 589
Pērkone *(Parkunekalve)*, 244, 450, 451
Pērkone, upe, 125
Pērkones pagasts, 244

Pērnava, upe, 197
Pērnavas osta, 441
Pērse, upe, 182, 299, 348
Perudža, Itālijā, 509
Pestenes ciems, 90, 405
Pidole *(Pidewale, Pedewale)*, 230, 241, 286
Pieabava, 230
Piebalga, 208, 209, 212, 213, 349, 392
Piebalgas "Griškas kalns", 115
Piedaugava, 61, 111, 118, 140, 141, 143, 152, 154, 160, 162, 175, 176, 178, 180, 194, 218, 219, 256, 585, 615
Piegauja, 196, 200, 218, 219
Piemare, 85, 86, 88, 232, 233, 240, 244, 247, 248, 252, 255, 353, 354, 450, 451, 619
Pierīgas salas, 137
Pievika *(Pewe)*, 243, 244, 449
Pīkaiņu Skansts kalns, pilskalns, 96
Pikardija, 15
Pilišķu pilskalns, 97
Pilsatenn, sk. Pilsāts
Pilsāts, 85, 86, 239, 240, 247, 255, 288, 451
Pilskalnes Baterejas kalns, 115
Pilskalnes "Zamečkas kalns", 115
Pilskalni (Šlosbergi), mājas, 186
Pilskalns, 97
Pilskalns Ozolmuižā pie Rēzeknes, 115
Pilskalns pie Pilskalniem, 96
Pilskalns pie Pilskalniem, 97
Pilskalns pie Žaunerāniem, 115
Pilspurva kalns, pilskalns, 96
Piltene, 448–450
Piltenes pagasts, 242
Piltiņkalns, pilskalns, 96
Piltiņu kalns, pilskalns, 96
Pilveru pilskalns, 96
Piļisovka, pilskalns, 97
Pitkorga (Garā), upe, 456
Piza, ostas pilsēta Itālijā, 21
Pižicu pilskalns, 97
Pižiču pilskalns Viļānu pagastā, 115
Plane, 262
Planīcas pagasts, 243
Plānīte, upe, 262
Plāņi, novads, 262
Plāteres pilskalns, 96
Pleskava, 60, 98, 111, 154, 191, 193, 200, 204, 212–214, 217, 221–223, 228, 332, 334, 335, 487, 508–510, 521, 532, 569, 579, 583, 584, 596, 597, 603
Pleskavas pilskalns, 97
Plivdu pilskalns, 97
Pļaviņas, 190
Pļaviņu pilskalns, 96, 98
Podunāja, tag. Dunavas pagasts, 140
Poliščinas pilskalns, 97
Polocka, 49, 61, 82, 111, 152–154, 162, 174, 176, 179–183, 185–193, 202, 214, 298, 334–336, 347, 349, 429, 511–513, 516, 517, 521, 525, 526, 532, 583, 584
Polockas kņaziste, 93, 154
Polockas osta, 179
Pomerānija, 41, 43, 238, 251
Pope *(Popen, Pope)*, 87, 88, 144, 232, 236, 241, 449
Popes pagasts, 241
Popes pilskalns, 94
Popju pilskalns, 97
Porkaļu pilskalns, 97
Portus Semigalliae, sk. Zemgales osta
Preiļi, 190
Preiļu rajons, 186
Pricele *(Pretzele)*, 246, 450
Priedaine, 141
Priednieki, senpilsēta, 233, 234
Priekšēnu pilskalns, 96
Priekuļi, 190
Pripete, upe, 38

Prūsija *(Pruscie)*, 232, 237, 238, 250–252, 265, 274, 365, 367, 368, 370, 372, 385, 390, 391, 418, 419, 426, 435, 436, 448, 449, 564, 567, 572, 587, 604, 608
Prusu ciems *(Prusse)*, pie Cīravas, 244, 450
Prūšu joma *(Frissehe Haff)*, 48, 239
Pudiviri, novads, 89, 222
Puduļu pilskalns, 96
Puišakalns, pilskalns, 96
Puljagu pilskalns, 94
Puncuļevas pilskalns, 97
Purāni, mājas, 46, 49
Pūre *(Pune, Pure, Pyrre)*, 87, 88, 144, 230, 236, 241
Pūres pagasts, 241
Purmsātu (Upes) pagasts, 94
Purnava, 208, 209, 392
Pustiņas pilskalns, 115
Pustoškas Batarejas kalns, pilskalns, 97
Pušas pilskalns, 97
Putānu Melnais kalns, pilskalns, 97
Pūteļu ciems, tag. Codes pagastā, 459
Putna kalns, pilskalns, 96
Puze *(Pusen)*, 241, 449
Puzes pagasts, 241, 242
Puzes pilskalns, 94
Pygavas, *Pygawas*, 86, 232
Pyrre, sk. Pūre

Raceburga *(de Rasceborch)*, 479
Radze *(Ratzge, Razge, Rarge, Radze)*, 244, 450, 451
Rageļu pilskalns, 97
Raiskuma pagasts, 200
Rakte, 269, 278, 279, 290, 424–427, 603
Raktes pils, 269, 270, 275, 279–281, 290
Raņķu pagasts, 243
Raņķu pilskalns, 95, 243
Rapatciems *(Rapeden)*, 242, 449
Rasnupļu pilskalns, 97
Rauna, 115, 200, 209, 284, 332
Raunas pagasts, 93
Raunas Tanīskalns, sk. Tanīskalns
Raunas upe, 200
Rauši, ciems, mājas Doles salā, 114, 122–124
Rāvas pagasts, 245
Razbojeva Gora, pilskalns, 97
Rebala, novads, 222
Reimsa, 24
Reina, upe, 37, 38, 80, 112, 572
Reinzeme *(Rheinland)*, 81, 240
Reiņu pilskalns, 97
Remine, 392, 396, 405
Remines pils, 89, 346, 396, 618
Renda *(Rende, Rennen)*, 87, 88, 144, 230, 236, 241
Rendas pagasts, 241
Rendas pilskalns, 96
Rēvele *(de Revalia)*, arī Tallina, 43, 221–223, 236, 263, 268, 286, 330, 331, 385, 413–415, 462, 470, 480, 481, 496, 498, 501, 502, 531, 561, 562, 597, 609
Rēveles diecēze, 385, 392
Rēzas *(Rese)*, 243, 449
Rēzekne, 115, 192, 439
Rēzeknes pils, 438
Rēzeknes pilskalns, 93, 97–99, 434
Rēzeknes rajons, 192
Rēznas ezers, 93
Ridala, Igaunijā, 212, 219–221, 286, 330, 595
Rīdzene, upe, 114, 115, 117, 118, 130, 132, 134, 135, 137, 138, 151, 162, 163, 177, 179, 182, 267, 388, 392, 477, 532, 540, 542, 570
Rīdzenes iela, Rīgā, 117
Riekstu kalns, 84, 96, 195, 197, 410, 430, 437
Rietumbandava, 109

Rietumeiropa, 37, 58, 61, 113, 131, 153, 333, 516, 517, 530, 615
Rietumigaunija, 213, 226, 330, 606
Rietumkursa, 49, 86, 109, 112, 235, 236, 351
Rietumlatvija, 331, 351
Rietumromas ķeizarvalsts, 371
Rietumvācija, 487
Rietumventava, 351
Rietumvidzeme, 84, 121, 143
Rietumzemgale, 112, 257, 258, 262, 263, 392
Rīga, 10, 49, 61, 72, 74–76, 79, 80, 82–85, 87, 89, 90, 92, 111, 113–121, 124, 126, 128, 130–135, 137, 138, 141–143, 150, 151, 153–158, 160–180, 183–187, 189, 190, 193, 194, 196, 198, 200–204, 208–210, 213–219, 222–231, 233, 235–237, 240, 241, 251–254, 256–258, 260–270, 272, 273, 275, 276, 278–281, 291, 294, 297, 298, 300–302, 306, 307, 310, 315, 318, 320, 322, 330, 335–337, 342–348, 350, 351, 353, 355, 357, 359–365, 368, 369, 373, 385, 387–390, 392, 396, 400–405, 410, 411, 413, 414, 416–418, 421, 423–426, 430–432, 435–437, 439, 441, 449, 454–459, 461–468, 470, 473–487, 489, 490, 492, 494–498, 500–503, 507–514, 516–522, 524–541, 543–547, 560–574, 577, 579–582, 584–587, 590, 591, 595, 598, 603, 604, 606, 609, 610, 614
Rīgas arhibīskapija, 391
Rīgas bīskapija, 387, 392, 396
Rīgas diecēze, 390, 391, 392, 395, 400
Rīgas ezers, 114, 134, 162, 478
Rīgas jūras līcis, 49, 61, 83, 84, 155, 265, 428, 458
Rīgas osta, 114, 116–118, 127, 163, 174, 267, 364, 464, 477, 478, 541
Rīgas upe, sk. Rīdzenes upe
Rīgene, sala, 41, 42, 54–56
Rinku (Bojas) pilskalns, 95
Rite, 98
Rites pagasts, 93
Rīva *(Riwa)*, 86, 88, 144, 232, 233, 245, 320, 619
Rīva, upe, 232
Robežnieku pilskalns, 97
Rodenpois, ezers, 137
Rogu Kara kapi, pilskalns, 97
Roma, Romas ķeizarvalsts, 26, 30, 37, 38, 42, 79, 118, 142, 147, 153, 155, 156, 158, 160, 163, 167, 168, 171, 172, 193–195, 229, 232, 236, 270, 292, 298, 340, 343, 344, 361, 362, 364–366, 388, 394, 395, 415, 417, 447, 495, 503, 543, 560–563, 566, 567, 569, 577, 608
Ronas kalns, pilskalns, 96
Ropaži, 67, 175, 176, 208, 209, 410
Rostoka *(de Rostoch)*, 56, 60, 479
Rubenaucu pilskalns, 97
Rubene *(Papendorp)*, 212, 482
Rubuļu pilskalns, 97
Rucava *(Rutzowe)*, 86, 246
Rucavas pagasts, 246
Rudavas (Līvtavas) pilskalns, 97
Rudbāržu pagasts, 243
Rugāju pilskalns, 96
Rūjienas novads, 79
Rumbas pilskalns, 97
Rumbiņas upe, 308, 396
Rumbula, 117, 121, 159, 162, 396, 429, 456, 457
Russland, 81
Rušenicas pilskalns, 97
Rušona ezers, 93

Rutkastes kalns, pilskalns, 97
Ružas, Salgales pagastā, 504
Sabile *(Zabele)*, 84, 113, 115, 147, 241, 439
Sabiles pils, 436, 438
Sabiles pilskalns, 93, 96, 113, 230, 231, 286
Sadegerve, ciems, 89
Saggare, 232
Saina, 240
Saka *(Saccza, Saccze, Sacken, Saceza)*, 86, 88, 144, 233, 244, 316, 317, 428, 450
Sakaiņu pilskalns, 96
Sakala, Igaunijā, 196, 204, 206, 213, 216–218, 220, 221, 223, 284, 286, 344, 592, 595, 597
Sakas pagasts, 232, 244
Sakas pilskalns, 94
Saksija *(Saxoni)*, 39, 40, 42, 156, 169, 173, 265, 294, 340, 341, 387, 402, 479, 518, 586, 605
Sala (tag. Mārtiņsala), 62, 74, 108, 111, 114, 122–126, 129, 131, 156–160, 162, 163, 165, 169, 173, 174, 176, 177, 179, 180, 196, 201, 208, 209, 214, 226, 258, 312, 332, 338–342, 346, 347, 350, 356, 358, 383, 386, 387, 392, 396, 496–498, 502, 512, 582, 617
Salaca, novads, 213,
Salaca, pils, 396
Salaca, upe, 203
Salas pils, 156, 159, 177, 180, 194, 215, 256, 340, 396, 410, 411, 560, 582
Salaspils, 113, 126, 129, 131, 392, 496, 504, 506
Salaspils pilskalns, 96, 124, 125
Saldus *(Saldin, Salden)*, 246, 262, 450
Saldus pagasts, 246
Saldus pilskalns, 96
Saldus Piļiņgore, pilskalns, 97
Salgale, 504, 506
Saliene *(Salene)*, 244, 450
Sāmsala *(de Osilia)*, 43, 85, 220, 223, 224, 229, 239, 267, 277, 315, 330, 372, 402, 412, 441, 480, 503, 587, 588, 597, 603, 606
Sāmsalas–Vīkas bīskapija, 385, 391, 588, 605
Saraiķu upe, 317
Sarmīte *(Sargamiten)*, 242
Sārnate *(Sarneke, Sarnitus)*, 86, 144, 232, 233, 242
Sārumkalns, Vaives pag., 203
Satekla, 90, 92, 109, 197, 200, 201, 208–210, 213, 214, 216, 226, 285
Satesele, 111, 115, 197, 198, 200–203, 208, 209, 214, 225, 226, 284, 297
Sateseles pils, 196, 200–202, 219, 257, 346, 355, 411, 430, 503, 579, 582, 585, 595, 616
Sateseles pilskalns, 96, 196, 438
Sātiņu pagasts, 246
Sauka, 98
Saukas pilskalns, 96
Saule *(Saulen)*, 261, 262, 290, 415–417
Sauliešu pilskalns, 96
Saulītēni, purvs, 108
Saustere, 405, 449
Sāviena, 190
Sāvienas pilskalns, 97
Schwaben, 81
Scrunden, sk. Skrunda
Sebdags, 405
Sēdermanlande, 137
Sekļu pilskalns, 97
Sēlenes pils, 89, 184, 429
Sēlija, 89, 98, 184, 185, 214, 260, 261, 266, 267, 295, 348, 364, 368, 369, 392–394, 396, 428, 429, 439, 506

Sēlijas bīskapija, 389, 393, 394
Selonia, terra, 81
Sēlpils, 74, 98, 113, 115, 146, 183–185, 208, 209, 215, 216, 225, 226, 332, 348, 393, 512, 595
Sēlpils pilskalns, 93, 96, 105, 108
Sēļu ciems, 142
Sēļzeme, 348
Semba, 250, 305, 567, 608
Semegallen, 80
Semigallorum jeb *Semigallia, terra*, 81, 85
Sēna, apgabals Franku karaļvalstī (Francijā), 292, 565
Senais kalns (tag. Esplanāde), 84, 96, 143, 157, 166, 174, 225, 537, 584
Senlatvija, 43, 47, 50, 52, 61, 62, 65, 67–69, 73, 74, 76, 79–85, 90, 92–94, 98, 101, 106–115, 117, 118, 120, 122, 126–128, 130, 135, 137, 138, 142, 143, 145, 151–156, 158–164, 166, 168, 172–175, 178, 179, 184, 185, 187, 190, 192, 193, 200, 202, 208, 209, 213, 215, 216, 220, 221, 224, 226, 228, 229, 234, 236, 240, 247, 248, 250, 256, 259, 266–268, 271, 278, 284, 291–294, 296–299, 301–308, 310, 314, 316–319, 321–323, 329, 331–334, 336–340, 342, 345–347, 349–351, 353, 356, 357, 360–368, 370, 371, 373, 388, 392, 397, 401, 402, 415, 437, 439, 441, 503, 506, 508, 517, 532, 533, 540, 542, 560, 563, 568, 572, 577, 581, 583, 584, 586, 587, 591, 592, 604, 606–608, 611, 613, 614, 616, 618, 619
Senrīga, 84, 179
Sepene *(Cepse)*, Asītes pagastā, 243, 449, 452
Sērenes pilskalns, 96
Sermītes pilskalns, 95
Sērpiņu pilskalns, 96
Sicīlija, 295, 371–373, 419
Sidgunda, 346, 347, 392
Sidgundas (Veckalns) pilskalns, 96, 98
Sidrabiņu pilskalns, 97
Sigulda, 67, 194, 197, 198, 203, 252, 305, 410, 411, 417, 430, 438, 439, 441, 565, 571, 589
Siguldas pils, 197
Silaješku pilskalns, 97
Silakalns, pilskalns, 97
Sildu pilskalns, 97
Silene, 261, 392
Silenes pils, 268
Silenes pilskalns, 115
Silenieku pilskalns, 97
Silēzija, 43
Silovas pilskalns, 97
Sise *(Cisse)*, 242, 449
Siseņu pilskalns, 97
Sīrija, 18, 20–22, 25
Sīvera ezers, 93
Skandināvija, 45, 360, 491, 506
Skageraks, jūras šaurums, 44
Skaņkalnes (Kolbergas) pilskalns, 96
Skoda, 251, 262, 601
Skone, 60
Skosu pilskalns, 97
Skromaņu Grietas kalns, pilskalns, 97
Skrudaliena, 83
Skrudalienas Strautiņi, senpilsēta, 115
Skrunda *(Scrunden)*, 85, 86, 88, 239, 243, 246, 248, 262, 316, 428, 450, 504, 506
Skuju pilskalns, 97
Skulte, 67
Slaidēnu pilskalns, 96
Slobadas Starij Zamok, pilskalns, 97
Sloka, 83

Sloka, upe, 170
Smilšu vārti, Rīgā, 135
Smiltene, 208, 209, 213
Smiltnieku pilskalns, 96
Smoļenska, 49, 60, 61, 335, 336, 509, 511, 513–516, 521
Smukumi, mājas, 46
Snēpele *(Pavelden, Paivelden)*, 243
Snēpeles pagasts, 243
Solomenku pilskalns, 97
Somija, 48, 394
Somu līcis, 43, 48, 59, 60, 286, 508, 572
Sontagana, novads Igaunijā, 196, 197, 213, 217, 220, 225, 286, 344, 595, 597
Sontaganas pils, 220
Spānija, 419, 542
Spāres pilskalns, 96
Spārnene, 261, 262, 290, 392, 396, 405
Spārnenes pils, 262, 268, 396
Spārnukalns, pilskalns, 96, 115, 290
Spīdzenieku pilskalns, 97
Spingu pilskalns, 96
Spolīškalns, pilskalns, 96
Spriņģu pilskalns, 97
Stāde *(de Stadio)*, 479
Staldu pilskalns, 97
Stanovišķu pilskalns, 97
Stārastu pilskalns, 96
Stargarde (tag. Oldenburga), 40
Stenbija *(Stenby)*, pilsēta Dānijā, 330
Strālzunda *(in Stralesundis)*, 479
Strasburga, 39
Straujenieku pilskalns, 95
Straupe (vāc. *Rope*, *Ropa*, līb. *Raupe*, *Raupa*), 84, 204, 213, 314, 321, 482
Strazde, ciems pie Talsiem, 317
Strazdes pilskalns, 96
Strīķu pilskalns, 96
Strobuka pilskalns, 96
Stroķi *(Struckte, Strutten)*, 245
Stupeļu kalns, pilskalns, 93, 96
Sudmaļu zamoks, pilskalns, 96
Sudrabene, 266, 278–280, 290, 427, 603
Sudrabenes pils, 278–280, 281
Sudrabkalns, pilskalns, 96
Sudrabsala, pilskalns, 96
Sunākste, 98
Suntaži, 322
Susējas pilskalns, 96
Suzdaļa, 522
Sventa, upe, 429
Svētā Pilsēta jeb Jeruzaleme, 11, 15, 19
Svētā Zeme *(Terra Sancta)* jeb Palestīna, 11, 15, 18, 19, 22, 25–27, 29, 30, 32, 33, 36, 42, 158, 159, 162, 215, 226, 228, 238, 293, 360, 361, 363, 365, 367, 388, 415, 418, 533, 544, 560, 604
Svētās Dievmātes zeme, 165
Svētkalna pils, 275, 277, 280, 425, 433, 438
Svētkalns *(Heiligeberc)*, 271, 275, 277–279, 290, 425–427
Svilišķu pilskalns, 97
Svilušais kalns, pilskalns, 97
Swilgode, dicitur, 244

Šampaņa, 28
Šancu pilskalns, 97
Šartra, 24
Šauļi *(Šiauliai)*, novads Lietuvā, 290, 416
Šelupinku Ķīšukalns, 115
Šilderi, pilskalns, 108
Šķēde *(Scheden)*, 243
Šķelderu Elkas kalns, pilskalns, 94
Šķērtēnu pilskalns, 96
Šņepstu pilskalns, 97
Šokolādes kalns, pilskalns, 97
Štetīne (arī Ščecina), 41, 42, 55
Štrālzunde, 55, 519
Švābija, 32

Švartava, upe, 57
Šveice, 395
Šverīne, 43, 479

Tadaiķi *(Deteten, Todgyten)*, 244
Tadaiķu pagasts, 243, 244
Tālava, 92, 98, 110, 112, 146, 204–209, 212–214, 220, 223, 226, 233, 234, 258, 284, 304, 305, 331–334, 349, 392, 396, 428, 503, 579, 585, 616
Talsi *(Talsi, Talzen, Dalsene)*, 87, 88, 115, 144, 232, 236, 241, 249, 317, 332, 428
Talsu apriņķis, 53, 241, 242, 249
Talsu pilskalns, 74, 93, 96, 98–108, 496, 497, 502, 504
Tamagaras sala *(Thamagar)*, tag. Lielā Klīversala, 404, 542
Tanīskalns, pilskalns, 93, 96, 102, 103, 200, 284, 502
Tarenta, 20
Tārgale *(Thargolae)*, 86, 88, 144, 232, 233, 405, 449, 619
Tarvaste *(de Tarvest)*, 480
Tāši *(Telse)*, 245
Tāšu Jāči, mājas, 49
Tāšu Padure *(Padoren)*, 243
Tāšu pagasts, 48, 245
Tāšu pilskalns, 94
Tāšu Rolavas, mājas, 49
Tauragne *(Thovraxe)*, 184, 429
Tebra, upe, 167, 436, 438, 450
Tempļa kalns, pilskalns, 97
Tērande *(Terewenden)*, 242, 449
Tērbata *(de Tarbato)*, Tartu, 89, 231, 273, 277, 280, 331, 414, 480, 481, 496, 501, 502, 595, 597
Tērbatas bīskapija, 312, 385, 391
Tērbatas pils, 223, 228
Terma, ciems, 222
Tērvete, novads, 110, 175, 226, 256–258, 260–263, 266, 268–271, 273–275, 332, 356, 411, 422, 424, 425, 430, 433, 601, 602
Tērvete, upe, 272
Tērvetes pils, 107, 115, 263, 268, 270–272, 274, 281, 290, 422, 424, 425, 427, 434, 438
Tērvetes pilskalns, 93, 96, 98, 99, 102, 103, 106, 108, 271–273, 233, 502
Tigas *(Tigowe, Tigwen)*, 243
Tigve *(Pygavas)*, Padures pagastā, 144, 232
Tigves pilskalns, 94
Timšānu pilskalns, 97
Tīra, 22, 24
Todaižu pilskalns, 95
Tolova, sk. Tālava
Tope *(Topen, Lopen)*, 241, 449
Toruņa, 239
Transilvānija, 238
Trāve, upe, 41, 56, 57, 59
Trekņi *(Tretne, Trecne)* 246
Trekņu pilskalns, 96
Trikāta, 67, 110, 115, 205, 206, 208–210, 212, 213, 216, 218–220, 223, 284, 285, 305, 332, 349, 428, 434, 438, 503, 616
Trikātas pils, 205
Trikātas pilskalns, 96
Tripole, 21, 22
13. janvāra (Kārļa) iela, Rīgā, 117
Troja, 30
Tukuma apriņķis, 88, 241, 249
Tukuma pilskalns, 96
Tukums *(Tuckemen)*, 84, 241, 438
Tulču pilskalns, 96
Tūlijas pilskalns, 96
Tulūza, 17, 20, 21, 34
Turaida *(de Thereydia)*, 84, 111, 115, 127, 160, 161, 168, 172, 175–178, 193–196, 198, 200, 201, 203, 204, 208, 209, 214–216, 221, 222, 225, 226, 281, 297, 304, 306, 308, 310, 311, 321, 342–345, 347, 362, 383, 386, 387, 392, 396, 405, 411, 465, 482, 503, 579, 585, 592, 594, 596, 597, 615, 616

Turaidas pils, 177, 196, 257, 310, 311, 346, 355, 396, 430, 503, 566, 571, 579
Turaidas pilskalns, 93, 96, 98
Turaidas upe (Gauja), 541
Turcija, 21
Turlava *(Turlowe)*, 233, 243
Turlavas pagasts, 233, 243
Turlavas (Kundu) pilskalns, 95, 115
Tuvējie Austrumi, 11, 20, 21, 33, 42, 46

Ubānu pilskalns, 96
Udinavas pilskalns, 97
Ūdrāju "Dubanka" Ezernieku pagastā, 115
Ūdrāju pilskalns, 97
Ūdrande *(Udren)*, 242
Ugāle *(Ugalen)*, 241, 449
Ugāles pagasts, 241
Ugāles pilskalns, 95, 115
Ugaunija, 90, 213, 216–218, 220, 223, 286, 595
Ugenesse, 87, 236
Uguņciems *(Ugen)*, 241
Ulmales pagasts, 243–245
Ulpes muiža *(Ulliwa)*, 246
Ungārija, 37, 480, 482
Ungurkalns, pilskalns, 96
Upesgrīvas pagasts, 241
Upīte, 262, 290
Upmale *(Opemele)*, 175, 261, 262, 312, 315, 320, 416, 430, 542
Upsala, 48
Upsēde, ciems Vērgales novadā, 316, 317, 452
Upursalas pilskalns, 97
Upzaļi *(Utten)*, 429
Urāle *(Arolde, Aralden)*, 243
Ureles pilskalns, 96
Uriekstes pilskalns, 97
Urzuļi *(Iherusalem, Iursalen)*, 243
Usaiķi *(Unseten)*, 244
Usma *(Husman)*, ciems, 449
Usmas ezers, 85, 449
Usmas pagasts, 241
Užava *(Osua)*, 88, 144, 232, 233, 242
Užavas pagasts, 232, 242
Užēnu pilskalns, 96

Vācija, arī Vāczeme, 9, 39, 41, 61, 62, 81, 124, 127, 135, 153, 155, 159–162, 165–169, 171–176, 178, 179, 193, 225, 227, 237, 238, 240, 251, 252, 292, 294, 295, 307, 310, 313, 314, 316, 318, 319, 321, 340, 342, 343, 345–347, 353, 359, 360, 362, 367, 371–373, 387, 417, 419, 421, 431, 461, 464, 465, 478, 479, 481, 484, 487, 491, 508, 510, 511, 518, 520, 534, 541, 581, 582, 587
Vācu ķeizarvalsts, 42, 43, 294, 315, 569
Vāczeme, sk. Vācija
Vagrija, 43
Vaidavas ezers, 199, 206
Vaidavas pilskalns, 96, 98, 206
Vainižu pilskalns, 96
Vaiņodes pagasts, 241, 243
Vaipas *(Wepele)*, 242
Vaives pagasts, 203
Vakareiropa, 9, 10, 12, 22, 54, 62, 91, 109, 111, 169, 292, 361, 516, 517, 519, 522, 528, 530, 542, 617
Vakenica, upe, 57
Valaiņu pilskalns, 97
Valatas (Kazdangas) pilskalns, 96
Valdaja augstiene, 511
Valgale *(Walegalle, Walgale)*, 87, 88, 144, 230, 236, 241
Valgales pagasts, 290
Valgales pilskalns, 96
Valjalas pils, Sāmsalā, 223
Valka *(de Walco)*, 482
Valles pagasts, 290

Valmiera *(de Woldemer)*, 203, 213, 284, 428, 434, 438, 482
Valpene, 405, 449
Valtaiķi *(Walteten)*, novads, 242, 316
Valtaiķu pagasts, 242, 243
Vaļņu iela, Rīgā, 117
Vampenieši, 122, 123
Vāne *(Wane, Wanne)*, 87, 88, 144, 230, 236, 241
Vānes pagasts, 241
Vanemane jeb Miera Kursa, 85, 87, 88, 112, 236, 240, 241, 247, 248, 252, 254, 330, 351, 353, 354, 449
Varduva, upe, 253
Varka *(Warka, Warkunde)*, tag. Varakļāni, 208, 209, 310, 414, 429
Vārme, 564, 567, 587, 606
Vārmes pagasts, 243
Vārnava, 98
Varnova, upe, 55
Vārtāja *(Wartha, Warthauen)*, 115, 244, 252, 254, 422, 423, 438, 450
Vārtāja, pils, 601
Vārtāja, upe, 85, 86, 251, 450
Vārtājas pilskalns, 94
Vārve *(Waruve)*, Tadaiķu pagastā, 243, 449
Varžupīte, 182
Vasiļa kalns, pilskalns, 96
Vecāķi, 127
Vecapūze *(Apusen)*, 243
Vecdaugavpils (*Duneborch*, Dinaburgas) pils, 209, 424, 429, 434, 438, 439
Vecdaugavpils (arī Dinaburgas) pilskalns, 93
Vecdole, 502
Vecdoles pils, 312, 313, 396
Vecdrogas *(Droge)*, 245
Veckuipju pilskalns, 97
Veckuldīgas pilskalns, 95
Veckurpnieku pilskalns, 97
Vecķulliju pilskalns, 96
Veclādoga (vikingu *Aldeigjuborg*), 49
Vecmatīši, sk. Ciesengure
Vecmoku pilskalns, 96
Vecpils pagasts, 244, 245
Vecpils pilskalns, 94, 245, 254
Vecpilsētas laukums, Rīgā, 130
Vecračiņas pilskalns, 97
Vecsātu pilskalns, 96
Vecsesile *(Sacsile)*, 246, 450
Vecslobodas Baznīcas kalns, pilskalns, 97
Vecslobodas pilskalns, 97
Vēdas *(Vede)*, 241, 449
Vedmeri, 140
Veina, sk. Daugava
Veišu Bļodas kalns, pilskalns, 97
Veizenšteinas pils, 264
Vējavas pilskalns, 96
Vējiņu pilskalns, 96
Veldzes *(Velse, Velzen)*, 244
Velna kalns, pilskalns, 96
Vendzava *(Venelis)*, Ziru pagastā, 86, 144, 232, 449
Vendzava/Lagzdiena *(Vense)*, 242
Venēcija, ostas pilsēta Itālijā, 21, 158, 418
Venese, 88
Venta *(Winda)*, upe, 44, 52, 84, 85, 87, 94, 98, 127, 143, 151, 232, 233, 236, 242, 253, 263, 392, 432, 433, 450, 506
Ventava *(Wynda)*, 84–86, 88, 109, 143, 232, 233, 240, 242, 247, 248, 252, 330, 353, 354, 449, 619
Venteru pilskalns, 96
Ventspils, 86, 242, 428, 436, 438, 439, 449, 451, 572
Ventspils apriņķis, 241, 242, 249
Ventspils komtureja, 441, 590
Ventspils osta, 436, 450
Verdena, 39, 481
Vēres kalns, pilskalns, 96

Vērgale *(Virgenare)*, 245, 316
Vērgaļu pagasts, 244
Veri, 262
Vestfāle, 41, 294, 500, 518, 586, 605
Vēzere, upe, 37, 38
Vīdale (Muņu ciems), Talsu apriņķī, 53, 405, 449
Vidriži *(Vidersele)*, 311
Vidusjūra, 20, 21, 26, 126, 360
Viduskursa, 231
Vidvide *(Vicwicenn)*, 247
Vidzeme, 44, 52, 72, 77, 82, 93, 94, 98, 126, 142, 145, 149, 151, 213, 219, 302, 383, 384, 391, 449, 450, 578, 580, 581, 619
Viecīši *(Veseden, Vietseden)*, 241, 449
Vieķu pilskalns, 96
Viesiena, 190
Viešu kalns Turaidā, sk. Viešu pilskalns
Viešu pilskalns, 96, 115
Vijas upe, 304
Vijciems, 115, 208, 209
Vīka, Igaunijā, 294, 372, 389, 402, 587, 588
Vikmestes pilskalns, 96
Vīkšēnu pilskalns, 96
Vilande *(de Velyn)*, 223, 345, 571
Vilandes pils, 196, 217, 221, 223, 344, 592, 597
Vilces pilskalns, 96
Vildogas pilskalns, 96
Vilgale *(Villegale)*, 233, 243, 320
Vilgales ezers, 144
Viļņa, 143
Vīnakalns (Tērvetē), 274
Vīne, 412
Vineta, sk. Jomsburga
Vīnakalns, pilskalns, 96
Vīnmines pilskalns, 97
Vīpe, Daugavpils apriņķī, 504, 506
Virga *(Wirga)*, 86, 246
Virija, 221, 222, 283, 286, 312, 330, 331, 415, 501, 597
Virši *(Virien, Urien)*, 242
Visagala (Brakaļu) pilskalns, 97
Visbija, 53–57, 59–61, 83, 127, 135, 139, 153, 169, 174, 193, 460–462, 511, 519
Visbijas osta, 138
Visla, upe, 37, 38, 43, 49, 238, 288
Vismāra, 60
Višķu pilskalns, 97
Vitebska, 49, 60, 193, 335, 511, 513, 521, 532
Viterbo, Itālijā, 412
Vītiņi, pagasts, 263
Vītoliņu pilskalns, 95
Volga, upe, 49, 50, 511
Volhova, upe, 48
Volina, pilsēta, sk. Jomsburga
Volina, sala, 55, 143
Volkovščinas pilskalns, 97
Vormsātes pilskalns, 96
Vredecuronia, terra, 81, 85

Zabornajas pilskalns, 97
Zamečkas kalns, pilskalns, 97
Zaubes pilskalns, 96
Zebrus *(Sebrum)*, ezers, 262
Zēgeberga *(Sigeberg)*, 41, 152, 582
Zeļenopoles Karātavu kalns, pilskalns, 97
Zemgale *(Semigale)*, 44, 52, 72, 80, 85, 86, 88, 90, 94, 98, 110, 119, 120, 121, 126, 137, 151, 154, 163, 175, 184, 212, 223, 238, 239, 241, 246, 248, 250, 256, 257, 261–263, 266–270, 273–275, 278–281, 290, 295, 312, 315, 316, 320, 356, 358, 364, 366, 368, 370, 372, 373, 384, 390–392, 394–396, 405, 406, 416, 422–425, 427, 428, 430, 432–434, 439, 440, 442, 450, 458, 459, 484, 503, 504, 506, 517, 532, 542, 561, 567, 569, 572, 578, 580, 581, 586, 591, 601, 605, 606, 608, 613, 615, 618

Zemgales bīskapija, 390, 393–395, 448, 511
Zemgales diecēze, 260, 264, 392, 395
Zemgales osta, 60, 114, 116–118, 120–123, 126, 127, 132, 153, 154, 161–163, 173, 174, 176, 177, 179, 180, 196, 208, 209, 256, 267, 282, 345, 361, 364, 388, 464, 478, 512
Zemgaļu upe, 263, 264
Zerdene, 190, 208, 209, 302
Zerdenes pils, 89, 302
Zēste, 61, 169, 481, 509, 513
Zieme|eiropa, 384, 562
Zieme|igaunija, 330, 331, 357, 371, 383, 385, 392, 498, 561
Zieme|itālija, 372
Zieme|jūra, 44, 519
Zieme|kursa, 53, 84–86, 92, 111, 132, 240, 254, 405
Zieme|latvija, 615
Zieme|marka, 39
Zieme|piemare, 109
Zieme|saksija, 40
Zieme|vācija, 38, 487, 500
Zieme|vidzeme, 214
Zilais kalns, pilskalns, 96
Ziras, 232, 449
Zirgu iela, Rīgā, 232, 242
Ziru pagasts, 232, 242
Zlēkas *(Norm, Normis)*, 233, 235, 242, 449
Zlēku pagasts, 86, 93, 232, 233, 242
Zobenbrāļu grāvis, 541
Zubravas gorodoks, pilskalns, 97
Zunds, jūras šaurums, 44
Zūras, 233
Zūru pagasts, 232, 242
Zvārdes pagasts, 246
Zvārtavas pagasts, 213, 349
Zviedrija, 44, 46, 54, 59, 137, 139, 235, 330, 360, 385, 392, 480
Zviedru kapi, pilskalns, 94
Zvirgzdenes pagasts, 93

Žagare, Lietuvā, 261, 290, 392
Žagares pils, 268
Žaunerānu pilskalns, 97
Žemaitija, 250, 251, 261, 422, 426, 428, 429, 601

Wanderen, 246
Wanneman vai *Wannemaa*, 85, 87
Warze, 246
Weibene, 246
Wenden, sk. Cēsis
Wynda, terra, 81, 85

Indriķis Šterns

HISTORY OF LATVIA 1180–1290

The Crusades

TABLE OF CONTENTS

FOREWORD 9

THE IDEOLOGY OF THE CRUSADES 11
- The Address of Pope Urban II at Clermont, 1095 11
- Crusaders en route to the Holy City 15
- Latins in the Holy Land 19
- Orders of Religious Chivalry 26
- *Notes* 34

THE STRUGGLE FOR DOMINATION OF THE BALTIC SEA 37
- German Eastward Expansion 37
- Vikings and Hanseatics 44
- *Notes* 62

CRUSADES IN ANCIENT LATVIA

SOURCES AND RESEARCHES 67
- Sources 67
- Researches 73

ANCIENT LATVIA ON THE EVE OF THE CRUSADES 76
- From Family to Tribe 76
- Peoples of Ancient Latvia 81
- War Bands and Castle Districts 85
- Hillforts and Castles 93
- Lord of the Castle and the Kingdoms 109
- Primitive Towns and Harbors 112
- Villages and Farmsteads 128
- *Notes* 141

MILITARY CONQUEST OF ANCIENT LATVIA 152
Reasons for German Voyaging to Latvia 152
Early Crusaders in Latvia 156
The Founding of German Riga 158
The Founding of the Order of the Swordbearers and of the Monastery at Daugavgrīva 168
Crusades in Defense of German Riga 173
Crusades to Conquer the Daugava Waterway 179
Crusades to Conquer the Gauja Route 193
Latgallians and Livs as Crusaders 214
Crusades to Kursa 229
The Division of Kursa in 1253 240
The Conquest of the Couronians 250
Crusades to Zemgale 256
The Conquest of the Semigallians 268
Notes 282

ENFEOFFMENT OF ANCIENT LATVIA 291
The Feudal Lord and the First German Vassals 291
The Enfeoffment of the Order of the Swordbearers 295
Native Vassals 299
German Fiefs in Eastern Latvia 306
German Fiefs in Kursa 315
Characteristics of the German Fiefs 317
Notes 323

CHRISTIANIZATION OF ANCIENT LATVIA 329
Danish Missionaries in Kursa 329
Orthodoxy in Ancient Latvia 331
Early German Missionaries in Livonia 337

CHRISTIANIZATION OF EASTERN LATVIA DURING ALBERT'S EPISCOPATE 342
Christianization of the Livs 342
Christianization of the Latgallians 347

CHRISTIANIZATION OF WESTERN LATVIA 351
Christianization of the Couronians 351
Christianization of the Semigallians 355

IUGUM CHRISTIANITATIS 356

ANCIENT LATVIA AND THE ROMAN CURIA 360

ANCIENT LATVIA AND THE GERMAN EMPIRE 371
Notes 374

LATVIA AS A GERMAN COLONY
DURING THE 13TH CENTURY

LIVONIA IN THE 13TH CENTURY 383

THE BISHOPRICS 386
The Diocese of Ikšķile 386
The Episcopate of Meinard 386
The Episcopate of Bertold 387
The Bishopric of Riga 387
The Episcopate of Albert 387
The Episcopate of Nicholas 389
The Archbishops 391

THE ARCHBISHOPRIC OF RIGA 391
The Territory and Its Borders 391
The Bishoprics of Selonia and Semigallia 393
The Archbishop's Domain and Revenues 396
Religious Life in the Archbishopric 400
The Cathedral Chapter of Riga 402
Notes 406

THE PRINCIPALITY OF THE LIVONIAN ORDER 410
The Order of the Swordbearers 410
The Teutonic Knights 417
The Livonian Order 419
The Territory and the Borders of the Principality
of the Order 427
The Castles 430
Territorial Subdivision of the Principality
and Its Economy 439
Notes 442

THE BISHOPRIC OF KURSA 447
The Founding of the Bishopric 447
The Territory and Its Borders 448
The Cathedral Chapter 451
Notes 452

THE CITY OF RIGA 454
Territory and Administration 454
The Territory and Its Borders 454
Riga's Statutes 460
The Origins of the Town Council 464
The Building Code of 1293 467
Inhabitants Towards the End of the 13th Century 475
The "Debtors' Book of Riga" 475
Citizens 477
Germans 479
Livs 483
Latvians 483
Estonians 485
Lithuanians 485
Russians 485
How German was Riga? 487
Money 490
Riga's Mark Silver 490
Albert's Mark Rigish 495
Old Mark Rigish 498
Oserings 503
Wax Money 507
Commerce 508
The Gauja Route 508
The Daugava Route 511
The Western Route 517
Merchants 519
Characteristics and Traditions of Trade 521
Wares 528
Crafts 533
Religious Life 537
Churches 537
Monks and Monasteries 541
The Hospital of Holy Spirit and the Brotherhood of Holy Spirit 544
Notes 547

INTERNAL DISPUTES AMONG THE TERRITORIAL LORDS 560
The Period of the Bishoprics 560
The Period of the Archbishopric 564
The Struggle over the Lordship of Riga 568
Notes 574

THE NATIVES 577
Peoples of Ancient Latvia 577
The Laws of the Peoples 577
Dues in Kind 581
Hostages 581
Tribute 583
The Tithe and the Dues by Measure 584
Additional Dues to the Tithe 587
Dues to the Vassals 590
Servile Labor Duties 591
Military Service 591
Civil Labor Duties 604
Forfeited and Retained Rights of the Natives and the German-Imposed Burdens 607
Ancient Latvia's Lords, War Bands, Villages and Seniors 614
Notes 619

Foreword

This volume contains the history of Latvia for the period from the earliest preserved written records ("Henry's Livonian Chronicle") to 1290, and chronologically precedes the author's other work, "History of Latvia 1290–1500". In Latvian history the period discussed in the present volume occurred during the German-organized Baltic crusade, when German eastward expansion *("Drang nach Osten")* reached its utmost northern point – The Gulf of Finland (see Map VIII). Since in European history this period coincides with the High Middle Ages (in Latv. *cēlie viduslaiki*) and also with the last century of the Western crusades to the Holy Land, one may call the corresponding epoch in Latvian history the Crusades (Latv. *krustakari*), when Germans in the spirit of the crusades conquered and converted to Catholicism the native pagan peoples of Latvia and Estonia.

This volume is written entirely from original sources (see Figs. 15–18), and often offers a different interpretation of facts, events and persons than the more popular German view. Therefore the author felt compelled to substantiate his conceptions with direct quotations from historic sources. The other peculiarity the author had to face was the scarcity of original sources. In writing a history of one people for just one century, therefore, frequently the same source had to be used to explain several topics, aspects and persons in Latvian history. This fact, of course, involved unavoidable partial repetition of quotations, explications and conclusions.

Ancient Latvia on the Eve of the Crusades

After outlining the ground for the main events in 13th Century Latvian history – the Crusades and the German eastward expansion along the Baltic – and listing the basic sources and most important researches on Latvia in the 13th Century, the author continues his narrative by analyzing the structure of Latvian society before the crusades – called Ancient Latvia (Latv. *Senlatvija*) – and concluding that the natives had not formed a united nation as yet, but still lived in a society of tribal groups (Latv. *maztautas*; Germ. *Völkerschaften*): Latgallians, Selonians, Semigallians, Couronians and the Finno-Ugric Livs (Latv. *latgaļi*, *sēļi*, *zemgaļi*, *kurši*, *lībji*; Lat. *Letthigalli* or *Letti*, *Selones*, *Semigalli*, *Curones*, *Lyvones*; Germ. *Letten*, *Selen*, *Semigallen*, *Kuren*, *Liven*) (Map XVI).

There follows an exploration of the structure of Latvian fortified hillforts (Latv. *pilskalni*; Germ. *Burgberge*) and their castles, with the conclusion that native hillforts were surrounded by earthen walls, skillfully built wooden palisades with strongholds, but had no large buildings or palaces upon the mounds (Figs. 21, 22), because the natives used for heating rooms only large primitive heaped-up stone stove-ovens without a chimney (Fig. 45). Each hillfort was ruled by its lord (Latv. *pils kungs*) who lived there with his war band or military retainers (Latv. *kara*

draudze; Lat. *comitatus*; Germ. *Gefolgschaft*). The lord was the ruler over a distinct surrounding territory (Latv. *pils novads*; Lat. *castellatura*; Germ. *Burgbezirk*).

Sometimes the territories of several hillforts were subdued by one stronger ruler and consequently were governed by a higher lord, who was variously called in historical sources: senior, leader of a war band, nobleman, King (Latv. *vecākais*, *karaspēka vadonis*, *augstdzimušais*, *karalis*; Lat. *senior*, *dux*, *major natu*, *rex*; Germ. *eldeste*, *houbetman*, *kunic*). Only six of the native lords were called kings: Visvaldis of Jersika, Lamekins of central Kursa, Viesceķis of Koknese, Viestarts and Nameisis of Zemgale, and Kaups of Turaida *(quasi rex)*. Consequently, one has to assume that their principalities were kingdoms, though small in size, and their boundaries – because of insufficient information – impossible to determine. However, it is safe to say that no native king ruled over the whole of his tribal group (Latv. *maztauta*).

At the foot of some hillforts there had developed the beginnings of towns (Latv. *senpilsētas*) where local merchants and artisans had settled down (Map XIX). The artisans manufactured metal jewelry, mostly in bronze, then iron arrowheads, spearheads, swords and shields for the natives. Since silver, copper and tin ores are not found in Latvia, they had to be imported, which fact indicates that some townsmen were engaged in trade; unfortunately, nothing further is known of native merchants and their wares.

Most of the known towns were situated along the main rivers of Latvia, viz. the Daugava and Lielupe; thus, they served also as river ports. Along the Daugava the best known ports of Ancient Latvia were located: Daugmale – the predecessor of German Riga in its importance; then Koknese and Jersika, where Russian merchants from Polock had established their trading posts and which were guarded by Polockan garrisons. In the River Lielupe the most significant port of trade was at Mežotne, which was later surplanted by the Germans through their building in the river downstream of Mežotne the castle and port of Jelgava (Germ. *Mitau*) (Map XX).

However, the majority of natives were farmers, fishermen, and apiarists, and lived either in villages or in individual farmsteads. All buildings in Ancient Latvia were constructed of horizontal wooden logs, contained one (mostly) or two rooms, and were of a length of ca. 5 m. Individual farmsteads were surrounded by a wooden palisade, and in villages separated by narrow wood-paved passages. The interior of living rooms was heated by large heaped-up stone or adobe clay stoves which served also as ovens. The stoves had no chimneys and they occupied almost a quarter of the room floor space; such rooms were called smoke-rooms (Latv. *dūmistabas*).

Military Conquest of Ancient Latvia

Why had the Germans begun voyages to Latvia?

The "Henry's Livonian Chronicle" discloses that their merchants were the first ones who became acquainted with Latvia. One may assume that already in

the mid-12th Century German merchants from Visby had accompanied Gotland's merchants to Russia, and, having discovered that trade with Russia was very profitable and advantageous, had decided to take over the old Varangian trade route to Polock via the Daugava as well as to establish a direct route from the Daugava to the northern Russian town of Novgorod. The German merchants were accompanied by a cleric Meinard – probably as their scribe – who round about 1184 had begun to preach Christianity to the pagan natives at Ikšķile (Figs. 67, 68). The German merchant priest Meinard – in 1186 elevated to the episcopate – at Ikšķile, having discovered that the native Livs, who lived on the shores of the Daugava and with whom the merchants had established their earliest contacts, refused to accept Catholicism as their religion, asked Pope Celestine III for permission to organize a crusade against the Livs, but died in 1196 before achieving his goal.

The first crusaders were brought to Latvia by the next Bishop Bertold in 1198, but as Bertold was killed by a Liv, Imauts, during a battle, the real recruiter of crusaders and colonizer of Ancient Latvia with German migrants became the third Livonian Bishop, Albert, who for the first time sailed into the River Daugava in 1200. After defeating the Livs at Holme (Latv. *Mārtiņsala*), the Germans guilefully invited the Livish leaders to a feast in a house at Riga, took them captive and in 1200 forced the Rigan Livs to cede to the German merchants a plot of land, next to the Livish village, along the Rivulet Riga, for building their German settlement (Maps XXII, XXIII). In the same year Bishop Albert sent his assistant, Priest Theodorich to the papal curia to ask Pope Innocent III for a bull which would allow merchants to traffick solely through the German port of Riga and forbid the native port of Zemgale *(Semigallia)* in the River Daugava. Innocent III granted the German request, and therefore Pope Innocent III can be regarded as the formal founder of the city of Riga in 1200 (the papal bull has not survived). In 1200 bishop Albert returned to Germany to recruit more crusaders, and in 1201, during his second stay in Riga, he transferred the cathedral chapter from Ikšķile to Riga, and most probably began to build a cathedral there and a cloister for the canons.

In 1202 Priest Theodorich, during the absence of Albert but certainly with Albert's consent, founded the Brotherhood of Christ's Soldiers, commonly known as the Order of the Swordbearers, who had to follow the Rule of the Templars. In 1203 Pope Innocent III confirmed the founding of the local crusading order, and in 1204 allowed the organization of a convent of Cistercian monks at Daugavgrīva (Maps XXIV, XXV); the Cistercian monks became the most active of the religious orders in 13th Century Latvia.

Riga's closest neighbors were the small Principality of Koknese and Livs on the island of Holme, then Livs at Ikšķile and in Turaida. The Rigans not only in 1205 defeated the inhabitants at Ikšķile and Lielvārde and took over their castles, in 1206 defeated and occupied the Island of Holme in the Daugava as well as the Livish castle in Turaida, but also in 1208 destroyed the Principality of Koknese. At the same time the Rigans also were fortifying the defenses of

the city by raising the height of Riga's town walls. The Rigans had the chance to try out the city's defenses when the Couronians in 1210 with their fleet and a large army attacked Riga, but could not take the well-fortified city. Therefore one may say that by 1210 the Rigans had defeated their nearest enemies and proved the effectiveness of Riga's town walls; thus – in just ten years – German Riga had secured its existence for years to come.

After having secured safe passage in the Daugava up to Koknese, the Germans continued their crusade over the Daugava trade route to Russia: in 1209 they attacked and destroyed the last eastward impediment to Polock – the town, port and hillfort of Jersika (Map XXVII, Figs. 52–54), and a year later, in 1210, tried to negotiate a trade agreement with Polock.

Concurrently with gaining control of the Daugava waterway (Map XXVIII), the Rigans also began to clear their passage to northern Russian towns of Pskov and Novgorod. In 1206 the Germans had subdued the hillfort of Turaida; however, the left bank of the River Gauja with the Livish hillfort of Satesele was still in Livish hands. To control the left bank of the Gauja and to gain Satesele, the Swordbearers in 1210 built near Satesele (1.5 km away) their own stone castle Sigulda (Germ. *Segewold*) and somewhat north – another castle, Cēsis (Germ. *Wenden*). Finally, in 1212 the Germans gained control of Satesele and also of the Latgallian Principality of Autine (present-day *Sārumkalns*) and the Livish province of Metsepole – a territory along the Gulf of Riga between Turaida and the River Salaca. At about the same time the Germans had acquired control of the mixed Latgallian–Livish district of Idumea (round present-day Straupe) and the Latgallian-inhabited Imera (a region between western boundary of the Gauja and Metsepole). Imera was the western part of the Principality of T !ava, where the frequently mentioned hillfort of Tālava's ruler Tālivaldis – Beverīna – could be located (Fig. 58). The author also believes that Tālivaldis was baptized into Catholic Christianity in 1208, and died as a martyr and a Catholic in 1215. In 1224, with the division of Tālava between the Bishop of Riga and the Order of the Swordbearers, eastern Latvia became the possession of German conquerors; all this was achieved during the episcopate of one bishop – that of Albert (Maps XXXI, XXXII). (It is not known how and when eastern Tālava and the eastern part of the Kingdom of Jersika were acquired.)

With the acquisition of western Tālava and Metsepole the Germans had reached Estonian territory. The conquest of Estonia was begun already in 1208 and continued until 1224, and the Germans enlisted – with threats of heavy penalties – Latgallian and Livish warriors to participate in their crusade against the Estonians; therefore the natives of Latvia could be regarded as crusaders, for they – like the Germans – fought many a battle with the Estonians and participated in dividing the war spoils.

Soon after the death of Bishop Albert (January 1229) the Rigans, aided by the Swordbearers and crusaders, began the conquest of Kursa *(Couronia)*, and in 1230 even concluded a treaty of submission with north-eastern Couronians. However, the papal vice-legate, Baldouin of Alnea, annulled the Rigan agreement,

and in the same year concluded an agreement with King Lamekins of central Kursa, delivering his kingdom in the hands of the papacy, with Baldouin becoming the pope's delegate (Map XXXIV). In 1230 Baldouin also achieved a treaty with north-eastern Kursa. However, the Germans were dissatisfied with Baldouin's treaties, complained about him to the Roman Curia, and in 1234 Pope Gregory IX removed Baldouin as his legate in Latvia. We have no knowledge of what happened in Kursa during the third decade of the 13th Century until under the leadership of the master of the Livonian Order Andrew of Groningen (1242–1245) the Livonian Order had begun the reconquest of Kursa.

An important event in Latvian history is the defeat and destruction of the Order of the Swordbearers in 1236 at Saule (in Lithuania) and its replacement with the Teutonic Knights, who then took over the Swordbearers' possessions in Livonia, as well as continuing the conquest of Kursa and Zemgale. The Livonian branch of the Teutonic Knights is referred to in historical literature as the Livonian Order.

The "Livonian Rhymed Chronicle" and the "Chronicle" of Hermann of Wartberge narrates that in 1242 the Livonian Order led a victorious war against the Couronians, founded a fortress in central Kursa at Kuldīga (Germ. *Goldingen*) (Map XXXVIII) and defeated the Couronians as far south as Embūte. Because of these victories Pope Innocent IV in 1245 allotted the Livonian Order 2/3 of Kursa, and 1/3 to the Bishop of Kursa. After Master Andrew's death the Couronians had rebelled against the German rule, but because of scarcity of information we know but little of what happened in Kursa till 1252, when the *de facto* master of the Livonian Order became Eberhardt of Sayna (1252–1253).

During the mastership of Eberhardt in 1253 the Livonian Order and the Bishop of Kursa divided the territory inhabited by the Couronians among themselves in proportion 2:1, and with several treaties fixed the allocated lands to each conqueror. These treaties allow – to some extent – a present-day historian to reconstruct the political, administrative and military organization of ancient Kursa. The entire Kursa (it stretches well into present-day western Lithuania) was divided into eight lands (Latv. *zemes*; Germ. *Länder*; Lat. *terras*): Vaneman, Winda, Bandowe, Bihavelanc, Duvzare, Ceklis, Megava and Pilsaten. Only the first five lands were located in Latvia; the remaining three in western Lithuania. Since these lands were mentioned at least as administrative entities – perhaps they were tribal lands – they should have had a ruler or senior. But the treaties mention neither the names nor the titles of their respective rulers, for the treaties were concluded between the Master of the Order and the Bishop of Kursa, not between the Germans and the natives. However, each treaty gives quite a few place-names within each land, and the author of this book identifies them as castle districts.

The 1253 partition of Kursa had blocked the Lithuanian Semaiten tribe from access to the Baltic Sea, and therefore the Semaiten made frequent incursions into German-occupied Latvian part of Kursa. The most famous battle with the Semaiten was fought in 1260 at Durbe, where the Couronians, mobilized by the Livonian

Order, refused to fight with the Germans against the Lithuanians, and as a result the Semaiten defeated the brethren of the Livonian Order, killing some 150 knights, including the Livonian Master Burkhard of Hornhausen (1257–1260). This defeat encouraged the Couronians in southern Kursa to revolt against the order, and therefore the next two Livonian Masters had to fight hard with the rebels. Only in 1267 did the Master Otto of Luterberg (1266–1270) succeed in concluding a peace treaty with the insurgents; this treaty also stipulated the obligations and the rights of the defeated Couronians.

Since no chronicle nor document mention any further insurrections by the Couronians, one has to assume that by 1267 the Couronian resistance to German occupation was crushed, and the Couronians had become obedient subjects to the Livonian Order and the Bishop of Kursa, and Kursa – a part of the German colony in Latvia (Map XXXIX).

The only remaining tribal group after 1267 which the Germans had to subdue, were the Semigallians.

The Semigallians were known to the Germans already since the days of Bishop Meinard; the Rigans also had fought together with the Semigallian leader of Tērvete, Viestarts, in 1205 against the Lithuanians and in 1206 against the Livs at Turaida. The next mention of Semigallians occurs in 1219 when the Germans from Riga for a short while occupied the east Semigallians port and hillfort Mežotne at the River Lielupe. The Germans renewed their attacks on Mežotne and in February 1220 reoccupied the hillfort, founded in Mežotne a new diocese, and stationed there the diocesan chapter, and in 1232 the onetime papal Legate Baldouin of Alnea was appointed its bishop.

The real conquest of Zemgale began only during the Mastership of Andrew of Steiern, who in 1250 waged a war against the Semigallians, and in 1254 the Germans divided Zemgale among the Livonian Order, the Bishop of Riga and the Rigan chapter (Map XLII). However, the Semigallians offered stiff resistance to German domination and occupation of their land, and therefore the Livonian Order began to build more stone castles from which to wage a war against the pagan Semigallians. The most important castle was built in 1265 in the River Lielupe – downstream of Mežotne – upon a long island – present-day Jelgava (Germ. *Mitau*) – to block the native port of Mežotne (Map XLVI).

The castle at Jelgava was used by the Livonian Order to gather and store supplies and to commence attacks on neighboring Semigallian hillforts. In 1271 the Livonian brothers conquered the strongest Semigallian castle – Tērvete; a year later Mežotne and Rakte were acquired. But in 1279 the Lithuanians had defeated the Livonian Knights at Aizkraukle, and by that time in Zemgale a new and talented leader also had emerged – Nameisis – who not only led a new Semigallian insurrection and retook Tērvete and became its lord, but also organized an attack on German Riga, though without taking it.

In 1281 the Livonian brothers regained possession of the hillfort Tērvete. Its lord, Nameisis, migrated to Lithuania to fight together with the Lithuanians against the Teutonic Knights in Prussia.

To conquer the remaining Semigallian hillforts the Livonian Master Villekin of Endorpe in the winter of 1286/87 built a wooden castle right next to Tērvete – called Heiligenberg (Latv. *Svētkalns*) – and from there the knights of the Livonian Order attacked the Semigallian castles of Rakte and Dobele. In 1287 the Semigallians made another attempt at Riga, failed to take it, but on their return from Riga at Garoze (Germ. *Grose*) defeated 35 Teutonic Knights and their Master. In Latvian 13th Century history this battle became the last Semigallian victory over the German Knights.

The new Master of the Livonian Order, Cuno of Hacigenstein (1288–1290) in 1289 conquered from Heiligenberg the Semigallian castles of Dobele and Rakte, and in 1290 – the last Semigallian stronghold Sudrabene, whose defenders departed as exiles to Lithuania. With the capture of Dobele, Rakte and Sudrabene, Semigallian freedom had come to an end (Map XLVII), and Zemgale, like the rest of Ancient Latvia, became part of German colony in Latvia: in 1290 ended the period of Ancient Latvia, and Latvia's Middle Ages began.

Feudalism in 13th Century Latvia

A country can be conquered by soldiers and wars, but to rule a conquered land some trusted administrators are needed. This fact was acknowledged by Bishop Albert already in 1201 when he enfeoffed two crusaders: Daniel with the Livish castle of Lielvārde, and Conrad – with the castle of Ikšķile. Thus, to govern his still unconquered country, Albert at the beginning of the 13th Century introduced in Latvia a western medieval traditional method of government – feudalism. Only after 1205 could vassals both take possession of their fiefs and collect from the subdued Livs their taxes.

In 1207 Bishop Albert, unable to recruit a sufficient number of crusaders to come to Latvia, and being without means, yet hoping to receive some financial support from the German King, Philip, enfeoffed his still unconquered Livonia to the German King for his promise of a yearly subsidy of one hundred marks silver, and received Livonia back from the German King as fief (Lat. *feudum datum*). Thus, in 1207 Ancient Latvia formally became a part of the German Empire, i. e. a German march at the eastern coast of the Baltic Sea, and Bishop Albert – an imperial prince and a territorial ruler of Latvia.

In the same year, 1207, the Swordbearers for their help to conquer Latvia, demanded from Albert a third of all conquered territory, and Albert, being hard pressed to obtain help, enfeoffed the Order of the Swordbearers with a third of eastern Latvia, thus making the Order the second territorial lord in Latvia. In 1207 also the native ruler Viesceķis of the small Latvian principality Koknese submitted his kingdom to Albert as an offered fief (Lat. *feudum oblatum*), though in the next year he was forced to flee his fief, never to return to his former kingdom.

The most famous native vassal to Albert became the King of Jersika, Visvaldis, who in 1209 after being militarily defeated and his wife taken prisoner, was forced to submit his kingdom to Albert as a grant to the Church of Riga, and

received back only a portion of it as a fief. However, Visvaldis' feudal charter is the oldest charter surviving in Latvia, and in this charter Visvaldis is called by Bishop Albert the King of Jersika.

In 1214 also the sons of the ruler of Tālava, Tālivaldis, submitted their lands to the Church of Riga and became Albert's vassals. Even the Master of the Sword-bearers between 1207 and 1209 had enfeoffed a Livish family, the Maneginten, with their former castle.

For certain, the Germans did not come to Latvia to give fiefs to native noblemen, but to establish a German landed nobility, and from the 13th Century information has survived about a handful of German vassals from eastern Latvia. The most notable probably was John of Dolen who had his fief on the Island Dole (the name of the island is derived from John's name) (Map XLIX), but because of greed and disobedience, he was deprived of his fief; nevertheless, the island remained in the hands of the Dolen family till 1288. Another peculiarity of German vassals was the fact that the Bishop and (later) the Archbishop of Riga, in order to entice some of their relatives to come to Livonia, gave large fiefs to them; in such wise developed the feudal families of Tiesenhausen and of Lune. From the surnames of the German vassals one can ascertain that the Germans who settled in Latvia and received fiefs there, were of humble origin, frequently ministeriales, and flourished as local noblemen only after receiving their fiefs. No true German nobleman remained in Latvia as a vassal, for they already had their fiefs in Germany. Whence the German vassals got their wives is an unanswerable question.

Little information has survived (and been published) about fiefs in western Latvia, i. e. Kursa, but it is known that fiefs in Kursa were given by the Livonian Master as well as by the Bishop of Kursa. After the defeat in 1260 at Durbe the Livonian Order was so short of crusaders that its vicemaster asked the town council of Lübeck for fighters, offering 60 mansi of land to every German knight and burgher who would be prepared to settle permanently in Kursa as vassal; 40 mansi to a squire and 10 mansi to ministeriales (Lat. *servi*). Of interest is also the case of the vassal John of Kronberg, who had died without sons, but had left a daughter. The Livonian Master stipulated to the new vassal of John's fief, that he had to marry John's daughter.

Some feudal charters from the Archbishopric also reveal the size and the contents of a fief. Thus, in 1277 John of Lune had received in feudal tenure three villages. In 1294 John of Dolen had possessed a castle with its fields, meadows, pastures, forests, lakes, bee hives, villages, peasant farmsteads, peasants, and all the feudal rights. These stipulations indicate, that they were military fiefs, with no vassal's domain; the enfeoffed peasants had to support their feudal lord with dues in kind. However, peasant farmsteads were regarded as peasant possessions.

In 1231 the Bishop of Riga, Nicholas, promulgated the rights of inheritance of fiefs: if the vassal has had only sons, they all inherited their father's fief jointly. If he has had only daughters, they inherited the fief like the sons. If a vassal has

had sons and daughters, his fief was inherited only by the sons, but it was their duty to marry off their sisters with dignity. If the widow of a vassal wanted to remarry, she had to obtain permission from her sons and relatives. If a vassal died without children, the widow could retain the fief during her lifetime, but after her death the fief reverted to the feudal lord.

Thus, with the act of infeudation, land previously owned by the natives became the possession of a German vassal, and remained in the hands of his kin as long as he had descendants.

Christianization of Ancient Latvia

There is some scanty and hard-to-substantiate evidence that Danish missionaries had tried to introduce Catholicism in Kursa already ca. 1076 by building a church and even installing priests. Some historians also assume that parts of eastern Latvia were converted to Orthodoxy by Russians from Polock and Novgorod or Pskov before the German invasion of Latvia. From "Henry's Livonian Chronicle" it is known that Orthodox churches were in the town of Jersika and perhaps also in the town of Koknese. But from Henry's narrative also it becomes clear, that in both towns Russian trading posts were established with Russian garrisons guarding them. Archaeologists nowhere in Latvia have unearthed remains of Orthodox churches or Orthodox burial grounds, nor in great numbers symbols of Orthodox religion. Crosses discovered in 12th and 13th Century native graves have been found as pendants, usually together with other non-Christian pendants, almost exclusively in women's and children's graves. This is a suggestion that these pendant crosses were used as ornaments and not as religious symbols. Such an assumption is supported also by the fact that pendant crosses are found along the trade routes, traveled by foreign traders.

The Chronicler Henry states that the sons of the Tālava ruler were Orthodox Christians. But Henry also writes that Orthodoxy was introduced in Tālava during the days of the Germans, thus in the late 12th Century. In any case, there is no written information about Orthodoxy in Tālava, nor have any ruins of Orthodox churches or graveyards been discovered.

Since several technical Christian terms (such as church, sin, to fast, to baptize, sacred) have been taken over in the Latvian language from Russian, some linguists and historians are of the opinion that this is a sure proof that Orthodoxy was widespread in eastern Latvia before the German invasion. However, the author of this work has demonstrated that these words infiltrated into the Latvian language from the Russian colony in German Riga, and not before the German invasion.

In any case, positive written evidence about the introduction of Christianity starts only with the arrival of German merchants in the late 12th Century, i. e. probably about 1184, when the traders were accompanied to Ikšķile by Priest Meinard. In 1186 Meinard was consecrated Bishop of Ikšķile, and he died in 1196. His successor, Bishop Berthold (1196–1198), fell in a battle with the Livs without achieving anything.

Christianization of eastern Latvia began only with the founding of German Riga in 1200 and subsequently from Riga, when the first Bishop of Riga, Albert (1198–1229), began regularly to bring crusaders to Latvia, founded the Order of the Swordbearers and obtained the military help of Rigan merchants. During Albert's episcopate the natives of eastern Latvia – the Livs, the Latgallians, the Selonians – were turned to Catholicism, not so much by preaching as by German military victories over the pagan natives. Conquering a district of the natives also meant a formal baptizing of its inhabitants into Catholicism.

Looking back to the 13th Century, one can only marvel how much was conquered, formally baptized and put under German rule during Albert's episcopate of thirty years: not only eastern Latvia, but also the whole of Estonia and the Island of Oesel.

Christianization in western Latvia went hand in hand with German conquest of Kursa, and since our main source of information is the "Livonian Rhymed Chronicle" – a work by a member of the order for the brethren of the order – we are little informed about preaching of Christianity among the Couronians.

Still less information has come down to us about spreading Christianity among the Semigallians: since Semigallians were fighting the Germans all the time and were subdued only in the 1270–80s, one has to assume that they remained pagans throughout the 13th Century.

When after a military defeat the natives were forced to accept Christianity, most frequently it was accompanied by forced acceptance of priests in their castles, by giving hostages as surety, and by paying the tithe or census. The Chronicler Henry calls these obligations *iugum christianitatis* (the yoke of Christendom) or *iugum Domini* (the Lord's yoke). However, it appears that the secular lords, particularly the Swordbearers, demanded from the neophytes excessive dues, well above the tithe or census, and complaints about their extortions had reached even the ears of the papal curia. Therefore the pope and the Legate William of Modena had to warn the Germans in Latvia several times to put upon the neophytes only "the Lord's easy yoke and the light burden".

The new converts in Kursa, according to an agreement of 1252 between the Bishop of Kursa and the Livonian Master, also had to pay the priests three pennies a year as well as in kind a peck of rye, a peck of barley and a peck of oats: these dues in kind were called the "parson's peck". In support of a church and of a priest the rulers of the land agreed to give four virgates of land and thirty cart-loads of hay, one last (ca 2 tons) of rye, one last of barley and one last of oats. One also has to assume that the neophytes had to participate in church construction: there is no written evidence about it from Latvia, but it was the case in Oesel.

Mention needs be made of two other burdens which were imposed upon the neophytes: firstly, they had to participate in the German-led crusades to conquer and baptize the non-Christian natives, and, secondly, to give hostages as sureties that they would not renounce Christianity. The second one was the most detestable burden for accepting Christianity: to surrender their youngsters, the pride of their

fathers and the darlings of their mothers. Nevertheless, taking hostages as surety was authorized by Pope Innocent III already in 1213.

The papacy was also consulted on every new regulation in Livonia, and the Livonian Germans asked for papal confirmation of every agreement they concluded, of every privilege and possession they had gained. The Swordbearers and the Livonian Order also asked the German emperor to confirm their possessions and privileges.

13th Century Livonia

To Chronicler Henry, Livonia originally was the right bank of the downstream of the Daugava, inhabited by the Livs, but later on he also included in Livonia the Livs, living on the lower Gauja. The Roman Curia – at least since the days of Honorius III (1216–1227) – understood as Livonia not only the Liv-inhabited territory, but also present-day Latvia and Estonia, though the usage of this toponym was variously exercised by Rome. In the second part of the century Livonia began to denote present-day Latvia (Estonia was mentioned separately), but towards the end of the century the place-name Livonia already had become the common toponym for the German colony in Latvia and Estonia. However, it has become more customary to use the toponyms of the several rulers of the land, which in Latvian territory were four: the Archbishopric of Riga, the Bishopric of Kursa, the Principality of the Livonian Order, and the City of Riga.

The Archbishopric of Riga

The Archbishopric of Riga emerged from the original Diocese of Ikšķile, and when in 1201 Bishop Albert moved his See to Riga, it became the Diocese of Riga (present-day Vidzeme and Latgale), which included the lands ruled by the bishop as a temporal ruler, and the lands of the Order of the Swordbearers. However, as a more common appellation there evolved the name Bishopric of Riga, by which was understood the territory ruled by the Bishop of Riga as a spiritual and a temporal lord. In 1254 Pope Innocent IV appointed the Archbishop of Armagh Albert Suerber as Archbishop of Prussia and Metropolitan of Prussia, Livonia and Estonia. Innocent IV in 1251 also ordered that the Archbishop of Prussia move his seat to Riga; that followed after the death of Bishop Nicholas of Riga in 1253.

The new Archbishop of Riga was the ruler of his Archbishopric of Riga (formerly Bishopric of Riga), then the spiritual head of the Archdiocese of Riga, which included the Archbishopric of Riga and the territory of the Principality of the Livonian Order in present-day Vidzeme, Latgale and Zemgale. Lastly, the Archbishop of Riga was also the Metropolitan of the Ecclesiastical Province of Riga, which included the Archdiocese of Riga, the Diocese of Kursa, the Diocese of Dorpat, the Diocese or Bishopric of Oesel-Wiek and the entire Principality of the Teutonic Knights in Prussia (Map LII).

The Archbishopric of Riga proper possessed the territory of present-day western Latgale and the greater part of present-day Vidzeme, which was split in two parts by the lands of the Livonian Order round the River Gauja; the order's land in Vidzeme was called the "Order's Corridor".

The canons of the Archbishopric's chapter resided in a cloister, adjoining the cathedral. In 1239 the chapter had twelve canons or members, and was headed by a dean who was also the second in command of the Archbishopric. Since 1209 the chapter also had the rights to elect the new bishops and archbishops, and was in charge of the cathedral. To support the canons the bishop and archbishops of Riga had donated to the chapter considerable parcels of land in Pārdaugava and the Parish of Kubesele (Latv. *Ķizbele*), houses in Riga and several islands in the Daugava opposite Riga and some 200 virgates in Kursa. Likewise, the chapter since 1294 possessed the Island of Dole and some land in Zemgale.

In the Archbishopric there were some fifteen castles of which two were ceded to the chapter (the number changed during the century); the most important bishop's castles were in his residence in Riga, then the castles of Koknese and Turaida. What parts of the Archbishopric were under the archbishop's own control towards the close of the 13th Century, and how much of its territory was held by feudal tenure, is impossible to determine, for the land-rolls are lost. One can only surmise that the archbishop did not have as yet his own demesne (land managed, but not worked, by the archbishop); his income was made up from the tithe or census paid by his peasants.

Equally lacking in documentation is the information about religious life in the Archbishopric. We do not even know how many and where parish churches were established, nor who were their priests towards the close of the century. The present-day cathedral in Riga was still being built.

Of some interest is the fact that because of a shortage of priests in Livonia, Archbishop Albert Suerber had asked Pope Innocent IV for permission to accept as priests, men born out of wedlock. In 1248 the Pope granted this request, however with a stipulation that their fathers should not be monks, nor be born through incest or adultery.

The Principality of the Livonian Order

After explaining the founding, formation and structure of the Order of the Swordbearers and its successor – the Teutonic Knights and its Livonian branch, the Livonian Order – the author continues to discuss the growth of the principality's territory, its borders and castles: of the twenty-eight known castles four were built by the Swordbearers, and two native castles were used by them. The Livonian Order had built about fifteen new stone castles and used six native castles, and constructed one of wood – at Svētkalns. The most important stone castles were: Brother Berthold's fortified mill outside Riga, then at Kuldīga, Jelgava, Grobiņa, Ventspils and Old Daugavpils. The Swordbearers had built their main castle in Riga, their castles at Cēsis, Sigulda and Aizkraukle; all of them were taken over by the Livonian Order in 1237.

Though there is no direct information on how the order's principality was administered during the 13th Century, one may surmise that likewise in the 14th Century, it was divided into commanderies (Latv. *komtureja*) with a commanding officer, the comtur (Lat. *commendator*), and bailiwicks (Latv. *fogteja*), its commanding officer was called the bailiff (Latv. *fogts*, Germ. *Vogt*) and each district had a fortified castle as the center of administration.

Since during the 13th Century the order was still waging wars of conquest against Latvia's native peoples, the formation of commanderies and bailiwicks was a gradual process. When the principality was first divided into districts with district boundaries is not known, but towards the close of the century the Livonian Order had commanderies in Riga, Cēsis, Sigulda, Aizkraukle, Kuldīga, Jelgava and Ventspils, and bailiwicks in Grobiņa and Sabile.

To support the brethren, to build castles, to wage wars and to buy weapons and armour, the order needed ample means. Therefore the order was allowed to collect dues in kind as tithe or as census from the conquered people. Of great importance to the order's resources was its practice to loot and pillage the conquered native hillforts, villages, farmsteads and towns.

Difficult to answer is the question of whether in the 13th Century the order – to boost its income – had already began to establish its own farms. However, in 1212 the Swordbearers had seized Latgallian fields near Cēsis and Livish fields near Sigulda; for what other purpose could this have been but to erect their own farms? (Directly at Sigulda and Cēsis the Swordbearers had their castles.) Subsequently, the Couronians with their agreement of submission in 1267, and the Semigallians in 1272, were compelled to work with a horse or in the field for the brethren two days in summer and two days in winter. What other work is there in summer with a horse or in the fields, but plowing and harrowing?

The Bishopric of Kursa

It appears that the Bishopric of Kursa was established by the Papal Legate in Livonia William of Modena, in 1234, when he had installed a certain Engelbert as its first bishop. After the defeat of the Swordbearers in 1236 at Saule, the Couronians revolted and killed Engelbert. As the next bishop of Kursa came Henry of Licenburg (1251–1263), who previously was the bishop of Zemgale.

Already in 1245 the Legate William of Modena had decided that in Kursa the Livonian Order should possess 2/3, and the Bishop of Kursa 1/3 of all conquered territory. Thus in 1253, when Kursa was divided, the bishop's lot was split up in three parts, each separated from the other two by the territory of the Livonian Order. Since the end of the century the bishop's residence was in Piltene, and his chapter's – in Aizpute. The chapter was constituted in 1290 by Bishop Emund; because of the small size of the bishopric and its poverty, it could support only six canons. The canons had to be selected from the brothers

of the Teutonic Knights; they lived in a cloister in accordance with the statutes of the Knights, and for their support the bishop allotted to the chapter 1/3 of the bishopric's land as prebends. In reality, the chapter had become a branch of the Teutonic Knights.

The City of Riga

It appears that the German settlement at the Rivulet Riga grew and expanded rather rapidly: already in 1210 it could be located among the present-day Zirgu Street, Kalēju Street, Audēju Street and Kungu Street; this quarter – ca 16 ha – was encircled by a town wall and was called the original city. After the fire of 1215, when a large segment of the first city was burnt down, there began a rapid expansion of Riga, and one may assume that already during the episcopate of Albert († 1229) the city of Riga had approached its medieval size within the walls – ca 28 ha.

The Rigans had also began to cultivate vegetable gardens outside the walls, and graze their cattle and horses north of the city, and in 1226 the Papal Legate William of Modena determined the boundaries of Riga's bailiwick (Latv. *lauku novads*; Lat. *marchia*; Germ. *Landvogtei*). The limits of the bailiwick began at the River Daugava at Rumbula (near the island Dole), then followed it to the Lake Jugla and Ķīšezers (the medieval *Rodenpois See*), then went by the present-day Mīlgrāvis (Germ. *Mühlgraben*) to the Daugava. On the left bank of the Daugava the boundary began accross Rumbula, then went to the River Misa, then to the River Lielupe and further by the course of the river to its estuary in the Gulf of Riga (Map LVI). Thus, in twenty five years the German foundation at the Rivulet Riga had grown into a city-state with a territory of some 700 km^2; it also meant that the city of Riga had become one of the territorial rulers in medieval Latvia.

With the growth of their city, the Rigans also acquired their own laws. The earliest privilege was granted by Bishop Albert in 1211, stipulating that the citizens did not have to pay toll, were free from undergoing ordeals (Latv. *Dieva tiesa*), dueling and litigation following shipwrecks. In 1225 the Papal Legate William of Modena also determined that everyone who had settled down in the city to live there permanently, had the privilege of becoming its citizen; natives were not excluded. Likewise, in 1226 William made the Swordbearers citizens of Riga; they were allowed to participate in the town council meetings with one or two brothers.

Albert's privilege of 1211 was followed by several compilations of Riga's own laws, of which the Riga–Reval compilation (between 1227 and 1238) contained two important additions: firstly, every pagan who had arrived in the city, became a freeman; and, secondly, every artisan who had opened his workshop in the city, became a citizen. The Riga–Hapsal laws of 1279 reveal that the building blocks and houses in Riga were the property of its citizens, and that prostitution and slavery were in existence in 13th Century Riga.

With the growth of the citizenry of Riga, its importance grew also and its desire to become independent from its first lord – the Bishop of Riga. According to "Henry's Livonian Chronicle" the community of Rigans already in 1208 had its seniors, and in 1212 the citizens held a town meeting, presided over by its seniors, and gradually – there is no evidence how – from these seniors evolved the town council (Lat. *concilium civitatis*; Germ. *raat*) with its members (Lat. *consules Rigenses*; Germ. *ratmanni*; Latv. *rātskungi*). The town council is mentioned for the first time in 1226, already as an established institution. In 1231 there were twelve town councilors, and by the end of the century their number had increased to sixteen; they were elected to a one-year term by the sitting members. Thus, in just one century, Riga had developed into a merchants' oligarchy.

When the German settlers began to arrive in Riga, they built wooden houses, following the tradition of their homeland. Because of frequent fires, the town council, after a damaging fire in 1293, decreed that all houses should be built in brick and with a tiled roof (Fig. 83).

The earliest extant town council's manuscript, the "Debtors' Book of Riga" (published in 1872 by Hermann Hildebrand), compiled between 1286 and 1352, reveals that by the close of the 13th Century besides its main German population there resided in Riga also Livs, Latvians, Estonians, Lithuanians and a great number of Russians, who were mostly engaged in trade with Russian hinterland. Therefore Riga in the 13th Century really was an international city, and its German nature was retained not by the nationality of its citizens, but by German military power, by the privileged status of the Germans, and by Catholicism.

To understand Riga's commerce and the dues of the natives, one needs to know Riga's money, for all transactions and dues were valued and determined according to Riga's mark. The base of Riga's monetary system was the Riga mark silver (Lat. *marca Rigensis*, Germ. *marck Rigisch*), initially fixed by Bishop Albert in 1211, who equated it to the silver mark of Gotland: the Riga mark silver had to contain 15 ounces of silver, and it weighed about 206–207 grams. Albert also established the regulations for minting coins from the Riga mark silver: these had to be pennies of the same value as the pennies of Gotland. Whether pennies were already being minted during Albert's episcopate, or were first struck by his successor, Bishop Nicholas (1231–1253), has not yet been settled. It has also been proven that no coins were minted in Riga until 1422, except pennies in the 13th Century, which weighed 0.14–0.18 g (Fig. 87).

Riga was founded to advance German trade with Russia, and from Henry's Chronicle it becomes evident that the Germans already traveled from the Daugava to Pskov before the German conquest of Livonia. The real destination in northern Russia, however, was Novgorod, and the trade route from Gotland to Novgorod throughout the 13th Century was controlled by Germans from Visby and Germany, and only at the close of the century had the Rigans become equals to Germans from abroad in trade with Novgorod.

The southern trade route from Riga to Russia was the River Daugava, which had already been used extensively earlier by the Vikings, but during the 13th Century the Germans from Riga took control of this trade route and monopolized it, particularly with the trade agreement of 1229 with Smolensk (Map LVIII). With this 1229 agreement the Germans acquired free trading privileges in the principalities of Polock, Vitebsk and Smolensk; the same free trading privileges were also given to Russian merchants as far west as Riga and Gotland. Thus, the 1229 agreement granted parity to merchants from each country.

The third trade route to and from Riga was the sea route to western Europe, which stretched to Visby, to Lübeck and further to Flanders.

The long-distance merchants trafficking with western Europe were only the Germans, but with Russia – also the Rigan Russians, who acted as German agents to purchase wares in Russia.

Frequently a merchant conducted his business in association with another merchant; such associations were called joint ventures (Lat. *communi manu*; Latv. *koproka*), and were concluded for a particular trade enterprise; after its completion, the association ended. Such joint ventures were advantageous for merchants, for with little capital and partial responsibility they could buy wares in a foreign country; they were advantageous also for the financier of the association, for he could hope that at least one of the partners would return from an unfriendly foreign country with the wares.

The "Debtors' Book of Riga" also discloses that commerce was so profitable that participants in retail or small-scale trade included not only merchants, but also artisans, monks, priests, fishermen, physicians, men of law, and even the brethren of the Livonian Order.

The main export ware from Riga was wax: between 1286 and 1299 ca. 63 metric tons in the value of ca. 900 kg of silver. Wax came from Russia, for the most part, and was transshipped to Lübeck and Flanders. Besides wax the Rigan merchants also exported tallow, ashes and furs. The main import wares from the West were salt, cloth, sulphur and iron.

For their own needs (and not for export) several crafts had developed in Riga; some thirty-six different crafts could be distinguished in 13th Century Riga, the most important being: bakers, tailors, millers, shoemakers, various smiths; in Riga there were even medical practitioners and men of law. One may assume that the aforementioned ones were German crafts. However, in Riga native artisans also worked such as weavers, fishermen, cabmen and carters. The crafts of tanners, furriers and bath-house attendants seem to have been in the hands of Riga's Russians. Shoemaking had developed as a very important German craft or profession, and the shoemakers lived in their own Shoemaker Street where they had workshops (Lat. *apotece sutorum*).

It appears that already in 1235 the journeymen bakers had been organized into a brotherhood or a craft guild, and in that year they had defended the cathedral

chapter's mill over the Daugava (Latv. *Pārdaugava*). Only Germans were accepted as members in the guild, and to honor their defense of Riga, a deceased journeyman's funeral was held in the cathedral with all members of the guild present; for missing a funeral the fine was half a pound of wax. Their custom-roll (Germ. *Schrage*) stipulates that twice a year – at Christmas and at Easter – they had to come together with their women to a feast (Germ. *drunke*; Latv. *dzīres*), and for pouring so much beer on the floor that a baker could not cover up with his foot, the fine was half a pound of wax. If a baker journeyman became ill, the other members had to support him with money, but if he had become feeble for life, the brothers had to pray to the Lord for his recovery, and the sick brother had to be placed in a hospital (Germ. *Spitale*). If a baker was taken captive, the brotherhood ransomed him with a ship-pound of salt.

If the dating of the custom-roll is correct (only a 1373 copy had survived), then during the episcopate of Bishop Albert the Rigan artisans had already began to organize for celebrating the Christian holidays with joint festivities and had become conscious of the need for mutual assistance. But the custom-roll likewise indicates that the German immigrants regarded themselves as different from the natives and kept themselves apart from them.

Already in 1211 Bishop Albert had consecrated a place outside Riga's original town walls for building a new cathedral. After the big fire in 1215 which burned down the first wooden cathedral, the work on the new cathedral in stone (at its present location) was hastened, and by 1226 it had advanced far enough so that Legate William of Modena could hold there the first synod of Riga's Church. The cathedral was dedicated to Mary, the Mother of Jesus, and was called the Church of Saint Mary (Lat. *ecclesia beate Marie*). The cathedral had its chapter, and the canons lived in a cloister, which adjoined the cathedral. It is not known for certain when the building of the cathedral was completed.

The citizens of Riga built their own church – St. Peter's Church; it was dedicated to Riga's patron – St. Peter – and already in 1209 a section of the church had been completed in its present location within the city's first town walls.

Riga's third church was that of St. James; it was built outside the walls in its present-day location, and only later on was it included in the walled city.

The Swordbearers had their own chapel within their castle; it was called St. George's Church. In 1297 the hostile Rigans occupied the castle and destroyed it together with its chapel.

The first monks who arrived in Latvia were the Cistercians; they had their monastery outside Riga, at Daugavgrīva. In 1305 they sold their monastery and land to the Livonian Order, and moved to Estonia.

Around the middle of the 13th Century Cistercian nuns had began to organize a convent at St. James Church, and in 1255 Pope Alexander IV ordered them to follow the Rule of St. Benedict. For the support of the nuns Archbishop Albert had donated three large tracts of land in Zemgale, a manor in Mazjumprava (Germ. *Blomendal*) and some islands in the Daugava.

During the third decade of the century the first friars had arrived in Riga – Dominicans and Franciscans – and by 1238 both of the mendicant orders had established convents and built chapels: the Dominicans – St. John's, and the Franciscans – St. Catherine's.

To care for the poor sick Rigans, in 1220 Bishop Albert founded, outside the town walls (where presently stands the Castle of Riga), a hospital, later known as the Holy Spirit (Lat. *Sanctus Spiritus*). The Rigans also had organized a social and self-support fraternity, named the Brotherhood or Guild of the Holy Spirit. It was not a brotherhood of Riga's patriciate, but of the lower ranks of German immigrants, for the members were supported in case of sickness by the guild, and their church was not the patriciate's St. Peter's, but the church built outside the original town-walls – St. James. Their custom-roll manifests a great similarity to the custom-roll of the baker journeymen.

Internal Quarrels Among Latvia's Conquerors

With his consecration in 1199 as bishop, Albert became the papal representative and the head of Livonia, though at that time Livonia had still to be conquered. But already in 1207 his authority was challenged by the Order of the Swordbearers, who requested from Bishop Albert 1/3 of the conquered Livish land, and Albert, in order to retain the Swordbearers' continued defense of German Riga, and their further participation in future conquests, yielded to their request.

In 1218 Albert, hard pressed to find crusaders, ceded Livonia to the King of Denmark, but the Swordbearers and the city of Riga protested against such action. The Rigans even expelled from their city the king's representative. As a result of their victory over Danish intentions, the Rigans soon obtained their own town council, and again Bishop Albert had to yield. Even more: in 1226 the Papal Legate William of Modena elevated Riga to a city-state, and again the Bishop of Riga had to yield to the Rigans, ceding to them his land around the city. Bishop Nicholas also had to grant extended inheritance rights to his vassals, thus discovering that a parcel of land, once given to feudal tenure, was lost to the bishop forever.

Quarrels between the Livonian Order and the archbishop renewed during the days of Archbishop Albert, and were brought to such a point that, to force the archbishop to accept the order's wishes, the brethren took Albert and his dean captive, for a period of time imprisoned them, and threatened them with torture. We do not know under what terms they were released from captivity, but the next two archbishops, being aware of the brethren's preparedness for hostilities, did not oppose the Livonian Order. However, the last archbishop of the 13th Century, John III, formerly the Count of Schwerin, again opposed the order's wishes, and was imprisoned and tortured, until the Rigans secured his release.

Why did the Livonian Order quarrel with the Archbishop of Riga?

The Teutonic Knights, after subduing the Prussians, had established in Prussia their own principality where the diocesan bishops had no say in running state

affairs; in Prussia everything was left to the Grand Master and the brethren. The Archbishopric of Riga was a genuine ecclesiastical principality, in which the archbishop with his chapter ruled. The Livonian Order wanted to set up in Latvia a principality similar to that which the order had in Prussia, with the archbishop completely subordinated to the Livonian Master. However, the Livonian brethren achieved only a partial success over the archbishop.

The Livonian Order also wanted to dominate the city of Riga, by controlling its commerce, because the brethren had realized that they could reap great wealth from trade. The Rigans opposed every attempt by the order to dominate their commerce, and in 1297 this struggle finally led to open warfare between the city of Riga and the Livonian Order. The Rigans initially were successful; they even took and demolished the order's castle. Only in 1330, after the brethren had blockaded the city for a long period and had starved the Rigans to the point of death, were the Rigans forced to surrender to the order.

The Natives

The natives in the 13th Century were regarded as separate ethnic entities, and the "Livonian Rhymed Chronicle", composed shortly after 1290, lists the several tribal groups throughout the work. Their ethnic distinctions were noticed also in archaeological excavations.

The Germans also codified the native laws: the Latgallian, the Livish and the Semigallian Law. These law codes are preserved only in 16th and 17th Century copies, but were written down already in the 13th Century, probably for the use of German judges (Latv. *soģis*). All three codices reserve to the natives the privilege of bearing arms, to own and inherit their farms, to engage in commerce and to form trading companies; thus, the law codes had retained the personal freedom of the natives.

However, after being conquered and baptized, they had to retain the Christian faith, and had to pay taxes and perform some forced labor duties for the conquerors.

During the act of submission the pagan natives were pressed to deliver their sons as hostages to the Germans as a guarantee that they would stick to the Catholic religion and would not rebel against their conquerors. Likewise, all conquered natives had to pay the tithe or the census which by the end of the century (judging from the submission agreements by the Couronians in 1267 and the Semigallians in 1272) was fixed at two bushels (Latv. *pūrs*; Germ. *Lof*) of rye, or a bushel of rye and a bushel of barley from a virgate (Latv. *arkls*; Lat. *uncus*; Germ. *Haken*). In addition to the dues in grain, a common tax was a tithe of the fish caught, and in the order's territory – the home guard tax (Latv. *lauksargu nodoklis*; Lat. *stura precium speculationis*; Germ. *wartguit*). In the bishoprics the bishop was entitled to visitation dues (Latv. *sinodālās prokurācijas*), i. e. additional dues in kind of produce. Besides that, the neophytes also had to contribute taxes in pennies and in produce in support of the parish priest.

The conquered natives also had to perform corvees or forced labor duties (Latv. *klaušas*; Germ. *Frondienst*). During the wars of conquest the most common duties were the neophytes' participation in wars against the still-pagan natives. According to "Henry's Livonian Chronicle", between 1207 and 1227 the Livs and the Latgallians were mobilized some forty times as crusaders against other natives, most frequently against the Estonians (25 times). According to the "Livonian Rhymed Chronicle", between 1230 and 1290 the Livs were mobilized at least ten times, the Latgallians at least twelve, the Couronians – seventeen, and the Semigallians five times as crusaders against the Couronians (10 times), the Semigallians (10 times) and the Lithuanians (13 times). Thus, the baptized native peoples of Latvia helped the Germans as crusaders in their Christianization and subjugation wars against inhabitants of Latvia and Estonia.

On top of their military service the natives after conquest also had to perform forced civilian labor. The traditional source of information are again the Couronian and the Semigallian treaties of submission from 1267 and 1272 respectively. The treaties stipulate that the natives have to participate in building German castles and making roads, and then – to labor two days in the summer (with a horse) and two days in the winter. Since nothing is said in the two treaties about sowing, mowing and thrashing of grain, but only cutting grass, it can therefore be assumed that the Germans in Kursa and Zemgale did not as yet have their own farms, but had to support themselves from dues in kind imposed upon the natives.

More difficult to answer is the question of who tilled the fields of the monks and the nuns. Perhaps slaves, perhaps hostages, or even forced laborers?

Summing up the status of the natives after the conquest, one has to note, firstly, that they had lost their political independence. Secondly, they had lost their native lords and their principalities. Thirdly, the natives had lost the right of self-government: only the smallest administrative unit, the castle district, was retained by the conquerors for the purpose of collecting dues, assigning labor duties and holding court of justice. And, finally, the natives had to give up their intertribal wars.

The natives had retained their personal freedom, the right to bear arms, to own and inherit their farmsteads and to seek justice; thus, it is premature to state that with the German conquest of Latvia in the 13th Century the Latvians were forced into 700 years of slavery. Their gradual reduction to serfdom began only in the 14th Century.

Naturally, the Germans introduced in Latvia military service and castle building duties. But military service and building castles were not novelties to the natives: after the conquest the native lords who had previously required such duties from the natives were simply replaced by the Germans.

What happened, then, to native lords, native war retainers, villages and their seniors?

The Germans had no reason to record what happened to native lords and their descendants; therefore, in most cases, we simply do not know. One can only surmise that many lords were killed in battles, many families died out because of

lack of descendants, some migrated to Lithuania, others became vassals to German lords and in the course of time became Germanized, probably through intermarriage, and began to look upon themselves as being Germans.

We do not know how the ancient Latvians entitled their lords, nor how much power they had, nor even who owned the hillfort – the lord? – or whether he ruled the castle only during his lifetime. Likewise, the term in chronicles and documents "senior" is used so widely and vaguely, that today it is almost impossible to determine what rank of "elder" is meant in each case. For certain, it can be assumed that the Germans found it advantageous to retain or appoint as new ones only the natives' low-ranking lords, whom they called the seniors of the village.

By what term then did the Germans refer to the conquered natives? First, they were called pagans (Lat. *pagani*; Germ. *Heiden*); after baptism they turned into neophytes (Lat. *neophiti*); and after Germans began to rule them, they became "our people" (Lat. *homines nostri*; Germ. *unse lude*). The meaning of the word "people" in several Indoeuropean languages, also in German, is "a free man".

The English Summary had been read by Professor William Tighe (Ph.D., History, Cambridge, England).

HISTORY OF LATVIA

1180–1290

The Crusades

By Indriķis Šterns

Publishers of the Institute of the History of Latvia

Riga 2002

Indriķis Šterns

LATVIJAS VĒSTURE

1180–1290

Krustakari

Redaktore *Ināra Stašulāne*

Māksliniece *Ināra Jēgere*

Korektore *Brigita Vārpa*

Angļu teksta redaktore *Vija Stabulniece*

Datoroperatores *Elita Egle, Daina Millere, Gundega Zvaigzne*

Datormaketētāja *Margarita Stoka*

Atklātais sabiedriskais fonds
"Latvijas vēstures institūta apgāds",
Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1050.
Reģistrācijas apliecība nr. 000806438.
Iespiesta Valsts zemes dienesta
poligrāfijas daļā "Latvijas karte",
O. Vācieša iela 43, Rīga, LV-1004.
Iesieta a/s "Paraugtipogrāfija",
Puškina iela 12, Rīga, LV-1050.

Šterns I.

Št 406 Latvijas vēsture. 1180–1290: Krustakari. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002. – 735 lpp.: il.

ISBN 9984–601–88–9

UDK 94 (474.3)

Latvija kā vācu kolonija 13. gadsimta nogalē

Tagadējā Latvijas robeža
Rīgas arhibīskapijas robežas
Kursas bīskapijas robežas
Rīgas lauku novada robežas
Baltie laukumi — Livonijas ordeņa teritorija

BALTIJAS JŪRA

RĪGAS JŪRAS LĪCIS

VENTSPILS
pirms 1290, *LUB* I, 536

PILTENE
13. gs. otrajā pusē, *LUB* II, 628

ĒDOLE
13. gs. pēdējā ceturksnī, *LME* I, 445. lpp

KULDĪGA
1245, *SLVA*, 275

SABILE
1282, *LUB* I, 477

TUKUMS
13. gs. otrā pusē (?), *Ortslexicon*, 651. lpp

AIZPUTE
13. gs. nogalē, *Ortslexicon*, 209. lpp

AIZPUTE
13. gs. nogalē, *SLVA*, 358

GROBIŅA
1253, *SLVA*, 358

VĀRTAJA 1257 - 1260, *AH*, 5028 - 5043, 5783 -5796

LIEPĀJA (LYVA)
līdz 1300. g., *LUB* I, 603

EMBŪTE 1240. g. okupēta, *H. de Warberge*, 50. un 52. lpp, *LUB* I, 532

EMBŪTE
kopš 1240. g. ordeņa valdījumā, *H. de Wartberge*, 35. lpp

1265, *H. de Wartberge*, 44. lpp, *LUB* I, 396

DOBE (DOBENE)
1258 - 1260, *AH*, 5405 - 5407, 5844 - 5845
1272, *LUB* I, 432

SVĒTKALNS
1282 - 1290, H. de Wartburge, 50 lpp, *AH*, 9939, 11802 - 11805

DAUGAVGRĪVAS KLOSTERIS
1305*, *LUB* II, 614

RĪGA
1200, IV, 5
1202, VI, 4

1201, VII, 3 **RĪGA I**
RĪGA II
1234 *SLVA*, 202

1226, *SLVA*, 135 **VECDOLE**

ZEMGALE un ŪPMALE
1310*, *LUB* II, 630, 1036

JELGAVA

SPĀRNENE
1272, *LUB* I, 432

TĒRVETE
1271 - 1280, *AH*, 8020, 8049 - 8050, 8741 - 8759, *LUB* I, 425

MĒŽOTNE
1219 - 1259, XXIII, 8, *AH*, 5239 - 5263

MĀRTIŅSALA (HOLME) 1185, I, 7

LIELVĀRDE II
1248, *SLVA*, 300

AIZKRAUKLE
1208, *AH*, 640 - 641

SĒLIJA
1254*, *SLVA*, 394

SALACA
1226, Hupel I, 228

BURTNIEKU NOVADS
1366*, *LUB* II, 1036

BURTNIEKI
1282 (?), *H. de Wartberge*, 50. lpp

LIMBAŽI
1223, Hupel I, 221

CĒSU VENDU PILS
1208 - 1210, XIV, 8, XXII, 4

TURAIDA
1214 XVIII, 3

SIGULDA
1208, *AH*, *624 - 631*

ĀDAŽI pirms 1297, *H. de Wartberge*, 56. lpp

BRĀĻA BERTOLDA DZIRNAVAS
pirms 1208, *H. de Wartberge*, 54. lpp

IKŠĶILE 1185, I, 6
IKŠĶILE 1205, IX, 11

LIELVĀRDE I 1207, X, 18

KOKNESE
1209, XIII, 1

VALMIERA
1282 (?), *H de Wartberge*, 50. lpp

TRIKĀTA
1282 (?), *H. de Wartberge*, 50. lpp

CĒSIS
1210, XIV, 8, XXII, 4

GAUJIENA
1238 (?), *LE*, 671. lpp

REMINE
1211, *SLVA*, 61

LIEPENE
1211, *SLVA*, 63

ASOTE
1211, *SLVA*, 63

JERSIKA 1239, *SLVA*, 234
JERSIKA
1224, *SLVA*, 107

VECDAUGAVPILS 1274, *H. de Wartberge*, 48. lpp, *AH*, 8180 - 8190

LUBĀNAS NOVADS
1366*, *LUB* II, 1036

RĒZEKNE
pēc1264, *LUB* I, 380

PADEBEŠU KALNS (MĀKOŅKALNS)
1263 (?), *LUB* I, 378

SALACA, VENTA, DUBRE, TEBRA, ABAVA, GAUJA, LIELUPE, MŪSA, MĒMELE, DAUGAVA, OGRE, PEBEDZE, AIVIEKSTE

Pilis Latvijā 13. gadsimtā

⊕ Arhibīskapa
⊕ Domkapitula
○ Vasaļu
● Ordeņa
□ Kursas bīskapa
□ Domkapitula

* ne iegūšanas, bet paskaidrojumu došanas gadi

Inv. 030018547 L 2003-5
38

Senlatvija 13. gadsimta sākumā

Tagadējā Latvijas robeža
Kuršu valstiņas
Zemgaļu valstiņas
Sēļu valstiņas
Lībju valstiņas
Latgaļu valstiņas

BALTIJAS JŪRA
RĪGAS JŪRAS LĪCIS
SALACA
METSEPOLE 1207
TRIKĀTA - BURTNIEKI 1214
IMERA 1208
GAUJA
VIJCIEMS 1224
GAUJIENA 1224
PURNAVA 1224
IDUMEJA 1206
SATEKLA 1208
SMILTENE 1224
LĒDURGA 1211
DZĒRBENE 1224
GAUJA
PIEBALGA 1224
GULBENE 1224
PĒDEDZE
BĒRZPILS 1224
TURAIDA 1206
AUTINE 1209
GAUJA SATESELE 1212
ĀBELENE 1224
ABRENE 1224
OGRE
NEGESTE 1211
CESVAINE 1209
VENTA
VANEMANE 1230
VENTAVA 1230
ABAVA
VENTA
RĪGA 1200
ROPAŽI 1205
MĀRTIŅSALA 1206
IKŠĶILE 1184
LIELVĀRDE 1207
OGRE
LIELUPE
TEBRA
DURBE
BANDAVA 1242 - 1245
PUTELENE 1255 (?)
KOKNESE 1207
MĀRCIENA 1211
AIVIEKSTE
DOBELE 1289
DAUGAVA
AIZKRAUKLE 1205
ZERDENE 1211
VARKA 1226
UPMALE 1272
ALEŅE 1211
PIEMARE 1252 - 1253
MEDENE 1254
SĒLPILS 1254
ASOTE 1211
LIEPENE 1211
DOBENE 1272
SPĀRNENE 1272
TĒRVETE 1287
LIELUPE
MĒŽOTNE
MĒMELE
BĀRTA
PLĀŅE 1254 (?)
JERSIKA 1209
VENTA
DAUGAVA
DUVZARE
ŽAGARE 1289
KALVE 1254
CEKLIS
SILENE 1272
BEBRENE 1211
MŪSA
MEGAVA
VARKUNDE 1254
DAUGAVA
PILSĀTS
NĪCGALE 1254
ŠVENTAJA

Inv. 13030 18574 / 2003-5
38

LATVIJAS NACIONALA BIBLIOTEKA
0303018571

OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS

2003-5
L 38

INDRIĶIS ŠTERNS dzimis 1918. gadā Liepājā, pēc Liepājas ģimnāzijas beigšanas iestājies Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes Vēstures nodaļā, kurā studējis no 1937. līdz 1940. gadam; 1939. gadā ieguvis pirmo godalgu par studentu sacensības darbu "Vidzemes 1849. gada zemnieku likums". Vēstures studijas atjaunojis Sidnejas universitātē Austrālijā un 1962. gadā turpinājis Pensilvānijas universitātē Filadelfijā ASV, iegūstot 1964. gadā bakalaura, 1965. gadā maģistra un 1969. gadā doktora grādu vēsturē *(Philosophiae Doctor in Historia)* par disertāciju "Vācu ordeņa statūti: Studija par reliģiskajiem bruņinieku ordeņiem". 1967./1968. gadā lektors Līhaja universitātē (ASV), no 1969. gada rudens semestra privātdocents Mīlenberga koledžā Alentaunā (ASV), no 1975./1976. gada docents, no 1981./1982. gada profesors; lasījis kursus seno laiku un viduslaiku vēsturē un vadījis seminārus historiogrāfijā. No 1989. gada pensijā, emeritētais profesors. Kopš 1997. gada Latvijas vēstures institūta korespondētājbiedrs, no 1998. gada Latvijas Zinātņu akadēmijas ārzemju loceklis. 2000. gadā saņēmis LZA Arveda Švābes balvu. Pievērsies viduslaiku vēsturei. Angļu valodā izdevis grāmatas "Viduslaiku ievērojamākie vēsturnieki: Analīze un bibliogrāfija" (1980), "Viduslaiku ievērojamākie vēsturnieki: Lasāmgrāmata" (1982), latviešu valodā Rīgā – "Latvijas vēsture, 1290–1500" (1997). Aktīvi līdzdarbojas "Latvijas Vēstures Institūta Žurnālā", kā arī publicē rakstus citos Latvijas un Amerikas vēsturnieku periodiskajos izdevumos.